

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Бердянський державний педагогічний університет**

**ЗБІРНИК ТЕЗ
НАУКОВИХ ДОПОВІДЕЙ
ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ
БЕРДЯНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

на Днях науки 12 травня 2026 року

**Том 1.
Суспільні науки**

**Запоріжжя
2026**

УДК 37.01(06)
ББК 74я5

- 3 41** Збірник тез наукових доповідей здобувачів вищої освіти Бердянського державного педагогічного університету на Днях науки 12 травня 2026 року. Том 1. Суспільні науки. Запоріжжя : БДПУ, 2026. 886 с.

Друкується за рішенням вченої ради
Бердянського державного педагогічного університету.
Протокол № 13 від 30.04.2026 р.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Богданов Ігор Тимофійович – д.пед.н., проф., ректор, головний редактор; **Сичікова Яна Олександрівна** – д.тех.н., проф., проректор з наукової роботи, відповідальний редактор; **Богданова Марина Миколаївна** – к.філол.н., доц., декан соціально-гуманітарного факультету; **Жигір Вікторія Іванівна** – д.пед.н., проф., декан факультету фізико-математичної, комп'ютерної та технологічної освіти; **Линдіна Євгенія Юріївна** – к.пед.н., доц., декан факультету дошкільної, соціальної та спеціальної освіти; **Лесик Анжеліка Сергіївна** – к.пед.н., доц., декан факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв; **Кушнірюк Сергій Георгійович** – к.н. з фіз. вих. та спорту, проф., декан факультету фізичної культури, спорту та здоров'я людини.

У збірнику тез наукових доповідей здобувачів вищої освіти Бердянського державного педагогічного університету друкуються матеріали виступів на Днях науки університету 12 травня 2026 року. У публікаціях розглядаються актуальні проблеми педагогіки, дошкільної, початкової, соціальної роботи та інклюзивної освіти, професійної освіти; економіки, підприємств і фінансів; менеджменту та адміністрування; правознавства; психології тощо.

**© Бердянський державний
педагогічний університет**

ЗМІСТ

ПЕДАГОГІКА

ВАЩУК Надія. Особливості переходу до дистанційної освіти в умовах поширення інновацій (у контексті теорії дифузії інновацій Е. Роджерса)	18
ДЕМЕЩИК Олена. Використання інструментів штучного інтелекту для забезпечення диференціації навчання інформатики в умовах НУШ	20
ДЕМЕЩИК Олена. TikTok-педагогіка як інструмент побудови особистого бренду сучасного вчителя: можливості та межі	22
КЛИМЕНКО Аліна. Управління процесом формування професійної та кар'єрної готовності студентів творчих спеціальностей у закладі вищої освіти	25
КОШКІНА Марія. Розвиток соціально-емоційних компетентностей учнів середньої школи	30
ПИВОВАРЧУК Анастасія. Кризові комунікації як інструмент забезпечення резистентності університету майбутнього	32
САЖНЄВ Віталій. Музично-педагогічна діяльність у формуванні особистісних якостей майбутнього вчителя	34
СКЛЯР Ірина. Особливості пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти у цифровому освітньому середовищі	37
СТРИЖАК Анастасія. Організація дистанційного навчання біології з використанням соціальних мереж та веб-сервісів	40
ЧЕРНІК Тетяна. Сутність і зміст професійної культури вчителя музичного мистецтва	42

ДОШКІЛЬНА ОСВІТА

БЕЗГІНСЬКА Юлія. Комунікативний підхід до розвитку мовлення дітей дошкільного віку	46
БІЛЕЦЬКА Вікторія. Адаптація дитини 3 років до закладу дошкільної освіти	48
ГОРБЕНКО Ольга. Формування соціально-екологічної спрямованості особистості старшого дошкільника в трудовій діяльності	51
ДЕМЧЕНКО Ірина. Педагогічні засади подолання труднощів у спілкуванні в дітей старшого дошкільного віку засобами взаємозв'язку образотворчої та мовленнєвої діяльності	54
ДЯЧУК Олена. Художньо-трудова діяльність як фактор розвитку креативності дітей дошкільного віку	57

ІВАНОВА Ганна. STEAM-дослідницькі проекти як інструмент формування екологічної свідомості у дітей старшого дошкільного віку	59
КАРАКАЙ Лілія. Диференційований підхід як умова мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку	62
КОСТЮК Анастасія. Процес модернізації управління закладами дошкільної освіти шляхом впровадження цифрових платформ	65
КРАСЮКОВА Наталія. Використання рефлексивно-метафоричних ігор у процесі тілесно-орієнтованого фізичного виховання дітей старшого дошкільного віку	68
КРИШТОП Тетяна. Формування комунікативної компетентності дітей інклюзивної групи засобами сюжетно-рольової гри	72
ЛІСІНЕЦЬКА Аліна. Формування вміння в дітей старшого дошкільного віку складати порівняльний опис в продуктивно-творчій діяльності	76
МАКАРОВ Іван. Формування у дітей старшого дошкільного віку саморегуляції активності засобами фізичного виховання	79
МАРТИНЕНКО Аліна. Формування ефективної моделі внутрішньої та зовнішньої комунікації ЗДО в умовах цифрової освіти	83
МАХАНЬОК Венера. Педагогічна рада як механізм забезпечення якості освітнього процесу в закладі дошкільної освіти: актуальність теми	85
НЕМИЧКО Анастасія. Формування мовленнєвого спілкування дітей дошкільного віку в різновіковому дитячому колективі	89
ОЛОНЕЦЬ Тетяна. Педагогічні умови розвитку емоційного інтелекту дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності	92
ОЛЯНИЦЬКА Людмила. Формування культурно-гігієнічних навичок у дітей молодшого дошкільного віку	94
ОРЛОВА Інна. Нейроігри та вправи в освітньому процесі логопедичної групи	96
ПАШКО Наталія. Управління діяльністю педагогічного колективу дошкільного закладу з формування здорового способу життя у дітей	100
ПОЛІНОВА Катерина. Використання елементів фітнесу в фізичному вихованні дітей старшого дошкільного віку	104
РЄЗНІК Тетяна. Педагогічні можливості LEGO-конструювання у сенсорному розвитку дітей дошкільного віку	106
РОМАНЮК Альона. Формування мовленнєвих уявлень у дітей старшого дошкільного віку про різні типи тексту (опис, розповідь, роздум)	111
РУДА Валерія. Розвиток емоційного інтелекту дошкільників середнього віку засобами сюжетно-рольової гри	115

СКОРІНА Марія. Формування соціальної компетентності дітей середнього дошкільного віку засобами сюжетно-рольової гри	118
СЛИВЧАК Ірина. Виховання інтересу до змісту художнього твору в дітей старшого дошкільного віку	120
СОБОЛЄВА Людмила. Ранній білінгвізм у дошкільній освіті: теоретичні засади та практика програми «Bilingual future»	123
ТРИУСОВА Олена. Формування основ екологічної культури в старших дошкільників засобами ігрової діяльності	128
ТУРИЙ Тетяна. Професійна компетентність керівника як умова успішної діяльності закладу дошкільної освіти	130
УМАНЕЦЬ Юлія. Менеджмент кадрового потенціалу в закладі дошкільної освіти: технології мотивації та професійного розвитку педагогів	134
ЦУКОРНИК Світлана. Створення та впровадження електронного методичного кабінету в систему управління дошкільним закладом	136
ЧАПЛЕНКО Наталія. Художньо-продуктивна діяльність як засіб корекції емоційної сфери дітей з ООП	141
ЧЕПЕЛЕНКО Ірина. Виховання усвідомленого ставлення до правил поведінки в дітей старшого дошкільного віку	143

ПОЧАТКОВА ОСВІТА

БОНДАРЕНКО Марія. Особливості адаптації здобувачів початкової освіти у перший рік шкільного навчання	147
БУТ Анастасія. Ігрові педагогічні технології як чинник модернізації освітнього процесу в початковій школі	149
ВАРАВА Марина. Ігрові технології як засіб підвищення навчальної мотивації в початковій школі	154
ГЕРАСІКА Заріна. Педагогічні умови формування національно-мовної свідомості здобувачів початкової освіти	157
ГОРЯНІНА Вероніка. Розвиток критичного мислення учнів початкової школи засобами формальної освіти	160
ДАРНОСТУП Анна. Соціально-емоційне навчання як метакомпетентісна основа реалізації ідей Нової української школи	164
ЄГОРЕНКОВА Олександра. Ігрові технології навчання молодших школярів з ООП	167
ЄФІМЕНКО-СТРУК Ліна. Дослідницькі уміння молодших школярів у контексті компетентнісного навчання: сутність та структурний аналіз	168
ІВАНОВА Катерина. Візуальні засоби навчання як засіб формування комунікативної компетентності здобувачів початкової освіти на уроках англійської мови	172
КАСЬЯН Людмила. Особливості організації дистанційного навчання у початковій школі в умовах війни	176

КОНОНЕНКО Марина. Психолого-педагогічні аспекти формування пізнавальної активності молодших школярів	178
КОРОЇД Анастасія. Педагогічні умови формування критичного мислення молодших школярів на уроках математики	182
КРУК Тетяна. Інтерактивні онлайн-книги та мультимедійні ресурси як засіб формування читацької грамотності молодших школярів	185
КУТНІЙ Дмитро. Цифрова комунікація вчителя початкової школи: культура професійного мовлення в онлайн-середовищі	188
МИХАЙЛЕНКО Олена. Вплив фізичної активності на розвиток дітей молодшого шкільного віку	192
ПОЛІЩУК Катерина. Використання методу проєктів як засобу реалізації STEAM-підходу в початковій школі	194
РІЗНИЧЕНКО Маргарита. Роль візуальних матеріалів у формуванні пізнавальних умінь молодших школярів	198
СТЕЦЬКА Юлія. Особливості педагогічної підтримки дітей із досвідом вимушеної міграції в початковій школі	201
ТВЕРДОХЛІБ Катерина. Цифрові платформи в організації змішаного навчання учнів початкової школи	203
ФЕДОРЧЕНКО Анастасія. Педагогічне управління освітнім процесом у початковій школі в умовах реалізації реформи «Нова українська школа»	206
ФЕДОРЧЕНКО Анастасія. Гейміфікація в початковій освіті як інструмент підвищення мотивації	209
ЧУБЕНОК Світлана. Коучингові технології в сучасній українській початковій освіті	211

ПРИКЛАДНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ЛОГОПЕДІЯ

БІЛІЙЧУК Лариса. Корекційна робота з розвитку мовлення дітей п'ятого року життя із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення	215
БОНДАРЕВА Марина. Розвиток зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення у процесі ігрової діяльності	217
БОНДАРЕНКО Наталія. Секвенційні візуальні програми як засіб розвитку мовленнєвої та комунікативної компетентності дітей із розладами спектру аутизму	221
ВІТ Анна. Психодіагностика готовності дітей із розладами аутистичного спектру до навчання у школі	223
ГІРШЕВСЬКА Світлана. Особливості психологічної адаптації українських біженців у країнах Європи	228
ГОЛУБЦОВА Олеся. Психолого-педагогічна діагностика уваги дітей молодшого шкільного віку із заїканням	230

ГОМОНОВА Марія. Логопедичний супровід сім'ї, в якій виховується дитина з порушенням мовлення	235
ГОПКА Анна. Логопедичний супровід дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення в умовах інклюзивного освітнього середовища	240
ГОРБУНОВА Амалія. Психолого-педагогічна діагностика емоційних станів дітей дошкільного віку з порушенням зорової функції	243
ГРАБОВЕЦЬКА Олена. Теоретичні основи логопедичної роботи з розвитку мовлення у дітей із розладами аутистичного спектра	247
ДЕТЮК Тетяна. Особливості стану розвитку резильєнтності у сучасних психологів	250
ЄВСЄЄВА Катерина. Психолого-педагогічна діагностика готовності дітей із загальним недорозвитком мовлення III рівня до навчання у школі	253
ЄРШОВА Ольга. Особливості взаємодії вчителя сучасної початкової школи з учнями З РДУГ	256
ЄФІМОВА Олена. Особливості звуковимови у дітей старшого дошкільного віку із ФФНМ	258
ІВАНОВА Мирослава. Роль музично-ритмічної діяльності у корекційно-розвитковій роботі з формування мовленнєвого ритму у дітей молодшого шкільного віку із заїканням	263
КАНАЙКІНА Інна. Корекція заїкання у дітей дошкільного віку засобами казкотерапії	268
КВАК Інна. Уява як компонент пізнавального розвитку дітей з мовленнєвими порушеннями	271
КЛИМЕНКО Олена. Формування звуковимови у дітей дошкільного віку зі стертою формою дизартрії в ігровій діяльності	274
КОВАЛЕНКО Поліна. Психолого-педагогічна діагностика сприймання учнів початкової школи з порушеннями мовлення	277
МИХАЙЛИЧЕНКО Альона. Роль сімейного середовища у формуванні та корекції тривожних станів у дітей	279
МІРОШНИЧЕНКО Тетяна. Медіаграмотність та критичне мислення як підґрунтя освітніх стратегій	283
МІШАНОВА Вікторія. Тренінг як засіб формування конфліктологічних умінь у майбутніх фахівців	285
ПАВЛЕНКО Наталія. Формування активного мовлення у дітей дошкільного віку з заїканням засобами художнього слова	288
ПАВЛЕНКО Юлія. Соціально-психологічні чинники формування тривожності у дітей під час входження в новий дитячий колектив	290
ПЕРНАРОВСЬКА Світлана. Психоемоційні наслідки втрати близької людини внаслідок воєнних подій та напрями психологічної допомоги жінкам	293

ПИСАРЕНКО Анна. Розгляд феномену посттравматичного зростання в сучасній психології	296
СОЛОДОВНИК Анна. Особливості міжособистісних стосунків дітей старшого дошкільного віку з риноалією	301
СОРОКА Катерина. Вивчення сенсомоторного розвитку немовлят	302
СТАВИЦЬКА Анастасія. Вплив соціальних мереж на формування самооцінки та образу «Я» у підлітковому віці	303
СУРЕЛО Катерина. Сучасні технології як засіб всебічного розвитку дитини молодшого шкільного віку з фізичними труднощами	307
СУХОРУКОВА Анна. Логопедичний супровід сім'ї дитини з дизартрією	311
ТОРМАХОВА Анастасія. Мистецтво спротиву: естетичний досвід як спосіб подолання психологічної травми в умовах війни	314
ФЕНЬ Євген. Специфіка та мотивація до співпраці в корпоративній психології	319
ФОМІНА Світлана. Корекція заїкання у дітей дошкільного віку засобами казкотерапії	324
ХРАБРИХ Тетяна. Аналіз основних завдань психолого-педагогічного супроводу дітей з порушеннями мовлення в умовах інклюзивного навчання	326
ЧАЄНКО Олена. Теоретичні основи сенсорної інтеграції та сенсорного виховання дітей з розладами аутистичного спектру	330
ЧЕРЕПЕНКО Каміла. Психодіагностика уваги молодших школярів із затримкою психічного розвитку	333
ЧОКНАДІЙ Анастасія. Цифрова компетентність фахівця спеціальної освіти у XXI столітті	335

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА

АРТЮХ Тетяна. Соціально-психологічна підтримка дітей з посттравматичним досвідом засобами анімалотерапії	339
ВАЛЯВСЬКА Альона. Методи та форми соціально-педагогічної профілактики дезадаптації учнів	342
ВАСИК Ольга. Роль соціальної роботи у відновленні та підтримці сімейних форм виховання дітей, постраждалих від війни	346
ВОЙТЕНКО Галина. Соціальна адаптація військовослужбовців до умов цивільного життя: теоретичні підходи та сучасні виклики	348
ГАЄВСЬКА Наталя. Специфіка соціально-психологічної адаптації дружин ветеранів та діючих військовослужбовців до цивільного життя	353
ГАЄВСЬКИЙ Сергій. Особливості соціально-психологічного супроводу осіб із посттравматичним стресовим розладом унаслідок активних бойових дій	356

ГАЛДІНА Вікторія. Роль закладів загальної середньої освіти у системі соціально-психологічної підтримки дітей, постраждалих унаслідок війни	358
ГЛАДУН Максим. Розвиток підприємницької ініціативи ветеранів через програми неформальної освіти	361
ГЛУЩЕНКО Наталія. Формування стресостійкості у підлітків в умовах війни	364
ГОЛКІНА Регіна. Діяльність дитячого хору як інструмент соціальної та емоційної підтримки дітей-біженців: від тривожної депривації до посттравматичного зростання	368
ГОРПИНІЧ Лариса. Розвиток потенціалу особистості, яка постраждала від війни, в системі соціально-психологічної реінтеграції	371
ГРИГОР'ЄВА Наталя. Соціально-психологічний супровід дітей у післявоєнних суспільствах: актуальність та ступінь досліджуваності проблеми	374
ДОРОШЕНКО Інна. Роль соціально-психологічної підтримки у відновленні військовослужбовців після повернення з війни	377
ЄВТУШЕНКО Вікторія. Особливості професійної адаптації ветеранів війни	379
КАПІНУС Яна. Реінтеграція ветеранів війни до цивільного життя	383
КАПЛІНА Інеса. Державна служба та центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді як суб'єкти реалізації соціальної політики в Україні	388
КАРЛІНА Ольга. Феномен невизначеної втрати у сімейному контексті України: соціально-психологічний вимір	392
КІР'ЯНОВА Анастасія. Система профілактики професійного вигорання фахівців соціальних служб	396
КОЗЛОВА Ольга. Специфіка соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами	400
КОСТЮКОВА Влада. Соціально-психологічна підтримка партнерок військовослужбовців як чинник збереження психічного здоров'я та соціальної стабільності родини	403
КУБРИЦЬКА Анна. Сутність соціального підприємництва та засадничі принципи його реалізації	407
ЛІТВІНЦОВА Яна. Специфіка соціальної роботи у благодійних організаціях	410
ОЛІЙНИК Аліна. Сутність і структура соціально-психологічної підтримки здобувачів освіти в кризових умовах	414
ОМЕЛЬЧУК Тетяна. Соціально-психологічна підтримка ветеранів з інвалідністю у процесі адаптації до цивільного життя: український та зарубіжний досвід	419
ОСТАПЧУК Юлія. Соціально-психологічний супровід репатріантів	423

ПЕНЕЖКО Артем. Техніки соціально-психологічної реабілітації дітей, що перебували в окупації	426
ПЕНЕЖКО Катерина. Особливості реінтеграції дітей-білінгвів в освітній процес України	428
САРКІСЯН Юлія. Проблеми розвитку батьківських компетентностей у сім'ях внутрішньо переміщених осіб	430
СЕЛІКОВА Марина. Особливості поведінки дітей з РАС в умовах воєнного часу	434
СТОРОЖУК Вікторія. Роль соціальної роботи у відновленні психосоціального стану дітей, постраждалих від війни	437
СУСЛОВА Ганна. Соціально-адаптивна поведінка підлітків: механізми формування	441
ТКАЧОВА Юлія. Роль соціальних працівників у попередженні домашнього насильства	445
ТРАКАЛЮК Ірина. Соціальна реінтеграція демобілізованих осіб та ветеранів	449
УСОВА Валерія. Модернізація системи соціальної роботи в деокупованих громадах у контексті післявоєнного відновлення	454
ХИЖНЯК Олена. Технології соціально-педагогічної підтримки підлітків з труднощами соціальної взаємодії у загальноосвітньому закладі	459
ХЛЄБНИКОВА Єлизавета. Професійна діяльність соціального працівника у сфері запобігання та протидії домашньому насильству	462
ШАПОВАЛ Людмила. Методи та форми соціальної роботи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах	466
ШНАЙДЕР Єлизавета. Профілактика професійного вигорання працівників неурядових організацій, які надають допомогу вразливим групам населення під час війни	470
ШОЛТІС Габрієла. Психологічний супровід дитячої травми: особливості та технології	473

ЕКОНОМІКА, ПІДПРИЄМСТВА І ФІНАНСИ

АРДАБ'ЄВ Єгор. Трансформація логістичних маршрутів України в умовах війни	476
ВАКУЛЕНКО Артур. Фінансово-економічна стійкість металургійних підприємств України в умовах війни	481
ВАКУЛЕНКО Артур. Вплив цифрової інфраструктури на розвиток малого та середнього підприємництва в умовах сучасності	483
ДУБІНЧУК Ольга. Фінансово-інвестиційна стійкість підприємства в умовах війни	486
ДУБІНЧУК Ольга. Соціальне підприємництво в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку в сучасному світі	490

ЖЕДЕНКО Наталія. Ресурсне забезпечення промислових підприємств в умовах війни: кейс ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг»	494
ЖЕДЕНКО Наталія. Роль природоохоронної діяльності для світової економіки	498
ЖЕДЕНКО Наталія. Порівняння переваг соціальної та солідарної економіки	501
ЖЕДЕНКО Наталія. Підприємництво – стрижень розвитку підприємства та економічних відносин	504
КАЛЬМА Єгор. Аналіз ефективності програми «Доступні кредити 5-7-9%» як елемента фінансово-кредитної інфраструктури МСП у 2022–2025 рр.: вплив на кредитування та інвестиційну активність	507
КОЛОСЮК Оксана. Сутність та особливості банківського кредитування фізичних осіб	511
ЛЕБЕДЄВА Поліна. Проблеми фінансово-кредитного регулювання економіки України	516
ЛІ Анастасія. Трансформація системи управління персоналом в умовах цифровізації та воєнних викликів	519
МАКАРЕНКО Дмитро. Роль містоутворюючих підприємств у забезпеченні фінансової стійкості регіонів в умовах макроекономічної нестабільності	523
МАРЧЕНКО Ольга. Особливості адміністрування ПДВ та роздрібного акцизу в торговельній мережі	526
ОСТАПЧУК Каміла. Трансформація економічної думки про роль держави в умовах криз та глобалізації	529
ПАТЯКА Владислав. Порівняльний аналіз державного регулювання економіки України та країн Європейського Союзу	532
ПАТЯКА Владислав. Фінансова безпека держави в умовах економічної нестабільності	535
ПАТЯКА Владислав. Роль криптовалют у сучасній фінансовій системі	538
ПАТЯКА Владислав. Аналіз проблем функціонування компанії Rozetka в умовах кризи	540
ПИЛИП Юлія. Дослідження теоретичних основ ресурсного забезпечення діяльності підприємства	543
ПРОЦЕНКО Світлана. Оцінка основних показників собівартості продукції підприємства (на прикладі ТОВ «ПТК»)	545
САПІГА Аліна. Проблеми регіональної економіки та розвитку територій	547
САПІГА Аліна. Оцінка економічної безпеки підприємств України в умовах війни	550

СКОРИНА Денис. Особливості місцевого оподаткування суб'єктів господарювання в Україні	554
СТОЛЯРЧУК Вікторія. Фінансово-економічні аспекти діяльності банківської установи (на прикладі Калинівського відділення у місті Дніпро акціонерного товариства «Банк Кредит Дніпро»)	556
ТРАЙДУК Надія. Психологічна стійкість (resilience) молоді в умовах війни та цифрової трансформації суспільства	559
ХОХУЛЯ Олександр. Фінансовий план як стратегічний інструмент управління підприємством	562
ЧЕРНИШ Кіра. Краудфандинг та взаємодопомога як сучасні механізми солідарної економіки	567
ЧЕРНИШ Кіра. Стратегічне планування в умовах глобальної турбулентності та воєнного стану	571
ЧОРНЕНКО Юлія. Ефективність взаємодії підприємства з суб'єктами ринку як чинник сталого розвитку в умовах економічної нестабільності	574
МЕНЕДЖМЕНТ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ	
АНДРЕЄВА Олена. Від адміністративного контролю до foresight-управління в освіті України: цивілізаційний вимір трансформації	578
АНТОНЕНКО Анастасія. Інноваційні технології (інструменти) у сфері управління персоналом: хмарні HRIS (SAP ERP/SAP Success Factors)	580
ВАЩУК Надія. Особливості переходу до дистанційної освіти в умовах поширення інновацій (у контексті теорії дифузії інновацій Е. Роджерса)	582
ДУБІНЧУК Ольга. Нейромаркетинг як інструмент розуміння поведінки споживача	584
КОВАЛЬ Карина. Лідерство як психолого-педагогічний феномен професійної діяльності викладача ЗВО	588
КОЖЕВНИКОВА Елла. Професійна ізоляція та кібербезпека в умовах дистанційної роботи: стратегії забезпечення кадрової стійкості та захисту даних	591
МАКАРЕНКО Олександр. Кроскультурний менеджмент і лідерство у цифрову епоху: стратегії управління віртуальними командами	594
МАРКЕВИЧ Софія. Цифрові платформи як інструмент виходу українського МСБ на європейський економічний простір	596
СОРОЧАН Анастасія. Вплив цифровізації на стандартизацію бізнес-процесів у сфері туризму	601
СОРОЧАН Ростислав. Загальна характеристика курсу географії в 11 класі	605

ТАРТИНСЬКИХ Богдан. Системні обмеження формальної освіти у підготовці менеджерів: розрив між формуванням «soft skills» і потребами сучасного управління	607
ФЕДІВ Тетяна. Туризм як інструмент розвитку регіонів: кейс-стаді Тернопілля	612
ЧИГРИНА Анастасія. Гастрономічний туризм: роль ресторанів у популяризації місцевої кухні	616

ПРАВОЗНАВСТВО

ДЕРМАН Ірина. Реєстроване партнерство як альтернатива інституту шлюбу: правовий аналіз та перспективи впровадження в Україні	619
КАЛЮЖНИЙ Олександр. Продовження договорів оренди державного нерухомого майна: еволюція правого регулювання	622
МАТУС Валентина. Підстави виникнення сімейних правовідносин у проєкті нового цивільного кодексу України	626
ФЕДОРЧЕНКО Анастасія. Визнання фізичної особи зниклою безвісти за особливих обставин, визнання безвісно відсутньою та оголошення померлою	630
ЧЕПЕЛЕНКО Валерія. Представництво у цивільному праві та цивільному процесі	633

ПСИХОЛОГІЯ

АВДІЄНКО Кристина. Перфекціонізм як психологічний чинник емоційного вигорання особистості	636
АРСЕНТЬЄВА Світлана. Психологічні чинники емоційного вигорання спеціалістів естетичних та косметологічних послуг	640
БАБАНИНА Юлія. Професійне вигорання психологів: теоретичний аналіз причин, симптомів та етапів розвитку	644
БЕЛІКОВА Людмила. Роль тренінгової роботи у запобіганні професійному вигоранню державних службовців	646
БОЛЄЛА Ольга. Вплив почуття провини на психологічну стійкість жінок у ситуації вимушеної еміграції	651
БОРОДІНА Олена. Психологічна діагностика та корекція розладів аутистичного спектра у дітей	653
БУДАКОВСЬКА Наталія. Базові основи розвитку резильєнтності учасників освітнього процесу	655
БУЛАТКІНА Анастасія. Корекція і розвиток уваги у дітей дошкільного віку	660
БУРЯК Аліна. Вплив спрямованої мотивації на ефективність діяльності персоналу підприємства	663
ВЕЛИГОДСЬКА Наталя. Самооцінка як психологічний чинник соціального благополуччя особистості	665

ГАВРИЛЕНКО Мар'яна. Психофізіологічні аспекти стресостійкості педагогічних працівників	667
ГАВЧИК Ольга. Роль емоційного інтелекту у виборі стратегій поведінки студентів у конфліктних ситуаціях	671
ГАЙДАЙЧУК Олена. Психологічні стратегії життєдіяльності як ресурс адаптивності особистості в умовах хронічної інформаційної невизначеності	676
ГАЛУШКА Віта. Психологічна підтримка пар у період розлучення засобами тренінгової роботи	678
ГЛАЗУНОВА Анна. Арт-терапевтичні методики як інструмент зниження емоційного напруження в умовах психоемоційного навантаження	682
ГОРОБЕЦЬ Сергій. Психологічний тренінг як засіб зниження рівня соціальної тривожності осіб з інвалідністю	685
ГОРПИНЧЕНКО Ольга. Емоційний інтелект як ресурс зміцнення професійної стресостійкості	689
ГРОЗА Олена. Впровадження антибулінгових тренінгів для шкіл	693
ДЯЧУК Олена. Теоретико-методологічні засади застосування арттехнік у формуванні позитивного та креативного мислення студентів	696
ЄФІМЕНКО-СТРУК Ліна. Модель використання фотосесії як тренінгового методу формування позитивного образу Я	699
ЖИЖКА Олена. Інтерактивні методи навчання як засіб розвитку критичного мислення підлітків	701
ЗАЄЦЬ Вікторія. Особливості формування відповідальної поведінки у підлітків та можливості тренінгу відповідального вибору	705
ЗВЕРЄВА Олена. Особливості емоційного стану особистості при переживанні подружньої зради	707
ІВАЩЕНКО Олена. Дослідження методів тренінгової роботи з відновлення психоемоційного стану дружин військовослужбовців	712
ІВЛЕВА Олена. Вплив стилів керівництва на особливості управління конфліктами в колективі	714
КАЛІНЕР Юлія. Медіарефлексія в системі когнітивного захисту особистості	718
КАЛІНЕР Юлія. Взаємозв'язок медіаграмотності та рефлексивності особистості: тренінговий підхід	720
КАРПЕНКО Світлана. Психологічний тренінг ненасильницького спілкування як засіб підтримки дорослих у процесі проживання втрати	723
КОВАЛЕНКО Юрій. Теоретико-методологічні засади психологічної реінтеграції вразливих груп в умовах війни: ресурсний підхід	725
КОВАЛЬ Єлизавета. Ціннісні орієнтації в старшому юнацькому віці як фактор розвитку здатності до здійснення життєвого вибору	727

КОЛЯДА Неля. Емоційне вигорання та його вплив на професійну деформацію працівників закладу освіти	731
КОРІНЕЦЬ Аліна. Психологічні умови успішної соціалізації здобувачів освіти після дистанційного навчання в загальноосвітньому закладі	735
КОРОЛЬ Анна. Психологічні особливості подружньої взаємодії в молодих сім'ях в умовах кризи	737
КОСТРОМИЦЬКИЙ Роман. Фотографія як арт-терапевтичний інструмент у подоланні наслідків стресу	740
КОСТЮК Анастасія. Особливості синдрому професійного вигорання серед учасників освітнього процесу	744
КРИВОНОС Олена. Зміст, структурні компоненти та шляхи формування стресостійкості особистості як психологічного феномену	747
ЛЕБЬОДКІНА Тетяна. Психологічний супровід осіб, які зазнали травматичного впливу війни	751
ЛУК'ЯНЕНКО Ксенія. Трансформація смисложиттєвих орієнтирів у жінок військовослужбовців на відміну від жінок цивільних у період повномасштабної війни: психологічний аналіз	754
ЛУК'ЯНЕНКО Ксенія. Гендерна рівність у сфері оборони: професійна реалізація жінок у Збройних Силах України	756
ЛЯХОВЕЦЬКА Тетяна. Чинники формування ставлення молоді до сім'ї в життєвих умовах невизначеності	759
МИРОВСЬКИЙ Олексій. Музикотерапія як засіб гармонізації психоемоційного стану та творчого розвитку особистості	763
МИХАЙЛІЧЕНКО Маріам. Профілактика психологічного благополуччя в сімейних парах	765
МОСКАЛЬОВ Павло. Особливості резильєнтності в дорослому віці під час війни	769
МУКІЄНКО Аліна. Психологічна дистанція в колективі як чинник ефективної міжособистісної взаємодії	772
НЕХЛЮДА Людмила. Емоційне вигорання педагогів у період воєнного стану: психологічні чинники виникнення та способи профілактики	774
НИКОЛАЙЧУК Ірина. Тренінг розвитку креативності як засіб подолання психологічної ригідності	778
НОСАЧ Юлія. Проблема заниженої самоефективності та тренінг постановки та досягнення цілей	780
ОЛІЙНИК Світлана. Проблематика психологічної комунікації в умовах онлайн-тренінгів	783
ПАРИШКУРА Світлана. Психологічна допомога особам, вимушено переміщеним внаслідок російської агресії	786

ПЕРНАРОВСЬКА Світлана. Психоемоційні наслідки втрати близької людини внаслідок воєнних подій та напрями психологічної допомоги жінкам	787
ПЕТРИЧЕНКО Тетяна. Регресія як механізм психологічного захисту підлітків у стані хронічного стресу	791
ПОЛІЩУК Людмила. Структурні компоненти стресостійкості особистості в контексті виховання дитини з РАС та РДУГ	795
П'ЯТАК Катерина. Психологічні особливості розвитку емоційного вигорання медичних працівників відділення реанімації	797
РОГОВСЬКА-ІЩУК Ірина. Психологічні детермінанти підприємницького таланту: теоретико-методологічний аспект	800
САМОРАЙ Аліна. Використання арт-терапії для розвитку стресостійкості здобувачів освіти в умовах воєнного стану	804
СЕРБІН Анастасія. Особливості самопрезентації психолога в соціальних мережах	808
СИЛКА Катерина. Розвиток резильєнтності особистості засобами творчості в стресових умовах	812
СІМОНОВА Світлана. Психологічний супровід суб'єктів загальної освіти в умовах війни	815
СОБОЛЬ Валентина. Неусвідомлені установки як чинник формування соціальної поведінки та професійної діяльності особистості	820
СПОДАРИК Валерія. Корекція тривожності у дітей старшого дошкільного віку	822
ТАРАНЕНКО Дар'я. Проблема цифрової залежності та тренінгові інтервенції для відновлення самоконтролю	825
ТИФЛЕДЖУК Оксана. Теоретичні засади психологічної адаптації ветеранів війни	830
ТИХОНОВСЬКА Анастасія. Психологічні особливості трансформації особистості жінки та ресурсний потенціал арт-терапії в перинатальний період	832
ТОЛСТОП'ЯТЕНКО Лариса. Гендерні особливості фрустраційної толерантності в юнацькому віці	835
ТРАНДІНА Олена. Психологічні особливості національної ідентичності тимчасово переміщених осіб	838
ФІЛІПЕНКО Оксана. Адаптивні стратегії подолання стресу в жінок та чоловіків середнього віку	841
ЧОП Тетяна. Емпіричне дослідження статусів професійної ідентичності психологів-початківців	843
ЧОРНА Юлія. Психологічні особливості та механізми виникнення спротиву змінам у дорослих	847
ЧУФЕЩУК Наталія. Сенсорне читання як метод подолання стресу та формування адаптивних копінг-стратегій у осіб із РАС	850

ШАКІНА Світлана. Трансформація ментальних установок як фундамент особистісної ефективності у суб'єктів навчання	855
ШОСТАК Юлія. Формування психологічної стійкості у педагогів через тренінгову роботу та підтримку	857
ШУЛЬГА Олена. Рефлексивні механізми розвитку самосвідомості у підлітків	862
ЩЕРБИНА Олена. Психологічні фактори стресостійкості дорослих у період тривалого стресу: роль резилієнтності та соціальної підтримки	866
ЮДІНА Ася. Психологічні причини прокрастинації в осіб юнацького віку: результати емпіричного дослідження	870
ЯКИМЕЦЬ Наталія. Психологічні чинники зниження внутрішньої мотивації до взаємодії у тренінгових групах та шляхи їх оптимізації	874
ЯКУШЕВА Марія. Тривожність та її прояви. Психосоматичні наслідки	877
ЯКУШЕНКО Лариса. Гнучкість як чинник психологічного благополуччя базових консультантів у методі позитивної психотерапії	882

ПЕДАГОГІКА

Надія ВАЩУК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Надія ВЕНЦЕВА,**

д.пед.н., професорка (БДПУ)

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕХОДУ ДО ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ПОШИРЕННЯ ІННОВАЦІЙ (У КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ ДИФУЗІЇ ІННОВАЦІЙ Е. РОДЖЕРСА)

Актуальність. Сучасна освітня система перебуває в умовах швидких соціальних змін, цифровізації та кризових викликів, що зумовлюють необхідність активного впровадження інноваційних освітніх практик. Особливої актуальності набув перехід до дистанційної освіти, який у багатьох випадках відбувався у форматі «шокової» трансформації. У цьому контексті важливим є осмислення механізмів поширення освітніх інновацій, зокрема через призму теорії дифузії інновацій Е. Роджерса, яка дозволяє пояснити особливості прийняття нових освітніх практик на індивідуальному, груповому та системному рівнях.

Мета і методи дослідження. Проаналізувати особливості переходу до дистанційної освіти в контексті теорії дифузії інновацій Е. Роджерса та визначити механізми поширення інноваційних освітніх практик на різних рівнях освітньої системи. Для досягнення поставленої мети було використано: теоретичний аналіз наукових джерел, метод порівняння, метод системного підходу

Сутність дослідження. Теорія дифузії інновацій Е. Роджерса розглядає поширення інновацій як процес, у якому нові ідеї, практики чи технології поступово приймаються членами соціальної системи через комунікацію між ними. Подібно до фізичного процесу дифузії, інновації поступово проникають у соціальне середовище, змінюючи існуючі практики [1; 3]. Однією з ключових характеристик цього процесу є **послідовність стадій прийняття інновації на індивідуальному рівні**. Згідно з концепцією Е. Роджерса, індивід проходить п'ять етапів: 1. **Ознайомлення (knowledge)** – перше дізнання про інновацію та принципи її функціонування. 2. **Переконавання (persuasion)** – формування суб'єктивного ставлення до нововведення. 3. **Прийняття рішення (decision)** – вибір між прийняттям або відмовою від інновації. 4. **Впровадження (implementation)** – практичне використання інновації. 5. **Підтвердження (confirmation)** – остаточне

прийняття або відмова від використання нової практики [3]. Важливо, що між першою стадією ознайомлення та фактичним прийняттям інновації може існувати значний часовий розрив, оскільки процес пов'язаний з пошуком і обробкою великого обсягу інформації [2].

На **груповому рівні** поширення інновацій відбувається через різні категорії учасників освітньої спільноти, які відрізняються швидкістю прийняття нововведень. Е. Роджерс виділяє п'ять основних груп: **інноватори** – найбільш відкриті до змін; **ранні послідовники** – лідери думок, які активно підтримують нововведення; **рання більшість** – значна частина спільноти, що приймає інновації після появи перших позитивних результатів; **пізня більшість** – учасники, які приймають інновації з обережністю; **відстаючі** – ті, хто найбільше опирається змінам і приймає інновацію останніми. Таким чином, поширення інновацій у колективі має поступовий характер і нагадує ефект «доміно», коли прийняття нововведення однією групою стимулює його поширення серед інших.

На **системному рівні** важливу роль відіграють соціальні норми, цінності, інституційні правила та організаційна культура. Ці фактори можуть як прискорювати, так і уповільнювати процес прийняття інновацій. Освітня сфера часто характеризується певною консервативністю, що створює внутрішні бар'єри для швидкого впровадження нових практик, навіть якщо вони вже успішно використовуються в інших галузях.

Перехід до дистанційної освіти під час кризових ситуацій відрізняється від класичної моделі дифузії інновацій тим, що він часто відбувається у прискореному або «шоковому» режимі. У таких умовах окремі стадії прийняття інновацій можуть скорочуватися або відбуватися одночасно, що змінює традиційну логіку поширення інновацій [3].

Основні висновки. Теорія дифузії інновацій Е. Роджерса дозволяє пояснити особливості впровадження дистанційної освіти через аналіз процесів прийняття інновацій на індивідуальному, груповому та системному рівнях. На *індивідуальному рівні* прийняття інновацій відбувається через п'ять послідовних стадій – від ознайомлення до підтвердження використання нової практики. На *груповому рівні* поширення інновацій залежить від структури освітньої спільноти та різної швидкості прийняття нововведень її учасниками. На *системному рівні* соціальні норми, організаційна культура та інституційні фактори можуть суттєво впливати на темпи поширення освітніх інновацій. Екстремний перехід до дистанційної освіти демонструє трансформацію класичної моделі дифузії інновацій, оскільки процес прийняття нових практик може відбуватися у прискореному або «шоковому» форматі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Anderson T. *The Theory and Practice of Online Learning*. 2nd ed. Edmonton : Athabasca University Press, 2008. 472 p.

2. Fuller S. *Postdigital Humans: Transitions, Transformations and Transcendence*. Cambridge : Polity Press, 2020. 240 p.
3. Rogers E. M. *Diffusion of Innovations*. 5th ed. New York : Free Press, 2003. 576 p.

Олена ДЕМЕЩИК,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 2 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Марина НЕСТЕРЕНКО,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ НАВЧАННЯ ІНФОРМАТИКИ В УМОВАХ НУШ

Актуальність дослідження. Впровадження концепції Нової української школи (НУШ) висуває перед учителем інформатики принципово нові вимоги – зокрема, необхідність побудови індивідуалізованих освітніх траєкторій для учнів із різним рівнем підготовки. Проте на практиці реалізація диференційованого навчання нашоухується на системні обмеження: надмірне педагогічне навантаження та брак часу на розробку адаптованих матеріалів. За цих умов застосування інструментів штучного інтелекту (ШІ) набуває характеру стратегічної відповіді на зазначені виклики. Сучасні ШІ-сервіси уможливають автоматизацію створення диференційованого навчального контенту, що суттєво розвантажує вчителя на етапі підготовки до уроку. Таким чином, інтеграція ШІ-технологій у педагогічну практику початкової школи постає функціональною необхідністю для реалізації цілей НУШ.

Аналіз наукових досліджень. Проблематика впровадження ШІ в освітній процес отримала широке висвітлення в зарубіжній і вітчизняній науці. Дослідники (Boulhrig T., Namash M., Tan X. J. та ін., Wang S. та ін.) розглядають здатність інтелектуальних систем забезпечувати персоналізацію навчання та підтримувати розвиток інклюзивної освіти [2; 5]. Питання фахового зростання вчителів – зокрема, набуття ШІ-компетентності та дотримання етичних норм під час роботи з алгоритмічними інструментами – висвітлено в працях українських (Т. Кронівець та ін.) і зарубіжних учених (X. Tan, G. Cheng, M. Ling). Специфіку застосування ШІ в початковій школі досліджено в роботах Boulhrig і Namash [2]. Вітчизняний науковий доробок у цій галузі представлений, зокрема, дослідженням Т. Кронівець, О. Яковенко, Є. Тимошенко та ін., у якому доведено, що ШІ найчастіше застосовується для персоналізованого навчання, автоматизованого

оцінювання та забезпечення зворотного зв'язку, а його інтеграція в освітній процес потребує чіткого правового та етичного регулювання [3]. Попередній аналіз засвідчив, що питання застосування штучного інтелекту в освіті вже досить активно розробляється, однак переважно в широкому контексті освітнього процесу. Водночас аспект використання ШІ-інструментів для забезпечення диференціації навчання інформатики саме в початковій школі, з урахуванням цілей і підходів НУШ, поки що не отримав належного висвітлення в науковій літературі. Зокрема, бракує праць, у яких було б системно розкрито потенціал таких інструментів у підготовці диференційованих завдань і матеріалів для уроків інформатики. Саме це визначає доцільність звернення до означеної теми в межах даного дослідження.

Основна частина. Для забезпечення диференційованого навчання інформатики в початковій школі дослідники рекомендують кілька ШІ-сервісів із доведеною педагогічною ефективністю. Їх спільною рисою є здатність автоматично адаптувати навчальний контент до рівня підготовки конкретного учня, що є ключовою умовою реалізації диференціації в умовах НУШ.

Наприклад, ChatGPT дозволяє вчителю оперативно генерувати завдання з основ алгоритмічного мислення різного рівня складності. Для учнів із базовим рівнем можна створити завдання на складання покрокової інструкції для приготування бутерброду (алгоритм у побутовому контексті), тоді як для більш підготовлених – завдання на побудову розгалуженого алгоритму з умовами. Таким чином, один запит до сервісу замінює розробку кількох варіантів завдань вручну [5].

Як пояснюють Т. Boulhrir і М. Hamash, сервіс Diffit орієнтований на переробку навчальних текстів під різні рівні читацької та когнітивної готовності. В контексті уроку інформатики цей інструмент може допомагати вчителю адаптувати пояснення понять (наприклад, «що таке програма» або «як працює комп'ютер») відповідно до можливостей конкретної групи учнів – без додаткових зусиль з боку вчителя [2].

Інший сервіс, MagicSchool AI легко автоматизує розробку диференційованих завдань. Наприклад, може згенерувати інструкційні карти для роботи здобувачів початкової освіти в об'єктно-орієнтованому середовищі програмування Scratch у трьох варіантах складності [1].

За допомогою інструменту Curipod можна швидко розширити дидактичний арсенал учителя інтерактивними елементами та гейміфікованими завданнями з автоматичною диференціацією за результатами тестування. Зокрема, після короткого вхідного тесту сервіс може запропонувати учням відповідно до їхнього рівня завдання на тему «Безпека в інтернеті» чи «Основи роботи з текстовим редактором» [5].

Спільна риса зазначених програм полягає в тому, що вони дозволяють швидко та якісно розробити навчальний контент відповідно до індивідуальних освітніх потреб кожного учня.

Висновки. Застосування ШІ-інструментів (ChatGPT, Diffit, MagicSchool AI, Curipod тощо) в навчанні інформатики в початковій школі забезпечує практичну реалізацію диференційованого підходу: дозволяє швидко створювати завдання різного рівня складності й адаптувати навчальний контент до індивідуальних потреб учнів, що значно оптимізує час підготовки вчителя до уроку. Однак, попри очевидні педагогічні переваги, впровадження цих технологій потребує сформованості цифрової компетентності вчителів та дотримання ними принципів академічної доброчесності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Avci H., Lunn S., Hazari Z. Exploring STEM educators' perspectives on the integration of AI-enabled technologies in teaching and learning. *Computers and Education Open*. 2025. Vol. 9. 100304. doi: [10.1016/j.caeo.2025.100304](https://doi.org/10.1016/j.caeo.2025.100304).
2. Boulhrir T., Hamash M. Unpacking artificial intelligence in elementary education: A comprehensive thematic analysis systematic review. *Computers and Education Artificial Intelligence*. 2025. Vol. 9. 100442. doi: [10.1016/j.caeai.2025.100442](https://doi.org/10.1016/j.caeai.2025.100442).
3. Kronivets T., Yakovenko O., Tymoshenko Y., Ilnytskyi M., Iasechko S., Iasechko M. Legal and Ethical Dimensions of AI in Education: Navigating New Frontiers. *Review of Artificial Intelligence in Education*. 2023. Vol. 4. doi: [10.37497/rev.artif.intell.educ.v4i00.21](https://doi.org/10.37497/rev.artif.intell.educ.v4i00.21).
4. Tan X. J., Cheng G., Ling M. H. Enhancing teachers' AI competency: A professional development intervention study based on intelligent-TPACK framework. *Computers and Education Artificial Intelligence*. 2025. Vol. 9. 100521. doi: [10.1016/j.caeai.2025.100521](https://doi.org/10.1016/j.caeai.2025.100521).
5. Wang S., Wang F., Zhu Z., Wang J., Tran T., Du Z. Artificial intelligence in education: A systematic literature review. *Expert Systems with Applications*. 2024. Vol. 252. 124167. doi: [10.1016/j.eswa.2024.124167](https://doi.org/10.1016/j.eswa.2024.124167).

Олена ДЕМЕЩИК,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 2 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Крістіна ПЕТРИК,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ТІКТОК-ПЕДАГОГІКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОБУДОВИ ОСОБИСТОГО БРЕНДУ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ: МОЖЛИВОСТІ ТА МЕЖІ

Актуальність. У сучасному освітньому просторі платформа TikTok постає як потенційно потужний інструмент для педагогів як для інноваційного викладання, так і для формування особистого бренду. Феномен «TikTok-педагогіки», що поєднує мікронавчання з

публічним позиціонуванням педагога як фахового експерта, набуває дедалі більшого поширення, проте залишається теоретично недостатньо осмисленим. Зокрема, J. P. Carpenter, C. Shelton, S. Schroeder звертають увагу на появу нового типу педагогічного актора – «освітнього інфлюенсера», який активно позиціонує себе у соціальних мережах як носія фахової компетентності [2]. Водночас активна присутність учителів у цифровому публічному просторі зумовлює дискусії щодо меж професійної ідентичності, комерціалізації освітньої діяльності та академічної доброчесності.

Особливої уваги потребує питання балансування між популяризацією освітнього контенту та збереженням його наукової коректності й педагогічної цінності в умовах кліпової культури. Окрім того, актуалізується проблема цифрової репутації сучасного вчителя, яка формується під впливом алгоритмів платформи та реакцій онлайн-аудиторії. У цьому контексті дослідження можливостей і меж TikTok-педагогіки набуває важливого значення для переосмислення професійної ролі педагога в умовах цифрової трансформації освіти.

Мета дослідження – теоретично проаналізувати феномен TikTok-педагогіки, визначити її можливості й межі як інструменту побудови особистого бренду сучасного вчителя, а також обґрунтувати практичні рекомендації для її ефективного та етичного використання.

Огляд досліджень. Академічні дослідження дидактичного потенціалу TikTok перебувають на початковому етапі свого розвитку. відповідає алгоритмічній логіці TikTok. Y. Yang, C. Zhang, S. Zhang, J. Shen у систематичному огляді засвідчують позитивний вплив платформи на залученість та мотивацію студентів у закладах вищої освіти [5]. Використання TikTok у підготовці майбутніх учителів досліджують G. Andronico, G. R. De Franches, A. Leone, акцентуючи увагу на формуванні цифрових педагогічних компетентностей [1]. Питання комерціалізації педагогічної діяльності та етичних меж використання соціальних мереж ґрунтовно висвітлено у роботах J. P. Carpenter, C. Shelton, S. Schroeder [2]. Вітчизняний аспект застосування технологій мікронавчання в освітньому процесі розглянуто в дослідженнях О. Нлазупова та ін. [3], а специфіку кліпового мислення сучасних учнів як психологічного чинника, що актуалізує потребу у форматах короткометражного відеоконтенту, проаналізовано S. Sobolieva та ін. [4].

Основні результати. TikTok-педагогіка являє собою гібридну форму мікронавчання, що органічно поєднує дидактичні принципи з особливостями короткометражного відеоконтенту. Як зазначають О.Нлазупова та ін., мікронавчання забезпечує ефективне засвоєння матеріалу завдяки дозованим, структурованим подачі інформації [3], що відповідає алгоритмічній логіці TikTok. Y. Yang, C. Zhang, S. Zhang,

J. Shen підкреслюють, що ефективність використання платформи в навчанні залежить від чіткості дидактичного задуму та системної інтеграції в освітній процес [5].

До ключових можливостей TikTok-педагогіки належать: мікронавчання (подача матеріалу дозованими, легко засвоюваними блоками); розвиток критичного мислення та медіаграмотності учнів через самостійне створення контенту; формування soft skills – цифрової грамотності та публічної комунікації. Успішне педагогічне використання платформи, на думку G. Andronico, G. R. de Franches, A. Leone, потребує спеціальної методичної підготовки вчителів і розуміння специфіки цифрового середовища [1]. Водночас, за спостереженнями S. Sobolieva, кліпове мислення сучасних здобувачів освіти, хоча й корелює з форматом короткого відео, може перешкоджати глибокому опрацюванню складних тем [4]. Хронологічна обмеженість короткого відеоформату ускладнює висвітлення комплексних предметних питань, а надмірне спрощення матеріалу загрожує його змістовій глибині.

Для подолання цих суперечностей запропоновано концептуальну модель «3Е» (Edutainment + Ethics + Evidence), яка забезпечує баланс між розважальністю контенту, академічною доброчесністю та емпірично верифікованими педагогічними підходами [5]. Важливою умовою є сформована медіаграмотність майбутнього вчителя, тобто здатність адаптувати алгоритмічні зміни платформи до власних дидактичних стратегій. J. P. Carpenter, C. Shelton, S. Schroeder наголошують на необхідності чіткого розмежування між педагогічною діяльністю та комерційною самопрезентацією заради збереження академічної доброчесності вчителя [2].

Висновки. Отже, TikTok-педагогіка є амбівалентним явищем. Відкриваючи нові можливості для інноваційної освітньої практики та побудови особистого бренду сучасного вчителя, вона водночас актуалізує ризики редукції академічного змісту, фрагментації знань і поширення «перформативної педагогіки», що потребують не лише усвідомлення, а й системного науково-педагогічного регулювання. У цьому контексті некритичне використання платформи може призвести до зміщення акцентів із глибинного навчання на зовнішню привабливість освітнього контенту. Відтак стратегічна інтеграція TikTok в освітній процес є педагогічно виправданою виключно за умов дотримання методологічних стандартів, етичних принципів і розвитку рефлексивної позиції педагога щодо власної цифрової присутності. Разом з тим формування цифрової та медіакомпетентності майбутніх фахівців має стати необхідною передумовою ефективного й безпечного використання таких платформ у професійній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Andronico G., De Franches G. R., Leone A. The use of TikTok in Initial Teacher Training. *Media Education*. 2023. Vol. 14, № 1. P. 117–130.: <https://doi.org/10.36253/me-14354>
2. Carpenter J. P., Shelton C., Schroeder S. The education influencer: A new player in the educator professional landscape. *Journal of Research on Technology in Education*. 2022. Vol. 55 (5). P. 749–765.: <https://doi.org/10.1080/15391523.2022.2030267>
3. Hlazunova O. H. et al. Implementation of microlearning technology for economics students through online courses. *ICT and learning tools in the higher education establishments*. Vol. 100. № 2 (2024). P. 110–129. <https://doi.org/10.33407/itit.v100i2.5554>
4. Sobolieva S. M. Clip thinking as a socio-psychological phenomenon and its role in the educational and cognitive activity of students. *Theory and Practice of Modern Psychology*. 2019. Vol. 3 (2). P. 86–91. <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.3-2.16>
5. Yang Y., Zhang C., Zhang S., Shen J. TikTok in higher education: a systematic review of disciplinary applications, learning outcomes, and implementation factors. *Interactive Learning Environments*. 2025. <https://doi.org/10.1080/10494820.2025.2564736>

Аліна КЛИМЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Надія ВЕНЦЕВА,**
д.пед.н., професорка (БДПУ)

**УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ
ТА КАР'ЄРНОЇ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ТВОРЧИХ
СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Актуальність. Високий рівень конкурентності в креативній індустрії створює нові виклики випускникам творчих спеціальностей. Успіх майбутніх художників та дизайнерів у закладі вищої освіти значною мірою залежить від поєднання професійної підготовки та вміння пристосовуватися до вимог сучасного артринку. Наявність вищої освіти не гарантує працевлаштування після отримання диплому, саме через це багато талановитих людей не знаходять місце для застосування своїх вмінь і обирають альтернативні сфери зайнятості з чітко визначеними алгоритмами кар'єрного зростання та заробітку.

Головною проблемою є те, що традиційна вища освіта сфокусована на формуванні фахової майстерності, тобто навчанню ремесла, а саме вмінні малювати та володіти графічними програмами. Проте має певні прогалини в розвитку управління цілісним процесом становлення фахівця, де професійна складова повинна поєднуватися з вмінням будувати власну кар'єрну траєкторію. Це означає вміння позиціонувати себе як професіонала своєї справи. Для митця кар'єра – це питання виживання. У

творчій сфері діяльності зазвичай немає чіткої стратегії реалізації в професії, якщо студент після закінчення вишу не вміє створювати особистий бренд, наповнювати портфоліо, знаходити замовників та комунікувати з ними, не орієнтується на біржах фрілансу, необізнаний щодо особливостей ціноутворення або ключових аспектів авторського права, його професійні навички залишаються непоміченими потенційними роботодавцями. Отже, виникає необхідність переосмислення та зміни підходів до управління освітнім процесом у закладах вищої освіти, що займаються підготовкою митців, з метою пошуку ефективних механізмів формування їхньої професійної та кар'єрної готовності.

Ступінь досліджуваності проблеми. У сфері мистецьких дисциплін, зокрема, художнього та дизайнерського профілю – дослідження є дещо фрагментарними. Найбільш дослідженим напрямом є педагогіка мистецтва. О. Рудницька у своїй роботі «Педагогіка: загальна та мистецька» розглядає необхідність незвичних педагогічних підходів враховуючи специфіку творчих спеціальностей. Г. Падалка у монографії «Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін)» розглядає мистецьку освіту як особливу сферу педагогіки, що має власну логіку, принципи та закономірності. Авторка зазначає, що мистецька освіта спрямована не лише на передачу знань і навичок, а насамперед на формування художнього мислення, естетичного сприйняття, духовності особистості.

О. Безгін, І. Кузнецова, О. Успенська, в монографії «Художня культура і мистецька освіта України: сучасні прояви і смисли» концентрують увагу на методології реалізації мистецької освіти в системі гуманітарної політики держави, а також розглядають кадровий потенціал вищої школи та стратегічні напрями розбудови мистецької освіти в Україні.

Серед зарубіжних досліджень, Ф. Колбер (F. Colbert) та І. Еврар (Y. Evrard) у статті «Арт-менеджмент – наука третього тисячоліття» (A New Discipline Entering the Millennium?) обґрунтовують необхідність поєднання мистецтва та маркетингу, визначаючи арт-менеджмент як ключову дисципліну для забезпечення життєздатності культурних інституцій у динамічному середовищі. Таким чином, попри наявні напрацювання в педагогіці мистецтва, арт-менеджменті та мистецькій освіті, питання цілісного управління формуванням професійної та кар'єрної готовності студентів саме художніх і дизайнерських спеціальностей у закладах вищої освіти України досі не стало предметом окремого комплексного дослідження.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є розмежування понять професійної та кар'єрної готовності студентів творчих спеціальностей у вищій школі та розробка моделі управління процесом формування готовності художників та дизайнерів до професійної та кар'єрної автономії. Для досягнення поставленої мети

було використано: теоретичний аналіз наукових джерел, метод порівняння, метод системного підходу, а також здійснено розробку моделі управління процесом формування підготовки майбутніх митців.

Сутність дослідження. Управління процесом підготовки фахівців мистецького профілю в сучасних умовах вимагає переходу від стандартного навчання до формування індивідуальної траєкторії становлення митця. У межах мого дослідження освітній процес розглядається як унікальна педагогічна система, де професійна готовність студента є не лише сукупністю навичок, а результатом цілеспрямованого формування художнього мислення та естетичного світогляду. Відтак, управлінський фокус у ЗВО має зміщуватися на розвиток особистості як цілісної структури, де фахова майстерність поєднується з індивідуальним потенціалом здобувача [3].

Стратегічний розвиток мистецької освіти в умовах сучасного цифрового середовища зумовлює необхідність чіткого управлінського розмежування між професійною підготовкою (Hard Skills) та здатністю студента до автономної кар'єрної реалізації (Soft Skills). Такий підхід дозволяє трактувати формування кар'єрної готовності як інструменту збереження «людського капіталу» в галузі культури, запобігаючи відтоку талановитої молоді в інші сфери діяльності через відсутність навичок самопрезентації та адаптації до вимог артринку [2].

Сучасні стратегічні напрями розбудови мистецької освіти потребують нових механізмів реалізації кадрового потенціалу вищої школи. Це зумовлює потребу в чіткому управлінському розмежуванні фундаментальної професійної підготовки та здатності студента до автономної реалізації себе як фахівця. Для глибшого розуміння цієї різниці у таблиці нижче наведено порівняльну характеристику професійної та кар'єрної готовності студентів творчих закладів вищої освіти [1]:

Таблиця 1

**Порівняльна характеристика професійної та кар'єрної
готовності студентів творчих спеціальностей**

Критерій порівняння	Професійна готовність (Hard Skills)	Кар'єрна готовність (Soft Skills)
Головна мета	Володіння ремеслом (академічний рисунок, живопис, композиція, кольорознавство, робота в матеріалі; вміння працювати в графічних програмах тощо). Передача конкретних знань і навичок як основа мистецької освіти.	Формування комунікативних навичок, робота з брифом, проведення дизайн дослідження. Критичне мислення, аргументація власних рішень. Дотримання дедлайнів, юридичні аспекти (авторське право) тощо

Напрямок реалізації	Спрямовано на об'єкт (картина, ілюстрація, проєкт, дизайн).	Спрямовано на суб'єкт (замовник, роботодавець, компанія, аудиторія, галерея)
Фундамент дослідження	Педагогіка мистецтва	Арт-менеджмент та маркетинг
Результат	Професійний фахівець	Конкурентоспроможний професіонал (особистість-бренд)

Для ефективного управління процесом формування професійних та кар'єрних навичок у студентів творчих спеціальностей, пропонуємо модель розвитку мистецького закладу вищої освіти, що складається з декількох взаємопов'язаних блоків:

1. Емпірично-діагностичний блок. Управління процесом слід починати з моніторингу та анкетування здобувачів освіти. Це допоможе виявити внутрішню мотивацію студентів та стати для них інструментом саморефлексії. Важливо розуміти, наскільки комфортно студентам працювати в команді або вони віддають перевагу роботі наодинці. Відповідь допомагає обрати вектор подальшого розвитку (робота в наймі / фріланс). Також можна виявити, чи є у здобувача схильність до структурування інформації і занять наукою (академічний шлях). Які кар'єрні очікування є на даний момент та що саме викликає цікавість (комерційні замовлення / створення авторського творчого контенту).

На основі результатів дослідження можна скласти індивідуальну кар'єрну карту кожному студенту, тобто візуальний план майбутнього зростання в професії. Карта може включати в себе поточні інтереси, а також компетентності, які є на даний момент і які плануєте опанувати. Цей підхід допоможе створити кар'єрний хаб на базі вищого навчального закладу, де викладач виступає ментором та коригує шлях студента згідно карти. Функціонування цього хабу має базуватися на принципах партнерства стейкхолдерів та замовників. Це дозволить трансформувати формальну перевірку знань у презентацію реального творчого проєкту.

Ефективним управлінським механізмом в межах цього підходу є впровадження практики виконання кваліфікаційних робіт для реальних клієнтів. Такий досвід дозволяє студенту пройти повний цикл професійної комунікації: від отримання технічного завдання (брифінгу) до презентації готового результату.

2. Змістовний блок. Цей етап передбачає модернізацію освітніх програм через впровадження спеціалізованих модулів та вибіркового дисциплін, які безпосередньо впливають на кар'єрну автономію. Зокрема, йдеться про дисципліни за вибором: «Галерейництво і сучасний артринок», «Арт-менеджмент», «Авторське право та юридичний захист творчої діяльності»,

«Інтегровані маркетингові комунікації». Це дозволяє студенту отримати інструменти для монетизації своїх знань, які зазвичай залишаються поза межами класичних мистецьких дисциплін.

3. Практико-орієнтований блок. Формування готовності неможливе без занурення в реальне професійне середовище, адже специфіка творчих спеціальностей передбачає навчання на практиці. Управління на цьому етапі спрямоване на заміну виключно академічних завдань на роботу з реальними кейсами. Це включає створення «живого» портфоліо в соцмережах (TikTok, Instagram) та на спеціалізованих інтернет-платформах (Behance, ArtStation, DeviantArt), проходження практики в профільних закладах, а також участь у виставкових проєктах, де студент буде мати змогу комунікувати з кураторами, галеристами та потенційними споживачами [1 ; 4].

Основні висновки. Таким чином, нами було обґрунтовано необхідність розмежування професійної та кар'єрної готовності студентів творчих спеціальностей. Запропонована модель, що складається з трьох блоків (діагностика, зміст, практика), яка дозволяє системно підійти до формування кар'єрної автономії здобувача. Це допомагає органічно поєднати фахову підготовку в освітньому процесі з розвитком компетентностей арт-менеджменту, комунікації та правової обізнаності, що сприяє професійній адаптації в умовах сучасного артринку.

Щодо впровадження «кар'єрних карт», запропонованих вибіркокових дисциплін та роботи з реальними кейсами, то це шанс перетворити студента мистецького закладу вищої освіти з «виконавця» на самостійну творчу одиницю, тобто «особистість-бренд».

ЛІТЕРАТУРА

1. Безгін О., Кузнєцова І., Успенська О. Художня культура і мистецька освіта України : сучасні прояви і смисли : монографія. Київ : Ін-т проблем сучасного мистецтва НАМ України, 2019. 160 с.
2. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) : монографія. Київ : Освіта України, 2008. 274 с.
3. Рудницька О. Педагогіка : загальна та мистецька : навч. посіб. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. 360 с.
4. Colbert F., Evrard Y. Art Management : A New Discipline Entering the Millennium? *International Journal of Arts Management*. 2000. Vol. 2, No. 2. P. 4–13.

Марія КОШКІНА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
соціально-гуманітарного факультету

Науковий керівник: **Ірина ШКОЛА,**

к.філол.н., доцент (БДПУ)

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ

Соціально-емоційне навчання (СЕН) сьогодні розглядається як одна з провідних складових модерної освітньої парадигми. Воно передбачає цілеспрямований розвиток емоційного інтелекту, соціальних умінь і компетентностей, необхідних для конструктивної взаємодії в суспільстві. В умовах сучасних викликів формування психологічно безпечного освітнього середовища стало стратегічним завданням, актуальним і для України. Упровадження практик СЕН сприяє профілактиці булінгу, знижує конфліктність, розвиває толерантність і є ефективним механізмом зниження рівня стресу в учнів [1].

Проблематика СЕН активно досліджується у вітчизняному та міжнародному науковому дискурсі. О. Матвієнко та М. Химич доводять позитивний вплив СЕН на навчальні досягнення учнів і міжособистісні взаємини в класі. Результати метааналізу Дж. Дурлака та колег демонструють суттєве покращення академічних результатів і зниження рівня стресу учнів, які брали участь у програмах СЕН. Н. Дмитренко та співавтори у своїх дослідженнях доводять, що цілісна імплементація СЕН в освітній процес сприяє формуванню в майбутніх учителів англійської мови необхідних професійних компетентностей [5]. Н. Дужик зазначає, що участь у програмах СЕН формує готовність до міжкультурної взаємодії та ефективної комунікації [3]. Дослідження В. Панченко та J. Durlak також підтверджують значний потенціал СЕН як чинника позитивних трансформацій в освітньому середовищі. Зокрема, результати метааналізу, проведеного J. Durlak і колегами, демонструють, що участь у програмах СЕН істотно покращує академічні результати, соціальну поведінку та знижує рівень стресу серед учнів.

Метою статті є аналіз стану дослідженості СЕН як ефективного інструменту формування навичок XXI століття. У дослідженні використано теоретичні методи – аналіз і синтез психолого-педагогічних, науково-методичних і соціологічних джерел.

Термін «емоційний інтелект» уперше запропонували психологи Дж. Маєр і П. Саловей у 1990 році. Вони обґрунтовували, що досягнення людини визначаються не лише рівнем інтелекту, а й умінням розпізнавати емоції, ефективно взаємодіяти з іншими та працювати в команді. Подальшого поширення концепція набула завдяки праці Д. Гоулмана

«Emotional Intelligence» (1995), у якій автор довів вплив емоційної грамотності на різні сфери життя. Він підкреслював, що академічні успіхи учнів значною мірою залежать від психологічного клімату в класі, якості взаємин і сформованості навичок співпраці та критичного мислення.

Організація CASEL визначає п'ять базових компетентностей СЕН: самосвідомість, саморегуляцію, соціальну свідомість, навички взаємодії та відповідальне прийняття рішень [4]. Ці компетентності можуть реалізовуватися як у навчальному процесі, так і в позааудиторній діяльності через тренінгові заняття, рольові ігри, групові проєкти та рефлексивні вправи.

Ефективний розвиток соціально-емоційних компетентностей залежить від сукупності організаційно-педагогічних умов: інтеграції СЕН у навчальні предмети, створення безпечного освітнього середовища, професійної підготовки педагогів, використання інтерактивних методів і партнерської взаємодії між школою та сім'єю [2]. Важливу роль відіграє також урахування вікових та індивідуальних особливостей учнів і системність реалізації програм [4].

Соціально-емоційне навчання є важливою складовою сучасної освіти, спрямованою на розвиток емоційної компетентності, соціальних умінь і життєвих навичок учнів. Наукові дослідження підтверджують ефективність СЕН як чинника особистісного розвитку та академічної успішності. Реалізація СЕН має здійснюватися системно, із залученням педагогів, сім'ї та соціальних інституцій, що забезпечить комплексний розвиток соціально-емоційних компетентностей учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аналітичний огляд «Можливості для реалізації соціально-емоційного навчання в рамках реформи «Нова українська школа» / за заг. ред. Л. Гриневич, С. Калашнікової. Київ : Шкільний світ, 2021. 312 с.
2. Гасанова Л. Стан досліджуваності проблеми соціально-емоційного навчання. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2025. № 1 (54). С. 28–31.
3. Дужик Н. Соціально-емоційне навчання в системі сучасних педагогічних знань. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 27. Т. 2. С. 186–192.
4. Fundamentals of SEL. CASEL : web-site. URL : <https://casel.org/fundamentals-of-sel/> (дата звернення: 15.02.2026).
5. DMITRENKO N., PANCHENKO V., Hladka O., Shkola I., Devitska A. Cultivating communication skills in times of crisis: the perceived impact of SEL techniques in formative assessment on the communication competence of pre-service teachers in Ukraine. *International Journal of Emotional Education*. 2024. № 16 (2). P. 1–5. DOI: <https://doi.org/10.56300/MAIN4950>.

Анастасія ПИВОВАРЧУК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Надія ВСНЦЕВА,**

д.пед.н., професор (БДПУ)

КРИЗОВІ КОМУНІКАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕЗИСТЕНТНОСТІ УНІВЕРСИТЕТУ МАЙБУТНЬОГО

Актуальність. Сучасна парадигма розвитку вищої освіти в Україні визначається станом екстремальної турбулентності, зумовленої повномасштабною військовою агресією, системною релокацією ЗВО та стрімкою інтеграцією штучного інтелекту в освітній простір. У таких умовах традиційні стратегії управління, орієнтовані на збереження статичної стабільності, вичерпують свій ресурс. Постає нагальна потреба в імплементації концептів резистентності (*resistance*) та резильєнтності (*resilience*) – інтегрованої здатності інституції не лише чинити активний опір деструктивним чинникам, а й гнучко адаптуватися до змін, здійснюючи «посткризове зростання» та трансформуючи виклики у стратегічні точки інституційного розвитку. Фундаментальним механізмом забезпечення такої стійкості стають кризові комунікації, які еволюціонують з допоміжної сервісної функції до базового компонента стратегічного менеджменту університету майбутнього.

Метою роботи є наукове обґрунтування ролі кризових комунікацій як ключового чинника забезпечення інституційної резистентності університету майбутнього та моделювання перспективних сценаріїв їх трансформації. Для реалізації мети використано комплекс методів: *компаративний аналіз* – для порівняння реактивних та проактивних моделей комунікації; *структурно-функціональний метод* – для визначення місця комунікаційних вузлів у системі управління ЗВО; *форсайт-прогнозування (foresight)* – для розробки візійних моделей кризового менеджменту до 2030 року.

Ступінь досліджуваності проблеми. Теоретичний фундамент дослідження базується на аксіологічному підході В. Крижка, який розглядає безпеку освітнього середовища через призму гуманістичних цінностей та психологічного велфєру (захищеного простору) [2]. Проблематика антикризового управління та цифрової незламності ЗВО в умовах воєнного стану ґрунтовно представлена у працях О. Співаковського, де акцентується увага на пріоритеті людського капіталу над матеріальною інфраструктурою [5]. Інформаційно-психологічний аспект комунікацій у кризових ситуаціях та методи протидії маніпулятивним впливам досліджені Г. Почепцовим [4]. Прогностичний вектор роботи спирається на методологію стратегічного

форсайту І. Новікова [3] та концепти децентралізованого управління Н. Драгомирецької [1].

Сутність дослідження. Кризові комунікації університету майбутнього розглядаються нами як багатофакторна система, що забезпечує життєдіяльність ЗВО через інтеграцію ціннісних та технологічних домінант. Першочергового значення набуває аксіологічна безпека та антиманіпулятивна стійкість. Згідно з концепцією В. Крижка, резистентність закладу корелює із наявністю спільного ціннісного поля. У кризових умовах комунікація трансформується у стратегічний «щит» проти деструктивного контенту. Аксіологічна парадигма вимагає створення безпечного простору, де особистість визнається найвищою цінністю [2 : 42]. Це зумовлює перехід від лінійного інформування до управління психологічним добробутом спільноти, де кожен комунікативний акт спрямований на нівелювання інформаційного вакууму та підтримання інституційної цілісності.

Наступним аспектом є впровадження моделі «цифрового двійника» як гаранта мережевої незламності. Аналіз кейсів релокованих університетів (зокрема досвіду О. Співаковського) демонструє парадигмальний перехід від ієрархічного адміністрування фізичної інфраструктури до гнучкого управління потоками даних. Університет майбутнього еволюціонує у формат «організації без кордонів», де резистентність забезпечується не міцністю матеріальної бази, а безперервністю та прозорістю комунікаційної взаємодії лідера з усіма суб'єктами освітнього процесу [5].

На особливу увагу заслуговують форсайт-сценарії розвитку, що базуються на трьох технологічних та управлінських векторах:

Предиктивна комунікація (Anticipatory Management). Використання інструментів штучного інтелекту для моніторингу соціальних настроїв та прогнозування потенційних криз дозволяє здійснювати превентивну підготовку стратегічних меседжів. Це мінімізує ескалацію напруги та дозволяє закладу діяти на випередження [4].

Концепт гібридної «всюдисущності» (Omnipresence). Трансформація інформаційного виміру освіти передбачає створення іммерсивних комунікаційних платформ. Університет зберігає свою суб'єктність у гібридній реальності, забезпечуючи повноцінну взаємодію учасників незалежно від їхнього географічного розташування [5].

Комунікаційна автономія та мережева стійкість. Високий рівень вітальності системи досягається через перетворення структурних підрозділів (кафедр) на автономні комунікаційні вузли. За принципами мережевого управління, описаними Н. Драгомирецькою, така децентралізація дозволяє інституції зберігати функціональність навіть за умови часткової руйнації централізованих каналів зв'язку [1].

Висновки. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що кризові комунікації в університеті майбутнього перестають бути засобом реагування на інциденти, натомість стають стратегічним активом і внутрішнім стабілізатором системи. Резистентність закладу вищої освіти прямо залежить від інтеграції високих технологій з глибоким гуманістичним підходом та аксіологічною безпекою спільноти. Створення децентралізованої, предиктивної та людиноцентричної системи комунікацій є ключовою умовою формування конкурентоздатної та незламної освітньої цивілізації майбутнього.

ЛІТЕРАТУРА

1. Драгомирецька Н. Децентралізація державного управління в Україні: теоретико-методологічний аспект : монографія. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2019. 280 с.
2. Крижко В. Візії та світання освіти : монографія. Київ : Освіта України, 2021. 452 с.
3. Новіков І. Майте на увазі: Інструкція із застосування майбутнього. Київ : BookChef, 2022. 304 с.
4. Почепцов Г. Сенси і війни: Україна в інформаційному полі. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2016. 316 с.
5. Співаковський О. Управління цифровою трансформацією університету в умовах кризових викликів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2022. Том 90. № 4. С. 1–15.

Віталій САЖНЄВ,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Олена БУЗОВА,**
к.пед.н., доцент (БДПУ)

МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Сучасний розвиток освіти в Україні передбачає підготовку педагогів, здатних до творчої професійної діяльності, постійного саморозвитку та ефективної взаємодії з учнями. Особливого значення у цьому процесі набуває формування особистісних якостей майбутнього вчителя, серед яких важливими є відповідальність, креативність, комунікативність, емоційна культура та педагогічна майстерність. Значний потенціал у розвитку цих якостей має музично-педагогічна діяльність, яка поєднує художньо-естетичний вплив музичного мистецтва з педагогічними методами навчання та виховання. Музика як вид мистецтва здатна глибоко впливати на емоційну сферу людини, формувати її духовний світ і розвивати творче мислення [1 : 3].

Мета дослідження – визначити та обґрунтувати роль музично-педагогічної діяльності у процесі професійної підготовки майбутніх

учителів, зокрема її вплив на розвиток їхніх особистісних якостей (ціннісних орієнтацій, емоційної культури, творчого мислення, комунікативних умінь та педагогічної майстерності), а також розробити педагогічні умови й методи, що сприяють ефективному формуванню цих якостей.

У процесі професійної підготовки майбутніх учителів мистецтва, музично-педагогічна діяльність сприяє формуванню їхніх естетичних потреб, художнього смаку та здатності до творчого самовираження. Залучення студентів до різних видів музичної діяльності – слухання музики, її аналізу, виконання та інтерпретації – сприяє розвитку їхнього емоційного інтелекту та формує здатність до глибокого сприйняття мистецтва. Науковці зазначають, що музична освіта відіграє важливу роль у формуванні духовної культури особистості та сприяє гармонійному розвитку майбутнього педагога [4 : 58].

Особливе значення у формуванні професійних та особистісних якостей майбутнього вчителя мають інноваційні педагогічні методи, які активно застосовуються у музично-педагогічній діяльності. Серед них важливе місце посідають метод проєкту, метод художніх аналогій та метод інтерпретації музичного твору. Використання цих методів сприяє активізації пізнавальної діяльності студентів, розвитку їхньої творчої ініціативи та формуванню педагогічної компетентності

Одним із ефективних методів сучасної педагогіки є **метод проєкту**, який передбачає організацію навчальної діяльності студентів у формі самостійної або групової роботи над певною проблемою чи творчим завданням. У процесі виконання проєктів студенти мають можливість досліджувати музичні явища, аналізувати художні твори, створювати творчі презентації, організовувати мистецькі заходи та розробляти власні педагогічні ідеї. Така діяльність сприяє розвитку самостійності, відповідальності, ініціативності та вмінню працювати в колективі. Крім того, метод проєкту допомагає студентам формувати навички планування діяльності, пошуку інформації та її творчого опрацювання [3 : 73].

Проєктна діяльність у музично-педагогічній підготовці може реалізовуватися у різних формах. Наприклад, студенти можуть створювати творчі проєкти, пов'язані з дослідженням творчості відомих композиторів, організацією музичних вечорів, підготовкою тематичних концертів або проведенням інтегрованих уроків мистецтва. У процесі такої роботи майбутні вчителі набувають практичного досвіду педагогічної діяльності та навчаються творчо застосовувати здобуті знання у реальних освітніх ситуаціях.

Важливим методом у музично-педагогічній діяльності є **метод художніх аналогій**, який ґрунтується на встановленні взаємозв'язків між різними видами мистецтва. Суть цього методу полягає у порівнянні музичних творів із творами літератури, живопису, театру чи

кіномистецтва. Завдяки таким міжмистецьким зв'язкам студенти отримують можливість глибше зрозуміти зміст музичного твору, його емоційний настрій та художній образ. Це сприяє розвитку асоціативного мислення, уяви та здатності до творчого аналізу мистецьких явищ [5 : 92].

Застосування методу художніх аналогій дозволяє активізувати емоційно-чуттєве сприйняття музики та формувати цілісне уявлення про художню культуру. Наприклад, під час вивчення музичного твору студентам можна запропонувати знайти аналогії між його емоційним змістом і певним літературним образом або живописним полотном. Такий підхід сприяє глибшому осмисленню мистецького матеріалу та розширює культурний кругозір майбутніх педагогів.

Не менш важливим у процесі підготовки майбутнього вчителя є **метод інтерпретації музичного твору**, який передбачає творче осмислення змісту музики та її художнього образу. Інтерпретація музичного твору є складним процесом, що включає аналіз структури композиції, визначення стилістичних особливостей, розуміння авторського задуму та передачу емоційного змісту у виконавській діяльності. Саме через інтерпретацію музики студент має можливість проявити власне бачення художнього образу та розвинути індивідуальний виконавський стиль [2 : 47].

У процесі інтерпретації музичних творів формується здатність майбутнього вчителя до емоційного співпереживання, художнього мислення та творчого самовираження. Крім того, цей метод сприяє розвитку естетичного смаку та музичної культури студентів. Виконуючи музичні твори або аналізуючи їх зміст, майбутні педагоги вчаться розуміти художню мову музики та передавати її емоційний зміст іншим.

Музично-педагогічна діяльність також відіграє важливу роль у розвитку комунікативних умінь майбутнього вчителя. У процесі колективного музикування, обговорення музичних творів та виконання творчих завдань студенти набувають досвіду співпраці, взаємодії та педагогічного спілкування. Такі форми діяльності сприяють формуванню толерантності, поваги до думки інших та здатності до конструктивного діалогу [4 : 104].

Крім того, музично-педагогічна діяльність сприяє розвитку креативності та педагогічної ініціативності майбутніх учителів. У процесі створення творчих завдань, імпрровізації та розробки мистецьких проєктів студенти навчаються знаходити нестандартні рішення, проявляти фантазію та реалізовувати власні творчі ідеї. Такі якості є важливими для сучасного педагога, який має бути не лише носієм знань, а й організатором творчого освітнього середовища.

Використання інноваційних педагогічних методів у музично-педагогічній діяльності сприяє не лише активізації пізнавальної активності студентів, а й розвитку їхньої творчої ініціативи та здатності до

самостійного мислення. Метод проєкту, метод художніх аналогій та метод інтерпретації музичного твору формують у майбутніх учителів уміння інтегрувати знання, бачити міжпредметні зв'язки та знаходити власні педагогічні рішення. Це забезпечує становлення педагогічної майстерності, розвиває комунікативні та організаційні навички й формує здатність надихати учнів на творчість та пізнання світу мистецтва. Фактично, ці методи створюють умови для того, щоб майбутній учитель музики став не просто транслятором знань, а справжнім наставником, який допомагає учням відкривати світ мистецтва через власний досвід і творчість.

Таким чином, музично-педагогічна діяльність є важливим засобом формування особистісних якостей майбутнього вчителя. Використання методу проєкту, методу художніх аналогій та методу інтерпретації музичного твору сприяє розвитку творчого мислення, емоційної культури, комунікативних умінь і педагогічної майстерності студентів. Саме через активну взаємодію з музичним мистецтвом формується гармонійно розвинена особистість учителя, здатного ефективно використовувати виховний потенціал мистецтва у своїй професійній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Масол Л. М. Методика навчання мистецтва у школі. Київ : Освіта, 2012. 256 с.
2. Миропольська Н. Є. Естетичне виховання учнівської молоді засобами мистецтва. Київ : Педагогічна думка, 2015. 192 с.
3. Олексюк О. М. Музична педагогіка. Київ : КНУКІМ, 2013. 248 с.
4. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва. Київ : Освіта України, 2010. 274 с.
5. Ростовський О. Я. Теорія і методика музичної освіти. Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2011. 288 с.

Ірина СКЛЯР,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Крістіна ПЕТРИК,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ОСОБЛИВОСТІ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ЦИФРОВОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Пізнавальна діяльність здобувачів вищої освіти у цифровому освітньому середовищі постає як складний і багаторівневий процес, що формується під впливом системних змін у способах організації знання, комунікації та когнітивної взаємодії з інформацією. Цифровізація освіти не лише трансформує інструментальні аспекти навчання, а й змінює саму логіку мислення, переводячи її з

послідовно-аналітичної у фрагментарно-мережеву модель. У цих умовах здобувач вищої освіти функціонує в середовищі постійної інформаційної напруги, де швидкість доступу до даних переважає над глибиною їхнього осмислення, що зумовлює необхідність переосмислення традиційних підходів до пізнавальної діяльності.

Метою дослідження стало теоретичне обґрунтування особливостей пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти в умовах цифрового освітнього середовища та визначення педагогічних механізмів, здатних забезпечити баланс між когнітивною ефективністю та глибиною засвоєння знань. У центрі уваги перебувають трансформації уваги, пам'яті та мислення, а також взаємодія між когнітивними ресурсами особистості та цифровими інструментами.

Однією з базових характеристик сучасної пізнавальної діяльності є зміна структури уваги, що проявляється у зниженні її стійкості та посиленні залежності від зовнішніх стимулів. Цифрове середовище, насичене гіпертекстами, інтерактивними елементами та візуальними сигналами, формує звичку до постійного переключення між інформаційними об'єктами, що ускладнює процес глибокого осмислення знань [3]. У результаті здобувачі вищої освіти дедалі частіше демонструють схильність до поверхневого сприйняття інформації, орієнтуючись на її швидке розпізнавання, а не на аналітичне опрацювання.

Поглиблення цієї тенденції пов'язане з поширенням медіамультитаскінгу, який виступає характерною рисою цифрової пізнавальної активності. Одночасне виконання кількох когнітивних завдань створює ілюзію підвищеної продуктивності, проте насправді супроводжується зниженням когнітивного контролю, фрагментацією уваги та зменшенням якості навчальної діяльності [2; 5]. Така форма організації пізнавальної діяльності призводить до розсіювання когнітивних ресурсів і ускладнює формування цілісних знань.

З позицій нейропсихології ці процеси можуть бути пояснені через особливості функціонування робочої пам'яті та системи уваги, які мають обмежений обсяг і чутливі до перевантаження. Постійна стимуляція цифровим контентом активізує механізми швидкого реагування, водночас послаблюючи здатність до тривалого зосередження та глибокої когнітивної обробки інформації. У результаті формується своєрідний «режим поверхневого мислення», за якого переважають короткотривалі когнітивні операції, а процеси аналізу, синтезу та узагальнення потребують додаткових зусиль і цілеспрямованої регуляції.

Важливим теоретичним підґрунтям для пояснення зазначених змін є концепція когнітивного навантаження, відповідно до якої ефективність навчання залежить від співвідношення між складністю навчального матеріалу та можливостями когнітивної системи. У цифровому освітньому середовищі значно зростає рівень зовнішнього

когнітивного навантаження, що пов'язано з надлишковою інформацією, візуальними ефектами та необхідністю постійного вибору між альтернативними джерелами. Це призводить до перевантаження робочої пам'яті та зниження ефективності засвоєння знань, особливо у випадках відсутності чіткої структуризації навчального матеріалу.

Водночас цифрове середовище трансформує і механізми пам'яті, сприяючи переходу від внутрішнього збереження знань до їхньої екстерналізації. Доступність інформації у будь-який момент знижує потребу у її запам'ятовуванні, натомість посилюється орієнтація на пошукову діяльність і використання зовнішніх когнітивних ресурсів [1]. Така трансформація змінює характер пізнавальної діяльності, переносячи акцент із накопичення знань на навички роботи з інформацією.

Попри зазначені ризики, цифрове освітнє середовище створює умови для розвитку когнітивної гнучкості, здатності до швидкого прийняття рішень та інтеграції різномірних інформаційних потоків. Когнітивно-цифрова взаємодія сприяє формуванню нелінійного мислення, що дозволяє здобувачам вищої освіти ефективно функціонувати в умовах інформаційної невизначеності та складності [4]. Таким чином, пізнавальна діяльність набуває адаптивного характеру, що відповідає вимогам сучасного суспільства знань.

У педагогічному вимірі зазначені трансформації зумовлюють необхідність переходу від традиційних репродуктивних моделей навчання до моделей, орієнтованих на розвиток метакогнітивних умінь, критичного мислення та здатності до саморегуляції. Оптимізація когнітивного навантаження, чітка структуризація навчального матеріалу, використання інтерактивних і проблемно-орієнтованих методів навчання дозволяють підвищити ефективність пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти. Особливого значення набуває формування здатності до глибокого аналізу інформації, що виступає ключовою умовою якісної освіти в цифрову епоху.

У підсумку пізнавальна діяльність здобувачів вищої освіти у цифровому освітньому середовищі постає як складна система, що поєднує суперечливі тенденції – з одного боку, розширення когнітивних можливостей, а з іншого – зростання ризиків поверхневого мислення та когнітивного перевантаження. Її ефективність визначається здатністю освітнього середовища забезпечити баланс між швидкістю доступу до інформації та глибиною її осмислення, формуючи здобувача вищої освіти як суб'єкта, здатного до критичного мислення, саморегуляції та продуктивної професійної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Anufrieva A. Cognitive-digital interaction the state of the field, weaknesses and solutions. *Acta Psychologica*. 2025. Vol. 259. P. 105229. <https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2025.105229>.

2. Fisher J. T., Hopp F. R., Chen Y., Weber R. Uncovering the structure of media multitasking and attention problems using network analytic techniques. *Computers in Human Behavior*. 2023. Vol. 147. P. 107829. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2023.107829>.
3. Lax M., Mölsä M. E., Korhonen J. et al. Media multitasking and academic achievement among different educational levels a scoping review. *Discover Education*. 2026. Vol. 5. P. 29. <https://doi.org/10.1007/s44217-025-01028-x>.
4. Naik V. S., Mathias E. G., Krishnan P., Jagannath V. Impact of social media on cognitive development of children and young adults a systematic review. *BMC Pediatrics*. 2025. Vol. 25, no. 1. P. 826. <https://doi.org/10.1186/s12887-025-06041-5>.
5. Shen Y. Distractions in digital reading a meta-analysis of attentional interference effects. *Frontiers in Psychology*. 2025. Vol. 16. P. 1671214. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1671214>.

Анастасія СТРИЖАК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету фізичної культури, спорту та здоров'я людини
Науковий керівник: **Віталій ГНАТЮК,**
к.біол.н., доцент (БДПУ)

ОРГАНІЗАЦІЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ БІОЛОГІЇ З ВИКОРИСТАННЯМ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ТА ВЕБ-СЕРВІСІВ

Актуальність. Сучасний етап розвитку освіти характеризується активною цифровізацією та необхідністю впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес. В умовах воєнного стану та обмеженого доступу до освітньої інфраструктури значна частина учнів навчається дистанційно або у змішаному форматі, що зумовлює потребу у вдосконаленні методики викладання біології. Використання соціальних мереж і веб-сервісів відкриває нові можливості для забезпечення безперервності навчання, організації взаємодії та підвищення мотивації учнів.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблеми дистанційного навчання досліджували В. Биков, Г. Аркушина, Г. Найдьонова та інші науковці. Дистанційне навчання розглядається як форма організації освіти, що поєднує традиційні педагогічні підходи із сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями. Т. Андерсон та П. Рівера-Варгас наголошують на гнучкості, доступності та можливості індивідуалізації навчального процесу. Водночас відзначаються й певні труднощі, пов'язані з організацією практичної діяльності та контролем знань [1; 2; 3; 4].

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та розробка методики організації дистанційного навчання біології з використанням соціальних мереж і веб-сервісів.

У процесі дослідження використано такі методи: аналіз наукової та методичної літератури, узагальнення педагогічного досвіду, педагогічне спостереження, анкетування, педагогічний експеримент і статистична обробка результатів.

Сутність дослідження. Дистанційне навчання біології має специфічні особливості, зумовлені необхідністю організації спостережень і експериментів. У сучасних умовах ці завдання реалізуються за допомогою цифрових інструментів, які забезпечують інтерактивність, доступність та індивідуалізацію навчання [1; 4].

Особливого значення набуває відповідність цифрових інструментів вимогам компетентного підходу Нової української школи. Використання навчальних платформ сприяє розвитку інформаційно-цифрової компетентності, оскільки учні навчаються працювати з електронними ресурсами, здійснювати пошук і критичне оцінювання інформації. Формування навичок самоорганізації та відповідальності відповідає концепції навчання впродовж життя [2; 4].

Застосування сервісів відеозв'язку сприяє розвитку комунікативної компетентності через участь у дискусіях і груповій роботі. Інтерактивні платформи дозволяють реалізувати діяльнісний підхід, формуючи природничу компетентність через застосування знань у практичних ситуаціях. Використання віртуальних лабораторій і симуляцій забезпечує можливість моделювання біологічних процесів, що сприяє розвитку дослідницьких умінь і критичного мислення [1; 4; 5].

Соціальні мережі виступають ефективним засобом комунікації та співпраці, що сприяє формуванню соціальної та громадянської компетентностей. Вони забезпечують оперативний обмін інформацією, підтримку зворотного зв'язку та залучення учнів до активної навчальної діяльності. Таким чином, цифрові сервіси можна класифікувати за функціональним призначенням: комунікаційні, навчально-організаційні, інтерактивні, дослідницько-візуалізаційні та соціально-комунікативні. Їх комплексне використання забезпечує цілісний розвиток ключових компетентностей учнів відповідно до сучасних освітніх вимог [1; 2; 4; 5].

Основні висновки. Дистанційне навчання є ефективною формою організації освітнього процесу за умови належного методичного забезпечення. Соціальні мережі та веб-сервіси мають значний потенціал у формуванні ключових компетентностей учнів.

Використання цифрових інструментів сприяє підвищенню якості знань і розвитку цифрової грамотності. Інтерактивність і комунікація є ключовими чинниками ефективності дистанційного навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аркушина Г. Ф., Найдьонова Г. В. Деякі особливості дистанційного навчання студентів при вивченні біологічних дисциплін. *Наукові записки [Кропивницького*

державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Серія: Педагогічні науки. 2022. Вип. 207. С. 75–79. URL : <https://pednauk.cuspu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/1220> (дата звернення: 01.11.2025).

2. Биков В. Ю. Дистанційна освіта: актуальність, особливості і принципи побудови. *Освіта України*. Київ : Атіка, 2005. С. 77–92. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/707421/> (дата звернення: 29.10.2025).

3. Дівнич Т. Я. Дистанційна форма навчання у вищому навчальному закладі. *Вісник проблем біології і медицини*. 2015. Вип. 1, Т. 1 (117). С. 100–103. URL : <https://vpbm.com.ua/ua/archive/1384/> (дата звернення: 29.10.2025).

4. Anderson T., Rivera-Vargas P. A Critical Look at Educational Technology from a Distance Education Perspective. *Digital Education Review*. 2020. № 37. Р. 208–229. URL : <https://revistes.ub.edu/index.php/der/article/view/30917> (дата звернення: 02.11.2025).

5. Hellman J. Distance Education. Geneva : International Telecommunication Union (ITU), 2003. 124 p. URL : <https://www.itu.int/en/ITU-D/Capacity-Building/Pages/default.aspx> (дата звернення: 02.11.2025).

Тетяна ЧЕРНІК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Олена БУЗОВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

**СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ
МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА**

Сучасний розвиток освіти характеризується підвищенням вимог до професійної підготовки педагогічних кадрів. В умовах реформування освітньої системи особливого значення набуває проблема формування професійної культури вчителя. Саме вона визначає рівень педагогічної майстерності, професійної компетентності та здатності ефективно здійснювати навчально-виховний процес.

Особливо важливою професійна культура є для вчителя музичного мистецтва, адже його діяльність поєднує педагогічну, художню та творчу складові. Через музику учні пізнають духовні цінності суспільства, формують естетичні смаки та розвивають творчі здібності. Саме тому вчитель музичного мистецтва виконує важливу місію – сприяє духовному та культурному розвитку особистості.

Проблема професійної культури педагога широко висвітлюється у науковій літературі. Значний внесок у її дослідження зробили такі вчені, як І. Зязюн, Н. Ничкало, О. Рудницька, Г. Падалка, Л. Масол, О. Олексюк, О. Ростовський. Їхні праці розкривають теоретичні основи педагогічної майстерності та особливості професійної підготовки вчителів мистецьких дисциплін. Як зазначає І. Зязюн, професійна культура педагога є

інтегративною характеристикою особистості, яка визначає рівень його педагогічної майстерності та ефективність професійної діяльності [1 : 47].

Тема роботи є актуальною, та потребує поглибленого вивчення з метою подальшого вдосконалення професійної культури вчителя музичного мистецтва. Доцільно приділити увагу дослідженню сутності і змісту професійної культури вчителя музичного мистецтва для глибшого розуміння її структурних компонентів, функцій та ролі у формуванні творчої особистості учнів, а також підвищення ефективності музично-педагогічної діяльності.

Метою дослідження є розкриття сутності та змісту професійної культури вчителя музичного мистецтва, визначення її основних структурних компонентів, а також з'ясування ролі професійної культури у здійсненні ефективної музично-педагогічної діяльності. Для досягнення поставленої мети використано такі методи дослідження: *теоретичні* – аналіз, узагальнення та систематизація наукової, педагогічної і методичної літератури з проблеми дослідження; *порівняльний аналіз* – для зіставлення різних наукових підходів до трактування поняття професійної культури вчителя; *описовий метод* – для характеристики структури та змісту професійної культури вчителя музичного мистецтва; *узагальнення* – для формулювання висновків дослідження.

Професійна культура вчителя є складним і багатограним явищем, яке охоплює систему професійних знань, педагогічних умінь, моральних цінностей та норм поведінки, необхідних для ефективного здійснення педагогічної діяльності.

У педагогічній науці професійну культуру розглядають як інтегративну якість особистості педагога, що відображає рівень його професійної підготовки та здатність творчо реалізовувати педагогічні завдання. На думку Н.Ничкало, професійна культура педагога формується у процесі професійної підготовки та педагогічної практики і передбачає постійне самовдосконалення та розвиток особистості [3 : 98].

Відомий український педагог В. Сухомлинський підкреслював, що педагогічна культура вчителя ґрунтується на високій духовності, гуманізмі та любові до дітей. Учитель повинен бути не лише носієм знань, але й духовним наставником, який формує моральні та естетичні цінності учнів [8 : 120].

Професійна культура вчителя включає різні аспекти його діяльності, зокрема: педагогічну компетентність; комунікативну культуру; морально-етичні якості; творчу активність; здатність до саморозвитку. Саме поєднання цих складових формує високий рівень професійної культури педагога.

Професійна культура вчителя музичного мистецтва має специфічний характер, оскільки поєднує педагогічну діяльність із художньо-творчою. Учитель музики не лише навчає учнів

теоретичних основ музичного мистецтва, але й формує їхню емоційну сферу, розвиває художнє мислення та творчі здібності.

За словами О. Рудницької, професійна культура вчителя мистецьких дисциплін формується на основі синтезу педагогічної та художньо-естетичної культури [7: 83]. Такий синтез дозволяє педагогу ефективно організовувати процес художньо-естетичного виховання учнів.

Важливою складовою професійної культури вчителя музичного мистецтва є його музична підготовка. Вона включає знання історії музики, музичної теорії, методики викладання та виконавської майстерності. Як зазначає О. Олексюк, музична педагогіка передбачає формування у майбутнього педагога здатності поєднувати музичну творчість із педагогічною діяльністю [4 : 56].

Учитель музичного мистецтва повинен володіти такими професійними якостями: музично-теоретичними знаннями; виконавською майстерністю; педагогічними здібностями; художнім смаком; творчим мисленням; емоційною чутливістю. Саме ці якості дозволяють учителю ефективно здійснювати музично-естетичне виховання школярів.

У сучасній педагогічній науці професійну культуру педагога розглядають як систему взаємопов'язаних компонентів: когнітивного, ціннісно-мотиваційного, діяльнісного. Розглянемо кожен компонент окремо.

Когнітивний компонент включає систему знань, необхідних для здійснення педагогічної діяльності. Це знання з педагогіки, психології, музикознавства, історії музики та методики викладання. О. Ростовський зазначає, що ефективно викладання музики в школі потребує глибоких знань не лише музичної теорії, але й методики навчання, що дозволяє враховувати вікові особливості учнів [6 : 74].

Ціннісно-мотиваційний компонент відображає систему професійних цінностей та мотивацію педагогічної діяльності. Учитель музичного мистецтва повинен усвідомлювати важливість естетичного виховання та прагнути до формування духовної культури учнів. Як зазначає Л. Масол, мистецька освіта сприяє розвитку емоційної сфери особистості та формуванню її духовних цінностей [2 : 61].

Діяльнісний компонент включає систему практичних умінь та навичок, необхідних для організації навчального процесу. До них належать: планування та проведення уроків музичного мистецтва; використання різноманітних методів навчання; організація музично-творчої діяльності учнів; розвиток вокальних і слухових здібностей. Як підкреслює О. Ростовський, ефективність музичного навчання значною мірою залежить від використання різноманітних методичних прийомів і творчих форм роботи [6 : 95].

Творчий компонент є однією з найважливіших складових професійної культури вчителя музичного мистецтва. Він передбачає здатність педагога до творчого підходу у викладанні, використання інноваційних педагогічних

технологій та створення творчої атмосфери на уроці. Г. Падалка зазначає, що творчість є необхідною умовою ефективної мистецької освіти, оскільки саме вона сприяє розвитку творчого потенціалу учнів [5 : 101].

Професійна культура вчителя безпосередньо впливає на якість навчально-виховного процесу. Учитель з високим рівнем професійної культури здатний створити творчу атмосферу на уроці, зацікавити учнів музичним мистецтвом та стимулювати їхню активну участь у навчанні.

Важливим завданням учителя музичного мистецтва є формування естетичних смаків учнів та їхнього інтересу до культурної спадщини. Через знайомство з музичними творами різних епох і народів учні отримують можливість глибше пізнати світ мистецтва.

В. Сухомлинський наголошував, що мистецтво має великий виховний потенціал і сприяє формуванню духовно багаті особистості [8 : 147]. Таким чином, професійна культура вчителя музичного мистецтва є важливою умовою розвитку творчого потенціалу учнів та формування їхньої духовної культури.

Отже, професійна культура вчителя музичного мистецтва є складним інтегративним утворенням, що включає систему професійних знань, педагогічних умінь, творчих здібностей та моральних якостей. Вона визначає рівень педагогічної майстерності вчителя та ефективність його професійної діяльності. Високий рівень професійної культури сприяє формуванню естетичних цінностей учнів, розвитку їхніх творчих здібностей та духовного світу.

Формування професійної культури майбутніх учителів музичного мистецтва є важливим завданням сучасної педагогічної освіти. Це потребує комплексного підходу, який поєднує фахову підготовку, розвиток творчих здібностей та формування духовно-моральних якостей педагога.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність. Київ : Вища школа, 2008. 376 с.
2. Масол Л. М. Методика навчання мистецтва у школі. Київ : Генеза, 2011. 256 с.
3. Ничкало Н. Г. Педагогіка вищої школи. Київ : Либідь, 2012. 408 с.
4. Олексюк О. М. Музична педагогіка: навч. посібник. Київ: КНУКіМ, 2013. 248 с.
5. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва. Київ : Освіта України, 2008. 274 с.
6. Ростовський О. Я. Методика викладання музики в основній школі. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. 272 с.
7. Рудницька О. П. Педагогіка мистецтва. Київ : Інтерпроф, 2005. 312 с.
8. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ : Радянська школа, 1976. 382 с.

ДОШКІЛЬНА ОСВІТА

Юлія БЕЗГИНСЬКА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник **Алла ОМЕЛЯНЕНКО,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

КОМУНІКАТИВНИЙ ПІДХІД ДО РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Актуальність дослідження. Зміст дошкільної освіти має створити передумови для досягнення кожною дитиною рівня освіченості, що відповідає її особистісному потенціалу, інтересам та потребам. Як зазначено в Базовому компоненті дошкільної освіти, на етапі кардинальних змін у дошкільній освіті одним із найважливіших чинників розвитку є розвиток комунікативної функції освіти, підвищення ролі комунікативної культури, розвиток комунікативності як основи успішного формування особистості дитини дошкільного віку[1 : 24].

Ступінь дослідження проблеми. Науковці А. Богуш, Н. Гавриш, К. Крутій, Т. Котик у своїх лінгводидактичних дослідженнях спираються на діяльнісний підхід, розроблений Г. Костюком, Д. Баєвим, І. Синицею, Д. Ніколенком, О. Жаворонко. Мова – це найголовніший інструмент спілкування, тому робота з розвитку мовлення є основною у вихованні та навчанні дітей дошкільного віку. Дослідники, виділяючи мовленнєву діяльність як функціональну діяльність людини, вбачають у ній найбагатші можливості, що дозволяють розвивати дитину дошкільного віку.

Актуальними та засадничими для нашої магістерської роботи є погляди Л. Калмикової, Т. Піроженко, С. Ладивір, О. Кононко, Г. Смольнікової, С. Михальської, О. Пісарєвої, які розглядають мовлення, спілкування як комунікативну діяльність. Також вони стверджують, що належно розвинені комунікативні вміння впливають на психічний розвиток дошкільника. Стає очевидним, що недостатня увага до особистості дитини в процесі розвитку мовлення, домінуюча орієнтація застосовуваних методів навчання на діяльність дітей, наносять шкоду особистості дитини, що навчається, та обертається великими педагогічними прорахунками. Г. Балл, І. Бех, М. Вашуленко, Л. Дмитренко, Н. Скрипченко, О. Савченко стверджують, що велике значення мають сформовані комунікативні вміння на етапі переходу дитини до школи. Науковці Н. Гавриш, І. Гречишкіна, К. Крутій А. Омеляненко зазначають, що товариськість, дружелюбність, поступливість, стриманість, уважність,

прагнення допомогти однолітку та інші необхідні для шкільного навчання якості виявляються та формуються успішніше в постійному спілкуванні групи дітей під час різноманітних ігор за умови методично доцільного керівництва педагогом [2; 3; 4; 5].

Мета і методи дослідження. Теоретично обґрунтувати систему роботи з розвитку мовлення, яка спирається на комунікативний підхід, та експериментально перевірити зміст, засоби та прийоми формування комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку. Серед методів дослідження такі: теоретичний аналіз педагогічної, психологічної, методичної літератури; емпіричні, теоретичні методи, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний та контрольний етапи).

Сутність дослідження. На основі теоретичного аналізу, дослідно-експериментальної роботи визначено критерії та показники сформованості комунікативних умінь дітей старшого дошкільного віку.

Розвиток комунікативних умінь доцільний у спільній доросло-дитячій діяльності. В якості основних форм організації цієї діяльності ми використовували мовленнєві заняття, заняття по ознайомленню з художньою літературою на прикладі віршованих казок Н. Забіли та дидактичні ігри комунікативного змісту, що розглядаються як засіб розвитку комунікативних умінь.

Необхідний рівень сформованості комунікативних умінь забезпечується шляхом поетапного формування. На *етапі формування мотивації на спілкування та придбання комунікативних умінь* вихователь формує у дітей ціннісні основи ставлення до дійсності, до людей у поєднанні з активною поведінкою, взаємозв'язок усвідомлюваних і реально діючих мотивів, єдність слова та справи. На *етапі продовження знайомства із засобами та способами спілкування та формування комунікативних умінь у репродуктивній діяльності* вихователь уточнює уявлення про правильну мовленнєву поведінку та комунікативні вміння. На *етапі формування та вдосконалення комунікативних умінь у самостійній та творчій діяльності в процесі гри* створюються умови для вільного оперування комунікативними вміннями в різноманітних видах діяльності.

У результаті проведеного дослідження у КГ число дітей з високим рівнем збільшилося на 2%, то в ЕГ збільшилося на 18%. Число дітей з низьким рівнем зменшилося на 33% в ЕГ, в КГ на 8%. Кількість дітей з середнім рівнем зменшилася в КГ на 6%, в ЕГ збільшилася на 15%.

Спеціально встановлені методи дослідження та критерії сформованості комунікативних умінь дозволили зробити необхідні вимірювання, показати достовірність та коректність вимірювань та висновків, отриманих у ході прикінцевого етапу експерименту

Основні висновки. Розвиток комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку в процесі розвитку мовлення відбуватиметься найбільш

успішно у такій спільній доросло-партнерській діяльності як спеціальні заняття по ознайомленню з художньою літературою на прикладі віршованих казок Н. Забіли, спостереження ситуацій мовленнєвого спілкування у повсякденній діяльності, спеціальне розігрування ситуацій, дидактичні ігри. Прикінцевий етап експерименту показав взаємозв'язок між реалізацією технологічної моделі з розвитку комунікативних умінь у спільній доросло-партнерській діяльності та рівнем їхньої сформованості з цього впливає, що необхідно планувати спеціальні завдання щодо формування комунікативних умінь в освітньому процесі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні / науковий керівник: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д. пед. наук; авт. кол-в: А. М. Богуш, Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. В. Гавриш, О. П. Долинна та ін. Київ : Видавництво «Слово», 2022. 26 с.
2. Гавриш Н. В. Сучасне заняття в дошкільному закладі : навч.-метод. посібник. Луганськ : Альма-матер, 2012. 495 с.
3. Гречишкіна І. А. Дидактична наочність як засіб навчання зв'язного мовлення в молодшому дошкільному віці. *Педагогічні науки: збірник наукових праць*. Херсон, 2021. Випуск LXXIX. Т. 1. С. 63–69.
4. Крутій К. Л. Причини мовленнєвої пасивності дітей. *Дошкільне виховання*. 2022. № 9. С. 20–24.
5. Омеляненко А. В. Формування готовності майбутніх вихователів до доцільної інтеграції різних видів діяльності в закладі дошкільної освіти. *Формування професійної компетентності майбутніх фахівців: педагогічна та філологічна парадигма*. Матеріали Міжнародної науково-практичної міждисциплінарної конференції (11.05.2023). Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет, 2023. С. 92–95.

Вікторія БІЛЕЦЬКА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Юлія СЕМЕНЯКО,**
к.пед.н., доцент (БДПУ)

АДАПТАЦІЯ ДИТИНИ З РОКІВ ДО ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Адаптація дитини до дитячого садочка є важливим етапом у її житті, оскільки в цей період відбувається перехід від домашнього середовища до соціалізації в колективі. Вік 3 років є критичним для розвитку дитини, оскільки в цей час формуються основи соціальних навичок, емоційної сфери та самостійності. Актуальність теми зумовлена необхідністю забезпечення комфортного переходу дитини до нових умов, що вплине на її подальший розвиток, навчання та соціалізацію.

Успішна адаптація сприяє формуванню позитивного ставлення до навчання, розвитку комунікативних навичок і емоційного благополуччя.

У наукових працях О. Кононко акцентовано увагу на емоційних, соціальних та когнітивних аспектах процесу адаптації. Дослідження авторки показують, що адаптація може бути успішною або складною в залежності від багатьох факторів, таких як: особистісні характеристики дитини, підтримка з боку батьків і вихователів, а також організація освітнього середовища [2]. Однак, незважаючи на значний обсяг досліджень, питання адаптації дітей до дитячого садочка потребує подальшого вивчення.

Метою дослідження є вивчення особливостей адаптації дітей 3 років до закладу дошкільної освіти, а також визначення факторів, що впливають на цей процес. Для досягнення цієї мети використовуються різноманітні методи, такі як: спостереження (аналіз поведінки дітей у групі, їх взаємодії з однолітками та вихователями), анкетування (збір інформації від батьків про їхні спостереження за адаптацією дитини), інтерв'ю з вихователями для отримання їхнього досвіду та рекомендацій щодо адаптації малюків, а також аналіз документів (вивчення програм, методичних рекомендацій та літератури з питань адаптації дітей до закладу дошкільної освіти).

Науковець М. Битянова вважає, що адаптація до умов дитячого садка – це не тільки пристосування до успішного функціонування в новому для дитини середовищі, але і здатність до подальшого психологічного, особистісного, соціального розвитку. Тобто, адаптована дитина – це дитина, пристосована до повноцінного розвитку свого особистісного, фізичного, інтелектуального та інших потенціалів в даному їй новому педагогічному середовищі [1].

Адаптація дитини 3 років до дитячого садочка включає кілька ключових аспектів. По-перше, це емоційний аспект, який проявляється у відчутті тривоги, страху перед новими ситуаціями та відокремленням від батьків. Діти можуть відчувати труднощі в адаптації, якщо не отримують достатньої підтримки з боку дорослих. По-друге, соціалізація є важливим етапом адаптації. Діти вчаться взаємодіяти з однолітками, ділитися іграшками, грати разом, що сприяє розвитку їхніх соціальних навичок. По-третє, звикання до нового режиму дня є важливим етапом адаптації. Діти повинні навчитися слідувати розпорядку, що включає ігри, заняття, прийом їжі та відпочинок. Це може бути викликом для дітей, які звикли до домашнього середовища. Батьки відіграють ключову роль у процесі адаптації, оскільки їхня підтримка, розуміння та готовність пояснити дитині нові умови можуть значно полегшити цей процес. Поступове введення дитини в нове середовище, наприклад, через короткі відвідування садочка, може допомогти зменшити тривогу.

Вихователі також мають важливе значення в адаптації. Вони повинні створити комфортну та безпечну атмосферу, щоб діти відчували себе впевнено. Використання ігор та творчих занять може допомогти в адаптації, оскільки це дозволяє дітям вільно виражати свої емоції та взаємодіяти з іншими. Перед прийомом дитини до садочка вихователю обов'язково необхідно провести роботу з сім'єю – дати кваліфіковані рекомендації з підготовки дитини до умов суспільного виховання (дотримання режиму дня в сім'ї, сформованості необхідних культурно-гігієнічних навичок, навичок самообслуговування, вміння дитини вступати в спілкування з дорослими і дітьми тощо). Батьки у свою чергу повинні розповісти вихователю про індивідуальні особливості дитини, що їй подобається, що ні, які уміння і навички сформовані, якої допомоги потребує дитина, про методи заохочення і покарання які використовуються в сім'ї.

Полегшенню адаптації сприяє також передбачувана для дитини послідовність подій у дитсадочку. Це пов'язано із стабільним режимом дня та можливістю передбачити події, які відбуватимуться в групі. Наприклад, вихователька може коментувати ці події таким чином: «Ми йдемо мити руки, бо будемо обідати», «Ми збираємо іграшки, бо йдемо на вулицю». В такому разі дитина знає, що її очікує. З одного боку, це дає їй впевненість у собі, передбачуваність оточуючого світу, стабільність. А з іншого – у неї не виникає бажання опротестовувати прохання вихователя. У звиканні до нових умов важливу роль відіграє можливість «інтимізувати» обстановку, наприклад принести з собою свої іграшки.

Залежно від поведінки дитини О. Нурсєєва, та З. Шейнфельд поділяють процес адаптації дитини до умов закладу дошкільної освіти на кілька основних фаз: 1. «Шторм» – у відповідь на комплекс нових впливів усі системи організму дитини відповідають бурхливою реакцією і значним напруженням. 2. «Шторм стихає» – період нестабільного пристосування, коли дитячий організм шукає оптимальні варіанти реакції на зовнішні впливи. 3. «Штиль» – період відносно сталого пристосування [3].

Успішна адаптація дитини 3 років до дитячого садочка є важливим етапом у її розвитку. Вона сприяє формуванню позитивного ставлення до навчання, розвитку соціальних навичок і емоційного благополуччя. Основні фактори, що впливають на адаптацію, включають емоційну підтримку з боку батьків, створення комфортного середовища в садочку, а також активну участь вихователів у процесі адаптації.

Регулярні спостереження за поведінкою дітей, співпраця з батьками та фахівцями, а також використання різноманітних методів навчання можуть значно полегшити процес адаптації. Важливо, щоб усі учасники освітнього процесу працювали разом, створюючи умови для гармонійного розвитку дитини в новому середовищі.

Таким чином, адаптація дитини до закладу дошкільної освіти є складним, але важливим процесом, який потребує уваги, підтримки та розуміння з боку дорослих. Успішна адаптація не лише сприяє розвитку дитини, а й закладає основи для її подальшого навчання та соціалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Битянова М. Р. Адаптація дитини в садку: діагностика, корекція, педагогічна підтримка : навч. посібник. Київ : Освітній центр Педагогічний пошук, 2000. 403 с.
2. Кононко О. Л. Адаптація та психологічний вік. *Початкова школа*. 2002. № 1. С. 5–10.
3. Нуреева О. С., Шейнфельд З. І. Таємниці адаптації. Психологічні особливості дітей дошкільного віку. Третій рік життя. Харків : Вид. група «Основа», 2008. 160 с.

Ольга ГОРБЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник **Алла ОМЕЛЯНЕНКО,**
к.пед.н., доцент (БДПУ)

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОЛОГІЧНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ОСОБИСТОСТІ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНИКА В ТРУДОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Актуальність дослідження. Існування людства неможливе без впливу на природне довкілля, без витрачання його ресурсів. Проте перетворення природи має відбуватися в розумному використанні задля інтересу сучасного та майбутнього поколінь. Це неможливо без виховання нового, якісно нового ставлення до природи, вироблення екологічно доцільної поведінки. Сьогодні регуляція відносин людина-природа спирається на моральне підґрунтя, в результаті якого створюється новий тип соціальних відносин. Людство, розвиваючи соціальну систему, перебуває під впливом її чинників. При цьому вони можуть мати як позитивний вплив на життєдіяльність людини: створювати комфортні умови для її існування, посилювати можливості соціальної охорони членів суспільства, підвищувати моральний, духовний і культурний рівні людської особистості, так і негативний вплив, створюючи екстремальні умови для здоров'я та життя людини.

Ступінь дослідження проблеми. Проблема екологічного імперативу, формування соціально-екологічного ідеалу – ступеня досконалості відносин суспільства та природи, що характеризується певним способом мислення та діяльності кожної конкретної людини, розглядається як одна з актуальних у психолого-педагогічній літературі (Г. Беленька, М. Головка, Л. Калуська, Т. Науменко, З. Плохий, Л. Присяжнюк). При цьому необхідно відзначити, що до основних факторів

дестабілізації природного середовища, віднесено низький рівень екологічної свідомості та культури. І. Бех, В. Кузь, В. Моляко, В. Рибалка наголошують на нерозривності тріади: розвиток людського суспільства – стан довкілля – зміст освіти. Саме екологічна освіта, наголошують науковці Н. Горобаха, Т. Єськова, О. Літченко, З. Плохій є необхідною умовою переходу на ступінь сталого розвитку, може стати ключовим, системоутворюючим напрямом усієї існуючої системи освіти [2; 3; 4; 5].

Мета і методи дослідження. Теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально-пошуковим шляхом перевірити педагогічні умови формування соціально-екологічної спрямованості особистості старшого дошкільника в трудовій діяльності. Нами була використана комплексна методика дослідження, яка включає загально-теоретичні методи: аналіз психолого-педагогічної, науково-методичної, довідково-енциклопедичної літератури та нормативних документів з досліджуваної проблеми, моделювання процесу формування соціально-екологічної спрямованості особистості старшого дошкільника в трудовій діяльності; емпіричні: вивчення, аналіз та узагальнення досвіду та масової практики, спостереження, бесіда, розв'язання дітьми проблемних ситуацій, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний етапи).

Сутність дослідження. Теоретичне вивчення наукової проблеми показало, що вона розглядається вченими в різних аспектах: філософському, психологічному та педагогічному. При аналізі проблеми соціально-екологічної спрямованості особистості увага сконцентрована на характеристиці її сутності та структури, на виявленні умов її формування в освітньому процесі, на вирішальній ролі діяльності в особистому розвитку дитини. Формування соціально-екологічної спрямованості особистості у цьому віці, як зазначено в Базовому компоненті дошкільної освіти, спирається на низку вікових особливостей старших дошкільників, серед них такі: висока сприйнятливість до соціальних впливів, розвиток самосвідомості, виникнення ієрархії мотивів, узагальнення переживань, що забезпечує дитині певний рівень свідомості та самостійності [1].

Ми пристаємо до позиції науковців, які розглядають поняття «соціально-екологічна спрямованість особистості дошкільника» як соціальну якість особистості, що формується під впливом соціоприродного середовища, що полягає в узгодженості між екологічними уявленнями, гуманно-ціннісним ставленням до природи, мотивами, що мають соціально-екологічний характер, а також природоохоронною діяльністю дошкільників.

Критеріями сформованості соціально-екологічної спрямованості особистості старшого дошкільника в трудовій діяльності є: повнота та системність екологічних уявлень, характер ставлення до об'єктів

природи, задоволення від процесу та результатів праці, ініціативність та самостійність. Виявлені критерії та показники дозволили простежити позитивну динаміку розвитку когнітивного, емоційно-мотиваційного, діяльнісного компонентів та можуть бути використані у практиці закладів дошкільної освіти з діагностичною метою.

На підставі системного, особистісно-орієнтованого та діяльнісного підходів розроблено структурно-функціональну модель формування соціально-екологічної спрямованості особистості старшого дошкільника в трудовій діяльності.

Основні висновки. Проведене дослідження підтвердило доцільність побудови структурно-функціональної моделі формування соціально-екологічної спрямованості особистості старшого дошкільника при організації трудової діяльності у природі. Можливість формування соціально-екологічної спрямованості особистості старшого дошкільника на прикладі трудової діяльності в природі зумовлена тим, що цей вид дитячої праці дозволяє встановити залежність життя і стану різних природних об'єктів від діяльності людей.

Обґрунтовано та експериментально-пошуковим шляхом перевірено ефективність комплексу педагогічних умов, що сприяють процесу формування соціально-екологічної спрямованості особистості старшого дошкільника в трудовій діяльності, серед них такі: організація еколого-розвивального середовища в закладі дошкільної освіти; постійна включеність трудової діяльності дітей до освітнього процесу закладу дошкільної освіти та сім'ї; взаємодія закладу дошкільної освіти та сім'ї в руслі формування соціально-екологічної спрямованості особистості старшого дошкільника в трудовій діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні / науковий керівник: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д. пед. наук; авт. кол-в: А. М. Богуш, Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. В. Гавриш, О. П. Долинна та ін. Київ : Видавництво «Слово», 2022. 26 с.
2. Горобаха Н. Закладання основ екологічної культури особистості у дошкільному дитинстві. *Нова педагогічна думка*. 2024. № 1. С. 105–109.
3. Єськова Т. Л. Виховання працелюбності дітей дошкільного віку на заняттях з ручної праці (1917-1941 рр.) : монографія. Харків : Діса плюс, 2015. 148 с.
4. Літіченко О. Д. Трудове виховання дітей дошкільного віку на сторінках педагогічних журналів. *Молодий вчений*. 2025. №3.2 (43.2), С. 58-61.
5. Плохій З. Н. Еколого-розвивальне середовище дошкільного навчального закладу: інноваційні підходи. *Дошкільне виховання*. 2024. № 7. С. 6–10.

Ірина ДЕМЧЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник **Алла ОМЕЛЯНЕНКО,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОДОЛАННЯ ТРУДНОЩІВ У СПІЛКУВАННІ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ОБРАЗОТВОРЧОЇ ТА МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТЕЙ

Актуальність дослідження. Спілкування входить у життя людини від народження. Як зазначено у Базовому компоненті дошкільної освіти, у спілкуванні, як і в будь-якій творчій діяльності людини, зароджується і проявляється духовність [1]. До сучасного дошкільника дорослі висувають вимогу опанувати знання в галузі технічної комунікації (вміння користуватися гаджетами, комп'ютерною технікою під керівництвом дорослого); знаннями, що забезпечують перехід на творчий рівень інтерактивного та перцептивного боків спілкування (складання розповідей, казок). Проте старшому дошкільнику недостатньо лише мовленнєвої форми спілкування з дорослим, бо у дітей старшого дошкільного віку спілкування виступає вже частиною самостійного процесу і переходить на вищий рівень, де розширюються межі, дії та засоби отримання інформації, зокрема, в образотворчій та мовленнєвій діяльності.

Ступінь дослідження проблеми. Вивчення проблеми спілкування у психологічній та педагогічній науці вивчалось у двох напрямках: філогенетичному та онтогенетичному. У філогенетичному напрямку спілкування висвітлюється з філософської та соціологічної точки зору, де взаємини людей представлені з позицій, типів відносин «суб'єкт-об'єкт-суб'єктний». В історії української психології детальніше було розроблено онтогенетичну лінію, на яку також спираються педагоги. Як зазначено у Базовому компоненті дошкільної освіти, спілкування сприймається як частина комунікативної діяльності та як специфічна діяльність, в якій відбувається особистісне зростання індивіда [1]. Тут існують дві точки зору на проблему розвитку спілкування у дітей дошкільного віку. Згідно з першою, яку відстоюють Г. Балл, І. Бех, Г. Костюк, О. Скрипченко, О. Долинська, З. Огороднійчук, спілкування – це важлива умова та засіб розвитку особистості в цілому. Іншої позиції дотримуються науковці С. Ладивір, О. Долинна, В. Котирло, С. Кулачківська, Ю. Приходько, О. Вовчик-Блакитна, вони зазначають, що спілкування – це засіб самооцінки та самосвідомості. Проте ці погляди не виключають, а доповнюють одне одного. Низка вчених Л. Березовська, Н. Водолага, А. Івершинь, С. Ласунова, О. Саприкіна розглядають

образотворчу діяльність як прагнення дитини дошкільного віку «розповісти» про зображене та як засіб для комунікативної взаємодії.

Проблема вивчення труднощів у спілкуванні дітей перебувала в полі наукового інтересу багатьох психологів, педагогів. Вирішення цього питання вчені бачили лише в освітньому процесі (спілкування педагога з дітьми на заняттях або уроці) в спеціальних закладах. У наукових дослідженнях зроблені спроби їхньої класифікації: взаємодія з однолітками і дорослими (Ю. Приходько, Р. Павелків, О. Цигипало); взаємовідносини у спільній діяльності (І. Карабаєва, О. Кононко, Л. Проколієнко, К. Щербакова, Г. Григоренко); роль емоцій у розвитку спілкування (Т. Піроженко, Л. Соловійова, О. Хартман). На думку вчених Н. Гавриш, І. Гречишкіної, К. Крутій, А. Омеляненко, виховання мовленнєво пасивної дитини дошкільного віку та корекція спілкування мають відбуватися лише у спеціально організованому педагогічному процесі [2; 3; 4; 5].

Мета і методи дослідження. Виявити труднощі у спілкуванні та визначити їхні причини, розробити зміст освітньо-виховного процесу, спрямованого на подолання труднощів у спілкуванні при використанні взаємозв'язку образотворчої та мовленнєвої діяльностей. Використані такі методи: теоретичний аналіз педагогічної, психологічної, методичної літератури; емпіричні, теоретичні методи, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний та контрольний етапи).

Сутність дослідження. Виявлені та дослідно-експериментальним шляхом встановлені причини труднощів у спілкуванні дітей шостого року життя дозволили визначити психолого-педагогічні умови, що забезпечують формування відносин типу «суб'єкт-суб'єкт» засобами взаємозв'язку образотворчої та мовленнєвої діяльностей. У нашій роботі було виявлено особливості перебігу процесу спілкування дітей шостого року життя: спілкування з однолітком та з дорослим. Дорослий виступає зразком та ідеалом для наслідування, а також джерелом тепла і заступництва. Ровесник є своєрідним «дзеркалом», дивлячись у яке, дитина бачить саму себе і може прямо зіставити та порівняти свої переваги. У спілкуванні з однолітками дитина шостого року життя засвоює норми статево-рольової поведінки, бо цей вік є сензитивним для соціалізації. Основою встановлення таких відносин є активізація та стимулювання педагогом процесу спілкування дітей шостого року життя за допомогою спеціальних взаємопов'язаних форм і методів навчання, які, у свою чергу, розвивають емпатійно-експресивне спілкування, суб'єктивне та об'єктивне ставлення до художніх творів та формують стійкий інтерес до них.

Нами було встановлено, що у віці шести років психологічні, педагогічні, соціальні причини труднощів у спілкуванні викликають якісні зміни у предметно-орієнтованому та особистісно-

орієнтованому спілкуванні, що пов'язано з організацією вербально-суб'єктивного освітньо-виховного процесу.

Структура психолого-педагогічних умов, що викликають проблеми спілкування у дітей старшого дошкільного віку: дефіцит спілкування з оточуючими, що викликає загальну затримку в засвоєнні дитиною суспільного досвіду; дефіцит повноцінної, відповідної до віку діяльності.

До соціальних причин, що викликають труднощі у спілкуванні, належать: сімейні конфлікти, відсутність особистого житлового простору та інші. Педагогічні причини поділяємо на внутрішні та зовнішні. Причинами психологічного характеру є особистісні, мотиваційні, діяльнісні.

Запропонована нами методика подолання труднощів у спілкуванні педагогічними засобами взаємозв'язку образотворчої та мовленнєвої діяльності з домінуванням інтегрованих методів справила значний вплив на розвиток здібностей до спілкування та художньо-творчих здібностей. До методики з подолання труднощів у спілкуванні в дітей віком 5-6 років педагогічними засобами взаємозв'язку образотворчої та мовленнєвої діяльності входять такі форми, як групові, індивідуальні та заняття в підгрупах і методи, які використовуються в методиках образотворчої діяльності та розвитку мовлення.

Основні висновки. У дослідженні отримало підтвердження значимість інтегрованих занять з образотворчої та мовленнєвої діяльності в освітньо-виховній роботі, спрямованих на подолання труднощів у спілкуванні. Взаємозв'язок образотворчої та мовленнєвої діяльності як педагогічний засіб спрямований на корекцію спілкування; показав, що у старших дошкільників сформувався високий рівень навичок спілкування, який характеризується: виразністю мовлення (дикція, темп, сила голосу, вміння правильно ставити наголоси, сформувалася словотворчість); сформованістю емпатійного спілкування (співпереживання однолітку, прояви турботи про тварин і рослин у куточку природи; спостереження за поведінкою дорослих до вступу в контакт); сформованістю навичок і умінь в образотворчій діяльності (передача простору, сюжетних дій, об'єктів, що рухаються, вміння тонувати папір). Результати нашої роботи показали, що старший дошкільний вік є сензитивним для розвитку здібностей до різних видів (вербального, невербального, емпатійного спілкування; для формування адекватного ставлення до художньо-культурних еталонів (художніх виробів, дій, предметів побуту), що дозволяє дитині швидше увійти до соціального середовища, де вона виховується та де відбувається процес особистісного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні / науковий керівник: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф. д. пед. наук; авт. кол-в: А. М. Богуш, Г. В. Беленька, О. Л. Бопініч, Н. В. Гавриш, О. П. Долинна та ін. Київ : Вид-во «Слово», 2022. 26 с.

2. Гавриш Н. В. Сучасне заняття в дошкільному закладі : навч.-метод. посібник. Луганськ : Альма-матер, 2012. 495 с.
3. Гречишкіна І. А. Дидактична наочність як засіб навчання зв'язного мовлення в молодшому дошкільному віці. *Педагогічні науки: збірник наукових праць*. Херсон, 2021. Випуск LXXIX. Т. 1. С. 63–69.
4. Крутий К. Л. Причини мовленнєвої пасивності дітей. *Дошкільне виховання*. 2022. № 9. С. 20–24.
5. Омеляненко А. В. Формування готовності майбутніх вихователів до доцільної інтеграції різних видів діяльності в закладі дошкільної освіти. *Формування професійної компетентності майбутніх фахівців: педагогічна та філологічна парадигма*. Матеріали Міжнародної науково-практичної міждисциплінарної конференції (11.05.2023). Тернопіль : ТНПУ, 2023. С. 92–95.

Олена ДЯЧУК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти
Науковий керівник: **Ольга ДОНЧЕНКО,**
к.психол.н., доцент (БДПУ)

ХУДОЖНЬО-ТРУДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У сучасному освітньому просторі креативність розглядається не просто як навичка, а як фундамент особистості. Художньо-трудова діяльність (робота з природними матеріалами, паперопластика, аплікація, конструювання тощо) є унікальним містком між практичною роботою та естетичним самовираженням. Завдяки художньо-трудовій діяльності дитина активно проявляє власну креативність, експериментує з формами, кольорами та матеріалами, що сприяє розвитку оригінального мислення.

Як наголосила Н. Тодосієнко розвиток особистості дитини через мистецтво сприяє формуванню цілісного світогляду та створенню повноцінного морально-естетичного середовища для систематичного спілкування дошкільників зі мистецтвом. Це призводить до позитивного результату, який полягає в тому, що є сильна сформованість факторів, які мотивують дітей до демонстрації своїх творчих здібностей [3 : 229].

Проблема розвитку творчих здібностей у дітей дошкільного віку є актуальною темою педагогічної та психологічної науки, оскільки креативність вважається ключовим фактором формування гармонійної особистості і здатністю дітей знаходити нестандартні рішення у різних видах діяльності.

Сучасні дослідження підкреслюють, що розвиток творчого мислення в дітей сприяє не лише естетичному, а й моральному та соціальному становленню особистості. С. Мальов зазначає, що використання

художньо-педагогічних технологій сприяє розвитку творчого мислення й важливих особистісних якостей у процесі розв'язання питань патріотичного виховання, пов'язаних із формуванням естетичної компетентності у дітей [2]. Крім того, теоретичні основи розвитку креативності підкреслюють, що формування творчих здібностей у дошкільників потребує накопичення різноманітних вражень від навколишнього світу та активної участі у різних видах діяльності. Такий підхід стимулює уяву, творчий потенціал та креативність дітей, сприяє розвитку їх інноваційного мислення та самостійного пошуку рішень.

Метою дослідження є виявлення особливостей розвитку креативності дітей дошкільного віку через художньо-трудову діяльність. Дослідження ґрунтується на комплексному аналізі педагогічних практик та спостережень за поведінкою і творчою активністю дітей у різних видах діяльності. Використовувались загальні наукові та педагогічні підходи, що дозволяють оцінити рівень розвитку творчих здібностей та виявити фактори, що сприяють їх формуванню.

У статті О. Аматыєвої та О. Корнєєвої досліджується система роботи, спрямована на підтримку розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку через прикладне мистецтво. Особливу увагу авторки приділяють розвитку креативності дітей через комплексну художньо-трудову діяльність, що поєднує технічні навички та оригінальні способи вираження.

Розвиток творчих здібностей у дітей – процес складний і залежить від наявності обов'язкових умов [1 : 125]. За визначенням авторок, ключовими є: 1) діяльнісний підхід до використання прикладного мистецтва через ознайомлення дітей з його можливостями; 2) матеріальне забезпечення: наявність та варіативність матеріалів для творчості і можливості в будь-яку хвилину діяти з ними; 3) психологічні умови, зміст яких полягає в тому, що у дитини формується внутрішня спрямованість на успішність та досягнення результату; відчуття безпеки, розкнутості і свободи за рахунок підтримки дорослими її творчих починань; 4) інтегрований підхід до організації діяльності дитини [1 : 125].

Система підтримки творчих здібностей включає чотири взаємопов'язані компоненти: 1. Мотиваційний – формування інтересу до мистецтва та естетичного сприйняття світу; 2. Розвивальний – розвиток уяви, асоціативного мислення та креативності у дітей через створення оригінальних рішень та пошук нестандартних способів вираження; 3. Прикладний – практична художньо-трудова діяльність, де дитина оволодіває технічними прийомами, експериментує з кольором, формою та матеріалами; 4. Рефлексивно-корекційний – удосконалення технічних умінь, формування впевненості та самостійності.

Ця модель поєднує педагогічне керівництво з природною креативною активністю дитини, сприяє усвідомленню власних

досягнень та формує внутрішню мотивацію до самовираження. Заняття прикладним мистецтвом допомагають дітям відчувати радість творчого процесу, навчитися співпрацювати та знаходити власні рішення у художньо-трудових завданнях.

Отже, художньо-трудова діяльність виступає стратегічним фактором розвитку креативності дошкільників, оскільки інтегрує практичне опанування технік із естетичним самовираженням. Встановлено, що ефективність цього процесу забезпечується реалізацією чотирьох взаємопов'язаних компонентів: мотиваційного (інтерес), розвивального (уява), прикладного (техніка) та рефлексивного (впевненість). Такий системний підхід дозволяє трансформувати дитячу працю з репродуктивного копіювання у простір для інноваційного пошуку, що забезпечує комплексний розвиток особистості та її готовність до нестандартних рішень у майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аматьєва О. П., Корнеева О. Л. Підтримка розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку засобами прикладного мистецтва. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2013. № 8–9 (15–16). С. 121–125. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/Otros_2013_8-9_28.pdf (дата звернення: 27.02.2026).
2. Мальов С. В. Виховання патріотичних почуттів дітей молодшого шкільного віку у процесі формування естетичної компетентності. *Патріотичне виховання в освіті та соціальній роботі: уроки минулого та сучасний погляд* : зб. матер. міжвузівської науково-практичної конференції Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії. Хмельницький, 2024. С. 134–138.
3. Тодосієнко Н. Творчий розвиток дітей дошкільного віку засобами образотворчої діяльності. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти* : збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції. Вінниця : ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2024. С. 226–230. URL : <https://dspace.vspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a92da72a-2c1e-42cd-9fed-03a237f64f24/content> (дата звернення: 27.02.2026).

Ганна ІВАНОВА,

здобувачка першого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Юлія СЕМЕНЯКО,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

СТЕАМ-ДОСЛІДНИЦЬКІ ПРОЄКТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Актуальність проблеми формування екологічної свідомості у дітей старшого дошкільного віку зумовлена загостренням екологічних

проблем у світі та необхідністю виховання відповідального ставлення до природи з раннього віку. Сучасна освіта орієнтується на інтеграцію інноваційних підходів, серед яких важливе місце займає STEAM-освіта. Використання STEAM-дослідницьких проєктів дозволяє поєднати пізнавальну діяльність із практичним досвідом, що сприяє глибшому засвоєнню екологічних знань. Особливого значення це набуває у дошкільному віці, коли формуються основи світогляду та ціннісних орієнтацій дитини. Актуальність теми також посилюється необхідністю впровадження компетентнісного підходу в освітній процес закладів дошкільної освіти. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування ролі STEAM-дослідницьких проєктів у формуванні екологічної свідомості дітей старшого дошкільного віку.

STEAM-дослідницькі проєкти – це проєкти, які допомагають навчати дітей екологічної свідомості через дослідження та практику, поєднуючи кілька сфер відразу. S (Science) – наука, T (Technology) – технології, E (Engineering) – інженерія, A (Art) – творчість, (Mathematics) – математика. Актуальність STEAM проєктів у контексті формування екологічної культури досліджували І. Пагута, Л. Мельничук та Н. Максимчук. У своєму дослідженні зазначили, що екологічне виховання дітей дошкільного віку є системним процесом, який передбачає формування знань, умінь і ціннісних орієнтацій через активну взаємодію з природою [3]. Вони підкреслюють, що ефективність цього процесу значно підвищується за умов використання практичної діяльності, яка стимулює інтерес дітей до пізнання довкілля.

У процесі розвитку сучасної педагогічної науки зростає значення інтегрованих підходів до навчання, що поєднують природничі знання, дослідницьку діяльність та формування екологічної культури дітей дошкільного віку [1]. Відповідно до положень Закону України «Про дошкільну освіту», освітній процес має бути спрямований на всебічний розвиток дитини, зокрема формування екологічної свідомості, ціннісного ставлення до природи та навколишнього середовища [4].

Через впровадження інноваційних технологій у дошкільну освіту зростає роль STEAM-дослідницьких проєктів як засобу інтеграції знань та формування дослідницьких навичок у дітей [3]. Науковець О. Карпенко у своєму дослідженні зазначила, що використання сучасних технологій, зокрема геоінформаційних систем, сприяє розвитку екологічного мислення та формує у дітей здатність аналізувати явища навколишнього середовища. STEM-проєкти дозволяють дітям експериментувати, спостерігати та робити висновки, що сприяє формуванню усвідомленого ставлення до природи. Такий підхід забезпечує поєднання теоретичних знань і практичного досвіду, що є важливим для формування екологічної свідомості [4].

Важливого значення в сучасній дошкільній освіті особливого значення набуває педагогічне партнерство, а саме взаємодія сім'ї та

закладу дошкільної освіти у формуванні екологічної компетентності дітей [3]. С.Тесленко у своєму дослідженні зазначила, що сім'я виступає важливим фактором формування екологічної свідомості, оскільки саме в сімейному середовищі закладаються перші уявлення дитини про природу та її цінність. Водночас STEAM-дослідницькі проекти можуть бути ефективним інструментом залучення батьків до освітнього процесу, що сприяє підвищенню результативності екологічного виховання. Прикладом педагогічного партнерства є один з проектів, назва якого «Город на підвіконні», під час якого діти, батьки та вихователі разом висаджують і доглядають за рослинами. Спільна діяльність дітей і дорослих у межах проекту формує відповідальне ставлення до довкілля та розвиває екологічну культуру [3].

В міру розвитку творчих методів навчання зростає значення використання мистецьких засобів у формуванні екологічної свідомості дітей [2]. У дослідженні Л.Мацук, О.Кузенко та П.Кузенко розглянуто використання пейзажного жанру як засобу формування ціннісного ставлення до природи, підкреслюючи його вплив на емоційно-чуттєву сферу дитини. Поєднання мистецьких елементів із STEM-проектами дозволяє створити комплексний підхід до екологічного виховання, який охоплює як інтелектуальну, так і емоційну складові розвитку особистості. Такий підхід сприяє глибшому усвідомленню значення природи та формує стійку екологічну позицію [2].

Отже, STEAM-дослідницькі проекти є ефективним інструментом формування екологічної свідомості у дітей старшого дошкільного віку. Вони забезпечують інтеграцію знань, розвиток дослідницьких навичок і формування ціннісного ставлення до природи. Наукові дослідження підтверджують, що поєднання практичної діяльності, інноваційних технологій і педагогічного партнерства сприяє підвищенню ефективності екологічного виховання. Водночас важливим є врахування вікових особливостей дітей та створення сприятливого освітнього середовища. У підсумку, впровадження STEAM-дослідницьких проектів у закладах дошкільної освіти є перспективним напрямом розвитку сучасної педагогіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карпенко О. В. Особливості використання геоінформаційних систем у процесі формування екологічної свідомості дітей молодшого шкільного віку: *Педагогіка*. 2024. Випуск 6. С. 30–39. URL : <https://pedagogy.com.ua/index.php/journal/article/view/79/79> (дата звернення: 25.03.2026)
2. Мацук Л., Кузенко О., Кузенко П. Використання пейзажного жанру у формуванні ціннісного ставлення до природи дітей дошкільного віку. *Обрії*. 2025. Випуск 1 (60). С. 46–50. URL : <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/obrii/article/view/9544/9355> (дата звернення: 15.03.2026)
3. Пагута Т. І., Мельничук Л. Б., Максимчук Н. С. Формування екологічної свідомості дітей дошкільного віку засобами фізичної культури в умовах

воєнного стану. *Педагогіка і психологія*. 2025. Випуск 31. С. 232–238. URL : <https://journals.megu.rovno.ua/index.php/ped-psyh/article/view/160/154> (дата звернення: 16.03.2026)

4. Про дошкільну освіту: Закон України від 19.11.2024. *ВВР* 2024, № 42, ст.258, від 05.11.2025 2024, № 42, ст. 258 *ВВР*, 2025, № 15-17, ст. 40. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#n287> (дата звернення: 15.03.2026)

Лілія КАРАКАЙ,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник **Алла ОМЕЛЯНЕНКО,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ДИФЕРЕНЦІЙОВАНИЙ ПІДХІД ЯК УМОВА МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Актуальність дослідження. Дошкільна освіта є вихідним і, водночас, самостійним щаблем системи загальної освіти. Як зазначено у Базовому компоненті дошкільної освіти, метою дошкільної освіти є формування основ фізичного, психічного розвитку та здоров'я дітей, створення умов для їхнього первісного включення в життя суспільства [1]. Відповідність дошкільної освіти державному освітньому стандарту встановлюється шляхом визначення обсягу сформованих у дитини компетентностей. Це здійснюється шляхом оцінки рівня її психічного розвитку, який проявляється у сформованості практичного, пізнавального, художнього, емоційно-морального ставлення дитини до дійсності. Про рівень розвитку дитини свідчить самостійний, творчий, вибірковий, осмислений підхід до вирішення тих чи інших завдань, наявність у дитини загальної вмілості, рівень мовленнєвого розвитку. Засобом оцінки розвитку дитини виступають психологічні діагностичні методики. Результати діагностування повинні співвідноситися з результатами педагогічного моніторингу, які відображають рівень сформованості у дитини уявлень про довкілля, які забезпечують вихідну орієнтацію та необхідні для повноцінного спілкування. У ході психологічної діагностики та педагогічного моніторингу оцінці підлягають не стільки самі по собі уявлення, уміння, навички, здібності дитини, які ще перебувають у становленні, скільки умови її життя та розвитку, що створюються дорослими в освітніх закладах та в сім'ї.

Ступінь дослідження проблеми. Сьогоднішня дійсність висуває високі вимоги до темпу та рівня життя. Педагоги закладів дошкільної освіти у спільній роботі з батьками сприяють розвитку дитини. Однак, не всі батьки усвідомлюють можливість співпраці з

вихователями щодо досягнення успіхів у подоланні порушень у розвитку дитини, зокрема мовленнєвих. Зміна такої позиції стає завданням фахівців закладу дошкільної освіти. Як підкреслюють науковці Н. Гавриш, І. Гречишкіна, К. Крутій, А. Омеляненко, зазначена проблема зумовлює необхідність пошуку нових методичних підходів до роботи з розвитку мовлення [2; 3; 4; 5].

Зі збільшенням кількості нервово-психічних і соматичних захворювань у дошкільників також спостерігається затримка формування у дітей всіх психічних функцій і, як наслідок, все більше з'являється дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення. Як стверджують психологи В. Котирло, С. Кулачківська, Р. Павелків, О. Цигипало, в нормотипових дошкільників до початку шкільного навчання відбувається виокремлення мови від безпосереднього практичного досвіду, вона набуває нових функцій.

Розвиток мовлення спирається на чотири процеси: увага, сприйняття різної модальності, пам'ять та мислення. Сформованість цих процесів є первинним ґрунтом у розвитку мовлення, тоді як, навпаки, їхня несформованість призводить до мовленнєвих порушень.

Аналіз науково-методичних досліджень показав, що тільки за умов своєчасно вжитих заходів: комплексної діагностики, адекватної методики з використанням інтегрованого, диференційованого підходу до проблем мовленнєвих порушень можливо максимально скоригувати мовленнєві порушення, що надасть дитині-дошкільнику можливість успішно розвиватися, навчатися та адаптуватися у суспільстві однолітків та дорослих (Г. Балл, І. Бех, Г. Ващенко, Л. Долинська, В. Котирло, О. Кононко, В. Кузьменко, С. Ладивір, С. Максименко, Т. Піроженко, Т. Поніманська).

На думку Н. Гавриш, К. Крутій, О. Рейпольської, дитина, яка вступає до школи, повинна мати певні базові якості школяра: бути зрілою в інтелектуальному, емоційному та соціальному аспекті. До інтелектуальної готовності авторки відносять здатність дитини до диференційованого сприйняття, довільної уваги, аналітичного мислення. Однак у розв'язанні проблем мовленнєвого розвитку недостатньо уваги приділяється психічним процесам, хоча відомо, що діти дошкільного віку відрізняються один від одного за рівнем розвитку центральної нервової системи. Все це вказує на необхідність прискіпливої об'єктивізації педагогічного відбору, для якого необхідний пошук високоінформативних критеріїв оцінки психофізіологічного статусу дітей. Критерії оцінки повинні ґрунтуватися на комплексних показниках розумової активності. У науковій літературі представлена інформація про теорію єдності діагностики та диференціації (І. Бех, Т. Титаренко, П. Чамата, Д. Ніколенко, Л. Зайцева), про

нейрофізіологічні засади діагностики мовлення та його порушень (Л. Калмикова, Н. Харченко, Л. Порядченко).

Найбільш яскраво в науці висвітлено теоретичний аспект педагогічної діагностики (Г. Григоренко, Л. Венгер, Л. Соловйова, О. Хартман, К. Щербакова), менше приділяється увага діагностиці дітей дошкільного віку. Т. Науменко, О. Саприкіна, Л. Зайцева підкреслюють значення ранньої діагностики дошкільників та ефективність індивідуально-розвивальної діяльності, вибудованої з урахуванням отриманих і осмислених у процесі аналізу діагностичних результатів, з урахуванням компенсаторних можливостей кожної дитини.

З теорії функціональних систем впливає принципово важливе положення про необхідність диференційованого підходу до об'єктів, що досліджуються (В. Шапар), проте в практиці закладів дошкільної освіти подібна диференціація, зазвичай, відсутня. Традиційно педагоги у своїй роботі приділяють увагу розвитку дитини, методиці формування різних видів діяльності, проте не враховують психофізичні особливості дитини, у тому числі найважливіший показник, що визначає розвиток, який розуміється як розумова активність, як сформованість базових розумових процесів: уваги, сприйняття, пам'яті, мислення.

Існуючі методики з мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку не враховують проблему попередження мовленнєвих порушень різного рівня розумової активності дитини, оскільки в методичній літературі недостатньо ґрунтовно висвітлений аспект диференціації освітнього процесу.

Вихователі закладів дошкільної освіти часом не можуть пояснити, що вкладається в поняття «рівень мовленнєвого розвитку дитини», формально відносяться до обробки моніторингових даних, не використовують їх у плануванні освітнього процесу, у комплектуванні підгруп, створенні предметно-розвивального середовища, хоча очевидно є необхідність створення оптимальних умов для виховання дітей старшого дошкільного віку, зокрема їхнього мовленнєвого розвитку.

Мета і методи дослідження. Використана комплексна методика дослідження, яка включає загально-теоретичні методи: аналіз психолого-педагогічної, науково-методичної, довідково-енциклопедичної літератури та нормативних документів з досліджуваної проблеми, моделювання процесу використання диференційованого підходу в мовленнєвому розвитку дітей старшого дошкільного віку; емпіричні: вивчення, аналіз та узагальнення досвіду та масової практики, спостереження, бесіда, розв'язання дітьми проблемних ситуацій, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний етапи).

Сутність дослідження. Мовленнєвий розвиток дітей старшого дошкільного віку ефективно здійснюється за умови реалізації диференційованого підходу, що передбачає роботу з групами дітей, сформованими з урахуванням розумової активності.

У визначенні розумової активності дітей старшого дошкільного віку доцільно враховувати основні психічні процеси: пам'ять, увага, сприйняття, мислення – через їхній безпосередній вплив на мовленнєвий розвиток дошкільника. Рівень розумової активності, рівень розвитку моторики та рівень мовленнєвого розвитку є значущими чинниками у диференціації груп дітей.

Реалізація диференційованого підходу в роботі з мовленнєвого розвитку дітей спрямовані на вирішення всіх завдань мовленнєвого розвитку з одночасним відбором прийомів та змісту роботи, що забезпечують інтеграцію різних видів діяльності та тематичний принцип (на прикладі теми «Ознайомлення з історією запорізьких козаків»).

Основні висновки. Ефективність розробленої методики з мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку, заснованої на диференційованому підході, показала, що всі показники мовленнєвого розвитку дітей ЕГ групи значно підвищилися.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні / науковий керівник: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д. пед. наук, авт. кол-в: А. М. Богуш, Г. В. Беленька, О. Л. Богінч, Н. В. Гавриш, О. П. Долинна та ін. Київ : Вид-во «Слово», 2022. 26 с.
2. Гавриш Н. В. Сучасне заняття в дошкільному закладі : навч.-метод. посібник. Луганськ : Альма-матер, 2012. 495 с.
3. Гречишкіна І. А. Дидактична наочність як засіб навчання зв'язного мовлення в молодшому дошкільному віці. *Педагогічні науки: збірник наукових праць*. Херсон, 2021. Випуск LXXIX. Т. 1. С. 63–69.
4. Крутий К. Л. Причини мовленнєвої пасивності дітей. *Дошкільне виховання*. 2022. № 9. С. 20–24.
5. Омеляненко А. В. Формування готовності майбутніх вихователів до доцільної інтеграції різних видів діяльності в закладі дошкільної освіти. *Формування професійної компетентності майбутніх фахівців: педагогічна та філологічна парадигма*. Матеріали Міжнародної науково-практичної міждисциплінарної конференції (11.05.2023). Тернопіль : ТНПУ, 2023. С. 92–95.

Анастасія КОСТЮК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Наталя ГРИГОР'ЄВА,**

д-р філософії (БДПУ)

ПРОЦЕС МОДЕРНІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДАМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ШЛЯХОМ ВПРОВАДЖЕННЯ ЦИФРОВИХ ПЛАТФОРМ

Актуальність. Модернізація управління закладами дошкільної освіти (ЗДО) сьогодні пов'язана з потребою забезпечити

безперервність освітніх послуг, прозорість управлінських процедур, оперативність комунікації з батьками та даноорієнтоване ухвалення рішень. Традиційна модель керування, заснована на паперовому документообігу та розрізаних каналах взаємодії, ускладнює планування ресурсів, контроль виконання завдань і формування достовірної звітності. У цих умовах цифрові платформи виступають інструментом управлінської трансформації, оскільки забезпечують інтегроване середовище даних, автоматизацію ключових процесів та стандартизацію управлінських дій, що відповідає загальним тенденціям цифровізації освіти й управління нею [1; 2].

Ступінь досліджуваності проблеми. Теоретичні й прикладні аспекти цифрової трансформації освіти та управління освітніми системами розроблялися в працях В. Бикова (платформні рішення та цифрова трансформація освітньо-наукової сфери) [1], Н. Морзе (цифрова компетентність і цифрове освітнє середовище як умова інституційного розвитку) [2], О. Спіріна (інформатизація, цифрові ресурси та управління на основі даних) [3]. У міжнародному дискурсі цифрові платформи в освіті розглядаються як елемент системного врядування та інфраструктура для підвищення якості освітніх послуг (зокрема в аналітичних оглядах OECD, де підкреслюється роль даних, безпеки й інституційної спроможності) [4]. Водночас специфіка дошкілля як підсистеми освіти формує окремі управлінські запити: висока інтенсивність взаємодії «ЗДО – родина», необхідність прозорого зарахування, постійний моніторинг відвідуваності, кадрове та ресурсне планування, управління безпекою й підтримкою дітей з особливими освітніми потребами. Це зумовлює потребу цілісного обґрунтування саме платформеного підходу до модернізації управління ЗДО на рівні закладу та засновника.

Мета і методи дослідження. Метою тез є обґрунтування напрямів модернізації управління ЗДО шляхом упровадження цифрових платформ і визначення управлінських ефектів та умов результативного впровадження. Для досягнення мети використано теоретичні методи: аналіз наукових підходів до цифрової трансформації та цифрової компетентності в освіті [1–3], узагальнення міжнародних підходів до data-driven governance в освітній сфері [4], моделювання функціональної структури цифрової платформи управління ЗДО та логіки її інтеграції з процесами закладу [1; 2].

Сутність дослідження. У межах платформеного підходу цифрова платформа управління ЗДО визначається як інтегроване сервісно-інформаційне рішення, що забезпечує єдиний цикл роботи з управлінськими даними й процесами (збір, верифікація, зберігання, обробка, аналітика, комунікація, звітність) та підтримує ухвалення управлінських рішень на основі даних. В. Биков акцентує, що цифрова

трансформація в освіті пов'язана не лише з упровадженням окремих інструментів, а з переходом до платформної організації процесів і середовищ, де дані та цифрові сервіси стають базою управління [1]. У практичній площині для ЗДО це означає зміну управлінської моделі: від «локальних» документів і фрагментарних каналів комунікації – до стандартизованих процедур, цифрових маршрутів документів і прозорих взаємодій із батьками та засновником. З позицій Н. Морзе, ключовим фактором успішності цифрових змін є наявність цифрового освітнього середовища та готовність персоналу працювати в ньому, що потребує системного підвищення цифрових компетентностей управлінської команди та педагогів [2]. Змістово модернізація управління через платформу проявляється в кількох взаємопов'язаних площинах: по-перше, у цифровізації адміністративних процесів (накази, плани роботи, протоколи, графіки, таблиці, облік і контроль виконання доручень), що підвищує керованість і дисципліну виконання; по-друге, у створенні єдиного інформаційного простору взаємодії із сім'ями (повідомлення, заявки, зворотний зв'язок, інформування про події та правила), що підсилює партнерство і зменшує комунікаційні ризики; по-третє, у впровадженні управлінської аналітики (відвідуваність, наповнюваність груп, кадрові потреби, завантаженість персоналу, потреби в інклюзивному супроводі, ресурсне забезпечення), яка переводить управління від реактивних рішень до планування на основі даних. О. Спірін підкреслює, що інформатизація управління в освіті підвищує якість рішень через доступність актуальних даних і можливість оперативного моніторингу ключових показників функціонування закладу [3]. На рівні організації впровадження цифрової платформи принциповими стають: визначені регламенти (хто, що і в які терміни вносить/погоджує/затверджує), політики доступів і захисту персональних даних, а також інституційна підтримка змін (навчання, інструкції, супровід). У документах OECD наголошується, що цифрові рішення дають ефект тоді, коли їх поєднано з управлінською спроможністю, якісними даними, безпекою та чіткими правилами використання [4]. Отже, платформа в управлінні ЗДО виконує роль не «додатку», а керівної інфраструктури, яка структурує процеси, підвищує прозорість, зменшує дублювання й підтримує керівника в ухваленні обґрунтованих рішень.

Основні висновки. Модернізація управління ЗДО шляхом упровадження цифрових платформ є результативною стратегією переходу до даноорієнтованого, прозорого та керованого функціонування закладу. Цифрова платформа забезпечує стандартизацію та автоматизацію документообігу, посилює управлінський контроль виконання, створює єдине комунікаційне середовище взаємодії із сім'ями та формує підґрунтя для аналітики й планування ресурсів, що

узгоджується з науковими підходами до цифрової трансформації та платформізації освітньої сфери [1–3]. Визначальними умовами успішного впровадження є управлінська дорожня карта, готовність персоналу (цифрові компетентності), інституційні регламенти, інтеграція даних і дотримання вимог інформаційної безпеки та конфіденційності [2; 4]. Перспективою подальших досліджень є розроблення прикладної моделі оцінювання ефективності платформи в управлінні ЗДО та методичних рекомендацій для керівників закладів щодо поетапного впровадження платформних рішень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Биков В. Ю. Цифрова трансформація суспільства і розвиток комп'ютерно-технологічної платформи освіти і науки України. *Педагогіка і психологія*. 2019. № 2. С. 15–21. URL : <https://e-library.mu.edu.ua/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=2040644> (дата звернення: 08.02.2026).
2. Морзе Н. В., Базелюк О. В., Воротнікова І. П. та ін. Опис цифрової компетентності педагогічного працівника : проект. *Open educational e-environment of modern University* (спецвипуск). 2019. 53 с. URL : <https://openedu.kubg.edu.ua/journal/index.php/openedu/article/download/263/pdf/1185> (дата звернення: 08.02.2026).
3. Морзе Н. В., Вембер В. П., Гладун М. А. 3D картування цифрової компетентності в системі освіти України. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. Т. 70, № 2. С. 28–42. DOI: 10.33407/itit.v70i2.2994. URL : <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itit/article/view/2994/1480.pdf> (дата звернення: 08.02.2026).
4. OECD. OECD Digital Education Outlook 2021: Pushing the Frontiers with Artificial Intelligence, Blockchain and Robots. Paris : OECD Publishing, 2021. 252 p. DOI: 10.1787/589b283f-en. URL : https://www.oecd.org/en/publications/2021/06/oecd-digital-education-outlook-2021_of1487d9.html (дата звернення: 08.02.2026).
5. Tondeur J., van Braak J., Sang G. et al. Preparing pre-service teachers to integrate technology in education: a synthesis of qualitative evidence. *Computers & Education*. 2012. Vol. 59, No. 1. P. 134–144. DOI: 10.1016/j.compedu.2011.10.009

Наталія КРАСЮКОВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Надія КОТ,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ВИКОРИСТАННЯ РЕФЛЕКСИВНО-МЕТАФОРИЧНИХ ІГОР У ПРОЦЕСІ ТІЛЕСНО-ОРІЄНТОВАНОГО ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Актуальність. Сучасне суспільство виявляє підвищену увагу до індивідуальних можливостей і творчих здібностей людини. Особливої актуальності набуває питання про те, за яких умов дитина стає яскравою неповторною особистістю.

Розглядати особистість як ціле – означає розглядати її в усіх аспектах (тіло, психіка, мислення, почуття, уява, рух тощо). Необхідно сприймати особистість як інтегровану функціональну єдність різних аспектів цілого у часі та просторі.

Психолого-педагогічні дослідження вказують на те, що в період дошкільного віку відбувається активне формування особистості дитини: закладаються основи світорозуміння та саморозуміння. Генезис цілісного «образу-Я» неможливий без становлення тілесно-рухового «Я» (фізичного і психічного «Я»). Засвоєння дитиною знань про «Я-тілесне» сприяє самопізнанню, розумінню залежності власного життя від навколишньої дійсності, від уміння орієнтуватися в ній. Ці знання допомагають дитині осмислити власне існування серед інших людей, усвідомити свою неповторність і водночас схожість із ровесниками [4 : 315].

Аналіз літературних джерел з проблеми дає підстави констатувати, що в галузі фізичного виховання дітей дошкільного віку недостатньо акцентується увага на особливостях усвідомлення власної тілесності. Зокрема, аналіз показав практичну відсутність рекомендацій і методик її формування у процесі занять з фізичного виховання. Аналіз різних освітніх програм для закладів дошкільної освіти засвідчив, що у сфері фізичної культури акцент робиться переважно на методико-педагогічних аспектах фізичного виховання, відірваних від ціннісного осмислення власної тілесності. Тому предметом дослідження ми визначили методичні особливості тілесно-ціннісного фізичного виховання дитини старшого дошкільного віку.

Ступінь досліджуваності проблеми. Теоретико-методологічними передумовами проблематики, що досліджується, є положення зарубіжних філософів – Ф. Ніцше, Г. Плеснера, М. Шелера, які поняття «тілесність» розглядали як феномен культури. Вагоме значення у розкритті феномена тілесності мають праці психологічного та психоаналітичного напрямку, створені Ж. Батаєм, З. Фройдом, М. Фуко і пов'язані з проблемою формування образу фізичного «Я» у структурі самосвідомості та самооцінки.

Проблема тілесності в аспекті співвідношення соціального й біологічного в людині також розглядається у наукових працях вітчизняних науковців (М. Гуменюк, Л. Калуська, З. Калуський, А. Колярова, О. Максимова, А. Чаговець та ін.). З огляду на це, саме у віці 5–6 років тіло і тілесні рухи мають бути для дітей особливим об'єктом проєктування, перетворення, пізнання й оцінки відповідно до принципів культури, її етичних та естетичних настанов. Формування у дошкільника такого ставлення до світу рухів передбачає розвиток у нього рухової уяви, рухової свободи та відповідального ставлення до власного тіла, що здійснюється різноманітними засобами спеціально організованої рухово-ігрової діяльності.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та апробувати методику тілесно-ціннісного фізичного виховання дитини старшого дошкільного віку на основі рефлексивно-метафоричної рухової гри. У роботі реалізовано емпіричні **методи** педагогічного дослідження: спостереження, тестування, педагогічний експеримент, математична обробка експериментальних даних.

Сутність дослідження. Основу методики тілесно-ціннісного виховання дітей старшого дошкільного віку становили такі компоненти: засоби тілесно-ціннісного виховання, методи розв'язання педагогічних завдань, методичні прийоми, організаційні форми фізичного виховання та форми контролю якості тілесно-ціннісного виховання. Дано їм характеристику.

Засоби тілесно-ціннісного виховання. Основним і важливим засобом тілесно-ціннісного фізичного виховання дітей старшого дошкільного віку є рефлексивно-метафорична рухова гра, яка являє собою образно-рухові дії, спрямовані на формування усвідомлення власної тілесності, здатності зосереджуватися на тілесних відчуттях.

До складу експериментальних комплексів рефлексивно-метафоричних рухових ігор входили такі групи вправ (таблиця 1).

Таблиця 1

Експериментальні комплекси рефлексивно-метафоричних рухових ігор

Група вправ	Зміст та приклади	Мета/результат
Імітаційні вправи	Імітація дій птахів, тварин, людей різних професій; лазіння з входженням у образ (мавпочка, акробат, альпініст); стійки на одній нозі («олов'яний солдатик», «гриб»); гра «Весела гусінь».	Формування виразності рухів, розвиток уяви, зв'язок характеру руху з м'язовими відчуттями.
Вправи на усвідомлення частин тіла	Пози: лежачи на животі, спині, боці, на карачках; гра «Сліди на снігу» – відчуття ділянок тіла, що торкаються опори.	Усвідомлення власної тілесності, розвиток сенсорного сприйняття
Вправи на усвідомлення м'язового відчуття	Ритмічна м'язова гра («Силачі»); варіації сили руху (біг у «обладунках лицаря» чи «у павутинному плащі»); зміна амплітуди рухів («орел» – широкий змах, «метелик» – дрібні порухи).	Розвиток здатності диференціювати й аналізувати м'язові відчуття, регулювати точність рухів
Вправи з вимкненням зоровим аналізатором	Гра «Буратіно» – малювання різними частинами тіла із заплученими очима; гра «Літаки» – контроль результату після виконання	Зосередження на м'язових відчуттях, активізація рухового аналізатора, автоматизація рухів
Вправи на напруження й розслаблення м'язів	«Гра з мурахою» – напруження та розслаблення м'язів ніг; «Пальма» – поступове опускання руки (кисть, лікоть, вся рука).	Формування навички керування м'язовим тонусом, розвиток релаксації
Вправи на аналіз рухових дій	Спостереження й оцінка вправ товаришів («Так – не так?»); виконання вправ у групах із подальшим самоаналізом.	Розвиток умінь аналізувати й оцінювати рухи, формування самоконтролю.

Вправи для дрібних м'язових груп	«Краби» – захоплення предметів пальцями рук; «Курочка збирає черв'ячків» – підняття палички пальцями ніг; «Мавпочки беруть горішки» – захоплення м'яча ступнями; «Мавпочки-музиканти» – дзвоник пальцями ніг.	Активізація дрібної моторики рук і ніг, розвиток точності та координації.
---	---	---

Методи розв'язання педагогічних завдань. У процесі тілесно-ціннісного фізичного виховання дітей дошкільного віку застосовувалися такі методи: наочний, словесний, практичний та ігровий, які конкретизувалися прийомами: імітація рухів, прийом контрастного виконання вправи, помилкове виконання вправи дорослим, порівняння.

Організаційні форми тілесно-ціннісного фізичного виховання дітей старшого дошкільного віку. У процесі експериментальної роботи використовувалися такі організаційні форми тілесно-ціннісного виховання: заняття з фізичного виховання у закладі дошкільної освіти, заняття, проведені педагогом у позаурочний час, а також заняття в умовах сім'ї (з батьками).

Форми контролю якості тілесно-ціннісного фізичного виховання. Цілеспрямований педагогічний процес неможливий без ефективної системи контролю та обліку. Для того щоб оцінити рівень тілесно-ціннісного фізичного виховання дітей старшого дошкільного віку, протягом року здійснювався попередній, поточний та підсумковий контроль із використанням спеціально підібраних діагностичних завдань.

Основні висновки. Окреслений методичний підхід до тілесно-ціннісного фізичного виховання, заснований на цілеспрямованому доборі традиційних засобів фізичного виховання та внесенні у їх виконання метафоричного змісту, застосуванні сукупності методів і методичних прийомів розв'язання педагогічних завдань, також побудованих на використанні метафори, дозволить, на нашу думку, ефективно вирішити завдання тілесно-ціннісного фізичного виховання дітей дошкільного віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Калуська Л., Гуменюк М., Калуський З. Дошкільне тіловиховання. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 180 с.
2. Колярова А. Проблематизація поняття тілесності в сучасній психології. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика*. 2017. Вип. 1. С. 119–125. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nivoo_2017_1_18. (дата звернення: 15.01.2026).
3. Максимова О. О. Валеологічна освіта дітей дошкільного віку (теоретико-методичні засади) : навчально-методичний посібник. Житомир : вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2018. URL : <https://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/30997> (дата звернення: 11.01.2026).
4. Чаговець А. І. Вікові особливості формування ціннісного ставлення дошкільників до власної тілесності. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2018. № 61. С. 314–318. URL : <http://nc-s5.npu.edu.ua/article/view/183565> (дата звернення: 15.01.2026).

5. Шторк Т. Психоаналіз і психосоматика. Тілесні основи психодинаміки. Київ : Видавництво Ростислава Бурлаки, 2025. 312 с.

Тетяна КРИШТОП,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Надія КОТ,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ ІНКЛЮЗИВНОЇ ГРУПИ ЗАСОБАМИ СЮЖЕТНО-РОЛЬОВОЇ ГРИ

Актуальність. У сучасному суспільстві особливого значення набуває ефективна комунікація між людьми, адже саме вона забезпечує досягнення поставлених цілей і реалізацію актуальних потреб. Проте на шляху до успішної комунікації можуть виникати різноманітні бар'єри: фізичні, особистісні, семантичні (зумовлені різним тлумаченням одних і тих самих термінів та понять) тощо. До семантичних бар'єрів належать і мовленнєві вади співрозмовника, які ускладнюють як сприймання інформації іншими, так і її розуміння самим мовцем.

Ступінь досліджуваності проблеми. Здатність передавати, приймати й осмислювати інформацію, розуміти іншого в нових комунікативних ситуаціях, а також знання культурних норм і обмежень у спілкуванні, звичаїв, традицій та етикету в психолого-педагогічній науці визначаються як комунікативна компетентність (С. Абрамович, Ф. Бацевич, М. Василенко, О. Добротвор, В. Коваль, І. Мамчур, С. Максименко, О. Низовець, Н. Хомський та ін.). Проблема компетентності та її формування набула особливої актуальності останніми роками у зв'язку з упровадженням компетентнісного підходу в теорію і практику освіти.

Комунікативна компетентність є складним, багатокомпонентним утворенням, яке починає формуватися вже в дошкільному віці. На цьому етапі її можна розглядати як сукупність умінь, що визначають прагнення дитини вступати в контакт з оточенням; умінь організовувати спілкування, яке включає здатність слухати співрозмовника, емоційно співпереживати, проявляти емпатію, вирішувати конфліктні ситуації; володіння мовленням; знання норм і правил взаємодії з іншими.

Значний внесок у розробку проблематики комунікативної компетентності дітей дошкільного віку зробили вітчизняні дослідники: М. Айзенбард, А. Богущ, Н. Гавриш, А. Калмикова, О. Кононко, К. Крутій, Н. Луцан, І. Луценко, Т. Піроженко, І. Рогальська-Яблонська та ін. У дошкільному віці комунікація спрямована на засвоєння норм і правил,

прийнятих у суспільстві, розвиток спільної діяльності з однолітками, а також на формування самостійності, цілеспрямованості та саморегуляції.

За наявності мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку закономірно виникають труднощі у побудові процесу комунікації. Недорозвинення мовленнєвих засобів знижує рівень спілкування, сприяє появі психологічних особливостей, породжує специфічні риси загальної та мовленнєвої поведінки, а також призводить до зниження активності у взаємодії з іншими.

Значне місце у житті дитини-дошкільника посідає сюжетно-рольова гра і в той же час її можливості активно не використовуються вихователями інклюзивних груп з метою формування комунікативної компетентності у дітей. Тому предметом дослідження ми визначили педагогічне керівництво сюжетно-рольовою грою, спрямоване на формування комунікативної компетентності дошкільників інклюзивної групи.

Мета і методи дослідження. У нашій експериментальній роботі ми намагалися визначити найбільш ефективні методи і прийоми керівництва сюжетно-рольовою грою, як спільною діяльністю дітей інклюзивної групи. Досягнення мети відбувалося завдяки використанню комплексу методів дослідження: узагальнення наукової літератури з проблеми дослідження, педагогічне спостереження, педагогічний експеримент, бесіди з дітьми, кількісна та якісна обробка експериментальних даних.

Сутність дослідження. Результати констатувального етапу дозволили нам зробити висновок щодо специфіки двох взаємопов'язаних складових спілкування дітей з особливими освітніми потребами (ООП) – зокрема, предмета взаємодії (гри) та самого процесу комунікації.

Спостереження засвідчили, що ігрова діяльність як комунікативна ситуація і вербальне спілкування в її процесі, відзначалася низкою специфічних ознак: помітне зниження потреби в комунікації, відсутність інтересу до ровесника як партнера. Предметна зацікавленість у грі обумовила нестійкість ігрового задуму та зміст діяльності – переважно маніпулювання. Зазначені особливості, у свою чергу, визначили форму взаємодії партнерів – діяльність «разом», яка, залежно від характеру порушення комунікативної компетентності, реалізовувалася як дві паралельні ігрові лінії або ж через копіювання дій партнера, тобто на основі наслідування.

Відбір змісту і методів керівництва ігровою діяльністю дітей з ООП здійснювався з урахуванням загальних закономірностей становлення ігрової діяльності в нормі та з урахуванням особливостей їх взаємодії. Були виокремлені такі напрями роботи на етапі формування: збагачення сюжету гри та розвиток ігрових умінь

шляхом залучення дітей до ускладнених ігрових завдань; формування гри як спільної діяльності через створення ігрових об'єднань і розвиток навичок взаємодії між їх учасниками.

Педагогічне керівництво сюжетно-рольовою грою реалізовувалося шляхом: систематичної роботи із розширення знань і вражень дітей, базуючись на інтеграції ігрової діяльності з навчальним процесом; активізації здобутого досвіду через стимулювання участі дітей у спільних іграх та взаємодії з дорослими і ровесниками.

У процесі навчання основним методом виступав метод управління дитячими об'єднаннями, який передбачав створення педагогом оптимальних варіантів дитячих об'єднань з урахуванням кінцевої мети – формування гри як засобу формування комунікативної компетентності. Важливою умовою функціонування дитячих об'єднань була орієнтація на інтереси дітей до певних ігор та взаємного спілкування.

Розвивальна методика базувалася на таких принципах: тематичному, концентричності та циклічності.

Тематичний принцип передбачав розподіл матеріалу за лексичними темами відповідно до Програми «Я у світі». Завдяки цьому забезпечувалась наступність між змістом занять із розвитку мовлення (які проводилися вихователем інклюзивної групи), логопедичних занять (які організовувалися логопедом закладу) та подальшою ігровою діяльністю.

Принцип концентричності полягав у повторенні ігрових тем на кожному з етапів навчання з поступовим ускладненням рівня осмислення теми та способів розв'язання ігрових завдань. Тобто, з накопиченням знань і уявлень про навколишній світ змінювалися сюжети, розширювався ігровий зміст.

Циклічність реалізовувалась у тому, що кожна ігрова тема засвоювалася в межах окремого циклу занять та ігор. Кожен цикл включав підготовчий та основний етапи й тривав від двох до трьох тижнів, протягом яких діти опановували одну-дві споріднені лексичні теми.

Педагогічне керівництво сюжетно-рольовою грою відбувалося поетапно. *Підготовчий етап* передбачав проведення екскурсій-оглядів, ознайомлення з художніми творами, колективні та індивідуальні бесіди з дітьми з метою уточнення та систематизації наявних знань з теми, а також серію ігор-занять. *Основний етап* включав індивідуальні ігри дорослого з дитиною з ООП, що проводилися в ранкові години під час приходу дітей у групу та ввечері, перед їх поверненням додому. У таких іграх педагог виконував провідну роль. У процесі гри дорослий і дитина обмінювалися ролями, тобто діти ставилися на різні рольові позиції.

Окрім індивідуальних занять, раз на тиждень відводився спеціальний час для організації педагогом групової діяльності дітей. У

цьому випадку участь дорослого була епізодичною: педагог сприяв об'єднанню дітей у найбільш ефективні для гри та спілкування діади, спостерігав за діяльністю учасників, у разі потреби вносив пропозиції щодо розвитку сюжету, долучався до гри як активний персонаж (основний або другорядний) або залишався зацікавленим спостерігачем.

Ігри-заняття проводилися один раз на тиждень у межах занять із формування лексико-граматичних засобів мовлення. Вони слугували засобом підготовки до подальшої ігрової діяльності: дитина вводилася у зміст діяльності, заняття виступало її мотивом, а сама гра переносилася на другу половину дня. Навчання полягало не у відтворенні послідовності дій, а у пред'явленні дітям конкретного ігрового завдання (наприклад, організувати святкування дня народження, привести «дитину» на щеплення, зробити покупки тощо). У процесі його виконання дитина під керівництвом дорослого навчалася планувати майбутню діяльність (запросити гостей, придбати необхідні продукти, підготувати святковий стіл; пояснити «дитині» важливість щеплення, правила поведінки у кабінеті лікаря тощо), створювати умови для досягнення ігрової мети (добір атрибутів до гри), опановувала нові способи дій.

Структура заняття передбачала попередню бесіду щодо розвитку сюжету та послідовності дій, рекомендації з добору атрибутів та облаштування ігрового простору. Далі педагог за допомогою наочних прийомів демонстрував зразки ролевої поведінки й мовлення. Дії виконувалися у взаємодії з партнером-лялькою, а за необхідності – за участі дитини з типовим психічним розвитком. Завершувалося заняття підбиттям підсумків і обговоренням пропозицій дітей.

Навчання передбачало створення різнопланових проблемних ситуацій: у одних випадках вони стосувалися варіантів розвитку сюжету (наприклад, «мама» телефонує, аби запросити гостей, однак телефон зламано. Можливі рішення: звернутися до сусідів, викликати майстра тощо), в інших – через штучний дефіцит іграшок дітей заохочували використовувати предмети-замінники.

Виходячи із програмного змісту навчання, а також з урахуванням особливостей контингенту дітей, що навчаються, були визначені такі принципи організації ігрової діяльності: 1. Обов'язкова участь дорослого, який розпочинає нову гру в ролі головного дійового персонажа з поступовим переходом до другорядної ролі або позиції спостерігача; 2. Забезпечення наступності між навчальним змістом (зокрема, заняттями з розвитку мовлення) та подальшою грою шляхом її тематичної відповідності; 3. Вибір для ознайомлення з працею дорослих таких видів діяльності, які є доступними для спостереження, розуміння та подальшого відтворення у грі; 4. Повторення ігор з поступовим ускладненням рівня осмислення ігрової тематики.

Основні висновки. Як бачимо, основу методики склала циклічна структура керівництва грою, в межах якої поєднувались підготовчий (екскурсії, бесіди, читання) та основний етапи (ігри-заняття, індивідуальні й парні ігри з дорослим і однолітками). Така методика, на нашу думку, дозволяє гнучко моделювати склад груп для забезпечення ефективної комунікації, забезпечить якісну перебудову всіх її основних форм – діалогу, полілогу, монологу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранець І. В., Пахомова Н. Г. Формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку: теорія і сучасна практика. *Імідж сучасного педагога*. 2020. № 4 (193). С. 60–66. URL : https://isp.pano.pl.ua/article/view/211878/pdf_78 (дата звернення: 01.02. 2026).
2. Карасьова К. В. Розвиток комунікативних функцій дошкільників у процесі творчих ігор : автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 – Педагогічна та вікова психологія. Київ, 2008. 19 с.
3. Мартиненко І. В. Психологічні засади формування комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку із системними порушеннями мовлення : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.08. Київ. 2017. 32 с.
4. Рібцун Ю. В. Організація ігрової діяльності дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку. *Дошкільне виховання*. 2018. № 1. С. 12-15 URL : <http://surl.li/nlike> (дата звернення: 01.02.2026).
5. Синиця А., Тютюнник А. Сюжетно-рольова гра як засіб корекції мовлення у дітей дошкільного віку. *The International scientific and practical conference «Science in the modern world: innovations and challenges»* (February 20-22, 2025). Canada, Toronto: Perfect Publishing, 2025. P. 368-374. URL : <https://dspace.bdpu.org.ua/items/d80e764a-c1a4-4a6e-b450-2f4b62a95dde> (дата звернення: 02.02. 2026).

Олена ЛІСІНЕЦЬКА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Алла ОМЕЛЯНЕНКО,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ФОРМУВАННЯ ВМІННЯ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ СКЛАДАТИ ПОРІВНЯЛЬНИЙ ОПИС В ПРОДУКТИВНО- ТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Актуальність дослідження. Упровадження Базового компонента дошкільної освіти в Україні та концепції мовної освіти актуалізувало проблему розвитку зв'язного мовлення дошкільників, зокрема порівняльного опису як одного із його видів [1]. Мовленнєвий розвиток дошкільника – складний психологічний процес, що не зводиться до простого відтворення почутого дитиною. Він визначається

ступенем сформованості знань, умінь та навичок дитини і виявляється в соціальній та інтелектуальній активності у колі дорослих та однолітків.

Ступінь дослідження проблеми. Науковці О. Запорожець, Д. Ельконін, Г. Костюк, І. Синиця стверджують про єдність мови та мислення. Мова реалізується і здійснюється у зв'язному мовленні, яке педагоги (Л. Виготський, Т. Комарова, В. Котляр, Н. Кириченко, Н. Сакуліна, Є. Тихеева) розглядають і як засіб спілкування, і як засіб передачі суттєвої інформації, також як засіб організації та планування різних видів людської діяльності, та засіб естетичного впливу на думки та почуття людей.

Особливого значення проблема взаємозв'язку в розвитку логічного мислення та зв'язного мовлення набуває в закладі дошкільної освіти, тому що саме тут діти навчаються правильно висловлювати свої думки в зрозумілій для оточуючих формі. Одночасно з розвитком мовлення у дітей розвивається мислення. На цьому наголошував ще К. Ушинський, який зазначав, що «розвивати в дітей дар слова, означає майже те саме, що розвивати в них логічність мислення».

Порівняльний опис предметів, явищ, результатів продуктивно-творчої діяльності – один із видів зв'язного мовлення, який спирається на мисленнєву операцію порівняння. Порівняння як засіб розвитку логічного мислення дітей дошкільного віку було предметом дослідження педагогів, психологів, лінгводидактів (А. Богуш, Н. Гавриш, Г. Сорокіна, А. Зрожевська, О. Компаній, Л. Рускуліс). Ними було висвітлено значення порівняння, можливості опанування дітьми дошкільного віку порівнянням, труднощі, які трапляються дітям у проведенні порівняння. Психологами та лінгводидактами (Н. Гавриш, І. Гречишкіна, К. Крутій, С. Ласунова, А. Зрожевська, Л. Міненко, А. Омеляненко) були визначені типи порівняння (одночасне та послідовне), встановлені рівні сформованості вмінь складати порівняльний опис, підкреслена роль наочності в навчанні порівнянню та порівняльному опису [2; 3; 4; 5]. Необхідно зазначити, що психологічні аспекти проблеми представлені детальніше, ніж лінгводидактичні. Зокрема, зазначимо, що при загальному інтересі до проблеми розвитку зв'язного мовлення, малодослідженим залишається питання про зміст та прийоми роботи з порівняння та навчання порівняльного опису результатів продуктивно-творчої діяльності, не з'ясованим залишаються питання яким має бути порівняльний опис за тематикою, структурою, не визначені принципи відбору пар предметів для порівняльного опису.

Мета і методи дослідження. Теоретичні: вивчення, аналіз і узагальнення психолого-педагогічної, лінгвістичної та методичної літератури з проблеми формування вміння складати порівняльний опис; емпіричні – цілеспрямовані спостереження за проявами

описового мовлення старших дошкільників; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний), спрямований на формування вміння у дітей старшого дошкільного віку складати порівняльний опис в продуктивно-творчій діяльності.

Сутність дослідження. На формувальному етапі була розроблена модель формування вміння у дітей старшого дошкільного віку складати порівняльний опис в продуктивно-творчій діяльності. До методичного апарату експериментальної моделі формування вміння складати порівняльний опис увійшли методи і прийоми навчання. Серед методів: спостереження, різні види бесід, розглядання результатів продуктивно-творчої діяльності (малюнок, аплікація, ліплення), читання художніх творів та заучування віршів, дидактичні ігри. Прийоми: зразок порівняльного опису вихователя та його наступний аналіз, лексичні та граматичні вправи, пояснення, оцінка дитячих порівняльних описів, репродуктивні та проблемні запитання, ігрові мовленнєві ситуації.

Для того, щоб дошкільники занурилися в образну мову твору, щоб їм було легше його сприйняти, перед дітьми була виставлена колективна робота акварельними фарбами на тему «Листопад», читання тексту проводилося під музичний супровід А. Вівальді «Пори роки». Дітей вчили порівнювати оленя і лося, лисичку і зайчика, синичку і снігура.

Основні висновки. У процесі навчання складати порівняльний опис в продуктивно-творчій діяльності широко використовували результати продуктивно-творчої діяльності (демонстрація малюнків, виробів, аплікації, предметів, які будуть порівнювати та описувати), структурно-логічних схем, мовленнєвих ситуацій, які допомагають зрозуміти життєву значущість порівняння та порівняльного опису, його призначення та адресатів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні / науковий керівник: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д. пед. наук; авт. кол-в: А. М. Богуш, Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. В. Гавриш, О. П. Долинна та ін. Київ : Видавництво «Слово», 2022. 26 с.
2. Гавриш Н. В. Сучасне заняття в дошкільному закладі : навч.-метод. посібник. Луганськ : Альма-матер, 2012. 495 с.
3. Гречишкіна І. А. Дидактична наочність як засіб навчання зв'язного мовлення в молодшому дошкільному віці. *Педагогічні науки: збірник наукових праць*. Херсон, 2021. Випуск LXXIX. Т. 1. С. 63–69.
4. Крутії К. Л. Причини мовленнєвої пасивності дітей. *Дошкільне виховання*. 2022. № 9. С. 20–24.
5. Омеляненко А. В. Формування готовності майбутніх вихователів до доцільної інтеграції різних видів діяльності в закладі дошкільної освіти. *Формування професійної компетентності майбутніх фахівців: педагогічна та філологічна парадигма*. Матеріали Міжнародної науково-практичної міждисциплінарної конференції (11.05.2023). Тернопіль : ТНПУ, 2023. С. 92–95.

Іван МАКАРОВ,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Надія КОТ,**
к.пед.н., доцент (БДПУ)

ФОРМУВАННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ САМОРЕГУЛЯЦІЇ АКТИВНОСТІ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Актуальність. Сучасною державною вимогою до освіти є забезпечення особистісного становлення дитини. Внаслідок цього фізичне виховання як невід'ємна частина освіти має бути скориговане для досягнення даного завдання.

У дослідницьких працях О. Кононко, В. Котирло, С. Кулачківської, С. Ладивір, Т. Піроженко та інших українських психологів доведено, що головним моментом становлення особистості в онтогенезі є розвиток у дитини здатності до саморегуляції власної активності, її поступове перетворення на суб'єкта діяльності й поведінки. Отже, якщо в ході фізичного виховання у дітей розвиватиметься саморегуляція, можна стверджувати про їхнє особистісне становлення.

Проте існує суперечність між необхідністю розвитку саморегуляції та відсутністю в системі фізичного виховання дошкільників педагогічних умов, що сприятимуть цьому процесу. Це дозволяє окреслити проблему дослідження: якими мають бути мета і завдання фізичного виховання та засоби їх досягнення для розвитку у дітей саморегуляції? Предмет дослідження: педагогічні умови розвитку саморегуляції активності дітей старшого дошкільного віку засобами фізичного виховання.

Ступінь досліджуваності проблеми. Науковці стверджують, що саморегуляція є багаторівневим процесом. Перший рівень – мимовільний. Він є вродженим, і саме на цьому рівні відбувається регуляція організму як єдиної системи. Рішення індивідом приймаються на рівні виконавця; відповідно дія психічно регулюється, але є мимовільною.

Наступний рівень – довільний. Засобами або механізмами регуляції виступають мова, довільні рухи, уява, події, які обирає людина. Цей рівень в психології характеризується як усвідомлений рівень регуляції, що передбачає намір, плановірність, усвідомлення причин, контроль, регуляцію перебігу дії.

Далі йдуть вищі рівні регуляції. На цих рівнях особистість як інтегральне психічне утворення стає суб'єктом діяльності, коли людина використовує особистісні способи такої регуляції. Цей рівень вважається вольовим регулюванням (О. Байер, О. Денис, Л. Іщенко, Т. Кочубей, В. Кузь, Д. Усик та ін.)

Таким чином, саморегуляція – це багаторівневий процес, який розвивається від вроджених механізмів до свідомих і вольових форм управління діяльністю та поведінкою.

Мета дослідження. обґрунтувати цілі, завдання фізичного виховання та засоби їх досягнення для розвитку саморегуляції дітей старшого дошкільного віку. **Методи дослідження:** аналіз науково-методичної літератури та синтез отриманих даних; вивчення й узагальнення педагогічного досвіду; педагогічний експеримент; спостереження; анкетування; контрольні випробування; математична обробка результатів дослідження.

Сутність дослідження. Фізичне виховання може стати ефективним засобом формування саморегуляції активності за умови корекції педагогічного процесу, надання йому технологічної спрямованості. Нами була розроблена програма «Будинок здоров'я», її зміст ми порівняли з «будівництвом будинку» (таблиця 1).

Таблиця 1

Схема технологічної побудови педагогічного процесу

Елемент «будівництва будинку»	Відповідність у фізичному вихованні
Майданчик під будівництво	Розвивальне середовище: спортивна зала та майданчик на вулиці
Фундамент будинку	Знання з галузі фізичної культури
Каркас будинку	Руховий досвід на репродуктивному рівні
Стіни будинку	Здатність справлятися з виникаючим руховим завданням
Дах будинку	Саморегуляція власних дій для збереження фізичного, соціального й душевного благополуччя

Програма впроваджувалася у практику роботи приватного закладу дошкільної освіти ELFIK м. Дніпро поетапно.

I етап. Розвивальне середовище («Майданчик під будівництво будинку»). У ЗДО, де проводився експеримент, створені всі умови для реалізації фізичного виховання: є спортивна зала, спортивні майданчики, необхідне стаціонарне та роздаткове обладнання. Роботу з фізичного виховання здійснює інструктор. Отже це і є «майданчик під будівництво».

II етап. Знання з галузі фізичної культури («Фундамент будинку»). Порівняння знань із першочерговим етапом безпосереднього будівництва самого дому ми робили тому, що неможливо сформувати емоційно-особистісне ставлення до фізичної культури без ознайомлення з її цінностями.

Вважаємо, що фундамент «Будинку здоров'я» закладено, якщо дитина має відповідні відомості з галузі фізичної культури, а саме: уживані терміни; правила виконання фізичних вправ; принципи основних видів рухів; правила поведінки й страховки з метою дотримання безпеки на фізкультурних заняттях; фізіологічні

процеси, що відбуваються в організмі людини під час занять фізичною культурою; конкретні факти з історії спорту та сучасного олімпійського руху; основні характеристики здорового способу життя. Ці знання ми формували безпосередньо під час виконання різноманітних вправ, а також завдяки бесідам, читанню художньої літератури, перегляду відео змагань тощо.

Етап III. Руховий досвід на репродуктивному рівні («Каркас будинку»). На цьому етапі «будівництва будинку здоров'я» основними завданнями є навчання дітей виконанню фізичних вправ. Репродуктивному рівню навчання відповідають всі традиційні методики фізичного виховання. Проте зазначимо основні принципи організації рухової активності дітей для розвитку моторики, які виділяють сучасні автори (Ю. Бабачук, О. Богініч, Н. Денисенко, Т. Круцевич, Н. Пангелова, С. Тітаренко та ін.): 1. Переважання циклічних, насамперед бігових (швидкість 1,0–1,2 м/сек) вправ та їхніх комбінацій у всіх видах рухової активності дітей для тренування й удосконалення загальної витривалості – найціннішої оздоровчої фізичної якості. Тому найважливішим і основним розділом занять з фізкультури й прогулянок є рухливі ігри з циклічними вправами. 2. Доцільність частого змінювання вправ при багаторазовому (до 8–12) повторенні однієї вправи. 3. Необхідність виховання усвідомленого ставлення дітей до виконання вправ. 4. Створення умов для переважання позитивних емоцій у всіх видах рухової активності. 5. Виконання рухів на заняттях і прогулянках має бути легким і красивим. 6. Моторна щільність занять з фізкультури становить 80% і більше, для прогулянок – 60% і більше. 7. Усі заняття з фізкультури в залі та низка занять на відкритому повітрі проводяться з музичним супроводом

IV етап. Уміння розв'язувати той чи інший вид рухової задачі («Стіни будинку»). Перший крок пошукового навчання, згідно з англійським дидактом А. Romiszowsky, передбачає коригування фізичного виховання дітей таким чином, щоб у них з'явилася можливість розв'язувати нестандартні завдання. Результатом цього педагогічного процесу, звичайно, стає освоєне «уміння розв'язувати той чи інший вид рухової задачі» [5 : 281]. Це уміння є руховою навичкою, яка характеризується гнучкістю та варіативністю.

Умови організації пошукового навчання передбачають широке різноманіття проблемних ситуацій. Можна стверджувати, що накопичення дітьми досвіду виконання фізичних вправ уже є проблемою. Таким чином, навіть на попередній репродуктивній фазі навчання на початку фізичного виховання дитина стикається з новими для неї руховими завданнями. Далі розвиток має здійснюватися в рухливих і творчих іграх. Адже гра є першою, доступною для дошкільника формою діяльності, яка передбачає

свідоме відтворення й удосконалення нових рухів (Л. Заворотна, Ю. Мороз, М. Савченко, В. Чеботар та ін.). Така форма діяльності, безперечно, сприятиме розвитку в дитини здібностей до саморегуляції власних дій, формування свого «Я». Саме гра дозволяє забезпечувати «зіткнення» дитини з різноманітними й непередбачуваними руховими завданнями, ставить її в умови, що вимагають адекватних, швидких, раціональних і винахідливих рухових реакцій.

Крім гри, ми виділили ще два засоби фізичного виховання, які забезпечують навмисне зіткнення дітей із проблемними ситуаціями – загальнорозвивальні вправи та основні види рухів, що дає можливість досягти широкого різноманіття проблемних ситуацій на фізкультурних заняттях.

V етап. Саморегуляція власних дій для збереження фізичного, душевного й соціального благополуччя («Дах будинку»). На завершення опису цієї технології узагальнимо, яким чином у результаті нашого фізичного виховання випускник ЗДО буде фізично, душевно й соціально благополучним.

Передусім, на перших трьох етапах ми самі оточуємо дитину благополуччям: створюємо для неї спеціальне розвивальне середовище, даємо необхідні знання й можливість набуття рухового досвіду таким чином, щоб вона отримувала від цього задоволення. Дії дитини здебільшого мають виконавчі форми, тобто ними керує дорослий. Активність дітей відповідає зовнішнім критеріям, що пред'являються ззовні.

Два останні етапи відображають дії дітей, які мають спонукальні форми, тобто дитина знаходить джерела активності в собі, здійснюючи акт саморегуляції, виходячи з внутрішніх критеріїв, тобто дитина йде від регуляції організму як єдиної системи до довільного рівня, а потім – до вищого рівня саморегуляції – вольового регулювання, що визначається ціннісною орієнтацією, різноманітними способами задоволення потреб, виробленими особистими прийомами дій, які полегшують виконання складних завдань, проявами вольового зусилля.

Основні висновки. Ефективність розвитку саморегуляції власної активності дітей шести років у процесі фізичного виховання істотно зростає, якщо здійснюється технологічна побудова педагогічного процесу, суть якого полягає у послідовній орієнтації на чітко визначені цілі та критерії їх досягнення, що охоплюють пізнавальну й емоційно-ціннісну сферу діяльності дітей.

Здійснення технологічної побудови фізичного виховання дозволяє визначити першочергові завдання, порядок і форми подальшої роботи при переході від репродуктивних до проблемно-пошукових методів фізкультурної освіти, коли організовується широке різноманіття проблемних ситуацій, розв'язання нестандартних рухових завдань, імітаційне моделювання ситуацій та аналіз дітьми власної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Байєр О. М., Піроженко Т. О. Вплив самооцінки на розвиток саморегуляції старших дошкільників. URL : https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp8/Bajer.pdf (дата звернення: 02.02.2026).
2. Денис О. Саморегуляція особистості як психолого-педагогічна проблема. *Наука і освіта*. 2020. № 4. С. 53-59. URL: <https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/articles/2020-4-doc/2020-4-st7> (дата звернення: 02.02.2026).
3. Михальченко Н. В., Вдовиченко Р. П., Шапочка К. А., Трофимчук О. С., Каращук Ю. В. Детермінанти розвитку саморегуляції особистості дитини. *Colloquium-journal*. 2021. № 28. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/determinanti-rozvitku-samoregulyatsiyi-osobistosti-ditini/viewer> (дата звернення: 04.02.2026).
4. Усик Д. Б. Психологічні особливості саморегуляції поведінки у старшому дошкільному віці (результати експериментального дослідження). *Актуальні проблеми психології*. URL : <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v9/i9/66.pdf> (дата звернення: 05.02.2026).
5. Romiszowski A. J. Designing Instructional Systems. *Decision Making in Course Planning and Curriculum Design*. London, 2016. P. 432 DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203063446>

Аліна МАРТИНЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Ольга ДОНЧЕНКО,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

**ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ МОДЕЛІ ВНУТРІШНЬОЇ ТА
ЗОВНІШНЬОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЗДО В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ОСВІТИ**

Сучасний етап розвитку освіти характеризується активною цифровізацією освітнього простору, що істотно трансформує систему управління закладами дошкільної освіти. Цифрові технології не лише розширюють можливості організації освітнього процесу, а й змінюють характер комунікації між усіма учасниками освітнього середовища – педагогами, адміністрацією, батьками та соціальними партнерами. У зв'язку з цим актуальним стає питання формування ефективної моделі внутрішньої та зовнішньої комунікації закладу дошкільної освіти (ЗДО) в умовах цифрової освіти.

Цифровізація освіти передбачає інтеграцію інформаційно-комунікаційних технологій у всі аспекти діяльності освітніх установ, включаючи управління, організацію освітнього процесу та комунікацію між його учасниками. Сучасні дослідження засвідчують, що використання цифрових інструментів сприяє підвищенню ефективності управлінських

процесів, покращує обмін інформацією та забезпечує оперативну взаємодію між педагогічним колективом і батьками вихованців.

Внутрішня комунікація у ЗДО охоплює інформаційні взаємозв'язки між адміністрацією, педагогами та іншими працівниками закладу. В умовах цифрової освіти вона дедалі частіше реалізується через електронні платформи, корпоративні чати, цифрові документообіги та системи управління освітніми процесами. Дослідження показують, що ефективне використання інформаційно-комунікаційних технологій сприяє покращенню координації діяльності педагогічного колективу та підвищує оперативність прийняття управлінських рішень.

Зовнішня комунікація ЗДО передбачає взаємодію закладу з батьками вихованців, громадськістю та освітніми партнерами. У сучасних умовах значну роль у цьому процесі відіграють цифрові засоби комунікації: офіційні вебсайти закладів, електронна пошта, соціальні мережі, мобільні додатки та месенджери. За результатами сучасних досліджень, саме цифрові платформи та групові чати стали одним із найбільш поширених інструментів взаємодії педагогів із батьками, що забезпечує швидке інформування, зворотний зв'язок та залучення родин до освітнього процесу.

Водночас науковці підкреслюють, що ефективність цифрової комунікації залежить не лише від наявності технічних ресурсів, а й від рівня цифрової компетентності педагогів, організації управлінських процесів та чіткого визначення правил інформаційної взаємодії. Недостатня координація комунікаційних процесів може призводити до інформаційного перевантаження або неефективного обміну інформацією між учасниками освітнього процесу.

Метою дослідження є обґрунтування ефективної моделі внутрішньої та зовнішньої комунікації закладу дошкільної освіти в умовах цифрової трансформації освітнього середовища.

У процесі дослідження використано такі методи: аналіз сучасних наукових джерел з проблеми цифровізації освіти, узагальнення наукових підходів до організації комунікації в освітніх установах, а також теоретичне моделювання ефективної системи інформаційної взаємодії у ЗДО.

На основі аналізу наукових досліджень можна визначити основні складові ефективної моделі цифрової комунікації закладу дошкільної освіти. *Першою складовою* є створення єдиного цифрового інформаційного простору закладу, який забезпечує доступність та системність обміну інформацією між усіма учасниками освітнього процесу. *Другою складовою* виступає використання сучасних цифрових платформ і сервісів для організації внутрішньої комунікації педагогічного колективу та адміністрації. *Третьою складовою* є розвиток цифрової компетентності педагогічних працівників, що

дозволяє ефективно використовувати інформаційно-комунікаційні технології у професійній діяльності. *Четвертою складовою* є забезпечення відкритості та прозорості діяльності закладу через використання цифрових каналів взаємодії з батьками та громадськістю.

Отже, цифровізація освіти створює нові можливості для розвитку комунікаційної системи закладів дошкільної освіти. Формування ефективної моделі внутрішньої та зовнішньої комунікації сприяє підвищенню якості управління освітнім процесом, зміцненню партнерської взаємодії з батьками та забезпечує більш ефективну організацію діяльності ЗДО в умовах сучасного цифрового суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончарук М. Цифровізація дошкільної освіти: інноваційний досвід Німеччини та перспективи впровадження в Україні. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2025. Т. 110, № 6. С. 24–41. DOI: <https://doi.org/10.33407/itnt.v110i6.6312>
2. Fernández-Montoro D., et al. Modeling training using information and communication technologies in early childhood education. *Education Sciences*. 2025.
3. Petrova O., Belyakova I. Messaging apps in teacher-parent digital communication. *Media Education*. 2024. № 4. С. 118–130.
4. Urbina S., Ferrer-Ribot M. School-family communication in early childhood education through digital tools. *International Journal of Early Childhood*. 2025. Т. 57, № 1. С. 45–62.
5. Pop M. Tools for optimizing internal communication in educational organizations: study at kindergartens. Bucharest : University Publishing House, 2021. С. 67–89.

Венера МАХАНЬОК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Наталя ГРИГОР'ЄВА,**

Доктор філософії (БДПУ)

ПЕДАГОГІЧНА РАДА ЯК МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВИТИ: АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ

Актуальність теми. У сучасних умовах реформування системи дошкільної освіти України питання забезпечення якості освітнього процесу набуває особливої ваги. В умовах імплементації державних стандартів, Концепції «Нова українська школа», оновлення Базового компоненту дошкільної освіти та зростання суспільних очікувань до результатів освіти, заклади дошкільної освіти стикаються з необхідністю системного та ефективного управління педагогічною діяльністю. Саме педагогічна рада виступає ключовим колегіальним органом, здатним забезпечити цей

процес через об'єднання професійного потенціалу педагогів, сприяння обміну педагогічним досвідом та вироблення узгоджених рішень щодо удосконалення освітньої практики.

Актуальність обраної теми обумовлена низкою сучасних викликів у сфері дошкільної освіти: потребою інтеграції інноваційних освітніх технологій, підвищенням професійної компетентності вихователів, адаптацією освітніх програм до індивідуальних потреб дітей, а також необхідністю формування єдиного підходу до оцінювання якості освітнього процесу в умовах децентралізації управління освітою. Педагогічна рада, як інструмент колективного управління, має величезний потенціал для вирішення цих завдань, оскільки сприяє взаємодії всіх учасників освітнього процесу, забезпечує злагоджене впровадження нових підходів та відповідає принципам демократизації управління в освіті [5].

Для української практики дошкільної освіти особливо важливо розглядати педагогічну раду не лише як формальний орган, але як дієвий механізм підвищення якості освітніх послуг. У світлі сучасних освітніх реформ у Законах України «Про освіту» та «Про дошкільну освіту» зростає вимога до формування в закладах культури колективного обговорення освітніх завдань, спільного аналізу результатів діяльності та планування шляхів їх удосконалення. Це робить дослідження функцій, змісту, організації та результативності педагогічних рад особливо важливим як для практичних працівників, так і для теоретичного осмислення управлінських механізмів у дошкільній освіті [1; 2; 4].

Таким чином, тема педагогічної ради як механізму забезпечення якості освітнього процесу є не лише науково значущою, але й має безпосередню практичну цінність для підвищення ефективності роботи закладів дошкільної освіти в Україні, сприяння професійному розвитку педагогів та створення стимулюючого освітнього середовища для кожної дитини.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема забезпечення якості освітнього процесу в закладах дошкільної освіти та ролі педагогічної ради як важливого механізму управління давно привертає увагу вітчизняних науковців і практиків. Українські дослідники активно аналізують структуру, функції, форми організації педагогічних рад, їхній потенціал у виробленні спільних педагогічних рішень та підвищенні професійного рівня педагогів.

У педагогічній науковій літературі роботи з питань управління дошкільною освітою, зокрема колективних форм прийняття рішень та механізмів забезпечення якості, представлені як класичними, так і сучасними джерелами. Питання діяльності педагогічної ради розглядається в контексті загальних проблем управління освітою (зокрема в працях таких дослідників, як І. Бех, В. Бондаренко, Л. Зязюна,

І. Романюк), де аналізуються функції педагогічної ради в системі управління освітнім процесом та її вплив на педагогічну діяльність.

Разом з тим, у спеціальній літературі з дошкільної освіти (наприклад, у працях Т. Бушуєвої, С. Ісаєнко,) розкриваються питання організації освітнього процесу, формування професійної компетентності вихователів, методичного супроводу дошкільних закладів, що безпосередньо пов'язано з функціонуванням педагогічної ради як майданчика для професійного діалогу. Окремі дослідження присвячені аналізу нормативно-правового забезпечення діяльності педагогічних рад відповідно до чинного законодавства України («Про дошкільну освіту», «Про освіту», Базовий компонент дошкільної освіти).

Однак, незважаючи на наявність теоретичних і практичних розробок, проблема комплексного дослідження педагогічної ради як механізму забезпечення якості освітнього процесу саме в дошкільних закладах залишається недостатньо дослідженою. Серед існуючих праць бракує ґрунтовних емпіричних досліджень, що дозволили б узагальнити сучасну практику, визначити ефективні моделі діяльності педагогічних рад, оцінити їхній вплив на результати навчально-виховної діяльності дітей та професійний розвиток педагогів. Саме це обґрунтовує необхідність подальших наукових пошуків у зазначеному напрямі.

Мета дослідження – визначити та обґрунтувати роль педагогічної ради як ефективного механізму забезпечення якості освітнього процесу в закладі дошкільної освіти, проаналізувати особливості її діяльності, виявити чинники, що впливають на результативність роботи педагогічної ради, а також запропонувати напрями оптимізації її функціонування відповідно до сучасних вимог дошкільної освіти в Україні.

Методи дослідження: 1) *теоретичні (аналіз наукової літератури з менеджменту освіти, дошкільної педагогіки, нормативно-правових актів щодо діяльності); синтез, узагальнення та систематизація* теоретичних положень для визначення структури, функцій та механізмів роботи педагогічної ради; *порівняльний аналіз* для зіставлення підходів до організації педагогічних рад у сучасній українській та світовій практиці; *моделювання* для побудови можливих моделей ефективної педагогічної ради як інструменту забезпечення якості освіти); 2) *емпіричні методи (спостереження за роботою педагогічної ради в закладі дошкільної освіти для визначення особливостей проведення засідань, участі педагогів, прийняття рішень; бесіди та інтерв'ю з керівниками ЗДО, педагогами – для з'ясування їхнього бачення ефективності роботи педагогічної ради, труднощів та потреб; анкетування педагогів для виявлення рівня їхньої обізнаності, ставлення до діяльності педагогічної ради, оцінки її результативності; вивчення педагогічної документації (плани роботи, протоколи педагогічних рад, рішення, накази) – для аналізу змісту та*

результатів роботи педагогічної ради); 3) методи кількісної та якісної обробки результатів (кількісний аналіз анкет та результатів спостереження для виокремлення закономірностей; якісний аналіз даних бесід, інтерв'ю та спостережень для глибшого розуміння внутрішніх процесів педагогічної ради).

Сутність дослідження полягає у вивченні педагогічної ради як ключового колегіального органу управління закладом дошкільної освіти, який безпосередньо впливає на якість освітнього процесу. У центрі уваги – з'ясування того, як саме педагогічна рада забезпечує узгодженість педагогічних дій, професійний розвиток вихователів, впровадження інновацій, аналіз результатів навчання і виховання дітей та ухвалення рішень, спрямованих на підвищення ефективності освітнього середовища. Дослідження розкриває зміст, функції та механізми діяльності педагогічної ради, аналізує фактори, що визначають її результативність, та показує, у який спосіб вона може виступати інструментом забезпечення якості освіти відповідно до сучасних нормативних вимог і викликів у дошкільній освіті України.

У підсумку виявляються можливості вдосконалення роботи педагогічної ради для підвищення якості освітнього процесу.

Основні висновки. Педагогічна рада є центральним колегіальним органом управління у закладі дошкільної освіти, який забезпечує узгодженість дій педагогів, формує стратегічні напрями розвитку закладу та виступає ключовим інструментом підвищення якості освітнього процесу.

Ефективність роботи педагогічної ради безпосередньо впливає на якість дошкільної освіти, оскільки саме на засіданнях ухвалюються рішення щодо змісту освітньої діяльності, впровадження інновацій, підвищення професійної компетентності педагогів, розвитку дітей та організації освітнього середовища.

Аналіз нормативно-правових документів засвідчує, що держава визначає діяльність педагогічної ради як обов'язкову умову забезпечення якості освіти, проте рівень її результативності значною мірою залежить від управлінської культури керівництва закладу та професійної активності педагогічного колективу.

Дослідження показало, що педагогічні ради можуть виконувати свою функцію дієвого управлінського механізму лише за умови їхньої правильної організації, використання інтерактивних форм роботи, відкритого обговорення проблем та залучення всіх педагогів до прийняття рішень.

Проблемами сучасної практики залишаються формалізація засідань, недостатній рівень аналітичності прийнятих рішень та обмежена участь педагогів у підготовці матеріалів, що знижує ефективність педагогічних рад.

Подальше вдосконалення діяльності педагогічної ради потребує розвитку методичної компетентності педагогів, системного моніторингу якості освіти, використання ефективних управлінських технологій, командної роботи та орієнтації на результати розвитку дітей.

Отже, педагогічна рада має значний потенціал для підвищення якості освітнього процесу в ЗДО, а її оптимізація є важливим напрямом удосконалення управління дошкільною освітою в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти України (нова редакція). Дата оновлення: 12.01.2021. URL : https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaksiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshtiInoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 28.06.2025).
2. Зміни та нововведення нового Закону України «Про дошкільну освіту»: інтерв'ю з Ніною Омеляненко. *Практика управління дошкільним закладом*. 2024. № 7. С. 12-17.
3. Методичні рекомендації з питань формування внутрішньої системи забезпечення якості освіти в закладах дошкільної освіти : затв. Наказом МОН України від 04.03.2025. URL : https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2025/03/Metodichni_rekomendacii_VSZYAO_ZDO-2025.pdf (дата звернення: 18.02.2026).
4. Про дошкільну освіту: Закон України від 06.06.2024 р. № №3788-IX. Дата оновлення 02.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/3788-20#Text> (дата звернення: 14.02.2026).
5. Романюк І. Педагогічна рада у ДНЗ. Технологія розробки, підготовки та проведення. Тернопіль : Мандрівець, 2014. 152 с.

Анастасія НЕМИЧКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Алла ОМЕЛЯНЕНКО,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОГО СПІЛКУВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В РІЗНОВІКОВОМУ ДІТЯЧОМУ КОЛЕКТИВІ

Актуальність дослідження. Актуальність дослідження обумовлюється модернізацією системи дошкільної освіти, орієнтованої на підхід до дитини як особистості, що розвивається, яка потребує розуміння та поваги її інтересів і прав. Як зазначено в Базовому компоненті дошкільної освіти, навчально-виховна робота з дітьми спрямована перш за все на забезпечення умов, які дають дитині можливість самостійно пізнавати навколишній світ [1]. У зв'язку з цим особливого значення набуває проблема комунікативно-

мовленнєвої взаємодії дитини-дошкільника з людьми різного віку і, перш за все, з іншими дітьми в різновіковому колективі.

Ступінь дослідження проблеми. Аналіз наукової літератури показав, що проблема взаємодії дітей досліджувалася в таких напрямках: концепція комунікативної діяльності дошкільників (З. Богуславська, Л. Галігузова, І. Маврина, М. Лісіна, А. Рузская, Е. Смирнова, В. Утробіна); комунікативно-мовленнєве спілкування дітей (А. Богуш, О. Гаврилушкина, М. Лісіна, Н. Луцан, І. Луценко, Л. Калмикова, Т. Пироженко, Н. Шиліна); взаємодія вихователя та дітей (Е. Панько, Я. Коломинський). Вчені відзначають тісний зв'язок спілкування з різними видами діяльності і загальною життєдіяльністю дитини. За даними досліджень М. Лісіної, впродовж дошкільного віку потреба в спілкуванні з однолітками в дитячому колективі зростає і в старшому дошкільного віці саме однолітку як партнеру у спілкуванні надається перевага.

Ряд дослідників розглядає різновікову групу закладу дошкільної освіти як оптимальну модель середовища дитячого розвитку (А. Арушанова, В. Бутейко, І. Дьоміна, О. Захарова, А. Ізмайлова, В. Караковський, С. Кондратьєва, Н. Флегонтова, Л. Фоменко, С. Якобсон). Вони вказують на те, що різновіковий склад групи створює сприятливі умови для розвитку і соціалізації як старших, так і молодших дітей. Прагнення до взаємного обміну знаннями, вміннями і навичками стимулює процес взаємодії і спілкування. Проблема розвитку мовлення дітей і мовленнєвого спілкування дітей розглядалися такими вченими, як О. Аматыєва, А. Богуш, Н. Гавриш, І. Гречишкіна, К. Крутій, А. Омеляненко [2; 3; 4; 5]. Разом з тим наукові дослідження в даному напрямку не проводились.

Мета і методи дослідження. З метою вивчення наукової розробки проблеми мовленнєвого спілкування дітей в різновікових дитячих колективах використовувалися теоретичні методи аналізу і узагальнення психолого-педагогічної та методологічної літератури. Виявлення стану роботи закладів дошкільної освіти з формування мовленнєвого спілкування в різновіковому дитячому колективі відбувалося з використанням емпіричних методів: цілеспрямовані спостереження за мовленнєвим спілкуванням дітей. Для формування рівнів мовленнєвого спілкування дітей в різновіковому дитячому колективі був задіяний метод педагогічного експерименту (констатувальний, формувальний і контрольний етапи).

Сутність дослідження. У процесі дослідження було визначено критерії і показники мовленнєвого спілкування в різновіковому дитячому колективі: 1. Інформаційно-комунікативний з показниками: мовленнєва активність, ініціативність, інтенсивність спілкування, ступінь розвитку зв'язного мовлення. 2. Емоційно-комунікативний з показниками: мотивація спілкування, розуміння

один одного. 3. Рефлексивно-комунікативний з показниками: самооцінка партнерами один одного, самооцінка спілкування з партнером, самовираження партнерів по спілкуванню.

На основі виділених показників було охарактеризовано 3 рівня сформованості мовленнєвого спілкування дошкільників різновікової групи (достатній, середній, низький).

На формувальному етапі була розроблена модель формування мовленнєвого спілкування у дітей різновікової групи. Розроблена модель включала три взаємопов'язані етапи: репродуктивно-діяльнісний, комунікативно-діяльнісний, рефлексивно-оцінний.

Теоретичну основу дослідження склали: теорія комунікативно-мовленнєвої діяльності, взаємозв'язок вербального і невербального спілкування в комунікативно-мовленнєвій діяльності.

На першому, *репродуктивно-діяльнісному етапі дослідження* у дітей різного віку формували позитивні взаємини. Для цього були підібрані і розроблені ігри, мовленнєві та комунікативні ситуації, заняття з розвитку мовлення та художньої літератури, словесні доручення. Метою другого, *комунікативно-діялісного етапу* було формування мовленнєвого спілкування дітей в різновіковому колективі в процесі комунікативних ситуацій «В автобусі», словесні доручення «Поясни, що потрібно робити», ігри «Телефон», «Мандрівник», заняття по ознайомленню з довкіллям, з природою, розваги. Метою третього, *рефлексивно-оцінного етапу* було формування вміння дошкільників різного віку контролювати своє мовлення у спілкуванні з іншими дітьми. Для цього організовувалися мовленнєві ситуації для дітей різного віку «Як ти вчиниш?», «Подивися за дітьми», ігрові вправи «Гості», «Катруся хворіє», серія ігор «Збери картинку», «Зроби разом з другом».

Основні висновки. Отримані в результаті дані показали позитивні зміни в кількісній та якісній характеристиці рівнів сформованості мовленнєвого спілкування дошкільників експериментальної різновікової групи. Результати контрольної групи експерименту показали, що діти експериментальної групи досягли достатнього 30,7%, і середнього 46,8% рівнів сформованості мовленнєвого спілкування в різновіковому дитячому колективі. Щодо контрольної групи, то переважна більшість дошкільників залишилися на середньому (35,8%) і низькому (46,1%) рівнях. Отже, результати дослідження підтвердили ефективність розробленої експериментальної методики з формування мовленнєвого спілкування дошкільників в різновіковій групі закладу дошкільної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні / наук. керівник: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д.пед.н.; авт. кол-в: А. М. Богуш, Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. В. Гавриш, О. П. Долинна та ін. Київ : Вид-во «Слово», 2022. 26 с.

2. Гавриш Н. В. Сучасне заняття в дошкільному закладі : навч.-метод. посібник. Луганськ : Альма-матер, 2012. 495 с.
3. Гречишкіна І. А. Дидактична наочність як засіб навчання зв'язного мовлення в молодшому дошкільному віці. *Педагогічні науки: збірник наукових праць*. Херсон, 2021. Випуск LXXIX. Т. 1. С. 63–69.
4. Крутий К. Л. Причини мовленнєвої пасивності дітей. *Дошкільне виховання*. 2022. № 9. С. 20–24.
5. Омеляненко А. В. Формування готовності майбутніх вихователів до доцільної інтеграції різних видів діяльності в закладі дошкільної освіти. *Формування професійної компетентності майбутніх фахівців: педагогічна та філологічна парадигма*. Матеріали Міжнародної науково-практичної міждисциплінарної конференції (11.05.2023). Тернопіль : ТНПУ, 2023. С. 92–95.

Тетяна ОЛОНЕЦЬ,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Ольга ДОНЧЕНКО,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДІТЕЙ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

У сучасній педагогіці дедалі більшого значення набуває розвиток соціально-емоційних компетентностей дітей. У контексті реформування освіти та впровадження концепції Нової української школи формування емоційного інтелекту розглядається як важлива передумова гармонійного розвитку особистості. Особливої актуальності ця проблема набуває у дошкільному віці, коли закладаються основи емоційної регуляції, емпатії та соціальної взаємодії.

Поняття «емоційний інтелект» було введено у науковий обіг П. Саловей та Дж. Маєром і трактується як здатність людини усвідомлювати власні емоції та емоції інших, керувати ними й використовувати емоційну інформацію для регуляції поведінки. Подальший розвиток теорії емоційного інтелекту пов'язаний із роботами Д. Гоулмана, який підкреслює його значення для успішної соціальної адаптації особистості [3].

У дошкільному віці розвиток емоційного інтелекту проявляється у здатності дитини розпізнавати власні емоції, співпереживати іншим, контролювати імпульсивні реакції та будувати позитивні взаємини з однолітками. Як зазначає К. Денгем, саме у період дошкільного дитинства формуються ключові елементи емоційної компетентності – емоційне розуміння, емоційна експресія та емоційна регуляція [4].

Проблема розвитку емоційного інтелекту дітей дошкільного віку досліджується у працях українських і зарубіжних учених. Теоретичні засади емоційного розвитку дітей висвітлено у роботах І. Беґа, О. Кононко, Н. Гавриш, С. Максименка. Зарубіжні дослідження К. Денґем, К. Саарні та інших учених доводять, що ефективним середовищем для формування емоційної компетентності є природна активність дитини – гра.

Метою дослідження є визначення педагогічних умов розвитку емоційного інтелекту дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності. У дослідженні використано такі методи: аналіз психолого-педагогічної літератури, узагальнення сучасних наукових підходів до проблеми емоційного розвитку дошкільників, а також теоретичне моделювання педагогічних умов формування емоційного інтелекту у процесі ігрової діяльності.

Ігрова діяльність є провідною у дошкільному віці та створює природні умови для емоційного розвитку дитини. Саме у грі дитина відтворює соціальні ролі, навчається взаємодіяти з іншими, висловлювати власні почуття та розуміти емоційні стани партнерів по взаємодії. Дослідження свідчать, що сюжетно-рольові ігри сприяють розвитку емпатії, формуванню навичок співпраці та емоційної саморегуляції [2].

На основі аналізу наукових джерел можна виокремити кілька ключових педагогічних умов розвитку емоційного інтелекту дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності. *Першою умовою* є створення емоційно безпечного освітнього середовища. Атмосфера психологічного прийняття, підтримки та довіри сприяє відкритому вираженню емоцій і формує у дітей відчуття емоційної безпеки. *Другою умовою* виступає цілеспрямоване використання сюжетно-рольових та емоційно спрямованих ігор. Через ігрові ситуації діти вчаться розпізнавати емоції персонажів, прогнозувати їхні реакції та співпереживати. *Третьою важливою умовою* є педагогічний супровід емоційних переживань дитини. Дорослий допомагає дитині усвідомлювати власні почуття, називати їх та знаходити прийнятні способи вираження. *Четвертою умовою* є використання інтерактивних ігор та вправ, спрямованих на розвиток емпатії, вміння слухати інших та співпрацювати.

Таким чином, ігрова діяльність виступає ефективним педагогічним ресурсом розвитку емоційного інтелекту дітей старшого дошкільного віку. Встановлено, що результативність цього процесу забезпечується комплексною реалізацією таких педагогічних умов: створення емоційно безпечного середовища, використання сюжетно-рольових ігор, педагогічного супроводу емоційного розвитку та застосування спеціально організованих ігор для розвитку емпатії та соціальної взаємодії. Реалізація зазначених умов сприяє формуванню у дітей здатності розуміти емоції, керувати власними переживаннями та будувати позитивні міжособистісні стосунки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аналітичний огляд «Можливості для реалізації соціально-емоційного навчання в рамках реформи “Нова українська школа”» / за заг. ред. Л. Гриневич, С. Калашнікової. Київ : Шкільний світ, 2021. 312 с.
2. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку. Київ : Академвидав, 2012. 256 с.
3. Кононко О. Л. Психологія дошкільника. Київ : Освіта, 2019. 304 с.
4. Denham S. Emotional Development in Young Children. New York : Guilford Press, 1998. 254 p.
5. Goleman D. Emotional Intelligence. New York : Bantam Books, 1995. 352 p.

Людмила ОЛЯНИЦЬКА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Ольга ДОНЧЕНКО,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНО-ГІГІЄНИЧНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Формування культурно-гігієнічних навичок є одним із важливих завдань дошкільної освіти, оскільки саме у ранньому та молодшому дошкільному віці закладаються основи здорового способу життя, самостійності та соціально прийнятної поведінки. У сучасних умовах підвищеної уваги до збереження фізичного та психічного здоров'я дітей питання формування гігієнічної культури набуває особливої актуальності. Раннє засвоєння навичок особистої гігієни сприяє не лише зміцненню здоров'я дітей, а й розвитку їхньої самостійності, відповідальності та соціальної адаптації.

Культурно-гігієнічні навички розглядаються як система звичок і дій, спрямованих на дотримання правил особистої гігієни, охайності та культури поведінки у повсякденному житті. До них належать уміння мити руки, користуватися столовими приборами, дотримуватися чистоти одягу, підтримувати порядок під час прийому їжі та виконання режимних моментів. Як зазначають сучасні дослідники дошкільної педагогіки, формування таких навичок є важливим компонентом фізичного та соціального розвитку дитини, оскільки вони поєднують елементи здоров'язбережувальної поведінки та соціальної культури [1].

Науковці підкреслюють, що саме молодший дошкільний вік є сенситивним періодом для формування культурно-гігієнічних навичок. У цей час діти активно наслідують дії дорослих, швидко засвоюють правила поведінки та формують стійкі звички. Важливу роль у цьому процесі

відіграє систематична педагогічна робота, яка поєднує пояснення, показ, вправлення та закріплення навичок у повсякденній діяльності [2].

Проблема формування культурно-гігієнічних навичок дітей дошкільного віку розглядається у працях сучасних педагогів і психологів. Дослідники наголошують, що ефективність цього процесу залежить від створення відповідного розвивального середовища, дотримання чіткого режиму дня та організації систематичної роботи з дітьми. Важливим є також приклад дорослого, адже наслідування є одним із провідних механізмів засвоєння поведінкових моделей у дошкільному віці [3].

Метою дослідження є визначення педагогічних умов формування культурно-гігієнічних навичок у дітей молодшого дошкільного віку. У процесі дослідження використано такі методи: аналіз сучасної психолого-педагогічної літератури, узагальнення наукових підходів до формування гігієнічної культури дошкільників, а також теоретичне моделювання педагогічних умов розвитку культурно-гігієнічних навичок у закладах дошкільної освіти.

Аналіз наукових джерел дозволяє виокремити основні педагогічні умови формування культурно-гігієнічних навичок у дітей молодшого дошкільного віку. *Першою умовою* є створення відповідного предметно-розвивального середовища, яке забезпечує можливість самостійного виконання дітьми гігієнічних дій (доступні умивальники, індивідуальні рушники, зручне розташування засобів гігієни). *Другою умовою* виступає систематичність педагогічного впливу та включення формування навичок у повсякденні режимні моменти (умивання, прийом їжі, одягання, підготовка до сну). *Третьою умовою* є використання ігрових методів і прийомів, які підвищують мотивацію дітей до дотримання гігієнічних правил. Ігрові ситуації, дидактичні ігри та казкові персонажі допомагають зробити процес засвоєння навичок цікавим і зрозумілим для дітей. *Четвертою умовою* є співпраця педагогів із батьками щодо формування єдиних вимог до гігієнічної поведінки дитини вдома та у закладі дошкільної освіти.

Отже, формування культурно-гігієнічних навичок у дітей молодшого дошкільного віку є важливим компонентом здоров'язбережувального виховання та соціалізації дитини. Ефективність цього процесу забезпечується створенням сприятливого освітнього середовища, систематичною педагогічною роботою, використанням ігрових методів та тісною співпрацею закладу дошкільної освіти з родиною. Реалізація зазначених умов сприяє формуванню у дітей стійких навичок особистої гігієни, що є важливою передумовою їхнього здорового та гармонійного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). Київ : МОН України, 2021. 37 с.

2. Богуш А. М. Методика формування культурно-гігієнічних навичок у дітей дошкільного віку : навчальний посібник. Київ : Вища школа, 1993. 191 с.
3. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) : навчальний посібник. Київ : Освіта, 2008. 255 с.
4. Скрипник Т. В. Формування навичок здорового способу життя у дітей дошкільного віку. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2019. № 3 (87). С. 190–199.
5. World Health Organization. Guidelines on sanitation and health. Geneva : WHO, 2018. 220 p.

Інна ОРЛОВА,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Надія КОТ,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

НЕЙРОІГРИ ТА ВПРАВИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЛОГОПЕДИЧНОЇ ГРУПИ

Актуальність. Сучасний світ характеризується суттєвими змінами в дошкільній популяції дітей. Загальна картина дитячого онтогенезу стає складною та досить неоднорідною. Якщо скласти психоневрологічний портрет сучасної дитини, то можна зафіксувати такі прояви: відхилення від норми за показниками фізичного та нервово-психічного розвитку, емоційна збудливість і нестійкість, відсутність тривалих вольових зусиль і саморегуляції, відставання у розвитку рухової сфери (незграбність, неспокій, малі обсяги рухів, слабе перемикування, порушення координації недостатній розвиток дрібної моторики), часте гальмування (скутість, інертність), порушення просторово-часових уявлень, сенсорна дезінтеграція, матизми (повторювані беззмістовні рухи або звуки) тощо [1 : 15–18].

Такий стан вимагає зміни методичних підходів, форм роботи з дітьми, що неможливо без інтеграції знань з різних галузей наук. Завдяки поєднанню класичних методик з сучасними нейропсихологічними та нейропедагогічними технологіями навчання дітей логопедичних груп буде більш ефективним. Тому предметом дослідження ми визначили: особливості використання нейроігор та вправ у роботі з дітьми з порушенням мовлення.

Ступінь досліджуваності проблеми. У багатьох розвинених країнах світу розвиток науки характеризуються широким проникненням даних про роботу мозку в економіку, медицину, технології управління. Не оминула ця тенденція й педагогіку – науковці стали говорити про створення нової галузі – нейропедагогіки. Вперше, про зв'язок

нейронаукових досліджень і педагогіки заговорив Г. Прайс – німецький дидакт, який вважав, що сучасні нейронауки дозволяють розширити й поглибити знання зі здійснення індивідуального та диференційованого підходу в психолого-педагогічній роботі.

У наукових статтях нейропедагогіка визначається як теорія і технологія виховання та навчання дітей, молоді й дорослих на основі використання даних сучасних нейронаук (П. Бородич, Т. Ковальова, П. Ковальов). Аналіз особливостей вищих психічних функцій у дітей старшого дошкільного віку з порушенням мовлення дозволив вченим схарактеризувати їх нейрологопедичний статус та зробити висновок, що в основі мовленнєвих порушень лежить дефіцитність вищих психічних функцій, яка може мати системний характер і охоплює усі компоненти мовлення – як вербальні, так і невербальні або парціальні (О. Боряк, D. Brock, М. Демченко, І. Дроздова, А. Fish, Е. Mancall, Е. Marcus, В. Тарасун, В. Храмцова, М. Шеремет, S. Jacobson та ін.).

Мета дослідження: з'ясувати роль і місце нейроігор у корекційно-розвивальному процесі в логопедичній групі. **Методи дослідження:** теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми дослідження, педагогічне спостереження, педагогічний експеримент, в рамках якого реалізовувалася діагностична програма, яка дозволила визначити нейропсихологічний профіль дітей старшого дошкільного віку із логопатологією та на цій основі розробити програму нейроігор та вправ, яка склала основу формувального експерименту. Отримані експериментальні дані оброблялися за допомогою методів математичної статистики.

Сутність дослідження. Нейропсихологічний профіль дитини вивчався на основі результатів діагностичної програми, до якої входили: стандартизована бесіда з дитиною; дослідження рухів і дій (проба на реципрокну координацію, проба на праксис пози пальців, проба на оральний та динамічний праксис, проба на умовні реакції вибору та на відтворення ритмів); дослідження гнозису (проба на предметний, тактильний та акустичний гнозис, впізнавання простих просторово орієнтованих фігур, проба на ідентифікацію емоцій); дослідження мовленнєвих функцій та когнитивної сфери (увага, пам'ять, інтелект).

На основі отриманих даних була спланована програма використанням нейроігор в освітньому процесі та корекційній роботі з дітьми логопедичної групи. Її реалізовували вихователі, логопед, практичний психолог. Основна мета роботи – розвиток вищих психічних функцій, психологічних компонентів освітньої діяльності та поведінки.

Експериментальна програма засвоювалася дітьми поетапно – від спільного покрокового виконання дії за вербальною інструкцією до самостійного виконання дії з опорою на внутрішню програму та перенесення дії на новий матеріал (таблиця 1).

Таблиця 1

Етапи засвоєння коригувальної програми

№	Етап засвоєння програми	Характеристика діяльності	Роль педагога	Роль дитини
1	Спільне покрокове виконання дії за вербальною інструкцією	Виконання дії за словесною інструкцією педагога з повним контролем	Повністю керує дією та контролем	Виконує дію за інструкцією
2	Спільне виконання дії за наочною програмою	Слідування візуальному зразку, порівняння результату з програмою	Організовує процес, контролює результат	Виконує дію, порівнює з програмою
3	Перехід до згорнутих форм дії	Узагальнення дій, зменшення поелементності	Частково контролює, поступово передає ініціативу	Виконує дії більш самостійно
4	Самостійне виконання дії з опорою на внутрішню програму	Самоконтроль, звернення до наочності при труднощах	Спостерігає, за потреби нагадує про зразок	Самостійно виконує дію, контролює себе
5	Перенесення дії на новий матеріал	Застосування засвоєної програми в нових умовах	Контролює якість перенесення	Творче використання навички

Корекційно-розвиткова робота здійснювалася за такими основними напрямками: 1. Розвиток грубої та дрібної моторики; 2. Просторово-часове орієнтування; 3. Розвиток пізнавальних процесів (сприймання, мислення, образної пам'яті, слухової та зорової уваги, розвиток таких властивостей уваги як переключення, розподіл, концентрація; 4. Оптимізація психічної активності: навчання програмуванню дій, розвиток контролю; 5. Формування емоційно-вольової сфери. Зміст програми реалізується на традиційних та логопедичних заняттях, на заняттях з психологом, в повсякденному житті дітей у формі індивідуальної роботи. Усі нейроігри та вправи були згруповані в залежності від їх впливу на вищі психічні функції дитини і добиралися у відповідності до етапів розвитку головного мозку.

До першої групи увійшли нейроігри та вправи, спрямовані на активізація діяльності I (енергетичного) функціонального блоку мозку дихальні вправи («Вітерець», Кульбаба, «Бульбашки», «На гойдалці», «Гарячий чай», «Гріємо руки» «Веселі кульки», «Футбол», «Горох», «Малюємо на піску» «Метелик» «Сопілочка», «Фокус», «Фейєрверк», «Живі предмети», «Снігопад» тощо), самомасаж («Гудзиковий масаж», «Спинка-тростинка», «Зебра», «Кішка», «Шпаки», «Лисичка», «Ягоди», «Слива» тощо), окорухові вправи («Горизонтальна вісімка», «Погляд вліво вгору», «Око – мандрівник», «Метелик», «Кулька на мотузці», «Годинник», «Веселка» тощо), розтяжки («Сніговик», «Кобра»,

«Дерево», «Ганчіркова лялька і солдат», «Зірви яблука», «Мавпочка», «Морозиво», «Бурулька» тощо), а також вправи, які впливають на кінестетичний та кінетичний праксис («Кільце», «Долоня-ребро-кулак», «Лезгінка», «Дзеркальне малювання», «Вухо – ніс», «Змійка», сюжетно-рольові ігри з одяганням ляльки, шнурівки тощо).

Друга група ігор спрямована на активізацію II функціонального блоку мозку. Добиралися нейроігри і вправи, що дозволяють розвивати тактильний (Ігри з природним матеріалом – пісок, глина, каштани, вода, круп; ігри з вторинним матеріалом – папір, серветки, пластикові ложки, кришечки, ватні палички, дерев'яні шпатель, пластикові яйця, коробочки з різною фактурою) зоровий (вправи на впізнання реалістичних зображень, перекреслених, накладених та зашумлених зображень) та слуховий гнозис («Знайди за звуком», «Хто покликав», «Хто кричить», «Стоп музика», «Чий звук», «Знайди музичний інструмент», «Покажи мене», «Довга коротка стрічка», «Не помилися», «Нагодуй песика й котика», «Зустрічай гостей», «Де звучало?», «Знайди іграшку», «Піжмурки з дзвіночком», «Порахуй» тощо), пам'ять, здатності до цілісного сприймання як основи ефективного мислення, просторові уявлення («Домалюй», «Хто сховався у фігурі», «Дорогоцінний камінь», «З яких фігур складається малюнок», «Зірочки», малювання, аплікація з геометричних фігур тощо), реципркуну координацію («Листочки», «Сніжинки», «Погладимо кошеня», «Перехресна маршировка», «Робот», «Млин», «Паровозик», «Маршировка» тощо), ритмічну організацію дій та мовлення («Дощик», «Австралійський дощ», «Машина», «Повтори за мною», «Проплескай вірш», «Барабан», «Баю-бай», «М'ячик», «Мишка», «Дудка», «Молоток», «Потяг», «Годинник», «Курочка»).

Третя група нейроігор та вправ мала на меті активізацію роботи III функціонального блоку мозку. Це ігри, які нівелювали недостатній рівень уваги, впливали на емоційно-вольову сферу («Вгадай емоцію», «Продовж речення», «Емоції у фарбах», «Що я відчуваю сьогодні», «Смайлики», «Поділися добротою», «Черепаха», «Детектор помилок», «Кольорові олівці», «Глуха інструкція», «Замри», «Заборонений рух», «Перехресні кроки», «Мовчу – шепочу – кричу» тощо).

Програма ще запроваджується в освітній процес дошкільного підрозділу Верхівцевський ліцей № 1 (м. Верхівцеве Дніпропетровська область) але ми передбачаємо такі результати: розвиток довільності психічних процесів; підвищення розумової працездатності; формування базових розумових операцій; формування навичок поетапного виконання інструкцій, роботи за зразком; розвиток артикуляційного апарату, мовного дихання, фонематичного сприймання; формування елементарних соціальних навичок; усвідомлення власних емоційних станів і станів інших людей; формування навичок емоційної саморегуляції.

Основні висновки. Проміжна діагностика та спостереження за поведінкою дітей логопедичної групи вже дозволили нам зафіксувати певні результати реалізації програми, нейроігор та вправ: покращився стан моторики, когнітивних процесів, емоційно-вольової сфери та самоконтролю. Поетапне засвоєння дій – від зовнішнього контролю до внутрішньої саморегуляції – дозволило дітям поступово формувати навички самостійного мислення та поведінки. Завдяки індивідуальному підходу, емоційної підтримки та стимулювання активності, діти отримали можливість проявити себе у грі, розвивати позитивне «Я» та соціальні навички. Отже, реалізація програми забезпечила не лише корекцію мовленнєвих порушень, а й створила умови для гармонійного психічного розвитку дитини, підвищення її навчальної мотивації та готовності до шкільного навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вітковська Н. В. Нейрологопедія: сучасний підхід до сучасних дітей. Луцьк, 2022. 61 с. URL : <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi78/0058612.pdf> (дата звернення: 20.01.26).
2. Вознюк Л. М. Інтеграція логопедичних і нейропсихологічних технологій у діагностиці дошкільників з органічним ураженням ЦНС. *Науково-методичний журнал «Логопедія»*. 2016. № 8. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=logoped_2016_8_4 (дата звернення: 20.01.26).
3. Малина О. Г. Особливості нейропсихологічного супроводу дитини із затримкою психомовленнєвого розвитку. URL : <http://psysocwork.onu.edu.ua/article/view/241394/255595> (дата звернення: 21.01.26).
4. Новікова А. І. Особливості застосування нейрологопедичних вправ у логокорекційній роботі з дітьми дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. URL : <https://studbase.kubg.edu.ua/article/7233> (дата звернення: 22.01.26).
5. Петухова І. Діагностики і корекція навчальних труднощів: нейропсихологічний підхід. *Журнал сучасної психології*. 2021. № 3. С. 49–55. <https://doi.org/10.26661/2310-4368/2021-3-6>

Наталя ПАШКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Надія КОТ,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕКТИВУ ДОШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ З ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ У ДІТЕЙ

Актуальність. У Законі України «Про дошкільну освіту» (2025) зазначається: «Педагогічні працівники закладу дошкільної освіти

зобов'язані дбати про фізичне і психічне здоров'я вихованців» [1, стаття 21]. Розв'язання даного завдання не можливо без здійснення ефективного управління колективом працівників закладу, яке повинен здійснювати його керівник. Зокрема, в статті 28 зазначається, що керівник ЗДО зобов'язаний створювати у закладі дошкільної освіти безпечне, здорове та інклюзивне чи спеціальне освітнє середовище із забезпеченням універсального дизайну та розумного пристосування [1, стаття 37].

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблеми управління й організації діяльності в освітніх закладах стали об'єктом досліджень Н. Андрущенко, А. Большукіної, О. Корнєєвої, Т. Кравчинської, Л. Кучинської, Н. Маковецької, А. Светлорусової, Ю. Соловей, І. Хомишин та інших. Однак, не зважаючи на те, що нова управлінська парадигма робить акцент на здоров'язбережувальну основу освітнього процесу, стан здоров'я сучасного дошкільника в країні не відповідає міжнародним вимогам. Тому на сучасному етапі все більш актуальним стає завдання формування здорового способу життя дітей у ЗДО як основи розвитку дитини. Проте на практиці ця проблема вирішується стихійно, не піддається глибокому аналізу, відсутні рекомендації щодо організації управлінської діяльності педагогічного колективу. Отже, необхідна подальша розробка й реалізація проблеми управління педагогічним колективом, виявлення складнощів і закономірностей педагогічної взаємодії, що сприяє формуванню здоров'язбережувальної компетентності дитини, яка визначена провідною у Базовому компоненті дошкільної освіти.

Об'єкт дослідження: діяльність педагогічного колективу з формування здорового способу життя дітей дошкільного віку. **Предмет дослідження:** процес управління діяльністю педагогічного колективу з формування здорового способу життя дітей у дошкільного віку. **Мета дослідження:** розробка й апробація моделі управління діяльністю педагогічного колективу з формування здорового способу життя дітей у закладі дошкільної освіти. У ході дослідження використовувалися такі **методи:** теоретико-методологічний аналіз, узагальнення, порівняння, моделювання, ранжування та інтерпретація отриманих даних, експеримент, анкетування, педагогічне спостереження, методи математичної обробки даних.

Сутність дослідження. Основна гіпотеза дослідження базується на припущенні, що якщо в освітній процес запровадити модель управління діяльністю педагогічного колективу з формування здорового способу життя дітей, яка передбачає реалізацію цільових установок на основі дотримання принципів здоров'язбережувальної педагогіки й ґрунтується на ідеї включення дитини у здоров'язбережувальну діяльність, то формування здорового способу життя дітей здійснюватиметься більш ефективно.

Аналіз досліджень, присвячених проблемі управління, дозволяє стверджувати, що нині достатньо глибоко розроблені різні аспекти теорії управління, зокрема існують різні визначення терміна «управління», виявлені закономірності, принципи, функції, етапи, умови управління, що сприяють його ефективності. Основні положення загальної теорії управління становлять теоретико-методологічну базу для розробки теоретичних засад управління педагогічним колективом, конструювання моделі управління діяльністю педагогічного колективу щодо формування здорового способу життя дітей та її реалізації в освітній практиці дошкільного закладу [2; 5].

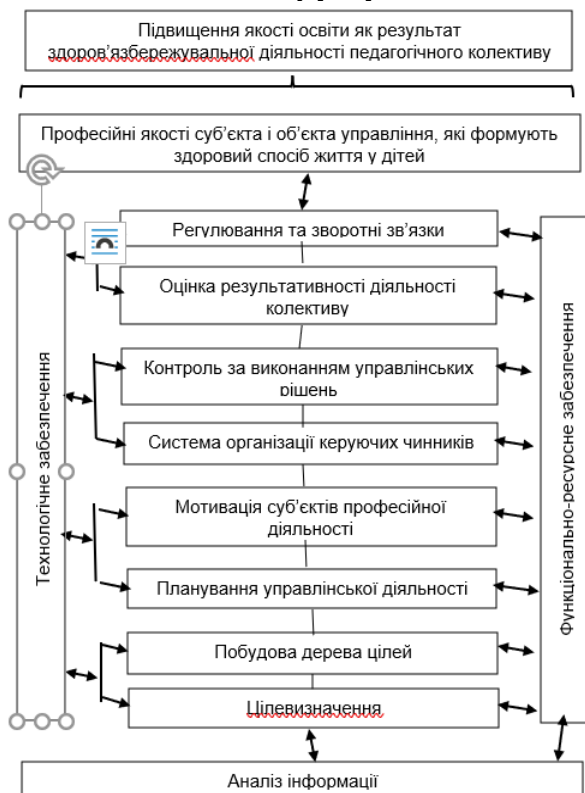

Рис. 1. Модель управління діяльністю педагогічного колективу з формування здорового способу життя у дітей дошкільного віку

Спираючись на наукові підходи щодо управління різними напрямками роботи дошкільного закладу, ми визначили показники ефективності даного процесу: професійні якості суб'єкта і об'єкта управління, рівень технологічного забезпечення, рівень функціонально-

ресурсного забезпечення, рівень якості освіти, рейтинговий показник ефективності управління, результат за провідними цілями. Вчені зазначають, що управління педагогічним колективом з формування здорового способу життя було ефективним, необхідне досягнення оптимального рівня таких показників: професійних якостей суб'єкта і об'єкта управління, технологічного забезпечення процесу управління, функціонально-ресурсного забезпечення, якості освіти як результату здоров'язбережувальної діяльності педагогів і дітей.

Орієнтуючись на ці наукові підходи ми створили модель управління діяльністю педагогічного колективу з формування здорового способу життя у дітей дошкільного віку (рис.1), яка дозволила визначити й теоретично обґрунтувати шляхи оновлення освітнього процесу, виробити гіпотези готовності дитини до процесу здоров'ятворення та довести їх доцільність. Наразі створена модель проходить дослідно-експериментальну перевірку в безпечному освітньому просторі, створеному на базі Комунального закладу дошкільної освіти №17 Нікопольської міської ради (Дніпропетровська область).

Висновки. Особливості управління педагогічним колективом у сучасних умовах полягають у визначенні загальної й суспільно значущої мети спільної діяльності; побудові особливої структури відносин між членами групи, опосередкованих цінностями, принципами, цілями й завданнями. Саме такий підхід є запорукою успішної здоров'язбережувальної діяльності колективу закладу дошкільної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України Про дошкільну освіту. № 4681-IX від 05.11.2025р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text> (дата звернення: 20.02.2026).
2. Козубовська І. В., Розлуцька Г. М. Стиль керівництва і ефективність діяльності дошкільного навчального закладу. URL : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/25b84cc9-b2c5-4dcc-8daf-290fed9dbdd2/content> (дата звернення: 18.02.2026).
3. Левінець Н. В. Фізкультурно-оздоровча робота закладу дошкільної освіти як чинник гармонійного розвитку дитини. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2025. № 24. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17780278>
4. Мартін А. М. Упровадження здоров'язбережувальних технологій в освітній процес закладів дошкільної освіти. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2022. № 205. С. 129-133. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-205-129-133>
5. Шовкопляс О. М. Управління оздоровчою роботою в дошкільному закладі як чинник сталого розвитку суспільства. *Молодий вчений*. 2017. № 2. URL : <http://molodyvcheny.in.ua/ua/archive/42/> (дата звернення: 19.02.2026).

Катерина ПОЛІНОВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 2 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Надія КОТ,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ФІТНЕСУ В ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Фізичне виховання дітей є одним із найважливіших завдань, прописаних у Базовому компоненті дошкільної освіти, що передбачає гармонійний всебічний розвиток особистості засобами фізичної культури [1]. Доведено, що низький рівень рухової активності, неправильне харчування, недотримання режиму рухової активності можуть бути не лише причиною зниження рівня здоров'я дітей дошкільного віку в цілому, але й призводять до багатьох функціональних захворювань (Т. Андрущенко, О. Богініч, Е. Вільчковський, Н. Денисенко, Л. Калуська, Л. Лохвицька та ін.). На сьогоднішній день у теорії та методиці дошкільного фізичного виховання виникла наукова суперечність, яку можна сформулювати як розбіжність між вимогами, що пред'являються Стандартом дошкільної освіти до ступеня розвитку фізичних здібностей дітей дошкільного віку, та їх реально низьким рівнем.

Одним із сучасних напрямів у процесі фізичного виховання старших дошкільників є дитячий фітнес. Наразі існує широкий спектр фітнес-технологій, що використовуються в дошкільних освітніх організаціях, які застосовуються у різних формах фізкультурно-оздоровчої діяльності [2; 3; 4]. Дослідження С. Ігнатенко, М. Василенко, О. Хуртенко, Б. Шадимова переконують нас у тому, що використання фітнес-технологій у процесі фізичного виховання дітей старшого дошкільного віку значно збільшує ефективність традиційних занять фізичною культурою, емоційно збагачуючи їх, сприяє гармонійному фізичному розвитку, підвищує адаптаційні можливості дитини, залучає до ведення здорового способу життя, а також сприяє психологічному, соціокультурному та когнітивному розвитку дітей.

Однак у практиці роботи дошкільних освітніх організацій немає достатньо науково обґрунтованих рекомендацій щодо використання найбільш ефективних організаційних форм, засобів та методів фітнес-технологій з урахуванням вікового дошкільного онтогенезу. Це і стало причиною розробки експериментальної системи роботи з використання елементів фітнесу у процесі фізичного виховання дітей старшого дошкільного віку та обумовило мету нашого дослідження.

Для вибору найбільш ефективних фітнес-технологій було проведено анкетування інструкторів із фізичної культури, яке показало,

що найчастіше на заняттях із дітьми старшого дошкільного віку використовуються елементи базової аеробіки, степ-аеробіки, фітбол-аеробіки, силової аеробіки, bosu kids, body ballet, TRX-kids, children yoga, звіроаеробіки, фітнес-йоги та пілатесу. Практики в своїх анкетах окреслили позитивні риси кожного з видів використаного ними фітнесу. Це спонукало нас до розробки експериментальної програми, яка зміксувала декілька елементів із різних видів фітнесу: dance beat, plastic gymnastics, fitness-relaxation та будувалася на танцювальних традиціях різних країн: 1) dance beat – це певні вправи та рухи, музичні завдання та ігри, узгоджені з ритмом та темпом музики: хлопки, рухи руками та ногами в різному темпі, вправи з різною динамікою «голосно – тихо», «швидко – повільно», «плавно – чітко». Цей розділ є основою для розвитку рухових здібностей, відчуття ритму та координації дітей. 2) plastic gymnastics включає наступні елементи: загальнорозвивальні вправи; акробатичні вправи; гімнастичні вправи; вправи на розслаблення м'язів та дихальної мускулатури, зв'язок; вправи на зміцнення постави та профілактика плоскостопості. Цей розділ є основою для формування основних вмінь та навичок, необхідних для подальшого розвитку фізичних якостей дитини. 3) fitness-relaxation включає наступні елементи: розтяжку; музичні рухливі ігри (наслідування, імітації, образні порівняння тощо); ігри-подорожі (розвивають творчі здібності та уяву, координацію, рівновагу та спритність, навчають роботі в команді, взаємоповазі, формують організаційні навички, вчать проявляти лідерство та краще орієнтуватися у просторі); виготовлення поробок із різних матеріалів, що позитивно впливає на дрібну моторику; показ пізнавальних, навчальних відео про вивчену країну, її традиції, звичаї, тваринний світ та національні народні танці.

Реалізація експериментальної фітнес-програми здійснюється за двома блоками: 1-й блок – навчання техніки виконання рухів, вдосконалення рухових вмінь та навичок; 2-й блок – профілактика серцево-судинної, дихальної систем, опорно-рухового апарату дітей дошкільного віку. Ми передбачаємо, що реалізація даної програми позитивно вплине на розвиток фізичних здібностей дітей старшого дошкільного віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). Нова редакція. 2024. URL : https://mon.gov.ua/staticobjects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 30.11.2025).
2. Ігнатенко С. О. Дитячий фітнес: шлях до здорового способу життя із задоволенням. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2019. Випуск 66. С. 91–95. URL : <https://www.chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/66-2019/23.pdf> (дата звернення: 02.11.2025).

3. Старченко А. Ю. Дитячий фітнес як один з ефективних засобів покращення здоров'я та фізкультурної освіченості дітей дошкільного віку. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. № 2 (36). С. 177–184. URL : <https://repository.sspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/141c1f38-e49a-426e-b82e-943c34f4206b/content> (дата звернення: 30.11.2025).
4. Хуртенко О. В., Василенко М. М., Шадимов Б. Г. Використання дитячого фітнесу для вдосконалення фізичної підготовленості дітей дошкільного віку. *Priority Directions of Science and Technology Development : The 2 nd International scientific and practical conference* (October 25-27, 2020). Kyiv, 2020. P. 592–597. URL : <https://reposit.uni-sport.edu.ua/handle/787878787/3184> (дата звернення: 29.11.2025).

Тетяна РЄЗНИК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Юлія СЕМЕНЯКО,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ПЕДАГОГІЧНІ МОЖЛИВОСТІ LEGO-КОНСТРУЮВАННЯ У СЕНСОРНОМУ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У сучасному освітньому просторі України, який перебуває у стані активних трансформацій та модернізації, особливої актуальності набуває проблема забезпечення всебічного і гармонійного розвитку особистості дитини, починаючи з раннього віку. Орієнтація на компетентнісний підхід, інтеграцію до європейського освітнього простору та впровадження інноваційних педагогічних технологій зумовлюють необхідність переосмислення традиційних підходів до організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти. У цьому контексті сенсорний розвиток дітей дошкільного віку постає як одна з базових передумов формування їхньої пізнавальної активності, інтелектуального потенціалу та готовності до подальшого навчання, оскільки саме через розвиток чуттєвої сфери закладаються основи сприймання, мислення, мовлення та емоційно-вольової регуляції поведінки.

Сенсорний розвиток є складним і багатограним процесом, що охоплює формування у дитини здатності до сприймання, розрізнення та узагальнення властивостей предметів і явищ навколишнього світу. Саме через органи чуття дитина отримує первинну інформацію про об'єкти дійсності, що у подальшому трансформується у знання, уявлення та поняття, які стають основою для формування більш складних психічних процесів. У дошкільному віці відбувається інтенсивний розвиток сенсорних систем, удосконалюється діяльність аналізаторів, формується здатність до диференціації подразників, що зумовлює необхідність створення спеціальних педагогічних умов для

їхнього цілеспрямованого формування, систематичного збагачення сенсорного досвіду та його усвідомлення дитиною.

Особливої значущості проблема сенсорного розвитку набуває у зв'язку зі змінами у способі життя сучасних дітей. Зростання ролі цифрових технологій, обмеження безпосереднього контакту з предметним середовищем, зниження рівня рухової активності, скорочення часу на самостійну гру та дослідницьку діяльність призводять до того, що діти мають недостатній сенсорний досвід, який є необхідним для повноцінного розвитку. Це, у свою чергу, негативно впливає на розвиток їхнього мислення, мовлення та пізнавальної діяльності загалом, знижує рівень сформованості базових уявлень про навколишній світ, ускладнює процес соціалізації. У таких умовах актуалізується потреба у впровадженні таких форм і методів навчання, які забезпечують активну взаємодію дитини з реальними об'єктами, стимулюють її пізнавальну активність, сприяють формуванню сенсорних еталонів та забезпечують інтеграцію різних видів діяльності.

Одним із ефективних засобів реалізації зазначених завдань є LEGO-конструювання, яке останніми роками набуває все більшого поширення у практиці дошкільної освіти та розглядається як сучасна педагогічна технологія. Воно поєднує у собі ігрову діяльність, навчання та творчість, що відповідає віковим особливостям дітей і забезпечує їхню активну участь у пізнавальному процесі. У процесі конструювання дитина має можливість експериментувати, досліджувати, порівнювати, аналізувати та узагальнювати, що створює сприятливі умови для розвитку сенсорної сфери, формування уявлень про властивості предметів, встановлення причинно-наслідкових зв'язків та розвитку просторового мислення. Крім того, LEGO-конструювання сприяє розвитку самостійності, ініціативності, творчого підходу до виконання завдань, формує здатність до планування власної діяльності, що є важливими компонентами пізнавальної активності дитини. У процесі такої діяльності дитина виступає не пасивним спостерігачем, а активним суб'єктом, що самостійно здобуває знання через власний досвід, що відповідає сучасним педагогічним підходам.

Актуальність дослідження також визначається необхідністю наукового обґрунтування педагогічних можливостей LEGO-конструювання саме у контексті сенсорного розвитку дітей дошкільного віку. Незважаючи на широке використання цієї технології у практиці, її потенціал у розвитку сенсорних процесів ще недостатньо розкритий у науковій літературі, що зумовлює необхідність глибшого теоретичного аналізу, узагальнення практичного досвіду та визначення ефективних шляхів її використання в освітньому процесі.

У наукових дослідженнях доведено, що розвиток дитини є результатом її активної взаємодії з навколишнім середовищем, яка

здійснюється через різні види діяльності. Саме у процесі діяльності дитина засвоює властивості предметів, формує уявлення про їхні характеристики, навчається їх розрізняти, порівнювати та узагальнювати, а також встановлює причинно-наслідкові зв'язки між явищами. Особливу роль у цьому процесі відіграє сенсомоторний досвід, який забезпечує формування первинних знань про світ і виступає основою подальшого інтелектуального розвитку.

Вагомий внесок у розробку теорії сенсорного виховання зробила М. Монтессорі, яка обґрунтувала необхідність створення спеціального розвивального середовища та використання дидактичних матеріалів, спрямованих на розвиток органів чуття. Її підхід базується на принципі самостійної діяльності дитини, що дозволяє їй активно пізнавати світ через власний досвід, формувати точні уявлення про властивості предметів і розвивати здатність до самоконтролю та саморегуляції [1].

Сучасні дослідники продовжують розвивати ці ідеї, наголошуючи на важливості інтеграції інноваційних технологій у освітній процес, що забезпечують активну участь дитини у пізнавальній діяльності. У цьому контексті LEGO-конструювання розглядається як ефективний засіб розвитку пізнавальної активності, творчого мислення та сенсорних здібностей дітей, оскільки воно поєднує у собі елементи гри, навчання і дослідницької діяльності. Воно дозволяє створити умови для активного навчання, яке базується на практичній діяльності, експериментуванні та самостійному пошуку рішень.

Разом з тим, аналіз наукових джерел свідчить про те, що питання використання LEGO-конструювання у сенсорному розвитку дошкільників не отримало достатнього висвітлення, а більшість досліджень зосереджена на розвитку логічного мислення, креативності та інженерних навичок. Сенсорний аспект цієї діяльності часто розглядається фрагментарно, що обумовлює необхідність подальшого вивчення даної проблеми, її систематизації та наукового обґрунтування [3].

Метою даного дослідження є комплексне теоретичне обґрунтування педагогічних можливостей LEGO-конструювання у сенсорному розвитку дітей дошкільного віку, а також визначення його ролі у формуванні базових пізнавальних процесів, сенсорних уявлень, розвитку моторики, уяви та творчих здібностей. Дослідження спрямоване на виявлення конкретних педагогічних умов і принципів організації діяльності дітей з використанням LEGO, які забезпечують ефективний розвиток сенсорної сфери, формування сприймання якості, величини, форми, структури та просторових відношень предметів.

Сенсорний розвиток дітей дошкільного віку є фундаментальною основою їхнього загального психічного розвитку, оскільки саме через органи чуття дитина отримує первинну інформацію про навколишній світ. Сенсорні процеси охоплюють сприймання різних видів подразників:

зорових, слухових, дотикових, смакових та нюхових. Через ці канали дитина вперше знайомиться з властивостями предметів, їхньою формою, розміром, кольором, текстурою та вагою. Цей процес є базовим, адже саме завдяки сенсорній інформації формуються початкові уявлення про навколишнє середовище, розвивається здатність розрізняти об'єкти та встановлювати між ними просторові й кількісні взаємозв'язки. Крім того, сенсорний розвиток включає формування внутрішніх уявлень про структуру, функціональні особливості та призначення об'єктів, що є необхідною передумовою для подальшого інтелектуального розвитку та навчальної діяльності. У дошкільному віці ці процеси проходять інтенсивне формування та удосконалення, що робить їх особливо вразливими та чутливими до впливу педагогічно організованих активностей. Саме тому цілеспрямоване стимулювання сенсорних навичок стає критично важливим аспектом роботи з дошкільниками, забезпечуючи підготовку до навчання в школі та формування базових когнітивних компетенцій [2].

LEGO-конструювання виступає надзвичайно ефективним засобом реалізації сенсорного розвитку завдяки своїй діяльнісній природі, яка поєднує гру, творчість та навчання, а також інтеграції різних видів діяльності. Під час роботи з LEGO дитина активно взаємодіє з деталями різної форми, кольору, текстури та розміру, що дозволяє розвивати зорове сприймання, відчуття кольору та контрасту, а також дрібну моторику пальців. Аналізуючи властивості деталей, дитина навчається розпізнавати їхні особливості, встановлювати закономірності у поєднанні різних елементів та визначати способи їх розташування у просторі. Ця діяльність сприяє формуванню цілісного уявлення про предмети та явища, розвитку логічного мислення та вмінню систематизувати отриману інформацію. Крім того, LEGO-конструювання передбачає етапи планування та прогнозування дій, вибору оптимальних рішень, оцінки та контролю результату, що стимулює розвиток критичного мислення, уваги, самостійності та саморегуляції поведінки дитини. Через ці елементи діяльності дитина поступово формує навички цілеспрямованої роботи, здатність концентрувати увагу на завданні та доводити справу до кінця, що є важливими складовими готовності до шкільного навчання.

Особливість LEGO-конструювання полягає також у його здатності об'єднувати навчання з грою, що створює високу мотивацію дітей до діяльності та стимулює їхню природну цікавість. Гра як основна форма діяльності дошкільника забезпечує емоційно-позитивний контакт із навчальним матеріалом, а можливість власноруч створювати об'єкти дозволяє дітям самостійно експериментувати, відкривати закономірності та здобувати практичний досвід через проби й помилки. В процесі повторюваних маніпуляцій з деталями формується точність рухів, розвиток дрібної моторики та координації, що безпосередньо впливає на

розвиток мовлення, концентрації уваги та когнітивних навичок. Наприклад, складання складних конструкцій вчить дітей послідовності дій, логічного мислення та передбачення наслідків власних рішень, що є ключовими навичками для майбутнього навчання та повсякденного життя [4].

LEGO-конструювання також сприяє розвитку просторового мислення та уяви. Дитина, плануючи взаємне розташування деталей і створюючи об'єкти, вчиться уявляти результат своєї діяльності, аналізувати просторові взаємозв'язки та коригувати конструкцію у разі необхідності. У процесі цього розвитку формуються уявлення про розміри, форми, пропорції та симетрію, що є надзвичайно важливим для засвоєння початкових математичних понять, геометрії та орієнтування у просторі. Конструювання дозволяє дитині вчитися співвідносити частини з цілим, планувати та втілювати власні ідеї, а також розвивати творчі здібності та художній смак.

Окрім сенсорного та когнітивного розвитку, LEGO-конструювання має значний вплив на формування соціальних навичок та емоційної сфери дитини. У груповій діяльності дошкільники взаємодіють один з одним, обговорюють способи побудови конструкцій, спільно вирішують завдання та вчаться домовлятися, що сприяє розвитку комунікативних компетенцій, емпатії та умінню працювати в команді. Також діяльність з LEGO стимулює емоційне самовираження, позитивну мотивацію та відчуття успіху при досягненні результату, що формує стійку віру в власні можливості та підвищує самооцінку [4].

Отже, сенсорний розвиток є однією з ключових складових загального розвитку дітей дошкільного віку та визначає рівень їх пізнавальної активності, підготовки до навчальної діяльності та соціальної адаптації. Дослідження свідчить, що систематична та цілеспрямована робота з сенсорного розвитку у дошкільному віці створює міцну основу для формування когнітивних, емоційних, моторних і комунікативних навичок, що має визначальний вплив на подальше навчання та розвиток особистості.

LEGO-конструювання є ефективним педагогічним засобом, який дозволяє створити умови для всебічного розвитку дитини, стимулює пізнавальну активність, формує сенсорні уявлення, розвиває дрібну моторику, увагу, просторове та логічне мислення, уяву, творчість та здатність до самостійного вирішення проблем. Завдяки своїй гнучкості, інтеграції навчання та гри, LEGO-конструювання відповідає сучасним педагогічним вимогам та віковим особливостям дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Використання конструктора LEGO у роботі з дітьми дошкільного віку: метод. посібник для студентів спеціальності «Дошкільна освіта» та вихователів ЗДО / упорядники Т. Богдан, Д. Галаган, Д. Ярошенко. Чернівці : Баликіна О.В., 2018. 60 с.

2. Свійонтик О. Сенсорне виховання розумового розвитку дітей дошкільного віку. *Молодь і ринок*. 2021. № 1. С. 79–83.
3. Фесенко О. В. Сенсорний розвиток за методикою М. Монтесорі. *Ранній розвиток дитини – право кожного*: зб. матеріалів Всеукраїнського форуму (м. Київ, 09 червня 2021 р.) / Міністерство освіти і науки України, Національний еколого-натуралістичний центр. Київ: НЕНЦ, 2021. С. 61–68.
4. Чепіль М., Дудник Н. Педагогіка Марії Монтесорі: навч-метод. посіб. Київ: «Слово», 2017. 314 с.

Альона РОМАНЮК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти
Науковий керівник: **Алла ОМЕЛЯНЕНКО**,
к.пед.н., доцент (БДПУ)

ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВИХ УЯВЛЕНЬ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ПРО РІЗНІ ТИПИ ТЕКСТУ (ОПИС, РОЗПОВІДЬ, РОЗДУМ)

Актуальність дослідження. Актуальність проблеми визначається унікальними можливостями дітей дошкільного віку в оволодінні мисленнєвими та мовленнєвими процесами. Як зазначено в Базовому компоненті дошкільної освіти, в дошкільному віці закладаються ґрунтовні підвалини особистісної культури, в яких мова і мовлення посідають провідне місце в її розвитку[1]. Пізнання мовленнєвих секретів допоможе дитині дошкільного віку краще розуміти, слухати та чути звернене до неї мовлення, точніше висловлювати свої думки. Одночасно з цим дитина опановує основними логічними формами думки – судженнями, різними допонятійними утвореннями та висновками, які суттєво впливають на розвиток пізнавальної діяльності, і в першу чергу, мовлення

Ступінь дослідження проблеми. Природа уявлень, їхні механізми та особливості формування у дітей були висвітлені в дослідженнях Б. Баєва, І. Беха, Л. Венгера, Л. Виготського, В. Давидова, Г. Костюка О. Потєбні, О. Леонтьєва, О. Лурія, С. Рубінштейна, І. Синиці, в яких виявлено зв'язок уявлень і понять, складну організацію формування узагальненого знання та доведено необхідність спеціального навчання, де дорослий допомагає зафіксувати образи, предмети, явища в їхніх індивідуальних і загальних рисах. Сформовані уявлення використовуються дітьми у процесі різних видів діяльності, зокрема, в мовленнєвій, а саме у складанні висловлювань.

Проблема функціональної різноманітності мовлення, у становленні якого враховуються умови, форми та цілі спілкування потрапила в поле

наукового інтересу А. Богуш, Н. Гавриш, О. Компаній, К. Крутій, Н. Луцан, І. Луценко, М. Пентиліук, О. Трифонової, Ю. Руденко, Л. Рускуліс. Ними доведено, що елементи монологічного мовлення з'являються у дітей у два-три роки, а діти старшого дошкільного віку вже прагнуть адекватно відтворювати отримані враження, знання у різних формах висловлювання.

Оволодіння знаннями про різні типи тексту, як підкреслюють Н. Гавриш, І. Гречишкіна, К. Крутій, А. Омеляненко дає можливість усвідомленого спілкування та дозволяє складати різні за типом моделі висловлювань – опис, розповідь, роздум [2; 3; 4; 5]. Однак аналіз літератури, пов'язаний з дослідженням питання про доцільність та можливість використання дітьми старшого дошкільного віку мовленнєвих уявлень про різні типи тексту у складанні висловлювань, свідчить про те, що теоретичні та методичні аспекти використання мовленнєвих уявлень як розвивального потенціалу зв'язного мовлення вивчені недостатньо ґрунтовно.

Разом з цим, на наш погляд, узагальнені знання про типи тексту мають широкі можливості для розвитку усвідомленого ставлення старшого дошкільника до власного висловлювання, його структури, семантики, граматики. Досвід створення одиничного висловлювання ще недостатній для їхньої інтеграції. Тим часом практика засвідчує, що саме в умовах природнього мовленнєвого спілкування діти найчастіше вдаються до використання змішаних текстів, але вміння поєднувати різні типи текстів, вибудовувати єдину схему викладення потребує певного перетворювання уявлень.

Мета і методи дослідження. Теоретичні: вивчення, аналіз і узагальнення психолінгвістичної та лінгводидактичної літератури з проблем розвитку уявлень, психолінгвістики тексту, мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку та формування мовленнєвих уявлень у дітей старшого дошкільного віку про різні типи тексту (опис, розповідь, роздум); емпіричні – цілеспрямовані спостереження за проявами мовленнєвих уявлень у дітей старшого дошкільного віку про різні типи тексту (опис, розповідь, роздум); педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний етапи), констатувальний експеримент, що виявляв характер уявлень дітей про кожен тип тексту та вміння їх складати; формувальний експеримент за спеціально розробленою програмою з метою вивчення можливості актуалізації мовленнєвих уявлень про типи тексту.

Сутність дослідження. Основна мета експериментального навчання полягала в розробці програми, спрямованої на розвиток у дітей старшого дошкільного віку мовленнєвих уявлень про тексти різного типового значення, формування умінь складати: опис, розповідь, роздум.

В експериментальній групі навчання здійснювалося за кількома напрямками: 1) збагачення уявлень про навколишні

предмети, явища, події, на основі якого активізується лексика; 2) заняття, на яких розкривається смислове значення слів: «опис», «розповідь», «роздум»; 3) робота над значенням слова, речення; 4) розвиток умінь складати різні типи тексту.

Експериментальна програма навчання складалася із чотирьох етапів. Комплексні заняття з розвитку мовлення були ключовими в експериментальній програмі. Спеціальні вправи включалися як частина занять по ознайомленню з довідками та з художньою літературою.

Завдання першого етапу: 1. Формування уявлень про значення мовлення та його різних форм в залежності від мети спілкування. 2. Навчання дітей розрізняти поняття: «опис» (описувати) «розповідь» (розказувати); «роздум» (роздумувати). 3. Навчання старших дошкільників визначати характерні особливості тексту (структуру, значення слова та значення речення) та його функціональне призначення, формулювати поняття.

На заняттях дітям ставили запитання, підкріплені картинками, що зображують різні ситуації, які вимагали від дитини відповідної форми викладу. Пропонувалося уважно подивитися на картинки та пояснити: за якою картинкою можна описати героя і скласти опис; за якою картинкою можна розповісти історію та скласти розповідь; за якою картинкою можна поміркувати, дати відповідь на запитання, довести і скласти роздум.

На другому етапі формування було запропоновано такі завдання, які мали за мету сформувані у дітей уявлення про різну структурну організацію текстів, їхнього лексичного та граматичного оформлення, навчити використовувати різноманітні засоби зв'язку:

а) опис – загальна теза, характеристика ознак об'єкта, підсумкова завершальна фраза, оцінне ставлення до об'єкта (лексичні та синтаксичні засоби, спрямовані на визначення об'єкта, його ознак, образні засоби мовлення: епітети, метафори, порівняння);

б) розповідь – початок події, розвиток дії, кінець події; засоби, що передають розвиток дії: видові та часові дієслівні форми, лексика, що позначає час, місце, образ дій; слова зв'язку в реченні.

в) роздум – теза, доведення, висновок, способи вираження причинно-наслідкових відношень: складнопідрядні речення зі сполучником «тому що»; вставні слова).

До цього третього етапу входили заняття, на яких діти самостійно і спільно у підгрупах придумували розповіді. На заняттях здійснювався розвиток навичок та умінь складати розповідь, лексичного та граматичного їх оформлювати.

Четвертий етап був основним етапом навчання зі створення змішаних тестів і був спрямований на розвиток динаміки

мовленнєвих уявлень та умінь використовувати, інтегрувати знання про різні типи в нових умовах спілкування: опис та роздум, роздум та опис, розповідь та опис.

Основні висновки. Таким чином, система занять, розроблена нами на чотирьох етапах, дозволила сформулювати у дітей уявлення про тексти різного типового значення, про їхню структуру, засоби зв'язку, семантику слова, семантику речення, активізувати мовленнєві вміння та навички у складанні висловлювання, що забезпечило усвідомлення та довільність у виборі змісту та організації тексту залежно від мети викладу. Різноманітні методи та прийоми: предметні, сюжетні картинки, що відображають структуру тексту та його основний зміст, малюнки дітей, що відображають зміст розповіді та потребують опису, розповіді, роздуму; картинки, що відображають тип мовлення і дозволяють підбирати лексику, складати речення залежно від типу тексту, що у картинках; моделі тексту; літературна інтерпретація текстів; мовленнєві ігри та вправи; ситуації, що відображають різні форми спілкування, дозволили виробити міцні та гнучкі мовленнєві навички та вміння, забезпечили трансформацію мовленнєвих уявлень про текст, які стали більш точними, стійкими та узагальненими.

Програма формувального етапу експерименту показала можливість розвитку динаміки мовленнєвих уявлень дітей старшого дошкільного віку та дозволила нам визначити компоненти, необхідні для успішного їхнього розвитку та актуалізації у різних видах тексту (опис, розповідь, роздум).

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні / науковий керівник: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д. пед. наук; авт. кол-в: А. М. Богуш, Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. В. Гавриш, О. П. Долинна та ін. Київ : Видавництво «Слово», 2022. 26 с.
2. Гавриш Н. В. Сучасне заняття в дошкільному закладі : навч.-метод. посібник. Луганськ : Альма-матер, 2012. 495 с.
3. Гречишкіна І. А. Дидактична наочність як засіб навчання зв'язного мовлення в молодшому дошкільному віці. *Педагогічні науки: збірник наукових праць*. Херсон, 2021. Випуск LXXIX. Т. 1. С. 63–69.
4. Крутій К. Л. Причини мовленнєвої пасивності дітей. *Дошкільне виховання*. 2022. № 9. С. 20–24.
5. Омеляненко А. В. Формування готовності майбутніх вихователів до доцільної інтеграції різних видів діяльності в закладі дошкільної освіти. *Формування професійної компетентності майбутніх фахівців: педагогічна та філологічна парадигма*. Матеріали Міжнародної науково-практичної міждисциплінарної конференції (11 травня 2023). Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет, 2023. С. 92–95.

Валерія РУДА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 2 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Лідія ЧЕРЕДНИК,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДОШКІЛЬНИКІВ СЕРЕДНЬОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ СЮЖЕТНО-РОЛЬОВОЇ ГРИ

Актуальність. На сучасному етапі розвитку дошкільної освіти особлива увага приділяється не лише когнітивному розвитку дитини, але й формуванню її емоційної компетентності. Здатність розуміти власні емоції, керувати ними, а також розпізнавати емоційні стани оточуючих і виявляти емпатію є фундаментом для успішної соціалізації та психологічного благополуччя особистості. Середній дошкільний вік (4-5 років) є надзвичайно сенситивним періодом для становлення емоційно-вольової сфери, оскільки саме в цей час відбувається інтенсивне засвоєння соціальних норм, розвиток уяви та перехід від ситуативних емоційних реакцій до більш усвідомлених почуттів. В умовах сучасних викликів, пов'язаних із підвищеним рівнем стресу та інформаційним перевантаженням, проблема цілеспрямованого розвитку емоційного інтелекту дітей набуває особливої гостроти. Провідною діяльністю в дошкільному віці є гра, серед якої сюжетно-рольова займає центральне місце, виступаючи природним і найбільш ефективним інструментом емоційного збагачення та формування міжособистісної взаємодії.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема емоційного розвитку дошкільників перебуває в центрі уваги сучасної педагогіки та психології. Детально вивчено особливості формування емоційно-вольової сфери на різних етапах дитинства, а також розроблено низку практичних рекомендацій щодо створення сприятливого емоційного фону в закладах дошкільної освіти [1; 2]. Окремий пласт наукових розвідок присвячено вивченню ігрової діяльності як фактора соціалізації, виховання моральних цінностей та розвитку соціального інтелекту [3; 4]. Водночас, незважаючи на ґрунтовну теоретичну базу, потенціал саме сюжетно-рольової гри як системного засобу розвитку емоційного інтелекту дітей конкретно середнього дошкільного віку потребує подальшого практичного обґрунтування та розробки чітких методичних алгоритмів для вихователів.

Мета і методи дослідження. *Мета дослідження* полягає у теоретичному обґрунтуванні та розкритті специфіки використання сюжетно-рольової гри як ефективного засобу розвитку емоційного інтелекту дітей середнього дошкільного віку. *Методи дослідження:* теоретичні (аналіз, синтез, порівняння та узагальнення психолого-

педагогічної літератури для визначення сутності базових понять); емпіричні (педагогічне спостереження за ігровою діяльністю дітей, моделювання ігрових ситуацій).

Сутність дослідження. Емоційний інтелект дошкільника розглядається як складна інтегральна якість, що включає здатність до ідентифікації емоцій (своїх та чужих), розуміння причин їх виникнення, емоційну децентрацію (вміння стати на позицію іншого) та емоційну саморегуляцію. Для дітей п'ятого року життя характерним є перехід від прямого наслідування до свідомого відтворення міжособистісних відносин у колективі. Саме в цей період емоції стають більш глибокими та стійкими, формуються вищі соціальні почуття: співпереживання, сором, гордість [2].

Сюжетно-рольова гра створює унікальний простір, де ці процеси відбуваються максимально природно і безболісно. Механізм впливу такої гри на емоційну сферу дитини є багатограним. По-перше, приймаючи на себе певну роль (лікаря, продавця, матері, рятувальника), дитина змушена відокремити свою власну ідентичність від ідентичності персонажа. Це вимагає від неї аналізу: що відчуває цей персонаж, як він має реагувати в тій чи іншій ситуації, які інтонації та міміку використовувати. Таким чином відбувається тренування емоційної виразності та формування емпатії [1].

По-друге, сюжетно-рольова гра завжди передбачає наявність правил, прихованих у самій ролі. Підпорядкування цим правилам вимагає від дитини значних волевих зусиль, здатності стримувати свої імпульсивні бажання заради збереження гри та взаємодії з партнерами. Цей процес є базовим тренажером емоційної саморегуляції, яка є критично важливою складовою емоційного інтелекту [2; 3].

По-третє, ігрова взаємодія неминуче супроводжується реальними емоційними переживаннями самих гравців поза їхніми ролями: виникають суперечки щодо розподілу ролей, узгодження розвитку сюжету, використання атрибутики. Вирішення цих мікроконфліктів безпосередньо формує соціально-емоційні навички, вчить дітей домовлятися, йти на компроміс, висловлювати свої почуття соціально прийнятним способом і сприймати аргументи іншого [3; 4].

Однак для того, щоб сюжетно-рольова гра змогла повною мірою, із максимальною віддачею реалізувати свій прихований розвивальний потенціал саме в контексті формування емоційного інтелекту, необхідний надзвичайно грамотний, тонкий та професійний педагогічний супровід. Пущена на самоплив, гра може швидко вичерпати себе або перетворитися на стереотипні дії без емоційного наповнення. Найбільш ефективними методичними прийомами керівництва є попереднє, цілеспрямоване збагачення емоційного та життєвого досвіду дітей. Це досягається через систематичне читання високохудожньої літератури з обов'язковим

подальшим глибоким обговоренням складних почуттів і мотивів героїв, через організацію екскурсій та цільових прогулянок. Важливим є створення насиченого, поліфункціонального та деталізованого ігрового предметно-просторового середовища, яке б стимулювало уяву.

Окремої уваги заслуговує тактовне, опосередковане включення самого педагога у процес дитячої гри на другорядних ролях (наприклад, пасажир в автобусі, клієнта в перукарні чи відвідувача аптеки). Таке включення дозволяє вихователю «зсередини» м'яко спрямовувати розвиток сюжету в русло конструктивної емоційної взаємодії, моделювати ситуації, які вимагають від дітей прояву емпатії, турботи або вирішення моральних дилем. Особливого значення на цьому віковому етапі набувають ігри-драматизації за мотивами знайомих казок та сюжетно-рольові ігри на соціально-побутову тематику. Саме в таких іграх фокус дитячої уваги закономірно зміщується з простих предметних дій на глибокі людські стосунки, соціальні взаємозв'язки та внутрішні переживання учасників процесу [4].

Основні висновки. Отже, підсумовуючи результати теоретичного аналізу проблеми, можна з упевненістю стверджувати, що емоційний інтелект є абсолютно критичним, фундаментальним компонентом загального психічного та особистісного розвитку дитини середнього дошкільного віку. Формування цієї інтегральної якості вимагає системного та природовідповідного підходу. У цьому контексті сюжетно-рольова гра беззаперечно виступає не просто розважальною формою організації вільного часу дозвілля в дитячому садку, а надзвичайно потужним, генетично обумовленим та найефективнішим інструментом формування та гармонізації емоційно-вольової сфери.

Сюжетно-рольова гра забезпечує безперервне практичне засвоєння дитиною невербальної та вербальної мови емоцій, інтенсивно розвиває здатність до психологічної децентрації та глибокої емпатії. Вона створює унікальні, психологічно безпечні умови для безперешкодної апробації найрізноманітніших моделей емоційного реагування та соціальної поведінки у взаємодії з однолітками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голота А. С. Розвиток емоційного інтелекту дошкільників: практичні рекомендації. *Психолог дошкілля*. 2019. С. 18-23.
2. Компанець Н. М. Розвиток та формування емоційно-вольової сфери у дітей дошкільного віку : науково-метод. посібник. Київ : Актуальна освіта, 2023. 42 с.
3. Негрій І. Сюжетно-рольова гра як засіб розвитку соціального інтелекту дітей дошкільного віку. *Науковий вісник МДПУ. Серія: Педагогіка*. 2024. Том 1, № 32. С. 256-263.
4. Федорова М. А. Сюжетно-рольова гра як засіб виховання моральних цінностей дошкільника. *Сталий розвиток : проблеми та перспективи* : зб. наук. праць. Житомир : Полісся, 2015. С. 164-170.

Марія СКОРІНА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Ольга ДОНЧЕНКО,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СЕРЕДЬНОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ СЮЖЕТНО-РОЛЬОВОЇ ГРИ

У сучасних умовах розвитку освіти одним із важливих завдань дошкільної педагогіки є формування соціальної компетентності дитини. Соціальна компетентність передбачає здатність дитини взаємодіяти з іншими людьми, дотримуватися норм соціальної поведінки, співпрацювати, розв'язувати конфлікти та брати участь у спільній діяльності. Саме у дошкільному віці відбувається активне становлення соціальних навичок, що забезпечують успішну адаптацію дитини до суспільства та подальшого навчання.

Сучасні дослідження доводять, що ефективним засобом розвитку соціальних умінь дошкільників є ігрова діяльність, зокрема сюжетно-рольова гра. У ній діти відтворюють різні соціальні ролі, моделюють взаємини дорослого світу та вчать взаємодіяти з однолітками. Через ігрові ситуації дитина засвоює правила поведінки, опановує способи спілкування та набуває досвіду співпраці [4].

Наукові дослідження останніх років підтверджують, що рольова гра створює природне середовище для розвитку соціальної компетентності дітей, оскільки вона стимулює комунікацію, кооперацію та вирішення конфліктних ситуацій між учасниками гри. У процесі рольової взаємодії дошкільники навчаються домовлятися, розподіляти ролі, дотримуватися правил та узгоджувати власні дії з діями інших [1]. Дослідники також відзначають, що включення дітей у різні види ігрової діяльності сприяє розвитку таких компонентів соціальної компетентності, як емпатія, співробітництво та відповідальність [2].

Проблема формування соціальної компетентності дошкільників досліджується у працях українських та зарубіжних учених. Теоретичні основи соціального розвитку дітей розкриті у дослідженнях сучасних педагогів і психологів, які підкреслюють значення гри як провідної діяльності дошкільного віку. Зокрема, сучасні наукові роботи доводять, що сюжетно-рольова гра є простором, де діти опановують навички співпраці, вчать ділитися ігровими матеріалами та розв'язувати конфлікти у взаємодії з однолітками [1].

Метою дослідження є визначення особливостей формування соціальної компетентності дітей середнього дошкільного віку засобами сюжетно-рольової гри. У процесі дослідження використано такі методи:

аналіз сучасних психолого-педагогічних джерел, узагальнення результатів наукових досліджень з проблеми соціального розвитку дошкільників, а також теоретичне моделювання педагогічних умов використання сюжетно-рольової гри у закладах дошкільної освіти.

Сюжетно-рольова гра виступає ефективним засобом формування соціальної компетентності дітей середнього дошкільного віку, оскільки у ній створюються умови для відтворення соціальних взаємин та формування досвіду міжособистісної взаємодії. Діти вчаться домовлятися про правила гри, розподіляти ролі, підтримувати партнерів по грі та дотримуватися спільного задуму.

На основі аналізу наукових джерел можна виокремити кілька педагогічних умов формування соціальної компетентності дошкільників засобами сюжетно-рольової гри.

Першою умовою є створення розвивального ігрового середовища, яке стимулює соціальну взаємодію дітей та сприяє виникненню різноманітних ігрових сюжетів. *Другою умовою* виступає педагогічна підтримка ігрової діяльності дітей. Педагог допомагає організувати гру, спрямовує її розвиток, пропонує нові ігрові ситуації та сприяє конструктивному розв'язанню конфліктів. *Третьою умовою* є використання різноманітних ігрових сюжетів, що відображають соціальне життя (сім'я, магазин, лікарня, подорож тощо), що дозволяє дітям моделювати різні форми соціальної взаємодії. *Четвертою умовою* є залучення дітей до колективної гри, яка формує навички співробітництва, відповідальності та взаємодопомоги.

Отже, сюжетно-рольова гра виступає важливим педагогічним засобом формування соціальної компетентності дітей середнього дошкільного віку. У процесі гри діти набувають досвіду соціальної взаємодії, опановують правила спілкування, розвивають уміння співпрацювати та розв'язувати конфліктні ситуації. Реалізація педагогічних умов організації сюжетно-рольової гри сприяє ефективному формуванню соціальної компетентності дошкільників та їхній успішній соціалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дубровська М. А., Яцук В. В. Сюжетно-рольова гра як засіб формування соціальної компетентності дошкільників. *Дошкільна освіта у сучасному соціокультурному просторі*. 2021. Вип. 5. С. 75–82.
2. Негрій І. В. Сюжетно-рольова гра як засіб розвитку соціального інтелекту дітей дошкільного віку. *Науковий вісник МДПУ. Серія: Педагогіка*. 2024. Т. 1, № 32. С. 256–263. DOI: <https://doi.org/10.33842/22195203-2024-1-32-256-263>
3. Veraksa A. N., Plotnikova V. A., Ivenskaya P. R. Development of social competence in preschoolers with different levels of executive functions: Role play and project-based learning. *Psychological Science and Education*. 2024. Vol. 29, No. 3. P. 96–112. DOI: <https://doi.org/10.17759/pse.2024290306>

4. Smits-van der Nat M. Relation between pretend play complexity and social competence in early childhood education. *Early Education and Development*. 2026. DOI: <https://doi.org/10.1080/02568543.2026.2625064>
5. Smits-van der Nat M. C. From imagination to reality: Understanding the relation between pretend play and social competence in early childhood. PhD thesis. Vrije Universiteit Amsterdam, 2025. 164 p. DOI: <https://doi.org/10.5463/thesis.1440>

Ірина СЛИВЧАК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Алла ОМЕЛЯНЕНКО,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ВИХОВАННЯ ІНТЕРЕСУ ДО ЗМІСТУ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Актуальність дослідження. Актуальність дослідження зумовлюється пріоритетними напрямками Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті щодо гуманізації освіти, її спрямування на духовний розвиток особистості. Концептуальними положеннями Базового компонента дошкільної освіти передбачено її орієнтацію на формування в дитини свідомого, ціннісного ставлення до загальної культури суспільства, збагачення її духовного світу через зв'язок національною і світовою культурою [1].

У духовному вихованні важливе місце посідає художня література, під час ознайомлення з якою дитина долучається до моральних цінностей, вступає у співбесіду з автором, формуючи при цьому власну систему образів, оволодіває соціальними функціями, стосунками, мовою, збагачуючи емоційну інтелектуальну і творчу сфери особистості.

Ступінь дослідження проблеми. Проблема сприйняття творів художньої літератури дітьми дошкільного віку досліджувалася багатьма вченими. Визначено особливості осмислення дітьми дошкільного віку моралі художнього твору (Н. Виноградова, Л. Гурович, О. Кисельова, Є. Лукіна, Л. Фесенко); схарактеризовано сприймання художніх творів як складний розумово-емоційний процес (А. Богуш, А. Бородич, Н. Ветлугіна, В. Гербова, Д. Дубовіс-Арановська, Н. Карпинська, Н. Кирста, С. Чемортан), з'ясовано культуру художнього сприйняття і розуміння дітьми засобів художньої літературної творчості (О. Кононко, Т. Маркова, Ю. Руденко), вплив зорових образів та ілюстрацій на оптимізацію сприйняття художніх творів (О. Білан, Л. Липкіна, Г. Репіна). Доведено вплив творів художньої літератури на розвиток інших видів діяльності дошкільників (О. Запорожець, А. Ковальов, Н. Морозова).

Особливу увагу творам художньої літератури приділяється в контексті розвитку художньо-мовленнєвої діяльності дошкільників (А. Богуш, Л. Ворошніна, Н. Гавриш, О. Кабачек, О. Лещенко, Н. Пантіна, О. Трифонова), у побудові дитими сюжетів ігор (Н. Короткова, М. Михайленко). Сучасні дослідження в галузі педагогіки доводять, що свідомість дитини здатна охопити всі види художньої діяльності у процесі розвитку (А. Богуш, Л. Григор'єва, Т. Казакова, І. Ликова).

Класики педагогіки зазначали, що вплив художньої літератури на виховання дітей суттєво зростає за наявності в них інтересу до цього виду творчості (С. Русова, В. Сухомлинський, Є. Тихеева, К. Ушинський). Сучасні дослідження Н. Гавриш, І. Гречишкіна, К. Крутій, А. Омеляненко розкривають вплив інтересу на навчальну діяльність дитини [2; 3; 4; 5].

Мета і методи дослідження. На теоретичному рівні дослідження з метою визначення об'єкта, предмета, мети, гіпотези, завдань дослідження, обґрунтування теоретичних засад виховання інтересу до змісту художнього твору в дітей старшого дошкільного віку, використано аналіз і узагальнення наукової та методичної літератури (філософських, літературознавчих, психологічних, педагогічних праць). Для з'ясування і перевірки ефективності педагогічних умов виховання інтересу до змісту художнього твору в дітей старшого дошкільного віку було використано метод педагогічного експерименту.

Сутність дослідження. Експериментальна робота з підвищення рівня вихованості інтересу до змісту художнього твору в дітей старшого дошкільного віку містила в собі три етапи: констатувальний, формувальний, прикінцевий. Констатувальному етапу передувало визначення критеріїв, показників рівнів вихованості інтересу до змісту художнього твору та літературного розвитку дітей у процесі засвоєння програмового матеріалу з художньої літератури. Було визначено чотири критерії художньо-пізнавального розвитку та показники оцінювання вихованості дітей старшого дошкільного віку до змісту художніх творів. Перший критерій – «когнітивний», другий – «емоційно-мотиваційний», третій – «діяльнісний», четвертий – «оцінний». До кожного з критеріїв були дібрані відповідні показники: 1) обізнаність дітей з письменниками і художніми творами, жанрами художніх творів; активна пізнавальна діяльність за змістом художнього твору (наявність запитань за змістом художнього твору); бажання прослухати художній твір повторно; 2) позитивна емоційна налаштованість на сприймання змісту художнього твору та його героїв; усвідомлення (розуміння) дітьми змісту художнього твору, адекватні емоційні реакції на події в художньому творі; наявність співчуття, співпереживання героям твору; 3) ініціативність дітей в організації різних видів діяльності за змістом художніх творів; активність дітей у відтворенні змісту художніх творів; тривалість інтересу до змісту

художнього твору; 4) наявність відповідної оцінки поведінки і вчинків героїв художнього твору; уміння співвідносити поведінку героїв художнього твору з поведінкою однолітків (взаємооцінка); уміння співвідносити поведінку героїв художнього твору із своєю власною поведінкою (самооцінка) і схарактеризовано рівні вихованості дітей старшого дошкільного віку (високий, достатній, середній, низький). Визначено й науково обґрунтовано педагогічні умови виховання до змісту художнього твору в дітей старшого дошкільного віку (диференціації змісту художніх творів відповідно до вікових та індивідуальних можливостей дітей; створення системи взаємодії дітей і дорослих під час ознайомлення зі змістом художніх творів; спонукання дітей до відтворення змісту художніх творів у різноманітних видах діяльності).

Розроблено й апробовано експериментальну методику реалізації педагогічних умов виховання інтересу до змісту художнього твору в дітей старшого дошкільного віку, яка обіймала три взаємопов'язані етапи: ознайомлювально-когнітивний, емоційно-емпатійний, діяльнісно-творчий.

З метою підвищення рівня вихованості інтересу дітей старшого дошкільного віку до змісту художнього твору було розроблено програму з художнього (літературного) виховання дітей старшого дошкільного віку, дібрано художні твори, розроблено експериментальні завдання з визначенням рівнів вихованості дітей старшого дошкільного віку до змісту художнього твору.

Основні висновки. Контрольні зрізи на прикінцевому етапі експерименту показали, що впродовж проведення роботи по накопиченню знань з художньої літератури, залученню дітей до співпереживання літературним героям, до діяльності за змістом художніх творів більш достатнім став рівень їх вихованості до змісту художніх творів.

Експериментально доведено, що реалізація визначених педагогічних умов виховання в дітей старшого дошкільного віку інтересу до змісту художнього твору в сучасних дошкільних навчальних закладах позитивно впливає на ефективність цього процесу. Кількісні показники дітьми експериментальної групи засвідчили про позитивну динаміку вихованості в них інтересу до змісту художніх творів на всіх рівнях. Так, кількість дітей з високим рівнем вихованості зросла на 47,75%, достатнім рівнем – на 25,8%. Водночас на середньому рівні вона зменшилася на 46,88%, а на низькому – на 21%.

Отже, результати прикінцевого етапу експерименту засвідчили ефективність експериментальної методики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні / наук. керівник: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д.пед.н.; авт. кол-в: А. М. Богуш, Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. В. Гавриш, О. П. Долинна та ін. Київ : Вид-во «Слово», 2022. 26 с.

2. Гавриш Н. В. Сучасне заняття в дошкільному закладі : навч.-метод. посібник. Луганськ : Альма-матер, 2012. 495 с.
3. Гречишкіна І. А. Дидактична наочність як засіб навчання зв'язного мовлення в молодшому дошкільному віці. *Педагогічні науки: збірник наукових праць*. Херсон, 2021. Випуск LXXIX. Т. 1. С. 63–69.
4. Крутій К. Л. Причини мовленнєвої пасивності дітей. *Дошкільне виховання*. 2022. № 9. С. 20–24.
5. Омеляненко А. В. Формування готовності майбутніх вихователів до доцільної інтеграції різних видів діяльності в закладі дошкільної освіти. *Формування професійної компетентності майбутніх фахівців: педагогічна та філологічна парадигма: мат-ли Міжнародної наук.-практ. міждисциплінарної конф.* (11.05.2023). Тернопіль : ТНПУ, 2023. С. 92–95.

Людмила СОБОЛЄВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти
Науковий керівник: **Надія КОТ**
к.пед.н., доцент (БДПУ)

РАННІЙ БІЛІНГВІЗМ У ДОШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИКА ПРОГРАМИ «BILINGUAL FUTURE»

Актуальність. Нині проблема навчання дітей дошкільного віку іноземним мовам не втрачає актуальності. Це пов'язано зі зростанням ролі іноземних мов у різних сферах життя сучасної людини – навчанні, спілкуванні, працевлаштуванні. Сприятливе засвоєння іноземної мови доцільно саме в дошкільному віці.

Вільне володіння іноземної мови дітьми пов'язане з таким поняттям, як білінгвізм. У лінгвістичній науці білінгвізм, або двомовність, трактується як однаково досконале володіння щонайменше двома мовами, що стає нормою й зазвичай переростає у багатомовність.

У зв'язку офіційно проголошеним курсом нашої країни на євроінтеграцію, значення білінгвізму для окремої людини, дитини, значно зростає. В Україні мовна політика спрямовується на створення умов, за яких білінгвізм виступає як неминуче соціальне явище. За допомогою двомовності відбувається формування мовного мислення, запобігання культурній ізоляції, що сприяє підвищенню загального інтелектуального рівня дітей.

Ступінь досліджуваності проблеми. Білінгвізм – це складне комплексне явище, яке є предметом дослідження різних наук: лінгвістика, психологія, методика викладання іноземної мови тощо. Вчені сперечаються про строки початку вивчення дітьми іноземних мов. Певні труднощі й проблеми виникають при ранньому навчанні

другої мови. Це пов'язано з тим, що дитина спершу має засвоїти рідну мову, навчитися висловлювати свої думки нею.

У процесі опанування другої мови у дітей часто відбувається змішування мов. У міру оволодіння розмовним мовленням кількість граматичних помилок зменшується, і це відбувається не лише завдяки цілеспрямованій роботі педагога з розвитку й формування грамотної сторони мовлення, але й тому, що білінгвальна дитина починає сама уникати мовних помилок. Вона усвідомлює важливість повноцінної комунікації з педагогами та ровесниками мовою, яку вивчає. Набуваючи необхідних для цього навичок, дитина заповнює узагальнену схему мовленнєвої дії засвоєними операціями. Комунікація постає для неї цікавим процесом входження в інше мовне середовище навіть за невисокого рівня володіння мовою [1].

З-поміж вітчизняних науковців одними з перших проблем двомовності торкалися Л. Масенко, Г. Півторак, Я. Радевич-Винницький, В. Русанівський, О. Тараненко, О. Ткаченко, С. Соколова, Л. Ставицька, в останні десятиліття – І. Брага, Т. Бурда, В. Василенко, О. Данилевська, О. Руда, О. Палінська, Л. Панасюк та ін. У дослідженнях зазначених науковців вказується на те, що найбільш сприятливим періодом для оволодіння іноземною мовою є дошкільний вік.

Зарубіжні педагоги й лінгвісти (К. Бейкер, Р. Белл, У. Вайнрайх, Ф. Грожан, У. Ламберт, Дж. Фішман, Г. Шугардт) вважають, що раннє навчання другої мови формує у дітей мовну інтуїцію, метамовні здібності, а також сприяє творчому розвитку. Вони дійшли висновку, що засвоєння дітьми другої мови з самого раннього віку має ті самі механізми, що й при оволодінні рідною, першою. Лише у дітей віком до 5–8 років зберігається здатність засвоювати другу мову тим самим способом, що й першу. Це і добре, і погано: тип мовного засвоєння однаковий, але іноді й володіння мовою виявляється володінням змішаного типу, якщо мови не розділяються остаточно [2].

Процес становлення й розвитку мовлення дитини-білінгва відрізняється від того самого процесу у монолінгва. Двомовна дитина починає говорити пізніше, ніж останній, і словниковий запас першої та другої мови білінгва менший, ніж у монолінгва.

Наприклад, діти-білінгви молодшого дошкільного віку розрізняють, хто якою (відомою їм) мовою говорить, здатні на слух виділити особливості вимови мовця, що відрізняють його мовлення. Діти 4–5 років із досвіду знають, якою мовою й як організувати гру, інтуїтивно правильно обирають, що й у якій ситуації потрібно сказати. Діти старшого дошкільного віку ставлять запитання, які свідчать про розвиток їхніх метамовних здібностей, до яких належать порівняння мовних явищ, виділення спільного й відмінного. Вони цікавляться існуванням інших мов, а також тим, хто й де якою мовою говорить, прагнуть вивчати інші мови [2].

Отже білінгвізм у ранньому віці попри певні труднощі забезпечує ефективне засвоєння другої мови та позитивно впливає на розвиток дитини: сприяє формуванню мовної інтуїції, когнітивному й творчому розвитку дітей.

Мета і методи дослідження. У своїй роботі ми намагаємося проаналізувати ефективність навчання англійській мові дітей від 3 до 6 років за програмою «Bilingual future». Для досягнення мети були з'ясовані теоретичні засади проблеми раннього білінгвізму, вивчено досвід запровадження даної програми у Польщі.

Сутність дослідження. Програма «Bilingual future» це результат більш ніж 20-літньої роботи, започаткованої Клер Селбі, яка написала «Універсальний дошкільний курс», покладений в основу програми. Мета Програми – надати всім дітям доступ до двомовності, щоб вони могли стати самостійними двомовними учнями до 10 років [4].

Добір змісту програми відбувався за принципом: ранній мовний розвиток дитини обумовлений тим, що дитина засвоює мову через її появу в певному контексті. Це відбувається безпосередньо, тобто без посередництва іншої мови.

Другий принцип – SPIRAL LANGUAGE SYSTEM – спіральна система навчання мови, що означає поступове введення і закріплення відповідно до інтересів дитини словникового запасу та розвиток мовних компетенцій. Це відбувається через Sounds, Pictures, Interest, Repetition, Action, Links (скорочено SPIRAL), тобто звуки, образи, інтерес, повторення, індивідуальні та групові дії, зв'язки.

Це один принцип – OPOL – One Person/Parent/Place One Language, тобто одна особа/один із батьків/одне місце – одна мова. І цей принцип є основним у двомовної освіти.

Загалом Програма «Bilingual future» має три рівні: початковий рівень – Baby Beetles; середній рівень – Tom and Keri A; кінцевий рівень – Tom and Keri B.

Курс Baby Beetles був створений передусім для дітей раннього віку. Героями курсу Baby Beetles є симпатичні жучки, які «запрошують» дітей до участі в певних діях, включаються до дитячих ігор. Це такі ситуації як «Давай розважатися», «Моя машина», «М'яч», «Йдемо, біжимо, поспішаємо», «Мені сумно», «Я люблю тебе» тощо. Це сприяє засвоєнню відповідної лексики, а також навчає правильній поведінці в різних обставинах.

У базовій версії (Standard/Plus) курс дає можливість опанувати понад 160 слів і висловів, а у версії експертній – додатково понад 340 наступних, тобто загалом понад 500.

Курс Tom and Keri розрахований на дітей дошкільного віку. Слідкуючи за пригодами героїв, представленими в привабливій, простій

формі, вони без зусиль і цілком природно засвоюють нову мову: знайомляться з основним, пристосованим до їхнього віку словниковим запасом і граматичними структурами. Курс передбачає появу звукових індексів, що відповідають конкретним іменникам, наприклад *balloon*, *present*, які повторюються протягом усього епізоду. Закріпленню словникового запасу сприяють спеціально створені пісні. Наприкінці кожного епізоду демонструються зразки вимови ключового набору слів і висловів, підготовлені в привабливій формі.

Курс у базовій версії дає можливість опанувати 500 слів і висловів, а у версії експертній – додатково понад 545 наступних, тобто загалом понад 1045 [4].

Познайомившись зі змістом Програми «Bilingual future», ми співвіднесли його з тими компонентами, які характеризують комунікативну модель організації освітнього середовища уроку на засадах НУШ: комуніканти, «предмет мовлення», «канал» спілкування, «код», «ключ», сфера комунікації, місце комунікативної взаємодії, хронотоп та ін. [3].

Розглянемо, чи створює Програма «Bilingual future» умови для реалізації основних компонентів моделі у навчанні іноземної мови дошкільників. 1. *Комуніканти*. У навчальній ситуації комунікантами є педагог і дитина-дошкільник. Обидва – активні суб'єкти комунікації: для педагога головне – сформулювати в дитини потребу користуватися іноземною мовою, а для дитини – включитися в освітній процес і проявити активність. Дошкільник оволодіває мовою без значних зусиль завдяки природній пластичності мовного механізму та феномену «імпринтингу» – закарбовування мовного матеріалу в пам'яті за наявності мотивації. Таку мотивацію у програмі «Bilingual future», створюють пригоди жучків або значущі для дітей герої. 2. *Предмет мовлення*. Для дошкільників предметом мовлення є лексична система англійської мови, де кожне слово відображає фрагмент картини світу. Завдання педагога – передати інформацію так, щоб дитина не лише зрозуміла її, а й почала використовувати у власному мовленні. Так, кожна частина курсу *Baby Beetles* представлена окремим персонажем, який відображає іншу сферу дитячого світу, а отже – й словниковий запас. Дитина знайомиться з різними ситуаціями, засвоюючи відповідну лексику. 3. *Канал спілкування*. Комунікація здійснюється вербально, невербально та через предметне середовище – іграшки, об'єкти, ситуації, що оточують дітей. У відповідних розділах Програми представлені дидактичні матеріали, що слугують створенню контексту, а саме: ляльки-рукавички, м'які іграшки, браслети, наклейки, а навіть меблі й килими, які допомагають створювати контекстні ситуації та місця відповідно до основного принципу виховання у двомовності – OPOL. 4. *Код*. На заняттях з іноземної мови використовується потрійний код: рідна мова + іноземна мова + предметний код. Іноземний код виступає і предметом вивчення, і засобом

спілкування. Діти швидко засвоюють сталі вирази («sit down», «show me» тощо) й починають включати їх у власні висловлювання, змішуючи з рідною мовою. 5. *Сфера комунікації*. Це освітнє середовище дошкільного заняття, де дитині цікаво й радісно від самого процесу навчання та спілкування з учителем і однолітками. Атмосфера співпраці, довіри й взаємної поваги сприяє розвитку мовлення. Ця атмосфера створюють у тому числі й спеціально скомпоновані пісні (музична риторика). Правильне поєднання тексту з музикою полегшує запам'ятовування й повторення, допомагає сформувати відповідні навички вимови й просто приносить задоволення. 6. *Місце комунікативної взаємодії*. Заняття відбувається у спеціально організованому просторі – приміщенні групи чи «англійському куточку» з іграшками, картинками, костюмами, символами англійських країн. Це допомагає дитині зануритися в іншу культурну й мовну атмосферу. 7. *Хронологія*. Тривалість заняття зазвичай становить 25–30 хвилин, що відповідає гігієнічним нормам. За цей час дитина легко переключається між видами діяльності. Важливо враховувати психічне благополуччя: якщо дитина не має бажання працювати, слід змінити форму діяльності, щоб викликати інтерес.

Висновок. Програма «Bilingual future» цілком може бути використана в українських дитячих садках, адже вона відповідає комунікативній моделі навчання іноземній мові, створює природне мовне середовище та забезпечує умови для ефективного формування двомовності у дошкільників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Камінська В. Л. Особливості навчання дошкільників двомовної комунікації. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16 : Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*. 2018. Вип. 30. С. 119-124. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_016_2018_30_26 (дата звернення: 20.01.2026).
2. Марєєва Т. В., Марєєв Д. А. Формування іншомовної компетентності в дітей старшого дошкільного віку на засадах інтегрованого підходу. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 11 (39) С. 1417-1434. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-11\(39\)-1417-1434](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-11(39)-1417-1434)
3. Теличко Н. В. Розвиток англійської комунікативної компетенції дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в усному мовленні. *Міжнародний науковий журнал «ОСВІТА І НАУКА»*. Випуск 2 (35). 2023. С. 248-252. URL : <https://msu.edu.ua/educationandscience/wp-content/uploads/2024/04/%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8> (дата звернення: 20.01.2026).
4. «Bilingual future». Program Powszechniej Edukacji Dwujęzycznej Empowering all generation. URL : <https://bilingers.sharepoint.com/sites/biuro/DD/Forms/AllItems.aspx?id=%2Fsites%2Fbiuro%2FDD%2FKATALOGI%2C%20BROSZURY%2C%20ROLLUPY%2F2024%2FPODGL%2C%84DY%2FFOLDER%20DD%202024%2012%2Dstr%20PL%2005%2Epdf&parent=%2Fsites%2Fbiuro%2FDD%2FKATALOGI%2C%20BROSZURY%2C%20ROLLUPY%2F2024%2FPODGL%2C%84DY&p=true&ga=1> (дата звернення: 21.01.2026).

Олена ТРИУСОВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник **Алла ОМЕЛЯНЕНКО,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ФОРМУВАННЯ ОСНОВ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ В СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Актуальність дослідження Однією з найважливіших причин екологічного неблагополуччя є низька екологічна культура людей, відсутність у них екологічної самосвідомості та чіткої позиції в природоохоронній діяльності, тому одним із значних шляхів зміни сучасної екологічної ситуації в країні є екологічна освіта (Н. Гавриш, Л. Присяжнюк, Т. Науменко).

На соціально-педагогічному рівні актуальність нашого дослідження визначається тим, що з прийняттям стратегії сталого розвитку в країні змінилася і роль освіти у вирішенні суспільних проблем. При цьому базою реалізації даної стратегії розглядається саме екологічна освіта як міждисциплінарна реформа всієї системи освіти на всіх рівнях та для всіх вікових груп, розвиваючи у кожного індивіда здібності вирішувати життєві завдання, спираючись на природозберігаючий підхід до них.

Людину, наділену екологічною культурою, відрізняє, передусім, вміння досягати гармонії як зі своїм внутрішнім, так і із зовнішнім світом. У дитячі роки це вміння формується за рахунок спеціальних знань, розвитку емоційної сфери та практичних навичок екологічної діяльності.

Індивідуальні вікові відмінності дітей як знання, досвід емоційних переживань і практичної участі в природоохоронній діяльності зумовлюють різний рівень їхньої екологічної культури, різну міру здатності гармонізувати свої відносини з навколишнім світом.

Формування основ екологічної культури дітей потребує розвитку не тільки конкретних знань і умінь, а й загального розуміння природи, заходів відповідальності за життя у конкретному місці і на планеті в цілому.

Ступінь дослідження проблеми. Результати проведених психолого-педагогічних досліджень дозволяють сьогодні ставити питання про формування основ екологічної культури (початків екологічної грамотності) дітей дошкільного віку як системи життєвих установок, спрямованих на цілісний аналіз екологічної ситуації, що обумовлює екологічно доцільну поведінку.

Істотне значення у розробці проблеми розвитку основ екологічної культури мають праці педагогів, які досліджували процеси ознайомлення дітей з предметним світом та природою (С. Русова, Н. Лубинець,

О. Дорошенкова). Їхні дослідження визначили характер сучасних наукових пошуків, що вивчають вплив ознайомлення з довкіллям на психічний розвиток дитини (А. Богуш, Л. Зайцева, З. Плохій, Н. Яришева).

Особливе значення для нашого дослідження мають концепції виховання екологічної культури, в яких сформовані положення про самоцінність екологічної культури особистості, що розвивається на основі її інтелектуальної, емоційно-чуттєвої та діяльнісної сфер та виражається в системі ставлення дитини до природи, людей і самої себе (Г. Беленька, А. Богуш, Н. Горобаха, Л. Присяжнюк).[2; 3; 4; 5].

Мета і методи дослідження. Теоретичні – аналіз та узагальнення психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми, моделювання; емпіричні – педагогічне спостереження, вивчення та узагальнення педагогічного досвіду, педагогічний експеримент, методи діагностики екологічних знань дітей старшого дошкільного віку (З. Плохій).

Сутність дослідження. Система формування екологічної культури у старших дошкільників засобами ігрової діяльності має у своїй структурі цільовий, організаційно-змістовий, процесуальний, коригувальний та результативний блоки. Особливістю даної системи є взаємозв'язок когнітивного, емоційно-мотиваційного та творчо-діяльнісного компонентів аналізованого процесу, що реалізуються засобами ігрової діяльності.

На основі системного, культурологічного та діяльнісного підходів нами розроблена методика формування екологічної культури у старших дошкільників засобами ігрової діяльності, що забезпечує ефективність реалізації розробленої системи та передбачає розвиток у дітей здатності емоційно-чуттєво сприймати природу, спонукання дітей до усвідомлено-правильної поведінки в природі, ставлення до всього живого та розвиток здатності у дитини до самостійної активної природодоцільної поведінки.

Основні висновки. Результат проведення формувального етапу та аналіз діяльності дітей у режисерській грі дозволив виявити: сформований стійкий інтерес до розігрування екологічних сюжетів; діти стали більш свідомо ставитися до природних об'єктів; рідше стала проявлятися негативна поведінка в природі; діяльність дітей характеризувалася вираженою потребою допомагати природі. У цілому формувальний етап педагогічного експерименту забезпечив формування основ екологічної культури та культури екологічно виправданої поведінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні / наук. керівник: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д.пед.н.; авт. кол-в: А. М. Богуш, Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. В. Гавриш, О. П. Долинна та ін. Київ : Вид-во «Слово», 2022. 26 с.
2. Беленька Г. В. Дошкільнятам про світ природи: старший дошкільний вік : навч.-метод. посіб. Київ : Генеза, 2021. 214 с.

3. Богуш А. М. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі : підручник. Київ : Слово, 2018. 403 с.
4. Гороба Н. Закладання основ екологічної культури особистості у дошкільному дитинстві. *Нова педагогічна думка*. 2021. № 1. С. 105–109.
5. Присяжнюк Л. Екологічна казка у роботі зі старшими дошкільнятами. *Дошкільне виховання*. 2022. № 9. С. 20–24.

Тетяна ТУРІЙ,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Наталія ГРИГОР'ЄВА**

д-р філософії (БДПУ)

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ КЕРІВНИКА ЯК УМОВА УСПІШНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Актуальність. Дошкільна освіта сьогодні ставить перед сучасним керівником нові вимоги в основі яких покладено не тільки виховання та навчання дошкільнят але й відповідний рівень професійної обізнаності. Освітні реалії України прокладають тернистий шлях фахового удосконалення керівників та їх заступників закладів дошкільної освіти і це полягає не тільки у стресостійкості та креативності але й відповідності запитам суспільства.

Заклад дошкільної освіти – це державна установа, яка має будувати міцні та довірливі відносини з громадськістю, органами місцевого самоврядування та батьками, а отже бути прозорим та відкритим. Звичайно все це відображається на людині яка керує ЗДО. Сучасний керівник дошкільного закладу має бути гнучким, емоційно загартованим, вмотивованим, мобільним професіоналом який вміло тримає у своїх руках всю внутрішню систему дошкільного закладу, слідує за інноваційним змінами, з легкістю вирішує нетипові ситуації, діє в взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу, а отже є професійним лідером. Основним показником професійної обізнаності керівника є його професійна компетентність. Вагомість професійності керівника, сучасні підходи до професійної діяльності, визначення єдиних вимог та успішна самореалізація професійних компетентностей керівника в закладі дошкільної освіти висвітлено в державних документах, а саме Законі України «Про освіту», Закон України «Про дошкільну освіту», Положення про заклад дошкільної освіти, Професійному стандарті «Керівника (директора) закладу дошкільної освіти» [5].

Ступінь досліджуваної проблеми. Поняття професійної компетентності у своїх працях розглядали такі вчені як: Є. Андрієнко,

І. Назарова, О. Дубасенюк, С. Вітвицька, С. Сисоєва та ін. Питання професійної компетентності керівника закладу дошкільної освіти досліджували Л. Пісоцька, Н. Лященко, К. Крутий та ін [3 : 54]. Важливо наголосити, що структуру та змістове наповнення поняття професійної компетентності досліджували такі вчені, як В. Петрук, О. Дубасенюк, О. Коваленко, С. Вітвицька, ін. Проблеми розвитку управлінських умінь керівників освітніх установ розглядали В. Бондар, В. Маслов, Л. Даниленко, Л. Поздняк, Л. Пермінова, Н. Анциперова, Н. Лященко, О. Бараєва, О. Мармаза, О. Мезіна, Т. Рожнова, Т. Сорочан, О. Тонконога та ін [2; 3].

Мета і методи дослідження. *Мета дослідження* – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність впливу професійної компетентності керівника на успішність діяльності закладу дошкільної освіти. *Методи дослідження:* теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення, класифікація, моделювання) – для вивчення та узагальнення наукових джерел з проблеми впливу професійної компетентності керівника на успішність управлінської діяльності ЗДО; емпіричні (спостереження, анкетування, бесіди, педагогічний експеримент, діагностичні методики) – для виявлення рівня сформованості професійної компетентності керівників ЗДО розроблені дві авторські анкети «Професійна компетентність керівника ЗДО» та «Оцінювання ефективності авторської програми професійна компетентність керівника як основа управлінської майстерності», методи математичної обробки результатів – для кількісного та якісного аналізу експериментальних даних. Для визначення теоретичних засад дослідження проводився аналіз та узагальнення наукової зарубіжної та вітчизняної літератури з проблеми.

Сутність дослідження. Професійна діяльність керівника в умовах якісних змін галузі передбачає не лише трансформацію власних креативних ресурсів, а й ефективне впровадження державних стандартів і нормативних вимог.

Нормативне визначення компетентності сьогодні подано в Законі України «Про освіту», в якому «компетентність» зазначена, як динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [5]. У Законі України «Про вищу освіту» компетентність визначена як «здатність особи успішно соціалізуватися, навчатися, провадити професійну діяльність, яка виникає на основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей» [4].

Професійна компетентність – це складні професійно-індивідуальні новоутворення, що на основі міждисциплінарної інтеграції здобутих знань, соціального, професійного та особистого досвіду, сформованих

умінь і навичок, особистісних якостей зумовлюють готовність та здатність людини до успішного виконання різних видів професійної діяльності.

Професійна компетентність фахівця передбачає: усвідомлення особистісних потягів до діяльності, потреб та інтересів; прагнення і ціннісні орієнтації; мотивів діяльності; уявлення про свої соціальні ролі; самооцінку особистісних властивостей і якостей, професійних знань, умінь і навичок, професійно важливих якостей; регулювання свого професійного становлення.

Проаналізувавши наукові психолого-педагогічні джерела щодо характеристики поняття професійної компетентності нами було виокремлено деякі з них: професійна готовність та здатність суб'єкту праці до виконання задач і обов'язків щоденної діяльності; певний психічний стан, що дозволяє діяти самостійно й відповідально, як оволодіння людиною здатністю й уміннями виконувати визначені професійні функції; здатність працівника якісно й безпомилково виконувати свої функції, як у звичайних, так і в екстремальних умовах, успішно опановувати нові знання й швидко адаптуватися до змінних умов; сукупність певних ознак: наявність знань для успішної діяльності; усвідомлення значущості вказаних завдань для майбутньої професійної діяльності; набір операційних умінь; володіння алгоритмами вирішення професійних завдань; здатність до творчості у вирішенні професійних завдань.

На основі компаративного аналізу наукових підходів та нормативно-правового забезпечення професійної діяльності керівника ЗДО, нами було диференційовано структуру його професійної компетентності за такими ключовими компонентами: *теоретико-методологічний*: охоплює фундаментальні знання в галузі педагогіки, менеджменту освіти та нормативно-законодавчої бази; *діяльнісний (праксеологічний)*: відображає здатність до практичної імплементації теоретичних знань та володіння прикладними навичками управління; *особистісний*: містить сукупність психологічних, морально-етичних та вольових якостей керівника.

У межах нашого дослідження професіоналізм керівника ЗДО станом на 2026 рік пропонується диференціювати за двома магістральними векторами: Професійні компетенції (інструментальний складник): *предметні*: глибоке розуміння специфіки освітньої галузі та змісту освітньо-виховного процесу; *управлінські*: володіння алгоритмами стратегічного планування, організації та моніторингу якості; *інноваційні*: здатність до імплементації новітніх освітніх та менеджерських технологій у практику закладу. Професійні здібності (потенціал інституційного зростання): цей складник визначає внутрішній ресурс керівника і включає когнітивну гнучкість, високу здатність до неперервного навчання (освіта протягом життя), ініціативність та лідерську харизму. Фундаментом цього блоку є адекватна професійна самооцінка та конструктивна амбіційність, що стимулює розвиток усієї організації.

Відповідно проаналізувавши науково-дослідницьку літературу на основі теоретико-методологічних підходів ми вважаємо, що основними критеріями успішності сучасної управлінської парадигми є: стратегічно-інноваційний критерій: визначається здатністю керівника виступати архітектором розвитку закладу. Показниками тут виступають: наявність дієвої (а не формальної) стратегії розвитку, впровадження інноваційних моделей виховання та високий рівень автономії закладу; управлінсько-резильєнтний критерій: відображає професійну спроможність забезпечувати безперервність освітнього процесу в екстремальних умовах. Показниками є: створення безпечного та інклюзивного середовища, ефективність безпечових протоколів та психологічна стійкість колективу; компетентісно-акмеологічний критерій: характеризує рівень професійної зрілості керівника як «суперпрофесіонала». Показниками слугують: розвинена управлінська рефлексія, наявність акмеологічних інваріантів (антиципація, самоорганізація) та прагнення до неперервного самовдосконалення (навчання впродовж життя); соціально-партнерський критерій: базується на архітектоніці комунікацій. Показники включають: рівень лояльності та згуртованості колективу, ефективність «педагогіки партнерства» у взаємодії з батьками та прозорість комунікації із зовнішніми стейкхолдерами.

Висновки. Успішність управлінської діяльності керівника ЗДО в умовах сучасних реформ є похідною від гармонійного поєднання нормативної кваліфікації та особистісного лідерського потенціалу. Головним індикатором успіху сьогодні є перехід від моделі «адміністратора-контролера» до моделі «лідера-фасилітатора», який здатен забезпечити високу якість освітньої діяльності через розвиток людського капіталу та формування резильєнтного, безпечного та інноваційного освітнього простору. Доведено, що лише за умови гармонізації кваліфікаційних вимог, психологічної стійкості та ціннісних орієнтирів керівник стає здатним виконувати головну місію в умовах реформ – забезпечувати високу якість дошкільної освіти як фундаменту людського капіталу держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бедякова О. Ю., Селюк І. І. *Поняття компетентності та компетенції в освіті. VI Всеукраїнська наукова конференція молодих учених та студентів «Актуальні проблеми та перспективи розвитку маркетингового управління»*. Збірник тез конференції. (Київ, 5 квітня 2019 р.). Київ, 2019. С. 92. URL : https://er.knuid.edu.ua/bitstream/123456789/12832/1/APPRMU2019_P092.pdf (дата звернення: 15.11.2025).
2. Дольнікова Л. В., Наконечна М. В. *теоретико-методологічний аналіз понять «компетенція», «компетентність» і «професійна компетентність»*. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Педагогічні науки: реальність та перспективи*. Київ, 2018. Випуск 65. С. 35-41.

3. Дудник Н. Професійна компетентність керівника сучасного закладу дошкільної освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Умань, 2022. № 82. С. 41-45. URL : <http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2022/82/6.pdf> (дата звернення: 17.12. 2025).
4. Керівник (директор) закладу дошкільної освіти : методичні рекомендації щодо впровадження професійного стандарту. Київ : УІПО, 2023. URL : <https://mon.gov.ua/news/zatverdzheno-metodichni-rekomendatsii-shchodo-vprovadzhennya-profesiynogo-standartu-kerivnika-direktora-zakladu-doshkilnoi-osviti> (дата звернення: 16.12.2025).
5. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII (із змінами та доп.). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index> (дата звернення: 15.12.2025).

Юлія УМАНЕЦЬ,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти
Науковий керівник: **Наталія ГРИГОР'ЄВА,**
д-р філософії (БДПУ)

МЕНЕДЖМЕНТ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВИТИ: ТЕХНОЛОГІЇ МОТИВАЦІЇ ТА ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІВ

Дошкільна освіта є першою ланкою безперервної освіти та фундаментом подальшого розвитку особистості. Саме в дошкільному віці закладаються основи соціалізації, емоційного інтелекту, базових компетентностей і цінностей дитини. Відтак ефективність функціонування закладу дошкільної освіти (ЗДО) значною мірою залежить від якості управління. У сучасних умовах трансформації освітньої системи України проблема менеджменту в дошкільній освіті набуває особливої актуальності [1; 2].

Актуальність проблематики зумовлена реалізацією положень Закону України «Про освіту» та Закону України «Про дошкільну освіту», які визначають автономію закладів освіти, відповідальність керівника за результати діяльності, прозорість управління та забезпечення внутрішньої системи якості освіти [3].

У контексті реформ змінюється роль керівника: від адміністратора, що контролює виконання інструкцій, до менеджера-лідера, який: формує стратегію розвитку закладу; забезпечує ефективне використання ресурсів; організовує командну роботу; відповідає за якість освітнього процесу [2; 4]. Таким чином, сучасна нормативна база підвищує вимоги до професійної компетентності управлінських кадрів.

Сучасне суспільство висуває нові вимоги до дошкільної освіти створення безпечного та інклюзивного середовища, індивідуалізація освітнього процесу, формування ключових компетентностей, партнерська взаємодія з родиною [1].

ЗДО функціонує як відкрита соціально-педагогічна система, що активно взаємодіє з громадою. Відтак менеджмент повинен враховувати інтереси різних категорій: дітей, батьків, педагогів, місцевої влади.

Особливої ваги набуває управління в умовах соціальної нестабільності та кризових явищ, коли керівник має забезпечити психологічну безпеку та стабільність освітнього середовища [4].

Одним із ключових напрямів реформування освіти є створення системи забезпечення якості. Це передбачає: стратегічне планування розвитку закладу; моніторинг освітньої діяльності; оцінювання професійної діяльності педагогів; впровадження інноваційних технологій.

Ефективний менеджмент спрямований на створення внутрішньої системи забезпечення якості, що включає планування, організацію, мотивацію та контроль. Без науково обґрунтованих управлінських рішень досягнення високої якості дошкільної освіти є неможливим [2].

Людський ресурс є головним капіталом закладу дошкільної освіти. Менеджмент у цій сфері передбачає: формування професійної команди; створення сприятливого психологічного клімату; мотивацію педагогів до інноваційної діяльності; організацію безперервного професійного розвитку. Керівник виступає не лише адміністратором, а й наставником, організатором методичної роботи [4]. Саме від стилю управління залежить рівень згуртованості колективу та ефективність педагогічної діяльності.

В умовах фінансової автономії закладів освіти актуалізується проблема ефективного управління ресурсами: бюджетне планування; залучення додаткових джерел фінансування; раціональне використання матеріально-технічної бази; формування позитивного іміджу закладу.

Конкуренція між державними та приватними закладами посилює потребу у стратегічному менеджменті, маркетингових підходах та розвитку бренду ЗДО.

Цифрова трансформація освіти вимагає впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в управлінську діяльність: електронний документообіг; онлайн-комунікація з батьками; використання цифрових освітніх ресурсів; автоматизація управлінських процесів.

Менеджмент у дошкільній освіті набуває інноваційного характеру, що передбачає відкритість до змін, гнучкість та готовність до модернізації.

Сучасні тенденції управління освітою передбачають перехід: від авторитарної моделі – до демократичної; від контролю – до партнерства; від функціонального управління – до стратегічного розвитку.

Керівник ЗДО має бути агентом змін, здатним прогнозувати перспективи розвитку, приймати відповідальні рішення та формувати інноваційну культуру організації.

Отже, актуальність проблеми менеджменту в дошкільній освіті визначається: освітніми реформами та оновленням законодавчої бази; зростанням вимог до якості освітніх послуг; необхідністю стратегічного управління ресурсами; професіоналізацією управлінської діяльності; цифровізацією та інноваційними процесами.

Ефективний менеджмент у закладі дошкільної освіти є визначальним чинником його конкурентоспроможності, стабільності та успішного розвитку дітей. Саме тому дослідження теоретичних і практичних засад управління в цій сфері є надзвичайно актуальним напрямом сучасної педагогічної науки [1; 2; 4].

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) : нова редакція / М-во освіти і науки України. Київ, 2021. URL : <https://mon.gov.ua> (дата звернення: 25.02.2026).
2. Калініна Л. М. Управління навчальним закладом : навч. посіб. Київ : Шкільний світ, 2010. 312 с.
3. Мармаза О. І. Менеджмент в освіті : навч.-метод. посіб. Харків : Основа, 2009. 256 с.
4. Про дошкільну освіту : Закон України від 11.07.2001 № 2628-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14> (дата звернення: 25.02.2026).
5. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 25.02.2026).

Світлана ЦУКОРНИК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти І курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Наталя ГРИГОР'ЄВА,**

доктор філософії (БДПУ)

СТВОРЕННЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО МЕТОДИЧНОГО КАБІНЕТУ В СИСТЕМУ УПРАВЛІННЯ ДОШКІЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ

Актуальність дослідження. Сучасний заклад дошкільної освіти працює в умовах постійних змін та зростання вимог до якості освітнього процесу. Серед проблем – перевантаження педагогів документацією, несистемність методичних матеріалів, обмежений обмін досвідом та потреба у постійному професійному розвитку. Традиційні форми методичної роботи не завжди забезпечують її мобільність і доступність.

Цифровізація освіти відкриває можливості для оновлення управлінських і методичних процесів, але супроводжується

труднощами: недостатньою цифровою компетентністю педагогів, відсутністю єдиного цифрового простору та фрагментарним використанням електронних ресурсів. Електронний методичний кабінет може стати дієвим інструментом вирішення цих проблем, забезпечуючи упорядкування та доступність матеріалів, оперативну комунікацію, підтримку самоосвіти педагогів і оптимізацію управління. Його впровадження формує цілісне цифрове методичне середовище та підвищує ефективність методичної роботи в ЗДО.

Ступінь досліджуваності проблеми. Наукові джерела демонструють різноманітні підходів до визначення принципів методичної роботи. А. Богуш виділяє академічну узгодженість, доступність і мотиваційну спрямованість, що включає створення сприятливого середовища, поєднання колективних та індивідуальних форм, персоналізовані траєкторії розвитку, цифрові технології та професійну рефлексію. В електронному методичному кабінеті важливим є баланс між командною взаємодією та індивідуальною підтримкою на основі результатів самооцінювання.

Л. Лохвицька наголошує на автономії педагогів, міждисциплінарній співпраці, наставництві, постійному оновленні знань і гнучкому реагуванні на освітні запити. Реалізація цих принципів у цифровому середовищі підтримує професійну свободу та самостійність. С. Тесленко доповнює перелік принципами науковості, практичної спрямованості, ефективності, мобільності та оптимального поєднання індивідуальних і групових форм, що в онлайн-форматі забезпечується інтерактивними ресурсами та електронними платформами.

Традиційні положення про методичний кабінет підкреслюють демократичність, відкритість, прозорість та безперервний професійний розвиток. Натомість нормативні документи не уточнюють принципів діяльності кабінету в цифровому форматі. Узагальнення джерел дозволяє визначити ключові засади функціонування електронного методичного кабінету: демократичність, відкритість інформаційного середовища, колегіальність, цифрову доступність та орієнтацію на безперервний розвиток педагогів.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та практично розробити модель електронного методичного кабінету й перевірити ефективність його впровадження в системі управління закладом дошкільної освіти. **Методи дослідження.** Теоретичні – аналіз, синтез, порівняння, узагальнення наукових, нормативно-правових і методичних джерел з проблем управління ЗДО, методичної роботи та цифровізації освіти; емпіричні – анкетування, опитування, спостереження, аналіз документації закладу дошкільної освіти, педагогічний експеримент, кількісна та якісна обробка результатів дослідження.

Сутність дослідження. Заклад дошкільної освіти є складною соціально-педагогічною системою, у межах якої формується організована спільнота учасників освітнього процесу. Ефективність її функціонування значною мірою залежить від продуманої структури управління, розподілу повноважень і реалізації управлінських функцій.

У сучасних умовах на керівника закладу дошкільної освіти покладається широкий спектр завдань, пов'язаних із забезпеченням стабільного функціонування та стратегічного розвитку установи. Заклад дошкільної освіти є відкритою соціально-освітньою системою, що постійно змінюється та вдосконалюється. Зміни в ній можуть мати як прогресивний характер, так і призводити до регресивних явищ. Позитивна динаміка розвитку забезпечується завдяки цілеспрямованій управлінській діяльності, що ґрунтується на наукових підходах і системному аналізі.

Важливою складовою управлінської системи є методична робота. У більшості закладів дошкільної освіти її координує методист, а за відсутності цієї посади відповідні функції покладаються на директора. Методичний супровід забезпечує системність і якість освітнього процесу.

До функціональних обов'язків методиста належать: організація та координація освітньої діяльності; методичне забезпечення педагогічної роботи; створення умов для всебічного розвитку дітей; впровадження особистісно орієнтованих підходів; забезпечення диференційованого навчання з урахуванням індивідуальних особливостей вихованців; контроль за дотриманням вимог охорони праці; наставництво молодих спеціалістів; керівництво педагогами-стажистами; взаємодія з батьками щодо питань виховання й розвитку дітей; здійснення систематичного моніторингу якості освітнього процесу. Окрім цього, методична служба сприяє формуванню позитивного соціально-психологічного клімату в педагогічному колективі [1].

Методична робота в закладі дошкільної освіти є невід'ємним компонентом управлінської діяльності керівника та спрямована на забезпечення якості освітнього процесу. Організаційним осередком цієї діяльності виступає методичний кабінет, який координує, систематизує та спрямовує професійний розвиток педагогічного колективу. Його функціонування визначається Типовим положенням про методичний кабінет дошкільного закладу, що регламентує основні напрями, завдання та зміст роботи [4].

Головне призначення методичної роботи полягає у створенні умов для безперервного професійного зростання педагогів, підвищення їхньої кваліфікації та вдосконалення фахових компетентностей. У межах управлінської системи закладу методичний кабінет забезпечує надання консультативної та практичної допомоги педагогічним працівникам, сприяє впровадженню сучасних освітніх технологій і

методик, а також підтримує процес організації освітньої діяльності дітей у партнерській взаємодії з батьками [1].

Важливим напрямом методичної діяльності є методичний супровід освітнього процесу, який включає аналіз, планування та корекцію педагогічної роботи, а також забезпечення її науково-методичної основи. Окрім цього, методична служба сприяє поширенню психолого-педагогічних знань серед батьківської громади, що посилює взаємозв'язок між закладом і родиною та підвищує ефективність виховання дітей [1].

Протягом останніх років система методичної роботи у закладах дошкільної освіти України зазнала суттєвих змін, що зумовлено цифровізацією освітнього простору та реформуванням галузі. Методична діяльність стала більш варіативною, персоналізованою, мобільною та технологічно орієнтованою. У зв'язку зі зростанням нормативних вимог до організації освітнього процесу та збільшенням функціонального навантаження на методистів виникла потреба впорядкування їхніх обов'язків і модернізації форм методичного супроводу. Особливої актуальності це набуло після втрати чинності Наказу Міністерства освіти і науки України від 16 квітня 2018 року № 372, положення якого раніше слугували орієнтиром для організації методичної діяльності. У таких умовах електронний методичний кабінет постає як сучасний інструмент систематизації, координації та оптимізації методичної роботи [4].

Структура електронного методичного кабінету передбачає інтеграцію функцій аналізу, планування, організації, координації та контролю діяльності педагогів. Його діяльність спрямована на створення умов, за яких кожен педагог має можливість реалізувати власний творчий потенціал, удосконалити професійні компетентності та підвищити якість освітньої діяльності. Ефективність функціонування електронної методичної системи залежить від чіткого визначення її базових принципів.

Основні висновки. Система управління закладом дошкільної освіти є цілісною соціально-освітньою структурою, функціонування якої регламентується законодавчими актами та спрямоване на забезпечення якості освітнього процесу. Вона охоплює взаємодію керівника, педагогічного колективу, методичної служби, батьків та інших учасників освітнього процесу. Ефективність цієї системи визначається чіткою організаційною структурою, розподілом повноважень, узгодженістю управлінських рішень і орієнтацією на розвиток особистості дитини.

Керівник закладу дошкільної освіти виступає центральною ланкою управлінської системи. Його діяльність передбачає стратегічне планування, організацію роботи колективу, раціональне

використання ресурсів, контроль та аналіз результатів освітньої діяльності. Професійна компетентність директора безпосередньо впливає на якість освітніх послуг, психологічний клімат у колективі та перспективи розвитку закладу.

Методична робота в ЗДО є ключовим інструментом управління якістю освіти. Вона забезпечує професійний розвиток педагогів, впровадження інноваційних технологій, удосконалення освітнього процесу та підтримку партнерської взаємодії з батьками. Методичний кабінет як організаційний центр цієї діяльності виконує функції координації, консультування, аналітичного супроводу та контролю, сприяючи формуванню професійної культури педагогічного колективу.

Принципи організації методичної роботи – науковість, практична спрямованість, доступність, демократичність, колегіальність, мобільність, автономія педагогів та безперервність професійного розвитку – визначають її результативність і забезпечують адаптацію до сучасних освітніх викликів.

Електронний методичний кабінет є сучасною формою організації методичної діяльності в умовах цифровізації освіти. Він поєднує традиційні управлінські функції з можливостями інформаційно-комунікаційних технологій, забезпечує оперативний доступ до нормативних документів, методичних матеріалів, аналітичних ресурсів та платформ для професійної взаємодії. Його структура охоплює інформаційний, аналітичний, консультативний та моніторинговий компоненти.

Запровадження електронного методичного кабінету сприяє підвищенню ефективності управлінської діяльності керівника, оптимізації методичного супроводу, розвитку професійної автономії педагогів та створенню відкритого інформаційного освітнього середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богуш А. Методична робота в закладах дошкільної освіти : навч. посіб. Одеса : Букаєв Вадим Вікторович, 2022. 200 с.
2. Крутій К. Л. Моніторинг як сучасний засіб управління якістю освіти в дошкільному закладі : монографія. Запоріжжя : ЛІПС. ЛТД, 2006. 172 с.
3. Лохвицька Л. В. Науково-методичне забезпечення системи дошкільної освіти: історична ретроспектива і напрями модернізації на сучасному етапі. *Рідна школа*. 2018. № 3–4. С. 55–59.
4. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України «Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів» від 01.06.2013 р. № 665. *Освіта.ua*. URL : <https://osvita.ua/legislation/other/37302/> (дата звернення: 02.02.2026).
5. Тесленко С. О. Проблема організації і управління методичною роботою в закладі дошкільної освіти в теорії і практиці дошкільної освіти. *Colloquium-journal*. 2022. № 33(156). С. 41–44.

Наталія ЧАПЛЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Надія КОТ,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ХУДОЖНЬО-ПРОДУКТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ КОРЕКЦІЇ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ З ООП

Дослідження емоційної сфери особистості свідчать про її важливість у формуванні пізнавальних процесів та соціальному становленні, а емоційна компетентність розглядається вченими як ключ до успіху в усіх сферах життя [1; 3]. Емоційне благополуччя дитини є однією з найголовніших умов її психічного розвитку. Емоції дитини з особливими освітніми потребами недостатньо диференційовані, часто неадекватні, переживання примітивні, полюсні. Також виникають труднощі в розумінні емоцій інших людей [2]. Такі особливості потребують педагогічної корекції. Емоційне неблагополуччя дитини з ООП, які виховуються в інклюзивній групі, турбує не лише психолога, дефектолога, а й вихователів, яким особливо необхідні знання методів і прийомів спеціальної профілактики та корекції емоційного розвитку.

Аналіз наукових досліджень показав, що вітчизняні психологи і педагоги вважають найефективнішим здійснення корекційної роботи у процесі діяльнійної корекції (І. Бех, Е. Данілавічюте, С. Конопляста, Г. Костюк, І. Мартиненко, В. Синьов, Є. Соботович, О. Хохліна, М. Шеремет та ін.). В роботах В. Гладуш Д. Завітренко, В. Кравченко, Р. Подгорна, І. Снісаренко, С. Столяр та ін. художньо-продуктивна діяльність (малювання, аплікація, конструювання, ліплення) розглядається як ефективний засіб корекції психофізичного розвитку особливої дитини. Саме ці види зображувальної діяльності широко застосовуються в освітньому процесі вихователем інклюзивної групи.

Прагнення до продуктивних видів діяльності властиве всім дітям вже з раннього віку. Їх зв'язок з важливими психічними функціями: зоровим сприйняттям, моторною координацією, мовленням і мисленням не тільки сприяє розвитку кожної з них, але й пов'язує ці функції між собою, допомагаючи дитині засвоювати знання, формувати уявлення про навколишній світ [4].

Особливістю художньо-продуктивної діяльності є переважання в ній емоційних реакцій на дійсність, емоційне відображення світу. У дитячій художньо-продуктивній діяльності вчені виділяють функції, що найбільш яскраво проявляються через емоції: гедоністичну, катарсичну, прогностичну, компенсаторну [3]. Виходячи з цього, ми вважаємо, що

художньо-продуктивна діяльність у системі виховання та навчання дітей з ОПП має корекційне спрямування у тому випадку, коли становлення продуктивних видів діяльності відповідає специфічним освітнім потребам дітей досліджуваних категорій і займає певне місце у комплексному корекційно-розвитковому впливі. Навчання малюванню, ліпленню, аплікації ґрунтується на засвоєнні дітьми різноманітних знаково-символічних засобів. При цьому провідна роль належить дорослому, проте ступінь його участі на різних етапах навчання і у роботі з дітьми різних категорій має різний характер. Отже, метою нашої роботи є теоретичне обґрунтування й експериментальна перевірка методичних основ використання художньо-продуктивної діяльності у корекції емоційної сфери дітей із ООП.

Нами була розроблена комплексна програма педагогічної корекції емоційної складової поведінки дошкільників 5-6 років засобами продуктивно-художньої діяльності.

Зміст програми включає 5 блоків корекційних занять. Перший, підготовчий блок спрямований на зняття у дитини стану емоційного дискомфорту, створення для неї ситуації успіху, розвиток творчої уяви та когнітивних процесів шляхом виконання завдань ритмічної структури малювання; підвищення впевненості у своїх силах за допомогою використання контурів, підкладок різної конфігурації, лінійок з екранчиками, малювання за опорними точками, штрихування готових форм предметів.

Другий блок занять розв'язує проблему емоційної нестабільності особистості, формуючи у дітей розуміння емоційних станів людей, уявлень про добрі, хороші та погані вчинки. Використання кольору в малюнках дітей ми розглядаємо як засіб діагностики змін їхнього емоційного стану. Цей блок включив роботу з піктограмами, малювання предметів, що позначають полярні поняття, і такі теми: «Приємне-неприємне», «Радість-сум», «Веселе-сумне».

Третій блок включає заняття, спрямовані на корекцію залежності від оточуючих, а отже ми спланували завдання формування у дитини самостійності у прийнятті рішень, використання ним варіативності створення образів, навчання новим формам спілкування. У вирішенні цих завдань допомогли такі прийоми малювання: пуантілізм, кляксографія, ігри з інтенсивного навчання: «Закарлючка», «Гра художників», «Піктографія», «Опорні сигнали» тощо.

Четвертий блок ми спланували для вирішення завдань зі зняття тривожності. Ми припускали, що завдання, пов'язані з розвитком ручної вмілості, формуванням координованості та точності рухів у процесі малювання, допоможуть вирішити нам цю проблему. Тому у цьому блоці передбачалося формування впевненості рухів руки шляхом проведення різних ліній: спіралеподібних, пунктирних, хвилястих, переривчастих тощо; серія занять із корекції страхів; пластиліновий живопис; малювання свого настрою.

Призначення занять п'ятого блоку полягає у знятті почуття ворожості та агресивності у дитини, і, у зв'язку з цим, передбачається вирішення таких завдань: формування емоційного усвідомлення своєї поведінки; негативних форм, що заважають налагодженню контактів із оточуючими; своєї ролі в колективі однолітків. Ці завдання вирішувалися за допомогою малювання на теми: «Який ти зараз», «Яким ти хочеш бути», «Красиве та потворне», та в грі з інтенсивного навчання «Кольори емоцій».

Ми вважаємо, що програма дозволить досягнути позитивних результатів у корекції емоційної сфери дошкільників на фоні гуманізації ставлення до особливої дитини та створення відповідних умов: 1) безумовне прийняття дитини, незважаючи на її психофізичні особливості; 2) створення ситуації успіху, яка налаштовує дитину на позитивний результат її діяльності та поведінки; 3) підвищення соціального статусу особливої дитини, підкреслювання її переваг у діяльності; 4) заохочення будь-якої ініціативи особливої дитини в продуктивно-художній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (у дошкільному дитинстві) : навч. посіб. [для вищих навч. закладів]. Київ : Освіта, 1998. 255 с.
2. Коць М., Костючик Н., Ващенко Г. Особливості емоційного розвитку дітей з особливими освітніми потребами. *Соціальна адаптація особистості в сучасному суспільстві, ортобіоз та паліативна допомога*: матеріали VII наук.-практ. інтернет-конф. (з міжнар.участ.) (14-16 січ. 2021 р.) / за заг. ред. Я. О. Гошовського, Ж. П. Вірної, Д. Т. Гошовської, Н. К. Вічалковської, О. Є. Іванашко. Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2021. URL : <https://www.inforum.in.ua/conferences/22/67> (дата звернення: 30.01.2026).
3. Махній М. М. Психомалюнкові методики у діагностично-корекційній роботі в системі інклюзивної освіти : інформаційно-методичний посібник. Чернівці : Видавництво «Десна Поліграф», 2021. 128 с.
4. Попиченко С., Скрипник Н. Образотворча діяльність як засіб діагностики та корекції емоційного стану дитини. *Наукові перспективи*. 2023. № 8 (38). URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/6089> (дата звернення: 30.01.2026).

Ірина ЧЕПЕЛЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Алла ОМЕЛЯНЕНКО,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ВИХОВАННЯ УСВІДОМЛЕНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРАВИЛ ПОВЕДІНКИ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Актуальність дослідження. Оновлення всіх сфер суспільного життя, переосмислення сутності людських цінностей та їхнього значення в житті індивіда, як зазначено в Базовому компоненті дошкільної освіти,

спонукає до зосередження на проблемі виховання творчої особистості, здатної керувати своєю поведінкою не на підставі підпорядкування суспільним моральним нормам, а на усвідомленні їхньої моральної цінності та справедливості [1]. Відповідно до цього необхідно вдосконалювати роботу з виховання морально цінної поведінки у дітей, починаючи з дошкільного віку, формування у них здатності довільно керувати своєю поведінкою не на основі «сліпого» підпорядкування правилам, а на усвідомленні моральних цінностей, справедливості моральних норм, розвитку гуманного ставлення до оточуючих.

Ступінь дослідження проблеми. Вивчення психолого-педагогічних досліджень дозволило виділити теоретичні та прикладні напрями у розробці проблеми виховання морально цінної поведінки дітей. Так, значна низка дослідників надає важливого значення регульовальній ролі правил в організації поведінки дітей дошкільного віку: діючи відповідно до правил, дитина вчиться співвідносити свої вчинки з об'єктивними вимогами, які вкладені до них, а саме правило служить дитині орієнтиром у виборі певних дій або оцінці поведінки однолітків.

Як зазначають автори, ознайомлення з правилами служить засобом формування слухняності та дисциплінованості (Г. Лаврентьева, О. Остряньська, С. Нечай, С. Ладивір), доброзичливих взаємин з однолітками (В. Рагозіна, Н. Гавриш, Г. Беленька, І. Бех, Н. Басюк, В. Маршицька). Водночас у літературі наголошується, що наявність знань про моральні правила ще не визначає морально цінної поведінки дошкільника. Нерідко виникають розбіжності між знаннями дітей та їхньою реальною поведінкою, що свідчить про формальне засвоєння. Науковці В. Бенера, О. Белкіна-Ковальчук, І. Бодраченко, Н. Водолага, М. Галяпа, Л. Герасименко, Н. Гуцуляк, О. Долинна акцентують увагу на засобах, які сприяють перетворенню моральних уявлень дитини на рушійні мотиви її поведінки.

У студіях зазначених авторів визначено засоби морального виховання, серед них такі: гра, праця, діяльність на заняттях, в процесі яких діти набувають практичного досвіду активного використання моральних норм і правил поведінки, що сприяють регуляції відносин між однолітками.

У багатьох дослідженнях науковцями Л. Костюхіна, О. Монке, Р. Новгородський, І. Печенко, О. Кононко, В. Луценко, С. Нечай, О. Сидельникова, О. Терещенко визначені методи виховання у дітей усвідомленого ставлення до правил і умови, які забезпечують встановлення єдності знань і поведінки дітей.

Аналіз проведених досліджень показує, що в них формуються окремі вимоги до організації роботи педагога, які сприяють вихованню поведінки, та відповідають моральним нормам, проте проблема виховання у дітей усвідомленого ставлення до правил поведінки не була предметом спеціального вивчення. Це

дозволило висунути як предмет дослідження, зміст та методи виховання усвідомленого ставлення до правил, що регулюють поведінку дітей старшого дошкільного віку в оточенні однолітків.

На думку українських та закордонних дослідників, які розкривають особливості розвитку вольової поведінки та усвідомленості у поведінці, розуміння дітьми сенсу та цінностей моральних норм поведінки відбувається у старшому дошкільному віці, коли у дітей формується моральна свідомість (Г. Балл, Г. Костюк, А. Богуш, В. Котирло, К. Бюлер, В. Сміт, А. Манова-Томова, Р. Мелхорн). Отже, найбільш сензитивним віком для розв'язання завдань із виховання усвідомленого ставлення до правил, доречно вважати старший дошкільний вік.

Важливе значення мають дослідження низки психологів: О. Вовчик-Блакитна, О. Воронова, Т. Дуткевич, І. Карабаєва, О. Кононко, С. Максименко, Р. Павелків, О. Цигипало, В. Рибалка, які відзначають, що присвоєння дитиною багатьох моральних правил відбувається з урахуванням в її розвитку розуміння і вміння поділяти стан однолітка, що спонукає виявляти щодо нього гуманне ставлення (співчуття, турботу, чуйність).

У той же час, як наголошують науковці Г. Балл, І. Бех, Н. Гавриш, В. Рибалка при саморегуляції поведінки дошкільнику необхідно докладати вольові зусилля, вміння володіти собою, здатність стримувати себе від недоречних дій, проявляти морально-вольові якості [2; 3; 4; 5].

Таким чином, аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що вирішення завдання виховання усвідомленого ставлення до правил поведінки у дітей старшого дошкільного віку можливе при створенні оптимальних умов, що забезпечують єдність впливу на когнітивну, емоційну і вольову сферу дитини, використання відповідної методики, що ще недостатньо представлено в теорії та методики дошкільної освіти. Аналіз стану проблеми у психолого-педагогічній літературі зумовлює необхідність її вивчення.

Мета і методи дослідження. Використана комплексна методика дослідження, що включає теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний); анкетування; бесіди з вихователями.

Сутність дослідження. На основі аналізу літератури і проведених спостережень ми пристаємо до позиції науковців, які розглядають зміст поняття «усвідомлене ставлення до правил поведінки» щодо дітей старшого дошкільного віку як єдність і взаємодію трьох компонентів (когнітивного, емоційного та вольового): знання правила та розуміння його морального сенсу, усвідомлення його моральної цінності, саморегуляція вчинків з орієнтиром на моральні правила та емоційний стан ровесників.

Теоретичними засадами формувального експерименту виступили положення про виховання морально цінної поведінки на підставі перетворення моральних уявлень дитини у внутрішні мотиви поведінки, а також положення про здатність старших дошкільників до прогнозування наслідків передбачуваних вчинків.

Зміст та методи роботи педагога, спрямовані на виховання усвідомленого ставлення до правил поведінки у дітей старшого дошкільного віку, полягають у наступному: а) пояснення дошкільникам сенсу, моральної цінності та справедливості моральних правил на основі прогнозування наслідків передбачуваних вчинків. Використання в роботі з дітьми бесід-роздумів за сюжетними картинками з моральним змістом з інсценуванням ситуацій, що сприяє нагромадженню морального досвіду старших дошкільників; б) виховання в дітей старшого дошкільного віку орієнтира на емоційний стан однолітка, врахування його інтересів під час вибору конкретного вчинку в реальних життєвих ситуаціях з розвитком емпатичного відгуку на його переживання. З метою попередження «моралізування», формування негативного ставлення до негативних вчинків доцільно використовувати мистецькі твори з гумористичним змістом, в яких герої, що вчиняють урозріз із правилами, представлені у смішному вигляді. Це спонукає дітей стримуватися надалі від негативних вчинків; в) розвиток в дітей віком старшого дошкільного віку здатності до вольових зусиль під час правил поведінки. Використання у роботі з дітьми проблемних педагогічних ситуацій сприяє розвитку в них довільних норм усвідомленої поведінки

Основні висновки. У ході експериментальної роботи були визначені умови організації педагогічної роботи, що створюють достатні можливості для виховання у дітей усвідомленого відношення до правил поведінки, серед них такі: створення в групі закладу дошкільної освіти обстановки емоційного комфорту для кожної дитини; встановлення довірчих відносин педагога з дітьми, особистісно-орієнтованого спілкування; пояснення старшим дошкільникам сенсу моральних правил при забезпеченні впливу на їхню когнітивну, емоційну та вольову сфери.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні / наук. керівник: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д.пед.н.; авт. кол-в: А. М. Богуш, Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. В. Гавриш, О. П. Долинна та ін. Київ : Вид-во «Слово», 2022. 26 с.
2. Балл Г. О. Проблема гуманізації освіти та деякі напрями її розв'язання. *Психологічні засади гуманізації загальної середньої освіти* : зб. статей. Рівне, 2021. С. 3–13.
3. Бех І. Д. Виховання особистості: сходження до духовності. Київ : Либідь, 2021. 272с.
4. Гавриш Н. В. Сучасне заняття в дошкільному закладі : навч.-метод. посібник. Луганськ : Альма-матер, 2007. 495 с.
5. Рибалка В. В. Психологія розвитку творчої особистості. Київ: ІЗМН, 2024. 236 с.

ПОЧАТКОВА ОСВІТА

Марія БОНДАРЕНКО,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 2 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Лідія ЧЕРЕДНИК,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ У ПЕРШИЙ РІК ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Початок систематичного навчання у першому класі супроводжується значними змінами для дитини: зміна соціального статусу, нового виду діяльності, середовища та вимог до поведінки. Ці нові умови викликають інтенсивну адаптацію фізіологічних, психологічних та соціальних механізмів особистості школяра, що має прямий вплив на його успішність та добробут. Цей процес становить один із найважливіших періодів у житті дитини, оскільки він визначає подальшу успішність шкільної діяльності, мотивацію до навчання та соціальну інтеграцію в освітній простір. Незважаючи на реформи та впровадження Нової української школи (НУШ), проблема адаптації першокласників все ще потребує глибшого наукового осмислення та практичної підтримки з боку педагогів і батьків.

Питання адаптації школярів до навчання розглядається вітчизняними дослідниками як комплекс явищ, що включає біологічні, психологічні та соціальні аспекти. Зокрема, у статті Яструб (2021) розкриваються сутність, види та умови успішної адаптації першокласників. Існують наукові праці, присвячені психолого-педагогічному аналізу адаптації молодших школярів до НУШ, де визначено основні компоненти адаптаційного процесу. Однак в українській літературі бракує комплексних емпіричних досліджень, що враховують сучасні соціокультурні чинники (зміни освітньої політики, вплив воєнних умов, нормативні зміни). Це обумовлює актуальність подальшого наукового пошуку в цьому сегменті педагогіки та психології.

Мета дослідження полягає у визначенні особливостей процесу адаптації здобувачів початкової освіти на першому році навчання, виключно з етапами, чинниками та умовами успішної адаптації. Основними методами дослідження є: 1. Теоретичний аналіз наукової літератури – визначення сутності адаптації, її видів та рівнів. 2. Психолого-педагогічний аналіз – оцінювання ролі педагогічних умов та освітнього середовища в адаптаційному процесі. 3. Спостереження

та психодіагностика – дослідження поведінки учнів, їх соціальної інтеграції, емоційного стану та сформованості навчальних навичок. 4. Анкетування та опитування учителів і батьків щодо чинників, що впливають на адаптацію. 5. Такий комплекс методів дозволяє всебічно вивчати процес входження дитини в шкільне життя та виявляти як позитивні, так і проблемні прояви адаптації.

Адаптація учнів першого року навчання розглядається як процес пристосування дитини до нових навчально-соціальних умов шкільного середовища, що включає: біологічну адаптацію – звикання до нового режиму, тривалості навчального дня та фізичних навантажень. Психологічну адаптацію – зміни у мисленні, емоційному стані, довільній увазі, мотивації до навчання. Соціальну адаптацію – встановлення міжособистісних контактів з однолітками і вчителем, прийняття правил поведінки. Автори підкреслюють, що ці компоненти тісно пов'язані і впливають один на одного, а успішна адаптація проявляється у високому рівні навчальної діяльності, позитивному ставленні до школи та соціальній інтеграції дитини в колектив. Процес адаптації має динамічний характер і складається з кількох фаз: рання адаптація – перші тижні навчання, коли дитина знайомиться з новим режимом, перехідна фаза – формування стійких навичок навчальної діяльності, стабілізація – встановлення оптимального рівня взаємодії з оточенням та нормалізація навчальних досягнень. Дослідження показують, що частина дітей адаптується відносно швидко (протягом 1–2 місяців), але для інших цей процес може бути довшим та потребувати педагогічної підтримки. У науковій літературі виокремлюють як внутрішні, так і зовнішні чинники адаптації. До внутрішніх належать індивідуальні особливості розвитку – рівень пізнавальних процесів, мотиваційна готовність до навчання, емоційна стабільність. Зовнішні чинники включають педагогічні умови, стиль взаємодії вчителя та однолітків, організацію навчального середовища. Успішність адаптації також тісно пов'язана з соціально-психологічною підтримкою, що надається школою та сім'єю.

Висновок. Адаптація першокласників є складним багатовимірним процесом, що охоплює біологічний, психологічний і соціальний аспекти, і безпосередньо впливає на успішність та благополуччя учнів у навчальному середовищі. У сучасних умовах реформування початкової освіти адаптаційні механізми мають індивідуальні особливості у кожної дитини, що зумовлює необхідність диференційованого педагогічного підходу. Успішна адаптація залежить від сприятливих педагогічних умов, активної взаємодії вчителя, батьків та психологічної служби, уваги до емоційного стану дитини та розвитку її соціальних навичок. Подальші дослідження повинні враховувати вплив сучасних соціальних викликів (наприклад,

воєнний стан та мобільність родин) на адаптаційний процес молодших школярів, що відкриває нові напрями для наукової роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Яструб О. Шкільна адаптація першокласників. *Acta Paedagogica Volyniensis*. 2021. № 3. С. 172–177, DOI: <https://doi.org/10.32782/apv/2021.3.25>
2. Левацька А. С. Адаптація першокласників до навчання в НУШ : кваліфікац. робота на здобуття освіт. ступеня магістр : спец. 013 Початкова освіта / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, каф. початк. і проф. освіти. Харків, 2024. 79 с. URL : <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/13898> (дата звернення: 02.02.2026)
3. Руда О. В. Аналітична довідка за результатами дослідження стану адаптації першокласників до навчання в умовах Нової української школи. 2023. URL : <https://vseosvita.ua/library/analitichna-dovidka-za-rezultatami-doslidzenna-stanu-adaptacii-persoklasnikiv-do-navcanna-v-umovah-novoi-ukrainskoi-skoli-454283.html> (дата звернення: 03.03.2026)

Анастасія БУТ,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Анжеліка ЛЕСИК,**

к.пед.н., доцентка (БДПУ)

ІГРОВІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЧИННИК МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Модернізація української освіти, відповідно до концепції Нової української школи та положень Державного стандарту початкової освіти, спрямована на формування ключових компетентностей здобувачів початкової освіти, розвитку їхньої самостійності, відповідальності та вміння вчитися впродовж життя. Проте традиційні методи навчання не повною мірою відповідають сучасним суспільним викликам і потребам молодших школярів, що зумовлює необхідність впровадження інноваційних педагогічних технологій [2].

Особливої значущості в початковій школі набувають ігрові педагогічні технології, оскільки гра є провідним видом діяльності учнів 6–10 років. Через ігрову діяльність відбувається природне засвоєння знань, формування соціального досвіду, розвиток критичного й креативного мислення, комунікативних умінь, пізнавальної активності та мотивації до навчання. Ігрові технології створюють позитивну емоційну атмосферу, полегшують адаптацію здобувачів початкової освіти до шкільного середовища, сприяють співпраці, творчості та підвищенню навчальних досягнень. В умовах зростання ролі інформаційно-комунікаційних технологій і зміни освітніх підходів дослідження виховного й освітнього

потенціалу ігрових технологій є своєчасним і необхідним. Початкова школа є одним із відповідальних етапів у житті учня, тому важливим завданням учителя є забезпечення комфортної адаптації молодших школярів до освітнього середовища. Використання ігрових технологій дозволяє зробити навчання цікавим і результативним, що підтверджує доцільність і необхідність дослідження їхнього виховного та освітнього потенціалу [3].

Отже, актуальність дослідження зумовлена необхідністю підвищення якості початкової освіти шляхом ефективного впровадження ігрових педагогічних технологій, оскільки гра є одним із найдавніших і водночас результативних методів навчання та виховання учнів. В умовах динамічних трансформацій сучасної освітньої системи ігрові педагогічні технології набувають нового змісту, активно оновлюються та посідають вагоме місце в організації освітнього процесу початкової школи. Їх використання забезпечує поєднання навчальної та виховної складових, сприяє розвитку ключових компетентностей учнів і відповідає актуальним запитам суспільства.

Забезпечення умов використання ігор у навчальному і виховному процесах вивчали Н. Анієєва, М. Кларін, Н. Кудикіна, В. Паламарчук, О. Савченко, Г. Селевко та ін. Проблема ігрової діяльності молодшого школяра представлено в дослідженнях багатьох учених, зокрема ігрові технології вивчали такі науковці: Ш. Амонашвілі, Н. Бібік, П. Блонський, Л. Виготський, О. Запорожець, Г. Костюк, В. Котирло, В. Менджерицька, Н. Менчинська, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін. Теоретичні засади педагогічних технологій, їх сутність і характерні ознаки висвітлено в працях: В. Байденко, Л. Бахман, У. Каннінг, Д. Хаймс, Г. Шотмейер та багато інших. Питанню педагогічних технологій, їх визначенню й ознакам у вітчизняній і зарубіжній педагогіці присвячено багато досліджень, зокрема роботи В. Беспалька, Дж. Брунера, Б. Блума, О. Коваленко, А. Ламсдейна, П. Москаленка, П. Мітчела, І. Смолюк та ін. Інноваційні технології, зокрема ігрові технології навчання розробляли В. Коваленко, Б. Нікітін, П. Підкасистий, М. Стронінта. Аналізуючи праці вищенаведених дослідників можна дійти висновку, що ігрова діяльність є необхідним аспектом сучасного освітнього процесу. Навчання має бути наповнене грою, а гра – навчанням [1; 3].

Мета дослідження – аналіз ігрових педагогічних технологій як чинника модернізації освітнього процесу в початковій школі. Методи дослідження охоплювали теоретичний аналіз наукової літератури, узагальнення практичного досвіду та систематизацію ігрових методик, що забезпечило комплексне вивчення ігрових педагогічних технологій як чинника оновлення освітнього процесу в початковій школі.

Реформування початкової освіти спрямовано на підвищення якості освіти, яке має здійснюватися не шляхом додаткового навантаження на молодших школярів, а через удосконалення форм і методів навчання,

зокрема, через впровадження нових освітніх технологій, орієнтованих на формування комплексу особистісних якостей здобувачів початкової освіти. Сучасні педагогічні технології в освіті розглядаються як засіб, за допомогою якого може бути реалізована нова освітня модель. Дослідниця А. Кондратьєва у своїй науковій розвідці зазначає, що сучасні педагогічні технології пропонують нові парадигми організації освітнього процесу в початковій школі, де основну роль відіграє взаємодія вчителя та учнів, спрямована на розв'язання навчальних і практично значущих завдань [2].

Педагогічні технології, спрямовані на формування ключових компетентностей і наскрізних умінь молодших школярів, як зазначає А. Кондратьєва, поділяються на елементарні (методичні) (методи, методики, навчальні технології) і комплексні. Найпоширенішими загальнометодичними технологіями є ігрові педагогічні технології, які ефективно стимулюють розвиток пізнавальної активності та творчого потенціалу молодших школярів [2].

Ігрова технологія – це специфічний метод навчання, що передбачає засвоєння навчального матеріалу та освітнього змісту через взаємодію педагога і учня за допомогою гри. Вона спрямована на досягнення конкретної мети та отримання очікуваного педагогічного результату [1].

Дослідники та науковці, які опікуються проблемами освітнього процесу, все частіше звертаються до можливостей використання ігрової діяльності як засобу мотивації до навчання. На відміну від звичайних ігор, педагогічна гра має визначальну ознаку – чітко сформульовану навчальну мету та відповідний педагогічний результат, які можна обґрунтувати та які мають навчально-пізнавальну спрямованість. Ігрова форма занять формується під час уроків за допомогою ігрових прийомів і ситуацій, що виступають засобом мотивації та стимулювання здобувачів початкової освіти до навчальної діяльності. Найбільш ефективним засобом у цьому є використання ігор і ігрових ситуацій, які значно підвищують інтерес дітей до навчання [3].

Спираючись на погляди зарубіжних дослідників, таких як Ф. Шиллер, Г. Спенсер, С. Голл, К. Гросс, Й. Гейзинги, Л. Віттгенштайн, науковці П. Дячук, Л. Перфільєва та О. Ломака у своїй праці підкреслюють важливість гри для розвитку соціальних, фізичних і когнітивних здібностей молодших школярів, особливо у ранньому віці, коли формується характер і психіка дитини. Саме ігрові технології створюють необхідні психолого-педагогічні умови і сприятливу атмосферу для всебічного розвитку здобувачів початкової освіти [1].

Ігрова форма організації занять у межах уроку передбачає застосування спеціально підібраних ігрових прийомів і змодельованих педагогічних ситуацій, які активізують навчальну діяльність учнів. Оскільки творча активність не виникає спонтанно, то вона потребує

педагогічної підтримки й позитивного емоційного середовища. Використання ігор у цьому контексті виступає дієвим засобом підвищення пізнавального інтересу та внутрішньої мотивації молодших школярів. Реалізація ігрових прийомів в умовах урочної системи передбачає трансформацію дидактичної мети в ігрове завдання, підпорядкування навчальної діяльності правилам гри та використання навчального матеріалу як засобу досягнення ігрового результату. Уведення елементів змагання підвищує мотивацію учнів, надає навчальному процесу емоційності й перетворює дидактичні завдання на ігрові, де успіх визначається досягненням певного результату [3].

У контексті дослідження доречно розглянути класифікацію педагогічних ігор за різними критеріями. Таким чином, за видом діяльності учнів виділяють фізичні, інтелектуальні, трудові, соціальні та психологічні ігри. За характером педагогічного процесу гри поділяють на навчальні, тренувальні, контролюючі та узагальнюючі; пізнавальні, виховні та розвиваючі; репродуктивні, продуктивні та творчі; а також комунікативні, діагностичні та профорієнтаційні. За характером ігрової методики розрізняють предметні, рольові, імітаційні та інші ігри. За ігровим середовищем гри можуть бути з предметами або без них, комп'ютерні, з технічними засобами навчання (ТЗН) чи кімнатні. Такий підхід до класифікації дозволяє системно аналізувати різноманітність педагогічних ігор і визначати їхнє призначення в освітньому процесі [3].

Розширюючи можливості впровадження ігрових технологій, доцільно звернути увагу на різноманітні форми їх реалізації в освітньому процесі. Вони можуть охоплювати проведення рольових ігор під час уроку, організацію занять у форматі змагання, конкурсу, подорожі чи KBK, а також використання ігрових завдань у межах традиційної структури уроку. Гра може інтегруватися на різних його етапах – під час вивчення нового матеріалу, закріплення знань і вмінь, повторення та систематизації навчального змісту. Окрім навчального процесу, ігрові технології успішно застосовуються у позакласній діяльності, зокрема під час організації інтелектуальних ігор, олімпіад та спільних заходів для учнів однієї паралелі [1; 3].

Удосконалюючи можливості застосування ігрових технологій у навчанні, доцільно залучати молодших школярів до різних форм діяльності, що поєднують навчальні та творчі завдання. Так, технологія сюжетно-рольової гри передбачає моделювання різних життєвих ситуацій і виконання ролей, що сприяє розвитку уяви та соціальної взаємодії. Конструктивно-будівельні ігри дозволяють здобувачам початкової освіти створювати моделі транспортних засобів, будівель, що одночасно розвиває просторове мислення та дрібну моторику, а аналогічні ігри з піском посилюють ці навички через сенсорний досвід. Технологія театралізації включає інсценування літературних творів,

драматизацію та вправи на розвиток невербальної комунікації, а також формування навичок імпровізації та творчого мислення через виготовлення костюмів і декорацій. Ігри з елементами праці та художньо-творчої діяльності спрямовані на практичну реалізацію творчих завдань, наприклад, створення міні-видавництва, сувенірів чи керамічних виробів. Дидактичні ігри допомагають розвивати спостережливість, аналітичне мислення та самостійність у навчальній діяльності через завдання на порівняння, класифікацію, розпізнавання та систематизацію предметів і явищ. Технологія народної творчості передбачає використання українських народних ігор, скоромовок, лічилок, гуморесок, примовок і загадок для розвитку мовлення, інтелекту та колективної взаємодії. Особливе місце займають календарно-обрядові ігри, колядки, щедрівки, веснянки, купальські та жнивварські хороводи, що знайомлять молодших школярів з культурною спадщиною та формують соціокультурні компетенції. Усі ці форми ігор дозволяють органічно поєднувати навчальний та виховний аспекти, стимулюючи пізнавальну активність, творчість і соціальну взаємодію здобувачів початкової освіти [1].

Упроваджуючи кожен педагогічну технологію, слід забезпечити її здатність формувати позитивний емоційний досвід у молодших школярів, поєднувати інтерес із відповідальністю та сприяти створенню атмосфери радості, притаманної саме початковій школі. При доборі та реалізації технологій учитель має враховувати вікові та психологічні особливості здобувачів початкової освіти, їхні індивідуальні потреби та рівень розвитку [2].

Отже, дослідження показало, що гра є фундаментальним засобом розвитку молодших школярів, оскільки забезпечує всебічний їхній розвиток: фізичний, психічний, соціальний та творчий. Використання ігрових педагогічних технологій стимулює пізнавальну активність, самостійність, ініціативність і творчу активність здобувачів початкової освіти, сприяє формуванню ключових компетентностей та соціально-педагогічних навичок. Впровадження таких технологій дозволяє поєднати навчання та гру, робить освітній процес більш цікавим і результативним, формує у молодших школярів уміння вчитися самостійно впродовж життя і підвищує загальну якість освіти. Сучасна парадигма освіти, що одночасно з акцентуванням уваги на формуванні ключових компетентностей визначає способом досягнення поставлених цілей впровадження педагогічних технологій, впроваджує в практику ідею інтенсифікації освітніх процесів з допомогою педагогічних технологій. Отже, ігрові педагогічні технології є одним із головних чинників модернізації початкової школи та ефективного розвитку особистості здобувачів початкової освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дячук П., Перфілієва Л., Ломака О. Педагогічний потенціал ігрової технології навчання у контексті формування ключових компетентностей школярів 6–7-літнього віку. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2022. Вип. 4. С. 145–152. DOI: <https://doi.org/10.31499/2307-4906.4.2022.270394>
2. Кондратьєва А. Сучасні педагогічні технології у початковій школі. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 40. С. 73–75. URL : <http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2021/40/17.pdf> (дата звернення: 28.02.2026).
3. Шпаляренко Ю., Макарова К. Ігрові технології навчання як засіб підвищення мотивації молодших школярів на уроках мистецтва. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 66, Том 3. С. 277–281. URL : http://www.apfn-journal.in.ua/archive/66_2023/part_3/41.pdf (дата звернення: 28.02.2026)

Марина БАРАВА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 2 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Лідія ЧЕРЕДНИК,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У сучасному світі, де роль інформаційно-комунікаційних технологій незмінно зростає, дослідження виховного потенціалу ігор є актуальною проблемою. Як ми знаємо провідним видом діяльності дітей молодшого шкільного є гра, тому саме через гру можна підвищувати мотивацію учнів до навчання.

Гра – це вид діяльності в умовах ситуації, спрямованої на відтворення та засвоєння суспільного досвіду. Поняття «ігрові технології» у педагогіці включають велику групу методів та прийомів організації педагогічного процесу у формі різних ігор. Саме завдяки грі можна зробити процес навчання цікавим, створити у дітей бадьорий робочий настрій, полегшити подолання труднощів у засвоєнні навчального матеріалу.

Ігрова технологія – це технологія у вигляді ігрової форми під час якої відбувається взаємодія вчителя та учнів, яка сприяє виробленню вмінь виконувати завдання на основі компетентного вибору альтернативних варіантів, що реалізуються через певний сюжет. Виходячи з цього, поняття «ігрова технологія» містить у собі сукупність методів, способів, дій та форм ігрової діяльності в умовах ситуацій, що спрямовані на збереження, встановлення чи покращення спеціальної діяльності об'єкта, підтримки самореалізації особи, розвитку її творчого потенціалу, якостей та здібностей, а також на

відображення та опанування громадського досвіду, у якому відбувається вдосконалення самоконтролю.

Використання ігрових технологій в освітньому процесі дозволяє зробити навчання різноаспектним та сучасним, формулює в учнів креативне та критичне мислення, розширює їх знання з різних аспектів навчання. зокрема за допомогою ігор. Проблему ігрової діяльності молодшого школяра представлено в дослідженнях багатьох учених. Грою займались науковці Ш. Амонашвілі, Г. Балл, Л. Виготський, О. Запорожець, Й. Гейзинга, О. Леонтьев, С. Рубінштейн, Н. Бібік, Г. Костюк, В. Сухомлинський, О. Савченко, П. Блонський, Л. Венгер, Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Запорожець, Анкієва, Л. Артемова, Р. Жуковська, О. Запорожець, Я. Коменський, В. Котирло, Н. Кудикіна, Г. Люблінська, Н. Менчинська, С. Русова, В. Сухомлинський, А. Усова, К. Ушинський. Аналізуючи праці вищенаведених дослідників, можна дійти висновку, що ігрова діяльність є необхідним аспектом освітнього процесу. Навчання має бути наповнене грою, а гра навчанням. Дослідники вже довгий час розглядають проблему ігрової діяльності молодшого школяра. Такі відомі педагоги як В. Сухомлинський, К. Ушинський завжди приділяли особливу увагу дитині та її потребам і підкреслювали важливість створення комфортного освітнього середовища.

Також варто розглянути різноманітні форми організації освітнього процесу з використанням ігрових технологій: 1) рольові ігри на уроці; 2) ігрова організація навчального процесу з використанням ігрових завдань (урок – змагання, урок – конкурс, урок – подорож, урок – КВК); 3) ігрова організація навчального процесу з використанням завдань, які зазвичай пропонуються на традиційному уроці; 4) використання гри на певному етапі уроку (початок, середина, кінець; знайомство з новим матеріалом, закріплення знань, умінь, навичок, повторення та систематизація вивченого); 5) різні види позакласної роботи з предмету (КВК, екскурсії, вечори, олімпіади тощо), які можуть проводитись між учнями різних класів однієї паралелі.

Гра потрібна для того, щоб зробити навчання цікавим, зацікавити учня завданням, тим самим мотивувати його до навчання. Основна мета навчальної гри – спонукати до необхідних дій за допомогою гейміфікації. Одним із головних завдань дидактичної гри є естетичне виховання. Це досягається шляхом розвитку у дітей спостережливості, художнього бачення краси форми і кольору. Використовуючи гру на уроках мистецтва, учитель повинен мати конкретну педагогічну мету, чітко знати, що він виховує. Поставлена педагогічна мета визначає дидактичні завдання гри, її навчальний характер. Далі наведені ігри, які доречно використовувати для включення дітей у початкову діяльність,

підвищення мотивації до навчання, а також з метою розвивати увагу, пам'ять, мислення на уроках мистецтва.

Вправа «Відгадай і згадай» Гра полягає в тому, що дитині пропонують певний предмет, вона його розглядає протягом декількох секунд, а потім відтворює по пам'яті те, що запам'ятала (колір, форма, відмінні риси). Дуже корисно проводити такі ігри на свіжому повітрі. На вулиці зустрічається безліч різних предметів живої та неживої природи. Дитина не тільки дізнається багато нового та цікавого, а й розширює кругозір.

Вправа «Назви предмети» Учні по черзі називають усі предмети, які оточують їх у класі, школі. Потім за завданням педагога називають лише ті, які мають певний колір або певні естетичні характеристики.

Аналіз науково-педагогічної спадщини та сучасних освітніх підходів підтверджує, що ігрова діяльність є фундаментальним аспектом навчання в початковій школі. Враховуючи, що гра є провідним видом діяльності для молодших школярів, впровадження ігрових технологій дозволяє перетворити складний процес засвоєння знань на цікаву, природну для дитини форму взаємодії. Це не лише підвищує навчальну мотивацію та знімає психологічний стрес, а й сприяє розвитку креативного мислення, пам'яті та соціальних навичок. Використання різноманітних ігрових форм – від рольових ігор до сюжетних уроків-подорожей – забезпечує цілісний розвиток особистості: від фізичної координації та естетичного виховання до формування здатності робити компетентний вибір у ситуаціях, що моделюють реальний суспільний досвід. Таким чином, ігрові технології є незамінним інструментом створення комфортного освітнього середовища, де навчання стає не обов'язком, а захопливим процесом самореалізації дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мироненко О., Видахевич Т. Використання ігрових технологій як засобу налагодження взаємодії між учасниками освітнього процесу на уроках української мови у початковій школі. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 54. Т. 2. С. 78-83. URL : http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2022/54/part_2/14.pdf (дата звернення: 23.02.2026)
2. Шпаляренко Ю., Макарова К. Ігрові технології як засіб підвищення мотивації молодших школярів на уроках мистецтва. *Актуальні проблеми гуманітарних наук*. 2023. Вип.66. Т.3. С. 277-281. URL : https://www.apn-journal.in.ua/archive/66_2023/part_3/41.pdf (дата звернення: 23.02.2026)

Заріна ГЕРАСІКА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Тетяна МУХІНА,**
старша викладачка (БДПУ)

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-МОВНОЇ СВІДОМОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Актуальність. Проблема формування національно-мовної свідомості здобувачів початкової освіти набуває особливої значущості в умовах сучасних соціополітичних та освітніх трансформацій в Україні. З одного боку, воєнний стан і активний захист національної ідентичності зумовлюють підвищений суспільний запит на усвідомлене ставлення особистості до української мови як маркера культурної приналежності та чинника психологічної стійкості. З іншого боку, реалізація Концепції Нової української школи та утвердження державної мовної політики визначають формування мовної особистості як стратегічний пріоритет початкової освіти. Молодший шкільний вік є сенситивним періодом для цього процесу, оскільки саме тоді відбувається перехід від сприйняття мови як навчального предмета до її усвідомлення як способу мислення, засобу самовираження та елементу культурної спадщини. Відтак актуальним постає завдання не лише формування мовленнєвих умінь, а й становлення внутрішньої мовної позиції учня та його ціннісного ставлення до рідного слова [1; 2; 5].

Ступінь досліджуваності проблеми. У працях вітчизняних учених (Н. Бібік, О. Савченко, М. Вашуленка, С. Дубовик, В. Кременя та ін.) окреслено концептуальні засади Нової української школи, що передбачають формування громадянської та мовної компетентності, розвиток ціннісних орієнтацій і національної самосвідомості учнів. Значну увагу приділено методиці навчання української мови та впровадженню діяльнісного й компетентнісного підходів в освітньому процесі. Однак аналіз наукових джерел засвідчує, що проблема педагогічних умов формування національно-мовної свідомості здобувачів початкової освіти не отримала цілісного теоретичного обґрунтування: мовна освіта та національно-патріотичне виховання здебільшого досліджуються як самостійні, недостатньо взаємопов'язані напрями. Відсутність системного осмислення зазначеної проблеми визначає наукову актуальність пропонованого дослідження.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування педагогічних умов формування національно-мовної свідомості здобувачів початкової освіти. Для

досягнення поставленої мети використано комплекс методів дослідження, зокрема аналіз і синтез психолого-педагогічної та методичної літератури, узагальнення наукових підходів, педагогічне спостереження за навчальною діяльністю учнів, бесіди з учителями, аналіз результатів мовленнєвої діяльності молодших школярів.

Сутність дослідження. Під національно-мовною свідомістю розуміємо інтегративне особистісне утворення, що охоплює усвідомлене ставлення до української мови як цінності, внутрішню готовність послуговуватися нею в різних комунікативних ситуаціях, а також розуміння мови як невіддільного складника національної ідентичності та культурної спадщини народу.

На основі аналізу науково-педагогічної літератури було виокремлено низку умов, які ефективно сприятимуть формуванню національно-мовної свідомості здобувачів початкової освіти.

Першою та фундаментальною умовою, на нашу думку, є створення ціннісно-орієнтованого мовного середовища, яке виходить далеко за межі звичайної наочності чи стендів. Це формування живого україномовного простору, де педагог виступає еталонним носієм мови, демонструючи її багатство та естетику не лише на уроках, а й у позаурочний час. У межах цього середовища ключовим чинником стає психологічний комфорт учнів. Реалізація атмосфери «лагідної українізації» передбачає особливу увагу до дітей з числа внутрішньо переміщених осіб та учнів, які тривалий час перебували в іншомовному оточенні. Через механізми «мовного волонтерства» та підтримку без критичного ставлення до помилок ми допомагаємо дитині подолати мовний бар'єр і сформувати внутрішню «мовну впевненість», що корелює з гуманістичними засадами сучасної освіти [1; 4].

Другою умовою, що наповнює створене середовище змістом, є культурологічне збагачення освітнього процесу. Це реалізується через інтеграцію національно-культурного компонента в усі освітні галузі на засадах міжпредметності. Завдяки текстоцентричному підходу молодші школярі занурюються у «культурні коди» – описи традицій, постатей та природи України. Це забезпечує єдність навчання мови та виховання особистості на засадах україноцентованого світогляду [1; 3]. При цьому народознавчий аспект (прислів'я, фразеологізми) органічно синтезується з сучасною дитячою культурою: анімацією, коміксами та творами сучасних авторів, таких як Г. Фалькович, С. Дерманський та ін., що робить мову актуальною для сучасного здобувача початкової освіти.

Третьою умовою, яка трансформує знання у стійку звичку, є впровадження діяльнісних та ігрових технологій. Оскільки мовна свідомість найкраще формується через активну практику, необхідно акцентувати на моделюванні реальних життєвих контекстів (магазин, подорож, інтерв'ю), де мова стає інструментом вирішення завдань.

Сучасна цифрова лінгводидактика через гейміфікацію (застосунки «Р.І.Д.», «Вивчаю – не чекаю», платформи LearningApps тощо) та метод сторітелінгу дозволяють учням перетворитися з пасивних споживачів на активних творців україномовного контенту [3; 5]. Проектна діяльність, зокрема створення «мовних портфоліо», додатково стимулює пізнавальний інтерес до рідного слова.

Четвертою умовою виступає соціально-педагогічне партнерство «Школа – Родина». Формування національно-мовної свідомості неможливе без єдності зусиль, тому важливо впроваджувати формати спільних мовно-літературних вечорів та цифрову взаємодію через «мовні адвент-календарі» або челенджі у месенджерах (наприклад, «День українського фразеологізму»). Системне консультування батьків допомагає підтримувати україномовний режим удома, що є вирішальним для ідентифікації особистості молодшого школяра та підтримки україномовного режиму поза школою [4].

Заключною умовою, що забезпечує сталість результатів, є формувальне оцінювання та рефлексія. Відмова від каральної системи на користь підтримки успіху дозволяє учневі щоденно усвідомлювати свій прогрес: «сьогодні я дізнався нове слово», «сьогодні я зміг висловити свою думку чіткіше». Це виховує позитивне ставлення до мови як до особистого досягнення, що повністю відповідає вимогам Державного стандарту початкової освіти [3].

Основні висновки. Отже, результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати, що формування національно-мовної свідомості молодших школярів є комплексним педагогічним процесом, що інтегрує мовний розвиток, ціннісні орієнтації та соціокультурний досвід особистості й не редукується до засвоєння нормативних мовних знань. Визначені педагогічні умови утворюють цілісну взаємозумовлену систему, в якій кожний складник є необхідним, проте недостатнім без реалізації іншого. Саме комплексне впровадження визначених умов, а не їх фрагментарне застосування, забезпечує формування стійкої внутрішньої мовної позиції здобувача початкової освіти. В умовах воєнного стану та актуалізації мови як символу національної стійкості реалізація означених умов набуває особливої педагогічної та суспільної значущості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бібік Н., Вашуленко О., Листопад Н., Мартиненко В., Онопрієнко О., Павлова Т., Петрук О. Особливості навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів : метод. рек. / за заг. ред. О. Онопрієнко. Київ : Освіта, 2024. 176 с.
2. Державний стандарт початкової освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лют. 2018 р. № 87 (у редакції Постанови КМУ від 24 лип. 2019 р. № 688). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF> (дата звернення: 15.02.2026)

3. Методика навчання української мови в початковій школі : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за наук. ред. М. С. Вашуленка. Київ : Літера ЛТД, 2011. 364 с.
4. Організаційні форми навчання у початковій школі : посібник / за наук. ред. Н. Бібік. Київ : Педагогічна думка, 2017. 423 с.
5. Освіта України в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичний збірник / за заг. ред. С. М. Шарплета. Київ : Інститут освітньої аналітики, 2022. 358 с.

Вероніка ГОРЯНІНА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 2 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Лідія ЧЕРЕДНИК,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Актуальність. Сучасний етап розвитку українського суспільства й реформування системи загальної середньої освіти в контексті концепції «Нова українська школа» актуалізує проблему формування в учнів ключових компетентностей, серед яких особливе місце посідає критичне мислення. В умовах стрімкого зростання інформаційних потоків, поширення дезінформації та маніпулятивних медіатехнологій здатність учня самостійно аналізувати, оцінювати й критично осмислювати отриману інформацію набуває принципового значення вже на початковому ступені освіти. Як зазначає Г. Григоров, сьогодні «необхідно увійти в світ комунікацій з критичною позицією, яка включає в себе рефлексію і скептицизм» [2 : 83]. Саме тому проблема цілеспрямованого розвитку критичного мислення молодших школярів у межах формальної освіти набуває наукової й практичної значущості.

Формальна освіта як системний, стандартизований і кваліфікаційно підтверджений освітній процес надає вчителю початкової школи широкий арсенал педагогічних технологій і методів для формування мислительних умінь учнів. Проте потенціал цієї освітньої системи у сфері розвитку критичного мислення залишається недостатньо реалізованим, що свідчить про необхідність поглибленого дослідження відповідної проблематики.

Ступінь досліджуваності проблеми. Теоретико-методологічні засади розвитку критичного мислення учнів початкової школи знайшли відображення в наукових розвідках вітчизняних і зарубіжних педагогів. У матеріалах Всеукраїнської науково-практичної конференції «Синергія формальної, неформальної та дуальної освіти майбутніх фахівців

дошкільної та початкової освіти» детально висвітлено технологію розвитку критичного мислення на уроках літературного читання в початкових класах: доведено, що «упровадження цієї технології забезпечить перехід від навчання, орієнтованого переважно на запам'ятовування, до навчання, спрямованого на розвиток самостійного свідомого мислення учнів» [3 : 13].

У практичному посібнику «Технології професійного розвитку педагогів в умовах формальної і неформальної освіти» обґрунтовано роль інноваційних педагогічних технологій – зокрема проблемного, активного та інтерактивного навчання – як засобів формування у здобувачів освіти самостійного й творчого мислення [4]. Г. Григоров у науковій статті розкриває роль медіаосвіти та критичного споживання інформації як необхідного складника сучасного освітнього простору [2]. Питання використання цифрових інструментів як засобів формування критичного мислення в умовах кризових викликів досліджено у навчальному посібнику J.-P. Mund, E. Wallor та ін. [1]. Водночас комплексне дослідження розвитку критичного мислення молодших школярів засобами формальної освіти залишається недостатньо розробленим на рівні педагогічної теорії та практики початкової школи.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати педагогічні засоби розвитку критичного мислення учнів початкової школи в умовах формальної освіти та визначити ефективні технології їх практичної реалізації на уроках у початкових класах. Для досягнення мети використано комплекс дослідницьких методів: теоретичні – аналіз, синтез і узагальнення наукової педагогічної літератури; систематизація підходів до розвитку критичного мислення в умовах формальної освіти; порівняльний аналіз педагогічних технологій і методик навчання молодших школярів. Інформаційну базу дослідження становлять нормативно-правові документи у сфері початкової освіти, наукові праці з педагогіки та методики початкового навчання, матеріали фахових конференцій.

Сутність дослідження. Критичне мислення у контексті початкової освіти – це здатність учня цілеспрямовано аналізувати інформацію, ставити запитання, виявляти суперечності, робити обґрунтовані висновки та формулювати власну позицію. Розвиток цієї здатності безпосередньо пов'язаний із застосуванням відповідних педагогічних технологій у межах формальної освіти.

У посібнику «Технології професійного розвитку педагогів в умовах формальної і неформальної освіти» наголошується, що застосування інноваційних педагогічних технологій «створює умови для позитивних змін у психологічних новоутвореннях як учнів, так і викладачів: розвитку творчого мислення, ініціювання активності суб'єкта, стимулювання індивідуального підходу» [4 : 19]. Серед ключових технологій, придатних для розвитку критичного мислення в

початковій школі, виокремлюємо такі: технологію проблемного навчання, методи активного навчання та інтерактивні технології.

Технологія проблемного навчання передбачає створення педагогом проблемних ситуацій, у яких учні самостійно або за допомогою вчителя «будують гіпотези, намічають і обговорюють способи перевірки її істинності, аргументують, проводять спостереження, аналізують їх результати, міркують, доводять» [4 : 28]. Застосування цієї технології на уроках у початковій школі безпосередньо стимулює розвиток аналітичних і рефлексивних умінь молодших школярів.

Особливу роль у розвитку критичного мислення відіграє технологія розвитку критичного мислення через читання та письмо (РКМЧП), яка структурується через три фази – виклик, осмислення, рефлексію. У матеріалах конференції (Чернівці, 2021) конкретизовано прикладний аспект цієї технології на уроках літературного читання: «Під керівництвом учителя учні замислюються над тим, що нового вони дізналися, порівнюють із тим, що вже було відомо, дискутують про зміст прочитаного, навчаються самостійно досліджувати матеріал, конструювати власні знання й уміння» [3 : 14]. Конкретними стратегіями реалізації технології на різних її фазах є мозковий штурм, асоціативний куш, «Кошик ідей», кероване читання з передбаченням, «Ромашка Блума», сенкан, діаграма Венна.

Важливим засобом формальної освіти є також методи активного та інтерактивного навчання. Дискусія, полеміка, рольова гра, метод «Мозковий штурм», метод навчальних проєктів – усі ці форми організації пізнавальної діяльності формують у молодших школярів уміння аргументувати, критично оцінювати позиції, прислухатися до альтернативних думок. Як зазначено у [4], під час інтерактивного навчання «учні вчать бути демократичними, спілкуватися з іншими людьми, критично мислити, приймати продумані рішення» [4 : 48].

Медіаосвіта як складова формального навчання також є дієвим засобом розвитку критичного мислення. Г. Григоров обґрунтовує, що «однією з ключових функцій школи повинна стати допомога учням усвідомлювати роль засобів масової інформації в їх власному соціальному житті» [2 : 84]. Залучення медіаматеріалів до уроків із забезпеченням критичного їх аналізу формує медіаграмотність і здатність до відповідального споживання інформації вже у молодших школярів.

Цифрові інструменти, впроваджені у формальний освітній процес, суттєво розширюють можливості для формування критичного мислення. У навчальному посібнику [4] зазначається, що онлайн-освіта та сучасні цифрові сервіси дозволяють «більш ефективно використовувати час і ресурси учасників освітнього процесу» та роблять навчання «більш інтерактивним» [1 : 17]. Інтерактивні презентації, цифрові вікторини, засоби спільної роботи – усе це за умов

педагогічно доцільного застосування стимулює аналітичну й оцінювальну діяльність учнів початкової школи.

Ефективність зазначених педагогічних засобів визначається рядом умов: компетентністю вчителя у сфері освітніх технологій; систематичністю і послідовністю їх застосування; урахуванням вікових особливостей молодших школярів; створенням суб'єкт-суб'єктного освітнього середовища. Компетентнісна підготовка педагогів початкової школи до розвитку критичного мислення учнів є невід'ємною частиною їхнього професійного розвитку в умовах формальної освіти, про що переконливо свідчать матеріали досліджень [4; 3].

На підставі здійсненого теоретичного аналізу можна сформулювати такі **висновки**. По-перше, розвиток критичного мислення учнів початкової школи є пріоритетним завданням формальної освіти, обумовленим вимогами Нової української школи та потребами інформаційного суспільства. По-друге, формальна освіта володіє значним потенціалом для розвитку критичного мислення молодших школярів, що реалізується через технологію проблемного навчання, технологію РКМЧП, інтерактивні й активні методи, медіаосвіту та цифрові інструменти навчання.

По-третє, ефективність застосування означених засобів зумовлюється системністю та методичною грамотністю педагога, здатного забезпечити перехід від репродуктивного до рефлексивного, аналітичного й творчого типу навчальної діяльності учнів [4; 3]. По-четверте, цифровізація освітнього середовища відкриває нові можливості для формування критичного мислення, проте потребує чіткої педагогічної концепції їх застосування [1]. По-п'яте, перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою і верифікацією методик розвитку критичного мислення учнів початкової школи засобами формальної освіти в умовах воєнного часу та цифрової трансформації освітнього процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Використання сучасних цифрових інструментів для трансформації освіти в умовах криз та небезпек : навчальний посібник / J.-P. Mund, E. Wallor, A. Головка та ін. Острава; Київ, 2024. 98 с.
2. Григоров Г. Використання засобів масової інформації як інструментів освітнього процесу через навички критичного мислення. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2021. Т. 24, № 4. С. 83–90. URL : <https://doi.org/10.15421/172142> (дата звернення: 11.03.2026).
3. Синергія формальної, неформальної та дуальної освіти майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (11–12 червня 2021 року). Чернігів : НУ «Чернігівський колегіум», 2021. 161 с.
4. Технології професійного розвитку педагогів в умовах формальної і неформальної освіти: практичний посібник / М. П. Вовк, Г. І. Сотська, Н. О. Філіпчук та ін. Київ : Талком, 2019. 320 с.

Анна ДАРНОСТУП,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ольга ПОПОВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНЕ НАВЧАННЯ ЯК МЕТАКОМПЕТЕНТІСНА ОСНОВА РЕАЛІЗАЦІЇ ІДЕЙ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Актуальність. Трансформація української освіти в умовах компетентнісної парадигми актуалізує потребу в осмисленні складників освітнього процесу, що забезпечують не лише академічну успішність, а й цілісний розвиток особистості дитини. Компетентнісний підхід визначає результат освіти як інтегровану здатність особистості діяти, застосовувати знання в реальних ситуаціях, співпрацювати, приймати відповідальні рішення та здійснювати саморегуляцію [2]. Така логіка освітнього результату передбачає поєднання когнітивного, діяльнісного, ціннісного та емоційно-вольового компонентів.

У цьому контексті соціально-емоційне навчання (Social and Emotional Learning, SEL) постає як системний чинник формування внутрішньої готовності молодшого школяра до навчальної діяльності та соціальної взаємодії. Реформа Нова українська школа визначає дитиноцентризм, педагогіку партнерства, повагу до гідності дитини та створення безпечного освітнього середовища як базові цінності сучасної школи [3]. Зазначені орієнтири безпосередньо корелюють із філософією SEL, спрямованою на розвиток емоційної грамотності, емпатії, саморегуляції та відповідальної поведінки.

В умовах сучасних соціальних викликів, підвищеного психоемоційного навантаження на дітей і потреби формування їхньої стійкості проблема інтеграції соціально-емоційного навчання в початкову освіту набуває особливої актуальності.

Ступінь досліджуваності проблеми соціально-емоційного навчання в сучасному науковому дискурсі можна оцінити як достатньо високий у міжнародному контексті та такий, що активно формується в українській педагогічній науці. У зарубіжних дослідженнях (R. Weissberg, J. Durlak, M. Greenberg та ін.) обґрунтовано концептуальні засади SEL і доведено його позитивний вплив на академічні результати, соціальну адаптацію та психологічне благополуччя учнів; сучасні метааналітичні узагальнення (зокрема С. Cipriano та співавт.) підтверджують ефективність універсальних шкільних програм соціально-емоційного розвитку. У вітчизняному науковому полі окремі аспекти проблеми розглядаються в межах компетентнісного підходу та гуманістичної

парадигми освіти (О. Савченко, І. Бех та ін.), однак соціально-емоційне навчання як цілісна система формування емоційної грамотності й соціальної зрілості молодших школярів у нормативно-правовому вимірі Нової української школи ще не набуло достатнього системного теоретичного узагальнення, що й зумовлює актуальність запропонованого дослідження.

Метою роботи є теоретико-нормативний аналіз соціально-емоційного навчання в контексті компетентнісного підходу та обґрунтування його ролі як метакомпетентнісного підґрунтя реалізації ідей Нової української школи.

Сутність дослідження. У Державний стандарт початкової освіти результати навчання визначаються через систему ключових компетентностей і наскрізних умінь [2]. Серед них виокремлено здатність співпрацювати, конструктивно спілкуватися, дотримуватися етичних норм, відповідально діяти та керувати власними емоціями. Це свідчить про імпліцитну інтеграцію соціально-емоційної складової в структуру освітніх результатів.

У вітчизняній педагогічній науці компетентнісний підхід розглядається як переорієнтація освіти на діяльнісно-результативні параметри розвитку особистості. О. Савченко підкреслює системотвірну роль ключових компетентностей у початковій школі та їх інтегративний характер [4]. І. Бех наголошує на формуванні суб'єкта діяльності й міжособистісної взаємодії як меті сучасного виховання [1]. У цьому вимірі соціально-емоційне навчання постає механізмом забезпечення реальної досяжності компетентнісних результатів, оскільки без розвиненої саморегуляції, емпатії та відповідального вибору компетентність залишається декларативною.

Ціннісні орієнтири Нової української школи – дитиноцентризм, педагогіка партнерства, безпечне освітнє середовище – створюють гуманістичне підґрунтя для впровадження соціально-емоційного навчання. Дитиноцентризм передбачає врахування емоційних потреб і переживань учня; педагогіка партнерства – суб'єкт-суб'єктну взаємодію; безпечне середовище – психологічний комфорт і підтримку.

Соціально-емоційне навчання забезпечує формування здатності учня усвідомлювати власні емоції, регулювати поведінку, співпрацювати з іншими та приймати відповідальні рішення. Саме ці якості становлять основу навчальної автономії та уміння вчитися, визначених у Державному стандарті початкової освіти як ключові результати [2].

Міжнародні концептуальні рамки конкретизують структуру соціально-емоційних компетентностей. CASEL визначає п'ять взаємопов'язаних компонентів SEL: self-awareness, self-management, social awareness, relationship skills, responsible decision-making [5]. Ця

рамка забезпечує чіткість педагогічного проектування та оцінювання результатів соціально-емоційного розвитку.

Систематичний огляд і метааналіз універсальних шкільних програм SEL (Cipriano et al., 2024) підтверджує їх позитивний вплив на академічні досягнення, поведінкові показники та соціальну адаптацію учнів (DOI: 10.1016/j.sel.2024.100029) [5]. Отже, міжнародні дослідження демонструють емпірично підтверджену ефективність SEL як чинника підвищення якості освіти.

Таким чином, соціально-емоційне навчання має як нормативну легітимність у національному освітньому полі, так і концептуально-емпіричну підтримку в міжнародному науковому дискурсі.

У початковій школі SEL реалізується інтегровано: у змісті навчальних предметів, через організацію освітнього середовища, у педагогічній взаємодії та виховній роботі класу. Роль учителя трансформується: він виступає фасилітатором розвитку, моделлю емоційно зрілої та соціально відповідальної поведінки, що відповідає вимогам сучасного стандарту [2] і концепції НУШ [3].

Висновки. Соціально-емоційне навчання є органічною складовою компетентнісної моделі початкової освіти України. Компоненти SEL імпліцитно закріплені в Державному стандарті початкової освіти [2] та узгоджуються з ціннісними орієнтирами Нової української школи [3]. SEL забезпечує інтеграцію когнітивного, діяльнісного, ціннісного й емоційно-вольового складників розвитку особистості молодшого школяра. Сучасні міжнародні дослідження підтверджують ефективність універсальних програм соціально-емоційного навчання [5]. Соціально-емоційне навчання доцільно розглядати як метакомпетентнісне підґрунтя формування навчальної автономії, соціальної зрілості та відповідальної поведінки дітей молодшого шкільного віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Особистість у просторі виховання. Київ : Академвидав, 2008. 440 с.
2. Державний стандарт початкової освіти: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 № 87. URL : <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 12.02.2026)
3. Концепція «Нова українська школа». Київ : МОН України, 2016. 40 с.
4. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підручник. Київ : Грамота, 2019. 504 с.
5. Cipriano C., et al. Social and Emotional Learning: Research, Practice, and Policy: A Systematic Review and Meta-Analysis of the Effects of Universal School-Based SEL Programs in the United States. *Social and Emotional Learning*. 2024. Vol. 3. 100029. DOI: 10.1016/j.sel.2024.100029.

Олександра ЄГОРЕНКОВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Тетяна МУХІНА,**
старша викладачка (БДПУ)

ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ООП

Актуальність. Сучасна система освіти України орієнтована на реалізацію принципів інклюзивного навчання, що передбачає забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх дітей, зокрема молодших школярів з особливими освітніми потребами. Молодший шкільний вік є сензитивним періодом для формування навчальної мотивації, базових пізнавальних процесів, емоційної стабільності та навичок соціальної взаємодії. Для дітей з ООП традиційні форми навчання часто є складними через порушення розвитку, знижену працездатність, труднощі концентрації уваги або комунікації. У цьому контексті ігрові технології виступають ефективним педагогічним інструментом, який дозволяє поєднати навчальні завдання з природною для дитини діяльністю – грою, створюючи психологічно безпечне та мотивувальне освітнє середовище.

Ступінь досліджуваності проблеми. Психолого-педагогічні засади ігрової діяльності ґрунтовно висвітлені у працях Л. Виготського, який розглядав гру як провідний чинник розвитку дитини, Д. Ельконіна, що визначив її роль у формуванні довільної поведінки, та О. Леонтьєва, який досліджував діяльнісний підхід у навчанні. Питання навчання дітей з особливими освітніми потребами розкриті у працях С. Миронової, В. Синьова, А. Колупаєвої, І. Демченко. Разом з тим, проблема комплексного використання ігрових технологій у навчанні молодших школярів з ООП в умовах інклюзивного класу залишається недостатньо систематизованою, що зумовлює необхідність подальших досліджень і узагальнення педагогічної практики.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка ефективності ігрових технологій у процесі навчання молодших школярів з особливими освітніми потребами. Для досягнення поставленої мети використано такі методи дослідження: *теоретичні*: аналіз, порівняння та узагальнення наукових джерел з проблеми ігрового та інклюзивного навчання; *емпіричні*: педагогічне спостереження, бесіди з учнями, вчителями та асистентами вчителя, аналіз навчальної діяльності дітей з ООП; *практичні*: впровадження дидактичних ігор у навчальний процес, педагогічний експеримент, аналіз результативності ігрових методів навчання.

Сутність дослідження полягає у вивченні можливостей ігрових технологій як засобу індивідуалізації та диференціації навчання молодших

школярів з ООП. Особливу увагу приділено адаптації ігрових методів до різних категорій дітей (з порушеннями мовлення, інтелектуального розвитку, розладами аутистичного спектра, труднощами навчання). У дослідженні розглянуто такі види ігрових технологій: дидактичні ігри, сюжетно-рольові ігри, ігри з правилами, рухливі та корекційно-розвивальні ігри. Визначено педагогічні умови їх ефективного використання: чітка структура гри, поетапність виконання завдань, урахування індивідуальних можливостей дитини, підтримка позитивного емоційного фону та тісна співпраця вчителя, асистента вчителя і практичного психолога.

Основні висновки. Результати дослідження свідчать, що ігрові технології є ефективним засобом навчання молодших школярів з особливими освітніми потребами. Їх використання сприяє підвищенню навчальної мотивації, розвитку пізнавальних процесів, формуванню соціально-комунікативних навичок і зниженню рівня емоційної напруги. Ігрові технології забезпечують гуманізацію освітнього процесу, сприяють успішній адаптації та соціалізації дітей з ООП у шкільному середовищі, а також підвищують загальну результативність інклюзивного навчання в початковій школі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бибік Н. М. Переваги ігрових технологій у навчанні молодших школярів. *Нова школа*. 2019. № 2. С. 15–21.
2. Демченко І. І. Підготовка вчителя початкових класів до роботи в умовах інклюзивної освіти : монографія. Умань : ПП Жовтий, 2014. 390 с.
3. Інклюзивне навчання в Новій українській школі : навч.-метод. посіб. / за ред. А. А. Колупаєвої, О. М. Таранченко. Харків : Ранок, 2019. 216 с.
4. Миронова С. П. Педагогіка інклюзивної освіти : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2015. 164 с.
5. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 18.01.2026).

Ліна ЄФІМЕНКО-СТРУК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ольга ПОПОВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ДОСЛІДНИЦЬКІ УМІННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У КОНТЕКСТІ КОМПЕТЕНТІСНОГО НАВЧАННЯ: СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ

Актуальність проблеми. Сучасні трансформації освітнього простору зумовлюють необхідність формування особистості, здатної до самостійного пізнання, критичного осмислення інформації та творчого

розв'язання проблемних ситуацій. У контексті реалізації компетентнісного підходу, закладеного в концепції Нової української школи, особливого значення набуває розвиток дослідницьких умінь учнів, які забезпечують активну позицію дитини у процесі пізнання. Саме такі уміння сприяють формуванню здатності учнів не лише відтворювати знання, а й самостійно їх здобувати, аналізувати та застосовувати у нових ситуаціях.

Початкова школа є важливим етапом становлення пізнавальної активності особистості. Молодший шкільний вік характеризується підвищеною допитливістю, емоційною відкритістю до нового досвіду та прагненням до відкриття закономірностей навколишнього світу. У цей період формуються основи дослідницької культури, що проявляється у здатності учнів ставити запитання, спостерігати за явищами, робити припущення та перевіряти їх у практичній діяльності.

Формування дослідницьких умінь сприяє переходу від репродуктивної моделі навчання до діяльнісної, коли учень виступає активним суб'єктом освітнього процесу. У цьому контексті дослідницька діяльність стає важливим механізмом розвитку пізнавальної самостійності, творчого мислення та інтелектуальної ініціативи молодших школярів.

Ступінь дослідженості проблеми. Проблема розвитку дослідницьких умінь учнів є предметом наукових досліджень у педагогіці та психології. Теоретичні засади організації пізнавальної діяльності школярів висвітлено у працях О. Савченко, І. Підласого, С. Гончаренка, Н. Бібік, О. Пометун. Учені підкреслюють важливість залучення учнів до активної пізнавальної діяльності, що сприяє розвитку їхньої самостійності та творчого потенціалу.

Так, академік О. Савченко розглядає розвиток дослідницьких умінь як важливу складову формування навчально-пізнавальної компетентності молодших школярів. І. Підласий підкреслює системний характер дослідницької діяльності та її роль у розвитку логічного мислення учнів. О. Пометун акцентує увагу на значенні проблемно-пошукового навчання та інтерактивних технологій у формуванні дослідницьких умінь. Разом із тим аналіз сучасних педагогічних досліджень свідчить про необхідність уточнення структурних компонентів дослідницьких умінь та визначення їхньої ролі у формуванні пізнавальної активності молодших школярів.

Метою тез є теоретичний аналіз сутності поняття «дослідницькі уміння молодших школярів» та визначення їх структурних компонентів у контексті компетентнісного навчання. У процесі дослідження використано **методи** теоретичного аналізу, порівняння, узагальнення та систематизації наукових джерел з проблеми формування дослідницьких умінь учнів початкової школи.

Наукова новизна дослідження полягає в узагальненні сучасних педагогічних підходів до трактування поняття «дослідницькі уміння

молодших школярів» та уточненні їхньої структурної організації в контексті компетентнісного навчання. На основі теоретичного аналізу наукових джерел систематизовано основні компоненти дослідницьких умінь молодших школярів і обґрунтовано їх взаємозв'язок у структурі пізнавальної діяльності учнів. Запропоновано концептуальне бачення структури дослідницьких умінь, у межах якого мотиваційно-емоційний компонент розглядається як системоутворювальний чинник, що активізує пізнавально-аналітичний, проблемно-пошуковий, діяльнісний та рефлексивний компоненти дослідницької діяльності.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання узагальнених теоретичних положень щодо структури дослідницьких умінь молодших школярів у практиці початкової освіти. Запропоноване структурування компонентів дослідницьких умінь може бути використане під час розроблення навчальних завдань дослідницького характеру, організації навчальних проєктів, міні-досліджень та проблемно-пошукових завдань у початковій школі. Окреслені підходи також можуть бути застосовані у процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів, зокрема під час вивчення дисциплін педагогічного та методичного циклів, спрямованих на формування дослідницької культури учнів.

У педагогічній науці поняття «дослідницькі уміння» трактується як складна інтегрована характеристика пізнавальної діяльності учнів, інтегрована якість особистості, що проявляється у здатності ставити запитання, здійснювати спостереження, аналізувати отриману інформацію та формулювати висновки [1]. У цьому підході акцентується увага на розвитку пізнавальної самостійності учнів та врахуванні вікових особливостей молодших школярів. Інший підхід розглядає дослідницькі уміння як систему інтелектуальних і практичних дій, спрямованих на самостійне здобуття нових знань [2]. Дослідницька діяльність передбачає послідовність певних етапів: постановку проблеми, висунення гіпотези, планування дослідження, аналіз результатів та формулювання висновків.

Важливими є трактування О. Пометун дослідницьких умінь як здатність учнів формулювати проблему, обирати способи її розв'язання, перевіряти гіпотези та оцінювати результати дослідження. Такий підхід підкреслює діяльнісний характер дослідницьких умінь і їхню роль у формуванні критичного мислення учнів.

Порівняльний аналіз наукових підходів дає підстави стверджувати, що дослідницькі уміння є інтегрованим утворенням, яке поєднує інтелектуальні, практичні та мотиваційні аспекти пізнавальної діяльності учнів. Їх можна визначити як інтегровану характеристику навчально-пізнавальної діяльності учнів, що забезпечує здатність до

самостійного відкриття знань через постановку проблеми, пошук інформації, її аналіз та інтерпретацію результатів.

Формування дослідницьких умінь у молодшому шкільному віці виступає важливим чинником розвитку пізнавальної автономії особистості та створює підґрунтя для подальшої навчально-дослідницької діяльності.

Аналіз наукових джерел дає змогу виокремити такі компоненти дослідницьких умінь: пізнавально-аналітичний, що передбачає здатність аналізувати інформацію, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та робити узагальнення; проблемно-пошуковий, який проявляється у вмінні ставити запитання, формулювати проблему та висувати припущення; діяльнісний, що передбачає практичну реалізацію дослідницької діяльності через спостереження, досліди та навчальні експерименти; рефлексивний, який полягає у здатності учнів оцінювати результати власної діяльності; мотиваційно-емоційний, що проявляється у допитливості, інтересі до пізнання та переживанні радості відкриття.

На основі проведеного аналізу можна запропонувати концептуальну модель формування дослідницьких умінь молодших школярів. У центрі цієї моделі перебуває мотиваційно-емоційний компонент, який активізує пізнавальну діяльність учнів і стимулює їхню зацікавленість у дослідженні. Навколо нього функціонують пізнавально-аналітичний, проблемно-пошуковий, діяльнісний та рефлексивний компоненти, що забезпечують реалізацію дослідницької діяльності на різних етапах пізнавального процесу: від постановки проблеми до осмислення отриманих результатів.

Ефективність формування дослідницьких умінь визначається інтеграцією когнітивних, діяльнісних та емоційно-мотиваційних компонентів навчання, що забезпечує перехід учнів від пасивного засвоєння знань до активної пізнавальної діяльності.

Висновки. Отже, проведений теоретичний аналіз наукових підходів до трактування поняття «дослідницькі уміння молодших школярів» дає підстави розглядати їх як інтегровану характеристику навчально-пізнавальної діяльності учнів, що поєднує інтелектуальні, практичні, рефлексивні та мотиваційно-емоційні складові.

У структурі дослідницьких умінь доцільно виокремити пізнавально-аналітичний, проблемно-пошуковий, діяльнісний, рефлексивний та мотиваційно-емоційний компоненти, які перебувають у тісній взаємодії та забезпечують цілісність дослідницької діяльності учнів.

Розвиток дослідницьких умінь молодших школярів є важливою умовою їх пізнавальної активності, критичного мислення та творчого потенціалу. Саме дослідницька діяльність створює передумови для переходу учнів від репродуктивного засвоєння знань до активного дій та самостійного відкриття нової інформації.

Таким чином, розвиток дослідницьких умінь молодших школярів є важливим напрямом модернізації початкової освіти, що відповідає сучасним вимогам компетентнісно орієнтованого навчання та сприяє формуванню особистості, здатної до самостійного пізнання і творчої діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти. Київ : Грамота, 2019.
2. Підласий І. П. Педагогіка. Київ : Освіта, 2018.
3. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Київ : А.С.К., 2018.
4. OECD. PISA 2022 Results: The State of Learning and Equity in Education. Paris : OECD Publishing, 2023. <https://doi.org/10.1787/53f23881-en>
5. Pedaste M. et al. Phases of inquiry-based learning: Definitions and the inquiry cycle. Educational Research Review. 2015. <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2015.02.003>

Катерина ІВАНОВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультет психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Крістіна ПЕТРИК,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ВІЗУАЛЬНІ ЗАСОБИ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Актуальність. Сучасні реалії диктують нові пріоритети в освіті, де сухі теоретичні знання заміщує розвиток soft skills. Саме навички та вміння здобути під час навчання розкривають здатність здобувача освіти застосовувати знання на практиці. Це і є основним для професійного успіху та зростання в сучасному світі. З посиленням глобалізаційних процесів та інтеграції України до європейського освітнього простору достатньо уваги варто приділити вирішенню питання якісного оновлення інструментарію та методик викладання іноземної мови.

В умовах цифровізації суспільства, що супроводжується великим інтересом до використання інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій, зміни відбуваються в низці сфер професійної діяльності людини, у тому числі в освітній галузі. Найраціональнішим шляхом якісного покращення сучасного стану освіти в Україні є поєднання традиційних технік, форм, методів та засобів навчання з новітніми цифровими технологіями.

Згідно з нормативними документами на 2025/2026 навчальний рік, основною метою вивчення іноземної мови в початковій школі є

розвиток іншомовної комунікативної компетентності здобувачів освіти з урахуванням їх вікових особливостей. Початковий етап має ключове значення, адже саме на цьому етапі формуються психолінгвістичні основи, необхідні для подальшого оволодіння мовленнєвими навичками. У цей період відбувається створення бази для засвоєння фонетики, лексики, граматики та орфографії, а також розвиток умінь у таких видах діяльності, як аудіювання, говоріння, читання та письмо в рамках визначених навчальних результатів [1].

Актуальність проблеми пояснюється необхідністю модернізації освіти. Застосування даних методів не лише стимулює внутрішню мотивацію молодших школярів, а й дозволяє вчителю гармонійно інтегрувати ігрові матеріали в освітній процес, забезпечуючи високу якість викладання матеріалу з використанням наочності.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема формування та розвитку іншомовної комунікативної компетентності здобувачів освіти розглядається з різних позицій: як здатність до здійснення цілісної мовленнєвої діяльності, що обґрунтовує О. Петрашук; як координація взаємодії окремих компонентів ефективної комунікації, на чому акцентує В. Топалова; а також як реалізація інтегративного підходу до організації навчання іноземної мови в початковій школі, що висвітлено у працях І. Бім, Л. Биркун, М. Ляховицького, Р. Мартинової, С. Ніколаєвої, В. Плахотника, Т. Полонської, В. Редька, Г. Рогової, С. Роман та інших учених. Водночас ефективне формування іншомовної комунікативної компетентності потребує використання дієвих дидактичних засобів, здатних активізувати пізнавальну та мовленнєву діяльність молодших школярів. У цьому контексті особливого значення набувають візуальні засоби навчання, які сприяють кращому сприйняттю іншомовного матеріалу, активізують мовленнєву взаємодію учнів і створюють сприятливі умови для формування їхньої комунікативної компетентності на уроках англійської мови.

За переконанням американського педагога Едгара Дейла, якого вважають фундатором впровадження мультимедіа в освіту, основою успішного навчання є суб'єктність учня. Замість пасивного споживання інформації, здобувач має перетворюватися на активного діяча. Задля збагачення освітнього процесу та посилення внутрішньої мотивації молодших школярів дослідник обґрунтовував доцільність впровадження проєктної діяльності, що сприяє розвитку самостійності, а також інтеграції аудіовізуального інструментарію, який розширює можливості учнів у пізнанні навколишнього світу.

Мета і методи дослідження. Метою статті є теоретичне обґрунтування ефективності використання візуальних засобів навчання як інструменту формування комунікативної компетентності

здобувачів початкової освіти під час вивчення англійської мови. Для досягнення мети в роботі було застосовано комплекс загальнонаукових методів, зокрема аналіз, синтез, систематизація та узагальнення наявних джерел та методичної літератури.

Сутність дослідження. Трансформація освітньої системи в Україні базується на впровадженні концепції Нової української школи. Головним елементом реформи є Державний стандарт початкової освіти, який переорієнтовує освітній процес із пасивного засвоєння знань на розвиток ключових життєвих навичок і формування особистості здобувача освіти, здатного критично мислити та ефективно діяти у повсякденному житті. У структурі Державного стандарту початкової освіти значний акцент зроблено на комунікативній компетентності. Вона трактується як уміння використовувати мовні знання, ефективно взаємодіяти з оточуючими, працювати в групі та виконувати соціальні ролі. Формування вміння вести конструктивний діалог і аргументовано висловлювати власну думку стає основою для соціалізації молодшого школяра [1].

Одним із ключових аспектів реформи є впровадження принципів дитиноцентризму. Освітній процес має бути гуманним і орієнтованим на формування свідомої особистості з урахуванням вікових особливостей і інтересів учнів. Це передбачає впровадження інтерактивних методик навчання, які забезпечують активну участь школярів через співпрацю, гру й комунікацію, перетворюючи їх із пасивних слухачів на активних учасників. Головною метою іншомовної освіти є розвиток комунікативної компетентності здобувача освіти. Сучасні підходи передбачають інтеграцію цифрових технологій, мультимедійних інструментів і застосувань ігрового спрямування. Це сприяє створенню інтегрованого освітнього середовища, де здобувачі початкової освіти можуть природно та ефективно оволодівати навичками діалогічного та монологічного спілкування.

Інтеграція візуальних та інтерактивних технологій є ключовим чинником підвищення ефективності сучасного освітнього процесу в контексті моделі Нової української школи. Поєднання графічної наочності з активним опрацюванням інформації сприяє формуванню асоціативних зв'язків, що полегшує перехід до усвідомленого засвоєння знань. У сучасному світі роль візуалізації набуває особливого значення, адже вона допомагає перетворювати складні абстрактні концепції на доступні й легкі для сприйняття образи [2].

Ефективність візуалізації пояснюється її багатофункціональністю, оскільки вона поєднує освітню, розвивальну й мотиваційну функції, активізуючи пізнавальний інтерес і критичне мислення молодшого школяра. Особливу роль виконує її соціокультурна складова, що знайомить учнів із традиціями країн, мова яких вивчається, за

допомогою сюжетних візуальних матеріалів, сприяючи їх всебічному розвитку та стає невід'ємною частиною процесу соціалізації й становлення мовленнєвої особистості учня [3].

Застосування інтерактивного візуального контенту та сучасних мультимедійних ресурсів сприяє зміні ролі молодшого школяра в освітньому процесі. Учень перетворюється із пасивного спостерігача на активного учасника комунікативного діалогу. Це дозволяє моделювати реальні ситуації спілкування, де англійська мова постає як інструмент міжособистісної взаємодії, що в свою чергу значно підвищує рівень внутрішньої мотивації та залученості. Загалом візуалізація знань сприяє комплексному формуванню всіх компонентів комунікативної компетентності та забезпечує виховання свідомої, адаптованої до сучасного інформаційного середовища особистості.

Основні висновки. Отже, активне використання візуальних засобів навчання є одним з ключових інструментів у формуванні іншомовної комунікативної компетентності здобувачів початкової освіти на уроках англійської мови. Завдяки різноманітним формам, які охоплюють образотворчі, графічні та сучасні цифрові ресурси, педагоги мають змогу ефективно адаптувати складні мовленнєві структури до сприйняття здобувачів початкової освіти через наочно-образне мислення. Це не тільки пришвидшує засвоєння лексики та граматики, але й формує міцну основу для створення учнями логічних, завершених висловлювань, знижуючи при цьому когнітивне навантаження. Мультисенсорний підхід та комбінування зорових образів із мовленнєвою практикою перетворюють знання учнів на стійкі продуктивні навички, роблячи процес навчання більш природним і емоційно сприйнятливим.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний стандарт початкової освіти: постанова про затвердження Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 23.02.2026).
2. Малихін О., Ліпчевська І. Педагогічна майстерність учителя початкових класів: візуалізація навчальної інформації в початковій школі : методичний посібник. Київ: «Видавництво Людмила», 2023. 74 с.
3. Новий учитель – щасливий учень – успішна Нова українська школа : колективна монографія / [кол. авт.: Калініна Л., Мянєвська Т., Папіжук В., Кузьменко О., Григор'єва Т., Щерба Н., Прокопчук Н., Климович Ю. та ін.] ; за заг. ред. Л. В. Калініної. Житомир : «Євро-Волинь», 2024. 480 с.

Людмила КАСЬЯН,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня освіти 3 курсу
факультет психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Лідія ЧЕРЕДНИК,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Сьогодні організація дистанційного навчання в початковій школі в Україні в умовах війни набуває особливої складності та багатовимірності, оскільки поєднує традиційні педагогічні завдання з потребами забезпечення безпеки, психологічної підтримки та технологічної адаптації до умов надзвичайних обставин. В умовах запровадження воєнного стану дистанційна форма навчання стала серйозним випробуванням для всіх учасників освітнього процесу та суттєво позначилася на повсякденному житті й освітньому розвитку дітей. У системі початкової освіти такий формат організовується в координатах «учитель – учень – батьки – учитель». В умовах дистанційного навчання найбільше уваги слід приділити співпраці з батьками учнів, оскільки саме вони організовуватимуть навчання своїх дітей. Варто розповісти, як відбуватиметься навчання, узгодити розклад навчальних занять, роз'яснити, як працювати з навчальними платформами та платформами для організації відеоконференцій, як поводитися самим та допомогти дітям у випадку повітряної тривоги. Батькам також варто надати доступ до онлайн-платформи, через яку здійснюється дистанційне навчання.

Взаємодія в освітньому процесі виступає важливим психологічним ресурсом для учнів, забезпечуючи відчуття стабільності та безпеки. Спілкування з однолітками, учителями та друзями допомагає дітям відволіктися від негативних подій і зосередитися на власному розвитку. У зв'язку з цим вчителям рекомендується: сприяти створенню дружнього та комфортного віртуального комунікативного середовища; організовувати активну взаємодію між однокласниками під час синхронних занять; залучати учнів до спільних проєктів, підкреслюючи значущість особистої думки та внеску кожного учасника дистанційної роботи. Чудово, якби навіть через екрани гаджетів учні почувалися причетними до шкільної спільноти! У цьому допомагають чудові ритуали для всього класу, як от вже звичне для всіх ранкове коло.

Для зручності всіх учасників освітнього процесу краще обрати єдину для всієї школи онлайн-платформу для дистанційного навчання. Наприклад, Google Classroom. Учителі ж мають забезпечити зворотний зв'язок із учнями та налагодити систему оцінювання (для цього необхідно розробити чіткі критерії, встановити терміни виконання та дедлайни).

Самостійне опанування учнями матеріалу під час дистанційного навчання завжди має свої особливості, а в умовах війни – тим паче. Тож педагогам радять розділити навчальний матеріал на логічні тематичні блоки, а також надавати дітям чіткі та зрозумілі інструкції щодо опанування кожного блоку, а також – критерії для самооцінювання.

Відстеження динаміки навчальних досягнень учнів дозволить діагностувати можливі освітні втрати та вчасно на них реагувати. Професія педагога початкової школи передбачає володіння широким комплексом професійно-педагогічних і методичних компетентностей, серед яких саме здатність ефективно реалізовувати дистанційне навчання, набуває особливої значущості в сучасних умовах. Воєнній дії можуть спричиняти широкий спектр психологічних і психічних труднощів, зокрема появу стресу, тривожності, депресивних станів, невротичних розладів, агресивності, невпевненості та порушень поведінки. Усе це, своєю чергою, негативно позначається на здатності до концентрації, уваги й запам'ятовування інформації. Одним із найсерйозніших і тривалих наслідків для психічного стану учасників освітнього процесу може стати розвиток посттравматичного стресового розладу. Тому особливу увагу педагоги мають приділяти учням-початківцям зі статусом внутрішньо переміщених осіб. Для учнів, які залишили території бойових дій, гра виступає важливим інструментом для осмислення пережитих емоцій. Водночас важливим чинником успішної адаптації таких дітей є активна залученість їхніх батьків або інших членів родини до освітнього процесу.

Отже, організація дистанційного навчання в початковій школі України в умовах воєнного стану є складним і багатограним процесом, що вимагає від учителів не лише педагогічної майстерності, а й гнучкості, психологічної чутливості та ефективного використання цифрових технологій. Ефективна організація дистанційного навчання в початковій школі в умовах війни передбачає комплексний підхід, що поєднує педагогічні, психологічні та технологічні аспекти, спрямовані на збереження якості освіти, підтримку емоційного благополуччя дітей та забезпечення безперервності їхнього навчального розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білик Ю. П., Коломієць А. М., Коломієць Т. Д. Особливості організації дистанційного навчання в початковій школі в умовах воєнного стану. *ScienceRise. Pedagogical Education*. 2023. Випуск 2 (53). С. 26–32. URL : https://journals.urau.ua/sr_edu/article/download/281208/275478 (дата звернення: 06.03.2026)
2. Мельничук В. О. Дистанційне навчання в початковій школі як сучасний виклик. *Наука. Освіта. Молодь*. 2022. № 15 (2). С. 194–200. URL : <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/3155/3194> (дата звернення: 06.03.2026)
3. Твердохліб І. Організаційно-педагогічне та програмно-технічне забезпечення дистанційного навчання в умовах воєнного стану. *Український педагогічний журнал*. 2022. Вип. 2. С. 116–124.

Марина КОНОНЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Тетяна МУХІНА,**

старша викладачка (БДПУ)

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Актуальність. Сучасна початкова освіта стоїть перед серйозним викликом: як в умовах інформаційного перенасичення не просто передати здобувачам початкової освіти знання, а зберегти їхню природну здатність дивуватися та прагнення самостійно вчитися. Пізнавальна активність молодших школярів сьогодні є не просто методичним терміном, а життєвою необхідністю. Традиційні підходи до викладання матеріалу втрачають привабливість на тлі яскравого цифрового світу, тому розуміння психолого-педагогічних механізмів стає ключем до успішного здобуття знань.

Актуальність теми полягає в тому, що саме в молодшому шкільному віці закладається фундамент пізнавальної самостійності: якщо учень навчиться отримувати задоволення від розв'язання складної задачі чи пошуку правильного рішення, це сформує в нього стійке бажання вчитися впродовж життя. Потреба суспільства в особистостях, які вміють критично мислити та діяти проактивно, змушує переглянути роль вчителя – від транслятора фактів до архітектора освітнього середовища, де дитині хочеться активно досліджувати. Пошук способів активізації пізнавального інтересу є не лише вимогою освітніх стандартів НУШ, а й необхідною умовою для формування психологічно стійкої та інтелектуально розвиненої особистості в умовах невизначеності сучасного світу.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема формування пізнавальної активності молодших школярів належить до фундаментальних напрямів психолого-педагогічної науки. Теоретичне підґрунтя для розуміння природи пізнавального інтересу сформовано як у класичних, так і в сучасних українських дослідженнях. Зокрема, М. Богданович, В. Паламарчук, О. Скрипченко, М. Стельмахович розглядали активізацію навчально-пізнавальної діяльності школярів як складний системний процес, що включає мотиваційно-ціннісні та діяльнісні компоненти. Вони підкреслювали, що пізнавальна активність є не лише сукупністю поведінкових проявів, а й внутрішньою готовністю дитини до пошуку нових знань та активного засвоєння навчального матеріалу [2].

Значний внесок у розкриття дидактичних умов формування пізнавальної самостійності в учнів початкових класів зробила О. Савченко, яка досліджувала способи організації навчальної діяльності, що стимулюють самостійність та ініціативність дітей [4]. Сучасні українські дослідники, зокрема Н. Максимчук та О. Хом'як, розширюють уявлення про педагогічні умови розвитку пізнавальної активності, акцентуючи увагу на використанні інтерактивних та проблемно-пошукових завдань у освітньому процесі. Психологічні механізми переходу від ігрової діяльності до навчальної активно аналізували Л. Долинська та О. Скрипченко, відзначаючи, що творче ігрове мислення виступає органічною основою для становлення навчальної діяльності та самоорганізації школярів у процесі здобуття знань. Попри солідну теоретичну базу, психолого-педагогічні аспекти адаптації класичних підходів до викликів сучасної інформаційної епохи та нових освітніх стандартів залишаються відкритими для подальших наукових розвідок [1; 3].

Мета і методи дослідження. Мета дослідження – теоретично обґрунтувати психолого-педагогічні аспекти формування пізнавальної активності молодших школярів у сучасному освітньому процесі. Для досягнення поставленої мети використано такі методи: аналіз, синтез, систематизація та узагальнення наукових джерел і методичних підходів.

Сутність дослідження. У контексті окресленої проблематики пізнавальну активність молодших школярів доцільно розглядати як інтегративну характеристику особистості, що виявляється у внутрішній готовності дитини до навчальної діяльності, прагненні ставити запитання, шукати пояснення, самостійно знаходити способи розв'язання навчальних завдань та переносити здобуті знання у нові ситуації та втілювати їх у практичну діяльність. Вона формується не стихійно, а в процесі цілеспрямованої педагогічної взаємодії, що враховує вікові, індивідуально-психологічні та соціальні особливості розвитку учнів початкової школи.

Молодший шкільний вік є сенситивним періодом для розвитку пізнавальної сфери, оскільки саме в цей час відбувається інтенсивне формування основних психічних процесів: сприймання, уваги, пам'яті, мислення та уяви [3]. Перехід від домінування ігрової діяльності до навчальної зумовлює потребу в таких педагогічних умовах, які забезпечують поступове ускладнення пізнавальних завдань без втрати емоційної залученості здобувача початкової освіти. За відсутності внутрішньої мотивації навчання швидко набуває формального характеру, що негативно позначається на якості засвоєння знань і розвитку особистості в цілому.

Психологічний аспект формування пізнавальної активності пов'язаний насамперед із розвитком навчальної мотивації. У

молодших школярів вона часто має зовнішній характер і ґрунтується на схваленні з боку дорослих, прагненні відповідати очікуванням учителя чи батьків. Завдання педагога полягає в трансформації цієї мотивації у внутрішню, коли джерелом активності стає інтерес до самого процесу пізнання. Це досягається через створення ситуацій успіху, підтримку допитливості, заохочення самостійних міркувань і прийняття помилки як природного етапу навчального пошуку.

Важливим психолого-педагогічним чинником є характер взаємодії вчителя з учнями. Авторитарний стиль, зорієнтований на репродуктивне відтворення знань, обмежує прояви ініціативи та знижує рівень пізнавальної активності. Натомість партнерська модель спілкування, що передбачає діалог, співпрацю та повагу до думки дитини, сприяє формуванню позитивного ставлення до навчання і розвитку пізнавальної самостійності. У такому середовищі учень початкової школи відчуває себе суб'єктом навчальної діяльності, а не пасивним виконавцем.

Педагогічний аспект проблеми полягає у доборі змісту, форм і методів навчання, які відповідають потребам сучасних молодших школярів. Активні та інтерактивні методи навчання, проблемні запитання, дослідницькі завдання, елементи проєктної діяльності створюють умови для залучення учнів до активного мислення. Особливого значення набуває міжпредметна інтеграція, яка дозволяє розширити пізнавальний досвід здобувача початкової освіти та показати практичну цінність знань. У поєднанні з ігровими та творчими прийомами це забезпечує гармонійний розвиток інтелектуальної та емоційно-вольової сфер.

Окремої уваги потребує питання використання цифрових технологій у початковій школі. За умови педагогічно доцільного застосування вони можуть стати потужним засобом активізації пізнавальної діяльності, однак їх надмірне або некритичне використання здатне знизити здатність до зосередження та глибокого осмислення матеріалу. Тому ключовим завданням учителя є не заміщення живого спілкування цифровими ресурсами, а інтеграція технологій у освітній процес як інструменту для дослідження, експериментування та візуалізації навчального змісту.

Формування пізнавальної активності молодших школярів є багатовимірним процесом, що поєднує психологічні механізми розвитку особистості та педагогічні умови організації навчання. Його ефективність залежить від цілісного підходу, орієнтованого на учня початкової школи як на активного учасника освітнього процесу. Усвідомлення вчителем своєї ролі як фасилітатора пізнання створює передумови для виховання учнів, здатних до самостійного мислення, відповідального навчання та безперервного інтелектуального розвитку впродовж життя.

Основні висновки. Проведений теоретичний аналіз дозволяє дійти висновку, що проблема формування пізнавальної активності молодших школярів має системний характер і потребує узгодженого врахування психологічних та педагогічних чинників. Ефективність цього процесу визначається не окремими методами чи прийомами, а цілісною логікою організації освітнього середовища, в якому навчання сприймається дитиною як значуща та особистісно цінна активна діяльність.

Встановлено, що саме молодший шкільний вік є критично важливим етапом для становлення основ пізнавальної саморегуляції, що зумовлює подальшу успішність навчання, та за умови педагогічної підтримки внутрішньої мотивації та позитивного емоційного досвіду пізнання створюються передумови для розвитку стійкого інтересу до навчання й готовності до подолання інтелектуальних труднощів.

Сучасні освітні трансформації, зокрема ідеї НУШ, актуалізують необхідність переосмислення ролі вчителя та змісту освітньої діяльності. Орієнтація на активну позицію здобувача початкової освіти, розвиток критичного мислення та здатності до самостійного пошуку знань відповідають суспільному запиту на формування конкурентоспроможної, психологічно стійкої особистості.

Отже, формування пізнавальної активності молодших школярів слід розглядати як стратегічне завдання початкової освіти, реалізація якого забезпечує не лише якісне засвоєння навчального матеріалу, а й створює основу для безперервного навчання та особистісного розвитку дитини впродовж усього життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Басюк Н. А. Емоційний інтелект і психічне здоров'я учасників освітнього процесу : навч. посіб. Житомир, 2024. 140 с.
2. Гордієнко О. А., Козій Д. З. Теоретичні засади формування пізнавальної активності молодших школярів у навчальному процесі початкової школи. *Пріоритети розвитку початкової освіти в контексті становлення Нової української школи: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції* (24 березня 2021 року) / за заг. ред. Т. І. Шанскова. Житомир : ФО-П «Н. М. Левковець», 2021. С. 19–23.
3. Гузь В. М. Теоретичні засади проблеми пізнавальної активності дітей молодшого шкільного віку. *Педагогіка і психологія*. 2025. № 1 (34). С. 71–78.
4. Мухіна Т. Педагогічна теорія розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів академіка Олександри Савченко в реаліях сьогодення. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. Івано-Франківськ : Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 102. С. 5–11. DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2023-102-1>

Анастасія КОРОЇД,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Тетяна МУХІНА,**

старша викладачка (БДПУ)

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

Актуальність. В умовах розвитку інформаційного суспільства особливої актуальності набуває проблема формування критичного мислення як ключової компетентності особистості. Сучасна освіта орієнтується не лише на засвоєння знань, а й на розвиток здатності аналізувати інформацію, оцінювати альтернативні позиції та приймати обґрунтовані рішення [5 : 12].

Формування критичного мислення є особливо важливим у молодшому шкільному віці, оскільки саме в цей період інтенсивно розвиваються базові когнітивні процеси, закладаються основи логічного й рефлексивного мислення [1 : 24]. Початкова школа створює передумови для розвитку вмінь аналізувати умову задачі, виділяти істотне, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та робити висновки.

Значний потенціал для формування критичного мислення має математика як навчальний предмет, що передбачає аналіз, узагальнення, доведення та перевірку правильності результатів [2 : 37]. Розв'язування математичних задач сприяє розвитку аргументованого мовлення, самостійності суджень та здатності до рефлексії.

Ступінь досліджуваності проблеми. Аналіз наукових досліджень дозволив виокремити кілька підходів до розуміння сутності критичного мислення. *Когнітивний підхід* (Дж. Брунер) розглядає мислення як процес активного конструювання знань у ході розв'язання проблемних ситуацій. Відповідно навчання має бути побудоване на відкритті й дослідницькій діяльності учнів [4 : 104]. *Рефлексивний підхід* (Дж. Дьюї) акцентує увагу на усвідомленому аналізі власних міркувань та обґрунтуванні висновків, що забезпечує формування здатності критично оцінювати результати діяльності [5 : 28]. *Таксономічний підхід* Б. Блума орієнтує освітній процес на перехід від простого відтворення знань до їх аналізу, синтезу та оцінювання [3 : 47].

У працях українських учених підкреслюється необхідність цілеспрямованої організації навчальної діяльності, що сприяє формуванню аналітичних умінь молодших школярів на уроках математики [2 : 59; 3 : 49].

Мета дослідження полягає у теоретичному визначенні та концептуалізації педагогічних умов, за яких освітній процес з

математики в початковій школі набуває спрямованості на розвиток критичного мислення учнів. У дослідженні застосовано комплекс теоретичних **методів**: інтерпретаційний аналіз наукових праць, проблемно-змістове узагальнення, логіко-структурне впорядкування теоретичних положень, а також моделювання освітнього середовища, зорієнтованого на розвиток розумової активності молодших школярів.

Сутність дослідження. У результаті аналізу літератури визначено такі педагогічні умови формування критичного мислення молодших школярів: 1. *Організація проблемно-пошукової діяльності* – використання завдань із відкритим кінцем, альтернативних способів розв'язання, задач із надлишковими або недостатніми даними [4 : 106]. 2. *Стимулювання рефлексивної діяльності учнів* – запровадження самостійного оцінювання, аналізу помилок, аргументації способів розв'язання [5 : 41]. 3. *Розвиток математичного мовлення та дискусії* – організація роботи в парах і групах, обговорення різних підходів до розв'язання задач [3 : 50]. 4. *Диференціація навчальних завдань* – добір вправ різного рівня складності, що сприяють порівнянню, узагальненню й вибору оптимального способу дій [2 : 73]. 5. *Використання наочних та цифрових засобів навчання* – застосування схем, моделей, інтерактивних вправ для візуалізації логічних зв'язків [4 : 108].

Практична реалізація зазначених умов передбачає використання таких методичних прийомів, як «відкрите запитання», «математична дискусія», «мозковий штурм», створення ситуацій вибору, прийоми розвитку рефлексії («Поясни свій спосіб», «Чи можна розв'язати інакше?») [1 : 27; 3 : 52].

Формування критичного мислення молодших школярів на уроках математики є системним процесом, що передбачає поєднання проблемного навчання, рефлексії та організації комунікативної взаємодії. Визначені педагогічні умови забезпечують розвиток аналітичних умінь, аргументованості суджень і здатності приймати обґрунтовані рішення відповідно до вимог сучасної початкової освіти.

Важливо зазначити, що формування критичного мислення в молодшому шкільному віці має відбуватися системно та поетапно з урахуванням вікових психолого-педагогічних особливостей дітей. Учні початкової школи лише опановують операції аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення, тому навчальний процес має передбачати поступове ускладнення завдань і цілеспрямоване формування відповідних умінь [1 : 25].

На уроках математики розвиток критичного мислення доцільно здійснювати через структурування навчального заняття за етапами «виклик – осмислення – рефлексія». *На етапі виклику* активізуються попередні знання учнів, формулюється проблемне запитання,

створюється ситуація пізнавальної труднощі. Такий підхід сприяє виникненню внутрішньої мотивації до навчальної діяльності [3 : 48]. *Етап осмислення* передбачає самостійну або групову роботу над розв'язанням математичної задачі, пошук альтернативних способів, аргументацію вибору стратегії. Саме в цей період формується здатність аналізувати умову задачі, встановлювати логічні зв'язки між величинами, перевіряти правильність міркувань [2 : 64]. *На етапі рефлексії* учні оцінюють власну діяльність, визначають ефективність обраного способу розв'язання, аналізують допущені помилки. Регулярне застосування рефлексивних запитань («Чому саме цей спосіб є доцільним?», «Чи можна довести правильність іншого варіанта?») сприяє розвитку усвідомленості мислення та відповідальності за результат [5 : 39].

Особливого значення набуває робота з математичними помилками. Замість формального виправлення неправильного результату доцільно організовувати колективний аналіз міркувань, що призвели до помилки. Такий підхід перетворює помилку на ресурс навчання та формує здатність критично оцінювати власні дії [4 : 107].

Ефективним засобом розвитку критичного мислення є використання задач дослідницького характеру. Наприклад, завдання на встановлення закономірностей, доведення істинності або хибності твердження, порівняння кількох способів розв'язання. Робота з такими задачами стимулює аналітичну діяльність, формує навички аргументації та доведення [2 : 70].

Не менш важливою є організація навчального діалогу. Під час обговорення математичних рішень учні вчаться слухати інших, ставити уточнювальні запитання, аргументовано відстоювати власну позицію або змінювати її під впливом переконливих доказів. Така взаємодія сприяє розвитку не лише когнітивних, а й соціально-комунікативних компетенцій [3 : 51].

Використання цифрових освітніх ресурсів також розширює можливості формування критичного мислення. Інтерактивні вправи дозволяють моделювати різні варіанти розв'язання, перевіряти гіпотези, здійснювати самоконтроль. Візуалізація математичних процесів за допомогою схем і графіків забезпечує глибше розуміння логічних зв'язків та підвищує якість засвоєння матеріалу [4 : 109].

Отже, реалізація педагогічних умов формування критичного мислення молодших школярів на уроках математики передбачає цілеспрямовану організацію проблемного навчання, розвиток рефлексії, підтримку навчального діалогу та використання варіативних методичних прийомів. Систематичне поєднання зазначених компонентів забезпечує поступовий перехід учнів від репродуктивного рівня діяльності до аналітичного та оцінювального, що відповідає сучасним вимогам компетентної освіти

ЛІТЕРАТУРА

1. Плугіна А. Теоретико-методичні засади розвитку критичного мислення у молодших школярів. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2022. № 3. С. 23–30.
2. Рудницька Н. Формування критичного мислення учнів початкових класів на уроках математики : монографія. Київ : Освіта, 2021. 168 с.
3. Шквир О., Юнчик А. Педагогічні умови розвитку критичного мислення здобувачів початкової освіти. *Молодь і ринок*. 2023. № 8. С. 45–52.
4. Onopriienko O., Skvortsova S., Ishchenko A. Development of critical thinking of primary school pupils at mathematics lessons. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/715737/1/Abstracts%20Onopriienko.pdf> (дата звернення: 12.03.2026).
5. Paul R., Elder L. The Miniature Guide to Critical Thinking Concepts and Tools. Foundation for Critical Thinking, 2019. 112 p.

Тетяна КРУК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ольга ПОПОВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ІНТЕРАКТИВНІ ОНЛАЙН-КНИГИ ТА МУЛЬТИМЕДІЙНІ РЕСУРСИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОЇ ГРАМОТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Актуальність. Сучасна початкова школа функціонує в умовах активної цифровізації суспільства, що зумовлює зміну характеру сприймання, опрацювання та інтерпретації інформації молодшими школярами. Діти молодшого шкільного віку з ранніх років залучені до цифрового середовища, активно користуються мультимедійними ресурсами, інтерактивними платформами, електронними книгами. Це створює нові можливості, але водночас висуває підвищені вимоги до формування читацької грамотності як базової складової освітньої підготовки особистості.

Концепція Нова українська школа визначає читацьку грамотність як одну з ключових компетентностей, необхідних для успішної соціалізації, самореалізації та навчання впродовж життя [1]. У сучасному міжнародному освітньому дискурсі читацька грамотність розглядається як здатність розуміти, інтерпретувати, оцінювати тексти різних форматів і використовувати їх для досягнення особистісних і соціальних цілей. Саме таке трактування представлено в дослідженні Programme for International Student Assessment (PISA), що реалізується OECD [2]. У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема пошуку ефективних

засобів формування читацької грамотності в умовах цифрового освітнього середовища. Інтерактивні онлайн-книги та мультимедійні ресурси можуть виступати потужним інструментом модернізації читацької діяльності молодших школярів.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема формування читацької грамотності активно розробляється у вітчизняній та зарубіжній педагогічній науці. У міжнародному освітньому просторі поняття читацької грамотності ґрунтовно осмислено в межах досліджень Programme for International Student Assessment (PISA), що реалізується OECD, де вона трактується як здатність особистості розуміти, інтерпретувати, оцінювати та використовувати тексти різних форматів у життєвих ситуаціях. У вітчизняній педагогіці питання розвитку читацької компетентності молодших школярів висвітлено в працях, присвячених методиці навчання української мови та літературного читання, зокрема в контексті реалізації концепції Нова українська школа. Водночас проблема використання інтерактивних онлайн-книг і мультимедійних ресурсів як системного засобу формування читацької грамотності в початковій школі потребує подальшого теоретичного узагальнення та експериментальної перевірки, що зумовлює актуальність обраної теми.

Метою роботи є теоретичне обґрунтування та визначення дидактичного потенціалу інтерактивних онлайн-книг і мультимедійних ресурсів у процесі формування читацької грамотності молодших школярів, а також окреслення методичних умов їх ефективної інтеграції в освітній процес початкової школи.

Сутність дослідження. Читацька грамотність у початковій школі охоплює не лише техніку читання, а й комплекс умінь, пов'язаних із розумінням змісту, інтерпретацією інформації, встановленням логічних зв'язків, формуванням власної позиції щодо прочитаного. Вона має когнітивний, емоційно-ціннісний і діяльнісний компоненти.

У когнітивному аспекті йдеться про вміння визначати тему й основну думку тексту, знаходити фактичну інформацію, робити висновки, узагальнювати. Емоційно-ціннісний компонент передбачає формування читацьких інтересів, розвиток емпатії, естетичного сприймання художнього слова. Діяльнісний компонент реалізується через активну взаємодію з текстом: постановку запитань, висловлення власних суджень, участь у дискусії, створення вторинних текстів.

З огляду на сучасні підходи до навчання, читацька грамотність формується ефективніше в умовах діяльнісного та компетентнісного підходів, коли учень виступає активним суб'єктом освітнього процесу. Саме тому використання інтерактивних ресурсів, що забезпечують активну участь дитини у процесі читання, відповідає логіці сучасної педагогіки.

Інтерактивна онлайн-книга – це електронний освітній продукт,

який поєднує текстовий матеріал із мультимедійними компонентами: аудіо, відео, анімацією, інтерактивними завданнями, гіперпосиланнями. Її використання забезпечує багатоканальне сприймання інформації та сприяє глибшому зануренню в зміст твору.

Переваги інтерактивних онлайн-книг у формуванні читацької грамотності полягають у такому: 1. *Мотиваційний ефект*. Динамічний формат подання матеріалу підвищує інтерес до читання, створює позитивний емоційний фон навчальної діяльності. 2. *Підтримка розуміння тексту*. Наявність словників, пояснень, ілюстрацій, можливості прослуховування фрагментів тексту сприяє усвідомленню змісту. 3. *Активізація мислення*. Інтерактивні вправи, вбудовані запитання, завдання на встановлення послідовності подій або причинно-наслідкових зв'язків стимулюють аналітичну діяльність. 4. *Індивідуалізація навчання*. Учень може працювати у власному темпі, повторювати складні фрагменти, виконувати додаткові завдання.

Водночас ефективність інтерактивної книги залежить від педагогічного супроводу. Надмірна візуалізація або використання мультимедійних ефектів без чіткої дидактичної мети може відволікати увагу від змісту тексту [4].

Мультимедійні ресурси доцільно інтегрувати на різних етапах роботи з текстом. На етапі до читання вони сприяють актуалізації опорних знань, формуванню прогнозів щодо змісту твору. Це можуть бути короткі відеофрагменти, ілюстрації, інтерактивні запитання. *Під час читання* мультимедійні елементи допомагають уточнювати значення слів, пояснювати історичний або культурний контекст, візуалізувати події. *Після читання* інтерактивні вправи, онлайн-тести, створення цифрових мініпроектів забезпечують перевірку розуміння, узагальнення інформації та розвиток творчих умінь.

Особливо ефективним є поєднання інтерактивних ресурсів із груповою роботою. Створення спільних презентацій, цифрових історій, інтерактивних карт подій сприяє розвитку комунікативної компетентності та вмінь співпрацювати.

Аналіз наукових джерел з проблеми дослідження та спостереження за освітнім процесом початкової школи дозволяє визначити такі умови результативного використання інтерактивних онлайн-книг і мультимедійних ресурсів: чітке визначення мети використання цифрового інструмента; поєднання цифрового та друкованого формату роботи з текстом; організація обговорення й рефлексії; дозування мультимедійних ефектів; підготовленість учителя до використання цифрових технологій.

Використання інтерактивних ресурсів має бути спрямоване не лише на підвищення зацікавленості, а передусім на розвиток

смісловій роботі з текстом, формування вмінь аналізувати, узагальнювати та оцінювати інформацію.

Висновки. Отже, формування читацької грамотності молодших школярів є стратегічним завданням сучасної початкової освіти. Інтерактивні онлайн-книги та мультимедійні ресурси мають значний потенціал щодо підвищення мотивації до читання та розвитку аналітичних умінь, а ефективність їх застосування залежить від педагогічно обґрунтованої інтеграції в освітній процес. Поєднання традиційного читання з цифровими інструментами забезпечує комплексний розвиток читацької та інформаційно-цифрової компетентностей. Перспективи подальших досліджень пов'язані з експериментальною перевіркою моделей використання інтерактивних книг у початковій школі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний стандарт початкової освіти. Київ, 2018.
2. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи / МОН України. Київ, 2016. 40 с.
3. Савченко О. Я. Методика навчання української мови в початковій школі. Київ : Освіта, 2018.
4. Mayer R. E. Multimedia Learning. 2nd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2009.
5. PISA 2018 Results (Volume I): What Students Know and Can Do. Paris: OECD Publishing, 2019. DOI: <https://doi.org/10.1787/5f07c754-en>

Дмитро КУТНІЙ,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ольга ПОПОВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ЦИФРОВА КОМУНІКАЦІЯ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: КУЛЬТУРА ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ В ОНЛАЙН-СЕРЕДОВИЩІ

Актуальність проблеми. Сучасний освітній простір характеризується активним впровадженням цифрових технологій, що істотно змінює форми педагогічної взаємодії між учителем, учнями та батьками. Освітня комунікація дедалі частіше здійснюється у цифровому середовищі – під час онлайн-уроків, на освітніх платформах, у месенджерах, електронних повідомленнях і навчальних чатах. У цих умовах особливого значення набуває культура професійного мовлення вчителя початкової школи, адже саме через цифрові канали відбувається значна частина освітньої взаємодії.

Високий рівень мовленнєвої культури педагога сприяє ефективній організації освітнього процесу, формуванню позитивного психологічного клімату та підтримці партнерських відносин між усіма його учасниками. Водночас цифрове середовище висуває нові вимоги до педагогічного спілкування, зокрема до точності, коректності та етичності мовлення вчителя. У зв'язку з цим проблема формування культури професійного мовлення педагога в умовах цифрової комунікації набуває особливої актуальності.

Ступінь дослідженості проблеми. Проблеми педагогічної комунікації, цифрової компетентності вчителя та особливостей освітнього спілкування в онлайн-середовищі активно досліджуються сучасними науковцями. Зокрема, питання формування інформаційно-цифрової компетентності педагога розглядають С. Петренко, Л. Петренко, Г. Вернидуб. Особливості педагогічної комунікації в цифровому освітньому середовищі аналізує Л. Кайдалова. Проблеми дистанційного навчання та комунікації в освітньому процесі досліджують Н. Третяк, О. Мартіна, М. Гордійчук. Окремі аспекти цифрової взаємодії та розвитку цифрової компетентності педагога висвітлюють О. Гаврилишена та І. Ярема. Разом із тим у сучасних дослідженнях недостатньо уваги приділено мовленнєвому аспекту цифрової педагогічної комунікації, зокрема питанням культури професійного мовлення вчителя початкових класів в онлайн-взаємодії.

Мета дослідження – охарактеризувати особливості професійного мовлення вчителя початкової школи в цифровому середовищі та визначити ризики мовленнєвої неформальності й шляхи їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Цифрова комунікація вчителя початкових класів охоплює різні форми педагогічної взаємодії: проведення онлайн-уроків, використання освітніх платформ для організації освітнього процесу, обмін повідомленнями у групових чатах із батьками, електронне листування з колегами та адміністрацією закладу освіти. У таких умовах професійне мовлення педагога має відповідати нормам сучасної української літературної мови, бути чітким, логічним, зрозумілим і педагогічно доцільним.

Важливою особливістю онлайн-комунікації є поєднання усної та письмової форм мовлення. Під час онлайн-уроків учитель повинен чітко структурувати пояснення навчального матеріалу, використовувати доступні для молодших школярів формулювання, підтримувати увагу учнів за допомогою інтонаційної виразності, наочності та цифрових освітніх ресурсів. Ефективність педагогічної комунікації в онлайн-середовищі значною мірою залежить від здатності вчителя адаптувати мовлення до особливостей дистанційної взаємодії, забезпечуючи зрозумілість і доступність навчальної інформації.

Письмова комунікація в цифровому середовищі також потребує особливої мовленнєвої відповідальності. Повідомлення, адресовані батькам, учням або колегам, мають бути коректними, змістовно чіткими та стилістично виваженими. У таких ситуаціях доцільно дотримуватися норм офіційно-ділового або нейтрального стилю мовлення, уникати двозначності формулювань і надмірної емоційності. Важливими є також етикетні формули звертання, подяки та завершення повідомлень, що сприяють формуванню культури педагогічного спілкування.

Разом із тим цифрове середовище створює певні ризики для професійного мовлення педагога. Найпоширенішими серед них є надмірна неформальність спілкування, використання скорочень, розмовних конструкцій, сленгових елементів або емоційних символів. Подібні мовленнєві практики можуть знижувати рівень професійної комунікації та негативно впливати на педагогічний імідж учителя.

Крім того, цифрова комунікація потребує від педагога дотримання принципів педагогічної етики та комунікативної відповідальності. У цифровому середовищі будь-яке повідомлення може бути збережене, поширене або інтерпретоване поза первинним контекстом, тому мовлення вчителя має бути максимально коректним, точним і професійно виваженим.

Подолання зазначених ризиків можливе через формування цифрової культури педагогічного спілкування. Важливими умовами є дотримання мовних норм у всіх формах онлайн-комунікації, чітке структурування повідомлень, використання коректних і ввічливих мовленнєвих формул, а також розвиток інформаційно-цифрової компетентності вчителя.

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що цифрова комунікація вчителя початкових класів є важливим компонентом сучасної педагогічної діяльності, який поєднує мовленнєву культуру, цифрову компетентність і педагогічну етику. Ефективність такої комунікації визначається не лише володінням цифровими інструментами, а й умінням учителя підтримувати високий рівень професійного мовлення у різних формах онлайн-взаємодії.

Культура професійного мовлення в онлайн-середовищі виступає важливим показником педагогічної культури вчителя, оскільки саме мовлення забезпечує організацію освітньої взаємодії, формування позитивного комунікативного середовища та підтримку партнерських відносин між учителем, учнями і батьками.

На основі проведеного теоретичного аналізу можна запропонувати концептуальне бачення цифрової педагогічної комунікації вчителя початкової школи як інтегрованої системи взаємопов'язаних компонентів. У центрі цієї системи перебуває культура професійного мовлення педагога, яка визначає якість і ефективність

онлайн-взаємодії. Навколо неї функціонують кілька взаємопов'язаних складових: мовленнєво-комунікативна, що забезпечує дотримання норм літературної мови та педагогічного етикету; цифрово-технологічна, пов'язана з використанням освітніх платформ, месенджерів і цифрових ресурсів; педагогічно-етична, що передбачає коректність, тактовність і відповідальність у спілкуванні; а також організаційно-комунікативна, яка забезпечує чіткість, структурованість і зрозумілість інформаційних повідомлень. Взаємодія зазначених компонентів формує цілісну культуру цифрової педагогічної комунікації.

Отже, у сучасному освітньому просторі цифрова комунікація виступає не лише технологічним інструментом організації навчання, а й важливим складником професійної культури педагога. Саме мовлення вчителя забезпечує ефективність педагогічної взаємодії, формує комунікативне середовище освітнього процесу та впливає на формування довіри й партнерства між його учасниками. Культура професійного мовлення в онлайн-середовищі може розглядатися як інтегрована характеристика педагогічної діяльності вчителя, що поєднує мовленнєву компетентність, цифрову грамотність і дотримання норм педагогічної етики. Її розвиток сприяє підвищенню якості освітньої комунікації та формуванню позитивного професійного іміджу сучасного педагога.

Висновки. Цифрова комунікація є важливим складником професійної діяльності сучасного вчителя початкової школи. Культура професійного мовлення в онлайн-середовищі забезпечує ефективну взаємодію між усіма учасниками освітнього процесу та сприяє підвищенню якості навчання. Формування культури цифрової педагогічної комунікації передбачає поєднання мовленнєвої культури, педагогічної етики та цифрової компетентності вчителя. Системна увага до розвитку культури професійного мовлення в онлайн-взаємодії є важливою умовою підвищення професійної майстерності сучасного педагога.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням методичних підходів до формування культури цифрової комунікації майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаврилишена О. Електронний підручник як чинник формування цифрової компетентності вчителя. *Імідж сучасного педагога*. 2022. № 4 (205). С. 93–100.
2. Кайдалова Л. Педагогічна комунікація у цифровому середовищі закладу вищої освіти. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2025. № 1. С. 41–46.
3. Петренко С., Петренко Л., Вернидуб Г. Інформаційно-цифрова компетентність сучасного учителя. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2025. № 13 (5). С. 41–45.
4. Третяк Н., Мартіна О., Гордійчук М. Формування педагогічної комунікації в умовах дистанційної освіти. *Науковий вісник Ізмайльського державного гуманітарного університету*. 2023. № 58. С. 112–118

5. Ярема І. Теоретико-методологічні основи поняття «цифрова комунікація». *Вісник Книжкової палати*. 2022. № 2 (307). С. 47–52.

Олена МИХАЙЛЕНКО,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 2 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Лідія ЧЕРЕДНИК,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ВПЛИВ ФІЗИЧНОЇ АКТИВНОСТІ НА РОЗВИТОК ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Сучасний спосіб життя значно відрізняється від того, який був у минулих поколінь, і це особливо помітно у дітей молодшого шкільного віку. Поширення малорухливого способу життя серед дітей, зумовлене надмірним використанням цифрових пристроїв, виступає вагомим перешкодою для їхнього гармонійного зростання. Статистичне навантаження під час взаємодії з гаджетами корелює з погіршенням показників фізичного розвитку та провокує виникнення низки соматичних порушень. Молодший шкільний вік є критичним періодом у формуванні основних фізичних якостей, таких як сила, витривалість, гнучкість, координація рухів, а також у розвитку здорових звичок, що закладають фундамент для активного способу життя. Тому проблема забезпечення достатнього рівня рухової активності в дітей цього віку є надзвичайно актуальною, оскільки від її рівня залежить не лише фізичний розвиток, але й здатність дітей адаптуватися до шкільних умов, зберігати високий рівень працездатності та позитивний емоційний стан.

Проблема рухової активності дітей та її вплив на фізичний розвиток активно досліджується вітчизняними і зарубіжними науковцями. Наприклад, дослідження науковців Н. Єременко, Н. Ковальнової та С. Бобренко висвітлюють показники фізичного розвитку та рухової активності дітей молодшого шкільного віку [1], а Т. Лясота демонструє прямий зв'язок між рівнем рухової активності та здатністю організму дитини адаптуватися до нових умов шкільного життя [2].

Водночас дослідники Т. Круцевич та Т. Лисенко розглядають методичні аспекти організації фізичного виховання та підкреслюють важливість систематичних фізичних вправ для нормального розвитку дітей [3]. Ці дослідження показують, що регулярна фізична активність позитивно впливає не лише на фізичні якості дитини, а й на її психоемоційний стан, уважність, концентрацію та здатність до навчання.

Результати досліджень свідчать, що регулярні фізичні вправи та рухливі ігри сприяють зміцненню опорно-рухового апарату, розвитку

серцево-судинної та дихальної систем, покращують обмін речовин та загальну витривалість організму. До того ж, активні рухи допомагають дітям витрачати надлишок енергії, що позитивно впливає на їхній емоційний стан, сприяє кращій концентрації уваги та зниженню рівня стресу.

Важливим аспектом є роль рухової активності у процесі адаптації дітей до шкільного життя. Початок навчання пов'язаний зі зміною режиму дня, новими правилами та підвищеним навчальним навантаженням. У цей період організм дитини переживає значні зміни, і недостатня фізична активність може послаблювати його здатність адаптуватися до нових умов, що проявляється у швидкій стомлюваності, зниженні концентрації та загальному погіршенні самопочуття. Водночас систематичні заняття фізичними вправами та рухливі ігри допомагають дітям легше пристосовуватися, покращують настрій, сприяють розвитку координації та гнучкості, а також формують у них позитивне ставлення до навчання та активного способу життя. Значну ефективність демонструють інтегровані форми діяльності, що поєднують фізичну активність із творчими завданнями.

Наприклад, у японській педагогіці широко застосовуються прогулянки на природі з одночасним складанням коротких віршів, що дозволяє синхронізувати ритм руху з ритмом мовлення, розвиває спостережливість, уяву та образне мислення. Вказані підходи забезпечують гармонійне поєднання фізичного виховання з розвитком пізнавальних і творчих якостей, закладаючи фундамент внутрішньої мотивації дитини. Узагальнено вплив фізичної активності на розвиток дітей молодшого шкільного віку подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Вплив фізичної активності на розвиток дітей молодшого шкільного віку

Напрямок розвитку	Прояв впливу фізичної активності	Приклади активностей
Фізичний розвиток	зміцнення м'язів і кісток, покращення координації рухів, підвищення витривалості	рухливі ігри, біг, гімнастика, спортивні вправи
Когнітивний розвиток	покращення пам'яті, уваги, мислення, підвищення здатності до навчання	спортивні естафети, вправи на координацію, танці
Емоційний розвиток	зниження рівня тривожності, формування позитивного настрою, розвиток впевненості	ігри на свіжому повітрі, командні змагання
Соціальний розвиток	розвиток навичок співпраці, комунікації, формування відповідальності	командні ігри, спортивні гуртки
Психологічний розвиток	формування самодисципліни, розвиток мотивації та наполегливості	спортивні тренування, участь у змаганнях

Сучасний інформаційно-технічний прогрес також накладає свій відбиток на спосіб життя дітей. Комп'ютери, смартфони, телевізори та інші гаджети значно зменшують природну активність дітей, що може призводити до зниження імунітету в організмі до захворювань та ускладнювати процес адаптації. Саме тому роль рухової активності у школі та вдома є критично важливою: вона компенсує малорухливість, зміцнює здоров'я, формує позитивні звички та сприяє гармонійному розвитку дітей.

Отже, достатня рухова активність є важливим чинником фізичного розвитку дітей молодшого шкільного віку, їх психоемоційної стабільності та успішної адаптації до шкільного середовища. Систематична фізична активність, ігрова та спортивна діяльність виступають фундаментальними чинниками соматичного зміцнення, інтенсифікації розвитку фізичних здібностей та оптимізації життєвого тону дітей. Створення умов для забезпечення оптимального рухового режиму є невід'ємним компонентом педагогічного процесу, що базується на принципах індивідуалізації, урахування нозологічних особливостей та інтересів дитини, спрямованим на формування сталого позитивного ставлення до активного та здорового способу життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єременко Н., Ковальова Н., Бобренко С. Характеристика рухової активності дітей молодшого шкільного віку. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації*. 2019. № 8. С. 49–55.
2. Лясота Т. І. Інтегруючий вплив рухової активності на адаптацію дітей молодшого шкільного віку. Чернівці : Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2010. 56 с.
3. Круцевич Т. Ю. Теорія і методика фізичного виховання дітей та підлітків. Київ : Олімпійська література, 2003. 248 с.

Катерина ПОЛИЩУК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Крістіна ПЕТРИК,**

к.пед.н., доцент., (БДПУ)

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ПРОЄКТІВ ЯК ЗАСОБУ РЕАЛІЗАЦІЇ STEAM-ПІДХОДУ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Актуальність. Сучасні виклики, які виникають з реформуванням нової системи освіти в Україні, зокрема динамічне впровадження концепції Нової української школи, вимагають концептуального переосмислення традиційних моделей навчання. Одним із головних завдань початкової

освіти є підготовка молодших школярів до життя у високотехнологічному суспільстві, де здатність до комплексного розв'язання проблем, креативність та інноваційність стають базовими компетентностями. У цьому контексті STEAM-освіта, що об'єднує науки, технології, інженерію, мистецтво та математику стає дуже важливою. Включення мистецького компонента (Arts) до класичної структури STEM є не просто розширення предметів, які охоплюються, а способом розвивати дивергентне мислення, тобто здатність генерувати велику кількість оригінальних ідей та знаходити нестандартні шляхи розв'язання завдань.

Втім, щоб STEAM-підхід працював у початковій школі, потрібні відповідні інструменти, які б допомагали об'єднати різні знання в єдине ціле. Саме метод проєктів є тим універсальним дидактичним механізмом, що перетворює теоретичні міжпредметні зв'язки на практичну, особистісно значущу для здобувача початкової освіти діяльність. Такі проєкти дають можливість молодшому школяреві бути не просто слухачем, а дослідником і творцем.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема використання методу проєктів у освітньому процесі в ЗЗСО має глибоке історико-педагогічне коріння та ґрунтовну теоретичну базу. Концептуальні засади проєктного навчання були закладені ще в працях Джона Дьюї та Вільяма Кілпатріка, які акцентували увагу на практико-орієнтованому навчанні та спрямованості освітнього процесу на інтереси учня [1]. У сучасній українській та зарубіжній дидактиці різні аспекти проєктної діяльності молодших школярів глибоко висвітлені в працях І. Єрмакова, О. Пометун, О. Савченко, С. Сисоєвої та інших науковців, які розглядають проєкт як засіб розвитку пізнавальної активності, самостійності та формування ключових компетентностей. Водночас, проблема впровадження саме STEAM-освіти почала активно досліджуватися відносно нещодавно [2]. Сучасні дослідники Н. Балик, І. Сліпухіна, О. Струтинська, а також фундатори підходу Д. Джоллі та Дж. Якіман приділяють значну увагу теоретичному обґрунтуванню сутності STEAM, розробці відповідних освітніх програм та інноваційних засобів навчання, зокрема з акцентом на нейродидактичні аспекти сприйняття інформації учнями. Хоча відомі науковці О. Комаровська та Л. Масол, зробили значний внесок у мистецьку освіту, проте питання того, як поєднувати метод проєктів та STEAM у початковій школі, потребує глибшого дослідження [2]. Варто ретельніше проаналізувати, як арттехнології в межах STEAM-проєктів допомагають здобувачам освіти мислити нестандартно. Крім того, бракує конкретних методик розробки таких уроків, які б враховували вікові особливості молодших школярів.

Мета і методи дослідження. Метою статті є теоретичне обґрунтування потенціалу методу проєктів як провідного дидактичного

інструменту для реалізації STEAM-підходу в початковій школі, а також визначення концептуальних засад інтеграції мистецького компонента (Arts) у структуру міждисциплінарного навчання. Для досягнення поставленої мети було використано комплекс методів теоретичного дослідження, що охоплює термінологічний аналіз змісту понять «STEAM-освіта» та «проектна діяльність» у контексті початкової школи, а також системно-структурний аналіз для виявлення взаємозв'язків між природничо-математичними та художньо-естетичними компонентами в освітньому процесі. Також було використано метод теоретичного моделювання з метою розробки концептуальної схеми реалізації STEAM-проектів, що базується на поєднанні логічного та образного мислення, та методи узагальнення й систематизації для формування наукових висновків щодо трансформації ролі вчителя у фасилітатора в умовах інтегрованого навчання.

Сутність дослідження. У початковій школі, при впровадженні STEAM-навчання, вчителям потрібно переходити від моделі простого заучування учнями фактів до формування у них цілісного наукового погляду на навколишній світ. Метод проектів виступає як основа, на яку можна нашаровувати знання з різних дисциплін. Головна ідея поєднання цих двох підходів у тому, що будь-який STEAM-проект обов'язково є міждисциплінарним і спрямованим на створення конкретного реального продукту, який має розв'язувати певну життєву проблему. Процес розробки такого проекту в початковій школі проходить через кілька логічно взаємопов'язаних етапів: від емоційного занурення у проблему та генерації ідей до безпосереднього конструювання, тестування результату та його публічної презентації перед класом [2].

Ключовим аспектом, який відрізняє справжній STEAM-проект від звичайного технологічного завдання є наявність літери «А» – Arts (мистецтво). Впровадження мистецького компонента в інженерно-математичні проекти виконує надважливу функцію розвитку дивергентного мислення молодших школярів. Кожен здобувач початкової освіти не просто конструє модель годиннички за готовим кресленням (що є прикладом конвергентного мислення), а отримує завдання створити «розумну» еко-годинничку, яка б естетично вписувалася в ландшафтний дизайн шкільного подвір'я, використовувала закони фізики для захисту корму від вітру і при цьому була б прикрашена орнаментами, що відповідають певній культурній традиції, саме тоді відбувається справжній STEAM-процес. Мистецтво в таких проектах стає інструментом емоційного вираження молодших школярів, мистецького оформлення інженерських ідей та розширення меж їхньої уяви [3].

Ефективність методу проектів як засобу реалізації STEAM-підходу значною мірою зумовлена тим, що він природним чином відповідає віковим особливостям здобувачів початкової освіти у грі, дослідженні та соціальній

взаємодії. Працюючи в мікрогрупах над створенням, наприклад, моделі «розумного простору» для класу або розробляючи екологічний артпроект, молодші школярі вчаться комунікувати, розподіляти ролі, аргументувати свою позицію та приймати спільні рішення. Це формує середовище психологічної безпеки, де помилка сприймається не як провал, а як необхідний етап інженерного та творчого пошуку. З погляду нейродидактики, така мультисенсорна, емоційно забарвлена діяльність, яка поєднує логіко-математичні операції з художньо-образним мисленням, стимулює утворення нових нейронних зв'язків у корі головного мозку учня набагато інтенсивніше, ніж традиційне монопредметне навчання [4].

Організація STEAM-проектів вимагає від вчителя початкових класів зміни професійної ролі: з транслятора знань він перетворюється на фасилітатора, тьютора та співавтора учнівських відкриттів. Педагог має створити стимулююче освітнє середовище, забезпечити доступ до різноманітних матеріалів (від природних ресурсів і фарб до конструкторів та найпростіших електронних компонентів) і непомітно скеровувати пізнавальну активність учнів. Важливою умовою є також рефлексивний етап проекту, на якому молодші школярі вчаться аналізувати кінцевий продукт і сам процес діяльності, оцінювати внесок кожного учасника та усвідомлювати, які саме знання з математики, я досліджую світ чи образотворчого мистецтва допомогли їм досягти успіху [2].

Так, для ефективного впровадження STEAM-підходу необхідно слідувати чіткій логічній структурі. Концептуальна схема реалізації проекту в початковій школі включає п'ять ключових етапів: *перший етап* – формулювання реальної життєвої проблеми, яка викликає емоційний відгук у молодшого школяра; *другий етап* – збір інформації, на цьому етапі актуалізуються знання здобувача початкової освіти з природничої та математичної освітньої галузі; *третій етап* – використання дивергентного мислення для створення перших ескізів роботи. Саме на цьому етапі інтегрується компонент Arts, де молодші школярі проектують не просто функціональний, а гармонійний об'єкт; *четвертий етап* – безпосереднє конструювання, використання конструкторів, картону, електронних модулів. Важливо зауважити, що на цьому етапі помилка стає «точкою росту» для учня.

Для того, щоб ця схема працювала ефективно, важливо надати учням інструментарій дослідження. Наприклад, під час вивчення природи здобувачі початкової освіти можуть використовувати цифрові мікроскопи, датчики температури або мобільні додатки для ідентифікації рослин та тварин. Це перетворює просте спостереження на справжній науковий пошук, що є фундаментом STEAM [3].

Основні висновки. Підсумовуючи результати теоретичного аналізу та практичного моделювання, можна стверджувати, що метод

проектів є найбільш органічним та ефективним дидактичним засобом реалізації STEAM-підходу в початковій школі. Проектна технологія знімає штучні бар'єри між навчальними дисциплінами, дозволяючи молодшим школярам сприймати світ у його цілісності та взаємозв'язку.

Доведено, що цілеспрямоване включення мистецького компонента (Arts) у структуру проектної діяльності виступає потужним каталізатором розвитку дивергентного мислення, креативності та емоційного інтелекту молодших школярів. Навчання через створення міждисциплінарних проектів трансформує теоретичні знання в практичний досвід, значно підвищує внутрішню мотивацію здобувачів початкової освіти та формує комплекс навичок XXI століття. Подальшими науковими кроками має стати створення готових методичних інструкцій та зрозумілих критеріїв оцінювання STEAM-проектів. Важливо розробити систему, яка дозволить відстежити особистий успіх кожного учня під час роботи над тривалими STEAM-проектами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гайдей В., Міхно О. Метод проектів в українській школі 1920-1930-х років. *Педагогічний музей України. Педагогічні републікації*. Вінниця : Видавець ФОП Кушнір Ю., 2019. 192 с.
2. Іванова К. Впровадження STEM-технологій в освітній процес у початкових класах. *Актуальні проблеми навчання і виховання молодших школярів* : матеріали наук. конф. студ. ф-ту початк. навч. : зб. тез наук. доп. Харків, 2022. Вип. 12. С. 39.
3. Сиволапова Є. Розвиток творчих здібностей молодших школярів за допомогою STEM-освіти. *Актуальні проблеми навчання і виховання молодших школярів* : матеріали наук. конф. студ. ф-ту почат. навч. Харків : Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, 2023. Вип. 13. С. 63.
4. STEM/STEAM-освіта: від теорії до практики: метод. посіб. / Н. І. Поліхун, К. Г. Постова, Г. В. Онопченко, О. В. Онопченко, І. М. Шевченко. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2023. 121 с.

Маргарита РІЗНИЧЕНКО,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 2 курсу факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Лідія ЧЕРЕДНИК,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

РОЛЬ ВІЗУАЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ У ФОРМУВАННІ ПІЗНАВАЛЬНИХ УМІНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Сучасна початкова освіта спрямована на розвиток пізнавальної активності, самостійності та творчого мислення учнів. У цьому контексті важливу роль відіграє використання візуальних матеріалів, які сприяють

кращому сприйняттю та засвоєнню навчальної інформації. Молодші школярі характеризуються переважанням наочно-образного мислення, тому застосування ілюстрацій, схем, таблиць, мультимедійних презентацій та інших засобів візуалізації допомагає зробити навчальний матеріал більш доступним і зрозумілим. Використання наочності також сприяє активізації пізнавальної діяльності учнів і підвищує їхню мотивацію до навчання [4 : 141].

Крім того, візуальне представлення інформації забезпечує систематизацію знань, полегшує встановлення причинно-наслідкових зв'язків між явищами та сприяє формуванню цілісного уявлення про об'єкти і процеси [3 : 22]. Застосування різних способів візуалізації у навчальному процесі допомагає структурувати навчальний зміст, розвиває уміння аналізувати, порівнювати й узагальнювати отримані відомості, що є важливою умовою формування пізнавальних умінь молодших школярів.

Різні науковці займалися питаннями інтеграції в початковій школі та можливості використання наочності на уроках інтегративного характеру. Зокрема, М. Вульчин, З. Пикулицька та Ю. Деркач зазначають, що використання засобів наочності у процесі інтегрованого навчання в початковій школі сприяє підвищенню ефективності засвоєння знань і розвитку пізнавальної активності учнів [1].

О. Малихін та І. Ліпчевська досліджують формування вмінь візуалізації навчальної інформації у майбутніх учителів початкової школи та підкреслюють важливість застосування різних форм візуалізації для розвитку мислення школярів [2].

А. Романюк аналізує особливості застосування сучасних засобів наочності у початковій школі в умовах нових педагогічних парадигм та наголошує на їхньому значенні для активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів [4].

Метою дослідження є визначення ролі візуальних матеріалів у формуванні пізнавальних умінь молодших школярів та обґрунтування ефективності їх використання в освітньому процесі початкової школи.

Візуалізація навчальної інформації має значний дидактичний потенціал у навчальному процесі початкової школи. Зокрема, вона полегшує сприйняття навчальної інформації школярами, сприяє концентрації їхньої уваги, активізує різні види пам'яті та мислення. Використання візуальних матеріалів викликає зацікавленість учнів у навчальній діяльності, розвиває пізнавальний інтерес та сприяє формуванню уявлень про об'єкти вивчення. Крім того, візуалізація допомагає краще запам'ятовувати навчальну інформацію, забезпечує ефективніше засвоєння навчального матеріалу та сприяє включенню нових знань у систему раніше засвоєних. Вона також створює

позитивний емоційний фон на уроці, інтенсифікує освітній процес і полегшує реалізацію міжпредметних зв'язків у процесі навчання [3 ; 4].

Водночас застосування різних форм візуального подання навчального змісту сприяє розвитку в учнів умінь аналізувати інформацію, встановлювати логічні взаємозв'язки між її елементами та здійснювати узагальнення отриманих відомостей. Ефективним є використання графічних організаторів, карт знань, діаграм і таблиць, які допомагають структурувати навчальний матеріал та роблять процес опрацювання інформації більш наочним і зрозумілим для дітей молодшого шкільного віку. Крім того, візуалізація навчального змісту сприяє формуванню в учнів умінь працювати з різними видами інформаційних джерел, інтерпретувати дані та представляти результати власної навчальної діяльності у графічній формі [1 ; 2].

Отже, використання візуальних матеріалів у навчальному процесі початкової школи є важливим чинником формування пізнавальних умінь молодших школярів. Вони сприяють розвитку різних видів мислення, покращують сприйняття та запам'ятовування інформації, допомагають учням аналізувати й систематизувати навчальний матеріал.

Систематичне використання різних форм візуалізації підвищує ефективність освітнього процесу, сприяє формуванню візуальної грамотності та активізує пізнавальну діяльність учнів, що відповідає сучасним вимогам початкової освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вульчин М. Я., Пикулицька З., Деркач Ю. Використання засобів наочності у процесі інтегрованого навчання на уроках у початковій школі. *Молодий вчений*. 2019. Випуск 6. С. 76-80.
2. Малихін О. В., Ліпчевська І. Л. Формування вмінь візуалізації навчальної інформації майбутніх учителів початкової школи: методи діагностики: методичний посібник. 2023. 72 с.
3. Малихін О., Ліпчевська І. Педагогічна майстерність учителя початкових класів: візуалізація навчальної інформації в початковій школі : методичний посібник. Київ: Видавництво Людмила, 2023. 74 с.
4. Романюк А. А. Особливості застосування сучасних засобів наочності у початковій школі в контексті нових педагогічних парадигм. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. 2016. Вип. 13 (2). С. 140–144.

Юлія СТЕЦЬКА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 2 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Лідія ЧЕРЕДНИК,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ ІЗ ДОСВІДОМ ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У сучасних умовах суспільного розвитку проблема вимушеної міграції набуває особливої актуальності. Воєнні події, соціальні конфлікти та гуманітарні кризи спричиняють переміщення значної кількості людей, серед яких важливу частину становлять діти. Зміна місця проживання, соціального середовища та освітнього простору може негативно впливати на психологічний стан дитини та процес її навчання.

Відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», внутрішньо переміщеною особою є громадянин, який був змушений залишити місце свого постійного проживання внаслідок збройного конфлікту, тимчасової окупації або інших надзвичайних обставин [3].

У наукових дослідженнях вимушена міграція визначається як недобровільне переміщення людей, спричинене загрозою життю, безпеці або нормальним умовам існування. Такий процес супроводжується значними соціальними та психологічними змінами в житті людини.

Поняття «діти із досвідом вимушеної міграції» охоплює дітей, які пережили зміну місця проживання та змушені адаптуватися до нових умов життя, навчання і соціальної взаємодії.

Особливої уваги потребують діти молодшого шкільного віку, адже цей період характеризується інтенсивним розвитком пізнавальної діяльності, формуванням навчальної мотивації, становленням самооцінки та соціальних навичок. Порушення звичного способу життя може спричинити емоційне напруження, підвищену тривожність і труднощі у навчанні. У зв'язку з цим особливого значення набуває організація педагогічної підтримки дітей із досвідом вимушеної міграції, яка сприяє їх успішній адаптації до нового освітнього середовища.

Проблема адаптації дітей до нових соціальних умов є предметом дослідження багатьох учених у галузі психології та педагогіки. У психолого-педагогічній науці адаптація розглядається як процес пристосування особистості до нових умов середовища, що передбачає узгодження її індивідуальних можливостей із вимогами соціального оточення [2].

На думку дослідників, адаптація дітей молодшого шкільного віку до нових умов навчання включає емоційний, соціальний та навчальний

аспекти розвитку особистості. О. Гнатюк зазначає, що діти, які мають досвід вимушеного переміщення, часто переживають труднощі соціальної взаємодії, підвищену тривожність та невпевненість у власних можливостях [1]. О. Шевчук і Т. Браніцка підкреслюють, що важливою умовою успішної адаптації дітей є створення психологічно безпечного освітнього середовища, у якому дитина відчуває підтримку, прийняття та повагу до своєї особистості [5]. У дослідженнях В. Сіткар і С. Сіткар наголошується на необхідності поєднання навчальної допомоги з розвитком соціально-емоційних компетентностей під час інтеграції дітей-біженців у нове освітнє середовище [4].

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування особливостей педагогічної підтримки дітей із досвідом вимушеної міграції в умовах початкової школи.

У педагогічній науці педагогічна підтримка визначається як система професійних дій педагога, спрямованих на допомогу дитині у подоланні труднощів розвитку, навчання та соціалізації. У контексті даного дослідження педагогічна підтримка розглядається як комплекс педагогічних заходів, спрямованих на створення сприятливих умов для навчання та розвитку дитини, стабілізацію її емоційного стану та забезпечення успішної соціальної адаптації. Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання: уточнити основні поняття дослідження; охарактеризувати особливості адаптації дітей молодшого шкільного віку; визначити основні компоненти педагогічної підтримки; обґрунтувати педагогічні умови її ефективної реалізації.

Адаптація дітей із досвідом вимушеної міграції є складним процесом, який включає емоційний, соціальний та пізнавальний компоненти розвитку особистості. Серед основних труднощів адаптації дослідники виділяють: підвищений рівень тривожності; труднощі у встановленні контактів з однолітками; зниження навчальної мотивації; труднощі концентрації уваги [1; 5].

Важливою умовою успішної адаптації дітей є психологічна безпека освітнього середовища, яка передбачає створення атмосфери довіри, підтримки та взаємоповаги між учнями та педагогами [5].

Педагогічна підтримка дітей із досвідом вимушеної міграції може реалізовуватися через декілька взаємопов'язаних компонентів. *Емоційно-підтримувальний компонент* передбачає створення позитивного психологічного клімату в класі, розвиток емпатії та взаємної підтримки. *Дидактичний компонент* полягає у використанні індивідуального підходу до навчання, адаптації навчальних завдань та врахуванні індивідуальних освітніх потреб дитини. *Соціалізувальний компонент* спрямований на розвиток комунікативних умінь, формування навичок співпраці та залучення дітей до спільної діяльності. *Партнерський компонент* передбачає

співпрацю школи з родиною, психологами та соціальними службами для забезпечення комплексної підтримки дитини. Комплексне використання зазначених компонентів сприяє успішній інтеграції дітей із досвідом вимушеної міграції у нове освітнє середовище.

Отже, вимушена міграція є важливим чинником, що впливає на психоемоційний стан і навчальний розвиток дітей молодшого шкільного віку. Адаптація дітей до нового освітнього середовища є складним процесом, який потребує цілеспрямованої педагогічної підтримки. Педагогічна підтримка має комплексний характер і реалізується через емоційний, дидактичний, соціалізувальний та партнерський компоненти. Створення психологічно безпечного освітнього середовища є важливою умовою успішної інтеграції дітей із досвідом вимушеної міграції.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розроблення практичних моделей педагогічної підтримки дітей цієї категорії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гнатюк О. Особливості адаптації учнів молодшого шкільного віку, які стали внутрішньо переміщеними особами. *Психолого-педагогічні дослідження*. 2023. № 2. С. 32–38.
2. Максименко С. Психологія особистості : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 296 с.
3. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 06.03.2026).
4. Сіткар В., Сіткар С. Особливості інтеграції та соціальної адаптації дітей українських біженців у систему освіти. *Психологія і педагогіка*. 2022. № 5. С. 68–76.
5. Шевчук О., Браніцка Т. Фактори адаптації дітей молодшого шкільного віку в умовах вимушеної міграції. *Освітні виміри сучасності*. 2024. С. 45–53.

Катерина ТВЕРДОХЛІБ,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ольга ПОПОВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ЦИФРОВІ ПЛАТФОРМИ В ОРГАНІЗАЦІЇ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Актуальність проблеми. Цифрова трансформація є однією з провідних тенденцій розвитку освіти й передбачає інтеграцію інформаційно-комунікаційних технологій. У цих умовах особливої актуальності набувають нові підходи до організації навчання, спрямовані на поєднання традиційних педагогічних практик із можливостями

цифрового освітнього середовища. Однією з таких моделей є змішане навчання (blended learning), що передбачає впровадження очного навчання з використанням цифрових ресурсів та онлайн-інструментів.

Найбільшій значущості використання цифрових технологій набуває в початковій школі, де важливо створити сприятливе освітнє середовище для розвитку пізнавальної активності здобувачів, формування їхніх навчальних умінь та відповідної компетентності. У контексті реалізації концепції Нової української школи використання сучасних цифрових інструментів розглядається як важливий чинник модернізації освітнього процесу та підвищення його ефективності. Одним із ключових інструментів організації змішаного навчання виступають цифрові освітні платформи, що забезпечують доступ до навчальних матеріалів, підтримку комунікації між учасниками освітнього процесу та можливості для моніторингу результатів навчальної діяльності.

Ступінь дослідженості проблеми. Проблеми цифровізації освіти та використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні розглядаються в працях українських науковців В. Бикова, О. Спіріна, М. Шишкіної. Питання організації змішаного навчання та створення цифрового освітнього середовища досліджують Н. Морзе, О. Глазунова, Т. Вакалюк. У зарубіжній педагогічній науці концепцію змішаного навчання активно розробляють М. Horn та Н. Staker, які обґрунтовують моделі інтеграції онлайн- та офлайн-компонентів освітнього процесу. Водночас використання цифрових платформ у змішаному навчанні учнів початкової школи потребує подальшого наукового осмислення з урахуванням вікових особливостей молодших школярів та специфіки організації освітнього процесу.

Мета дослідження – обґрунтувати педагогічні можливості цифрових платформ в організації змішаного навчання учнів початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Змішане навчання розглядається як освітній підхід, що передбачає інтеграцію традиційного очного навчання з використанням цифрових технологій та онлайн-компонента освітнього процесу. Така модель організації навчання дозволяє поєднувати різні формати освітньої діяльності, забезпечувати гнучкість навчання, його індивідуалізацію та розширювати доступ учнів до освітніх ресурсів.

Важливу роль у реалізації змішаного навчання відіграють цифрові освітні платформи. У сучасній педагогічній практиці вони виконують не лише функцію технічного середовища для розміщення навчальних матеріалів, а виступають інтеграційним елементом цифрового освітнього простору, що забезпечує взаємодію учасників освітнього процесу та підтримку навчальної діяльності.

Цифрові платформи створюють широкі можливості для організації освітнього процесу. Зокрема, вони забезпечують систематизацію

навчального контенту, що передбачає розміщення електронних матеріалів, мультимедійних ресурсів, інтерактивних вправ і тестових завдань. Важливою їх функцією є підтримка комунікації між учителем і учнями, що дозволяє організувати зворотний зв'язок, обговорення навчальних завдань і взаємодію учасників освітнього процесу. Крім того, цифрові платформи забезпечують можливість моніторингу результатів навчальної діяльності, що дає змогу відстежувати успішність виконання завдань та коригувати освітній процес.

У практиці початкової школи можуть використовуватися різні цифрові платформи та онлайн-сервіси, зокрема Google Classroom, Moodle, Learning Apps, Wordwall, Kahoot, Class Dojo та ін. Їх використання дозволяє урізноманітнювати форми навчальної діяльності, інтегрувати мультимедійний контент і створювати інтерактивне освітнє середовище.

У структурі змішаного навчання цифрова платформа виконує інтегративну функцію, поєднуючи очний та онлайн-компоненти освітнього процесу. Очне навчання забезпечує безпосередню педагогічну взаємодію вчителя й учнів, пояснення нового навчального матеріалу та організацію практичної діяльності. Онлайн-компонент розширює освітні можливості завдяки використанню цифрових ресурсів, інтерактивних вправ і мультимедійного контенту.

Цифрова платформа виступає організаційним центром цієї системи, оскільки забезпечує структурування навчального контенту, підтримує комунікацію між учасниками освітнього процесу та створює можливості для оцінювання й аналізу результатів навчання. Завдяки цьому забезпечується цілісність змішаного навчання та ефективне поєднання різних форм освітньої діяльності.

У сучасному освітньому дискурсі цифрові платформи розглядаються не лише як технологічний інструмент підтримки навчання, а як важливий елемент цифрового освітнього середовища, що забезпечує інтеграцію традиційних педагогічних практик із можливостями цифрових технологій. Використання цифрових платформ у змішаному навчанні створює умови для індивідуалізації та диференціації освітнього процесу, забезпечує оперативний зворотний зв'язок і сприяє формуванню цифрової компетентності учнів. Отже, цифрові платформи виступають важливим інструментом організації сучасного цифрового освітнього середовища змішаного навчання.

Висновки. Цифрові платформи є важливим елементом організації змішаного навчання учнів початкової школи, оскільки забезпечують інтеграцію традиційних форм навчання з можливостями цифрового освітнього середовища. Їх використання сприяє підвищенню ефективності освітнього процесу, активізації

пізнавальної діяльності учнів та формуванню елементів цифрової компетентності молодших школярів.

Таким чином, використання цифрових платформ у змішаному навчанні можна розглядати як один із перспективних напрямів модернізації освітнього процесу початкової школи, що забезпечує поєднання різних форматів навчальної діяльності та розширює дидактичні можливості організації навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Биков В. Ю. Цифрова трансформація суспільства і розвиток комп'ютерно-технологічної платформи освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. № 1(69). С. 1–15. <https://doi.org/10.33407/itlt.v69i1.3031>
2. Морзе Н. В., Глазунова О. Г. Моделі ефективного використання змішаного навчання у закладах освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2020. № 75 (1). С. 1–17. <https://doi.org/10.33407/itlt.v75i1.3268>
3. Спірін О. М., Шишкіна М. П. Цифрові технології в освіті: тенденції розвитку. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2021. № 83 (3). С. 1–15. <https://doi.org/10.33407/itlt.v83i3.4174>
4. Horn M. B., Staker H. Blended: Using Disruptive Innovation to Improve Schools. San Francisco : Jossey-Bass, 2015.
5. UNESCO. Digital learning platforms and tools. Paris : UNESCO, 2021.

Анастасія ФЕДОРЧЕНКО,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Анжеліка ЛЕСИК,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ПЕДАГОГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ОСВІТНІМ ПРОЦЕСОМ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕФОРМИ «НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА»

Актуальність. Радикальна трансформація системи загальної середньої освіти в Україні, зумовлена впровадженням реформи «Нова українська школа», вимагає докорінного перегляду парадигми управління закладом освіти. Особливої ваги це питання набуває у початковій ланці, яка є фундаментом для формування ключових компетентностей здобувачів початкової школи.

Традиційні вертикальні моделі управління, орієнтовані на жорсткий контроль, виявляються неефективними в умовах академічної свободи вчителя та принципу дитиноцентризму. Сучасне педагогічне управління має базуватися на засадах педагогіки партнерства, де керівник виступає не просто адміністратором, а освітнім лідером та фасилітатором [1].

Необхідність розробки гнучких стратегій менеджменту, здатних забезпечити високу якість освіти в умовах автономії закладу та створення безпечного освітнього середовища, визначає гостру актуальність обраної теми [4; 5].

Ступінь досліджуваності проблеми. Питання модернізації управління освітою перебувають у центрі уваги багатьох науковців. Теоретико-методологічні засади управління закладом освіти в умовах реформування ґрунтовно розкрито у працях О. Боднар, В. Крижка, С. Немченка, В. Радула та ін. Нові підходи до менеджменту в контексті НУШ, зокрема зміну ролі керівника як лідера, аналізує А. Кондратьєва. Проблеми забезпечення та моніторингу якості освіти як стратегічного напрямку управління висвітлює Т. Лукіна. Нормативним підґрунтям дослідження є Концепція Нової української школи, що визначає засади децентралізації та партнерської взаємодії.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати особливості та пріоритетні напрямки педагогічного управління освітнім процесом у початковій школі в умовах НУШ. Для реалізації мети використано комплекс методів: системний аналіз нормативно-правової бази, синтез та узагальнення наукових джерел, порівняння традиційних та інноваційних управлінських підходів.

Сутність дослідження. Педагогічне управління в умовах реформи «Нова українська школа» трансформується з традиційного адміністративного тиску на гнучку систему сервісного супроводу та фасилітації. Основним змістом цього процесу є створення сприятливого, безпечного та стимулювального освітнього середовища, цілком орієнтованого на особистісні потреби та інтереси учня [3].

Згідно з науковими підходами А. Кондратьєвої, сучасна модель менеджменту в НУШ базується на засадах дитиноцентризму та прогностичності. Керівник початкової школи перестає бути суворим контролером і стає модератором, який забезпечує умови для реальної професійної свободи вчителя. Це передбачає право педагога на академічну автономію: самостійний вибір методів навчання, розроблення авторських навчальних програм та формування власної траєкторії викладання. Фундаментом такого управління є педагогіка партнерства, де всі управлінські рішення проходять через призму діалогу між трикутником «учитель – учень – батьки», забезпечуючи прозорість та спільну відповідальність за результати [1; 2].

Вагомою складовою сучасного управління є розбудова ефективної внутрішньої системи забезпечення якості освіти. Відповідно до методики Т. Лукіної, управління якістю в початковій ланці має змістити фокус із фіксації кількісних показників (оцінок) на системний моніторинг освітніх процесів та умов. Пріоритет

надається розвитку ключових компетентностей учнів через інструменти самооцінювання закладу та безперервну підтримку професійного зростання педагогічного колективу. Це дозволяє вчасно виявляти освітні ризики та коригувати стратегію закладу [5].

Як зазначають С. Немченко та інші, в умовах постійних змін управління вимагає від керівника опанування функцій стратегічного планування. Це виявляється у вмінні оперативно реагувати на виклики реформи, зокрема через організацію інклюзивного освітнього простору та інтеграцію сучасних цифрових технологій. Водночас менеджмент має бути спрямований на збереження психологічного комфорту молодших школярів, створюючи атмосферу довіри та емоційного благополуччя, що є критично важливим для успішної адаптації здобувачів початкової школи до навчання [4].

Таким чином, сутність нового педагогічного управління полягає у переході від управління «процесом викладання» до управління «результатами розвитку дитини» через створення демократичного та високотехнологічного освітнього середовища.

Основні висновки. Отже, педагогічне управління освітнім процесом у початковій школі в умовах НУШ є не лише адміністративним процесом, а й стратегічним інструментом реалізації освітньої реформи. Воно сприяє трансформації закладу освіти у простір партнерства, де пріоритетом стає дитиноцентризм, академічна свобода вчителя та якість освітніх послуг. Такий підхід забезпечує перехід від авторитарного контролю до моделі освітнього лідерства, що дозволяє оперативно адаптуватися до сучасних викликів і створювати безпечне, інноваційне середовище для розвитку молодших школярів. У результаті ефективного педагогічного управління створює міцний фундамент для успішної імплементації стандартів НУШ, професійної самореалізації педагогів та формування успішної особистості учня в умовах глобальних змін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кондратьєва А. В. Нові підходи до управління закладом освіти в умовах Нової української школи. *Інноваційна педагогіка. Теорія і методика управління освітою*. 2019. Вип. 12. Т. 2. С. 89–92.
2. Концепція Нової української школи: концептуальні засади реформування середньої школи. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення : 26.02.2026).
3. Лесик А. С., Попова О. І., Коваль К. В. Організація безпечного освітнього простору в початковій школі в умовах воєнного стану: тенденції та перспективи розвитку. *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 6 (40). С. 245–253.
4. Управління закладом освіти : підручник для здобувачів другого рівня вищої освіти педагогічних університетів / Немченко С. Г., Крижко В. В., Боднар О. С., Радул В. В., Старокожко О. М., Кондратенко Ю. І. 2-ге вид. перероб. і допов. Бердянськ : БДПУ, 2022. 506 с.

5. Управління якістю загальної середньої освіти : навчально-методичний посібник / Лукіна Т. О. Київ : Педагогічна думка, 2020. 230 с.

Анастасія ФЕДОРЧЕНКО,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Тетяна МУХІНА,**

старша викладачка (БДПУ)

ГЕЙМІФІКАЦІЯ В ПОЧАТКОВІЙ ОСВІТІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ

Актуальність. Сучасний етап розвитку початкової освіти характеризується пошуком інноваційних шляхів підвищення залученості учнів до освітнього процесу. В умовах цифровізації традиційні методики часто не забезпечують належної концентрації уваги молодших школярів. Ключовим інструментом розв'язання цієї проблеми стає гейміфікація, що передбачає впровадження ігрових механік у неігрові контексти. Вона дозволяє перетворити складні навчальні завдання на захопливий процес, що є надзвичайно актуальним для формування позитивного ставлення до навчання в умовах реалізації стандартів НУШ [1; 2].

Ступінь досліджуваності проблеми. Теоретичні основи ігрової діяльності як базової потреби дитини закладені в класичних працях педагогів, зокрема Я. А. Коменського, В. Сухомлинського, Ф. Фребеля. Сучасні аспекти гейміфікації та її вплив на когнітивну сферу досліджували зарубіжні вчені Б. Капп, К. Вербах та ін. В українському науковому просторі гейміфікацію як один із ключових трендів сучасної освіти та її роль у цифровізації навчання аналізували О. Карабін, О. Смаль, О. Тріщук, Н. Фіголь та ін. [1; 3; 4].

Мета дослідження – визначити вплив гейміфікації на підвищення мотивації здобувачів початкової освіти як ефективного інструмента навчання. Для досягнення мети було використано такі **методи**, як аналіз, синтез, систематизація, порівняння та узагальнення представленого матеріалу.

Сутність дослідження. Гейміфікація в сучасній початковій школі не є тотожною звичайній грі. Це стратегічне використання ігрових елементів, механік та технік дизайну ігор у неігровому освітньому контексті для розв'язання конкретних прикладних педагогічних завдань. Вона базується на поєднанні ключових компонентів: балів, рівнів, нагород та сюжетних ліній (наративів), що в сукупності створюють цілісну стимулювальну екосистему, яка підтримує інтерес учня протягом усього циклу навчання [1].

Одним із ключових інструментів реалізації гейміфікації виступає система рівнів, завдяки якій молодший школяр отримує можливість рухатися за власною траєкторією навчання. Це докорінно змінює ставлення до помилок: у гейміфікованій моделі будь-яка невдача сприймається не як остаточний вирок чи негативна оцінка, а як необхідний досвід, «спроба», що спонукає до аналізу та наступного кроку. Такий підхід радикально підсилює внутрішню мотивацію до досягнення мети, оскільки здобувач початкової освіти відчуває контроль над своїм прогресом. Як наголошують О. Карабін та О. Смаль, використання спеціалізованих цифрових платформ ([ClassDojo](#), [Kahoot!](#), [Minecraft Education](#)) забезпечує наочну візуалізацію успіху. Для дітей молодшого шкільного віку (6–10 років), чиє мислення має наочно-образний характер, можливість бачити свій прогрес у реальному часі є критично важливою для підтримки тривалої концентрації уваги та запобігання когнітивній перевтомі [2; 3].

У цьому контексті ігрові механіки дозволяють педагогу впроваджувати гуманістичну стратегію «перемоги кожного», що відповідає цінностям Нової української школи. Гейміфікація трансформує вектор оцінювання: замість деструктивного порівняння здобувачів початкової освіти між собою, акцент зміщується на порівняння поточних досягнень дитини з її власним попереднім результатом. Як зазначають Г. Алексеева, Л. Горбатюк, Н. Кравченко, Н. Мошкова, Хосе Ітапо Кортес та ін., це є підґрунтям для формування «мислення зростання» – переконання, що інтелект і здібності не є статичними, а розвиваються завдяки зусиллям, практиці та наполегливості [4].

Не менш важливим аспектом є соціальний вимір гейміфікації. Колективні квести, групові місії та спільні ігрові цілі стимулюють розвиток навичок кооперації та комунікації. Взаємодія у команді для «перемоги над босом» (яким може виступати складне навчальне завдання, контрольна робота або новий розділ підручника) вчить учнів розподіляти ролі, делегувати обов'язки та нести персональну відповідальність за спільний результат. Зокрема, у дослідженнях підкреслено, що гейміфікована взаємодія є ефективним засобом формування мовленнєвої компетентності учнів [2].

Узагальнюючи зазначене, можна стверджувати, що гейміфікація змінює саму логіку педагогічного управління. Згідно з науковими підходами, окресленими у статті Н. Волик, О. Тріщук та Н. Фіголь, гармонійно поєднана ігрова та навчальна діяльність робить процес пізнання природним, емоційно насиченим та менш стресовим для молодшого школяра. Гейміфікація створює «зону найближчого розвитку», де здобувач початкової освіти постійно перебуває у стані «потoku» – оптимального балансу між складністю завдання та рівнем своїх навичок. У такий спосіб педагогічне

управління стає більш гнучким, перетворюючи вчителя з транслятора знань на ігрового майстра, який спрямовує учнів до пізнавальних відкриттів [4].

Основні висновки. Отже, гейміфікація в початковій школі є не лише інноваційним освітнім підходом, а й стратегічною інвестицією у мотиваційний потенціал молодших школярів. Вона сприяє підвищенню пізнавальної активності, критичного мислення та здатності адаптуватися до складних інтелектуальних викликів. Такий підхід забезпечує підготовку проактивних особистостей, для яких навчання стає захопливим процесом самореалізації. У результаті гейміфікація створює стійкий фундамент для успішного навчання протягом усього життя, роблячи внесок у розвиток інноваційного майбутнього країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гейміфікація як один із трендів сучасної освіти / Н. Мошкова та ін. *Молодь і ринок*. 2024. № 4/224. Вип. 18 (50). С. 124–131. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.300147>
2. Карабін О. Й. Гейміфікація в освітньому процесі як засіб розвитку молодших школярів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. № 67. Т. 1. С. 44–47.
3. Смаль О. Упровадження гейміфікації в освітній процес в умовах сьогодення. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 35. Т. 8. С. 252–256.
4. Тріщук О. В., Фіголь Н. М., Волик Н. С. Гейміфікація в освітньому процесі. *Технологія і техніка друкарства*. 2019. № 3 (65). С. 72–79. DOI: [https://doi.org/10.20535/2077-7264.3\(65\).2019.202000](https://doi.org/10.20535/2077-7264.3(65).2019.202000)

Світлана ЧУБЕНОК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ольга ПОПОВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

КОУЧИНГОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПОЧАТКОВІЙ ОСВІТІ

Актуальність проблеми. Сучасний етап розвитку української освіти характеризується активним упровадженням інноваційних педагогічних технологій, спрямованих на розвиток особистості здобувача освіти, формування його ключових компетентностей і здатності до самовдосконалення. У контексті реалізації ідей Нової української школи особливого значення набувають педагогічні підходи, що ґрунтуються на принципах педагогіки партнерства, суб'єкт-суб'єктної взаємодії та індивідуалізації навчання. Зважаючи на це, актуалізується

використання коучингових технологій, які спрямовані на розкриття внутрішнього потенціалу особистості, формування навичок саморефлексії, відповідальності за результати власної діяльності та здатності до усвідомленого досягнення навчальних цілей. Коучинг у педагогічному середовищі дедалі частіше розглядається як інноваційна технологія підтримки навчальної діяльності, що поєднує елементи діалогічної взаємодії, фасилітації та рефлексивного навчання.

У ширшому педагогічному вимірі коучингові технології можуть визначатися як інструмент нового покоління, що забезпечує перехід від трансляційної моделі навчання до освітнього партнерства, у межах якої учень виступає активним суб'єктом пізнавальної діяльності, здатним формулювати освітні цілі, планувати шляхи їх досягнення та оцінювати результати власного навчання.

Ступінь дослідженості проблеми. Проблема використання коучингових технологій у сфері освіти активно досліджується вітчизняними та зарубіжними науковцями. Теоретичні засади педагогічного коучингу розкрито в працях Н. Білик, Н. Любченко, Т. Собченко, Л. Пашкевич та інших науковців, які вважають його інноваційною технологією професійного розвитку педагога і підвищення ефективності освітнього процесу.

У зарубіжній педагогічній науці сутність коучингу обґрунтовують J. Whitmore, E. Aguilar та ін., які визначають його як ефективний інструмент підтримки навчання, що сприяє розвитку самостійності, внутрішньої мотивації та відповідальності здобувачів освіти за результати власної діяльності.

Водночас питання впровадження коучингових технологій у практику початкової освіти залишається недостатньо дослідженим і потребує подальшого теоретичного осмислення та методичного обґрунтування.

Метою тез є визначення сутності коучингових технологій та обґрунтування їхнього педагогічного потенціалу в модернізації освітнього процесу сучасної української початкової школи.

Виклад основного матеріалу. У педагогічному контексті коучинг розглядається як технологія розвитку особистості, що ґрунтується на принципах партнерства, довіри, відповідальності та орієнтації на результат. Його сутність полягає у створенні умов, за яких учитель не лише передає знання, а виступає наставником, фасилітатором і партнером у навчальній діяльності учнів.

На відміну від традиційних педагогічних підходів, коучинг передбачає активну участь учнів у постановці навчальних цілей, плануванні та оцінюванні результатів діяльності. Така організація освітнього процесу сприяє розвитку самостійності, критичного мислення, рефлексії та внутрішньої мотивації до навчання.

Таким чином, коучинговий підхід у початковій освіті можна трактувати як інтегративну педагогічну технологію, що поєднує елементи діалогічного навчання, рефлексивної педагогіки та компетентісно орієнтованого освітнього середовища, спрямованого на розвиток автономності, відповідальності й навчальної активності молодших школярів.

У практиці початкової школи коучингові технології можуть реалізовуватися через використання різноманітних педагогічних інструментів, зокрема постановку навчальних цілей разом з учнями, застосування відкритих запитань, організацію рефлексивних бесід, індивідуальних і групових коучингових сесій, а також моделей планування діяльності. Такі інструменти сприяють формуванню в молодших школярів навичок самоаналізу, розвитку комунікативної компетентності та усвідомленню власних освітніх досягнень.

Аналіз наукових підходів до освітнього коучингу дає підстави розглядати його як цілісну педагогічну технологію, інтегровану в структуру освітнього процесу початкової школи. У межах аналітичної моделі коучингові технології функціонують як система взаємопов'язаних компонентів: цільового, змістового, процесуального та результативного.

Цільовий компонент передбачає спрямованість освітнього процесу на розвиток навчальної мотивації молодших школярів, формування їхньої здатності до саморегуляції та відповідальності за результати навчання. Змістовий компонент пов'язаний з інтеграцією коучингових принципів у навчальний зміст і спрямований на розвиток рефлексивних умінь та ключових компетентностей. Процесуальний компонент реалізується через застосування коучингових інструментів у педагогічній взаємодії, а результативний відображає зростання пізнавальної активності, самостійності та навчальної мотивації учнів.

У ширшому педагогічному вимірі коучингові технології постають не лише як окремий метод або прийом організації навчальної діяльності, а як стратегія гуманізації освітнього процесу, що сприяє формуванню суб'єктності здобувача, розвитку його здатності до самонавчання та забезпечує нову якість педагогічної взаємодії.

Висновки. Отже, коучингові технології є перспективним напрямом модернізації освітнього процесу сучасної української початкової школи. Їх застосування сприяє формуванню партнерських відносин між учителем і учнями, активізації навчальної діяльності та розвитку навичок самостійного навчання.

Використання коучингового підходу дозволяє створити освітнє середовище, орієнтоване на розкриття потенціалу кожної дитини, формування внутрішньої мотивації до навчання та розвитку здатності до саморозвитку. Подальші дослідження мають бути спрямовані на

розроблення методичних рекомендацій щодо системного впровадження коучингових технологій у практику початкової освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білик Н. І., Любченко Н. В. Педагогічний коучинг як технологія професійного розвитку вчителя. *Імідж сучасного педагога*. 2020. № 5. С. 41–46.
2. Нежинська О. О., Тищенко В. М. Основи коучингу : навч. посіб. Київ ; Харків : ДІСА ПЛЮС, 2017. 220 с. ISBN 978-617-7384-92-1.
3. Собченко Т. М. Коучингові технології в освіті: теоретичні засади та практичні аспекти. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2021.
4. Whitmore J. *Coaching for Performance*. London : Nicholas Brealey Publishing, 2017.
5. Aguilar E. *The Art of Coaching: Effective Strategies for School Transformation*. San Francisco : Jossey-Bass, 2013.

ПРИКЛАДНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ЛОГОПЕДІЯ

Лариса БІЛІЙЧУК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Інна САМОЙЛЕНКО,**

старша викладачка (БДПУ)

КОРЕКЦІЙНА РОБОТА З РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ П'ЯТОГО РОКУ ЖИТТЯ ІЗ ФОНЕТИКО-ФОНЕМАТИЧНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ

Актуальність. На сучасному етапі розвитку спеціальної освіти особливого значення набуває проблема якісної підготовки дітей до школи, що неможливо без повноцінного формування всіх компонентів мовленнєвої системи. П'ятий рік життя є сензитивним періодом для розвитку фонематичного сприймання та остаточного закріплення правильної звуковимови. Фонетико-фонематичний недорозвиток мовлення (ФФНМ) у дітей середнього дошкільного віку часто стає базою для виникнення вторинних порушень (дисграфії та дислексії) у майбутньому [5 : 124]. Оптимізація корекційного процесу в умовах інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ) та закладів дошкільної освіти вимагає пошуку нових методичних підходів, що поєднують традиційні логопедичні практики з інноваційними технологіями.

Ступінь досліджуваності проблеми. На сучасному етапі розвитку логопедії проблема формування мовленнєвої функції в онтогенезі набуває особливої актуальності та розглядається в контексті комплексного підходу до розвитку дитини. У наукових працях В. Тищенко, Є. Соботович, Ю. Рібцун, Л. Трофименко та інших висвітлюються закономірності формування мовлення, уточнюється структура його компонентів і критерії нормативного розвитку. Водночас акцентується увага на значущості раннього формування фонематичної свідомості як базової передумови повноцінного мовленнєвого розвитку. Питання діагностики та корекції порушень звуковимови ґрунтовно розробляли М. Шеремет, В. Тарасун, В. Коноваленко та С. Коноваленко [2 ; 5]. Особливості формування мовленнєвої готовності дітей до школи вивчали А. Богуш та М. Савченко [4]. Попри значну кількість досліджень, питання індивідуалізації корекційного маршруту для дітей 5-го року життя з ФФНМ в умовах сучасних викликів залишається відкритим.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування змісту корекційної роботи та розроблення практичних рекомендацій, спрямованих на розвиток мовлення у дітей п'ятого року

життя з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення. Для досягнення поставленої мети було використано комплекс взаємопов'язаних методів, зокрема: аналіз і узагальнення наукових джерел із проблеми дослідження; цілеспрямоване педагогічне спостереження за перебігом освітнього процесу; вивчення медико-педагогічної документації; а також аналіз результатів мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку.

Сутність дослідження. Фонетико-фонематичний недорозвиток мовлення у дітей п'ятого року життя характеризується порушенням процесів формування експресивного мовлення при нормальному фізичному слуху та інтелекті. Основним дефектом є несформованість фонематичного сприймання, що унеможливорює розрізнення звуків, подібних за акустичними чи артикуляційними ознаками [5 : 210]. Згідно з вимогами програми «Українське дошкілля», дитина п'ятого року життя має чітко вимовляти всі звуки рідної мови та вміти здійснювати елементарний звуковий аналіз [3 : 84]. Спираючись на досвід, здобутий під час практики в КУ «Глибоцький ІРЦ», ми прийшли до висновку, що корекційна робота з даною категорією дітей повинна мати системний характер і реалізовуватися через три основні блоки:

Діагностико-прогностичний блок. На цьому етапі вчитель-логопед виявляє не лише порушені звуки, а й здатність дитини до слухового аналізу. Важливо диференціювати фонетичні порушення від фонематичних.

Корекційно-розвитковий блок. Робота структурується за етапами: *Підготовчий*: розвиток мовленнєвого дихання, артикуляційна гімнастика та розвиток немовленнєвого слуху. *Основний*: постановка звуків та їх автоматизація. Паралельно проводиться інтенсивна робота над розвитком фонематичного аналізу та синтезу [4 : 45]. *Диференціальний*: розрізнення звуків, що часто змішуються (свистячі – шиплячі, дзвінки – глухі). Власні спостереження підтверджують, що для підвищення мотивації дітей доцільно використовувати ігрові методи: нейропсихологічні вправи та біоенергопластику (поєднання артикуляційних вправ із рухами рук), що значно прискорює створення нових нейронних зв'язків [1 : 92]. Також ефективним є використання логопедичного масажу та дидактичних посібників для автоматизації звуків пізнього онтогенезу (Р, Л, Ш). Використання наочного матеріалу на п'ятому році життя є обов'язковою умовою, оскільки мислення дитини має наочно-образний характер.

Оціночно-результативний блок. Завершальний етап передбачає систематичне відстеження динаміки мовленнєвого розвитку дитини та визначення ефективності застосованих методів і прийомів. Здійснюється повторна діагностика стану звукомови, рівня сформованості фонематичного сприймання, навичок звукового

аналізу і синтезу. Отримані результати слугують підґрунтям для коригування індивідуального корекційного маршруту, уточнення змісту подальшої роботи та визначення рівня мовленнєвої готовності дитини до навчання. Важливим є забезпечення наступності між логопедичною роботою в закладі освіти та в домашніх умовах через активне залучення батьків до корекційного процесу.

Основні висновки. Ефективність корекційної роботи з розвитку мовлення дітей із ФФНМ на п'ятому році життя забезпечується завдяки комплексному підходу, що включає розвиток слухової уваги, артикуляційної моторики та формування навичок елементарного звукового аналізу. Своєчасна логопедична допомога дозволяє не лише виправити порушення звукомови, а й створити фундамент для успішного навчання грамоти. Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка цифрових інструментів для підтримки корекційного процесу в умовах інклюзивного навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бартенева Л. І. Логопедія : навч.-метод. посіб. для студентів спец. 016 «Спеціальна освіта». Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2020. 156 с.
2. Коноваленко В. В., Коноваленко С. В. Формування зв'язного мовлення : посібник для логопедів. Київ : Освіта, 2018. 128 с.
3. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О. Білан, Л. Возна, О. Максименко та ін. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 256 с.
4. Савченко М. А. Методика виправлення вад вимови звуків у дітей. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2015. 160 с.
5. Шеремет М. К. Логопедія : підручник. 3-тє вид., переробл. та доповн. Київ : Слово, 2015. 672 с.

Марина БОНДАРЕВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Аліна СИНИЦЯ,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ У ПРОЦЕСІ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Актуальність дослідження. Проблема розвитку мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) є критично важливою для їхньої успішної соціалізації та готовності до школи. У сучасній освіті спостерігається тенденція до збільшення кількості дітей із такими порушеннями, що

негативно впливає на їхню комунікативну діяльність, пізнавальні процеси та формування особистості. Оскільки мовлення є основним засобом пізнання світу та регуляції поведінки, його недорозвиток стає серйозним бар'єром на етапі переходу до шкільного навчання.

Особливої уваги потребує зв'язне мовлення, яке у дітей із ЗНМ характеризується фрагментарністю, обмеженим словником та порушенням логіко-сміслових зв'язків. Труднощі у побудові розгорнутих висловлювань ускладнюють оволодіння читанням і письмом, що в майбутньому провокує академічну неуспішність. Наукові розвідки таких дослідників, як А. Богуш, М. Шеремет, В. Тищенко, Ю. Рібцун та ін., підкреслюють необхідність системного підходу до подолання цих порушень через залучення спеціальних логопедичних методів та ігрових технологій.

Попри значну теоретичну базу, питання розвитку зв'язного мовлення засобами ігрової діяльності в логопедичній практиці потребує подальшого вивчення. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю експериментальної перевірки нових ігрових прийомів, які дозволять ефективно коригувати лексико-граматичні труднощі. Впровадження таких методик у роботу закладів дошкільної освіти забезпечить якісну підготовку дітей до школи та їхню гармонійну інтеграцію в суспільство.

Ступінь досліджуваності проблеми. Питання розвитку та корекції мовлення дітей старшого дошкільного віку активно досліджують вітчизняні науковці: А. Богуш у межах концепції мовленнєвого портрета п'ятирічної дитини визначає вікові норми мовленнєвого розвитку та обґрунтовує ключові показники сформованості мовленнєвої компетентності дошкільників. У спеціальній освіті це питання розвитку та корекції мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) є найбільш актуальним, зокрема М. Шеремет розкриває фундаментальні засади логопедії, пропонуючи системний підхід до корекції всіх компонентів мовленнєвої системи при складних порушеннях розвитку. В. Тищенко детально досліджує механізми внутрішнього програмування мовлення та розробляє методичні шляхи подолання вад мовленнєвого розвитку саме у дітей із ЗНМ. Ю. Рібцун розробляє та впроваджує конкретні ігрові технології, спрямовані на подолання лексико-граматичних труднощів та формування цілісної мовленнєвої компетентності старших дошкільників. І. Мартиненко акцентує увагу на психолого-педагогічному супроводі дітей із мовленнєвою патологією, враховуючи індивідуальні психологічні механізми порушення зв'язності висловлювань. Н. Манько висвітлює методичні засади організації корекційно-розвивального процесу та надання ранньої допомоги дітям із тяжкими порушеннями мовлення.

Мета дослідження. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність використання ігрової діяльності як провідного засобу формування навичок зв'язного

мовлення у старших дошкільників із мовленнєвими порушеннями. **Методи дослідження.** Теоретичні: аналіз, синтез, порівняння та узагальнення наукових джерел (лінгвістичних, психолого-педагогічних та логопедичних) з проблеми формування зв'язного мовлення у дітей із загальним недорозвитком мовлення; вивчення нормативно-правової бази дошкільної освіти; моделювання системи ігрової діяльності як засобу корекційно-розвивального впливу.

Сутність дослідження. Закон України «Про дошкільну освіту» та Базовий компонент дошкільної освіти визначають комунікативну компетентність як одну з ключових ліній розвитку дитини. Зв'язне мовлення є фундаментом для успішної соціалізації та майбутнього шкільного навчання, оскільки воно відображає рівень логічного мислення та загальної культури особистості [1].

Старший дошкільний вік є сензитивним періодом для оволодіння навичками монологічного мовлення. Проте для дітей із загальним недорозвитком мовлення цей процес є значно ускладненим. ЗНМ характеризується порушенням усіх компонентів мовленнєвої системи: від звуковимови до граматичної будови та лексики. У таких вихованців спостерігаються труднощі у програмуванні висловлювання, порушення логічної послідовності та невміння будувати причинно-наслідкові зв'язки, що робить їхнє мовлення фрагментарним і малозрозумілим для оточуючих [3].

Оскільки ігрова діяльність є провідною у дошкільному віці, вона виступає найбільш природним і ефективним середовищем для корекційного впливу. Гра дозволяє дитині із ЗНМ подолати мовленнєвий негативізм, знімає психологічне напруження та створює реальні ситуації, що потребують активного спілкування. У процесі ігрової взаємодії мовлення стає засобом досягнення мети, що стимулює дитину до пошуку правильних мовленнєвих форм [2].

Ефективність розвитку зв'язного мовлення в межах ігрової діяльності залежить від системного поєднання різних видів ігор: 1. *Дидактичні ігри* забезпечують базу (словник та граматику). 2. *Сюжетно-рольові ігри* формують навички діалогу та ініціативного мовлення. 3. *Театралізовані ігри та ігри-драматизації* стають містком до зв'язного монологу (переказу, опису, власної розповіді).

Сучасне управління освітнім процесом у групі вимагає від вихователя та логопеда не просто проведення занять, а створення ігрового мовленнєвого простору, де корекційні цілі інтегровані в кожен етап діяльності дитини. Це передбачає індивідуалізацію підходів, використання наочного моделювання в іграх та партнерську взаємодію з батьками для закріплення отриманих результатів у домашніх умовах [4].

Теоретичне підґрунтя дослідження базується на працях відомих науковців (А. Богуш, Н. Гавриш, Е. Соботович та ін.), які наголошують, що лише комплексний підхід, де гра є стрижнем корекційного процесу, може забезпечити стійку позитивну динаміку у розвитку зв'язного мовлення дітей із мовленнєвими порушеннями [5].

Основні висновки. Розвиток зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ є цілісною корекційно-педагогічною системою, ефективність якої регламентується вимогами Базового компонента дошкільної освіти та спрямована на подолання мовленнєвого дефекту. Вона охоплює взаємодію вчителя-логопеда, вихователя, дитини та батьків, де пріоритетним завданням є формування комунікативної компетентності вихованця як передумови успішного шкільного навчання.

Ігрова діяльність у роботі з дітьми із ЗНМ є ключовим інструментом корекційного впливу. Вона забезпечує професійну реалізацію логопедичних завдань у найбільш природній для дитини формі, сприяє впровадженню інноваційних методик (наочного моделювання, логоритміки), удосконаленню структури монологічного мовлення та підтримці партнерської взаємодії. Гра як організаційний центр корекційної роботи виконує функції мотивації, активізації мовленнєвих зусиль, аналітичного супроводу та самоконтролю дитини за власною вимовою.

Експериментально розроблена система ігрової діяльності є сучасною формою організації корекційної роботи. Вона поєднує традиційні дидактичні вправи з можливостями сюжетно-рольової та театралізованої гри, що забезпечує оперативний перехід від накопичення словникового запасу до самостійного конструювання розгорнутих висловлювань. Її структура охоплює мотиваційний, змістовий, процесуальний та результативний компоненти.

Результати дослідження підтверджують, що систематичне використання ігрових методів дозволяє досягти стійкої позитивної динаміки: підвищення рівня зв'язності та логічності розповідей, збагачення словника та покращення граматичного ладу мовлення. Це сприяє не лише мовленнєвому розвитку, а й успішній соціалізації дитини в колективі однолітків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) / наук. кер.: Піроженко Т. О. Київ, 2021. 38 с.
2. Кравченко А. І. Роль ігрової діяльності у корекції мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку. *Логопедія*. 2019. № 14. С. 34–41.
3. Мартиненко І. В. Особливості комунікативної діяльності дітей дошкільного віку із системними порушеннями мовлення : монографія. Київ : Дитячий всесвіт, 2016. 240с.
4. Рібцун Ю. В. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ : програмно-метод. посіб. Київ : Слово, 2014. 256 с.

5. Тищенко В. В. Корекція мовленнєвого розвитку дітей із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ). *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2018. № 2. С. 45–53.

Наталія БОНДАРЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Олена СТАРИНСЬКА,**

д.психол.н., доцент (БДПУ)

СЕКВЕНЦІЙНІ ВІЗУАЛЬНІ ПРОГРАМИ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЄВОЇ ТА КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ ІЗ РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ

Секвенційні візуальні програми як засіб розвитку мовленнєвої та комунікативної компетентності дітей із розладами спектру аутизму – це актуальна тема в спеціальній педагогіці та логопедії. Діти з розладами спектру аутизму (РАС) часто мають значні труднощі з вербальною та невербальною комунікацією: обмежене розуміння мовлення, відсутність ініціації діалогу, ехолоалії, труднощі з прагматикою та соціальною взаємодією. Традиційні вербальні методи неефективні, оскільки такі діти краще сприймають інформацію візуально. Секвенційні візуальні програми стають потужним інструментом, що компенсує ці дефіцити. Розлади спектру аутизму (РСА) належать до найпоширеніших порушень нейророзвитку, що супроводжуються труднощами соціальної взаємодії та комунікації. У межах інклюзивної освіти формування комунікативної компетентності дітей з РСА розглядається як ключова умова їхньої освітньої та соціальної інтеграції. Відповідно до концепції структурованого навчання, розробленої в межах програми TEACCH, візуальна організація середовища та діяльності суттєво підвищує передбачуваність ситуації та сприяє засвоєнню соціально-комунікативних моделей поведінки [5].

Використання систем альтернативної та додаткової комунікації, зокрема Picture Exchange Communication System (PECS), позитивно впливає на ініціацію мовлення та функціональну комунікацію дітей з аутизмом [5]. Метааналіз ефективності візуальних підтримок засвідчують їхню результативність у формуванні соціальних і поведінкових навичок дітей з РСА [4]. У зв'язку з цим актуалізується потреба систематизації та наукового обґрунтування використання секвенційних візуальних програм як цілісного засобу розвитку комунікативної компетентності в умовах інклюзивного навчання.

Мета нашого дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність секвенційних візуальних

програм як засобу розвитку комунікативної компетентності дітей з РСА в умовах інклюзивного навчання.

Проблема розвитку комунікації у дітей з розладами спектру аутизму ґрунтовно висвітлена в зарубіжних дослідженнях. А. Bondy та L. Frost довели ефективність PECS як поетапної системи формування ініціативної комунікації [3]. Е. Schopler обґрунтував значення візуальної структурованості освітнього середовища для зниження тривожності та підвищення навчальної активності дітей з РСА [5].

Узагальнення результатів емпіричних досліджень, здійснене Т. Knight та G. Sartini, підтверджує позитивний вплив візуальних стратегій на соціальну взаємодію та поведінкову регуляцію [4].

В українській науковій площині питання психолого-педагогічного супроводу дітей з РСА у системі інклюзивної освіти розглядали Д. Шульженко [2], В. Синьов, підкреслюючи необхідність індивідуалізованих корекційно-розвиткових програм [1].

Водночас проблема системного використання саме секвенційних візуальних програм як інтегрованого інструменту формування комунікативної компетентності в інклюзивному освітньому середовищі залишається недостатньо узагальненою.

Методами нашого педагогічного дослідження були обрані аналіз та узагальнення наукових джерел із проблеми формування комунікації у дітей з аутизмом; педагогічне спостереження; формувальний експеримент із використанням секвенційних візуальних програм (візуальні розклади, соціальні історії, PECS-послідовності); якісний та кількісний аналіз динаміки комунікативних показників.

Секвенційні візуальні програми розглядаються нами як система впорядкованих наочних засобів (піктограми, зображення, картки, схеми), що відображають послідовність соціально-комунікативних дій і забезпечують структурованість взаємодії. Їх теоретичне підґрунтя спирається на положення про переважання візуального типу сприймання у дітей з РСА та потребу в чіткій організації діяльності [4 : 4–6].

Практична реалізація передбачає поетапне формування навичок ініціації звернення, реагування на комунікативні сигнали та підтримання діалогу. Використання візуальних послідовностей сприяє зменшенню проявів дезадаптивної поведінки та підвищує рівень функціональної комунікації, що узгоджується з результатами емпіричних досліджень [2 : 179; 3 : 343].

Таким чином, секвенційні програми виступають не лише допоміжним засобом навчання, а й інструментом формування соціальної компетентності в умовах інклюзивного освітнього середовища. Комунікативні порушення є провідним чинником освітньої дезадаптації дітей з РСА. Наукові дослідження підтверджують ефективність візуальних стратегій і систем альтернативної комунікації у

формуванні соціально-комунікативних навичок [3 ; 5]. Секвенційні візуальні програми – ефективний, науково обґрунтований засіб, що системно впливає на мовленнєву та комунікативну компетентність дітей з РСА. Вони сприяють соціальній адаптації, інтеграції та самостійності. Для максимального ефекту потрібна рання діагностика, індивідуальний підхід і постійне узагальнення навичок у різних середовищах. Секвенційні візуальні програми забезпечують структурованість, передбачуваність і поетапність формування комунікативної компетентності. Їх упровадження в інклюзивному навчанні сприяє підвищенню рівня самостійності, зниженню тривожності та покращенню якості соціальної взаємодії дітей з РСА. Подальші дослідження доцільно спрямувати на розроблення цифрових модифікацій секвенційних програм та критеріїв оцінювання їх ефективності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Синьов В. Психолого-педагогічні засади розвитку дітей з розладами спектра аутизму в умовах інклюзивного навчання. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. 256 с.
2. Шульженко Д. І. Освітньо-психологічна інтеграція (інклюзія) дітей з аутизмом : монографія. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, вид-во Хортицької національної академії, 2017. 444 с.
3. Bondy A., Frost L. The Picture Exchange Communication System. *Focus on Autistic Behavior*. 1994. Vol. 9 (3). P. 1–19.
4. Knight T., Sartini E. The effectiveness of visual supports for children with autism spectrum disorders: A meta-analysis. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*. 2015. Vol. 30 (4). P. 337–352.
5. Schopler E., Mesibov G. B., Hearsey K. Structured teaching in the TEACCH system. *Learning and Cognition in Autism*. New York : Plenum Press, 1995. P. 243–268.

Анна ВІТ,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти
Науковий керівник: **Дарина ЛИТВИЧЕНКО,**
старша викладачка (БДПУ)

ПСИХОДІАГНОСТИКА ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ ІЗ РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ ДО НАВЧАННЯ У ШКОЛІ

У сучасних умовах розвитку освіти особливої ваги набуває питання визначення готовності дітей до шкільного навчання, зокрема дітей із розладами аутистичного спектру (далі – РАС). Специфіка психофізичного розвитку цієї категорії дітей зумовлює необхідність застосування диференційованих підходів до оцінювання їхньої здатності до

систематичного навчання. У цьому контексті психодіагностика виступає ключовим інструментом, що забезпечує комплексне вивчення рівня розвитку дитини, виявлення проблемних зон та визначення її потенційних можливостей. Актуальність дослідження визначається потребою у створенні ефективних умов для інтеграції дітей із РАС в освітнє середовище з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей розвитку.

Проблема готовності дітей із розладами аутистичного спектру до навчання в школі є достатньо дослідженою в сучасній психолого–педагогічній науці, проте, потребує подальшого уточнення та вдосконалення діагностичних підходів. Вітчизняні науковці (Н. Андреева, Я. Багрій, О. Богдашина, Т. Скрипник, В. Синьов та інші) активно досліджують аспекти розвитку, соціалізації, адаптації та корекції у дітей з РАС. Сучасні роботи вказують на зростання інтересу до теми, зосереджуючись на індивідуалізації освітнього процесу та побудові ефективної підтримки таких дітей у шкільному середовищі.

Мета статті полягає в тому, щоб дослідити психодіагностичні аспекти готовності дітей із розладами аутистичного спектру до навчання у школі, з урахуванням їхніх особливостей розвитку.

У дослідженні використано такі теоретичні методи: аналіз наукової літератури, описовий синтез та узагальнення. Аналіз літературних джерел дозволив систематизувати сучасні наукові підходи до розуміння поняття шкільної готовності дітей з розладами аутистичного спектру, а також виявити основні труднощі в їхньому розвитку й адаптації до навчального середовища. Описовий синтез застосовано для поєднання різних наукових поглядів і концепцій, що дало змогу сформулювати цілісне уявлення про психодіагностичні підходи до оцінювання готовності до школи. Метод узагальнення забезпечив виокремлення ключових компонентів діагностичного процесу, адаптаційних потреб дітей з РАС і визначення практичних рекомендацій щодо ефективного використання діагностичних методик у спеціальній педагогіці.

Поняття готовності дитини до навчання у школі розглядалося різними науковцями з дещо відмінних позицій, що дозволяє сформувати багатовимірне бачення цього явища. О. Леонтьєв одним із перших акцентував увагу на тому, що ключовим маркером готовності виступає вміння дитини контролювати власну поведінку, що пов'язано із розвитком саморегуляції. Водночас Л. Божович, аналізуючи психічний розвиток дитини на порозі шкільного навчання, ввела у науковий обіг поняття «внутрішня позиція школяра», яке вона вважала центральним елементом готовності до школи. За її переконанням, мотиваційна сфера дошкільника – прагнення до пізнання, здобуття знань і схвалення з боку дорослих – відіграє визначальну роль у формуванні готовності до навчальної діяльності [2].

Хоча позиції зазначених дослідників мають відмінності, їх об'єднує спільне розуміння важливості емоційно-вольової зрілості, мотиваційної налаштованості та психологічної сформованості. Сукупність морфофізіологічних і психологічних характеристик, притаманних дітям дошкільного віку, визначає рівень їхньої готовності до переходу в шкільне життя, де навчання набуває систематичного й формалізованого характеру. Таким чином, психологічна готовність є інтегральним результатом попереднього розвитку, що забезпечує успішний старт дитини в умовах нових освітніх викликів.

Психологічна готовність дитини до навчання в школі є складним інтегрованим утворенням, яке охоплює декілька взаємопов'язаних компонентів. До них відносять інтелектуальну зрілість, яка проявляється у здатності зосереджуватись, логічно мислити, утримувати та відтворювати інформацію, а також у достатньому рівні розвитку пам'яті та уваги. Особистісна готовність включає емоційний стан, наявність мотивації до навчання та вольові якості, що дозволяють дитині долати труднощі, витримувати напруження та діяти цілеспрямовано. Соціальна зрілість характеризується бажанням і здатністю вступати у взаємодію з іншими дітьми та дорослими, дотримуватися соціальних норм і слухати вказівки. Всі ці елементи є передумовою успішної адаптації до умов шкільного життя та сприйняття нового статусу – учня.

Розглядаючи готовність до школи в контексті особливостей дітей з розладами аутистичного спектру, необхідно враховувати унікальність їхнього розвитку. Поняття аутизму вперше було введено Е. Блейлером, а ґрунтовно досліджене Л. Каннером і Г. Аспергером, які описали основні риси стану: прагнення до самотності, ригідність поведінки, обмежена комунікація. Аутизм сьогодні розуміють як нейророзвитковий розлад, який виявляється в ранньому дитинстві та впливає на функціонування в ключових сферах: спілкування, соціальна взаємодія і поведінка. Статистично встановлено, що хлопчики мають діагноз РАС у кілька разів частіше, ніж дівчатка [1].

Наукові дослідження свідчать, що мозок дітей з аутизмом функціонує за «нетиповим» принципом, особливо в частині обробки соціальних сигналів. Порушення взаємодії між окремими структурами мозку призводить до труднощів у сприйнятті, сенсорній інтеграції, мовленні та поведінковій гнучкості. Типовими ознаками є уникання зорового контакту, стереотипні рухи, сильна прив'язаність до рутини, специфічні інтереси та епізоди аутоагресії. Водночас вони можуть демонструвати високий інтерес до окремих тем або дій, що вимагає особливого підходу до навчання та діагностики.

Комунікативні здібності є критично важливими для успішного включення в освітнє середовище. У дітей з РАС часто

спостерігаються порушення як вербальної, так і невербальної комунікації. Їм складно ініціювати розмову, розуміти інтонаційні й емоційні нюанси мови, дотримуватись черговості у діалозі, а іноді – взагалі користуватись мовленням як засобом взаємодії.

Недостатність цих навичок у дошкільному віці може ускладнювати формування позитивної самооцінки, провокувати проблемну поведінку та ізоляцію. У дітей з РАС часто спостерігається агресія або відхід у себе як спосіб захисту від перевантаження або нерозуміння. Комунікативна компетентність включає широкий спектр умінь: від володіння мовою тіла й емоційного інтелекту до здатності будувати міжособистісні зв'язки. У близько третини дітей з аутизмом відсутнє функціональне мовлення, навіть при опануванні слів, а в багатьох випадках спостерігаються прозодичні й прагматичні труднощі: проблеми з інтонацією, акцентами, непослідовність у викладі думки, нерозуміння співрозмовника [3].

Перші кроки дитини до школи супроводжуються різним рівнем підготовленості, що зумовлено як індивідуальними особливостями розвитку, так і впливом середовища, у якому вона зростає. У деяких дітей уже в дошкільному віці помітно сформовані мовленнєві, пізнавальні й моторні здібності, тоді як інші ще тільки наближаються до цього рівня і потребують додаткової підтримки. Проте, незалежно від індивідуальних стартових можливостей, існують універсальні складники, які впливають на успішність адаптації до шкільного життя. Зокрема, фізичний стан дитини, її емоційна стабільність, пізнавальний розвиток і соціальні навички формують підґрунтя для подолання нових навчальних викликів.

Фізичне здоров'я є важливою передумовою стійкості до навчального навантаження: дитина повинна витримувати ритм уроків, навчитися контролювати своє тіло та тримати увагу впродовж значного часу. У дітей із РАС фізичний компонент нерідко ускладнюється порушеннями сенсорної інтеграції, низькою толерантністю до навантаження чи нестабільною моторикою, що слід враховувати під час діагностики.

Психологічна складова готовності охоплює розвиток мислення, пам'яті, уваги та здатності до емоційного контролю. Ці процеси у дітей з РАС можуть мати іншу динаміку, ніж у дітей з типовим розвитком: наприклад, висока інтелектуальна здатність може поєднуватися з труднощами у розумінні невербальних сигналів або регулюванні емоційної поведінки. Емоційна сфера потребує окремої уваги: вміння впізнавати, називати та керувати емоціями є передумовою для гармонійної взаємодії в колективі. Здатність розуміти свої емоції, так само як і емоції інших, визначає, наскільки дитина зможе долати фрустрації й будувати конструктивні стосунки з оточенням.

Не менш важливим є соціальний аспект шкільної зрілості, адже комунікативні вміння і навички співпраці впливають на рівень адаптації до нового соціуму – класу. У дітей із РАС ця сфера часто виявляється вразливою: брак навичок спільної гри, проблеми в розумінні соціальних норм або небажання взаємодіяти з однолітками потребують детального аналізу та індивідуалізованого підходу. Така діагностика має враховувати не лише зовнішні прояви соціальної активності, а й глибинні механізми: мотивацію до взаємодії, здатність до емпатії та розуміння меж у спілкуванні. Невміння встановлювати контакт або розв'язувати конфлікти може перешкоджати формуванню позитивного досвіду навчання і викликати емоційне напруження. Разом з тим, взаємозв'язок між фізичними, емоційними та соціальними складовими доводить, що лише комплексна оцінка дає змогу виявити реальний рівень готовності дитини з РАС до навчання в школі. Ігнорування хоча б одного з цих компонентів здатне знизити ефективність адаптаційних стратегій і ускладнити процес входження дитини в освітнє середовище.

Отже, готовність дітей із розладами аутистичного спектру до навчання в школі є багатокомпонентним і складним явищем, яке потребує системного, індивідуалізованого підходу до оцінювання. Психодіагностика виступає ключовим засобом виявлення не лише рівня розвитку, а й актуальних труднощів та потенційних можливостей дитини. Особливості фізичного, психологічного та соціального розвитку дітей з РАС вимагають адаптації діагностичних методик, мультидисциплінарної взаємодії фахівців та глибокого розуміння специфіки аутизму. Тільки за умов врахування індивідуальних потреб кожної дитини можна створити передумови для її успішної адаптації до шкільного життя й ефективної інтеграції в освітнє середовище.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біла І. М. Психологічні аспекти готовності до шкільного навчання. *Дошкільна освіта в контексті ідей Нової української школи*: збірник наукових праць. Хмельницький : ФОП Мельник А.А., 2020. С. 31–42.
2. Збірник наукових праць здобувачів освітнього ступеня бакалавр і магістр факультету спеціальної освіти, психології та соціальної роботи / за ред. О. В. Гаврилова. Вип. 15. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О. В. 2022. 258 с.
3. Олексюк В. Р., Павелко О. П. Особливості розвитку та психокорекції пізнавальної сфери дітей з РАС. *Вчені записки ТНУ ім В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. Т. 33 (72). 2022. № 1. С. 124–129.

Світлана ГЕРШЕВСЬКА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ганна ЛИСАК,**

старша викладачка (БДПУ)

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Особливості психологічної адаптації українських біженців у країнах Європи є актуальною темою, оскільки з початку повномасштабного вторгнення 2022 року понад 6 млн українців стали вимушеними мігрантами. Адаптація – це динамічний процес, що включає емоційне пристосування, подолання травми, аккультурацію та відновлення соціального статусу. Дослідження показують, що він має специфічні риси через поєднання воєнної травми, культурних відмінностей та постміграційних факторів.

За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, більшість українських біженців становлять жінки та діти, оскільки значна частина чоловіків залишається в Україні через воєнний стан. Така структура міграції створює специфічні психологічні виклики, пов'язані з розлукою сімей, відповідальністю за дітей та переживанням постійної тривоги за близьких.

Вимушена міграція є складним психологічним процесом, що включає переживання втрати, культурної дезадаптації та необхідності формування нової життєвої стратегії. У зв'язку з цим вивчення особливостей психологічної адаптації українських біженців у країнах Європи є актуальним як для науковців, так і для практичних психологів [1; 2]. Психологічна адаптація мігрантів і біженців досліджується в межах різних наукових підходів: соціально-психологічного, культурологічного та клініко-психологічного.

Однією з найбільш відомих концепцій є модель аккультурації, запропонована John W. Berry [3]. Модель описує чотири основні стратегії адаптації мігрантів: **інтеграція** — поєднання збереження власної культури та взаємодії з новим суспільством; **асиміляція** — відмова від власної культури та прийняття культури країни перебування; **сепарація** — збереження власної культури без активної взаємодії з новим суспільством; **маргіналізація** — втрата зв'язку як з рідною, так і з новою культурою. Найбільш сприятливою для психологічного благополуччя вважається стратегія інтеграції.

Іншим важливим напрямом дослідження є травмофокусований підхід, який розглядає адаптацію біженців через призму пережитого травматичного досвіду війни та вимушеного переміщення.

Більшість українських біженців пережили події, що мають травматичний характер: обстріли, евакуацію, втрату житла або близьких. Такі переживання можуть призводити до розвитку різних психічних розладів, зокрема: посттравматичний стресовий розлад; депресивний розлад; генералізований тривожний розлад; та ін. Психологічні симптоми можуть включати: підвищену тривожність; емоційне виснаження; нав'язливі спогади; порушення сну; труднощі концентрації уваги.

Одним із ключових психологічних чинників є переживання втрати: дому, соціального статусу, професійної реалізації, звичного середовища. Ці переживання можуть викликати реакції горювання, які включають заперечення, гнів, депресивні переживання та поступове прийняття нових умов життя. Перебування в іншій країні супроводжується необхідністю адаптації до нових соціальних норм, мови та способу життя. Це явище отримало назву культурного шоку. Основні прояви культурного шоку: почуття дезорієнтації; труднощі комунікації; відчуття ізоляції; зниження самооцінки.

Частина українських біженців стикається з проблемою обмежених соціальних контактів. Це особливо характерно для: матерів з маленькими дітьми; людей похилого віку; осіб, які не володіють мовою країни перебування. Соціальна ізоляція може призводити до посилення депресивних і тривожних переживань.

Професійна реалізація також є важливим фактором психологічного благополуччя. Проте багато українських біженців у країнах Європи стикаються з такими труднощами: невизнання дипломів; мовний бар'єр; необхідність перекваліфікації; робота нижче рівня кваліфікації. Це може викликати професійну фрустрацію та зниження самооцінки. Водночас працевлаштування значно покращує психологічний стан біженців, оскільки сприяє відновленню відчуття контролю над власним життям.

Одним із ключових факторів адаптації є підтримка з боку приймаючого суспільства. Велику роль відіграють міжнародні гуманітарні організації, зокрема ЮНІСЕФ та Міжнародна організація з міграції. Соціальна підтримка може включати: гуманітарну допомогу; психологічні консультації; інтеграційні програми; освітні та професійні курси. Психологічна допомога біженцям може включати: кризове консультування; групи підтримки; травмофокусовану терапію; психоосвітні програми. Крім того, збереження мови, традицій та культурних зв'язків допомагає підтримувати відчуття стабільності та психологічної безпеки.

Психологічна адаптація українських біженців у країнах Європи є складним багатовимірним процесом, який включає подолання травматичного досвіду війни, культурну інтеграцію та соціально-

економічну адаптацію, має комплексний характер і включає емоційні, соціальні, культурні та професійні компоненти. Найбільш поширеними труднощами адаптації є переживання втрати дому та соціального статусу, невизначеність майбутнього, розлука з членами родини, мовний бар'єр та складнощі соціальної інтеграції. Попри значні труднощі вимушеної міграції, у частини біженців спостерігаються прояви посттравматичного зростання, що проявляється у переосмисленні життєвих цінностей, розвитку особистісної стійкості та формуванні нових життєвих перспектив.

ЛІТЕРАТУРА

1. Завгородня О., Краєва О. Психологічні проблеми осіб, вимушено переміщених внаслідок російської агресії. *Вісник Національного університету оборони України*. 2023. № 73 (3), 73–82.
2. Клібайс Т. В., Краєва О. А. Огляд стану дослідження психоемоційних розладів та посттравматичного зростання біженців. *Слобожанський науковий вісник. Серія: Психологія*. 2024. № 1. С. 75–79.
3. Berry J. W. Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology: An International Review*. 1997. № 46 (1). Р. 5–34.
4. Tedeschi R. G., Calhoun L. G. Posttraumatic growth in refugee populations. *Journal of Traumatic Stress*. 2023. № 36 (2). Р. 231–240.

Олеся ГОЛУБЦОВА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 2 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти
Науковий керівник: **Наталя АНАСТАСОВА,**
старша викладачка (БДПУ)

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ДІАГНОСТИКА УВАГИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАІКАННЯМ

Актуальність. Успішність навчальної діяльності молодшого школяра значною мірою пов'язана з рівнем сформованості уваги, яка забезпечує вибірковість сприймання, стійкість пізнавальної активності та регуляцію поведінки. У період початкового навчання дитина стикається з новими вимогами, що передбачають тривале зосередження, виконання інструкцій та контроль власної діяльності. У дітей із заіканням цей процес ускладнюється мовленнєвими труднощами, підвищеним емоційним напруженням і тривожністю, що негативно впливає на концентрацію уваги та навчальну активність. У сучасних реаліях воєнного стану та дистанційного навчання без можливості безпосереднього контакту з педагогом ця ситуація ускладнюється ще більше. Підвищений рівень

тривожності, фрагментарність навчального процесу, нестабільність режиму дня впливають на концентрацію та стійкість уваги. Для молодших школярів із заїканням ці умови створюють додаткове психоемоційне навантаження, тому дослідження особливостей сформованості їхньої уваги та вдосконалення психолого-педагогічної діагностики набуває особливої актуальності та практичного значення.

Ступінь досліджуваності проблеми. Сучасні українські науковці в галузі логопедії детально розкривають механізми мовленнєвих порушень та їх вплив на пізнавальну сферу. Аналіз структур мовленнєвого порушення та його взаємозв'язок із розвитком вищих психічних функцій представлено у працях О. Белової та С. Коноплястої.

Дослідження особливості пізнавальної діяльності дітей із різними порушеннями мовлення, підкреслюючи зв'язок між мовленнєвою регуляцією та довільною увагою розкривають в своїх працях В. Тищенко, Н. Чередніченко, Т. Швалюк, Ю. Пінчук, І. Мартиненко, В. Тарасун, М. Шеремет, В. Кисличенко, Н. Пахомова, Ю. Рібцун, Е. Данілавиччутє, З. Ленів, І. Глущенко, Н. Гаврилова, Т. Сак.

Зосереджують увагу на феномені заїкання, його психологічних проявах, впливі емоційного напруження на навчальну поведінку такі науковці, як: О. Літовченко, В. Галузяк, Ю. Рібцун, В. Кондратенко, І. Сікорський, С. Стуцаренко. Значний внесок у дослідження уваги учнів з типовим психофізичним розвитком зробив Г. Костюк, який наголошував, що школярам важко зберігати зосередженість в несприятливих умовах праці.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є визначення специфіки сформованості уваги у дітей молодшого шкільного віку із заїканням у сучасних умовах та створення методичних рекомендацій щодо її розвитку. Для досягнення мети було використано теоретичні методи: аналіз, синтез, узагальнення наукових джерел; емпіричні: спостереження, психодіагностичні методики для визначення концентрації, стійкості, переключення та розподілу уваги, бесіди; статистичні: кількісна й якісна обробка результатів, відсотковий розподіл, порівняння показників.

Сутність дослідження. За даними МОН України під час війни значно збільшився відсоток дітей із заїканням. Це обумовлено тим, що діти переживають психологічну напругу, постійні обстріли, вимушені переїзди, розлуку з близькими, зміну звичного середовища, навчання в дистанційному або змішаному форматі [3].

Заїкання є складним мовленнєвим порушенням, яке проявляється у порушенні темпу, ритму та плавності мовлення. Воно пов'язане із судомними скороченнями м'язів мовленнєвого апарату та супроводжується труднощами у вимові звуків, складів або слів. Часто

це порушення має не лише мовленнєвий, а й психологічний характер, оскільки супроводжується підвищеною тривожністю, невпевненістю у собі, страхом мовлення та труднощами у спілкуванні з оточенням.

Психологічні дослідження дозволяють класифікувати заїкування за формою прояву на невротичне, неврозоподібне та змішане. На користь психогенної природи порушення вказує те, що воно часто виникає як результат гострої емоційної реакції на стрес: дитина без відхилень у розвитку після переляку чи ситуації загрози втрачає здатність говорити, а згодом повертається до невпевненого, затинкового мовлення [1].

У посібнику Л. Гуцал вказано такі психічні та соціальні чинники, що спричиняють появу заїкання: 1. Короточасна (одномоментна) психічна травма (переляк, страх). Важка психічна травма, сильне раптове потрясіння, які викликали гостру афективну реакцію: стан жаху, надмірної радості; 2. Тривалі психічні травми, спричинені неправильним вихованням у сім'ї (розбещеність, імперативне виховання, нерівномірне виховання, виховання «зразкової» дитини); 3. Хронічні конфліктні переживання стан тривалого психічного напруження або нерозв'язані конфліктні ситуації; 4. Неправильне формування мовлення в дитинстві: мовлення на вдиху, швидке говоріння, порушення звуковимови, швидке нервово мовлення батьків тощо; 5. Перевантаження дітей молодшого віку мовленнєвим матеріалом; 6. Невідповідний вікові складний мовленнєвий матеріал (абстрактні поняття, складна конструкція фрази); 7. Поліглісія: одночасне оволодіння в ранньому віці різними мовами викликає заїкання, зазвичай, коли дитина говорить якоюсь однією мовою; 8. Наслідування тих, хто заїкається: пасивне дитина заїкається мимовільно, коли чує неправильне мовлення; активне копіює чиєсь неправильне мовлення; 9. Переучування ліворукості; 10. Неправильне ставлення вчителя до дитини: надмірна суворість, вимогливість, невміння встановити контакт із учнем [2].

Залежно від інтенсивності проявів у логопедичній практиці прийнято виділяти різні ступені заїкання. М. Хватцев, узагальнивши більшість показників, виділив такі ступені заїкання: **легкий** – хворі заїкаються лише у збудженому стані та при бажанні швидко висловитися; мовленнєві судоми долають легко, свого дефекту не соромляться; **середній** – у спокійному стані та у звичній обстановці говорять легко, заїкаються мало; в емоційно значущій ситуації мовлення погіршується; **важкий** – хворі заїкаються весь час, під час емоційного напруження мовлення стан суттєво погіршується; **дуже важкий** – нечисленна група хворих, які при емоційному напруженні внаслідок виразних тонічних судом не можуть почати говорити без сторонньої допомоги [2].

У сучасних умовах війни комплекс посттравматичних симптомів може проявлятися значно пізніше після стресу. У дітей часто спостерігається рухова розгальмованість, погіршення навичок читання та письма, порушення здатності до зосереджуваності та запам'ятовування, а також схильність до дисоціативних станів, коли нестійкість уваги призводить до відчуження думок чи почуттів. При цьому загальний інтелект залишається збереженим, проте дитина може відчувати сором за свою неуважність чи нездатність щось запам'ятати, адже критично оцінює результати своєї навчальної діяльності, мимовільно порівнює їх з тими, які були раніше, і засмучується з цього приводу, відчувачи деяку неспроможність до навчання [4].

Оскільки мовленню школярів педагоги приділяють багато уваги, то першокласники, які заїкаються, починають усвідомлювати свій недолік, а це, у свою чергу, погіршує їхній стан. Зауваження вчителя чи однокласників негативно впливають на нервову систему школярів, які заїкаються, спричиняють невпевненість у собі, своїх можливостях. Діти намагаються мовчати, уникають доручень, пов'язаних із необхідністю обмежують спілкування, говорити, сором'язливими [2].

Таким чином, можна говорити про те, що заїкання впливає не лише на мовлення дитини, але й на перебіг її психічної діяльності. Особливо це стосується таких пізнавальних процесів, як увага, що відіграє важливу роль у навчальній діяльності молодшого школяра. Саме увага забезпечує зосередженість на навчальному матеріалі, здатність виконувати інструкції, контролювати власні дії та підтримувати активність під час виконання завдань. У дітей із заїканням підвищена тривожність, емоційне напруження та мовленнєві труднощі можуть ускладнювати процес концентрації уваги та знижувати її стійкість.

У зв'язку з цим особливого значення набуває психолого-педагогічна діагностика уваги дітей молодшого шкільного віку із заїканням. Вона дає змогу визначити рівень сформованості цього пізнавального процесу, виявити можливі труднощі у навчальній діяльності та своєчасно організувати корекційно-розвивальну роботу.

Наразі практично відсутні матеріали для роботи з такими дітьми, тож існує велика потреба в адаптації діагностичного інструментарію, уточненні критеріїв оцінки уваги і розробці нових рекомендацій для вчителів-логопедів, як працюють за даною категорією дітей. Потрібно враховувати рівень тривожності дітей, гнучкість підбору методик, потребу створення безпечної атмосфери під час обстеження. Адже в таких умовах, в яких ми всі зараз знаходимося, у дітей із заїканням мовленнєве напруження поєднується ще й з емоційним виснаженням, що значно ускладнює їх навчальну діяльність і впливає на психічне здоров'я загалом. Ми

маємо пам'ятати, що при усуненні заїкання необхідно впливати не тільки на мовлення заїкувального, але й на його особистість і моторику, нервову систему і організм у цілому [3 : 14].

Саме тому, потрібно: 1) проаналізувати психолого педагогічну літературу з проблеми розвитку уваги у дітей молодшого шкільного віку та особливостей заїкання; 2) визначити специфіку проявів уваги у дітей молодшого шкільного віку із заїканням; 3) дослідити рівень розвитку уваги у дітей зазначеної категорії в умовах дистанційного навчання; 4) здійснити інтерпретацію результатів психолого педагогічної діагностики; 5) розробити методичні рекомендації щодо розвитку уваги дітей молодшого шкільного віку із заїканням.

Отримані результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення психолого-педагогічної діагностики уваги та розроблення ефективних методичних рекомендацій для роботи вчителів-логопедів з дітьми молодшого шкільного віку із заїканням.

Результати дослідження можуть бути використані у практичній діяльності вчителів-логопедів та педагогів під час проведення психолого-педагогічної діагностики уваги дітей молодшого шкільного віку із заїканням, у процесі організації індивідуальної та групової корекційно-розвивальної роботи, а також під час розроблення ефективних методичних рекомендацій для роботи вчителів-логопедів з дітьми молодшого шкільного віку із заїканням в умовах сучасного освітнього процесу.

Основні висновки. Отже, дослідження особливостей сформованості уваги у дітей молодшого шкільного віку із заїканням у сучасних соціально психологічних умовах набуває надзвичайної актуальності та практичного спрямування. Використання адаптованих психолого-педагогічних методик сприятиме підвищенню ефективності діагностики уваги та подальшого розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Герасимова І. В., Герасимова Н. Є. Темпоритмічні порушення мовлення дітей дошкільного віку. *Сучасні тенденції розвитку науки та освіти : колективна монографія*. Рига : Baltic Publishing, 2024. С. 52–53 . DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-435-1-3>
2. Гуцал Л. В., Миронова С. П. Корекція заїкання у молодших школярів : навч.-метод. посібник. Київ : Шкільний світ, 2010. 120 с.
3. Літовченко О. В. Заїкання у дітей: профілактика і корекція : навч. посібник. Одеса : ТОВ «Лерадрук», 2021. 14 с.
4. Рібцун Ю. В. Психолого-педагогічна підтримка дітей із заїканням в умовах війни : навч.-метод. посібник. Київ : ФОП Цибульська В. О., 2023. 132 с.

Марія ГОМОНОВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу

Науковий керівник: **Наталія ЦИБУЛЯК,**

к.психол.н., доцентка (БДПУ)

ЛОГОПЕДИЧНИЙ СУПРОВІД СІМ'Ї, В ЯКІЙ ВИХОВУЄТЬСЯ ДИТИНА З ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЯ

Актуальність. У сучасних умовах розвитку спеціальної та інклюзивної освіти проблема мовленнєвих порушень у дітей набуває особливої значущості. Це пов'язано не лише зі зростанням кількості дітей, які потребують логопедичної допомоги, а й з усвідомленням того, що мовлення є базовим інструментом пізнання, спілкування та соціалізації. Порушення мовлення впливають на формування пізнавальної активності, емоційної стабільності, комунікативної поведінки та готовності дитини до навчання у школі. Саме тому сучасна логопедична практика орієнтується не лише на подолання окремих мовленнєвих недоліків, а й на створення умов для повноцінного розвитку дитини в найближчому соціальному середовищі [1 : 12].

Особливої уваги потребує сім'я, в якій виховується дитина з порушенням мовлення. Саме в сім'ї формуються первинні навички взаємодії, закладаються мовленнєві зразки, підтримується або, навпаки, ускладнюється мотивація дитини до спілкування. Наукові праці засвідчують, що батьки таких дітей нерідко переживають розгубленість, тривогу, невпевненість у власних можливостях допомогти дитині, а інколи й емоційне виснаження через тривалий характер корекційної роботи [5 : 3]. За таких умов знижується узгодженість дій між фахівцем і родиною, що може негативно позначатися на результативності логопедичного впливу.

У цьому контексті логопедичний супровід сім'ї слід розглядати як важливу складову комплексної допомоги дитині. Його значення полягає в тому, що він забезпечує перехід від епізодичної участі батьків у корекційному процесі до усвідомленого партнерства з логопедом. Такий підхід дає змогу не лише підтримувати результати занять у повсякденному житті, а й формувати в родині сприятливе мовленнєве середовище, необхідне для закріплення нових навичок і попередження вторинних труднощів розвитку [2 : 45]. Отже, проблема логопедичного супроводу сім'ї є актуальною як у теоретичному, так і в практичному вимірах.

Ступінь досліджуваності проблеми. Аналіз наукових джерел свідчить, що питання взаємодії логопеда з родиною дитини з мовленнєвими порушеннями посідає важливе місце у вітчизняній логопедії. У працях С. Коноплястої логопедичний супровід визначається

як системно організований процес, який поєднує діагностичні, корекційні, просвітницькі та консультативні заходи, спрямовані не лише на дитину, а й на її найближче оточення [2 : 46]. Такий підхід розширює традиційне уявлення про логопедичну допомогу та підкреслює значення сім'ї як активного учасника корекційно-розвиткової роботи.

У сучасних дослідженнях акцентується увага на партнерській моделі взаємодії між фахівцем і батьками. Зокрема, наголошується, що ефективність логопедичного впливу значною мірою залежить від того, наскільки батьки розуміють особливості мовленнєвого порушення, володіють доступними способами підтримки дитини у щоденному спілкуванні та готові дотримуватися узгоджених рекомендацій [3 : 28]. Отже, об'єктом супроводу стає не лише дитина, а й сімейна система, яка потребує інформаційної, консультативної та психологічної підтримки.

Окремий напрям досліджень пов'язаний із визначенням змісту логопедичного супроводу. Учені виділяють діагностичний, корекційний і консультативний компоненти, підкреслюючи, що їх реалізація має відбуватися комплексно. Діагностичний компонент дає змогу виявити мовленнєві труднощі дитини та особливості сімейної взаємодії; корекційний забезпечує розвиток мовлення; консультативний сприяє підвищенню педагогічної компетентності батьків [1 : 18]. У працях останніх років також посилюється увага до використання інформаційно-комунікаційних технологій у роботі з родиною, що розширює можливості зворотного зв'язку, консультування та добору індивідуальних рекомендацій [4 : 67].

Водночас узагальнення джерел показує, що проблема потребує подальшого опрацювання. Необхідним є більш цілісне обґрунтування умов ефективного логопедичного супроводу сім'ї, уточнення його завдань і принципів, а також систематизація тих форм взаємодії, які найбільшою мірою відповідають потребам конкретної дитини та її батьків. Саме це зумовлює доцільність подальшого теоретичного осмислення зазначеної проблематики.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування змісту, завдань та особливостей логопедичного супроводу сім'ї, яка виховує дитину з порушенням мовлення. Для досягнення поставленої мети використано методи теоретичного аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення та систематизації наукових джерел. Застосування цих методів дало змогу виявити основні підходи до розуміння сутності логопедичного супроводу, окреслити його структурні компоненти та визначити умови, за яких взаємодія логопеда й батьків стає більш результативною.

Сутність дослідження. Логопедичний супровід сім'ї, в якій виховується дитина з порушенням мовлення, доцільно розглядати як

цілеспрямований, поетапний і багатокомпонентний процес професійної взаємодії фахівця з батьками, спрямований на створення умов для оптимального мовленнєвого розвитку дитини. Його сутність не зводиться лише до повідомлення рекомендацій або контролю виконання домашніх завдань. Ідеться про системну підтримку сім'ї, яка передбачає інформування батьків, їх педагогічне консультування, формування практичних умінь мовленнєвої взаємодії з дитиною та емоційне підкріплення їхньої участі у корекційному процесі [1 : 19].

Однією з ключових ознак такого супроводу є орієнтація на партнерство. Логопед не лише визначає зміст корекційної роботи, а й допомагає батькам усвідомити реальні можливості дитини, побачити динаміку її розвитку та опанувати способи підтримки у домашніх умовах. Партнерська взаємодія передбачає довіру, відкритість, повагу до досвіду сім'ї та спільне визначення найближчих цілей роботи. За такого підходу батьки перестають бути пасивними спостерігачами і стають активними учасниками процесу, що позитивно впливає на стабільність корекційних результатів [3 : 31].

Важливо враховувати й те, що мовленнєві порушення дитини нерідко супроводжуються вторинними психологічними труднощами: невпевненістю у спілкуванні, зниженням мовленнєвої ініціативи, униканням мовленнєвих ситуацій, проявами тривожності або замкненості [5 : 5]. За відсутності підтримки ці прояви можуть посилюватися, ускладнюючи соціальну адаптацію дитини. Саме тому логопедичний супровід сім'ї повинен бути спрямований не тільки на формування правильної звуковимови, лексико-граматичних чи комунікативних навичок, а й на створення безпечного, мотивувального середовища, у якому дитина відчуває прийняття та емоційну підтримку.

Зміст логопедичного супроводу доцільно розкривати через його основні компоненти. Діагностичний компонент передбачає вивчення особливостей мовленнєвого розвитку дитини, аналіз умов сімейного виховання, з'ясування запитів і труднощів батьків. Корекційний компонент охоплює організацію індивідуальної чи групової роботи з дитиною, добір вправ для закріплення мовленнєвих умінь і координацію дій дорослих. Консультативно-просвітницький компонент спрямований на підвищення обізнаності батьків щодо причин, проявів і шляхів подолання порушення мовлення, а також на формування в них реалістичних очікувань щодо темпу корекційних змін [2 : 47].

Практичний зміст логопедичного супроводу сім'ї охоплює інформування батьків про особливості мовленнєвого порушення, навчання прийомів мовленнєвої взаємодії з дитиною, консультування щодо організації домашнього мовленнєвого середовища та підтримку стабільної співпраці між сім'єю і фахівцем [2 : 47].

Ефективність супроводу значною мірою визначається дотриманням певних принципів. До них належать індивідуалізація, системність, послідовність, доступність рекомендацій для батьків, опора на сильні сторони дитини та сім'ї, а також безперервність взаємодії між логопедом і родиною. Практика показує, що рекомендації фахівця стають дієвими лише тоді, коли вони враховують реальні умови життя сім'ї, режим дня дитини, комунікативні можливості батьків і рівень їхньої готовності долучатися до корекційної роботи [3 : 30]. Тому важливо, щоб логопедичний супровід був гнучким і варіативним.

Серед основних форм роботи з сім'єю доцільно виокремити індивідуальні консультації, спільні заняття з дитиною і батьками, показ прийомів виконання вправ, добір домашніх завдань, бесіди щодо організації мовленнєвого середовища, а також дистанційні форми підтримки. Останні набувають особливої актуальності в умовах, коли сім'я не завжди має змогу регулярно відвідувати заклад або потребує оперативного зворотного зв'язку між заняттями. Використання інформаційно-комунікаційних технологій дає змогу підтримувати безперервність взаємодії, надсилати відеоінструкції, уточнювати рекомендації, контролювати виконання вправ і водночас підвищувати доступність логопедичної допомоги [4 : 70].

Важливою умовою ефективності логопедичного супроводу є єдність вимог до дитини у закладі освіти та вдома. Коли батьки розуміють логіку корекційної роботи, підтримують мовленнєву активність у природних побутових ситуаціях, заохочують дитину до спілкування та своєчасно реагують на труднощі, корекційний вплив стає більш цілісним. Натомість епізодична участь родини, суперечливі вимоги дорослих або зосередження лише на формальному виконанні вправ знижують результативність допомоги. Тому логопедичний супровід має бути спрямований також на узгодження дій усіх дорослих, які беруть участь у вихованні дитини, та на підтримку позитивного комунікативного клімату в сім'ї [5 : 6].

Отже, логопедичний супровід сім'ї є не допоміжним, а системоутворювальним елементом корекційного процесу. Його цінність полягає в тому, що він об'єднує професійні дії логопеда та повсякденні виховні можливості родини, створюючи єдиний простір мовленнєвого розвитку дитини. Саме така узгоджена взаємодія забезпечує більш стійкі результати та сприяє гармонізації сімейної комунікації.

Основні висновки. Аналіз наукових джерел дає підстави стверджувати, що логопедичний супровід сім'ї, в якій виховується дитина з порушенням мовлення, є важливою умовою результативної корекційної роботи. Його ефективність забезпечується системною взаємодією логопеда і батьків, поєднанням діагностичного,

корекційного та консультативного компонентів, а також створенням сприятливого мовленнєвого середовища в сім'ї [2 : 48].

Узагальнення наукових праць свідчить, що залучення батьків до корекційного процесу позитивно впливає на мовленнєвий розвиток дитини, підвищує сталість сформованих навичок і сприяє більшій узгодженості вимог до дитини у закладі освіти та вдома [1 : 20]. Водночас результативний супровід потребує врахування індивідуальних особливостей дитини, ресурсів і потреб родини, а також використання гнучких форм взаємодії, зокрема сучасних інформаційно-комунікаційних засобів [4 : 69]. Перспективи подальших досліджень пов'язуємо з конкретизацією моделей логопедичного супроводу для різних категорій сімей, розробленням практичних інструментів консультування батьків та визначенням умов, за яких така взаємодія забезпечує найбільш виражений корекційний ефект.

ЛІТЕРАТУРА

1. Думинець Н. С. Логопедичний супровід сім'ї в якій виховується дитина з порушеннями мовленнєвої діяльності : кваліфікаційна робота (проект) на здобуття ступеня вищої освіти «магістр» / наук. керівник – к.пед.н, доцентка Н. В. Ільїна ; Міністерство освіти і науки України ; Херсонський держ. ун-т, педагогічний ф-т, Кафедра спеціальної освіти. Херсон : ХДУ, 2021. 52 с. URL : <https://ekhsuir.kspu.edu/items/328b4e70-6453-4ce5-9372-7917d9e03b15> (дата звернення: 20.03.2026).
2. Конопляста С. Ю., Кисличенко В. А., Логопедичний супровід сім'ї, в якій виховується дитина з порушеннями мовлення. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія* : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 17. С. 105–107. URL : <https://enpuir.udu.edu.ua/entities/publication/057fd09d-03f3-4316-9c3b-eef4b4ab066e> (дата звернення: 20.03.2026).
3. Конопляста С. Ю., Синиця А. О. Сучасний стан логопедичного супроводу дітей раннього віку з церебральним паралічем та їх батьків як запоруки успішної соціалізації. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія* : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 37. С. 63–72. URL : <https://enpuir.udu.edu.ua/handle/123456789/28235> (дата звернення: 20.03.2026).
4. Король А. В. Логопедичний супровід сімей засобами інформаційно-комунікаційних технологій. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць / за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський : ПП Медобори-2006, 2019. С. 92–101. URL : <https://enpuir.udu.edu.ua/handle/123456789/28235> (дата звернення: 20.03.2026).*
5. Потапчук Т., Джус О., Мицько В. Теоретичні основи психолого-педагогічного та логопедичного супроводу сім'ї. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький : Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, 2025. Випуск 220. С. 401–406. URL : <https://pednauk.cusu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/2396> (дата звернення: 20.03.2026).*

Анна ГОПКА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Інна САМОЙЛЕНКО,**

старший викладач (БДПУ)

ЛОГОПЕДИЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Актуальність. Формування мовлення у дошкільному віці є ключовим фактором когнітивного та соціального розвитку дитини. У цей період закладаються основи фонетико-фонематичної системи, лексико-граматичної будови мовлення та здатності до зв'язного висловлювання. Діти з порушеннями мовлення, особливо з тяжкими і комбінованими формами, стикаються зі значними труднощами у спілкуванні та взаємодії з однолітками, що може призводити до тривожності, низької самооцінки та обмеження навчальних можливостей.

Реалізація інклюзивного середовища у дошкільних закладах створює умови для інтеграції даної групи дітей у колектив, забезпечуючи рівні можливості для розвитку мовлення, когнітивних і комунікативних навичок. Науковці сучасної спеціальної педагогіки та логопедії підкреслюють необхідність системного підходу до корекційної роботи, інтеграції її у повсякденну діяльність дошкільної групи та активної взаємодії з батьками і педагогами [1].

Ступінь досліджуваності проблеми. Питання розвитку комунікативних здібностей у дошкільників із порушеннями мовлення в умовах інклюзивного навчання активно досліджується сучасними науковцями: Л. Бартенєвою, О. Боряк, Е. Данілавичюте, С. Коноплястою, Н. Пахомовою, Н. Савіною, В. Тарасун, Н. Чередніченко, В. Тищенко, А. Синицею [2]. Проте більшість досліджень описують окремі методики або ефективність корекційних занять у спеціалізованих закладах, і недостатньо уваги приділяється комплексним підходам саме в інклюзивному середовищі. Важливим є те, що сучасні наукові джерела відзначають потребу у міждисциплінарних дослідженнях, які об'єднують педагогічні, психологічні та логопедичні аспекти, а також у створенні адаптованих програм для дітей із тяжкими порушеннями мовлення та комбінованими порушеннями.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування і визначення принципів, змісту та методичних підходів до логопедичного супроводу дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення в умовах інклюзивного освітнього середовища. Для досягнення цієї мети застосовувалися методи аналізу і синтезу

психолого-педагогічної та методичної літератури, порівняльного аналізу сучасних практик логопедичної роботи, систематизації принципів корекційно-розвивальної діяльності та узагальнення досвіду дошкільних закладів щодо інклюзії. Використання цих методів дозволяє комплексно розглянути проблему, виділити ефективні технології та сформулювати науково обґрунтовані рекомендації для практичної діяльності.

Сутність дослідження. Сутність дослідження полягає у визначенні комплексного підходу до логопедичного супроводу дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення, який інтегрує діагностичні, корекційно-розвиткові, консультативні та профілактичні аспекти роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища. Основним завданням є створення системи цілеспрямованих заходів, спрямованих на формування фонетико-фонематичного сприймання, розвиток лексико-граматичних навичок, побудову зв'язного мовлення та формування комунікативної компетентності дітей.

Перший етап роботи починається з комплексної діагностики мовлення, яка передбачає оцінку фонетико-фонематичного слуху, артикуляційної моторики, лексико-граматичних знань та рівня зв'язного мовлення. Використовуються стандартизовані тести, спостереження в природному середовищі та аналіз мовленнєвої продукції дитини під час ігрової діяльності. Діагностичний компонент дозволяє не лише визначити рівень мовленнєвого розвитку, а й виявити специфічні труднощі дитини, що забезпечує точність подальшого корекційного впливу [4].

На основі діагностики розробляються індивідуальні програми корекційної роботи, які включають конкретні завдання та методи. Наприклад, для розвитку фонематичного сприймання застосовуються вправи на римування, підбір слів за звуком, фонематичні ігри з картками та наочною підтримкою. Для формування артикуляційних навичок використовуються артикуляційні гімнастики, моделювання звуків за допомогою дзеркала, ігри з використанням м'ячів і пальчикової моторики. Розвиток лексико-граматичних навичок реалізується через сюжетно-рольові ігри, складання невеликих текстів, використання карток із малюнками та тематичних вправ на узагальнення понять.

Особливу увагу в логопедичному супроводі приділено інтеграції корекційних завдань у колективну діяльність інклюзивної групи. Це дозволяє дітям практикувати мовлення у природних ситуаціях, взаємодіяти з однолітками та набувати соціальних навичок. Наприклад, під час колективних ігор дитина, яка має ТПМ повторює слова за логопедом, описує дії персонажів, відповідає на запитання вихователя, що сприяє розвитку зв'язного мовлення та комунікативної компетентності. Такий підхід забезпечує

синхронізацію індивідуальної корекційної роботи з груповою діяльністю, що значно підвищує ефективність супроводу.

Важливим компонентом є консультативна взаємодія з педагогами та батьками. Логопед надає методичні рекомендації щодо підтримки мовленнєвого розвитку у повсякденній діяльності, проводить заняття з педагогами з метою адаптації навчальних матеріалів, а також навчання батьків способам стимулювання мовлення вдома. Така взаємодія забезпечує єдність підходів і дозволяє закріплювати досягнення дитини у різних ситуаціях [3].

Профілактичний аспект полягає у формуванні мовленнєво-розвиткового середовища, яке стимулює мовленнєву активність дітей. До цього включають тематичні заняття, інтерактивні матеріали, колективні ігри, читання казок із обговоренням та ігрові вправи, що формують комунікативні навички у життєвих ситуаціях.

На нашу думку, сутність логопедичного супроводу полягає у поєднанні системної діагностики, цілеспрямованої корекційної роботи, інтеграції в колективну діяльність, консультативної підтримки педагогів та батьків та створенні мовленнєво-розвиткового середовища. Комплексність підходу забезпечує системний розвиток мовлення, когнітивних, соціальних та комунікативних навичок дітей, а також підвищує ефективність інклюзивного освітнього процесу та сприяє гармонійній соціалізації дитини.

Основні висновки. Логопедичний супровід дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення в умовах інклюзивного середовища є багаторівневим, системним і інтегрованим процесом, який поєднує діагностичні, корекційно-розвиткові, консультативні та профілактичні заходи. Його ефективність залежить від комплексності організації, адаптації методик до індивідуальних особливостей дитини, міждисциплінарної взаємодії та активної участі сім'ї. Подальші наукові дослідження повинні бути спрямовані на розробку адаптованих технологій логопедичного супроводу дітей із тяжкими порушеннями мовлення, а також на впровадження інноваційних методик у практику інклюзивних закладів дошкільної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зюзько Д. С. Логопедичний супровід дітей із тяжкими порушеннями мовлення в умовах логопедичного пункту : кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістр / науковий керівник В. В. Кобильченко. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2021. 109 с.
2. Конопліста С. Ю., Кисличенко В. А. Логопедичний супровід сім'ї, в якій виховується дитина з порушеннями мовлення. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2011. Вип. 17. С. 105–107. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2011_17_30 (дата звернення: 15.02.2026)

3. Конопляста С. Ю., Синиця А. О. Сучасний стан логопедичного супроводу дітей раннього віку з ЦП та їх батьків як запорука успішної соціалізації. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Вип. 37. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наукових праць. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2019. С. 63–72.
4. Компанець Н. М., Луценко І. В., Коваль Л. В. Організаційно-методичний супровід дитини з особливими освітніми потребами в умовах ДНЗ : навчально-методичний посібник. Київ : Видавнича група «Атопол», 2018. 100 с.

Амалія ГОРБУНОВА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 2 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Інна САМОЙЛЕНКО,**

старша викладачка (БДПУ)

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ДІАГНОСТИКА ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМ ЗОРОВОЇ ФУНКЦІЇ

Актуальність. На сучасному етапі розвитку спеціальної та інклюзивної освіти актуальним є проведення комплексного і багатовимірного аналізу психічного розвитку дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами. Такий підхід передбачає не лише виявлення загальних закономірностей розвитку когнітивних, емоційних та сенсорних процесів, а й уточнення специфіки взаємодії цих процесів у контексті обмежень, пов'язаних із індивідуальними особливостями дитини. Дослідження емоційної сфери значною мірою визначає особливості взаємодії дитини з навколишнім середовищем, впливає на формування міжособистісних відносин, процес соціальної адаптації та загальний розвиток особистості.

Дошкільний вік є сенситивним періодом становлення емоційної сфери. Саме в цей період у дітей активно формуються базові емоційні переживання, здатність до співпереживання, усвідомлення власних почуттів та розуміння емоційних станів інших людей. Водночас розвиток емоційної сфери значною мірою залежить від повноти сенсорного досвіду дитини та можливостей сприймання інформації про навколишній світ. Для дітей із порушеннями зорової функції характерним є обмежене сприймання невербальних засобів комунікації, зокрема міміки, жестів і поз, що передають емоційний зміст міжособистісного спілкування. Унаслідок цього процес формування уявлень про емоційні стани інших людей може мати певну специфіку, що відображається на характері емоційного реагування та міжособистісної взаємодії дітей.

З огляду на зростання кількості дітей із порушеннями зорової функції особливої актуальності набуває проблема психолого-педагогічної

діагностики емоційних станів дітей дошкільного віку цієї категорії. Своєчасна діагностика дасть можливість виявити труднощі у розпізнаванні та вираженні емоцій, визначити рівень сформованості емоційної сфери дитини, що в майбутньому позитивно вплине на загальний розвиток [2].

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблему емоційного розвитку досліджували зарубіжні науковці Д. Гауман, Р. Бар-Он, Г. Вайсбах, Д. Карузо, У. Дакс, Д. Майєр, а також вітчизняні психологи – Л. Виготський, С. Рубінштейн, Н. Базима, Т. Скрипник, Д. Шульженко. Особливості емоційного розвитку дітей дошкільного віку розкривали І. Цимбалюк, Т. Дуткевич, О. Сергєєнко. У межах спеціальної психології та тифлопедагогіки особливу увагу слід приділити науковим працям В. Кобильченко, Є. Синьова, С. Федоренко, Т. Костенко, Л. Вавіна, І. Гудим, С. Кондратенко, Ю. Бондаренко.

Провівши детальний аналіз наукових джерел, ми можемо прийти до висновку, що мало досліджене питання щодо стандартизованого психодіагностичного інструментарію психолого-педагогічної діагностики емоційних станів дітей дошкільного віку з порушенням зору. Психолого-педагогічне обстеження у спеціальних дошкільних закладах проводиться, як правило, двічі на рік і спрямоване на вивчення пізнавальної діяльності, особливостей психічних функцій та особистісного розвитку дитини. Отримані результати дають змогу визначити індивідуальні особливості розвитку та підібрати ефективні засоби корекційно-педагогічної роботи [1; 3].

Мета і методи дослідження. Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та виявленні особливостей розвитку емоційних станів дітей дошкільного віку з порушенням зорової функції. Також, передбачено розробку ефективних методів психолого-педагогічної діагностики та створення методичних рекомендацій для практичного застосування.

Дослідження здійснювалося за допомогою комплексного підходу, який поєднував теоретичні та емпіричні методи. Теоретичний блок передбачав системний аналіз наукових джерел, класифікацію психолого-педагогічних підходів до вивчення емоційної сфери дітей із порушеннями зору та порівняльний аналіз результатів діагностичних методик.

Емпіричні методи включали педагогічне спостереження, бесіду та ігрову діяльність дітей дошкільного віку з порушеннями зору. Бесіда застосовувалася для встановлення контакту з дитиною та виявлення її уявлень про себе, сім'ю та навколишнє середовище, а також для оцінки просторових і часових уявлень. Спостереження за ігровою діяльністю дозволяло визначити особливості пізнавальної діяльності, рівень розвитку мислення, дрібної моторики, здатність до класифікації та формування причинно-наслідкових зв'язків.

Для діагностики емоційних станів використовувалися ігрові завдання, дидактичні матеріали, аналіз сюжетних малюнків, казок та літературних текстів. Оцінка здійснювалася також за допомогою карток із зображеннями предметів різних категорій, що дозволяло визначити рівень впізнавання, називання та розуміння призначення предметів. Комплексний аналіз отриманих даних підтвердив специфіку психічного розвитку дітей із порушеннями зору та підкреслив важливість своєчасного психолого-педагогічного супроводу та збагачення сенсорного досвіду

Сутність дослідження. Психічний розвиток дітей із порушеннями зору має певну специфіку та характеризується нерівномірністю розвитку когнітивної сфери, що зумовлено обмеженістю сенсорного досвіду та зниженням можливостей зорового сприймання навколишнього середовища. У процесі психолого-педагогічного обстеження важливу роль відіграє використання різноманітних методів діагностики, серед яких особливе місце посідає ігрова діяльність. Гра створює природні умови для взаємодії з дитиною та дає можливість виявити особливості її емоційного стану, поведінкових реакцій і міжособистісної взаємодії.

З метою комплексного вивчення психічного розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями зору використовуються різні діагностичні методи, зокрема аналіз сюжетних малюнків, казок і літературних текстів. Застосування таких матеріалів дозволяє оцінити рівень розуміння змісту, сформованість уявлень про навколишній світ, особливості пам'яті та мисленнєвих процесів. Додатково у процесі обстеження використовуються картки із зображенням предметів різних категорій, за допомогою яких визначається рівень впізнавання, називання предметів та розуміння їх функціонального призначення.

У працях дослідників тифлопсихології, зокрема Є. Синьової, Т. Костенко, О. Легкого, підкреслюється, що емоційний розвиток дітей із порушеннями зору відбувається за загальними закономірностями психічного розвитку, однак характеризується певними специфічними проявами. До них належать підвищена тривожність, емоційна нестійкість, невпевненість у власних діях, труднощі соціальної адаптації, що зумовлено обмеженістю сенсорного досвіду та труднощами орієнтації у просторі.

Порушення зорової функції значною мірою впливає на формування емоційної сфери дитини. Обмеження можливостей зорового сприймання ускладнює процес орієнтації у просторі та формування повноцінних уявлень про навколишній світ. Унаслідок цього у дітей можуть виникати підвищена тривожність, емоційна напруженість, невпевненість у власних можливостях та труднощі у встановленні соціальних контактів.

Важливу роль у виявленні особливостей емоційного розвитку відіграє психолого-педагогічна діагностика, яка дозволяє своєчасно визначити емоційний стан дитини та окреслити напрями подальшої корекційно-педагогічної роботи. Для дослідження емоційної сфери дітей дошкільного віку з порушеннями зору доцільно використовувати комплекс взаємодоповнювальних методів, зокрема педагогічне спостереження, бесіду, аналіз ігрової діяльності та творчих робіт дитини.

Спостереження за поведінкою дитини під час ігрової діяльності, занять і спілкування з оточуючими дозволяє виявити особливості її емоційних реакцій, їх інтенсивність і частоту, а також прояви можливої замкненості чи емоційної напруженості. Бесіда використовується для встановлення довірливого контакту з дитиною та отримання інформації про її емоційні переживання, ставлення до себе, до членів родини та до навколишнього середовища [4].

Ми прийшли до висновку, що у процесі діагностики можуть застосовуватися різні психодіагностичні методики, зокрема методика «Спілкування», спрямована на виявлення потреб і емоційного стану дитини; методика «Емоційні обличчя», що дозволяє визначити здатність дитини розпізнавати різні емоційні стани; а також методика «Малюнок сім'ї», яка дає можливість дослідити емоційні переживання дитини та її ставлення до найближчого соціального оточення.

Під час проведення діагностичних процедур необхідно враховувати особливості зорового сприймання дітей цієї категорії. З цією метою використовуються збільшені зображення, контрастні кольори, тактильні матеріали, а також словесний опис зображених ситуацій, що підвищує доступність діагностичних завдань та забезпечує більш об'єктивні результати дослідження.

Основні висновки. Емоційна сфера є важливою складовою психічного розвитку дітей дошкільного віку та суттєво впливає на формування особистості, характер міжособистісної взаємодії та процес соціальної адаптації. Порушення зорової функції обмежує сенсорний досвід дитини і можливості сприймання невербальних засобів комунікації, що зумовлює певні особливості емоційного розвитку, зокрема підвищену тривожність, емоційну напруженість, невпевненість у власних можливостях та труднощі соціальної взаємодії.

Встановлено, що ефективність виявлення особливостей емоційного розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями зору забезпечується комплексним застосуванням методів психолого-педагогічної діагностики, зокрема спостереження, бесіди, аналізу ігрової діяльності та використання адаптованих психодіагностичних методик. Використання спеціально підібраних дидактичних матеріалів, з урахуванням особливостей зорового сприймання дітей, сприяє

підвищенню об'єктивності діагностики та визначенню ефективних напрямів подальшого психолого-педагогічного супроводу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вавіна Л. С., Гудим І. М., Кондратенко С. В., Довгопола К. С., Нафікова Л. А. Особливості розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями зору. Частина I : наук.-метод. посіб. Київ : Педагогічна думка, 2012. 304 с.
2. Войтко В. В. Психолого-педагогічний супровід дітей з вадами зору : метод. посіб. Кропивницький : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2017. 80 с.
3. Кобильченко В. В. Психологія дітей з порушеннями зору : навч. посіб. Київ : Освіта України, 2017. 224 с
4. Костенко Т. М. Розробка програми корекції розвитку для дітей з глибокими порушеннями зору: емоційно-вольова сфера. Київ : Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2016. 92 с.

Олена ГРАБОВЕЦЬКА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Євгенія ЛИНДІНА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ З РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ІЗ РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА

Актуальність магістерського дослідження зумовлена тим, що в сучасній спеціальній та інклюзивній освіті проблема розвитку мовлення у дітей із розладами аутистичного спектра (далі РАС) набуває особливої ваги. Це пов'язано не лише зі зростанням уваги до потреб дітей цієї категорії, а й зі складністю структури порушення, у якій комунікативно-мовленнєва недостатність посідає одне з центральних місць. Для дітей із РАС характерними є труднощі встановлення соціального контакту, дефіцит комунікативної ініціативи, обмежене або своєрідне використання вербальних і невербальних засобів спілкування, що безпосередньо впливає на пізнавальний розвиток, соціалізацію та успішність включення в освітнє середовище [1 ; 2 ; 3]. За таких умов логопедична робота має розглядатися не лише як вузькорекційний вплив на окремі мовленнєві недоліки, а як системна складова комплексного психолого-педагогічного супроводу дитини з РАС [1 ; 4].

В українській спеціальній освіті проблему аутизму й розвитку дітей із РАС досліджували В. Тарасун, К. Островська, Д. Шульженко, Н. Базима та інші науковці [2 ; 3 ; 4 ; 5]. Учені висвітлювали клініко-психолого-педагогічні характеристики розладів аутистичного спектра, особливості пізнавального, емоційного й соціального розвитку дітей, механізми порушення комунікації,

а також засади корекційної та логопедичної допомоги. Водночас аналіз наукових джерел засвідчує, що мовлення дітей із РАС не може бути схарактеризоване лише як затримане або недорозвинене. Його порушення мають системний характер і охоплюють мотиваційний, лексико-граматичний та просодичний компоненти [3 ; 4 ; 5]. Саме тому питання теоретичного обґрунтування логопедичної роботи з розвитку мовлення у дітей із РАС залишається актуальним і потребує подальшого осмислення.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні основ логопедичної роботи з розвитку мовлення у дітей із розладами аутистичного спектра. Відповідно до мети було використано комплекс теоретичних методів дослідження: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення та систематизацію положень психолого-педагогічної, логопедичної та спеціально-психологічної літератури. Застосування зазначених методів дало змогу виокремити сутнісні характеристики мовленнєвого розвитку дітей із РАС, визначити провідні напрями логопедичного впливу та окреслити організаційно-методичні засади корекційної роботи [1 ; 3 ; 4].

Сутність дослідження полягає у з'ясуванні того, що логопедична робота з розвитку мовлення у дітей із РАС має спиратися на розуміння специфіки самого аутистичного порушення як такого, що зачіпає передусім сферу соціальної взаємодії та комунікації. Мовленнєві труднощі у дітей цієї категорії виявляються по-різному: від повної відсутності мовлення або його глибокого недорозвинення до формально збереженого, але функціонально обмеженого мовлення. У частини дітей спостерігаються ехолоалії, стереотипне повторення слів і фраз, труднощі розуміння зверненого мовлення, недостатність активного словника, порушення граматичного оформлення висловлювання, недорозвиток діалогічного мовлення, а також специфічні особливості інтонації, темпу, ритму й мелодики мовлення [3 ; 4 ; 5]. Важливо, що навіть за наявності достатнього словникового запасу дитина з РАС нерідко не використовує мовлення як повноцінний засіб спілкування, оскільки порушенням є сам комунікативний намір, здатність ініціювати взаємодію, підтримувати контакт, враховувати співрозмовника та контекст ситуації [2 ; 3].

У теоретичному плані це означає, що логопедична робота не може зводитися лише до постановки звуків, автоматизації вимови чи механічного накопичення словника. Її об'єктом виступає комунікативно-мовленнєва діяльність дитини як цілісне утворення. Тому одним із базових положень є орієнтація на функціональність мовлення, тобто на формування здатності використовувати мовні засоби відповідно до потреб взаємодії, ситуації спілкування та наміру дитини [1 ; 4]. За такого підходу першочергового значення набуває розвиток передумов мовлення: спільної уваги, наслідування, здатності до емоційного відгуку, розуміння інструкції, предметно-практичної взаємодії, комунікативної ініціативи. Без достатньої

сформованості цих компонентів мовленнєвий розвиток у дітей із РАС часто має формальний, нестійкий або ситуативно обмежений характер [2 ; 5].

Теоретичний аналіз спеціальної літератури засвідчує, що логопедична робота з дітьми з РАС має бути поетапною, систематичною та структурованою. На початкових етапах пріоритетними є встановлення емоційного контакту, розвиток реакції на звернення, стимулювання невербальної комунікації, формування потреби у взаємодії з дорослим. Наступні етапи передбачають розвиток розуміння мовлення, збагачення пасивного й активного словника, формування фразового мовлення, граматичної будови, удосконалення зв'язного висловлювання та розвитку комунікативної поведінки у різних ситуаціях спілкування [1 ; 4 ; 5]. При цьому корекційний процес має враховувати, що для дітей із РАС особливо значущими є візуальна опора, чітка організація простору й часу, передбачуваність завдань, повторюваність вправ, опора на інтереси дитини та поступове ускладнення мовленнєвого матеріалу [1 ; 3].

Важливою теоретичною засадою сучасної логопедичної роботи є інтеграція вербальних і невербальних засобів комунікації. Для частини дітей із РАС саме використання візуальних символів, карток, жестів, предметних підказок та інших засобів альтернативної й додаткової комунікації стає необхідним етапом у формуванні комунікативної функції мовлення [1 ; 3]. Такі засоби підвищують ініціативність у спілкуванні та створюють підґрунтя для переходу до словесного оформлення висловлювання. Отже, у теоретичному осмисленні логопедичної роботи мовлення розглядається не ізольовано, а в єдності з комунікацією, поведінкою, пізнанням і соціальною адаптацією дитини [2 ; 3 ; 5].

Ефективність логопедичної роботи значно зростає за умови її узгодженості з діяльністю психолога, дефектолога, вихователя, вчителя, асистента дитини та батьків. Саме така взаємодія забезпечує перенесення сформованих мовленнєвих і комунікативних умінь у природні життєві ситуації, що є одним із найскладніших аспектів корекційної роботи з дітьми цієї категорії [1 ; 2 ; 4].

Отже, основні висновки полягають у тому, що логопедична робота з розвитку мовлення у дітей із розладами аутистичного спектра має ґрунтуватися на системному розумінні природи мовленнєвих порушень при РАС. Її теоретичною основою є положення про єдність мовлення і комунікації, необхідність формування комунікативного наміру, опору на збережені можливості дитини, індивідуалізацію корекційного впливу, структурованість і поетапність роботи, а також інтеграцію альтернативних засобів комунікації. Перспективність такого підходу полягає у тому, що він орієнтує логопеда не на вузьке усунення окремих мовленнєвих проявів, а на формування в дитини здатності до

повноціннішої взаємодії з навколишнім світом, що і становить стратегічну мету сучасної спеціальної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ілющенко І. О., Хоменко Н. В. Логопедична робота із дітьми з розладами аутистичного спектру. *Modern research in science and education : Proceedings of the 5th International scientific and practical conference*. Chicago, 2024. С. 500–505.
2. Островська К. О. Засади комплексної психолого-педагогічної допомоги дітям з аутизмом : монографія. Львів : Тріада плюс, 2012. 520 с.
3. Тарасун В. В. Аутологія: теорія і практика. Київ : Вадекс, 2018. 590 с.
4. Шеремет М. К., Шульженко Д. І. Логотерапевтична робота з аутичними дітьми. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2014. С. 275–281.
5. Шульженко Д. І., Андрєєва Н. С. Корекційний розвиток аутичної дитини: книга для батьків та педагогів. Київ : Д. М. Кейдун, 2011. 344 с.

Тетяна ДЕТЮК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Тетяна МАКАРОВА,**

к.філол.н., доцент (БДПУ)

ОСОБЛИВОСТІ СТАНУ РОЗВИТКУ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ У СУЧАСНИХ ПСИХОЛОГІВ

Актуальність. Актуальність дослідження обумовлюється зростанням психологічних навантажень на сучасних фахівців у галузі психології, що безпосередньо пов'язано із зростанням обсягів роботи, високою емоційною напруженістю та потребою у постійній підтримці різних категорій населення в умовах соціальних криз, війни, пандемій, а також інших стресогенних факторів сучасного світу.

Ступінь досліджуваності проблеми. Психологи, як фахівці, які постійно мають зв'язок із емоційно виснаженими або психологічно травмованими людьми, піддаються збільшеному ризику виникнення тривожності, професійного вигорання, депресивних станів, а також інших проявів психічного дискомфорту, що значною мірою впливає на ефективність їх професійної діяльності.

У цьому аспекті особливої важливості набуває резильєнтність психолога, яка визначається як здатність людини ефективно протистояти стресу, адаптуватися до несприятливих умов, підтримувати психологічне благополуччя, а також досить швидко відновлювати власні психічні ресурси після пережитих складних професійних чи життєвих ситуацій [1; 2].

Резильєнтність сучасного психолога являється доволі важливою, професійно значущою характеристикою, що, в цілому, забезпечує ефективність роботи в умовах високої відповідальності, емоційної напруги та постійної взаємодії із своїми клієнтами, що знаходяться у травматичних чи кризових станах [3].

Варто зауважити, що розвиток резильєнтності психологів є результатом комплексної взаємодії особистісних ресурсів, професійної підготовки, практичного досвіду, соціальної підтримки та вміння подбати про себе, що виступають необхідними умовами збереження психічного здоров'я та підвищення якості професійної діяльності в сучасних складних соціальних умовах.

Мета і методи дослідження. З метою визначення стану розвитку резильєнтності у сучасних психологів було проведено емпіричне дослідження на базі Дніпропетровського обласного центру соціально-психологічної допомоги міста Дніпро. У ньому взяло участь 36 психологів. У дослідженні були застосовані наступні методики: методика «Шкала резильєнтності Коннора-Девідсона-10», опитувальник «стабільність психічного здоров'я – коротка форма» (К. Кіз), тест «Стійкість до стресу» (С. Максименко, Л. Карамушка, Т. Зайчикова), методика «Дослідження копінг-поведінки в стресових ситуаціях» (Н. Ендлер, Дж. Паркер).

Сутність дослідження. Отримані результати за методикою «Шкала резильєнтності Коннора-Девідсона-10» показали, що переважна більшість респондентів 22 (61,1%) продемонструвала низький чи нижчий за середній рівень резильєнтності. Для даних опитаних характерною є досить обмежена здатність ефективно протистояти стрес-факторам, емоційному виснаженню, а також різним професійним викликам, що являється особливо актуальним в умовах високої соціальної напруги, а також збільшення запитів на психологічну допомогу. Психологи цієї групи мають низький рівень стійкості до стресів, труднощі у відновленні після різних психоемоційних навантажень, що, у свою чергу, може призводити до виникнення та активного розвитку професійного вигорання.

Разом із тим у 8 (22,2%) сучасних психологів було діагностовано середній рівень резильєнтності, що вказує на наявність у них основних адаптаційних ресурсів, а також володіння здатністю справлятися із різними ситуаціями стресового характеру при умові середнього навантаження. Однак, такий рівень не гарантує стабільної психологічної стійкості для психологів в умовах дії досить тривалого та інтенсивного стресу й вимагає розвитку навичок саморегуляції та підтримки професійних ресурсів.

Отримані результати за опитувальником «Стабільність психічного здоров'я – коротка форма» (К. Кіз), вказують про переважно неблагополучний стан розвитку резильєнтності сучасних психологів, тому що у половини 18 (50%) респондентів психічне здоров'я знаходиться у

досить пригніченому стані, що вказує на знижений рівень психологічного благополуччя, емоційної стійкості, а також на обмежені можливості ефективного відновлення в умовах довготривалої дії стресу.

Діагностований помірний рівень психічного здоров'я у 14 (38,9%) опитаних вказує про наявність в них частково сформованих ресурсів резильєнтності, що дозволяють їм підтримувати функціонування та професійну діяльність, проте не забезпечують повноцінного психологічного благополуччя та стабільності при умовах підвищеного рівня емоційного навантаження. Дана група психологів є потенційно вразливою до виникнення станів емоційного виснаження, а також зниження рівня професійної ефективності під час надання психологічної консультації клієнтам.

Одержані результати емпіричного дослідження за методикою «Стійкість до стресу» свідчать про недостатній рівень сформованості стресостійкості як важливої складової резильєнтності у більшості сучасних психологів. Так, зокрема, у 19 (52,8%) учасників зафіксовано низький рівень стресостійкості, що свідчить про наявність труднощів у збереженні рівноваги емоційної, знижену здатність до саморегуляції та обмежені можливості для ефективного подолання інтенсивних та довго тривалих стресових впливів під час професійної діяльності.

Діагностований середній рівень стресостійкості у 14 (38,9%) опитаних свідчить про існування в них певних базових адаптаційних ресурсів, що дають змогу сучасним психологам відносно успішно функціонувати в умовах психоемоційного помірного навантаження. Разом із тим цей рівень не забезпечує стабільної резильєнтності за умов постійного стресу та потребує подальшого розвитку навичок саморегуляції, емоційної витривалості та розвитку ефективних копінг-стратегій.

Отримані результати дослідження за методикою «Дослідження копінг-поведінки в стресових ситуаціях» (Н. Ендлер, Дж. Паркер), що значна кількість, а саме 12 (33,3%) сучасних психологів у стресових ситуаціях використовують таку копінг-поведінку, як спрямованість на емоції. Дана стратегія проявляється у зосередженні цих опитаних на своїх власних переживаннях, емоційних реакціях, внутрішньому напруженні, а також у спробах зменшити суб'єктивну важливість стресової ситуації через самозаспокоєння, емоційне реагування чи вираження почуттів. З однієї сторони, емоційно-орієнтований копінг реалізовує регулятивну функцію, тому що дозволяє усвідомити та прожити власні емоційні стани, що може сприяти тимчасовому зниженню напруження. З іншої сторони, переважання даної стратегії може вказувати про низьку здатність до активного впливу на джерело стресу, тенденцію до фіксації на негативних переживаннях, самозвинуваченні чи тривожних роздумах, що знижує, в цілому, ефективність подолання стресових ситуацій. При умовах інтенсивного

стресу використання цієї стратегії може мати негативний вплив на рівень резильєнтності та підвищувати ризик емоційного виснаження.

Також діагностовано, що 13 (36,1%) психологів у стресових ситуаціях використовують таку копінг-поведінку, як уникнення. Використовуючи дану стратегію дані опитані прагнуть дистанціюватися від проблемної ситуації через відкладання рішень, ігнорування стресора, відволікання на сторонню діяльність чи уникання переживань, пов'язаних зі стресом. Згідно із концепцією використаної методики, уникнення може виконувати тимчасову захисну функцію, дозволяючи зменшити інтенсивність негативних емоцій у ситуаціях, що сприймаються як неконтрольовані або надмірно складні. Водночас, використання цієї копінг-стратегії психологами вказує про недостатню активізацію проблемно-орієнтованих і емоційно-регулятивних механізмів, що в довготривалій перспективі знижує ефективність подолання стресу та може призводити до накопичення напруження.

Основні висновки. Отже, в цілому, отримані результати за всіма чотирьома методиками вказують на необхідність цілеспрямованого впровадження психологічного тренінгу із розвитку резильєнтності, профілактики професійного вигорання, а також підтримки психічного здоров'я сучасних психологів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асонов Д., Хаустова О. Розвиток концепції резилієнсу в науковій літературі протягом останніх років. *Психологічна та медико-герменевтична практика (PMGP)*. 2019. Вип. 4. С. 154–169.
2. Чиханцова О., Гуцол К. Психологічні основи розвитку резильєнтності особистості в період пандемії Covid-19: практичний посібник. Київ, 2022. 128 с.
3. McEwen K., Boyd C. A Measure of Team Resilience. *Developing the Resilience at Work Team Scale. JOEM*. 2018. Volume 60 (3). P. 258–272.

Катерина ЄВСЄЄВА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 2 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Наталія АНАСТАСОВА,**

старша викладачка (БДПУ)

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ДІАГНОСТИКА ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ ІІІ РІВНЯ ДО НАВЧАННЯ У ШКОЛІ

Актуальність. Сучасний етап розвитку освіти характеризується зростанням уваги до проблеми підготовки дітей дошкільного віку до

навчання у школі, зокрема дітей із особливими освітніми потребами. Особливо актуальною є проблема психолого-педагогічної діагностики готовності до навчання в школі дітей із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) III рівня, оскільки порушення мовленнєвого розвитку суттєво впливають на формування пізнавальних процесів, навчальної діяльності та соціальної адаптації дитини [4; 5].

Загальний недорозвиток мовлення III рівня характеризується недостатньою сформованістю фонетико-фонематичного, лексико-граматичного та зв'язного мовлення, що зумовлює труднощі у сприйманні та відтворенні мовленнєвої інформації, формуванні комунікативних умінь і засвоєнні навчального матеріалу [4]. Недостатній рівень розвитку мовлення обмежує можливості дитини у процесі навчання, оскільки мовлення виступає основним засобом організації пізнавальної діяльності та взаємодії з оточенням [2].

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема взаємозв'язку мовленнєвого розвитку та готовності до навчання у школі має глибокі теоретичні засади. У працях Л. Виготського обґрунтовано роль мовлення як провідного механізму розвитку мислення та формування вищих психічних функцій [1]. Учений наголошував, що мовлення є важливим інструментом опосередкування психічних процесів і суттєво впливає на формування пізнавальної діяльності дитини. Значний внесок у дослідження психологічних закономірностей розвитку дітей зробили також О. Лурія, Г. Костюк, С. Максименко, І. Бех, які розглядали мовлення як важливу складову психічного розвитку та навчальної діяльності [2].

Проблеми мовленнєвого розвитку дітей та організації корекційної допомоги дітям із порушеннями мовлення досліджували сучасні українські науковці М. Шеремет, Л. Трофименко, В. Тарасун, О. Гаврилов, Н. Анастасова, які підкреслюють необхідність раннього виявлення мовленнєвих порушень та комплексного підходу до їх корекції [3; 5]. Дослідники зазначають, що діти із загальним недорозвитком мовлення III рівня мають труднощі у формуванні звуковимови, словникового запасу, граматичної будови мовлення та навичок зв'язного мовлення, що може негативно впливати на успішність навчальної діяльності та процес адаптації до шкільного навчання [4; 5].

Важливим напрямом сучасних досліджень є вивчення особливостей готовності дітей із порушеннями мовлення до навчання у школі. Готовність до школи розглядається як складне інтегративне утворення, що включає мовленнєвий, когнітивний, мотиваційний та емоційно-вольовий компоненти [2]. Недостатній розвиток хоча б одного з цих компонентів може ускладнювати процес адаптації дитини до умов шкільного навчання.

Мета дослідження полягає у визначенні особливостей психолого-педагогічної діагностики готовності дітей із загальним

недорозвитком мовлення III рівня до навчання у школі та розробці методичних рекомендацій для фахівців.

Для досягнення поставленої мети було використано комплекс **методів дослідження**: теоретичні – аналіз, синтез, узагальнення психолого-педагогічної літератури; емпіричні – спостереження, бесіда, анкетування батьків, аналіз результатів виконання діагностичних завдань.

Сутність дослідження полягає у комплексній оцінці мовленнєвої, когнітивної, мотиваційної та емоційно-вольової готовності дітей до навчання у школі. У процесі дослідження встановлено, що діти із загальним недорозвитком мовлення III рівня мають недостатній рівень сформованості мовленнєвих та пізнавальних процесів, що проявляється у труднощах сприймання мовленнєвих інструкцій, виконання навчальних завдань, формування довільної поведінки та комунікативної діяльності [3; 4]. Аналіз отриманих результатів свідчить про те, що системні порушення фонетико-фонематичного та лексико-граматичного компонентів мовлення можуть призводити до труднощів формування навчальних умінь, розвитку мислення, пам'яті та уваги, що є важливими передумовами успішного навчання у школі [5]. Це підтверджує необхідність проведення комплексної психолого-педагогічної діагностики, спрямованої на своєчасне виявлення особливостей розвитку дітей із порушеннями мовлення.

Основні висновки дослідження свідчать про необхідність комплексного підходу до психолого-педагогічної діагностики готовності дітей із загальним недорозвитком мовлення III рівня до навчання у школі. Важливим є врахування структури мовленнєвого порушення, рівня розвитку пізнавальних процесів, мотивації до навчання та особливостей емоційно-вольової сфери дитини. На основі проведеного дослідження розроблено адаптовані рекомендації для фахівців інклюзивно-ресурсних центрів, учителів-логопедів, практичних психологів та педагогів закладів освіти щодо оптимізації підготовки дітей із загальним недорозвитком мовлення III рівня до навчання у школі. Реалізація таких рекомендацій сприятиме підвищенню ефективності корекційно-розвиткової роботи та успішній адаптації дітей до умов шкільного навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виготський Л. С. Мислення і мовлення. Київ : Радянська школа, 1982.
2. Максименко С. Д. Психологія розвитку дітей дошкільного віку. Київ : Центр навчальної літератури, 2017. 320 с.
3. Тарасун В. В. Психолого-педагогічна допомога дітям з особливими освітніми потребами. Київ : Освіта України, 2018.
4. Трофименко Л. І. Корекційна робота з розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Київ : Генеза, 2019.
5. Шеремет М. К. Логопедія : підручник. Київ : Слово, 2018. 376 с.

Ольга ЄРШОВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Марина ФЕДОРЕНКО,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ВЧИТЕЛЯ СУЧАСНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З УЧНЯМИ З РДУГ

Сучасна початкова школа дедалі частіше стикається з необхідністю організації навчання дітей із різними нейропсихологічними особливостями розвитку. Однією з найпоширеніших категорій таких учнів є діти з розладом дефіциту уваги з гіперактивністю, для яких характерні труднощі концентрації уваги, імпульсивність та підвищена рухова активність.

Зазначені прояви істотно впливають на процес навчання, взаємодію з учителем та однокласниками, а також на формування академічних навичок і поведінкової саморегуляції. У зв'язку з цим перед педагогами постає завдання пошуку ефективних стратегій організації освітнього процесу, які дозволяють забезпечити успішне включення таких дітей у навчальне середовище.

Актуальність проблеми зумовлена також розвитком інклюзивної освіти, що передбачає створення умов для навчання дітей з різними освітніми потребами в загальноосвітньому середовищі.

Проблема розладу дефіциту уваги з гіперактивністю активно досліджується у сучасній психології, психіатрії та педагогіці. Значний внесок у вивчення природи цього розладу зробили такі науковці, як Рассел Барклі, Томас Браун, Адель Даймонд [3; 4; 5] та ін.

У дослідженнях підкреслюється, що РДУГ має нейробіологічну природу та пов'язаний із порушеннями функціонування префронтальних відділів кори головного мозку, які відповідають за виконавчі функції, планування, контроль поведінки та регуляцію уваги.

Педагогічні аспекти підтримки дітей з РДУГ розглядаються у працях багатьох дослідників [1; 2], які наголошують на необхідності адаптації освітнього середовища, використання поведінкових стратегій та формування навичок саморегуляції.

Діти з РДУГ характеризуються рядом особливостей, які впливають на навчальну діяльність. До основних проявів належать: труднощі концентрації уваги; швидке виснаження пізнавальної активності; імпульсивність у поведінці та відповідях; підвищена рухова активність; труднощі планування та організації діяльності; емоційна нестійкість.

Ці особливості пов'язані з порушеннями виконавчих функцій мозку, які відповідають за контроль поведінки, планування, гальмування імпульсів та підтримання уваги. У шкільному

середовищі це може проявлятися у наступних труднощах: часті відволікання під час уроку; незавершення навчальних завдань; труднощі дотримання правил поведінки; конфлікти з однолітками; зниження академічної успішності.

Ефективна педагогічна взаємодія з учнями з РДУГ передбачає використання спеціальних підходів до організації навчального процесу. Одним із ключових принципів є створення чітко структурованого навчального середовища. Учні з РДУГ краще працюють у ситуаціях, де існують зрозумілі правила та передбачуваний порядок діяльності. Доцільно використовувати: чіткий розклад уроків; візуальні плани занять; поетапне виконання завдань; чіткі правила поведінки.

Структурованість допомагає знизити рівень дезорганізації та полегшує регуляцію поведінки. Відомо, що учням з РДУГ важко утримувати у пам'яті складні вербальні інструкції. Тому педагогічні завдання повинні подаватися коротко, чітко, поетапно. Ефективним є також використання візуальних підказок, схем або прикладів виконання завдання.

Дослідження свідчать, що діти з РДУГ краще засвоюють навчальний матеріал у процесі активної діяльності. До ефективних методів належать: дидактичні ігри; робота в малих групах; інтерактивні вправи; проєктна діяльність. Ці методи дозволяють підтримувати інтерес до навчання та зменшувати прояви неухважності. Важливим елементом педагогічної взаємодії є використання позитивного підкріплення. Учитель повинен звертати увагу не лише на помилки, але й на успіхи учня. До ефективних форм підкріплення належать: вербальна похвала; система заохочень; символічні винагороди; підтримка з боку вчителя. Позитивне підкріплення сприяє формуванню внутрішньої мотивації та підвищує рівень самоконтролю.

Важливим аспектом є організація рухової активності. Рухова активність є природною потребою дітей з РДУГ. Тому доцільно передбачати під час уроку короткі рухові паузи. Це можуть бути: фізкультхвилинки; короткі вправи на розтягування; доручення, що передбачають рух. Такі активності допомагають відновити концентрацію уваги та зменшити прояви гіперактивності.

Ефективна підтримка дітей з РДУГ потребує командної взаємодії між учителем, шкільним психологом, спеціальним педагогом та батьками. Спільна робота дозволяє: узгоджувати стратегії поведінкової підтримки; відстежувати динаміку розвитку дитини; формувати навички саморегуляції; забезпечувати психологічну підтримку учня.

Отже, взаємодія вчителя сучасної початкової школи з учнями, які мають РДУГ, потребує використання спеціальних педагогічних стратегій, спрямованих на підтримку уваги, регуляцію поведінки та формування навчальної мотивації. Ефективність освітнього процесу

значною мірою залежить від структурованості навчального середовища; використання коротких і чітких інструкцій; застосування активних методів навчання; позитивного підкріплення; організації рухової активності; співпраці з батьками та фахівцями.

Застосування зазначених підходів сприяє не лише підвищенню академічної успішності учнів з РДУГ, але й їхній соціальній адаптації та розвитку навичок саморегуляції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кондратьєва А. В. Упровадження педагогіки партнерства в початковій школі. *Науковий часопис Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. Вип. 83. С. 84–87.
2. Федоренко М. Технології регуляції поведінки дітей з розладами аутистичного спектру. *Психологічний часопис*. 2020. № 3. С. 45–58. URL : https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=en&user=1EEmy0AAAJ&citation_for_view=1EEmy0AAAJ:5nxAOvEk-isC (дата звернення: 15.03.2026).
3. Barkley R. A. Attention-Deficit Hyperactivity Disorder: A Handbook for Diagnosis and Treatment. 4-те вид. New York : Guilford Press, 2014. 898 с. URL : <https://www.guilford.com/books/Attention-Deficit-Hyperactivity-Disorder/Barkley/9781462511725> (дата звернення: 15.03.2026).
4. Brown T. E. A New Understanding of ADHD in Children and Adults: Executive Function Impairments. New York : Routledge, 2013. 240 p.
5. Diamond A. Executive functions. *Annual Review of Psychology*. 2013. Vol. 64. P. 135–168. DOI: 10.1146/annurev-psych-113011-143750. URL : <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-113011-143750> (дата звернення: 15.03.2026).

Олена ЄФІМОВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Наталя ЦИБУЛЯК,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

ОСОБЛИВОСТІ ЗВУКОВИМОВИ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ФНМ

Актуальність. Формування правильної звуковимови в дошкільному віці є однією з базових умов повноцінного мовленнєвого розвитку дитини, її успішної комунікації, соціалізації та готовності до подальшого шкільного навчання. Саме в цей період інтенсивно розвиваються артикуляційні навички, фонематичне сприймання, слухова увага до мовлення та здатність дитини свідомо контролювати власну вимову. Якщо ці процеси формуються з порушеннями, це негативно позначається не лише на усному мовленні, а й на

майбутньому оволодінні читанням і письмом. Особливої уваги потребують діти із фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення, для яких характерні труднощі розрізнення фонем, нестійкість звуковимови, заміни, змішування та спотворення звуків [1 ; 2].

Проблема є актуальною і в практичному вимірі, оскільки несформованість звукової сторони мовлення у старшому дошкільному віці створює ризик виникнення вторинних труднощів навчання, насамперед дисграфії та дислексії. Порушення звуковимови ускладнює мовленнєве спілкування дитини, знижує впевненість у собі, може спричинювати уникання вербальної активності та обмежувати повноцінну участь у колективній діяльності. У системі дошкільної освіти це вимагає своєчасної діагностики, адресної логопедичної допомоги та побудови таких корекційних впливів, які поєднують розвиток артикуляційної моторики, фонематичного слуху, мовленнєвої уваги та навичок звукового аналізу [4; 5].

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема ФФНМ є предметом уваги логопедії, спеціальної педагогіки, дитячої психології та нейропсихології. У працях І. Марченко та І. Мальцевої розкрито підходи до діагностики фонетико-фонематичної системи у дітей із ФФНМ та підкреслено, що порушення охоплюють не лише вимовний, а й перцептивний компонент мовлення [1]. Ю. Рібцун обґрунтовує зміст корекційно-розвивальної роботи з дітьми з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення, наголошуючи на необхідності комплексного підходу до подолання порушень та поетапності формування правильної звуковимови [3].

Водночас М. Шеремет і Ю. Коломієць акцентують увагу на нейропсихологічних засадах формування мовлення у дітей із тяжкими порушеннями мовлення, що дозволяє глибше зрозуміти механізми недостатньої сформованості фонематичних процесів [5]. У дослідженнях В. Тарасун порушується питання морфофункціональної готовності дітей з особливостями розвитку до шкільного навчання, зокрема наголошується, що своєчасне виявлення мовленнєвих труднощів є важливою умовою профілактики шкільної неуспішності [4]. Нормативно-правові документи також підтверджують актуальність проблеми та орієнтують фахівців на своєчасне виявлення й підтримку дітей із порушеннями мовлення у закладах дошкільної освіти [2].

Отже, наукові джерела достатньо переконливо висвітлюють окремі аспекти проблеми, однак питання особливостей звуковимови саме у дітей старшого дошкільного віку із ФФНМ залишається значущим для подальшого узагальнення, оскільки цей вік є сензитивним щодо формування нормативної звукової сторони мовлення і підготовки до оволодіння грамотою.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є визначення особливостей звуковимови у дітей старшого дошкільного віку із ФФНМ. Для досягнення поставленої мети використано теоретичні методи: аналіз, порівняння, систематизацію та узагальнення психолого-педагогічної, логопедичної й нормативної літератури з проблеми дослідження. Застосування зазначених методів дало змогу уточнити сутність ФФНМ, окреслити типові прояви порушень звуковимови у старших дошкільників та визначити логіку корекційної роботи з цією категорією дітей.

Сутність дослідження. Фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення розглядається як порушення процесів формування вимовної системи мовлення у дітей із нормальним слухом та первинно збереженим інтелектом, що виявляється у недоліках звуковимови й недостатній сформованості фонематичного сприймання [1 : 50]. За такого порушення дитина не лише неправильно вимовляє окремі звуки, а й недостатньо чітко розрізняє їх на слух, не завжди впізнає місце звука у слові, має труднощі з фонематичним аналізом і синтезом. Саме поєднання вимовних і перцептивних труднощів зумовлює системний характер ФФНМ [1 ; 2].

Для дітей старшого дошкільного віку із ФФНМ типовими є заміни, змішування, спотворення та пропуски звуків, а також нестійке використання правильної вимови у спонтанному мовленні. Найчастіше труднощі стосуються свистячих, шиплячих, сонорних звуків та їх диференціації між собою. Дитина може правильно вимовити звук ізольовано або за наслідуванням, проте не переносить цю навичку в слова, фрази та зв'язне мовлення. Це свідчить про недостатню автоматизацію артикуляційного укладу та незрілість фонематичного контролю за власним мовленням [2].

Суттєвою особливістю звуковимови у дітей із ФФНМ є взаємозумовленість артикуляційних і фонематичних труднощів. Порушене сприймання фонем ускладнює формування точних артикуляційних образів, а дефектна вимова, своєю чергою, перешкоджає розвиткові фонематичного аналізу. Унаслідок цього у дитини формуються стійкі помилки типу [р] → [л], [ш] → [с] або [т], змішуються акустично й артикуляційно близькі фонemi, спостерігається нечіткість звукового образу слова. Такі помилки можуть переноситися у писемне мовлення на етапі навчання грамоти, що підтверджує необхідність раннього логопедичного втручання [4 ; 5].

Науковці підкреслюють, що склад дітей із ФФНМ є неоднорідним. За спостереженнями Ю. Рібцун, у межах цієї категорії можна виокремити дітей із переважно фонетичними труднощами, дітей із більш вираженими фонематичними порушеннями, а також дітей зі складнішим поєднанням мовленнєвих розладів, що потребують тривалішої та індивідуалізованої допомоги [3 : 208]. Така

диференціація має принципове значення, оскільки показує, що однаковий зовнішній прояв – неправильна звуковимова – може мати різну внутрішню структуру й вимагати різної корекційної стратегії.

Діагностично значущими для дітей старшого дошкільного віку із ФФНМ є не лише окремі дефекти артикуляції, а й особливості виконання завдань на слухову диференціацію фонем, визначення наявності звука у слові, виокремлення першого й останнього звука, встановлення послідовності звуків у простих словах. У таких дітей часто виявляються нестійкість уваги до звукової оболонки слова, труднощі утримання звукового ряду у слухомовленнєвій пам'яті, уповільнений перехід від наслідувального до свідомого контролю вимови. Це означає, що діагностика має бути комплексною і включати оцінювання не лише артикуляційного боку мовлення, а й стану фонематичних процесів, мовленнєвої моторики, слухової уваги та готовності дитини діяти за словесною інструкцією [1 ; 4 ; 5].

Важливо також урахувати, що порушення звуковимови у дітей старшого дошкільного віку із ФФНМ не існують ізольовано від загального мовленнєвого та пізнавального розвитку. Недостатня чіткість звукового оформлення слів може впливати на темп збагачення словника, точність слововживання, якість побудови фрази, а іноді й на емоційне ставлення дитини до мовленнєвих ситуацій. Якщо дитина часто отримує негативний досвід непорозуміння з боку дорослих або однолітків, це може посилювати мовленнєву скутість і знижувати її комунікативну активність. Саме тому логопедична допомога має поєднувати корекцію вимови з підтримкою позитивної мотивації до мовлення, створенням ситуацій успіху та безпечного комунікативного середовища [4 ; 5].

Старший дошкільний вік є особливо важливим для корекції ФФНМ, оскільки саме в цей час у дитини інтенсивно формуються передумови до навчання грамоти, розвивається слухомовленнєва пам'ять, довільна увага, здатність діяти за зразком та словесною інструкцією. За відсутності цілеспрямованої допомоги мовленнєві труднощі закріплюються, ускладнюють навчальну адаптацію та можуть впливати на емоційний стан дитини. Тому робота з подолання порушень звуковимови має бути не епізодичною, а системною, послідовною та інтегрованою в різні види діяльності дошкільника [4 ; 5].

Ефективна корекційна робота передбачає поєднання кількох напрямів: розвиток артикуляційної моторики, постановку та автоматизацію звуків, розвиток фонематичного слуху, формування навичок диференціації фонем, вправлення у звуковому аналізі й синтезі, а також закріплення правильної вимови в ігровій, пізнавальній та комунікативній діяльності. Важливого значення набуває індивідуалізація

корекційного маршруту, добір наочного, ігрового та кінестетичного матеріалу, співпраця логопеда, вихователів і батьків. Саме така комплексність забезпечує поступове перенесення сформованих мовленнєвих навичок у повсякденне спілкування дитини [2 ; 3].

Зміст корекційної роботи має будуватися за принципами системності, послідовності, доступності, опори на збережені аналізатори та провідну для дошкільника ігрову діяльність. Практика засвідчує, що найбільш результативними є завдання, у яких мовленнєвий матеріал вводиться в дію: у сюжетно-рольові ігри, вправи на слухове розрізнення, артикуляційні й дихальні комплекси, пальчикові та ритмічні вправи, завдання на співвіднесення звука з рухом, символом або зоровою опорою. Такий підхід сприяє не лише формуванню правильної вимови, а й кращій автоматизації навички, оскільки дитина використовує новий мовленнєвий досвід у значущих для неї ситуаціях спілкування [3 ; 5].

Не менш важливою є взаємодія фахівців і батьків. Корекційний ефект значно посилюється тоді, коли логопедичні завдання підтримуються у щоденному житті дитини: під час спілкування в сім'ї, у побутових ситуаціях, в організованій діяльності закладу дошкільної освіти. Узгодженість вимог, повторюваність мовленнєвих вправ, доброзичливий контроль дорослого та позитивне підкріплення дають змогу запобігати поверненню до неправильних артикуляційних стереотипів. Отже, робота з дітьми старшого дошкільного віку із ФФНМ має бути міждисциплінарною за змістом і партнерською за способом організації [2 ; 3].

Основні висновки. Отже, особливості звуковимови у дітей старшого дошкільного віку із ФФНМ пов'язані з недостатньою сформованістю як артикуляційного, так і фонематичного компонентів мовлення. Для цієї категорії дітей характерні заміни, змішування, спотворення та нестійкість уживання звуків, що поєднуються з труднощами фонематичного розпізнавання, аналізу й синтезу. Порушення мають системний характер і можуть негативно впливати на мовленнєвий розвиток, комунікативну активність та готовність дитини до шкільного навчання.

На підставі аналізу наукових джерел можна стверджувати, що старший дошкільний вік є оптимальним періодом для виявлення та подолання зазначених труднощів. Ефективність корекції зумовлюється своєчасною діагностикою, урахуванням структури мовленнєвого дефекту, комплексним характером логопедичного впливу й узгодженою взаємодією всіх дорослих, залучених до розвитку дитини. Отже, проблема особливостей звуковимови у дітей старшого дошкільного віку із ФФНМ має не лише теоретичне, а й виразне практичне значення, оскільки пов'язана з якістю підготовки дитини до подальшого навчання та успішної соціалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Марченко І. С., Мальцева І. Ю. Діагностика фонетико-фонематичної системи дітей із ФФНМ. *Логопедія*. 2016. № 8. С. 50–57.
2. Про затвердження порядку комплектування дошкільних навчальних закладів (груп) компенсуючого типу : наказ Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 27.03.2006 р. № 240/165. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0414-06#Text> (дата звернення: 20.03.2026).
3. Рібцун Ю. В. Корекційно-розвивальна та навчально-виховна робота з дітьми з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення : навч.-метод. посіб. Київ : Педагогічна думка, 2014. 238 с.
4. Тарасун В. Морфофункціональна готовність дітей з особливостями у розвитку до шкільного навчання: діагностика і формування (нейропсихологічний супровід) : монографія. Київ : Вид-во Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова, 2008. 299 с.
5. Шеремет М. К., Коломієць Ю. В. Нейропсихологічні засади формування мовлення у дітей із ТПМ. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2012. Вип. 3. С. 384–393.

Мирослава ІВАНОВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Олена СТАРИНСЬКА,**

д.психол.н., доцент (БДПУ)

**РОЛЬ МУЗИЧНО-РИТМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У КОРЕКЦІЙНО-
РОЗВИТКОВІЙ РОБОТІ З ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОГО
РИТМУ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАЙКАННЯМ**

Актуальність. Проблема зайкання у дітей молодшого шкільного віку є достатньо поширеною як для України, так і для світу загалом. Варто відзначити, що за офіційною статистикою, у світі 80% дітей до досягнення ними середнього шкільного віку мали проблеми із зайканням. Здебільшого дана проблема вирішувалася без звернення до спеціаліста, оскільки така особливість мовлення може проходити із віком, проте у певних випадках зайкання є тою проблемою яка потребує своєчасного звернення до логопеда чи до іншого корекційного педагога. Так, у 60% випадків, зайкання виникає у дітей у зв'язку із генетикою, коли хтось із найближчих рідних теж мав проблему зайкання. У той же час після початку повномасштабного в Україні у 2022 році, проблема зайкання стала більш ретельно вивчатися фахівцями, оскільки кількість випадків зайкання у дітей молодшого шкільного віку, значно зросла. Переважно це пов'язують із стресом, так як будь-які збройні конфлікти, це переживання для дитини, погіршення сну, поява тривожності та депресивних станів.

Також заїкання може виникати як реакція на булінг, коли дитина піддається насмішкам та знущанням з боку однолітків, які негативно висловлюються на адресу дитини чи шкодять їй. Тема булінгу є досить гострою, а якщо дитина чимось відрізняється від інших, то може стати об'єктом насмішок чи знущань. До того ж молодший шкільний вік є досить сенситивним щодо ставлення оточуючих до дитини, що формує у неї уявлення хто вона та що вона значить для інших. Тож заїкання може виникати як реакція на страх перед травмуючим оточенням.

Загалом заїкання проявляється як пропуски певних звуків, повторення звуків, нерішучість мовлення, зупинка між словами. До основних причин заїкання відносяться такі як перенесені дитиною інфекційні хвороби, особливості нервової системи, відхилення у роботі мозку, порушення мовлення. Подолання заїкання можливо за рахунок збільшення активного та пасивного словника, проте цей стан потребує системної та комплексної корекції. Корекційно-розвиткова робота, що проводиться логопедом, передбачає підбір індивідуальних інструментів та методів роботи з дитиною, зокрема, ключове місце нині відводиться музично-ритмічній діяльності.

Ступінь досліджуваності проблеми. Питання ролі музично-ритмічної діяльності у корекційно-розвитковій роботі з формування мовленнєвого ритму у дітей молодшого шкільного віку із заїканням досліджувалося рядом вітчизняних дослідників. Так, вчена С. Скляр наголошує на тому, що основними причинами розвитку заїкання у дітей молодшого шкільного віку є прискорений розвиток мовлення, фізичне ослаблення, наявність емоційної напруги, психічне пригнічення, особливості роботи мозку. Також вона наголошує на тому, що заїкання може супроводжуватися судомними чи повторюваними рухами [4 : 120].

Вчена Ю. Рібцун звертає увагу на те, що заїкання є поширеною проблемою у мовленні для дітей з особливими потребами. Вона вважає, що формування голосу, чіткого мовлення, відповідного типу мовлення, потребує системної роботи, що можливо під час здійснення комплексної корекції заїкання у дітей. Водночас вона розрізняє корекційну та розвиткову роботу для дітей дошкільного та шкільного віку, оскільки заїкання теж має особливості у різному віці. Дослідниця визначає ключову роль музичного супроводу під час роботи з дітьми, що мають заїкання, так як дитина починає відчувати тілесні переживання. Покращуються моторні, пальцеві, локомоторні функції. Корисними інструментами для розвитку мовлення із використанням музично-ритмічної діяльності є використання барабану, ритмічний диктант, гра на музичних інструментах, чергування логопедичних вправ із співом [3 : 211].

Дослідниця Р. Призванська наголошує на тому, що під час музично-ритмічної діяльності дитина із заїканням виконує певні фізичні вправи. Помірні навантаження стабілізують нервові процеси

та дозволяють отримати необхідний терапевтичний ефект. Водночас, залежно від особливостей розвитку дитини та специфіки заїкання, логопед може визначати різне співвідношення музики, слів, рухів, що дозволяє впорядкувати моторно-рухову сферу дитини [2 : 59].

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є теоретично обґрунтувати формування мовленнєвого ритму у дітей молодшого шкільного віку із заїканням засобами музично-ритмічної діяльності під час корекційно-розвиткової роботи. Для досягнення поставленої мети використано такі методи як аналіз і синтез, опис, систематизація, порівняння, узагальнення. Метод опису використано для визначення сутності поняття «музично-ритмічна діяльність». Аналіз і синтез застосовано для відображення основних інструментів музично-ритмічної діяльності у корекції заїкання. Систематизація використана для узагальнення інформації щодо ефективності музично-ритмічної діяльності. Метод порівняння використано для зіставлення традиційних підходів до вирішення проблеми корекції та музично-ритмічної діяльності. Узагальнення використано для підбиття підсумків дослідження.

Сутність дослідження. Музично-ритмічна діяльність досить широко використовується як підхід у роботі із дітьми, що мають заїкання. Першочергово це пов'язано з тим, що зниження рівня тривожності, покращення координації, розвиток вимови, гармонізація мовлення, є тими аспектами, що дозволяють вирішити наявну проблему у дитини. Вольова регуляція та позитивні емоції сприяють зростанню зацікавленості дитини у проходженні корекційно-розвиткової програми, а також забезпечують включення дитини у процес покращення рівня вимови.

Музично-ритмічна діяльність тлумачиться як виконання ритмічних вправ у музичному супроводі [1 : 307]. Музика, пісні, танці, окремі рухи нормалізують темпо-ритмічну сторону. Покращується темп та ритм мовлення, покращується координація, розвивається мовленнєве дихання, покращується самоконтроль, знижується емоційне напруження. У дитини із заїканням музично-ритмічна діяльність є важливим аспектом адаптації до вимог навколишнього світу та засобом покращення емоційного стану.

Дитина, що здійснює музично-ритмічну діяльність, здатна достатньо концентрувати свою увагу та узгоджувати рухи із внутрішніми імпульсами. При цьому активізується пізнавальна сфера, впорядковується діяльність, покращується психічний стан, розвивається інтелект, покращується стресостійкість. У порівнянні із традиційними підходами до корекції мовлення, музично-ритмічна діяльність дозволяє виконувати ритмічні вправи всім дітям молодшого шкільного віку незалежно від фізичного стану, розвитку моторики, інтелектуальних здібностей. Дитина, щодо якої корекційна діяльність здійснюється за допомогою музично-ритмічної діяльності, формує навички когнітивної

обробки інформації швидше, ніж під час застосування інших підходів. Як наслідок, музично-ритмічна діяльність є ефективним інструментом корекції заїкання для дітей із особливими освітніми потребами та дозволяє формувати у дитини правильні емоційні реакції.

Одним із аспектів застосування музично-ритмічної діяльності є покращення рівня комунікативних навичок у дитини. Впевненість у мовленні дозволяє розширювати соціальні зв'язки та знаходити нових знайомих, більш чітко висловлювати свої бажання, пропонувати іншим дітям спільну діяльність. У такому випадку заїкання як прояв проблеми із мовлення може поступово зникати та проявлятися лише у тих ситуаціях, коли дитина хвилюється чи не може підібрати слова [5 : 63].

Корекційно-розвиткова програма із елементами музично-ритмічної діяльності дозволяє досягнути бажаного ефекту, якщо використовуються логопедичні ігри, рухливі ігри, логоритмічні елементи, пісенний супровід, рухова терапія, супровід музичних інструментів, спів під метроном. Доцільно виділити наступні форми музично-ритмічної діяльності, що подано на рис. 1.

Рис. 1. Основні форми музично-ритмічної діяльності при заїканні

Ритмізація слів, імен, передбачає шаблонне промовляння слів у визначений ритм, що дозволяє сповільнити словесний потік та сформувати необхідні мовні патерни. Мовленнєвий ритм дитини стає контрольованим та вона сама визначає оптимальну швидкість мовлення для себе. Можливість контролю мовлення впливає на покращення емоційного стану дитини.

Тупання, плескання, рух під музику, є ефективною формою роботи для дітей, що мають невротичну форму заїкання. Рухи та музика дозволяють покращити емоційний стан дитини, проте у випадках неврозоподібної форми заїкання, корекція займає більше часу, у порівнянні із іншими формами заїкання.

Гра на музичних інструментах дозволяє засвоїти дитині різні музичні ритми. Вона вчиться координувати свої рухи та передбачати їх і при цьому навчається правильному ритмічному диханню. У той же час зникає спазм мовленнєвого апарату, оскільки промовляння слів під час гри на музичних інструментах позитивно впливає на розвиток когнітивних здібностей та зменшує прояви заїкання [3 : 212].

Корекційно-розвиткова робота з формування мовленнєвого ритму у дітей молодшого шкільного віку із використанням елементів музично-ритмічної діяльності передбачає наступні аспекти досягнення ефекту: 1. Формування пізнавального інтересу – спонукання дитини до музично-ритмічної діяльності та створення ситуації успіху. 2. Емоційна розрядка – спрямування діяльності дитини в ігровий напрямок та поєднання рухів із музичним супроводом. 3. Активізація емоційно-образних асоціацій – введення дитини у тематичні аспекти заняття. 4. Взаємне досягнення успіху – вокалізація звернення до дитини та використання словосполучень позитивного значення [2 : 61].

Можна визначити, що музично-ритмічна діяльність має виражені аспекти психотренінгу, оскільки позитивно впливає на психологічні властивості дитини. У дитини покращується самооцінка, вона стає творчо розкутою, емоції стають повноцінними, дитина починає краще розуміти інших. Емоційна рівноваженість впливає на стабілізацію мовлення, як наслідок, зменшуються прояви заїкання.

Основні висновки. Під час дослідження питання ролі музично-ритмічної діяльності у корекційно-розвитковій роботі з формування мовленнєвого ритму у дітей молодшого шкільного віку із заїканням встановлено, що використання рухів, співів, гри на музичних інструментах є ефективним інструментом зниження проявів заїкання. Дитина отримує навички коронації та навчається концентрувати увагу, що у свою чергу, є важливим аспектом мовленнєвої діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балашова І. Теоретичне обґрунтування проблеми використання вокалотерапії як арттерапевтичного методу корекції заїкання у дітей молодшого шкільного віку. *Формування життєвої компетентності осіб з особливими освітніми потребами в системі позашкільної, спеціальної та інклюзивної освіти*. 2023. Вип. 1. С. 307–312.
2. Призванська Р. До питання використання музично-ритмічної діяльності у корекції заїкання. *Наука і освіта*. 2023. Вип. 1. С. 58–62.
3. Рібцун Ю. Заїкання: підтримка дитини з особливими мовленнєвими потребами в освітньому середовищі : навч.-метод. посіб. Київ : ФОП Цибульська В. О., 2023. 272 с.
4. Скляр С. Сучасні погляди на сутність заїкання та методи його корекції. *Науковий часопис НПУ імені Драгоманова*. 2018. Вип. 60. С. 118–124.
5. Цехмістро О., Мальцева О. Комплексність підходів у подоланні заїкання дітей молодшого шкільного віку. *Корекційна педагогіка*. 2022. Вип. 5. С. 63–66.

Інна КАНАЙКІНА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Наталія АНАСТАСОВА,**

старша викладачка (БДПУ)

КОРЕКЦІЯ ЗАЇКАННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ КАЗКОТЕРАПІЇ

Актуальність. Розвиток мовлення в дошкільному віці є ключовим для формування особистості, соціальної адаптації та когнітивних здібностей дитини. Заїкання – порушення темпу, ритму та плавності мовлення, зумовлене судомами артикуляційного апарату, – трапляється у 2–3 % дітей дошкільного віку і часто супроводжується тривожністю, страхом мовлення, зниженням самооцінки та уникненням спілкування [2; 5]. Це ускладнює соціалізацію та може призводити до вторинних невротичних розладів.

У сучасних умовах України проблема набула особливої гостроти після початку повномасштабної війни (2022 р.): частота заїкання значно зросла через психотравми, стрес, втрати близьких, евакуацію та хронічні емоційні перевантаження [4]. Діти з вразливою центральною нервовою системою особливо чутливі до таких факторів, що посилюють нейродинамічні порушення та сприяють хронізації заїкання [5]. Традиційні логопедичні методи (дихальні вправи, артикуляційна гімнастика, ритміка) ефективні для техніки мовлення, але недостатньо впливають на психоемоційну сферу.

Казкотерапія як нетрадиційний психолого-педагогічний метод дозволяє непрямо знижувати тривожність, моделювати впевнену поведінку та покращувати плавність мовлення через символізацію проблеми й ідентифікацію з героями казки [3; 4]. Тому вивчення та впровадження казкотерапії в комплексну корекцію є вкрай актуальним для логопедів, психологів, педагогів та батьків у період воєнного стану. Заїкання є одним з найскладніших і резистентних порушень мовлення, яке без своєчасної допомоги може зберігатися довгі роки. У дошкільному віці (3–6 років) воно переважно невротичне (психогенне), що робить цей період сенситивним для корекції [1; 5]. Казкотерапія, близька до театралізованої діяльності, заповнює прогалину в емоційній корекції, сприяючи гармонізації особистості, зниженню страхів та розвитку комунікації [1; 3].

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблему заїкання вивчали класики логопедії: Р. Левіна (класифікація порушень), Н. Жукова, М. Фомічова, В. Коноваленко (методи корекції), Л. Виготський (зв'язок мовлення з психікою) [2]. Сучасні українські дослідження:

О. Літовченко (2021) аналізує патогенетичні механізми, профілактику та корекцію заїкання, включаючи тілесно-орієнтовані підходи [1]; Л. Бегас (2016) обґрунтовує корекцію заїкання засобами театралізованої діяльності (близької до казкотерапії) [1]; С. Стуцаренко (2022–2023) висвітлює заїкання як актуальну проблему в умовах війни [4].

Казкотерапію як метод розвитку емоційної сфери та мовлення досліджували Т. Зінкевич-Євстигнеєва, А. Богуш, М. Замелюк (2019), О. Ласточкина та Л. Коновалова (2017) [3; 4]. При заїканні її застосовують для зниження тривожності та формування плавного мовлення (О. Сметанюк, 2020; Л. Бегас, 2016; дослідження 2022–2024 рр. про казкотерапію в умовах війни та посттравматичних станів) [1]. Однак комплексні дослідження саме казкотерапії при заїканні в дошкільників обмежені: бракує стандартизованих програм та емпіричних даних про ефективність у поєднанні з традиційними методами в посттравматичних умовах [3]. Це зумовлює необхідність подальшого вивчення та розробки практичних рекомендацій.

Мета дослідження. Визначити психолого-педагогічні особливості корекції заїкання у дітей дошкільного віку засобами казкотерапії та розробити практичні рекомендації для логопедів, педагогів і батьків.

Методи дослідження. Теоретичні: аналіз наукової літератури (українських та зарубіжних джерел), узагальнення, систематизація, порівняння методик корекції. Практичні: моделювання терапевтичних казок, опис форм та етапів казкотерапії, рекомендації щодо інтеграції в логопедичну роботу. Емпіричні: узагальнення досвіду застосування казкотерапії в корекційній практиці (на основі літератури та типових програм).

Сутність дослідження. Заїкання – порушення темпо-ритмічної організації мовлення з судомами артикуляційного апарату (клонічні – повторення звуків/складів; тонічні – паузи, напруження; тоніко-клонічні – комбіновані). Етіологія поліфакторна: спадковість, органічні ураження ЦНС (мінімальна мозкова дисфункція), психотравми, несприятливе мовленнєве оточення, стреси війни [2; 5]. У дошкільному віці переважно невротичне заїкання, сенситивний період для корекції [2].

Корекційна робота комплексна: логопедичні заняття (дихання, артикуляція, ритміка, робота з римованими текстами), психологічна підтримка, ігрові методи. Казкотерапія доповнює їх механізмами: символізація проблеми (перенесення труднощів на героя), зниження тривожності, моделювання впевненої поведінки, покращення темпу мовлення через повільне читання/розігрування, розвиток уяви та комунікації [3; 4]. Форми: читання та обговорення казки, творче продовження сюжету, малювання героїв, драматизація (рольова гра), інсценізація. Етапи: 1) діагностика емоційного стану та рівня заїкання;

2) підбір терапевтичної казки (з урахуванням проблеми дитини); 3) читання + обговорення («Як герой подолав страх?»); 4) інсценізація з елементами дихальних/ритмічних вправ; 5) закріплення навичок у повсякденному спілкуванні [3].

Приклад терапевтичної казки «Сміливе Зайчєня».

Жило-було маленьке Зайчєня, яке було добрим і допитливим, але коли хвилювалося, слова плуталися, і воно соромилося говорити. Друзі не розуміли, чому Зайчєня мовчить. Одного разу Зайчєня зустріло мудру Сову. Сова сказала: «Не бійся, Зайчєнятко. Говори повільно, спокійно, вдихай глибоко – і слова самі знайдуть дорогу». Зайчєня тренувалося: розповідало історії друзям, слухало казки, грало в дихальні ігри. З часом слова звучали впевнено, а Зайчєня стало найвеселішим у лісі.

Після читання: обговорення сюжету, малювання героя, рольова гра, повторення фраз повільно/ритмічно з синхронізацією дихання [3].

Рекомендації для батьків та педагогів. Створювати спокійну атмосферу для мовлення, читати казки разом (щодня 15–20 хв), повторювати римовані тексти, грати в дихальні/артикуляційні ігри, уникати переривань і критики, заохочувати мовлення в комфортному темпі. Інтегрувати казкотерапію в щоденні ритуали (казка перед сном), особливо в умовах стресу [5].

Основні висновки. Заїкання є складним порушенням мовлення, що потребує ранньої комплексної корекції в дошкільному віці, особливо в умовах воєнного стресу. Казкотерапія ефективно знижує тривожність, формує впевненість у собі, покращує плавність мовлення через емоційне моделювання та символізацію. Поєднання казкотерапії з традиційними логопедичними методами (дихання, ритміка) дає кращі результати, сприяє соціалізації та профілактиці рецидивів. Перспективи: розробка стандартизованих програм казкотерапії при заїканні, подальші емпіричні дослідження ефективності в посттравматичних умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бегас Л. Д. Корекція заїкання дітей старшого дошкільного віку засобами театралізованої діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Київ, 2016.
2. Жукова Н. С. Логопедія. Київ, 2016.
3. Замелюк М. І. Казкотерапія як психологічний метод у роботі з дітьми дошкільного віку. Запоріжжя, 2019.
4. Ласточкіна О. В., Коновалова Л. М. Казкотерапія як засіб корекції мовлення дітей дошкільного віку. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації*. 2017. С. 28–32.
5. Літовченко О. В. Заїкання у дітей: профілактика і корекція. Одеса : ТОВ Лерадрук, 2021. 248 с.

Інна КВАК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Марина ФЕДОРЕНКО,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

УЯВА ЯК КОМПОНЕНТ ПІЗНАВАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З МОВЛЕННЄВИМИ ПОРУШЕННЯМИ

У сучасній психологічній та педагогічній науці значна увага приділяється розвитку пізнавальних процесів дитини, зокрема уяви, яка виступає важливою передумовою творчої діяльності та пізнання навколишнього світу. Уява забезпечує здатність людини створювати нові образи на основі попереднього досвіду, прогнозувати результати діяльності та творчо перетворювати дійсність [2]. Розуміння механізмів розвитку уяви дозволяє оптимізувати освітній процес та створювати умови для формування гнучкого мислення, здатного до генерації інноваційних ідей.

Актуальність дослідження розвитку уяви зумовлена сучасними вимогами до особистості у суспільстві, де творчі здібності та здатність до вирішення нестандартних задач є ключовими компетентностями. Сучасні освітні програми намагаються не лише передавати інформацію, а й формувати критичне та креативне мислення учнів, що робить дослідження уяви дітей особливо значущим для психолого-педагогічної науки та практики. Крім того, розвиток уяви тісно пов'язаний із емоційною сферою дитини, її здатністю до самовираження та адаптації в різних життєвих ситуаціях, що підкреслює міждисциплінарний характер проблеми.

Вивчення особливостей розвитку уяви у дітей має не лише теоретичне, а й практичне значення. Психологічні дослідження допомагають визначити ефективні методики стимулювання творчого мислення та прогнозування інтелектуального розвитку, а педагогічні підходи спрямовані на впровадження ігрових, образотворчих та інтерактивних технологій у навчальний процес. Таким чином, систематичне вивчення уяви як складового компонента пізнавальної діяльності є важливим кроком до формування всебічно розвиненої особистості, здатної до самостійного пізнання та творчого самовираження.

Проблема розвитку уяви дітей розглядається у працях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Теоретичні засади дослідження уяви як психічного процесу висвітлено у працях українських психологів, зокрема О. Скрипченка, Л. Долинської, З. Огороднійчук, які розглядають уяву як важливий компонент

пізнавальної діяльності особистості та підкреслюють її зв'язок із мисленням, пам'яттю і мовленням [3]. Особливості розвитку пізнавальних процесів у дитячому віці досліджували Т. Дуткевич, І. Карабаєва та інші науковці, які наголошують на значенні уяви для формування творчих здібностей і пізнавальної активності дітей [2; 4].

Проблематика мовленнєвих порушень та їхнього впливу на психічний розвиток дитини висвітлена у працях українських учених у галузі логопедії та спеціальної психології, зокрема С. Коноплястої, В. Тарасун, В. Тищенко, М. Шеремет. У їхніх дослідженнях підкреслюється, що мовленнєві порушення можуть впливати на розвиток пізнавальних процесів, зокрема уяви, мислення та мовленнєвої творчості дітей [5].

Водночас аналіз наукових праць свідчить, що питання особливостей розвитку уяви у дітей молодшого шкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення потребує подальшого теоретичного осмислення, що й зумовлює актуальність даного дослідження.

Метою нашого дослідження є теоретичний аналіз особливостей розвитку уяви у дітей молодшого шкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення.

Уява розглядається в психології як один із вищих пізнавальних психічних процесів, що полягає у створенні людиною нових образів на основі переробки попереднього досвіду, отриманого у процесі сприймання та діяльності. На відміну від пам'яті, яка відтворює вже відомі образи, уява передбачає їх творче перетворення, поєднання та модифікацію, що дає змогу людині виходити за межі безпосереднього досвіду та моделювати нові ситуації. Уява виконує важливі функції у пізнавальній діяльності людини, зокрема забезпечує прогнозування результатів діяльності, планування майбутніх дій та створення нових ідей. Вона тісно пов'язана з іншими психічними процесами – мисленням, мовленням, пам'яттю та емоціями, що зумовлює її важливу роль у творчій діяльності та розвитку особистості [3].

Дослідники підкреслюють, що розвиток уяви відбувається у процесі онтогенезу та залежить від умов навчання і виховання дитини. Значну роль у цьому відіграє ігрова діяльність, під час якої дитина моделює різні життєві ситуації, створює нові образи та проявляє творчість [1; 4].

У молодшому шкільному віці уява набуває нових форм. У цей період активізується відтворювальна уява, що забезпечує розуміння навчального матеріалу, особливо під час роботи з текстами, описами та навчальними завданнями. Завдяки уяві дитина може відтворювати образи об'єктів і явищ, які безпосередньо не сприймаються [5].

Разом із тим у дітей з тяжкими порушеннями мовлення розвиток уяви має певні особливості. Зокрема, через обмежений словниковий запас та труднощі мовленнєвого оформлення думок у

таких дітей виникають труднощі під час створення нових образів і творчого відтворення інформації [5].

Наукові дослідження свідчать, що у дітей із ТПМ часто спостерігається недостатня сформованість вербальної уяви, обмеженість сюжетів під час створення творчих розповідей, а також стереотипність образів у малюнках і продуктах творчої діяльності [5].

Крім того, мовленнєві порушення можуть супроводжуватися труднощами розвитку інших психічних процесів, зокрема уваги, пам'яті та мислення. Це також впливає на розвиток уяви, оскільки зазначені процеси є її важливими когнітивними передумовами [5].

Водночас дослідники наголошують, що за умови організації спеціальної корекційно-розвивальної роботи розвиток уяви у дітей з мовленнєвими порушеннями може значно покращуватися. Ефективними засобами розвитку уяви є ігрова діяльність, художня творчість, драматизація, казкотерапія та різні види образотворчої діяльності [5].

Отже, уява є важливим психічним процесом, який забезпечує творчу активність дитини та відіграє значну роль у пізнавальній діяльності. Її розвиток тісно пов'язаний із формуванням мовлення, мислення та пам'яті.

У дітей з тяжкими порушеннями мовлення розвиток уяви має певні особливості, зокрема знижену активність творчого процесу, стереотипність образів, труднощі вербального вираження уявлень та обмеженість сюжетної творчості.

Разом з тим своєчасна психолого-педагогічна корекційно-розвивальна допомога, спрямована на розвиток мовлення, творчої діяльності та пізнавальної активності дітей, сприяє формуванню уяви та розвитку їхнього творчого потенціалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаврило О. І., Колишкіна А. П. Психологія дитячої творчості : навч. посіб. для здобувачів вищої освіти педагогічних спеціальностей. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2023. 105 с.
2. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
3. Скрипченко О. В. Загальна психологія : підруч. для студентів ВНЗ / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук, Т. М. Лисянська, Т. М. Зелінська ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. 5-те вид. Київ : Каравела, 2018. 463 с.
4. Карабаєва І., Ладивір С. Уява народжується в грі. *Дошкільне виховання*. 2007. № 10. С. 4–8.
5. Шеремет М. К. Логопедія : підручник / М. К. Шеремет та ін. 2-ге вид., переробл. та доповн. Київ : Слово, 2010. 672 с.

Олена КЛИМЕНКО,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Наталя АНАСТАСОВА,**

старша викладачка (БДПУ)

ФОРМУВАННЯ ЗВУКОВИМОВИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗІ СТЕРТОЮ ФОРМОЮ ДИЗАРТРІЇ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У сучасних умовах спостерігається зростання кількості дітей із різними порушеннями мовлення, що робить проблему їх своєчасного виявлення та корекції особливо **актуальною**. Мовленнєві порушення негативно впливають на формування пізнавальної діяльності, комунікативних умінь і соціальної взаємодії дитини, особливо у старшому дошкільному віці, коли відбувається активна підготовка до навчання в школі. Саме в цей період мовлення виконує важливу роль у розвитку мислення, сприймання та міжособистісного спілкування. Серед різних порушень мовленнєвого розвитку особливе місце посідає дизартрія.

Ступінь досліджуваності проблеми. Дослідженням дизартрії займалися такі українські вчені та дослідники: О. Вінарська, М. Вовк, В. Тарасун, Є. Соботович, М. Шеремет, Ю. Рібцун, М. Лепетченко, Ю. Тубичко, С. Конопляста, Н. Анастасова. Такі вчені, як І. Алієва, А. Арендарук, О. Боряк, К. Данилюка, Л. Журавльова, О. Літвінова, Ю. Рібцун, Н. Савінова, С. Самаріна, Н. Туренко, Н. Чередніченко та ін. займалися вивченням використання ігрових методик на заняттях логопеда.

Мета дослідження – здійснити теоретичний аналіз наукових джерел щодо проблеми стертої форми дизартрії у дітей старшого дошкільного віку та обґрунтувати доцільність використання ігрових методик у логопедичній роботі для корекції мовленнєвих порушень. Для проведення дослідження нами було використано **методи** аналізу, систематизації та узагальнення знань, отриманих з наукових джерел.

Сутність дослідження. Дизартрія – порушення звуковимови та просодичного компоненту мовлення, викликані порушеннями іннервації мовленнєвого апарату, пов'язані із органічними ураженнями центральної і периферійної нервової системи [2]. Дизартричні порушення виникають внаслідок ураження різних рівнів центральної нервової системи, зокрема кори лівої та правої півкуль, підкіркових ядер, чотиригорбикового тіла, ніжок мозку, варолієвого мосту та довгастого мозку. Клінічні прояви дизартрії відрізняються залежно від того, де саме локалізоване ураження.

Структура дефекту при дизартрії включає порушення всієї вимовної сторони мовлення, а також низку немовленнєвих процесів, зокрема просторових уявлень, дрібної та загальної моторики тощо [1].

Найлегші прояви дизартричних порушень визначають як стерті. Термін «стерта дизартрія» уперше був введений у 1969 році О. Токаревою. Дослідниця розглядала це мовленнєве порушення як легкі, тобто маловиражені, прояви псевдобульбарної дизартрії, що виявляються передусім у нечіткості артикуляції під час мовлення. У сучасних логопедичних дослідженнях дедалі частіше використовується не термін «стерта дизартрія», а поняття «мінімальні прояви дизартрії». Воно підкреслює, що поряд зі стійкими порушеннями звуковимови у дітей спостерігається також темпо-ритмічна неорганізованість усного мовлення [3].

Дослідники, які вивчали проблему дизартрії, обґрунтували шляхи її клініко-педагогічної реабілітації та наголосили на необхідності комплексного підходу до корекційної роботи. Такий підхід передбачає три основні блоки.

Перший блок – медичний. Його визначає лікар-невролог. Він включає медикаментозне лікування, лікувальну фізкультуру, фізіотерапевтичні процедури, масаж та інші лікувальні заходи.

Другий блок – психолого-педагогічний. Він спрямований на розвиток сенсорних функцій: формування слухового гнозису та слухового сприймання, що створює основу для розвитку фонематичного слуху, а також розвиток зорового гнозису й зорового сприймання для попередження графічних помилок під час письма. Окрім того, цей блок передбачає вправи на формування просторових уявлень, розвиток графічних навичок, конструктивного праксису, мислення та пам'яті.

Третій блок – логопедичний. Він передбачає спеціально організовану роботу з розвитку загальної та артикуляційної моторики, дрібної моторики рук, а також виконання пальчикової гімнастики, дихальних і голосових вправ [5].

Оскільки стерта форма дизартрії вважається найлегшим проявом дизартричних порушень, на нашу думку, на логопедичних заняттях доцільно широко використовувати ігрові методики. Використання ігор підвищує мотивацію дітей до занять, створює емоційно позитивну атмосферу та сприяє активному залученню дошкільників до корекційного процесу. У процесі ігрової діяльності ефективніше розвиваються артикуляційна моторика, фонематичне сприймання, мовленнєве дихання, а також збагачується словниковий запас і вдосконалюються комунікативні навички. Окрім того, ігрові методи дозволяють органічно поєднувати навчальні та корекційні завдання з природною для дітей діяльністю.

У логопедичній роботі з дітьми широко застосовуються різні ігрові технології, що сприяють розвитку мовлення та корекції мовленнєвих порушень. До них належать: ігри на добір рим, які розвивають

фонематичний слух; мовні казки із завданнями для дітей; гра «Вгадай слово» за описом, малюнком або жестом, що збагачує словниковий запас; ігри з буквами чи магнітами для складання слів; «словниковий біг», під час якого діти знаходять предмети за словесним описом; рольові ігри, що розвивають комунікативні навички; вправи з мовними картками для вивчення нових слів; мовні пазли для формування граматичних і синтаксичних умінь; асоціативні ігри зі словами або зображеннями; а також артикуляційні вправи для відпрацювання звуків. Такі ігрові методи є ефективними для розвитку мовлення молодших школярів, однак їх слід добирати з урахуванням індивідуальних особливостей кожної дитини [4].

Основні висновки. Отже, аналіз наукових джерел свідчить про те, що дизартрія є складним мовленнєвим порушенням, яке виникає внаслідок органічних уражень центральної нервової системи та проявляється порушеннями звуковимови, просодики, а також низкою супутніх немовленнєвих труднощів. Найlepsим проявом дизартричних порушень вважається стерта форма, для якої характерні маловиражені, але стійкі порушення артикуляції та темпо-ритмічної організації мовлення. Ефективна корекція таких порушень потребує комплексного підходу, що поєднує медичні, психолого-педагогічні та логопедичні заходи. Водночас важливу роль у логопедичній роботі відіграє використання ігрових методик, які сприяють підвищенню мотивації дітей, активізують їх мовленнєву діяльність та створюють сприятливі умови для розвитку артикуляційної моторики, фонематичного сприймання і комунікативних навичок. Саме тому застосування ігрових технологій у роботі з дітьми старшого дошкільного віку зі стертою формою дизартрії є доцільним та перспективним напрямом корекційно-розвиткової діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Купріченкова М., Переворська О. Стерта дизартрія як детермінанта мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. *Modern pedagogical technologies and innovative methods* : матеріали 8-ї Міжнародної науково-практичної конференції (Seville, Spain, February 25–28, 2025). Seville : International Science Group, 2025. С. 252.
2. Лепетченко М. В. Логопедія. Дизартрія : навчально-методичний посібник для студентів спеціальності 6.010105 «Корекційна освіта». Дніпро, 2015. 36 с.
3. Рібцун Ю. В. До питання диференційної діагностики дислалії та мінімальних проявів дизартрії. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2012. Вип. 21. С. 227–232.
4. Стахова О. О., Максименко Д. А. Ігрові методи логопеда в роботі з дітьми молодшого шкільного віку з мовленнєвими порушеннями. *Modern Perspectives on Science and Economic Progress* : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (Вільнюс, Литва, 4-6 червня 2025 р.). Вільнюс, 2025. С. 458–462.
5. Шавкуненко М. Д. Корекція дизартричних розладів у дітей старшого дошкільного віку. *Актуальні питання корекційної та інклюзивної освіти* : зб. наук. пр. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; редкол.: Ю. Д. Бойчук (голов. ред.), Т. Ю. Маркіна, Л. Є. Перетяга. Харків : ХНПУ, 2020. С. 342–346.

Поліна КОВАЛЕНКО,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 2 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Ганна СИЗКО,**

к.психол.н., доц. (БДПУ)

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ДІАГНОСТИКА СПРИЙМАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Актуальність. На сучасному етапі розвитку спеціальної та інклюзивної освіти проблема діагностики пізнавальної сфери дітей із тяжкими порушеннями мовлення набуває особливого значення. Сприймання є базовим фундаментом для формування вищих психічних функцій, а його недоліки у молодших школярів безпосередньо корелюють із труднощами опанування навичок читання та письма. Своєчасне виявлення особливостей перцептивної діяльності дозволяє ефективно будувати індивідуальну траєкторію навчання та запобігати вторинним інтелектуальним порушенням, які виникають внаслідок обмеженого прийому інформації [3].

Ступінь досліджуваності проблеми. Теоретико-методологічні засади вивчення сприймання як складного системного процесу закладені у працях Л. Виготського та О. Лурії. Особливості сенсорного та перцептивного розвитку дітей із мовленнєвою патологією ґрунтовно досліджували Р. Левіна, М. Шеремет, І. Мартиненко. Сучасні науковці зазначають, що при мовленнєвих порушеннях спостерігається не лише недорозвиток мовлення як системи, а й своєрідна затримка формування сенсорних еталонів та операцій сприймання, що потребує специфічного діагностичного інструментарію та комплексного підходу до оцінки стану дитини [2].

Мета і методи дослідження. Метою роботи є теоретичне обґрунтування та експериментальне виявлення особливостей зорового, слухового та просторового сприймання в учнів початкових класів із порушеннями мовлення. Для реалізації мети використано комплекс наукових методів: теоретичний аналіз наукових джерел, спостереження за навчальною діяльністю, метод тестів та якісний аналіз результатів. [1].

Сутність дослідження. Психолого-педагогічна діагностика сприймання учнів із порушеннями мовлення в умовах сьогодення має базуватися на принципах адаптивності та психологічної безпеки. Організація освітнього процесу у змішаному форматі створює додаткове когнітивне навантаження на дитину: постійна зміна способів сприймання інформації (візуальний контакт через екран монітора та безпосереднє очне спілкування в класі) вимагає

високого рівня гнучкості перцептивних процесів. У дітей зазначеної категорії в умовах стресу спостерігається фрагментарність сприймання, уповільнення темпу обробки сенсорних даних та емоційне виснаження, що значно ускладнює навчальну діяльність. Наразі існує гостра потреба в адаптації діагностичного інструментарію до умов дистанційної взаємодії та уточненні критеріїв оцінки стану дитини під час очних занять. [3].

Саме тому в межах дослідження потрібно: проаналізувати психолого-педагогічну літературу щодо впливу мовленнєвих порушень на розвиток сенсорно-перцептивної сфери молодших школярів; визначити специфіку проявів зорового та слухового сприймання у дітей із порушеннями мовлення в умовах змішаного та дистанційного навчання; обґрунтувати вибір діагностичних методик, що дозволяють об'єктивно оцінити рівень розвитку сприймання незалежно від формату проведення обстеження; здійснити прогнозовану інтерпретацію результатів діагностики, враховуючи рівень тривожності дитини та потребу в створенні безпечної атмосфери; розробити методичні рекомендації для вчителів-логопедів щодо розвитку сприймання дітей із порушеннями мовлення, враховуючи особливості їхньої роботи в різних форматах навчання.

Основні висновки. Теоретичний аналіз проблеми дозволяє стверджувати, що психолого-педагогічна діагностика сприймання має бути комплексною та враховувати взаємозв'язок мовленнєвого порушення з перцептивною сферою. Порушення сприймання у молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення мають системний характер і проявляються у низькому рівні вибіркової та цілісності образу, а також у труднощах просторової організації діяльності.

Отримані результати аналізу підтверджують необхідність інтеграції спеціальних вправ на розвиток перцептивних операцій безпосередньо у структуру логопедичних занять та уроків мовленнєвого розвитку. Корекція сприймання є обов'язковою умовою успішної соціалізації та академічної успішності дитини в умовах спеціальної школи або інклюзивного класу. Ефективність подолання мовленнєвих розладів напряму залежить від рівня розвитку сенсорно-перцептивних процесів у початковій ланці освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конопляста С. Ю., Сак Т. В. Логопсихологія : навч. посіб. / за ред. С. Ю. Коноплястої. Київ : Знання, 2010. 293 с.
2. Логопедія : підручник / за ред. М. К. Шеремет. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2010. 376 с.
3. Мартиненко І. В. Психолого-педагогічні підходи до діагностики комунікативної діяльності дітей з системними порушеннями мовлення. *Логопедія : Науково-методичний журнал*. 2015. № 5. С. 38–45.

Альона МИХАЙЛИЧЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Оксана СТРИЛЬЧУК,**

ст. викладач (БДПУ)

РОЛЬ СІМЕЙНОГО СЕРЕДОВИЩА У ФОРМУВАННІ ТА КОРЕКЦІЇ ТРИВОЖНИХ СТАНІВ У ДІТЕЙ

Проблеми формування та корекції тривожних станів у дітей належать до пріоритетних напрямів сучасної психологічної науки та практики. У контексті трансформаційних соціальних процесів, зростання психоемоційного навантаження, нестабільності соціального середовища та підвищених вимог до адаптаційних ресурсів особистості спостерігається тенденція до збільшення рівня дитячої тривожності. Тривожні стани у дитячому віці характеризуються комплексністю проявів, охоплюючи когнітивний (негативні очікування, катастрофізація), емоційне (почуття напруженості, страх), поведінковий (уникання, невпевненість) та соматичний компоненти.

Особливої ваги набуває аналіз детермінант дитячої тривожності, серед яких провідне місце посідає сімейне середовище як базова система первинної соціалізації. Саме в межах сім'ї відбувається становлення базових уявлень про безпеку, довіру до світу, способи емоційного реагування на моделі міжособистісної взаємодії. Згідно з концепцією психосоціального розвитку Ерік Еріксон, ранній досвід формування базової довіри є фундаментом подальшої емоційної стабільності особистості. У межах теорії прив'язаності Джон Боулбі доведено, що характер емоційного зв'язку між дитиною та значущими дорослими визначає рівень її психологічної безпеки та схильність до тривожних реакцій. Таким чином, дослідження ролі сімейного середовища у формуванні та корекції тривожних станів у дітей є актуальним як з теоретичною, так і з практичної точки зору, оскільки сприяє розробці ефективних профілактичних та психокорекційних програм.

Ступінь досліджуваності проблеми. Питання впливу сімейного середовища на формування тривожності дитини досліджувалася в межах кількох наукових напрямів, зокрема теорія прив'язаності, концепції стилів батьківського виховання та когнітивно-поведінкової парадигми.

Одним із перших системних підходів до вивчення ролі сім'ї стала теорія прив'язаності Джона Боулбі, який обґрунтував, що якість ранньої взаємодії з матір'ю визначає формування базового почуття безпеки. Подальші емпіричні дослідження Мері Ейнсворт

підтвердили, що тривожний (амбівалентний) тип прив'язаності пов'язаний із підвищеною емоційною напруженістю, страхом відторгнення та схильністю до тривожної реакції у дітей.

У контексті дослідження стилів батьківського виховання вагомий внесок зробила Діана Баумрінд, яка встановила взаємозв'язок між авторитарним стилем виховання та підвищеним рівнем внутрішнього напруження у дітей. Подальше дослідження засвідчили, що надмірний контроль, жорсткості вимоги та емоційна дистанція сприяють формуванню невпевненості, соціальної тривожності та залежної поведінки.

Вивчення впливу гіперопіки та сімейного контролю на розвиток тривожності здійснювалися у працях Девід Гарольд Барлоу, який у межах моделі емоційних розладів довів, що надмірно контрольоване сімейне середовище обмежує формування автономії дитини та підвищує ризик генералізованої тривожності. Подібну позицію підтримували представники когнітивного напрямку зокрема Аарон Бек, які наголошували, що батьківські установки та катастрофізуючі інтерпретації подій формують у дитини дисфункційне переконання щодо небезпечності в навколишнього світу.

У межах системного підходу до сім'ї Мюррей Боуен розглядав сім'ю як емоційну систему, в якій високий рівень тривоги одного з членів передається іншим через механізми емоційного зараження та триангуляції. Це положення стало теоретичним підґрунтям для пояснення між поколінною передачею тривожних патернів поведінки.

Таким чином, результати наукових досліджень переконливо засвідчує, що тип прив'язаності, стиль батьківського виховання, рівень сімейної тривожності та характер емоційної взаємодії виступають значущими детермінантами формування тривожних станів у дітей. Водночас потребує подальшого узагальнення інтегративний аналіз сімейного середовища як цілісної системи впливу, що одночасно може виступати як чинником ризику, так і ресурсом психологічної корекції.

Метою дослідження є з'ясування особливості впливу сімейного середовища на формування тривожності у дітей та обґрунтування напрямів психологічної корекції з урахуванням специфіки сімейної взаємодії. Відповідно до поставленої мети було визначено такі завдання дослідження: проаналізувати наукові підходи до розуміння сім'ї як чинника емоційного розвитку дитини; визначити основні параметри сімейного середовища, що пов'язані з формуванням тривожності (стиль виховання, рівень контролю, емоційна підтримка, сімейна тривожність); встановити характер взаємозв'язку між показниками сімейного функціонування та рівнем тривожності дітей; обґрунтувати доцільність залучення сім'ї до психокорекційної роботи.

Методологічну основу дослідження становлять положення системного підходу, відповідно до якого сім'я розглядається як

цілісне емоційна система, в межах якої стан кожного члена зумовлюється характером взаємодії. Також враховано положення теорії прив'язаності, що пояснює значення ранніх емоційних зв'язків для формування відчуття безпеки, так когнітивного підходу, який розглядає сімейні установки як джерело формування базових переконань дитини щодо світу, до себе.

Дослідженню передбачене використання комплексу взаємодоповнювальних методів. На теоретичному рівні застосовано аналіз, порівняння та узагальнення наукових джерел, що дозволяє систематизувати наявні дані щодо сімейних детермінант тривожності.

На емпіричному рівні (у межах подальшої практичної апробації) планується застосування психодіагностичних методик для вимірювання рівня тривожності дітей та оцінки особливості сімейного виховання. Зокрема, доцільним є використання шкал визначення ситуативної та особистісної тривожності, а також опитувальників, спрямованих на виявлення стилю батьківського ставлення та рівня сімейної підтримки. Отримані дані можуть бути піддані кількісному та кореляційному аналізу з метою встановлення статистичного значущих зв'язків між показниками сімейного функціонування та рівнем дитячої тривожності.

Інтерпретація результатів здійснюється з позиції інтегративного підходу, що дозволяє розглядати сімейне середовище одночасно як фактор ризику і як потенційний ресурс психологічної корекції. Такий підхід створює підґрунтя для розробки комплексних програм допомоги, спрямованих не лише на зниження симптомів тривожності дитини, але не оптимізація сімейної взаємодії. Отже, обраний методичний інструментарій забезпечує системне дослідження ролі сім'ї у формуванні тривожності та дозволяє обґрунтувати ефективні напрямки психокорекційної роботи.

Сутність дослідження полягає у комплексному аналізі сімейного середовища як визначального соціально-психологічного чинника формування тривожності у дітей та обґрунтуванні його корекційного потенціалу. У межах роботи тривожність розглядається не лише як індивідуальна емоційна властивість дитини, а як феномен, що формується в системі сімейних взаємин, опосередковується стилем виховання емоційним кліматом родини та характером міжособистісної взаємодії.

Дослідження ґрунтується на припущенні, що рівень дитячої тривожності безпосередньо пов'язаний із такими характеристиками сімейного функціонування, як гіперопіка, надмірний контроль, суперечливість вимог емоційна холодність, або навпаки, тривожна гіперзалученість батьків. Особливу увагу приділено механізмам міжпоколінної передачі тривожності, що проявляється у формуванні у дитини нестійкого відчуття безпеки, зниженої самооцінки та схильності до катастрофізації подій.

У межах дослідження сімейне середовище розглядається як багатовимірна система, що включає: емоційний компонент (рівень підтримки, прийняття, стабільність емоційних контактів); поведінковий компонент (стиль виховання, характер дисциплінарних впливів); когнітивний компонент (сімейне переконання, очікування та установки щодо дитини); комунікативний компонент (відкритість взаємодії, конструктивність вирішення конфліктів).

Тривожність у даному контексті виступає як індикатор порушення гармонійності цих компонентів. Таким чином, сутність дослідження полягає у виявленні структурних зв'язків між параметрами сімейного середовища та проявами тривожності у дітей різного віку.

Важливою складовою розгляд сім'ї не лише як джерело формування тривожних тенденцій, а як ресурс психологічної корекції.

Доведено, що оптимізація стилю батьківського ставлення, підвищення рівня емоційної підтримки, формування послідовності вимог і зниження рівня батьківської тривожності сприяють зменшенню тривожних проявів у дитини. У зв'язку з цим, дослідженням орієнтоване на інтеграцію діагностичного та корекційних підходів, що дозволяє перейти від констатації проблеми до її практичного вирішення.

Отже, сутність дослідження полягає у системному осмисленні ролі сімейного середовища як ключового чинника формування дитячої тривожності та у визначенні напрямів сімейного орієнтованої психологічної допомоги, спрямованої на гармонізації емоційного розвитку дитини.

Висновки. Проведений теоретичний аналіз дозволив встановити, що сімейне середовище є системоутворювальним чинником формування тривожності у дітей, оскільки саме в межах родини відбувається первинна соціалізація, становлення емоційної регуляції та формування базового відчуття безпеки. Тривожність дитини постає як результат взаємодії індивідуально-психологічних особливостей та специфіки сімейного функціонування. Визначено, що найбільш значущими предикторами підвищеної тривожності є дисгармонійні стилі виховання (гіперопіка, авторитарність, емоційне відторгнення), непослідовність батьківських вимог, високий рівень батьківської тривожності та конфліктність у сімейній взаємодії. Такі умови сприяють формуванню у дитини когнітивних схем небезпеки, невпевненості у власних можливостях і залежності від зовнішньої оцінки. Натомість емоційна підтримка, прийняття та передбачуваність поведінки дорослих виконують стабілізуючу функцію та знижують ризик розвитку тривожних проявів.

Установлено, що вплив сім'ї реалізується через механізм емоційної ідентифікації, наслідування моделі реагування та інтеріоризації батьківських установок. Отже, тривожність у дитячому віці є не лише індивідуальним переживанням, а індикатором якості сімейної взаємодії. Практичні висновки засвідчують доцільність залучення батьків до

процесу психологічної корекції. Ефективність подолання тривожних станів значно підвищується за умови комплексного впливу, спрямованого на гармонізацію емоційного клімату сім'ї, формування конструктивних виховних стратегій та зниження рівня батьківської тривожності. Таким чином, результати дослідження підтверджують визначальну роль сім'ї у формуванні тривожності дітей та обґрунтовують необхідність системного, сімейно-орієнтованого підходу в сучасній психологічній практиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Максименко С. Д. Психологія особистості : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 296 с.
2. Павелків Р. В. Вікова психологія : підручник. Київ : Кондор, 2011. 469 с.
3. Bowlby J. Attachment and loss. Vol.1: Attachment. New York : Basic Books, 1969. 428p.
4. Bögels S. M., Brechman-Toussaint M. Family issues in child anxiety: Attachment, family functioning, parental rearing and beliefs. *Clinical Psychology Review*. 2006. Vol. 26, No. 7. P. 834–856.
5. Minuchin S. Families and family therapy. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1974. 268 p.

Тетяна МІРОШНИЧЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв
Науковий керівник: **Юлія КРЮЧКОВА,**
асистентка (БДПУ)

МЕДІАГРАМОТНІСТЬ ТА КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ПІДҐРУНТЯ ОСВІТНІХ СТРАТЕГІЙ

Актуальність теми зумовлена тим, що сучасне інформаційне суспільство характеризується не лише зростанням обсягів даних, а й ускладненням механізмів продукування, відбору та поширення повідомлень у цифровому середовищі. Висока швидкість інформаційних потоків, алгоритмічна персоналізація контенту, емоційна насиченість повідомлень і поширення маніпулятивних практик посилюють ризики викривлення фактів, формування хибних уявлень про події та закріплення когнітивних упереджень. За таких умов медіаграмотність і критичне мислення слід розглядати як взаємопов'язані компетентності, що забезпечують інтелектуальну автономію особистості, здатність до перевірки інформації та відповідальну участь у навчальних, професійних і громадянських практиках.

Ступінь досліджуваності проблеми свідчить про значний науковий інтерес до порушеної тематики. Проблеми медіаграмотності як психолого-педагогічного складника освіти розкрито в працях

В. Даниленка, В. Мележика, В. Іванова, Ю. Мірошниченко [1]. Теоретичні аспекти медіаосвіти та медіаграмотності, зокрема уточнення базових дефініцій, висвітлено у дослідженнях В. Іванова, О. Шкоби, а також у підручнику за редакцією В. Іванова та О. Волошенюк [2; 3]. Педагогічний потенціал критичного мислення обґрунтовано у працях О. Пометун [5]. У сучасних освітніх практиках увага також приділяється формуванню медіаграмотності та інформаційної гігієни в умовах гібридної війни, що відображено в роботах В. Люльки [4]. Водночас у науковому дискурсі зберігається термінологічна варіативність: медіаграмотність інколи зводять до сукупності цифрових умінь, а критичне мислення ототожнюють із критичністю як особистісною рисою. Це ускладнює побудову цілісних освітніх стратегій і потребує подальшого теоретичного уточнення співвідношення зазначених понять.

Мета дослідження полягає у теоретичному уточненні співвідношення понять «медіаграмотність» і «критичне мислення» як підґрунтя освітніх стратегій розвитку зазначених компетентностей. Для досягнення мети використано такі методи: теоретичний аналіз і синтез наукових джерел, порівняння різних підходів до визначення сутності медіаграмотності та критичного мислення, систематизацію наукових положень і узагальнення отриманих висновків.

Сутність дослідження полягає в обґрунтуванні того, що медіаграмотність доцільно трактувати як інтегративну здатність особистості ефективно взаємодіяти з медіасередовищем: знаходити й добирати релевантні джерела, розпізнавати жанрові та платформні особливості повідомлень, аналізувати їхню структуру та комунікативні наміри, оцінювати достовірність і можливі наслідки впливу, а також створювати власний контент із дотриманням етичних, правових і академічних норм [1; 2; 3]. Критичне мислення в такому розумінні виступає методологічним ядром медіаграмотності, оскільки забезпечує критерії оцінювання інформації та процедури її перевірки: уміння ставити запитання до тверджень, виявляти приховані припущення, відрізняти факт від інтерпретації, аналізувати аргументи й докази, розпізнавати логічні помилки та формулювати обґрунтовані висновки [5].

В освітньому вимірі це означає, що розвиток медіаграмотності та критичного мислення не може бути стихійним наслідком користування цифровими ресурсами. Активна присутність у соціальних мережах або технічна вправність у роботі з онлайн-платформами не гарантують здатності до верифікації повідомлень, опору маніпуляціям чи етичного використання інформації. Тому освітні стратегії мають поєднувати методологічну підготовку, логіко-аргументаційні практики та прикладну роботу з медіаматеріалами. До ефективних засобів належать аналіз кейсів і медіатекстів, виявлення тез та аргументів, перевірка фактів за надійними джерелами, розпізнавання маніпулятивних стратегій, дискурс-аналіз,

академічні дебати, написання аналітичних есе й рефлексивні вправи. Такі підходи сприяють переходу від інтуїтивної недовіри до інформації до її раціональної перевірки, що особливо важливо в умовах інформаційного перенасичення та гібридних впливів [4; 5].

Основні висновки полягають у тому, що медіаграмотність і критичне мислення є взаємозумовленими компетентностями інформаційного суспільства. Медіаграмотність надає прикладний інструментарій роботи з медіаповідомленнями та цифровими каналами, тоді як критичне мислення визначає способи перевірки, оцінювання й обґрунтування суджень. Їх цілеспрямований розвиток у вищій школі забезпечує зниження вразливості здобувачів освіти до маніпуляцій, підтримує інтелектуальну автономію та підвищує якість прийняття рішень на основі доказів. Перспектива подальших досліджень полягає в розробленні валідних діагностичних інструментів для оцінювання сформованості медіаграмотності й критичного мислення та в експериментальному обґрунтуванні освітніх моделей, ефективних для різних цільових груп.

ЛІТЕРАТУРА

1. Даниленко В. І., Мележик В. П., Іванов В. Ф., Мірошніченко Ю. П. Медіаграмотність як психолого-педагогічний складник освіти. *Інформаційне суспільство*. 2012. № 15. С. 30–33.
2. Іванов В. Ф., Шкоба О. Я. Медіаосвіта та медіаграмотність: визначення термінів. *Інформаційне суспільство*. 2012. № 16. С. 41–52.
3. Люлька В., Титаренко В. Формування медіаграмотності та інформаційної гігієни як складова патріотичного виховання в умовах гібридної війни. *Українська професійна освіта = Ukrainian Professional Education*. 2025. Вип. 18. С. 200–207. DOI: 10.33989/2519-8254.2025.18.347749.
4. Медіаосвіта та медіаграмотність : підручник / ред.-упор.: В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк ; за наук. ред. В. В. Різуна. Київ : Центр вільної преси, 2012. 352 с.
5. Пометун О. І. Критичне мислення як педагогічний феномен. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 2. С. 89–98.

Вікторія МІШАНОВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Юлія КРЮЧКОВА,**
асистентка (БДПУ)

ТРЕНІНГ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КОНФЛІКТОЛОГІЧНИХ УМІНЬ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Актуальність. Актуальність дослідження зумовлена зростанням вимог до професійної підготовки майбутніх фахівців, які мають бути

здатними ефективно діяти в умовах конфлікту, зменшувати його деструктивні наслідки та сприяти конструктивному розв'язанню суперечностей. У сучасній професійній діяльності недостатньо лише знати теоретичні основи конфлікту, оскільки важливими є вміння аналізувати конфліктні ситуації, прогнозувати розвиток протиріч, розпізнавати емоційні стани й індивідуальні особливості учасників взаємодії, добирати адекватні стратегії поведінки та підтримувати продуктивну комунікацію. За таких умов особливого значення набуває пошук ефективних форм навчання, що забезпечують не лише засвоєння знань, а й формування стійких конфліктологічних умінь.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема формування конфліктологічних умінь і розвитку конструктивної поведінки в конфліктних ситуаціях висвітлюється у працях А. Берлач, В. Кондрюкової, К. Беляєвої, Н. Гриньової, А. Петлюк, Л. Карамушки, Ю. Снігур, І. Мудрак та інших авторів [1-5]. У цих дослідженнях розглядаються сутність конфлікту, особливості конфліктної поведінки студентів, копінг-стратегії, можливості профілактики конфліктів і значення соціально-психологічного тренінгу у професійній підготовці. Водночас потребує подальшого обґрунтування саме тренінг як цілісний засіб формування конфліктологічних умінь у майбутніх фахівців, орієнтований на поєднання особистісного, комунікативного й професійного вимірів підготовки.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є обґрунтування ефективності тренінгу як засобу формування конфліктологічних умінь у майбутніх фахівців. Для досягнення поставленої мети використано теоретичні методи аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення наукових джерел і моделювання змісту тренінгової роботи. Застосування цих методів дало змогу визначити психологічні та педагогічні засади тренінгового формату, окреслити його можливості й обмеження, а також обґрунтувати умови результативного формування конфліктологічних умінь у здобувачів вищої освіти.

Сутність дослідження. Тренінговий формат розглядається як ефективний засіб розвитку конфліктологічних умінь, оскільки він створює безпечний простір для відпрацювання моделей поведінки та перенесення набутих способів дії у навчальні й професійні ситуації. У межах тренінгу важливими є інструктаж, підкріплення, зворотний зв'язок, домашні завдання, групова дискусія, рольові ігри та тренінгові вправи. Такі методи забезпечують репетицію конструктивної поведінки, сприяють розвитку рефлексії, емпатії, здатності бачити ситуацію з різних позицій, аналізувати мотиви та прогнозувати наслідки взаємодії. Соціально-психологічний тренінг дає можливість долати обмеження традиційного навчання, оскільки поєднує діагностичний, корекційний і розвивальний потенціал [2; 5]. Його зміст доцільно структурувати за

тьома взаємопов'язаними блоками: особистісним, комунікативним і професійним. Особистісний блок спрямований на розвиток самоконтролю, саморегуляції, впевненості та глибшого самоусвідомлення; комунікативний – на вдосконалення навичок слухання, аргументації, вираження власної позиції, пошуку компромісу та запобігання бар'єрам спілкування; професійний – на закріплення нових способів поведінки, вибір адекватних стратегій взаємодії та формування готовності до конструктивного врегулювання конфліктів. Ефективність тренінгу підтримується дотриманням принципів конфіденційності, психологічної безпеки, активності учасників, довірливого стилю спілкування, персоніфікованого висловлювання та спільної відповідальності за результат групової роботи [1].

Основні висновки. Тренінг є результативним засобом формування конфліктологічних умінь у майбутніх фахівців, оскільки сприяє усвідомленню власних моделей поведінки, розвитку здатності запобігати конфліктам, конструктивно їх урегульовувати та мінімізувати негативні наслідки конфліктної взаємодії. Участь у тренінговій роботі підвищує якість комунікації, розвиває навички ситуаційного прогнозування, критичного аналізу власних можливостей, точнішого розпізнавання емоційних станів і особистісних особливостей інших людей, а також добору адекватних стратегій поведінки в різних професійних контекстах. Перспективу подальших досліджень убачаємо в емпіричній перевірці ефективності спеціально розроблених тренінгових програм формування конфліктологічних умінь у здобувачів вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Берлач А. І., Кондюкова В. В. Конфліктологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Університет «Україна», 2007. 204 с.
2. Беляєва К. Профілактика конфліктів : вплив практичного психолога на їх вирішення. *Психолог*. 2018. № 17–18. С. 38–44.
3. Гриньова Н. В., Петлюк А. І. Конфліктна поведінка студентів-психологів під час навчання у закладах вищої освіти. *Психологічний журнал*. 2019. № 1. С. 15–25.
4. Карамушка Л. М., Снігур Ю. С. Психологія вибору копінг-стратегії керівниками освітніх організацій : монографія. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2024. 188 с.
5. Мудрак І. Психологічний аналіз поведінкової діяльності студентів у конфліктних ситуаціях. *Особистість та суспільство: методологія і практика сучасної психології* : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (10-14 травня 2021 року). Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2021. С. 74–76.

Наталія ПАВЛЕНКО,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Наталія АНАСТАСОВА,**

старша викладачка (БДПУ)

ФОРМУВАННЯ АКТИВНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ЗАЙКАННЯМ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА

Актуальність. У дошкільній освіті одним із важливих завдань є забезпечення повноцінного мовленнєвого розвитку дитини. Особливої уваги потребують діти з мовленнєвими порушеннями, серед яких значне місце посідає зайкання. Це порушення впливає не лише на плавність мовлення, а й на комунікативну активність дитини, її емоційний стан та особливості взаємодії з оточенням. Тому актуальним є пошук ефективних педагогічних засобів, спрямованих на розвиток активного мовлення дітей дошкільного віку із зайканням.

Проблеми мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку визначали у своїх працях українські науковці. Зокрема, А. Богуш розглядає мовлення як важливий засіб пізнання навколишнього світу та розвитку особистості дитини [1 : 45]. Н. Гавриш наголошує, що мовленнєва діяльність є основою формування комунікативної компетентності дошкільників та важливою складовою їх соціального розвитку [2 : 112]. Значний внесок у розвиток теорії мовленнєвого розвитку дошкільників зробила К. Крутій, яка розглядає мовленнєвий розвиток як складний лінгводидактичний процес, що передбачає формування мовної, мовленнєвої та комунікативної компетентностей дитини [3 : 56].

Ступінь досліджуваності проблеми. Питання корекції мовленнєвих порушень у дітей, зокрема зайкання, досліджували В. Тарасун, Л. Чеснокова, О. Золотарьова, які підкреслюють необхідність комплексного підходу до організації логопедичної роботи з дошкільниками [4 : 83; 5 : 21]. Активне мовлення розглядається як здатність дитини самостійно використовувати мовленнєві засоби для вираження власних думок, емоцій і потреб у процесі спілкування. У дітей із зайканням цей процес часто ускладнюється через порушення темпу й ритму мовлення, мовленнєву напруженість та психологічні труднощі у ситуації спілкування. Унаслідок цього знижується мовленнєва активність дітей, що може негативно впливати на їх комунікативний розвиток.

Методи дослідження. Одним із ефективних засобів розвитку мовлення дошкільників є художнє слово. Художні твори – казки, оповідання, вірші, потішки, загадки – мають значний виховний і розвивальний потенціал. Вони сприяють збагаченню словникового

запасу дітей, формуванню граматично правильного мовлення та розвитку зв'язного мовлення [1 : 97].

Ефективним засобом стимулювання мовленнєвої активності дітей дошкільного віку є художнє слово. Художня література – казки, оповідання, вірші, загадки, потішки – сприяє збагаченню словникового запасу дітей, розвитку образного мислення та формуванню зв'язного мовлення. Як зазначає Н. Луцан, використання художніх творів у роботі з дошкільниками активізує мовленнєву діяльність дітей та сприяє розвитку їхнього зв'язного мовлення.

Сутність дослідження. Особливого значення у роботі з дітьми із заїканням набувають тексти з чіткою ритмічною організацією. До них належать вірші, скороговки, чистомовки та народні потішки. Ритмічність мовленнєвого матеріалу допомагає координувати мовлення з диханням і рухами, що позитивно впливає на його плавність. За даними Л. Чеснокової та О. Золотарьової, поєднання мовлення з ритмічними рухами у логоритмічних вправах сприяє гармонізації мовленнєвих і моторних процесів [5 : 37].

У практиці логопедичної роботи художнє слово може використовуватися у різних видах діяльності: читанні та обговоренні літературних творів, переказі казок, інсценізації сюжетів, заучуванні віршів, проведенні мовленнєвих ігор. Такі форми роботи сприяють розвитку інтонаційної виразності мовлення, активізують мовленнєву діяльність дітей та формують упевненість у власних мовленнєвих можливостях.

Основні висновки. Отже, використання художнього слова у корекційно-розвитковій роботі з дітьми дошкільного віку із заїканням є ефективним засобом формування активного мовлення. Воно сприяє розвитку мовленнєвої активності, збагаченню словникового запасу, формуванню зв'язного мовлення та підвищенню комунікативної впевненості дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Монографія. 2-е видання. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2010. 374 с.
2. Гавриш Н. В. Методика розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Київ : Слово, 2015. 376 с.
3. Крутий К. Л. Дошкільна лінгводидактика. Запоріжжя : ТОВ «ЛПКС», 2012. 352 с.
4. Тарасун В. В. Логопедія. Теорія і практика. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. 405 с.
5. Чеснокова Л. В., Золотарьова О. І. Заняття з логоритміки для дітей із вадами мовлення. Київ : Основа, 2018. 160 с.

Юлія ПАВЛЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Катерина САПРАНКОВА,**
асистентка (БДПУ)

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ТРИВОЖНОСТІ У ДІТЕЙ ПІД ЧАС ВХОДЖЕННЯ В НОВИЙ ДИТЯЧИЙ КОЛЕКТИВ

Період входження дитини до нового дитячого колективу є складним етапом її соціалізації, що супроводжується зміною звичного середовища, системи взаємин і вимог. Для дітей дошкільного віку адаптація до закладу дошкільної освіти пов'язана з необхідністю розлучення з батьками, встановлення нових контактів з однолітками та вихователями, прийняття правил групи. За несприятливих умов цей процес може супроводжуватися підвищенням рівня тривожності, що проявляється у страхах, плаксивості, порушеннях сну, соматичних реакціях та уникненні соціальної взаємодії.

Проблема адаптації та емоційного благополуччя дітей дошкільного віку широко представлена у працях українських дослідників. Зокрема, Р. Шулигіна підкреслювала значущість соціальної ситуації розвитку у формуванні емоційної сфери дитини; О. Козлюк, Н. Руденко, О. Петринич та М. Компанович розглядали роль провідної діяльності та міжособистісної взаємодії у становленні особистості; М. Хараджи та Ю. Борисенко акцентували увагу на важливості надійної прив'язаності як чинника психологічної безпеки. Водночас питання комплексного аналізу саме соціально-психологічних чинників формування тривожності в період входження до нового колективу потребує подальшого уточнення.

Метою дослідження є теоретичний та емпіричний аналіз соціально-психологічних чинників, що зумовлюють формування тривожності у дітей дошкільного віку в період адаптації до нового дитячого колективу. Для досягнення мети використано методи теоретичного аналізу наукових джерел; спостереження за поведінкою дітей у перші тижні відвідування закладів дошкільної освіти; бесіди з батьками та вихователями; психодіагностичні методики визначення рівня тривожності; порівняльний аналіз отриманих результатів.

У ході дослідження було встановлено, що формування тривожності у дітей дошкільного віку в період входження до нового дитячого колективу зумовлюється комплексом взаємопов'язаних соціально-психологічних чинників. Передусім вагому роль відіграє характер батьківсько-дитячих взаємин. За умов гіперопіки дитина часто

не має достатнього досвіду самостійної поведінки, що ускладнює процес відокремлення від батьків і входження у нове соціальне середовище. Підвищена тривожність самих батьків також передається дитині через емоційне зараження та невербальні сигнали, формуючи у неї очікування небезпеки чи невдачі. Водночас недостатня емоційна підтримка, брак тепла й прийняття знижують відчуття базової безпеки, що посилює страхи та невпевненість у нових умовах.

Як зазначають О. Козлюк та Н. Руденко, не менш значущими є особливості стилю педагогічної взаємодії. Авторитарний стиль, надмірна вимогливість, емоційна холодність або часте використання зауважень можуть підвищувати рівень напруження й формувати у дитини страх помилки. Натомість підтримувальна позиція вихователя, доброзичливе ставлення, індивідуальна увага та емоційна включеність сприяють зниженню тривожності, формуванню довіри до дорослого та відчуттю психологічної захищеності в групі [1].

Важливим чинником є рівень розвитку комунікативних навичок дитини та її попередній досвід взаємодії з однолітками, на це вказують у своїх дослідженнях М. Хараджи та Ю. Борисенко. Так, діти, які мають обмежений досвід спілкування або труднощі у встановленні контактів, частіше переживають невпевненість, уникають ініціювання взаємодії, болісно реагують на відмову чи ігнорування. Відсутність сформованих навичок вирішення конфліктів та вираження власних потреб підвищує ризик соціальної ізоляції та посилює тривожні переживання [3].

Суттєвий вплив має і соціально-психологічний клімат у групі. Наявність частих конфліктів, конкурентної атмосфери або неприйняття новачка з боку однолітків створює додаткове емоційне напруження. Та навпаки, атмосфера підтримки, доброзичливості й залучення до спільної діяльності сприяє швидшій адаптації та зменшенню тривожності.

Окремо О. Петринич та М. Компанович виділяють індивідуально-психологічні особливості дитини. Підвищена чутливість, сором'язливість, низький рівень самооцінки, схильність до переживання невдач як особистісної неспроможності можуть виступати внутрішніми передумовами розвитку тривожності. За поєднання несприятливих зовнішніх умов із такими індивідуальними характеристиками ризик дезадаптації суттєво зростає [2].

Тобто, формування тривожності в період входження до нового дитячого колективу має багатофакторний характер і визначається взаємодією сімейних, педагогічних, групових та індивідуальних чинників, що потребує комплексного підходу до профілактичної роботи.

В емпіричному дослідженні Р. Шулигіної, у якому взяли участь 20 дітей віком 4-5 років, у перший місяць відвідування групи, було зафіксовано певні показники. Отримані результати засвідчили, що: у

60% дітей з високим рівнем батьківської тривожності спостерігається підвищений рівень адаптаційної тривожності; 55% дітей із недостатньо сформованими комунікативними навичками демонструють труднощі у встановленні контактів та частіше виявляють унікальну поведінку; у групах із підтримувальним стилем взаємодії вихователя рівень тривожності знижується швидше (протягом 2-3 тижнів) порівняно з групами, де переважає директивний стиль [4].

Отримані результати стали для нас підґрунтям щодо визначення основних напрямів профілактичної роботи, що мають прикладне значення та сприяють оптимізації адаптаційного процесу. Першим напрямом є психолого-педагогічна просвіта батьків щодо особливостей адаптаційного періоду та формування у них навичок емоційної підтримки дитини. Другим – створення безпечного та прийняттого соціально-психологічного клімату в групі через використання ігрових форм знайомства, вправ на згуртування та розвиток емпатії. Третім напрямом є розвиток комунікативних умінь дітей шляхом сюжетно-рольових ігор, спільних творчих завдань та вправ на вираження емоцій.

Таким чином, соціально-психологічні чинники відіграють провідну роль у формуванні тривожності дітей дошкільного віку в період входження до нового дитячого колективу. Комплексна профілактична робота, спрямована на гармонізацію взаємин у системі «дитина – батьки – вихователь – однолітки», сприяє зниженню рівня тривожності, підвищенню адаптаційних можливостей та забезпеченню емоційного благополуччя дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Козлюк О. А., Руденко Н. М. Особливості розвитку тривожності дошкільників у системі дитячо-батьківських взаємин. *Проблеми сучасної психології*. 2017. № 36. С. 112–120.
2. Петринич О. Г., Компанович М. С. Аспекти соціально-психологічної адаптації дітей дошкільного віку в сучасних реаліях. *Слобожанський науковий вісник. Серія: Психологія*. 2024. № 2. С. 45–53.
3. Хараджи М. В., Борисенко Ю. С. Дослідження тривожності в дітей старшого дошкільного віку в період воєнного стану. *Ментальне здоров'я*. 2025. № 3 (22). С. 78–86. DOI: 10.32782/3041-2005/2025-3.22.
4. Шулигіна Р. А. Подолання тривожності у дітей дошкільного віку як проблема в науковому психолого-педагогічному дискурсі: український контекст. Київ : Видавничий дім «Слово», 2025. 412 с.

Світлана ПЕРНАРОВСЬКА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Катерина САПРАНКОВА,**
асистентка (БДПУ)

ПСИХОЕМОЦІЙНІ НАСЛІДКИ ВТРАТИ БЛИЗЬКОЇ ЛЮДИНИ ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ ПОДІЙ ТА НАПРЯМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ЖІНКАМ

Воєнні події в Україні спричинили масштабні людські втрати, що актуалізувало проблему психологічного супроводу осіб, які пережили загибель близьких людей. Особливо вразливою групою є жінки, для яких втрата близької людини часто поєднується з вимушеною зміною життєвих умов, підвищеною відповідальністю за дітей або інших членів родини, економічною нестабільністю та постійною загрозою безпеці. Травматичний характер воєнної втрати, її раптовість, насильницькі обставини смерті та відсутність можливості повноцінного прощання значно ускладнюють процес горювання та підвищують ризик розвитку психоемоційних порушень [2]. У зв'язку з цим проблема вивчення психоемоційних наслідків втрати та визначення ефективних напрямів психологічної допомоги жінкам набуває особливої соціальної та наукової значущості.

Питанням психоемоційних наслідків втрати близької людини, зокрема в умовах травматичних подій, займалися як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники. У наукових працях М. Варія, І. Сингаївської, А. Берестовської, О. Павлової, Ю. Кузьменко висвітлено особливості переживання горя, чинники ускладненого горювання та психоемоційні реакції особистості на втрату. Проблема переживання втрати та горя широко представлена у психологічних дослідженнях, де розглядаються стадії горювання, фактори ускладненого горя та зв'язок втрати з розвитком тривожних і депресивних станів. У працях І. Сингаївської та А. Берестовської акцентується увага на індивідуальних особливостях реагування на стрес і травму, а також на ролі внутрішніх ресурсів у процесі адаптації [4]. Дослідники зазначають, що воєнні втрати мають специфічний психотравмуючий вплив, оскільки поєднують особисте горе з колективною травмою суспільства. Водночас питання цілеспрямованої психологічної допомоги саме жінкам, які пережили втрату внаслідок воєнних дій, потребує подальшого теоретичного осмислення та практичної конкретизації.

Метою дослідження є аналіз психоемоційних наслідків втрати близької людини внаслідок воєнних подій та обґрунтування основних напрямів психологічної допомоги жінкам, які перебувають у стані горя.

Для досягнення поставленої мети використано методи теоретичного аналізу та узагальнення наукових джерел, порівняльний аналіз підходів до розуміння феномену втрати, а також елементи аналізу практичного досвіду психологічної роботи з жінками в умовах воєнного часу.

Сутність дослідження полягає у комплексному аналізі психоемоційних змін, які виникають у жінок унаслідок втрати близької людини під час воєнних подій, а також у визначенні ефективних напрямів психологічної допомоги з урахуванням специфіки воєнного контексту. Дослідження М. Варій доводить, що переживання втрати супроводжується широким спектром емоційних реакцій, серед яких домінують глибокий смуток, почуття безпорадності, провини, страх за майбутнє та емоційне спустошення. У багатьох жінок ці переживання мають затяжний характер і поєднуються з порушенням базового відчуття безпеки, втратою життєвих орієнтирів і сенсів. Емоційні прояви часто супроводжуються соматичними симптомами, зокрема порушеннями сну, зниженням або відсутністю апетиту, хронічною втомою, головним болем, що свідчить про системний характер психоемоційного виснаження та взаємозв'язок психологічних і фізіологічних реакцій на травматичну подію [1].

Цікавим є дослідження О. Павлової, де висвітлено особливості втрати близької людини в умовах війни є її травматичний та нерідко раптовий характер, що ускладнює природний процес горювання. На відміну від втрат у мирний час, воєнна втрата часто супроводжується відсутністю можливості попрощатися, браком інформації про обставини загибелі або тривалим очікуванням підтвердження смерті, що посилює стан емоційної дезорганізації. У жінок можуть спостерігатися нав'язливі спогади про подію втрати, уникання розмов і думок, пов'язаних із загиблим, емоційне «оніміння» або, навпаки, тривале перебування у стані гострого горя без переходу до адаптивних форм проживання втрати [3].

Нами було проведено емпіричний аналіз психоемоційного стану жінок, які пережили втрату близької людини внаслідок воєнних подій, було проведено серед респонденток, що відвідують спільний спортивний зал у місті Івано-Франківськ. У дослідженні взяли участь 5 жінок віком від 35 до 45 років, які звернулися за психологічною допомогою впродовж перших шести місяців після втрати. Для первинної оцінки використовувалися методики самооцінки рівня тривожності, емоційного напруження та суб'єктивного переживання стресу. Результати вхідної діагностики засвідчили високий рівень емоційної напруженості, домінування тривожних і депресивних переживань, а також труднощі у регуляції емоційного стану. Більшість респонденток зазначали відчуття постійної внутрішньої напруги, емоційного виснаження та втрати контролю над власним життям.

На основі теоретичного аналізу та емпіричних даних у дослідженні, опираючись на роботу О. Павлова, було визначено основні напрями психологічної допомоги жінкам, які пережили втрату близької людини. Першим напрямом є кризова психологічна підтримка, спрямована на стабілізацію емоційного стану, зменшення інтенсивності гострих переживань і відновлення відчуття базової безпеки. Другим напрямом є супровід процесу горювання, що передбачає допомогу жінці у поступовому прийнятті факту втрати, осмисленні змін у власній життєвій ситуації та інтеграції досвіду втрати у подальший життєвий шлях. Третім напрямом є ресурсно-орієнтована робота, спрямована на актуалізацію внутрішніх і зовнішніх ресурсів, зокрема соціальної підтримки, особистісних сильних сторін та попереднього досвіду подолання труднощів [3].

Урахування окреслених напрямів психологічної допомоги зумовлює доцільність упровадження розробленого нами тренінгу психологічної підтримки, спрямованого на стабілізацію психоемоційного стану жінок, які зазнали втрати близької людини в умовах воєнних подій. Метою такого тренінгу є зниження рівня психоемоційного напруження, стабілізація емоційного стану та формування навичок адаптивного проживання горя. Тренінг може бути реалізований у груповому форматі та включати 6-8 занять тривалістю 90 хвилин. Його структура передбачає поетапну роботу: на початковому етапі основна увага приділяється створенню безпечного простору, психоосвіті щодо закономірностей горювання та нормалізації емоційних реакцій; на наступних етапах – поступовому усвідомленню та прийняттю втрати, а також зменшенню інтенсивності дезадаптивних переживань, таких як хронічна тривожність, почуття провини або безпорадності.

Практична частина тренінгу орієнтована на ресурсно-відновлювальну роботу та розвиток навичок емоційної саморегуляції. Зокрема, учасницям пропонуються вправи, спрямовані на усвідомлення власних емоційних станів, ідентифікацію внутрішніх і зовнішніх ресурсів підтримки, відновлення відчуття контролю над власним життям. Важливим компонентом є робота з майбутнім, яка допомагає жінкам поступово формувати нові життєві орієнтири з урахуванням пережитої втрати. Участь у тренінгу сприяє зниженню емоційної ізоляції, підвищенню відчуття підтримки та приналежності до групи, а також зміцненню адаптаційних можливостей особистості в умовах тривалої невизначеності. Тобто, тренінг виступає ефективним практичним інструментом комплексної психологічної допомоги жінкам, які переживають втрату внаслідок воєнних подій.

Таким чином, втрата близької людини внаслідок воєнних подій має глибокі та тривалі психоемоційні наслідки для жінок, що

проявляються у порушенні емоційної рівноваги, зниженні адаптаційних можливостей і підвищеній вразливості до психологічних розладів. Ефективна психологічна допомога має бути комплексною, поетапною та орієнтованою на потреби жінки, з урахуванням специфіки воєнного контексту. Реалізація таких напрямів сприяє зниженню психоемоційного напруження, підтримці процесу горювання та поступовому відновленню психологічного благополуччя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варій М. Й. Психологія стресу і кризових станів : навч. посіб. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 240 с.
2. Кузьменко Ю. Психологічні наслідки переживання втрати близької людини в умовах воєнного конфлікту. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія: Психологія*. 2022. № 1. С. 67–75.
3. Павлова О. О. Психологічний супровід осіб у ситуації втрати близької людини : монографія. Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2024. 180 с.
4. Сингаївська І., Берестовська А. Особливості надання психологічної допомоги жінкам, які переживають втрату близької людини під час війни. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2024. № 1 (73). С. 214–226.

Анна ПИСАРЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Юлія КРЮЧКОВА,**
асистент (БДПУ)

РОЗГЛЯД ФЕНОМЕНУ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО ЗРОСТАННЯ В СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Стресові події сучасного життя обґрунтовано розглядаються як чинники високої психологічної значущості, здатні зумовлювати фізичні, емоційні та психічні порушення, підважувати почуття безпеки і захищеності, а також послаблювати базову довіру до світу й інших людей. Частина таких подій має характер несподіваних, одноразових або короткотривалих впливів, тоді як інші є довготривалими та інтенсивними, створюючи умови для пролонгованого стресового навантаження [5]. У період повномасштабних воєнних дій на території України в суспільному дискурсі майже щоденно функціонують поняття «травма», «травмівна подія», «психотравма» як узагальнювальні маркери душевного стану й переживань, пов'язаних із війною. Водночас побутові уявлення про психотравму не завжди корелюють із професійними критеріями її визначення, що актуалізує потребу в

науково вивіреній інтерпретації наслідків травмивного стресу та у фокусуванні уваги на психологічних механізмах відновлення.

Існує низка психологічних досліджень (зокрема щодо наслідків війни), у яких показано, що відносно невеликий відсоток осіб (приблизно 25–30%), які пережили травмивну подію, надалі мають стійкі або хронічні психологічні проблеми [5]. Для більшості постраждалих характерним є відновлення без формування симптоматики ПТСР, а в окремих випадках фіксуються позитивні та адаптивні зміни, що описуються як особистісний ріст [3]. Однак емпіричні дані сучасних психологічних досліджень щодо зростання особистості після психотравми залишаються різномірними, фрагментарними, а інколи й суперечливими. За таких умов теоретичне прояснення змісту багатовимірного феномену посттравматичного зростання, його структури та психологічних механізмів постає як значуще завдання психологічної науки і практики в роботі з наслідками травмивного стресу, зокрема у випадках, пов'язаних із війною.

Зарубіжні дослідники констатують наявність у частини людей тенденцій до зростання та розвитку після пережитих надзвичайних подій. При цьому підкреслюється, що на тлі травми такі зміни можуть набувати не лише спонтанного характеру, а й виступати своєрідною «програмою» адаптації до складних обставин, стимулюючи позитивні зрушення, зміцнення і поглиблення стосунків, трансформацію життєвої позиції та виявлення сильних сторін особистості. Сучасне уявлення про посттравматичне зростання особистості було концептуалізоване в середині 90-х років XX століття в межах позитивної психології, що відкрило нові екзистенційні можливості для роботи з травмою, реабілітації постраждалих та подолання наслідків травмивного стресу (А. Маслоу, М. Селігман, В. Франкл, І. Ялом та ін.). Надалі здійснювалися численні спроби метааналізу феномену посттравматичного зростання, проводилися експериментальні дослідження його характеристик та взаємовпливів особистісних якостей на можливість ефективного виходу з травмивної події (С. Джозеф, А. Лінлей, Р. Тедескі і Л. Калхоун та інші).

У вітчизняній психології до початку повномасштабної війни в Україні поняття посттравматичного зростання ще не набуло широкої популярності, однак у наукових працях уже представлено теоретичні аналізи й емпіричні дослідження окремих аспектів зазначеного феномену (М. Білова, Д. Зубовський, В. Корольчук, Г. Лазос, С. Лукомська, В. Осьодло, Т. Титаренко та ін.). Показово, що в українських дослідженнях найбільш поширеним є поняття стресостійкості і/або психологічної стійкості (*psychological resilience*), яке визначається як складна інтегральна властивість особистості, що

забезпечує можливість переносити значні розумові, фізичні, вольові й емоційні навантаження, зберігаючи ефективність функціонування [2; 4]. У зв'язку з цим науково значущою постає диференціація споріднених понять і уточнення специфіки посттравматичного зростання як відносно автономного конструкту, відмінного від резиліентності та копінг-стратегій.

Метою цього дослідження є теоретичний аналіз психологічних моделей феномену посттравматичного зростання особистості внаслідок травмивного стресу.

У психології досі зберігається широкий спектр синонімічних термінів, якими описують посттравматичне зростання, серед яких: «зростання внаслідок суперечливого досвіду», «сприйняття вигоди», «інтерпретована вигода» «позитивні аспекти», «трансформація травми», «позитивні психологічні зміни», «зростання, пов'язане зі стресом», «розцвітання», «позитивний побічний продукт», «відкриття смислів» тощо [2]. Водночас найширшого вжитку набув саме термін «посттравматичне зростання» (posttraumatic growth, PTG), введений Р. Тедескі і Л. Калхоун у 1996 році, під яким розуміють досвід позитивних змін як результат боротьби зі значною життєвою кризою [1]. Зауважимо, що станом на сьогодні наявні психометричні дослідження поки що не забезпечують достатньої повноти для однозначного унаочнення структури цього феномену; тому, услід за В. Климчуком, методологічно коректніше говорити про низку «вимірів» посттравматичного зростання, на основі яких вибудовуються провідні психологічні моделі [2].

Серед концептуально значущих підходів виокремлюється особистісно-центрована модель С. Джозеф, яка ґрунтується на клієнтцентованих поглядах К. Роджерса й розглядає посттравматичне зростання як процес когнітивної акомодатії травмивного досвіду та перебудови Я-концепції [1]. У межах цієї моделі посттравматичне зростання інтерпретується як один із нормативних варіантів проживання психотравми: коли травмивний досвід не інтегрується в наявну структуру базових переконань, це може зумовлювати як негативні, так і позитивні зміни у картині світу вцілілого. При цьому, як відмічають С. Джозеф та Л. Калхоун, позитивні зміни виникають тоді, коли людина докладає зусиль до встановлення причинно-наслідкових зв'язків того, що сталося.

Так, S. Joseph виокремлює три виміри посттравматичного зростання: «Стосунки» (коли описується покращення взаємин, зростання здатності цінувати близькість і співчувати іншим), «Погляд на себе» (коли постраждалі відзначають набуття відчуття власної сили і стійкості та підвищення упевненості у собі) та «Життєва філософія» (коли актуалізується почуття вдячності за кожен прожитий день і відбувається переоцінка того, що є справді важливим) [5]. Додаткової прикладної ваги цій концепції надає наративно зорієнтований підхід до сприяння зростанню – THRIVE-модель добробуту, релевантна практиці

психологічної допомоги особам із травмівним досвідом. Її зміст розкривається через послідовність компонентів, що структурують роботу фахівця: *Taking stock* («інвентаризація») передбачає оцінювання безпеки клієнта та опанування способів подолання посттравматичного стресу (зокрема, із залученням технік експозиції); *Harvesting hope* («збір врожаю надії») пов'язується з формуванням орієнтації на майбутнє, зокрема через звернення до надихаючих історій людей, які пройшли через подібні ситуації; *Re-authoring* («ре-авторизація») означає переосмислення травмівного досвіду шляхом створення історій та використання технік експресивного письма для знаходження нових перспектив; *Identifying change* («ідентифікація змін») фокусується на розпізнаванні й фіксації проявів посттравматичного зростання, у тому числі через застосування шкал і опитувальників; *Valuing change* («ціннісні зміни») спрямована на зміцнення впевненості у нових пріоритетах; *Expressing change in action* («прояви змін через дію») передбачає перенесення внутрішніх змін у зовнішній світ через активний пошук способів їх реалізації у поведінці та життєвих практиках [5].

Як приклад інтегративного багатовимірного підходу до посттравматичного зростання розглядається біопсихосоціальна модель М. Кристофер, у межах якої реакція на травмівну подію інтерпретується як еволюційно успадкований механізм метанауління, що руйнує та відновлює метасхеми, пов'язані з концепціями Я, суспільства і природи [3]. Така реакція може набувати форми розладу (PTSD) або форми зростання (PTG), що відбувається в результаті реконструювання особистісних когнітивних схем. Водночас М. Кристофер акцентує, що вирішальним детермінантом посттравматичного зростання є не сам механізм метанауління, а контекст і середовище, які модулюють перебіг відновлення [4]. Поряд із цим у сучасній психологічній науці значна увага приділяється трактуванню посттравматичного зростання як копінг-стратегії або різновиду резилієнтності, що веде до позитивної адаптації в ситуації психотравми. Однак наукові розвідки останніх десятиліть (у тому числі й вітчизняні) аргументують доцільність розгляду посттравматичного зростання як окремого феномену, здійснюючи диференціацію між названими подібними концептами з огляду на їхній зміст, механізми та часову динаміку проявів.

Окремої уваги заслуговує когнітивно зорієнтована модель «Янусове обличчя» Т. Золнер та А. Маеркер, у якій посттравматичне зростання тлумачиться як двокомпонентний феномен суб'єктивного сприйняття з конструктивним/адаптивним і водночас ілюзорним/дисфункціональним вимірами. Науковці наголошують, що адекватно оцінити адаптивну значущість посттравматичного досвіду часто можливо лише з плином часу, тоді як у короткотривалій

перспективі посттравматичне зростання може виконувати функцію копінг-стратегії, яка допомагає психіці опрацювати негативний травматичний досвід [3]. Такий підхід є методологічно важливим для практики, оскільки застерігає від передчасної інтерпретації «позитивних змін» без урахування їх стійкості, змістової наповненості та реальної поведінкової реалізації.

Підсумовуючи, теоретичний аналіз проблеми проживання людиною травматичних ситуацій засвідчує, що катастрофічні події здатні зумовлювати психотравму, з якою людина водночас взаємодіє у двох взаємопов'язаних площинах – подолання і зростання. Акцент на позитивних наслідках психотравми не означає заперечення страждання чи знецінення втрати душевної рівноваги; навпаки, йдеться про те, що в процесі подолання душевних, фізичних і духовних випробувань та відновлення порушеної внутрішньої рівноваги особистість може трансформувати власні смисли, цінності, стосунки та уявлення про себе і світ.

Водночас принципово важливо підкреслити, що полегшення дистресу не завжди автоматично спричиняє зростання, тоді як посттравматичне зростання може асоціюватися зі зменшенням симптомів психотравми, поліпшенням фізичного стану та підвищенням якості посттравматичної адаптації. У сучасних реаліях повномасштабної війни в Україні перед фахівцями-психологами постає комплекс практичних питань щодо можливостей сприяння посттравматичному зростанню та підтримки цього процесу під час надання психологічної й психотерапевтичної допомоги, що, своєю чергою, актуалізує потребу у створенні науково обґрунтованої основи для перенесення теоретичних напрацювань у практичні інтервенції, спрямовані на трансформування травматичного досвіду в бік посттравматичного зростання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Климчук В. О. Психологія посттравматичного зростання: монографія. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 125 с.
2. Лазос Г. П. Посттравматичне зростання: теоретичні моделі, нові перспективи для практики. *Актуальні проблеми психології*: зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. 2016. Т. I, Вип. 45. С. 120–127.
3. Лукомська С. О. Посттравматичне зростання: теоретичні підходи, емпіричні методи та практичні рекомендації. *Особистість як суб'єкт подолання кризових ситуацій: психологічна теорія і практика* : монографія / за ред. С. Д. Максименка, С. Б. Кузікової, В. Л. Зливкова. Суми : Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2017. С. 215–235.
4. Осьодло В. І., Зубовський Д. С. Посттравматичне зростання особистості учасників бойових дій: сучасний стан та перспективи. *Український психологічний журнал*. 2017. № 1(3). С. 63–79.
5. Joseph S. What Doesn't Kill Us: A guide to overcoming adversity and moving forward. Piatkus, 2013. 336 p.

Анна СОЛОДОВНИК,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 2 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Катерина КЛЕЦ,**
викладачка (БДПУ)

ОСОБЛИВОСТІ МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З РИНОЛАЛІЄЮ

Актуальність. Вроджені незрощення губи та піднебіння є однією з найскладніших порушень (ВНГП), що зумовлює виникнення ринолалії – порушення тембру голосу та звуковимови. Тяжкість цього порушення визначається не лише мовленнєвими патологіями, а й складними функціональними порушеннями, що призводять до соціальної невпевненості дитини в колективі та конфліктної напруженості у взаємовідносинах. Оскільки мовлення є основним засобом комунікації, його неповноцінність негативно позначається на становленні особистості дитини з ринолалією та її взаємодії з оточенням.

Ступінь досліджуваності проблеми. Питання патогенезу та корекції ринолалії висвітлені у працях М. Шеремет, С. Коноплястої, З. Мартинюк та ін. Психологічні особливості та питання соціальної адаптації осіб із ВНГП досліджував С. Станіславський. Проте особливості міжособистісних стосунків саме у дошкільному віці потребують детальнішого вивчення в контексті сучасного освітнього простору.

Мета і методи дослідження. Полягає у теоретичному обґрунтуванні психолого-педагогічних особливостей взаємовідносин дітей дошкільного віку із ринолалією з однолітками та дорослими. Під час роботи над темою були використані методи аналізу спеціальної літератури, узагальнення та систематизації наукових даних щодо психофізичного розвитку дітей із ринолалією.

Сутність дослідження. У дітей із ринолалією мовлення розвивається із запізненням, а слова та фрази часто малозрозумілі для оточення через тотальне порушення звуковимови та сильний назальний відтінок. Це створює значний дефіцит спілкування та стає ніби бар'єром в ігровій діяльності. З віком (особливо після 4 років) дитина починає гостро усвідомлювати своє порушення у зовнішності та мовленні і це призводить до виникнення таких психогенних реакцій, як гіпостенічних (замкненість, сором'язливість, плаксивість); гіперстенічних (дратівливість, руховий неспокій). Може сформуватися логофобія – це страх мовленнєвого спілкування, що посилює соціальну ізоляцію. У взаємовідносинах із дорослими часто спостерігається надмірна прив'язаність до батьків та психологічна залежність, що заважає розвитку самостійності. У колективі

однолітків дитина з ринолалією може відчувати ворожість або уникати контактів, що свідчить про порушення процесу соціалізації.

Основні висновки. Отже, особливості взаємовідносин дошкільників із ринолалією характеризуються підвищеною тривожністю, обмеженістю контактів та труднощами в соціальній адаптації. Порушення комунікативної функції мовлення в поєднанні з усвідомленням власної «несхожості» на інших формує специфічний психологічний портрет особистості. Ефективне подолання цих бар'єрів можливе лише за умови комплексної реабілітації, де логопедична корекція поєднується з психологічною підтримкою та активним залученням батьків до процесу формування впевненої соціальної поведінки дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Логопедія : підручник / за ред. М. К. Шеремет. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2010. 376 с.
2. Мартинюк З. С. Ринолалія: підтримка дитини з особливими мовленнєвими потребами в освітньому середовищі : навч.-метод. посіб. Київ, 2023.

Катерина СОРОКА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 2 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Катерина КЛЕЦ,**
викладачка (БДПУ)

ВИВЧЕННЯ СЕНСОМОТОРНОГО РОЗВИТКУ НЕМОВЛЯТ

Актуальність. Сенсомоторний розвиток немовлят є важливою складовою раннього психічного та фізичного зростання дитини. У перші роки життя закладаються основи сприйняття, рухова діяльність та спілкування з оточенням. Саме сенсомоторний досвід забезпечує подальше формування пізнавальних процесів, мовлення та поведінки дитини. Порушення сенсомоторного розвитку можуть негативно впливати на подальше формування мовлення, мислення та соціальної активності дитини. Тому ця проблема опанування сенсомоторного розвитку малюків є актуальною для педагогіки, психології та медицини.

Ступінь дослідженості проблеми: Питання сенсомоторного розвитку дітей раннього віку вивчали як іноземні, так і вітчизняні науковці. Вагомий внесок у дослідження розвитку сенсомоторики зробили Ж. Піаже, О. Запорожець, Т. Піроженко. Аспекти психофізіологічного розвитку немовлят та становлення сенсомоторних умінь також висвітлювалися у праці теперішніх українських науковців, які наголошують значущість раннього виявлення відмінностей у розвитку дитини.

Мета і методи дослідження. Мета дослідження полягає у вивченні та теоретичному обґрунтуванні особливостей сенсомоторного розвитку немовлят, а також визначенні його ролі у формуванні подальшого психічного розвитку дитини. У процесі аналізу було використано такі методи як: розгляд та узагальнення наукових джерел, синтез відомостей, зіставлення різних наукових поглядів, а також систематизація психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми.

Сутність дослідження. Сенсомоторний розвиток немовляти спирається на взаємозв'язок чуттєвих процесів з руховою активністю. Упродовж першого року життя малюк жваво пізнає оточуючий світ завдяки дотику, зору, слуху та рухами. Важливу роль у цьому процесі відіграють природні рефлекси, поступове формування координації рухів, розвиток хапальних навичок та орієнтовно-дослідницької діяльності. На різних етапах першого року життя сенсомоторні відгуки послідовно ускладнюються. Починаючи з несвідомих рухів до більш свідомих і цілеспрямованих маніпуляцій із предметами. У цей час закладаються важливі основи для подальшого розвитку мислення, мовлення та пізнання дитини.

Основні висновки. Отже, сенсомоторний розвиток немовлят відіграє важливу роль у формуванні пізнавальних процесів та всебічному розвитку особистості малюка. Гармонійне становлення чуттєвих та рухових функцій сприяє активному дослідженню навколишнього середовища й закладає основу для подальшої активності дитини. Вчасне вивчення особливостей сенсомоторного розвитку дає змогу розпізнати можливі відхилення та організувати дієву корекційно-розвиткову роботу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Братусь І. В., Зоріна І. О., Кошечко Н. В., Моїсеєнко Р. О., Нагула О. Л. Зростаємо разом : посібник. Київ : «Калита», 2007. 153 с.
2. Кравцова А., Кукуруза А. Ранній розвиток дитини : посібник. Київ, 2015. 80 с.

Анастасія СТАВИЦЬКА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Катерина САПРАНКОВА,**
асистентка (БДПУ)

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ФОРМУВАННЯ САМООЦІНКИ ТА ОБРАЗУ «Я» У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Сучасний медіапростір значною мірою визначає спосіб взаємодії підлітків із соціальним середовищем. Соціальні мережі (Instagram, TikTok,

Threads та ін.) виступають платформою для самовираження, але одночасно формують модель зовнішньої оцінки, на яку підліток орієнтується при оцінюванні власного «Я». Надмірна увага до лайків, підписників, коментарів і порівняння себе з «ідеальними» образами в онлайн-середовищі може негативно впливати на самооцінку, формуючи тривожність, невпевненість і низький рівень самоприйняття. Урахування цих факторів є важливим для розробки стратегій психологічної підтримки та профілактики негативних психоемоційних наслідків цифрової взаємодії [3].

Проблема впливу соцмереж на самооцінку підлітків активно вивчається в зарубіжній та вітчизняній психології. Українські дослідники, серед яких – Л. Базь, Н. Бондарчук, С. Гордійчук, В. Шатило, О. Романенкова та А. Росоха, розглядали механізми формування цифрової самооцінки та порівняння себе з іншими користувачами. Зокрема, у роботах О. Романенкова та А. Росоха, підкреслюється, що соціальні мережі стають фактором зовнішньої валідації та джерелом когнітивного дисонансу, який здатен викликати тривожні або депресивні стани [4; 5]. Окрему увагу проблемі формування самооцінки в підлітковому віці приділяв зарубіжний дослідник Сьюзен Гартер, чії праці широко використовуються в сучасних психологічних дослідженнях. У своїх роботах авторка підкреслює, що в підлітковому віці самооцінка значною мірою залежить від соціального схвалення та оцінок з боку значущого оточення. Водночас питання взаємозв'язку онлайн-активності з внутрішнім образом «Я» та стійкістю до стресових переживань потребує подальшого теоретичного й емпіричного уточнення, особливо в умовах активного розвитку цифрових платформ.

Метою дослідження є аналіз впливу соціальних мереж на формування самооцінки та образу «Я» у підлітковому віці та визначення психологічних факторів, які посилюють або пом'якшують цей вплив. Для досягнення мети застосовано методи: теоретичного аналізу наукової літератури; порівняльного аналізу моделей цифрової самооцінки; емпіричного дослідження з використанням опитувальників «Шкала самооцінки підлітка» та «Індекс залежності від соцмереж»; аналізу кореляцій між рівнем активності в соцмережах, самооцінкою та емоційними станами.

Сутність дослідження полягає у виявленні психологічних механізмів впливу соціальних мереж на формування самооцінки та образу «Я». У роботі «Психологічні аспекти впливу соціальних мереж та цифрових медіа на життя підлітків» було встановлено, що підлітки активно орієнтуються на зовнішню оцінку (лайки, коментарі), що створює залежність від валідації та підвищує ризик невпевненості у власних здібностях. Високий рівень активності в соцмережах корелює з тенденцією до порівняння себе з іншими користувачами та переживанням соціальної невідповідності [3].

Емпіричні дослідження впливу соціальних мереж на формування самооцінки та образу «Я» проводилося нами на базі гуртка образотворчого мистецтва гімназії № 22 імені Олега Ольжича м. Хмельницька, участь у якому взяли 12 підлітків (віком 14-16 років). Отримані результати засвідчують, що: 75% підлітків з високою онлайн-активністю демонструють нижчу стабільну самооцінку та частіше повідомляють про страх не відповідати «ідеальному образу»; ті, хто використовує соцмережі вибірково та критично, мають вищий рівень внутрішнього «Я»-самоприйняття та менший рівень тривожності – про це свідчать 25% опитуваних; у 100% опитуваних виявлено пряму залежність між інтенсивністю порівняння себе з іншими та частотою переживання негативних емоцій (смуток, невпевненість, відчуття неповноцінності).

На підставі результатів дослідження були визначені основні напрями психологічної допомоги підліткам у контексті впливу соціальних мереж на формування самооцінки та образу «Я». Першим напрямом є когнітивно-поведінкова підтримка, яка передбачає навчання критичній оцінці цифрового контенту та розпізнаванню маніпулятивних моделей у соцмережах. Це включає вправи на усвідомлення того, що пости, фото та відео часто демонструють лише відредаговану чи вибіркиму реальність інших користувачів. Наприклад, підлітки можуть аналізувати власні емоційні реакції на популярні тренди чи мему, визначати, які з них викликають порівняння чи заниження самооцінки, та формувати навички критичного мислення, що допомагає уникати автоматичного емоційного реагування на онлайн-контент [4 ; 5].

Другим напрямом є ресурсно-орієнтована робота, спрямована на зміцнення внутрішніх ресурсів для самоприйняття та розвитку власних сильних сторін поза цифровим середовищем. Так, С. Гартер відзначила, що підлітки навчаються ідентифікувати власні здібності, досягнення та цінності, які не залежать від лайків чи підписників. Практичними прикладами є ведення щоденника успіхів, планування власних цілей у хобі та навчанні, а також вправи на усвідомлення попереднього досвіду подолання труднощів. Л. Базь зазначає, що така робота дозволяє зміцнити почуття власної компетентності та самоповаги, що є ключовими факторами стабільної самооцінки підлітка, незалежно від впливу цифрового середовища [1].

Третім напрямом є соціальна підтримка, яка передбачає організацію групових занять із однолітками або сімейних сесій, спрямованих на зміцнення реальних міжособистісних відносин та зниження залежності від зовнішньої цифрової оцінки. Наприклад, підлітки можуть брати участь у групових обговореннях, де вони ділитися своїми емоціями, оцінками власних досягнень і труднощів без страху засудження. Цей напрям дозволяє компенсувати відчуття соціальної

ізоляції, що часто виникає через залежність від соцмереж, та формує стабільну базу емоційної підтримки у реальному житті [5].

Практичною реалізацією підтримки підлітків у контексті впливу соціальних мереж може стати нами розроблений спеціалізований тренінг «Цифрова самооцінка», який поєднує навчання критичній оцінці онлайн-контенту, вправи на усвідомлення власних ресурсів і формування здорових цифрових звичок. Наприклад, учасники тренінгу можуть аналізувати приклади контенту у соцмережах, виділяючи моменти, що викликають порівняння з іншими користувачами, та обговорювати власні емоційні реакції на такі матеріали. Крім того, підлітки виконують вправи на ідентифікацію власних сильних сторін і джерел внутрішньої підтримки, а також на визначення соціальних ресурсів поза цифровим середовищем – друзів, родини, наставників. Важливою складовою є робота над формуванням здорових цифрових звичок, наприклад, обмеження часу перебування у соцмережах, критичне ставлення до лайків і підписників, ведення особистого щоденника досягнень та позитивних подій у реальному житті.

Соціальні мережі, як показує дослідження, виступають потужним чинником формування самооцінки та образу «Я» у підлітковому віці. Вони можуть підтримувати розвиток особистості, надаючи можливості для самовираження, творчості та соціальної взаємодії, але водночас здатні дестабілізувати психоемоційний стан, якщо підліток надмірно орієнтується на зовнішню оцінку, лайки та порівняння з іншими [2]. Така орієнтація підвищує ризик розвитку тривожності, невпевненості, почуття неповноцінності та зниження самоприйняття.

Отже, комплексна робота із соціальними мережами в контексті психологічної підтримки підлітків допомагає не лише знизити негативний вплив цифрового середовища на самооцінку, але й формує навички здорового користування онлайн-платформами, сприяє розвитку внутрішньої стабільності та критичного ставлення до контенту, підвищує адаптаційні можливості та психоемоційне благополуччя підлітків. Такий підхід дозволяє забезпечити більш гармонійне формування образу «Я» та захистити психіку від надмірного зовнішнього тиску в цифровому середовищі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базь Л. Вплив медіаконтенту на формування соціальної ідентичності підлітків. *Проблеми розвитку ідентичності особистості в освітньому просторі*. 2025. С. 28–35.
2. Гартер С. Розвиток самооцінки в дитячому та підлітковому віці. Нью-Йорк : Guilford Press, 2012. 368 с.
3. Психологічні аспекти впливу соціальних мереж та цифрових медіа на життя підлітків / Н. Бондарчук, С. Гордійчук, В. Шатило та ін. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2023. № 1. С. 17–21.

4. Романенкова О. Ю. Психологічні аспекти впливу соціальних мереж на формування самооцінки підлітків. *Ментальне здоров'я*. 2025. № 3 (14). С. 41–44. DOI:10.32782/3041-2005/2025-3.14.

5. Росоха А. Г. Психологічні аспекти впливу соціальних мереж на підлітків : кваліфікаційна робота. Харків : ХАІ, 2022.

Катерина СУРЕЛО,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курс
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Аліна СИНИЦЯ,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ВСЕБІЧНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ФІЗИЧНИМИ ТРУДНОЩАМИ

Актуальність. Сучасний етап розвитку освіти характеризується активним упровадженням інноваційних технологій, які значно розширюють можливості розвитку, навчання та соціалізації дітей з особливими освітніми потребами. Особливої уваги потребують діти з фізичними труднощами, для яких традиційні методи навчання часто є недостатньо ефективними через обмеження рухової активності, труднощі у сприйнятті або виконанні певних дій.

Ступінь досліджуваності проблеми. Питання інтеграції сучасних технологій у заклади загальної середньої освіти було предметом досліджень багатьох українських науковців. Значний внесок у цю сферу зробили такі дослідники, як І. Бех, Л. Ващенко, І. Дичківська, О. Козлова та ін., підкреслюють важливість оновлення освітніх методик та адаптації навчання до сучасних вимог суспільства. Вітчизняні науковці О. Глоба, М. Єфименко, М. Мога, А. Шевцов, В. Мартинюк, В. Козявкін та ін., досліджуючи особливості різноманітних рухових порушень, зокрема парезів верхніх кінцівок та значення диференціації та координації рухів, вказували, що систематична робота з розвитку дрібної моторики у дошкільному та молодшому шкільному віці згодом забезпечує тонкі, диференційовані рухи в процесі письма, виконання трудових операцій, ліплення, конструювання та інших рухових актів. Як зазначають науковці (С. Конопляста, І. Марченко, А. Синиця, В. Тищенко, О. Чеботарьова, М. Шеремет та ін.), в складній структурі порушень у дітей з ДЦП значне місце займають мовленнєві порушення.

Мета: визначити роль і можливості сучасних технологій як ефективного засобу всебічного розвитку дітей з фізичними труднощами, а також обґрунтувати педагогічні умови їх використання у навчально-виховному процесі.

Методи дослідження: теоретичний аналіз науково-методичної літератури з теми дослідження.

Сутність дослідження. 21 липня 2021 року з'явилася постановка Кабінету Міністрів України № 765 щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами, а також додаток 4 до Положення, в якому зазначені категорії (типи) освітніх потреб (труднощів).

Згідно з яким під «*фізичними труднощами*» мають на увазі труднощі, які можуть полягати в обмеженні функціонування різного ступеня прояву органів та кінцівок дитячого організму. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 15 вересня 2021 р. № 957 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти», дітям з фізичними труднощами можуть надаватися різні рівні підтримки. Загалом визначено п'ять рівнів, і кожен із них спрямований на забезпечення максимальної участі, комфорту та розвитку дитини в освітньому середовищі.

Діти з дитячим церебральним паралічем (ДЦП) є найбільш репрезентативною групою для дослідження проблем та особливостей розвитку, навчання й соціальної адаптації дітей з фізичними труднощами. Тому у нашому дослідженні основна увага буде приділена саме дітям із ДЦП як найбільш численній і водночас різномірній групі серед дітей із фізичними труднощами. Такий підхід дозволить більш ґрунтовно проаналізувати специфіку їхніх потреб, визначити ефективні напрями корекційно-педагогічної роботи та розробити практичні рекомендації, які можуть бути застосовані і щодо інших категорій дітей з подібними порушеннями рухової сфери.

Ми погоджуємося з думкою А. Синиці, що ДЦП тяжко інвалідизує дитину, коли страждає не лише рухова сфера, але й виникають порушення інтелектуальної та мовленнєвої діяльності. ДЦП є результатом ураження мозку дитини у перинатальному періоді розвитку або у періоді новонародженості і залишається актуальною проблемою дитячої неврології у всьому світі і сьогодні [2].

Для дітей з церебральним паралічем характерний своєрідний психічний розвиток, обумовлений поєднанням раннього органічного ураження головного мозку з різними руховими, сенсорними порушеннями (патологія зору, слуху, кінестетичного сприйняття) і мовними порушеннями. Важливу роль в генезі психічних порушень відіграють обмеження діяльності, соціальних контактів, а також умови виховання і оточення.

Цифрові технології відіграють усе більшу роль в освіті, сприяючи забезпеченню її доступності та відкритості, підвищенню якості навчання і, відповідно, висувають підвищені вимоги до цифрової компетентності педагогів. Стрімке й масштабне розповсюдження цифрових технологій зумовлює трансформацію методів надання якісної освіти, системи

роботи в дистанційному режимі, постає проблема добору необхідних ресурсів і відповідних технологій, а також формування сприятливого середовища для навчання [4].

Michael Fullan, відомий канадський педагог та експерт в галузі освіти, описує важливість впровадження цифрових технологій в освітній процес як перехід від традиційного до цифрового навчання. Згідно з його поглядами, цифрові технології можуть допомогти у створенні інтерактивних навчальних середовищ, які забезпечують активну участь здобувачів освіти у навчальному процесі [5].

М. Fullan вважає, що використання цифрових технологій може допомогти у забезпеченні персоналізованого навчання, що дозволяє кожному здобувачу освіти зосередитися на своїх потребах та інтересах.

Наприклад, можна легко комбінувати текст, зображення та звук. Мультимедійні навчальні матеріали можуть містити текстову версію, що полегшує сприйняття інформації особами з порушеннями слуху. Програми екранного доступу, засновані на технологіях синтезу мови, озвучують текстову та графічну інформацію, виведену на монітор. Вони забезпечують доступ до популярних додатків Windows та Інтернету, використовуючи вбудований синтезатор мови та звукову карту для виведення вмісту екрана комп'ютера на акустичні системи чи брайлівські дисплеї [1].

Використання мобільних додатків у спеціальній освіті є поширеним завдяки доступності смартфонів і планшетів та можливості індивідуалізації навчання через адаптацію контенту (шрифти, кольори, структура завдань) відповідно до потреб учнів з особливими освітніми потребами. Мобільні додатки також сприяють розвитку самостійного навчання, дозволяючи учням працювати у власному темпі й багаторазово повторювати матеріал для глибшого його засвоєння.

Перспективним напрямом є використання технологій доповненої та віртуальної реальності (AR/VR), адаптованих до потреб учнів з обмеженими можливостями, які забезпечують мультимодальний підхід і підвищують ефективність засвоєння матеріалу. Моделювання реальних ситуацій у VR сприяє активному зануренню в навчальний процес, роблячи його більш практичним, динамічним і мотиваційним.

Серед інноваційних освітніх програм виокремлюються Quiver – 3D Coloring App, а також додатки Animal 4D + і Space 4D +, розроблені компанією Octagon Studio. Вони дають змогу за допомогою мобільних пристроїв інтерактивно вивчати тваринний світ і космос, сприяючи розвитку пізнавального інтересу, просторового мислення та креативності дітей [4].

В Одеському обласному благодійному фонді реабілітації дітей-інвалідів «Майбутнє», або ще його називають «Будинок з янголом», вже

декілька років застосовують в якості лікувальної фізкультури технології VR. Однією з них є балансувальна платформа «Wii», яку використовують для розвитку рівноваги, формування та удосконалення ходьби у дітей із опорно-руховими розладами та дискоординацією. Балансувальна дошка Nintendo Wii Balance Board має сенсори тиску, які визначають переміщення центру ваги тіла дитини. Інформація про рухи (крокування на місці, стрибки, імітація ходьби) передається з дошки до приставки і проєктується на сюжет та персонажів, дозволяючи дитині керувати грою за допомогою крокових рухів.

Цифрові технології мають значні переваги: вони сприяють індивідуалізації навчального процесу, підвищують мотивацію, формують навички самостійності, забезпечують кращий зворотний зв'язок і дозволяють відстежувати прогрес учнів. Водночас існують певні виклики, пов'язані з упровадженням таких технологій. Серед них – недостатня підготовка педагогів, обмежене фінансування, висока вартість спеціалізованого обладнання, а також ризики надмірного використання цифрових пристроїв, що може негативно впливати на психічне й фізичне здоров'я дітей. Важливо також враховувати питання кібербезпеки та захисту персональних даних.

Основні висновки. Отже, цифрові технології відіграють ключову роль у розвитку сучасної спеціальної освіти, відкриваючи нові можливості для навчання, реабілітації та соціалізації дітей з особливими освітніми потребами. Вони роблять освітній процес більш доступним, гнучким і ефективним, дозволяючи адаптувати навчання відповідно до індивідуальних потреб кожного учня. Правильне та продумане використання цих технологій здатне суттєво підвищити якість життя здобувачів освіти та сприяти їхній повноцінній інтеграції у суспільство. Отже, поєднання педагогічної компетентності, адаптованого освітнього середовища та можливостей цифрових технологій створює умови для успішного навчання, розвитку й соціалізації дітей з фізичними труднощами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуренко О., Мицик Г., Попова А., Лопатіна Г. Використання цифрових технологій для реалізації інклюзивної вищої освіти: перспективи та обмеження. *Інклюзія і суспільство*. 2023. № 2. С. 28–36. <https://doi.org/10.32782/2787-5137-2023-2-4>
2. Синиця А. Логопедичний супровід дитини раннього віку з церебральним паралічем : дис. ... д-ра філософії. Київ, 2024. 257 с.
3. Слупська Я., Шкуренко О. Застосування віртуальної реальності (VR) у освіті. *Молодий вчений*. 2022. № 9 (109). С. 82–88. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-9-109-19>
4. Tolmach M. Digital Technologies in Education: Possibilities and Trends of Application. *Digital Platform: Information Technologies in Sociocultural Sphere*. 2021. Vol. 4, no. 2. P. 159–171. <https://doi.org/10.31866/2617-796x.4.2.2021.247474>
5. Fullan M. Why Some Leaders Succeed and Others Fail. Thousand Oaks: Corwin, 2018. 160 p. ISBN 9781544309927.

Анна СУХОРУКОВА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Наталія АНАСТАСОВА,**

старша викладачка (БДПУ)

ЛОГОПЕДИЧНИЙ СУПРОВІД СІМ'Ї ДИТИНИ З ДИЗАРТРІЄЮ

Актуальність. Проблема мовленнєвих порушень у дітей залишається однією з актуальних у сучасній логопедії та спеціальній педагогіці. Одним із найбільш складних порушень мовлення є дизартрія, яка виникає внаслідок органічного ураження центральної нервової системи та супроводжується порушенням іннервації мовленнєвого апарату. У дітей із дизартрією спостерігаються труднощі звуковимови, порушення темпу, ритму й інтонації мовлення, недостатній розвиток фонематичних процесів, що негативно впливає на комунікативну діяльність, соціальну адаптацію та подальше навчання дитини.

Ефективність корекційної роботи значною мірою залежить не лише від діяльності логопеда, але й від активної участі сім'ї. Саме родина створює мовленнєве середовище, у якому закріплюються навички, сформовані під час логопедичних занять. Тому організація логопедичного супроводу сім'ї дитини з дизартрією є важливою умовою підвищення результативності корекційного процесу.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема мовленнєвих порушень у дітей, зокрема дизартрії, широко висвітлена у наукових працях українських і зарубіжних дослідників. Значний внесок у її вивчення зробили С. Конопляста, Т. Сак, М. Шеремет, Є. Соботович, В. Тарасун, С. Федоренко, С. Миронова та інші науковці. У їхніх дослідженнях розкрито причини виникнення дизартрії, її клінічні прояви, особливості мовленнєвого розвитку дітей, а також основні напрями корекційної роботи. Окрему увагу вчені приділяють ролі сім'ї у процесі подолання мовленнєвих порушень та необхідності організації логопедичного супроводу батьків. Разом із тим питання ефективної взаємодії логопеда та сім'ї у корекційній роботі потребують подальшого наукового осмислення.

Мета дослідження — теоретично обґрунтувати особливості логопедичного супроводу сім'ї дитини з дизартрією та визначити основні напрями взаємодії логопеда з батьками у процесі корекції мовленнєвих порушень. **Методи дослідження.** Для досягнення поставленої мети було використано комплекс методів: аналіз науково-методичної літератури з проблеми мовленнєвих порушень у дітей; узагальнення та систематизація

наукових підходів до організації логопедичної допомоги; порівняльний аналіз наукових поглядів щодо ролі сім'ї у корекційному процесі.

Сутність дослідження. Дизартрія є складним мовленнєвим порушенням, що виникає внаслідок органічного ураження центральної нервової системи та проявляється порушенням іннервації мовленнєвого апарату. У дітей із дизартрією спостерігаються труднощі координації рухів артикуляційних органів, що призводить до спотворення звуків, порушення чіткості мовлення, зміни темпу, ритму та інтонації. Також відзначаються порушення мовленнєвого дихання, недостатній розвиток моторики та труднощі формування фонематичного сприймання, що ускладнює формування повноцінного мовлення та негативно впливає на комунікативну діяльність, соціальну адаптацію і навчання дитини [1 : 112].

У наукових працях з логопедії підкреслюється, що мовленнєві порушення при дизартрії мають комплексний характер і часто поєднуються з порушеннями моторики, дихання, голосоутворення та загальної координації рухів. Зокрема, М. Шеремет зазначає, що порушення іннервації мовленнєвих м'язів зумовлює недостатню координацію рухів артикуляційного апарату, що безпосередньо впливає на якість звуковимови та загальну виразність мовлення. Залежно від локалізації ураження нервової системи виділяють різні форми дизартрії, кожна з яких характеризується специфічними клінічними та мовленнєвими проявами. Розуміння цих особливостей є важливим для правильної організації логопедичної роботи та вибору ефективних методів корекції [1 : 118].

На важливості раннього виявлення мовленнєвих труднощів наголошує С. Миронова, підкреслюючи, що своєчасна логопедична допомога сприяє успішній соціальній адаптації дитини [2 : 56].

Особливістю корекційної роботи при дизартрії є необхідність комплексного та системного підходу. Такий підхід передбачає поєднання різних методів логопедичної допомоги, спрямованих на розвиток артикуляційної моторики, формування правильного мовленнєвого дихання, розвиток голосу, удосконалення фонематичного сприймання та формування правильної звуковимови. Ефективність корекційної роботи значною мірою залежить від регулярності виконання вправ і закріплення сформованих мовленнєвих навичок у повсякденному житті дитини [1 : 123].

Важливу роль у процесі подолання мовленнєвих порушень відіграє сім'я. Саме родинне середовище є першим і найважливішим соціальним простором розвитку дитини, у якому формуються її мовленнєві, емоційні та комунікативні навички. У процесі повсякденного спілкування з батьками дитина отримує необхідний мовленнєвий

досвід, що сприяє розвитку правильної вимови, збагаченню словникового запасу та вдосконаленню комунікативних умінь [2 : 64].

Разом із тим недостатня обізнаність батьків щодо особливостей мовленнєвого розвитку дітей із дизартрією може знижувати ефективність корекційної роботи. На цьому наголошує Є. Соботович, зазначаючи, що нерозуміння батьками специфіки мовленнєвих порушень може призводити до помилок у вихованні та навчанні дітей з особливостями мовленнєвого розвитку [3 : 53; 3 : 61].

Логопедичний супровід сім'ї передбачає системну взаємодію логопеда та батьків, спрямовану на створення оптимальних умов для мовленнєвого розвитку дитини. Він включає комплекс заходів, спрямованих на підвищення педагогічної компетентності батьків, формування розуміння особливостей мовленнєвого розвитку дитини та навчання ефективним способам взаємодії з нею [4 : 141].

Однією з основних форм такої роботи є індивідуальні консультації, під час яких логопед ознайомлює батьків з особливостями мовленнєвого розвитку дитини, пояснює причини мовленнєвих труднощів і надає рекомендації щодо організації занять у домашніх умовах. Важливим елементом супроводу є навчання батьків практичним методам розвитку мовлення дитини, зокрема виконанню артикуляційних вправ та вправ для розвитку мовленнєвого дихання і голосу [4 : 150; 5 : 110].

Ефективною формою роботи є також спільні заняття, під час яких батьки можуть спостерігати за методами роботи логопеда та брати участь у виконанні вправ разом із дитиною. Це допомагає їм краще зрозуміти специфіку корекційної роботи й отримати практичні навички для подальших занять удома, а також сприяє зміцненню емоційного контакту між батьками та дитиною [5 : 78].

Важливою складовою логопедичного супроводу є психологічна підтримка родини, оскільки виховання дитини з мовленнєвими порушеннями часто супроводжується переживаннями та тривогою батьків. Тому важливо формувати у них позитивне ставлення до корекційного процесу та віру у можливість подолання мовленнєвих труднощів [2 : 63].

Водночас важливим є інформування батьків про необхідність систематичного виконання корекційних вправ. Регулярне дотримання рекомендацій логопеда у домашніх умовах сприяє закріпленню сформованих мовленнєвих навичок у різних ситуаціях спілкування [4 : 42].

Логопедичний супровід сім'ї дитини з дизартрією є важливою складовою комплексної корекційної допомоги. Його мета – формування у батьків знань і практичних умінь для підтримки мовленнєвого розвитку дитини у повсякденному житті. Співпраця логопеда та сім'ї сприяє створенню єдиного корекційного середовища та ефективнішому формуванню мовленнєвих навичок [5 : 112].

Основні висновки. Дизартрія є складним мовленнєвим порушенням, яке суттєво впливає на мовленнєвий і комунікативний розвиток дитини. Ефективність корекційної роботи значною мірою залежить від комплексного підходу та систематичності виконання логопедичних вправ. Важливу роль у подоланні мовленнєвих труднощів відіграє сім'я, оскільки саме в умовах родинного середовища дитина має можливість постійно практикувати мовленнєві навички. Організація логопедичного супроводу сім'ї сприяє підвищенню педагогічної компетентності батьків, формуванню у них практичних умінь підтримувати мовленнєвий розвиток дитини та забезпечує ефективну взаємодію між логопедом і родиною. Отже, логопедичний супровід сім'ї є важливою складовою комплексної допомоги дітям із дизартрією та сприяє підвищенню результативності корекційної роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конопляста С. Ю., Сак Т. В. Логопсихологія : навч. посіб. Київ : Центр університетської літератури, 2017. 296 с.
2. Миронова С. П. Логопедія : підручник для студентів спеціальних закладів освіти. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2015. 320 с.
3. Соботович Є. Ф. Порушення мовленнєвого розвитку у дітей та шляхи їх корекції. Київ : ІСДО, 1995. 204 с.
4. Тарасун В. В. Логопедія : навчальний посібник. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. 312 с.
5. Федоренко С. О. Корекційна робота при дизартрії у дітей : навчально-методичний посібник. Київ : Освіта України, 2016. 224 с.

Анастасія ТОРМАХОВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Оксана СТІЛЬЧУК,**
к.психол.н., старша викладачка (БДПУ)

МИСТЕЦТВО СПРОТИВУ: ЕСТЕТИЧНИЙ ДОСВІД ЯК СПОСІБ ПОДОЛАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТРАВМИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Актуальність. Мистецтво є однією з важливих частин людського життя. Функції, які воно виконує, є вкрай багатоманітними. Воно є не лише формою реалізації творчого потенціалу людини, засобом релаксації чи шляхом передачі культурного досвіду, а й чинником психологічної стабілізації. Повномасштабна війна в Україні спричинила появу колективної психологічної травми, яка має всеохопний характер. За таких умов особливо актуальним стає феномен «мистецтва спротиву», яке постає не лише як політичний чи ідеологічний жест, а й як терапевтична та екзистенційна відповідь на травматичний досвід.

Йдеться про те, що чимало митців в сфері образотворчого, музичного, кінематографічного, літературного мистецтва обрали свої твори в якості засобу трансляції власних переживань, що виникли під впливом воєнних дій. До того ж ряд творів можна позначити як спосіб подолання психологічної травми. Естетичний досвід, що формується і в результаті творчої діяльності митців, і внаслідок її сприйняття, у воєнний час набуває особливої функції. Через мистецьку форму відбувається процес перетворення болю, страху у символічну форму, коли виникає колективна солідарність. Українські художні твори, створені під час війни, демонструють, як культурне виробництво стає механізмом трансформації життєвого травматичного досвіду.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема психологічної травми була широко досліджена в межах теорії травми, яка сформувалася на перетині психоаналізу, літературознавства та культурної теорії наприкінці ХХ століття. Однією з ключових дослідниць у цій галузі є Кеті Карут, яка у праці «Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, and History» [1] розглядає травму як досвід, що не піддається безпосередній репрезентації та повертається у формі фрагментації, повторення й символічного витіснення. За Карут, травма – це не лише подія, а специфічна структура досвіду, що характеризується запізнілою артикуляцією та труднощами інтеграції в наративну цілісність. Вагомий внесок у розвиток теорії травми здійснив Домінік ЛаКапра у праці «Writing History, Writing Trauma» [3], де він розрізняє «відігравання» (acting out) та «опрацювання» (working through) травматичного досвіду. Перше передбачає повторюваність та емоційну фіксацію на травматичному минулому, тоді як друге означає рефлексивну взаємодію, що сприяє поступовій інтеграції травматичного досвіду в особистісну та колективну пам'ять. Таким чином художня діяльність може розглядатися як форма «опрацювання», що відкриває можливості для трансформації болісного досвіду без його витіснення або повторного відтворення. Значний вплив має праця Джудіт Герман «Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence – From Domestic Abuse to Political Terror» [2], у якій травма визначається як досвід, що порушує базове відчуття безпеки, контролю та довіри до світу. Герман підкреслює, що відновлення після травми пов'язане з відновленням почуття агентності, встановленням безпечного середовища та реконструкцією смислів. Нейропсихологічний аспект травми докладно висвітлений у праці Бессела ван дер Колка «The Body Keeps the Score: Brain, Mind, and Body in the Healing of Trauma» [5], де підкреслюється, що травматичний досвід зберігається не лише у пам'яті, а й у тілесних реакціях, впливаючи на регуляцію афекту та сприйняття простору. У сучасних дослідженнях особливу увагу приділено феномену

колективної травми та резильєнтності. У статті Ф. Норріса та співавторів «Community Resilience as a Metaphor, Theory, Set of Capacities, and Strategy for Disaster Readiness» [4] резильєнтність розглядається як здатність спільноти до адаптації, збереження соціальних зв'язків і відновлення функціонування після кризових подій.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є вивчення феномену мистецтва спротиву як естетичного механізму обробки психологічної травми в контексті сучасної війни, зосереджуючись на художніх творах, створених під час повномасштабного вторгнення в Київській області. Для досягнення цієї мети дослідження використовується міждисциплінарна методологічна основа. Дослідження ґрунтується на теорії травми, яка дозволяє інтерпретувати художні тексти як символічні реакції на переживання, що виходять за межі прямої репрезентації. Елементи герменевтичного аналізу застосовуються для інтерпретації художніх творів у їхньому історичному та соціально-культурному контексті. Крім того, аспекти теорії арт-терапії впливають на аналіз, надаючи розуміння психологічних механізмів, за допомогою яких естетичний досвід сприяє емоційній екстерналізації та сенсотворчості.

Сутність дослідження. У контексті воєнного часу не всі художні форми діють з однаковою психологічною інтенсивністю. Хоча література, музика та перформанс можуть звертатися до травми через наратив або звук, публічне візуальне мистецтво має просторовий та колективний вимір. Стріт-арт (графіті та мурали) функціонують безпосередньо в життєвому середовищі постраждалих громад. Вони є частиною не абстрактного символічного простору, а конкретних міських ландшафтів. Звісно, що стріт-арт може створюватись на воєнну тематику і у «мирних» локаціях, в тому числі за межами України, привертаючи увагу до теми війни. Проте набагато більш впливовим та дієвим є стріт-арт, що виник у містах, районах, селищах, трансформованих внаслідок руйнувань.

З психологічної точки зору, травма тісно пов'язана з просторовим досвідом. Середовища, пов'язані з катастрофічними подіями, часто стають тригерами нав'язливої пам'яті та емоційної дисрегуляції. Тому трансформація травматичного простору є не просто мистецьким актом, а психологічно значущою дією. Публічне мистецтво має здатність переосмислювати візуальне оточення, змінюючи афективне значення місця. Накладання символічних образів на руїни, мурали та графіті сприяє тому, що можна описати як колективне емоційне перекодування простору. У цьому сенсі воно функціонує не лише як естетичний жест, а як психологічний інструмент трансформації травматичного простору.

У мистецтві супротиву стріт-арт займає важливе місце, бо він є доступним та вбудованим у повсякденне сприйняття. На відміну від

музейного мистецтва, мурали та графіті є в повсякденному житті, що збільшує їхній потенційний вплив на колективну регуляцію афекту. Вони беруть участь у реконструкції публічного символічного порядку, порушеного війною. Особливо значущими є форми стріт-арту, які знаходяться на деокупованих територіях, де наявне цивільне населення. Прикладом подібних мистецьких форм є графіті, створені в Київській області Бенксі в 2022 році та італійським художником TVBoo.

Вибір для аналізу графіті, створених Бенксі в Бучі, ґрунтується на психологічній функції втручання. Хоча Бенксі не є українським, а британським художником, його роботи були створені як пряма реакція на український травматичний простір та інтегрувалися в локальний та глобальний символічний дискурс. Міжнародний вимір цього втручання вводить додатковий психологічний шар, бо є своєрідним зовнішнім свідченням та визнанням страждань. Психологія травми підкреслює, що визнання відіграє вирішальну роль у процесах одужання, оскільки визнання протидіє ізоляції та підтверджує досвід. З цієї причини вони є релевантним та аналітично продуктивним прикладом у рамках вивчення мистецтва як механізму обробки психологічної травми у воєнний час.

Сім графіті Бенксі, створені в Бородянці, Ірпіні та Гостомелі, у 2022 році, можна інтерпретувати як символічні втручання в простір, позначений колективною психологічною травмою. Теорія травми концептуалізує травматичний досвід як подію, яка перевищує здатність суб'єкта до негайного розуміння та інтеграції [1]. За словами Кеті Карут, травма не повністю засвоюється в момент її виникнення; радше, вона повертається із запізненням у фрагментованих або зміщених формах. У цьому сенсі зруйнований міський простір стає постійним візуальним нагадуванням про необроблений досвід. Публічне мистецтво, розташоване в такому ландшафті, може функціонувати як те, що дослідники травм описують як посередницьку структуру. Замість того, щоб безпосередньо представляти насильство, графіті Бенксі вводять метафоричні образи, які дозволяють символічну артикуляцію. Образ пімнатки, яка балансує на зруйнованій будівлі, можна інтерпретувати як візуальну метафору рівноваги в нестабільності. З психологічної точки зору, травматичні середовища пов'язані з порушенням регуляції афекту та підвищеною тривожністю [2]. Метафора рівноваги символічно знову вводить можливість внутрішньої регуляції, незважаючи на зовнішній хаос.

Домінік ЛаКапра розрізняє «відігрування», яке передбачає компульсивне повторення травматичного досвіду, та «пророблення», яке передбачає рефлексивну залученість та часткову інтеграцію [3]. Графіті в Бучі не відтворюють сцени насильства; радше вони переосмислюють простір через символічну інверсію та естетичну

трансформацію. Цей процес узгоджується з логікою «пророблення», оскільки він вводить дистанцію та рефлексію замість повторення.

Ще одне графіті, що зображує хлопчика, який перемагає у двобої дорослого дзюдоїста, можна зрозуміти крізь призму відновлення агентивності. Травма часто передбачає радикальну безпорадність та втрату контролю [5]. Візуально змінюючи ієрархію влади, твір мистецтва символічно реконструює агентивність на колективному рівні. Зображення не заперечує вразливість; натомість воно перетворює вразливість на потенційну силу.

Графіті, створені італійським вуличним художником TVBoy (Сальваторе Бенінтенде) у Бучі та Ірпіні у 2023 році, є ще одним значним прикладом мистецтва спротиву, що функціонує в психологічно травмованому середовищі. Роботи TVBoy часто зображують дітей, які малюють символи миру. Ці візуальні наративи сприяють формуванню символічного контрасту між руйнуванням та невинністю, страхом та надією, дитинством та вимушеним дорослішанням. Травматичний досвід порушує відчуття безпеки, безперервності та орієнтації на майбутнє в індивіда та громади. Присутність дітей у роботах TVBoy несе сильну психологічну символіку. У колективній уяві дитинство асоціюється з вразливістю, але також з оновленням та безперервністю життя. Розміщуючи зображення дітей на зруйнованих будівлях, художник символічно знову з'єднує травматичний простір з можливістю майбутньої реконструкції. Цей акт може сприяти відновленню часової когерентності, яка часто фрагментована в травматичних контекстах. Більше того, розташування цих графіті у громадських, добре видимих місцях – поблизу шкіл, адміністративних будівель – посилює їхній колективний психологічний вплив. Публічне вуличне мистецтво функціонує в рамках повсякденного сприйняття, тому воно потрапляє в поле уваги неодноразово.

Відновлення в контексті колективного насильства залежить не лише від індивідуальних стратегій подолання, але й від спільних символічних рамок, які підтримують реконструкцію значення [4]. Публічне мистецтво сприяє формуванню таких рамок. Перетворення зруйнованої архітектури на місце естетичного вираження змінює емоційне кодування простору. Міський пейзаж перестає функціонувати виключно як травматичний тригер і стає засобом колективного переосмислення. Таким чином, графіті Бенксі та TVBoy можна розуміти як естетичні механізми символічного стримування, регуляції афекту та відновлення колективної діяльності. Їхнє психологічне значення полягає не в усуненні травми, а в реструктуризації емоційних та символічних стосунків з травматичним простором.

Основні висновки. Мистецтво спротиву може функціонувати як психологічно значущий механізм для обробки колективної травми у

воєнний час. У просторі, трансформованому руйнуванням, травма є не лише індивідуальним досвідом, а й спільним афективним станом, вбудованим у соціальний простір. Тому художні втручання, розташовані в таких середовищах, набувають особливої психологічної актуальності. Графіті Бенксі та TVBoу в Київській області ілюструють, як публічний стріт-арт може перетворити простір, пов'язаний з втратою та страхом, на місце символічного переосмислення. Вводячи метафоричні образи в зруйновані міські ландшафти, графіті сприяють емоційному переосмисленню травматичного оточення. Замість того, щоб відтворювати сцени насильства, вони пропонують нові візуальні наративи, що виступають закликами до стійкості та емоційного відновлення. З психологічної точки зору, таке символічне переосмислення підтримує процеси регуляції афектів та реконструкції значень. Інверсія владних відносин та образи стабільності в умовах руйнування протидіють почуттям безпорадності, які часто супроводжують травматичний досвід. Крім того, публічний та колективний характер стріт-арту посилює їхній вплив. Мистецтво супротиву, таким чином, постає як важливе міждисциплінарне явище на перетині психології, досліджень травм та сучасної візуальної культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Caruth C. *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, and History*. Baltimore : Johns Hopkins University Press, 2016. 207 p.
2. Herman J. L. *Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence – From Domestic Abuse to Political Terror*. New York : Basic Books, 1997. 304 p.
3. LaCapra D. *Writing History, Writing Trauma*. Baltimore : Johns Hopkins University Press, 2014. 264 p.
4. Norris F. H., Stevens S. P., Pfefferbaum B., Wyche K. F., Pfefferbaum R. L. Community resilience as a metaphor, theory, set of capacities, and strategy for disaster readiness. *American Journal of Community Psychology*. 2008. Vol. 41, No. 1–2. P. 127–150. doi: 10.1007/s10464-007-9156-6.
5. Van der Kolk B. A. *The Body Keeps the Score: Brain, Mind, and Body in the Healing of Trauma*. Penguin Books, 2015. 464 p.

Євген ФЕНЬ,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Оксана СТРИЛЬЧУК,**

к.психол.н., ст. викл. (БДПУ)

СПЕЦИФІКА ТА МОТИВАЦІЯ ДО СПІВПРАЦІ В КОРПОРАТИВНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Актуальність. Працівники в будь-якій організації є основним капіталом для досягнення успіху. Щоб успіх був стабільним і сталим –

необхідно домогтися позитивної та невимушеної співпраці між колективом на різних його рівнях. У сучасному корпоративному житті співпраця є не лише практичною потребою, а й феноменом, що має психологічні підвалини. Організації досягають найбільшого успіху саме тоді, коли формується середовище, засноване на довірі та етичному ставленні. Таким чином можна розглянути співпрацю як нормативний принцип і водночас як щоденну практику, що формує корпоративну культуру. Також, необхідно зазначити, що велику роль у злагодженні та налаштуванні колективу на досягнення певної мети відіграє саме мотивація до співпраці. Це питання має значну актуальність для сучасного психологічного дискурсу.

Ступінь досліджуваності проблеми. У сучасному науковому дискурсі з організаційної психології проблема мотивації персоналу розглядається крізь призму управління змінами, інноваційного розвитку та результатуючі орієнтованих моделей менеджменту. Зокрема, у статті А. Гонтарук «Психологічні аспекти LEAN: мотивація персоналу, подолання опору змінам» (2025) досліджуються внутрішньоорганізаційні психологічні механізми підтримки змін, роль довіри, залученості та зниження опору персоналу в процесі трансформації управлінських практик. Праця О. Єськова та Н. Дарченко «Система мотивації персоналу, орієнтована на цілі та результати його роботи» (2010) акцентує увагу на побудові результативних мотиваційних систем, що поєднують стратегічні цілі підприємства з індивідуальною відповідальністю працівників. У дослідженні М. Іванової та І. Міро «Мотивація персоналу до креативності як фактор забезпечення конкурентоспроможності, інноваційності та адаптаційної спроможності підприємства» (2024) мотивація розглядається як чинник розвитку творчого потенціалу та інноваційної активності організації. Стаття А. Карпенко та Н. Карпенко «Формування та мотивація інноваційного лідерства в інноваційних екосистемах» (2025) розширює проблематику, аналізуючи мотиваційні засади розвитку лідерських компетентностей у середовищі змін та інновацій. Водночас у праці В. Кулик та О. Бехтера «Інноваційні підходи до мотивації персоналу на основі KPI як чинник підвищення ефективності управління підприємством» (2025) обґрунтовується використання кількісних показників ефективності як інструменту формування прозорої та результативної мотиваційної системи.

Мета і методи дослідження. Метою даного дослідження є теоретичне обґрунтування специфіки співпраці в корпоративній психології (співпраця працівників в колективі), а також визначення психологічних чинників, що зумовлюють формування мотивації до співпраці в організаційному середовищі (методи мотивації до співпраці). Для досягнення поставленої мети використано теоретичний і порівняльний аналіз, системний підхід.

Сутність дослідження. Будь-яка сучасна компанія може мати у своєму штаті багато висококваліфікованих, умовно «зіркових», працівників – спеціалістів різних рівнів (топ-менеджерів, клерків, робітників тощо), де кожен у межах своєї професійної діяльності демонструє високий рівень компетентності. Проте навіть за наявності індивідуальної професійної досконалості відсутність ефективної співпраці між працівниками та між ієрархічними рівнями організації може призвести до результату, який не відповідає стратегічним очікуванням компанії.

У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема мотивації до співпраці, тобто формування внутрішньої та зовнішньої залученості працівників до командної взаємодії задля досягнення позитивного й довготривалого результату. Значущість цієї проблематики посилюється в умовах трансформацій, нестабільного економічного середовища та постійних організаційних змін. Додатковими чинниками впливу виступають стрімкий розвиток інформаційно-цифрових технологій, зміна поколінь на ринку праці, а також необхідність адаптивності українського бізнес-середовища до сучасних реалій, зокрема поширення різних форм зайнятості, серед яких дедалі більшої популярності набуває дистанційна форма роботи.

Саме в цих умовах ідеї співпраці виходять за межі суто управлінських підходів і активно інтегруються у прикладні сфери – коучинг, організаційну етику, практики відповідального лідерства. Корпоративна психологія розглядає співпрацю як фундамент командної ефективності, підкреслюючи значення спільних цінностей і норм для забезпечення довготривалої взаємодії в корпораціях. Водночас такі психологічні характеристики, як емпатія, самосвідомість і розвинена емоційна компетентність, безпосередньо впливають на здатність керівників і працівників до конструктивної співпраці.

Актуальність взаємозв'язку співпраці та мотивації підтверджується й сучасними науковими дослідженнями. Зокрема, М. Іванова зазначає, що співпраця та мотивація є складовими креативності: «Складові креативності, які включають, по-перше, корпоративну культуру та лідерство, по-друге, розвиток та навчання співробітників, по-третє, гнучкість у роботі та робочому середовищі, в-четвертих, комунікацію та співпрацю, та по-п'яте, мотивацію та розвиток, в умовах військової агресії, обстрілів та відключення електроенергії доцільно доповнити створенням безпечного середовища для здійснення трудової діяльності, генерування та реалізації ідей» [3 : 114]. Таким чином, співпраця постає не лише інструментом підвищення ефективності, а й психологічною умовою інноваційності та стійкості організації в кризових обставинах.

Разом із тим, поряд із позитивним потенціалом мотиваційних механізмів, у науковому дискурсі окреслюються й ризики їхнього некоректного застосування. Якщо у М. Іванової акцент зроблено на синергії співпраці та мотивації як чиннику розвитку, то В. Кулик зосереджує увагу на можливих деструктивних наслідках неправильно побудованої системи стимулювання, зокрема в контексті персоналізації KPI. Автор наголошує, що демотивація може стати руйнівником колективної співпраці: «Коли працівники зосереджені виключно на власних показниках, формується так зване «тунельне мислення». Вони починають бачити лише вузьку ділянку своєї роботи й втрачають відчуття загальної мети компанії. Це породжує конкуренцію всередині команди, знижує рівень співпраці, гальмує інноваційність. Така фрагментація зусиль суперечить самій ідеї стратегічного розвитку, де потрібна синергія й командна узгодженість» [5 : 345]. Продовжуючи цю думку, В. Кулик підкреслює ризики надмірної індивідуалізації показників ефективності: «... персоналізація KPI має і певні ризики. По-перше, вона може створювати відчуття нерівності... По-друге, адміністрування персоналізованих KPI у великих організаціях є доволі ресурсозатратним... Крім того, надмірна індивідуалізація здатна розмити стратегічну цілісність... Ще одним викликом стає ризик заниження планки...» [5 : 346].

У сучасних дослідженнях співпраця розглядається не лише як позитивний психологічний ресурс організації, але й як вразлива система, що потребує збалансованої мотиваційної політики, здатної поєднати індивідуальні результати з командною узгодженістю та стратегічною цілісністю. У цьому контексті В. Кулик звертає увагу на інноваційні підходи до стимулювання персоналу, зокрема визначає гейміфікацію як перспективний напрям у системі мотивації. Сутність цього підходу полягає у використанні ігрових практик – візуалізації прогресу, запровадженні нагород, балів, значків, рівнів і рейтингів. Такий механізм особливо ефективний у виконанні рутинних і повторюваних завдань, коли рівень внутрішньої мотивації працівників знижується. Практичним прикладом реалізації цього підходу є впровадження компанією Cisco програми «MyKPI Challenge», що сприяла підвищенню командної згуртованості та активізації взаємодії між працівниками. Отже, мотиваційні інструменти нового покоління можуть виступати не лише стимулом до результативності, а й засобом підтримки командної співпраці.

Разом із тим, поряд із сучасними інструментами мотивації, у наукових дослідженнях зберігається увага до базових принципів формування зацікавленості персоналу у спільному результаті. Так, О. Єськов підкреслює, що «... мотивація персоналу, створення умов для його зацікавленості в результатах діяльності підприємства, розвиток соціального партнерства стають нагальними задачами підприємства» [2 : 194]. Водночас автор наголошує на значенні матеріальної складової: «...

важливу роль у рішенні економічних і соціальних завдань підприємства, його структурних підрозділів відіграє колективна і індивідуальна матеріальна зацікавленість» [2 : 198]. Таким чином, якщо В. Кулик акцентує увагу на інноваційних та поведінкових механізмах стимулювання, то О. Єськов підкреслює фундаментальне значення поєднання індивідуальної й колективної зацікавленості як основи стабільної співпраці в організації.

А. Гонтарук, аналізуючи впровадження Agile-підходів у корпоративному середовищі, підкреслює їхній зв'язок із принципами Lean-методології, зокрема в аспекті формування особистої відповідальності працівників. Дослідниця наголошує, що відповідальність не є вродженою характеристикою, а формується в процесі професійної соціалізації та розвитку організаційної культури. Вона пов'язана зі здатністю передбачати наслідки власних дій, проявляти креативність у розв'язанні проблем і спиратися на «позитивну мотивацію до співпраці» [1 : 36]. За А. Гонтарук, застосування Agile в організації передбачає створення активної навчальної системи, яка орієнтує працівників як на індивідуальну, так і на колективну ефективність. Йдеться про розвиток умінь формувати спільну мету й брати відповідальність за її досягнення, гнучко змінювати стиль лідерства залежно від ситуації, організовувати конструктивну взаємодію та самоуправління в команді. Важливими складовими також виступають використання сильних сторін членів команди, вироблення процедур командної взаємодії та системна передача знань у межах колективної діяльності. Досліджуючи інноваційність, він зазначає, що «в інноваційних екосистемах ключову роль відіграють взаємозв'язки між людьми з різним професійним, культурним і когнітивним досвідом...» [4 : 29]. Автор підкреслює, що успіх таких систем залежить від здатності учасників вибудовувати довірчі відносини, долати міжособистісні та міжкультурні бар'єри й знаходити спільну мову задля ефективної кооперації та спільного творення інновацій. Відтак ефективність інноваційної екосистеми ґрунтується на внутрішніх мотивах учасників та їх стимулюванні до взаємодії в межах системи.

Основні висновки. Співпраця в корпоративній психології постає не лише як інструментальна форма взаємодії працівників, а як комплексний соціально-психологічний феномен, що ґрунтується на довірі, спільних цінностях, відповідальності та мотиваційній узгодженості. Аналіз сучасних наукових підходів дозволяє стверджувати, що ефективна командна взаємодія є результатом поєднання внутрішньої мотивації, продуманої системи стимулювання та сформованої корпоративної культури. Встановлено, що мотивація до співпраці виконує системоутворюючу функцію в організації: вона забезпечує інтеграцію індивідуальних цілей із стратегічними завданнями компанії, сприяє інноваційності та підвищує адаптивність у кризових умовах. Водночас надмірна індивідуалізація

показників ефективності або некоректне застосування мотиваційних інструментів можуть призводити до демотивації, фрагментації зусиль і зниження рівня командної згуртованості. Сучасні підходи – зокрема використання KPI, гейміфікації, Agile та Lean-методологій – демонструють потенціал формування відповідальної, саморегульованої та інноваційно орієнтованої команди. Проте їх ефективність залежить від балансу між індивідуальною та колективною зацікавленістю, розвитку довірчих відносин і створення безпечного психологічного середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гонтарук А. Психологічні аспекти LEAN: мотивація персоналу, подолання опору змінам. *Universum*, 2025. № 16. С. 31–44.
2. Єськов О., Дарченко Н. Система мотивації персоналу, орієнтована на цілі та результати його роботи. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2010. № 2. Т. 1. С. 194–198.
3. Іванова М., Міро І. Мотивація персоналу до креативності як фактор забезпечення конкурентоспроможності, іноваційності та адаптаційної спроможності підприємства. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2024. Том 25. Випуск 2 (73). С. 111–120.
4. Карпенко А., Карпенко Н. Формування та мотивація інноваційного лідерства в інноваційних екосистемах. *Управління змінами та інновації*. 2025. № 14. С. 25-33.
5. Кулик В., Бехтер О. Інноваційні підходи до мотивації персоналу на основі KPI як чинник підвищення ефективності управління підприємством. *European scientific journal of Economic and Financial innovation*. 2025. № 3 (17). С. 342–352.

Світлана ФОМІНА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти
Науковий керівник: **Наталія АНАСТАСОВА**
старша викладачка (БДПУ)

КОРЕКЦІЯ ЗАЙКАННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ КАЗКОТЕРАПІЇ

Актуальність. Розвиток мовлення у дошкільному віці є фундаментом соціалізації та формування особистості. Одним із найскладніших порушень у цей період є зайкання, що проявляється у розладах темпу й ритму мовлення внаслідок судом мовленнєвого апарату. Проблема загострюється через супутні психологічні труднощі: тривожність, логофобію та мовленнєвий негативізм. Пошук ефективних засобів впливу, що поєднують логопедичну та психологічну корекцію, зокрема казкотерапію, є надзвичайно актуальним для сучасної спеціальної освіти.

У сучасних дослідженнях логопедії підкреслюється, що заїкання негативно впливає не лише на мовленнєвий розвиток дитини, а й на її емоційно-вольову сферу, формування самооцінки та комунікативних навичок. Саме тому проблема раннього виявлення та ефективної корекції цього порушення привертає значну увагу науковців і практиків [5]. У науковій літературі зазначається, що використання комплексних методів корекційного впливу, які поєднують мовленнєву та психологічну підтримку дитини, значно підвищує результативність логопедичної роботи [3].

Теоретичне підґрунтя розуміння заїкання як психофізіологічного розладу закладено у працях М. Шеремет та С. Коноплястої. Питання симптоматики та причин виникнення розладу досліджував В. Тищенко. Можливості казкотерапії як методу корекції висвітлено у роботах О. Брежнєвої, Н. Гавриш та І. Вачкова, Н. Анастасової.

Мета роботи – теоретично обґрунтувати та дослідити можливості використання казкотерапії у корекції заїкання у дошкільників. **Методи дослідження:** аналіз наукових джерел, узагальнення педагогічного досвіду, систематизація видів казок для логопедичної роботи.

Сутність дослідження. Заїкання характеризується виникненням судом різної локалізації: артикуляційних, голосових та дихальних. За характером проявів виділяємо клонічні судоми (ритмічне повторення звуків) та тонічні (тривала затримка на одному звуці), що суттєво викривляють комунікацію. Психологічний аспект порушення включає формування «кола заїкання»: очікування невдачі – напруження – посилення судом – соціальна ізоляція.

Науковці підкреслюють, що заїкання має складну багатофакторну природу та формується під впливом як біологічних, так і психосоціальних чинників. Зокрема, М. Шеремет та С. Конопляста зазначають, що порушення плавності мовлення часто супроводжується змінами емоційного стану дитини, підвищеною тривожністю та страхом мовлення [2]. У свою чергу, дослідники казкотерапії наголошують на її значному потенціалі у корекційній роботі з дітьми, оскільки казка дозволяє створити безпечний емоційний простір для мовленнєвої активності та сприяє подоланню психологічних бар'єрів спілкування [1].

Казкотерапія у роботі з такими дітьми виступає як інструмент м'якого впливу, що дозволяє розірвати це коло. Вона базується на використанні п'яти видів казок: художніх (народних та авторських), дидактичних, медитативних, психокорекційних та психотерапевтичних. Кожен вид виконує свою функцію: 1. **Дидактичні казки** допомагають засвоїти нові мовленнєві навички в ігровій формі. 2. **Психокорекційні казки** спрямовані на зміну поведінки дитини та подолання страху мовлення через ідентифікацію з героєм, який також мав труднощі, але зміг їх подолати.

3. Медитативні казки використовуються для зняття м'язового напруження та формування правильного мовленнєвого дихання.

Механізм корекції за допомогою казки включає три важливі етапи. На першому – дитина слухає та емоційно сприймає сюжет, що знижує загальний рівень тривожності. На другому етапі відбувається обговорення та «проживання» ситуацій героїв, де дитина мимоволі використовує плавне мовлення, бо її увага зосереджена на сюжеті, а не на контролі артикуляції. На третьому етапі – театралізація або малювання казки – відбувається закріплення позитивного досвіду спілкування. Використання методики О. Ревкун дозволяє створити безпечне середовище, де дитина ідентифікує себе з героєм і разом з ним долає мовленнєві бар'єри [5]. Казка стає простором, де дитина не боїться помилитися, що є критично важливим для усунення логофобії та стабілізації емоційної сфери [4].

Основні висновки. Казкотерапія є універсальним методом, що дозволяє комплексно вирішувати завдання корекції заїкання. Вона сприяє подоланню мовленнєвого негативізму, зниженню рівня тривожності та формуванню психологічної готовності до спілкування. Поєднання розвитку плавності мовлення з терапевтичним потенціалом казки забезпечує ефективну соціальну адаптацію дошкільника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вачков І. В. Казкотерапія: розвиток самосвідомості через психологічну казку. Київ : Академія, 2020. 160 с.
2. Конопляста С. Ю., Шеремет М. К. Логопедія : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2015. 560 с.
3. Марінушкіна О. Є. Порадник логопеда: використання казки в корекційній роботі. Харків : Вид. група «Основа», 2018. 128 с.
4. Пезешкіан Н. Торговець і папуга. Східні історії в психотерапії. Київ, 2019. 240 с.
5. Ревкун О. В. Корекція заїкання у дітей дошкільного віку в ігровій діяльності. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2018. Вип. 34. С. 145–150.

Тетяна ХРАБРИХ,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Світлана ФЕДОРЕНКО,**

д.пед.н., професор (БДПУ)

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ЗАВДАНЬ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Проблематика впровадження інклюзивного навчання набула особливої актуальності у вітчизняній педагогічній теорії та практиці,

оскільки розглядається як ефективний шлях удосконалення процесів соціальної адаптації та інтеграції дітей з особливими освітніми потребами. У межах державної соціальної політики підтримки дітей із порушеннями розвитку, зокрема мовленнєвими, інклюзивна освіта посідає провідне місце як стратегічний напрям модернізації освітньої системи.

Сьогодні активно здійснюється пошук оптимальних підходів і технологій організації спільного навчання дітей з особливими потребами у закладах освіти. Питання навчання дітей із порушеннями мовлення в умовах інклюзії, хоча й має певний досвід реалізації, залишається актуальним і потребує подальшого вдосконалення.

Інтенсивний розвиток інклюзивного навчання в Україні розпочався у 2010-х роках і набув особливого значення в контексті реформи Нової української школи. Такий підхід передбачає навчання дітей з різними порушеннями розвитку, зокрема мовленнєвими, разом із їхніми однолітками у загальноосвітньому середовищі. Важливою складовою цього процесу є психолого-педагогічний супровід, який виступає як цілісна система підтримки, спрямована на індивідуалізацію навчання, корекцію порушень розвитку мовлення та забезпечення ефективної соціалізації дитини.

Поняття «супровід» увійшло в українську педагогіку на початку 2000-х. За Законодавством України «психолого-педагогічний супровід – це комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку дитини, передбачена індивідуальною програмою розвитку» [5]. Для дітей з порушенням мовленнєвого розвитку (ПМР) супровід набуває комплексного характеру: це мультидисциплінарна робота фахівців, спрямована на: відновлення потенціалу розвитку та саморозвитку; корекцію вторинних порушень; засвоєння загальноосвітніх програм; соціальну адаптацію та інтеграцію в суспільство. Супровід дитини з порушенням мовленнєвого розвитку є глибоко індивідуалізованим процесом, що враховує біологічні передумови, педагогічні впливи, сімейне та шкільне середовище. Його метою є створення оптимальних умов для розвитку такої дитини та її входження в соціум.

Аналіз наукових психолого-педагогічних праць (зокрема досліджень А. Колупаєвої [1; 2], Ю. Найди [1], К. Піменової [3], Н. Софій [4], О. Таранченко [2] та ін.) у поєднанні з власними спостереженнями дав змогу окреслити ключові завдання психолого-педагогічного супроводу дітей із мовленнєвими порушеннями в умовах інклюзивного навчання. До них належать: 1) створення сприятливих умов для соціальної адаптації; 2) організація спеціальних освітніх умов; 3) формування готовності учасників освітнього процесу до взаємодії з дитиною; 4) попередження та корекція вторинних відхилень розвитку із формуванням мотивації до подолання труднощів.

Розглянемо зміст зазначених завдань у практичній діяльності асистента вчителя. Перше завдання передбачає забезпечення соціально-психологічної адаптації дитини з порушенням мовленнєвого розвитку до шкільного середовища. Йдеться про підготовку до входження в колектив однолітків та формування комунікативних навичок як у дитини з ПМР, так і в інших учнів. З цією метою асистент учителя проводить ознайомлювальні бесіди про школу, правила поведінки, організацію освітнього процесу, сприяє встановленню контактів через ігрову діяльність.

Для формування толерантного середовища в класі організовуються тематичні заняття (наприклад, «Усі різні – усі рівні», «Разом ми сила»), перегляд та обговорення мультфільмів. Учні готують до сприйняття однокласника з мовленнєвими труднощами через пояснення його особливостей і важливості підтримки. Дитину залучають до спільної діяльності, у якій мовленнєві труднощі не стають домінуючими.

З огляду на типові труднощі комунікації (обмеженість діалогічних умінь, низька мовленнєва ініціативність, недостатнє розуміння емоцій), з дітьми проводяться спеціальні ігри (наприклад, «Відгадай слово», «Сніжна куля», «Живі картини» тощо), а також вправи під час ранкових зустрічей. Це сприяє підвищенню зацікавленості у спілкуванні, покращенню емоційного клімату в класі та формуванню готовності допомагати однокласнику.

Друге завдання полягає в організації індивідуалізованого навчання з урахуванням особливостей дитини. Це включає адаптацію навчальних матеріалів, спрощення інструкцій, варіювання обсягу завдань та застосування спеціальних методів навчання. Важливим є також забезпечення корекційної спрямованості уроків, а саме розвиток пізнавальних процесів, уточнення уявлень про навколишній світ, стимулювання розумової активності.

У процесі роботи застосовуються різні види допомоги: організуюча (структурування діяльності), стимулююча (підтримка уваги та мотивації) та контролююча (перевірка правильності виконання).

Для подолання труднощів у читанні використовуються спрощені тексти, збільшений шрифт, зменшення обсягу матеріалу, додатковий час, аудіоматеріали та вправи типу «читання в парі». При формуванні навички письма застосовується індивідуалізація завдань, використання технічних засобів, можливість альтернативних форм відповіді, а також мультисенсорний підхід («почуй – скажи – побач – напиши»).

Для розвитку пам'яті використовуються опорні схеми, письмові інструкції та алгоритми дій. З метою підвищення концентрації уваги оптимізується робоче місце, структуруються завдання, вводяться додаткові перерви та чіткі часові межі. Для розвитку моторики застосовуються адаптивні засоби, зменшуються вимоги до обсягу письма, дозволяються альтернативні способи виконання завдань.

Третє завдання передбачає формування психологічної готовності педагогів, батьків і учнів до взаємодії з дитиною з мовленнєвими порушеннями. Це реалізовується через консультації, семінари, просвітницьку роботу, спрямовану на подолання стереотипів і формування толерантності. Важливою складовою є індивідуальна робота з батьками, спрямована на підвищення їхньої компетентності та гармонізацію сімейної взаємодії.

Четверте завдання пов'язане з формуванням у дитини внутрішньої мотивації до подолання труднощів і профілактикою вторинних порушень. Воно реалізується через командну взаємодію фахівців (учителя, асистента, психолога, вчителя-логопеда тощо) та розробку індивідуальної програми розвитку. Важливими напрямками є розвиток саморегуляції, формування соціальних навичок і самостійності.

Діагностична робота дозволяє визначити індивідуальні потреби дитини та спланувати корекційно-розвивальну діяльність, спрямовану на розвиток мовлення, пізнавальних процесів та емоційно-вольової сфери. Водночас дослідження свідчать, що соціальна адаптація дітей із мовленнєвими порушеннями може ускладнюватися через неадекватну самооцінку, труднощі спілкування, емоційне напруження та дефіцит підтримки з боку оточення. Підвищена тривожність часто зумовлена недостатньою сформованістю комунікативних умінь і негативним досвідом взаємодії.

У психолого-педагогічному супроводі ефективними є ігрові методи, тренінги, казкотерапія та тілесно-орієнтовані практики. Зокрема, тренінг як форма групової роботи сприяє розвитку самосвідомості, комунікативних умінь і соціальної адаптації. Його організація передбачає невеликі групи, використання як вербальних, так і невербальних засобів взаємодії, а також наближення до реальних життєвих ситуацій.

Отже, психолого-педагогічний супровід дітей із мовленнєвими порушеннями в умовах інклюзивного навчання – це динамічний процес, що має комплексний характер і спрямований на створення сприятливого освітнього середовища, розвиток особистісного потенціалу дитини, формування соціальних навичок та забезпечення ефективної взаємодії всіх учасників освітнього процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інклюзивна освіта: теорія та практика / за ред. А. А. Колупаєвої, Ю. М. Найди. Київ, 2012. 144 с.
2. Колупаєва А.А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта: від основ до практики : монографія. Київ : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.
3. Піменова К. О. Психолого-медико-педагогічний супровід дітей з ТПМ при інклюзивній формі навчання. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2014. Вип. 26. С. 175–179.

4. Софій Н. З. Особливості викладання в інклюзивному навчальному середовищі: практика спільного викладання. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2015. Вип. 10. С. 173–177.

5. Термінологія законодавства. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/24530:63454/sp:dark> (дата звернення: 10.02.2026)

Олена ЧАСНКО,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Аліна СИНИЦЯ,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СЕНСОРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ТА СЕНСОРНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ

Актуальність дослідження. У сучасних умовах зростання кількості дітей з розладами аутистичного спектру (РАС) та питання сенсорної інтеграції набуває особливої актуальності. Порушення сенсорної обробки інформації є однією з провідних причин труднощів соціальної адаптації, комунікації та повсякденного функціонування дітей з РАС. Сенсорна дезінтеграція зумовлює атипову поведінку, емоційну нестабільність, агресивні реакції, що значно ускладнює освітній і корекційно-розвитковий процес. У зв'язку з цим особливої значущості набуває наукове обґрунтування сенсорного виховання як базового компонента психолого-педагогічного супроводу дітей з РАС.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема сенсорної інтеграції та сенсорного виховання дітей з РАС широко представлена в працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Теоретичні засади сенсорної інтеграції були закладені Дж. Айрес, а питання сенсорного розвитку та його впливу на поведінку, навчання і соціальну взаємодію досліджували М. Атаманюк, О. Безсонова, Н. Ільїна, С. Трикоз та ін. Значний внесок у розроблення сенсорного виховання дітей дошкільного віку зробили М. Монтесорі, К. Ушинський, С. Русова, Н. Лубенець. Роль сім'ї у корекційно-розвивальній роботі з дітьми з РАС висвітлена в дослідженнях N. Stadnick, A. Stahmer, L. Brookman-Frazee та ін. Водночас проблема комплексного поєднання сенсорного виховання, сенсорної інтеграції та участі родини потребує подальшого теоретичного узагальнення.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування ролі сенсорної інтеграції та сенсорного виховання у розвитку дітей з розладами аутистичного спектру, а також визначення значення сім'ї у системі корекційно-розвиткової роботи. Для досягнення поставленої мети використано такі **методи дослідження**: аналіз і синтез психолого-

педагогічної та медико-біологічної літератури; узагальнення наукових підходів до проблеми сенсорної інтеграції; систематизація теоретичних положень щодо організації сенсорного виховання дітей з РАС.

Сутність дослідження. Розлади аутистичного спектру розглядаються як складні нейророзвиткові порушення мультифакторного генезу, що супроводжуються дисгармонією психічного, мовленнєвого та моторного розвитку. Однією з ключових характеристик для дітей з РАС є порушення сенсорної інтеграції, яке проявляється у гіпо- та гіперчутливості до сенсорних стимулів, труднощях модуляції відчуттів, стереотипних рухах і поведінці [4].

Сенсорне виховання визначається як система цілеспрямованих педагогічних впливів, спрямованих на розвиток відчуттів і сприймання, формування способів чуттєвого пізнання та вдосконалення сенсорних систем. Для дітей з РАС ефективність сенсорного виховання значною мірою залежить від ступеня вираженості сенсорної дезінтеграції, що зумовлює необхідність поєднання традиційних сенсорних занять із сенсорною інтеграцією.

Особливу роль у корекційно-розвитковому процесі відіграє сім'я, яка забезпечує стабільне сенсорне середовище та можливість інтеграції сенсорних впливів у повсякденні життєві ситуації. Активне залучення батьків до сенсорного виховання сприяє зниженню тривожності дитини, формуванню емоційної регуляції, розвитку комунікативних навичок і підвищенню адаптаційних можливостей. Сутність дослідження полягає у теоретичному аналізі особливостей сенсорної інтеграції та сенсорного виховання дітей з розладами аутистичного спектру як фундаментальних чинників їх психічного, когнітивного та соціального розвитку. Розлади аутистичного спектру розглядаються як складні нейророзвиткові порушення мультифакторного генезу, що поєднують генетично зумовлені чинники, особливості функціонування центральної нервової системи та вплив середовища. Провідним проявом РАС є порушення обробки сенсорної інформації, яке зумовлює дисгармонію розвитку, атипові поведінкові реакції та труднощі адаптації [1].

У ході дослідження встановлено, що сенсорна інтеграція виступає базовим механізмом організації сенсорних сигналів, які надходять до мозку від усіх аналізаторів, і забезпечує адекватну регуляцію поведінки, емоційних станів та пізнавальної діяльності дитини. Порушення цього механізму у дітей з РАС проявляється у вигляді гіпер- та гіпореактивності до сенсорних стимулів, труднощів сенсорної модуляції, сенсорної дезорієнтації, що негативно впливає на формування побутових навичок, мовлення, ігрової діяльності та соціальної взаємодії.

У межах дослідження сенсорне виховання розглядається як цілісна система психолого-педагогічних впливів, спрямованих на

розвиток і впорядкування сенсорних процесів, формування адекватного сприймання властивостей предметів і явищ навколишнього середовища, а також на створення умов для розвитку вищих психічних функцій. Показано, що сенсорне виховання дітей з РАС має будуватися з урахуванням індивідуального профілю сенсорної чутливості, ступеня вираженості аутичних проявів та рівня сенсорної дезінтеграції [4].

Особливу увагу приділено взаємозв'язку сенсорного розвитку з когнітивними та емоційно-вольовими процесами. Доведено, що порушення інтерпретації сенсорних сигналів у дітей з РАС призводить до станів тривожності, фрустрації та дезорганізованої поведінки, оскільки дитина не здатна адекватно ідентифікувати джерело дискомфорту. За таких умов сенсорна інтеграція набуває компенсаторного значення, оскільки сприяє нормалізації сенсорної обробки та формуванню здатності до саморегуляції.

У дослідженні обґрунтовано необхідність диференційованого підходу до сенсорного виховання залежно від ступеня тяжкості РАС. Зокрема, за значної сенсорної дезінтеграції пріоритетного значення набувають спеціальні терапевтичні вправи та сенсорно-інтегративні методики, тоді як традиційні форми сенсорного виховання застосовуються поступово, відповідно до динаміки розвитку дитини. Зі зменшенням проявів сенсорних порушень розширюється питома вага індивідуальних і групових занять, спрямованих на розвиток сенсорного сприймання, мовлення та соціальних навичок [3].

Суттєвим компонентом дослідження є аналіз ролі сім'ї у процесі сенсорного виховання дітей з РАС. Сім'я розглядається як основне середовище, у якому відбувається стабілізація нервової системи дитини та інтеграція сенсорних впливів у повсякденні життєві ситуації. Встановлено, що залучення батьків до сенсорних занять, упровадження сенсорних дієт і створення передбачуваного сенсорного середовища сприяють зниженню рівня тривожності, покращенню емоційного контакту та формуванню адаптивних форм поведінки.

Таким чином, сутність дослідження полягає у комплексному теоретичному осмисленні сенсорної інтеграції як ключового механізму розвитку дитини з РАС та визначенні сенсорного виховання і сімейного втручання як взаємопов'язаних складників ефективної корекційно-розвивальної системи.

Основні висновки. Порушення сенсорної інтеграції є однією з провідних причин труднощів розвитку, навчання та соціальної адаптації дітей з розладами аутистичного спектру. Сенсорне виховання виступає базовою основою когнітивного, емоційного та соціального розвитку дітей з РАС і має реалізовуватися з урахуванням індивідуальних особливостей сенсорної обробки.

Ефективність сенсорного розвитку дітей з РАС забезпечується поєднанням традиційних педагогічних підходів і сенсорної інтеграції залежно від ступеня вираженості порушень.

Сім'я є ключовим компонентом системи корекційно-розвиткової роботи, оскільки створює безперервний сенсорний контекст, сприятливий для регуляції поведінки та емоційного стану дитини. Комплексний підхід до сенсорного виховання за участі фахівців і батьків сприяє підвищенню якості життя дітей з РАС та реалізації їхнього потенціалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Долінчук І., Загребельна О. Застосування методів сенсорної інтеграції в роботі з дітьми, що мають порушення мовлення. *Актуальні проблеми сучасної психологічної науки: виклики сучасності*: збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської студентської інтернет-конференції (м. Житомир, 10 жовтня 2022р.). 2022. С. 145-147.
2. Ayres E. J. The child and sensory integration. Terevyntf, 2017. 277 p
3. Khvorova H. Parental Competence with Autism's Children: Current and Perspective Research. *Mental Health Global Challenges XXI Century, MHGC Proceedings*, 2018, P. 37.
4. Smith L. E., Greenberg J. S., Seltzer M., Hong J. Symptoms and behavior problems of adolescents and adults with autism: Effects of mother-child relationship quality, warmth, and praise. *American Journal on Mental Retardation*. 2008. Vol. 113(5). P. 387-402.

Каміла ЧЕРЕПЕНКО,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 2 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти
Науковий керівник: **Катерина КЛЕЦ,**
викладачка (БДПУ)

ПСИХОДІАГНОСТИКА УВАГИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

Актуальність. Затримка психічного розвитку (ЗПР) є найпоширенішою формою дизонтогенезу серед дітей шкільного віку: за різними даними, вона охоплює від 5 до 11% учнів початкових класів закладів загальної середньої освіти [2]. Серед провідних симптомів ЗПР особливе місце посідають стійкі порушення уваги, які суттєво ускладнюють засвоєння навчального матеріалу, знижують продуктивність навчальної діяльності та перешкоджають соціальній адаптації дитини. В умовах активного запровадження інклюзивного навчання та реформування освітньої системи відповідно до Закону України «Про освіту» [1] виникає нагальна потреба у своєчасній та ефективній психодіагностиці когнітивних функцій молодших

школярів з ЗПР, що визначає актуальність обраної теми й зумовлює необхідність пошуку валідних і надійних діагностичних засобів.

Ступінь досліджуваності проблеми. Питанням когнітивного розвитку та уваги дітей з ЗПР у вітчизняній спеціальній психології приділяли увагу Л. Прохоренко, А. Колупаєва, Л. Савчук [2; 3]. Л. Прохоренко встановила зв'язок між недостатністю саморегуляції та порушеннями довільної уваги у молодших школярів з ЗПР. О. Романчук розглянув поведінкові кореляти дефіциту уваги та обґрунтував доцільність мультиметодного підходу до діагностики [4]. У зарубіжній літературі проблему досліджували R. A. Barkley [5]. Водночас бракує комплексних досліджень, присвячених валідазації психодіагностичного інструментарію для виявлення специфічних особливостей уваги молодших школярів з ЗПР саме в умовах сучасної інклюзивної практики України.

Мета і методи. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та емпірична апробація психодіагностичного комплексу для вивчення особливостей уваги молодших школярів із ЗПР. У дослідженні застосовувалися такі методи: теоретичні (аналіз, синтез та систематизація наукової літератури); емпіричні – тест Тулуз-П'єрона для оцінки концентрації та стійкості уваги, коректурна проба Б. Бурдона для вивчення обсягу й стійкості уваги, таблиці Шульте для виміру переключення і розподілу уваги; а також методи математичної статистики (U-критерій Манна-Вітні для порівняння двох незалежних груп).

Сутність дослідження. Дослідження охопило 42 учні 2-3 класів: 21 дитину з ЗПР (підтвердженим висновком психолого-педагогічної консультації) та 21 нормотипового однолітка. Емпіричний аналіз виявив суттєві міжгрупові відмінності за чотирма властивостями уваги. За показником концентрації діти з ЗПР у тесті Тулуз-П'єрона допустили в середньому у 2,3 рази більше помилок, ніж нормотипові однолітки ($p \leq 0,01$). За даними коректурної проби спостерігалися значне зниження швидкості обробки інформації та виражена нестабільність продуктивності впродовж виконання завдання – характерні прояви виснаженості нервових процесів. Показники переключення уваги (таблиці Шульте) у дітей з ЗПР були статистично значно нижчими ($p \leq 0,01$). Особливо вираженими виявилися порушення довільної уваги: труднощі при цілеспрямованому зосередженні та свідомому утриманні уваги на об'єкті. Мимовільна увага при цьому залишалася відносно збереженою. Застосування комплексу трьох методик дозволило диференціювати дітей з ЗПР за ступенем вираженості порушень (легкий, помірний, виражений), що є принципово важливим для індивідуалізації корекційно-розвивальної роботи.

Основні висновки. Психодіагностика уваги є невід'ємним компонентом комплексного психолого-педагогічного супроводу молодших школярів із ЗПР. Доведено, що батарея з трьох

взаємодоповнювальних методик – тест Тулуз-П'єрона, коректурна проба Б. Бурдона та таблиці Шульте – забезпечує диференційоване вивчення основних властивостей уваги й уможлиблює складання індивідуального корекційного маршруту. Раннє виявлення характеру й ступеня порушень уваги сприяє своєчасному включенню дитини в корекційно-розвивальні програми, що значно підвищує ефективність навчання та забезпечує успішну соціальну інтеграцію учнів з ЗПР. Перспективою подальших досліджень є розроблення і апробація диференційованих корекційних програм з формування довільної уваги для молодших школярів із різним ступенем вираженості ЗПР.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (08.03.2026)
2. Колупаєва А. А., Савчук Л. О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання : навч.-метод. посіб. Київ : Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. 274 с.
3. Прохоренко Л. І. Особливості саморегуляції молодших школярів із затримкою психічного розвитку. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна*. 2012. Вип. 19 (2). С. 395–402. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppk_sp_2012_19%282%29__51_ (дата звернення: 08.03.2026)
4. Романчук О. Гіперактивний розлад з дефіцитом уваги у дітей: практичне керівництво. Львів : Свічадо, 2015. 300 с.
5. Barkley R. A. Attention-Deficit Hyperactivity Disorder : A Handbook for Diagnosis and Treatment. 4th ed. New York : Guilford Press, 2014. 898 p.

Анастасія ЧОКНАДІЙ,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 2 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Інна САМОЙЛЕНКО,**

старша викладачка (БДПУ)

ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ФАХІВЦЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ У XXI СТОЛІТТІ

Актуальність. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується стрімкими процесами цифрової трансформації, що охоплюють усі сфери життєдіяльності людини, не виключенням є й освітня галузь. Активне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, розвиток цифрових платформ, онлайн-ресурсів та інноваційних освітніх інструментів зумовлюють суттєві зміни у змісті, формах і методах організації освітнього процесу. У сучасних умовах особливої уваги набуває формування цифрової компетентності

педагогічних працівників, яка забезпечує здатність ефективно використовувати цифрові технології у професійній діяльності, адаптувати освітній процес до технічних вимог та потреб здобувачів освіти.

Особливої актуальності проблема розвитку цифрової компетентності набуває у сфері спеціальної освіти. Освітній процес дітей з особливими освітніми потребами потребує використання інноваційних педагогічних підходів, індивідуалізації навчання та створення доступного освітнього середовища. Цифрові технології відкривають широкі можливості для розроблення адаптованих навчальних матеріалів, використання мультимедійних ресурсів, інтерактивних програм, альтернативних і допоміжних засобів комунікації, що сприяють ефективнішому засвоєнню навчального матеріалу та розвитку пізнавальної активності дітей.

Крім того, сучасний освітній простір характеризується зростанням ролі дистанційних та змішаних форм навчання, що також потребує від фахівців спеціальної освіти достатнього рівня цифрової підготовки. У зв'язку з цим формування цифрової компетентності майбутніх фахівців спеціальної освіти розглядається як важлива складова їхньої професійної підготовки, що забезпечує готовність до використання сучасних цифрових ресурсів у корекційно-розвитковій та освітній діяльності [1].

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема розвитку цифрової компетентності педагогічних працівників активно досліджується у сучасній педагогічній науці. У наукових працях розглядаються питання цифровізації освіти, формування цифрової грамотності, використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі та розвитку професійної компетентності педагогів.

Сучасні науковці Р. Гуревич, С. Толочко, Г. Мицик, О. Качуровська, С. Чупахіна, М. Пришляк та інші підкреслюють, що цифрова компетентність є важливою складовою професійної компетентності педагога, яка забезпечує ефективне використання цифрових ресурсів в освітньому процесі, організацію інтерактивного навчання та адаптацію освітніх матеріалів до потреб учнів. Водночас специфіка формування цифрової компетентності фахівців спеціальної освіти потребує подальшого наукового осмислення з урахуванням особливостей організації навчання дітей з особливими освітніми потребами [2; 4].

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є теоретичний аналіз сутності цифрової компетентності фахівця спеціальної освіти та обґрунтування її значення для професійної діяльності в умовах цифровізації освітнього простору. Для досягнення поставленої мети використано такі методи дослідження: аналіз і узагальнення наукових джерел, систематизацію наукових підходів до визначення змісту цифрової компетентності, а також теоретичне узагальнення результатів сучасних досліджень.

Сутність дослідження. У сучасному науковому дискурсі цифрова грамотність розглядається як інтегративна характеристика особистості, що відображає здатність ефективно використовувати інформаційно-комунікаційні технології для пошуку, оброблення, аналізу та створення інформації. Вона передбачає вміння застосовувати цифрові інструменти і ресурси для розв'язання навчальних та професійних завдань, організації комунікації, прийняття обґрунтованих рішень та продукування нових знань [3]. У цьому контексті цифрова грамотність виступає важливим складником розвитку сучасної особистості та невід'ємною умовою її ефективної діяльності в умовах інформаційного суспільства.

У наукових дослідженнях цифрова грамотність також розглядається як один із показників розвитку людського капіталу, що відображає рівень готовності людини до функціонування в умовах цифрової економіки та глобалізованого інформаційного простору. Сформованість цифрових умінь і навичок забезпечує здатність особистості безпечно та відповідально використовувати цифрові технології, критично оцінювати інформаційні потоки та ефективно взаємодіяти у цифровому середовищі.

Активні процеси цифровізації суспільства зумовлюють необхідність модернізації змісту професійної підготовки педагогів, удосконалення форм і методів навчання, а також розширення можливостей використання інформаційно-комунікаційних технологій у освітньому процесі. Сучасне освітнє середовище дедалі більше інтегрується у цифровий простір, що передбачає використання електронних освітніх ресурсів, інтерактивних платформ, мультимедійних матеріалів та різноманітних онлайн-сервісів, спрямованих на підвищення якості та доступності освіти.

У зв'язку з цим особливого значення набуває формування цифрової компетентності майбутніх педагогів. Цифрова компетентність розглядається як складна багатокомпонентна характеристика, що охоплює систему знань, умінь, навичок та досвіду використання цифрових технологій у професійній діяльності. Вона включає інформаційну грамотність, вміння працювати з електронними ресурсами та освітніми платформами, здатність використовувати цифрові інструменти для організації навчального процесу, а також забезпечувати безпечне й етичне використання інформаційних технологій.

Сучасний спеціальний педагог повинен володіти не лише технічними навичками роботи з цифровими засобами, а й умінням інтегрувати їх у освітній процес, створювати цифрові навчальні матеріали, застосовувати інтерактивні та мультимедійні ресурси, організовувати онлайн-комунікацію зі здобувачами освіти. Цифрові технології відкривають широкі можливості для використання інтерактивних навчальних програм, мультимедійних засобів, альтернативних та допоміжних засобів комунікації, а також спеціалізованих освітніх платформ, що сприяють

розвитку пізнавальних, мовленнєвих та комунікативних умінь дітей. Використання ІКТ технологій у педагогічній діяльності сприяє підвищенню ефективності навчання, розширює можливості дистанційного освітнього процесу, забезпечує більш гнучку організацію навчальної взаємодії та сприяє розвитку інклюзивного освітнього простору [5].

Застосування цифрових ресурсів у системі спеціальної освіти створює умови для реалізації принципів індивідуалізації та диференціації навчання, забезпечуючи врахування освітніх потреб і можливостей кожної дитини. Інтеграція цифрових інструментів у корекційно-розвиткову діяльність сприяє адаптації змісту навчального матеріалу, розширює спектр педагогічних засобів впливу та підвищує пізнавальну активність і навчальну мотивацію здобувачів освіти. Використання інтерактивних завдань, електронних тренажерів і спеціалізованого програмного забезпечення дає змогу оптимізувати організацію освітнього процесу та сприяти цілеспрямованому розвитку мовленнєвих і когнітивних функцій дітей з особливими освітніми потребами.

Основні висновки. Отже, цифрова компетентність є важливою складовою професійної підготовки фахівців спеціальної освіти та необхідною умовою їхньої ефективної педагогічної діяльності. Її формування забезпечує можливість використання сучасних цифрових технологій у навчальному процесі, сприяє підвищенню якості освіти та створенню інклюзивного освітнього середовища. Розвиток цифрової компетентності майбутніх педагогів сприяє їхній професійній мобільності, здатності адаптуватися до змін інформаційного суспільства та ефективно застосовувати цифрові ресурси у навчанні дітей з особливими освітніми потребами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білик Н. І., Пилипенко В. В., Шостя С. П. Розвиток цифрової компетентності педагогічних працівників у системі післядипломної освіти. *Імідж сучасного педагога*. 2020. № 6 (195). С. 33–50.
2. Гуревич Р., Коношевський Л., Костенко Н. Цифрова компетентність педагогів в умовах інформатизації освіти. *Дидактика*. 2023. № 74. С. 7–13.
3. Захаревич М., Григоренко В. Цифрова компетентність та цифрова грамотність здобувачів вищої освіти. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2024. № 1. С. 18–35.
4. Мицик Г. М., Пришляк М. І. Використання потенціалу студентського самоврядування у формуванні та розвитку цифрової компетентності майбутніх учителів спеціальної освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2022. Т. 91, № 5. С. 145–157.
5. Толочко С. В. Цифрова компетентність педагогів в умовах цифровізації закладів освіти та дистанційного навчання. *Вісник. Серія: Педагогічні науки*. 2021. № 13 (169). С. 45–60.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА

Тетяна АРТЮХ,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Наталя ЗАХАРОВА,**

к.пед.н., доцентка (БДПУ)

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ З ПОСТТРАВМАТИЧНИМ ДОСВІДОМ ЗАСОБАМИ АНІМАЛОТЕРАПІЇ

Актуальність. Сучасні соціальні реалії українського суспільства в умовах повномасштабної війни характеризуються зростанням кількості дітей, які пережили травматичні події, пов'язані з воєнними діями, вимушеним переміщенням, втратою близьких людей, руйнуванням звичного способу життя. Подібний досвід часто супроводжується розвитком посттравматичних реакцій, тривожністю, емоційною напругою, труднощами у спілкуванні та соціальній адаптації. У зв'язку з цим особливого значення набуває організація соціально-психологічної підтримки дітей, яка спрямована не лише на подолання наслідків пережитих подій, але й на формування психологічної стійкості та відновлення внутрішніх ресурсів дитини.

У практиці соціальної роботи та психологічної допомоги все більшої уваги набувають альтернативні та ресурсноорієнтовані підходи, серед яких важливе місце посідає анімалотерапія. Взаємодія дітей із тваринами сприяє зниженню рівня стресу, розвитку емпатії, покращенню емоційного самопочуття та формуванню довірливих стосунків. Залучення тварин до процесу психологічної підтримки створює безпечний емоційний простір, у якому дитина може поступово відновлювати почуття довіри до світу. Використання анімалотерапії відкриває нові можливості для м'якої та ефективної підтримки дітей із посттравматичним досвідом у процесі психологічного відновлення та соціальної адаптації.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблематика психологічних наслідків травматичного досвіду у дітей та шляхів їх подолання активно досліджується українськими й зарубіжними науковцями. Психологічні особливості розвитку дитини в умовах травматичних подій та шляхи психологічної допомоги висвітлюють С. Максименко, Н. Чепелева, В. Панок, О. Кокун, Т. Титаренко, О. Савченко та ін. Теоретико-методологічні засади соціальної роботи та соціально-психологічної підтримки дітей і сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, представлено в роботах І. Зверєвої,

А. Капської, О. Безпалько, Т. Семигіної, Н. Гусак, В. Поліщук, Л. Міщик та ін. Питання використання анімалотерапії, як інноваційного методу психологічної та соціально-педагогічної допомоги, досліджують зарубіжні науковці: Б. Левінсон, А. Файн, О. Оделл, П. Бек, А. Качер та ін.

Мета і методи дослідження. Мета дослідження полягає у теоретичному аналізі особливостей посттравматичного досвіду дітей та обґрунтуванні можливостей застосування анімалотерапії як засобу соціально-психологічної підтримки у системі соціальної роботи. **Методи дослідження:** аналіз, узагальнення та систематизація наукової літератури, порівняння наукових підходів, теоретичне узагальнення результатів.

Сутність дослідження. Сучасні соціальні реалії характеризуються зростанням кількості дітей, які зазнали травматичних подій, пов'язаних із воєнними діями, вимушеним переміщенням, втратою близьких людей, насильством, руйнуванням звичного середовища проживання та іншими кризовими ситуаціями. Дитячий вік характеризується підвищеною емоційною вразливістю та недостатньо сформованими механізмами психологічного захисту, тому травматичні події можуть мати глибокий вплив на розвиток особистості. Подібні обставини суттєво впливають на психоемоційний стан дітей і можуть призводити до формування посттравматичного досвіду, який проявляється у різноманітних психологічних і поведінкових реакціях. У науковій літературі посттравматичний досвід розглядається як сукупність переживань, емоційних реакцій і змін у поведінці, що виникають унаслідок впливу травматичних подій, інтенсивність яких перевищує адаптаційні можливості дитини та порушує її почуття безпеки і стабільності. Для дітей подібні ситуації часто стають серйозним психологічним випробуванням, що впливає на їхнє сприйняття світу, власної безпеки та може формувати відчуття постійної загрози [1 : 235].

Прояви посттравматичного досвіду можуть бути різноманітними і залежати від віку дитини, індивідуальних особливостей, характеру пережитої події та рівня соціальної підтримки. У деяких випадках спостерігаються психосоматичні прояви: підвищена тривожність, страхи, емоційна нестабільність, агресивність а також головний біль, підвищена втомлюваність або зниження апетиту, регресивні поведінкові реакції. Наслідки травматичного досвіду можуть проявлятися як у короткостроковій, так і у довготривалій перспективі. Але за умов належної підтримки дитина здатна поступово відновити емоційну рівновагу та сформувати внутрішні ресурси. Саме тому важливим є забезпечення системної соціально-психологічної підтримки дітей, які пережили травматичні події та потребують комплексної допомоги фахівців різного профілю [5 : 10].

У системі соціальної роботи допомога дітям, які пережили травматичні події, здійснюється на основі комплексного та

міждисциплінарного підходу. У цьому процесі беруть участь соціальні працівники, психологи, педагоги, медичні працівники та інші фахівці. Такий підхід дозволяє поєднувати різні методи допомоги та підвищувати ефективність соціально-психологічної роботи.

Важливим завданням соціально-психологічної підтримки є формування у дітей відчуття стабільності та довіри до навколишнього світу. Для цього використовуються різні форми і методи роботи, зокрема індивідуальне та групове психологічне консультування, психокорекційні заняття, арттерапія, ігрова терапія, казкотерапія, тілесно-орієнтовані практики, тренінгові програми та інші методи психологічної допомоги. Значна увага приділяється також роботі з родиною дитини, оскільки підтримка з боку батьків або опікунів є важливим чинником її психологічного відновлення. У сучасній соціальній роботі особлива увага приділяється ресурсноорієнтованим підходам, які сприяють активізації потенціалу дитини та її соціального оточення. [3 : 95].

Одним із таких методів є анімалотерапія, яка передбачає використання взаємодії дитини з тваринами з терапевтичною метою. У сучасній практиці психологічної та соціальної допомоги анімалотерапія розглядається як ефективний інструмент покращення психоемоційного стану людини. Контакт із тваринами сприяє зниженню рівня стресу, формуванню позитивних емоцій, розвитку емпатії та покращенню соціальної взаємодії. Крім того, взаємодія з тваринами активізує позитивні емоційні переживання та сприяє формуванню почуття прийняття і підтримки.

У практиці соціально-психологічної роботи використовуються різні форми анімалотерапії. Серед них найпоширенішими є каністерапія (терапія за участю собак), іпотерапія (терапія за участю коней), дельфінотерапія та інші види взаємодії з тваринами. Особливо популярною у роботі з дітьми є каністерапія з використанням ігри, вправ, прогулянки оскільки собаки легко йдуть на контакт, сприяють формуванню позитивних переживань і відчуття психологічного комфорт [2 : 48].

Анімалотерапія створює умови для природного вираження емоцій і переживань, що є особливо важливим для дітей з посттравматичним досвідом. Поступово дитина може відновлювати довіру до світу, формувати позитивні емоційні зв'язки та зміцнювати власні психологічні ресурси. Саме тому використання анімалотерапії у системі соціально-психологічної підтримки дітей розглядається сучасними дослідниками як перспективний інноваційний напрям соціально-психологічної практики та визнається перспективним напрямом практичної діяльності фахівців соціальної сфери [4 : 163].

Основні висновки. Посттравматичний досвід дітей є складним психологічним явищем, що виникає внаслідок переживання

травматичних подій і може суттєво впливати на їхній емоційний стан, поведінку та соціальний розвиток. Ефективна соціально-психологічна підтримка відіграє важливу роль у подоланні негативних наслідків такого досвіду, сприяє емоційному відновленню та соціальній адаптації дитини. Вважаємо, що одним із перспективних інноваційних методів підтримки є анімалотерапія, яка допомагає знизити рівень тривожності, формувати позитивні емоції та відновлювати психологічну рівновагу дітей. Використання цього методу у практиці соціальної роботи відкриває нові можливості для комплексної допомоги дітям, які пережили травматичні події.

ЛІТЕРАТУРА

1. Веселова Н. П. Особливості переживання дітьми посттравматичних наслідків. *Психологічні аспекти підготовки вчителя. Серія: Педагогічні науки*. 2017. № 144. С. 234–238.
2. Кириленко О. Анімалотерапія як форма сімейної рекреації і фактор покращення психічного здоров'я дітей та дорослих. *Актуальні питання теорії та практики медсестринства, громадського здоров'я та психології в умовах сучасності*: зб. матер. І наук. читань (м. Миколаїв, 28 лютого 2025 р.). Миколаїв, 2025. С. 46–51.
3. Котух О. Теоретичні засади соціально-психологічної допомоги дитині, яка переживає травматичну подію. *Соціально-психологічна підтримка учасників освітнього процесу*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 25-26 квітня 2024 р.). Кропивницький, 2024. С. 94–96.
4. Лабінський А., Грицина М., Гутий Б., Лабінська Х. Анімалотерапія як перспективний напрям реабілітаційного лікування людини. *Науковий вісник ЛНУ ветеринарної медицини та біотехнологій*. 2019. Т. 21, № 92. С. 160–164.
5. Омельченко Я. Ознаки посттравматичного стресового розладу у дітей. *Проблеми девіантної поведінки: історія, теорія, практика* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 27 вересня 2019 р.). Житомир, 2019. С. 110–115.

Альона ВАЛЯВСЬКА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Наталія БОРИСЕНКО,**
асистент (БДПУ)

МЕТОДИ ТА ФОРМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕЗАДАПТАЦІЇ УЧНІВ

Актуальність. Сучасні суспільні трансформації, пов'язані з воєнним станом, соціально-економічною нестабільністю та масовими переміщеннями населення, суттєво впливають на процес соціалізації учнівської молоді. Порушення звичних умов життєдіяльності, зміни освітнього формату, підвищений рівень психоемоційного напруження та

переживання травматичних подій ускладнюють адаптацію школярів до вимог освітнього середовища. Унаслідок цього спостерігається зростання проявів соціальної дезадаптації, що виявляється у зниженні навчальної мотивації, труднощах міжособистісної взаємодії, конфліктності, тривожності або соціальній ізоляції.

Проблема дезадаптації учнів набуває особливої значущості в контексті необхідності забезпечення стабільності розвитку особистості та збереження її психосоціального благополуччя. Посилення ризиків дезадаптаційних проявів актуалізує потребу наукового осмислення методів і форм соціально-педагогічної профілактики як важливої складової діяльності закладів освіти в сучасних умовах.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема соціальної дезадаптації учнів у психолого-педагогічному вимірі досліджується у працях багатьох українських учених, зокрема Т. Алексєєнко, І. Бех, О. Безпалько, А. Капська та ін., які досліджують сутність соціалізації особистості, чинники ризику та механізми виникнення дезадаптаційних проявів у дитячому та підлітковому віці; соціально-педагогічна профілактика девіантної поведінки та негативних проявів у шкільному середовищі представлена у наукових розвідках А. Кузьмінський, В. Оржеховська, Л. Міщик та ін.; проблему соціальної роботи з дітьми та молоддю в складних життєвих обставинах висвітлено у працях Л. Тютті, В. Поліщука, Н. Максимовської та ін.; психологічні аспекти адаптації та стресостійкості дітей і підлітків, що є дотичними до проблеми дезадаптації, досліджують С. Максименко, Т. Яценко, Л. Долинська та ін.

Мета і методи дослідження. Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні методів і форм соціально-педагогічної профілактики дезадаптації учнів в умовах сучасних соціальних викликів. Методи дослідження: аналіз, синтез, узагальнення та систематизація наукових джерел, порівняння теоретичних підходів, інтерпретація психолого-педагогічних концепцій щодо проблеми дезадаптації школярів.

Сутність дослідження. Соціальна дезадаптація учнів – це порушення процесу пристосування особистості до умов освітнього середовища та соціальних вимог, що супроводжується труднощами у навчальній діяльності, міжособистісній взаємодії та виконанні соціальних ролей. Вона виявляється у зниженні мотивації до навчання, конфліктності, тривожності, агресивності, соціальній ізоляції або демонстративній поведінці [1 : 139].

Причини соціальної дезадаптації мають комплексний характер і охоплюють як індивідуально-психологічні особливості (низька самооцінка, недостатній розвиток комунікативних навичок, емоційна нестійкість), так і соціальні чинники (неблагополуччя в сім'ї,

педагогічна занедбаність, негативний вплив однолітків, вимушене переміщення, переживання травматичних подій війни) [3 : 10].

Виокремлюють кілька видів дезадаптації: навчальна (пов'язана з неуспішністю); поведінкова (девіантні прояви); емоційна (підвищена тривожність, страхи); соціально-комунікативна (труднощі взаємодії в колективі) [2 : 137].

Факторами виникнення виступають несприятливий соціальний мікроклімат, нестабільність життєвих умов (зокрема пов'язаних із воєнними подіями, зміною місця проживання, дистанційним або змішаним навчанням), недостатня підтримка з боку дорослих, а також невідповідність між індивідуальними можливостями учня та вимогами освітнього середовища. Таким чином, соціальна дезадаптація є багатофакторним явищем, що потребує системного аналізу та комплексного профілактичного впливу.

Урахування багатофакторності дезадаптації зумовлює необхідність переходу до розгляду змісту та особливостей соціально-педагогічної профілактики як системної діяльності, спрямованої на попередження негативних проявів у шкільному середовищі.

Соціально-педагогічна профілактика дезадаптації учнів є цілеспрямованою системою заходів, спрямованих на попередження виникнення та поглиблення труднощів у процесі соціалізації й навчальної діяльності. Її зміст визначається необхідністю створення сприятливих умов для гармонійного розвитку особистості, формування адаптивних моделей поведінки та забезпечення психосоціального благополуччя школярів.

Зміст профілактичної діяльності охоплює раннє виявлення чинників ризику, діагностику адаптаційних можливостей учнів, просвітницьку роботу з батьками й педагогами, розвиток соціальних і комунікативних навичок дітей, формування позитивної мотивації до навчання, підтримку емоційної стабільності [4 : 26-28].

З метою практичної реалізації зазначених завдань доцільно впроваджувати різноманітні вправи та форми роботи. Наприклад, вправа «Моє безпечне місце» – зниження тривожності та формування відчуття психологічної захищеності; «Я-повідомлення» – розвиток навичок ненасильницької комунікації та зниження рівня конфліктності в класі; «Коло підтримки» – формування довіри, згуртованості та позитивного соціального мікроклімату; «Мій ресурсний щоденник» – розвиток навичок саморефлексії та емоційної саморегуляції в умовах воєнного стресу та інші.

Особливістю соціально-педагогічної профілактики є її превентивний, системний і комплексний характер. Вона реалізується на різних рівнях: первинному (створення безпечного освітнього середовища для всіх учнів), вторинному (робота з групами ризику) та третинному (попередження повторних проявів дезадаптації).

Значущою є індивідуалізація впливу з урахуванням вікових, психологічних і соціальних особливостей школярів.

В умовах воєнного стану особливого значення набуває врахування травматичного досвіду дітей, необхідність формування навичок емоційної саморегуляції, розвитку стресостійкості та підтримки відчуття безпеки. Таким чином, соціально-педагогічна профілактика дезадаптації виступає важливим напрямом діяльності закладу освіти, спрямованим на забезпечення стабільного розвитку учнів в умовах сучасних викликів.

Визначені напрями та форми профілактичної діяльності потребують систематизації, що обумовлює доцільність розроблення цілісної програми соціально-педагогічної профілактики дезадаптації учнів.

Необхідність створення програми з соціально-педагогічної профілактики дезадаптації зумовлена зростанням кількості учнів, які переживають труднощі соціалізації та навчальної адаптації в умовах нестабільного соціального середовища. Епізодичні або фрагментарні заходи не забезпечують системного впливу на чинники ризику, що актуалізує потребу в цілісному, структурованому підході до профілактичної діяльності в закладі освіти.

До структури програми, на нашу думку, доцільно було б включити окремі модулі про: емоційну стабільність (дихальні вправи, техніки заземлення, вправи на усвідомлення емоцій); комунікативну компетентність (тренінги активного слухання, вправи на розвиток емпатії); навчальну мотивацію (вправа «Моя освітня ціль», створення індивідуальної карти досягнень) тощо.

Програма дозволить визначити мету, завдання, принципи, етапи та очікувані результати профілактичної роботи, забезпечити послідовність і узгодженість дій усіх суб'єктів освітнього процесу.

Основні висновки. Проблема соціальної дезадаптації учнів набуває особливої актуальності в умовах воєнного стану та соціальної нестабільності. Дезадаптаційні прояви мають багатофакторний характер і потребують системного профілактичного підходу. Соціально-педагогічна профілактика є ефективним напрямом діяльності закладу освіти за умови її комплексності, програмності та практичної спрямованості. Запровадження тренінгових вправ, модульної програми та міжсуб'єктної взаємодії створює умови для формування адаптивних моделей поведінки та підтримки психосоціального благополуччя учнів. Таким чином, наукове осмислення змісту, форм і методів соціально-педагогічної профілактики становить підґрунтя для підвищення ефективності превентивної діяльності сучасної школи в умовах воєнних викликів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Костіна В. Профілактика дезадаптації учнів як об'єкт наукових досліджень. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах*

сучасних викликів: теорія і практика : матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11 квіт. 2017 р.). Харків, 2017. С. 138-141.

2. Костіна В. Теоретичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до профілактики дезадаптації учнів. *Педагогіка та психологія* : зб. наук. пр. 2017, Вип. № 57. С. 135-179.

3. Костюк Н. Психологічний феномен шкільної дезадаптації. *Креативний простір*. 2023. № 11. С. 9-13.

4. Соціально-педагогічна робота в закладах освіти часів відбудови України: проблеми та перспективи: препринт / Т. Куниця, І. Савельчук, Л. Гончар, І. Рогальська-Яблонська, Д. Бирик, І. Гудим, В. Амеліна ; за заг. ред. Т. Куниці, І. Савельчук. Івано-Франківськ : НАІР, 2025. 36 с.

Ольга ВАСИК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Анастасія ТУРГЕНЄВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ВІДНОВЛЕННІ ТА ПІДТРИМЦІ СІМЕЙНИХ ФОРМ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ВІЙНИ

Актуальність. Війна створює значну кількість соціальних ризиків, які особливо гостро позначаються на становищі дітей. Вони зазнають вимушеного переміщення, втрати батьківського піклування, руйнування звичних соціальних зв'язків і послаблення системи підтримки. У таких умовах в Україні суттєво зростає потреба у професійній діяльності фахівців соціальної сфери, спрямованій на забезпечення захисту прав дитини та відновлення її життєвого потенціалу [3].

Особливої актуальності набуває розвиток сімейних форм виховання, які є найбільш сприятливим середовищем для забезпечення емоційної безпеки, стабільності та гармонійного розвитку дитини. Їх упровадження та підтримка спрямовані на підвищення якості соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а також тих, які перебувають у складних життєвих обставинах [2].

У цьому контексті дослідження ролі соціальної роботи у відновленні та підтримці сімейних форм виховання набуває особливої суспільної значущості, оскільки саме від ефективності соціального супроводу залежить успішна адаптація дітей, постраждалих від війни, їх психологічне благополуччя та здатність до повноцінної соціалізації і побудови майбутнього.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблематика соціальної роботи з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, а також розвитку сімейних форм виховання є предметом наукових

досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних учених. У наукових працях висвітлюються питання соціального захисту дітей, організації соціального супроводу сімей, формування батьківських компетентностей, а також психологічних особливостей дітей, які зазнали втрати батьківського піклування чи травматичного досвіду [1; 4]. Зокрема, окремі аспекти соціальних і психологічних наслідків втрати та переживання війни розкрито у працях С. Бойка, О. Куліш, О. Купреєвої, В. Полякової, Л. Царенко та інших дослідників.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є визначення ролі соціальної роботи у відновленні та підтримці сімейних форм виховання дітей, постраждалих від війни. Для досягнення поставленої мети використано комплекс методів дослідження: теоретичні (аналіз, узагальнення та систематизація наукових джерел); емпіричні (узагальнення практичного досвіду роботи із сім'ями, аналіз кейсів соціального супроводу); методи моделювання (розробка підходів до організації підтримки сімей).

Сутність дослідження. У центрі уваги дослідження перебувають зміст і особливості соціальної роботи, спрямованої на відновлення та підтримку сімейних форм виховання дітей, постраждалих від війни. Сімейні форми виховання розглядаються як найбільш сприятливе середовище для забезпечення емоційної безпеки дитини, відновлення базового відчуття довіри до світу та стабілізації її психоемоційного стану [4].

Соціальна робота у цьому напрямі має комплексний характер і передбачає не лише влаштування дитини до сім'ї, але й організацію тривалого соціального супроводу, що включає консультування, психологічну підтримку, розвиток батьківських компетентностей та посередництво між сім'єю і системою соціальних послуг. Важливою складовою є індивідуалізація підходів до кожної дитини з урахуванням її травматичного досвіду, вікових та особистісних особливостей [1; 2].

Особлива увага приділяється міжвідомчій взаємодії як необхідній умові ефективної підтримки сімейних форм виховання. Координація діяльності соціальних служб, освітніх закладів, медичних установ та громадських організацій забезпечує цілісність допомоги та сприяє підвищенню її результативності.

В умовах воєнного стану актуалізується потреба у розвитку послуг раннього втручання, кризового реагування та програм психологічної реабілітації дітей і приймаючих сімей [5]. Важливим є також впровадження травмаінформованого підходу, що орієнтований на створення безпечного середовища, попередження повторної травматизації та підтримку ресурсності сім'ї. Зростає

значення інноваційних форм соціальної роботи, зокрема онлайн-консультування, аутич-практик і програм взаємопідтримки.

Висновки. Таким чином, соціальна робота виступає ключовим механізмом забезпечення прав дитини та підтримки її виховання у сімейному середовищі. Комплексна підтримка сімейних форм виховання сприяє стабілізації емоційного стану дітей, відновленню соціальних зв'язків і створенню умов для їх повноцінного розвитку в поствоєнний період. Подальший розвиток професійної діяльності фахівців соціальної сфери у цьому напрямі сприятиме підвищенню ефективності державної політики захисту дитинства в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Купреєва О. І. Соціально-психологічна підтримка дітей, постраждалих внаслідок воєнних конфліктів. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2021. № 3. С. 45–52.
2. Куторжевська Л. Сімейні форми влаштування на виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах воєнного стану. *Соціальна робота: реалії та перспективи* : зб. наук. пр. Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 110-річчю Полт. нац. пед. ун-та імені В. Г. Короленка, м. Полтава, 9–10 трав. 2024 р. / за заг. ред. Н. О. Сайко, В. І. Березан. Полтава, 2024. С. 34–40.
3. Слюсар Л. Українська сім'я в умовах війни. *Демографія та соціальна економіка*. 2023. № 2 (52). С. 3–20.
4. Царенко Л. Г. Психосоціальна допомога дітям у кризових ситуаціях : навч.-метод. посіб. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. 176 с.
5. Чорноштан Т., Лиля М., Чорноштан Є. Соціальна адаптація дітей, які пережили бойові дії. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом Психологія*. 2025. С. 138–144. DOI: <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2025.2.21>

Галина ВОЙТЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Катерина ПЕТРОВСЬКА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО УМОВ ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

У сучасних умовах проблема соціальної адаптації військовослужбовців до цивільного життя набуває особливої актуальності. Повернення з військової служби часто супроводжується труднощами у зміні соціальних ролей, відновленні соціальних зв'язків та професійній самореалізації. З огляду на зростання кількості ветеранів, важливим є дослідження теоретичних підходів до соціальної адаптації та

визначення сучасних викликів цього процесу з метою підвищення ефективності їхньої інтеграції в цивільне суспільство.

Аналіз різних наукових підходів до визначення поняття «соціальна адаптація» та їх застосування до умов соціально-економічного середовища сучасної України дає підстави стверджувати, що це поняття охоплює процес пристосування індивіда до соціально значущих інноваційних змін, які періодично виникають у суспільстві. Такий процес супроводжується формуванням послідовності взаємопов'язаних адаптаційних станів, що мають незавершений характер і поступово нашаровуються один на один у процесі соціальної взаємодії [1]. З огляду на це, соціальну адаптацію доцільно розглядати не як кінцевий результат або завершений стан, а як безперервний, динамічний та еволюційний процес, який постійно відтворюється в умовах трансформації соціального середовища.

Процес соціальної адаптації є складним багатовимірним явищем, що охоплює взаємодію особистості або соціальної групи із соціальним середовищем у контексті змін суспільного життя. У науковій літературі соціальна адаптація трактується як необхідний процес пристосування індивіда, соціальної групи або організації до внутрішніх та зовнішніх трансформацій соціального середовища [1]. У загальному розумінні вона являє собою процес взаємодії особистості із зовнішнім середовищем, у результаті якого відбувається засвоєння нової соціальної ситуації, норм, ролей та моделей поведінки [2]. Таким чином, соціальна адаптація виступає важливим механізмом інтеграції людини в нові соціальні умови, що забезпечує гармонізацію взаємовідносин між індивідом і суспільством.

Особливої актуальності проблема соціальної адаптації набуває у контексті реінтеграції військовослужбовців після завершення військової служби або участі у бойових діях. Науковці підкреслюють, що процес повернення до цивільного життя є протилежним до процесу адаптації до військового середовища та бойової діяльності, який передбачає формування так званої мілітарної ідентичності. У свою чергу, після завершення військової служби відбувається складний процес осмислення нової соціальної реальності та поступової реінтеграції військовослужбовця до цивільного середовища [2].

У цьому контексті важливими є ідеї соціолога Альфред Шюц, який розглядав ідентичність як результат соціальної взаємодії індивіда з оточенням. Дослідник зазначав, що в процесі соціалізації та зміни соціальних ролей людина здатна трансформувати власну ідентичність. Відповідно, після набуття мілітарної ідентичності військовослужбовець потенційно може повернутися до «попередньої» ідентичності, притаманної йому у довоєнний період. З огляду на це соціальна адаптація розглядається як процес

реконструювання соціальної ідентичності, що формується у взаємодії з іншими членами суспільства.

Процес виникнення та розв'язання соціальних суперечностей відбувається в межах соціальної адаптації індивіда, у ході якої здійснюється свідоме засвоєння соціальних норм і цінностей, виконання рольових очікувань та реалізація суспільних вимог. Саме в процесі соціалізації відбувається реалізація різних форм соціального контролю, що забезпечує узгодження поведінки особистості із загальноприйнятими нормами суспільства.

Соціальна адаптація виконує низку функцій як на індивідуальному рівні, так і в межах функціонування соціальної системи загалом. З одного боку, вона сприяє формуванню громадянської позиції особистості, системи її ціннісних орієнтацій та світоглядних уявлень про соціальну реальність. З іншого боку, соціальна адаптація виступає важливим механізмом підтримки стабільності та відтворення соціальної системи.

На індивідуальному рівні соціальна адаптація передбачає процес засвоєння базових норм, правил та домінуючих цінностей соціально-економічної системи. У межах цього процесу людина формує уявлення про характер і зміст взаємодії між індивідом і суспільством, усвідомлює механізми регулювання поведінки у соціальній сфері, а також опановує відповідні моделі соціальної поведінки. Таким чином, соціальна адаптація виступає важливим механізмом взаємодії між особистістю та суспільством, забезпечуючи підтримку та відтворення соціальної системи [5].

Водночас різноманітність підходів до визначення соціальної адаптації суб'єктів суспільних відносин у нових соціально-економічних умовах свідчить про тісний взаємозв'язок цього явища з індивідуально-психологічними характеристиками особистості. Зокрема, дослідниця Ольга Дейнека аналізує особистісні якості представників різних соціальних груп, що перебувають по різні боки умовної межі «адаптованість – дезадаптованість» до ринкових умов, а також виокремлює психологічні характеристики осіб, які успішно адаптуються до сучасного ринку праці.

Одним із підходів до дослідження соціальної адаптації військовослужбовців є соціологічний підхід, відповідно до якого адаптація трактується як процес активного пристосування військовослужбовців та членів їхніх сімей до нових умов життя у громадянському суспільстві, що функціонує на основі ринкових соціально-економічних відносин [5]. У цьому підході значна увага приділяється питанням зайнятості, професійної підготовки та економічної інтеграції військових у цивільне життя.

У дослідженнях українських учених також простежується тенденція розглядати соціальну адаптацію переважно через призму професійної та економічної інтеграції. Так, у праці Г. Корчової зазначається, що значна

частина наукових публікацій, попри використання різних термінів, таких як «соціальна адаптація», «соціально-психологічна адаптація» або «соціально-професійна адаптація», фактично концентрується на проблематиці працевлаштування військовослужбовців після звільнення з військової служби [4]. Автор підкреслює, що дослідники наголошують на необхідності пристосування військових до нових професійних відносин, умов праці, а також на важливості професійної перепідготовки та забезпечення трудової зайнятості як ключового чинника успішної адаптації.

Відповідно до такого підходу, соціальна та професійна адаптація військовослужбовців розглядається як суспільний процес їх активного пристосування до нових соціальних умов проживання у цивільному середовищі з ринковою системою взаємозв'язків. Цей процес передбачає засвоєння норм і правил функціонування цивільного суспільства, опанування нової професії або спеціальності, реалізацію соціально-економічних прав, зокрема права на працю, а також формування нових моделей поведінки та нового рівня самоусвідомлення, що забезпечує відносно безболісний перехід до нових умов життя (Департамент соціального захисту населення Запорізької ОДА).

На державному рівні важливість соціальної підтримки військовослужбовців закріплена законодавчо. Так, відповідно до Конституція України держава зобов'язана забезпечувати соціальний захист громадян, які перебували на військовій службі у Збройні сили України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей. Реалізація цієї норми передбачає формування системи соціальних гарантій, пільг та програм підтримки ветеранів війни.

Разом із тим результати емпіричних досліджень свідчать про наявність значних труднощів у процесі соціальної адаптації військовослужбовців. Зокрема, дослідження, проведене Фондом ветеранів війни та учасників АТО спільно із соціологами Київський національний університет імені Тараса Шевченка (2016), а також дослідження «Психологічна та соціальна допомога очима ветеранів АТО», здійснене Українська асоціація фахівців з подолання наслідків психотравмуючих подій, виявили низку проблем, з якими стикаються ветерани. До найбільш поширених належать фінансові труднощі, відсутність власного житла, порушення прав на соціальні гарантії, проблеми зі здоров'ям, а також надмірна бюрократизація процесу отримання державних пільг [4].

Таким чином, у контексті наукових досліджень соціальної адаптації військовослужбовців значна увага приділяється питанням професійної підготовки та працевлаштування. Успішне засвоєння норм і правил професійної діяльності розглядається як один із важливих показників ефективної інтеграції військовослужбовця у

цивільне суспільство. Проте зайнятість є лише одним із компонентів більш комплексного процесу соціальної адаптації.

Зокрема, у дослідженні О. Буряка та М. Гіневського [3] процес адаптації військовослужбовців до цивільного життя розглядається як багатоступеневий процес, що включає кілька послідовних етапів. До них належать: підготовчий етап; фаза психологічного напруження перед звільненням зі служби; період гострих психічних реакцій у процесі інтеграції в цивільне життя; стадія переживання втрати мілітарної ідентичності; а також етап переосмислення попередніх життєвих стереотипів та набуття нових соціальних навичок.

На підготовчому етапі ключовою проблемою для військовослужбовця є усвідомлення неминучості звільнення з військової служби. Після цього настає період психологічного напруження, пов'язаний із очікуванням змін та невизначеністю майбутнього. Наступний етап характеризується виникненням гострих психічних реакцій під час інтеграції у цивільне середовище, де функціонують інші соціальні правила, норми та форми взаємодії. У цей період військовослужбовці можуть відчувати труднощі у взаємодії з цивільним населенням, що пов'язано з різницею у життєвому досвіді та системі цінностей.

Особливо складним є етап втрати мілітарної ідентичності, який супроводжується відчуттям невизначеності та необхідністю формування нових життєвих орієнтирів. У цей час соціальна адаптація передбачає розвиток нових соціальних якостей, необхідних для успішної інтеграції у цивільне суспільство. Військовослужбовець поступово включається у соціальну структуру суспільства, бере участь у соціальних взаємодіях і долучається до діяльності різних соціальних спільнот.

Завершальним етапом є переосмислення попередніх життєвих стереотипів та набуття нових соціальних і професійних навичок. На цьому етапі індивід може частково повернутися до ідентичності, яку він мав до початку військової служби, адаптуючи її до нових життєвих умов. У результаті формується новий баланс між особистими потребами людини та вимогами соціального середовища, що і свідчить про успішне завершення процесу соціальної адаптації.

Отже, соціальна адаптація військовослужбовців до цивільного життя є складним і тривалим процесом, що включає не лише забезпечення зайнятості або отримання соціальних пільг, а й глибоку психологічну та соціокультурну трансформацію особистості. Вона передбачає засвоєння нових соціальних ролей, норм і цінностей, формування нових моделей поведінки та переосмислення власного життєвого досвіду. Повернення до цивільного життя після участі у бойових діях супроводжується зміною сприйняття соціальної реальності, що може призводити до труднощів у взаємодії з оточенням.

Тому ефективна соціальна адаптація військовослужбовців потребує комплексного підходу, який поєднує соціальну підтримку, психологічну допомогу, медичну реабілітацію, професійну підготовку та створення умов для повноцінної інтеграції ветеранів у соціальне життя. Особливо актуальним це питання стало після початку Повномасштабне вторгнення росії в Україну, коли значна кількість громадян, які раніше не мали військового досвіду, долучилися до військової служби. У таких умовах процес соціальної адаптації може бути більш складним і тривалим, що зумовлює необхідність подальших наукових досліджень та вдосконалення державної політики у сфері соціальної підтримки ветеранів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андросович К. А. Феномен соціальної адаптації як предмет наукового аналізу. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2016. № 3 (46). С. 20–24.
2. Батаєва К. В., Артеменко А. Б. Мілітарна ідентичність та соціальна адаптація ветеранів АТО/ООС : монографія. Харків : ХГУ «НУА», 2022. 192 с.
3. Соціологія : підруч. для вищих навч. закладів. Харків : Фактор, 2006. 768 с.
4. Харченко О., Мраморнова О. Проблеми ветеранів антитерористичної операції на сході України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи*. 2016. Вип. 37. С. 115–124.
5. Terziev V., Dimitrova S. A new view on social adaptation of the military discharged from military service in Bulgaria. *European Scientific Journal*. 2014. URL : <https://eujournal.org/index.php/esj/article/viewFile/4792/4608> (дата звернення: 10.03.2026).

Наталя ГАСВСЬКА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Ольга ГУРЕНКО**

д.пед.н., проф. (БДПУ)

СПЕЦИФІКА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ДРУЖИН ВETERANІВ ТА ДІЮЧИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ

Актуальність. Сучасні соціальні реалії в Україні, зумовлені тривалими бойовими діями та повномасштабною війною, актуалізують проблему соціально-психологічної адаптації не лише військовослужбовців, а й членів їхніх сімей. Особливого значення набуває вивчення стану дружин ветеранів та діючих військовослужбовців, які перебувають у ситуації постійного емоційного напруження, невизначеності та підвищеного психологічного навантаження.

Війна суттєво трансформує сімейні відносини, змінює розподіл ролей, ускладнює комунікацію та впливає на психоемоційний стан членів сім'ї. Дружини військових змушені поєднувати традиційні сімейні ролі з додатковими обов'язками, що виникають в умовах відсутності партнера або його повернення після бойового досвіду. Це зумовлює необхідність їх адаптації до нових життєвих умов та визначає актуальність дослідження.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблематика соціально-психологічної адаптації військовослужбовців та їхніх сімей розглядається у сучасних наукових дослідженнях, як складний і багатофакторний процес. Встановлено, що адаптація має системний характер і залежить від взаємодії психологічних, соціальних та поведінкових чинників (Г. Пріб, Л. Бебеза, Я. Раєвська).

Значна увага приділяється психічному здоров'ю дружин діючих військовослужбовців. Дослідження свідчать про підвищений рівень тривожності, емоційного виснаження та психологічної напруги, зумовлених тривалим стресом і невизначеністю [4 : 167].

У працях Н. Умеренкової доведено, що індивідуально-психологічні особливості дружин комбатантів залежать від бойового досвіду чоловіка: інтенсивність пережитого досвіду впливає на рівень тривожності, емоційної стабільності та адаптаційних можливостей жінок [5 : 215].

Окремі дослідження присвячені феномену вторинної травматизації, який виникає внаслідок емоційного співпереживання травматичного досвіду партнера та може призводити до психологічного виснаження і дезадаптації [1 : 130].

Разом із тим, попри наявність наукових напрацювань, проблема комплексної соціально-психологічної адаптації дружин ветеранів та діючих військовослужбовців у процесі їх функціонування в умовах цивільного життя залишається недостатньо дослідженою.

Мета і методи дослідження. Мета дослідження – виявити та проаналізувати специфіку соціально-психологічної адаптації дружин ветеранів та діючих військовослужбовців, визначити ключові чинники, труднощі та потреби, що впливають на їхнє функціонування в умовах цивільного життя, а також обґрунтувати напрями удосконалення системи соціально-психологічної підтримки цієї групи. Для досягнення мети використано теоретичні методи (аналіз, узагальнення та систематизація наукових джерел) та емпірично-аналітичні підходи (інтерпретація результатів сучасних психологічних досліджень, узагальнення практичного досвіду роботи з сім'ями військовослужбовців). Методи обробки результатів включають якісний аналіз, узагальнення та інтерпретацію отриманих даних.

Сутність дослідження. Соціально-психологічна адаптація дружин ветеранів та діючих військовослужбовців розглядається як складний, багатовимірний процес, що включає пристосування до

змін у сімейному, соціальному та особистісному житті, зумовлених військовою службою партнера.

У процесі дослідження встановлено, що адаптація цієї групи визначається впливом комплексу чинників, серед яких провідними є хронічний стрес, пов'язаний із загрозою життю партнера, невизначеність майбутнього, підвищене емоційне навантаження та зміни у сімейній динаміці. Дружини військовослужбовців часто перебувають у стані підвищеної тривожності, емоційного виснаження та психологічної напруги [4].

Важливим чинником адаптації є індивідуально-психологічні особливості жінок та специфіка бойового досвіду їхніх чоловіків, що впливає на рівень тривожності, емоційної стабільності та здатності до подолання стресу. Значну роль відіграє феномен вторинної травматизації, який виникає внаслідок емоційного залучення до травматичного досвіду партнера та ускладнює процес психологічного відновлення [1; 5].

Серед основних труднощів адаптації визначено соціальну ізоляцію, перевантаження обов'язками, недостатній рівень психологічної підтримки та труднощі у відновленні ефективної комунікації в сім'ї. Водночас ключовими ресурсами адаптації є соціальна підтримка, доступ до психологічної допомоги, ефективні копінг-стратегії та можливості самореалізації.

Обґрунтовано, що підвищення ефективності адаптації потребує впровадження комплексної системи соціально-психологічної підтримки, включаючи сучасні психосоціальні підходи та використання медіапсихологічних ресурсів подолання травматичного досвіду [2].

Основні висновки. Соціально-психологічна адаптація дружин ветеранів та діючих військовослужбовців має специфічний характер і зумовлена впливом хронічного стресу, вторинної травматизації та змін у сімейній динаміці. Доведено, що психологічний стан жінок залежить від бойового досвіду партнера, рівня соціальної підтримки та доступності психологічної допомоги. Недостатня увага до цієї групи може призводити до емоційного виснаження, порушення сімейних відносин і соціальної дезадаптації.

Ефективна адаптація можлива за умови впровадження комплексної, гендерно чутливої системи соціально-психологічної підтримки, що враховує специфіку досвіду сімей військовослужбовців та сприяє відновленню їхнього психологічного благополуччя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Журавльова Н. Ю. Особливості вторинної травматизації у дружин ветеранів війни: орієнтири психологічної допомоги. *Актуальні проблеми психології: Консультативна психологія і психотерапія* : зб. наук. пр. Київ, 2018. С. 124–151.
2. Медіапсихологічні ресурси подолання травми війни: практичний посібник / уклад. Н. Череповська, Н. Дідик. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 210 с.

3. Пріб Г. А., Бегеза Л. Є., Раєвська Я. М. Соціально-психологічна адаптація військовослужбовців / ветеранів : проблематика вивчення. *Габітус*. 2022. Вип. 35. С. 159–163.

4. Радзівіл К. П., Матяш Л. Ф. Особливості психічного здоров'я дружин діючих військовослужбовців. *Габітус*. 2024. Вип. 64. С. 166–170. <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.64.29>

5. Умеренкова Н.Ф. Індивідуально-психологічні особливості дружин комбатантів з різним досвідом війни їхніх чоловіків. *Психологічний часопис*. 2020. № 6 (4). С. 213–228. <https://doi.org/10.31108/1.2020.6.4.18>

Сергій ГАЄВСЬКИЙ,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Ольга ГУРЕНКО,**

д.пед.н., проф. (БДПУ)

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ОСІБ ІЗ ПОСТТРАВМАТИЧНИМ СТРЕСОВИМ РОЗЛАДОМ УНАСЛІДОК АКТИВНИХ БОЙОВИХ ДІЙ

Актуальність. У сучасних умовах повномасштабної війни в Україні проблема посттравматичного стресового розладу (ПТСР), спричиненого безпосереднім впливом активних бойових дій, набуває особливої соціальної та наукової значущості. Значна кількість як військовослужбовців, так і цивільного населення зазнає травматичного досвіду, пов'язаного з участю в бойових діях, перебуванням під обстрілами, втратами та загрозою життю, що призводить до порушень психоемоційного стану та соціального функціонування.

ПТСР характеризується наявністю симптомів повторного переживання травми, уникнення, негативних змін у когніціях і настрої, а також підвищеної збудливості, що суттєво ускладнює адаптацію особистості до мирного життя [5 : 45]. У цьому контексті особливої ваги набуває соціально-психологічний супровід як комплексний процес відновлення особистості, спрямований на подолання наслідків травматичного досвіду, отриманого саме в умовах активних бойових дій.

Особливістю українського контексту є тривалий і інтенсивний характер бойових дій, що зумовлює кумулятивний ефект травматизації та ускладнює процес психологічного відновлення.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблематика посттравматичного стресового розладу, зокрема спричиненого бойовими діями, активно досліджується у сучасній науковій літературі. У наукових працях ПТСР визначається як системне психічне порушення, що виникає внаслідок впливу екстремальних

подій і потребує комплексної діагностики та корекції. Встановлено, що інтенсивність травматичного досвіду безпосередньо впливає на рівень емоційної напруги, тривожності та дезадаптації, водночас за умов належної підтримки можливим є розвиток посттравматичного зростання як позитивної трансформації особистості [2 ; 3 ; 5].

Практичні підходи до психотерапевтичної допомоги особам із ПТСР висвітлено у роботах Я. Омельченка та ін., де наголошується на необхідності комплексного підходу до подолання наслідків травматичного досвіду [1 : 120]. Соціальний супровід осіб, які брали участь у бойових діях, розглядається як важлива складова процесу реінтеграції та адаптації до умов цивільного життя.

Попри значну кількість досліджень, питання цілісного соціально-психологічного супроводу осіб із ПТСР, сформованого внаслідок активних бойових дій, потребує подальшого наукового опрацювання.

Мета і методи дослідження. Мета дослідження – визначити й проаналізувати особливості соціально-психологічного супроводу осіб із посттравматичним стресовим розладом, сформованим внаслідок активних бойових дій, обґрунтувати ефективні підходи, методи та умови надання підтримки з метою підвищення рівня їхньої адаптації, психологічного благополуччя та соціального функціонування.

Для досягнення мети використано теоретичні методи (аналіз, узагальнення, систематизація наукових джерел), порівняльний аналіз підходів до вивчення ПТСР, а також методи інтерпретації результатів сучасних досліджень. Методи узагальнення та інтерпретації включають якісний аналіз отриманих даних та формулювання науково обґрунтованих висновків.

Сутність дослідження. Соціально-психологічний супровід осіб із ПТСР, сформованим унаслідок активних бойових дій, розглядається як комплексна система заходів, спрямованих на відновлення психоемоційної рівноваги, соціального функціонування та особистісних ресурсів.

Встановлено, що ПТСР у даній категорії осіб характеризується високим рівнем емоційної напруги, порушенням регуляції поведінки, тривожністю та труднощами у соціальній взаємодії, причому інтенсивність проявів безпосередньо пов'язана з характером і тривалістю участі у бойових діях. Ефективний соціально-психологічний супровід передбачає використання психотерапевтичних технологій, спрямованих на опрацювання травматичного досвіду, формування навичок саморегуляції та відновлення відчуття безпеки. Важливим ресурсом відновлення є розвиток посттравматичного зростання, що сприяє переосмисленню пережитого досвіду та формуванню нових життєвих орієнтирів, а також відновлення соціальних зв'язків, підтримка реінтеграції в цивільне життя, професійної адаптації та взаємодії з сімейним оточенням [1 ; 2 ; 5].

В умовах української реальності особливого значення набуває врахування кумулятивного характеру травматичного досвіду, зумовленого тривалим впливом активних бойових дій, що потребує адаптації моделей соціально-психологічного супроводу до специфіки воєнного часу.

Основні висновки. Соціально-психологічний супровід осіб із ПТСР, спричиненим активними бойовими діями, є складним багаторівневим процесом, що потребує комплексного підходу. Доведено, що ефективність допомоги залежить від урахування індивідуального бойового досвіду, рівня соціальної підтримки та використання сучасних психотерапевтичних методів [1 ; 4]. Комплексний підхід сприяє зниженню симптомів ПТСР, покращенню психологічного стану та підвищенню рівня соціальної адаптації. Перспективним напрямом є впровадження системи довготривалого супроводу, що забезпечує відновлення якості життя та повноцінну інтеграцію особистості у суспільство.

ЛІТЕРАТУРА

1. Застосування психотерапевтичних технологій у наданні допомоги постраждалим з проявами посттравматичного стресового розладу : практичний посібник / Я. Омельченко, З. Кісарчук, Т. Гурлева, Г. Лазос [та ін.] ; за ред. Я. Омельченко. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 256 с.
2. Климчук В. О. Психологія посттравматичного зростання : монографія. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2021.
3. Молчанова Н. В. Особливості прояву ПТСР у військовослужбовців. 2024. URL : <https://surl.li/faujge> (дата звернення: 10.03.2026).
4. Соціальний супровід ветеранів АТО/ООС у процесі їх реінтеграції та адаптації до умов сучасного соціуму : метод. рекомендації / Т. І. Коленіченко, Ю. Ф. Акименко, О. Л. Петрик, А. В. Вербицька ; за заг. ред. Т. І. Коленіченко. Київ : Гнозис, 2021. 160 с.
5. Тімченко О. В. Синдром посттравматичних стресових порушень: концептуалізація, діагностика, корекція та прогнозування : монографія. Харків : Університет внутрішніх справ, 2013. 268 с.

Вікторія ГАЛДІНА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти
Науковий керівник: **Анастасія ТУРГЕНЄВА,**
к.пед.н., доцент (БДПУ)

РОЛЬ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ, ПОСТРАЖДАЛИХ УНАСЛІДОК ВІЙНИ

Актуальність. В умовах повномасштабної війни в Україні значна кількість дітей зазнає впливу травматичних подій, що

негативно позначається на їхньому психоемоційному стані, соціалізації та освітній діяльності [1]. У цьому контексті заклади загальної середньої освіти набувають особливого значення як простір не лише навчання, а й забезпечення безпечного середовища та соціально-психологічної підтримки дітей. Саме школа стає одним із ключових інституційних ресурсів у відновленні емоційного благополуччя дитини та формуванні її адаптаційного потенціалу.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблематика соціально-психологічної підтримки дітей, які постраждали внаслідок війни, є предметом активного наукового вивчення у різних галузях знань. У сучасних дослідженнях значна увага приділяється аналізу наслідків збройних конфліктів для фізичного, психічного та соціального здоров'я дітей, а також питанням надання психосоціальної допомоги постраждалим [1].

Окремий напрям досліджень пов'язаний із вивченням функціонування системи освіти в умовах війни, зокрема організацією освітнього процесу, створенням безпечного освітнього середовища та відновленням навчання після кризових подій. Зазначені питання активно розглядаються у дослідженнях міжнародних організацій, зокрема ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, GIZ, INEE, UNHCR.

Вагомий внесок у дослідження адаптації освітнього процесу до умов війни зроблено О. Локшиною та співавторами, які обґрунтовують необхідність створення безпечного, доступного та підтримуючого освітнього середовища для дітей, що пережили травматичні події. Особливу увагу вчені приділяють інтеграції психосоціальної підтримки в освітній процес як важливої умови відновлення емоційного благополуччя дітей [2]. Водночас, попри значну кількість досліджень, питання ролі закладів загальної середньої освіти як цілісного суб'єкта соціально-психологічної підтримки дітей, постраждалих внаслідок війни, потребує подальшого наукового осмислення.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є визначення ролі закладів загальної середньої освіти у системі соціально-психологічної підтримки дітей, постраждалих внаслідок війни. Для досягнення мети використано комплекс методів: теоретичні (аналіз, узагальнення та систематизація наукових джерел), а також елементи емпіричного аналізу практик організації підтримки в освітньому середовищі.

Сутність дослідження. Заклади загальної середньої освіти відіграють ключову роль у формуванні психологічно безпечного освітнього середовища, що сприяє емоційному благополуччю дітей [3; 4]. У сучасних умовах війни школа виступає не лише освітнім простором, а й важливим середовищем стабілізації психоемоційного стану дитини та відновлення її внутрішніх ресурсів. Соціально-

психологічна підтримка в школі спрямована на розвиток адаптаційних механізмів, зниження рівня тривожності, подолання наслідків травматичного досвіду та покращення соціальної взаємодії [1].

Основними напрямками такої підтримки є педагогічний супровід, організація психолого-педагогічних занять, розвиток емоційної регуляції та формування стресостійкості. Важливим аспектом є також формування навичок саморегуляції, емоційної грамотності та здатності до конструктивної взаємодії з оточенням. У практиці закладів освіти застосовуються різноманітні технології, зокрема арт-терапія, ігротерапія, казкотерапія, тренінги емоційної компетентності та навичок саморегуляції, а також релаксаційні та відновлювальні техніки [4].

Важливу роль у забезпеченні підтримки відіграє практичний психолог, який здійснює психодіагностику, індивідуальне консультування, кризове втручання та соціально-психологічний супровід дітей. Окрім цього, психолог координує взаємодію між учасниками освітнього процесу та сприяє впровадженню психосоціальних практик у шкільне середовище. Ефективність роботи значною мірою залежить від рівня його професійної підготовки та здатності працювати з наслідками психотравмуючих подій.

Суттєвим чинником є міждисциплінарна взаємодія педагогів, психологів, педагогів соціальних і батьків, що дозволяє забезпечити комплексний підхід до підтримки дитини. Заклади освіти інтегрують елементи соціально-психологічної підтримки в освітній процес через адаптацію навчальних завдань, впровадження вправ на розвиток емоційної компетентності, організацію групових форм роботи та створення умов для підтримувальної взаємодії в учнівському колективі [2; 4].

Особливого значення набуває індивідуалізація підходів до дітей з урахуванням їхнього травматичного досвіду, що передбачає проведення індивідуальних консультацій, корекційних занять та систематичний психолого-педагогічний супровід. Оцінювання ефективності підтримки здійснюється за допомогою психодіагностичних методик, спостереження та аналізу емоційного стану учнів, що дозволяє своєчасно коригувати зміст і форми допомоги відповідно до потреб дитини [3].

Таким чином, соціально-психологічна підтримка в закладах загальної середньої освіти має системний характер і спрямована на створення умов для емоційної стабілізації, соціальної адаптації та відновлення психічного благополуччя дітей, постраждалих внаслідок війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гакман А., Ткачик С. Якість життя та соціальна підтримка дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій. *Physical Culture and Sport: Scientific Perspective*. 2025. Т. 1. № 1. С. 166–175.

2. Локшина О. І., Глушко О. З., Джурило А. П., Кравченко С. М., Максименко О. О., Нікольська Н. В., Шпарик О. М. Організація освіти в умовах війни: рекомендації міжнародних організацій. *Український педагогічний журнал*. 2022. № 2. С. 5–18.
3. Лунченко Н. В. Психолого-педагогічні засади забезпечення психологічної безпеки освітнього середовища працівниками психологічної служби у закладі загальної середньої освіти. *Редакційна колегія*. 2023. С. 99–101.
4. Психологічний супровід відновлення освітнього процесу в закладі загальної середньої освіти (з досвіду роботи) : практич. посіб. / авт. кол. : В. Г. Панок, В. В. Рибалка, С. К. Шандрук, І. І. Ткачук, Д. Д. Романовська, В. В. Предко, М. В. Саврасов, І. В. Марухина, В. М. Горленко; за наук. ред. В. Г. Панка. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2024. 225 с. URL : https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744341/1/Psy_suprovid_vidnovlennia_osvit_protsesu_ZZ_SO_dosvid_2024.pdf (дата звернення: 11.03.2026).

Максим ГЛАДУН,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Катерина ПЕТРОВСЬКА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ІНІЦІАТИВИ ВЕТЕРАНІВ ЧЕРЕЗ ПРОГРАМИ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Актуальність дослідження визначається необхідністю комплексної реінтеграції ветеранів у цивільне життя через розвиток їх підприємницької ініціативи. У сучасних умовах повоєнного відновлення підприємницька діяльність ветеранів постає не лише як механізм працевлаштування, а й як ефективний інструмент зміцнення економічної стійкості громад та національної економіки. Ветеранське підприємництво дозволяє трансформувати лідерські та організаційні навички, набуті під час служби, у компетенції, необхідні для діяльності в цивільному секторі, сприяючи одночасно психологічній адаптації та соціальній інтеграції.

Особливу значущість мають програми неформальної освіти, які створюють гнучке середовище навчання та практичного розвитку навичок, відповідаючи на індивідуальні потреби ветеранів. Завдяки таким програмам учасники опановують сучасні методи бізнес-планування, маркетингу, фінансового менеджменту та підприємницької комунікації, що підвищує їхню здатність до самостійного ведення бізнесу та реалізації власних ініціатив. Паралельно ці програми сприяють формуванню відчуття суб'єктності, відновленню контролю над життям та соціально-психологічній стабільності ветеранів.

Наукове та практичне значення дослідження також визначається потребою у підвищенні ефективності державної ветеранської політики. Підтримка підприємницьких ініціатив через неформальні освітні програми дозволяє створювати умови для економічної самостійності ветеранів, формувати культуру соціально відповідального підприємництва та сприяти розвитку стійких громад, у яких поєднуються соціальна підтримка, інноваційна активність і економічна стабільність.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема адаптації ветеранів до цивільного життя та розвитку їх підприємницької ініціативи досить широко досліджується в сучасній науковій літературі. Так, дослідження зосереджують увагу на ролі підприємницької діяльності як складової соціально-економічної реінтеграції ветеранів у суспільство. Так, Д. Злобін і Я. Петруненко розглядають соціальне підприємництво як механізм економічної адаптації ветеранів, що сприяє їхній професійній реалізації та інтеграції у цивільне економічне середовище [1].

Міжнародні дослідження підтверджують, що військовий досвід створює специфічні умови для розвитку підприємницької активності, тоді як участь у спеціалізованому навчанні та наставництві суттєво підвищує готовність ветеранів до започаткування бізнесу та подолання перехідних бар'єрів [4; 5]. Зокрема, аналіз програм підготовки ветеранів у США засвідчив, що структуровані тренінги з підприємництва та менторські сесії сприяють збільшенню підприємницької самовпевненості та навичок [5].

Окрему увагу українські науковці звертають на інституційні та фінансові складові підтримки ветеранського бізнесу, зокрема на необхідність доступу до фінансування, державних програм стимулювання та підвищення обізнаності ветеранів щодо можливостей започаткування власної справи [2]. Неформальна освіта, як вказує частина сучасних досліджень, є одним із ключових ресурсів для набуття практичних компетентностей ветеранами та підвищення їх конкурентоспроможності на ринку праці. Таким чином, наявні наукові праці свідчать про значну увагу вчених до теми розвитку підприємницьких ініціатив ветеранів. Проте залишається недостатньо дослідженою ефективність конкретних освітніх моделей неформальної освіти, адаптованих до потреб ветеранів, що визначає наукову новизну та практичну значущість даного дослідження.

Таким чином, сучасний стан наукових досліджень свідчить про високу актуальність комплексного вивчення розвитку підприємницької ініціативи ветеранів через програми неформальної освіти. Незважаючи на наявні напрацювання, залишається потреба у системному аналізі ефективності освітніх ініціатив, адаптованих до конкретних потреб ветеранів, а також у формуванні комплексних механізмів підтримки їхнього підприємницького потенціалу.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та аналіз можливостей розвитку підприємницької ініціативи

ветеранів через програми неформальної освіти, а також визначення ефективних освітніх підходів і механізмів, що сприяють формуванню підприємницьких компетентостей, професійній самореалізації та успішній соціально-економічній інтеграції ветеранів у цивільне життя.

Сутність дослідження. Підприємницька ініціатива ветеранів розглядається як інтегративна характеристика особистості, що поєднує військовий досвід (дисципліну, вміння працювати в кризових умовах, стратегічне планування) та сформовані в процесі навчання бізнес-компетенції. Сутність неформальної освіти в даному контексті полягає у створенні гнучкого освітнього середовища, яке базується на андрагогічних принципах та враховує психологічні особливості адаптаційного періоду.

Структурно процес розвитку підприємницької ініціативи через неформальні програми включає кілька взаємопов'язаних компонентів: *Інформаційно-консультативний*: опанування інструментів фінансової грамотності, правових засад ведення бізнесу та маркетингових стратегій. *Психолого-педагогічний*: корекція ціннісних орієнтацій, формування впевненості у власних силах та розвиток навичок подолання стресових ситуацій у бізнес-середовищі. *Практико-орієнтований*: реалізація малих бізнес-проектів під наставництвом досвідчених менторів, що дозволяє отримати «tacit knowledge» (приховані знання) у реальних ринкових умовах.

Важливим аспектом дослідження є застосування технологій інклюзивної освіти, що забезпечує доступність навчання для ветеранів з інвалідністю внаслідок війни через використання дистанційних платформ, гейміфікації та інтерактивних тренінгів.

Ефективність цього процесу досягається лише за умови інтеграції індивідуальної освітньої траєкторії ветерана з діючими екосистемами підтримки підприємництва, що дозволяє перетворити здобуті знання на реальний економічний продукт.

Основні висновки. Розвиток підприємницької ініціативи ветеранів через програми неформальної освіти є ефективним механізмом їх соціальної та економічної реінтеграції. Такі програми дозволяють трансформувати лідерські та організаційні навички, набуті під час служби, у практичні бізнес-компетенції, одночасно сприяючи психологічній адаптації та формуванню відчуття суб'єктності. Неформальна освіта забезпечує розвиток як *hard skills* – бізнес-планування, маркетинг, фінансовий менеджмент, так і *soft skills* – лідерство, комунікацію, управління ризиками, що підвищує готовність ветеранів до самостійного ведення бізнесу та реалізації власних ініціатив. Ефективність цього процесу забезпечується інтеграцією інформаційно-консультативних, психолого-педагогічних та практико-орієнтованих компонентів, включно з наставництвом та реалізацією малих бізнес-проектів. Застосування інклюзивних технологій

та адаптованих освітніх програм створює умови для економічної самостійності ветеранів, розвитку стійких громад і підвищення ефективності державної ветеранської політики, що підтверджує практичну значущість даного дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Злобін Д. Л., Петруненко Я. В. Соціальне підприємництво як інструмент економічної реінтеграції ветеранів: український та міжнародний досвід. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Вип. 88. С 198–207. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.4.30>
2. Краус К. М., Ігнатюк А. І., Краус Н. М. Ветеранське підприємництво та бізнес в Україні: інституційна, фінансова та проектна складова практичної реалізації. *Європейський науковий журнал економічних та фінансових інновацій*. 2023. № 1 (11). С. 98–111. URL : <https://journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/view/185> (дата звернення: 12.03.2026).
3. Осадчук Р. Ветеранське підприємництво, його сутність та особливості. *Humanitas*. 2025. № 2. С. 156–165. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.2.21>
4. Kerrick S. A., Cumberland D., Church-Nally M., Kemelgor B. Military veterans marching towards entrepreneurship: An exploratory mixed methods study. *International Journal of Management Education*. 2015. Vol. 12, Issue 3. P. 469–478. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijme.2014.05.006>
5. John James Cater & Marilyn Young. U.S. Veterans as Emerging Entrepreneurs: Self-Efficacy, Intentions and Challenges. *Journal of Developmental Entrepreneurship*. 2020. Vol. 25, Issue 02, pp. 1–21, World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd. DOI: 10.1142/S1084946720500120

Наталія ГЛУЩЕНКО,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти
Науковий керівник: **Наталія БОРИСЕНКО**,
асистент (БДПУ)

ФОРМУВАННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ У ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Актуальність. Формування стресостійкості у підлітків в умовах війни є важливим чинником збереження психічного та соціального здоров'я молоді. Тривале перебування в умовах воєнної загрози, вимушеного переміщення, втрати близьких, руйнування звичного способу життя, систематичних повітряних тривог та дистанційного навчання створює загрозу для нормального розвитку підлітків, порушує їх навчальну активність, соціальні взаємодії та емоційну рівновагу. Підлітковий вік характеризується підвищеною чутливістю до стресових впливів та інтенсивним процесом формування соціальної ідентичності, що робить молодь особливо вразливою до

негативних психоемоційних наслідків війни. У таких умовах розвиток стресостійкості виступає ключовим механізмом психологічного захисту, який забезпечує здатність підлітків адаптуватися до змін, ефективно регулювати емоції, підтримувати соціальні зв'язки та реалізовувати навчальні й особистісні цілі.

Ступінь досліджуваності проблеми. Питання стресостійкості підлітків та впливу кризових умов на їх психічне здоров'я досліджували різні науковці. Класичні основи теорії стресу заклали Г. Сельє, Р. Лазарус, А. Фрейд та ін.; вплив воєнних і кризових ситуацій на психіку молоді досліджували Д. Герман, М. Лисенко, С. Корсунський та ін.; формування стресостійкості та психологічну підтримку молоді вивчають вчені, зокрема С. Мейєр, Д. Бонано, М. Бондаренко та ін.; соціально-педагогічні аспекти підтримки підлітків розглядають В. Мельник, А. Кравченко, О. Гончарова та ін.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є вивчення особливостей формування стресостійкості у підлітків в умовах війни та визначення ефективних психолого-педагогічних підходів до її розвитку. Методи дослідження: теоретичний аналіз, синтез і узагальнення наукових джерел; порівняльний аналіз підходів до розуміння стресу та стресостійкості; систематизація й класифікація чинників формування стресостійкості; моделювання структури та етапів її розвитку в умовах війни.

Сутність дослідження. Проблема стресостійкості підлітків в умовах війни є надзвичайно значущою через високий рівень психоемоційного навантаження та загрозу дезадаптації молоді. Воєнні події формують хронічний стресовий фон, що проявляється підвищеною тривожністю, емоційною нестабільністю, порушенням навчальної мотивації та соціальної ізоляції. Розвиток внутрішніх ресурсів подолання стресу забезпечує збереження психічного здоров'я, соціальної активності та навчальної ефективності.

Стрес у психологічній науці визначається як психофізіологічна реакція організму на чинники, що перевищують адаптаційні можливості особистості. Класичне розуміння стресу запропонував Г. Сельє [4 : 79], який виокремив стадії тривоги, опору та виснаження, підкреслюючи можливість як позитивного (евстрес), так і негативного (дистрес) впливу. Когнітивна модель Р. Лазаруса [5 : 191] акцентує на суб'єктивній оцінці подій, що визначає індивідуальну реакцію на стрес.

Стресостійкість розглядається як інтегративна характеристика особистості, що забезпечує здатність зберігати психоемоційний баланс і ефективність діяльності в складних умовах. Вона охоплює когнітивні (оцінка ситуації та планування дій), емоційні (регуляція переживань) і поведінкові (реалізація стратегій подолання труднощів) компоненти.

Структура стресостійкості включає: внутрішні ресурси (самооцінку, мотивацію, витривалість); здатність до гнучкої адаптації та використання зовнішньої підтримки (соціальної й педагогічної) [1 : 110].

Формування стресостійкості визначається взаємодією біологічних, психологічних і соціальних чинників. У підлітковому віці формування стресостійкості є особливо важливим, оскільки цей період характеризується високою емоційною чутливістю, інтенсивним розвитком соціальної ідентичності та схильністю до впливу стресогенних факторів.

Біологічні фактори включають індивідуальні особливості нервової системи, спадкові передумови регуляції емоцій та психофізіологічну реактивність організму на стресові подразники.

Психологічні чинники характеризуються рівнем самосвідомості, емоційною регуляцією, мотиваційною структурою особистості та здатністю до адаптивного мислення. Значну роль відіграє розвиток когнітивних ресурсів, таких як уміння аналізувати складні ситуації, оцінювати ризики та планувати власну поведінку у стресогенних умовах.

Соціальні фактори охоплюють вплив сім'ї, навчального середовища, колективу однолітків та ширшого соціального оточення. Підтримка з боку батьків та педагогів сприяє формуванню відчуття безпеки, внутрішньої впевненості та здатності долати труднощі. Навпаки, відсутність соціальної підтримки, конфлікти та хронічні стресові ситуації можуть послаблювати резильєнтність підлітків. Крім того, культурні та соціально-економічні умови, включаючи доступ до ресурсів, освітніх програм та психологічної допомоги, безпосередньо впливають на розвиток стресостійкості [3 : 102]. В умовах війни особливої ваги набуває стабільність соціальної підтримки, доступ до психологічної допомоги та безпечного освітнього простору.

Сучасні підходи до формування стресостійкості поєднують психологічні, педагогічні та соціально-педагогічні технології. Психологічні методи передбачають розвиток навичок емоційної регуляції та адаптивного мислення. Педагогічні технології спрямовані на навчання стратегій подолання стресу через тренінги, рольові ігри та психоедукаційні заняття. Соціально-педагогічні методики включають групові форми роботи, що сприяють підтримці взаємодії та розвитку комунікативних навичок.

Організація формування стресостійкості передбачає етапи: діагностично-моніторинговий (оцінка рівня стресостійкості, виявлення ризиків); психопрофілактичний (впровадження тренінгів та занять з розвитку адаптивних навичок); корекційно-розвивальний (індивідуальна та групова робота з психолого-педагогічною підтримкою); оцінювально-аналітичний (контроль ефективності програм і корекція підходів).

Методи формування стресостійкості включають когнітивно-поведінкові техніки, релаксаційні практики, вправи на саморегуляцію,

арт-терапевтичні та ігрові підходи, а також соціальні тренінги для розвитку підтримуючих взаємин у колективі. Важливим компонентом є психоедукація, що формує у підлітків усвідомлення механізмів стресу та шляхів його подолання. Комплексне поєднання зазначених технологій дозволяє створювати умови для поступового розвитку внутрішніх ресурсів подолання стресу, зміцнення психоемоційного балансу та підвищення адаптивної здатності підлітків у складних соціально-психологічних умовах, зокрема в умовах війни [2 : 88].

Практична значущість дослідження полягає у можливості використання узагальнених теоретичних положень для розробки програм психолого-педагогічної підтримки підлітків у закладах освіти. Запропонована структура формування стресостійкості може бути покладена в основу тренінгових курсів, програм профілактики дезадаптації та роботи шкільних психологів і соціальних педагогів в умовах воєнного стану.

Основні висновки. Стресостійкість у підлітковому віці є інтегративною характеристикою, що формується під впливом біологічних, психологічних і соціальних чинників та забезпечує адаптацію до тривалого психоемоційного навантаження. В умовах війни ризик дезадаптації, порушення емоційної рівноваги та зниження соціальної активності зростає, що актуалізує необхідність системної роботи з розвитку внутрішніх ресурсів підлітків. Комплексний підхід до формування стресостійкості обумовлює доцільність розробки спеціальної програми, спрямованої на збереження психоемоційного благополуччя та підвищення адаптивності молоді в умовах воєнних викликів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Когут О. Матриця розвитку стресостійкості особистості. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Психологія.* № 12, 2021. С. 108-113.
2. Міненко О. Методи формування стресостійкості підлітків в умовах воєнного конфлікту. *Травмовано дитинство: психологічні проблеми особистісного та соціального становлення дітей та молоді в умовах війни та поствоєнного періоду* : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Рівне, 27-28 листоп. 2025 р.). Рівне, 2025. С. 87-89.
3. Пуха Н., Широких А. Проблема стресу у підлітків під час війни. *Соціально-психологічна реабілітація ветеранів* : матеріали форуму з підтримки ветеранів, ветеранок та членів їх сімей «Рівненська єдність». (м. Рівне, 27-28 лют. 2025 р.). Рівне, 2025. С. 100-103.
4. Сельє Г. Стрес без дистресу. *Журнал неврології ім. Б. М. Маньковського.* 2016. Т. 1. № 1. С. 78-89.
5. Lazarus R. The concept of coping. *Stress and Coping.* New York, 1991. P. 189-206.

Регіна ГОЛКІНА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Анастасія ПОПОВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ДІЯЛЬНІСТЬ ДИТЯЧОГО ХОРУ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ЕМОЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ-БІЖЕНЦІВ: ВІД ТРИВОЖНОЇ ДЕПРИВАЦІЇ ДО ПОСТТРАВМАТИЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Актуальність проблеми. Воєнні події та вимушена міграція суттєво впливають на психоемоційний стан дітей, які змушені адаптуватися до нових соціальних, культурних та освітніх умов. Діти, що внаслідок війни були вимушені екстрено виїхати за кордон, переживають не лише зміну місця проживання, але й втрату звичного соціального середовища, до якого належали родичі, друзі, знайомі місця та рідна мовна й культурна атмосфера.

Такий досвід можна описати як стан соціального та культурного «викорінення», коли дитина втрачає не лише фізичний простір життя, але й значну частину соціальних зв'язків, що забезпечували відчуття стабільності та передбачуваності світу. Порушення звичного середовища та системи взаємодії з оточенням може призводити до підвищеної тривожності, почуття самотності та труднощів соціальної адаптації.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває пошук ефективних форм соціальної та емоційної підтримки дітей-біженців, які допомагають відновлювати відчуття приналежності до спільноти та формувати нові соціальні зв'язки. Однією з таких форм може виступати колективна творча діяльність, зокрема участь у дитячому хорі, що поєднує музичне самовираження, спільну діяльність та комунікацію. Колективний спів створює умови для формування почуття спільності, відновлення соціальних контактів і стабілізації емоційного стану дітей. У цьому контексті дослідження діяльності дитячого хору як інструменту соціальної та емоційної підтримки дітей-біженців набуває особливої актуальності.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема психологічних наслідків вимушеної міграції та порушення соціальних зв'язків у дітей розглядається у межах теорії прив'язаності, психотравмології та досліджень соціальної адаптації. У працях Д. Боулбі підкреслюється важливість стабільних емоційних зв'язків для формування відчуття безпеки та психологічної стійкості дитини. Порушення таких зв'язків унаслідок вимушеної міграції може призводити до підвищеної тривожності, емоційної напруги та труднощів соціальної адаптації [1 : 24].

У сучасних дослідженнях значна увага приділяється механізмам подолання психологічної травми. Б. Ван дер Колк наголошує на важливій ролі ритмічної взаємодії, музики та спільної творчої діяльності у відновленні відчуття безпеки, соціальної включеності та емоційної рівноваги людини [2 : 102].

Важливим теоретичним підґрунтям осмислення позитивних змін після пережитих кризових подій є концепція посттравматичного зростання, розроблена Р.Тедескі. Вона передбачає можливість формування нових внутрішніх ресурсів, переосмислення життєвого досвіду та розвитку особистості після травматичних подій [3 : 58].

Водночас питання використання колективної музичної діяльності, зокрема участі дітей у хорових колективах, як інструменту соціальної та емоційної підтримки дітей-біженців залишається недостатньо дослідженим і потребує подальшого наукового осмислення.

Мета і методи дослідження. Мета дослідження полягає у аналізі ролі діяльності українського дитячого хору як засобу соціальної та емоційної підтримки дітей-біженців та визначити її потенціал у подоланні тривожної депривації і формуванні умов для посттравматичного зростання. Методи дослідження включали: аналіз наукової літератури, спостереження за репетиційним процесом та участю дітей у хорі, неформальне спілкування з дітьми та батьками, аналітичний опис ефектів колективного співу на соціальну інтеграцію та емоційну стабільність дітей.

Сутність дослідження. В умовах вимушеної міграції діти можуть переживати стан тривожної депривації, що виникає внаслідок втрати звичного соціального середовища, розриву значущих соціальних зв'язків та порушення передбачуваності повсякденного життя. У такій ситуації дитина позбавляється можливості задовольняти базові психологічні потреби, зокрема потребу у стабільних емоційних контактах, приналежності до соціальної групи та відчутті безпеки. Як зазначається у межах теорії прив'язаності, психологічна стабільність дитини значною мірою залежить від наявності надійної системи соціальних зв'язків, які формують відчуття захищеності та передбачуваності світу [1 : 24]. Порушення цієї системи унаслідок вимушеної міграції може призводити до підвищеної тривожності, емоційної напруги та труднощів соціальної адаптації.

Додатковим фактором психологічного навантаження для дітей-біженців є необхідність адаптації до нових соціальних і культурних умов. Зміна мовного середовища, освітньої системи та соціального кола часто ускладнює комунікацію з однолітками та педагогами, що може спричиняти почуття ізольованості, самотності та зниження самооцінки. Відсутність звичних форм соціальної взаємодії та

культурних практик нерідко посилює відчуття невизначеності та втрати контролю над власним життям, що може негативно впливати на психоемоційний стан дитини.

У цьому контексті важливим ресурсом соціальної та емоційної підтримки дітей-біженців може виступати колективна творча діяльність, зокрема участь у дитячому хорі. Спільна музична діяльність поєднує елементи творчого самовираження, комунікації та соціальної взаємодії, що створює умови для формування відчуття приналежності до спільноти. Синхронність голосів, ритмічність виконання музичних творів та спільна робота над концертними програмами сприяють формуванню взаємної довіри між учасниками колективу, розвитку комунікативних навичок та зміцненню соціальних зв'язків.

Як підкреслює Б. Ван дер Колк, колективні ритмічні дії, музика та спільна творча діяльність можуть відігравати важливу роль у процесі подолання психологічної травми, оскільки сприяють відновленню відчуття безпеки, соціальної включеності та емоційної рівноваги людини [2 : 102]. Колективний спів формує простір для емоційного вираження та взаємної підтримки, що допомагає дітям поступово знижувати рівень тривожності та відновлювати соціальні контакти.

Практична діяльність українського дитячого хору в Німеччині передбачає регулярні репетиції, підготовку концертних виступів, спільні культурні заходи та неформальне спілкування дітей рідною мовою. Такий формат діяльності створює підтримувальне соціальне середовище, у якому діти можуть відчувати приналежність до спільноти, зберігати зв'язок із власною культурною традицією та взаємодіяти з однолітками, які мають подібний життєвий досвід. Участь у колективній музичній діяльності сприяє стабілізації емоційного стану, зниженню рівня тривожності та формуванню позитивного досвіду соціальної взаємодії.

Важливим елементом діяльності хору є участь дітей у концертних виступах і культурних заходах, зокрема для української спільноти за кордоном. Такі події створюють ситуації успіху, у яких діти отримують досвід публічного визнання та усвідомлюють значущість власної діяльності. Це позитивно впливає на формування самооцінки, розвиток комунікативних навичок і відчуття соціальної приналежності.

У сучасній психології подібні позитивні зміни, що виникають після пережитих кризових подій, описуються у межах концепції посттравматичного зростання. Відповідно до цієї концепції, травматичний досвід може стати поштовхом до формування нових внутрішніх ресурсів, переосмислення життєвого досвіду та розвитку особистості [3 : 58]. Участь дітей-біженців у колективній творчій діяльності, зокрема у хоровому співі, може створювати умови для формування таких позитивних змін, оскільки поєднує соціальну взаємодію, емоційну підтримку та можливість творчого самовираження.

Таким чином, діяльність дитячого хору можна розглядати як важливий соціокультурний ресурс підтримки дітей-біженців, що сприяє подоланню тривожної депривації, відновленню соціальних зв'язків та формуванню умов для посттравматичного зростання.

Висновки. Вимушена міграція та руйнування звичних соціальних зв'язків можуть спричиняти у дітей-біженців стан тривожної депривації, що проявляється у підвищеній тривожності, труднощах соціальної адаптації та емоційній нестабільності. Участь у колективній творчій діяльності, зокрема у дитячому хорі, може виступати ефективним засобом соціальної та емоційної підтримки, оскільки сприяє відновленню відчуття приналежності до спільноти, формуванню позитивного досвіду взаємодії та стабілізації психоемоційного стану дітей. Спільна музична діяльність, комунікація рідною мовою та участь у культурних заходах створюють сприятливі умови для відновлення соціальних зв'язків і розвитку внутрішніх ресурсів особистості. У цьому контексті діяльність дитячого хору може розглядатися як соціокультурний простір, що сприяє поступовому переходу дітей-біженців від стану тривожної депривації до формування передумов посттравматичного зростання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бріш К. Теорія прихильності та виховання щасливих людей. Київ : Теревінф, 2019. 208 с.
2. Ван дер Колк Б. Тіло веде лік: як травма впливає на тіло і психіку та як допомогти собі відновитися. Київ : Наш Формат, 2019. 448 с.
3. Тедескі Р., Мур А. Трансформовані травмою. Історії про посттравматичне зростання. Київ : Пропала грамота, 2025. 304 с.

Лариса ГОРПИНІЧ,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Анастасія ТУРГЕНЄВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

РОЗВИТОК ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ, ЯКА ПОСТРАЖДАЛА ВІД ВІЙНИ, В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ

Актуальність. Повномасштабна війна в Україні спричинила масштабну гуманітарну кризу, що охопила мільйони громадян [4]. Значна частина населення зазнала травматичного досвіду, який проявляється у формі посттравматичних стресових розладів, тривожності, депресивних станів, втрати соціальних зв'язків і життєвих орієнтирів [1]. У цьому контексті особливої актуальності набуває не

лише подолання наслідків психотравми, а й забезпечення умов для відновлення та розвитку особистісного потенціалу постраждалих у процесі соціально-психологічної реінтеграції. Особливої уваги потребують ветерани війни, внутрішньо переміщені особи, члени сімей загиблих і поранених, а також діти, які пережили травматичні події.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблематика психологічної реабілітації осіб, які постраждали від воєнних дій, висвітлена у працях вітчизняних науковців (О. Кокун, В. Крайнюк, О. Тімченко), у яких обґрунтовано теоретичні засади подолання посттравматичних станів [1]. Зарубіжні дослідження (Е. Фоа, Ж. Нерман, В. ван дер Колк) зосереджені на вивченні механізмів травми та розробленні ефективних підходів до психотерапевтичного втручання. Водночас питання розвитку особистісного потенціалу в умовах соціально-психологічної реінтеграції залишається недостатньо висвітленим. Більшість досліджень зосереджено на редукції негативних станів, тоді як аспекти посттравматичного зростання, життєстійкості та актуалізації внутрішніх ресурсів особистості потребують подальшого вивчення з урахуванням українського соціокультурного контексту.

Мета і методи дослідження. Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні розвитку потенціалу особистості, яка постраждала від війни, у системі соціально-психологічної реінтеграції та розробці моделі його підтримки й актуалізації. Для досягнення поставленої мети використано комплекс методів дослідження: теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення наукових підходів до проблеми посттравматичного зростання, життєстійкості та реінтеграції); емпіричні (спостереження, інтерв'ю, аналіз практичного досвіду роботи з особами, які постраждали від війни, а також застосування стандартизованих психодіагностичних методик, зокрема Міссісіпської шкали для оцінки посттравматичних реакцій, тесту життєстійкості С. Мадді тощо); методи узагальнення та моделювання (розробка моделі соціально-психологічної реінтеграції).

Сутність дослідження. Дослідження ґрунтується на інтегративному підході, який поєднує положення теорії посттравматичного зростання (R. Tedeschi, L. Calhoun), концепції життєстійкості (S. Maddi), гуманістичної психології (A. Maslow, C. Rogers) та екзистенційної психотерапії (V. Frankl). У межах дослідження особистісний потенціал розглядається як цілісна система внутрішніх ресурсів особистості (когнітивних, емоційних, вольових, ціннісно-смыслових), здатних до актуалізації та розвитку навіть в умовах травматичного досвіду [1]. Особлива увага приділяється потенціалу посттравматичного зростання як результату конструктивного опрацювання кризового досвіду.

У цьому контексті соціально-психологічна реінтеграція визначається як багаторівневий процес відновлення цілісності

особистості, її соціальних зв'язків та адаптивних можливостей через активізацію внутрішніх ресурсів і створення підтримуючого соціального середовища [2; 3].

Відповідно до зазначених теоретичних положень запропонована модель соціально-психологічної реінтеграції включає п'ять взаємопов'язаних етапів: 1) стабілізаційний (відновлення відчуття безпеки, нормалізація психоемоційного стану); 2) діагностично-орієнтувальний (оцінка травматичного досвіду, виявлення ресурсів і потреб); 3) терапевтично-розвивальний (опрацювання травматичного досвіду, формування ефективних копінг-стратегій, розвиток особистісних компетентностей); 4) інтегративний (переосмислення досвіду, формування життєвих смислів і перспектив); 5) підтримуючий (закріплення досягнутих результатів, профілактика повторної травматизації, соціальний супровід).

Реалізація зазначеної моделі передбачає впровадження програми розвитку особистісного потенціалу, що ґрунтується на принципах людиноцентрованості, ресурсної орієнтації, поетапності, комплексності та соціальної інтеграції [2]. Вона включає поєднання індивідуальних і групових форм роботи, зокрема психотерапевтичних підходів, тренінгів життєвих навичок (стрес-менеджмент, емоційна регуляція, комунікація), арт-терапевтичних і тілесно-орієнтованих практик, а також створення підтримуючих спільнот як важливого чинника успішної реінтеграції. Практична спрямованість програми забезпечує можливість її впровадження у діяльність центрів соціальних служб та програм психосоціальної підтримки.

Таким чином, розвиток потенціалу особистості, яка постраждала від війни, є важливим напрямом соціально-психологічної реінтеграції та передбачає орієнтацію на активізацію внутрішніх ресурсів особистості. Запропонована модель реінтеграції забезпечує послідовне відновлення психоемоційного стану, формування життєстійкості та нових смислів, що сприяє успішній соціальній адаптації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кокун О. М., Агаєв Н. А., Пішко І. О. Психологія посттравматичного стресового розладу : монографія. Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2015. 304 с.
2. Лазоренко Б. П. Технологія реінтеграції та реадaptaції особистості, фрагментованої внаслідок психотравматизації. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2017. Вип. 39 (42). С. 168–177.
3. Ломакін Г. Система соціально-психологічного супроводу людей, що зазнали наслідків травм війни. *Psychosomatic Medicine and General Practice*. 2024. Т. 9. № 2. С. 1–15.
4. ОСНА. Ukraine Humanitarian Needs and Response Plan. URL : <https://www.unocha.org/ukraine> (дата звернення: 16.02.2026).

Наталя ГРИГОР'ЄВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Катерина ПЕТРОВСЬКА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ У ПІСЛЯВОЄННИХ СУСПІЛЬСТВАХ: АКТУАЛЬНІСТЬ ТА СТУПІНЬ ДОСЛІДЖУВАНOSTІ ПРОБЛЕМИ

Актуальність. У сучасних умовах глобальної нестабільності та численних військових конфліктів питання підтримки психічного здоров'я дітей набуває особливої суспільної та наукової ваги. Діти, які опинилися в епіцентрі воєнних дій або пережили їх наслідки, зазнають значного психологічного навантаження, що може проявлятися у тривожності, посттравматичних реакціях, порушеннях поведінки, проблемах у навчанні та взаємодії з оточенням. Військові конфлікти залишають відбиток не лише на фізичному, але й на психоемоційному здоров'ї дитини, що потребує цілеспрямованого, професійного та системного супроводу.

Соціально-психологічний супровід у післявоєнних суспільствах є ключовим чинником забезпечення адаптації дітей до нових життєвих умов, відновлення їхньої життєстійкості (резиліентності) та соціальної інтеграції. Він включає широкий спектр заходів: психологічну підтримку та психотерапію, освітню адаптацію, роботу з батьками та педагогами, створення безпечного середовища для розвитку. Враховуючи різноманіття контекстів воєнних травм та культурних умов у різних країнах, надзвичайно важливо аналізувати міжнародні моделі та практики, які довели свою ефективність у роботі з дітьми, які були травмовані війною.

Особливо актуальною ця тема є для України, де внаслідок повномасштабної збройної агресії значна кількість дітей зазнали психологічної травми, вимушеного переселення, розлуки з родинами та втрати почуття безпеки. Українська система освіти та соціально-психологічної допомоги наразі переживає серйозне навантаження, оскільки щодня стикається з викликами, пов'язаними з підтримкою дітей у стані стресу й невизначеності. У країні активно впроваджуються міжнародні програми психосоціальної підтримки, розширюється співпраця з гуманітарними та правозахисними організаціями, зростає потреба у підготовці фахівців, здатних працювати з наслідками травматичного досвіду.

У зв'язку з цим вивчення та критичне осмислення міжнародного досвіду соціально-психологічного супроводу дітей стає важливим інструментом розвитку національних стратегій допомоги. Це дозволить створити ефективні, культурно чутливі та науково

обґрунтовані моделі підтримки українських дітей, які пережили війну, та сприятиме відновленню їхнього психо-соціального благополуччя й успішній адаптації в післявоєнному суспільстві.

Ступінь досліджуваності проблеми. У науковій спільноті України питання соціально-психологічного супроводу дітей, які пережили війну, вже почало досліджуватися, але ще не досягло високого рівня комплексності та системності.

Метою дослідження є визначити актуальність соціально-психологічного супроводу дітей у післявоєнних суспільствах та проаналізувати ступінь наукової розробленості цієї проблеми в Україні, виявивши основні підходи, напрями та прогалини в сучасних дослідженнях. **Методи дослідження** ґрунтувалися на аналізі, синтезі та узагальненні наукових джерел для з'ясування змісту соціально-психологічного супроводу дітей у післявоєнний період та оцінювання рівня опрацьованості проблеми. Застосовано бібліографічний огляд і контент-аналіз публікацій з метою виявлення основних тенденцій та прогалин у дослідженнях. Метод наукової інтерпретації дозволив обґрунтувати практичну значущість отриманих результатів і можливості їх адаптації до сучасних умов.

Сутність дослідження. Ряд українських науковців акцентують увагу на необхідності глибокого осмислення природи психологічної травми як передумови для її ефективного подолання. Так, у працях М. Борщевської, Н. Гриньової та інших дослідників наголошується на важливості ґрунтового аналізу механізмів формування травматичних переживань. Водночас Ю. Гопкало, Л. Нечипорук, І. Чухрій та їхні колеги зосереджуються на висвітленні практичних підходів до роботи з дітьми та сім'ями, які зазнали дії травмувальних обставин [1]. Окрему групу становлять дослідження О. Вознесенської, Н. Левус, Т. Розумовської, що присвячені можливостям арттерапевтичних методів у психо-соціальній підтримці осіб, котрі пережили травматичні події.

С. Тафінцева та Л. Мотозюк досліджують психологічні підходи до зменшення травматичного впливу воєнних подій на дітей, описуючи практичні інтервенції, як-от арт-терапію та ігрові методи. У статті В. Дуфинеца, Т. Щербан та В. Гоблика розглядаються стратегії психологічної підтримки дітей, які пережили посттравматичний стрес під час війни в Україні. Н. Лук'янчук аналізує загальні питання психологічної підтримки особистості в умовах війни, що включає пояснення психо-емоційних наслідків для дітей та дорослих.

Більшість робіт має прикладний або локальний характер, а також фокусуються більше на окремих методах підтримки, ніж на загальних моделях системного супроводу. Це свідчить, що тема є перспективною та потребує подальшого наукового вивчення, особливо з акцентом на

оцінювання ефективності практик та інтеграцію міжнародного досвіду у вітчизняну практику підтримки дітей.

У сучасних українських психологічних дослідженнях окрема увага приділяється питанням і соціальної підтримки дітей та дорослих, які зазнали травматичного досвіду війни. Так, у праці Л. Коробки висвітлено соціально-психологічні технології запобігання стигматизації та моделі підтримки осіб, які опинилися у вразливому становищі внаслідок суспільних кризових подій. Авторка наголошує на важливості комплексного супроводу, що поєднує профілактичні, корекційні та реабілітаційні підходи [2].

Дослідниці Н. Левус і Г. Михальчишин аналізують можливості арттерапевтичних методів у психосоціальній допомозі людям, які пережили травматичні події. Ними окреслено спектр арттерапевтичних технік, ефективних у роботі з емоційними порушеннями, наслідками стресу та пережитої травми, що може бути застосовано й у супроводі дітей, постраждалих від війни [3]. У свою чергу, С. Лукомська розглядає специфіку психологічних травм, спричинених російсько-українською війною, у ширшому контексті євроінтеграційних процесів. Авторка акцентує на особливостях переживання травми в умовах тривалого конфлікту та підкреслює важливість адаптаційної та реабілітаційної підтримки різних вікових груп, включно з дітьми [4].

Основні висновки. Проведене дослідження підтверджує високу актуальність проблеми соціально-психологічного супроводу дітей у післявоєнних суспільствах, зокрема в умовах сучасних збройних конфліктів та глобальної нестабільності. Діти, які пережили війну, зазнають значних психо-емоційних навантажень, що проявляються у тривожності, посттравматичних реакціях, порушеннях поведінки та проблемах у навчанні й соціальній взаємодії. Відновлення їхнього психо-соціального благополуччя потребує цілеспрямованого, професійного та системного супроводу, який включає психологічну підтримку, освітню адаптацію, роботу з батьками та педагогами, а також створення безпечного середовища для розвитку.

Аналіз наукових джерел показав, що в Україні питання соціально-психологічної підтримки дітей досліджується, але ще не має достатньої комплексності та системності. Більшість робіт має прикладний характер і зосереджується на окремих методах (арттерапія, ігрові методи, практичні інтервенції), тоді як загальні моделі системного супроводу поки недостатньо розроблені.

У вітчизняних дослідженнях відзначаються різні підходи до психологічної підтримки. З огляду на наявний міжнародний досвід, його критичне осмислення є важливим для створення ефективних, культурно чутливих та науково обґрунтованих моделей підтримки українських дітей, які пережили війну. Подальші дослідження повинні бути спрямовані на оцінку ефективності практик соціально-психологічного супроводу та

інтеграцію перевірених міжнародних моделей у вітчизняну систему освіти та соціальної допомоги. Впровадження таких системних підходів сприятиме відновленню психосоціального благополуччя дітей і їхній успішній адаптації в післявоєнному суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гопкало Ю. Застосування тілесно орієнтованої психотерапії як одного з методів у роботі з дітьми та сім'ями, що пережили травмуючі події. *Психологія та соціальна робота*. 2020. № 1 (51). С. 54-68.
2. Коробка Л. М. Соціально-психологічні технології протидії стигматизації та підтримки стигматизовуваних осіб. *Проблеми політичної психології: збірник наукових праць*. Вип. 11 (25). 2022. С. 67-84.
3. Левус Н., Михальчишин Г. Арттерапевтичні техніки в психосоціальному супроводі осіб, що пережили травматичні події. *Простір арт-терапії: збірник наукових праць*. Вип. 1 (31). 2022. С. 52-61.
4. Лукомська С. Особливості психологічних травм російсько-української війни у контексті євроінтеграційних процесів. *Вісник Львівського університету. Серія: психологічні науки*. Спецвипуск. 2022. С. 78-85.
5. Психологічна допомога дітям у кризових ситуаціях : методи і техніки: метод. посіб. / за ред. З. Кісарчук. Київ : Логос, 2015. 232 с.

Інна ДОРОШЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Наталія ЗАХАРОВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

РОЛЬ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ У ВІДНОВЛЕННІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІСЛЯ ПОВЕРНЕННЯ З ВІЙНИ

Актуальність. Соціально-психологічна підтримка є надзвичайно актуальною для відновлення військовослужбовців, оскільки допомагає їм інтегруватися до мирного життя, подолати наслідки бойового досвіду, агресію та почуття відчуженості. Це комплексна підтримка, яка включає роботу з наслідками стресу, відновлення зв'язків із сім'єю та суспільством, а також формування нових соціальних зв'язків. За даними досліджень, значна частина учасників бойових дій потребує психологічної допомоги та реабілітації [2]. У зв'язку з цим усі методи реабілітації відіграють важливу роль у процесі відновлення військовослужбовців. В умовах сучасних викликів, зокрема війни в Україні, кількість військовослужбовців, які повертаються до цивільного життя, зростає, що посилює потребу в ефективній системі соціально-психологічної підтримки.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема соціально-психологічної підтримки військовослужбовців після повернення з війни потребує подальшого вивчення з метою розробки ефективних програм реабілітації. Військові мають адаптуватися до умов мирного життя, що суттєво відрізняються від бойових реалій [3]. Проблема має певну наукову базу. Зокрема, у працях О. Вдовіченко, Л. Прудкої, К. Куркової розглядаються питання психологічної реабілітації, соціальної адаптації військовослужбовців та подолання наслідків травматичного досвіду [2; 3; 4]. Водночас дослідники наголошують, що ефективність відновлення залежить від індивідуальних особливостей особистості, рівня соціальної підтримки та умов повернення до цивільного життя, що зумовлює необхідність подальших досліджень у цьому напрямі.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є визначення впливу соціально-психологічної підтримки на процес відновлення, якість життя та рівень соціально-психологічної адаптації військовослужбовців. Для досягнення поставленої мети використано такі методи дослідження: *теоретичні* – аналіз, синтез, узагальнення наукових джерел; *емпіричні* – спостереження, бесіди з військовослужбовцями, узагальнення практичного досвіду.

Сутність дослідження. Сутність дослідження полягає у визначенні значення соціально-психологічної підтримки для успішної адаптації, реабілітації та реінтеграції військовослужбовців до цивільного життя. Дослідження спрямоване на виявлення взаємозв'язків між рівнем підтримки та психологічним благополуччям, соціальним функціонуванням і якістю життя військовослужбовців.

Відновлення розглядається як комплексний процес, що передбачає не лише подолання негативних психічних наслідків війни, а й досягнення стану внутрішньої стабільності, здатності до саморегуляції та ефективного виконання соціальних ролей. Повернення до цивільного життя супроводжується подоланням складних життєвих обставин, які негативно впливають на життєдіяльність особи, її реінтеграцію та потребують активізації внутрішнього потенціалу ветерана й залучення зовнішньої підтримки [1]. Соціальна підтримка трактується як система ресурсів, що надаються з боку родини, громади та держави, тоді як психологічна підтримка – як професійна допомога, спрямована на подолання внутрішніх переживань і впливу зовнішніх чинників. Соціально-психологічна підтримка інтегрує ці аспекти та сприяє формуванню відчуття безпеки, довіри та соціальної включеності.

Особливого значення набуває індивідуалізація підходів до підтримки, оскільки процес відновлення залежить від життєвого досвіду, рівня психологічної стійкості та соціального середовища військовослужбовця. Важливим є також забезпечення ефективної взаємодії між різними суб'єктами підтримки – соціальними працівниками, психологами,

державними та громадськими інституціями, що підвищує результативність реінтеграційних процесів. Отже, соціально-психологічна підтримка виступає ключовим чинником успішного повернення військовослужбовців до мирного життя та їх повноцінної інтеграції в суспільство.

Основні висновки. Результати дослідження засвідчують, що проблема відновлення військовослужбовців є складною та багатогранною. Соціально-психологічна підтримка відіграє провідну роль у забезпеченні їх адаптації та підвищенні якості життя. Ефективність відновлення залежить від комплексного підходу, що поєднує соціальні та психологічні складові допомоги. Практичне значення дослідження полягає у можливості використання його результатів для вдосконалення програм підтримки військовослужбовців. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням та впровадженням ефективних моделей соціально-психологічної підтримки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вдовіченко О. Психологічна реабілітація і супровід ветеранів війни: досвід Ізраїлю. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach*. 2023. № 16. С. 107–118.
2. Єгорова К. Надання соціально-реабілітаційних послуг особам, які опинилися в складних життєвих обставинах. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки* : зб. наук. пр. 2023. Вип. 3. С. 158–165.
3. Куркова К. Соціальна адаптація військовослужбовців у післявоєнний період. *Право та державне управління*. 2024. Вип. 1. С. 309–316.
4. Прудка Л. Психологічні аспекти адаптації військових, які брали участь у бойових діях. *Південноукраїнський правничий часопис. Серія: Правова система: теорія і практика*. 2024. Вип. 2. С. 86–92.

Вікторія ЄВТУШЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Наталя ЗАХАРОВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ

Актуальність. Сучасні соціально-економічні та суспільні виклики, спричинені воєнними подіями, зумовлюють значне зростання кількості військовослужбовців, які повертаються до мирного життя після участі в бойових діях. Одним із важливих аспектів їхньої успішної реінтеграції є професійна адаптація, що передбачає відновлення або формування нових професійних навичок, перекваліфікацію, інтеграцію у цивільне

середовище, участь у соціально-економічному житті суспільства. Важливого значення набуває розвиток ефективних механізмів підтримки ветеранів, зокрема через програми професійної підготовки, перекваліфікації та соціально-психологічного супроводу.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблематика соціальної та професійної адаптації ветеранів війни є предметом наукових досліджень у галузях соціальної роботи, соціальної політики, психології та соціології. Питання формування та реалізації державної ветеранської політики, соціального захисту та інтеграції ветеранів у суспільство досліджують О. Палій, О. Резнікова, Т. Семігіна, Н. Гусак, В. Поліщук та ін.

Психологічні аспекти адаптації військовослужбовців до мирного життя, подолання наслідків бойового досвіду, постстресових станів та формування життєстійкості ветеранів досліджують С. Максименко, В. Панок, Л. Карамушка, О. Кокун, О. Чабан та ін. Вагомий внесок у вивчення проблем реінтеграції ветеранів, соціальної та професійної адаптації зробили також зарубіжні науковці, зокрема К. Кастро, Р. Адлер, Е. Гріффіт, які аналізують питання переходу військовослужбовців до цивільного життя, працевлаштування та підтримки ветеранів у поствоєнний період.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є аналіз психологічних, соціальних та професійних аспектів адаптації ветеранів війни та визначення ефективних механізмів підтримки їхньої професійної інтеграції у цивільне життя. Для досягнення цієї мети застосовуються наступні методи: аналіз наукових джерел, узагальнення практичного досвіду, порівняльний та системний підходи.

Сутність дослідження. Бойовий досвід часто пов'язаний із сильними емоційними переживаннями, тривалим перебуванням у стресових умовах, необхідністю швидкого прийняття рішень та високим рівнем відповідальності. У мирному житті ветерани війни часто стикаються з необхідністю змінити звичний спосіб життя, соціальні ролі та професійні орієнтири. У контексті сучасних суспільних викликів особливої актуальності набуває проблема професійної адаптації ветеранів, оскільки саме успішна інтеграція у сферу зайнятості значною мірою визначає рівень їхньої соціальної стабільності, матеріального забезпечення та психологічного благополуччя.

Повернення військовослужбовців до цивільного життя після участі у бойових діях є складним і багатограним процесом, що охоплює психологічні, соціальні та професійні аспекти адаптації та проявляється підвищенням тривожності, емоційними «гойдалками», складнощами міжособистісної комунікації, втратами відчуття корисності та соціальної значущості. Перерва у професійній діяльності може призводити також і до втрати попередніх кар'єрних позицій або конкурентоспроможності.

Водночас бойовий досвід формує позитивні психологічні якості, які можуть бути важливими ресурсами у професійній діяльності, до яких

належать відповідальність, дисциплінованість, здатність працювати в команді, стресостійкість, лідерські навички та вміння швидко реагувати у складних ситуаціях. За належної підтримки ці якості сприяють успішній професійній реалізації ветеранів у цивільному житті [5 : 47].

Професійна адаптація ветеранів залежить не лише від особистісних характеристик, але й від соціальних умов, подолання бар'єрів у яких відбувається процес реінтеграції.

Одним із ключових ресурсів є державна та громадська підтримка, спрямована на розвиток програм працевлаштування, професійної підготовки та перекваліфікації. Важливу роль відіграють освітні програми, які допомагають ветеранам здобути нові компетентності або підвищити рівень професійної кваліфікації. Також вагомим ресурсом є діяльність ветеранських організацій, які сприяють обміну досвідом, взаємній підтримці та формуванню мереж соціальних контактів [4 : 222].

Суттєвим фактором успішної адаптації є підтримка сім'ї та найближчого соціального оточення. Родина відіграє важливу роль у формуванні мотивації до професійного розвитку та допомагає ветерану долати труднощі перехідного періоду. Позитивне ставлення суспільства, визнання внеску ветеранів у захист держави та формування культури поваги до військовослужбовців сприяє успішній соціальній інтеграції [3 : 24].

Ефективна професійна адаптація ветеранів потребує комплексного підходу, що поєднує соціальні, психологічні та освітні заходи. Важливу роль відіграють різні форми та методи соціальної роботи. Однією з ключових форм є професійне консультування, спрямоване на визначення індивідуальних можливостей, інтересів та потенціалу ветерана. Фахівці допомагають ветеранам оцінити власні ресурси, визначити перспективні напрями працевлаштування та розробити індивідуальний план професійного розвитку.

Поширеною практикою є організація програм професійної підготовки та перекваліфікації, які дозволяють ветеранам здобути нову спеціальність або підвищити рівень компетентності на базі закладів освіти, центрів зайнятості або тренінгових центрів. Важливим елементом є розвиток підприємницьких навичок, оскільки частина ветеранів обирає шлях самозайнятості або створення власного бізнесу [1 : 39].

Значну роль відіграють психологічні методи підтримки, зокрема індивідуальне та групове консультування, тренінги особистісного розвитку, програми розвитку стресостійкості та комунікативних навичок. Ці заходи допомагають подолати психологічні труднощі, підвищити впевненість у власних силах та готовність до професійних викликів.

Ефективною формою підтримки є наставництво та менторські програми, у межах яких ветерани отримують допомогу від досвідчених фахівців або інших ветеранів, які вже успішно

інтегрувалися у цивільне професійне середовище. Подібні програми сприяють передачі практичного досвіду, формуванню професійних контактів та розширенню можливостей працевлаштування.

Важливим напрямом є також співпраця між державними структурами, громадськими організаціями, освітніми установами та роботодавцями. Взаємодія дозволяє створювати комплексні програми підтримки ветеранів, спрямовані на підвищення рівня зайнятості та професійної реалізації. Особливу роль відіграють центри зайнятості, які надають інформаційні, консультаційні та освітні послуги, а також сприяють підбору відповідних вакансій [2 : 21].

Основні висновки. Професійна адаптація ветеранів війни є складним і багатовимірним процесом, що потребує комплексного підходу та активної взаємодії різних соціальних інституцій. Психологічні особливості ветеранів, соціальні бар'єри та наявні ресурси визначають успішність їхньої інтеграції у цивільне професійне середовище. Завдання соціальної роботи полягає у створенні умов для реалізації потенціалу ветеранів, розвитку їхніх професійних компетентностей та забезпеченні підтримки у працевлаштуванні. Реалізація ефективних програм професійної адаптації сприятиме покращенню якості життя ветеранів та зміцненню соціальної стабільності й розвитку суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беседін П. Професійна адаптація військовослужбовців до цивільного життя в Україні: історія та сучасність. *Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання* : матеріали XVIII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 лют. – 27 берез. 2024 р.). Київ, 2024. С. 39–41.
2. Близнюк В., Терюханова І. Професійне навчання та працевлаштування як інструмент професійної адаптації ветеранів війни. *Вчені записки Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана* : зб. наук. пр. 2024. Вип. 37. С. 18–30.
3. Кохан В. Шляхи професійної адаптації ветеранів війни. *Правове забезпечення професійної адаптації та права на підприємницьку діяльність ветеранів війни* : зб. наук. пр. за матеріалами I круглого столу (м. Харків, 31 трав. 2024 р.). Харків, 2024. С. 22–26.
4. Ординович В. Професійна адаптація ветеранів при їх переході від військового до цивільного життя: фактори впливу. *Соціально-психологічна робота: інновації, стратегії та можливості* : зб. матеріалів круглого столу з міжнар. участю (Łomża – Кам'янець-Подільський, 19 берез. 2025 р.). Łomża – Кам'янець-Подільський, 2025. С. 221–224.
5. Орловська О. Особливості адаптації військовослужбовців до умов цивільного життя. *Young Scientist*. 2019. № 8 (72). С. 45–49.

Яна КАПІНУС,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Катерина ПЕТРОВСЬКА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

РЕІНТЕГРАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ДО ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ

Актуальність. Війна в Україні спричинила гуманітарну кризу, одним із найгостріших аспектів якої є безпрецедентне збільшення кількості учасників бойових дій. Це обумовлює необхідність реінтеграції ветеранів війни до цивільного життя. Реінтеграція – складний, багатоаспектний процес, що передбачає формування сприятливих умов, за яких ветерани зможуть повернутися до цивільного життя, реалізувати свій потенціал та стати повноцінними членами суспільства. Цей процес охоплює не лише медичну реабілітацію, а й соціально-економічну та освітню адаптацію.

Проблеми соціальної реінтеграції учасників бойових дій постають перед кожною країною, в яку приходить війна. Ця проблема набула нового значення і змісту з 2014 року та суттєво актуалізувалася після початку у 2022 р. повномасштабного воєнного вторгнення. Станом на кінець 2025 – початок 2026 р. зафіксовані показники загальної кількості осіб зі статусом УБД: понад 1 330 000 осіб [5].

Після демобілізації бійці розпочинають свій шлях повернення до «мирного життя» і одним із головних чинників реінтеграції є те, як їх сприйматиме суспільство, адже певна міра травмованості є у всіх, хоча й різна. Деякі ветерани безперешкодно знаходять нову роботу, але більшість змушені пройти довгий шлях відновлення.

На даний час необхідно впроваджувати нові технології задоволення потреб учасників бойових дій, а тому вкрай необхідно визначити новітній підхід до актуалізації потреб ветеранів та в яких сферах і якими способами максимально інтегрувати їх у мирне життя, як має змінитися суспільство, щоб такі люди могли реалізувати свій потенціал і почувалися так само інтегровано та захищено, як і інші громадяни нашої країни.

Ступінь досліджуваності проблеми. Реінтеграція ветеранів до цивільного життя знаходиться в центрі уваги вітчизняних вчених. Проблематика захисту прав ветеранів війни та їхньої соціальної адаптації вже стала предметом дослідження Є. Гордієнко, а також наукові статті, авторами яких є М. Мальований, Р. Плінчук, О. Письменна, Г. Пріб, О. Сороківська. Принципово новітні підходи до визначення сутності поняття «реінтеграція» висвітлено у роботі Т. Колісніченко [3]. У статті Т. Захаріної

визначено проблеми з якими стикаються ветерани під час повернення до цивільного життя та опрацьовано чинники, що сповільнюють цей процес [2].

Попри значну увагу громадськості, вітчизняних, міжнародних організацій та вчених зауважимо на незначну кількість публікацій присвячених цій проблематиці, а тому питання реінтеграції ветеранів залишаються малодослідженими, що зумовлює потребу подальших досліджень, розробки та імплементації програм, засобів, інструментів підтримки реінтеграції ветеранів до суспільного життя, ринку праці та освіти.

Метою дослідження є аналіз сучасного стану реінтеграції ветеранів війни в Україні та визначення викликів для вдосконалення цього процесу.

Сутність дослідження. Оскільки кількість ветеранів в Україні постійно зростає, виконання державою їхніх прав та реалізація пільг мають істотний вплив на соціальну стабільність, внутрішні зв'язки та економічний добробут громад. Саме в цьому контексті реінтеграція ветеранів набуває особливої значимості. Належна реінтеграція ветеранів є необхідною складовою соціального та економічного розвитку держави [2].

Міжнародні дослідження свідчать, що реінтеграція охоплює відновлення ролей у сім'ї, громаді та на робочому місці, що може бути під впливом численних факторів оточення. Реінтеграція є як процесом, так і результатом повернення до цивільного життя, що передбачає взаємодію особи з навколишнім середовищем.

На сьогоднішній день в Україні існують поняття «ветеран війни», «учасник війни» та «учасник бойових дій», всі вони визначені в Законі України «Про статус ветеранів, гарантії їх соціального захисту» від 22 жовтня 1993 року. Статтею 4 Закону визначено, що «ветерани війни — це особи, які брали участь в обороні Вітчизни або у бойових діях на території інших держав. До ветеранів війни належать: учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни» [4]. У статті 5 того ж Закону зазначено, що «учасниками бойових дій є особи, які брали участь у виконанні військових завдань з оборони Вітчизни у складі військових частин, з'єднань, об'єднань усіх видів та родів військ Збройних Сил діючої армії (ВМС), у партизанських загонах та підпільних та інших формуваннях як у воєнний, так і в мирний час» [4].

Відповідно до міжнародного права, комбатантами є всі особи, які входять до складу Збройних Сил і мають право брати безпосередню участь у воєнних діях. Натомість в українському правовому полі статус учасника бойових дій є вузьким: він надається лише тим особам, які безпосередньо виконували бойові завдання в районах проведення воєнних дій.

Згідно з кожним з них, передбачено свій алгоритм реінтеграції в цивільне життя та свій перелік соціальних виплат і адаптивних програм. Процес реінтеграції ветеранів війни є складним і

довгостроковим, що вимагає врахування багатьох його складових і факторів, що на нього впливають, а саме: тривалість війни, недостатній рівень поваги до ветеранів з боку суспільства

Український фонд «Ветерани» Міністерства у справах ветеранів України та Соціологічна група «Рейтинг» провели загальнонаціональне опитування «Ветерани в українському суспільстві». Згідно з опитуванням (див. рис. 1), можемо побачити динаміку суспільної поваги до ветеранів (2022–2026рр.) [3]:

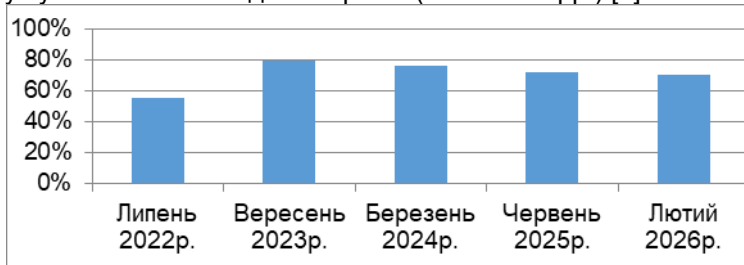

Рис. 1. Результати загальнонаціонального опитування «Ветерани в українському суспільстві»

Хоча рівень поваги залишається високим, дослідження початку 2026 р. вказують на зростання тривожності щодо ризику стигматизації. Зокрема, близько 45% ветеранів зазначають, що відчують «нерозуміння» з боку цивільного населення, попри формальну повагу.

Аналіз досвіду інших країн у сфері реінтеграції ветеранів війни є практично значущим для України, оскільки дозволяє сформувати власний ефективний механізм адаптації військовослужбовців до цивільного життя. Сьогодні такі програми існують майже в кожній розвиненій країні світу. Так, наприклад у США діє програма у справах ветеранів, яка надає широкий спектр послуг, включаючи медичну допомогу, психологічну підтримку, професійне навчання та допомогу у працевлаштуванні. Особливий акцент програми робиться на виявленні та лікуванні посттравматичного стресового розладу та інших психологічних проблем у ветеранів та ветеранок.

Впровадження цих підходів в Україні, може значно покращити процес реінтеграції ветеранів, забезпечивши їх необхідною підтримкою та ресурсами для успішного повернення до мирного життя. Бачення науковців, політиків та державних службовців складових процесу реінтеграції ветеранів війни в Україні є не менш суперечливим. Саме від розуміння цих складових буде залежати, чи охоплюватимуть програми реінтеграції всі сфери реабілітації військовослужбовців та ветеранів. Ми пропонуємо власне бачення складових процесу реінтеграції ветеранів війни (табл. 1).

Таблиця 1

Компоненти процесу реінтеграції ветеранів та ветеранок в Україні

Компонент	Характеристика
Психологічна підтримка	Надання доказової допомоги (ПТСР-терапія, декомпресія) для ветеранів/ветеранок та їхніх родин. Акцент на подоланні «стигми» та розвитку мережі «рівний-рівному».
Цифрова реінтеграція	Доступ до всіх послуг через «Єдине вікно» (екосистема Е-ветеран). Автоматизація статусів, пільг та отримання послуг без зайвої бюрократії.
Економічна стійкість та ветеранський бізнес	Перехід від «працевлаштування» до підтримки ветеранського підприємництва. Грантові програми, податкові пільги для бізнесу, що наймає ветеранів, та адаптація робочих місць.
Фізична реабілітація та протезування	Високотехнологічне протезування, спортивна реабілітація та пожиттєвий медичний супровід з акцентом на відновлення функціональності.
Правовий захист та адвокація	Юридичний супровід у питаннях отримання статусів, земельних ділянок, житлових сертифікатів та захисту прав у трудовому законодавстві.
Освітні програми	Навчання впродовж життя. Ваучери на освіту, магістерські програми для ветеранів та визнання навичок, здобутих під час військової служби.
Житлова політика	Трансформація житлової політики: перехід від застарілих механізмів квартирних черг до інструментів реінтеграції, зокрема пільгового іпотечного кредитування (програма «єОселя») та системи цільових житлових ваучерів.
Підтримка родин та сімей загиблих	Комплексна робота з родиною як з цілісною системою. Підтримка дружин/чоловіків, дітей та батьків, включаючи групи самопомогі та освітні заходи.
Інтеграція в громади	Створення ветеранських хабів у кожній ТГ. Залучення ветеранів до самоврядування, патріотичного виховання та сектору безпеки громад.
Культура шани та комунікація	Формування в суспільстві образу ветерана як «Носія унікального досвіду». Гендерна видимість та інклюзивна етика: використання фемінітивів та розвиток безбар'єрності.

Як бачимо, процес реінтеграції є складним та багатокомпонентним, що вимагає системної, збалансованої та масштабної підтримки з боку держави та міжнародних організацій. В Україні вже діє кілька національних та міжнародних програм, спрямованих на реінтеграцію та підтримку військовослужбовців:

1. Програма реінтеграції ветеранів IREX, метою якої є покращення якості та доступу до послуг для ветеранів, включаючи працевлаштування, професійну підготовку, психосоціальну та фізичну реабілітацію [1].
2. Проект «eRobota» та Фонд ветеранів України – ці проекти підтримують ветеранів у створенні власного бізнесу та надають гранти на розвиток підприємництва.
3. Програма «єОселя» – державні службовці за контрактом, медичні працівники, педагогічні та науково-педагогічні працівники можуть отримати доступ до доступних іпотечних кредитів та компенсації на придбання житла.

Нові експериментальні проекти уряду – це Програми «Електронний кабінет людини з інвалідністю», «Соціальна підтримка військовослужбовців та їхніх сімей у військових частинах» та «Формування життєвих сил» від Міністерства соціальної політики України, які включають надання комплексних соціальних послуг, таких як соціально-психологічна допомога, розвиток соціальних навичок та адаптація. Підтримка з боку ЄС та МОМ, яка включає навчання, підтримку переходу до цивільного життя, розвиток бізнесу, а також заходи щодо зміцнення громад та підтримку ветеранських центрів бойових дій на території України, ці програми комплексної реінтеграції ветеранів війни в Україні є недостатніми, враховуючи, що більшість із них досі перебувають на війні, а після її закінчення кожен п'ятий українець потребуватиме допомоги та адаптації.

Основні висновки. Реінтеграція ветеранів, які повертаються з війни, є складним двостороннім та багатограним процесом, що вимагає комплексного підходу з боку держави та суспільства. Ветерани стикаються з численними викликами під час повернення до цивільного життя, включаючи психологічні, соціальні та економічні труднощі. Важливо забезпечити їм доступ до психологічної підтримки, медичних послуг та програм професійної підготовки. В цьому контексті досвід реінтеграції ветеранів в інших країнах є цінним ресурсом для України та суттєво поліпшити процес інтеграції ветеранів у суспільство. У результаті проведеного дослідження нами було виявлено ключові аспекти реінтеграції ветеранів у різних країнах, що дозволяє адаптувати їх до українських умов, та запропоновано стратегію інтеграції українських ветеранів у європейське бізнес-середовище, що включає конкретні рекомендації для поліпшення політики реінтеграції в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ветерани в українському суспільстві: результати загальнонаціонального опитування (січень 2026 р.). *Соціологічна група «Рейтинг»*, Український ветеранський фонд. URL : <https://ratinggroup.ua/> (дата звернення: 05.03.2026).
2. Захаріна Т. Проблеми та чинники реінтеграції ветеранів до цивільного життя в умовах воєнного стану. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2023. № 2. С. 45–53.
3. Колісниченко Т. Теоретико-методологічні засади реінтеграції учасників бойових дій: новітні підходи. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2024. Вип. 1 (54). С. 88–94.
4. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-XII. *Відомості Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12> (дата звернення: 05.03.2026).
5. Статистичні дані щодо кількості ветеранів війни та осіб, на яких поширюється чинність Закону України «Про статус ветеранів війни...» : за даними Єдиного державного реєстру ветеранів війни / Міністерство у справах ветеранів України. 2026. URL : <https://mva.gov.ua/> (дата звернення: 05.03.2026).

Інеса КАПЛІНА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Алла МЕЛЬНИЧУК,**
асистентка (БДПУ)

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА ТА ЦЕНТРИ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ ДЛЯ СІМ'Ї, ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ ЯК СУБ'ЄКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Актуальність. Сучасні суспільні трансформації в Україні, зумовлені війсьними подіями, соціально-економічною нестабільністю, демографічними змінами та зростанням кількості вразливих категорій населення, актуалізують потребу в ефективній реалізації соціальної політики. Особливого значення набуває діяльність державної служби та центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді як ключових інституцій, що забезпечують соціальний захист, підтримку та профілактику негативних явищ у дитячому і молодіжному середовищі.

Саме ці суб'єкти здійснюють оцінку потреб населення, організовують надання соціальних послуг, координують міжвідомчу взаємодію, сприяють захисту прав дитини та підтримці сім'ї як базового соціального інституту. В умовах реформування системи соціальних послуг та децентралізації влади зростає потреба в науковому осмисленні їхніх функцій, повноважень і результативності діяльності. Дослідження зазначеної проблематики дозволяє визначити ефективність механізмів реалізації соціальної політики та окреслити напрями їх удосконалення відповідно до сучасних викликів українського суспільства.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблематика реалізації соціальної політики та діяльності державних інституцій у сфері соціального захисту населення знайшла відображення у працях вітчизняних науковців. Теоретико-методологічні засади соціальної політики розкрито у дослідженнях Е. Лібанова, В. Геєць, О. Новіков, які обґрунтовують напрями модернізації державного управління в соціальній сфері. Питання функціонування системи соціальних служб, соціальної роботи з сім'єю, дітьми та молоддю досліджують І. Зверев, А. Капська, Л. Міщик, С. Харченко та інші. У їхніх працях висвітлено організаційно-правові засади діяльності центрів соціальних служб, особливості надання соціальних послуг різним категоріям клієнтів, а також механізми міжвідомчої взаємодії у процесі реалізації соціальної політики.

Аналіз наукового доробку свідчить про наявність ґрунтовних теоретичних напрацювань, водночас потребують подальшого дослідження питання підвищення ефективності діяльності державної служби та центрів соціальних служб в умовах сучасних суспільних викликів.

Мета та методи дослідження. Мета дослідження – теоретично обґрунтувати роль державної служби та центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді як суб'єктів реалізації соціальної політики в Україні, визначити особливості їх функціонування в сучасних умовах. У дослідженні використано наступні методи: аналіз і синтез; узагальнення та систематизацію; порівняльний метод; структурно-функціональний аналіз.

Сутність дослідження. Соціальна політика держави є складовою загальної державної політики та спрямована на забезпечення гідного рівня життя населення, соціальної безпеки, підтримки вразливих груп і створення умов для всебічного розвитку особистості. Вона охоплює систему правових, економічних, організаційних і соціальних заходів, що реалізуються органами державної влади та місцевого самоврядування з метою гарантування соціальних прав громадян. Конституційні засади соціальної держави визначають обов'язок держави забезпечувати соціальний захист, підтримку сім'ї, дитинства та молоді, що формує стратегічні орієнтири соціальної політики.

У науковій літературі соціальна політика розглядається як цілеспрямована діяльність держави щодо регулювання соціальних відносин, перерозподілу ресурсів і мінімізації соціальних ризиків. Її сутність полягає у забезпеченні балансу між економічною ефективністю та соціальною справедливістю [4 : 114]. В умовах сучасних викликів – воєнного стану, внутрішнього переміщення населення, зростання безробіття та бідності – соціальна політика набуває особливого значення як інструмент стабілізації суспільства.

Основними напрямками соціальної політики є: соціальний захист населення; підтримка сім'ї, дітей та молоді; забезпечення зайнятості та розвитку людського капіталу; охорона здоров'я; освіта; соціальна інтеграція осіб з інвалідністю; профілактика соціального сирітства та насильства; підтримка внутрішньо переміщених осіб. Важливим напрямом є також розвиток системи соціальних послуг, що передбачає перехід від суто матеріальної допомоги до комплексної підтримки особи чи сім'ї [5].

Реформування соціальної сфери в Україні пов'язане з децентралізацією влади, впровадженням стандартів надання соціальних послуг, удосконаленням механізмів адресності допомоги та підвищенням якості управління. У цьому контексті зростає роль інституцій, що безпосередньо реалізують соціальну політику на практиці, зокрема державної служби та центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді є спеціалізованими установами, діяльність яких спрямована на надання соціальних послуг особам і сім'ям, що перебувають у складних життєвих обставинах. Вони функціонують у системі органів виконавчої влади та

місцевого самоврядування, забезпечуючи практичну реалізацію державної соціальної політики на рівні територіальних громад.

Основними завданнями центрів є: виявлення та облік сімей і осіб, які потребують підтримки; здійснення соціального супроводу; надання консультаційних, інформаційних, психологічних і соціально-педагогічних послуг; профілактика негативних явищ у дитячому та молодіжному середовищі; сприяння інтеграції внутрішньо переміщених осіб; запобігання домашньому насильству; підтримка дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Особливістю діяльності центрів є міждисциплінарний підхід, що поєднує соціальну роботу, психологічну допомогу, правовий супровід і педагогічну підтримку. Фахівці центрів здійснюють оцінку потреб клієнтів, розробляють індивідуальні плани соціального супроводу, координують взаємодію з іншими службами – освітніми, медичними, правоохоронними установами [3 : 87].

В умовах воєнного стану функції центрів значно розширилися. Зросла кількість сімей, які опинилися у кризових ситуаціях, дітей, що зазнали психологічної травматизації, осіб, які потребують гуманітарної та соціальної підтримки. Це вимагає від центрів гнучкості, професійної компетентності та ефективної взаємодії з громадськими організаціями й міжнародними партнерами. Таким чином, центри соціальних служб виступають важливою ланкою системи соціального захисту, забезпечуючи реалізацію принципів доступності, адресності та комплексності соціальної допомоги.

Реалізація соціальної політики здійснюється через систему організаційних механізмів, що включають нормативно-правове забезпечення, інституційну структуру, фінансове регулювання та механізми міжвідомчої координації. На державному рівні визначаються стратегічні пріоритети, приймаються законодавчі акти, формуються державні програми та стандарти надання соціальних послуг. Центральні органи виконавчої влади забезпечують методичне керівництво, контроль та моніторинг діяльності підпорядкованих установ.

На місцевому рівні реалізація соціальної політики відбувається через органи місцевого самоврядування та територіальні громади, які безпосередньо організовують надання соціальних послуг населенню. Децентралізація сприяла розширенню повноважень громад у сфері соціального захисту, що дозволяє враховувати специфіку місцевих потреб і оперативно реагувати на соціальні виклики [1 : 320].

Важливим організаційним механізмом є міжсекторальна взаємодія – співпраця державних установ, громадських організацій, благодійних фондів і міжнародних структур. Такий підхід забезпечує комплексність допомоги та ефективніше використання ресурсів. Не

менш значущими є механізми соціального партнерства, залучення громадськості до формування та оцінювання соціальних програм.

Окрему роль відіграє впровадження сучасних управлінських технологій: цифровізація соціальних послуг, електронні реєстри отримувачів допомоги, моніторинг якості послуг. Це підвищує прозорість, зменшує бюрократичні бар'єри та сприяє адресності підтримки [2 : 60].

Отже, ефективність реалізації соціальної політики залежить від узгодженості дій усіх рівнів влади, належного ресурсного забезпечення та професійної підготовки фахівців соціальної сфери.

Основні висновки. Соціальна політика держави є ключовим інструментом забезпечення соціальної стабільності, захисту прав громадян і підтримки вразливих категорій населення. У сучасних умовах її значення посилюється, оскільки вона покликана мінімізувати наслідки соціально-економічних та воєнних викликів.

Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді посідають важливе місце в системі соціального захисту, забезпечуючи практичну реалізацію державних програм і надання комплексної допомоги населенню. Організаційні механізми реалізації соціальної політики на державному та місцевому рівнях мають бути спрямовані на підвищення ефективності управління, розвиток міжвідомчої взаємодії та вдосконалення якості соціальних послуг.

Подальше наукове осмислення діяльності державної служби та центрів соціальних служб сприятиме удосконаленню системи соціального захисту та формуванню соціально орієнтованої держави в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонова О. Класифікація суб'єктів реалізації державної сімейної політики. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 3(104). С. 319-334.
2. Архипенко С. Державна молодіжна політика як складник соціальної політики та гарантії соціального захисту молодих громадян. *Публічне управління та адміністрування в Україні: євроінтеграційний поступ* : зб. матер. І Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. уч. (м. Івано-Франківськ, 31 трав. 2024 року). Івано-Франківськ, 2024. С. 58-61.
3. Другов М. Соціальна робота в діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2013. Ч. II. № 7(266). С. 85-89.
4. Кривоконь Н. Проблеми соціальної роботи та соціальної політики в Україні: навч. посіб. Чернівці : ЧДТУ, 2012. 320 с.
5. Метьюлкіна Н. Механізми формування та реалізації державної молодіжної політики в Україні. *Державне будівництво*. 2008. № 1. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2008_1_16. (дата звернення: 22.12.2025)

Ольга КАРЛІНА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Анастасія ПОПОВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ФЕНОМЕН НЕВИЗНАЧЕНОЇ ВТРАТИ У СІМЕЙНОМУ КОНТЕКСТІ УКРАЇНИ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Актуальність. Повномасштабна російсько-українська війна, що триває з 24 лютого 2022 року, спричинила масштабні соціально-психологічні наслідки, серед яких особливої гостроти набув феномен невизначеної втрати – ситуації, коли родина не має достовірної інформації про долю близької людини.

За даними Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, станом на початок 2025 року в Україні налічується майже 63 000 зниклих безвісти – як військовослужбовців, так і цивільних [1]. За окремими даними, ця цифра може перевищувати 70 000 випадків, а реальні показники залишаються варіативними через складність обліку та триваючі бойові дії. Порівняно з довоєнним періодом кількість зникнень зросла у кілька разів, і значна частина випадків досі залишається не вирішеною, що формує для родин стан тривалого очікування та невизначеності.

Відсутність офіційного підтвердження життя чи смерті близької людини унеможливорює завершення процесу горювання та проведення символічних ритуалів прощання. У таких умовах формується феномен «замороженого горя» – хронічний психологічний стан, пов'язаний із підвищеною тривожністю, депресивними проявами, когнітивною дезорганізацією та пролонгованим стресом [5]. Невизначеність ускладнює адаптаційні процеси та може бути чинником розвитку тривалих психопатологічних станів, зокрема розладів горя та посттравматичного стресового розладу.

Соціальна нестабільність, масове переміщення населення, економічні труднощі та інституційні складнощі встановлення статусу зниклих осіб посилюють психосоціальний тягар родин. Інформаційний вакуум і фрагментарність комунікації з державними структурами підтримують стан невизначеності та позбавляють відчуття контролю над ситуацією. За цих умов невизначена втрата постає не лише як індивідуальний психологічний феномен, а як масштабна соціально-психологічна проблема сучасної України, що потребує системного теоретичного осмислення.

Ступінь досліджуваності проблеми. Теоретичне підґрунтя феномену невизначеної втрати закладене у працях американської дослідниці П. Босс (P. Boss), яка у 1970-х роках увела це поняття в

науковий обіг та розвинула його в роботах [5]. П. Босс виокремила два типи невизначеної втрати: фізичну відсутність за психологічної присутності та психологічну відсутність за фізичної присутності, а також піддала критиці ідею «closure», наголошуючи на необхідності формування здатності жити з невизначеністю.

Подальший розвиток проблема отримала в межах системного підходу до родини. Ф. Волш (F. Walsh) розробила концепцію сімейної резильєнтності, окресливши ресурси адаптації родини в умовах хронічного стресу – систему переконань, організаційні процеси та комунікацію [2]. Дослідження травматичного стресу Дж. Герман (J. Herman), Б. ван дер Колк (B. van der Kolk)) підкреслюють, що тривала невизначеність ускладнює перебіг травматичних реакцій і сприяє пролонгації «замороженого горя» [4].

В українському науковому дискурсі до 2022 року проблема розглядалася фрагментарно. Після початку повномасштабної війни з'явилися перші спроби її системного аналізу, зокрема в межах практичних ініціатив підтримки родин зниклих безвісти. Водночас застосування західних моделей до українських реалій виявляє низку прогалин. На відміну від класичних теорій, що зосереджені переважно на психологічному вимірі втрати, український контекст демонструє інституційну та юридичну невизначеність, явище подвійної стигматизації та інформаційний вакуум, що посилюють первинну травматизацію родин. Крім того, емпіричні дослідження здебільшого зосереджені на родинах військовослужбовців, тоді як досвід родин зниклих цивільних залишається недостатньо вивченим [3]. Отже, інтеграція психологічного, інституційного та культурного вимірів феномену невизначеної втрати в українському контексті потребує подальшого теоретичного осмислення.

Мета та методи дослідження. Метою дослідження є теоретичне осмислення феномену невизначеної втрати у сімейному контексті сучасної України в соціально-психологічному вимірі. Методологічну основу становлять аналіз наукових джерел, системний підхід до розгляду сім'ї як цілісної структури та узагальнення положень теорій травматичного стресу й сімейної резильєнтності щодо впливу хронічної невизначеності на функціонування родини.

Сутність дослідження. Дослідження спрямоване на теоретико-аналітичне осмислення феномену невизначеної втрати в сімейному контексті України як специфічного соціально-психологічного явища, що формується в умовах зникнення безвісти військовослужбовців під час війни.

У межах концепції П. Босс (P. Boss) невизначена втрата визначається як стан фізичної відсутності близької людини за її психологічної присутності в житті родини [5]. Фундаментальною

характеристикою феномену є відсутність фактологічної визначеності та завершеності події, що блокує нормативні механізми переживання горя. На відміну від підтвердженої смерті, де запускається процес адаптивного прийняття втрати, у випадку зникнення безвісти сім'я перебуває у стані хронічної амбівалентності («він живий» – «його немає»), що формує феномен «замороженого горя» та пролонговану когнітивно-емоційну напругу.

На індивідуальному рівні це проявляється підвищеною тривожністю, емоційною лабільністю, симптомами депресивного реагування, гіперпильністю та труднощами когнітивної обробки події, що відповідає положенням теорій травматичного стресу Дж. Герман (J. Herman) та Б. ван дер Колка (B. van der Kolk) [4]. Проте, на відміну від одноразової травматичної події з визначеним фіналом, невизначена втрата трансформується у тривалий стресовий процес, який підтримується очікуванням і відсутністю завершеності.

На рівні сімейної системи, відповідно до системної теорії С. Мінухіна (Salvador Minuchin) та М. Боуена (M. Bowen), зникнення одного з членів спричиняє структурні та функціональні трансформації: порушення ролей і меж, амбівалентність статусів, затримку реорганізації сімейної ієрархії, конфлікти лояльності та кризи сімейної ідентичності. Неможливість символічного завершення стосунку унеможливорює прийняття стратегічних життєвих рішень і підтримує стан системної нестабільності.

У руслі теорії сімейної резильєнтності Ф. Волш (F. Walsh) [2] невизначена втрата розглядається не лише як деструктивний чинник, а і як потенційний виклик для мобілізації адаптаційних ресурсів родини (зміцнення взаємопідтримки, переосмислення системи переконань, підтримка відкритої комунікації). Водночас у ситуації тривалої невизначеності процес смислотворення істотно ускладнюється через відсутність фактологічної визначеності, що обмежує можливість інтеграції досвіду втрати та уповільнює перехід родини до нових форм функціонування. Як наслідок, адаптація родини в умовах невизначеної втрати, відповідно до підходу П. Босс (Pauline Boss) [5], відбувається не через досягнення остаточного «закриття», а через розвиток здатності жити з невизначеністю та опанування «мислення «і те, і інше»» (both-and thinking), що дозволяє одночасно визнавати ймовірність втрати та зберігати надію.

Водночас український контекст суттєво модифікує класичну модель феномену: до психологічної травматизації додається інституційна невизначеність (фрагментарність процедур, брак єдиного алгоритму взаємодії з державними структурами, інформаційний вакуум), що посилює стан вторинної травматизації родин. Ця специфіка знаходить відображення і в українських наукових розвідках: зокрема, Б. Остапчук,

аналізуючи невизначену втрату в контексті російсько-української війни, акцентує, що ключова «патологія» пов'язана не з особистістю, а з самою неоднозначністю втрати та її пролонгованою невизначеністю, яка ускладнює смислотворення і підтримує «заморожене» переживання горя [3]. Окремої ваги в Україні набуває юридична диференціація втрат, що може породжувати феномен «подвійної стигми» у випадках «негероїчної» загибелі, а також культурний бар'єр – пострадянська стигматизація психічного здоров'я, яка обмежує звернення по фахову допомогу та посилює соціальну ізоляцію родин. Таким чином, невизначена втрата в українських реаліях постає як багаторівневий соціально-психологічний процес, що охоплює індивідуальні, сімейні, інституційні та культурні механізми функціонування та зумовлює специфічний патерн пролонгованої психосоціальної кризи родини в умовах війни.

Основні висновки. Проведений теоретико-аналітичний розбір дозволяє констатувати, що феномен невизначеної втрати є самостійним соціально-психологічним явищем, принципово відмінним від підтвердженої втрати через відсутність фактологічної визначеності та завершеності події. Ключовим стресогенним чинником виступає невизначеність, яка блокує нормативні механізми переживання горя та трансформує його у пролонгований процес.

У сімейному контексті невизначена втрата спричиняє структурні та функціональні зміни, підтримує стан амбівалентності ролей і статусів, ускладнює реорганізацію сімейної системи та формує кризу сімейної ідентичності. На індивідуальному рівні вона пов'язана з хронічною тривожністю, емоційною нестабільністю та пролонгованим стресом.

Український контекст надає феномену додаткових вимірів – інституційної та юридичної невизначеності, подвійної стигматизації та культурних бар'єрів звернення по психологічну допомогу, що посилюють первинну травматизацію родин [1; 3]. Це свідчить про необхідність інтегративного підходу до осмислення та подальшого емпіричного вивчення невизначеної втрати з урахуванням національних соціокультурних реалій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Національна поліція України. Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин : офіційні статистичні дані. Київ, 2025. URL : <https://npu.gov.ua/news/reiestr-znyklykh-bezvisti-za-osoblyvykh-obstavyn-narazimystyt-informatsiiu-pro-55-tysyach-osib> (дата звернення: 15.10.2025)
2. Остапчук Б. А. Невизначена втрата в контексті російсько-української війни: тези доповіді. *Науково-практична конференція «Особистість у просторі проблем ХХІ століття»*. Київ, 2023. С. 231–236
3. Boss P. Ambiguous Loss: Learning to Live with Unresolved Grief. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1999. 140 p.

4. Herman J. L. Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence – From Domestic Abuse to Political Terror. New York : Basic Books, 1992. 90 p.
5. Walsh F. Strengthening Family Resilience. 3rd ed. New York : Guilford Press, 2016. 401 p

Анастасія КІР'ЯНОВА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти
Науковий керівник: **Алла МЕЛЬНИЧУК,**
асистентка (БДПУ)

СИСТЕМА ПРОФІЛАКТИКИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ

Актуальність. Сучасні соціально-економічні трансформації, воєнні виклики та зростання кількості громадян, які перебувають у складних життєвих обставинах, істотно підвищують навантаження на фахівців соціальних служб. Їхня професійна діяльність передбачає постійну емоційну включеність, відповідальність за прийняття рішень, роботу з кризовими ситуаціями та вразливими категоріями населення. За таких умов зростає ризик розвитку синдрому професійного вигорання, що проявляється в емоційному виснаженні, зниженні мотивації, професійної ефективності та задоволеності працею.

Поширення цього явища негативно впливає не лише на психічне здоров'я спеціалістів, а й на якість соціальних послуг та імідж соціальної роботи загалом. У контексті реформування системи соціального захисту особливої ваги набуває необхідність створення цілісної системи профілактики професійного вигорання, спрямованої на підтримку професійної стійкості, розвиток навичок саморегуляції та збереження кадрового потенціалу галузі. Це зумовлює потребу наукового обґрунтування й упровадження ефективних профілактичних заходів.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема професійного вигорання широко представлена у працях зарубіжних і вітчизняних учених. Теоретичні засади дослідження феномену започаткували Г. Фройденбергер та К. Маслач. Подальший розвиток концепції відображено у роботах В. Шауфелі, М. Лейтера, А. Малах-Пайнс, К. Черніс, С. Хобфолл, Р. Лазарус, А. Баккер та ін., які розкрили взаємозв'язок професійного стресу, ресурсів особистості та організаційних чинників у розвитку вигорання.

У вітчизняній науці проблему досліджували В. Бойко, Л. Карамушка, О. Бондарчук, Н. Пов'якель, Т. Форманюк, С. Максименко, І. Зязюн, В. Семиченко та О. Чебикін, у працях яких

висвітлено психологічні механізми професійної деформації, емоційного виснаження та напрями профілактики вигорання у фахівців допоміжних професій.

Мета та методи дослідження. Мета дослідження полягає у обґрунтуванні системи профілактики професійного вигорання фахівців соціальних служб, визначити причини, наслідки та сучасні підходи до його профілактики. У дослідженні використано наступні методи: аналіз і синтез наукових джерел, порівняльний метод, системний підхід, контент-аналіз та теоретичне моделювання.

Сутність дослідження. Проблема професійного вигорання посідає вагоме місце у сучасних психологічних і соціально-педагогічних дослідженнях, оскільки пов'язана з особливостями діяльності фахівців допоміжних професій. У науковому дискурсі професійне вигорання розглядається як специфічний синдром, що формується внаслідок тривалого впливу професійних стресорів та хронічного емоційного перенапруження.

У психологічній науці концептуальні засади дослідження цього феномену були розроблені у працях Г. Фройенбргегера, який вперше ввів термін «burnout» для позначення стану емоційного виснаження у фахівців, що працюють у сфері допомоги людям [3 : 173].

У соціально-педагогічній площині професійне вигорання трактується як деструктивний стан особистості фахівця, що зумовлює зниження якості професійної взаємодії, втрату гуманістичної спрямованості діяльності та порушення ціннісних орієнтацій. Соціальні працівники щоденно взаємодіють із людьми, які перебувають у кризових, травматичних або маргіналізованих ситуаціях, що потребує значного емоційного ресурсу [5]. Таким чином, вигорання є не лише індивідуально-психологічною, а й соціально-професійною проблемою.

У сучасних підходах професійне вигорання розглядається як процес, що має певні стадії розвитку: від початкового ентузіазму та ідеалізації професії до хронічної втоми, фрустрації й емоційного відчуження. Важливо підкреслити, що цей феномен формується поступово, що відкриває можливості для його своєчасної профілактики. Професійне вигорання фахівців соціальних служб має комплексну природу й зумовлюється поєднанням індивідуальних, організаційних та соціальних чинників.

До індивідуально-психологічних причин належать високий рівень емпатії, схильність до альтруїзму, відповідальність, перфекціонізм, недостатньо сформовані навички саморегуляції та емоційного відновлення. Особи, які глибоко переживають проблеми клієнтів і прагнуть максимальною результативності, нерідко нехтують власними потребами, що призводить до виснаження.

Організаційні чинники включають надмірне професійне навантаження, дефіцит часу, нечіткість посадових обов'язків, недостатню матеріально-технічну базу, низький рівень оплати праці та обмежені можливості професійного зростання. В умовах воєнного стану та соціальної нестабільності обсяг роботи соціальних служб значно зріс, що посилює ризики емоційного перевантаження працівників.

Соціальні чинники пов'язані з низьким суспільним престижем професії, обмеженим визнанням результатів праці та частими випадками вторинної травматизації під час роботи з жертвами насильства, внутрішньо переміщеними особами, сім'ями у кризі [1 : 7].

Наслідки професійного вигорання проявляються на різних рівнях. На особистісному рівні це – хронічна втома, тривожність, дратівливість, психосоматичні розлади, зниження самооцінки. На професійному – формалізація діяльності, зниження якості послуг, байдужість до потреб клієнтів, зростання конфліктності. На організаційному рівні – плінність кадрів, зниження ефективності роботи установи, погіршення психологічного клімату в колективі [2 : 125].

Профілактика професійного вигорання ґрунтується на положеннях теорії стресу, концепції копінг-стратегій, ресурсного підходу та гуманістичної психології. Відповідно до теорії стресу, ключовим напрямом профілактики є зниження інтенсивності впливу стресорів та формування ефективних механізмів подолання стресу.

Сучасні підходи до профілактики передбачають реалізацію заходів на трьох рівнях: індивідуальному, груповому та організаційному. На *індивідуальному рівні* важливим є розвиток навичок саморегуляції, емоційної компетентності, тайм-менеджменту, формування адекватної професійної самооцінки. Ефективними є тренінги зі стресостійкості, техніки релаксації, практики майндфулнес, психоедукація щодо ознак і стадій вигорання. *Груповий рівень* профілактики передбачає створення підтримувального професійного середовища: супервізії, інтервізійні групи, професійні обговорення складних випадків. Супервізія сприяє зниженню емоційного напруження, формуванню рефлексії та підвищенню професійної компетентності. Вона виконує не лише контролюючу, а й підтримувальну функцію. *Організаційний рівень* включає оптимізацію робочого навантаження, чіткий розподіл обов'язків, забезпечення можливостей професійного розвитку, створення сприятливого психологічного клімату в колективі. Важливою умовою є формування культури турботи про психічне здоров'я працівників на рівні установи.

Системний підхід до профілактики передбачає інтеграцію зазначених заходів у комплексну програму, що охоплює моніторинг рівня вигорання, регулярні тренінгові заходи, психологічне консультування, механізми зворотного зв'язку між адміністрацією та працівниками. Така система має бути безперервною, а не

ситуативною [4 : 63]. У сучасних умовах доцільним є впровадження цифрових інструментів підтримки (онлайн-консультації, вебінари, дистанційні групи підтримки), що особливо актуально в умовах воєнних обмежень та територіальної мобільності працівників.

Основні висновки. Професійне вигорання фахівців соціальних служб є складним багатовимірним явищем, що формується під впливом інтенсивних емоційних навантажень, організаційних труднощів та соціальних викликів. Його прояви негативно позначаються на психічному здоров'ї спеціалістів, ефективності їхньої діяльності та якості соціальних послуг.

У сучасних умовах, зокрема в контексті зростання кількості клієнтів, які потребують допомоги, проблема набуває особливої гостроти. Це зумовлює необхідність розроблення та впровадження системи профілактики, що поєднує індивідуальні, групові та організаційні заходи підтримки.

Формування цілісної системи профілактики професійного вигорання сприятиме збереженню професійного здоров'я фахівців, підвищенню їхньої стресостійкості, зміцненню кадрового потенціалу соціальних служб та забезпеченню стабільності й якості соціальної роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бамбурак Н. Методи профілактики виникнення професійних ризиків та деформацій у професійній діяльності працівників медичної та соціальної сфери. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України. Серія: Психологічна науки*. 2018. № 2(10). С. 5-16.
2. Лисенкова І., Гончарова Г. Діагностика, профілактика та корекція синдрому емоційного вигорання у соціальних робітників. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2018. Вип. 3. С. 123-126.
3. Малишко О. Профілактика професійного вигорання соціальних працівників засобами супервізії. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 220-річчю від дня заснування Ун-ту (м. Харків, 7 листоп. 2024 р.). Харків, 2024. С. 171-176.
4. Мирян А. Синдром емоційного вигорання в соціальних робітників: діагностика, профілактика та корекція. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. № 2. С. 61-65.
5. Рідкодубська Г. Професійне вигорання соціальних працівників. *Вісник Запорізького національного університету*. 2020. № 1 (34). <https://doi.org/10.26661/2522-4360-2020-1-42>.

Ольга КОЗЛОВА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Наталія МАЦЕЙКО,**

старша викладачка (БДПУ)

СПЕЦИФІКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ

Актуальність. Зростання чисельності внутрішньо переміщених осіб в Україні створює нагальну потребу у комплексній соціально-психологічній підтримці. Внутрішньо переміщені особи часто стикаються з проблемами адаптації до нових умов життя, втратою соціальних зв'язків, психологічним стресом та соціальною ізоляцією. Ефективна соціальна робота має бути спрямована не лише на надання матеріальної допомоги, а й на відновлення психологічного благополуччя, розвиток соціальних навичок та інтеграцію внутрішньо переміщених осіб у громаду. Аналіз соціально-психологічних аспектів роботи з внутрішньо переміщеними особами дозволяє визначити ефективні стратегії підтримки, які підвищують якість життя, зміцнюють соціальні зв'язки та сприяють формуванню стійких соціальних механізмів у громадах, що приймають переселенців.

Ступінь досліджуваності проблеми. Комплексна соціально-психологічна робота з внутрішньо переміщеними особами активно досліджується українськими науковцями, зокрема О. Гончар, А. Дяченко, О. Коваль, Т. Кузьменко, С. Лисенко, О. Мельник, Ю. Петрашем, Н. Петренко, А. Савченко, В. Титаренко та ін. Вони розглядають різні аспекти підтримки внутрішньо переміщених осіб, зокрема адаптацію до нових умов життя, психоемоційну допомогу, соціальну інтеграцію, кризові інтервенції та супровід у громадах. Особлива увага приділяється поєднанню практичних методів соціальної роботи та психологічних стратегій, що забезпечують ефективну адаптацію та ресоціалізацію переселенців.

Мета і методи дослідження. Мета дослідження – визначити особливості соціально-психологічної роботи з внутрішньо переміщеними особами та обґрунтувати ефективні підходи до їх адаптації й інтеграції в нове соціальне середовище. Методи дослідження – аналіз наукової літератури, систематизація та узагальнення моделей підтримки, порівняльний аналіз.

Сутність дослідження. Відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» внутрішньо переміщеними особами (далі – ВПО) є громадяни України, іноземці або особи без громадянства, які перебувають на

території України на законних підставах та мають право на постійне проживання в Україні, яких змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру. ВПО мають право на отримання соціальної, матеріальної, психологічної допомоги, а також на підтримку в інтеграції до нових громад [2].

За даними Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України станом на лютий 2026 року кількість зареєстрованих ВПО перевищує 4 млн осіб, що створює серйозні виклики для системи соціальної та психологічної підтримки населення [1].

ВПО стикаються з численними соціально-психологічними труднощами. Перш за все, це психологічний стрес, пов'язаний із втратами житла, роботи, соціального статусу, відчуття безпеки. ВПО часто відчують високий рівень тривожності, депресивні настрої, соціальну ізоляцію та синдром «емоційного вигорання».

Деадаптація ВПО може проявлятися у труднощах інтеграції в місцеву громаду, почутті соціальної відчуженості, а також у зростанні конфліктності в сімейних і соціальних взаєминах. Особливо вразливою категорією є діти та підлітки, які змушені змінювати заклад освіти, коло спілкування та соціальне оточення. У таких умовах вони можуть переживати порушення безперервності навчального процесу, труднощі соціалізації, а також проблеми у формуванні самооцінки та розвитку соціальних навичок. Це зумовлює потребу в організації системного соціально-психологічного супроводу, спрямованого на підтримку їхньої адаптації та успішної інтеграції в нове освітнє і соціальне середовище.

Соціально-психологічні особливості ВПО включають також потребу у відновленні соціальних зв'язків, розвитку навичок самоорганізації та подоланні тривожності. Ефективна робота з ВПО передбачає комплексний підхід, що поєднує індивідуальні консультації, групову терапію, навчальні та адаптаційні програми [3 : 73].

З огляду на різноманітність потреб внутрішньо переміщених осіб у практиці соціальної роботи сформовано низку моделей підтримки, спрямованих на їх адаптацію та інтеграцію в нове соціальне середовище. Серед основних моделей соціальної роботи з ВПО виокремлюють наступні.

Модель ресоціалізації та адаптації – передбачає довгострокову роботу з формування стресостійкості, розвитку адаптивної поведінки та самостійності ВПО. Цей підхід включає навчальні тренінги, групову терапію, менторство та розвиток громадських ініціатив для переселенців.

Інтеграційні моделі – спрямовані на включення ВПО у соціальні та економічні процеси приймаючих громад, забезпечення доступу до освіти, працевлаштування та соціальної допомоги. Дослідники, зокрема Т. Кузьменко та І. Шевчук, зазначають, що інтеграційні моделі підвищують соціальну активність та зменшують ризик маргіналізації.

Ключовим у сучасній соціальній роботі є використання комбінованих стратегій, що поєднують індивідуальний підхід, групові та громадські форми підтримки. Це дозволяє враховувати різні рівні потреб переселенців, від психоемоційного до соціально-економічного.

Кризовий підхід – спрямований на надання термінової допомоги у ситуаціях гострого стресу, відновлення базових потреб та стабілізацію емоційного стану. Кризовий підхід дозволяє оперативно реагувати на психосоціальні проблеми ВПО та мінімізувати негативні наслідки травми.

Комплексний соціально-психологічний супровід – включає поєднання соціальної підтримки, психологічного консультування, розвитку соціальних навичок та інтеграції у громаду. Важливими складовими комплексного супроводу є оцінка потреб і ресурсів особи або сім'ї, надання інформаційної та правової допомоги, психологічна підтримка в подоланні стресу й тривожності, а також організація групових занять, тренінгів і програм соціальної адаптації. Крім того, така робота передбачає налагодження взаємодії з освітніми установами, медичними закладами, громадськими організаціями та органами місцевого самоврядування [4 : 34].

Реалізація комплексного соціально-психологічного супроводу сприяє відновленню соціальних зв'язків, підвищенню рівня самостійності внутрішньо переміщених осіб, формуванню почуття безпеки та належності до громади, що є важливою умовою їх успішної соціальної адаптації та інтеграції.

Основні висновки. Внутрішньо переміщені особи є соціально вразливою категорією, яка потребує комплексної соціально-психологічної підтримки. Їхня адаптація залежить від поєднання психологічної допомоги, соціальної підтримки та інтеграційних заходів.

Ефективна соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами передбачає застосування комплексного підходу, що поєднує кризові інтервенції, індивідуальне психологічне консультування, групові терапевтичні практики, розвиток соціальних і комунікативних навичок, а також заходи, спрямовані на інтеграцію переселенців у місцеві громади. Такий підхід дає змогу забезпечити не лише подолання наслідків психоемоційного стресу, спричиненого вимушеним переміщенням, а й сприяє відновленню соціальних зв'язків, формуванню адаптивних стратегій поведінки та підвищенню рівня соціальної активності ВПО.

Попри значний науковий доробок у сфері соціальної та психологічної підтримки внутрішньо переміщених осіб, проблема забезпечення комплексної допомоги цій категорії населення залишається актуальною. У зв'язку з цим особливої уваги потребує подальший розвиток практико-орієнтованих моделей соціальної роботи, спрямованих на ефективну ресоціалізацію, психоемоційне відновлення та зміцнення соціальної стабільності як самих переселенців, так і громад, що їх приймають.

ЛІТЕРАТУРА

1. Внутрішньо переміщені особи. *Державне підприємство «Інформаційно-обчислювальний центр Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України*. URL : <https://www.ioc.gov.ua/analytics/dashboard-vpo> (дата звернення: 23.02.2026 р.).
2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України № 1706-VII від 20.10.2014 р.: станом на 04.04.2025 р. *Відомості Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 23.02.2026 р.).
3. Сахарук Ю. Сучасні підходи до соціальної з внутрішньо переміщеними особами в умовах воєнного стану. *Публічне управління та соціальна робота*. 2024. № 2. С. 72–80.
4. Сівак Н., Кузьмінська А. Особливості соціальної роботи з внутрішньо переміщеними сім'ями. *Сучасні тенденції розвитку соціальної роботи в Україні та зарубіжжі* : зб. матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 15-16 трав. 2024 року). Івано-Франківськ, 2024. С. 33–36.

Влада КОСТЮКОВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Анастасія ПОПОВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ПАРТНЕРОК ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК ЧИННИК ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ТА СОЦІАЛЬНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ РОДИНИ

Актуальність. Тривала війна в Україні зумовлює системний психотравмуючий вплив не лише на військовослужбовців, але й на членів їхніх родин. Партнерки військових перебувають у стані пролонгованої невизначеності, хронічного стресу та підвищеної відповідальності за функціонування сім'ї. Поеднання емоційного навантаження, зміни сімейних ролей, соціальної ізоляції та тривалого очікування формує ризики розвитку тривожних розладів,

емоційного виснаження та порушень адаптації. У цьому контексті соціально-психологічна підтримка партнерок військовослужбовців постає як важливий інструмент збереження психічного здоров'я жінок і забезпечення соціальної стійкості родини в умовах війни.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема психосоціального супроводу осіб, які зазнали наслідків війни, розглядається у працях сучасних дослідників. Теоретичні засади соціально-психологічного супроводу осіб із травматичним досвідом обґрунтовано у дослідженнях Г. Ломакіна [2]. Питання посттравматичних реакцій, їх впливу на психоемоційний стан військовослужбовців та членів їхніх родин висвітлено у працях І. Коваленко та співавт. [1]. Особливості психологічного консультування сімей військовослужбовців в умовах війни проаналізовано О. Черняковою та І. Васильченко [5]. Практичні аспекти психосоціальної підтримки військовослужбовців і членів їхніх сімей, спрямовані на попередження складних життєвих обставин, представлено у дослідженнях Т. Хлівнюк [4] та методичних рекомендаціях Caritas України [3]. Попри наявність наукових напрацювань, проблема соціально-психологічної підтримки саме партнерок військовослужбовців потребує подальшого комплексного осмислення з урахуванням масштабності та тривалості війни.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є визначення ролі соціально-психологічної підтримки у зниженні емоційної напруги та зміцненні адаптаційного потенціалу партнерок військовослужбовців, а також обґрунтування ефективних механізмів її реалізації. Методологічну основу становлять методи аналізу, синтезу, узагальнення наукових джерел та порівняння підходів до психосоціальної підтримки членів родин військових.

Сутність дослідження. Теоретичною основою дослідження є концепція стресу і копіngu, відповідно до якої тривалий вплив психотравмуючих чинників призводить до виснаження адаптаційних ресурсів особистості. У межах цієї концепції психічне благополуччя людини значною мірою залежить від здатності адаптуватися до складних життєвих обставин, використовувати ефективні стратегії подолання стресу та отримувати підтримку з боку соціального оточення [1; 2]. Зазначений підхід дозволяє розглядати соціально-психологічну підтримку як важливий ресурс відновлення психологічної рівноваги та підвищення адаптаційного потенціалу особистості.

В умовах війни партнерки військовослужбовців опиняються у ситуації пролонгованого стресу, який характеризується високим рівнем невизначеності, постійною тривогою за життя близької людини, зміною звичних соціальних ролей та необхідністю самостійного прийняття багатьох життєвих рішень. Відсутність стабільності та прогнозованості майбутнього може призводити до виникнення тривожних станів,

емоційного виснаження, почуття безпорадності та соціальної ізоляції [4]. Дослідники також наголошують, що тривалий психологічний тиск у таких умовах може впливати не лише на емоційний стан жінок, але й на функціонування всієї сімейної системи [5].

У цьому контексті соціально-психологічна підтримка партнерок військовослужбовців розглядається як комплекс взаємопов'язаних заходів, спрямованих на збереження психічного здоров'я, зміцнення внутрішніх ресурсів особистості та підтримку соціальної стабільності родини. Така підтримка має не лише індивідуально-психологічний, але й соціальний характер, оскільки передбачає залучення різних інституцій соціальної допомоги та створення сприятливого середовища для подолання кризових ситуацій [3; 4].

Аналіз наукових джерел дозволяє виокремити основні психологічні механізми, через які соціально-психологічна підтримка позитивно впливає на емоційний стан партнерок військовослужбовців.

По-перше, важливим механізмом є зменшення невизначеності через психоосвітню підтримку та надання достовірної інформації. Отримання актуальної інформації щодо можливих психологічних реакцій, особливостей комунікації з військовослужбовцем та доступних ресурсів допомоги сприяє когнітивній структуризації ситуації і знижує рівень тривожності [3; 4].

По-друге, значну роль відіграє формування відчуття контролю над власним життям. Розвиток навичок саморегуляції, управління емоціями та планування повсякденних дій допомагає жінкам відновити суб'єктивне відчуття ефективності та зменшити переживання безпорадності [2].

По-третє, важливим фактором є нормалізація переживань через соціальну взаємодію. Участь у групах підтримки або спілкування з іншими жінками, які перебувають у подібній життєвій ситуації, сприяє зменшенню відчуття ізольованості, формуванню почуття спільності та взаємної підтримки [3; 4].

По-четверте, соціально-психологічна підтримка сприяє розвитку конструктивних копінг-стратегій, що передбачають перехід від емоційно-унікальних моделей поведінки до активного подолання труднощів, пошуку ресурсів допомоги та ефективного вирішення життєвих проблем [1].

З огляду на багатовимірний характер проблеми доцільно розглядати соціально-психологічну підтримку партнерок військовослужбовців на кількох рівнях.

Індивідуальний рівень передбачає психологічне консультування, психоосвіту, розвиток навичок емоційної саморегуляції, управління стресом та формування резилієнтності. Така робота спрямована на зниження тривожності, подолання дезадаптивних переконань та зміцнення особистісних ресурсів жінки [2; 5].

Сімейний рівень охоплює підтримку комунікації між партнеркою та військовослужбовцем, формування реалістичних очікувань щодо взаємодії в умовах війни, а також підготовку родини до можливих змін після повернення військового. Робота на цьому рівні сприяє збереженню стабільності сімейної системи та профілактиці конфліктів [4; 5].

Соціальний рівень включає організацію груп взаємодопомоги, соціальний супровід родин військовослужбовців, інформування щодо доступних соціальних послуг, а також допомогу у вирішенні юридичних та побутових питань. Формування підтримувального середовища у громаді сприяє підвищенню рівня соціальної інтегрованості та зменшенню відчуття ізоляції [3; 4].

Разом з тим дослідники звертають увагу на низку факторів, які можуть знижувати ефективність соціально-психологічної підтримки. До них належать стигматизація звернення по психологічну допомогу, недостатня поінформованість щодо доступних послуг, а також обмеженість ресурсів соціальної інфраструктури у деяких громадах [5]. У зв'язку з цим актуальним є розвиток системних програм психосоціальної підтримки та розширення мережі фахових послуг для родин військовослужбовців.

Основні висновки. Проведений аналіз наукових джерел дозволив визначити, що партнерки військовослужбовців перебувають у ситуації тривалого психологічного напруження, зумовленого невизначеністю, емоційним навантаженням та трансформацією сімейних ролей у період війни. Такі умови підвищують ризики розвитку тривожних станів, емоційного виснаження та порушення соціальної адаптації, що може негативно впливати на стабільність функціонування сімейної системи.

Установлено, що соціально-психологічна підтримка виступає важливим ресурсом збереження психічного здоров'я партнерок військовослужбовців та зміцнення адаптаційного потенціалу родини. Її ефективність забезпечується через поєднання індивідуальних, сімейних та соціальних форм допомоги, які сприяють зниженню рівня тривожності, розвитку конструктивних копінг-стратегій, розширенню мережі соціальної підтримки та підвищенню психологічної стійкості жінок. Водночас підвищення ефективності такої підтримки потребує розвитку системних програм психосоціальної допомоги, розширення доступності відповідних послуг у громадах та підготовки фахівців соціальної сфери до роботи з родинами військовослужбовців в умовах тривалої війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коваленко І., Березан О., Помогайбо В. Посттравматичний стресовий розлад у військовослужбовців: теорія, дослідження та лікування. *Психологія і особистість*. 2023. № 2. С. 263–278. URL : <https://10.33989/2226-4078.2023.2.288310> (дата звернення: 20.02.2026).

2. Ломакін Г. Система соціально-психологічного супроводу людей, що зазнали наслідків травм війни. *Психосоматична медицина та загальна практика*. 2024. Т. 9 (2). С. 15–30. URL : <https://10.26766/pmgrp.v9i2.508> (дата звернення: 20.02.2026).
3. Соціально-психологічний супровід сімей військовослужбовців : методичні рекомендації. Caritas України. Київ : Caritas України, 2023. URL: <https://caritas.ua> (дата звернення: 20.02.2026).
4. Хлівнюк Т. Психосоціальна підтримка військовослужбовців та членів їхніх сімей як запобігання виникненню складних життєвих обставин у родинах. *Матеріали наукової конференції Одеського національного університету*. Одеса : ОНУ, 2023. С. 42–46 URL: <https://dspace.onu.edu.ua> (дата звернення: 20.02.2026).
5. Чернякова О., Васильченко І. Особливості психологічного консультування сімей військовослужбовців в умовах війни. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2024. № 6. С. 117–121. URL : <https://10.51547/ppp.dp.ua/2024.6.19> (дата звернення: 20.02.2026).

Анна КУБРИЦЬКА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Анастасія ТУРГЕНЄВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

СУТНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ЗАСАДНИЧІ ПРИНЦИПИ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ

Актуальність. Сучасні соціально-економічні трансформації супроводжуються поглибленням соціальної нерівності, зростанням кількості вразливих груп населення, нестабільністю ринку праці та обмеженістю фінансових ресурсів державної підтримки. В Україні зазначені процеси суттєво загострилися внаслідок повномасштабної війни та масштабного внутрішнього переміщення населення. За даними міжнародних організацій, понад 60% внутрішньо переміщених осіб становлять жінки, які стикаються з втратою житла, роботи, соціального статусу, можливостей професійної реалізації та зазнають психологічної травматизації [5].

У цих умовах особливої актуальності набуває пошук ефективних інструментів соціально-економічної підтримки населення. Одним із таких інструментів є соціальне підприємництво, яке поєднує підприємницькі підходи з вирішенням соціально значущих проблем та створює можливості для працевлаштування, соціальної адаптації та досягнення економічної автономії вразливих груп населення, зокрема жінок-ВПО [2]. Міжнародний досвід країн Європейського Союзу засвідчує, що соціальні підприємства сприяють розвитку інклюзивної економіки та можуть виступати ефективною альтернативою традиційним формам державної підтримки [4]. У зв'язку з цим

актуальним є теоретичне осмислення сутності соціального підприємництва та визначення засадничих принципів його реалізації.

Ступінь досліджуваності проблеми. Незважаючи на активне впровадження моделей соціального підприємництва у практичну діяльність, наукова дискусія щодо визначення його сутності, змістових характеристик та критеріїв класифікації залишається актуальною. У зарубіжній науковій традиції значний внесок у дослідження цього феномену здійснили Г. Діз, Дж. Емерсон, М. Мартін, С. Осберг, Дж. Остін, які обґрунтовують інноваційний та трансформаційний характер соціального підприємництва. Відповідно до концепції «blended value», соціальне підприємництво забезпечує одночасне створення економічної, соціальної та суспільної цінності.

В українському науковому дискурсі дослідження соціального підприємництва активізувалися з 2010-х років і представлені працями М. Кравченко, Л. Мельничук, О. Науменко, Л. Свинчук, К. Смаглій та інших науковців [1; 2; 3]. Сучасні дослідження акцентують увагу на потенціалі соціального підприємництва як ефективного інструменту соціальної інтеграції ветеранів війни, осіб з інвалідністю та внутрішньо переміщених осіб.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування сутності соціального підприємництва, визначення його ключових характеристик та засадничих принципів реалізації, а також обґрунтування потенціалу соціального підприємництва як інструменту реінтеграції внутрішньо переміщених жінок. Для досягнення поставленої мети використано комплекс загальнонаукових методів: теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення наукових джерел) – для визначення сутності соціального підприємництва; контент-аналіз – для опрацювання наукових публікацій та аналітичних матеріалів; порівняльний – для зіставлення міжнародного та вітчизняного досвіду розвитку соціального підприємництва; структурно-логічний – для систематизації підходів до визначення його характеристик і принципів; метод системного узагальнення – для формулювання узагальнених висновків.

Сутність дослідження. Єдиного універсального визначення терміна «соціальне підприємництво» у сучасній науковій літературі не існує, що зумовлено відмінностями між науковими підходами, а також специфікою правових і соціально-економічних систем різних країн [1]. У найбільш узагальненому вигляді соціальне підприємництво розглядається як діяльність, спрямована на вирішення соціально значущих проблем шляхом використання підприємницьких підходів, інноваційних рішень та механізмів сталого розвитку [2; 3].

Узагальнюючи наукові підходи, представлені у працях Г. Діза, Дж. Емерсона та українських дослідників, соціальне підприємництво доцільно визначати як особливу форму господарської діяльності, що

поєднує підприємницьку модель із чітко вираженою соціальною місією, орієнтована на досягнення фінансової стійкості та забезпечення довготривалого соціального впливу [1; 2].

Сутність соціального підприємництва розкривається через систему його ключових характеристик. Передусім, визначальною є наявність провідної соціальної місії, яка задає спрямованість діяльності та визначає її пріоритети [3]. Водночас соціальні підприємства активно використовують ринкові механізми та інструменти бізнес-управління, що забезпечує ефективність їх функціонування. Важливою характеристикою є інноваційність підходів до вирішення соціальних проблем, що передбачає пошук нових моделей взаємодії та підтримки. Значущу роль відіграє фінансова стійкість, яка досягається, зокрема, через реінвестування прибутку у розвиток соціальної діяльності. Окрім цього, важливою ознакою є вимірюваність соціального впливу, що дозволяє оцінити ефективність діяльності, а також орієнтація на підтримку вразливих категорій населення [1].

У контексті дослідження особливого значення набуває принцип інклюзії, який забезпечує створення можливостей для залучення вразливих груп до соціально-економічного життя. Завдяки цьому соціальні підприємства виступають простором для працевлаштування, професійного розвитку та соціального відновлення внутрішньо переміщених жінок [5].

Соціальне підприємництво має низку відмінностей від традиційного підприємництва. Зокрема, якщо у класичному бізнесі основною метою є отримання прибутку, то в соціальному підприємстві економічний результат розглядається як ресурс для досягнення соціальних цілей [3]. Водночас, на відміну від благодійної діяльності, воно ґрунтується на принципах самоокупності та передбачає використання самофінансованих моделей функціонування.

На основі аналізу наукової літератури, міжнародних підходів та вітчизняних досліджень можна виокремити засадничі принципи соціального підприємництва. До них належать: пріоритетність соціальної місії у процесі прийняття рішень; забезпечення фінансової сталості та самоокупності діяльності; орієнтація на інноваційні підходи до вирішення соціальних проблем; залучення громади та партнерська взаємодія; прозорість і підзвітність діяльності; забезпечення вимірюваності соціального впливу; реінвестування прибутку у розвиток соціальної місії; створення умов для інклюзії та соціально-економічної реінтеграції вразливих груп населення [1; 4]. Зазначені принципи реалізуються через впровадження соціально орієнтованих бізнес-моделей, залучення різних стейкхолдерів до процесу прийняття рішень та спрямування ресурсів на вирішення актуальних соціальних проблем.

Основні висновки. Соціальне підприємництво виступає ефективним інструментом вирішення соціально значущих проблем у сучасних умовах, поєднуючи економічну логіку підприємницької діяльності з орієнтацією на досягнення суспільно корисних цілей. В умовах сучасних соціально-економічних викликів в Україні воно набуває особливого значення як механізм зміцнення соціальної згуртованості, відновлення людського потенціалу та підтримки вразливих груп населення, зокрема внутрішньо переміщених жінок, що підтверджує доцільність його використання у системі соціальної роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мельничук Л., Кравченко М. Сучасна теорія та практика соціального підприємництва в Україні. *Публічне управління та соціальна робота*. 2024. № 2. С. 58–64.
2. Смалъ В., Кокоть В. Що слід знати про соціальне підприємництво : посібник. Київ, 2017. URL : https://auc.org.ua/sites/default/files/library/social_entrepreneurship_guide-web-1.pdf (дата звернення: 15.02.2026)
3. Черчик Л. М., Коленда Н. В. Сутність соціального підприємництва та його роль у забезпеченні соціальної безпеки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. № 875. С. 101–107.
4. European Commission. Social Enterprises and Their Ecosystems in Europe: Comparative Synthesis Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union. URL : <https://op.europa.eu/en/home> (дата звернення: 10.02.2026)
5. UNHCR. Ukraine Refugee Situation. 2024. URL : <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 10.02.2026)

Яна ЛІТВІНЦОВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультет дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Катерина ПЕТРОВСЬКА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

СПЕЦИФІКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У БЛАГОДІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ

Актуальність. У сучасних умовах розвитку українського суспільства соціальна робота набуває особливої значущості через зростання чисельності населення, яке потребує соціальної підтримки, а також через ускладнення соціально-економічної ситуації. Збройний конфлікт на сході України, значні внутрішні переміщення громадян, високий рівень безробіття та матеріальної нестабільності створюють додаткові виклики для соціальної сфери. Це підвищує актуальність системної організації соціальної допомоги

та розширення діяльності благодійних організацій, які є важливим компонентом соціального захисту населення.

На думку О. Мартиненко, благодійні організації відіграють ключову роль у забезпеченні соціальної підтримки вразливих категорій населення [3]. Вони надають не лише матеріальну допомогу, але й психологічну, педагогічну та соціальну підтримку. Особлива увага приділяється внутрішньо переміщеним особам, людям з інвалідністю, дітям, молоді та особам похилого віку. Через постійні зміни соціально-економічного середовища потреби населення стають дедалі різноманітнішими, що вимагає від соціальних працівників високого рівня компетентності, здатності швидко реагувати на нові виклики та ефективно використовувати різноманітні форми та методи роботи.

Соціальна робота в умовах сучасного українського суспільства стає не лише допоміжною діяльністю, але й стратегічним інструментом соціальної стабілізації. Наукові дослідження свідчать, що комплексна соціальна підтримка сприяє зниженню рівня соціальної ізоляції, підвищенню психологічного комфорту та адаптації вразливих груп, формуванню соціальних навичок та активної громадянської позиції. У цьому контексті діяльність благодійних фондів набуває подвійної цінності: з одного боку, вони виконують функцію соціального захисту, а з іншого – сприяють професійному становленню соціальних працівників, забезпечуючи практичну основу для формування компетентностей.

Актуальність теми також обумовлюється сучасними міжнародними тенденціями у сфері соціальної роботи. Європейські та світові практики свідчать про зростання ролі неурядових організацій у системі соціальної підтримки, особливо в умовах кризових ситуацій. В Україні цей процес набирає обертів, і наукове обґрунтування ефективності діяльності благодійних організацій стає важливим етапом розвитку соціальної політики. Впровадження сучасних методик соціальної роботи, врахування індивідуальних потреб бенефіціарів та використання міждисциплінарних підходів сприяють підвищенню якості наданих послуг і розвитку соціальної інтеграції.

У науковому та практичному аспектах дослідження актуальності соціальної роботи у благодійних організаціях важливо виділити кілька ключових напрямів: 1. Розширення спектру соціальних послуг, які надаються вразливим категоріям населення, зокрема психологічна підтримка, соціально-педагогічна допомога та програми розвитку життєвих навичок. 2. Професійне становлення соціальних працівників, яке базується на поєднанні теоретичної підготовки та практичної діяльності у благодійних організаціях, що дозволяє формувати компетентності, необхідні для роботи з різними соціальними групами. 3. Адаптація до

змінних умов соціально-економічного середовища, що передбачає використання гнучких методів соціальної роботи, орієнтованих на індивідуальні потреби бенефіціарів, та активне залучення громадськості до соціальної підтримки. 4. Сприяння соціальній інтеграції та самостійності осіб, які отримують допомогу, через розвиток навичок самообслуговування, соціальних та комунікативних компетентностей.

Таким чином, вивчення організації соціальної роботи у благодійних організаціях є надзвичайно актуальним і необхідним як для розвитку професійної діяльності соціальних працівників, так і для підвищення ефективності соціальної підтримки населення в цілому. Наукове обґрунтування методів і практичних підходів дозволяє оптимізувати діяльність благодійних фондів та адаптувати її до сучасних викликів, що постають перед українським суспільством.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема організації соціальної роботи та професійної підготовки фахівців соціальної сфери є предметом багатьох досліджень вітчизняних науковців. Так, І. Зверева досліджувала теоретичні основи соціальної роботи та визначала ключові компетентності фахівців, необхідні для ефективної роботи з різними соціальними групами. А. Капська акцентувала увагу на поєднанні освітньої підготовки та практичного досвіду, підкреслюючи, що формування професійних навичок у соціальних працівників без практичної складової є неповним [2]. О. Безпалько та В. Поліщук аналізували сучасні підходи до організації діяльності благодійних та соціальних організацій, виділяючи методичні інструменти взаємодії з бенефіціарами, моделі психологічної підтримки та технології соціальної інтеграції [4].

Водночас, існує недостатня кількість досліджень, які системно поєднують аналітичний опис організаційної структури благодійних фондів, методичні підходи до соціальної роботи та ефективність практичної взаємодії з різними категоріями населення. Особливо мало уваги приділяється аналізу практичного досвіду соціальних працівників у конкретних організаційних умовах, що робить актуальним емпіричне дослідження конкретних благодійних фондів.

Крім того, сучасні соціальні виклики, зокрема зростання числа внутрішньо переміщених осіб, людей з інвалідністю, дітей, молоді та осіб похилого віку, вимагають нових методичних підходів до роботи з бенефіціарами. Це підкреслює потребу у розвитку науково-методичних досліджень, які включають аналіз практичної діяльності, систематизацію методик соціально-педагогічної підтримки та оцінку їхньої ефективності у сучасних умовах.

Таким чином, хоча теоретичні аспекти соціальної роботи опрацьовані достатньо, практичні аспекти організації соціальної роботи у благодійних організаціях та систематизація ефективних методик

взаємодії з бенефіціарами залишаються частково недослідженими, що визначає актуальність і наукову новизну даного дослідження.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є аналіз особливостей організації соціальної роботи у благодійних організаціях та визначення основних напрямів взаємодії з бенефіціарами. У процесі дослідження використано такі методи: аналіз наукової літератури, спостереження за діяльністю фахівців соціальної сфери, аналіз практичної діяльності благодійного фонду, узагальнення отриманого досвіду.

Сутність дослідження. Соціальна робота у благодійних організаціях спрямована на надання комплексної підтримки різним категоріям населення та сприяння їхній соціальній інтеграції. Одним із важливих напрямів діяльності є організація соціально-педагогічної допомоги, що включає проведення розвивальних занять, творчих майстер-класів, комунікативних вправ та індивідуальних консультацій.

Застосування різноманітних форм і методів роботи сприяє розвитку комунікативних навичок, підвищенню самооцінки бенефіціарів, покращенню їхнього емоційного стану та активізації соціальної взаємодії. Особлива увага приділяється підтримці внутрішньо переміщених осіб, людей з інвалідністю, дітей та осіб похилого віку.

Слід також зазначити, що важливим напрямом діяльності благодійних організацій є формування навичок самообслуговування, розвиток побутових умінь та підтримка самостійності отримувачів соціальних послуг. Ефективність соціальної роботи значною мірою залежить від створення сприятливого середовища взаємодії, що сприяє формуванню довірливих відносин між фахівцями та бенефіціарами [3 : 112].

Аналіз практичної діяльності БФ «Карітас Берислав» (УГКЦ) показав, що основним напрямом соціальної роботи є комплексна підтримка внутрішньо переміщених осіб, людей з інвалідністю, дітей, молоді та осіб похилого віку [1]. Спостереження за роботою соціальних працівників фонду засвідчило, що застосування індивідуального підходу до кожного бенефіціара значно підвищує ефективність взаємодії: учасники програм демонструють покращення комунікативних навичок, підвищення самооцінки та активності у соціальній взаємодії. Найбільш ефективними виявилися групові тренінги, майстер-класи та інтеграційні заходи, які поєднують навчальні та психологічні компоненти.

Результати дослідження також підкреслюють важливість організаційної структури фонду. Чіткий розподіл обов'язків серед соціальних працівників, волонтерів та адміністративного персоналу дозволяє ефективно планувати заходи, контролювати якість наданих послуг та швидко реагувати на потреби бенефіціарів. Системне залучення

волонтерів та регулярний обмін інформацією між відділами забезпечують більш комплексний та узгоджений підхід до соціальної підтримки.

Особливу увагу фонд приділяє формуванню навичок самообслуговування та соціальної автономії бенефіціарів. Учасники програм, які брали участь у курсах побутових умінь, соціальних тренінгах та індивідуальних консультаціях, демонструють помітне покращення у повсякденній діяльності та взаємодії з оточенням. Це підтверджує, що соціальна робота БФ «Карітас Берислав» (УГКЦ) не обмежується короткостроковою допомогою, а сприяє довгостроковій соціальній інтеграції та підвищенню життєвої самостійності вразливих груп населення.

Основні висновки. Отже, благодійні організації відіграють важливу роль у системі соціальної підтримки населення. Їхня діяльність спрямована на надання комплексної допомоги вразливим категоріям громадян та сприяє їхній соціальній інтеграції. Практична діяльність у таких організаціях є важливим елементом професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, оскільки сприяє формуванню професійних компетентностей, розвитку комунікативних навичок та набуттю досвіду роботи з різними соціальними групами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Благодійний фонд «Карітас Берислав» (УГКЦ) – офіційний сайт фонду. URL : <https://berdychiv.caritas.ua/> (дата звернення: 04.03.2026).
2. Капська А. Соціальна робота : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 400 с.
3. Мартиненко О. Соціальна робота благодійних фондів в Україні з особами, які перебувають на деокупованих територіях. *Humanitas*. 2024. № 3. С. 77–83.
4. Поліщук В. Теорія і практика соціальної роботи. Тернопіль : Астон, 2015. 256 с.
5. Martynenko O., Vainola R. Social work with families and children in de-occupied communities: experience of charitable foundations. *Social Work and Education*. 2025. Vol. 25, № 12 (3). P. 385–392. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.25.3.7>

Аліна ОЛІЙНИК,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Анастасія ПОПОВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

Актуальність. У сучасних умовах повномасштабної російської війни проти України питання соціально-психологічної підтримки здобувачів освіти набуває критичного значення для забезпечення їхнього психічного

здоров'я та академічної успішності. За даними досліджень, понад 70% студентів українських закладів освіти демонструють ознаки підвищеної тривожності, емоційного виснаження та посттравматичного стресового розладу [4 : 146]. Тривалий стрес, вимушені переміщення, втрати близьких, руйнування звичного життєвого укладу та невизначеність майбутнього створюють безпрецедентні виклики для молоді. Як зазначається в офіційних документах Міністерства освіти і науки України, освіта в умовах воєнного стану потребує якісно нових підходів до організації соціально-психологічної підтримки учасників освітнього процесу [1 : 45–52]. Особливо вразливими є здобувачі фахової передвищої освіти, які часто поєднують навчання з роботою, мають обмежені ресурси для психологічної підтримки та належать до вразливих соціальних груп. Тому теоретичне обґрунтування сутності та структури соціально-психологічної підтримки є нагальною науковою та практичною потребою для розробки ефективних систем допомоги студентській молоді в умовах війни.

Ступінь досліджуваності проблеми. Теоретичні засади психологічної підтримки особистості в складних життєвих обставинах розкрито в працях Т. Титаренко, яка обґрунтовує значення соціально-психологічного супроводу в період травматичних подій та механізми відновлення психологічного здоров'я через життєконструювання [5]. Особливості психологічного стану студентської молоді в умовах війни, проблеми адаптації та чинники психологічного благополуччя висвітлено в дослідженнях Л. Прокоф'євої, К. Радзівіл, С. Кузікової, О. Лазуренко [2-4]. Водночас поняття «соціально-психологічна підтримка» як цілісна система роботи зі здобувачами освіти в кризових умовах залишається недостатньо концептуалізованим. Потребують подальшого теоретичного обґрунтування її структурні компоненти, функціональні зв'язки та особливості реалізації в освітньому середовищі.

Мета і методи дослідження. Мета дослідження полягає у визначенні сутності та структурних компонентів соціально-психологічної підтримки здобувачів освіти в умовах війни на основі теоретичного аналізу наукових джерел.

Для досягнення поставленої мети використано комплекс взаємопов'язаних теоретичних методів дослідження: аналіз, узагальнення та систематизацію наукових праць з проблем психологічної підтримки особистості в кризових умовах; компаративний аналіз сучасних досліджень щодо психологічного стану студентської молоді під час війни; категоріальний аналіз для уточнення змісту базових понять, зокрема «соціально-психологічна підтримка» та «травмоінформований підхід». Завершальним етапом стало структурно-функціональне моделювання, що дало змогу теоретично обґрунтувати чотириккомпонентну систему

соціально-психологічної підтримки (превентивний, діагностичний, інтервенційний, реабілітаційний компоненти).

Сутність дослідження. На основі теоретико-методичного аналізу визначено, що соціально-психологічна підтримка здобувачів освіти в кризових умовах – це система цілеспрямованих заходів, спрямованих на збереження психічного здоров'я, підтримку адаптації та забезпечення академічного функціонування в умовах війни [1; 2]. Сутність соціально-психологічної підтримки розкривається через три взаємопов'язані види допомоги, які функціонують як єдина система.

По-перше, емоційна підтримка передбачає створення безпечного психологічного простору, де здобувачі освіти можуть вільно виражати свої почуття без страху осуду чи непорозуміння [5 : 134–145]. Вона реалізується через емпатійне слухання, валідацію емоційних переживань, нормалізацію реакцій на травматичні події, присутність підтримуючої особи в момент кризи. Емоційна підтримка сприяє нормалізації переживань та зниженню відчуття ізоляції.

По-друге, інформаційна підтримка включає психоосвіту щодо природи стресу, травми та шляхів їх подолання, інформування про доступні ресурси психологічної допомоги, навчання техніками емоційної саморегуляції та стресменеджменту [2; 4 : 152–154]. Вона спрямована на підвищення психологічної грамотності студентів, розвиток їхньої здатності розуміти власні реакції та свідомо обирати конструктивні стратегії подолання труднощів. Інформаційна підтримка сприяє усвідомленому вибору конструктивних стратегій подолання стресу.

По-третє, соціальна підтримка передбачає формування мережі взаємодопомоги, створення груп підтримки, залучення реєк-консультантів, організацію підтримуючого освітнього середовища через навчання викладачів травмоінформованим практикам [3; 5 : 178–189]. Вона базується на визнанні соціальних зв'язків як ресурсу подолання кризи. Соціальна підтримка протидіє ізоляції та самотності, які часто супроводжують психологічні труднощі.

Структура соціально-психологічної підтримки складається з чотирьох взаємопов'язаних компонентів, кожен з яких виконує специфічні функції на різних етапах роботи зі здобувачами освіти та реалізується через певні форми й методи.

Превентивний компонент спрямований на запобігання виникненню психологічних проблем, формування психологічної стійкості до стресових факторів та розвиток ресурсів подолання майбутніх викликів [1 : 89–102]. Він реалізується через психоосвітні лекції та вебінари з тематики управління стресом, емоційної регуляції, розвитку резиліентності; тренінги з формування навичок емоційної саморегуляції, асертивної комунікації, конструктивних копінг-стратегій; створення безпечного освітнього середовища через навчання педагогічних працівників

травмоінформованим практикам, розробку протоколів реагування на кризові ситуації, облаштування спеціальних зон психологічного розвантаження; інформаційні кампанії про ресурси психологічної допомоги, контакти служб підтримки, техніки самодопомоги. Превентивний компонент є найбільш масовим за охопленням, оскільки адресується всім здобувачам освіти незалежно від наявності у них актуальних психологічних труднощів. Його мета – підвищити загальний рівень психологічної культури та створити сприятливі умови для збереження психічного здоров'я.

Діагностичний компонент передбачає систематичне виявлення та оцінку психологічного стану здобувачів освіти для своєчасного виявлення групи ризику та індивідуалізації підтримки відповідно до виявлених потреб [2; 4 : 149–150]. Він включає експрес-діагностику психологічного стану через онлайн-опитувальники, що дозволяє швидко оцінити загальний рівень благополуччя великої кількості студентів; поглиблену психодіагностику за стандартизованими методиками для осіб з групи ризику (шкали тривожності, стресу, депресії, ПТСР, резиліентності); моніторинг академічної успішності та відвідуваності як непрямих індикаторів психологічного стану; зворотний зв'язок від викладачів та кураторів про помічені поведінкові зміни, труднощі в навчанні, соціальній взаємодії. Діагностичний компонент виконує важливу функцію раннього виявлення проблем та диференціації студентів за рівнем потреби у підтримці, що дозволяє раціонально розподілити ресурси психологічної служби.

Інтервенційний компонент спрямований на надання конкретної цілеспрямованої психологічної допомоги здобувачам освіти, які перебувають у стані дистресу, мають виражені симптоми порушення психологічного благополуччя [3; 5 : 195–206]. Він реалізується через індивідуальне психологічне консультування, що передбачає роботу з актуальними проблемами студента в конфіденційному просторі, допомогу у розумінні власних переживань, пошук ресурсів та стратегій подолання; кризове втручання при гострих реакціях на травматичні події, яке включає забезпечення безпеки, стабілізацію стану, мобілізацію соціальної підтримки; групові тренінги з управління стресом, розвитку резиліентності, ефективної комунікації, які використовують потенціал групової динаміки для взаємопідтримки та обміну досвідом; арт-терапевтичні та тілесно-орієнтовані заняття, що дозволяють опрацьовувати травматичний досвід на невербальному рівні; peer-support програми, де спеціально навчені студенти-консультанти надають базову підтримку своїм одногрупникам, що знижує стигму звернення за допомогою; онлайн-підтримку через чат-боти з психологічними вправами, вебінари, дистанційні консультації для тих, хто не може відвідувати очні зустрічі. Інтервенційний компонент є найбільш інтенсивним та ресурсномістким, оскільки передбачає глибоку роботу з актуальними психологічними проблемами.

Реабілітаційний компонент спрямований на відновлення психологічного здоров'я після пережитих стресових та травматичних подій, профілактику рецидивів, підтримку тривалої адаптації та повернення до повноцінного функціонування [1: 145–156; 2]. Він включає тривалий психологічний супровід студентів з виявленими ознаками посттравматичного стресового розладу, який може тривати від кількох місяців до року; розробку індивідуальних планів психологічної підтримки, що враховують специфіку травматичного досвіду, наявні ресурси, темпи відновлення; координацію з медичними службами при необхідності психіатричної або психотерапевтичної допомоги, соціальними службами для вирішення економічних та побутових проблем; супервізію для фахівців, які надають підтримку, що запобігає їхньому професійному вигоранню; підтримку адаптації після повернення з тимчасово окупованих територій, демобілізації, що передбачає допомогу у відновленні соціальних зв'язків, плануванні майбутнього. Реабілітаційний компонент забезпечує пролонговану дію системи підтримки та сприяє не просто усуненню симптомів, а стійкому відновленню та посттравматичному зростанню.

Усі чотири компоненти функціонують як взаємопов'язана система, де превентивний створює загальний фундамент психологічної культури, діагностичний виявляє потреби, інтервенційний надає необхідну допомогу, а реабілітаційний забезпечує стійке відновлення. Ефективність соціально-психологічної підтримки залежить від повноти реалізації всіх компонентів, їх узгодженої взаємодії, врахування індивідуальних особливостей здобувачів освіти, використання доказових підходів та інституційну узгодженість дій усіх учасників освітнього процесу.

Основні висновки. Соціально-психологічна підтримка здобувачів освіти в умовах війни є системою взаємопов'язаних заходів, що охоплює емоційний, інформаційний та соціальний напрями та спрямована на збереження психічного здоров'я й підтримку адаптації. Теоретично обґрунтована чотириконтентна структура (превентивний, діагностичний, інтервенційний, реабілітаційний компоненти) відображає послідовну логіку організації допомоги – від профілактики до відновлення. Важливими умовами ефективності є системність реалізації компонентів, застосування травмоінформованого підходу та індивідуалізація підтримки. Перспективи подальших досліджень пов'язані з емпіричною перевіркою моделі та уточненням особливостей її впровадження в освітньому середовищі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кремень В. Г., Луговий В. І., Ретейло І. Ю. Вища освіта України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення: виклики і відповіді: науково-аналітична доповідь / за заг. ред. В. Г. Кременя ; Нац. акад. пед. наук України. Київ : Педагогічна думка, 2023. 172 с. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/738494/> (дата звернення: 02.11.2025).
2. Лазуренко О. О., Тертична Н. А., Сміла Н. В. Напрями психологічної підтримки українських студентів. *Journal of modern psychology*. 2023.

- № 1 (28). URL : <http://ir.librarynmu.com/bitstream/123456789/13149/1/3210-Текст%20статті-6137-1-10-20230511.pdf> (дата звернення: 19.10.2025).
3. Радзівіл К., Кузікова С. Особливості психологічної адаптації студентів-психологів до освітнього процесу в умовах воєнного стану. *Психологічний журнал*. 2024. URL : <http://psyj.udpu.edu.ua/article/view/298406> (дата звернення: 19.10.2025).
4. Прокоф'єва Л. Особливості психологічного стану студентської молоді в умовах війни. *Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору*. 2024. Т. 92. № 1 (2). С. 146–156. URL : <https://osvita.eeipsy.org/index.php/eeip/article/view/602> (дата звернення: 19.10.2025).
5. Титаренко Т. М., Кочубейник О. М., Черемних К. О. Психологічні практики конструювання життя в умовах постмодерної соціальності: монографія / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. Київ : Міленіум, 2015. 206 с. URL : <https://ispp.org.ua/2020/04/30/psixologichni-praktiki-konstruyuvannya-zhittya-v-umovax-posmoderno%D1%97-socialnosti/> (дата звернення: 19.10.2025).

Тетяна ОМЕЛЬЧУК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Ольга ГУРЕНКО,**
д.пед.н., професорка (БДПУ)

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ВЕТЕРАНІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ У ПРОЦЕСІ АДАПТАЦІЇ ДО ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Актуальність дослідження. Повномасштабна війна в Україні спричинила значне зростання кількості ветеранів, які повертаються до мирного життя, маючи як фізичні, так і психологічні травми. Особливої уваги потребують ветерани з інвалідністю, для яких процес відновлення та адаптації до цивільного середовища є складним і тривалим. Станом на вересень 2025 року в Україні налічується понад 130 тисяч ветеранів з інвалідністю внаслідок війни – різних груп, зумовлених різними типами поранень, ушкоджень здоров'я, травм, контузій та каліцтв [2]. Ця цифра була озвучена заступником міністра у справах ветеранів.

Забезпечення соціально-психологічної підтримки цієї категорії осіб набуває особливого значення, адже саме вона сприяє збереженню їхньої гідності, активній життєвій позиції та повноцінній інтеграції у суспільство. Цей процес охоплює соціальні, психологічні та політичні аспекти й потребує узгоджених дій з боку держави, громадянського суспільства та самих ветеранів. Після російського воєнного наступу на Україну у 2022 році питання адаптації українських ветеранів з інвалідністю набуло особливої гостроти та національного значення. Після завершення бойових дій значна кількість ветеранів з інвалідністю

потребуватиме всебічної підтримки для успішного повернення до цивільного життя. Масштаб війни створив для України унікальну соціальну ситуацію, яка не має аналогів у її новітній історії. Досвід США та Ізраїлю у сфері реабілітації й соціально-психологічної адаптації ветеранів з інвалідністю демонструє як ефективні механізми, так і проблемні аспекти, що можуть бути враховані при формуванні української системи підтримки. Водночас адаптація цієї категорії осіб виходить далеко за межі медичної допомоги – вона включає професійну інтеграцію, соціальну активність, правовий та освітній супровід, відновлення сімейних і громадських зв'язків.

У нинішніх умовах війни вивчення ефективних моделей підтримки має ключове значення для майбутньої стійкості та єдності українського суспільства, що підкреслює необхідність вдосконалення системи соціально-психологічної підтримки ветеранів з інвалідністю в Україні, враховуючи нові соціальні реалії та зарубіжний досвід, який може слугувати основою для формування ефективних моделей реабілітації та інтеграції.

Одночасно дослідження цієї теми дає можливість виявити та проаналізувати різнопланові методики й підходи до соціально-психологічної підтримки ветеранів з інвалідністю в процесі їх адаптації до цивільного життя. Вітчизняний досвід у цій сфері може бути корисним для розвитку ефективних програм та практик реабілітації, а також для вдосконалення системи соціально-психологічної підтримки загалом. Зарубіжний досвід також має значення, оскільки інші країни застосовують власні унікальні підходи до соціальної та психологічної інтеграції ветеранів з інвалідністю. Дослідження цього досвіду допомагає визначити інноваційні підходи та методики, які можуть бути адаптовані й використані в Україні.

Актуальна необхідність вивчення цього питання, його важливість та об'єктивна потреба у систематизації досвіду й виробленні ефективних механізмів соціально-психологічної підтримки ветеранів з інвалідністю сприяли вибору теми кваліфікаційної роботи «Соціально-психологічна підтримка ветеранів з інвалідністю у процесі адаптації до цивільного життя: український та зарубіжний досвід».

Мета і методи дослідження: теоретично обґрунтувати форми та методи соціально-психологічної підтримки ветеранів з інвалідністю в контексті українського та зарубіжного досвіду з метою визначення продуктивних напрямів та їх подальшого застосування у вітчизняній практиці соціально-психологічної підтримки ветеранів з інвалідністю. Для досягнення мети та виконання визначених завдань використано комплекс таких методів: загальнонаукові (аналіз, синтез, систематизація, порівняння, узагальнення використовувалися для вивчення праць зарубіжних і вітчизняних науковців, офіційних текстів програм соціально-психологічної підтримки); конкретно-наукові: (категоріальний аналіз – для

розкриття змісту й уточнення дефініцій основоположних понять; структурно-функціональний аналіз – для з'ясування структурних, змістових і процесуальних особливостей соціально-психологічної підтримки ветеранів з інвалідністю; структурно-логічний аналіз – для виокремлення конструктивних ідей та передових практик в організації соціально-психологічної підтримки ветеранів з інвалідністю; прогностичний – обґрунтування можливостей використання конструктивних ідей закордонного досвіду та передових практик для розробки рекомендацій в українську практику щодо соціально-психологічної підтримки ветеранів з інвалідністю.

Сутність дослідження: вивчення наукових джерел і нормативних матеріалів засвідчує, що в багатьох державах застосовуються системні та багатокомпонентні моделі підтримки ветеранів з інвалідністю після завершення служби. Такі програми передбачають різні напрями допомоги, зокрема підвищення або зміну професійної кваліфікації, надання психологічної підтримки, а також сприяння соціальній адаптації. Практика таких країн, як США, Велика Британія, Німеччина, Канада демонструє, що ефективність реінтеграційних заходів значною мірою залежить від персоналізованого підходу та врахування індивідуальних потреб кожного військового. Використання порівняльного підходу дозволило визначити основні чинники та особливості, що сприяють ефективній реінтеграції військовослужбовців у різних державах. Програми адаптації ветеранів за кордоном фокусуються на комплексному підході: психологічній реабілітації, працевлаштуванні та соціальній інтеграції. У США активно діють такі ініціативи, як *Hiring our Heroes*, *CORE Leadership* та *Veterans Talent Network*, які допомагають ветеранам знайти роботу та адаптуватися до цивільного життя. Програми адаптації ветеранів у Канаді (наприклад, *Hire a Veteran*) зосереджені на комплексному переході до цивільного життя, забезпечуючи допомогу у працевлаштуванні, покращенні резюме та навичок співбесіди. Вони також навчають роботодавців ефективній інтеграції ветеранів, зменшуючи культурні розбіжності та допомагаючи адаптуватися в нових колективах. У Великій Британії забезпечують комплексну підтримку, включаючи працевлаштування (*Career Transition Partnership*), професійну перепідготовку, фінансову допомогу для освіти та менторські програми. Система орієнтована на соціальну та економічну стабільність, зниження безробіття та психологічну реабілітацію. Соціально-психологічна підтримка ветеранів з інвалідністю – критично важливий аспект їхньої адаптації до цивільного життя. Вона допомагає відновити психологічні ресурси, мінімізувати ізоляцію й підсилити соціальну інтеграцію. Ефективна підтримка включає індивідуалізовані програми, групову терапію та моніторинг змін

у стані ветеранів. Велика кількість ветеранів, які повернулися до мирного життя, не мають розладів психічного здоров'я, але мають ряд складнощів психологічного характеру, пов'язаних із зміною соціального та професійного статусу; зміною стосунків (втратою/зміною старих, появою нових); змінами у світогляді, який тепер не співпадає зі світоглядом тих, хто не був на війні; зміною життєустрою та побуту; потребою адаптуватися до життя, яке в чомусь суттєво відрізняється від військового (в чомусь в кращий, а в чомусь – у гірший бік). Відтак, вони не є тими, хто потребує психотерапії чи психіатричного лікування, бо не мають хвороб чи розладів, але є тими, кому вкрай важлива підтримка у адаптації до мирного життя, і бажано – в якомога швидшій та якісній. Для цього потрібна системна співпраця між психологами, соціальними працівниками, державними й громадськими структурами. [1]

Використання та адаптація міжнародного досвіду може сприяти формуванню ефективних підходів до реінтеграції ветеранів з інвалідністю в Україні. Це, своєю чергою, допоможе забезпечити їхню успішну інтеграцію у цивільне суспільство та підвищити рівень соціального благополуччя.

Основні висновки: результати дослідження можуть стати основою для діяльності громадських організацій, державних установ і фахівців соціальної сфери у розробці та реалізації програм соціально-психологічної підтримки ветеранів з інвалідністю. Крім того, отримані висновки можуть бути використані для удосконалення процесу їхньої адаптації до мирного життя та формування ефективної системи реабілітації в Україні.

Повноцінне повернення ветеранів до цивільного життя потребує належної підтримки та створення відповідних умов для адаптації. Для України важливим є врахування та впровадження міжнародних практик шляхом розроблення спеціалізованих програм, орієнтованих на цю категорію військовослужбовців. Такі програми мають сприяти їхній соціальній інтеграції, надавати можливості для професійної перепідготовки, психологічного відновлення, а також заохочувати участь у громадських ініціативах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горбунова В., Климчук В., Нетлюх Г., Романчук О., Карачевський А. Соціально-психологічна підтримка адаптації ветеранів: посібник для ведучих груп : навчальний посібник. Львів : Інститут психічного здоров'я. 2016. 96 с.
2. Приходько Р. В Україні понад 130 тисяч ветеранів з інвалідністю. *invak.info*. URL : <https://invak.info/novosti/v-ukrayini-ponad-130-tysyach-veteraniv-z-invalidnistyu.html> (дата звернення: 21.10.2025).

Юлія ОСТАПЧУК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Наталія ЗАХАРОВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД РЕПАТРІАНТІВ

Актуальність. В умовах повномасштабної війни питання реадптації та реінтеграції репатріантів набуває особливої соціальної та психологічної значущості. Повернення супроводжується не лише організаційними та побутовими труднощами, а й складними психологічними переживаннями: підвищена тривожність, наслідки травматичного досвіду, втрата соціальних зв'язків, невизначеність професійної перспективи. Водночас відсутність системного підходу до соціально-психологічного супроводу цієї категорії населення ускладнює процес їх повноцінної інтеграції в громаду. Розробка та впровадження ефективних технологій підтримки сприятиме відновленню особистісних ресурсів, зміцненню резильєнтності та формуванню стійких соціальних зв'язків. Це зумовлює необхідність наукового осмислення та практичного вдосконалення механізмів соціально-психологічної допомоги репатріантам у сучасних умовах.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблематика міграційних процесів, соціальної адаптації та реінтеграції населення ґрунтовно досліджується українськими науковцями різних галузей. Питання державної міграційної політики та соціального захисту мігрантів аналізують О. Риндзак, Л. Шевченко, М. Шульга та ін. Демографічні та соціально-економічні аспекти міграції висвітлюють Е. Лібанова, О. Малиновська, І. Прибиткова, У. Садова, О. Позняк та ін. Психологічні механізми адаптації, подолання травматичного досвіду та формування резильєнтності досліджують С. Максименко, Н. Чепелева, О. Кокун, В. Панок, Л. Карамушка, О. Савченко та ін.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є всебічний аналіз соціально-психологічних проблем адаптації репатріантів та розробка ефективних стратегій їх соціально-психологічного супроводу. Методи дослідження включають системний аналіз наукової літератури та нормативно-правових актів, порівняльний аналіз досвіду адаптації, теоретичне узагальнення, моделювання комплексних заходів підтримки та інтеграції репатріантів у сучасні соціальні системи.

Сутність дослідження. Репатріанти – це особи, які повертаються до країни свого походження після тривалого проживання за кордоном. До цієї категорії належать цивільні особи, які перемістилися за кордон у

зв'язку з безпековою ситуацією, військовополонені, трудові мігранти та представники національних меншин, які зазнали переслідування або дискримінації. Вони становлять особливу соціальну категорію з унікальними потребами, специфічними психологічними та соціальними викликами, що потребують комплексної підтримки. Ключові риси репатріантів: подвійний соціальний та культурний контекст і потреба у відновленні соціальних зв'язків [2].

Адаптаційні процеси репатріантів мають багаторівневий характер і включають психологічні, соціальні, професійні та культурні аспекти. Психологічні труднощі проявляються у тривожності, депресії, посттравматичних реакціях та відчутті втрати. Культурний шок і відмінності у соціальних нормах можуть посилювати дискомфорт та знижувати самооцінку. Соціальні проблеми включають потребу у відновленні зв'язків, подоланні стигматизації, допомогу в інтеграції у громаду. Професійна адаптація ускладнюється невідповідністю досвіду вимогам ринку праці, що створює додатковий психологічний тиск. Культурні та ціннісні відмінності можуть спричиняти конфлікти у сім'ї та соціальному середовищі. Отже, важливими є організація соціально-психологічного супроводу репатріантів на міждисциплінарних підходах [3].

Ресурсно-орієнтований підхід спрямований на підвищення стресостійкості та розвиток компетенцій внутрішніми ресурсами особистості. *Системний підхід* розглядає репатріанта як частину соціальної системи та передбачає координацію дій державних, громадських та волонтерських структур. *Психологічний підхід* фокусується на емоційно-особистісних аспектах адаптації, використанні психотерапії, консультування та арт-терапії для подолання травматичного досвіду. *Соціально-педагогічний підхід* спрямований на навчання практичним навичкам інтеграції, розвиток комунікативних і професійних компетенцій через тренінги, участь у громадських ініціативах. *Комплексний підхід* забезпечує цілісну підтримку репатріантів із урахуванням індивідуальних потреб, що включає довготривалі програми підтримки, орієнтовані на зміцнення резильєнтності, професійної компетентності та формування відчуття приналежності до громади. Особливу увагу приділяють міждисциплінарній взаємодії, інтеграції психологічних, соціальних та педагогічних методів, що дозволяє комплексно вирішувати проблеми репатріантів, сприяти повноцінній соціальній та психологічній адаптації [4].

Соціальна робота з репатріантами включає моніторинг потреб, планування персоналізованих програм та використання сучасних технологій таких як: кейс-менеджмент, онлайн-консультування, групова та індивідуальна підтримка. Важливо враховувати індивідуальні особливості, культурний бекграунд та попередній досвід проживання за кордоном.

Завдяки міждисциплінарному підходу, соціально-психологічний супровід репатріантів може бути адаптований до різних вікових груп, професійного рівня та соціального статусу. Комплексний підхід, кейс-менеджмент дозволяють координувати всі аспекти підтримки від визначення потреб до оцінки ефективності надання послуг. Такий підхід забезпечує системність, послідовність дій, підвищує результативність програм адаптації.

Соціально-психологічний супровід також передбачає роботу з сім'єю репатріанта, оскільки сімейні взаємини значною мірою визначають результат процесу соціальної інтеграції. Взаємодія з родиною включає консультації, психопрофілактичні заняття, спрямовані на подолання міжособистісних конфліктів, адаптацію дітей і підлітків, зміцнення взаємної підтримки та стабільну соціальну інтеграцію репатріантів [1].

Таким чином, ефективний соціально-психологічний супровід репатріантів забезпечує комплексне вирішення психологічних, соціальних і культурних проблем, сприяє відновленню ресурсів особистості, підвищенню стійкості до стресових факторів та формуванню соціально активної, адаптованої особистості. Такий підхід є актуальним та соціально значущим у сучасних умовах України, де процеси повернення громадян і їх інтеграції набувають особливої важливості.

Основні висновки. Репатріанти, як особлива соціальна категорія, потребують комплексного підходу, соціальної та психологічної підтримки, оскільки їхня адаптація охоплює психологічні, соціальні, професійні та культурні аспекти. Повернення до країни походження супроводжується численними викликами: посттравматичними переживаннями, культурним шоком, труднощами у відновленні соціальних зв'язків та професійній діяльності. Ці проблеми підкреслюють необхідність цілісного соціально-психологічного супроводу та координацію міждисциплінарних команд.

Соціально-психологічний супровід орієнтований на зміцнення внутрішніх ресурсів, розвиток резильєнтності, подолання психологічних бар'єрів і формування соціальної активності. Реалізація комплексних програм підтримки сприяє стабільній інтеграції репатріантів у громаду, відновленню їхньої професійної та соціальної діяльності, а також формуванню відчуття приналежності. Таким чином, соціально-психологічний супровід є ключовим чинником успішної адаптації та соціальної стабільності репатріантів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кочубейник О. Поствійна. Чи є дорога додому: монографія. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2025. 252с.
2. Кочубейник О. Український кейс: репатріанти між очікуваннями й реальністю повернення. *Вчені записи Університету «КРОК»*. 2025. № 3 (79). DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2025-79-387-397>.

3. Ткач Д. Психологічна резилієнтність репатріантів: подолання труднощів після тривалої міграції. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2025. № 1 (77). DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2025-77-463-472>.

4. Ткач Д. Соціально-психологічна адаптація репатріантів: труднощі та можливості в сучасній Україні. *Вчені записки університету «КРОК»*. 2025. № 2 (78). DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2025-78-440-448>.

Артем ПЕНЕЖКО,

здобувач II (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу,
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Катерина ПЕТРОВСЬКА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ТЕХНІКИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ, ЩО ПЕРЕБУВАЛИ В ОКУПАЦІЇ

Актуальність. Діти є однією з найбільш незахищених груп населення під час воєнних подій. Вимушене переміщення, втрата близьких, руйнування звичного середовища – усе це стає потужними стресогенними чинниками, які можуть суттєво впливати на психічний та фізичний стан дитини. Емоційні травми, отримані в дитячому віці, нерідко формують довготривалі наслідки, що можуть проявлятися у поведінці, навчальних труднощах, психосоматичних симптомах або хронічних захворюваннях. Тому вивчення та впровадження ефективних методик соціально-психологічної реабілітації є надзвичайно важливим. Своєчасна допомога дозволяє стримувати розвиток посттравматичних проявів, відновити емоційний баланс дитини та створити умови для її подальшої успішної соціалізації.

Досвід воєнних конфліктів доводить, що без належної психологічної підтримки наслідки пережитого стресу лише посилюються. Особливо це стосується дітей, які через незрілість нервової системи значно гостріше реагують на небезпеку й потребують чітко організованої системи реабілітаційних заходів [2].

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема впливу війни на психіку дітей та пошук способів їх реабілітації почала активно розглядатися ще у XX столітті, після Першої світової війни. Фахівці намагалися описати механізми дитячої травми та знайти шляхи її подолання. Згодом кожен новий військовий конфлікт давав дослідникам додатковий матеріал і стимулював розробку нових методик допомоги.

У сучасних умовах питання психологічної підтримки дітей, які пережили війну, вивчається досить ґрунтовно. Значний внесок зробили дослідники, що працювали з вимушеними переселенцями, біженцями,

родинами, які втратили домівку або зазнали насильства. До таких науковців належать Я. Овсяннікова, Г. Петрусевич, К. Халєпа, В. Франкл та ін. Методичні рекомендації щодо роботи з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, розроблені Н. Бочкор, Є. Дубровською, О. Залеською. Значна увага приділяється також застосуванню арт-терапевтичних технологій, що активно використовуються у практиці різних центрів психологічної та соціальної реабілітації [1]. У дослідженнях використовуються: клінічні та психологічні методи спостереження; експериментальний підхід; аналітичні та порівняльні огляди.

Тенденції останніх років демонструють зростання популярності інтегративних методів, що поєднують різні види психотерапевтичної та соціальної роботи. Такі поєднання підвищують ефективність реабілітації, роблять її більш адаптивною для дітей різного віку та з різним досвідом травми [2]. Разом із тим лишаються важливі проблеми: дефіцит кваліфікованих спеціалістів, недостатня кількість ресурсів у громадах, складність проведення тривалих досліджень у регіонах, наближених до бойових дій.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є визначення і впровадження оптимальних технологій соціально-психологічної реабілітації дітей, що постраждали від впливу воєнних подій. Для досягнення поставленої мети застосовано такі методи: аналіз теоретичної літератури; систематизація сучасних практик та методичних матеріалів; узагальнення досвіду роботи соціальних працівників і психологів у сфері дитячої реабілітації.

Сутність дослідження. Ключова ідея роботи полягає у визначенні найбільш результативних технік, які сприяють психологічному відновленню дітей. До таких технік належать: *Арт-терапія*. Охоплює використання творчих методів – малювання, ліплення, колажу, музики. Завдяки мистецькому самовираженню дитина поступово вивільняє внутрішню напругу, формує відчуття безпеки та відновлює контроль над емоційним станом. *Ігрова терапія*. Гра є природним способом прояву емоцій у дітей. Через сюжетно-рольові ігри, моделювання ситуацій, використання іграшок дитина поступово опрацьовує страхи, відновлює соціальні навички, знижує рівень тривожності. *Когнітивно-поведінкова терапія*. Спрямована на роботу з негативними переконаннями та реакціями, що виникли після травматичного досвіду. Дитина навчається розпізнавати свої емоції, керувати поведінкою, замінювати руйнівні думки здоровими. *Групова терапія*. Спільне перебування з дітьми, які пережили подібні події, створює атмосферу підтримки та прийняття. У групі розвиваються навички комунікації та довіри, формується відчуття приналежності. *Інтегративні підходи*. Комбінування декількох методів дозволяє адаптувати програму під потреби конкретної дитини та забезпечити комплексний вплив на

емоційну, поведінкову та соціальну сфери [1].

Для ефективної організації роботи фахівцям важливо розуміти спектр проблем, який може проявлятися у дітей після пережитої травми. Це: відчуття небезпеки, тривожність; агресивні реакції або, навпаки, замкнутість; труднощі у навчанні, зниження концентрації; емоційна нестабільність; соматичні прояви (біль голови, шлунково-кишкові розлади, порушення сну); почуття провини або сорому; соціальна ізоляція. Фахівцю важливо вчасно виявити такі прояви та допомогти дитині впоратися з ними, створивши умови для відновлення психологічної рівноваги.

Основні висновки. Проведений аналіз доводить, що найбільш дієвими є комплексні підходи, які поєднують різні техніки роботи з дітьми. Комбінація методів дозволяє врахувати індивідуальні особливості дитини, її вік, рівень травматизації та соціальний досвід.

Застосування сучасних технологій соціально-психологічної реабілітації: забезпечує більш гнучкий та персоналізований підхід; сприяє стабілізації емоційного стану; допомагає відновити навички спілкування та адаптації; створює передумови для повноцінного повернення дитини до навчання та соціального життя.

Таким чином, системна реабілітація дітей, які постраждали від війни, є необхідною умовою їхнього благополуччя та сталого розвитку суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кулакова Л., Кулаков Р. Психологічна реабілітація дітей-вимушених переселенців засобами арт-терапії. Наукові перспективи. 2022. № 10 (28). С. 386–394.
2. Максимова Н. Психологічні основи соціальної реабілітації : навч. посіб. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2022. 288 с.
3. Овод Ю. Інноваційні технології у соціальній роботі. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні науки. 2016. № 3. С. 175–184.

Катерина ПЕНЕЖКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Катерина ПЕТРОВСЬКА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ОСОБЛИВОСТІ РЕІНТЕГРАЦІЇ ДІТЕЙ-БІЛІНГВІВ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС УКРАЇНИ

Актуальність дослідження зумовлена наслідками повномасштабної військової агресії та масової вимушеної міграції. Повернення значної кількості українських родин з-за кордону

створює для освітньої системи безпрецедентний виклик, пов'язаний із реінтеграцією дітей-репатріантів. Багато з цих дітей, тривалий час перебуваючи в іншомовному середовищі, стали білінгвами або розвинули форму субтрактивного білінгвізму, де навички володіння рідною мовою були ослаблені [1]. Їхня успішна освітня та соціально-психологічна реінтеграція є ключовим завданням для повоєнної відбудови суспільства.

Ступінь досліджуваності проблеми. Питання білінгвізму та його впливу на освітній процес досліджувало багато науковці (наукові доробки вчених О. Бондаренка, С. Узунова, М. Скуратівської, Н. Клевцової, О. Пометун) [5]. Проте проблема розробки цілісної моделі саме *освітньої* реінтеграції дітей-білінгвів в умовах повоєнної України, яка б враховувала їх специфічні мовні та психологічні потреби, залишається недостатньо розкритою.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та визначити ефективні психолого-педагогічні умови для успішної освітньої реінтеграції дітей-білінгвів. **Методи дослідження** включали: теоретичні (аналіз наукової літератури, синтез, узагальнення) та емпіричні (педагогічне спостереження, анкетування вчителів та батьків, аналіз продуктів навчальної діяльності учнів).

Сутність дослідження. У ході дослідження було виявлено, що діти-білінгви при поверненні в українські школи стикаються з комплексом бар'єрів. По-перше, це *мовний бар'єр*, який виражається не лише у труднощах з граматикою чи лексикою, але й у недостатньому володінні академічною мовою (мовою навчання), що унеможливорює повноцінне засвоєння предметного матеріалу [6]. По-друге, це *соціально-психологічний бар'єр*, пов'язаний із втратою соціальних зв'язків, відчуттям «інакшості» у класному колективі та стресом від повторної адаптації [2]. По-третє, це *академічний бар'єр*, зумовлений розбіжностями у навчальних програмах України та країн перебування. Ефективна реінтеграція можлива лише за умови інтегрованого підходу, що поєднує мовну підтримку (адаптивне викладання, заняття з української мови як другої) та психологічний супровід, спрямований на відновлення емоційної стабільності та соціалізацію дитини [2].

Основні висновки. Реінтеграція дітей-білінгвів є складним, багатоаспектним процесом, що виходить за межі простого «мовного наздоганяння». Вона вимагає розробки цільових державних програм та методичного забезпечення для закладів освіти. Провідна роль у цьому процесі належить соціальним педагогам та психологам, які мають координувати зусилля вчителів-предметників та батьків для створення індивідуальної освітньої траєкторії та сприятливого, інклюзивного середовища для кожної дитини, що повернулася в Україну.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білінгвізм у дітей: як не втратити рідну мову при вивченні нової. *Prana Club*. URL : <https://prana.dp.ua/blog/bilinhvizm-u-ditei-yak-ne-vtratyty-ridnu-movu/> (дата звернення: 16.11.2025).
2. Кіріллова А. О., Величко А. М. Психолінгвістичні аспекти білінгвізму: вплив на мовлення і розвиток. *Психологічні науки: теорія і практика сучасної науки*. Liha-Pres, 2024. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-449-1-4>.
3. Міністерство освіти і науки України : офіційний сайт. URL : <https://mon.gov.ua/> (дата звернення: 16.11.2025).
4. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 р. № 463-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20> (дата звернення: 10.11.2025).
5. Тимошенко А. В. Феномен явища дитячого білінгвізму. URL : <https://naub.oa.edu.ua/fenomen-yavyssha-dytyachoho-bilinhvizmu/> (дата звернення: 16.11.2025).

Юлія САРКІСЯН,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Анастасія ПОПОВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ БАТЬКІВСЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У СІМ'ЯХ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Актуальність. Внутрішнє переміщення населення в умовах війни супроводжується значними соціально-психологічними викликами для сімей, що безпосередньо впливають на їхню здатність виконувати виховні функції. Перебуваючи у стані тривалого стресу, невизначеності та втрати звичного соціального середовища, батьки часто втрачають ресурси для забезпечення емоційної стабільності дітей і підтримання ефективної сімейної взаємодії [1].

Порушення безпечного та стабільного середовища розвитку дитини негативно впливає на її психоемоційний стан, когнітивні процеси та здатність до саморегуляції, що ускладнює процес адаптації до нових умов життя [1]. Водночас самі батьки переживають кризові стани, пов'язані з втратою життєвої стабільності, соціальних зв'язків та впевненості у майбутньому, що знижує рівень їхніх батьківських компетентностей і здатність до підтримки дітей [1].

У таких умовах особливої актуальності набуває розвиток батьківських компетентностей як здатності до емоційної підтримки дитини, ефективної комунікації та адаптації виховних стратегій до кризових обставин. Результати досліджень свідчать, що недостатній рівень сформованості цих компетентностей у сім'ях внутрішньо переміщених осіб поєднується з високим рівнем стресу, емоційного

виснаження та обмеженим доступом до соціальної підтримки, що потребує впровадження комплексних програм допомоги [4]. У зв'язку з цим дослідження проблем розвитку батьківських компетентностей у сім'ях внутрішньо переміщених осіб є важливим напрямом соціальної роботи та психологічної підтримки в умовах воєнного часу.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема розвитку батьківських компетентностей у сім'ях внутрішньо переміщених осіб досліджується як українськими, так і зарубіжними науковцями. В Україні питання психологічного та соціально-педагогічного супроводу сімей ВПО аналізували Н. Лунченко, В. Панка, В. Андрєєнкова, С. Максименко, Г. Хомич, Ю. Луценко, Л. Багдасарова, С. Богданова, які приділяють увагу наслідкам психологічної травми, способам її подолання та підтримці родин у кризових умовах [2].

Зарубіжні дослідники, зокрема Д. Ларсен та Р. Стейдж (США), вивчають ефективність психосоціального консультування та розвитку батьківських навичок у сім'ях, які пережили стресові події та внутрішні конфлікти. Дослідження показують, що важливим чинником розвитку батьківських компетентностей є системна оцінка потреб родин, яка дозволяє адаптувати програми підтримки до реальних умов життя та психоемоційного стану батьків [3].

Результати досліджень свідчать, що батьки у сім'ях ВПО часто стикаються зі стресом, емоційним виснаженням, невпевненістю у власних виховних діях та обмеженим доступом до соціальної підтримки, що ускладнює реалізацію їхніх батьківських функцій [3]. Таким чином, попри наявність значної кількості наукових праць, проблема розвитку батьківських компетентностей у сім'ях внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного часу потребує подальшого комплексного дослідження з урахуванням сучасних соціально-психологічних викликів.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є визначення особливостей розвитку батьківських компетентностей у сім'ях внутрішньо переміщених осіб та виявлення ключових проблем їх реалізації в умовах вимушеного переміщення.

Для досягнення мети використано комплекс взаємопов'язаних методів: анкетування та опитування батьків – для оцінки рівня стресу, впевненості у виховних діях і доступу до соціальної підтримки; спостереження – для аналізу особливостей взаємодії батьків і дітей; метод самооцінки – для визначення суб'єктивного рівня сформованості батьківських компетентностей; якісний аналіз обговорень – для виявлення типових труднощів і стратегій їх подолання; методи кількісного аналізу – для узагальнення отриманих результатів і визначення основних тенденцій.

Сутність дослідження. Батьківська компетентність полягає у здатності батьків забезпечувати належний догляд за дитиною,

створювати безпечні умови для її життя та розвитку, проявляти емоційне тепло і підтримку, а також правильно вибудовувати взаємини з дитиною. Вона формується у процесі щоденної взаємодії з дитиною та відображається у здатності батьків розуміти її потреби, реагувати на них і сприяти її розвитку [3].

До ключових компонентів батьківської компетентності належать забезпечення базового догляду, гарантування безпеки, надання емоційної підтримки, стимулювання розвитку дитини, а також формування життєвих цінностей і поведінкових орієнтирів. Важливим є також уміння батьків створювати умови, у яких дитина відчуває успіх, підтримку та впевненість у власних можливостях.

Ефективне батьківство значною мірою ґрунтується на формуванні прив'язаності як емоційного зв'язку між батьками і дитиною. Відповідно до теорії прив'язаності, саме цей зв'язок забезпечує дитині відчуття безпеки, довіри та стабільності, що є основою її психоемоційного розвитку та соціалізації. Порушення або ослаблення прив'язаності може призводити до тривожності, невпевненості, труднощів у комунікації та адаптації [2].

В умовах внутрішнього переміщення реалізація зазначених компонентів батьківської компетентності ускладнюється впливом стресових факторів, зокрема зміною соціального середовища, нестабільністю умов життя та обмеженим доступом до ресурсів [1]. Це впливає на здатність батьків забезпечувати емоційне тепло, підтримувати стабільну взаємодію з дитиною та адаптувати виховні стратегії до нових обставин.

З метою з'ясування основних проблем розвитку батьківських компетентностей у сім'ях внутрішньо переміщених осіб здобувачкою було проведено опитування батьків на основі вибірки з 31 респондента на базі Комунальної установи «Центр надання соціальних послуг» Петропавлівської селищної ради. У дослідженні взяли участь батьки із сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, зокрема матері та батьки-чоловіки. Вибірка охоплювала різні типи сімей: багатодітні, малозабезпечені, сім'ї одиноких батьків, а також родини, у яких один із батьків проходить військову службу.

Результати дослідження свідчать про високий рівень психоемоційного навантаження серед батьків: 78% респондентів відчувають постійний стрес та емоційне виснаження, 65% – невпевненість у власних батьківських діях, а 72% зазначають обмежений доступ до соціальної підтримки.

Отримані результати можна інтерпретувати через призму основних компонентів батьківської компетентності. Зокрема, високий рівень стресу у батьків знижує їхню здатність до емоційної підтримки дитини та ускладнює формування стабільного емоційного зв'язку.

Невпевненість у власних виховних діях свідчить про труднощі у реалізації виховної функції та адаптації батьківських стратегій до нових умов життя.

Аналіз показав, що найбільш проблемними є ефективна комунікація з дітьми (63%), створення безпечного та підтримуючого емоційного середовища (59%) та адаптація виховних підходів (71%). Це вказує на порушення ключових складових батьківської компетентності, що пов'язані з емоційною взаємодією, гнучкістю поведінки та здатністю реагувати на потреби дитини в умовах кризи.

Гендерний аналіз засвідчив, що матері частіше відчують емоційне виснаження, що впливає на рівень емоційного включення у взаємодію з дитиною. Водночас батьки-чоловіки мають труднощі у комунікації та залученості до виховного процесу.

Важливим показником батьківської компетентності є здатність до використання ефективних стратегій подолання стресу. Проте лише 28% респондентів застосовують активні копінг-стратегії, що свідчить про недостатній рівень сформованості навичок саморегуляції. Це обмежує можливості батьків підтримувати стабільне та безпечне середовище для розвитку дитини.

Таким чином, результати дослідження свідчать, що в умовах внутрішнього переміщення відбувається зниження рівня реалізації ключових компонентів батьківської компетентності, що пов'язано з психоемоційним виснаженням батьків та обмеженим доступом до ресурсів підтримки. Це обумовлює необхідність цілеспрямованого розвитку батьківських компетентностей як важливої умови забезпечення психологічного благополуччя дітей [4].

Основні висновки. Проведене дослідження засвідчило, що внутрішнє переміщення в умовах воєнного часу суттєво ускладнює реалізацію батьківських компетентностей через високий рівень психоемоційного навантаження, нестабільність життєвих умов та обмежений доступ до соціальної підтримки. Отримані результати свідчать про значне поширення стресу, емоційного виснаження та невпевненості у виховних діях серед батьків, що безпосередньо впливає на здатність забезпечувати емоційне тепло, стабільну взаємодію та безпечне середовище для розвитку дитини. Найбільш вразливими виявилися такі компоненти батьківської компетентності, як ефективна комунікація, емоційна підтримка та адаптація виховних стратегій до нових умов життя.

Встановлено, що зниження рівня батьківських компетентностей пов'язане не лише з об'єктивними соціально-економічними труднощами, а й із недостатньою сформованістю навичок саморегуляції та обмеженням використання ефективних стратегій подолання стресу. Це актуалізує необхідність впровадження комплексних програм підтримки сімей внутрішньо переміщених осіб, спрямованих на розвиток емоційної

стійкості батьків, формування навичок ефективної комунікації та відновлення ресурсів сімейної взаємодії. Результати дослідження підтверджують, що підвищення рівня батьківських компетентностей є ключовою умовою забезпечення психологічного благополуччя дітей та їх успішної адаптації в умовах вимушеного переміщення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бульковська В. Методичні рекомендації щодо організації та надання психологічної допомоги дітям та сім'ям внутрішньо переміщених осіб. URL : <https://psycholog.school15.org.ua/metodychni-rekomendaciyi-shhodo-organizaciyi-ta-nadannya-psychologichnoyi-dopomogy-dityam-ta-simyam-vnutrishno-peremishhenyh-osib/> (дата звернення: 15.11.2025).
2. Лунченко Н., Панка В., Андреевкова В. Методичні рекомендації щодо психологічного супроводу сімей внутрішньо переміщених осіб. Київ, 2023. URL : <https://psycholog.school15.org.ua/metodychni-rekomendaciyi-shhodo-organizaciyi-ta-nadannya-psychologichnoyi-dopomogy-dityam-ta-simyam-vnutrishno-peremishhenyh-osib/> (дата звернення: 15.11.2025).
3. Нагула О. Л. Батьківська компетентність як чинник психічного розвитку дитини. Київ : Інститут психології та соціальної педагогіки, 2020. 35 с. URL : https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/12321/O_Nagula_kpp_IPSP02.pdf (дата звернення: 19.03.2026).
4. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII : станом на 7 лют. 2026 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 19.03.2026).

Марина СЕЛІКОВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник **Анастасія ПОПОВА**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ОСОБЛИВОСТІ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ З РАС В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Актуальність. Воєнні дії суттєво впливають на психоемоційний стан населення, особливо дітей, які є більш вразливими до стресових факторів, пов'язаних із небезпекою, нестабільністю та порушенням звичного способу життя. Особливої уваги потребують діти з розладами аутистичного спектра (РАС), для яких характерні труднощі соціальної взаємодії, сенсорна гіперчутливість та потреба у стабільності й чіткій структурі повсякденного життя.

Воєнний стан спричиняє зміну звичних умов розвитку дітей: порушується режим дня, змінюється місце проживання, обмежується доступ до освітніх і корекційних послуг, з'являються додаткові стресові фактори, такі як повітряні тривоги, вибухи та перебування у сховищах.

Для дітей з РАС такі зміни можуть призводити до труднощів адаптації, посилення поведінкових проблем та регресу раніше сформованих навичок. У зв'язку з цим дослідження особливостей поведінки дітей з аутизмом у період воєнного часу набуває особливої актуальності для сучасної педагогіки, психології та спеціальної освіти.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема аутизму активно досліджується у світовій науці. Значний внесок у вивчення розладів аутистичного спектра зробили такі вчені, як Л. Каннер, Г. Аспергер, У. Фріт, С. Барон-Коен, Е. Шоплер, І. Ловаас та інші. У класичній роботі Л. Каннера вперше описано клінічні особливості дитячого аутизму та визначено основні симптоми, зокрема порушення соціальної взаємодії, мовлення та стереотипну поведінку [5].

Г. Аспергер досліджував особливості аутизму у дітей із відносно збереженим інтелектом і мовленням, що стало основою для подальших досліджень високофункціонального аутизму [2]. У сучасних дослідженнях значна увага приділяється методам корекційної роботи з дітьми з РАС, зокрема АВА-терапії, ТЕАССН-підходу, сенсорній інтеграції та розвитку соціальних навичок.

Водночас питання поведінки дітей з аутизмом у ситуаціях надзвичайних обставин, зокрема під час воєнних конфліктів, досліджене недостатньо. Дослідження свідчать, що різкі зміни середовища можуть викликати у дітей з РАС підвищений рівень тривожності, агресивні або аутостимулюючі реакції та труднощі адаптації. В українському науковому просторі ця проблема активно досліджується після початку повномасштабної війни. Зокрема, у роботах [1; 3; 4] аналізуються труднощі адаптації дітей з аутизмом у кризових умовах, проблеми доступу до освітніх та терапевтичних послуг, а також психологічне навантаження на сім'ї, які виховують дітей з РАС.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є визначення особливостей поведінки дітей з розладами аутистичного спектра в умовах воєнного часу та виявлення факторів, що впливають на їхній психоемоційний стан. Методи дослідження: аналіз і узагальнення наукових джерел з проблем аутизму та адаптації дітей у кризових умовах; спостереження за поведінкою дітей з РАС; опитування батьків і педагогів щодо змін у поведінці дітей під час воєнного стану; систематизація та узагальнення отриманих результатів.

Сутність дослідження. Особливості поведінки дітей з розладами аутистичного спектра в умовах воєнного часу необхідно розглядати з урахуванням специфіки самого розладу. У класичному дослідженні Л. Каннера підкреслюється, що для дітей з аутизмом характерними є труднощі соціальної взаємодії, порушення емоційного контакту та схильність до повторюваних форм поведінки, що значною

мірою зумовлює їхню підвищену чутливість до змін середовища [5]. Подальші дослідження Г. Аспергера також показали, що діти з аутизмом мають особливу потребу у стабільності та передбачуваності життєвих умов, а різкі зміни середовища можуть викликати дезадаптаційні реакції та посилення поведінкових труднощів [2].

В умовах воєнного часу ці особливості проявляються особливо гостро. Діти з РАС змушені адаптуватися до ситуацій, які характеризуються високим рівнем непередбачуваності: часті повітряні тривоги, гучні звуки вибухів, необхідність перебування у сховищах, зміна місця проживання або вимушене переміщення. Для багатьох дітей з аутизмом сенсорні подразники, зокрема різкі звуки сирен чи вибухів, можуть спричиняти сильні стресові реакції, страх або поведінкові зриви.

Дослідження сучасних науковців підтверджують, що війна значно ускладнює повсякденне життя дітей з аутизмом та їхніх родин. Зокрема, у дослідженні Е. Балакир зазначається, що вимушене переміщення сімей, втрата звичного соціального середовища та переривання терапевтичних програм суттєво підвищують рівень стресу як у дітей з РАС, так і у їхніх батьків [3]. Порушення звичної структури життя, яка є критично важливою для дітей з аутизмом, може призводити до зростання тривожності, появи агресивних реакцій або посилення стереотипної поведінки.

Подібні результати демонструють і дослідження, присвячені підтримці українських дітей-біженців з аутизмом у європейських країнах. У роботі [1] підкреслюється, що воєнна травма, мовні бар'єри та нестача спеціалізованих ресурсів значно ускладнюють освітню та терапевтичну підтримку таких дітей. Фахівці зазначають, що у багатьох випадках спостерігається регрес раніше сформованих навичок, труднощі соціальної взаємодії та зниження здатності до адаптації у новому середовищі.

Важливим джерелом інформації про сучасну ситуацію є також результати опитування українських сімей, які виховують дітей з аутизмом. Згідно зі звітом МГО «Дитина з майбутнім», більшість сімей під час війни зіткнулися з перериванням корекційних занять, труднощами з навчанням дітей, психологічним виснаженням батьків та посиленням поведінкових труднощів у дітей [4]. Це свідчить про значний вплив воєнних умов на психоемоційний стан дітей з РАС та потребу у розробці ефективних програм підтримки.

Таким чином, аналіз наукових джерел і сучасних досліджень дозволяє визначити основні фактори, що впливають на поведінку дітей з аутизмом у воєнний період. До них належать сенсорні стресори (гучні звуки, вибухи), порушення звичного режиму життя, зміна соціального середовища та підвищений рівень тривожності у сім'ї. У поведінці дітей можуть проявлятися підвищена тривожність, посилення стереотипної поведінки, агресивні реакції, труднощі концентрації уваги та регрес раніше сформованих навичок. У зв'язку з цим особливої ваги набуває

створення стабільного середовища, використання візуальних підказок, підтримка чіткої структури дня та застосування спеціальних педагогічних і психологічних методів підтримки дітей з РАС.

Основні висновки. Воєнний час створює значні психологічні труднощі для дітей з розладами аутистичного спектра, оскільки порушує звичні умови їхнього життя та підвищує рівень стресового навантаження. Основними факторами, що впливають на поведінку дітей з РАС у період війни, є гучні звуки, зміна місця проживання, порушення режиму дня та підвищений рівень тривожності у сім'ї.

У поведінці дітей можуть спостерігатися підвищена тривожність, посилення стереотипної поведінки, агресивні реакції, регрес навичок та труднощі соціальної взаємодії. Ефективна підтримка таких дітей передбачає створення стабільного середовища, використання спеціальних корекційних методик та співпрацю батьків, педагогів і психологів. Дослідження особливостей поведінки дітей з РАС у воєнний час є важливим для розробки ефективних програм психологічної та педагогічної підтримки.

ЛІТЕРАТУРА

1. МГО «Дитина з майбутнім». Третій рік війни. Ми тримаємося. Ми боремося: результати опитування українців щодо аутизму. Київ, 2024.
2. Asperger H. Die Autistischen Psychopathen im Kindesalter. *Archiv für Psychiatrie und Nervenkrankheiten*. 1944. Vol. 117. P. 76–136.
3. Bałakier E. The situation of parents of children with autism in the context of refugeeism and war trauma. *Polish Journal of Educational Studies*. 2023. Vol. 75 (1). P. 42–57.
4. Kanner L. Autistic disturbances of affective contact. *Nervous Child*. 1943. Vol. 2. P. 217–250.
5. Supporting Ukrainian refugees on the autism spectrum in Polish educational and therapy centers: The perspective of professionals. *Research in Autism Spectrum Disorders*. 2026. Vol. 33. P. 1495–1502.

Вікторія СТОРОЖУК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Катерина ПЕТРОВСЬКА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ВІДНОВЛЕННІ ПСИХОСОЦІАЛЬНОГО СТАНУ ДІТЕЙ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ВІЙНИ

Актуальність. Нині триває четвертий рік з дня повномасштабного вторгнення Росії в Україну, тому значна кількість дітей в Україні зазнала психологічних, соціальних і емоційних травм. Вони пов'язані із

вимушеним переселенням, втратою близьких, руйнуванням звичного середовища та постійним почуттям небезпеки. Такі події суттєво впливають на психосоціальний стан дитини, знижують рівень її довіри до світу, викликають тривогу, труднощі у навчанні та спілкуванні.

Діти, які переживають постійні обстріли, втрачають близьких, вимушене перемищуються та змінюють своє звичне середовища, зазнають гострих і тривалих психосоціальних наслідків, серед них – посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), тривожні стани, дереалізація, деперсоналізація, депресія та порушення соціальної адаптації.

Зараз особливої ваги набуває діяльність соціального працівника, спрямована на створення безпечного середовища, надання психологічної підтримки та сприяння відновленню емоційного й соціального благополуччя дітей.

Різні аспекти проблеми психосоціальної підтримки дітей, постраждалих від війни, представлені у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених. Так, дослідники З. Мурті та З. Лакшмінараяна [5 : 25] проаналізувавши дослідження про психічне здоров'я дітей, які проводилися в таких зонах збройного конфлікту як Балкани, Афганістан, Ірак, Камбоджа, Руанда, Ізраїль, Чечня, Ліван, Палестина, Уганда, Шрі-Ланка та Сомалі, дійшли висновку, що психологічні травми, зумовлені війною, мають довготривалі наслідки для дитячої психіки, а також – що, чим довший конфлікт, війна, тим серйозніші симптоми спостерігаються.

Важливою умовою для стійкості українського суспільства та його майбутнього розвитку в цілому є відновлення психосоціального благополуччя дітей, які постраждали від війни. Як система охорони здоров'я, так і система освіти не завжди може повноцінно охопити весь спектр потреб, тоді як соціальна робота, що має мандат на роботу із соціальним середовищем, ресурсами та системою підтримки, виступає ключовим інструментом на рівні громади та родини. Таким чином, актуальність дослідження визначається тим, що соціальна робота є ключовим інструментом реабілітації, інтеграції та формування життєстійкості дитячої особистості. Отже, дослідження ролі соціальної роботи у відновленні психосоціального стану дітей, постраждалих від війни, є надзвичайно актуальним і має важливе теоретичне та практичне значення для сучасної системи соціального захисту та освіти.

Метою дослідження є теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність соціальної роботи у відновленні психосоціального стану дітей, постраждалих від війни. **Гіпотезою** дослідження є впровадження спеціально розробленої соціальної програми, спрямованої на розвиток емоційної стійкості, навичок саморегуляції та соціальної адаптації, забезпечить підвищення рівня психосоціального благополуччя дітей, постраждалих від війни, у шкільному середовищі. Відповідно до мети, об'єкта та предмета

дослідження визначені його **завдання**: 1. Проаналізувати наукові підходи до розуміння психосоціального стану дитини унаслідок війни. 2. Розкрити роль і зміст соціальної роботи з дітьми, які пережили травматичні події. 3. Дослідити психосоціальний стан дітей у шкільному середовищі. 4. Розробити та апробувати програму соціально-психологічної підтримки дітей. 5. Оцінити ефективність запропонованої програми відновлення психосоціального стану.

Для досягнення мети та виконання визначених завдань використано комплекс таких методів: **загальнонаукові** (аналіз, синтез, систематизація, порівняння, узагальнення застосовувалися для вивчення праць вітчизняних і зарубіжних учених із проблем психосоціального розвитку дітей, наслідків воєнних травм та особливостей соціальної роботи в умовах кризи); **конкретно-наукові** (категоріальний аналіз використовувався для розкриття змісту й уточнення дефініцій основних понять дослідження («психосоціальний стан дитини», «соціальна робота», «соціальна програма»); **структурно-функціональний аналіз** (визначення змістових, організаційних і процесуальних особливостей соціальної роботи з дітьми, постраждалими від війни, у закладах освіти); **структурно-логічний аналіз** (виокремлення ефективних напрямів і можливих труднощів у реалізації соціальних програм підтримки дітей); **емпіричні методи** (спостереження, анкетування, тестування, бесіди та інтерв'ю з дітьми, педагогами й соціальними працівниками, спрямовані на виявлення особливостей психосоціального стану дітей до та після впровадження соціальної програми); **експериментальні методи** (психолого-педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний і контрольний етапи), що дав змогу перевірити ефективність соціальної програми як інструменту соціальної роботи у відновленні психосоціального стану дітей); **статистичні методи** (обробка та узагальнення теоретичних і дослідно-експериментальних даних (кількісний і якісний аналіз), що забезпечили можливість об'єктивно оцінити ефективність реалізованої соціальної програми та підтвердити достовірність отриманих результатів).

Основні етапи дослідження: I етап – Формування контрольної та експериментальної групи. Створення ситуації співробітництва та налаштування кожного особисто на роботу. II етап – Проведення дослідження з дітьми, які постраждали від війни. III етап – Впровадження експериментальної програми. IV етап – Повторне дослідження з дітьми, які постраждали від війни. V етап – Кількісний та якісний аналіз результатів дослідження, порівняльний аналіз результатів дослідження в контрольній та експериментальній групах.

Соціальний працівник є посередником між дитиною або сім'єю та ресурсами громади та сприяє реінтеграції та відновленню соціального

функціонування, яке було порушено внаслідок бойових дій. Психосоціальна підтримка – це допомога, спрямована на збереження психічного здоров'я дітей, а також на забезпечення їм емоційної та соціальної підтримки, що сприяє зменшенню рівня тривоги та стресу [2 : 28]. Методи соціальної роботи – це різні практичні інструменти та техніки, які соціальні працівники застосовують для допомоги дітям у подоланні психологічних та соціальних проблем [1 : 18]. Це можуть бути індивідуальні та групові консультації, заняття з арт-терапії, тренінги з адаптації та розвинення соціальних навичок.

На сьогодні діти, які постраждали внаслідок війни, можуть отримати медичні, реабілітаційні та соціальні послуги, але законодавча база потребує покращення для ефективнішого захисту їхніх прав [3]. Соціальна робота має вагоме значення для психосоціального відновлення дітей, які постраждали від війни, оскільки її інструментарій дозволяє впливати на соціально-середовищні фактори травми, які є не менш важливими, ніж психологічні.

Головним методологічним підходом є використання технологій які орієнтовані на травму, що забезпечує безпечне та підтримуюче середовище для дитини. Тому соціальна робота з такими дітьми враховує особливості травматичного досвіду й орієнтується на теорії, що розкривають природу травми та підходи до психосоціальної підтримки. Важливо створювати для дітей стабільне середовище, яке сприяє відновленню психологічного стану, підтримці почуття безпеки та відновленню зв'язків з іншими людьми. Це дозволяє знижувати рівень тривожності, покращувати соціальні навички та сприяє розвитку психологічної стійкості у дітей [4 : 337].

Результати дослідження наслідків війни свідчать про те, що недостатня увага до соціальної адаптації та психосоціальної підтримки дітей веде до поглиблення соціальної дезадаптації та має довготривалі негативні наслідки для суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Савченко Н. П. Соціально-психологічні особливості дітей у кризових ситуаціях. Львів : ЛНУ, 2024. 22 с.
2. Сидоренко Л. Г. Досвід психологічної допомоги дітям із ПТСР в Україні. *Соціальна педагогіка*. 2020. № 6. С. 28–34.
3. Смірнова Т. П. Соціальна робота з дітьми, постраждалими від війни. Київ : Видавництво КНУ, 2020. 51 с.
4. Garnezy N. Resilience in children's adaptation to negative life events and stressed environments. *American Psychologist*. 1991. Vol. 46, No. 4. P. 377–390.
5. Murthy R. S., Lakshminarayana R. Mental health consequences of war: A brief review of research findings. *World Psychiatry*. 2006. Vol. 5. P. 25–30.

Ганна СУСЛОВА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Наталія МАЦЕЙКО,**
старша викладачка (БДПУ)

СОЦІАЛЬНО-АДАПТИВНА ПОВЕДІНКА ПІДЛІТКІВ: МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ

Актуальність. Соціально-адаптивна поведінка підлітків набуває особливої значущості у сучасних соціально-педагогічних умовах. Підлітковий вік характеризується складними психологічними, емоційними та соціальними трансформаціями, що визначають здатність молоді ефективно взаємодіяти в колективі та приймати соціальні норми. Формування соціально-адаптивної поведінки сприяє розвитку комунікативних навичок, конструктивному вирішенню конфліктів і соціальній інтеграції підлітків. Сучасні виклики, зокрема вплив інформаційних технологій, соціальна мобільність та наслідки кризових ситуацій, підвищують ризик дезадаптації та соціальної ізоляції підлітків. Вивчення механізмів формування соціально-адаптивної поведінки дозволяє розробляти ефективні програми соціально-педагогічної підтримки, попереджати дезадаптацію та забезпечувати гармонійний розвиток молоді у соціальному середовищі.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблему соціально-адаптивної поведінки підлітків досліджували М. Бех, С. Бондаренко, О. Лубенська, В. Монастирський, Л. Рева, І. Яценко та ін., які розглядали питання механізмів її формування та соціально-педагогічної підтримки процесу; О. Козлова, Н. Кузьменко та ін. аналізували вплив сім'ї та шкільного середовища на формування соціально-адаптивних навичок; І. Бахрушин, Т. Грищенко, Л. Матвієнко досліджували психолого-педагогічні чинники розвитку підлітків, серед яких особлива увага приділялася комунікативним умінням та соціальному саморегулюванню; О. Ковальчук та В. Сухомлин розкривали питання профілактики дезадаптації та формування позитивних соціальних моделей поведінки в умовах сучасних викликів.

Мета і методи дослідження. Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні сутності соціально-адаптивної поведінки підлітків та визначенні механізмів її формування в сучасних соціально-педагогічних умовах. Для досягнення поставленої мети використано комплекс теоретичних **методів**: аналіз і синтез наукових джерел; порівняння та узагальнення; систематизація й класифікація; теоретичне моделювання.

Сутність дослідження. Соціальна адаптація є складним, багаторівневим процесом активної взаємодії особистості із соціальним середовищем, у ході якого відбувається засвоєння норм, цінностей, соціальних ролей і способів поведінки, прийнятих у суспільстві. Вона передбачає не лише пристосування індивіда до вимог соціуму, а й здатність впливати на середовище, змінювати його відповідно до власних потреб та можливостей [5 : 309].

Соціально-адаптивна поведінка розглядається як система дій, способів реагування та стратегій взаємодії, що забезпечують ефективне функціонування підлітка в різних соціальних ситуаціях. Вона включає здатність до конструктивного спілкування, дотримання соціальних норм, прийняття відповідальності за власні вчинки, вміння вирішувати конфлікти та співпрацювати з іншими. Соціально-адаптивна поведінка має інтегративний характер і поєднує когнітивний (знання норм і правил), емоційно-ціннісний (ставлення до соціальних вимог) та поведінковий (реальні дії та вчинки) компоненти [1 : 11].

У сучасних умовах соціально-адаптивна поведінка виступає показником соціальної зрілості підлітка, його готовності до самостійного життя та відповідальної участі в суспільних процесах. Недостатній рівень сформованості такої поведінки може призводити до труднощів у навчанні, конфліктів із однолітками й дорослими, девіантних проявів та соціальної ізоляції. Саме тому дослідження механізмів формування соціально-адаптивної поведінки є важливим напрямом сучасної соціально-педагогічної науки.

Формування соціально-адаптивної поведінки підлітків зумовлюється сукупністю психологічних чинників, що взаємодіють між собою та визначають характер соціальної активності особистості.

Одним із провідних чинників є рівень розвитку самосвідомості та самооцінки. Адекватна самооцінка сприяє впевненості у власних силах, відкритості до взаємодії та готовності засвоювати соціальні ролі. Натомість занижена або завищена самооцінка може ускладнювати процес адаптації та провокувати неадекватні поведінкові реакції.

Важливу роль відіграє емоційна сфера підлітка, зокрема здатність до саморегуляції та управління власними емоціями. Емоційна нестабільність, імпульсивність, низький рівень розвитку емпатії можуть знижувати ефективність соціальної взаємодії. Навпаки, сформованість навичок емоційного самоконтролю, умінь розуміти переживання інших людей сприяють гармонійним міжособистісним стосункам і позитивному сприйняттю соціального середовища.

Не менш значущим є розвиток комунікативних умінь. Підлітковий вік характеризується зростанням потреби у спілкуванні з однолітками, формуванням неформальних груп і пошуком соціального визнання. Здатність до співпраці, конструктивного діалогу, толерантності та

поваги до інших виступає основою соціально-адаптивної поведінки. Низький рівень комунікативної компетентності, навпаки, може призводити до конфліктності, ізоляції або агресивних проявів.

Мотиваційна сфера також є важливим психологічним чинником. Внутрішня мотивація до саморозвитку, досягнення успіху, соціального схвалення стимулює активну адаптацію та відповідальну поведінку. За відсутності позитивних соціальних орієнтирів підліток може орієнтуватися на асоціальні моделі поведінки, що негативно впливає на процес соціалізації [3 : 382].

Особливого значення набувають соціально-психологічні умови розвитку особистості: сімейне виховання, стиль педагогічної взаємодії в освітньому закладі, мікроклімат у групі однолітків. Підтримка, прийняття, чіткі та послідовні вимоги з боку дорослих створюють сприятливе середовище для формування соціально-адаптивної поведінки. Натомість гіперопіка, авторитаризм або байдужість можуть спричиняти труднощі в адаптації [4].

Аналіз наукових джерел дозволяє виокремити кілька теоретичних підходів до розуміння та розвитку соціально-адаптивної поведінки підлітків. *Психодинамічний підхід* акцентує увагу на внутрішніх конфліктах і переживаннях особистості, що впливають на характер її взаємодії із соціальним середовищем. У межах цього підходу адаптація розглядається як результат узгодження внутрішніх потреб із зовнішніми вимогами. *Біхевіористичний та соціально-навчальний підхід* підкреслює роль наслідування, підкріплення та соціального досвіду у формуванні поведінки. Соціально-адаптивні моделі засвоюються через спостереження за значущими дорослими й однолітками, а також через систему заохочень і санкцій. *Когнітивний підхід* зосереджується на розвитку мислення, моральних суджень і здатності аналізувати соціальні ситуації. Здатність підлітка розуміти причинно-наслідкові зв'язки, прогнозувати наслідки власних дій та приймати зважені рішення є важливою умовою формування соціально-адаптивної поведінки. *Гуманістичний підхід* акцентує увагу на цінності особистості, її прагненні до самореалізації та розвитку внутрішнього потенціалу. Створення атмосфери підтримки, довіри та безумовного прийняття сприяє формуванню відповідальної та соціально зрілої поведінки. *Соціально-педагогічний підхід* розглядає формування соціально-адаптивної поведінки як результат цілеспрямованої виховної роботи, орієнтованої на розвиток соціальних компетентностей, профілактику дезадаптації та формування позитивного соціального досвіду. У межах цього підходу важливе значення мають тренінгові програми, інтерактивні методи навчання, проектна діяльність і соціально значущі ініціативи [2 : 115]. Комплексне поєднання

значених підходів дозволяє створити ефективну систему розвитку соціально-адаптивної поведінки підлітків у сучасних умовах.

Основні висновки. Соціально-адаптивна поведінка підлітків є важливим показником їхньої соціальної зрілості та готовності до повноцінної участі в суспільному житті. Вона формується в процесі активної взаємодії особистості із соціальним середовищем і залежить від сукупності психологічних чинників: рівня самосвідомості, емоційної саморегуляції, комунікативних умінь, мотивації та соціального досвіду.

Теоретичні підходи до розвитку соціально-адаптивної поведінки демонструють багатовимірність цього явища та необхідність комплексного впливу на особистість підлітка. Поєднання психологічної підтримки, педагогічного супроводу та створення сприятливого соціального середовища забезпечує ефективне формування адаптивних стратегій поведінки.

У сучасних умовах суспільних трансформацій особливої актуальності набуває розробка та впровадження програм соціально-педагогічної підтримки, спрямованих на розвиток соціальних компетентностей підлітків, профілактику дезадаптації та формування відповідальної життєвої позиції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бринявська Н. Соціальна адаптація підлітка як результат його успішного становлення. *Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення*: зб. матер. VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ніжин, 25 трав. 2022 року). Ніжин, 2022. С. 10–12.
2. Буга О. Адаптація підлітків до змін у суспільстві: психологічні та поведінкові аспекти. *Виклики перспективи розвитку психологічних знань в умовах воєнного стану* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 10 квіт. 2025 року). Київ, 2025. С. 114–117.
3. Дуля Т. Емоційний інтелект підлітків: зростання, розвиток, вплив на соціальну адаптацію. *Цифрове суспільство: міжнародні економічні відносини, управління, фінанси та соціум* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 2 трав. 2024 року). Дніпро, 2024. С. 381–383.
4. Нечипорук Л. Особливості соціалізації підлітків в умовах воєнного стану в Україні. *Інноватика у вихованні*. 2024. № 20. URL : <https://doi.org/10.35619/iuu.v1i20.646> (дата звернення: 23.02.2026 р.).
5. Точило О., Книш А. Особливості соціальної адаптації підлітків, які перебувають у складних життєвих обставинах. *Наукова школа академіка Івана Зязюна у працях його соратників та учнів*. 2018. С. 308–310.

Юлія ТКАЧОВА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Алла МЕЛЬНИЧУК,**
асистентка (БДПУ)

РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ПОПЕРЕДЖЕННІ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Актуальність. Проблема домашнього насильства залишається однією з найгостріших соціальних проблем сучасного українського суспільства, особливо в умовах воєнного стану, економічної нестабільності та зростання психоемоційної напруги в сім'ях. Це явище має комплексний характер, порушує основоположні права людини, завдає шкоди фізичному й психічному здоров'ю постраждалих, негативно впливає на розвиток дітей і спричиняє довготривалі соціальні наслідки. Ухвалення Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» посилило увагу держави до необхідності системної профілактики та міжвідомчої взаємодії у сфері протидії насильству. У цьому контексті особливої ваги набуває діяльність соціальних працівників як ключових суб'єктів раннього виявлення випадків насильства, кризового втручання, соціального супроводу сімей та реалізації превентивних програм. Підвищення ефективності їхньої професійної діяльності є важливою умовою формування безпечного соціального середовища та утвердження цінностей ненасильницької взаємодії в суспільстві.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема домашнього насильства ґрунтовно представлена у працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Теоретичні засади вивчення насильства як соціального явища розроблялися в межах соціологічних і психологічних досліджень, зокрема у працях П. Бурдьє, М. Джонсона, Л. Вокер та ін. Гендерний вимір проблеми розкрито у дослідженнях Р. Коннел. Проблема домашнього насильства та його попередження достатньо широко представлена в українському науковому дискурсі в межах соціальної роботи, соціальної педагогіки, психології та гендерних студій. Теоретико-методологічні засади дослідження насильства в сім'ї, соціального захисту постраждалих і розвитку системи соціальних послуг висвітлено у працях І. Зверева, А. Капської, В. Бех, О. Карпенко, Л. Ковальчук та ін.; гендерний та соціологічний виміри проблеми розкриваються у дослідженнях Т. Марценюк, Л. Кобелянської, М. Богачевська-Хом'як та ін.; психологічні аспекти переживання насильства, формування віктимної поведінки та надання допомоги постраждалим обґрунтовано у працях О. Бондаренко, Н. Максимової та ін.

Мета і методи дослідження. Мета дослідження – теоретично обґрунтувати роль соціальних працівників у попередженні домашнього насильства та визначити основні напрями їхньої професійної діяльності у сфері профілактики. Методи дослідження: аналіз і узагальнення наукових джерел; порівняння наукових підходів; систематизація теоретичних положень; структурно-логічний аналіз проблеми.

Сутність дослідження. Домашнє насильство є складним соціальним явищем, що поєднує правовий, психологічний, соціальний і педагогічний виміри. У сучасних міждисциплінарних дослідженнях воно трактується як систематичне порушення прав людини в межах приватної сфери, що має виражені соціально-структурні та гендерні детермінанти. У сучасному науковому дискурсі воно розглядається як система умисних дій фізичного, психологічного, сексуального або економічного характеру, що вчиняються в межах сімейних чи близьких відносин та спрямовані на встановлення влади й контролю над іншою особою. На відміну від поодиноких конфліктів, домашнє насильство має системний характер, відзначається повторюваністю та асиметрією влади між кривдником і постраждалою особою.

Сутність домашнього насильства полягає не лише у факті заподіяння шкоди, а й у формуванні стійкої моделі домінування, підпорядкування та психологічної залежності. Циклічність насильницької поведінки (фаза напруження, акт насильства, «медовий місяць») ускладнює вихід постраждалих із ситуації та формує феномен набутої безпорадності.

У соціально-педагогічному аспекті домашнє насильство розглядається як прояв дисфункцій сім'ї, де порушуються базові функції – виховна, емоційна, захисна, соціалізуюча. Особливої уваги потребує вплив насильства на дітей-свідків, які зазнають вторинної травматизації та відтворюють деструктивні моделі взаємодії у дорослому житті. Воно негативно впливає на розвиток дітей, формуючи моделі агресивної або віктимної поведінки, сприяє міжпоколінній передачі насильницьких стратегій взаємодії [1 : 135].

Таким чином, домашнє насильство є не приватною проблемою сім'ї, а суспільно значущим явищем, що потребує системної профілактики та міжвідомчої взаємодії. Його подолання передбачає не лише реагування на вже вчинені випадки, а й формування культури ненасильницької комунікації, відповідального батьківства та гендерної рівності як базової соціальної цінності.

В Україні протидія домашньому насильству ґрунтується на комплексній системі нормативно-правових актів, які визначають механізми запобігання, реагування та захисту постраждалих осіб. Базовим документом є Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [4], що закріплює визначення форм насильства, коло суб'єктів

взаємодії та види спеціальних заходів протидії (термінові заборонні приписи, обмежувальні приписи, програми для кривдників).

Важливим кроком стало приєднання України до Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству [2], що визначає міжнародні стандарти у сфері захисту прав постраждалих, гендерно чутливого підходу та комплексної державної політики. Конвенція акцентує увагу на принципах превенції, захисту, притягнення до відповідальності та інтегрованої політики, а також передбачає обов'язковість міжсекторальної координації.

Криміналізація домашнього насильства внесла зміни до Кримінальний кодекс України [3], який передбачає відповідальність за систематичне вчинення насильницьких дій. Окрім того, нормативна база включає підзаконні акти щодо порядку взаємодії суб'єктів, функціонування спеціалізованих служб підтримки (притулків, мобільних бригад соціально-психологічної допомоги), ведення Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства. Запровадження таких механізмів свідчить про перехід від декларативного визнання проблеми до інституціоналізованої системи реагування.

Нормативно-правове забезпечення орієнтоване на міжвідомчу співпрацю органів соціального захисту, поліції, закладів освіти, охорони здоров'я та громадських організацій. Особлива роль у цій системі відводиться фахівцям соціальної роботи, які здійснюють соціальний супровід сімей, оцінку потреб постраждалих та координацію допомоги. Соціальний працівник виступає ключовою ланкою між особою та державною системою захисту, забезпечуючи реалізацію принципу клієнтоцентризму.

Отже, сучасна правова база створює умови для комплексної протидії домашньому насильству, однак ефективність її реалізації значною мірою залежить від професійної компетентності, етичної відповідальності та активної позиції соціальних працівників.

Соціальна робота у сфері попередження домашнього насильства спрямована на реалізацію первинної, вторинної та третинної профілактики. Первинна профілактика передбачає формування у населення правової обізнаності, розвиток навичок ненасильницького спілкування, подолання гендерних стереотипів, проведення інформаційних кампаній та тренінгових програм у громадах. Вторинна профілактика орієнтована на раннє виявлення сімей групи ризику, здійснення оцінки ризиків повторного насильства та надання їм своєчасної підтримки. Третинна – зосереджена на реабілітації постраждалих і роботі з кривдниками з метою недопущення повторних випадків, включаючи впровадження корекційних програм зміни поведінки.

Аналізуючи теоретичні засади соціальної роботи з сім'ями можна визначити важливість комплексного підходу, партнерської взаємодії та соціального супроводу.

Практична діяльність соціальних працівників включає оцінку ризиків, кризове втручання, консультування, складання індивідуального плану безпеки, координацію взаємодії з іншими службами. Важливим є дотримання принципів конфіденційності, добровільності звернення та недопущення повторної віктимізації. Значущим напрямом є просвітницька діяльність у закладах освіти, спрямована на формування культури ненасильницьких відносин серед дітей та молоді.

В умовах воєнного стану зростає кількість факторів ризику: психологічна травматизація, економічні труднощі, вимушене переселення, втрата соціальних зв'язків. Додатковими викликами є зростання латентності випадків насильства та обмежений доступ до спеціалізованих служб у прифронтових регіонах. Це потребує посилення мобільних форм роботи, розвитку дистанційного консультування, підвищення стресостійкості самих фахівців та впровадження травмоорієнтованого підходу. Соціальний працівник виступає посередником між постраждалою особою та системою допомоги, адвокатом її прав і координатором міжвідомчої взаємодії [5].

Таким чином, соціальна робота у сфері попередження домашнього насильства має комплексний характер і поєднує профілактичну, захисну, реабілітаційну та просвітницьку функції, реалізація яких сприяє формуванню безпечного соціального середовища та зміцненню інституту сім'ї на засадах рівності та поваги до прав людини.

Основні висновки. Домашнє насильство є багатовимірним соціальним явищем, що ґрунтується на нерівності владних відносин і має системний характер. Його подолання потребує комплексного підходу, який поєднує правові механізми, соціально-психологічну підтримку та профілактичну діяльність.

Нормативно-правова база України відповідає сучасним міжнародним стандартам і створює умови для ефективної протидії насильству, проте її реалізація залежить від злагодженої роботи суб'єктів системи та належного ресурсного забезпечення.

Ключову роль у попередженні домашнього насильства відіграють соціальні працівники, які здійснюють раннє виявлення випадків, соціальний супровід, кризове втручання та просвітницьку діяльність. Перспективними напрямками є впровадження міждисциплінарних команд, цифрових сервісів підтримки, розширення програм підвищення кваліфікації та розвиток професійної супервізії. Підвищення професійної компетентності фахівців, розвиток міжвідомчої співпраці та впровадження інноваційних форм роботи є важливими умовами

формування безпечного соціального середовища та зменшення рівня домашнього насильства в суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галунько В. Дитинство без насильства: роль фахівців та громадськості. *Забезпечення принципу гідності дитини : протидія насильницьким методам виховання* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24-25 квітня 2025 р.). Одеса, 2025. С. 134-138.
2. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : документ № 994_001-11 від 11.05.2011 р. : станом на 20.06.2022 р. *Відомості Верховної Ради України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення: 22.02.2026).
3. Кримінальний кодекс України : документ № 2341-III від 05.04.2001 р. : станом на 17.07.2025 р. *Відомості Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 22.02.2026).
4. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України № 2229-VIII від 07.12.2017 р. : станом на 19.12.2024 р. *Відомості Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 22.02.2026).
5. Султанова Н. Соціальна профілактика насильства над дітьми в сім'ї: проблеми та шляхи розв'язання. *Молодь і ринок*. 2023. № 6/214. <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.287900> (дата звернення: 22.02.2026).

Ірина ТРАКАЛЮК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Наталя ЗАХАРОВА,**

к.пед.н., доцентка (БДПУ)

СОЦІАЛЬНА РЕІНТЕГРАЦІЯ ДЕМОБІЛІЗОВАНИХ ОСІБ ТА ВЕТЕРАНІВ

Актуальність. Сучасні суспільні виклики, пов'язані з наслідками воєнних конфліктів, зумовлюють необхідність ефективного повернення демобілізованих осіб та ветеранів до мирного життя. Після завершення військової служби вони часто стикаються з глибокими соціальними, психологічними та економічними труднощами, зокрема проблемами працевлаштування, професійної адаптації, відновлення соціальних зв'язків та подолання наслідків психотравмуючого досвіду. Формування системи ефективної соціальної підтримки набуває ключового значення для відновлення соціального статусу ветеранів, їх інтеграції у громаду та активної участі у суспільному житті. Важливу роль у цьому процесі відіграє система соціальної роботи, яка передбачає комплексні підходи,

інноваційні технології та міжвідомчу взаємодію для забезпечення успішної реінтеграції демобілізованих осіб. Дослідження особливостей цього процесу є важливим як у науковому, так і в практичному аспектах, що підкреслює його значущість.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблематика соціальної реінтеграції демобілізованих осіб та ветеранів активно досліджується українськими та закордонними науковцями у сфері соціальної роботи, психології та військових студій. Соціальні та правові аспекти реінтеграції ветеранів розглядають О. Козлов, Т. Романенко, В. Шевченко, Л. Дмитренко, а питання державної політики підтримки демобілізованих осіб аналізують М. Савчук, І. Бондар, О. Ляшенко.

Теоретико-методологічні засади соціальної роботи з ветеранами та демобілізованими військовослужбовцями висвітлюють І. Зверєва, А. Капська, В. Поліщук, Т. Семигіна, Л. Міщик. Психологічні особливості адаптації, подолання посттравматичного досвіду та формування психологічної стійкості досліджують С. Максименко, Н. Чепелєва, О. Кокун, В. Панок, Л. Карамушка, О. Савченко.

Мета і методи дослідження. Мета дослідження полягає у виявленні ефективних соціально-психологічних та професійних механізмів реінтеграції демобілізованих осіб та ветеранів для забезпечення їх успішної адаптації до цивільного життя та активної участі у суспільному житті. Методи дослідження включають аналіз нормативно-правових документів, вивчення наукової літератури, порівняльний аналіз національних і міжнародних практик соціальної роботи, а також систематизацію психологічних і соціальних факторів адаптації.

Сутність дослідження. Демобілізовані особи та ветерани війни після повернення до цивільного життя стикаються з низкою соціально-психологічних труднощів, пов'язаних із адаптацією до мирного середовища та інтеграцією у суспільство. Процес повернення до цивільного життя супроводжується змінами соціального статусу, трансформацією особистісних цінностей, перебудовою щоденного ритму життя та взаємодії з соціальним оточенням. Важливим аспектом є пережитий військовий досвід, який формує особливу психологічну структуру ветерана, часто пов'язану з підвищеним рівнем стресу, тривоги, посттравматичних реакцій та потребою у відновленні емоційної стабільності.

Дослідження психологічних механізмів адаптації показують, що демобілізовані особи схильні до соціальної ізоляції, конфліктності у сімейних та робочих стосунках, зниження самооцінки та складнощів у прийнятті нових соціальних ролей. У багатьох випадках спостерігається психологічна вразливість, що проявляється у вигляді тривожних розладів, депресивних станів та соматичних проявів, що вимагає комплексного психологічного супроводу.

Особливу увагу приділяють соціальному аспекту реінтеграції, оскільки демобілізовані особи часто втрачають стабільні соціальні зв'язки, необхідні для ефективного функціонування в суспільстві. Важливим чинником є відчуття приналежності до громади та відновлення соціального капіталу, що сприяє формуванню позитивного життєвого досвіду після служби. Соціально-психологічні особливості ветеранів відзначаються високим рівнем колективної самосвідомості, прагненням до соціальної корисності та активної участі у суспільному житті. Проте відсутність належних ресурсів, підтримки та адаптаційних механізмів може призводити до соціальної маргіналізації та ускладнень процесу інтеграції [1].

Нормативно-правове забезпечення соціальної реінтеграції ветеранів в Україні регламентується рядом законодавчих актів, що встановлюють права та гарантії для демобілізованих військовослужбовців. Основним документом є Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [4], який визначає соціальні, правові та матеріальні пільги, механізми психологічної та медичної підтримки, а також заходи щодо сприяння працевлаштуванню. Додатково функціонують нормативні акти щодо соціального забезпечення демобілізованих осіб, зокрема програми професійної перепідготовки, реабілітації та психологічного супроводу. Важливу роль у забезпеченні прав ветеранів відіграють органи соціального захисту населення, органи місцевого самоврядування, громадські організації та волонтерські рухи. Водночас існує потреба у вдосконаленні нормативно-правової бази, зокрема шляхом створення інтегрованих механізмів координації між різними структурами, визначення чітких стандартів соціальної підтримки та моніторингу ефективності програм реінтеграції.

Соціально-реінтеграційна робота з демобілізованими особами передбачає комплексний підхід, який включає психологічну, соціальну та професійну підтримку. Основними напрямками роботи є: психологічна реабілітація, соціальна адаптація та професійна інтеграція. Психологічна підтримка спрямована на відновлення емоційного стану, подолання посттравматичних стресових розладів, формування стресостійкості та внутрішньої мотивації до активного соціального життя. Для цього застосовуються різноманітні методики арт-терапії, когнітивно-поведінкової терапії, групових психологічних тренінгів, консультацій та індивідуального супроводу.

Соціальна адаптація включає розвиток навичок комунікації, соціальної взаємодії, подолання бар'єрів у відносинах з оточенням, а також активізацію участі у громадському житті. Цей напрям передбачає організацію інтеграційних програм, соціальних клубів, волонтерських ініціатив, заходів із соціального включення та підтримку сімей ветеранів. Особлива увага приділяється формуванню позитивного

іміджу ветеранів у суспільстві, розвитку мереж взаємодопомоги та створенню умов для їхнього соціального визнання та підтримки.

Професійна інтеграція передбачає підготовку демобілізованих осіб до цивільної трудової діяльності, надання консультацій щодо вибору професії, проходження курсів перепідготовки та стажування, допомогу у працевлаштуванні та розвитку підприємницьких навичок. Для ефективності цього напряму застосовуються кейс-менеджмент, менторські програми, партнерство з роботодавцями та профільними навчальними закладами. Сучасні технології соціальної роботи включають використання інноваційних цифрових платформ для комунікації та навчання, інтеграцію електронних сервісів для отримання соціальної допомоги та моніторингу потреб ветеранів [5 : 135].

Особливу увагу приділяють міжвідомчій взаємодії та координації зусиль різних структур: державних органів, громадських організацій, волонтерських ініціатив, медичних закладів та навчальних центрів. Такий комплексний підхід забезпечує системність та послідовність у процесі соціальної реінтеграції, своєчасне реагування на проблеми ветеранів та підвищує ефективність наданої підтримки.

Ключовим у роботі з демобілізованими особами є індивідуалізація підходів та оцінка потреб кожного ветерана. Соціальні працівники та психологи використовують діагностичні інструменти для визначення рівня соціальної адаптації, психологічного стану та готовності до професійної діяльності. На основі отриманих даних формується індивідуальна програма підтримки, що включає послідовні етапи від психологічної стабілізації до соціальної та професійної інтеграції [2 : 110].

Не менш важливим є розвиток соціальної підтримки сімей ветеранів, оскільки сім'я виступає ключовим фактором психологічного та соціального благополуччя демобілізованої особи. Робота з родинами передбачає психологічне консультування, організацію освітніх та соціальних програм, спрямованих на подолання конфліктів, відновлення взаєморозуміння та створення сприятливого середовища для соціальної адаптації ветеранів.

Реалізація комплексної системи соціальної реінтеграції також передбачає оцінку ефективності програм, моніторинг соціальних та психологічних показників, збір зворотного зв'язку від ветеранів та адаптацію методів відповідно до змінних потреб. Інноваційні підходи включають застосування технологій дистанційного консультування, платформ онлайн-навчання та соціальних мереж для підтримки взаємодії між ветеранами та спеціалістами.

Соціальна реінтеграція демобілізованих осіб та ветеранів є комплексним процесом, який вимагає міждисциплінарного підходу та активної участі різних соціальних інституцій. Основними завданнями цього процесу є подолання соціально-психологічних бар'єрів, відновлення соціальних зв'язків, забезпечення професійної інтеграції та

формування стабільної психологічної та соціальної адаптації. Ефективна реінтеграція можлива лише за умови поєднання нормативно-правової підтримки, психологічного супроводу, соціальної адаптації та професійного розвитку, що забезпечує ветеранам можливість повноцінного життя у суспільстві, активної участі у громадському та економічному житті, а також підвищення рівня їх соціальної та психологічної резильєнтності [3].

Основні висновки. Соціальна реінтеграція демобілізованих осіб та ветеранів є актуальною проблемою сучасного українського суспільства, що потребує комплексного наукового та практичного підходу. Розробка та впровадження ефективних технологій соціальної роботи, системної взаємодії державних, громадських та волонтерських структур, індивідуалізованих програм підтримки та професійної підготовки створює передумови для успішної адаптації ветеранів та їх активної участі у житті суспільства. Подальші дослідження у цій сфері сприятимуть удосконаленню соціальних практик, підвищенню ефективності державних програм та формуванню моделі комплексної підтримки демобілізованих осіб, що відповідатиме сучасним соціальним викликам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грішнова О., Лисенко В. Реінтеграція учасників бойових дій у цивільне життя: проблеми зайнятості та шляхи їх розв'язання. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2024. № 2 (74). DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2024-74-146-156>.
2. Кертвелеші М., Корнієнко І. Проблема реадaptaції демобілізованих військовослужбовців. *Становлення особистості: персоногенетичний контекст*: зб. тез. доп. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Мукачєво, 23-24 квітня 2025 р.). Мукачєво, 2025. С. 109-111.
3. Ніжейко К., Ковалівська К. Реінтеграція ветеранів у цивільне життя: міжнародний досвід та особливості в Україні. *Економіка та суспільство*. 2024. № 67. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-161>.
4. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України № 3552-ХІІ від 22 жовт. 1993 р. : станом на 3 груд. 2025 р. *Відомості Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12> (дата звернення: 03.03.2026).
5. Реінтеграція ветеранів (в тому числі з інвалідністю): повернення військових до повноцінного життя: метод. рек. / [авт. кол.: Л. Ченіга, Є. Карпенко, С. Харченко, Л. Бондаренко, І. Жданова, П. Козира, О. Ляска, А. Максименко, К. Маннапова, Ю. Твердохвалова, Н. Калька]; Харків : ХНУВС, 2024. 199 с.

Валерія УСОВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Катерина ПЕТРОВСЬКА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

МОДЕРНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ДЕОКУПОВАНИХ ГРОМАДАХ У КОНТЕКСТІ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Війна спричинила масштабні соціально-економічні втрати для деокупованих територій, зруйнувавши інфраструктуру, погіршивши рівень життя населення та порушивши функціонування соціальних інститутів. Громади, які тривалий час перебували під окупацією, стикаються з дефіцитом ресурсів, високим рівнем безробіття, травматичними наслідками насильства й депортацій. У подібних умовах саме соціальна робота стає одним із головних механізмів відновлення життєдіяльності населення, забезпечення соціальної підтримки, психологічної стабілізації та реінтеграції постраждалих груп [1 : 386].

Післявоєнна трансформація вимагає перегляду підходів до організації соціальної допомоги, адже традиційні моделі, сформовані до початку воєнних дій, не відповідають викликам, які постали перед деокупованими громадами. Модернізація системи соціальних послуг має охоплювати цифровізацію процедур, формування локальних центрів підтримки, розвиток мобільних служб та підготовку фахівців до роботи в умовах високого психологічного навантаження [2 : 80]. Такі зміни сприяють не лише відновленню базових соціальних функцій, а й зміцненню довіри між громадою та державними структурами, що є важливою умовою стійкості та подальшої реінтеграції населення.

Проблематика модернізації соціальної роботи в умовах деокупації досліджується у працях сучасних українських і зарубіжних науковців. Зокрема, у роботах О. Мартиненко та Р. Вайноли розкрито досвід благодійних фондів, які організовують соціальну допомогу родинам і дітям у деокупованих громадах, акцентуючи на координації дій між державними і недержавними структурами [1 : 388]. О. Мартиненко аналізує механізми підтримки осіб, які повернулися на звільнені території, підкреслюючи значення адресності допомоги та міжвідомчої співпраці [2 : 79].

У наукових дослідженнях Л. Мартинової та І. Юрич розглянуто особливості соціальної роботи в територіальних громадах, де простежується поєднання державного та волонтерського потенціалу у вирішенні проблем відновлення соціального середовища [3 : 217]. Окрему увагу надано професійним якостям соціальних працівників, серед яких стресостійкість визначається як провідна передумова ефективності діяльності у післявоєнних умовах [4 : 59]. Зарубіжні дослідження підтверджують

доцільність упровадження програм профілактики професійного вигорання серед працівників соціальної сфери, що діють у деокупованих громадах.

Попри наявність ґрунтовних праць, низка питань залишається недостатньо опрацьованою. Недостатньо висвітлено місцеву специфіку соціальної політики на звільнених територіях, особливо у частині взаємодії органів місцевого самоврядування з громадськими ініціативами. Потребує деталізації нормативно-правова база, яка регулює діяльність соціальних служб у перехідний період. Також актуальним залишається питання підготовки фахівців нової генерації, здатних працювати з наслідками травматичного досвіду та соціальної дезорганізації.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні напрямів модернізації системи соціальної роботи в деокупованих громадах у контексті післявоєнного відновлення.

Сучасний стан системи соціальної роботи в деокупованих громадах України характеризується процесом поступової адаптації до умов післявоєнного відновлення. Соціальні служби, які відновили діяльність після деокупації, виконують широкий спектр завдань – від екстреної допомоги населенню до організації довготривалої підтримки постраждалих категорій. У низці громад функціонування соціальної інфраструктури відновлюється за рахунок благодійних організацій і волонтерських об'єднань, які беруть на себе значну частину роботи, особливо у сфері гуманітарного забезпечення, психологічної допомоги та захисту прав вразливих груп [1 : 387]. Водночас державні служби соціального захисту не завжди мають можливість повноцінно виконувати функції через зруйновані приміщення, відсутність технічних засобів і кадрові втрати.

Проведене дослідження дало змогу виокремити основні проблеми, що ускладнюють ефективну діяльність системи соціальної роботи. Передусім спостерігається дефіцит кваліфікованих кадрів, адже значна частина фахівців була евакуйована або змінила місце проживання під час окупації. Виявлено інституційну нестабільність, пов'язану з тим, що на місцях часто відсутня чітка координація між державними, місцевими та недержавними структурами. Значну перешкоду становить низький рівень фінансування, що унеможливорює створення безпечних умов праці, своєчасне відновлення матеріально-технічної бази та реалізацію комплексних програм соціальної підтримки. Також виявлено брак міжвідомчої взаємодії, який знижує узгодженість дій під час надання допомоги населенню та розподілу ресурсів [3 : 216].

Результати соціологічного опитування засвідчили, що понад дві третини опитаних соціальних працівників відзначають підвищення навантаження порівняно з довоєнним періодом. Близько 60% респондентів повідомили про емоційне виснаження, а 45% – про недостатню підтримку з боку адміністрації. Опитування виявило, що

головними запитами фахівців є підвищення кваліфікації, створення умов для психологічного розвантаження та розширення співпраці з волонтерськими структурами. Працівники також наголошують на необхідності вдосконалення механізмів координації між соціальними службами, місцевою владою та гуманітарними фондами.

Зібрані дані підтверджують, що якість соціальної роботи у деокупованих громадах залежить від рівня кадрового потенціалу, матеріально-технічного забезпечення та гнучкості управлінських структур. Найефективнішими виявилися громади, де налагоджено міжсекторальну взаємодію, створено мобільні групи соціальних працівників і впроваджено цифрові інструменти для обліку та моніторингу потреб населення. Позитивні результати спостерігаються у випадках, коли громади співпрацюють із міжнародними донорами, що забезпечує додаткові ресурси для реалізації програм соціальної реінтеграції. Узагальнення результатів опитування дає підстави стверджувати, що модернізація системи соціальної роботи повинна ґрунтуватися на підготовці нової генерації фахівців, здатних діяти в умовах високої невизначеності, а також на розвитку партнерських моделей управління соціальною сферою [2 : 82].

Модернізація системи соціальної роботи в деокупованих громадах потребує комплексного підходу, орієнтованого на поєднання інноваційних управлінських рішень, технологічних інструментів і розширення партнерських зв'язків. Одним із провідних напрямів виступає цифровізація соціальних послуг, що передбачає створення електронних платформ для обліку отримувачів допомоги, онлайн-консультацій, дистанційного супроводу клієнтів і моніторингу потреб населення. Використання цифрових технологій сприяє зниженню бюрократичного навантаження, оперативному прийняттю рішень та забезпеченню прозорості у наданні послуг [5]. Впровадження електронних реєстрів дозволяє відстежувати динаміку соціальних запитів, координувати діяльність державних та волонтерських структур і підвищувати ефективність використання ресурсів.

Другим напрямом є розбудова локальних центрів підтримки населення, які можуть стати базовими осередками надання соціальної, психологічної та правової допомоги. Такі центри доцільно інтегрувати у структуру територіальних громад, забезпечивши їх кадровими ресурсами, мобільними командами фахівців і сучасними засобами зв'язку. Центри підтримки мають виконувати функції не лише сервісних установ, а й комунікаційних майданчиків, де об'єднуються представники громади, соціальні працівники, волонтери й місцева влада для спільного планування відновлювальних заходів. Досвід подібних ініціатив у Херсонській та Харківській областях свідчить, що локальні центри дозволяють оперативно реагувати на потреби громадян і забезпечують сталість соціальної допомоги навіть за умов обмеженого фінансування [1 : 390].

Вагомим елементом модернізації є підвищення кваліфікації фахівців соціальної сфери. Розроблення програм професійного розвитку має бути спрямоване на формування навичок кризового реагування, медіації, психосоціальної підтримки, управління кейсами та роботи з цифровими інструментами. Доцільним є створення навчальних хабів у співпраці з університетами, благодійними фондами та міжнародними організаціями. Практика фокус-групових досліджень підтверджує, що систематичне навчання зменшує ризик емоційного вигорання, підвищує мотивацію та сприяє зміцненню професійної ідентичності соціального працівника.

Особливе значення має залучення громадських організацій та міжнародних партнерів до розбудови сучасної моделі соціальної роботи. Громадські об'єднання забезпечують гнучкість і мобільність у наданні допомоги, тоді як міжнародні організації надають ресурсну підтримку, експертний супровід та можливості для обміну досвідом. Партнерство між державними та недержавними структурами формує нову якість соціальної політики, орієнтовану на людину, а не на адміністративні процедури. За спостереженнями О. Мартиненко, саме взаємодія благодійних фондів із місцевими соціальними службами створює ефективну модель взаємодопомоги у громадах, що пережили окупацію [2 : 82].

У ході дослідження проаналізовано приклади успішних практик соціального відновлення, які демонструють ефективність інтегрованих підходів до підтримки населення після збройних конфліктів. В Україні позитивні результати спостерігаються у громадах, де впроваджено партнерські моделі взаємодії між місцевою владою, соціальними службами та благодійними організаціями. Зокрема, у Херсоні, Ізюмі та Бучі функціонують ініціативи, спрямовані на створення мобільних соціально-психологічних команд, що надають допомогу родинам, дітям і особам похилого віку. У межах таких програм здійснюється адресна підтримка, проводяться консультації з питань відновлення документів, працевлаштування, надання житла та психологічної реабілітації [5].

Досвід БФ «Карітас України» доводить ефективність моделі «соціальної мережі довіри», яка базується на поєднанні індивідуальної підтримки та групових форматів допомоги. У деокупованих громадах Миколаївської та Чернігівської областей реалізуються проекти, де фахівці соціальної роботи, психологи та волонтери проводять виїзні консультації, забезпечуючи охоплення найуразливіших груп населення. Така форма організації соціальної роботи дозволяє підтримувати постійний контакт із громадою, формувати почуття безпеки та спільності, що є основою соціальної стабілізації [1 : 390].

У міжнародній практиці також простежуються успішні приклади відновлення соціальної інфраструктури після збройних конфліктів.

Досвід Боснії і Герцеговини, Грузії та Хорватії свідчить, що ключову роль у стабілізації суспільства відіграє поєднання державних програм і громадських ініціатив. У Грузії після конфлікту 2008 року було створено систему «community centers», які виконують одночасно функції адміністративних і соціальних сервісів. Такі центри забезпечують доступ до інформації, сприяють працевлаштуванню, проводять навчання для місцевого населення та підтримують діяльність громадських об'єднань. У Хорватії після завершення війни на Балканах соціальна робота стала основою процесу реінтеграції переміщених осіб, а підготовка фахівців відбувалася в межах спільних програм із Європейським Союзом, що дозволило підвищити якість послуг.

Порівняльний аналіз українських і зарубіжних практик підтверджує, що успіх післявоєнного відновлення залежить від здатності соціальних інституцій діяти спільно, формувати локальні системи допомоги та залучати громаду до процесів прийняття рішень. Ефективні моделі характеризуються відкритістю, партнерством і орієнтацією на реальні потреби людей. У цьому контексті модернізація соціальної роботи в деокупованих громадах України має враховувати міжнародний досвід, поєднуючи його з національними традиціями взаємодопомоги та громадської солідарності.

Отже, проведене дослідження дало змогу виявити особливості функціонування системи соціальної роботи в деокупованих громадах і визначити напрями її модернізації в умовах післявоєнного відновлення. Встановлено, що соціальні служби на цих територіях перебувають у стані структурного й ресурсного виснаження. Найбільш критичними є кадровий дефіцит, недостатня матеріально-технічна база, слабка координація між різними рівнями управління та низький рівень довіри населення до державних інституцій. Соціологічне опитування підтвердило, що понад дві третини працівників соціальної сфери відчують нестачу професійної підготовки для роботи з травмованими групами населення, а більшість отримувачів послуг відзначають обмежену доступність допомоги.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мартиненко О. Соціальна робота благодійних фондів в Україні з особами, які перебувають на деокупованих територіях. *Humanitas*. 2024. № 3. С. 77–83. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.3.11>
2. Мартиненко О., Вайнола Р. Соціальна робота з сім'ями та дітьми у деокупованих громадах: досвід благодійних фондів. *Social Work and Education*. 2025. Vol. 12, № 3. С. 385–392. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.25.3.7>
3. Мартинова Л., Юрчик І. Соціальна робота у територіальній громаді: проблеми, виклики, перспективи. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences*. 2025. Т. 342, № 3 (2). С. 215–218. [https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-342-3\(2\)-33](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-342-3(2)-33)

4. Новак М. Стресостійкість як професійна якість фахівця соціальної роботи. *Psychology Travelogs*. 2023. № 1. С. 57–63. <https://doi.org/10.31891/pt-2023-1-6>
5. Основні напрями здійснення соціальної роботи в деокупованій територіальній громаді (на прикладі м. Херсон). URL : <https://ekhssuir.kspu.edu/items/e0dde863-3556-47a1-a2c8-b0af041f2a0a> (дата звернення: 05.03.2026).

Олена ХИЖНЯК,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Алла МЕЛЬНИЧУК,**
асистентка (БДПУ)

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ПІДЛІТКІВ З ТРУДНОЩАМИ СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОМУ ЗАКЛАДІ

Актуальність. Соціально-економічні трансформації, наслідки воєнних подій, вимушене переміщення, порушення звичних соціальних зв'язків, активний вплив цифрового середовища та соціальних мереж ускладнюють процес соціалізації підлітків, посилюють прояви ізоляваності, конфліктності, тривожності та низького рівня комунікативних умінь. Невирішені труднощі соціальної взаємодії негативно впливають на формування особистості, академічну успішність та психологічне благополуччя здобувачів освіти. У цьому контексті особливої ваги набуває впровадження ефективних технологій соціально-педагогічної підтримки, спрямованих на розвиток соціальних компетентностей, формування навичок конструктивної комунікації та інтеграцію підлітків у шкільне середовище.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема соціально-педагогічної підтримки підлітків з труднощами соціальної взаємодії в загальноосвітніх закладах досліджувалася низкою вітчизняних науковців: О. Беляєва, Н. Коваленко, І. Лазаренко та ін., які аналізують соціальні та психологічні чинники формування адаптивної поведінки та розвитку комунікативних умінь у школі; профілактиці агресивної, асоціальної та конфліктної поведінки та соціально-педагогічним заходам для її зменшення приділяють увагу С. Савченко, В. Козлова, Л. Петренко та ін.; Л. Шевченко, М. Федоренко, Ю. Клименко та ін. досліджують методи інтеграції підлітків з труднощами взаємодії та ефективність сучасних педагогічних стратегій; вивчають А. Тарасенко, Г. Романенко, О. Сидоренко та ін. вивчають важливість психологічних аспектів для розвитку емоційної стабільності та соціальної стійкості.

Мета і методи дослідження. Мета дослідження – виявити та проаналізувати ефективні технології соціально-педагогічної підтримки

підлітків з труднощами соціальної взаємодії у загальноосвітньому закладі для розвитку їхніх соціально-комунікативних компетентностей та інтеграції в шкільне середовище. Методи дослідження – теоретичні: аналіз і узагальнення наукової та педагогічної літератури, порівняльний аналіз існуючих технологій соціально-педагогічної підтримки, систематизація наукових підходів, моделювання педагогічних стратегій, логічний та структурний аналіз проблеми.

Сутність дослідження. Підлітковий вік є критичним періодом особистісного та соціального становлення, у якому відбуваються значні фізіологічні, психічні та соціальні зміни, що впливають на самооцінку, мотивацію та поведінку підлітка. Психологічні особливості включають розвиток абстрактного мислення, формування критичного ставлення до себе та навколишнього світу, емоційну лабільність, підвищену чутливість до оцінки з боку дорослих і однолітків.

Соціальні аспекти характеризуються пошуком соціальної ідентичності, підвищеною значущістю групи однолітків, формуванням власної системи цінностей і норм поведінки. Активізація когнітивних та комунікативних здібностей створює передумови для розвитку соціально-адаптивної поведінки. Водночас нестійкість емоційної сфери, високий рівень тривожності та конфліктності можуть ускладнювати взаємодію з оточенням [5 : 111].

Труднощі соціальної взаємодії у підлітків проявляються у: низькому рівні комунікативних умінь; небажанні брати участь у колективній діяльності; конфліктності, соціальній ізоляції, пасивності або агресивності у взаємодії з однолітками та дорослими [4: 108].

Основні причини труднощів соціальної взаємодії включають: індивідуально-психологічні фактори: низька емоційна стабільність, підвищена тривожність, невміння контролювати конфлікти, низький рівень самоконтролю та самооцінки; сімейні чинники: недостатня увага та підтримка батьків, конфлікти в сім'ї, надмірна опіка або відсутність емоційного контакту; шкільне середовище: відсутність підтримуючого педагогічного клімату, агресивна поведінка однолітків, нерівність у відносинах із учителями, недостатня організація колективної діяльності; соціально-культурні чинники: вплив цифрового середовища, соціальних мереж, медіа, що обмежує розвиток живого спілкування та емпатії [1].

Труднощі соціальної взаємодії можуть поєднуватися з внутрішньою мотиваційною або емоційною дезадаптацією, формуючи замкненість, агресивність або небажання брати участь у соціальних процесах. Це створює ризик соціальної ізоляції та негативно впливає на навчальну успішність і психологічне благополуччя підлітка.

Соціально-педагогічна підтримка базується на комплексі психологічних, педагогічних та соціальних підходів, інтегруючи концепції соціальної адаптації, психології розвитку підлітка та теорії

соціального навчання. Важливе значення має інтеграція педагогічних і психологічних стратегій, що враховують індивідуальні потреби підлітка та колективні процеси у школі [3 : 159].

Основні технології соціально-педагогічної підтримки: тренінгові програми розвитку комунікативних навичок – формування активного слухання, емпатії, конструктивного вирішення конфліктів, ефективної взаємодії з однолітками та дорослими; групові соціально-педагогічні заняття – інтеграція у колектив, формування командної взаємодії, підвищення самооцінки та соціальної впевненості; індивідуальні консультації та супровід – робота з психологом або соціальним педагогом для подолання емоційних бар'єрів, розвитку самоконтролю та конструктивних моделей поведінки; проектна та дослідницька діяльність – участь у спільних проектах, волонтерських ініціативах, шкільних соціальних програмах для розвитку соціальної відповідальності та практичних навичок взаємодії; педагогічні технології інтегрованої підтримки – комбінація ігрових методик, тренінгів, групових дискусій, рольових ігор та кейс-методів для врахування психологічних і соціальних потреб підлітків [2].

Науковці підкреслюють, що ефективність соціально-педагогічної підтримки залежить від системності та комплексності підходу, який поєднує розвиток соціальних навичок, емоційної стабільності, саморегуляції та формування позитивного соціального досвіду.

Основні висновки. Підлітковий вік характеризується значними психологічними та соціальними змінами, що визначають особливості поведінки та взаємодії учнів у шкільному середовищі. Труднощі соціальної взаємодії можуть проявлятися у конфліктності, замкненості, низькому рівні комунікативних умінь і негативно впливати на адаптацію, навчальну успішність та психологічне благополуччя підлітків.

Наукові дослідження свідчать про необхідність системного застосування соціально-педагогічних технологій, які враховують індивідуальні та колективні потреби підлітка. До таких технологій відносяться тренінгові програми розвитку комунікативних навичок, групові заняття, індивідуальні консультації, проектна діяльність та інтегровані педагогічні методики. Комплексна соціально-педагогічна підтримка сприяє розвитку соціально-комунікативних компетентностей, інтеграції підлітків у шкільне середовище та формуванню конструктивних моделей взаємодії.

Системне впровадження зазначених технологій у загальноосвітніх закладах є важливим фактором підвищення психологічного благополуччя, соціальної адаптації та академічної успішності учнів. Подальші дослідження мають зосереджуватися на оцінці ефективності конкретних методик та розробці програм підтримки з урахуванням індивідуальних особливостей підлітків, умов сім'ї та шкільного середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гіряк А., Пивошук Н. Психологічна готовність до конструктивної соціальної взаємодії як ресурс міжособистісного порозуміння. *Психосоціальні ресурси особистісного та соціального розвитку в епоху глобалізації*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 4-5 листоп. 2022 року). Тернопіль, 2022. С. 64-68.
2. Дорошенко А. Сучасні підходи до соціальної роботи з підлітками в умовах суспільних змін. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2025. № 22. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17253998>
3. Куниця Т. Технології соціально-педагогічної підтримки підлітків з труднощами соціальної взаємодії. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал*. 2017. С. 157-162.
4. Носатова В. Сучасні підходи до вивчення поняття «соціальна взаємодія». *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2022. Т. 2. № 80. С. 106-110.
5. Соціальна взаємодія і цінності обдарованої особистості: метод. посіб. / за ред. О. Музики. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2018. 222 с.

Єлизавета ХЛЄБНИКОВА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Наталія МАЦЕЙКО,**

старша викладачка (БДПУ)

ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Актуальність. Домашнє насильство залишається однією з найгостріших соціальних проблем сучасного суспільства, що має складний і багатовимірний характер. Воно проявляється у фізичній, психологічній, економічній та сексуальній формах, які спричиняють серйозні наслідки для фізичного і психічного здоров'я постраждалих, а також негативно впливають на соціальну стабільність суспільства. В умовах соціально-економічних викликів, воєнних дій та підвищеного рівня стресу ризику поширення насильства в сім'ї значно зростають. Тому особливої ваги набуває професійна діяльність соціального працівника, який забезпечує своєчасне виявлення випадків насильства, надання комплексної допомоги постраждалим, здійснення профілактичних заходів та організацію ефективної міжвідомчої взаємодії. У той же час існує об'єктивна потреба в удосконаленні методів і технологій соціальної роботи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, що зумовлює необхідність подальших наукових досліджень і практичних напрацювань.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблематика запобігання та протидії домашньому насильству, а також професійної

діяльності соціального працівника у цій сфері є предметом дослідження багатьох науковців. Теоретичні засади вивчення насильства та його соціально-психологічних проявів розробляли О. Бандурка, Л. Волкова, В. Кривенко та ін.; причини, форми та наслідки домашнього насильства аналізували О. Кочемировська, Т. Левченко, Н. Максимова та ін.; питання організації соціальної роботи з постраждалими та технології надання допомоги досліджували І. Зверева, А. Капська, С. Харченко та ін.; особливості міжвідомчої взаємодії та профілактики насильства вивчали О. Безпалько, Н. Гусак, Л. Тюття та ін. Попри значну кількість наукових праць, питання вдосконалення професійної діяльності соціального працівника у сфері запобігання та протидії домашньому насильству потребує подальшого комплексного дослідження.

Мета і методи дослідження. *Мета дослідження* полягає у теоретичному обґрунтуванні, системному аналізі та узагальненні особливостей професійної діяльності соціального працівника у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, а також у визначенні найбільш ефективних технологій і методів соціальної роботи з постраждалими. *Методи дослідження:* аналіз, синтез, узагальнення та систематизація наукових джерел з проблеми дослідження; порівняльний метод для вивчення підходів до організації соціальної роботи.

Сутність дослідження. Домашнє насильство є складним соціальним явищем, що охоплює систему дій або бездіяльності одного члена сім'ї стосовно іншого, які порушують його права, свободи та гідність. Воно має багатовимірний характер і включає фізичне, психологічне, сексуальне та економічне насильство. Фізичне насильство проявляється у застосуванні сили, що завдає тілесних ушкоджень; психологічне – у приниженні, погрозах, контролі, емоційному тиску; сексуальне – у примушуванні до небажаних сексуальних дій; економічне – у позбавленні ресурсів, контролі фінансів та обмеженні доступу до базових потреб [1 : 214].

Причини домашнього насильства є комплексними та включають соціально-економічні, психологічні та культурні чинники. До них належать: низький рівень життя; безробіття; зловживання психоактивними речовинами; наявність травматичного досвіду, а також стереотипи щодо гендерних ролей. До причин насильства також доцільно віднести недостатній рівень правової обізнаності населення та толерантність до насильницьких моделей поведінки. Значну роль відіграють і міжособистісні конфлікти, відсутність навичок ненасильницького спілкування та вирішення проблем. Факторами ризику виступають соціальна ізоляція сім'ї, економічна залежність одного з партнерів, попередній досвід переживання насильницьких дій, а також кризові ситуації, зокрема воєнні дії або вимушене пересіщення [2 : 48].

Наслідки домашнього насильства є руйнівними як для окремої особи, так і для суспільства в цілому. Вони проявляються у фізичних травмах, психічних розладах (тривожність, депресія, посттравматичний стресовий розлад), зниженні якості життя, соціальній дезадаптації. Для дітей, які є свідками насильства, характерні порушення емоційного розвитку, труднощі у навчанні та формуванні міжособистісних відносин, а також підвищений ризик відтворення насильницьких моделей поведінки у майбутньому [3 : 28].

Професійна діяльність соціального працівника у сфері запобігання та протидії домашньому насильству має комплексний характер і спрямована на надання допомоги постраждалим, попередження насильства та відновлення соціального функціонування особистості. Вона базується на принципах гуманізму, конфіденційності, добровільності отримання допомоги, недискримінації та дотримання прав людини, а також принципі міжвідомчої взаємодії та клієнтоцентризму.

Зміст діяльності соціального працівника включає оцінку потреб клієнта, виявлення випадків насильства, розробку індивідуального плану допомоги, надання соціальних послуг, консультування, соціальний супровід та координацію взаємодії з іншими установами. Важливим є встановлення довірливих відносин із постраждалою особою, створення безпечного середовища та підтримка її ресурсів, активізація внутрішнього потенціалу.

Функціонально діяльність соціального працівника охоплює діагностичну, прогностичну, організаційну, захисну, реабілітаційну та профілактичну складові. Він здійснює оцінку рівня небезпеки, визначає потреби клієнта, організовує надання допомоги, захищає права постраждалих, сприяє їх психологічному відновленню та попередженню повторних випадків насильства, здійснює моніторинг ефективності наданих послуг [4 : 58].

Основні напрями роботи включають індивідуальну допомогу постраждалим, сімейне консультування, організацію груп підтримки, інформаційно-просвітницьку діяльність та участь у роботі мультидисциплінарних команд. Значну роль відіграє співпраця з правоохоронними органами, медичними закладами, освітніми установами та громадськими організаціями, що забезпечує комплексність підходу до вирішення проблеми. Окремим напрямом є робота з кривдниками, спрямована на корекцію їхньої поведінки та формування відповідальності, зокрема через участь у спеціалізованих корекційних програмах.

Сучасна соціальна робота у сфері запобігання домашньому насильству передбачає використання ефективних технологій і методів. Однією з провідних є технологія кейс-менеджменту, що забезпечує індивідуальний підхід до кожного клієнта, системну

оцінку його потреб та організацію комплексної допомоги, координацію дій різних суб'єктів надання послуг.

Кризове втручання є важливим інструментом реагування у ситуаціях гострої небезпеки. Воно передбачає оперативну оцінку ситуації, забезпечення безпеки постраждалої особи, надання емоційної підтримки та спрямування до відповідних служб. Ефективними також є соціальне консультування, психосоціальна підтримка, групова робота та тренінгові програми, спрямовані на відновлення психологічного стану та соціальної активності постраждалих.

Профілактична діяльність включає проведення інформаційних кампаній, освітніх заходів, тренінгів з формування навичок ненасильницької комунікації та відповідального батьківства. Важливим є формування в суспільстві культури ненасильства, підвищення рівня обізнаності населення та розвиток соціальної відповідальності, що сприяє зниженню толерантності до проявів насильства.

Серед інноваційних підходів варто відзначити використання онлайн-консультування, гарячих ліній, цифрових сервісів для повідомлення про випадки насильства, а також інтеграцію психологічних і соціальних методів допомоги. Це розширює доступ до послуг і підвищує їх ефективність, зокрема для вразливих груп населення [5 : 48]. Таким чином, запобігання та протидія домашньому насильству потребує комплексного підходу, що поєднує правові, соціальні та психологічні механізми, а також високого рівня професійної підготовки соціальних працівників і впровадження сучасних технологій соціальної роботи.

Основні висновки. Домашнє насильство є складною багатофакторною проблемою, що має серйозні наслідки для фізичного, психічного та соціального благополуччя особистості. Його поширення зумовлене сукупністю соціально-економічних, психологічних і культурних чинників, що вимагає комплексного підходу до запобігання та протидії. Нормативно-правове забезпечення у цій сфері створює необхідні умови для захисту постраждалих осіб, однак ефективність його реалізації значною мірою залежить від професійної діяльності соціальних працівників.

Соціальний працівник відіграє ключову роль у виявленні випадків насильства, наданні допомоги постраждалим, організації міжвідомчої взаємодії та здійсненні профілактичної роботи. Використання сучасних технологій і методів соціальної роботи, зокрема кейс-менеджменту, кризового втручання, консультування та просвітницької діяльності, сприяє підвищенню ефективності допомоги та попередженню повторних випадків насильства. Таким чином, подальше вдосконалення професійної підготовки соціальних працівників, розвиток міжвідомчої співпраці та впровадження інноваційних підходів є

необхідними умовами для ефективної протидії домашньому насильству та забезпечення безпеки і добробуту населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авраменко С., Мельник А., Ермоленко І. Домашнє насильство: історична ретроспектива та сучасні виклики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 85. Ч. 3. С. 214–219.
2. Білоус О., Чернета С. Причини домашнього насильства під час війни в Україні. *Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери*: матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ніжин, 26 листоп. 2024 р.). Ніжин, 2024. С. 47–49.
3. Булищенко Д., Серга Т. Домашнє насильство: фактори, форми та наслідки. *Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі*: матер. VI Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 15 жовт. 2025 р.). Запоріжжя, 2025. С. 27–32.
4. Запобігання та протидія домашньому насильству: колективна монографія / В. Дрозд, В. Коба, К. Бугайчук та ін.; Харків : ХНУВС, 2025. 487 с.
5. Комлик О., Дорош Л. Профілактика домашнього насильства у роботі соціального працівника. *Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення*: зб. матер. VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ніжин, 25 трав. 2023 р.). Ніжин, 2023. С. 47–49.

Людмила ШАПОВАЛ,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Наталія МАЦЕЙКО,

старша викладачка (БДПУ)

МЕТОДИ ТА ФОРМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Актуальність. Сім'ї, які опинилися у складних життєвих обставинах, потребують комплексної соціальної підтримки через матеріальні труднощі, конфлікти, хвороби, втрати, насильство тощо, що негативно впливає на психоемоційний стан та соціальну взаємодію її членів. Ефективні методи та форми соціальної роботи дозволяють своєчасно виявляти проблеми, надавати підтримку, мобілізувати ресурси та активізувати внутрішні можливості сім'ї для подолання труднощів. Соціальна робота сприяє профілактиці соціальної ізоляції, кризи та порушень у розвитку дітей, підтримуючи стабільність сімейних відносин і підвищуючи якість життя. Вивчення та вдосконалення методів і форм роботи з такими сім'ями є необхідним для формування ефективних стратегій, здатних забезпечити підтримку, адаптацію та соціальну інтеграцію родин у суспільство.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема підтримки таких сімей розглянуто у багатьох вітчизняних дослідженнях. Психологічні

аспекти підтримки сім'ї досліджували Л. Деркач, О. Ліпкан, Н. Копильська та ін.; соціально-педагогічні методи роботи з кризовими сім'ями – І. Логінова, С. Кравченко та ін.; розвиток внутрішніх ресурсів сім'ї та мотивацію до змін – Н. Морозова, В. Сергієнко та ін.; профілактику конфліктів, насильства та дезадаптації дітей – Т. Кузнєцова, Л. Чернишова та ін.; формування адаптивних стратегій сім'ї та ресоціалізацію – Ю. Павленко, О. Сухомлин та ін.; соціальну інтеграцію сімей у громаду та взаємодію з соціальними службами – Н. Власенко, І. Логінова та ін. Незважаючи на значний науковий доробок, питання вдосконалення практичних методів і форм соціальної роботи з сім'ями у складних життєвих обставинах залишається відкритим і потребує подальшого дослідження.

Мета і методи дослідження. Мета дослідження: визначити ефективні методи та форми соціальної роботи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах, та оцінити їх вплив на соціальну адаптацію родини. Методи дослідження: аналіз наукової літератури та нормативно-правової документації, порівняльний аналіз підходів, узагальнення результатів вітчизняних і зарубіжних досліджень, системний та комплексний підхід до проблеми.

Сутність дослідження. Складні життєві обставини визначаються як комплекс соціально-психологічних, економічних та правових умов, що створюють загрозу нормальному функціонуванню сім'ї та розвитку її членів. До них належать матеріальна нестабільність, втрата доходу або роботи, хвороби, фізичне або психологічне насильство, конфлікти всередині родини, залежність від психоактивних речовин, втрата близьких, соціальні та природні катаклізми, воєнні дії та інші кризові ситуації. Науковці української школи соціальної роботи, приділяють увагу ранньому виявленню кризових ситуацій, системній оцінці потреб сім'ї та своєчасному наданню соціальної, психологічної та правової допомоги. Дослідження свідчать, що складні життєві обставини часто супроводжуються поєднанням кількох негативних чинників, що потребує комплексного та міждисциплінарного підходу [4 : 42].

Вітчизняне законодавство визначає права сімей на отримання соціальних послуг, психологічної та правової підтримки (Закон України «Про соціальні послуги», Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», Закон України «Про охорону дитинства» тощо); передбачає системний підхід до підтримки сімей, врахування вікових та індивідуальних особливостей членів родини, формування умов для розвитку адаптивних стратегій та зміцнення внутрішніх ресурсів сім'ї. Комплексне розуміння сутності складних життєвих обставин дозволяє визначити пріоритетні напрями соціальної роботи та обґрунтувати вибір ефективних методів і форм соціальної підтримки.

Сім'я виступає основним соціальним осередком, де відбувається формування особистості, соціалізація дітей та передача соціальних цінностей. Вона виконує функції виховання, підтримки, психологічного та соціального захисту членів родини. Під впливом складних життєвих обставин сім'я може втрачати здатність ефективно виконувати свої функції, що призводить до соціальної дезадаптації, виникнення конфліктів, порушень у розвитку дітей, підлітків та дорослих членів родини. Соціальна робота із сім'єю спрямована на підтримку її ресурсів, підвищення рівня соціальної адаптації та зміцнення внутрішніх взаємовідносин. Українські дослідники наголошують на необхідності розглядати сім'ю як цілісну систему, де кожен член взаємопов'язаний із іншими, і ефективність втручання залежить від врахування всіх аспектів її функціонування [1 : 148].

Серед ключових аспектів соціальної роботи з сім'ями у складних життєвих обставинах українські науковці виділяють психологічну підтримку, соціально-педагогічну роботу та освітні програми, кризове втручання та екстрене реагування, формування внутрішніх ресурсів родини та розвиток адаптивних стратегій, соціальну інтеграцію сімей та взаємодію з громадськими організаціями, правові аспекти підтримки сімей, профілактику насильства та конфліктів, комплексне поєднання соціально-педагогічних, психологічних та медичних інструментів у програмах підтримки [5 : 27].

Методи соціальної роботи включають тренінги для батьків і дітей, групи взаємопідтримки, кризове втручання, розробку індивідуальних планів соціальної підтримки, мобілізацію внутрішніх і зовнішніх ресурсів родини, а також впровадження комплексних програм соціальної допомоги. Соціально-педагогічні методи сприяють підвищенню компетентності батьків, формуванню навичок ефективної взаємодії з дітьми та розвитку позитивної моделі виховання. Кризове втручання дозволяє стабілізувати родину в екстрених ситуаціях, забезпечити правову та матеріальну підтримку, а також налагодити швидку взаємодію з соціальними службами. Формування ресурсів сім'ї передбачає активізацію внутрішніх можливостей, залучення громадських організацій, соціальних служб та освітніх закладів для створення умов самостійного подолання кризових ситуацій. Комплексні програми соціальної підтримки поєднують соціально-педагогічні, психологічні, правові та медичні інструменти, що забезпечує ефективне вирішення багатопланових проблем сім'ї.

Форми соціальної роботи можуть включати індивідуальну, групову роботу та роботу у громаді. Індивідуальна робота передбачає консультування одного або кількох членів родини, спрямоване на з'ясування потреб, оцінку ресурсів та надання психологічної або соціальної підтримки. Групові форми включають тренінги, заняття та групи взаємопідтримки, що формують соціальні навички, підвищують

компетентність батьків та дітей, сприяють емоційній підтримці. Робота в громаді передбачає взаємодію з освітніми закладами, громадськими організаціями, соціальними службами, що дозволяє створити мережу підтримки сім'ї. Комплексні програми соціального супроводу інтегрують різні форми та методи, що забезпечує системний підхід до вирішення проблем сім'ї та підвищує ефективність втручання [3 : 82].

Українські науковці виділяють також специфічні напрями роботи з кризовими сім'ями: соціально-психологічну діагностику проблем родини, оцінку ризиків соціальної дезадаптації дітей і підлітків, профілактику насильства, правове консультування, психологічну корекцію поведінки дітей та батьків та формування соціальних навичок для ефективної взаємодії в родині і громаді. Ці аспекти забезпечують комплексний підхід до роботи, який враховує багатовимірність проблеми та потребує інтеграції знань і навичок із соціальної педагогіки, психології, права та медицини [2 : 139]. Використання різних методів і форм соціальної роботи забезпечує системність впливу на кризову родину, допомагає стабілізувати психологічний стан її членів, зменшити конфлікти, відновити функції сім'ї, підтримати розвиток дітей і підлітків та підвищити соціальну адаптацію. Соціальна робота ґрунтується на принципах системності, індивідуального підходу, взаємодії з різними структурами, поваги до прав сім'ї та її автономії.

Основні висновки. Сім'ї, які опинилися у складних життєвих обставинах, є соціально вразливою групою населення, що потребує комплексної підтримки. Наукові дослідження українських вчених підтверджують, що ефективна соціальна робота передбачає врахування психологічних, соціальних, економічних та правових аспектів функціонування сім'ї. Використання різних методів і форм соціальної підтримки, зокрема соціально-психологічного супроводу, кризового втручання, соціально-педагогічних програм та формування ресурсів сім'ї, дозволяє забезпечити стабільність родини, здійснювати профілактику соціальної дезадаптації дітей і підлітків та підвищити рівень соціальної адаптації всіх членів родини.

Комплексний підхід до роботи з кризовими сім'ями сприяє включенню соціальних служб, освітніх закладів та громадських організацій у процес підтримки, формує умови для розвитку адаптивних стратегій, соціальної самостійності та ефективної взаємодії в родині. Незважаючи на наявний науковий доробок, питання удосконалення методів і форм соціальної роботи з сім'ями у складних життєвих обставинах залишається актуальним і потребує подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко Л. Соціальний супровід сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. *Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення* :

зб. матер. VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ніжин, 25 трав. 2023 року). Ніжин, 2023. С. 146–148.

2. Вдовиченко Р. Соціальна підтримка сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. *Наука та освіта в умовах воєнного часу*: матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 18 жовт. 2024 року). Дніпро, 2024. С. 138–140.

3. Дуля А., Лехолетова М., Немцова А. Соціальний супровід вразливих сімей з дітьми у складних життєвих обставинах. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2025. № 15 (2). С. 80–90.

4. Назарчук Н. Соціальна робота з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах. *Сучасне українське студентство: проблеми та ціннісні орієнтації*: тези допов. XV Всеукр. наук. конф. студ. та молод. вч. (м. Хмельницький, 28 берез. 2024 року). Хмельницький, 2024. С. 41–43.

5. Останіна Н., Кунгурцева О. Соціальна робота з підтримки сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. *Сучасні тенденції розвитку соціальної роботи в Україні та зарубіжжі*: зб. матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 15-16 трав. 2024 року). Івано-Франківськ, 2024. С. 27–30.

Єлизавета ШНАЙДЕР,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Анастасія ТУРГЕНЄВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

**ПРОФІЛАКТИКА ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ
НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ, ЯКІ НАДАЮТЬ ДОПОМОГУ
ВРАЗЛИВИМ ГРУПАМ НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ**

Актуальність. В умовах повномасштабної війни в Україні значно зросла роль неурядових організацій у наданні допомоги вразливим групам населення. Працівники таких організацій щоденно взаємодіють із людьми, які пережили травматичні події, втрати, вимушене переміщення та інші кризові стани. Постійне емоційне навантаження, високий рівень відповідальності, обмежені ресурси та нестабільність умов діяльності створюють підвищений ризик розвитку професійного вигорання. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання його профілактики як важливої умови збереження професійної ефективності та психоемоційного благополуччя фахівців.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема професійного вигорання фахівців соціальної сфери та працівників неурядових організацій перебуває у полі наукових досліджень сучасних вітчизняних учених. Так, С. Миколук підкреслює, що тривалий стрес знижує емоційні ресурси працівників і може спричиняти психосоматичні порушення [3]. Л. Кримчак зазначає, що емоційне виснаження

негативно впливає не лише на здатність фахівця підтримувати клієнта, а й на якість професійної діяльності загалом [2]. О. Ничипорук наголошує, що профілактика професійного вигорання є ключовою умовою збереження кадрового потенціалу соціальної сфери та забезпечення ефективності діяльності неурядових організацій [4].

У наукових працях Л. Кримчак, О. Літовченко, С. Миколюка та інших дослідників розкрито психологічні, соціальні та професійні чинники виникнення професійного вигорання, а також окреслено базові підходи до його профілактики та запобігання [1; 2; 3].

Водночас сучасні дослідження переважно зосереджені на загальних аспектах соціальної роботи, тоді як специфічні умови діяльності працівників неурядових організацій у період війни та питання впровадження комплексних систем профілактики професійного вигорання залишаються недостатньо вивченими [1]. Недостатня розробленість системного підходу до моніторингу психоемоційного стану працівників, а також відсутність інтегрованих програм психопрофілактики й підтримки у кризових умовах зумовлюють необхідність подальших наукових розвідок у цьому напрямі.

Мета дослідження полягає у визначенні та систематизації підходів і заходів профілактики професійного вигорання працівників неурядових організацій у процесі надання допомоги вразливим групам населення в умовах війни.

Сутність дослідження. Професійне вигорання розглядається як синдром емоційного виснаження, деперсоналізації та зниження професійної ефективності, що виникає внаслідок тривалого впливу стресових чинників професійної діяльності. Відповідно до концепції, розробленої Гербертом Фрейденбергером та систематизованої Крістіною Маслач, вигорання проявляється через емоційне виснаження, деперсоналізацію та зниження відчуття професійної ефективності.

Професійне вигорання працівників неурядових організацій формується під впливом комплексу взаємопов'язаних чинників, які доцільно об'єднати у три основні групи: психологічні, соціальні та організаційно-професійні [1; 3]. До *психологічних чинників* належать хронічний стрес, вторинна травматизація внаслідок постійного контакту з травматичними історіями клієнтів, співпереживальне виснаження, почуття безсилля перед масштабом проблем, а також особистісна залученість до подій війни. Особливо вразливими є фахівці, які мають власний досвід втрат або вимушеного переміщення. *Соціальні чинники* охоплюють недостатню підтримку з боку керівництва та колег, нерозуміння специфіки діяльності з боку близького оточення, стигматизацію психоемоційної втоми, а також порушення балансу між професійним і особистим життям. В умовах війни відбувається розмивання меж робочого часу, що ускладнює процес відновлення

ресурсів. *Організаційно-професійні чинники* включають надмірне навантаження, дефіцит кадрових ресурсів, нестабільність фінансування, високі вимоги донорів, необхідність швидкого прийняття рішень у кризових ситуаціях та відповідальність за розподіл обмежених ресурсів.

В умовах повномасштабної війни значно зростає інтенсивність діяльності неурядових організацій, які забезпечують підтримку внутрішньо переміщених осіб, ветеранів війни, осіб з інвалідністю, людей старшого віку, родин загиблих і зниклих безвісти. Робота з цими категоріями супроводжується високим рівнем емоційного напруження та часто призводить до явища вторинної травматизації фахівців [1].

Профілактика професійного вигорання передбачає впровадження комплексної системи заходів на індивідуальному, професійному та організаційному рівнях. На індивідуальному рівні важливими є розвиток навичок емоційної саморегуляції, стресостійкості, формування стратегій відновлення ресурсів. На професійному рівні – підвищення кваліфікації фахівців, оволодіння методами роботи з травматичним досвідом клієнтів, розвиток навичок професійної рефлексії, а також формування компетентностей у межах травмаінформованого підходу. На організаційному рівні – забезпечення супервізії, командної підтримки, раціонального розподілу навантаження, створення безпечного та підтримувального професійного середовища [2; 4].

Ефективність профілактики професійного вигорання визначається поєднанням індивідуальних, професійних та організаційних стратегій, спрямованих на підтримку психоемоційного благополуччя фахівців. Отже, професійне вигорання працівників неурядових організацій, які надають допомогу вразливим групам населення під час війни, є серйозним викликом, що потребує системного підходу до профілактики. Реалізація профілактичних заходів сприяє збереженню професійного ресурсу фахівців та стійкості їх професійної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Емоційне вигорання та професійний стрес серед працівників соціальних сфер під час кризових подій: пандемії та воєнного конфлікту / О. Л. Літовченко, В. А. Капустник, І. В. Завгородній, Т. В. Меркулова, М. С. Лисак, І. Г. Перова, І. Беккедьманн. *Ukrainian Journal of Occupational Health*. 2023. Том. 2023, № 3. С. 172–180.
2. Кримчак Л. Ю. Профілактика професійного вигорання фахівців у практиці соціальної роботи з пораненими військовослужбовцями. *Inclusion & Society*. 2024. Т. 2, № 1. С. 12–24.
3. Миколюк С. Професійне вигорання соціальних працівників в умовах війни. *Humanitas*. 2022. № 6. С. 38–43.
4. Ничипорук О. М. Емоційне вигорання працівників соціального захисту та методи його профілактики : робота на здобуття кваліфікаційного ступеня магістра : спец. «053 – психологія» / наук. кер. І. М. Чорна. Тернопіль : ТНТУ, 2025. 120 с.

Габріела ШОЛТІС,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Наталя ЗАХАРОВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДИТЯЧОЇ ТРАВМИ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ТЕХНОЛОГІЇ

Актуальність. Війна спричинила безпрецедентний тиск на психіку українських дітей, зруйнувавши відчуття безпеки через постійні обстріли, повітряні тривоги та інформаційний стрес. Події останніх років підтвердили, що значна частина підростаючого покоління потребує системної психологічної підтримки для відновлення внутрішньої стійкості та адаптації до нової реальності. Це завдання є стратегічно важливим для збереження ментального здоров'я нації. Специфіка допомоги в умовах воєнного стану полягає в комплексному підході. Оскільки травматичний досвід став спільним для багатьох, до процесу підтримки мають долучатися не лише професійні психологи, а й педагоги, соціальні працівники та волонтери. Спільні зусилля дорослих допомагають дитині відчувати опору та не залишатися наодинці з переживаннями [1].

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема психологічного супроводу дитячої травми в сучасних умовах характеризується переходом від класичних теоретичних моделей до інтенсивного напрацювання прикладних протоколів воєнного часу. Фундаментом дослідження слугують теорії прив'язаності та психології травми закордонних вчених: Дж. Боулбі, П. Левін, Б. ван дер Колк. Вітчизняні науковці, Н. Максимова, О. Вознесенська, заклали базу для розуміння механізмів подолання кризових станів та оптимізації методів арт-терапевтичного втручання. Водночас фахівці активно впроваджують мультимодальні підходи супровіду дитини в умовах цілісної екосистеми взаємодії з родиною та освітнім середовищем. Таким чином, науковий дискурс зміщується від традиційного «лікування минулого» до стратегій підтримки резильєнтності (психологічної стійкості) у теперішньому часі, що є актуальним у сучасних реаліях [2].

Метою дослідження є: теоретично обґрунтувати та розробити інформаційно-просвітницьку програму (або технологію) психологічного супроводу подолання дитячої травми. **Методи дослідження:** теоретичні: аналіз та порівняння літературних даних з питання психологічного супроводу дитячої травми; синтез, систематизація та узагальнення наукових публікацій; практичні:

анкетування, спостереження за процесом подолання психологічної травми, бесіда з батьками дітей, які пережили травматичний досвід.

Сутність дослідження. У сучасному науковому дискурсі дитяча психотравма визначається як екстремальний вплив на психіку, що перевищує адаптаційні ресурси дитини та деформує її розвиток. Травматичний стрес має деструктивний характер: руйнує відчуття базової безпеки та блокує захисні механізми особистості.

Специфіка дитячої травми зумовлена незавершеністю онтогенезу, що призводить до дисрегуляції лімбічної системи та стійких порушень емоційного контролю. Через недорозвиненість когнітивних функцій діти часто не можуть вербалізувати свій біль. Тому травма «промовляє» через тіло (соматизація), поведінкову регресію (повернення до раніших етапів розвитку) або нав'язливу посттравматичну гру. Особливо критичною є травма прив'язаності, коли значущий дорослий не може забезпечити безпеку, або сам є джерелом загрози та підриває довіру дитини до світу, соціального оточення. Таким чином, дитяча травма – це не просто спогад, а глибока емоційна подія, яка вбудовується в ідентифікацію «Я» і формує деструктивні життєві шаблони, що виходять за межі свідомого контролю [3].

У межах кваліфікаційної роботи проведено комплексне психолого-педагогічне дослідження спрямоване на вивчення та вдосконалення системи психологічного супроводу дітей із травматичним досвідом через підвищення компетентності їхніх батьків. Експериментальна програма була структурована за декількома етапами, що дозволило забезпечити логічну послідовність від теоретичного аналізу літератури до практичної апробації просвітницьких технологій та верифікації їхньої дієвості.

На констатувальному етапі дослідження виявлено суттєвий когнітивний дисонанс: більшість респондентів усвідомлюють важливість емоційного стану дитини, проте демонструють фрагментарні знання про ознаки психотравми. Результати первинної діагностики показали переважання низького та середнього рівнів за когнітивним критерієм. Значна частина батьків ідентифікує, як травматичні, лише екстремальні події (смерть близьких, бойові дії), ігноруючи латентні чинники (емоційна депривація, систематичні сварки в родині). Емоційно-оцінний критерій також продемонстрував певні дефіцити: попри задекларовану емпатію, значна частина опитаних виявила схильність до стигматизації звернень до психолога, розглядаючи це як крайній захід, а не як превентивну норму супроводу.

На формувальному етапі впроваджено інформаційно-просвітницьку програму з серії лекцій, тренінгів. Особливий акцент зроблено на технології «першої психологічної допомоги» вдома та методах стабілізації дитячої психіки. Використання інтерактивних

методів, обговорення реальних кейсів дозволило учасникам не лише засвоїти теорію, а й випрацювати конструктивні поведінкові патерни, як наприклад: стежити за власним станом; дотримуватися ритуалів; контролювати інформаційний простір; формувати відчуття безпеки та довіри; реалізовувати техніки подолання стресу, арт-терапії тощо.

Аналіз результатів контрольного етапу засвідчив позитивну динаміку за всіма визначеними показниками. Кількісна обробка даних після впровадження програми продемонструвала зростання середнього показника за когнітивним критерієм до рівня 2.7 (високий рівень), що свідчить про сформованість чіткої системи знань у батьків. Найбільш вагомі зміни відбулися у практичному компоненті: респонденти почали частіше обирати конструктивні стратегії підтримки дитини в кризових ситуаціях замість стратегій уникання чи придушення емоцій. Якісний аналіз результатів підтвердив, що просвітницька робота сприяла трансформації батьківської позиції з «контролюючої» на «підтримувальну», що є критично важливим для реінтеграції травмованої дитини в унормоване життя.

Основні висновки. Проведене дослідження підтверджує, що психологічний супровід дитячої травми в умовах сучасної війни виходить за межі класичного консультування, перетворюючись на стратегічне завдання збереження ментального потенціалу нації. Головною проблемою психологічної травми є її комплексний та пролонгований характер: вона руйнує не лише індивідуальне почуття безпеки дитини, а й стабільність усієї сімейної системи.

Експериментальна частина дослідження довела, що ефективним інструментом супроводу дитячої травми є мультимодальна модель, яка інтегрує безпосередню корекційну роботу з дитиною із системним просвітництвом батьків. Результати апробованої програми свідчать про підвищення психологічної компетентності родини як важливого терапевтичного ресурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Методичні рекомендації щодо організації надання соціальної послуги екстреного (кризового) втручання / за ред. П. П. Онуфрієва. Київ : ІІТЗН НАПН України, 2024. 84 с. URL : https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743548/1/%D0%9C%D0%A0_2%20_%28%D0%95%D0%91%29.pdf (дата звернення: 08.03.2026).
2. Психологічна допомога дітям у період війни : навч. посіб. / уклад. О. В. Фролова та ін. Запоріжжя : ЗНУ, 2023. 152 с. URL : <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi74/0054602.pdf> (дата звернення: 08.03.2026).
3. Тищенко Т. С. Особливості психологічної травматизації особистості в умовах воєнного стану : кваліфікаційна робота бакалавра. Запоріжжя : ЗНУ, 2023. 54 с. URL : <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/bitstream/12345/18983/1/%D0%A2%D0%B8%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%A2.%D0%A1..pdf> (дата звернення: 08.03.2026).

ЕКОНОМІКА, ПІДПРИЄМСТВА І ФІНАНСИ

Єгор АРДАБ'ЄВ,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 курсу

соціально-гуманітарного факультету

Науковий керівник: **Людмила ЗАВІДНА,**

д.екон.н., професор (БДПУ)

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЛОГІСТИЧНИХ МАРШРУТІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Актуальність. Повномасштабна агресія призвела до системного порушення традиційних транспортних коридорів: блокада частини чорноморських портів, удари по інфраструктурі та часті перебої в роботі залізниць підвищили логістичні ризики, вартість та терміни доставки, що безпосередньо впливає на експортний потенціал країни та макроекономічну стабільність.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблематика логістичної трансформації в умовах війни активно висвітлюється в аналітичних та політичних публікаціях: національні відомства, ЄС-ініціативи, транспортні агенції й наукові дослідження аналізують окремі аспекти (морські коридори, річкові перевезення, адаптація залізничної інфраструктури, питання «євроколії» та сухих портів). Дослідження організаційних і методологічних аспектів роботи ринку логістичних послуг, його структури та значення для економічного зростання знайшли своє відображення у наукових працях таких авторів як Н. Васильців, О. Гірна, Б. Демченко, Ж. Кононенко, О. Петляківський.

Мета і методи дослідження. Мета – визначити характер та масштаби трансформації логістичних маршрутів України в період війни, оцінити ефективність альтернативних коридорів, а також сформулювати рекомендації щодо підвищення стійкості зовнішньоекономічних перевезень. Методи дослідження: збір статистичних даних, аналіз політичних та інституційних документів, порівняльний аналіз.

Сутність дослідження. Війна спричинила суттєві трансформації у структурі логістичних потоків держави. Через блокування морських портів, які раніше забезпечували основну частину експортних перевезень, відбулася переорієнтація вантажів на сухопутні шляхи, зокрема через західні прикордонні переходи та дунайські порти Рені й Ізмаїл. У результаті було переглянуто розміщення логістичних центрів, а західні області посилили свою роль як нові хаби, орієнтовані на ринки Європейського Союзу [3]. Серед ключових логістичних викликів, з якими зіткнувся український бізнес на початку повномасштабного вторгнення, можна

виокремити чотири основні: по-перше, підприємства відмовилися від формування значних складських запасів, оскільки їх зберігання пов'язане з ризиком втрати через ракетні обстріли та можливе блокування обігових коштів. По-друге, відбулася зміна розташування складських потужностей. До війни близько 70-80% професійних складських площ було зосереджено в Київській області. З початком бойових дій компанії перемістили свої запаси на захід України, однак місцева інфраструктура виявилася неготовою до таких обсягів зберігання й обробки товарів. По-третє, ускладнилася закупівля продукції через скорочення асортименту та кількості постачальників, блокування морських портів, закриття повітряного простору й підвищене навантаження на залізничну систему. По-четверте, логістичні процеси загалом стали складнішими через наявність блокувань і перевірок, дію комендантської години, необхідність заздалегідь планувати маршрути з урахуванням загроз обстрілів та інших ризиків.

Найбільших втрат зазнали вантажні перевезення, передусім через блокування морських портів, які протягом перших місяців війни повністю припинили свою діяльність, а згодом змогли функціонувати лише в межах експорту сільськогосподарської продукції за програмою «Зернового коридору». За таких обставин компанії були змушені переорієнтувати перевезення на автомобільний і залізничний транспорт, а також вибудовувати нові сухопутні маршрути постачання до сусідніх країн Європейського Союзу [1].

У свою чергу компанії впроваджують диверсифікацію логістичних маршрутів, створюють резервні складські потужності, застосовують цифрові системи відстеження та розширюють використання контрактної логістики 3PL/4PL. Такий підхід передбачає передачу на аутсорсинг окремих логістичних процесів у межах 3PL або повне управління всією логістичною системою у форматі 4PL.

Держава у співпраці з ЄС реалізує ініціативу «Шляхи солідарності» (Solidarity Lanes) (рис. 1), що передбачає реалізацію комплексу заходів, спрямованих на подолання логістичних обмежень та інтеграцію транспортної інфраструктури України з європейською системою перевезень. До ключових завдань програми належать [1; 2; 3]: *Створення альтернативних експортних маршрутів*. Було організовано нові логістичні коридори через країни Європи, які включають залізничні, автомобільні та річкові перевезення. Основними напрямками стали транспортні маршрути через Польщу, Румунію, Словаччину, Угорщину та країни Балтії. *Оптимізація прикордонних процедур*. Для прискорення руху товарів було спрощено митні та ветеринарні процедури, а також впроваджено спеціальні механізми координації між митними органами України та держав ЄС. *Розвиток транспортної інфраструктури*. Особлива увага приділялася модернізації прикордонних переходів,

розширенню пропускної спроможності залізничних вузлів, будівництву перевантажувальних терміналів та покращенню портової інфраструктури на Дунаї. *Залучення приватного сектору та логістичних операторів.* До реалізації програми були залучені міжнародні транспортні компанії, логістичні оператори та фінансові інституції, що дозволило розширити можливості перевезення української продукції.

Рис. 1. План дій «Шляхи солідарності»

Паралельно здійснюється оновлення митних і прикордонних процедур та планується приєднання до TEN-T – Транс'європейської транспортної мережі, стратегічного проєкту ЄС, метою якого є формування єдиної інтегрованої транспортної системи.

Ринок транспортно-логістичних послуг перебуває у прямій та тісній залежності від темпів економічного розвитку. Розвиток логістичної інфраструктури виступає одним із ключових факторів відновлення економіки та забезпечення її подальшого зростання. Незважаючи на численні виклики, держава продемонструвала спроможність адаптуватися до кризових умов завдяки оперативній переорієнтації логістичних маршрутів. Динаміку цих трансформацій упродовж 2022–2025 років відображено на рис. 2 [2; 3].

Значні зміни в умовах воєнної трансформації логістичних маршрутів за відповідними чинниками свідчить про суттєві структурні зміни в транспортній системі. Цілеспрямоване знищення транспортної інфраструктури, насамперед морських портів, істотно підвищує ризики використання морських напрямків і висуває питання безпеки на перший план. У відповідь держава посилює контроль за

діяльністю залізничних і портових операторів, а також активно працює над розбудовою «коридорів солідарності».

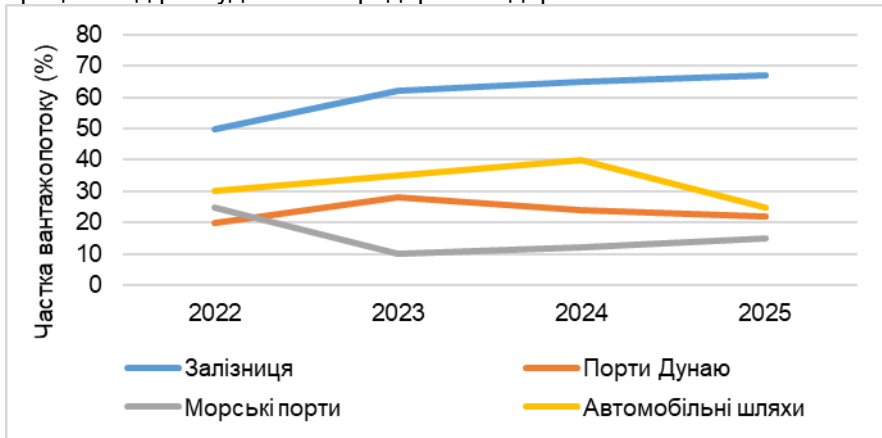

Рис. 2. Динаміка змін частки логістичних маршрутів України за 2022-2025 рр., %

Економіка значною мірою залежить від експорту аграрної продукції, основна частина якого до початку війни здійснювалася через порти Чорного моря. Порушення цих логістичних напрямків суттєво підвищило вартість перевезень і створило ризики для валютних надходжень держави [3]. Ключовими напрямками подальшого розвитку є стимулювання вкладень у мультимодальні термінали, залучення міжнародної допомоги для відбудови інфраструктурних об'єктів і диверсифікація експортних шляхів.

Серед стратегічних пріоритетів – координація заходів із захисту критичної інфраструктури, інтеграція до європейської транспортної системи та поглиблення двостороннього співробітництва у сфері транзиту. В подальшому Україна має всі шанси стати важливим логістичним хабом Європи після війни. Основними напрямки для розвитку якої будуть [4]: 1. Післявоєнне відновлення та розвиток інфраструктури. Інвестиції та відновлення автомобільних доріг, мостів, залізничних колій та портів. Модернізація інфраструктури Укрзалізниці, розширення евроколії та інтеграція в транспортну систему ЄС. Відновлення морських портів у регіоні Одеса та розвиток дунайських хабів у Ізмаїл і Рені дозволять диверсифікувати експортні маршрути та підвищити стійкість логістичної системи. 2. Формування ефективної системи мультимодальних перевезень, що поєднує автомобільний, залізничний і водний транспорт. Створення інтермодальних терміналів у центральних і західних регіонах сприятиме скороченню витрат і ризиків.

3. Впровадження цифрових технологій для підвищення конкурентоспроможності. Застосування штучного інтелекту, блокчейн-рішень та автоматизованих систем управління дозволить забезпечити прозорість ланцюгів постачання та оптимізацію маршрутів. 4. Сталий розвиток логістичного хабу та залучення міжнародних інвестицій, державно-приватного партнерства та участі фінансових інституцій ЄС. Водночас важливо інвестувати у підготовку фахівців у сфері логістики та управління ланцюгами постачання, що забезпечить довгострокову ефективність і адаптивність галузі до глобальних викликів.

Висновки. Отже, повномасштабна війна стала потужним каталізатором структурної перебудови логістичної системи України. Втрата частини традиційних морських маршрутів змусила державу оперативно диверсифікувати транспортні коридори, активізувати сухопутні та річкові перевезення, а також поглибити інтеграцію до європейської транспортної мережі. Зростання ролі залізничного та автомобільного транспорту, розвиток дунайських портів і функціонування українського морського коридору продемонстрували здатність національної логістики до адаптації в умовах високих ризиків.

Головним чинником швидкої адаптації в умовах надвисоких ризиків і невизначеності є стратегічне значення логістичної системи для національної економіки. Отриманий досвід свідчить, що диверсифікація маршрутів підвищує стійкість зовнішньоекономічної діяльності та зменшує залежність від одного транспортного напрямку. Водночас трансформація логістики супроводжується підвищенням витрат, необхідністю модернізації інфраструктури та посиленням міжнародної координації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильців Н. Трансформація та адаптація логістики до викликів в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2023. № 55. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-78>
2. Гірна О. Б., Петляківський О. А. Трансформація ринку логістичних послуг в умовах воєнного стану: виклики та перспективи. *Економічний простір*. 2024. № 196. DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.196.137-143>
3. Демченко Б., Кононенко Ж. Трансформація логістичних ланцюгів України в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2025. № 80. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-80-68>
4. Завідна Л. Д., Дергач А. В., Сорока Л. М. Механізм посткризової трансформації бізнес-моделей: від динамічних можливостей до сталого масштабування. *Актуальні проблеми сталого розвитку*. 2025. Том 2. № 8. С. 306–314. DOI: [https://doi.org/10.60022/2\(8\)-39S](https://doi.org/10.60022/2(8)-39S)

Артур ВАКУЛЕНКО,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу
соціально-гуманітарного факультету

Науковий керівник: **Людмила ЗАВІДНА,**

д.екон.н., професор (БДПУ)

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА СТІЙКІСТЬ МЕТАЛУРГІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Актуальність. Металургійна галузь є стратегічно важливою для економіки України, забезпечуючи значну частку валютних надходжень та податкових відрахувань до бюджету. Історично вона формує 10-12% ВВП та понад 25% валютної виручки країни. Повномасштабне вторгнення спричинило безпрецедентні виклики для вітчизняних металургів: блокування морських портів (через що експорт довелося переорієнтовувати на західні сухопутні переходи), руйнування логістичних ланцюгів, масовані ракетні удари по енергетичній інфраструктурі, мобілізація персоналу та зростання собівартості продукції. У цьому контексті дослідження фінансово-економічної стійкості провідних підприємств галузі, таких як ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг», набуває особливої актуальності, оскільки дозволяє виявити резерви підвищення ефективності та забезпечення стабільності в кризових умовах [4].

Ступінь досліджуваності проблеми. Питанням функціонування металургійних підприємств в умовах трансформаційної економіки присвячено праці багатьох вітчизняних вчених-економістів, зокрема І. Бланка, С. Покропівного та ін. [2; 3]. Водночас, недостатньо дослідженими залишаються аспекти адаптації фінансових механізмів та управління прибутковістю в умовах воєнного стану, що й зумовило вибір теми дослідження.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є аналіз фінансово-економічних показників діяльності ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» в умовах воєнного стану та обґрунтування напрямів підвищення його прибутковості. У процесі дослідження використано методи горизонтального та вертикального аналізу фінансової звітності, факторного аналізу, порівняння та узагальнення.

Сутність дослідження. ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» є найбільшим підприємством гірничо-металургійного комплексу України з повним виробничим циклом. Проведений аналіз техніко-економічних показників за 2023-2025 рр. засвідчив високу адаптивність підприємства до роботи в екстремальних умовах (табл. 1).

Як видно з даних таблиці, виробництво сталі у 2025 році зросло до 1,69 млн т, що на 2,4% більше порівняно з 2024 роком, а виробництво

чавуну – до 2,53 млн т (+16,9%) [1]. Фінансові результати також демонструють позитивну динаміку: після рекордного збитку у 49 млрд грн у 2022 році (наслідок блокади портів та зупинки виробництва), у 2025 році очікується чистий прибуток на рівні 9,8 млрд грн [1].

Таблиця 1

**Динаміка основних техніко-економічних показників
ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» за 2023-2025 рр.**

Показник	2023 р.	2024 р.	2025 р. (очік.)	Зміна 2025/2024, %
Виробництво сталі, млн т	1,42	1,65	1,69	+2,4%
Виробництво чавуну, млн т	1,98	2,17	2,53	+16,9%
Чистий фінансовий результат, млрд грн	-4,2	+5,5	+9,8	+78,2%

Проведений факторний аналіз виявив ключові чинники впливу на прибутковість. Так, *позитивний вплив* мають зростання обсягів виробництва (ефект масштабу додав +450 млн грн) та сприятлива цінова кон'юнктура (+3,2 млрд грн виручки). *Негативними факторами* залишаються високі логістичні витрати через блокування портів (додаткові 2,8-3,2 млрд грн), зростання тарифів на електроенергію (+1,5 млрд грн) та запровадження механізму СВМ, який додає \$60-90 до вартості тони експортної продукції [4].

Показники рентабельності також суттєво покращилися: рентабельність продукції зросла до 16,6% у 2025 році проти 7,2% у 2023 році, рентабельність продажів – до 7,6% (було 3,1%), а рентабельність власного капіталу – до 10,2% (у 2023 році було від'ємне значення – 2,1%). Водночас аналіз структури витрат показав високу частку матеріальних витрат (65,7%), що робить підприємство чутливим до цінової кон'юнктури на ринках енергоносіїв та сировини.

Основні висновки. Отже, підприємство функціонує в умовах потужного тиску зовнішніх негативних факторів, які частково компенсуються внутрішніми резервами підвищення ефективності. Основними напрямками підвищення прибутковості є: впровадження енергоефективних технологій, оптимізація логістичних маршрутів, диверсифікація ринків збуту, реалізація інвестиційної програми модернізації (будівництво фабрики окатишів, модернізація доменної печі № 9), адаптація до вимог СВМ через стратегію декарбонізації та цифровізація виробничих процесів [5].

Таким чином, незважаючи на безпрецедентні виклики, ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» демонструє стійкість та поступове відновлення фінансових показників. Реалізація запропонованих заходів дозволить до 2028 року збільшити виробництво сталі до 2,5 млн т, досягти зростання чистого доходу на 63% (до 203,8 млрд грн) та підвищити рентабельність продажів до 12-13%, що сприятиме

зміцненню конкурентних позицій підприємства та його ролі у післявоєнному відновленні економіки України.

ЛІТЕРАТУРА

1. «АрселорМіттал Кривий Ріг» у 2025 році виробив 1,69 млн т сталі. *GMK Center*. 2026. 15 січня. URL : <https://gmk.center/ua/news/arselormittal-krivij-rig-u-2025-roci-virobiv-1-69-mln-t-stali/> (дата звернення: 18.02.2026).
2. Бланк І. О. Фінансовий менеджмент підприємства : підручник. Київ : Ніка-Центр, 2020. 520 с.
3. Економіка підприємства : навчальний посібник / за заг. ред. С. Ф. Покропивного. Київ : КНЕУ, 2019. 608 с.
4. Металургійна галузь України: стан та перспективи розвитку : аналітичний огляд. Київ : Мінекономіки України, 2025. 78 с.
5. Zavidna L., Namliiev Y., Dudukalova O. Formulating a Crisis MAnagement Strategy for an Enterprise. *International Interdisciplinary Scientific Journal «Expert»*. 2025. Vol. 2. Issue 1. P. 46–53. <https://doi.org/10.62034/2815-5300/2025-v2-i1-004>.

Артур ВАКУЛЕНКО,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу
соціально-гуманітарного факультету
Науковий керівник: **Олена ЗАДВОРНА,**
старша викладачка (БДПУ)

ВПЛИВ ЦИФРОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ НА РОЗВИТОК МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ

Актуальність дослідження. Розвиток економіки будь-якої держави значною мірою залежить від ефективності функціонування малого та середнього підприємництва (МСП) [4 : 88]. В умовах глобалізації та прискореної цифровізації, саме цифрова інфраструктура (ЦІ) (доступ до швидкісного Інтернету, хмарні технології, цифрові платформи) стає критичним елементом підтримки конкурентоспроможності та сталості МСП [1 : 125]. Вона забезпечує доступ до нових ринків, мінімізує операційні витрати та прискорює інноваційні процеси. Цифрова інфраструктура – це сукупність технологічних, апаратних і програмних засобів, які забезпечують створення, обробку, зберігання та обмін цифровими даними, необхідними для ведення бізнесу. Для МСП ці елементи стають основою для ефективного управління, маркетингу та продажів [6 : 210]. Незважаючи на потенціал, існує низка проблем, пов'язаних із впровадженням та безпечним використанням цих технологій, що вимагає ґрунтовного аналізу та розробки конкретних рекомендацій.

Досліджуваність проблеми. Питаннями впливу цифрової інфраструктури на розвиток бізнесу, а саме малого та середнього

опікувалися наступні науковці: І. Бланк, В. Іванов, О. Гаврилюк, А. Мельник, О. Ляшенко, В. Вишневський, П. Круш, А. Колодійчук, А. Бхарадвадж, Дж. Вестерман, Д. Дж. Тіс, Е. Макафі.

Мета та завдання роботи. Мета дослідження полягає в аналізі ключових елементів цифрової інфраструктури та в оцінці її впливу на розвиток малого та середнього бізнесу, а також у формулюванні рекомендацій для подолання існуючих проблем. Основні завдання, які було поставлено перед дослідженням: 1. Визначити ключові складові цифрової інфраструктури підприємницької діяльності. 2. Проаналізувати переваги використання цифрових інструментів для малого та середнього підприємництва (маркетинг, продажі, управління). 3. Виявити основні проблеми та ризики (наприклад, кіберзагрози, високі тарифи, брак кадрів) у використанні цифрової інфраструктури МСП. 4. Запропонувати практичні шляхи та державні механізми для покращення доступу та ефективності використання цифрової інфраструктури суб'єктами МСП.

Для проведення аналізу даної проблеми було використано комплекс **методів дослідження**. У першу чергу було використано загальнонаукові методи: аналіз та синтез; індукція та дедукція; порівняльний аналіз. Для аналізу фактичного матеріалу використовувалися наступні економіко-статистичні методи дослідження: кореляційно-регресійний аналіз; метод групування; динамічні ряди. А також якісні та специфічні методи : SWOT-аналіз.

Теоретичні основи цифрової інфраструктури.

Сутність та ключові складові ЦІ. Ключові складові ЦІ включають: високошвидкісний доступ до мережі Інтернет, хмарні обчислення, центри обробки даних (ЦОД), електронні платіжні системи та державні цифрові сервіси.

Теоретичні підходи до цифровізації МСП. Питання цифровізації та її впливу на МСП в Україні є предметом активних досліджень. Провідні українські вчені, а також міжнародні організації, виділяють наступні аспекти: 1. Проблеми та переваги цифровізації: Дослідники, такі як В. Міца та І. Лях, наголошують, що застосування цифрових інструментів та платформ допомагає МСП визначати вірний напрямок для покращення ефективності діяльності в рамках тенденцій цифровізації. Вони підтверджують, що діяльність МСП безпосередньо впливає на загальний ВВП країни [1 : 130]. 2. Стійкість та відновлення МСП: Дослідження, проведені ПРООН (UNDP), демонструють надзвичайну стійкість українських ММСП (мікро-, малих та середніх підприємств), оскільки майже 91% підприємств відновили свою діяльність з початку повномасштабної війни, незважаючи на значні перешкоди. 3. Економічний ефект: І. Струтинська підкреслює, що МСП в Україні стимулюють інновації, легко пристосовуються до ринкових сил і створюють значну кількість робочих місць, виробляючи близько 55%

ВВП. 4. Специфіка цифрових рішень: М. Кіржецька та Ю. Кіржецький досліджували особливості цифрової стратегії підприємства залежно від його розміру, що є критичним для розуміння потреб МСП.

Аналіз впливу ЦІ на діяльність МСП

Переваги та проблеми ЦІ (Аналіз та ідентифікація викликів).

Таблиця 1

Порівняльний аналіз переваг та проблем цифрової інфраструктури МСП

Переваги для МСП	Проблеми та Виклики
Розширення ринків: Можливість виходу на міжнародні ринки через електронну комерцію та соціальні мережі [6 : 212].	Кібербезпека: Вразливість до хакерських атак та витоку даних через обмежені ресурси на захист.
Оптимізація витрат: Використання хмарних сервісів (SaaS) замість купівлі дорогого програмного забезпечення та обладнання [1 : 128].	Цифрова нерівність: Нерівномірний доступ до якісного Інтернету, особливо в сільській місцевості [4 : 90].
Ефективне управління: Автоматизація обліку, CRM-системи для роботи з клієнтами та віддалена робота.	Брак кваліфікації: Недостатність знань та навичок у співробітників МСП для ефективного використання нових технологій [4 : 91].
Інновації: Швидке впровадження нових бізнес-моделей та продуктів завдяки доступу до даних.	Висока вартість: Високі тарифи на енергоносії та ІТ-послуги [2 : 50].

Проблеми та шляхи вдосконалення ЦІ для МСП. Для забезпечення сталого розвитку МСП через цифровізацію необхідно вжити комплексних заходів [4 : 92]: 1. Державна підтримка модернізації: Введення цільових програм кредитування або грантів на закупівлю хмарних сервісів та ліцензійного ПЗ для МСП. 2. Розвиток телекомунікацій: Стимулювання операторів до розширення покриття швидкісним Інтернетом у малих містах та сільській місцевості. 3. Освітні програми: Запуск програм підвищення цифрової грамотності та кібергігієни для власників та співробітників МСП.

Висновки. Аналіз показав, що цифрова інфраструктура є критичним чинником конкурентоспроможності та стійкості малого та середнього підприємництва. Вона відкриває нові можливості для масштабування, оптимізації та виходу на глобальні ринки. Однак, ключові проблеми – кібербезпека, цифрова нерівність та кадровий дефіцит – стримують повну реалізацію цього потенціалу.

Практичні рекомендації. Для посилення впливу ЦІ на МСП рекомендується: 1) Впровадження програм «Цифровий ваучер»: Надання МСП фінансової допомоги (ваучерів) для часткової оплати послуг хмарних провайдерів та кіберзахисту. 2) Створення регіональних ІТ-хабів: Запуск консультаційних центрів, що надають МСП технічну

підтримку та навчання на безоплатній або пільговій основі. 3) Пільги за цифрові інвестиції: Запровадження податкових пільг для МСП, які інвестують у модернізацію технічної бази та придбання ліцензійного ПЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бланк І. О., Іванов В. П. Цифрова економіка та інфраструктура підприємництва: виклики та можливості. *Економічний часопис*. 2022. Вип. 4 (67). С. 125–134.
2. Гаврилюк О. О. Проблеми розвитку промисловості в Україні: аналіз та шляхи вирішення. *Економіка: реалії часу*. 2018. № 3 (33). С. 48–55.
3. Крикуненко Л. М. Управління інноваціями в малому бізнесі в умовах цифрової трансформації: монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2023. 280 с.
4. Мельник А. Б. Розвиток інфраструктури підтримки МСП: досвід ЄС та уроки для України. *Вісник економічної науки України*. 2021. № 1 (45). С. 88–95.
5. Міністерство цифрової трансформації України. Офіційний сайт. URL : <https://thedigital.gov.ua> (дата звернення: 05.12.2025)

Ольга ДУБІНЧУК,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 курсу
соціально-гуманітарного факультету
Науковий керівник: **Людмила ЗАВІДНА,**
д.еко.н., професор (БДПУ)

ФІНАНСОВО-ІНВЕСТИЦІЙНА СТІЙКІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ

Актуальність. Повномасштабна війна спричинила суттєве порушення логістичних ланцюгів, зростання витрат на енергоресурси, обмеження виробничих потужностей та підвищення рівня фінансових ризиків. У таких умовах особливої уваги набуває ефективне управління фінансовими ресурсами та формування адаптивної інвестиційної політики для розвитку. Дослідження фінансово-інвестиційної діяльності на прикладі ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» є актуальним, оскільки підприємство функціонує в складних умовах воєнного стану та демонструє поступове відновлення фінансової рівноваги. Аналіз його діяльності дозволяє визначити особливості управління в кризових умовах і сформулювати шляхи ефективного функціонування підприємств.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблематиці дослідження фінансово-інвестиційної діяльності підприємств, її ролі у забезпеченні сталого розвитку приділяли увагу такі науковці: Н. Скоробагатова, І. Лінтур, Д. Конюхов, О. Тарасова, Т. Гринько, Л. Бондаренко, У. Росола, С. Смирнов, О. Дорошенко та інші.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є аналіз фінансово-інвестиційної діяльності ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» в

умовах воєнного стану та оцінка динаміки фінансових результатів і структури витрат підприємства. У процесі дослідження були використані такі методи як: аналіз та синтез, економічний та порівняльний аналіз, метод статистичної обробки даних, графічний метод.

Сутність дослідження. Фінансово-інвестиційна діяльність підприємства є однією з ключових компонентів його функціонування та стратегічного розвитку. Ця діяльність забезпечує формування, розподіл й ефективне використання фінансових ресурсів, визначає рівень платоспроможності фінансової стійкості та інвестиційної привабливості суб'єкта господарювання [3]. В умовах нестабільного зовнішнього середовища роль фінансово-інвестиційної діяльності значно зростає. Оскільки від якості управління грошовими потоками, структурою витрат, доходами та капітальними вкладеннями залежить здатність підприємства зберігати конкурентоспроможність і забезпечувати безперервність виробничого процесу. Особливої актуальності дослідження набуває в умовах воєнної економіки, що супроводжується порушенням логістичних ланцюгів, зростанням витрат на енергоносії, обмеження виробничих потужностей та підвищенням фінансових ризиків. За таких обставин підприємства змушені адаптувати фінансову політику до нових викликів, одночасно забезпечуючи стабільність діяльності та збереження виробничого потенціалу [5].

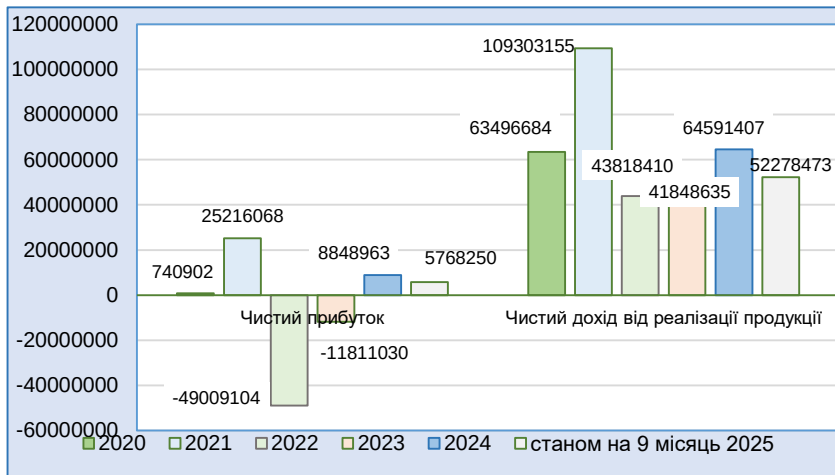

Рис. 1. Показники чистого прибутку та доходу від реалізації продукції ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» за 2020 – 2025 роки

Для дослідження фінансово-інвестиційної діяльності обрано ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» – одного з найбільших металургійних підприємств України, яке функціонує в умовах воєнного стану. Попри

суттєві зовнішні виклики підприємство здійснює діяльність у складних економічних умовах, що робить його показовим прикладом для аналізу ефективності управління фінансами та інвестиційними ресурсами.

У межах даного дослідження було здійснено аналіз показників чистого прибутку та доходу від реалізації продукції ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» (рис. 1) [4].

З даної діаграми, ми бачимо, що у 2020-2023 рр. діяльність підприємства характеризувалася збереженням від'ємного фінансового результату. Це було зумовлено погіршенням ринкової кон'юнктури, зростання виробничих витрат та згодом впливом воєнних факторів. У 2024 році спостерігалася поступова стабілізація фінансових показників, яке проявилася у скороченні обсягів збитків та зростанні доходу від реалізації продукції. Станом на 3 квартал 2025 року підприємство вже не демонструє від'ємного фінансового результату, зафіксовано позитивний чистий прибуток, але його розмір залишається відносно незначним. Динаміка свідчить про поступове відновлення фінансової рівноваги та підвищення ефективності операційної діяльності. Водночас незначний рівень прибутковості вказує на те, що підприємство все ще перебуває на етапі фінансової стабілізації, а сформований результат є вразливим до зовнішніх економічних ризиків.

Разом з тим, для більшого розуміння причин такої динаміки фінансових результатів – доцільно розглянути структуру та обсяги витрат підприємства (див. табл. 2). Оскільки саме вони безпосередньо впливають на формування чистого прибутку.

Таблиця 2

**Показники витрат ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг»
за 2022-2024 рр. [4]**

Витрати	2022	2023	2024
Матеріальні затрати	39 816 604	34 485 128	53 241 200
Витрати на оплату праці	4 445 356	3 587 893	4 168 600
Відрахування на соціальні заходи	953 909	746 877	877 254
Амортизація	6 172 806	3 611 313	4 096 284
Інші операційні витрати	8 408 249	7 568 379	12 017 607
Разом	59 796 924	49 999 590	74 400 945

За результатами аналізу витрат видно, що найбільшу частку становлять матеріальні витрати – 66,6%, 69 та 71,6% відповідно. Це підтверджує високу ресурсомісткість металургійного виробництва. Крім того, суттєвими є витрати на оплату праці, амортизаційні відрахування та інші операційні витрати, що пов'язані з підтримкою виробничих потужностей та енергозабезпеченням. Зростання витрат у поєднанні з поступовим відновленням доходів пояснює збереження збитковості у попередні роки та лише нещодавній перехід до незначної прибутковості у 2025 році [4].

Збереження високої ресурсомісткості виробництва та значного фінансового навантаження – зумовлюють необхідність активної інвестиційної політики ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг». У 2024 році інвестиційна діяльність була зосереджена передусім на заході з охорони праці та промислової безпеки, обсяг яких перевищує 250 млн грн [2]. Підприємство продовжило виконувати соціальні та екологічні зобов'язання, спрямовуючи ресурси на мінімізацію негативного впливу виробництва на довкілля. У 2025 році інвестиційна активність була орієнтована на підтримку потужностей, реалізацію екологічних заходів (із запланованим обсягом близько 1,9 млрд грн) та залучення зовнішнього фінансування. Зокрема, кредитних ресурсів Європейського банку реконструкції та розвитку до понад 200 млн доларів США для забезпечення ліквідності та модернізації виробництва [1]. Перспективи інвестиційної діяльності пов'язані з наміром підприємства у середньостроковій перспективі повернутися до докризового рівня капіталовкладень (близько 500 млн доларів США щорічно) [1]. Зосередивши увагу на модернізації основних фондів, підвищенні енергоефективності та екологічній трансформації виробництва як ключових умовах забезпечення сталого розвитку.

Висновки. Отже, умовах воєнної нестабільності ефективне управління фінансовими ресурсами й інвестиційної діяльності є ключовою передумовою збереження життєздатності підприємств. Досвід функціонування великого промислового підприємства демонструє, що навіть за суттєвих зовнішніх обмежень можливо забезпечити стабільність і поступове відновлення за умови своєчасної адаптації фінансової політики. Таким чином, для всіх суб'єктів господарювання особливої ваги набувають стратегічне планування, контроль витрат, раціональний розподіл ресурсів та активна інвестиційна діяльність, як основа дострокового розвитку і підвищення конкурентоспроможності.

ЛІТЕРАТУРА

1. АрселорМіттал Кривий Ріг планує залучити до \$200 млн кредитів від ЄБРР. *Новини бізнесу з України*. URL : <https://surl.li/hguuib> (дата звернення: 13.02.2026).
2. Офіційний сайт ПАТ АрселорМіттал Кривий Ріг. Інвестиції та проекти. URL : <https://surl.li/djuha> (дата звернення: 13.02.2026).
3. Росола У. В., Лінтур І. В. Фінансово-інвестиційна діяльність підприємств малого і середнього бізнесу у контексті вибору бізнес-моделі. *Актуальні проблеми сталого розвитку*. 2026. Том 3, № 1. С. 39-44. URL : <https://surl.li/kyhrdb> (дата звернення: 12.02.2026).
4. Фінансова звітність ПАТ АрселорМіттал Кривий Ріг. URL : <https://surl.li/byvpcr> (дата звернення: 12.02.2026).
5. Zavidna L., Kolesnikova K., Yevdokimova O. Digitisation as a Tool of Strategic Management: Investment Appraisal in the Context of Sustainable Development Goals. *Conferencii*. 2026. Vol. 13. URL : http://doi.org/10.51586/2026_13_42 (дата звернення: 12.02.2026)

Ольга ДУБІНЧУК,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 курсу
соціально-гуманітарного факультету

Науковий керівник: **Олена ЗАДВОРНА,**
старша викладачка (БДПУ)

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В УКРАЇНІ: СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Актуальність. Соціальне підприємництво є важливим інструментом розв'язання соціально-економічних проблем, особливо в умовах воєнного стану. Повномасштабна війна в Україні з 2022 року призвела до зростання безробіття, внутрішньо переміщених осіб, втрати бізнесу й соціальної нестабільності. У таких умовах соціальне підприємство не лише створює робочі місця, але й сприяє інтеграції вразливих груп населення, підтримує ветеранів, переселенців та ініціативи місцевих громад. Вивчення стану, проблем та перспектив розвитку соціального підприємництва є надзвичайно актуальним у період воєнних і післявоєнних викликів.

Ступінь досліджуваності проблеми. Дослідженням соціальних підприємств, вивчення проблематики їх повільного розвитку, розробленню можливих заходів поліпшення розвитку приділяли увагу такі науковці, як: М. Волкова, З. Галушка, Н. Голуб'як, Н. Горішна, Г. Давидовська, В. Дикань, О. Довгань, В. Компанієць, М. Наумова, О. Плахова, С. Бойда, А. Браунагель, В. Новик, Т. Пісецька та інші.

Мета і методи дослідження. Проаналізувати сучасний стан та окреслити основні напрями розвитку соціального підприємництва в Україні в умовах воєнного стану. Завдання, які було поставлено перед дослідженням: з'ясувати сутність соціального підприємства; проаналізувати його проблеми; узагальнити український та міжнародний досвід; окреслити напрями вдосконалення цієї сфери. Для досягнення мети було використано аналітичний метод, порівняльний та системний підходи до узагальнення наукових джерел і практичного досвіду соціальних підприємств.

Сутність дослідження. У сучасних умовах соціальне підприємство в Україні поєднує елементи бізнесу та соціальної відповідальності. Його діяльність спрямована не на максимізацію прибутку, а на досягнення соціального ефекту: працевлаштування вразливих категорій населення, підтримку Збройних сил України, розвиток громад й благодійних ініціатив. Визначення соціального підприємництва характеризується двома основними факторами та поєднанням: підприємництва й соціальної мети. Основна відмінність соціального підприємництва від традиційних форм введення бізнесу

є його стратегічна мета. Ця мета полягає у прагненні вирішувати соціально важливі проблеми суспільства. Отримання прибутку в цьому випадку не є основною ціллю, але саме завдяки розподілу зароблених коштів можна реалізовувати певні соціальні ідеї.

Дослідниця Г. Давидовська, зауважує, що соціальне підприємство – це господарська діяльність, яка поєднує в собі три взаємозалежні риси, які не можна між собою розділяти: 1) підприємство створюється для розв'язання соціальної проблеми, що реально існує; 2) економічна стійкість підприємництва, яка у ринковій економіці забезпечується шляхом продажу товарів і послуг; 3) створене підприємство розв'язує соціальну проблему через пропозицію інноваційного продукту чи послуги або нової бізнес-моделі, що використовує нову комбінацію ресурсів [3].

В Україні вже до початку активної фази війни сформувалася низка успішних соціальних підприємств, які отримали значну підтримку від суспільства. Серед найвідоміших можна назвати мережу компаній Veterano Group, громадський ресторан Urban Space 100 в Івано-Франківську, студію Zelenew, що займається перероблюванням пластику, Львівську свічкову мануфактуру, пекарню «Горіховий дім», Соціальну Майстерню WoodLuck, ініціативу «Україна без сміття» та інші. Попри активний розвиток цього сектору, в Україні досі немає чітко визначених законодавчих критеріїв, за якими підприємство можна було б офіційно віднести до категорії соціальних. Через це відсутня й точна офіційна статистика щодо кількості таких бізнесів. Багато підприємців, навіть реалізуючи соціальні проекти, не позиціює себе як соціальні підприємства, уникаючи цього терміну через поширене упередження, ніби «соціальний» означає «низькоякісний». Проте правильне позиціювання та просвітницька діяльність можуть позитивно впливати на репутацію таких бізнесів: споживачі дедалі частіше готові платити більше за товари чи послуги, якщо розуміють, що їхня покупка сприяє суспільно корисній справі. Це створює додаткові можливості для залучення фінансових ресурсів і розвитку соціального підприємництва в Україні [1]. Сьогодні соціальне підприємство в Україні стає все більш помітним та необхідним елементом соціально-економічного середовища, його роль особливо зросла через війну. Зокрема, у статті Світлани Бойди «Соціальне підприємство як інструмент післявоєнної відбудови економіки України» регламентується, що соціальні підприємства мають значний потенціал для розвитку в умовах і під час війни й що вони можуть стати важливим компонентом державної стратегії відновлення.

Досвід іноземних країн свідчить, що соціальне підприємництво може стати потужним інструментом сталого розвитку економіки та суспільства. Зокрема, у Великій Британії концепцію соціального підприємства активно розвивав Грег Діз, якого часто називають

«батьком соціального підприємства» у науковій сфері. Його праці визначили соціального підприємця як інноватора, який створює стійку соціальну цінність. У США та Канаді значний внесок зробили Девід Борнштейн та Джеффри Робінсон, які досліджували механізми масштабування соціальних інновацій і роль бізнесу у вирішенні суспільних проблем. Відомою міжнародною організацією є Ashoka, заснована Біллом Дрейтоном, вона підтримує соціальних підприємців у понад 80 країн світу, надаючи гранти та менторську допомогу [5]. У Європі прикладом ефективної державної підтримки є Італія, де діє закон «Про соціальні кооперативи», який визначає правовий статус таких підприємств і забезпечує їм податкові пільги. У Німеччині та Швеції соціальні підприємства активно залучаються до сфери соціальних послуг, інтеграції людей з інвалідністю та екологічних ініціатив, що регулюється відповідними національними програмами сталого розвитку. Міжнародний досвід демонструє ефективний розвиток цієї сфери завдяки чіткому законодавчому визначенні, інституційній підтримки та партнерства держави, бізнесу й громадського суспільства.

В Україні навіть ті підприємства, які фактично здійснюють соціально орієнтовану діяльність, змушені працювати на загальних умовах бізнесу через брак офіційного визначення поняття «соціальне підприємство». Це, своєю чергою, ускладнює доступ програм підтримки та створює проблеми (рис. 1.).

Рис. 1. Проблеми соціального підприємництва в Україні [2]

Попри ці проблеми соціальне підприємництво має значний потенціал для розвитку, як у воєнний, так і післявоєнний період в Україні. Війна хоч і створила численні виклики, водночас стала каталізатором для зростання соціальної активності та пошуку нових бізнес-моделей із суспільно корисним ефектом. Багато підприємств, які спочатку працювали у традиційних сферах, почали інтегрувати соціальні цілі: допомогу

Збройним Силам, підтримку переселенців, психологічну реабілітацію людей, екологічні ініціативи тощо. У післявоєнний період очікується, що соціальні підприємства відіграватимуть ключову роль у відновленні місцевих громад. Вони можуть стати рушійною силою створенню робочих місць для ветеранів, осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб і молоді, яка втратила роботу через війну. Важливим напрямом майбутнього розвитку може стати нормативно-правове врегулювання діяльності соціальних підприємств. Прийняття окремого закону дозволить визначити правовий статус таких суб'єктів, створити систему пільг і доступу державних програм підтримки.

Основні висновки. Сучасні споживачі стають і далі більш свідомі, вони готові підтримувати бренди, які мають соціальну або екологічну мету, а це стимулює поширення соціального бізнесу на ринку. В підсумку, можна сказати що в майбутньому соціальне підприємство може стати одним із ключових інструментів відновлення економіки України, поєднуючи бізнесову ефективність із вирішенням соціальних завдань. Його розвиток залежить від підтримки держави, міжнародних партнерів і формування позитивного іміджу соціального бізнесу в суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойда С. В. Соціальне підприємництво як інструмент післявоєнної відбудови економіки України. *Економіка та суспільство*. 2023. № 58. URL : <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3281/3205> (дата звернення: 14.10.2025).
2. Браунагель А. Механізми та стратегічні напрями розвитку соціального підприємництва в Україні. *Науковий журнал*. 2025. № 1. URL : <https://heraldes.khmnu.edu.ua/index.php/heraldes/article/view/1474/1506> (дата звернення: 15.10.2025).
3. Давидовська Г. І. Проблеми соціального підприємництва в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016. Вип. 7, ч. 1. С. 106–109.
4. Закон України «Про внесення зміни до Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» щодо розвитку соціального підприємництва». URL : <https://ips.ligazakon.net/document/ji13782a?an=2> (дата звернення: 16.10.2025)
5. Ashoka – найбільша в світі мережа соціальних підприємців. URL : <https://www.ashoka-usa.org/> (дата звернення: 15.10.2025)

Наталія ЖЕДЕНКО,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 курсу
соціально-гуманітарного факультету

Науковий керівник: **Людмила ЗАВІДНА,**

д.екон.н., професор (БДПУ)

РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВІЙНИ: KEYС PAT «ARSELORMITTAL КРИВИЙ РІГ»

У сучасних умовах повномасштабної війни економіка України зазнає значних структурних трансформацій, що супроводжуються порушенням виробничих зв'язків, логістичних ланцюгів, енергетичного забезпечення та функціонування промислових підприємств. Особливо відчутними ці виклики стали для гірничо-металургійного комплексу, який традиційно відіграє стратегічну роль у формуванні експортного потенціалу держави та забезпеченні валютних надходжень до національної економіки.

Після початку повномасштабного вторгнення у 2022 році металургійна галузь України зазнала різкого скорочення виробництва. Зокрема, обсяги виробництва сталі у країні у 2022 році зменшилися приблизно на 70 % – до 6,3 млн т, що стало найнижчим показником за десятиліття. У 2023 році виробництво залишалося на низькому рівні – близько 6 млн т, що суттєво поступається довоєнному показнику 21,4 млн т у 2021 році. Лише у 2024 році спостерігалось певне відновлення галузі, коли обсяг виробництва сталі зріс до 7,5 млн т, однак це все ще приблизно на 65 % менше від довоєнного рівня [5].

У цих умовах особливої актуальності набуває дослідження функціонування найбільших підприємств галузі, зокрема АрселорМіттал Кривий Ріг (АМКР), яке є одним із найбільших гірничо-металургійних підприємств України та важливим елементом промислового потенціалу держави. Підприємство має повний металургійний цикл і проектну потужність понад 6 млн т сталі на рік, що робить його одним із ключових виробників металопродукції в країні.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблеми ресурсного забезпечення підприємств, підвищення їх фінансово-економічної стійкості та ефективного управління ресурсами в умовах нестабільного зовнішнього середовища є предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Значний внесок у розвиток теоретико-методологічних засад управління ресурсами підприємств, фінансового забезпечення їх діяльності та підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу зробили такі українські дослідники, як О. Кузьмін, І. Бланк, М. Кизим, В. Геєць, А. Поддєрьогін, С. Покропивний, О. Бандурка, В. Гриньова та інші. У їхніх працях

розглянуто питання формування ресурсного потенціалу підприємств, управління фінансовими ресурсами, забезпечення фінансової стійкості та підвищення ефективності господарської діяльності. Окремий напрям досліджень пов'язаний із вивченням проблем розвитку гірничо-металургійного комплексу України, який розглядається як один із базових секторів національної економіки. Ці питання висвітлюються у працях В. Геєця, Л. Дейнеко, О. Амоші, Е. Колесник, Я. Карленко, Ю. Кіндзерського та інших дослідників, які аналізують структурні зміни у промисловості, інвестиційні процеси та конкурентоспроможність металургійних підприємств. У науковій літературі поступово з'являються дослідження, присвячені впливу воєнних дій на економіку України, проте питання адаптації великих промислових підприємств до нових умов господарювання та трансформації їх ресурсного забезпечення залишаються недостатньо висвітленими.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є аналіз впливу воєнних дій на ресурсне забезпечення ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» та його адаптації до нових умов господарювання та трансформації. Методами дослідження цієї тем є аналіз економічних явищ, ресурсів і процесів у функціонуванні компанії, моніторинг діяльності підприємства, мікроекономічний та макроекономічний аналізи.

Сутність дослідження. Основні засоби «ArcelorMittal Кривий Ріг» включають різноманітні виробничі потужності та обладнання, що охоплюють повний процес виробництва металевих виробів. Основні компоненти цих потужностей включають: гірничо-збагачувальне виробництво: переробка руди, дробильні установки, гірничо-транспортні цехи, збагачувальні установки та цехи з обробки шламів, залізна руда видобувається як відкритим, так і підземним методами; агломераційні цехи: два агломераційні цехи потужністю 4,5 млн т та 5,15 млн т відповідно. Ці цехи використовуються для підготовки залізорудного концентрату для подальших металургійних процесів; металургійне виробництво складається з трьох цехів: агломераційного, сталеплавильного та прокатного, вони включають заготівельні стани, безперервнопрокатні стани та різні прокатні цехи для виробництва довгомірних та фасонних виробів; коксохімічне виробництво забезпечує виробництво коксу, який використовується в металургійних процесах; сталепрокатні стани спеціалізуються на виробництві довгомірної продукції, включаючи арматуру, дріт, кутову сталь та смугову сталь [1].

Ресурсне забезпечення «АрселорМіттал Кривий Ріг» (АМКР) у 2024-2025 роках працювало в режимі «виживання та адаптації». Так, попри зростання окремих виробничих показників у 2025 році, діяльність «АрселорМіттал Кривий Ріг» продовжувала відбуватися в умовах надзвичайно високих ризиків і обмежень, спричинених війною (табл. 1).

Таблиця 1

**Основні виробничі показники ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг»
за 2025 р., т**

Вид продукції	Факт 2025	% (порівняно з 2024)	% (порівняно з 2021)
Чавун	2 534 582	116,9	47,5
Сталь	1 688 955	102,3	34,3
Прокат	1 556 639	101,4	33,9
Кокс (6% волог.)	1 460 295	116,4	50,5
Концентрат	7 561 672	96,7	68,7
Видобуток руди	18 392 001	95,8	69,7

Воєнні дії суттєво вплинули на виробничі показники підприємства. У 2023 році обсяг виробництва сталі на підприємстві становив близько 1 млн т, а виробничі потужності використовувалися лише на 25–30 % через проблеми з логістикою, енергопостачанням та доступом до зовнішніх ринків. (ГМК). У 2024 році підприємство поступово відновлювало виробничу діяльність, збільшивши випуск сталі майже на 70 % – до 1,65 млн т, а виробництво прокату зросло до 1,53 млн т, що свідчить про поступову адаптацію підприємства до воєнних умов господарювання [5]. У 2025 році позитивна динаміка збереглася, і виробництво сталі на підприємстві досягло приблизно 1,69 млн т, що на 2,3 % більше порівняно з попереднім роком. Водночас цей показник становить лише близько третини довоєнного рівня, що демонструє тривалі структурні проблеми галузі та значні обмеження ресурсного забезпечення підприємства. Крім того, підприємство змушене функціонувати в умовах суттєвого зростання витрат на енергоресурси, пошкодження енергетичної інфраструктури, обмежень логістичних маршрутів та зміни кон'юнктури зовнішніх ринків. Водночас завдяки зусиллям команди підприємству вдалося стабілізувати роботу, забезпечити зростання випуску чавуну, сталі, прокату та коксу порівняно з 2024 роком і зберегти виробничий потенціал [2].

Наразі підприємство невинно продовжує свою діяльність та розширюється навіть у такі нелегкі часи. За 4 роки війни підприємство спрямувало на гуманітарну підтримку України та подолання наслідків російської агресії понад 650 млн грн. Зокрема, 23 млн грн у 2022 – 2024 рр. пішли на допомогу переселенцям та територіальним громадам. Також «АрселорМіттал Кривий Ріг» залишається одним із найбільших платників податків у державі. У 2023 р. платежі до бюджетів різних рівнів склали 4,1 млрд грн, а у 2022 році ця сума становила 8,8 млрд грн, окрім того, АМКР також наперед сплатив податок на видобуток корисних копалин на суму \$75 млн. Попри війну цього року меткобінат планує збільшити

завантаження з 30% до 50% і наростити капітальні інвестиції майже на 20% – до \$155 млн [3].

Генеральний директор «ArcelorMittal Кривий Ріг» Мауро Лонгобардо назвав 2025 рік роком виживання та постійної адаптації. Він заявив, що компанія працює в умовах постійних військових ризиків, атак на енергосистеми, дефіциту електроенергії та безпрецедентного тарифного тиску. Як наслідок, компанія не змогла підтримувати планову роботу двох доменних печей і була змушена періодично коригувати графіки роботи ключових агрегатів. Ще одним викликом наприкінці року стало впровадження механізму СВВАМ, який фактично перетворився на податок та бар'єр для експорту металу до ЄС. Лонгобардо зазначив, що, як заявляла компанія, повний вплив цього чинника стане відчутним у 2026 році [4].

Висновки. Отже, дослідження впливу воєнних дій на ресурсне забезпечення АрселорМіттал Кривий Ріг є важливим як для аналізу діяльності конкретного підприємства, так і для розуміння загальних тенденцій трансформації гірничо-металургійного комплексу України. Отримані результати можуть слугувати основою для формування ефективних механізмів адаптації промислових підприємств до кризових умов, підвищення їхньої економічної стійкості та відновлення промислового потенціалу держави у післявоєнний період.

ЛІТЕРАТУРА

1. Без чавуну не буде сталі. *Газета Металург онлайн*. (б. д.). Metalurg. URL : <https://metalurg.online/prometal/bez-chavunu-ne-bude-stali?authuser=2> (дата звернення: 11.02.2026)
2. Виробничі результати «АрселорМіттал Кривий Ріг» за 2024 рік. *Газета Металург онлайн*. (б. д.). Metalurg. URL : <https://metalurg.online/ofitsiyno/vyrobnychi-rezultaty-arselormittal-kryvyi-rih-za-2024-rik> (дата звернення: 13.02.2026)
3. Єрмоленко Г. (2024, 4 березня). «АрселорМіттал Кривий Ріг» за час війни виділив понад 650 млн грн на підтримку України. *ГМК*. URL : <https://gmk.center/ua/posts/arselormittal-krivij-rig-za-chas-vijni-vidiliv-ponad-650-mln-grn-na-pidtrimku-ukraini/> (дата звернення: 11.02.2026)
4. Тарасовський Ю. (2026, 14 січня). «АрселорМіттал Кривий Ріг» оприлюднив виробничі результати за 2025 рік – *Forbes.ua*. *Forbes.ua*. URL : <https://forbes.ua/news/rik-vizhivannya-i-adaptatsii-arselormittal-krivij-rig-popri-vynnu-narostiv-vipusk-metproduksii-14012026-35507> (дата звернення: 15.02.2026)
5. Prospects for iron and steel sector of Ukraine in 2025. *Дніпропетровське Інвестиційне агентство*. URL : https://dia.dp.gov.ua/en/prospects-for-iron-and-steel-sector-of-ukraine-in-2025/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 12.02.2026).

Наталія ЖЕДЕНКО,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 курсу
гуманітарно-економічного факультету

Науковий керівник: **Олена ЗАДВОРНА,**
старша викладачка (БДПУ)

РОЛЬ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЛЯ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Актуальність. Проблема природоохоронної діяльності є динамічною та постійно зростаючою галуззю досліджень. Завдяки постійним дослідженням ми здобуємо все глибше розуміння навколишнього середовища та того, як його захистити. Це знання має вирішальне значення для забезпечення сталого майбутнього для людей та планети.

Ступінь досліджуваності проблеми. Дослідження природоохоронної діяльності мають вирішальне значення для розробки ефективних стратегій захисту навколишнього середовища та забезпечення сталого розвитку. Вони допомагають нам зрозуміти складні екосистеми та вплив на них людської діяльності. Вітчизняні вчені, що займалися дослідженням цієї теми: В. Вернадський, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський, О. Балацький, В. Барановський, Б. Буркинський, О. Веклич, І. Грабинський, Б. Данилишин, М. Долішний, С. Дорогунцов, О. Кашенко, В. Міщенко, Т. Карпіщенко, С. Ілляшенко, О. Лапко, Т. Захарова, Н. Пахомова. Світові вчені, що займалися дослідженням цієї теми: Платон, Ж.-Ж. Руссо, Е. Ле Руа, П.Т. де Шарден.

Мета і методи дослідження. Метою нашої роботи є з'ясування ролі та важливості природоохоронної діяльності, дослідити вміння підприємств у забезпеченні досконаліми й екологічними матеріалами. Оцінити вплив забруднення з боку підприємств на екосистеми та здоров'я людини. Дослідити екологічно чисті технології та практики задля сталого розвитку виробництва, що не шкодитиме планеті. Методами дослідження даної теми є такі: моделювання, аналіз даних, учасницьке спостереження, географічний інформаційний системний (ГІС) аналіз, оцінка впливу на довкілля (ОВД).

Сутність дослідження. Розвиток людського суспільства пов'язаний в взаємодії з природою, географічним середовищем. Під впливом науково-технічного прогресу відбувається негативна інтенсифікація природостворюючої діяльності товариства. Технократична парадигма мислення, властива ХХІ столітті, настільки сильна, що вихід з екологічної кризи бачиться у відповідних корективах у напрямку технічного прогресу. Так, з цього приводу варто погодитися з Д. Грицишеним та О. Лаговською, які зазначали, що «кінець ХХ та початок ХХІ ст. ознаменувався часом глобальних змін у суспільстві, які

набули світового масштабу та поставили під загрозу економічну безпеку як окремих країн, так і світової економіки. Погіршення ситуації на Землі, а саме – деградація та виснаження природних ресурсів, світова економічна криза, світова продовольча криза поставили людство в скрутне становище» [1]. Природні умови і ресурси впливають на особливості і засади територіальної організації виробництва. Також вони справляють істотний вплив на галузеву структуру господарства країни та види виробництва, що залежать від природних умов. Природні ресурси – це елементи і сили природи, які можуть використовуватись у виробництві діяльності людей. Вони поділяються на: мінеральні (паливні, рудні і нерудні); земельні, серед яких виділяють типи ґрунтів, а також типи господарського використання земель; водні, які підрозділяються на води Світового океану та води суходолу, які складаються з поверхневих вод (річки, озера, ставки, водосховища, болота, льодовики) в підземних вод (ґрунтові та артезіанські); біологічні ресурси, що включають рослинний і тваринний світ; рекреаційні, які включають природно кліматичні, бальнеологічні і заповідні; кліматичні і космічні, до яких зараховується сонячна енергія, енергія вітру, внутрішнє тепло Землі, енергія хвиль, освітленість, тощо. За ознакою вичерпності природних ресурсів їх поділяють на дві групи: невичерпні і вичерпні. До невичерпних належать сонячна радіація, енергія вітру. Вичерпні поділяються на вичерпні відновлювані, та вичерпні не відновлювані [2 : 59]. Формування нової парадигми «зеленої» економіки базується на розвитку й використанні таких базових екологічних концепцій: 1) концепції ліквідування наслідків екодеструктивного впливу процесів виробництва та споживання; 2) концепції екологічного удосконалення технологій виробництва; 3) концепції зниження матеріаломісткості та енергоємності виробництва й споживання; 4) концепції екологізації усіх етапів еколого- економічного циклу інновацій [4: 22]. Екологічні інновації у аграрній сфері повинні стосуватися передусім процесу виробництва, що передбачає використання нового, або помітно покращеного способу виробництва і постачання; застосування нових методів у практиці бізнесу; організації робочого простору; навчання та перепідготовку персоналу. Важливе значення належить також маркетингу інновацій (дизайну, пакуванню, розміщенню і просуванню продукції), зокрема екологічне маркування виробів і процесів. Релевантними підходами тут є чисте виробництво, безвідходні технології, ефективність використання ресурсів. Прикладами екологічних інновацій в процесі аграрного виробництва є ресурсозберігаючі технології, концепція управління «зелений офіс», концепція «еко-ефективності», модель «чисте виробництво», міжнародні стандарти екоменеджменту й аудиту (ISO 14000, EMAS), методи підвищення ресурсної продуктивності на основі концепції MIPS, новий

системний екологічний дизайн і спеціальне маркування продукції тощо. Ще одним видом екологічних інновацій для аграрної сфери є охоплення ними виробів і послуг, що передбачає мінімальний вплив на довкілля впродовж усього життєвого циклу продукту. Запровадження цього виду інновацій може потребувати розвитку інфраструктури, зміни звичок, відповідного інформування. При цьому може використовуватися еко-дизайн, екотехнології, технологічні інновації для стійкості, де матеріалізації виробів. Прикладами таких екоінновацій є органічні продукти харчування, органічне насіння сільськогосподарських культур, біодобрива, біологічні засоби захисту рослин, екотуризм тощо.

Нарешті, можемо виділити системні екоінновації, тобто принципово нові технологічні системи, які змінюють умови ринку, спричиняють різні види системних змін у виробництві, суспільстві та поведінці. До них можна віднести розробку концепції аналізу життєвого циклу, стратегії «від колиски до колиски», аналіз потоку сировини і матеріалів, інтегровану оцінку довкілля, інтегровану оцінку сталості, закриті матеріальні цикли, фактор 4 і фактор 10, дікаплінг, стале виробництво і споживання, еко-достаток, іматеріалізація, системи, орієнтовані на споживача і сталий спосіб життя [3 : 7].

Основні висновки. Проблема природоохоронної діяльності є широко досліджуваною темою з багатою історією та постійно зростаючим обсягом наукових робіт. Впровадження природоохоронних заходів може бути вигідним як для підприємств, так і для навколишнього середовища. Існує багато ресурсів, які допомагають підприємствам розпочати роботу, наприклад, програми сертифікації, керівні принципи та фінансова підтримка. Впровадження природоохоронних заходів на підприємствах має низку переваг: зменшення негативного впливу на навколишнє середовище, покращення іміджу компанії, зниження витрат, підвищення лояльності співробітників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грицишен Д. О. Глобалізаційні процеси як фактор впливу на економічну безпеку: необхідність трансформації соціально-економічних відносин. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*: міжнародний збірник наукових праць / Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. Випуск 1 (22). Житомир : ЖДТУ, 2012. С. 95–101.
2. Гусева О. Ю., Воскобоева О. В., Ромащенко О. С. Регіональна економіка: навчальний посібник. Київ: Державний університет телекомунікацій, 2020. 121 с.
3. Загвойська Л. Д. Еко-інновації у бізнес стратегіях за умов екологічної глобалізації. *Маркетинг інновацій і інновацій в маркетингу* : збірник тез доповідей Четвертої міжнародної науково-практичної конференції, 29 вересня-1 жовтня 2010 року. Суми : Сумський державний університет, 2010. С. 87–89.
4. Прокопенко О.В. Екологізація інноваційної діяльності: мотиваційний підхід: монографія. Суми : Університетська книга, 2008. 392 с.

Наталія ЖЕДЕНКО,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 курсу
соціально-гуманітарного факультету

науковий керівник: **Олена ЗАДВОРНА,**

старша викладачка (БДПУ)

ПОРІВНЯННЯ ПЕРЕВАГ СОЦІАЛЬНОЇ ТА СОЛІДАРНОЇ ЕКОНОМІКИ

Актуальність. Актуальність поданої теми є надзвичайно високою в сучасному світі, особливо в контексті глобальних викликів: зростаюча нерівність, соціальна виключеність, екологічна криза та необхідність сталого розвитку. Соціальна та солідарна економіка (ССЕ) розглядається як життєздатна альтернативна модель традиційному капіталізму та державній економіці, оскільки вона ставить на перше місце людину та планету, а не максимізацію прибутку.

Ступінь досліджуваності проблеми. ССЕ є предметом наукових досліджень у всьому світі. У сучасній науці ССЕ досліджується як самостійний сектор і трансформаційна модель. Українські вчені, що займалися дослідженням цієї теми: О. Пряхнікова, Ю. Дерев'яноко, Л. Мельник, О. Кубатко, В. Бондаренко, М. Дзямулич, О. Мотузенко, І. Сотник та ін. Світові вчені, що займалися дослідженням цієї теми: А. Сен-Сімон, Ш. Фур'є, П. Прудон та ін.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є навести порівняльні факти переваг ССЕ. Для досягнення мети було поставлено наступні завдання: проаналізувати особливості соціальної та солідарної економіки, виявити переваги соціальної економіки та солідарної економіки та порівняти ці переваги. Методами дослідження цієї теми є аналіз економічних явищ ССЕ, моніторинг процесів у ССЕ, мікроекономічний та макроекономічний аналізи.

Сутність дослідження. ССЕ характеризується великою кількістю різних організаційних форм, видів діяльності, підходів, широкою географією і навіть різною термінологією. Через це як невеликим компаніям ССЕ, що працюють на місцевому рівні, так і національним та міжнародним громадським і приватним організаціям дуже складно отримати офіційне визнання. Проте суб'єкти ССЕ мають низку відносних переваг у соціальному, громадському, економічному та політичному аспектах, що обумовлює їх життєздатність у сучасному суспільстві [3 : 63].

Варто зазначити, що актуальність соціальної та солідарної економіки в міжнародній практиці зросла саме у зв'язку із визначенням її, як окремого сектору економіки, який має важливе значення для забезпечення загальної ефективності функціонування усієї економічної системи в аспекті забезпечення збалансованості

інтересів суспільства та суспільного виробництва загалом. Саме тому ССЕ нині набуває ознак самостійного сектору, як частина загальної економічної системи держави, котра формує мотивацію до розширеного створення нових робочих місць, стимулювання активного підприємництва, задоволенням споживчого попиту та отриманням прибутку. Відповідно, в умовах, коли глобальна економічна система перебуває в процесі цифрової трансформації під впливом інтенсивного розвитку інформаційних технологій, зростають також очікування зростання ефективності і від ССЕ [1 : 6].

Соціальна економіка є ключовим елементом моделі соціальної ринкової економіки, яка прагне збалансувати економічну свободу з соціальною справедливістю та компенсацією для населення. Що ж стосується солідарної економіки (яка часто розглядається як частина ширшої соціальної та солідарної економіки, ССЕ), то її переваги полягають у здатності балансувати економічну діяльність із соціальною справедливістю та екологічною стійкістю. На відміну від традиційного бізнесу, солідарна економіка ставить на перше місце людей та соціальну місію, а не лише прибуток (див. табл. 1).

Таблиця 1

Порівняння переваг ССЕ за допомогою різних економічних аспектів

Соціальна економіка			Солідарна економіка		
Соціальні переваги	Економічні переваги	Екологічні переваги	Соціальні та демократичні переваги	Економічні переваги	Переваги стійкості
Посилення соціальної згуртованості та інклюзії (організації соціальної економіки (кооперативи, фонди, асоціації) часто створюють робочі місця для вразливих груп населення (люди з інвалідністю, довгострокові безробітні, молодь без досвіду), зменшуючи соціальне відчуження)	Створення стійких робочих місць (соціальні підприємства часто менше орієнтовані на швидке отримання прибутку, тож це може сприяти створенню більш стабільних та якісних робочих місць, стійких до короткострокових економічних коливань)	Просування циркулярної економіки (організації часто займаються повторним використанням, ремонтом та переробкою, це допомагає зменшити відходи та сприяє ефективному використанню ресурсів)	Посилення солідарності та взаємодопомоги (організації, як-от кооперативи, кредитні спілки, або мережі взаємодопомоги (продовольчі мережі між містом і селом), забезпечують підтримку та захист для своїх членів у разі економічних чи соціальних труднощів)	Реінвестування прибутку (основна частина отриманого прибутку реінвестується в розвиток самого підприємства та досягнення його соціальної місії, а не виплачується акціонерам)	Якісні робочі місця (такі організації часто пропонують більш стабільні та гідні умови праці, оскільки працівники є частиною процесу прийняття рішень та отримують справедливішу частку результатів праці)
Забезпечення доступу до послуг (можуть надаватися життєво важливі послуги (догляд за дітьми, догляд за людьми похилого віку,	Стимулювання інновацій (часто знаходяться креативні рішення для складних соціальних та екологічних проблем, створюються	Стижке виробництво та споживання (організації приділяють увагу екологічно чистим методам виробництва та	Справедливе управління (характерною рисою є демократичне управління («одна особа – один голос»), де рішення приймаються	Сприяння циркулярній економіці (багато солідарних ініціатив (майстерні з ремонту, спільне використання	Економічна стійкість (завдяки сильнішим соціальним зв'язкам та місцевій орієнтації, солідарні організації

освіта) у громадах, де їх бракує, особливо у сільській місцевості або в районах із підвищеною бідністю)	інноваційні моделі бізнесу та послуг (наприклад, переробка відходів, зелена енергетика))	просувають етичне споживання)	спільно, а не лише власниками капіталу)	ресурсів, екологічне сільське господарство) за своєю суттю підтримують сталий розвиток та ефективне використання ресурсів, зменшуючи екологічний слід)	можуть бути більш стійкими до зовнішніх економічних криз, оскільки вони менше залежать від глобальних фінансових ринків)
Розвиток місцевих громад (завдяки своїй орієнтації на місцеві потреби, соціальна економіка стимулює підвищення місцевого розвитку та соціальної відповідальності)	Диверсифікація економіки (соціальна економіка додає різноманіття до економічного ландшафту, пропонуючи альтернативу традиційному бізнесу та посилюючи економічну стійкість у кризові часи)		Соціальна інклюзія (солідарні підприємства активно створюють робочі місця та надають послуги для вразливих верств населення (люди з інвалідністю, безробітні), сприяючи їхній інтеграції в суспільство та економіку)		
Сприяння демократичному управлінню (часто передбачається участь зацікавлених сторін (працівників, користувачів, членів громади) у прийнятті рішень, що підвищує прозорість та довіру)	Реінвестування прибутку (отриманий прибуток зазвичай реінвестується у досягнення соціальної місії організації, а не розподіляється між акціонерами)		Розвиток місцевих громад (оскільки діяльність часто орієнтована на місцеві потреби та територіальний розвиток, солідарна економіка допомагає створювати стійкі та самодостатні громади)		

Солідарна економічна діяльність базується на задоволенні потреб спільноти з обов'язковим досягненням конкретного результату як для конкретного індивідуума чи організації, так і для більш широкої групи здобувачів вигоди. У її основі лежить певна солідарна практика партнерської взаємодії, яка сприяє розв'язанню нагальних проблем соціуму та приносить певну матеріальну і нематеріальну користь. Фокус уваги в моделі солідарної економіки часто спрямований на мікро-, малі та середні підприємства, які розглядаються як основні актори на локальному та регіональному рівні з одночасним обмеженням впливу

великих корпорацій. Формалізація сектору солідарної економіки відбувається у межах діяльності Європейської комісії та розглядається як подальший етап розвитку соціальної економіки [2 :16].

Ця таблиця узагальнює та підтверджує всі вищевказані факти про важливість розвитку ССЕ та цінність їхніх переваг над іншими видами економічної діяльності.

Основні висновки. Терміни «соціальна та солідарна економіка» та «соціальне підприємництво» – це не єдині терміни, що використовуються для опису феномену ССЕ. Соціальна економіка, солідарна економіка, низова економіка, третій сектор та некомерційні організації – це взаємопов'язані поняття. Вони виникли в різних країнах і мають різні теоретичні основи, що відображають специфіку та масштаби цієї форми економічної діяльності. У даній роботі було побудовано порівняльну таблицю переваг соціальної та солідарної економік, яка допомагає більш чітко зрозуміти функціонування цих сфер і зробити висновки щодо їхньої важливості як у нашій країні, так й у світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дзямулич М. Формування соціальної економіки в Україні. *Економічний форум*. 2022. Том 12. № 3. С. 3–8. URL : <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2022-3-1> (дата звернення: 01.12.2025)
2. Мотузенко О., Бондаренко В. Солідарна економіка : методичний посібник / Проект USAID. «Економічна підтримка України». Київ : Арт Ок, 2023. 69 с. URL : <https://ants.org.ua/wp-content/uploads/2024/01/solidarna-ekonomika-posibnyk.pdf> (дата звернення: 01.12.2025)
3. Сотник І. Соціальна та солідарна економіка : навчальний посібник. Суми : Сумський державний університет, 2022. 247 с.

Наталія ЖЕДЕНКО,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 курсу
соціально-гуманітарного факультету

Науковий керівник: **Олена ЗАДВОРНА,**
старша викладачка (БДПУ)

ПІДПРИЄМНИЦТВО – СТРИЖЕНЬ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

Актуальність. Нині підприємництво є провідним сектором ринкової економіки та має значний внесок в економіку в цілому. Підприємництво сформувало новий світовий прошарок «підприємець – власник». Дана тема допоможе краще розкрити поняття «підприємництва» та зрозуміти важливість цього сектору економіки як фундатора світових підприємств.

Ступінь досліджуваності проблеми. Оскільки підприємництво відіграє неабияку роль у створенні економічних відносин, то дослідженням цієї теми цікавилася та займалося доволі багато світових учених. Світові вчені, що займалися дослідженням цієї теми: Р. Кантільйон, А. Сміт, Ж.-Б. Сей, А. Тюнен, Ф. Уокер, Й. Шумпетер, Ф. Найт, П. Друкер, Ф. Хайск, К. Веспер, П. Самуельсон, В. Зомбарт, Р. Хізрич, Б. Карлоф.

Мета і методи дослідження. Метою нашого дослідження є розкриття рушійних аспектів підприємництва, його вплив на економічні відносини як у всьому світі, так і в Україні. А також вплив підприємництва власне на розвиток та діяльність підприємств. Методами дослідження даної теми є такі: економіко-статистичний, монографічний, розрахунково-конструктивний, балансовий, нормативний, економіко-математичний, експериментальний, абстрактно-логічний, макроекономічний та мікроекономічний.

Сутність дослідження. Підприємництво – самостійна, ініціативна, систематична діяльність на власний ризик виробництва продукції, виконання робіт чи послуг або заняття торгівлею з метою отримання прибутку [3]. Саме поняття підприємництва, його сутнісне наповнення зазнало впродовж історичного шляху розвитку господарських відносин значної трансформації. Підприємництво безпосередньо пов'язане з діяльністю підприємця. Разом з тим, перші спроби систематичного теоретичного осмислення підприємництва беруть початок з XVII ст., хоча співтовариства, які складалися з ремісників, купців, лихварів, з'явилися значно раніше. Надалі зміст аналізованих понять ускладнюється і підприємець все частіше виступає як особа, яка приймає на себе відповідальність за результати діяльності та ризики її реалізації, завдяки втіленню інноваційних ідей [2 : 22]. Рушійною силою розвитку сучасного підприємства виступає самостійна ініціативна діяльність, сформована на власний розсуд та спрямована на отримання прибутку, тобто підприємництво. В сучасних умовах розгортання економічних процесів основна роль повинна відводитися підприємництву, як: самостійній ініціативній діяльності, здійснюваній на власний ризик з метою отримання прибутку; одній з функцій організації власної справи, діяльності, бізнесу; системі відносин між підприємцями в їх господарській діяльності, які відбуваються в умовах змагання та спрямовані на пошук нових способів комбінації факторів виробництва; сукупності оригінальних поглядів і підходів до прийняття рішень, які реалізуються в господарському житті; особливій формі економічної активності, яка заснована на самостійній ініціативі, відповідальності та ініціативній підприємницькій діяльності; сфері суспільних відносин, заснованих на економічній ефективності,

раціональному використанні організаційних та фінансових ресурсів, орієнтованості на матеріально-технічний розвиток тощо [2 : 22]. Згідно з даними економічної науки підприємцями (тобто особами, які займаються підприємницькою діяльністю з метою привласнення прибутку) можуть бути до 5% населення. Отже, не кожна людина може стати підприємцем, так само, як і художником, ученим, адвокатом тощо. З погляду рушійних сил підприємництва важливими рисами підприємця є цілеспрямованість, енергійність, наполегливість, ініціативність, працелюбність, готовність до ризику тощо [3]. Основу підприємницької діяльності складає певна форма чи вид власності: приватна, акціонерна, державна, кооперативна. Суб'єкти підприємницької діяльності: фізичні особи, тобто громадяни України та інших держав, не обмежені законом у правоздатності; юридичні особи усіх форм власності. Сутність підприємництва більш глибоко розкривається через його основні функції: ресурсну – мобілізація капіталу (фінансів), трудових, матеріальних, інформаційних та інтелектуальних ресурсів; організаційну – поєднання передових методів організації праці та виробництва із сучасною структурою управління й контролю господарської діяльності підприємств і фірм; інноваційну – сприяння матеріалізації нових ідей, здійснення техніко-економічних розробок, проєктів у процесі ринкових перетворень [1 : 22]. Для підтримки малого підприємництва в Україні реалізуються щорічні заходи Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва та регіональні програми розвитку малого підприємництва. Функціонує розгалужена інфраструктура підтримки підприємництва, яка налічує: 69 бізнес-інкубаторів, 438 бізнес-центрів, 243 фонди підтримки підприємництва, 659 кредитних спілок, 457 страхових організацій, 760 лізингових центрів, 2254 аудиторські фірми та приватних аудитори, 2988 інвестиційних та інноваційних фондів та компаній. На регіональному рівні впроваджено механізм часткового відшкодування з місцевих бюджетів відсоткових ставок за кредитами, залученими суб'єктами малого і середнього підприємництва для реалізації інвестиційних проєктів. Існує кілька способів оподаткування доходів фізичних осіб суб'єктів підприємницької діяльності, кожен з яких регулюється відповідними законодавчими актами і має свої вимоги, обмеження та переваги, тому кожен суб'єкт підприємницької діяльності – фізична особа самостійно, за своїм бажанням, може обрати той, що найбільше відповідає умовам та особливостям здійснення підприємницької діяльності [1 : 24]. У сучасних умовах розгортання економічних процесів основна роль повинна відводитися підприємству, як: самостійній ініціативній діяльності, здійснюваній на власний ризик з метою отримання прибутку; одній з функцій організації власної справи, діяльності, бізнесу; системі відносин між підприємцями в їх господарській діяльності, які

відбуваються в умовах змагання та спрямовані на пошук нових способів комбінації факторів виробництва; сукупності оригінальних поглядів і підходів до прийняття рішень, які реалізуються в господарському житті; особливій формі економічної активності, яка заснована на самостійній ініціативі, відповідальності та ініціативній підприємницькій діяльності; сфері суспільних відносин, заснованих на економічній ефективності, раціональному використанні організаційних та фінансових ресурсів, орієнтованості на матеріально-технічний розвиток тощо [2 : 22].

Основні висновки. Підприємництво відіграє ключову роль у розвитку підприємства та економічних відносин у цілому. Воно є рушійною силою інновацій у світовій економіці, конкурентоспроможності та економічного зростання. Підприємці створюють нові робочі місця, розробляють нові продукти та послуги, а також стимулюють економічну активність. Загалом, дослідження підприємництва є досить високим. Існує безліч досліджень, які вивчають різні аспекти цієї теми. Ці дослідження мають важливе теоретичне та практичне значення у формуванні економічного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Длугопольський О., Вірковська А. Економіка і я : посібник серії «Шкільна бібліотека» для 7 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль : Астон, 2020. 144 с.
2. Економіка підприємства : підручник / під заг. ред. д.е.н., проф. Ковальської Л.Л. та проф. Кривов'язюка І.В. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2020. 700 с.
3. Організація бізнесу. Менеджмент підприємницької діяльності : навч. посібник / О. М. Скібіцький, В. В. Матвеев, Л. І. Скібіцька. URL : https://pidru4niki.com/1405090841984/menedzhment/funktsiyi_rushiyni_sili_pidpriyemnitstva (дата звернення: 17.04.2024)

Егор КАЛЬМА,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу
соціально-гуманітарного факультету
Науковий керівник: **Олена ЗАДВОРНА,**
старша викладачка (БДПУ)

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМИ «ДОСТУПНІ КРЕДИТИ 5-7-9%» ЯК ЕЛЕМЕНТА ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ МСП У 2022–2025 РР.: ВПЛИВ НА КРЕДИТУВАННЯ ТА ІНВЕСТИЦІЙНУ АКТИВНІСТЬ

Актуальність. Доступ до фінансування є критичним чинником стійкості МСП у воєнний та повоєнний період: саме МСП забезпечує зайнятість на місцях, швидко адаптується до шоків та може бути

драйвером локальної відбудови. Водночас ризики війни (невизначеність, руйнування активів, логістичні обмеження) підвищують премію за ризик і погіршують умови кредитування. У таких умовах програма «Доступні кредити 5-7-9%» виступає елементом фінансово-кредитної інфраструктури, який через механізм компенсації/гарантій здешевлює ресурси та частково знижує ризики для банків і позичальників

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблематика ефективності програми кредитування на доступному рівні розглядається низкою науковців, зокрема, працями О. Крилової, Н. Штефан, Н. Кравченко, К. Московець, які аналізують інструменти держпідтримки (в т.ч. кредитні програми) та підходи до оцінювання їх ефектів для бізнес-середовища. Важливий макрофінансовий контекст формує НБУ: у 2025 р. він фіксує, що зростання кредитування бізнесу відбувається переважно поза межами держпідтримки, а частка субсидійованих позик у гривневому портфелі бізнесу зменшилася до 27,4%, що є ключовим для оцінки «додатковості» програми [3].

Мета і методи дослідження. Мета дослідження полягає в оцінці ефективності програми «Доступні кредити 5-7-9%» як елемента фінансово-кредитної інфраструктури МСП у 2022–2025 рр. через її внесок у підтримку кредитування та стимулювання інвестиційної активності підприємств. Методологічну основу становлять аналіз і синтез механізмів програми, статистичний та порівняльний аналіз динаміки й структури кредитів за офіційною щотижневою звітністю Мінекономіки у зіставленні з загальними тенденціями банківського кредитування за матеріалами НБУ.

Сутність дослідження. Фінансово-кредитна інфраструктура МСП включає банки, державні/донорські інструменти підтримки (компенсації ставок, гарантії, гранти), а також процедурні та цифрові канали доступу до фінансування. Програма «5-7-9%» інтегрує банківський кредит із державною підтримкою – здешевленням кредитних ресурсів через компенсації або застосуванням державних гарантій, а реалізація відбувається через Фонд розвитку підприємництва та уповноважені банки [2]. Це дозволяє поєднати оцінку ризику банком із політичною метою держави – підтримати кредитування сектору, який у кризу є вразливим до «кредитного стискання».

Суттєвою рисою 2022–2025 рр. є адаптація умов до воєнних ризиків та переорієнтація на інвестиційне відновлення. Для бізнесу у зонах високого воєнного ризику передбачено спеціальні умови – знижена ставка на інвестиційні кредити 1% упродовж перших 5 років та 5% надалі [2]. З 2024 року програма декларує фокус на підтримці інвестиційних проєктів, що створюють робочі місця, сприяють модернізації та відновленню економіки. На рівні банків-учасників інвестиційні цілі конкретизуються як придбання/модернізація

основних засобів, нерухомості та землі під бізнес, реконструкція, інтелектуальна власність, енергоефективність тощо [4].

За офіційною щотижневою статистикою, від початку 2025 року в межах програми бізнес залучив майже 27 тис. кредитів на 79,9 млрд грн, а структура розподілу коштів демонструє одночасно антикризову й інвестиційну логіку: 22,7 млрд грн спрямовано на кредитування у зоні високого воєнного ризику, 20,7 млрд грн – на розвиток переробної промисловості, 20,6 млрд грн – на інвестиційні проекти [2]. Кумулятивно (з лютого 2020 р.) підприємці отримали 131,5 тис. кредитів на майже 446 млрд грн, з них у період воєнного стану – 96,6 тис. кредитів на 356,4 млрд грн [2]. Отже, основний масив підтримки припадає саме на 2022–2025 рр., що логічно відповідає потребі в антикризовому фінансуванні та відновленні.

Для річної динаміки 2022–2024 рр. показовими є узагальнені оцінки наукових джерел: за наведеними у статті даними, сума кредитів за програмою зростала від 112,7 млрд грн (2022 рік) до 128,5 млрд грн (2023 рік) і становила 125,3 млрд грн (2024 рік), що інтерпретується як стабільно високий рівень залучення кредитів у період війни [2]. Водночас відмінності між такими узагальненнями та оперативною офіційною статистикою можливі через різні «зрізи» даних і методологію обліку (дата відсічення, класифікації напрямів, урахування пролонгацій тощо), що слід враховувати при формалізованій оцінці ефективності.

Регіонально програма концентрується також у прифронтових/ризикових областях: до лідерів за кількістю кредитів входять, зокрема, Дніпропетровська, Одеська, Київська, Харківська області [2]. Галузево найбільші обсяги залучаються агросектором, переробкою та торгівлею, що узгоджується з потребою підтримки ланцюгів постачання та виробничої бази.

Ефективність програми доцільно розглядати через три групи критеріїв: масштаб/охоплення, додатковість (чи створює програма приріст кредитування понад ринкові тренди) та інвестиційний ефект.

Масштаб і місце програми в кредитуванні бізнесу. З одного боку, оперативні дані показують значні обсяги і диверсифікацію напрямів у 2025 р. [2]. З іншого – банківська статистика демонструє, що кредитування МСП у 2025 р. зростає загалом: у III кварталі кредити МСП збільшилися на 7,7% кв/кв та на 32,5% р/р, а їх частка в портфелі становила 60,8% [3]. Це означає, що програма функціонує в середовищі відновлення кредитного ринку, де роль державної підтримки може переходити від «масового антикризового фінансування» до більш таргетованого інструменту.

Додатковість і «витіснення» ринкового кредиту. Важливий сигнал дає співвідношення субсидійованого й несубсидійованого

кредитування. За даними НБУ, у III кварталі 2025 р. чисті гривневі кредити за програмою «5-7-9%» зросли лише на 1,5%, тоді як поза програмою – на 11,4%, а частка субсидійованих кредитів у гривневому портфелі бізнесу зменшилася до 27,4% [3]. Така динаміка має подвійне трактування: позитивний сценарій – ринок «підхоплює» кредитування без бюджетної підтримки; ризиковий сценарій – програма стає менш доступною або менш привабливою для частини позичальників через адміністративні/заставні вимоги, ліміти та процедури. Важливо підкреслити, що падіння частки субсидійованих кредитів не обов'язково означає зниження ефективності – у 2025 р. це може бути ознакою нормалізації фінансового сектору й перефокусування підтримки на найбільш ризикових та інвестиційно значущих сегментах.

Інвестиційний ефект і стимули до модернізації. Інвестиційна складова в 2025 р. проявляється як у цільовому фокусі програми, так і в структурі виданих коштів: інвестиційні проекти входять до трійки найбільших напрямів за сумою (20,6 млрд грн з початку 2025 р.) [2]. Паралельно НБУ фіксує швидке зростання довгострокових кредитів на капітальні інвестиції: їх обсяг зріс на 59,8% р/р, а частка довгострокових кредитів у чистому гривневому портфелі бізнесу підвищилася до 25,5% [3]. Це створює макрофінансове підґрунтя для інвестиційного пожвавлення, хоча причинно-наслідковий внесок саме програми потребує окремої економетричної ідентифікації (на рівні підприємств/галузей).

Отримані результати свідчать, що програма «Доступні кредити 5-7-9%» у 2022–2025 рр. виконувала роль одного з ключових інституційних інструментів фінансово-кредитної інфраструктури МСП, забезпечуючи масштабне залучення ресурсів у період підвищених ризиків та підтримуючи інвестиційні напрями й кредитування у зоні високого воєнного ризику. Водночас порівняння з тенденціями банківського сектору показує поступову нормалізацію кредитного ринку: у 2025 році ринкове (несубсидійоване) кредитування домінує, а частка субсидійованих кредитів у гривневому портфелі бізнесу скорочується, що означає зсув ролі програми від «масового антикризового» інструмента до більш таргетованого механізму де-ризування інвестицій та підтримки вразливих сегментів. Практичні оцінки бізнес-середовища підкреслюють, що попит на довгострокове інвестиційне фінансування зберігається, але його стримують висока вартість ресурсів, вимоги до застави та складність процедур, тому ефективність програми дедалі більше визначається не лише рівнем ставки, а й доступністю та транзакційними витратами отримання кредиту. Перспективи підвищення результативності програми доцільно пов'язувати з посиленням гарантійного/ризик-шерінгового компонента саме для інвестиційних проєктів (особливо у прифронтових регіонах), стандартизацією та цифровізацією процесів подання й

супроводу заявок через банки-учасники, а також із більш чітким таргетуванням підтримки на проекти відбудови, модернізації та енергоефективності з вимірюваними результатами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крилова О. В., Штефан Н. М., Кравченко Н. О., Московець К. Є. Ефективність державної підтримки українського бізнесу в умовах економічної нестабільності. *Economics Bulletin of Dnipro University of Technology*. 2025. № 3. С. 102–110. URL : https://ev.nmu.org.ua/docs/2025/3/EV20253_102-110.pdf (дата звернення: 16.12.2025).
2. Міністерство економіки, довілля та сільського господарства України. «Доступні кредити 5-7-9%»: щотижнева статистика. 09.12.2025. URL : <https://me.gov.ua/News/Detail/788527c7-8557-4691-92d6-2c7de8445c97?lang=uk-UA&title=DostupniKrediti> (дата звернення: 16.12.2025).
3. Національний банк України. Огляд банківського сектору. Листопад 2025 року. URL : https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Banking_Sector_Review_2025-11.pdf (дата звернення: 19.12.2025).
4. ПриватБанк. Кредити 5-7-9% для бізнесу: умови державної програми кредитування підприємств. URL : <https://privatbank.ua/business/5-7-9> (дата звернення: 16.12.2025).

Оксана КОЛОСЮК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
соціально-гуманітарний факультет
Науковий керівник: **Людмила ЗАВІДНА,**
д.екон.н., професор (БДПУ)

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Банківське кредитування відіграє важливу роль в економіці, оскільки забезпечує населення та підприємства необхідними фінансовими ресурсами. Завдяки кредитам підвищується купівельна спроможність, розширюється виробництво та підтримується розвиток різних галузей господарства. У сучасних умовах особливого значення набуває кредитування фізичних осіб, яке є одним із найбільш поширених видів банківських операцій.

Проблеми розвитку банківського кредитування населення розглядали у своїх працях такі науковці, як О. Гулюк, Л. Зайцева, І. Кривенко, Т. Коваленко, І. Лютий, С. Науменкова, О. Римар, С. Степаненко, а також зарубіжні дослідники – Дж. Стігліц, К. Рогофф.

Для кращого розуміння сутності банківського кредитування доцільно розглянути поняття кредиту та його економічний зміст.

Поняття «кредит» походить від латинського слова *creditum*, що означає «позика» або «довіра». Як економічна категорія кредит

виник у процесі розвитку товарно-грошових відносин і пов'язаний із появою майнової диференціації в суспільстві. На початкових етапах свого розвитку кредит мав натуральну форму і використовувався переважно для задоволення поточних потреб або сплати боргів. Із розвитком ринкових відносин кредит поступово набув грошової форми та став важливим елементом фінансової системи.

У науковій літературі поняття «кредит» розглядають у вузькому та широкому значенні. У вузькому значенні поняття «кредит» розуміється як операція з надання банком грошових коштів позичальнику на визначених умовах і на підставі кредитного договору. У широкому значенні поняття кредиту охоплює не лише класичні кредитні операції, а й інші фінансові операції кредитного характеру, зокрема лізинг, факторинг та інші види фінансових послуг, які пов'язані з відстрочкою платежу або передачею коштів у тимчасове користування [4].

У сучасній економічній теорії існують різні підходи до визначення сутності поняття «кредит». Один із них полягає в ототожненні поняття кредиту з матеріальними або грошовими ресурсами, що передаються в позику. Однак такий підхід не повною мірою відображає економічний зміст поняття кредиту, оскільки зосереджується переважно на правовій формі позики. Інший, більш поширений підхід розглядає кредит як систему економічних відносин, що виникають у процесі руху позичкового капіталу. Саме цей підхід дає можливість глибше дослідити економічну природу поняття кредиту, закономірності його функціонування та роль у розвитку економіки [1 : 280-281].

Кредит відіграє важливу роль у функціонуванні економіки. Він забезпечує трансформацію грошового капіталу в позичковий, сприяє акумулюванню тимчасово вільних грошових коштів підприємств, населення і держави та їх подальшому використанню на умовах платності й повернення. За допомогою кредиту відбувається перерозподіл фінансових ресурсів між галузями економіки, вирівнювання норми прибутку, концентрація і централізація капіталу. Крім того, кредит є важливим чинником забезпечення науково-технічного прогресу, інноваційного розвитку та розширеного відтворення [1 : 281-282].

Особливе місце в системі кредитних відносин займає банківський кредит, який є найбільш поширеною формою кредиту, оскільки саме банки виступають основними фінансовими посередниками, які акумулюють значні обсяги ресурсів і спрямовують їх на кредитування економіки та населення. Банківський кредит можна визначити як форму передачі грошових коштів у тимчасове користування на умовах повернення, строковості, платності та цільового використання [1 : 283-285].

Банківське кредитування фізичних осіб є важливою складовою загальної системи банківського кредитування та передбачає надання

банками грошових коштів населенню для задоволення споживчих або інвестиційних потреб. Кредитування фізичних осіб відіграє важливу роль у розвитку економіки, оскільки сприяє підвищенню купівельної спроможності населення, стимулює виробництво товарів і послуг, активізує внутрішній попит і забезпечує додаткові джерела доходів банківських установ [2 : 81-82].

З економічної точки зору банківський кредит є формою тимчасового перерозподілу вільних фінансових коштів за принципом повернення, строковості та платності. Він існує для задоволення суспільних потреб у споживанні і фінансуванні інвестицій: завдяки кредиту громадяни можуть купувати житло, транспорт, оплачувати навчання та вирішувати інші поточні завдання за умов дефіцитних поточних доходів. Кредитна операція є основною активною операцією банку і забезпечує банку значну частку доходів у вигляді процентів. Водночас вона пов'язана з кредитним ризиком – можливістю неповернення позики. Тому для банків характерною функцією кредитування є ретельна оцінка платоспроможності клієнта та забезпечення кредиту, що відповідно покращує фінансову стійкість банківської системи [3]. Банківський кредит відіграє важливу роль для основних учасників економічних відносин (рис. 1).

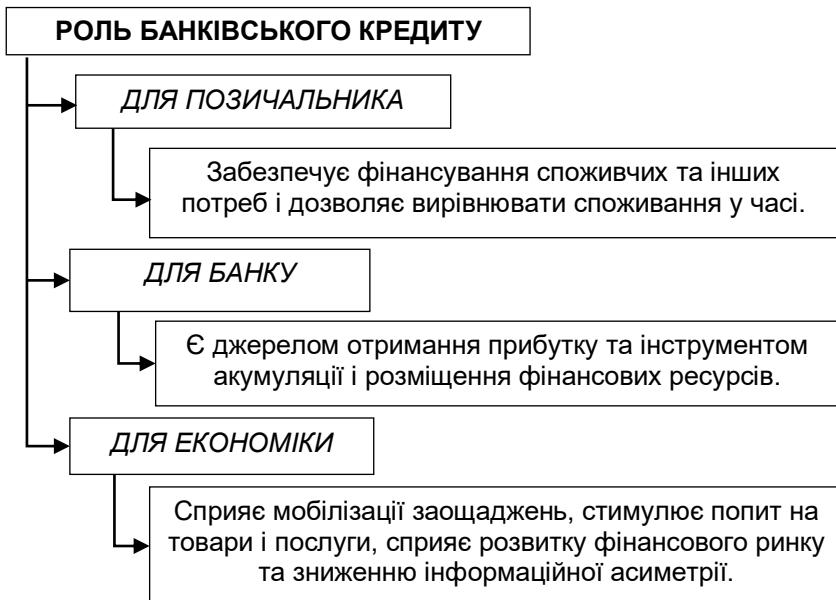

Рис. 1. Роль банківського кредиту для основних учасників економічних відносин

Кредити фізичних осіб класифікуються за різними ознаками, передусім за цільовим призначенням. Основними видами таких кредитів є [3; 5]: **іпотечні кредити** (на купівлю або будівництво нерухомості); **автокредити** (на придбання автомобілів); **споживчі кредити** (на купівлю товарів тривалого користування або інші особисті потреби); **освітні кредити** (на оплату навчання); **кредити для вирішення термінових потреб** («швидкі» позики). Окремо виділяють **револьверні кредити** – кредитні картки й овердрафти, за якими позичальник може декілька разів отримувати кошти в рамках узгодженого ліміту.

Банківські кредити фізичних осіб класифікуються за рядом ознак, основними з яких є строк кредитування, характер забезпечення, цільове призначення, валюта кредиту та рівень кредитного ризику [4].

Функції банківського кредиту фізичних осіб також багатогранні. Окрім прибутковості банку, кредит виконує розподільчу та стимулюючу функцію, тимчасово перерозподіляючи ресурси між споживачами та галузями економіки. Кредитування населення сприяє підтримці внутрішнього попиту, зростанню споживання і, як наслідок, економічному зростанню. Водночас банки використовують кредитування як інструмент реалізації своєї кредитної політики – шляхом різних процентних ставок та умов обслуговування вони стимулюють або стримують попит на позики в залежності від макроекономічної ситуації та внутрішньобанківських стратегічних цілей. Так, у воєнний час банки, зіткнувшись із підвищеним кредитним ризиком, посилили вимоги до позичальників і резервування кредитів, що є логічним наслідком принципу мінімізації ризиків. [2; 4].

В останні роки в Україні спостерігаються помітні тенденції в сфері роздрібного кредитування. Зокрема, в період 2018-2023 рр. обсяги кредитів фізичним особам зростали, причому істотно збільшилася доля кредитів у національній валюті. Банки почали менше видавати валютних позик (на тлі макроекономічної турбулентності 2022-2023 рр.) й активно переходити на гривневі кредити. Одночасно стрімко розвивається **онлайн-кредитування** і фінтех-сервіси: з'явилися сервіси, що дозволяють подавати заяву та отримувати рішення про кредит в електронному вигляді за лічені хвилини. Збільшилася роль кредитних брокерів і агрегаторів, які допомагають клієнтам обирати найвигідніші умови між банківськими пропозиціями [3; 5].

У 2022–2024 роках кредитування населення відбувалося в умовах повномасштабної війни, що спричинило невизначеність і посилений контроль з боку НБУ. За даними [5], після початку військових дій значно зросла частка кредитів з простроченою заборгованістю (NPL), «дефолти за споживчими кредитами залишаються дещо вищими за довоєнний рівень». Разом з тим, попит на споживче кредитування демонстрував поступове відновлення: «відновлення кредитування – одна з головних тенденцій, що прослідковувалася останнім часом»,

відзначають дослідники, зокрема завдяки активізації кредитування за кредитними картками. Позитивною тенденцією 2023-2024 рр. стало й поживлення іпотечного ринку (насамперед завдяки державній програмі «ЄОселя»), хоча він все ще значно поступається докризовим рівням. Зберігається зростання кредитного портфеля банків у роздрібному сегменті – за III квартал 2024 р. банки збільшили портфель кредитів населення приблизно на 20% порівняно з аналогічним періодом 2023 р., що перевищує темп інфляції [2 : 82-83; 4].

Банківське кредитування фізичних осіб в Україні регулюється численними законодавчими та нормативними актами. Відносини між банком і клієнтом підпорядковані положенням Цивільного кодексу України та спеціальних законів – передусім Закону України «Про банки і банківську діяльність», що визначає правовий статус банків і їх операцій, зокрема кредитних. Особливо важливим нормативним актом є Закон України «Про споживче кредитування» (2016 р.), який визначає правові засади відносин споживчого кредиту. Цей закон встановлює обов'язкові вимоги до інформації, яку банк повинен надати клієнту (розмір і спосіб нарахування процентів, щоденна ставка, повна вартість кредиту тощо) і формалізує договірні відносини з позичальником.

Таким чином, банківське кредитування фізичних осіб є важливою складовою фінансової системи та одним із ключових напрямів діяльності банківських установ. Воно забезпечує перерозподіл фінансових ресурсів, сприяє підвищенню купівельної спроможності населення, розвитку виробництва та економічному зростанню. Водночас ефективність кредитування залежить від дотримання принципів кредитної діяльності, належної оцінки кредитоспроможності позичальників, управління кредитними ризиками та дотримання вимог чинного законодавства і нормативних актів Національного банку України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зайцева Л. О. Банківська система України: стан, проблеми розвитку. *Бізнес Інформ: економіка, фінанси, грошовий обіг і кредит*. 2020. № 1. С. 280–285.
2. Колосюк О. В., Завідна Л. Д. Аналіз банківського кредитування фізичних осіб в умовах воєнного стану. *International Scientific and Practical Conference «Strategic Guidelines for the Development of Science, Education, Technologies, and Key Spheres of Public Life»*: Conference Proceedings (November 10, 2025). Boston, USA: Golden Quill Publishing, 2025. P. 81–84. URL : <https://www.economics.in.ua/2025/11/10.html> (дата звернення: 07.02.2026)
3. Степаненко С. В., Римар О. Г., Гулюк О. І. Методи вдосконалення управління кредитним портфелем банку в сучасних умовах. *Наукове фахове видання «Ефективна економіка»*. 2021. № 2 (3). С. 80–88. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2021/90.pdf (дата звернення: 07.02.2026).
4. Україна. НБУ. Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text>

(дата звернення: 12.02.2026).

5. Фізична особа. URL : <https://youcontrol.com.ua/topics/fizychna-osoba/> (дата звернення: 12.02.2026).

Поліна ЛЕБЕДЄВА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 2 курсу

соціально-гуманітарного факультету

Науковий керівник: **Олена ЗАДВОРНА,**

старша викладачка (БДПУ)

ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Фінансово-кредитне регулювання є одним із ключових механізмів державного впливу на економічні процеси. Через бюджетну, податкову та грошово-кредитну політику держава забезпечує макроекономічну стабільність, контроль інфляції, стимулювання економічної активності та підтримку соціальної сфери. В умовах високої невизначеності, спричиненої геополітичними ризиками, структурними змінами на ринках капіталу та зростанням витрат на оборону, роль держави у регулюванні фінансових потоків значно посилюється.

Особливо актуальною тема стає у період післявоєнного відновлення економіки України та інтеграції у фінансові ринки ЄС. Зростання дефіциту бюджету, залежність від міжнародної фінансової допомоги, необхідність модернізації банківського сектору, волатильність валютного курсу та потреба у захисті споживачів фінансових послуг формують підвищений попит на ефективні державні інструменти фінансово-кредитного регулювання. Саме держава забезпечує функціонування механізмів, які пом'якшують економічні кризи, стимулюють інвестиції, підтримують зайнятість та забезпечують стійкість фінансової системи.

У цьому контексті дослідження державних інструментів фінансової, бюджетної та монетарної політики є критично важливим для удосконалення моделі розвитку економіки України та забезпечення стійкості національного фінансового ринку.

Проблематику фінансово-кредитного регулювання досліджували українські економісти, зокрема С. Глібко, В. Гриньова, О. Жавнерчик. Серед зарубіжних авторів фундаментальними залишаються праці Дж. Кейнса, П. Самуельсона щодо механізмів макроекономічного регулювання. Питання регулювання фінансового сектору розглядаються також у сучасних нормативно-правових актах України, зокрема у Законі України «Про фінансові послуги та фінансові компанії», а також у нормах, що регулюють діяльність банківського та небанківського сектору [5].

Мета дослідження полягає в аналізі державних інструментів фінансово-кредитного регулювання економіки України та оцінити їхню ефективність у сучасних умовах. Для досягнення поставленої мети було поставлено наступні завдання дослідження: дослідити зміст і форми фінансової політики держави; проаналізувати механізм державних видатків і бюджетний мультиплікатор; розглянути податкову політику та її вплив на економічну активність; дослідити механізми грошово-кредитної політики України; оцінити роль Національного банку України у фінансово-кредитному регулюванні; проаналізувати державний бюджет України на 2026 рік у контексті регуляторної політики.

У процесі проведення дослідження використовувалися наступні методи: аналіз літератури та законодавства – дослідження теоретичних підходів та нормативної бази; статистичний метод – аналіз даних Мінфіну, Держстату, НБУ; порівняльний метод – аналіз досвіду регулювання в Україні та країнах ЄС;

Державний аспект фінансової політики. Фінансова політика держави охоплює управління бюджетом, доходами, видатками, фінансовими ресурсами та механізмами їх розподілу. Її основна мета – забезпечення макроекономічної стабільності та фінансування суспільно важливих сфер: оборони, освіти, медицини, інфраструктури, розбудови фінансового сектору.

Держава визначає структуру податків, напрями бюджетних витрат, обсяги державних інвестицій і фінансування стратегічних програм. Через фінансову політику уряд формує інституційні умови для сталого розвитку економіки та підтримує функціонування фінансових ринків.

Бюджетна політика та бюджет – 2026. Бюджетна політика базується на плануванні доходів, видатків та їх ефективному виконанні. У грудні 2025 року Верховна Рада ухвалила Державний бюджет України на 2026 рік, який передбачає підсилення оборонних видатків, розширення соціальних програм і збільшення фінансування банківського нагляду та регуляторної інфраструктури [4].

Державні видатки впливають на економіку через мультиплікатор витрат: інвестиції в інфраструктуру, цифровізацію фінансових послуг і підтримку малого бізнесу сприяють збільшенню ВВП та зайнятості. Ефективна бюджетна політика дозволяє державі пом'якшувати циклічні коливання, підтримувати стратегічні сектори та забезпечувати фінансову стабільність.

Податкова політика. Податкова політика визначає правила формування доходів бюджету та впливає на інвестиційну активність, зайнятість і споживання. Держава застосовує податкові стимули для розвитку фінансових компаній, захисту інвесторів, запуску ринку нових фінансових продуктів та підтримки прозорості ринку.

Податковий мультиплікатор дозволяє оцінити вплив зміни податків на обсяг ВВП: зниження податків має потенціал стимулювати економіку, збільшення – стабілізувати бюджет у кризові періоди.

Грошово-кредитна політика. Монетарна політика спрямована на регулювання пропозиції грошей, рівня кредитування, інфляції та валютного курсу. Політика «дорогих грошей» знижує інфляційний тиск, але стримує інвестиції; «дешевих грошей» – стимулює економічне зростання через доступні кредити. У сучасних умовах НБУ застосовує таргетування інфляції, гнучкий валютний курс, облікову ставку, резервні вимоги та операції на відкритому ринку.

Роль Національного банку України. НБУ виконує стратегічну роль у державному фінансово-кредитному регулюванні. Основні функції: забезпечення стабільності національної валюти; регулювання грошового ринку; нагляд за банківською системою; ліцензування небанківських фінансових установ; підтримка стабільності платіжної системи; формування та реалізація стратегії монетарної політики. Саме через інструменти НБУ держава забезпечує стабільність банківського сектору, запобігає фінансовим ризикам і підтримує економічне зростання [5].

Висновки. Фінансово-кредитне регулювання є комплексом державних заходів, спрямованих на забезпечення стабільності та розвитку економіки через бюджетну, податкову та монетарну політики. Державні видатки та податки впливають на економіку через мультиплікатори, а політика «дорогих» і «дешевих» грошей забезпечує баланс між стимулюванням економічного зростання та контролем інфляції.

Національний банк України займає ключове місце у системі державного регулювання, а бюджет-2026 формує важливі орієнтири для фінансової стабільності та розвитку ринків фінансових послуг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глібо С. В. Адаптація послуг банків в Україні до вимог ЄС. *Право та інновації*. 2024. № 4 (40). С. 127–135. URL : <https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/100cf301-e311-483c-afc4-7c9dd9605651/content> (дата звернення: 01.12.2025)
2. Жавнерчик О. В. Державне регулювання економіки та економічна політика. Одеса : ОДЕУ, 2019. 118 с.
3. Про банки і банківську діяльність. Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 02.12.2025)
4. Про Державний бюджет України на 2026 рік. Закон України від 04.12.2025 URL : <https://www.rada.gov.ua/news/razom/268752.html> (дата звернення: 04.12.2025)
5. Про фінансові послуги та фінансові компанії. Закон України від 14.12.2021. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20?utm_source=chatgpt.com#Text (дата звернення: 01.12.2025)

Анастасія ЛІ,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 курсу
соціально-гуманітарного факультету

Науковий керівник: **Тетяна СИДОРЧЕНКО,**

к.еон.н., доцент (БДПУ)

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ

Актуальність теми. У сучасних умовах персонал підприємства є ключовим компонентом його ресурсного потенціалу, оскільки саме люди, їхні знання та навички є основною рушійною силою виробничого процесу та впровадження інновацій. В умовах цифрової трансформації економіки та стрімкого розвитку технологій (штучний інтелект, Big Data, хмарні обчислення) традиційні підходи до управління людьми вимагають докорінного перегляду. Ефективна система управління персоналом дозволяє не лише підвищити продуктивність праці, а й забезпечити стійкість підприємства в умовах надзвичайних ситуацій, зокрема війни та економічної кризи. Згідно зі звітом компанії Deloitte, компанії з сучасними підходами до HR у 2,5 рази краще адаптуються до ринку.

Ступінь досліджуваності проблеми. Питання ефективного управління персоналом та його оптимізації досліджувалися такими відомими вченими, як О. Грішнова, А. Колот, О. Посилкіна, В. Данюк, Л. Балабанова, М. Портер, Д. Макгрегор та інші. Попри значну кількість теоретичних напрацювань, аспекти управління персоналом в умовах цифровізації та специфіка стабілізації кадрового складу в умовах воєнного стану потребують подальшого вивчення.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних положень щодо характеристик персоналу та розробка практичних рекомендацій з оптимізації системи управління ним для підвищення загальної ефективності діяльності підприємства.

Сутність дослідження. Сутність дослідження полягає у розгляді управління персоналом не просто як адміністративної функції, а як комплексної екосистеми, що поєднує підбір, адаптацію, оцінювання, розвиток та мотивацію працівників. Основний акцент робиться на переході від «управління кадрами» до «управління людськими ресурсами» та «управління людиною» (гуманістичний підхід), де працівник є найважливішим інвестиційним ресурсом. Основні напрями сучасних досліджень включають інтеграцію гнучких методологій, автоматизацію процесів, розвиток м'яких навичок та фокус на добробуті працівників.

Система управління персоналом є невід'ємною складовою стратегії ефективного функціонування сучасних організацій. Її значення набуває особливої актуальності в умовах трансформацій, викликаних

як глобалізацією, так і викликами національного масштабу, зокрема станом війни. Формування дієвої системи управління персоналом, що інтегрує інноваційні підходи та відповідає принципам сталого розвитку, сприяє не лише забезпеченню продуктивності організацій, а й укріпленню стійкості суспільства в умовах кризових обставин.

Концептуальні засади управління персоналом ґрунтуються на необхідності гармонійного поєднання інтересів працівників та організацій. Такий підхід забезпечує довгострокову конкурентоспроможність через інвестування в людський капітал, формування адаптивних управлінських моделей і використання цифрових інструментів для підвищення ефективності. Особливістю національного контексту управління персоналом є необхідність врахування впливу зовнішніх викликів, серед яких домінують наслідки військових дій, економічна нестабільність і соціальна вразливість працівників. Зазначені фактори вимагають впровадження інклюзивних підходів, посилення ролі соціальної відповідальності роботодавців і забезпечення рівності можливостей.

До факторів, що впливають на управління персоналом у національній економіці, належить, передусім, соціально-економічний контекст [3]. У періоди економічної нестабільності, спричиненої воєнними діями чи іншими кризами, актуалізується необхідність створення умов для забезпечення працевлаштування, підтримки професійного розвитку та соціального захисту працівників. Значний вплив мають також інституційні фактори, що визначають правове та організаційне середовище функціонування системи управління персоналом. До них належать трудове законодавство, нормативні акти, які регулюють умови праці, та політики, спрямовані на стимулювання інновацій у сфері управління людськими ресурсами [4]. Особливого значення ці аспекти набувають у контексті адаптації до європейських стандартів, які є орієнтиром для України на шляху євроінтеграції.

Культурні та соціальні фактори є не менш важливими, оскільки вони формують основи мотивації, етичних норм і міжособистісних відносин у трудових колективах. Корпоративна культура, заснована на принципах демократичного управління, рівності можливостей і поваги до працівника, стає одним із визначальних чинників, що сприяють розвитку інноваційних підходів до управління персоналом. Крім того, технологічні фактори, такі як цифровізація, автоматизація процесів і впровадження штучного інтелекту, відкривають нові перспективи для вдосконалення управління персоналом [2]. Водночас вони потребують перегляду традиційних моделей взаємодії між працівниками й роботодавцями, створення нових механізмів підготовки та перепідготовки кадрів.

У сучасному контексті, коли трансформаційні виклики диктують необхідність постійного оновлення управлінських практик. Управління компетенціями є центральним елементом сучасної системи управління

персоналом, що забезпечує розвиток професійного потенціалу працівників відповідно до стратегічних цілей організації. Формування компетенцій починається з визначення вимог до професійних і особистісних характеристик працівників, що відповідають завданням організації.

Розробка профілів компетенцій охоплює як базові професійні знання, так і адаптивні навички, зокрема здатність до навчання, критичне мислення та міжособистісну взаємодію. Особливого значення набуває інтеграція нових компетенцій, пов'язаних із цифровізацією та використанням сучасних технологій. Розвиток компетенцій відбувається через впровадження систематичних програм навчання й підвищення кваліфікації, що спрямовані на вдосконалення професійних знань і навичок працівників. В умовах сучасного ринку праці ключовим стає впровадження концепції безперервного навчання, яка дозволяє працівникам адаптуватися до нових викликів і вимог, зберігаючи конкурентоспроможність як на особистісному, так і організаційному рівнях. Ефективне управління компетенціями також передбачає використання інструментів оцінки та моніторингу, таких як атестація, зворотний зв'язок і тестування.

Штучний інтелект стає потужним інструментом оптимізації HR-процесів, надаючи організаціям можливість автоматизувати рутинні завдання, покращувати управлінські рішення й створювати персоналізовані програми розвитку для працівників. Завдяки використанню алгоритмів машинного навчання організації можуть ефективно аналізувати великі обсяги даних, прогнозувати потреби в персоналі, автоматизувати процеси підбору та адаптації працівників, а також підвищувати точність оцінювання продуктивності [1]. Особливого значення цей підхід набуває в умовах зростання конкуренції за таланти, адже ШІ дозволяє підвищити швидкість і якість HR-рішень. Водночас його впровадження потребує врахування етичних аспектів і забезпечення захисту персональних даних, що є важливим викликом для національних організацій в умовах дотримання стандартів ЄС. Емоційний інтелект є важливим чинником, який визначає ефективність управління персоналом у сучасних організаціях. Здатність керівників і працівників усвідомлювати, розуміти та управляти власними емоціями, а також ефективно взаємодіяти з іншими, сприяє створенню позитивного психологічного клімату в колективі. Такий клімат, що ґрунтується на довірі, взаємній підтримці та повазі, забезпечує продуктивну співпрацю, знижує рівень стресу та сприяє запобіганню конфліктам. Персоналізація роботи з кадрами базується на врахуванні індивідуальних потреб, мотивації, компетенцій і кар'єрних амбіцій працівників. Такий підхід дозволяє створити сприятливі умови для максимальної самореалізації персоналу, що в результаті сприяє підвищенню його продуктивності.

Основні висновки: 1) управління персоналом є багатогранною системою, яка охоплює різноманітні підходи та інструменти, орієнтовані на формування професійних компетенцій, розвиток кар'єри, підтримку психологічного клімату та гармонізацію трудових відносин; 2) інтеграція новітніх підходів, таких як управління талантами, персоналізація роботи з кадрами, використання штучного інтелекту дозволяє суттєво підвищити ефективність управлінських практик. Такий підхід сприяє зниженню плинності кадрів, зростанню мотивації та продуктивності працівників, а також створенню конкурентних переваг на ринку праці; 3) в умовах війни та післявоєнного відновлення України особливого значення набувають елементи системи управління персоналом, що спрямовані на формування психологічної стійкості колективів, розвиток емоційного інтелекту керівників і підтримку соціально вразливих груп населення. Такий підхід є критично важливим для забезпечення економічної стабільності та соціальної згуртованості; 4) основні фактори управління персоналом, такі як інституційне середовище, соціально-економічний контекст, технологічні інновації та культурні особливості, визначають зміст і напрями розвитку цієї системи. Їх урахування дозволяє адаптувати управлінські підходи до конкретних умов, зокрема національних викликів і глобальних тенденцій. Таким чином, система управління персоналом постає як динамічний інструмент, здатний забезпечити стійкий розвиток організацій навіть у складних умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гарбуз М. О., Соколов А. В., Солодкий І. С., Максимів І. Д., Скворцов М. Е. Вплив діджиталізації на організацію та ефективність управлінської діяльності у сфері менеджменту людських ресурсів. *Академічні візії*. 2023. № 25. URL : <https://academy-vision.org/index.php/av/article/download/718/646> (дата звернення: 03.02.2026)
2. Горбаль Н. І., Мельничук К. Ю. Підвищення мотивації працівників українських підприємств в умовах кризи. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Проблеми економіки та управління*. 2023. Вип. 7 (1). С. 107-119. URL : <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/apr/30056/vse4-109-121.pdf> (дата звернення: 01.02.2026)
3. Кушнір Л. В. Вплив соціально-економічного розвитку на формування стратегії управління організацією. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. Серія «Економічні науки». 2021. Вип. 2-1 (103). С. 12–16. URL : <http://www.puet.poltava.ua/index.php/economics/article/download/52/46> (дата звернення: 25.01.2026)
4. Папірник С., Наїрна О. В. Вплив війни на соціально-економічний розвиток і безпеку України. *Соціально-економічний розвиток і безпека України: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих вчених* (м. Львів, 22 березня 2024 р.) / укладач М. І. Копитко. Львів : ЛьвДУВС, 2024. С. 116. URL : https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/7351/1/22_03_2024.pdf#page=116 (дата звернення: 28.01.2026)

Дмитро МАКАРЕНКО,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу
соціально-гуманітарного факультету

Науковий керівник: **Людмила ЗАВІДНА,**

д.екоп.н., професор (БДПУ)

РОЛЬ МІСТОУТВОРЮЮЧИХ ПІДПРИЄМСТВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ РЕГІОНІВ В УМОВАХ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

В умовах повномасштабної війни фінансова стійкість регіонів України значною мірою залежить від життєздатності містоутворюючих підприємств. Класичним прикладом такого підприємства є ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» який формує близько половини бюджету міста Кривий Ріг та забезпечує роботою 20 тисяч осіб. Дослідження механізмів підтримки регіональної стабільності через податкові та соціальні інструменти таких гігантів в умовах енергетичної кризи є критично важливим для розробки стратегій повоєнного відновлення.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблему фінансової стійкості та ефективного управління ресурсами підприємств в умовах макроекономічної нестабільності досліджували та висвітлювали такі науковці як: Ю. Костенко, О. Короленко, М. Гузь, С. Якимичин та інші.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є оцінка впливу фінансово-господарської діяльності ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» на фінансовий потенціал Дніпропетровської області у 2024-2025 рр. Методи: статистичний аналіз, порівняння та синтез фінансових показників, моніторинг діяльності підприємства.

Сутність дослідження. Аналіз фінансових потоків ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» свідчить про зміну парадигми наповнення бюджетів. Якщо до 2022 р. ключову роль відігравав податок на прибуток (25,3 млрд грн прибутку у 2021 р.), то в умовах збитковості 2024–2025 рр. стабілізаційним фактором стали майнові податки. У 2024 р. підприємство сплатило 6,6 млрд грн податків (+60% до 2023 р.), з яких 3 млрд грн надійшло до місцевих бюджетів. Ключовим елементом стійкості Кривого Рогу став земельний податок – 2,2 млрд грн у 2024 р. та 1,8 млрд грн у 2025 р. [1; 2].

У 2025 р., попри чистий збиток за півріччя у 4,22 млрд грн, загальна сума податкових відрахувань зросла на 28% – до 8,5 млрд грн [1; 2]. Це пояснюється зростанням ПДВ на імпорт (\$3,2 млрд) через закупівлю дорогої електроенергії, ціна якої на початок 2026 р. досягла пікових \$370 за МВт-год. Соціальна роль підприємства підтверджується

спрямуванням 57 млн грн на благодійні проекти у 2025 р., зокрема на підтримку 97 ветеранів та постраждалих від обстрілів.

27 лютого 2026 року ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» оголосив про вимушене припинення виробничої діяльності своєї дочірньої компанії ТОВ «Ливарно-механічний завод». Вже через три місяці 1700 людей втратять місце роботи. Сукупно, разом із закриттям цеху Блюмінг та пов'язаних виробничих процесів, кількість скорочень робочих місць перевищить 2400. Ключовою причиною цього кроку є енергетична криза, з якою компанія стикається під час воєнного часу, зокрема надзвичайно висока вартість електроенергії в Україні. Постійні атаки на енергетичну інфраструктуру спричинили дефіцит електроенергії та необхідність імпортувати електроенергію за ще вищими цінами [3]. Це призвело до значного зростання собівартості продукції, що ще більше погіршило економічну доцільність виробництва металургійної продукції.

З початку війни вартість електроенергії для промислових виробників зросла майже втричі. Порівняно з 2024 роком, коли підприємство звернулося до Уряду України з проханням терміново розробити заходи щодо стримування зростання цін на електроенергію та підтримки виробників гірничодобувної та металургійної промисловості, ціна на електроенергію зросла зі 120 доларів США за МВт·год (у 2 кв. 2024 р. з поставкою без ПДВ) до 230 доларів США у лютому 2026 року, досягаючи в пікові години до 370 доларів США за МВт·год. Постійні відключення електроенергії, спричинені пошкодженням енергетичної інфраструктури внаслідок атак агресора, призвели до значного падіння виробництва.

Через дефіцит електроенергії у січні 2026 року порівняно з показниками листопада 2025 року спостерігалось (табл.1): зниження виробництва чавуну на 30%; зниження виробництва сталі на 40%; зниження виробництва прокату обсягом до 60%. Обидва ці аспекти, що складають енергетичну кризу, роблять виробництво сталі економічно не вигідним протягом останніх років.

Таблиця 1

**Виробничі показники ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг»
за 2021 та 2025 рр.**

Вид продукції	Рік / т		2025 до 2021, %
	2021	2025	
Чавун	5300000	2534582	47,5
Сталь	4900000	1688955	34,3
Прокат	4600000	1556639	33,9
Кокс (6% волог.)	2890000	1460295	50,5

Враховуючи те, що ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» з 2022 року не може перейти від систематичних фінансових втрат хоча б до рівня беззбитковості та значною мірою залежить від фінансової

підтримки холдингової компанії «ArcelorMittal», існує ризик подальшого погіршення фінансового стану підприємства. За умов тривалого збереження збиткової діяльності та зростання витрат на виробництво не виключається можливість часткового або тимчасового призупинення виробничої діяльності підприємства. Такий сценарій буде мати негативні соціально-економічні наслідки для регіону, зокрема скорочення робочих місць, що призведе до збільшення рівня безробіття; зменшення податкових надходжень до місцевого бюджету, що в свою чергу спричинить втрати десятків мільйонів купівельної спроможності в місті; міграція та зниження рівня економічної активності населення. Крім того, зменшення обсягів виробництва на одному з найбільших металургійних підприємств країни може вплинути на суміжні галузі економіки України [4 : 306-307].

Висновки. Отже, містоутворюючі підприємства в умовах війни є водночас фундаментом і головною зоною ризику для регіональної фінансової стійкості. Стабільність бюджету Кривого Рогу тримається на фіксованих платежах (земельний податок), проте критичне скорочення штату через енергетичний колапс 2026 р. створює загрозу деградації соціальної інфраструктури. Для збереження фінансового потенціалу області необхідна негайна державна програма тарифної підтримки енергоємних виробництв, оскільки падіння гіганта рівня ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» призведе до незворотних деструктивних процесів у всій екосистемі суміжних галузей – транспорту, енергетики та сфери послуг.

ЛІТЕРАТУРА

1. «АрселорМіттал Кривий Ріг» у 2025 році спрямував 57 млн грн на соціальні ініціативи. *GMK Center*. 2026. 04 лют. URL : <https://gmk.center/tag/arcelormittal/> (дата звернення: 02.03.2026).
2. Інформація для акціонерів та стейкхолдерів. ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг». URL : <https://ukraine.arcelormittal.com/corporate-responsibility/informatsiia-dlia-aksioneriv-ta-steykholderiv> (дата звернення: 03.03.2026).
3. ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» оголошує про вимушене припинення виробничої діяльності своєї дочірньої компанії ТОВ «Ливарно-механічний завод» (ЛМЗ). *Металурґ*. 2026. 27 лют. URL : <https://metallurg.online/novyny/pat-arselormittal-kryvyi-rih-oholoshue-pro-vymushene-prypynennia-vyrobnychoi-diialnosti-svoiei-dochirnoi-kompanii-tov-lyvarno-mekhanichnyy-zavod-lmz> (дата звернення: 04.03.2026).
4. Завідна Л. Д., Дергач А. В., Сорока Л. М. Механізм посткризової трансформації бізнес-моделей: від динамічних можливостей до сталого масштабування. *Актуальні проблеми сталого розвитку*. 2025. Том 2. № 8. С. 306–314. DOI: [https://doi.org/10.60022/2\(8\)-39S](https://doi.org/10.60022/2(8)-39S)

Ольга МАРЧЕНКО,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 курсу
соціально-гуманітарного факультету

Науковий керівник: **Тетяна СИДОРЧЕНКО,**

к.еон.н., доцент (БДПУ)

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРУВАННЯ ПДВ ТА РОЗДРІБНОГО АКЦИЗУ В ТОРГОВЕЛЬНІЙ МЕРЕЖІ

Актуальність. В умовах тривалої економічної нестабільності та воєнного стану податкова система України зазнає постійних трансформацій, що вимагає від суб'єктів малого та середнього бізнесу особливої уваги до процесів адміністрування непрямих податків. Для підприємств роздрібною торгівлі, які функціонують у сільській місцевості та забезпечують життєдіяльність територіальних громад, питання коректного нарахування ПДВ та роздрібного акцизу є критичним. Це зумовлено не лише необхідністю дотримання податкової дисципліни, а й роллю цих податків у наповненні місцевих бюджетів, що є фундаментом соціальної відповідальності бізнесу. Оптимізація податкових потоків та автоматизація обліку стають визначальними факторами виживання та розвитку ритейлу в сучасних реаліях.

Ступінь досліджуваності проблеми. Питання теорії та практики оподаткування підприємств торгівлі висвітлені у працях таких вітчизняних вчених, як М. Кузьмін, О. Балан, І. Давидович та інших. Проте динамічні зміни у податковому законодавстві щодо акцизного податку на тютюнові вироби та особливості застосування ПРРО в умовах обмеженого доступу до мереж у віддалених регіонах потребують подальшого прикладного дослідження на прикладі конкретних суб'єктів господарювання.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є комплексний аналіз механізмів адміністрування непрямих податків (ПДВ та роздрібного акцизу) у діяльності ТОВ «Коранто» та розробка рекомендацій щодо мінімізації податкових ризиків. У процесі дослідження використано методи системного аналізу, порівняння, фінансового моделювання та узагальнення облікових даних програмного комплексу BAS.

Сутність дослідження. Процес дослідження обліково-аналітичної роботи ТОВ «Коранто» дозволив висвітлити складну систему адміністрування непрямих податків, що функціонує на перетині загальнодержавних фіскальних інтересів та потреб місцевого самоврядування. В ході аналізу встановлено, що ключовим елементом фінансової стабільності торговельної мережі є ефективна взаємодія із Системою електронного адміністрування ПДВ (СЕА ПДВ). Для суб'єкта господарювання, що оперує великою номенклатурою товарів, критичне значення має щоденний

моніторинг реєстраційного ліміту, оскільки затримки у реєстрації податкових накладних поставачальниками призводять до дефіциту обігових коштів через необхідність «заморожування» власних фінансів на електронному рахунку в Казначействі [3].

Особлива увага в роботі приділена специфіці реалізації тютюнових виробів, яка згідно з нормами Податкового кодексу України звільнена від оподаткування ПДВ на етапі роздрібного продажу. Це створює унікальну облікову ситуацію, де підприємство змушене застосовувати механізм компенсуючих податкових зобов'язань відповідно до статті 198.5 ПКУ. Досліджено, що оскільки витрати на оренду торгових площ, логістику та енергоносії є спільними для всіх категорій товарів, бухгалтерська служба ТОВ «Коранто» здійснює складний пропорційний розподіл вхідного податкового кредиту [2]. Це вимагає від фахівця високої точності, адже будь-яка помилка у розрахунку частки використання товарів у неоподатковуваних операціях може призвести до значних штрафних санкцій під час камеральних перевірок. Крім того, вивчено вплив природних втрат та списання протермінованої продукції на податковий стан: оскільки такі товари вибувають із господарського обороту, на їх вартість нараховується «умовний» ПДВ, що фактично нівелює раніше отриманий податковий кредит та безпосередньо зменшує чистий прибуток підприємства [1].

Паралельно з адмініструванням ПДВ, вагомим напрямом фінансової діяльності ТОВ «Коранто» є управління акцизним податком з роздрібного продажу підакцизних товарів. Дослідженням встановлено, що механізм нарахування 5%-ї ставки акцизу на алкогольну продукцію має принципово іншу природу, ніж ПДВ, оскільки цей податок є прямим ресурсом територіальних громад. У межах практики було проаналізовано процес автоматизації фіскалізації розрахунків за допомогою програмних реєстраторів розрахункових операцій (ПРРО). Використання сучасних цифрових рішень дозволяє інтегрувати дані про кожну реалізовану одиницю товару безпосередньо в систему бухгалтерського обліку BAS, що мінімізує ризики помилок при ідентифікації підакцизних товарів за кодами УКТ ЗЕД [2].

Особлива увага приділена взаємодії програмного комплексу BAS з модулем електронного документообігу М.Е.Дос, що забезпечує автоматичне формування податкових декларацій на основі даних Z-звітів. В ході аналізу з'ясовано, що для торговельної мережі, розташованої у сільській місцевості, коректне відображення акцизу в чеках є формою соціального партнерства з громадами: сплачені кошти спрямовуються на розвиток місцевої інфраструктури, благоустрій та підтримку соціальних об'єктів [3]. Таким чином, податкова дисципліна підприємства прямо корелює з рівнем життя населення в регіонах присутності мережі.

Додатково було вивчено функціональні можливості системи BAS у частині аналітичного обліку: формування звітів за центрами відповідальності (окремими магазинами) дозволяє керівництву ТОВ «Коранто» оперативно оцінювати податкове навантаження на кожну торгову точку та оптимізувати асортиментну політику [1]. Такий комплексний підхід до автоматизації обліку не лише підвищує прозорість взаємовідносин з контролюючими органами, а й створює надійне підґрунтя для стратегічного планування розвитку підприємства в умовах децентралізації та змін у податковому законодавстві України [3].

Основні висновки. Підсумовуючи результати комплексного дослідження фінансово-господарської діяльності ТОВ «Коранто», можна стверджувати, що в умовах сучасних економічних викликів та воєнного стану ефективність роздрібно́ї торгівлі безпосередньо залежить від якості адміністрування непрямих податків. В ході роботи встановлено, що податок на додану вартість виступає не лише фіскальним інструментом, а й вагомим фактором впливу на ліквідність підприємства. Особлива увага приділена складним механізмам нарахування компенсуючих податкових зобов'язань згідно зі ст. 198.5 ПКУ, які виникають через специфіку торгівлі підакцизними товарами (тютюновими виробами), звільненими від ПДВ у роздробі. Обґрунтовано, що для торговельної мережі критично важливою є висока точність пропорційного розподілу вхідного податкового кредиту, оскільки будь-які помилки у розрахунках призводять до вимивання обігових коштів та ризиків накладення значних штрафних санкцій за результатами камеральних перевірок. Крім того, виявлено, що списання протермінованих товарів у роздрібній мережі створює додаткове податкове навантаження через необхідність нарахування «умовного» ПДВ, що фактично нівелює раніше отриманий податковий кредит та безпосередньо знижує рентабельність окремих торгових точок.

Водночас дослідження підкреслює фундаментальну роль роздрібного акцизного податку у зміцненні фінансової бази територіальних громад. Встановлено, що для підприємства, яке орієнтує свою діяльність на сільську місцевість, коректне адміністрування 5%-го акцизу є формою реалізації стратегії соціальної відповідальності. Завдяки впровадженню сучасних цифрових рішень, зокрема програмних РРО та їх повної інтеграції з хмарними системами BAS, ТОВ «Коранто» забезпечує прозорість нарахування акцизу в кожному фіскальному чеку. Це дозволяє гарантувати стабільне наповнення місцевих бюджетів, кошти з яких спрямовуються на розвиток соціальної інфраструктури, ремонт доріг та благоустрій населених пунктів. Таким чином, цифровізація податкового обліку виступає не просто технічною вимогою законодавства, а стратегічним інструментом захисту бізнесу та забезпечення його прозорості взаємодії з

державою. Запропоновані заходи з оптимізації облікової політики та посилення контролю за товарними залишками дозволять підприємству не лише мінімізувати податкові ризики, а й зміцнити фінансову стійкість у довгостроковій перспективі, сприяючи сталому розвитку громад у межах процесу децентралізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балан О. С. Класифікація факторів впливу на процес прийняття інвестиційних рішень. *Економіка: реалії часу*. 2014. № 2. С. 219–224.
2. Давидович І. Є. Контролінг : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 552 с.
3. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI (зі змінами та доповненнями). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 05.02.2026)

Каміла ОСТАПЧУК,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 1 курсу
соціально-гуманітарного факультету
Науковий керівник: **Олена ЗАДВОРНА,**
старша викладачка (БДПУ)

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ ПРО РOLЬ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ КРИЗ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Актуальність. Сучасний етап розвитку світової економіки характеризується високим рівнем нестабільності, що зумовлений фінансовими кризами, пандеміями, військовими конфліктами та посиленням глобалізаційних процесів. У таких умовах особливої актуальності набуває проблема визначення оптимальної ролі держави в економіці. Класичні уявлення про саморегульований ринок дедалі частіше виявляються недостатніми для пояснення та подолання сучасних економічних викликів. Саме тому звернення до історії економічної думки дозволяє виявити закономірності еволюції економічних теорій та сформулювати наукове підґрунтя для сучасної економічної політики.

Ступінь досліджуваності проблеми. У працях класиків економічної теорії, зокрема А. Сміта та Д. Рікардо, держава розглядалася як інститут з обмеженими функціями [4]. У працях Дж. М. Кейнс обґрунтував необхідність активного державного втручання для стабілізації економіки [2]. У сучасних дослідженнях акцент робиться на поєднанні ринкових механізмів і державного регулювання в умовах глобалізації [1].

Світова фінансова криза 2008 року, а також пандемія COVID-19, що розпочалася у 2019 році, продемонстрували обмеженість

саморегулятивних можливостей ринку та актуалізували потребу в переосмисленні сутності держави й її ролі в економічному розвитку як окремих країн, так і світового господарства загалом. У сучасних дослідженнях акцент робиться на поєднанні ринкових механізмів і державного регулювання в умовах глобалізації та зростання економічної нестабільності [1]. Водночас дана проблема залишається дискусійною, що підтверджує її наукову та практичну значущість.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є аналіз еволюції економічних поглядів на роль держави в економіці та визначення їх значення для сучасної економічної теорії. Завдання дослідження: 1. Проаналізувати історичну еволюцію економічних поглядів на роль держави від класичної економічної теорії до сучасних концепцій. 2. Визначити ключові підходи до державного регулювання економіки в працях провідних економістів різних шкіл. 3. Оцінити актуальність і застосування різних теоретичних підходів до ролі держави в умовах сучасної глобалізованої економіки.

Методи дослідження: в процесі проведеного аналізу було застосовано наступні методи: аналіз і синтез – для вивчення та узагальнення наукових поглядів різних економістів; історичний метод – для простеження еволюції ідей про роль держави в економіці; порівняльний аналіз – для зіставлення різних підходів до державного регулювання економіки; аналіз сучасних тенденцій – для оцінки застосовності економічних теорій у сучасних умовах глобальної економіки.

Сутність дослідження. Формування економічних уявлень про роль держави тісно пов'язане з історичними етапами розвитку ринкової економіки. Представники класичної економічної школи, зокрема А. Сміт, виходили з припущення, що ринок володіє внутрішніми механізмами саморегуляції, а держава повинна виконувати лише обмежені функції. На думку А. Сміта, втручання держави в економічні процеси має бути мінімальним, оскільки «невидима рука ринку» здатна координувати економічну діяльність ефективніше за адміністративні методи [2]. Такий підхід був обґрунтованим для ранніх стадій розвитку капіталізму, коли ринкові відносини лише формувалися.

Однак із поглибленням індустріалізації та ускладненням економічних зв'язків виявилася обмеженість класичної моделі. Особливо це проявилось під час Великої депресії 1929–1933 років, коли рівень безробіття у США перевищив 25%, а обсяги промислового виробництва скоротилися майже на третину [1]. Саме ці події стали поштовхом до формування кейнсіанської теорії, яка довела необхідність активного державного втручання в економіку. Дж. М. Кейнс наголошував, що в умовах криз ринковий механізм не здатний автоматично забезпечити повну зайнятість, а держава повинна використовувати фінансові та монетарні інструменти для стимулювання сукупного попиту [1].

Практична реалізація кейнсіанських ідей у післявоєнний період сприяла тривалому економічному зростанню в країнах Західної Європи та США. За даними міжнародних економічних оглядів, у 1950–1970-х роках середньорічні темпи зростання ВВП у розвинених країнах перевищували 4%, що значною мірою пояснюється активною роллю держави в інвестуванні, соціальній політиці та регулюванні зайнятості [3].

Водночас надмірне розширення державного сектору зумовило появу нових проблем, зокрема інфляції та зростання бюджетного дефіциту. Це сприяло поширенню неокласичних і монетаристських підходів, представники яких, зокрема М. Фрідман, підкреслювали негативний вплив надмірного державного втручання на ефективність ринкової економіки [5]. У межах цих концепцій держава повинна зосереджуватися переважно на контролі грошової маси та забезпеченні стабільних правил економічної гри.

Сучасний етап розвитку економічної теорії характеризується синтезом різних підходів до ролі держави. Глобальні фінансові кризи початку XXI століття знову актуалізували питання державного регулювання. Так, під час світової фінансової кризи 2008-2009 років уряди провідних країн світу спрямували на підтримку банківського сектору та економіки трильйони доларів, що дозволило уникнути системного колапсу фінансових ринків [3]. За оцінками міжнародних фінансових інституцій, державні витрати в середньому зросли на 10-15% ВВП у кризових економіках.

Таким чином, історичний аналіз економічної думки свідчить, що роль держави в економіці не є фіксованою величиною. Вона змінюється залежно від рівня розвитку економіки, соціальних потреб і масштабів кризових явищ. Сучасна економічна теорія розглядає державу як важливий інституційний чинник, здатний забезпечувати макроекономічну стабільність, пом'якшувати наслідки криз і створювати умови для сталого розвитку [4; 3].

ЛІТЕРАТУРА

1. Економічна теорія: Політекономія : підручник / за ред. В. Д. Базилевича ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. 9-те вид., доповн. Київ : Знання, 2014. 710 с.
2. Кейнс Дж. М. Общая теория процента и денег. URL : <https://double-case.com.ua/kniga/zahalna-teoriia-zainiatosti-vidsotka-i-hroshei-dzhon-keins> (дата звернення: 19.12.2025)
3. Мазурок П. П. Історія економіки та економічної думки. Київ : Магнолія-2006, 2021. 432 с.
4. Сміт А. Дослідження про природу і причини багатства народів. Київ : Наш формат, 2023. 722 с.
5. Стігліц Дж. Е. Економіка державного сектора / пер. з англ. Київ : Основи, 1998. 854 с.

Владислав ПАТЯКА,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 2 курсу
соціально-гуманітарного факультету

Науковий керівник: **Олена ЗАДВОРНА,**
старша викладачка (БДПУ)

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ТА КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У сучасних умовах глобалізації та інтеграційних процесів питання державного регулювання економіки набуває особливої актуальності. Ефективність економічної політики держави значною мірою визначає рівень добробуту населення, конкурентоспроможність національного виробництва, стабільність фінансової системи та темпи економічного розвитку. Для України, яка здійснює курс на європейську інтеграцію та адаптацію своїх інституцій до стандартів ЄС, порівняння моделей державного регулювання є важливим елементом формування сучасної економічної стратегії [3 : 93]. Вивченню цього питання приділяли увагу такі вчені, як В. Гаєць, А. Мазаракі, Б. Данилишин, Б. Баласса, А. Аслунд, М. Емерсон та ін.

Метою дослідження є проведення теоретичного та порівняльного аналізу системи державного регулювання економіки України та країн Європейського Союзу, визначення ключових відмінностей між ними та обґрунтування рекомендацій щодо удосконалення української моделі регулювання відповідно до європейських стандартів. Для досягнення мети перед дослідженням було поставлено наступні завдання: проаналізувати теоретичні засади державного регулювання економіки та визначити ключові принципи регуляторної політики у країнах Європейського Союзу й Україні; здійснити порівняльний аналіз інституційної структури, механізмів регуляторного впливу та ефективності економічної політики України та країн ЄС; визначити основні відмінності та проблеми української моделі державного регулювання і сформулювати рекомендації щодо її вдосконалення з урахуванням європейських стандартів.

Методологічною основою дослідження є комплекс наукових підходів, зокрема: порівняльний аналіз; структурно-функціональний метод; аналіз нормативно-правової бази; методи економічного аналізу; системний підхід [1]. Інформаційною базою дослідження стали документи Європейської Комісії, національне законодавство України, аналітичні матеріали OECD, МВФ, Світового банку та наукові публікації.

У ході проведеного порівняльного аналізу встановлено істотні розбіжності між моделями державного регулювання України та держав Європейського Союзу. На основі теоретичного узагальнення та емпіричних характеристик сформовано результати, які

підтверджують відмінності в інституційній якості, регуляторній ефективності та макроекономічних підходах обох систем.

Порівняння інтенсивності державного втручання. У дослідженні використано інтегральний показник «індексу державного втручання», що агрегує рівень присутності держави в регуляторних, бюджетних та контрольних функціях. Порівняльна характеристика рівня державного втручання представлена в таблиці 1. Умовні оцінки ґрунтуються на міжнародних рейтингах, індикаторах регуляторної якості та бюджетних параметрах.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика рівня державного втручання

Показник	Україна	Країни ЄС
Частка державних видатків у ВВП	~51%	~40–46%
Рівень регуляторного навантаження	високий	помірний
Незалежність регуляторів	середня	висока
Тіньова економіка	~30–35%	~10–15%
Ефективність антимонопольної політики	низька	висока

Табличні дані демонструють, що Україна має вищий ступінь державного втручання, який часто компенсує недостатню інституційну ефективність та низький рівень конкуренції.

Порівняльний аналіз державного регулювання економіки України та країн Європейського Союзу засвідчує суттєві структурні, інституційні та економічні відмінності між досліджуваними моделями. Розширення результатів дослідження дає змогу глибше зрозуміти специфіку державної політики в кожній із систем, а також визначити чинники, які стримують або, навпаки, активізують економічний розвиток.

Передусім варто зазначити, що рівень державного втручання в економіку України історично був вищим, ніж у країнах ЄС. Це зумовлено кількома факторами: незавершеністю інституційної реформи, слабким рівнем конкурентного середовища, історично сформованою практикою державної підтримки певних секторів економіки, а також високою часткою тіньової економічної діяльності. У такій ситуації держава змушена втручатися в регулювання не лише в ролі координатора ринку, але й компенсувати недоліки приватного сектору та інституційної інфраструктури [3].

На відміну від цього, країни Європейського Союзу покладаються на стабільні, чітко функціонуючі інституції, де провідна роль належить ринковим механізмам, а держава виконує допоміжну та коригувальну функцію. Розвинена система незалежних регуляторів, прозора конкуренція, жорстке антимонопольне законодавство та низький рівень корупції створюють умови, у яких державне втручання може бути мінімальним і водночас високоефективним. Саме це забезпечує більш

передбачувану ділову активність, стійкість до економічних шоків та стабільність бюджетної політики.

У ході аналізу також встановлено, що бюджетна політика ЄС характеризується збалансованістю: фінансові зобов'язання держави обмежені низкою нормативних критеріїв, що унеможлиблює надмірне накопичення боргів. Україна ж, навпаки, стикається з високими бюджетними дисбалансами, зумовленими необхідністю фінансування оборонного сектору, соціальних програм та обслуговування державного боргу. Це посилює роль держави як основного економічного актора, що знижує простір для ринкових механізмів та ускладнює інституційне наближення до європейської моделі.

Важливою відмінністю є також якість інституційного середовища. ЄС має систему незалежних контролюючих органів, що функціонують відповідно до єдиних правил та стандартів. У той час як в Україні, попри значний прогрес останніх років, інституції часто стикаються з бюрократизацією, політичним тиском, нестачею ресурсів або компетенцій. Це зумовлює нерівномірність регуляторної політики та її обмежений вплив на реальний сектор економіки.

Суттєвим чинником, який формує економічне регулювання в Україні, є наявність високої тіньової економіки. Її масштаби не лише знижують податкові надходження, але й поглиблюють залежність бюджету від зовнішніх кредитів та фінансової допомоги. У країнах ЄС тіньова діяльність має значно менший вплив, що забезпечує передбачуваність бюджетного планування, стабільні надходження та ефективність фінансової політики.

Таким чином, результати дослідження свідчать, що Україні необхідно істотно вдосконалити інституційну спроможність, забезпечити реальну незалежність регуляторів, поглибити антимонопольну політику, а також продовжити боротьбу з тінізацією економіки. Гармонізація інституцій та економічної політики з ЄС є стратегічним напрямом і передумовою досягнення сталого економічного розвитку.

Ключові висновки результатів. Україна демонструє значно вищий рівень регуляторного навантаження порівняно з ЄС, що ускладнює розвиток конкурентного середовища [2 : 40]. Інституційна ефективність України залишається нижчою, що знижує результативність державних інтервенцій. Висока частка тіньової економіки є одним з основних факторів, що посилюють втручання держави замі

Таким чином, порівняльний аналіз державного регулювання економіки України та країн Європейського Союзу показав значні відмінності в інституційній якості, рівні втручання держави та ефективності регуляторної політики. Україна характеризується вищим обсягом державного впливу на економіку, що зумовлено недостатньою розвиненістю ринкових інститутів, високою тінізацією та нерівномірністю реалізації регуляторних норм. Натомість країни ЄС спираються на

стабільні, прозорі та незалежні інституції, що забезпечують збалансовану економічну політику й ефективний ринковий механізм. Для гармонізації української моделі з європейськими стандартами необхідні інституційні реформи, посилення антимонопольної політики, зниження тіньової економіки та підвищення прозорості державного управління. Це стане основою для формування конкурентоспроможної, стійкої та орієнтованої на розвиток економіки [2 : 47].

ЛІТЕРАТУРА

1. Агейкін О. В. Порівняльний аналіз фінансового лізингу в Україні та інших країнах Європи. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2025. № 33. URL : <https://ev.fmm.kpi.ua/article/view/335863> (дата звернення: 03.12.2025)
2. Мороз М. Д. Порівняльний аналіз конкурентної політики в Україні та країнах Європейського Союзу : кваліфікаційна робота бакалавра Київський національний університет «Києво-Могилянська академія», 2021. 53 с. URL : <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/23070ac4-9826-411f-9c80-96aad973ffb2/content> (дата звернення: 03.12.2025)
3. Сус М. С. Конституційне регулювання державного захисту конкуренції в Україні та державах-членах Європейського Союзу: порівняльний аналіз. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 3. С. 93–100. URL : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/511d43ed-f431-4840-9658-1e232d524d4b/content> (дата звернення: 03.12.2025)

Владислав ПАТЯКА,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 2 курсу
соціально-гуманітарного факультету

Науковий керівник: **Людмила ЗАВІДНА,**

д.екон.н., професор (БДПУ)

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

У сучасному світі економіка постійно стикається з кризами, інфляцією, воєнними конфліктами та глобальними фінансовими потрясіннями. Саме тому питання безпеки нашої батьківщини стає особливо важливим. Фінансова безпека – це здатність держави стабільно виконувати свої фінансові зобов'язання, підтримувати економіку та захищати її від внутрішніх або зовнішніх загроз. «Стабільна» фінансова система означає своєчасну виплату зарплат, пенсій і соціальних допомог, стабільну національну валюту та довіру інвесторів. Якщо фінансова система працює ефективно, держава може розвиватися навіть у складних умовах [2; 4].

Ступінь досліджуваності проблеми. Питанням фінансової безпеки держави досліджували багато провідних вітчизняних і зарубіжних науковців, таких як: А. Гальчинський, Ш. Бланкарт, О. Власюк, О. Кузенко, О. Марченко, Я. Пушак, І. Ревак, Н. Ситник, Д. Тітов, О. Шедловський, М. Шлезінгер та ін.

Метою дослідження є аналіз основних показників фінансової безпеки України, виявлення потенційних загроз держави, та визначення шляхів зміцнення фінансової стійкості в умовах економічної нестабільності.

Сутність дослідження. У ході дослідження встановлено, що фінансова безпека держави залежить від комплексу взаємопов'язаних чинників, ключовими серед яких є збалансованість державного бюджету, контрольований рівень державного боргу, стабільність національної валюти та надійність банківської системи. Порушення хоча б одного з цих елементів підвищує ризик виникнення фінансової нестабільності в економіці.

До основних загроз фінансовій безпеці держави належать: дефіцит державного бюджету, зростання державного боргу, інфляція, девальвація національної валюти, зменшення інвестиційної активності та розвиток тіньової економіки. Високий рівень тінізації економіки призводить до значних втрат бюджетних надходжень, що суттєво обмежує фінансові можливості держави [3].

Особливо небезпечним чинником є надмірне боргове навантаження. Значні витрати на обслуговування державного боргу скорочують фінансові ресурси, які можуть бути спрямовані на економічний розвиток, соціальну сферу та забезпечення обороноздатності країни [5].

У процесі дослідження проведено аналіз статистичних даних за ключовими показниками фінансової безпеки держави у 2022–2025 рр. Динаміку ключових показників фінансової безпеки держави у воєнний період подано в табл. 1 [1; 3; 4].

Таблиця 1

Ключові показники фінансової безпеки України у 2022–2025 рр.

Показник	2022	2023	2024	2025
Дефіцит державного бюджету, % ВВП	20.5	20.4	18.2	16.8
Державний та гарантований борг, % ВВП	78.5	84.4	88.1	90.3
Рівень інфляції (грудень до грудня), %	26.6	5.1	12	9.8
Видатки на оборону, % загальних видатків бюджету	43	50	52	50

Дані, наведені в таблиці ключових показників, свідчать про функціонування фінансової системи в умовах підвищеного навантаження. Зокрема, спостерігається зростання державних видатків, передусім оборонних, збільшення державного та гарантованого боргу, інфляційний тиск і валютні коливання, а також посилення ролі міжнародної фінансової допомоги у формуванні доходів бюджету.

Згідно проведеного дослідження визначимо стратегічні напрями для нейтралізації загроз та викликів, а також для підвищення рівня фінансової безпеки України [3; 4]: *Підвищення бюджетної дисципліни* – встановлення строгих механізмів контролю за витратами та розробка ефективних бюджетних стратегій. Зменшення дефіциту бюджету – розробка програм зменшення дефіциту шляхом оптимізації видатків та збільшення доходів. Розширення джерел фінансування бюджетного дефіциту, неемісійних та емісійних. *Боротьба з мінімізацією економіки* – впровадження системи електронного моніторингу та контролю за обігом готівки, зміцнення правової бази для протидії податковим шахрайствам та ухиленню від оподаткування. *Посилення боротьби з відмиванням коштів* – впровадження строгих заходів контролю та моніторингу за операціями, які пов'язані з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом.

Основні висновки. Отже, забезпечення фінансової безпеки держави потребує реалізації ефективної бюджетної політики, спрямованої на раціональне використання фінансових ресурсів та зміцнення дохідної бази бюджету. Водночас важливе значення має виважена грошово-кредитна політика, яка сприяє стримуванню інфляції та підтриманню стабільності національної валюти. Необхідною умовою є також контроль рівня державного боргу та підвищення прозорості фінансових операцій. Таким чином, фінансова безпека держави є важливою передумовою економічної стійкості та суспільної стабільності. Вона забезпечує здатність держави протистояти кризовим явищам, підтримувати довіру громадян і створювати умови для довгострокового розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головна сторінка Держстат. Державна служба статистики України. URL : <https://stat.gov.ua/> (дата звернення: 10.02.2026)
2. Марченко О. М., Пушак Я. Я., Ревак І. О. Фінансова безпека держави : навч. посібник. Львів : 2020. 356 с. URL : https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2964/1/FinansovaBezpeka_30-04_2020.pdf (дата звернення: 08.02.2026)
3. Ситник Н. С. Фінансова безпека держави: загрози та виклики в умовах війни. *Електронне наукове фахове видання з економічних наук «Modern Economics»*. 2024. № 44. С. 181–189. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V44\(2024\)-27](https://doi.org/10.31521/modecon.V44(2024)-27)
4. Тітов Д., Шедловський О. Фінансова безпека комерційних банків України в умовах нестабільності ринкового середовища. *Економіка та суспільство*. 2024. № 64. URL : <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4325> (дата звернення: 08.02.2026)
5. Zavidna, L., Maliuta, L. (2024). Corporate social responsibility as a key tool of economic business security during war. *International Interdisciplinary Scientific Journal "Expert"*. Vol. 1. Issue 4. P. 20–34. DOI: <https://doi.org/10.62034/2815-5300/2024-v1-i4-002>

Владислав ПАТЯКА,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 2 курсу
соціально-гуманітарного факультету

Науковий керівник: **Ганна КОСТЕНКО,**

к.еон.н., доцент (БДПУ)

РОЛЬ КРИПТОВАЛЮТ У СУЧАСНІЙ ФІНАНСОВІЙ СИСТЕМІ

У сучасних умовах розвитку глобальної економіки фінансова система зазнає суттєвих трансформацій під впливом процесів цифровізації та активного впровадження інноваційних технологій. Одним із найбільш значущих явищ останніх років стало стрімке поширення криптовалют, які поступово займають вагоме місце у структурі сучасних фінансових відносин. Зростання їх популярності зумовлене швидким розвитком інформаційних технологій, підвищенням рівня цифровізації економічних процесів, а також пошуком альтернативних фінансових інструментів для здійснення платіжних операцій та інвестування.

Поява криптовалют стала важливим етапом еволюції фінансової системи та розвитку цифрових фінансів. Вони створили нові можливості для здійснення фінансових операцій, інвестування та накопичення капіталу. Водночас активне поширення цифрових активів викликає наукові дискусії щодо їх впливу на стабільність фінансових систем, необхідності формування ефективних механізмів державного регулювання, а також потенційних економічних ризиків.

Проблематика функціонування криптовалют та визначення їх ролі у фінансовій системі є предметом дослідження багатьох сучасних науковців. Значний внесок у розвиток теоретичних і прикладних аспектів цифрових фінансів здійснили як зарубіжні, так і українські дослідники, серед яких О. Барановський, І. Терещенко та інші. У своїх наукових працях вони аналізують економічну природу криптовалют, особливості їх функціонування, а також перспективи інтеграції цифрових активів у світову фінансову систему.

Метою дослідження є визначення ролі криптовалют у сучасній фінансовій системі, аналіз основних переваг і ризиків їх використання, а також дослідження перспектив розвитку цифрових фінансів у майбутньому.

Криптовалюти являють собою цифрові або віртуальні активи, що використовуються як засіб обміну та функціонують на основі технології блокчейн [1]. Блокчейн є децентралізованою системою зберігання та передавання інформації, яка забезпечує високий рівень надійності, прозорості та захищеності фінансових операцій. Однією з ключових характеристик криптовалют є відсутність централізованого емітента, оскільки їх функціонування не контролюється центральними банками або державними фінансовими установами.

Першою та найбільш відомою криптовалютою є Bitcoin, створений у 2009 році. Його поява стала поштовхом до розвитку інших цифрових валют, серед яких Ethereum, Litecoin, Ripple та інші [2, 3]. Сьогодні криптовалютний ринок налічує тисячі різних цифрових активів, що використовуються для здійснення фінансових операцій, інвестування та розвитку фінансових технологій.

У сучасній фінансовій системі криптовалюти виконують низку важливих функцій. Насамперед вони можуть використовуватися як альтернативний платіжний інструмент. Використання технології блокчейн дозволяє здійснювати міжнародні фінансові транзакції значно швидше та з меншими комісіями порівняно з традиційними банківськими переказами. Це має особливе значення для розвитку міжнародної торгівлі та глобальних фінансових операцій. Крім того, криптовалюти набувають поширення як інвестиційний інструмент. Значна частина учасників фінансового ринку використовує їх з метою отримання прибутку внаслідок зміни вартості цифрових активів. Включення криптовалют до інвестиційних портфелів розглядається інвесторами як один із способів диверсифікації ризиків та підвищення потенційної доходності.

Важливим аспектом є також вплив криптовалют на розвиток фінансових технологій. Технологія блокчейн активно використовується у різних сферах економіки, зокрема у банківській системі, логістичних процесах, державному управлінні та цифрових сервісах. Її застосування сприяє підвищенню прозорості фінансових операцій, оптимізації процесів обробки інформації та зменшенню ризиків шахрайства.

Водночас використання криптовалют супроводжується низкою ризиків та проблем. Однією з ключових характеристик криптовалютного ринку є його висока волатильність. Значні коливання вартості цифрових активів протягом короткого проміжку часу можуть створювати суттєві фінансові ризики для інвесторів. Ще однією важливою проблемою є недостатній рівень правового регулювання криптовалютної діяльності. У багатьох країнах світу нормативно-правова база щодо використання криптовалют перебуває на стадії формування. Це створює певні юридичні ризики для учасників ринку та ускладнює здійснення ефективного контролю за фінансовими операціями.

Окремою проблемою є можливість використання криптовалют у незаконній діяльності, зокрема для відмивання коштів або фінансування нелегальних операцій. У зв'язку з цим міжнародні фінансові організації та уряди різних держав поступово впроваджують механізми регулювання та контролю криптовалютного ринку.

Разом із тим криптовалюти поступово інтегруються у світову фінансову систему. Все більше компаній починають використовувати їх як засіб платежу, а фінансові установи активно досліджують можливості

створення нових цифрових фінансових інструментів. Крім того, центральні банки багатьох країн світу вивчають перспективи впровадження власних цифрових валют. Таким чином, криптовалюти є важливим елементом трансформації сучасної фінансової системи та розвитку цифрової економіки. Вони створюють нові можливості для здійснення міжнародних фінансових операцій, інвестування та впровадження інноваційних фінансових технологій.

Отже, криптовалюти відіграють дедалі важливішу роль у сучасній фінансовій системі, виступаючи інноваційним інструментом для здійснення фінансових операцій та інвестування. Водночас подальший розвиток криптовалютного ринку потребує вдосконалення механізмів державного регулювання, підвищення рівня фінансової безпеки та формування ефективної нормативно-правової бази функціонування цифрових активів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лапчук Б. Криптовалюти у сучасній фінансовій системі: нова форма грошей? *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. 2017. Вип. 54. С. 261–265. URL : https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/Visn-54-2017_Lapchuk.pdf (дата звернення: 09.03.2026)
2. Покинъчереда В. В., Залевська В. В. Бухгалтерський облік криптовалют: сучасні виклики та майбутні перспективи. *Економіка та суспільство*. 2025. Вип. 72. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-72-77>
3. Сербін О. В. Криптовалюти та їх місце у сучасній фінансовій системі. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 64. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-121>

Владислав ПАТЯКА,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 2 курсу

соціально-гуманітарного факультету

Науковий керівник: **Олена ЗАДВОРНА,**

старша викладачка (БДПУ)

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ ФУНКЦІОНУВАННЯ КОМПАНІЇ ROZETKA В УМОВАХ КРИЗИ

Економіка підприємства є основою для забезпечення його ефективної діяльності, конкурентоспроможності та довгострокового розвитку. В умовах сучасного ринку, особливо в період воєнного стану, кризи та інфляції, підприємства стикаються з численними внутрішніми викликами. Одним із найвідоміших вітчизняних прикладів є компанія Rozetka – лідер українського онлайн-ритейлу. Аналіз мікроекономічних проблем Rozetka дозволяє глибше зрозуміти ризики та резерви інтернет-бізнесу, особливо в нестабільних умовах. [1; 3; 5]

Економіка підприємства вивчається в працях як українських – А. Герасимчук, І. Бланк, Н. Карлін, так і зарубіжних авторів – М. Портер, Дж. Хорн. Проблеми логістики, управління витратами, конкурентної стратегії та фінансової стабільності розглядаються в наукових статтях, кейсах та звітах, присвячених онлайн-компаніям. Однак специфіка організації Rozetka як українського підприємства у вітчизняній літературі вивчена не достатньо, що надає темі особливої наукової цінності.

Метою даного дослідження є вивчення ключових економічних проблем, з якими стикається підприємство Rozetka на мікрорівні, а також визначення шляхів їх вирішення.

У роботі використовуються такі методи: аналіз звітності та відкритих джерел – для оцінки фінансового стану компанії; ситуаційний аналіз – для вивчення окремих кризових періодів у діяльності Rozetka; SWOT-аналіз – для визначення сильних і слабких сторін підприємства; порівняльний метод – для співставлення досвіду Rozetka з іншими компаніями галузі.

Rozetka – одна з найбільших українських онлайн-платформ, яка пропонує широкий асортимент товарів: від електроніки до продуктів харчування. Попри вражаюче зростання в попередні роки, компанія зіткнулася з рядом економічних викликів, які особливо загострилися в умовах війни, інфляції, збільшення курсу валют та нестабільного постачання товарів.

Однією з ключових проблем є оптимізація витрат у сфері логістики та складування. Через широке покриття по країні та велику кількість товарних позицій Rozetka потребує ефективної системи управління запасами. Утримання великого асортименту товарів часто призводить до заморожування обігових коштів у вигляді непроданого товару. Водночас ризики дефіциту товарів, затримки постачань чи збоїв у логістиці можуть суттєво вплинути на рівень обслуговування клієнтів та імідж бренду.

Ще однією серйозною проблемою є високий рівень конкуренції з боку міжнародних маркет-плейсів (наприклад, Amazon, AliExpress), які стали доступнішим варіантом для українських споживачів. У зв'язку з цим Rozetka змушена витратити значні ресурси на маркетинг, лояльність клієнтів і програму знижок, що знижує маржинальність бізнесу [2 : 126].

На мікроекономічному рівні важливо також відзначити кадрову політику компанії. Під час масштабних змін на ринку праці (вимушена міграція, мобілізація, зміни в податковому навантаженні) підприємство стикається з проблемою збереження професійного персоналу, підвищення мотивації та продуктивності праці. Зокрема, компанія була змушена змінити формат роботи частини своїх працівників на віддалений, що вимагало додаткових витрат на цифрову інфраструктуру та внутрішню комунікацію.

Особливу роль відіграє цифрова трансформація бізнес-процесів. Rozetka інвестує в автоматизацію складів, оптимізацію логістики, покращення мобільного застосунку та ІТ-платформи. Однак значні інвестиції в цифрові рішення можуть не давати негайного прибутку, що також створює тиск на фінансову стабільність підприємства [5].

Не менш важливим є управління ризиками та антикризове планування. В умовах війни компанія змушена постійно адаптувати бізнес-модель: змінювати логістичні маршрути, шукати нові постачальницькі ланцюги, диверсифікувати товарні позиції та гарантувати безперебійну доставку навіть у нестабільних регіонах.

Компанія застосовує антикризове управління та стратегічне планування, що дозволяє зменшити негативний вплив зовнішніх факторів.

Таблиця 1

**Основні економічні показники діяльності компанії Rozetka
(2024–2025)**

Динаміка	2025 рік (оцінка)	2024 рік	Показник
+11,4%	27,3	24,5	Обсяг продажів, млрд грн
+3 п.п.	41	38	Частка ринку e-commerce в Україні (%)
+10,6%	52	47	Кількість замовлень (млн)
+1%	525	520	Середній чек (грн)
+6,5%	~3300	~3100	Кількість працівників
+1	7	6	Кількість логістичних центрів
+4 п.п.	82	78	Частка онлайн-оплати (%)
+10,7%	310	280	Інвестиції в ІТ та автоматизацію, млн грн
-0,7 п.п.	8,8	9,5	Маржинальність бізнесу (%)
—	Конкуренція, податковий тиск, адаптація логістики	Війна, інфляція, дефіцит постачань	Основні виклики

У підсумку, економічні проблеми Rozetka – це складне переплетення зовнішніх викликів (макроекономіка, геополітика, конкуренція) і внутрішніх факторів (ефективність управління, фінансова дисципліна, логістика). Їх розв'язання потребує стратегічного підходу, гнучкості та постійного оновлення бізнес-моделі.

Проблеми економіки підприємства Rozetka мають багаторівневий характер, однак їх аналіз дозволяє розробити шляхи оптимізації витрат, підвищення ефективності управління та адаптації до змінного ринкового середовища. Успішне вирішення цих проблем

забезпечить стабільність та розвиток компанії у майбутньому, а також може стати прикладом для інших українських бізнесів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковальчук О. А. Економічна теорія державного бюджету. Харків : Видавничий центр «Освіта», 2019. 326 с.
2. Мартин О. М. Мікроекономіка: теорія, тести, задачі. Частина I : навчальний посібник. Львів : ЛДУ БЖД, 2023. 324 с.
3. Обсяг продажів Rozetka перевищить показники 2021 року. URL : <https://delo.ua/business/v-potocnomu-roci-obsyag-prodaziv-rozetka-perevishhit-pokazniki-2021-roku-cecotkin-424820/> (дата звернення: 10.06.2025).
4. Rozetka за рік: підсумки. URL : <https://www.fixygen.ua/news/20230226/rozetka-zarik.html> (дата звернення: 10.06.2025).
5. Rozetka.ua – профіль компанії. URL : <https://forbes.ua/profile/rozetka-ua-270> (дата звернення: 10.06.2025)

Юлія ПИЛИП,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 курсу
соціально-гуманітарного факультету
Науковий керівник: **Тетяна СИДОРЧЕНКО,**
к.еон.н., доцент (БДПУ)

ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ОСНОВ РЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Актуальність теми. У сучасних умовах господарювання, що характеризуються високою турбулентністю та кризовими явищами, питання виживання та розвитку підприємства стає критичним. Швидкозмінне зовнішнє середовище формує нові виклики, які стосуються як безпосередньо виробничого процесу, так і загальної моделі функціонування суб'єкта господарювання. Актуальність дослідження ресурсного забезпечення обумовлена кількома ключовими факторами: обмеженість та вартість, конкурентоспроможність, результативність. Досягнення цільових фінансових показників є неможливим без формування чіткого механізму управління ресурсним забезпеченням.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема ресурсного забезпечення не є новою для економічної науки і перебуває у фокусі уваги багатьох вітчизняних та закордонних вчених. У статті згадуються праці таких дослідників, як Л. Абалкін, Т. Безверхнюк, Н. Богацька, І. Вовк, Р. Грант, А. Мельник, К. Прохалада та інші. Попри значну кількість напрацювань, наукова дискусія триває.

Мета і методи дослідження. Метою даного дослідження є комплексний аналіз сутності та внутрішньої структури ресурсного

забезпечення підприємства, а також визначення ступеня його впливу на досягнення планових фінансових результатів. Для досягнення мети було використано такі методи: аналіз та синтез, системний підхід, узагальнення.

Сутність дослідження. Ефективність системи ресурсного забезпечення базується на дотриманні семи ключових принципів:

1. Автономність: мінімізація залежності від зовнішніх постачальників.
2. Безперервність: забезпечення ритмічного виробництва без простоїв.
3. Відповідність: ресурси мають чітко відповідати поставленим цілям.
4. Адаптивність: гнучке реагування на зміни середовища.
5. Плановість: зв'язок із загальною програмою розвитку.
6. Цілеспрямованість: залучення лише під конкретні задачі.
7. Ресурсозбереження: ощадливе використання невідновлюваних компонентів.

Кожен вид ресурсів відіграє специфічну роль у досягненні стратегічних цілей. Традиційні (базові) ресурси є основою будь-якого виробничого процесу та найчастіше піддаються кількісному вимірюванню: *матеріальні ресурси*: охоплюють основні фонди та обігові активи підприємства, вони є фізичною основою діяльності; *трудові ресурси*: це люди, здатні до праці, вони є головною продуктивною силою, оскільки саме людина поєднує засоби та предмети праці для створення готової продукції; *фінансові ресурси*: грошові кошти, якими розпоряджається підприємство для забезпечення своєї діяльності; *природні ресурси*: компоненти природи, що використовуються як предмети споживання або засоби праці [1; 2; 3].

Слід зазначити, що окрім традиційних (матеріальних, трудових, фінансових), важливе місце посідають наступні ресурси: технологічні: інновації та специфіка організації процесів; нематеріальні: інтелектуальна власність та імідж; просторові: комунікації, місцезнаходження, приміщення; інформаційні: доступ до даних та їх достовірність; час: унікальний невідновлюваний ресурс; правові: законодавча та нормативна база; організаційні: гнучкість системи управління та повноваження.

У таблиці наведено порівняльні характеристики основних ресурсів їх особливості та вплив на підприємство.

Таблиця 1

Порівняльні характеристики основних ресурсів

Категорія ресурсу	Ключова особливість	Вплив на підприємство
Матеріальні	Фізична відчутність	Формують технічну потужність
Фінансові	Ліквідність	Забезпечують можливість закупівлі інших ресурсів
Трудові	Активність	Поєднують усі інші ресурси в єдиний процес
Час	Невідновлюваність	Визначає ефективність використання потенціалу
Інформаційні	Невичерпність	Знижують ризики при прийнятті рішень

Основні висновки. Ресурсне забезпечення слід розглядати як специфічну комбінацію ресурсів, необхідних для діяльності, що реалізується через управлінський механізм для задоволення потреб суспільства та власників. Структура забезпечення є унікальною для кожного підприємства, залежно від галузі та обраної стратегії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вовк І. Класифікація ресурсів підприємства. Сучасні підходи. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2011. Вип. 1 (4). URL : <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11vipppsp.pdf> (дата звернення: 08.03.2026)
2. Budzishovsky S. Labor and other resource sin the process of cost formation. *Economic and Philosophical newspaper*. 2012. № 46. P. 7.
3. Roos G., Pike S., Fernstrom L. Managing Intellectual Capital in Practice. Oxford : Butterworth-Heinemann, 2005.

Світлана ПРОЦЕНКО,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 курсу
соціально-гуманітарного факультету

Науковий керівник: **Тетяна СИДОРЧЕНКО**

к.еон.н., доцент (БДПУ)

ОЦІНКА ОСНОВНИХ ПОКАЗНИКІВ СОБІВАРТОСТІ ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА (НА ПРИКЛАДІ ТОВ «ПТК»)

Актуальність. В умовах повоєнного відновлення економіки України та відбудови енергетичної інфраструктури станом на початок 2026 року, ефективність діяльності будівельно-монтажних підприємств набуває стратегічного значення. Ключовим індикатором конкурентоспроможності підприємства в цих умовах є собівартість продукції (робіт, послуг). Вона не лише відображає якість управління ресурсами, але й визначає цінову політику та рівень прибутковості бізнесу. Оптимізація витрат дозволяє підприємствам, що постраждали під час кризи 2024 року, не лише вийти на беззбитковість, але й акумулювати ресурси для модернізації технічної бази. Тому оцінка показників собівартості та пошук резервів її зниження для ТОВ «ПТК» є вкрай актуальним завданням.

Ступінь досліджуваності проблеми. Питання формування та аналізу собівартості глибоко висвітлені в економічній літературі. Нормативною базою визнання витрат в Україні є Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» [2], яке регламентує склад витрат та порядок їх визнання. Теоретичні аспекти управління витратами та шляхи їх оптимізації досліджували

такі вчені, як П. Круш [1], який акцентує увагу на джерелах накопичення капіталу через зниження собівартості. Методику економічного аналізу діяльності підприємства та факторний аналіз собівартості детально розкрито у працях Г. Савицької [3]. Специфіку формування витрат з урахуванням галузевих особливостей розглядають Ю. Цал-Цалко [4] та В. Ярема, який досліджував управління витратами саме на підприємствах будівельної галузі [5].

Мета і методи дослідження. Метою роботи є оцінка основних показників собівартості робіт ТОВ «ПТК», аналіз їх динаміки за 2023-2025 роки та розробка пропозицій щодо мобілізації резервів зниження собівартості на плановий 2026 рік. Для досягнення мети використано методи порівняльного аналізу (для оцінки динаміки витрат), структурного аналізу (для визначення питомої ваги елементів витрат) та факторного аналізу (для виявлення резервів економії). Інформаційною базою слугували дані внутрішньої звітності підприємства.

Сутність дослідження. Собівартість є комплексним показником, у якому концентруються результати використання всіх видів ресурсів. Згідно з НП(С)БО 16, витрати відображаються в обліку одночасно зі зменшенням активів або збільшенням зобов'язань [1]. Аналіз діяльності ТОВ «ПТК» за останні три роки демонструє складну динаміку, зумовлену зовнішніми факторами. 2024 рік став випробуванням для підприємства. При різкому падінні чистого доходу на 62,5% (з 40 млн грн у 2023 році до 15 млн грн), собівартість реалізації знизилася непропорційно мало – лише на 16,7% (до 35 млн грн). Це підтверджує тези П. Круша про небезпеку високої частки постійних витрат, які неможливо швидко скоротити в період спаду [2]. Як наслідок, показник витрат на 1 грн доходу сягнув критичної позначки 2,33 грн, що призвело до значних збитків.

Проте у 2025 році ТОВ «ПТК» вдалося переломити негативну тенденцію. Підприємство відновило обсяг виручки до рівня 2023 року (40 млн грн), при цьому собівартість реалізації склала 34,5 млн грн, що навіть менше, ніж у кризовому році. Показник витрат на 1 грн доходу знизився до 0,86 грн, забезпечивши валовий прибуток. Такий результат свідчить про ефективність управлінських рішень та дію ефекту масштабу, що узгоджується з методичними підходами Г. Савицької [3].

Структурний аналіз собівартості електромонтажних робіт ТОВ «ПТК» у 2025 році показав, що найбільшу питому вагу займають матеріальні витрати – 60%. Це характерно для галузі, як зазначає В. Ярема [5], і вказує на те, що основний резерв зниження собівартості лежить у площині управління матеріальними ресурсами. Другою за величиною статтею є витрати на оплату праці (20%), а витрати на утримання техніки та логістику складають 17%. Висока частка останніх пояснюється значним зносом автопарку та необхідністю частих ремонтів.

Основні висновки. На основі проведеного аналізу вважаємо за доцільне рекомендувати з метою мобілізації резервів зниження собівартості на 2026 рік: 1. Оновлення технічної бази. Інвестиційним планом передбачено придбання нової автовежі та електровимірювальної лабораторії на суму 4 млн грн. Це дозволить суттєво зменшити статтю «Інші виробничі витрати» (логістика та ремонти), яка наразі становить 17% собівартості, а також підвищити продуктивність праці. 2. Впровадження енергоефективних технологій проектування. Використання програмного комплексу EPLAN Electric P8 дозволить автоматизувати розрахунок матеріалів, мінімізуючи помилки та відходи кабельно-провідникової продукції, що прямо вплине на зниження матеріальних витрат (які складають 60% у структурі). 3. Фінансова оптимізація. Використання державної програми кредитування «5-7-9%» дозволить залучити кошти на модернізацію з мінімальним навантаженням на собівартість у частині фінансових витрат.

За умови впровадження запропонованих заходів та використання пільгового кредитування («5-7-9%»), ТОВ «ПТК» здатне у 2026 році знизити собівартість послуг, забезпечити чистий прибуток на рівні 8,5 млн грн та досягти рентабельності продажів 13%.

ЛІТЕРАТУРА

1. Круш П. В. Собівартість продукції та шляхи її зниження в сучасних умовах: монографія. Київ : ЦУЛ, 2023. 210 с.
2. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати»: затверджено Наказом Міністерства України від 31.12.1999 р. № 318.
3. Савицька Г. В. Економічний аналіз діяльності підприємства: навч. посіб. Київ : Знання, 2022. 668 с.
4. Цал-Цалко Ю. С. Витрати підприємства : навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2022. 656 с.
5. Ярема В. І. Управління витратами на підприємствах будівельної галузі. *Економіка та держава*. 2025. № 2. С. 45–50.

Аліна САПІГА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 2 курсу
соціально-гуманітарного факультету
Науковий керівник: **Олена ЗАДВОРНА,**
старша викладачка (БДПУ)

ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ

Регіональна економіка є важливим елементом національного господарства, оскільки саме на рівні регіонів реалізуються основні соціально-економічні процеси, формуються джерела доходів

державного бюджету, створюються робочі місця та визначається рівень життя населення. Проблеми регіонального розвитку в Україні є довготривалими і багатогранними, але останні роки, зокрема після початку повномасштабної війни в 2022 році, вони набули критичного характеру. Військові дії, внутрішнє переміщення населення, зруйнована інфраструктура та зупинка промислових підприємств – усе це призвело до загострення соціально-економічної нерівності між регіонами.

Крім воєнних факторів, слід враховувати також наслідки тривалої економічної кризи, пандемії COVID-19, глобальної енергетичної нестабільності та зміни клімату, які також суттєво впливають на економічну динаміку регіонів. У цих умовах особливої актуальності набуває питання ефективного регіонального управління, побудови гнучкої економіки, спроможної адаптуватися до викликів часу та забезпечити збалансований розвиток кожної території. Крім того, посилення інтеграційних процесів з Європейським Союзом вимагає вирівнювання соціально-економічного рівня розвитку українських регіонів із стандартами ЄС.

Питання розвитку регіональної економіки турбують сучасних вчених як вітчизняних так і закордонних. Українські дослідники, такі як В. Кравців, С. Дорогунцов, Л. Шевчук, внесли значний вклад у розробку концепцій регіональної політики, моделей управління розвитком регіонів, індикаторів економічної активності. Зарубіжні вчені, зокрема М. Портер, Р. Фрідман, Г. Вілкінсон, зосереджуються на конкурентоспроможності територій, кластеризації, сталому розвитку та просторовому плануванні. Попри значну кількість публікацій, існує потреба в поглибленому вивченні трансформацій регіональних структур в умовах постконфліктного відновлення, децентралізації та глобалізації.

Особливої уваги заслуговують роботи, присвячені аналізу регіональних диспропорцій, індикаторів нерівномірності економічного розвитку, а також оцінці ефективності реалізації стратегій регіонального розвитку. Однак в умовах війни та глобальних змін в економічному середовищі більшість існуючих підходів потребують адаптації до сучасних реалій, зокрема з урахуванням значного обсягу внутрішньо переміщеного населення, деіндустріалізації постіндустріальних регіонів та зміни трудового потенціалу територій.

Метою дослідження є комплексний аналіз актуальних проблем регіональної економіки України, причин їх виникнення та визначення можливих шляхів подолання з урахуванням сучасних викликів і перспектив інтеграції в європейський економічний простір. Для досягнення поставленої мети використано міждисциплінарний підхід, що поєднує економічний, географічний, соціологічний та управлінський аналіз. Основні методи дослідження: статистичний аналіз динаміки регіональних показників (ВРП, зайнятість, доходи, інвестиції), SWOT-

аналіз, картографічне моделювання, експертні оцінки, аналіз програм стратегічного розвитку ОТГ та регіональних стратегій-2030 [3].

У межах дослідження проаналізовано ключові бар'єри регіонального розвитку: 1. Територіальна диспропорція: між обласними центрами та малими містами, сільськими громадами. 2. Інфраструктурна відсталість: недоступність якісних транспортних, медичних, освітніх послуг у більшості віддалених районів. 3. Високий рівень тіньової економіки, що ускладнює справедливий розподіл бюджетних ресурсів. 4. Недостатня ефективність реалізації державних програм підтримки регіонів. 5. Низький рівень довіри до місцевої влади та слабка комунікація між державними структурами і громадянським суспільством. 6. Втрата людського капіталу через еміграцію та депопуляцію в окремих регіонах. 7. Зниження конкурентоспроможності промислових регіонів у зв'язку зі знищенням підприємств, зокрема в Донецькій, Луганській, Херсонській областях. 8. Зміна структури зайнятості: перехід до тимчасових, непостійних форм працевлаштування, що призводить до соціальної нестабільності. 9. Недостатній рівень цифровізації економіки в регіонах, що ускладнює інноваційний розвиток та приваблення інвестицій.

Дослідження також охоплює порівняння динаміки розвитку регіонів України з іншими країнами Центрально-Східної Європи, які пройшли подібні шляхи інтеграції до ЄС. Особливу увагу приділено прикладам успішних реформ в Польщі та Словаччині, з яких можна черпати корисні практики у сфері адміністративно-територіального устрою, децентралізації, розвитку кластерів та підтримки малого і середнього бізнесу.

Розв'язання проблем регіональної економіки потребує системного і стратегічного підходу, який має враховувати: децентралізацію з одночасним підсиленням контролю за ефективністю використання бюджетів; активізацію місцевого підприємництва, зокрема через податкові пільги, мікрокредитування та розвиток бізнес-інкубаторів; розробку інноваційних регіональних кластерів, що базуються на наявних ресурсах та конкурентних перевагах кожного регіону; модернізацію інфраструктури з акцентом на енергоефективність, стійкість до ризиків та екологічність; забезпечення доступу до якісної освіти, охорони здоров'я та цифрових послуг у кожному населеному пункті; інтеграцію регіонального розвитку у процес післявоєнної відбудови країни, враховуючи потреби внутрішньо переміщених осіб і постраждалих громад; стимулювання місцевих інновацій через технопарки, хаби, університетсько-бізнесові платформи; впровадження систем моніторингу соціально-економічної ситуації на місцях на базі сучасних цифрових рішень.

Таким чином, формування конкурентоспроможної, соціально орієнтованої та екологічно збалансованої регіональної економіки в

Україні є не лише стратегічним завданням внутрішньої політики, а й важливим чинником забезпечення національної безпеки та європейської інтеграції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дорогунцов С. І. Регіональна економіка. Київ : КНЕУ, 2005. 456 с.
2. Кравців В. С. Проблеми регіонального розвитку в Україні. Львів : ІРД НАН України, 2012. 321 с.
3. Проект Закону України від 07.08.2018 № 9015, «Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року» URL : <https://ips.ligazakon.net/document/JH6YF00A?an=332> (дата звернення: 15.06.2025)
4. Шевчук Л. Т. Економіка регіонів: теорія і практика. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 248 с.

Аліна САПІГА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 2 курсу
соціально-гуманітарного факультету
Науковий керівник: **Людмила ЗАВІДНА,**
д.екон.н., професор (БДПУ)

ОЦІНКА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

У сучасних умовах воєнного стану підприємства України функціонують у середовищі підвищеної економічної нестабільності, що супроводжується руйнуванням виробничої інфраструктури, порушенням логістичних зв'язків, дефіцитом ресурсів та зростанням фінансових ризиків. За таких обставин особливого значення набуває забезпечення економічної безпеки підприємств як важливого чинника їх стабільного функціонування та збереження конкурентоспроможності. Оцінка рівня економічної безпеки дозволяє своєчасно виявляти внутрішні та зовнішні загрози, визначати слабкі місця у діяльності підприємств та формувати ефективні механізми їх нейтралізації. В умовах війни зростає потреба у розробленні сучасних підходів до діагностики економічної безпеки, які враховують специфіку кризових явищ та воєнних ризиків. Це обумовлює необхідність поглибленого дослідження методів оцінювання економічної безпеки підприємств України та пошуку ефективних управлінських рішень для забезпечення їх стійкого розвитку [1: 306-308].

Ступінь досліджуваності проблеми. Теоретичні основи економічної безпеки підприємств розроблені в працях українських науковців, таких як: О. Соколов, Ю. Корнаш, Ю. Вигодованець, Л. Цимбал та ін., де розглядаються складові безпеки в умовах криз. Окремі аспекти воєнного впливу висвітлено в аналітичних доповідях НІСД (2025), звітах

UNDP (2024), дослідженнях KSE Institute та Центру економічної стратегії щодо втрат бізнесу. Проблематика релокації бізнесу (2022–2025 рр.) аналізується в роботах В. Нам'ясенка та звітах Мінекономіки. Водночас комплексна оцінка саме економічної безпеки підприємств (інтегральний рівень, регіональні відмінності, динаміка 2025-2026 рр.) залишається недостатньо глибокою. Більшість досліджень фокусується на макрорівні або окремих складових – енергетична, фінансова безпека. Динаміка подій (масовані атаки на енергетику в 2025-2026 рр., оновлення механізмів страхування воєнних ризиків, зростання дефіциту кадрів) вимагає актуалізації даних. Існує науковий пробіл у системному аналізі адаптаційних механізмів підприємств та прогнозуванні безпеки на 2026-2028 рр. з урахуванням форсайт-аналізу НІСД.

Мета і методи дослідження. Мета дослідження – комплексно оцінити сучасний стан економічної безпеки підприємств України в умовах затяжної війни, ідентифікувати ключові загрози 2025–2026 рр. та запропонувати практичні напрями її посилення для забезпечення стійкості бізнесу та внеску в післявоєнне відновлення.

Досягнення мети забезпечується такими методами: системний аналіз та синтез – для структурування складових економічної безпеки та загроз; статистичний та економіко-математичний – для обробки даних НБУ, Держстату, KSE, UNDP, ІЕД, НІСД за 2019-2026 рр.; порівняльний – для аналізу динаміки показників до війни та в умовах воєнного стану; експертний та узагальнення – для формулювання висновків на основі опитувань бізнесу та аналітичних звітів; абстрагування – для розробки рекомендацій. Інформаційну базу становлять офіційна статистика, звіти міжнародних організацій, опитування бізнесу (ІЕД, ТПП України, «Барометр бізнесу») та наукові публікації 2024–2026 рр.

Сутність дослідження. Повномасштабна війна, що триває вже четвертий рік, продовжує створювати екстремальні умови для функціонування українського бізнесу. Станом на початок 2026 року підприємства стикаються з постійними загрозами: масованими атаками на енергетичну інфраструктуру (пошкоджено понад 50–60% генерації), дефіцитом електроенергії, що призводить до блекаутів і простоїв, кадровим голодом через мобілізацію, міграцію та еміграцію (брак кадрів відзначають близько 60% компаній), логістичними обмеженнями, волатильністю курсу гривні та високими воєнними ризиками [4].

За даними опитувань Інституту економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕД) та Торгово-промислової палати України, у січні-лютому 2026 року лідерами перешкод для бізнесу залишаються брак робочої сили, безпека (включаючи небезпечні умови праці – 54% респондентів), перебої з електропостачанням та

зростання цін. Економічна політика уряду отримує рекордно негативні оцінки (29% негативних у січні 2026 р.) [4].

Малий і середній бізнес (ММСП) забезпечує близько 60–70% зайнятості та значну частку ВВП [1 : 310-311], тому їхня економічна безпека безпосередньо впливає на стійкість усієї економіки. Прямі збитки інфраструктури та бізнесу сягають сотень мільярдів доларів (за оцінками RDNA4 станом на кінець 2024 – \$176 млрд загальних прямих втрат, з яких значна частина припадає на виробничі потужності та бізнес-активи). Водночас бізнес демонструє адаптивність: релокація, перехід на генератори, диверсифікація ринків. У 2025 році економіка показала зростання ВВП лише на 1,8-2,2%, що є найнижчим показником після 2022 року, через енергетичну кризу та відсутність нових драйверів [2 : 40-41; 5].

Економічна безпека підприємства в умовах війни трактується як здатність господарської системи протистояти воєнним, економічним, кадровим та зовнішнім загрозам, забезпечуючи збереження активів, безперервність діяльності, фінансову стійкість та перспективи розвитку. Основні складові: фінансова (ліквідність, рентабельність, боргове навантаження), виробнича (збереження потужностей, логістика, енергозабезпечення), кадрово-соціальна (збереження та мотивація персоналу), інформаційно-технологічна (кібербезпека, цифризація), зовнішньоекономічна (диверсифікація ринків, експорт) [2; 4].

Ключові загрози 2025–2026 рр.: воєнні та безпекові – ракетні атаки, окупація, небезпечні умови праці (54% бізнесу); енергетичні – дефіцит генерації, блекаути (майже 50% компаній страждають від перебоїв зі світлом); кадрові – дефіцит робочої сили (60% підприємств), мобілізація, еміграція; фінансові та макроекономічні – зростання витрат на генератори та логістику, інфляція ~8% (грудень 2025), жорстка монетарна політика, низьке кредитування; зовнішні – блокада портів (частково компенсована), волатильність курсу, обмеження експорту [2; 3; 4].

Позитивні тенденції адаптації: 1) *релокація* – за 8 місяців 2025 р. зафіксовано 8345 переїздів компаній (близько 8000 підприємств), стабілізація на рівні до війни; західні регіони та Київ приймають основний потік; 2) *відновлення діяльності* – значна частина релокованих підприємств відновила виробництво; 3) *державна підтримка* – програми «5-7-9%», гранти, оновлений механізм страхування воєнних ризиків (обізнаність бізнесу зросла до 62%, але лише 14% знають, як скористатися); 4) *зростання ОПК* – потужності зросли в 35 разів, що стимулює суміжні галузі [2; 4].

Інтегральний рівень економічної безпеки підприємств у 2025-2026 рр. перебуває в зоні «небезпечного» або «критичного» (за шкалою оцінки ~0,4-0,55), з частковим покращенням завдяки адаптації, але з погіршенням через енергокризу та кадровий дефіцит. Регіональні

відмінності зберігаються: прифронтові та східні регіони зазнають найбільших втрат, західні – демонструють відносну стійкість [2].

Війна суттєво послабила економічну безпеку підприємств України, однак бізнес проявив високу стійкість завдяки релокації (понад 8000 компаній у 2025 р.), переходу на альтернативну енергетику, диверсифікації та державним програмам підтримки.

Найкритичнішими загрозами на 2026 рік залишаються енергетична криза, кадровий дефіцит, воєнні ризики та зростання витрат; без їх мінімізації повноцінне відновлення неможливе.

Для посилення безпеки необхідні: повноцінне впровадження та популяризація страхування воєнних ризиків (залучення міжнародних страховиків); державні інвестиції в альтернативну енергетику, резервні генератори та логістику; програми повернення та перекваліфікації кадрів, послаблення тиску на бізнес з боку правоохоронців; стимулювання експорту, диверсифікації ринків та цифровізації для зниження залежності від внутрішнього попиту; сценарне планування на підприємницькому рівні з урахуванням песимістичних/оптимістичних сценаріїв війни [1; 4].

Основні висновки. Отже, перспективи післявоєнного відновлення пов'язані з інтеграцією в ЄС, пріоритетним відновленням металургії, АПК, ОПК та сфери послуг. Економічна безпека підприємств стане основою стійкого зростання, якщо держава забезпечить баланс між оподаткуванням, підтримкою та захистом бізнесу. Реалізація цих заходів дозволить не лише мінімізувати поточні втрати, а й створити фундамент для швидкого відновлення економіки України після завершення активної фази війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Завідна Л. Д., Дергач А. В., Сорока Л. М. Механізм посткризової трансформації бізнес-моделей: від динамічних можливостей до сталого масштабування. *Актуальні проблеми сталого розвитку*. 2025. Том 2. № 8. С. 306–314. DOI: [https://doi.org/10.60022/2\(8\)-39S](https://doi.org/10.60022/2(8)-39S)
2. Економічна безпека України в умовах високих воєнних ризиків та глобальної нестабільності : аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2025. 120 с.
3. Корнаш Ю. І., Вигодованець Ю. П. Структура загроз економічній безпеці України в умовах війни. *Актуальні проблеми економіки*. 2025. С. 315–329.
4. Трекер економіки України під час війни / Центр економічної стратегії. 2026. URL : <https://ces.org.ua/tracker-economy-during-the-war> (дата звернення: 18.02.2026).
5. Assessment of the Impact of the War on Micro-, Small-, and Medium-sized Enterprises in Ukraine / United Nations Development Programme. 2024. URL : <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-02/undp-ua-assessment-war-impact-enterprises-ukraine.pdf> (дата звернення: 18.02.2026).

Денис СКОРИНА,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 курсу
соціально-гуманітарного факультету

Науковий керівник: **Людмила Завідна,**

Доктор економічних наук, професор кафедри економіки,
менеджменту та фінансів (БДПУ)

ОСОБЛИВОСТІ МІСЦЕВОГО ОПОДАТКУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УКРАЇНІ

Актуальність. У сучасних умовах децентралізації влади в Україні місцеві податки та збори набувають особливого значення як джерело формування фінансових ресурсів територіальних громад. Саме вони забезпечують наповнення місцевих бюджетів, фінансування соціальної сфери, комунальних підприємств та реалізацію програм регіонального розвитку. Для суб'єктів господарювання місцеві податки формують частину податкового навантаження та впливають на фінансові результати діяльності, платоспроможність і інвестиційну привабливість [1]. В умовах воєнного стану та економічної нестабільності питання оптимізації місцевого оподаткування є особливо актуальним, оскільки надмірне податкове навантаження може стримувати розвиток бізнесу, а недостатнє – зменшувати фінансову спроможність територіальних громад.

Ступінь досліджуваності проблеми. Теоретичні та практичні аспекти місцевого оподаткування висвітлено у працях вітчизняних науковців, зокрема І. Писаренка, М. Карліна, Л. Демиденко, І. Юрія, М. Боровика та Р. Волоха [2; 3]. У працях зазначених авторів розглянуто роль місцевих податків у формуванні доходів місцевих бюджетів, проблеми фіскальної ефективності та регіональні особливості місцевого оподаткування. Водночас недостатньо уваги приділяється прикладним аспектам впливу місцевих податків на фінансово-економічну діяльність конкретних суб'єктів господарювання, що зумовлює необхідність подальших досліджень у цьому напрямі.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є аналіз особливостей місцевого оподаткування суб'єктів господарювання в Україні та визначення його впливу на фінансову діяльність підприємств. Методи дослідження: аналіз і синтез, порівняльний метод, узагальнення, системний підхід.

Сутність дослідження. Місцеві податки і збори в Україні є складовою податкової системи держави та важливим інструментом фінансового забезпечення територіальних громад. Вони встановлюються відповідно до Податкового кодексу України та рішень органів місцевого самоврядування з урахуванням соціально-

економічних особливостей розвитку регіонів [3]. До основних місцевих податків належать податок на майно (плата за землю та податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки), єдиний податок і туристичний збір. Особливістю місцевого оподаткування є наявність у органів місцевого самоврядування повноважень щодо встановлення ставок податків, визначення пільг для окремих категорій платників, а також формування порядку їх справляння в межах чинного законодавства. Це дозволяє громадам адаптувати податкову політику до власних потреб розвитку, проте водночас призводить до диференціації податкового навантаження між регіонами [1]. У результаті суб'єкти господарювання, що здійснюють діяльність у різних територіальних громадах, можуть перебувати в нерівних умовах оподаткування, що впливає на рішення щодо розміщення бізнесу та інвестиційної активності. Місцеві податки виконують не лише фіскальну функцію, забезпечуючи наповнення місцевих бюджетів, а й регулюючу та стимулюючу. За допомогою податкових пільг місцева влада може підтримувати розвиток малого і середнього підприємництва, залучати інвесторів, стимулювати створення робочих місць та розвиток пріоритетних видів економічної діяльності [2]. Водночас надмірне податкове навантаження або нестабільність податкових рішень здатні негативно впливати на фінансову стійкість підприємств, спричиняти скорочення обсягів виробництва та тінізацію економічної діяльності. В умовах воєнного стану та загальноекономічної нестабільності роль місцевих податків набуває додаткового значення. З одного боку, громади потребують стабільних джерел доходів для забезпечення соціальних та інфраструктурних потреб, з іншого – суб'єкти господарювання зазнають зростання витрат, скорочення попиту та ризиків ведення бізнесу. У таких умовах ефективна система місцевого оподаткування має ґрунтуватися на принципах гнучкості, передбачуваності та збалансованості інтересів місцевих бюджетів і платників податків [4]. Таким чином, особливості місцевого оподаткування суб'єктів господарювання проявляються у поєднанні фіскальної спрямованості з регулюючим впливом на розвиток бізнесу в регіонах. Оптимізація місцевих податків має сприяти не лише наповненню бюджетів, а й створенню сприятливих умов для економічного розвитку територіальних громад та підвищенню інвестиційної привабливості регіонів.

Основні висновки. Місцеве оподаткування є важливим інструментом формування фінансової бази територіальних громад та чинником впливу на розвиток суб'єктів господарювання. Ефективність цієї системи залежить від збалансованості інтересів місцевої влади та бізнесу, стабільності податкового законодавства і

обґрунтованості ставок місцевих податків. Подальше вдосконалення системи місцевого оподаткування має бути спрямоване на створення сприятливих умов для розвитку підприємницької діяльності та підвищення фінансової спроможності громад.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волох Р. Є. Місцеві податки і збори та їх роль у формуванні податкових надходжень місцевих бюджетів в Україні: регіональний аспект. Економіка і суспільство. 2018. Вип. 19. С. 145–150.
2. Карлін М. І., Демиденко Л. М. Місцеві податки і збори в системі фінансового забезпечення місцевого самоврядування. Фінанси України. 2020. № 4. С. 35–44.
3. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 17.02.2026).
4. Соколовська А. М. Фіскальна політика в умовах децентралізації. Київ : КНЕУ, 2021. 198 с.
5. Юрій І. М., Боровик М. В. Місцеве оподаткування в Україні: проблеми та напрями вдосконалення. Львів : ЛНУ, 2019. 156 с.

Вікторія СТОЛЯРЧУК,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 курсу
соціально-гуманітарного факультету

Науковий керівник: **Тетяна СИДОРЧЕНКО,**
к.еон.н., доцент (БДПУ)

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ УСТАНОВИ (НА ПРИКЛАДІ КАЛІНІВСЬКОГО ВІДДІЛЕННЯ У МІСТІ ДНІПРО АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА «БАНК КРЕДИТ ДНІПРО»)

Актуальність. У сучасних умовах трансформації фінансової системи України особливої актуальності набуває дослідження фінансово економічних аспектів діяльності банківських установ. Банки відіграють ключову роль у забезпеченні стабільності грошового обігу, ефективному перерозподілі фінансових ресурсів, підтримці підприємницької діяльності та соціально економічного розвитку регіонів. Вивчення особливостей функціонування окремого структурного підрозділу банку дозволяє оцінити ефективність реалізації загальної стратегії фінансової установи на локальному рівні.

Ступінь досліджуваності проблеми. Теоретичні та практичні аспекти фінансово-економічної діяльності банків досліджували багато вітчизняних учених, зокрема О. Мороз, А. Поддєрьогін, М. Савлук, В. Міщенко та інші. У їхніх працях розглядаються питання організації банківських операцій, формування доходів і витрат банківських установ, управління кредитним портфелем та забезпечення фінансової

стабільності банків [1; 3]. Разом з тим практичний аналіз діяльності окремих банківських установ дає можливість більш повно оцінити ефективність функціонування банківського сектору.

Сутність дослідження. Основою формування фінансових результатів банківської установи є доходи, що генеруються в результаті здійснення активних операцій. Найбільшу частку у структурі доходів становлять процентні доходи від кредитних операцій, що обумовлено активною участю банку у фінансуванні фізичних та юридичних осіб. Комісійні доходи формуються за рахунок розрахунково касового обслуговування, операцій з платіжними картками, валютних операцій та інших банківських послуг. Аналіз динаміки доходів свідчить про тенденцію до їх зростання, що пов'язано з розширенням клієнтської бази та впровадженням нових фінансових продуктів.

Фінансово-економічна діяльність банківських установ є важливим елементом функціонування фінансової системи держави, оскільки банки забезпечують перерозподіл фінансових ресурсів, кредитування суб'єктів господарювання та населення, а також надають широкий спектр фінансових послуг. Ефективність діяльності банківської установи визначається рівнем прибутковості, структурою доходів і витрат, якістю кредитного портфеля та ефективністю управління фінансовими ресурсами.

У межах дослідження було проаналізовано фінансово-економічні аспекти діяльності Калинівського відділення у місті Дніпро акціонерного товариства «Банк Кредит Дніпро». Результати аналізу свідчать, що основними джерелами формування доходів відділення є процентні доходи від кредитних операцій та комісійні доходи від надання банківських послуг клієнтам. Аналіз динаміки доходів і витрат показав, що загальні доходи відділення зросли з 69,9 млн грн у 2023 році до 92,8 млн грн у 2025 році, тобто на 32,8%. Найбільшу частку в структурі доходів становлять процентні доходи, які збільшилися з 48,2 млн грн до 63,8 млн грн, що пов'язано з активізацією кредитної діяльності відділення. Комісійні доходи також мають позитивну динаміку та зросли з 18,5 млн грн у 2023 році до 24,9 млн грн у 2025 році, що свідчить про розширення клієнтської бази та збільшення обсягів банківських послуг.

Витрати відділення за досліджуваний період також зростали, проте повільнішими темпами. Загальні витрати збільшилися з 61,2 млн грн у 2023 році до 77,0 млн грн у 2025 році, тобто на 25,8%. До основних витрат належать процентні витрати за залученими ресурсами, витрати на оплату праці персоналу, адміністративні витрати та інші операційні витрати. Випереджальні темпи зростання доходів порівняно з витратами позитивно вплинули на фінансовий результат діяльності відділення.

У результаті цього прибуток до оподаткування зріс з 8,7 млн грн у 2023 році до 15,8 млн грн у 2025 році, що становить зростання на 81,6 %. Чистий прибуток відділення збільшився з 7,13 млн грн до 12,96 млн грн, тобто майже у 1,8 раза, що свідчить про підвищення ефективності фінансово-економічної діяльності банківської установи.

Важливим напрямом діяльності відділення є кредитування, яке виступає основним джерелом формування процентних доходів. Аналіз кредитного портфеля показав його стабільне зростання. Загальний обсяг кредитного портфеля збільшився з 195 млн грн у 2023 році до 270 млн грн у 2025 році, тобто на 38,5%. Найбільше зростання спостерігається у сегменті кредитування фізичних осіб, обсяг якого зріс з 85 млн грн до 120 млн. грн.

Позитивною тенденцією є також зменшення рівня простроченої заборгованості. Якщо у 2023 році її частка становила 5,0% кредитного портфеля, то у 2025 році вона зменшилася до 3,1%. Це свідчить про підвищення якості кредитного портфеля та ефективність системи управління кредитними ризиками, що відповідає принципам кредитування, визначеним у законодавстві України щодо банківської діяльності [2].

Важливу роль у забезпеченні стабільності діяльності банку відіграє фінансове планування. У Калинівському відділенні здійснюється планування доходів, витрат і прибутку, що дозволяє контролювати результати діяльності та ефективно управляти фінансовими ресурсами. Аналіз планових і фактичних показників за 2025 рік показав, що фактичний прибуток до оподаткування перевищив плановий на 8,9%, що свідчить про ефективне управління фінансовими ресурсами та результативність фінансового планування.

Основні висновки. Результати дослідження свідчать про те, що фінансово економічна діяльність банківського відділення характеризується стабільністю та позитивною динамікою розвитку. Раціональна структура доходів, ефективне управління витратами, зростання кредитного портфеля та системний підхід до фінансового планування забезпечують формування стійкого фінансового результату. Подальший розвиток банківської установи доцільно пов'язувати з розширенням спектра банківських послуг, впровадженням цифрових технологій та удосконаленням системи управління фінансовими ризиками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Банківські операції : підручник / за ред. О. І. Мороза. Київ : КНЕУ, 2019. 608 с.
2. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 № 2121 ІІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 5–6. Ст. 30.
3. Фінанси підприємств : підручник / за ред. А. М. Поддєрьогіна. Київ : КНЕУ, 2020. 552 с.

Надія ТРАЙДУК,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 2 курсу
соціально-гуманітарного факультету
Науковий керівник: **Людмила ЗАВІДНА,**
д.екон.н., професор (БДПУ)

ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ (RESILIENCE) МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Психічне здоров'я молоді в умовах війни набуває критичного значення через гострий вплив травматичних подій, таких як військові дії, втрати близьких, вимушена міграція та загальна нестабільність. За даними дослідження «Вплив війни на молодь в Україні 2024», більшість молодих людей відчули втрати через війну, серйозно зросла кількість тих, хто втратив близьких, пережив розрив соціальних зв'язків або має мобілізованих родичів. Українська молодь за кордоном частіше страждає на проблеми психічного здоров'я, що пов'язано з ізоляцією, труднощами інтеграції та відчуттям провини [4 : 1]. Попри стабільний рівень проблем із психічним здоров'ям, молодь стала більш відкритою до отримання психологічної допомоги.

Резилієнс (психологічна стійкість) є ключовим чинником для запобігання довгостроковим негативним наслідкам для психічного здоров'я, допомагаючи молоді краще справлятися зі стресовими ситуаціями та знижуючи ризики розвитку психопатологічних процесів. Дослідження нейрофізіологічних корелятів резилієнсу демонструють, що психологічна стійкість пов'язана з функціональною зв'язністю мозку, зокрема середнім фронтальним гірусом і таламусом, які чинять вплив на загальний стан мозку під час сну [1 : 1]. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного аналізу чинників психологічної стійкості молоді в умовах тривалої військової агресії та розробки науково обґрунтованих психологічних інтервенцій.

Ступінь досліджуваності проблеми. Теоретичні засади психологічної стійкості розроблені в працях М. Ровінського, Д. Чікіті, Ф. ВанМетера, А. Троя та інших щодо механізмів позитивної адаптації після травматичних подій [1 : 1]. Питання психологічної підтримки в умовах війни детально проаналізовано в дослідженнях Л. Нянько та В. Нянько, які висвітлили специфіку кризової інтервенції, психоосвіти, травма-фокусованої терапії та роботи з військовими і ветеранами [2 : 1]. Вплив війни на психічне здоров'я молоді та роль резилієнсу досліджено в публікації NeuroNews, яка обґрунтувала ефективність психологічних інтервенцій, спрямованих на розвиток резилієнс-ресурсів [1 : 1].

Психологічна стійкість військовослужбовців у ході російсько-української війни проаналізована в роботах А. Романишина, О. Остапчука, В. Чорного та Н. Вавілової, які виявили домінантні фактори бойової обстановки та обґрунтували напрями професійної підготовки [3 : 1]. Водночас комплексне вивчення психологічної стійкості цивільної молоді (не військовослужбовців) з урахуванням соціально-психологічних, нейрофізіологічних та клінічних аспектів потребує подальшого дослідження. Недостатньо розробленими залишаються питання адаптації інтервенцій до культурних особливостей української молоді, впливу цифрового середовища на формування резилієнсу та довгострокових ефектів психологічної підтримки.

Мета і методи дослідження. Мета дослідження – теоретично обґрунтувати чинники психологічної стійкості молоді в умовах військової агресії та розробити рекомендації щодо психологічних інтервенцій. Для досягнення мети використано комплекс методів: аналіз та узагальнення наукових джерел з питань резилієнсу та психотравми; системний підхід до визначення компонентів психологічної стійкості; порівняльний аналіз інтервенційних підходів; клініко-психологічні мети оцінки (шкала стресостійкості Коннора-Девідсона CD-RISC-10, опитувальник прийняття та дії AAQ-II, шкала тривоги GAD-7); кореляційний аналіз зв'язку резилієнсу з показниками сну та соціальної підтримки.

Сутність дослідження. На основі аналізу досліджень [1 : 1; 3 : 1; 4 : 1] встановлено, що психологічна стійкість молоді в умовах війни формується під впливом багатофакторної системи: індивідуально-психологічні чинники (рівень сенситивності, здатність аналізувати власний стан, попередній досвід, прогнози на майбутнє); соціально-психологічні чинники (соціальна підтримка, сімейні зв'язки, волонтерська активність, національна ідентичність); нейрофізіологічні чинники (функціональна зв'язність середнього фронтального гіруса та таламуса, які впливають на якість сну та загальний стан мозку); ситуаційні чинники (наявність мобілізованих родичів, досвід вимушеної міграції, втрата житла, пережиті травматичні події).

Розроблено модель психологічної стійкості молоді в умовах війни, що включає чотири взаємопов'язані компоненти: когнітивний (позитивна переоцінка труднощів як викликів, розвиток особистих якостей, збереження здатності до нормального функціонування); емоційний (емоційна свідомість, саморегуляція, емоційна гнучкість); поведінковий (активні адаптаційні стратегії, волонтерська діяльність, громадянська участь); соціальний (соціальні навички, підтримка значущих інших, почуття приналежності до спільноти). Установлено, що резилієнс виступає посередником між функціональною зв'язністю мозку та якістю сну, а також між травматичним досвідом та психопатологічними проявами [1 : 1].

Проаналізовано динаміку психологічної адаптації молоді за даними 2024 року [4 : 1]. Визначено парадоксальні тенденції: зростання матеріальної адаптації (зниження безробіття, покращення матеріального становища) поєднується з погіршенням психологічного благополуччя (зростання кількості втрат, розривів соціальних зв'язків, воєнних травм); зниження довіри до державних інституцій (крім ЗСУ) поєднується з підвищенням волонтерської активності та громадянської залученості; зростання національної ідентичності (перехід на українську мову, підтримка вітчизняного виробника) поєднується з готовністю до компромісів через виснаження війною.

Досліджено ефективність психологічних інтервенцій [1 : 1; 2 : 1]. Встановлено, що найбільш ефективними є комплексні програми, що поєднують: когнітивно-поведінкову терапію (КПТ) для зміни дисфункціональних переконань; травма-фокусовану КПТ (ТФ-КПТ) для роботи з травматичними спогадами; десенсибілізацію та репроцесуалізацію рухом очей (EMDR) для обробки травматичного досвіду; арт-терапію та групову терапію для вираження емоцій та соціальної підтримки; психоосвітні програми для розвитку навичок саморегуляції та стресостійкості; роботу з родинами для зміцнення сімейних зв'язків.

Розроблено рекомендації щодо підвищення психологічної стійкості молоді: на індивідуальному рівні – розвиток навичок когнітивної переоцінки, емоційної саморегуляції, технік релаксації та усвідомленості (mindfulness); на груповому рівні – створення підтримуючих груп, волонтерських спільнот, платформ peer-to-peer підтримки; на інституційному рівні – інтеграція психологічної підтримки в освітні заклади, розширення доступу до онлайн-консультувань, підготовка психологів до роботи в кризових умовах; на соціальному рівні – збереження соціальних зв'язків, підтримка сімейних систем, розвиток громадянської залученості як ресурсу стійкості.

Основні висновки. Психологічна стійкість молоді в умовах військової агресії є багатофакторним феноменом, що формується під впливом індивідуально-психологічних, соціально-психологічних, нейрофізіологічних та ситуаційних чинників. Запропонована чотирикомпонентна модель (когнітивний, емоційний, поведінковий, соціальний) дозволяє систематизувати механізми резилієнсу та розробити цільові інтервенції. Резилієнс виступає ключовим захисним чинником, що зменшує ризик розвитку ПТСР, тривожності та депресії, а також посередником між нейрофізіологічними процесами та психологічним благополуччям. Досвід 2024 року демонструє, що матеріальна адаптація не гарантує психологічного благополуччя, тому необхідне цілеспрямоване інвестування в психологічну підтримку молоді. Перспективними є дослідження нейропластичності резилієнсу,

розробка цифрових інтервенцій (mHealth), вивчення міжпоколіннєвої передачі травми та оцінка довгострокових ефектів психологічної підтримки в постконфліктний період.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вплив війни на психічне здоров'я молоді: роль резилієнсу та психологічних інтервенцій. *NeuroNews*. 2021. 14 березня. URL : <https://neuronews.com.ua/ua/archive/2025/6%28161%29/pages-28-34/vpliv-viyni-na-psihichne-zdorov-ya-molodi-rol-reziliensu-ta-psihologichnih-intervenciiv> (дата звернення: 17.02.2026).
2. Нянько Л. Ю., Нянько В. В. Психологічна підтримка в умовах війни. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: психологічні науки*. 2024. № 1. С.1-6.
3. Романишин А., Остапчук О., Чорний В., Вавілова Н. Стійкість українських воїнів: актуальні проблеми формування та зміцнення. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України*. 2025. № 2 (85). С. 134–141.
4. Як війна впливає на молодь в Україні: громадянська активність та виклики? *Профспілка працівників освіти і науки України*. 2025. 4 лютого. URL : <https://pon.org.ua/novyny/11724-yak-viina-vplyvaie-na-molod-v-ukraini-gromadianska-aktyvnist-ta-vyklyky.html> (дата звернення: 17.02.2026).

Олександр ХОХУЛЯ,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 курсу
соціально-гуманітарного факультету

Науковий керівник: **Людмила ЗАВІДНА,**

д.екон.н., професор (БДПУ)

ФІНАНСОВИЙ ПЛАН ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Актуальність. Сучасний етап розвитку підприємств і організацій характеризується посиленням конкуренції, зростанням вимог до якості управління та необхідністю швидкого реагування на зміни зовнішнього середовища, що зумовлює підвищену увагу до дослідження обраної теми. Її наукове опрацювання є важливим, оскільки відповідні процеси та механізми безпосередньо впливають на результативність діяльності, рівень економічної стійкості та ефективність прийняття управлінських рішень. У практичному вимірі значення теми посилюється потребою пошуку дієвих підходів до вдосконалення роботи підприємств в умовах невизначеності, обмеженості ресурсів і трансформаційних змін в економіці України. Саме тому її дослідження має не лише теоретичну цінність, а й прикладне значення для

формування обґрунтованих рекомендацій щодо підвищення ефективності функціонування суб'єктів господарювання.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблематика бізнес-планування, фінансового планування, прогнозування та забезпечення стійкого фінансового стану підприємства достатньо широко висвітлена у сучасній науковій літературі, що підтверджує її вагоме теоретичне і прикладне значення. Зокрема, у працях О. Куриліної, Ю. Гонсьора та З. Милияник бізнес-план обґрунтовується як важливий інструмент забезпечення успішного розвитку підприємства. А. Нечипоренко і С. Стабіас розкривають роль фінансового планування та прогнозування в системі управління підприємством. У дослідженнях І. Артимонової та В. Виговського висвітлено стратегічні напрями забезпечення стійкого фінансового стану промислових підприємств. Водночас зберігається потреба в адаптації теоретичних положень до специфіки діяльності саме великого металургійного підприємства, що й визначає доцільність подальшого дослідження.

Мета і методи дослідження. Метою є наукове обґрунтування теоретичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо формування та вдосконалення фінансового плану ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» як стратегічного інструменту управління підприємством.

Методи дослідження. У процесі дослідження використано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема метод аналізу та узагальнення наукових джерел – для розкриття теоретичних підходів до фінансового планування та його ролі в системі бізнес-планування; методи порівняння, групування, горизонтального й вертикального аналізу та економічного аналізу – для оцінки динаміки доходів, витрат, фінансових результатів і структури операційних витрат ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг»; коефіцієнтний аналіз – для дослідження ліквідності, фінансової стійкості, заборгованості та рентабельності; а також системний підхід, елементи сценарного підходу і метод логічного узагальнення – для формування обґрунтованих висновків та практичних рекомендацій щодо вдосконалення фінансового плану підприємства.

Сутність дослідження. У теоретичному вимірі фінансовий план відображає не лише прогноз доходів, витрат і грошових потоків, а й логіку ресурсного забезпечення запланованих заходів, тобто виступає інструментом координації між стратегічними намірами підприємства та його реальними фінансовими можливостями. Саме тому його формування має спиратися на системність, послідовність і аналітичну обґрунтованість [3 : 34]. Водночас розроблення фінансового плану в структурі бізнес-плану має специфіку, пов'язану з тим, що особливістю бізнес-планування є поєднання творчого підходу з рутинними

операціями, зокрема з детальними розрахунками, аналітичним опрацюванням показників і інтеграцією різних аспектів бізнес-плану в єдину систему. Це означає, що фінансове планування не зводиться лише до технічного складання таблиць і прогнозів, а передбачає формування декількох можливих сценаріїв розвитку, оцінку ризиків і вибір найбільш доцільних рішень для забезпечення стійкості підприємства. Така подвійна природа планування – аналітична та креативна – визначає його роль як інструменту не тільки обліку майбутніх показників, а й активного управління фінансовими результатами та напрямками розвитку підприємства.

Фінансове планування є процесом оцінки фінансових потреб фірми і розробки рішень про методи їх фінансування, тобто його зміст не обмежується лише складанням прогнозних розрахунків доходів і витрат. Водночас суттєвим є те, що йдеться не тільки про передбачення щодо руху готівки, а про стан потреб у зовнішніх джерелах фінансування взагалі [2 : 292], оскільки підприємство має завчасно визначати можливості залучення капіталу для підтримання безперервності діяльності та реалізації запланованих заходів. Саме тому якісно сформований фінансовий план повинен поєднувати прогноз грошових потоків із оцінкою потреби у фінансових ресурсах, джерел їх покриття та обґрунтуванням управлінських рішень щодо забезпечення фінансової стійкості підприємства. Ефективність фінансового плану підприємства значною мірою залежить від якості прогнозних розрахунків, які мають бути трансформовані у конкретні планові рішення щодо доходів, витрат, грошових потоків і джерел фінансування. За відсутності обґрунтованого прогнозування підприємство ризикує зіткнутися з дефіцитом коштів для виконання поточних фінансових зобов'язань, зокрема для розрахунків із постачальниками, сплати відсотків за залученим капіталом, податкових платежів та інших обов'язкових витрат. Водночас навіть наявність прибуткових проектів або розширення ринкової діяльності не забезпечує автоматичного підтримання належного рівня ліквідності, оскільки прибутковість і платоспроможність відображають різні аспекти фінансового стану підприємства. Особливого значення це набуває для суб'єктів господарювання з обмеженим доступом до зовнішніх фінансових ресурсів, для яких помилки у плануванні можуть швидко призвести до нестачі оборотних коштів. Крім того, дебіторська заборгованість, хоча й є важливим елементом активів, не завжди може бути оперативно перетворена на грошові кошти, що ускладнює виконання поточних зобов'язань у потрібний момент. Саме тому в системі управління підприємством фінансовий план має формуватися на постійній основі, а менеджери повинні своєчасно оцінювати майбутні потреби у фінансових ресурсах і обирати доцільні способи фінансування, щоб забезпечити безперервність діяльності.

Розроблення фінансового плану посідає провідне місце в системі управління підприємством, оскільки саме через нього забезпечується фінансова узгодженість між стратегічними намірами та поточною господарською діяльністю. У межах цього процесу здійснюється підготовка довгострокових і короткострокових планових розрахунків, визначаються ключові фінансові орієнтири розвитку та формується фінансова частина бізнес-плану, яка відображає джерела ресурсів і напрями їх використання. Важливою складовою є обґрунтування кошторису витрат, що дає змогу завчасно оцінити потребу у фінансовому забезпеченні, дотримуватися бюджетних лімітів і підвищувати результативність контролю за використанням коштів [5 : 8].

ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» є одним із провідних металургійних підприємств України та входить до міжнародної групи ArcelorMittal, здійснюючи повний виробничий цикл – від видобутку і збагачення залізорудної сировини до випуску готової металопродукції. Його виробнича діяльність охоплює видобуток і збагачення руди, коксохімічне та металургійне виробництво, а серед основних видів продукції зазначаються агломерат, концентрат, кокс, чавун, сталь і прокат, зокрема довгомірна продукція (арматура та катанка). Таким чином, ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» доцільно характеризувати як великого промислового виробника з інтегрованою структурою металургійного циклу, діяльність якого має вагоме значення для промислового сектору та експортного потенціалу України [1].

У межах дослідження теми фінансового плану підприємства ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» доцільним є поєднання внутрішніх фінансових показників із характеристиками ринкової позиції, оскільки саме така аналітична база забезпечує обґрунтованість планових рішень щодо доходів, обсягів реалізації та фінансових ресурсів. За даними платформи Clarity Project [4], у 2024 році підприємство посилило свої позиції за показником доходу на ринку: частка зросла до 22,80% проти 18,26% у 2023 році, а місце покращилося з 3-го до 2-го. Подібна тенденція спостерігається на субринку та у класі, де частка підвищилася з 24,85% до 30,29% із переходом з 3-го на 2-ге місце. У секторі частка збільшилася з 2,12% до 2,68%, у регіоні – з 2,81% до 3,65%, а в громаді підприємство зберегло 1-ше місце з часткою 27,54%, що формує важливі передумови для планування доходної частини фінансового плану та визначення реалістичних орієнтирів збуту.

З позицій фінансового планування ключовим є не лише факт зростання ринкової частки, а й співвідношення доходів і витрат, яке безпосередньо впливає на здатність підприємства підтримувати фінансову стійкість. У 2024 році чистий дохід від реалізації продукції ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» становив 64 591 407 тис. грн, тоді

як у 2023 році цей показник дорівнював 41 848 635 тис. грн, що свідчить про істотне розширення масштабів реалізації. Разом із тим собівартість реалізованої продукції у 2024 році досягла 69 042 126 тис. грн проти 50 635 909 тис. грн у 2023 році, унаслідок чого підприємство зберегло валовий збиток у розмірі 4 450 719 тис. грн. Така ситуація вказує на необхідність посилення витратного блоку фінансового плану, зокрема через деталізацію заходів зі стримування собівартості та підвищення операційної ефективності.

Додатковим аргументом на користь посилення вимог до фінансового плану підприємства є динаміка фінансових індикаторів, яка свідчить про погіршення ліквідності, фінансової стійкості та прибутковості у 2021–2024 роках. Зокрема, коефіцієнт поточної ліквідності знизився з 2,08 у 2021 році до 0,66 у 2024 році, коефіцієнт швидкої ліквідності – з 1,42 до 0,26, а коефіцієнт абсолютної ліквідності – з 0,06 до 0,01, що вказує на обмежені можливості своєчасного покриття поточних зобов'язань. Одночасно коефіцієнт автономії скоротився з 0,72 до 0,14, тоді як коефіцієнт заборгованості зріс з 0,21 до 0,71, що характеризує посилення залежності від залучених джерел фінансування. Негативні значення показників рентабельності активів, власного капіталу та чистої маржі у 2022–2024 роках підтверджують необхідність формування більш жорсткого та реалістичного фінансового плану, орієнтованого на відновлення платоспроможності, оптимізацію структури капіталу й підвищення ефективності використання ресурсів підприємства.

У межах аналізу фінансового плану ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» доцільно застосовувати сценарний підхід, оскільки історичні показники підприємства свідчать про суттєву мінливість фінансових результатів і ресурсної бази у 2021–2024 роках. За таких умов фінансовий план має передбачати не один базовий варіант, а декілька сценаріїв із різними параметрами доходів, витрат, ліквідності та потреби у фінансуванні, що дасть змогу підвищити стійкість підприємства до змін ринкової кон'юнктури. Не менш важливим напрямом удосконалення фінансового плану є посилення бюджетної дисципліни та управління структурою джерел фінансування з урахуванням змін у балансі підприємства. Також важливим кроком є перехід до інтегрованої моделі планування, у якій фінансовий план розробляється як складова бізнес-плану та узгоджується з виробничими, інвестиційними, збутовими й організаційними рішеннями підприємства. Доцільним є також посилення планування грошових потоків на основі платіжного календаря, що дасть змогу своєчасно виявляти касові розриви та знижувати ризик порушення поточної платоспроможності.

Основні висновки. Отже, на основі проведеного дослідження встановлено, що фінансовий план підприємства є не лише

інструментом прогнозування доходів, витрат і грошових потоків, а комплексним механізмом координації стратегічних і поточних управлінських рішень, який має формуватися в тісному зв'язку з бізнес-плануванням, оцінкою ризиків і ресурсних можливостей підприємства. У межах аналізу ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» підтверджено, що для великого металургійного підприємства з повним виробничим циклом фінансовий план повинен мати системний, аналітично обґрунтований і сценарний характер, оскільки фінансові результати суттєво залежать від ринкової кон'юнктури, витратомісткості виробництва та змін у структурі фінансування. Реалізація зазначених рекомендацій сприятиме підвищенню реалістичності фінансового плану ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг», посиленню керованості фінансовими потоками та створенню передумов для поступового відновлення платоспроможності й фінансової рівноваги підприємства.

ЛІТЕРАТУРА

1. АрселорМіттал Кривий Ріг: офіційний сайт. URL : <https://ukraine.arcelormittal.com/> (дата звернення: 23.02.2026).
2. Верланов Ю. Ю. Фінансовий менеджмент : навч. посіб. 2 вид. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. 336 с.
3. Глущенко Л. Д., Лесько О. І., Бальзан М. В. Теоретичні аспекти та сучасні тенденції бізнес-планування на підприємстві. *Modern Economics*. 2022. № 31. С. 32–37.
4. ПАТ «АРСЕЛОМІТТАЛ КРИВИЙ РІГ»: основна інформація (дані ЄДР) Clarity Project. URL : <https://clarity-project.info/edr/24432974> (дата звернення: 23.02.2026).
5. Полторак А. С., Стамат В. М., Сухорукова А. Л. Фінансовий менеджмент : навч. посіб. Миколаїв : МНАУ, 2025. 170 с.

Кіра ЧЕРНИШ,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 курсу
соціально-гуманітарного факультету
Науковий керівник: **Олена ЗАДВОРНА,**
старша викладачка (БДПУ)

КРАУДФАНДИНГ ТА ВЗАЄМОДОПОМОГА ЯК СУЧАСНІ МЕХАНІЗМИ СОЛІДАРНОЇ ЕКОНОМІКИ

Актуальність. Сучасне суспільство характеризується високим рівнем соціальної та економічної динаміки, глобалізацією і цифровізацією, що відкриває нові можливості для економічного розвитку, але одночасно створює складні соціальні виклики. Зростання нерівності у доходах, обмежений доступ до фінансових ресурсів для малих підприємств, культурних та соціальних ініціатив, а також підвищені вимоги до інноваційних рішень у різних сферах життя

підкреслюють необхідність альтернативних економічних механізмів. Цифрові платформи для краудфандингу та взаємодопомоги (Kickstarter, Indiegogo, GoFundMe, «Спільнокошт») забезпечують новий рівень доступності та прозорості у фінансуванні проєктів.

У цьому контексті особливу актуальність набувають практики солідарної економіки, орієнтовані на взаємодію, колективну підтримку та розподіл ресурсів. Краудфандинг і взаємодопомога стають ключовими інструментами, що дозволяють мобілізувати ресурси не через державні програми чи великі корпорації, а завдяки участі широкої громадськості. Краудфандинг дозволяє фінансувати проєкти різного масштабу. [2].

Ступінь досліджуваності проблеми. Зазначена проблема вивчалася низкою українських вчених і фахівців практиків, таких як І. Іваненко, О. Сидоренко, О. Шевченко, І. Журба, І. Самохін, Ю. Полюга, О. Сидоренко, К. Ковальчук, Е. Щетініна, Л. Кадол та багатьма іншими.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є комплексний аналіз сучасних механізмів краудфандингу та взаємодопомоги як інструментів солідарної економіки та оцінка їх впливу на соціальні та економічні процеси в суспільстві. У процесі досягнення мети було поставлено наступні завдання: проаналізувати стан соціальної та солідарної економіки в сучасних умовах; проаналізувати використання краудфандингу в межах соціальної соціальної та солідарної економіки.

Сутність дослідження. Краудфандинг та взаємодопомога досліджуються у різних наукових напрямках, включаючи економіку, соціологію, менеджмент та інформаційні технології. Зарубіжні дослідження вказують на ефективність краудфандингу як інструменту залучення фінансових ресурсів та формування соціальних мереж.

Зарубіжні дослідження краудфандингу демонструють важливість трьох основних чинників успіху проєктів: прозорість плану, залучення спільноти та наявність соціальних рекомендацій. Наприклад, на платформі Kickstarter у США успішність проєктів складає близько 35% від усіх поданих, тоді як в Україні платформи на кшталт «Спільнокошт» демонструють успішність близько 50–60% для невеликих соціально значущих ініціатив. Вітчизняні дослідження акцентують увагу на використанні краудфандингу для розвитку малого і середнього бізнесу, культурних ініціатив та освітніх проєктів. Наприклад, стартапи у сфері ІТ та культурні проєкти у великих містах України показують ефективність краудфандингу як засобу швидкого залучення стартового капіталу.

Дослідження показують, що спільноти з високим рівнем довіри демонструють більшу ефективність у волонтерських проєктах та соціальних стартапах. В Україні ці питання досліджуються менш системно. Науковці аналізують роботу платформ «Спільнокошт», «Big Idea» та міжнародних аналогів, оцінюючи їхній вплив на розвиток локальних громад, підтримку малого бізнесу, культурних і соціальних ініціатив.

Що стосується взаємодопомоги, сучасні соціологічні дослідження підтверджують, що рівень довіри в спільнотах і готовність до колективної дії визначають успіх соціальних проєктів.

Краудфандинг як інноваційний механізм фінансування базується на принципі колективної участі та довіри між ініціатором проєкту та донорами. Він забезпечує мобілізацію ресурсів від великої кількості людей через онлайн-платформи, створюючи прозору систему комунікації, контролю та обміну інформацією.

Існують різні моделі краудфандингу: донорський – фінансування без очікування матеріальної винагороди, широко застосовується для соціальних, благодійних, освітніх та культурних проєктів. Наприклад, українська платформа «Спільнокошт» дозволяє громадянам підтримувати локальні ініціативи, благодійні проєкти та культурні заходи; інвестиційний – учасники отримують частку прибутку або акцій проєкту, що стимулює розвиток стартапів та підприємництва. Міжнародні платформи, такі як SeedInvest або Crowdcube, демонструють ефективність цього підходу у фінансуванні інноваційних стартапів; нагородний – донори отримують символічні або практичні винагороди, що підвищує мотивацію брати участь у проєктах. Така модель поширена на платформах Kickstarter та Indiegogo [5].

Взаємодопомога у контексті солідарної економіки включає практики спільного використання ресурсів, обміну знаннями та послугами, а також реалізацію спільних соціальних ініціатив.

Соціальні та економічні ефекти таких механізмів можна поділити на кілька рівнів: 1. Індивідуальний рівень – залучення людей до колективної діяльності стимулює почуття причетності, соціальної відповідальності та розвитку особистих компетенцій. 2. Громадський рівень – проєкти краудфандингу та взаємодопомоги сприяють розвитку локальних громад, зміцнюють соціальні зв'язки та підвищують рівень довіри між членами спільнот. 3. Економічний рівень – створення нових стартапів, соціальних підприємств та культурних проєктів сприяє розвитку економіки, інновацій та сталого використання ресурсів. 4. Глобальний рівень – поширення моделей солідарної економіки сприяє формуванню міжнародних спільнот, які підтримують проєкти у різних країнах, обмінюються досвідом та стимулюють глобальну солідарність [2].

Краудфандинг і взаємодопомога взаємно доповнюють один одного, формуючи ефективні інструменти розвитку солідарної економіки, які поєднують фінансову підтримку, соціальні зв'язки та культурні цінності.

Взаємодопомога у солідарній економіці включає практики спільного використання ресурсів (кооперативи, каршерінг), обміну знаннями та навичками (освітні клуби, хакатони), а також реалізації спільних соціальних ініціатив (волонтерські проєкти, благодійні фонди). Такі практики зміцнюють соціальні зв'язки, підвищують рівень довіри і

формують соціальний капітал. Об'єднання краудфандингу та взаємодопомоги створює гібридні моделі солідарної економіки. Приклади: благодійні кампанії GoFundMe, освітні проекти на Patreon, підтримка культурних стартапів на Kickstarter [1:8]. Соціальні ефекти включають: підвищення громадянської активності, формування довіри, розвиток соціального капіталу та підтримку вразливих груп [3]. Економічні ефекти: розвиток стартапів, культурних проектів та соціальних підприємств. Глобальні ефекти: формування міжнародних спільнот, які обмінюються досвідом та фінансово підтримують проекти у різних країнах.

Основні висновки. Дослідження дозволяє зробити низку висновків щодо ролі краудфандингу та взаємодопомоги у сучасній солідарній економіці. По-перше, ці механізми забезпечують мобілізацію фінансових та соціальних ресурсів, сприяючи реалізації локальних і глобальних ініціатив. По-друге, вони формують спільноти однодумців, стимулюють соціальну згуртованість та розвиток соціального капіталу. По-третє, інтеграція краудфандингу та взаємодопомоги дозволяє створювати гібридні моделі, здатні одночасно вирішувати економічні та соціальні завдання.

У перспективі подальший розвиток цих механізмів вимагає активної участі держави у регулюванні, підтримці цифрових платформ та створенні законодавчих умов для безпечної діяльності учасників. Для подальшого розвитку цих механізмів необхідна інтеграція державної підтримки, законодавче регулювання цифрових платформ, а також активне залучення широкого кола учасників. Отже, краудфандинг і взаємодопомога виступають не лише економічними інструментами, а й соціально-культурними практиками, які здатні формувати нову економічну модель, засновану на принципах колективної підтримки, довіри та взаємодії. У сучасному світі вони стають невід'ємною складовою ефективною, справедливою та соціально відповідальною економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єлисеєва Л. В. Краудфандинг в Україні: проблеми та перспективи в контексті зарубіжного досвіду. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2017. Вип. 23 (1). С. 8–11.
2. Кадол Л. В., Луста Т. О. Краудфандінг як засіб реалізації новацій. URL : https://www.rusnauka.com/41_PWSN_2014/Economics/6_184148.doc.htm (дата звернення: 06.12.2025).
3. Краудфандінг набуває популярності. URL : http://bibliote4nyj-autoban.blogspot.com/2012/11/blog-post_21.html (дата звернення: 06.12.2025).
4. Краудфандінг – нове джерело еко фінансування. URL : <http://www.climateinfo.org.ua/content/kraudfanding-nove-dzherelo-eko-finansuvannya> (дата звернення: 06.12.2025).
5. Simzirok.com. Офіційний сайт. URL : <http://ain.ua/2013/11/12/501441> (дата звернення: 06.12.2025).

Кіра ЧЕРНИШ,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 курсу
соціально-гуманітарного факультету

Науковий керівник: **Людмила ЗАВІДНА,**

д.екон.н., професор (БДПУ)

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ТУРБУЛЕНТНОСТІ ТА ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність теми. Традиційне розуміння стратегії як жорсткого довгострокового прогнозування втрачає свою релевантність у відповідь на прискорення технологічних змін та глобальні дизрупції. Сучасне бізнес-середовище характеризується остаточним переходом від відносно стабільної моделі світу SPOD (стабільність, передбачуваність, порядок, детермінізм) до реалій VANI-світу (крихкість, тривожність, нелінійність, незрозумілість). У такому контексті стратегічне планування перестає бути лише аналітичною вправою і перетворюється на життєво необхідний інструмент забезпечення життєздатності бізнесу.

Для українських підприємств актуальність цієї проблеми критично посилюється умовами повномасштабного воєнного стану, що спричинив масштабні руйнування виробничих потужностей, логістичних ланцюгів та дефіцит енергоресурсів [3 : 141 ; 5 : 409]. Втрата активів та масова міграція кваліфікованого персоналу вимагають від керівництва застосування найбільш прогресивних механізмів адаптивного управління та методів економіко-математичного моделювання для миттєвого реагування на виклики [1 : 133]. Стратегічне планування в сучасній Україні стає ключовим стабілізаційним фактором, що забезпечує довгострокову стійкість індустріального та сервісного секторів через механізми релокації, діджиталізації та виходу на нові міжнародні ринки [5 : 143].

Ступінь досліджуваності проблеми. У вітчизняній науці фундамент стратегічного менеджменту закладено у працях З. Шершньової, яка акцентує увагу на формуванні стратегічного потенціалу та лідерстві як енергії успіху команди [3 : 4].

Сучасний етап досліджень (2022–2025 рр.) представлений роботами О. Сумеця, який пропонує інструментарій управління в умовах граничної невизначеності, а також С. Боняр та О. Харчук, що вивчають діджиталізацію як основу стратегічного процесу. Питання адаптації бізнесу до воєнних реалій детально аналізують Н. Гришко та О. Глазунова, фокусуючись на формуванні потенціалу стійкості [3 : 142]. Питання стратегічної реструктуризації в контексті

європейської інтеграції досліджують Ю. Полусмяк та О. Онищенко. Попри значну кількість напрацювань, питання поєднання проактивних стратегій із реактивним маневруванням в умовах BANI-світу потребує подальшого поглибленого вивчення.

Мета і методи дослідження. Метою даного дослідження є комплексний аналіз сучасних методів стратегічного планування на підприємстві та обґрунтування адаптивних підходів до формування стратегій в умовах воєнного стану та цифрової трансформації економіки України. Для досягнення мети використано: системний підхід (розгляд підприємства як відкритої системи); метод сценарійного моделювання (розробка альтернатив розвитку); факторний аналіз (оцінка впливу воєнних ризиків на операційну ефективність).

Сутність дослідження. Традиційні моделі, розраховані на стабільні середовища, демонструють низьку ефективність у сучасному світі. На зміну статичним 3–5-річним планам приходять трирівнева модель стратегічного порядку денного, що включає: «Відомі проблеми» (Known Issues), «Емерджентні питання» (Emerging issues), та «Дикі карти» (Wildcards – малоімовірні події з катастрофічним впливом). Пріоритетним стає не точність прогнозу, а швидкість реакції, що описується циклом OODA (спостереження, орієнтація, рішення, дія). Для підвищення гнучкості підприємствам рекомендується збільшувати толерантність до відхилень у бюджетах з консервативних 5% до реалістичних 15% [4 : 45].

В умовах воєнного стану в Україні відбулося зміщення фокуса стратегічного планування з максимізації чистого прибутку на забезпечення операційної стійкості (Resilience) та управління безперервністю бізнесу (Business Continuity Management – BCM). Дослідження досвіду українських компаній показує, що попередній досвід адаптації до пандемії COVID-19 став фундаментом для виживання під час війни [2 : 395]. Підприємства, які мали плани безперервності, змогли уникнути «паралічу рішень» у перші тижні вторгнення [2 : 397]. Математично цінність адаптивної стратегії V_s визначається як:

$$V_s = \sum (P_i \times O_i) - C_a$$

де:

P_i – ймовірність сценарію,

O_i – очікуваний результат,

C_a – витрати на підтримку гнучкості (резервні потужності, хмарні сервери, диверсифіковані склади).

Україна демонструє унікальний досвід використання цифрової інфраструктури для підтримки бізнесу. Екосистема «Дія», яка до 2025 року охопила понад 140 послуг та 22 млн користувачів, дозволяє автоматизувати реєстрацію бізнесу (до 10 хв.) та забезпечує доступ до грантів і міжнародної торгівлі через хаби

«Дія.Бізнес». Стратегічне планування тепер включає обов'язковий блок кібербезпеки та перехід до хмарних рішень для захисту корпоративних даних від фізичного знищення. Зокрема, використання великих мовних моделей (LLM) у співпраці з центрами штучного інтелекту дозволяє підприємствам автоматизувати аналіз ринків та оптимізувати логістику в реальному часі [2 : 2].

Сучасний етап розвитку (Industry 5.0) вимагає переходу до людиноцентричності та сталого розвитку. Стратегічне планування має враховувати не лише автоматизацію, а й розвиток когнітивних навичок персоналу та психологічну підтримку в умовах війни. Для виходу на ринки ЄС ключовою стає стратегія «Smart Value Europe», яка передбачає відмову від сировинного експорту на користь високотехнологічної продукції з високою доданою вартістю. Це потребує впровадження стандартів EU Green Deal та залучення венчурного капіталу для технологічного оновлення [5 : 411]. Станом на 2024 рік лише 14–18% українських експортерів мають повну сертифікацію ЄС, що робить цей напрям головним стратегічним пріоритетом на 2025–2026 роки [5 : 413].

Основні висновки. Стратегічне планування еволюціонувало від статичного документа до динамічного процесу управління життєздатністю. В умовах воєнного стану успіх підприємства залежить від здатності менеджменту поєднувати традиційну аналітику з принципами Agile та OODA. Ключовими чинниками стійкості визначено діджиталізацію управління на основі хмарних технологій та ШІ, впровадження систем ризик-менеджменту та стратегічну переорієнтацію на високотехнологічні сегменти європейського ринку в межах концепції «Smart Value Europe».

ЛІТЕРАТУРА

1. Боняр С., Харчук О. Діджиталізація процесів транспортного підприємства як основа його стратегічного планування. *Економічний вісник Дніпровської політехніки*. 2023. № 1. С. 133–138.
2. Гавриленко О., Шевченко К. Смарт-трансформація енергетичної галузі: основні принципи та компоненти. *Вісник економіки*. 2023. № 2. С. 45–56.
3. Гришко Н., Глазунова О. Адаптаційні стратегії формування потенціалу промислового підприємства. *Вісник НТУ «ХПІ» (економічні науки)*. 2024. № 1. С. 141–144.
4. Дмитрієва О., Куш А. Цифровізація і автоматизація транспортних процесів як ключовий фактор інноваційного розвитку в умовах війни в Україні. *Інтернаука*. 2024. № 1. С. 53–61.
5. Кінаров В., Алкема В. Адаптаційні стратегії розвитку підприємств малого бізнесу в умовах інтегрування цифрових технологій на базі штучного інтелекту. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2024. № 3 (75). С. 143–149.

Юлія ЧОРНЕНКО,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 курсу
соціально-гуманітарного факультету

Науковий керівник: **Тетяна СИДОРЧЕНКО,**

к.еон.н., доцент (БДПУ)

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВЗАЄМОДІЇ ПІДПРИЄМСТВА З СУБ'ЄКТАМИ РИНКУ ЯК ЧИННИК СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Актуальність. У сучасних умовах розвитку ринкової економіки ефективність будь-якого підприємства значною мірою залежить від налагоджених та взаємовигідних відносин із постачальниками ресурсів і споживачами продукції або послуг. Особливо це стосується підприємств із високою матеріаломісткістю виробництва, сезонними коливаннями попиту або значними авансовими витратами. Раціональна організація закупівель, контроль якості сировини та матеріалів, своєчасність поставок, оптимізація логістичних процесів, а також ефективна система збуту та взаємодії зі споживачами визначають фінансову стабільність, конкурентоспроможність та можливість довгострокового розвитку будь-якого господарського суб'єкта.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема взаємовідносин підприємства з постачальниками та споживачами є предметом численних наукових досліджень у галузях менеджменту, економіки та логістики. Науковці досліджують питання довгострокових контрактів, систем мотивації постачальників, оптимізації закупівельних і збутових процесів, управління фінансовими ризиками, формування надійних каналів постачання і продажу. Більшість робіт зосереджені на загальних підходах до побудови ефективних ланцюгів створення вартості та управління взаємодією із зовнішніми партнерами, однак мало уваги приділяється адаптації цих моделей до умов конкретних ринків або галузей.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є всебічний аналіз системи господарських відносин підприємств із постачальниками та споживачами, виявлення ключових факторів ефективності взаємодії та розробка рекомендацій щодо оптимізації закупівельних і збутових процесів. Для досягнення мети у дослідженні передбачено використання таких методів: системний аналіз; порівняльний аналіз контрактних моделей; SWOT-аналіз для оцінки сильних та слабких сторін взаємодії; аналіз фінансових і логістичних показників; моделювання сценаріїв ризиків і оптимальних варіантів управління ланцюгом поставок.

Сутність дослідження. Система господарських відносин підприємства з постачальниками та споживачами являє собою комплексний ланцюг створення вартості, який охоплює усі етапи руху

ресурсів від їх джерела до кінцевого отримувача продукції або послуг [2]. У цьому ланцюзі постачальники відіграють ключову роль, забезпечуючи підприємство необхідними матеріальними, технологічними та інтелектуальними ресурсами, які є фундаментом для організації виробничого процесу. Підприємство, у свою чергу, здійснює трансформацію отриманих ресурсів у готову продукцію чи послуги, що відповідають технічним, якісним та економічним стандартам ринку. Завершальним етапом ланцюга є споживач, який формує фінансовий результат діяльності підприємства через здійснення платежів за отримані товари або послуги, тим самим замкнувши господарський цикл і забезпечивши циркуляцію фінансових потоків.

Ефективність функціонування такої системи визначається низкою взаємопов'язаних факторів. По-перше, важливим чинником є своєчасність поставок ресурсів, оскільки затримка сировини або комплектуючих може призвести до порушення виробничих графіків, простою обладнання та додаткових фінансових витрат. По-друге, значну роль відіграє якість ресурсів: низькоякісні матеріали або несертифіковані комплектуючі підвищують ймовірність браку продукції, збільшують витрати на переробку та негативно впливають на репутацію підприємства на ринку [1]. По-третє, умови контрактів з постачальниками та споживачами – включаючи ціни, строки поставок, умови оплати та штрафні санкції – безпосередньо впливають на стабільність фінансових і виробничих потоків підприємства [3].

Ключовим елементом ефективності взаємодії є організація виробничого та збутового процесів. Оптимальна координація цих процесів дозволяє не тільки забезпечити безперервність виробництва, але й знизити витрати на логістику, складування, страхування та інші супутні операційні витрати. Водночас дотримання фінансової дисципліни, включно з плануванням грошових потоків, управлінням дебіторською та кредиторською заборгованістю, є критично важливим для підтримання ліквідності підприємства та забезпечення його фінансової стабільності [1].

Наукові дослідження свідчать, що оптимізація взаємодії у ланцюзі «постачальник – підприємство – споживач» дозволяє значно підвищити ефективність виробництва та комерційної діяльності підприємства. Зокрема, зниження собівартості продукції або послуг, підвищення рентабельності та зменшення ризиків, пов'язаних із коливанням цін на ресурси або затримкою платежів від покупців, безпосередньо впливають на конкурентоспроможність підприємства та його стійкість у довгостроковій перспективі.

Теоретичні підходи до аналізу взаємовідносин у даній системі ґрунтуються на концепції ланцюгів створення вартості (value chain) та

управлінні логістичними потоками. Вони передбачають системний аналіз усіх елементів ланцюга, від закупівлі ресурсів і їх зберігання до виробництва, реалізації та післяпродажного обслуговування споживачів.

Науковці наголошують, що стратегічне партнерство з постачальниками забезпечує стабільність поставок, дозволяє отримувати вигідні умови співпраці, знижує виробничі та логістичні ризики, а також сприяє впровадженню інноваційних технологій у виробничий процес [2]. Аналогічно, налагоджені канали збуту та постійна комунікація зі споживачами сприяють своєчасному отриманню фінансових ресурсів, підвищенню довіри клієнтів та формуванню довгострокових контрактних відносин, що є критично важливим для підтримки ліквідності та фінансової стабільності підприємства.

В умовах сучасної економіки, яка характеризується високою швидкістю обміну інформацією, динамічними змінами ринкових умов та постійним зростанням обсягу доступних даних, підприємства все частіше впроваджують цифрові інструменти для управління ланцюгами поставок та внутрішніми процесами. До таких інструментів належать автоматизовані системи планування ресурсів (ERP), комплексні аналітичні платформи для моніторингу продажів, прогнозування попиту та оцінки ризиків, а також цифрові рішення для контролю логістики і запасів.

Використання цих технологій дозволяє підприємству оперативно реагувати на зміни попиту та пропозиції, своєчасно коригувати обсяги закупівель і виробництва, оптимізувати рівень запасів сировини та готової продукції, а також зменшувати витрати на транспортування, зберігання та операційну логістику [1]. Крім того, цифрові системи сприяють підвищенню точності планування та прогнозування, зниженню ризиків, пов'язаних із затримками поставок або коливанням ринкових цін, та забезпечують більш високий рівень обслуговування споживачів завдяки швидкій реакції на їхні потреби.

У сукупності це дозволяє не лише підтримувати безперервність виробничого і збутового циклу, але й забезпечує стійкість і конкурентоспроможність підприємства навіть у умовах економічної нестабільності та непередбачуваних змін ринкової кон'юнктури, створюючи передумови для стратегічного розвитку та довгострокового партнерства з постачальниками і клієнтами.

Основні висновки. Ефективна система господарських відносин підприємства з постачальниками та споживачами є одним із ключових факторів забезпечення фінансової стабільності, оптимізації виробничих процесів та довгострокового розвитку будь-якого бізнесу. Рационально організовані закупівлі, своєчасне забезпечення підприємства високоякісними ресурсами, а також систематичний контроль за їх використанням дозволяють мінімізувати виробничі та операційні витрати, підвищити продуктивність і ефективність

використання капіталу. Водночас продумана система збуту продукції або послуг, налагоджені канали комунікації зі споживачами та використання різних форм реалізації, включно із відстрочкою платежу, передоплатою або прямими контрактами, забезпечують стабільні фінансові надходження, підтримку ліквідності та своєчасне виконання зобов'язань перед кредиторами та партнерами.

Для досягнення конкурентоспроможності та стійкості на ринку підприємству важливо розвивати довгострокові партнерські відносини з надійними постачальниками і клієнтами, що дозволяє отримувати вигідні умови закупівлі, знижки та стабільність постачання ресурсів, а також гарантує безперебійність реалізації продукції.

Сучасні цифрові інструменти управління ланцюгами поставок, автоматизовані системи планування ресурсів (ERP), аналітичні платформи для прогнозування попиту та продажів, а також цифрові методи контролю логістики і запасів сприяють оперативній адаптації до змін ринкових умов, зменшенню ризиків перебоїв у постачанні та коливання цін. Крім того, впровадження систем контролю якості продукції та послуг дозволяє підтримувати репутацію підприємства на високому рівні, підвищувати довіру споживачів та формувати довгострокові відносини з ключовими клієнтами.

У комплексі всі ці елементи створюють синергію між внутрішніми виробничими процесами та зовнішніми ринковими відносинами, забезпечуючи ефективне використання ресурсів, оптимізацію витрат і підвищення рентабельності. Таким чином, налагоджена система господарських зв'язків є фундаментом не лише для забезпечення фінансової стабільності, а й для стратегічного розвитку підприємства, підвищення його конкурентоспроможності та здатності адаптуватися до постійних змін економічного і ринкового середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дерій В. А., Гуменна-Дерій М. В. Управлінський облік і аналіз бізнес-процесів у підприємстві. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2018. Вип. 2 (40). С. 12–18.
2. Ляхович Г. І., Зарудна Н. Я., Кундеус О. М., Яковець Т. А. Облік і правове забезпечення господарських процесів підприємства: навчальний посібник. Тернопіль : КРОК, 2017. 343 с
3. Цивільний кодекс України. URL :<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 05.02.2026)

МЕНЕДЖМЕНТ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

Олена АНДРЕЄВА,

студентка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ольга СТАРОКОЖКО,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ВІД АДМІНІСТРАТИВНОГО КОНТРОЛЮ ДО FORESIGHT-УПРАВЛІННЯ В ОСВІТІ УКРАЇНИ: ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ВИМІР ТРАНСФОРМАЦІЇ

Актуальність. Система освіти України функціонує в умовах структурної трансформації, зумовленої воєнними викликами, демографічними змінами, цифровізацією та євроінтеграційними процесами. Нормативну основу державного регулювання визначають положення Закон України «Про освіту» та Закон України «Про повну загальну середню освіту», які декларують поєднання державного контролю й автономії закладів освіти.

Однак у практиці управління зберігається домінування адміністративно-контрольної моделі, що обмежує стратегічну гнучкість освітніх інституцій. Дослідження засвідчують, що надмірна регуляторність та процедурна звітність знижують інноваційну активність закладів освіти та їхню здатність до довгострокового розвитку [4; 3]. У цьому контексті актуалізується потреба переходу до стратегічно орієнтованих моделей управління, зокрема foresight-підходу.

Виклад основного матеріалу. Адміністративний контроль у сфері освіти виконує нормативно-регуляторну, гарантійну та наглядову функції. Він забезпечує відповідність діяльності закладів освіти державним стандартам та захист прав здобувачів освіти. Проте за умов надмірної централізації контроль трансформується з інструменту забезпечення якості у фактор стримування інституційної автономії [4].

У сучасних умовах освіта виконує не лише соціальну, а й цивілізаційну функцію – формує людський капітал і стратегічний потенціал держави. Відтак управління не може обмежуватися адміністративними процедурами; воно повинно бути орієнтованим на довгострокове прогнозування та проектування розвитку.

Концепція foresight, що розвивалася у стратегічних дослідженнях, зокрема в аналітичній практиці RAND Corporation, передбачає сценарне моделювання майбутнього та залучення стейкхолдерів до формування стратегічних рішень. На відміну від традиційного планування, foresight враховує невизначеність і варіативність соціальних процесів.

Освітній foresight в українських умовах розглядається як механізм стратегічної консолідації та післявоєнної модернізації системи освіти. Його впровадження дозволяє: формувати альтернативні сценарії розвитку закладу освіти; оцінювати довгострокові ризики; узгоджувати освітню політику з економічними та соціальними стратегіями держави.

Оптимальною є модель, за якої держава визначає стратегічні рамки та стандарти якості, а заклади освіти здійснюють автономне стратегічне планування з використанням foresight-інструментів. Такий баланс регуляції та автономії відповідає сучасним цивілізаційним викликам.

Висновки. Проведений аналіз засвідчує, що адміністративний контроль у системі освіти України залишається необхідним інструментом забезпечення якості та дотримання державних стандартів, визначених, зокрема, положеннями Закон України «Про освіту». Водночас домінування процедурно-регуляторної логіки управління обмежує стратегічну гнучкість освітніх інституцій, стримує інноваційну ініціативність керівників та орієнтує систему переважно на формальне відтворення нормативних вимог.

Сучасні цивілізаційні виклики – цифрова трансформація, глобальна конкуренція за людський капітал, структурні зміни ринку праці та безпекові ризики – зумовлюють необхідність переходу до проактивної моделі управління. Освіта в цих умовах постає не лише як соціальна сфера, а як стратегічний ресурс держави, що формує її довгострокову конкурентоспроможність і інтелектуальну безпеку. Це потребує зміцнення акценту з контролю минулого на проектування майбутнього.

Foresight-управління виступає методологічно адекватною відповіддю на умови невизначеності, оскільки передбачає сценарне моделювання розвитку, аналіз довгострокових ризиків і узгодження стратегічних рішень між ключовими стейкхолдерами. Його впровадження дозволяє інтегрувати освітню політику з економічними та соціальними стратегіями, забезпечуючи системність і послідовність трансформаційних процесів.

Збалансування державного регулювання та інституційної автономії є ключовою умовою ефективної модернізації. Держава має визначати стратегічні рамки та стандарти якості, тоді як заклади освіти – реалізовувати автономне стратегічне планування з використанням foresight-інструментів. Такий підхід сприятиме формуванню управлінської культури, орієнтованої на довгостроковий розвиток, а не на виконання формальних процедур. Отже, трансформація управління освітою від адміністративної моделі до foresight-парадигми є не лише організаційною зміною, а цивілізаційним кроком, що визначатиме здатність освітньої системи України відповідати на глобальні виклики та забезпечувати сталий розвиток держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 10.02.2026)
2. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 № 463-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 10.02.2026)
3. Коваль Г., Попіль Ю. Державне управління якістю вищої освіти України в умовах модернізації: проблеми та шляхи удосконалення. *Актуальні проблеми державного управління*. 2021. № 3 (84). С. 206–209.
4. Nesterenko H., Barabukha N. The state of higher education governance in Ukraine in the context of modern challenges. *Coordinates of Public Administration*. 2024. № 2. P. 394–407.

Анастасія АНТОНЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу

соціально-гуманітарного факультету

Науковий керівник: **Катерина ЛЕМИШ,**

к.екоп.н., доцент (БДПУ)

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ (ІНСТРУМЕНТИ) У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ: ХМАРНІ HRIS (SAP ERP/SAP SUCCESSFACTORS)

У сучасних умовах цифрової трансформації підприємства стикаються з необхідністю модернізувати процеси управління персоналом шляхом упровадження інноваційних технологій. Одним з найдинамічніших напрямів розвитку є застосування хмарних HRIS (Human Resource Information Systems), зокрема таких як SAP ERP HCM та SAP Success Factors.

Питання цифрової трансформації управління людськими ресурсами активно досліджується у працях зарубіжних і вітчизняних науковців. У дослідженнях розглядаються аспекти цифровізації HR-процесів, використання HR-аналітики та впровадження хмарних HRIS-систем, зокрема SAP ERP HCM і SAP Success Factors [2–5]. Водночас практичні питання ефективного використання цих систем у процесі цифрової трансформації підприємств потребують подальшого дослідження.

У процесі дослідження використано загальнонаукові методи аналізу та узагальнення наукових джерел, порівняльний аналіз, а також метод систематизації для вивчення особливостей цифровізації HR-процесів і застосування хмарних HRIS-систем.

Однією з ключових переваг хмарних HRIS є доступність даних у режимі реального часу. За даними досліджень Deloitte, використання цифрової аналітики у сфері HR дозволяє приймати більш обґрунтовані управлінські рішення та прогнозувати зміни в потребах персоналу, подібну думку висловлює і Амані, підкреслюючи значення HR-аналітики

для формування підходу data-driven HR [3; 4]. У контексті інновацій важливу роль відіграють платформи класу SAP Success Factors. Відповідно до офіційної документації SAP, система поєднує модулі управління талантами, оцінювання результативності, навчання та аналітики в єдиному цифровому середовищі [5]. Такі можливості відповідають моделям цифровізації HR-систем, які описують Х. Матківська та О. Зачко, наголошуючи на переході до комплексних інформаційних екосистем управління персоналом [2].

Автоматизація основних HR-процесів є ще однією суттєвою перевагою хмарних HRIS. Цифрові системи управління персоналом сприяють зменшенню адміністративного навантаження на HR-фахівців та підвищують точність обробки кадрової інформації [3]. У дослідженні про цифрові трансформації HR-процесів також зазначається, що автоматизація кадрових процедур позитивно впливає на стратегічний розвиток організацій та ефективність використання людських ресурсів [1].

Важливим трендом є мобільність HR-процесів і можливість дистанційної взаємодії. За висновками Deloitte, цифрові HR-платформи сприяють підвищенню залученості працівників і підтримці гнучких форматів роботи [4]. Це узгоджується з підходами до цифровізації HRM, які розглядають сучасні системи як інструмент формування нового досвіду працівника в організації.

Окрему увагу дослідники приділяють інтеграції HRIS з іншими цифровими системами підприємства. Ефективна цифрова модель HR-менеджменту передбачає взаємодію HR-платформ з ERP-, аналітичними та управлінськими системами [2]. Так само, у фахових публікаціях наголошується, що об'єднання даних відділу кадрів у єдину систему гарантує узгодженість інформаційних потоків у межах компанії. Запровадження систем управління людськими ресурсами на базі хмарних технологій стимулює не просто оновлення технічної бази, а й суттєву зміну внутрішньої культури підприємства. Цифровий HR орієнтується на досвід працівників, розвиток зворотного зв'язку та персоналізовані траєкторії професійного зростання, дослідження Deloitte також підтверджують, що сучасні HR-технології формують нову модель взаємодії між працівником і організацією, засновану на довірі, гнучкості та цифровій взаємодії [3; 4].

Отже, інноваційні хмарні системи управління людськими ресурсами, як от SAP Success Factors, слугують життєво необхідними засобами для вдосконалення кадрових процедур та здійснення цифрового перетворення бізнесу. Новій системі притаманні значна адаптивність, здатність до розширення, автоматизація керівних завдань та поглиблені аналітичні потужності. Впровадження цього рішення допомагає вибудувати стратегічне бачення у сфері роботи з кадрами,

посилює продуктивність відділів кадрів та формує підґрунтя для становлення прогресивного, конкурентоздатного підприємства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ведерніков М., Чернушкіна О., Волянська-Савчук Л., Вовкотруб К. Цифрові трансформації HR-процесів як складова стратегічного розвитку організацій. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2025. Том 26. Випуск 2 (75). DOI : [https://doi.org/10.24025/2306-4420.75\(2\).2025.334234](https://doi.org/10.24025/2306-4420.75(2).2025.334234)
2. Матківська Х., Зачко О. Моделі цифровізації систем HR-менеджменту. *Сучасний стан наукових досліджень та технологій в промисловості*. 2024. № 1 (27). С. 204–214. DOI : <https://doi.org/10.30837/ITSSI.2024.27>.
3. Amany S. A Review of Digital Human Resource Management: Transforming HR Practices Through Technology. *Luminis Applied Science and Engineering*. 2025. Vol. 2. № 1. DOI : <https://doi.org/10.69760/lumin.20250001011>
4. Deloitte. Global Human Capital Trends 2023: New Fundamentals for a Boundaryless World. Deloitte Insights, 2023. URL : <https://www.deloitte.com/us/en/insights/topics/talent/human-capital-trends/2023.html> (accessed: 13.01.2026)
5. SAP. SAP Success Factors Human Experience Management Suite. Product Documentation. 2023. URL : <https://www.sap.com/products/hcm.html?utm> (accessed: 13.01.2026)

Надія ВАЩУК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Надія ВЕНЦЕВА,**
д.пед.н., професорка (БДПУ)

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕХОДУ ДО ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ПОШИРЕННЯ ІННОВАЦІЙ (У КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ ДИФУЗІЇ ІННОВАЦІЙ Е. РОДЖЕРСА)

Актуальність. Сучасна освітня система перебуває в умовах швидких соціальних змін, цифровізації та кризових викликів, що зумовлюють необхідність активного впровадження інноваційних освітніх практик. Особливої актуальності набув перехід до дистанційної освіти, який у багатьох випадках відбувався у форматі «шокової» трансформації. У цьому контексті важливим є осмислення механізмів поширення освітніх інновацій, зокрема через призму теорії дифузії інновацій Е. Роджерса, яка дозволяє пояснити особливості прийняття нових освітніх практик на індивідуальному, груповому та системному рівнях.

Мета і методи дослідження. Проаналізувати особливості переходу до дистанційної освіти в контексті теорії дифузії інновацій Е. Роджерса та визначити механізми поширення інноваційних

освітніх практик на різних рівнях освітньої системи. Для досягнення поставленої мети було використано: теоретичний аналіз наукових джерел, метод порівняння, метод системного підходу

Сутність дослідження. Теорія дифузії інновацій Е. Роджерса розглядає поширення інновацій як процес, у якому нові ідеї, практики чи технології поступово приймаються членами соціальної системи через комунікацію між ними. Подібно до фізичного процесу дифузії, інновації поступово проникають у соціальне середовище, змінюючи існуючі практики [1; 3].

Однією з ключових характеристик цього процесу є **послідовність стадій прийняття інновації на індивідуальному рівні**. Згідно з концепцією Е. Роджерса, індивід проходить п'ять етапів: 1. **Ознайомлення (knowledge)** – перше дізнання про інновацію та принципи її функціонування. 2. **Переконавання (persuasion)** – формування суб'єктивного ставлення до нововведення. 3. **Прийняття рішення (decision)** – вибір між прийняттям або відмовою від інновації. 4. **Впровадження (implementation)** – практичне використання інновації. 5. **Підтвердження (confirmation)** – остаточне прийняття або відмова від використання нової практики [3]. Важливо, що між першою стадією ознайомлення та фактичним прийняттям інновації може існувати значний часовий розрив, оскільки процес пов'язаний з пошуком і обробкою великого обсягу інформації [2].

На **груповому рівні** поширення інновацій відбувається через різні категорії учасників освітньої спільноти, які відрізняються швидкістю прийняття нововведень. Е. Роджерс виділяє п'ять основних груп: **інноватори** – найбільш відкриті до змін; **ранні послідовники** – лідери думок, які активно підтримують нововведення; **рання більшість** – значна частина спільноти, що приймає інновації після появи перших позитивних результатів; **пізня більшість** – учасники, які приймають інновації з обережністю; **відстаючі** – ті, хто найбільше опирається змінам і приймає інновацію останніми. Таким чином, поширення інновацій у колективі має поступовий характер і нагадує ефект «доміно», коли прийняття нововведення однією групою стимулює його поширення серед інших.

На **системному рівні** важливу роль відіграють соціальні норми, цінності, інституційні правила та організаційна культура. Ці фактори можуть як прискорювати, так і уповільнювати процес прийняття інновацій. Освітня сфера часто характеризується певною консервативністю, що створює внутрішні бар'єри для швидкого впровадження нових практик, навіть якщо вони вже успішно використовуються в інших галузях.

Перехід до дистанційної освіти під час кризових ситуацій відрізняється від класичної моделі дифузії інновацій тим, що він часто

відбувається у прискореному або «шоковому» режимі. У таких умовах окремі стадії прийняття інновацій можуть скорочуватися або відбуватися одночасно, що змінює традиційну логіку поширення інновацій [3].

Основні висновки. Теорія дифузії інновацій Е. Роджерса дозволяє пояснити особливості впровадження дистанційної освіти через аналіз процесів прийняття інновацій на індивідуальному, груповому та системному рівнях. На індивідуальному рівні прийняття інновацій відбувається через п'ять послідовних стадій – від ознайомлення до підтвердження використання нової практики. На груповому рівні поширення інновацій залежить від структури освітньої спільноти та різної швидкості прийняття нововведень її учасниками. На системному рівні соціальні норми, організаційна культура та інституційні фактори можуть суттєво впливати на темпи поширення освітніх інновацій.

Екстрений перехід до дистанційної освіти демонструє трансформацію класичної моделі дифузії інновацій, оскільки процес прийняття нових практик може відбуватися у прискореному або «шоковому» форматі.

ЛІТЕРАТУРА

4. Anderson T. *The Theory and Practice of Online Learning*. 2nd ed. Edmonton : Athabasca University Press, 2008. 472 p.
5. Fuller S. *Postdigital Humans: Transitions, Transformations and Transcendence*. Cambridge : Polity Press, 2020. 240 p.
6. Rogers E. M. *Diffusion of Innovations*. 5th ed. New York : Free Press, 2003. 576 p.

Ольга ДУБІНЧУК,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 курсу

соціально-гуманітарного факультету

Науковий керівник: **Катерина ЛЕМІШ,**

к.еон.н., доцент (БДПУ)

НЕЙРОМАРКЕТИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗУМІННЯ ПОВЕДІНКИ СПОЖИВАЧА

Актуальність. У сучасних умовах високої конкуренції, підприємства шукають нові інструменти для глибшого розуміння поведінки споживачів. Традиційні маркетингові методи не завжди здатні виявити справжні мотиви прийняття рішення, оскільки ґрунтуються переважно на раціональних відповідях респондентів. Тому нейромаркетинг, що поєднує знання нейронауки, психології та маркетингу, набуває все більшого значення. Його актуальність зумовлена потребою у вивченні несвідомих реакцій людини, які визначають її споживчу поведінку, а також у пошуку більш

ефективних способів формування лояльності до бренду.

Ступінь досліджуваності проблеми. Відомими вченими, яких вважають основоположниками нейромаркетингу, є Д. Льюїс, М. Ліндостром, Д. Прает, А. Трайндл. Як напрям поведінкової економічної теорії нейромаркетинг досліджували: А. Білоус, Є. Кан, Р. Глімчер, М. Акуліч, А. Копейко, В. Вудвуд, О. Босак, Д. Бойко, М. Окландерта інші.

Мета і методи дослідження. Розкрити суть нейромаркетингу, як інструменту розуміння поведінки споживачів, визначити основні методи його застосування, проаналізувати проблеми та можливості практичного використання у діяльності підприємств. Для досягнення поставленої мети, було застосовано такі методи: аналіз і синтез, порівняльний метод, системний підхід та метод узагальнення.

Сутність дослідження. Поняття «нейромаркетинг» має тривалу історію розвитку. Цей напрям виник на перетині досліджень людського мозку та класичних маркетингових концепцій [4]. Науковці з'ясували, що процес прийняття споживчих рішень не обмежується логічним міркуванням – значну роль у ньому відіграють емоції, підсвідомі реакції та фізіологічні механізми, які людина часто не здатна свідомо контролювати. Зокрема, ці аспекти стали основою для формування нейромаркетингу як окремої дисципліни. Нейромаркетинг – це міждисциплінарна галузь, яка поєднує досягнення нейронауки, психології та маркетингу для дослідження реакцій людини на різноманітні маркетингові стимули [3]. Основна мета діяльності цієї галузі полягає у визначенні поведінкових моделей споживачів, аналіз яких допомагає вдосконалити маркетингову діяльність компаній.

На відміну від традиційного маркетингу, який спирається переважно на опитування, анкетування, статистичний аналіз і спостереження за поведінкою покупців [1], нейромаркетинг досліджує глибинні процеси й вони відбуваються в мозку людини під час контакту з брендом або продуктом. Якщо класичний підхід вивчає, що споживач робить і як він поводить себе, то нейромаркетинг прагне з'ясувати, чому він приймає ті чи інші рішення. А це дає змогу отримати об'єктивніші результати та виявити справжні, а не декларовані мотиви поведінки й створювати ефективніші маркетингові стратегії.

Нейромаркетинг використовує безліч методів, що дають змогу виявити підсвідоме ставлення споживача до продукції (табл. 1).

Використання представлених методів у бізнесі дозволяє виявляти приховані мотиви клієнтів та прогнозувати їх поведінку на основі отриманих даних. Деякі науковці ототожнюють нейромаркетинг із сенсорним маркетингом, адже обидва напрямки ґрунтуються на впливі на органи чуття людини. Сенсорний аспект нейромаркетингу полягає у створенні асоціативних зв'язків між відчуттями, певними емоціями чи

спогадами [4]. Наприклад, знайомий аромат, мелодія, комбінація кольорів – викликають у людини конкретні образи й нагадування, формуючи умовний рефлекс. Завдяки цьому сенсорний вплив стає потужним інструментом при побудові емоційного зв'язку між споживачем і брендом.

Таблиця 1

Основні методи нейромаркетингових досліджень [5]

Метод	Характеристика
Функціональна магнітно-резонансна томографія (фМРТ)	Фіксує зміни в роботі мозку під час перегляду реклами та визначає позитивні емоції
Електроенцефалографія (ЕЕГ)	Вимірює активність мозку, щоб оцінити рівень зацікавленості, уваги й емоційних реакцій на маркетингові стимули
Айтрекінг	Показує, на які елементи реклами чи упаковки споживач звертає найбільше уваги
Скорочення м'язів обличчя	Розпізнає справжні, емоції людини які вона може не усвідомлювати.

Нейромаркетинг, як комплексна система, включає ряд ключових компонентів: 1. Ароматмаркетинг базується на використанні запахів для створення певних емоційних асоціацій або підсилення іміджу бренду. Дослідження вчених з Університету Рокфеллера (Нью-Йорк) показують, що людина здатна розрізнити понад мільярд різних комбінацій ароматів. При цьому ми запам'ятовуємо до 35% того, що відчуваємо, у порівнянні з лише 5% почутою 1%, що торкаємось. Тому правильно підібраний запах здатний зробити досвід споживача незабутнім і сформувати позитивну асоціацію з брендом [1]. 2. Мерчандайзинг спрямований на створення візуального та емоційного впливу через зовнішній вигляд продукції, дизайн торгових просторів і розташування товарів, а основним каналом виступає зір. Щодо використання кольорів, то глибокі відтінки символізують елегантність і розкіш, тоді як світлі кольори створюють відчуття простоти та доступності. Мета мерчандайзингу викликати емоційну реакцію, яка стимулює бажання здійснити покупку. 3. Аудіомаркетинг зосереджується на впливі звуку як частини брендової ідентичності. Музика, аудіореклама, подкасти або характерні звукові ефекти – формують впізнаваний аудіоімідж компанії, який залишається у пам'яті споживача. Гарно підібране звукове супроводження підсилює атмосферу магазину, може підвищити настрій клієнтів і навіть вплинути на тривалість їх перебування у торговому просторі [1].

Усі процеси нейромаркетингу пов'язані із сенсорним сприйняттям кольору, зображення, звуку, текстури чи запаху продукції. Вони активізують п'ять органів чуття людини – відкриваючи перед компаніями нові можливості.

Попри значний потенціал, нейромаркетинг стискається з проблемами, які уповільнюють його впровадження у бізнес-практику. Однією з головних є етична дилема, пов'язана зі збором і

використанням нейрофізіологічних даних споживачів (дані можуть мати приватний характер) [2]. Для її подолання необхідне запровадження чітких етичних стандартів й дотримання норм захисту персональних даних. Складність викликає й інтерпретація отриманих результатів, оскільки вони залежать від емоційного стану респондентів, культурного контексту та умов експерименту. Це створює ризик суб'єктивності висновків, тому доцільно розробити єдині протоколи аналізу та поєднувати традиційні маркетингові методи з нейромаркетинговими для підвищення правдивості результатів. Розвиток повинен ґрунтуватися на етичності, науковій точності, технологічних інноваціях, відкритості до співпраці – саме так, можна забезпечити його ефективно використання у бізнесі.

Нейромаркетинг активно застосовується у світовій бізнес-практиці демонструючи високу ефективність впливу на поведінку споживачів. Компанії використовують психологічні заходи ціноутворення – наприклад, ціна 59.99 долара сприймається покупцем, як значно менша, ніж 60 доларів, що стимулює продажі. Відомим прикладом є компанія PayPal, у якій акцент у рекламі було зроблено не на безпеці, а на швидкості та зручності платежів, що підвищило залученість клієнтів [2]. У сфері роздрібно́ї торгівлі широко використовують сенсорні стимули: спокійна музика сприяє тривалішому перебуванню покупців в магазині, тоді яку закладах швидкого харчування навпаки звучать динамічні мелодії, які прискорюють обслуговування. Парфумерні магазини чи кав'ярні створюють привабливу атмосферу за допомогою ароматів, формуючи позитивні емоції та бажання здійснити покупку й повернутися знову. Подібні способи дозволяють брендам не лише привертати увагу, а й формувати підсвідоме відчуття задоволення від взаємодії з продуктом.

Основні висновки. Сьогодні нейромаркетинг відкриває нові можливості для дослідження підсвідомих механізмів сприйняття інформації та прийняття рішень споживачами. Він дозволяє бізнесу глибше розуміти емоційні реакції, прогнозувати поведінку та створювати ефективні маркетингові комунікації. Застосування нейромаркетингових підходів сприяє підвищенню конкурентоспроможності підприємства, формування позитивного іміджу бренду й вдосконалення процесів взаємодії зі споживачами. Подальший розвиток цієї галузі потребує дотримання етичних принципів і впровадження інноваційних технологій, що забезпечить її ефективне використання в умовах сучасного ринку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Корж М. В., Ратушний Б. В., Семоненко А. О. Нейромаркетинг як новий інструмент впливу на споживачів. *Труди XIV Міжнародної науково-практичної Інтернет-*

- конференції студентів та молодих вчених «Стратегії інноваційного розвитку економіки України: проблеми, перспективи, ефективність «Форвард-2023» (26 грудня 2023 р.). 2023. С. 65–69. URL : <https://surl.li/yogrm> (дата звернення: 05.11.2025)
2. Кухарська Н. О. Нейромаркетинг: сутність, принципи, методи, проблеми та перспективи. *Економічний простір*. 2024. № 196. С. 35–39. URL : <https://surl.li/dvnber> (дата звернення: 05.11.2025)
3. Мазур К. В., Лиманець А. Л. Особливості використання нейромаркетингу для впливу на поведінку споживачів. *Механізм регулювання економіки*. 2024. № 2 (104). С. 92–95. URL : <https://surl.li/ohwklo> (дата звернення: 06.11.2025)
4. Савченко С. О., Сукач О. М., Сиволап Ю. Ю. Нейромаркетинг як інструмент впливу на поведінку споживача. *Економічний простір*. 2021. № 174. С. 86–89. URL : <https://surl.li/kgjzun> (дата звернення: 06.11.2025)
5. Скригун Н. П., Метейко В. О. Нейромаркетинг як засіб психологічного впливу на споживача. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2018. № 30. С. 67–70. URL : <https://surl.li/wjhxn> (дата звернення: 07.11.2025)

Карина КОВАЛЬ,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Надія ВЕНЦЕВА,**

д.пед.н., професорка (БДПУ)

ЛІДЕРСТВО ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА ЗВО

Система сучасних соціокультурних змін та переорієнтація освіти на потреби суспільства зумовили глибинні трансформаційні процеси у сфері вищої освіти. Перед сучасними науковцями постали нові виклики, що потребують оновлення не лише теоретико-методичних засад організації освітнього процесу, а й переосмислення його практичних цілей та очікуваних результатів [3]. Зокрема, такі процеси сприяли модернізації освітньо-професійних програм, активному впровадженню інноваційних технологій навчання та посиленню ролі особистісного і професійного потенціалу науково-педагогічних працівників.

У цих умовах особливого значення набуває феномен лідерства, який виступає ключовим чинником ефективної професійної діяльності викладача закладу вищої освіти, сприяє розвитку академічної спільноти, формуванню позитивного психологічного клімату та реалізації інноваційних освітніх стратегій.

Професійна діяльність сучасного викладача давно вийшла за межі традиційної трансляції знань. Він виконує роль організатора освітнього процесу, у якому здобувачі вищої освіти стають активними учасниками навчання, а також виступає фасилітатором, наставником і

лідером академічної спільноти. Саме тому формування лідерських якостей науково-педагогічних працівників розглядається як необхідна умова підвищення якості освіти, розвитку академічної культури та ефективної взаємодії зі студентами.

Проблема лідерства є предметом дослідження представників різних галузей науки, зокрема психології, педагогіки, соціології та менеджменту. Теоретичні засади вивчення лідерства розкривають сучасні науковці (Н. Волкова, З. Кісіль, В. Бліхар, О. Марухленко, І. Юник та ін.), які визначають його як соціально-психологічний феномен взаємодії в групі, що характеризується здатністю особистості організовувати, мотивувати та координувати діяльність інших учасників колективу для досягнення спільних цілей.

Лідерство, розглянуте як чинник інноваційного розвитку закладу вищої освіти, виступає однією з ключових складових сучасної трансформації освітньої парадигми. Науковці (А. Лесик, К. Петрик, О. Подзигун, Н. Ткачук та ін.) наголошують на його значенні для реалізації інноваційних підходів у навчанні, модернізації освітніх програм та формування академічної культури, що забезпечує ефективну взаємодію між викладачами та студентами.

Водночас питання дослідження лідерства саме як психолого-педагогічного феномена професійної діяльності викладача закладу вищої освіти потребує подальшого теоретичного осмислення та наукового обґрунтування. Особливо актуальним є виявлення специфічних складників педагогічного лідерства, механізмів його реалізації в освітньому процесі, а також його впливу на формування компетентного, мотивованого та соціально відповідального академічного середовища.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні особливостей лідерства як психолого-педагогічного феномена професійної діяльності викладача закладу вищої освіти.

Для досягнення поставленої мети нами були використані такі методи теоретичного дослідження: аналіз та порівняння психолого-педагогічних засад досліджуваної проблеми, систематизація сучасних підходів до трактування поняття «лідерство», а також теоретичне узагальнення отриманих результатів з метою визначення сутнісних характеристик лідерства у професійній діяльності викладача закладу вищої освіти.

У сучасному науковому дискурсі лідерство розглядається як складний соціально-психологічний феномен, що відображає здатність особистості впливати на діяльність та поведінку інших людей, об'єднувати їх навколо спільної мети та спрямовувати їхню активність на досягнення визначених результатів. У педагогічному контексті лідерство набуває особливого значення, оскільки пов'язане

з організацією освітнього процесу, розвитком особистості здобувачів освіти та формуванням ефективної академічної взаємодії [1].

Професійна діяльність викладача закладу вищої освіти характеризується багатофункціональністю та складністю. Вона передбачає виконання освітньої, наукової, організаційної, методичної та виховної функцій. Викладач виконує роль координатора навчального процесу, модератора академічних дискусій та ініціатора освітніх інновацій, що сприяє формуванню у студентів відповідальності, самостійності та комунікативних навичок. У цьому контексті лідерство проявляється як здатність впливати на розвиток академічного середовища, стимулювати професійний і особистісний ріст здобувачів освіти та ефективно інтегрувати новітні педагогічні практики у щоденну діяльність університету [5].

З психолого-педагогічної точки зору лідерство викладача проявляється у здатності формувати позитивний психологічний клімат у студентському колективі, мотивувати здобувачів освіти до активної навчальної та наукової діяльності, підтримувати атмосферу співпраці та взаємоповаги. Важливим аспектом педагогічного лідерства є також здатність викладача створювати умови для самореалізації студентів, стимулювати їхню пізнавальну активність та сприяти розвитку їхніх професійних компетентностей [2].

Лідерство викладача у закладі вищої освіти має багатокомпонентний характер. До основних складників лідерського потенціалу науково-педагогічного працівника можна віднести комунікативні здібності, організаторські вміння, емоційну компетентність, здатність до рефлексії та високий рівень професійної мотивації. Важливу роль відіграє також педагогічна майстерність, яка проявляється у здатності ефективно організовувати освітній процес, використовувати інноваційні методи навчання та налагоджувати партнерську взаємодію зі здобувачами освіти [4].

Особливої актуальності проблема лідерства викладача набуває в умовах реформування системи вищої освіти, що передбачає впровадження нових освітніх стандартів, розвиток академічної автономії університетів та інтеграцію у міжнародний освітній простір. У таких умовах викладач-лідер виступає важливим агентом змін, здатним ініціювати освітні інновації, сприяти розвитку академічної культури та формувати сучасне освітнє середовище [3].

Таким чином, лідерство викладача закладу вищої освіти можна розглядати як інтегративну характеристику його професійної діяльності, що поєднує особистісні якості, професійні компетентності та соціально-психологічні механізми взаємодії з учасниками освітнього процесу. Реалізація лідерського потенціалу викладача сприяє підвищенню ефективності освітнього процесу, розвитку академічної спільноти та

забезпеченню якісної підготовки майбутніх фахівців. Перспективи подальших досліджень мають бути пов'язані з вивченням механізмів формування лідерських якостей науково-педагогічних працівників та визначенням ефективних шляхів їх розвитку у системі вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волкова Н. П., Наход С. А., Крижановська Г. І. До питання про лідерські якості викладача закладу вищої освіти та шляхи їх розвитку в умовах аспірантури. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. Педагогічні науки. 2019. № 2 (18). С. 30–38. DOI: <https://doi.org/10.32342/2522-4115-2019-2-18-4>
2. Кісіль З. Р., Бліхар В. С., Перепелиця А. В. Феномен лідерства: соціально-психологічний вимір. *Габітус*. 2024. Вип. 63. С. 156–160. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.63.27>
3. Лесик А., Петрик К., Подзигун О., Ткачук Н., Коваль К. Трансформація освітньої парадигми на засадах партнерської взаємодії. *Вісник науки та освіти*. 2026. № 1 (43). С. 2254–2265. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-1\(43\)-2254-2265](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-1(43)-2254-2265)
4. Марухленко О. В., Олещенко В. Ю., Панченко А. Г. Формування стратегії інноваційного розвитку ЗВО на основі проєктного менеджменту та цінностей лідерства служіння. *Економічний простір*. 2025. № 203. С. 182–187. DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.203.182-187>
5. Юник І. Д. Бренд науково-педагогічного працівника ЗВО як тренд сучасності. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. 2019. Вип. 53. С. 75–87. DOI: <https://doi.org/10.34142/2312-1548.2019.53.05>

Елла КОЖЕВНИКОВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
соціально-гуманітарного факультету
Науковий керівник: **Людмила ЗАВІДНА,**
д.екон.н., професор (БДПУ)

ПРОФЕСІЙНА ІЗОЛЯЦІЯ ТА КІБЕРБЕЗПЕКА В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ РОБОТИ: СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КАДРОВОЇ СТІЙКОСТІ ТА ЗАХИСТУ ДАНИХ

Трансформація світового ринку праці, спричинена пандемією та подальшими глобальними викликами, призвела до закріплення гібридної та дистанційної моделей роботи як нової норми. Згідно з прогнозами, близько 74% роботодавців планують зберегти дистанційний формат навіть у посткризовий період. В Україні цей перехід супроводжується додатковими стресорами, пов'язаними з воєнним станом, що робить питання захисту персоналу та даних критично важливим для виживання бізнесу.

Кадрова безпека сьогодні визначається як комплексна система захисту підприємства від внутрішніх і зовнішніх загроз, пов'язаних із персоналом, та є невід'ємною частиною його економічної безпеки. Традиційні методи контролю втрачають ефективність у віртуальному середовищі, де використання домашніх мереж та особистих пристроїв різко збільшує «поверхню атак» для кіберзлочинців. Водночас професійна ізоляція стає фактором, що «корозійно» руйнує соціальну тканину організації: світова економіка щорічно втрачає близько 1 трильйона доларів США через зниження продуктивності внаслідок депресії та тривоги працівників. Таким чином, інтеграція технологічного захисту та психосоціальної підтримки стає стратегічним пріоритетом для забезпечення кадрової стійкості [2].

Ступінь досліджуваності проблеми. Питання безпеки розподілених команд досліджується у кількох площинах. Технологічний аспект (архітектура Zero Trust, захист кінцевих точок EDR) детально розкритий Нікхілом Бхагатам [4 : 2]. Вплив професійної ізоляції на девіантну поведінку працівників, зокрема на схильність до кіберлоафіngu та «крадіжки часу», ґрунтовно описаний у працях Пенга та колег [5 : 8].

Особливе місце в українському науковому просторі посідає концепція психологічного контракту, розвинута В. Горбуною на основі ідей Е. Берна, яка розглядає негласні угоди між працівником і роботодавцем як фундамент довіри та безпеки [1 : 3]. Також Державна служба України з питань праці (Держпраці) активно розробляє алгоритми психосоціальної підтримки, які базуються на міжнародних стандартах ISO 45003:2021. Проте механізми прямого зв'язку між психологічним станом віддаленого працівника та його вразливістю до кіберзагроз все ще потребують глибокої систематизації.

Метою дослідження є розробка комплексних стратегій подолання професійної ізоляції та зміцнення кадрової безпеки в умовах дистанційної роботи. Для досягнення мети було використано такі **методи**: 1. Системний аналіз внутрішніх загроз кадрової безпеки, таких як плинність кадрів, корпоративне шпигунство та низька мотивація. 2. Метод моделювання латентних змін для оцінки динаміки самоконтролю працівників під впливом тривалої ізоляції. 3. Компаративний аналіз адміністративного, професійного та психологічного рівнів взаємодії в організації для виявлення зон ризику в контрактуванні. 4. Факторний аналіз десяти категорій психосоціальних ризиків (від змісту роботи до балансу між життям і працею).

Сутність дослідження. Дослідження доводить, що професійна ізоляція – це не лише фізична відсутність колег, а суб'єктивне відчуття від'єднаності від мереж впливу та підтримки. Встановлено, що негативні наслідки для продуктивності та безпеки починають проявлятися, коли працівник проводить понад 50% часу окремо від колективу.

Основними загрозами кадрової та інформаційної безпеки визначено: *Технологічні девіації*: Ізольовані працівники частіше ігнорують оновлення ПЗ та використовують незахищені Wi-Fi мережі. *Психологічна ерозія*: Тривала ізоляція виснажує регуляторні ресурси людини, призводячи до «порушення здатності до самоконтролю». Це провокує кіберлоафінг (нецільове використання інтернету) та крадіжку часу, що може коштувати компанії до 7% річного фонду оплати праці. *Порушення психологічного контракту*: Відсутність емпатії та зворотного зв'язку сприймається працівником як відмова роботодавця від зобов'язань [1 : 4], що легітимізує в його очах зниження лояльності та навіть саботаж.

Для нейтралізації цих ризиків пропонується модель «безпечного середовища», що включає політику «відкритих дверей» для вільного обговорення проблем та впровадження Wellness checks – регулярних індивідуальних зустрічей менеджерів із працівниками для оцінки їхнього ментального стану.

Висновки. Отже, кібербезпека в епоху «дистанційки» – це насамперед культура довіри. Працівник, який відчуває приналежність до команди, є надійнішим бар'єром проти соціальної інженерії, ніж будь-який фаєрвол. Укладання чіткого психологічного контракту на трьох рівнях (адміністративному, професійному та психологічному) є обов'язковою умовою стабільності відносин і превентивним заходом проти внутрішніх загроз.

Психосоціальна підтримка має бути частиною системи охорони праці. Інвестиції в ментальне здоров'я працівників окупаються: кожен 1 долар інвестицій приносить від 3 до 5 доларів прибутку за рахунок зниження плинності кадрів та абсентеїзму.

Технічний контроль не повинен перетворюватися на мікроменеджмент. Занадто жорсткий моніторинг підриває лояльність, тому найефективнішою залишається модель Zero Trust Architecture [4 : 4], поєднана з емпатичним лідерством.

Роботодавці зобов'язані впроваджувати алгоритми допомоги працівникам (EAP), особливо в умовах війни, оскільки психологічна безпека є фундаментом загальної економічної стійкості підприємства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горбунова В. В. Контракт у практичній психології. *Практична психологія та соціальна робота*. 2005. № 2. С. 1–5.
2. Кадрова безпека підприємства : вебсайт / Кадрові експерти порталу «Кадровик-01». 2025. URL: <https://prokadry.com.ua/article/18262-kadrova-bezpeka-pidpriemstva> (дата звернення: 22.05.2024).
3. Психосоціальна підтримка на робочому місці : вебсайт / Південне міжрегіональне управління Державної служби з питань праці. URL: <https://pd.dsp.gov.ua/psykosotsialna-pidtrymka-na-robochomu-mistsi/> (дата звернення: 22.05.2024).

4. Bhagat N. Cybersecurity in a Remote Work Era: Strategies for Securing Distributed Workforces. *Journal of Mathematical & Computer Applications*. 2023. Vol. 2, Iss. 2. P. 1–5. doi: 10.47363/JMCA/2023(2)E137.
5. Peng Y., Liu C., Su S., Rosenblatt A. The hidden performance costs of professional isolation? A latent change score model of professional isolation during the early stage of COVID-19 pandemic. *Applied Psychology*. 2022. Vol. 71. P. 1–22. doi: 10.1111/apps.12420.

Олександр МАКАРЕНКО,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
соціально-гуманітарного факультету
Науковий керівник: **Людмила ЗАВІДНА,**
д.екон.н., професор (БДПУ)

КРОСКУЛЬТУРНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ І ЛІДЕРСТВО У ЦИФРОВУ ЕПОХУ: СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ВІРТУАЛЬНИМИ КОМАНДАМИ

У сучасну епоху глобалізації та стрімкої цифрової трансформації організації дедалі частіше діють поза географічними та мовними межами. Станом на 2025 рік обсяг світового ринку кроскультурного навчання оцінюється в 1,4 мільярда доларів США, і за прогнозами він досягне 1,9 мільярда доларів до 2030 року. Такий розвиток зумовлений масовим переходом на дистанційні форми праці: у 2024 році близько 24,9% зайнятого населення працювало віддалено.

Для України питання управління багатонаціональними командами набуло стратегічного значення через необхідність інтеграції у світовий ринок та виклики воєнного часу, які змусили бізнес до масової релокації та віртуалізації процесів. Ефективне кроскультурне лідерство стало критичним фактором забезпечення стійкості підприємств та продуктивності віртуальних ІТ-команд. Понад 66% транснаціональних корпорацій сьогодні покладаються на управління віртуальними групами для оптимізації витрат. Проте відсутність фізичної присутності посилює ризики непорозумінь через відмінності у комунікаційних стилях.

Ступінь досліджуваності проблеми. Класичні моделі культурних вимірів Герта Гوفстеде, Фонса Тромпенаарса та проекту GLOBE залишаються фундаментом для розуміння національних відмінностей. Ерін Мейер у своїй праці «The Culture Map» розширила ці підходи, запропонувавши вісім прагматичних шкал для декодування культурних бар'єрів [5 : 67].

Сучасні українські дослідники, зокрема Л. Мазник, К. Жуковська [2 : 113] та О. Крупський [1 : 112], адаптують ці теорії до вітчизняного контексту, вивчаючи вплив культурної дистанції на ефективність цифрових команд та

специфіку управління в ІТ-секторі. Попри значний обсяг теоретичних напрацювань, існує дослідницький розрив у питанні взаємодії культурного інтелекту (CQ) з навичками цифрового лідерства [3 : 45]. Більшість наявних досліджень потребують емпіричної валідації інтегрованих моделей, що поєднують індивідуальні компетенції лідера з організаційними чинниками.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є визначення ключових компетенцій та організаційних чинників, що забезпечують ефективність кроскультурного лідерства в цифровому світі, а також розробка моделей адаптивного управління мультикультурними командами. Методи дослідження включають: Кількісний аналіз: опитування 389 професіоналів глобальних корпорацій та 127 ІТ-фахівців із 23 країн. Статистичне моделювання: застосування методу моделювання структурними рівняннями (SEM) для перевірки впливу комунікації на ефективність. Кластерний аналіз: класифікація фахівців за їхнім ставленням до культурного різноманіття (прагматики, прихильники структури, ентузіасти). Метод CART (дерева рішень): виявлення критичних порогів культурної обізнаності, що впливають на продуктивність.

Сутність дослідження. Дослідження підтверджує, що ефективність кроскультурного лідерства базується на чотирьох конструктах: компетенції в комунікації, навичках цифрового управління, культурному інтелекті (CQ) та організаційній підтримці.

Ключові аспекти виявленої динаміки: 1. Культурний інтелект (CQ): команди з показником $CQ \geq 6.2$ демонструють на 45% вищу продуктивність. CQ включає мотиваційний, когнітивний, метакогнітивний та поведінковий виміри. 2. Вплив культурних вимірів: низька дистанція влади (PDI) та високий індивідуалізм (IDV) позитивно корелюють з інноваційністю. Високе уникнення невизначеності (UAI) створює опір до Agile-методологій через потребу в надмірній документації. 3. Довіра у віртуальному просторі: у західних культурах довіра є когнітивною (на основі результатів), тоді як в азіатських — афективною (на основі особистих стосунків). Лідери повинні використовувати «структуровану спонтанність» для побудови емоційних зв'язків [5 : 124]. 4. Українська специфіка: українські команди мають низький показник індивідуалізму (25 балів) та високу дистанцію влади, що обумовлює потребу в чітких інструкціях та ієрархічній структурі [2 : 113], проте ІТ-сектор демонструє активну кросвергенцію із західними стандартами.

Цикл CROSS (CROSS Cycle Framework): модель, що включає п'ять компонентів: Визнання культури, Узгодження ролей, Організаційна адаптація, Побудова синергії та Сталий розвиток. Впровадження цієї моделі дозволяє підвищити частоту кроскультурної співпраці на 38% [4 : 9722].

Висновки. Отже, *культурна компетенція як стратегічна перевага*: кроскультурне лідерство є критичним фактором виживання організацій у цифровому середовищі. Компанії з високим рівнем різноманіття на 36% частіше випереджають конкурентів за прибутковістю. *Технологія як міст*: використання інструментів співпраці (Microsoft Teams, Slack) та передових технологій (AI для аналізу емоцій, VR для тренінгів) значно покращує інтеграцію команд. *Адаптивні підходи*: універсальні стратегії управління («one size fits all») не працюють. Менеджери мають адаптувати стилі лідерства залежно від культурного профілю (наприклад, практики кіберспорту для IT-проектів). *Системне управління в Україні*: для українських підприємств розвиток міжкультурної компетентності та підтримка ментального здоров'я працівників є запорукою стійкості та економічної інтеграції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крупський О., Стасюк Ю. М., Кобченко А. Крос-культурний менеджмент цифрових команд на основі практик кіберспорту. *Прикладна наука*. 2025. № 12. С. 112.
2. Мазник Л., Жуковська К. Управління багатонаціональними командами на підприємствах України. *Науковий журнал*. 2025. № 9. С. 113.
3. Iyer S. S. Cross-Cultural Leadership in a Digitally Connected World: Challenges and Competencies for Global Managers. *S P Jain School of Global Management*. 2025. 124 p. DOI: 10.13140/RG.2.2.31416.87042.
4. Mazur N., Chukhray N., Dronyuk I. The Impact of Cultural Factors on IT Project Management Effectiveness: Developing the CROSS Cycle Framework for Multicultural Teams. *Applied Sciences*. 2025. Vol. 15, no. 17. P. 9722. DOI: <https://doi.org/10.3390/app15179722>.
5. Meyer E. The Culture Map: Breaking Through the Invisible Boundaries of Global Business. New York : PublicAffairs, 2014. 288 p.

Софія МАРКЕВИЧ,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
соціально-гуманітарного факультету

Науковий керівник: **Людмила ЗАВІДНА,**

д.екон.н., професор (БДПУ)

ЦИФРОВІ ПЛАТФОРМИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИХОДУ УКРАЇНСЬКОГО МСБ НА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ПРОСТІР

Повномасштабна війна в Україні спричинила глибокі структурні зміни в національній економіці. Значна частина малого і середнього бізнесу (МСБ) опинилася в умовах зниження внутрішнього попиту, руйнування виробничих потужностей, порушення логістичних

ланцюгів та фінансової нестабільності. У таких умовах питання виходу на зовнішні ринки, зокрема на ринок Європейського Союзу, набуло стратегічного значення для забезпечення економічної стійкості та збереження підприємницького потенціалу країни.

Європейський Союз у відповідь на війну відкрив для України додаткові торговельні можливості, зокрема через тимчасове скасування митних зборів і квот, спрощення митних процедур, а також розширення програм підтримки українських підприємців. Проте фізичний вихід на європейський ринок для більшості представників МСБ залишається складним через обмежені ресурси, високі витрати та регуляторні вимоги. У цьому контексті цифрові платформи стали ключовим каналом інтеграції українського бізнесу в європейський економічний простір. Цифровізація значно знижує бар'єри входу на міжнародні ринки, надаючи підприємствам доступ до клієнтів, партнерів і платіжних інструментів без необхідності фізичної присутності в країнах ЄС. Саме тому дослідження ролі цифрових платформ у процесі виходу українського МСБ на європейський ринок є надзвичайно актуальним.

Метою даного дослідження є аналіз ролі цифрових платформ як інструменту інтеграції українського малого і середнього бізнесу на ринок Європейського Союзу в умовах війни.

Цифровізація МСБ є важливим аспектом економічного зростання України. Стандартизовані підходи до оцінки цифрової зрілості дозволять залучити інвесторів і посилити співпрацю з країнами ЄС та G7, забезпечуючи сталість та інноваційність української економіки.

У цьому контексті актуальним є формування цифрових профілів МСП у громадах і регіонах. Тому особливої ваги набуває всебічне розуміння цифрового стану МСП на рівні міста, області та країни загалом, зокрема щодо використовуваних цифрових інструментів і технологій, цілей їх застосування та ступеня інтеграції у бізнес-моделі й організаційні процеси. Такий підхід дозволяє отримати об'єктивну картину рівня цифровізації бізнесу, виявити наявні прогалини й проблемні аспекти, а також сприятиме консолідації та залученню всіх ключових стейкхолдерів цифрової трансформації – бізнесу, держави, освітньої та наукової спільноти. У підсумку це забезпечить синергетичний ефект і стане основою для розвитку цифрової економіки на рівні громади, регіону та держави в цілому [1 : 272].

Сьогодні Україна стала прикладом для інших держав у питаннях цифрової трансформації. Успішний досвід використання цифрового додатку «Дія» привернув увагу європейських країн, що почали цікавитися впровадженням подібних рішень у себе. Адже «Дія» об'єднала більшість державних послуг в одному додатку, що дозволило громадянам та бізнесу отримувати документи, реєструвати підприємства, сплачувати

податки, і здійснювати багато іншого онлайн. Додаток забезпечує доступність державних послуг для різних верств населення, включаючи тих, хто живе у віддалених регіонах, що сприяє соціальній інклюзії. Завдяки цим факторам «Дія» стала не просто інструментом для надання послуг, а й символом цифрової трансформації України на глобальному рівні. Проте український малий та середній бізнес ще недостатньо глибоко інтегрувався у світову цифрову спільноту. Згідно із затвердженою Візією Відновлення України: «Сильна європейська країна – магніт для іноземних інвестицій», одним із основних стратегічних імперативів є «...інтеграція в ЄС і доступ до ринків ЄС і G7» [2].

З наукової точки зору платформа «Дія. Бізнес» може бути визначена як багаторівнева цифрова інституційна платформа підтримки бізнесу, що поєднує освітні, консультаційні та навігаційні функції. Вона спрямована на формування експортної спроможності МСБ шляхом зниження інформаційних, інституційних та транзакційних бар'єрів, які традиційно ускладнюють вихід підприємств на зовнішні ринки, зокрема на ринок ЄС.

Функціонально діяльність платформи «Дія. Бізнес» охоплює кілька взаємопов'язаних рівнів. Освітній компонент платформи забезпечує формування людського та управлінського капіталу МСБ через онлайн-курси, навчальні програми та методичні матеріали з питань електронної комерції, експортної діяльності, митного регулювання, сертифікації продукції відповідно до стандартів ЄС та організації міжнародної логістики. Такий підхід відповідає концепції економіки знань, у межах якої знання розглядаються як ключовий фактор конкурентоспроможності підприємства на міжнародному ринку.

У порівнянні з комерційними цифровими платформами, такими як міжнародні маркетплейси або B2B-мережі, «Дія Бізнес» не є каналом безпосередньої реалізації товарів чи послуг. Її ключова роль полягає у підготовці підприємств до участі в міжнародній торгівлі та формуванні їх експортної готовності. Згідно з поетапною моделлю інтернаціоналізації підприємств (Uppsala model), платформа є найбільш ефективною на початкових стадіях виходу МСБ на зовнішні ринки, коли підприємства потребують знань, досвіду та зниження невизначеності (табл.1.)

В умовах воєнного стану значення платформи «Дія. Бізнес» посилюється, оскільки вона сприяє підвищенню адаптивності та економічної стійкості МСБ. Завдяки цифровому формату платформа забезпечує безперервний доступ до інструментів підтримки навіть за умов релокації підприємств, руйнування логістичних ланцюгів та обмеженого доступу до традиційної бізнес-інфраструктури. У цьому контексті «Дія. Бізнес» може розглядатися як елемент антикризової економічної політики держави.

Таблиця 1**Основні відмінності B2B-платформа та «Дія. Бізнес»**

Критерій порівняння	B2B-платформа	«Дія. Бізнес»
Основна мета	Забезпечує реальні комерційні транзакції та торговельні відносини між бізнесами.	Підтримка та розвиток, освітня/консультаційна функція; не є майданчиком продажів.
Цільова аудиторія	Компанії-покупці та постачальники, що взаємодіють для виконання угод.	Українські підприємці, стартапи, МСБ, які розвивають компетенції.
Комерційний характер	Прямий: транзакції та продаж.	Непрямий: підтримка без продажів чи комерційних угод.
Ефект для МСБ	Пряме укладення контрактів, зменшення затрат на закупівлі, оптимізація постачань.	Підвищення експертної спроможності, знання про ринок, доступ до консультацій.
Технічна складність	Часто інтеграція з ERP/CRM, аналітика, обробка транзакцій.	Онлайн-контент, консультації, навчальні модулі; без інтегрованих ERP/CRM функцій.
Цінність для експорту до ЄС	Забезпечує торгівельний процес і ділові відносини; корисна на стадіях виходу на ринок.	Створює базову готовність підприємства до участі у міжнародній торгівлі.

Таким чином, B2B-платформа – це цифровий інструмент комерційної взаємодії між підприємствами, що оптимізує реальні бізнес-угоди та процеси купівлі-продажу, тоді як «Дія. Бізнес» – це державна платформа підтримки підприємництва, орієнтована на розвиток знань, навичок, консультаційну та інформаційну підтримку МСБ. У контексті виходу на ринок ЄС B2B-платформи можуть бути кінцевим майданчиком для побудови партнерських контрактів, а «Дія.Бізнес» – підготовчим інструментом для підвищення експортної спроможності підприємств [4].

Цифрова трансформація відкриває широкі перспективи для українського підприємництва, зокрема щодо розширення доступу до фінансових ресурсів, підвищення ефективності управлінських процесів, виходу на зовнішні ринки та спрощення взаємодії з органами державної влади. Інструменти краудфандингу, онлайн-кредитування, фінансові технології (FinTech) і блокчейн-рішення суттєво розширюють фінансові можливості малого бізнесу. Водночас ключова роль держави полягає у формуванні передбачуваного регуляторного середовища, забезпеченні ефективного адміністрування спрощеної системи оподаткування та розвитку доступних освітніх програм, спрямованих на підвищення рівня цифрових компетенцій підприємців [5].

Малі та середні підприємства становлять фундамент світової економіки. Їхній внесок у валовий внутрішній продукт складає близько

58% у країнах Європейського Союзу, 53,2% – у Канаді, понад 41% – у Японії та 44% – у Сполучених Штатах Америки. В Україні частка МСП у формуванні ВВП сягає близько 55%. Такі підприємства виступають драйверами інновацій, характеризуються високою адаптивністю до змін ринкового середовища та здійснюють значний економічний вплив у різних галузях господарювання. Крім того, МСП забезпечують створення значної кількості робочих місць та сприяють залученню кваліфікованої молодшої робочої сили (табл. 2).

Таблиця 2

**Основні структурні показники об'єктів господарювання
країн ЄС, G7, України за 2022 рік**

Види підприємств (за розмірами)	Кількість, млн. осіб (частка зайнятих %)				
	Європейський Союз	Сполучені Штати	Канада	Японія	Україна
Мікро	29,9 (19,29%)	21,3 (16%)	-	11,3 (24,1%)	3,128 (35%)
Малі	46,05 (29,71%)	40,4 (30,4%)	8,2 (67,7%)	10,1 (21,6%)	1,162 (13%)
Середні	23,250 (15%)	28,5 (21,4%)	2,5 (20,7%)	10,8 (23%)	3,002 (33,6%)
МСП всього	99,2 (64%)	90,2 (67,8%)	10,7 (88,4%)	32,2 (68,7%)	7,292 (81,6%)
Великі	55,8 (36%)	43,2 (32,3%)	1,4 (11,6%)	14,65 (31,3%)	1,644 (14,4%)
Всього, млн. осіб	155,0 (100%)	133,2 (100%)	12,1 (100%)	46,85 (100%)	8,936 (100%)

Вагомим кроком у впровадженні цифрових технологій у діяльність МСП є міжнародна ініціатива «Digital for MSE (D4SME)» [3], започаткована у 2018 році державами Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD). Її ключове завдання полягає у підтримці урядів, бізнес-структур та інших інституцій шляхом обміну знаннями й компетенціями з метою прискорення та підвищення ефективності цифрової трансформації малого і середнього підприємництва. Відповідно до національної програми «Цифровізація для відновлення в Україні», у довгостроковій перспективі (2026-2032 рр.) [3] передбачається зосередження зусиль на створенні надійної інфраструктури даних для оцінювання стану цифрової економіки. Такий підхід відкриває можливості для інтеграції України в методологію The Digital Economy and Society Index (DESI) та забезпечує доступ до єдиної бази даних Європейського Союзу [5].

Отже, з огляду на вагому роль МСП у формуванні валового внутрішнього продукту та зайнятості населення в Україні, країнах ЄС і G7, підтримка їх цифрової трансформації є необхідною передумовою сталого економічного розвитку. Міжнародні ініціативи, зокрема «Digital for

MSE», а також національні програми цифровізації створюють методологічну основу для оцінювання цифрової економіки та інтеграції України у європейські аналітичні підходи, зокрема індекс DESI. Загалом цифрова трансформація МСП виступає ключовим чинником інтеграції України в європейський економічний простір, підвищення експортної спроможності підприємств і формування інноваційної цифрової економіки в умовах воєнних та післявоєнних викликів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Візія Відновлення України: «Сильна європейська країна – магніт для іноземних інвестицій». План відновлення України. URL : <https://recovery.gov.ua/> (дата звернення: 30.01.2026).
2. Ключковська В., Ключковський О., Трегубов О. Макроекономічні аспекти відновлення функціонування малого та середнього бізнесу в контексті повоєнної відбудови національної економіки України. *Економіка і організація управління*. 2023. Випуск 1 (49). С. 89-98. <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2023.1.9>.
3. Реслер М., Лінтур І., Цигак О. Цифрова трансформація підприємництва: суть, виклики, перспективи. *Сталий розвиток економіки*. 2025. № 3 (54). С. 272–277. <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-54-42>
4. OECD Digital for SMEs Global Initiative. OECD. URL : <http://surl.li/lgfth> (date of access: 01.02.2026).
5. Zavidna, L., Kolesnikova, K., Yevdokimova, O. Digitisation as a Tool of Strategic Management: Investment Appraisal in the Context of Sustainable Development Goals. *Conferencii*. 2026. Vol. 13. http://doi.org/10.51586/2026_13_42

Анастасія СОРОЧАН,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
соціально-гуманітарного факультету
Науковий керівник: **Олена ТОКАРЕНКО,**
к.екон.н., доцент (БДПУ)

ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА СТАНДАРТИЗАЦІЮ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ У СФЕРІ ТУРИЗМУ

Актуальність. У сучасному світі цифровізація виступає як фактор трансформації стандартів бізнес-процесів, змінюючи підходи до організації бізнес-процесів, переводячи їх у автоматизовані та платформенні моделі. В свою чергу стандартизація процесів стає більш уніфікованою, алгоритмізованою та контрольованою через цифрові системи. Це особливо важливо у сфері послуг, адже цифрові інструменти дозволяють забезпечити однакову якість сервісу незалежно від місця та виконавця.

Ступінь досліджуваності проблеми. Питання, пов'язані з трансформаціями бізнес-процесів під впливом цифровізації, вивчали

такі вчені, як К. Мур, Н. Краус, К. Краус, І. Топалова, В. Осецький, Т. Уманець, С. Даниліна. Менш дослідженими залишаються питання, пов'язані з характером змін у стандартах бізнес-процесів, обумовлені бурхливим розвитком цифрових технологій, зокрема, в сфері туризму.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є аналіз впливу цифровізації на трансформацію стандартів бізнес-процесів у сфері туристичних послуг та визначення особливостей формування цифрових стандартів на прикладі процесу бронювання туристичних послуг і досвіду Німеччини. У роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема: аналіз і узагальнення наукових джерел; порівняльний метод; системний аналіз; метод кейс-аналізу (для вивчення практичного досвіду цифрової трансформації стандартів на прикладі системи класифікації туристичного житла Deutscher Tourismusverband (DTV)); метод узагальнення.

Сутність дослідження. Туризм характеризується високою залежністю від інформаційних потоків (бронювання, логістика, комунікація з клієнтом). Цифрові платформи (системи онлайн-бронювання, CRM, мобільні додатки) формують єдині стандарти обслуговування клієнтів на фоні зростання ролі глобальних цифрових екосистем, які стандартизують взаємодію між туроператорами, агентствами, готелями та транспортними компаніями.

Основні зміни, що відбулися у бізнес-процесах під впливом цифровізації, можемо виділити наступні: автоматизація таких процесів, як онлайн-бронювання, електронні платежі, автоматичне підтвердження замовлень; уніфікація процедур обслуговування, застосування стандартизованих сценаріїв взаємодії з клієнтом через CRM та чат-боти; інтеграція систем, наприклад, поєднання систем бронювання, управління готелями, транспортними сервісами; зміна підходів до ведення аналітики та персоналізації, використання даних клієнтів для стандартизованих, але персоналізованих пропозицій; контроль якості сервісу через онлайн-відгуки, рейтинги, автоматичний моніторинг задоволеності клієнтів.

Зміни, що сталися, очевидно обумовлюють низку переваг, яких набувають цифровізовані бізнес-процеси. Наприклад, підвищення ефективності управління процесами, скорочення операційних витрат, підвищення прозорості та контрольованості процесів, забезпечення стабільної якості туристичних послуг.

У той же час використання цифрових технологій обумовлює низку викликів та ризиків, таких як високий ступінь залежності від цифрових платформ, потреба у надійному захисті даних клієнтів, необхідність постійного оновлення технологій та стандартів.

Стандартизація бізнес-процесів означає впровадження процедур, що застосовуються в межах усієї організації з метою покращення комунікації, підвищення операційної ефективності, зниження витрат,

оптимізації виконання завдань і забезпечення загальної якості роботи. [3]. Як зазначають автори [1], стандартизація процесів має суттєвий вплив на ефективність діяльності компаній. Вона набуває особливого значення як основа для отримання максимальної цінності від ініціатив цифрової трансформації. Проілюструємо вплив цифровізації в туризмі на прикладі одного з найпоказовіших процесів – бронювання та оформлення туристичної послуги. Цей процес був досить чітко стандартизований ще до цифровізації, але цифрові платформи суттєво змінили самі стандарти виконання.

Стандарти даного процесу до цифровізації (приблизно до 2000-х років) забезпечувалася внутрішніми регламентами туристичних компаній; галузевими правилами бронювання; стандартними формами документів (ваучер, підтвердження бронювання) та реалізувалась як регламентована послідовність дій: 1) клієнт звертається до туристичного агентства або готелю; 2) менеджер перевіряє доступність місць через внутрішні системи або телефоном; 3) формується пропозиція для клієнта; 4) клієнт підтверджує бронювання; 5) оформлюється паперовий або електронний ваучер; 6) здійснюється оплата; 7) інформація передається постачальнику послуги. Недоліками такої системи були значна роль людського фактора, повільність обробки запитів, складність інтеграції між різними постачальниками послуг.

З появою та запровадженням онлайн-платформ, API, автоматизованих систем процес змінився: 1) клієнт самостійно вводить параметри подорожі на онлайн-платформі; 2) система автоматично перевіряє доступність у глобальних базах даних; 3) алгоритм формує стандартизовані пропозиції; 4) клієнт здійснює бронювання та оплату онлайн; 5) система автоматично генерує підтвердження; 6) інформація синхронізується з системами готелю, авіакомпанії та інших партнерів. Таким чином, нові стандарти формуються через цифрові платформи бронювання, інтегровані інформаційні системи, стандартизовані формати обміну даними. У таблиці 1 наведено основні зміни, які описують вплив цифрових технологій на бізнес-процеси в туризмі.

Таблиця 1

Вплив цифровізації на стандарти бізнес-процесів в туризмі

Параметр	Раніше	Після цифровізації
Виконавець процесу	менеджер туристичного агентства	автоматизована система
Швидкість	години або дні	секунди
Формат документів	паперові або e-mail	автоматично генеровані електронні
Контроль якості	внутрішній контроль компанії	рейтинги, відгуки, алгоритми
Стандарти	внутрішні регламенти компаній	платформенні та цифрові протоколи

Джерело: розроблено автором

Для вітчизняного туристичного бізнесу цікавим та корисним може бути досвід закордонних туристичних компаній. Наприклад, у Німеччині цифровізація туризму супроводжується: чіткими стандартами захисту персональних даних; інтеграцією туристичних платформ з державними та фінансовими системами; високим рівнем процесної стандартизації у готельному та туристичному секторі. Це означає, що стандарти тепер задаються не лише компаніями, а й цифровими екосистемами та регуляторними вимогами. Галузеві стандарти створюються асоціаціями або органами стандартизації, а на їхній основі компанії будують вже власні регламенти.

Ще одним показовим прикладом є система стандартів якості для туристичного розміщення від Deutscher Tourismusverband (DTV) [3]. Це національний стандарт якості для туристичного житла (квартири, апартаменти, будинки для відпочинку), що встановлює єдині критерії оцінки сервісу, які використовують тисячі туристичних підприємств у Німеччині. Понад 30000 туристичних об'єктів в Німеччині класифіковані за системою DTV, відповідно до якої присвоюються 1-5 «зірок» якості, і оцінка проводиться за стандартизованими критеріями (обладнання, сервіс, інформація для гостей тощо).

Раніше (1990-2000-ті) – до активної цифровізації – процес стандартизації виглядав так: 1) експерт DTV фізично перевіряє об'єкт; 2) оцінює його за чек-листом критеріїв; 3) результати оформлюються у паперовому протоколі; 4) дані передаються до регіональної туристичної організації; 5) власник використовує сертифікат у рекламі.

Особливостями «старої» системи були локальність перевірки, ручна документація, маркетинг через друковані каталоги; найголовніше – стандарти були орієнтовані на офлайн-бронювання.

Зараз система DTV інтегрована з цифровими платформами і новий процес виглядає наступним чином: 1) критерії класифікації внесені у цифрову базу; 2) дані об'єкта вводяться у онлайн-систему; 3) результати автоматично синхронізуються з туристичними порталами та системами бронювання; 4) зірки DTV відображаються на booking-платформах і сайтах. Тобто стандарт тепер виконує не тільки функцію оцінки, а і цифрового маркера якості для онлайн-ринку.

Таблиця 2

Зміни у стандартизації туристичних послуг у Німеччині під впливом цифровізації

Параметр	Раніше	Після цифровізації
Формат стандарту	чек-листи та паперові протоколи	цифрова база критеріїв
Використання	сертифікат для реклами	інтеграція у платформи бронювання
Перевірка	локальні інспекції	цифровий моніторинг і оновлення
Роль стандарту	знак якості	елемент цифрової екосистеми туризму

Порівняння стандарту «до» та «після» стандартизації наведено у табл. 2.

Висновки. Таким чином, ми бачимо, що цифровізація трансформує стандартизацію бізнес-процесів у сфері туристичних послуг, переводячи її від внутрішніх регламентів підприємств до платформено-алгоритмічних стандартів, що забезпечують автоматизацію, інтеграцію та прозорість процесів обслуговування клієнтів.

Приклад німецької системи класифікації туристичного житла DTV демонструє трансформацію стандартів під впливом цифровізації: якщо раніше стандарти виконували функцію офлайн-сертифікації якості, то сьогодні вони інтегруються у цифрові платформи бронювання і стають елементом інформаційної інфраструктури туристичного ринку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Kірхмер М. Realizing Appropriate Process Standardization – Basis for Effective Digital Transformation. *Business Modeling and Software Design : proceedings of BMSD 2023* / ed. B. Shishkov. Cham : Springer, 2023. Lecture Notes in Business Information Processing. Vol. 483. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-36757-1_2 (дата звернення: 10.03.2026)
2. Kriterienkatalog für Ferienwohnungen und Ferienhäuser (DTV-Klassifizierung). URL : <https://www.deutschtourismusverband.de/qualitaetssysteme/klassifizierung-ferienunterkuenfte?utm> (дата звернення: 10.03.2026)
3. What is Business Process Standardization? : glossary entry. Flux. URL : <https://flux.io/glossary/business-process-standardization> (дата звернення: 10.03.2026)

Ростислав СОРОЧАН,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Василь КРИЖКО,**
к.пед.н., професор (БДПУ)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КУРСУ ГЕОГРАФІЇ В 11 КЛАСІ

Курс географії в 11 класі завершує шкільну географічну освіту і має узагальнюючий та практико-орієнтований характер. Основною метою навчання є формування у старшокласників цілісного уявлення про сучасний світ, закономірності розвитку господарства, глобальні проблеми людства та роль України у світових процесах [1; 3].

Основні завдання курсу: 1) сформувати уявлення про сучасну політичну карту світу; 2) ознайомити учнів з особливостями світового господарства; 3) розкрити глобальні проблеми людства; 4) розвинути навички аналізу географічної інформації; 5) сформувати відповідальне ставлення до довкілля; 6) показати місце України у світовому господарстві.

Курс сприяє формуванню ключових компетентностей: інформаційної, соціальної, громадянської, екологічної, економічної та комунікативної.

Принципи викладання географії в 11 класі. Методика викладання базується на дидактичних принципах: *Науковість* – відповідність змісту сучасному рівню розвитку науки, використання достовірних даних. *Системність і послідовність* – логічна побудова матеріалу від загального до конкретного. *Доступність* – врахування вікових особливостей учнів. *Наглядність* – використання карт, схем, таблиць, презентацій. *Практична спрямованість* – застосування знань у реальному житті. *Міжпредметні зв'язки* – інтеграція географії з економікою, історією, екологією. *Активність учнів* – залучення до самостійної роботи.

Методи навчання географії в 11 класі. Ефективність навчання забезпечується поєднанням різних методів: *Словесні методи* – пояснення, лекція, бесіда, дискусія. Використовуються для формування теоретичних знань. *Наочні методи* – карти, атласи, схеми, презентації, відеоматеріали. Сприяють кращому засвоєнню матеріалу та розвитку просторового мислення. *Практичні методи* – робота з контурними картами, аналіз статистичних даних, виконання практичних робіт, розв'язування географічних задач, Інтерактивні методи, робота в групах, метод проектів, мозковий штурм, кейс-метод, дебати. Сприяють розвитку критичного мислення.

Форми організації навчання. У 11 класі використовуються різні форми організації навчання: урок засвоєння нових знань; комбінований урок; урок узагальнення; практичне заняття; семінар; урок-дискусія; урок-проект. Особливо ефективними є уроки, що передбачають активну діяльність учнів.

Використання сучасних технологій навчання. Сучасна методика викладання географії передбачає використання інформаційно-комунікаційних технологій: інтерактивні карти; онлайн-платформи; презентації; відеоматеріали; цифрові атласи; електронні підручники. Технології допомагають зробити урок більш наочним і цікавим. Використання цифрових ресурсів сприяє розвитку інформаційної грамотності учнів.

Особливості змісту курсу географії в 11 класі. Основні теми курсу: «Політична карта світу»; «Світове господарство»; «Галузева структура економіки»; «Міжнародні економічні зв'язки»; «Глобальні проблеми людства»; «Сталий розвиток»; «Місце України у світі». Особлива увага приділяється формуванню розуміння глобалізації та її впливу на розвиток країн.

Розвиток компетентностей учнів. Під час вивчення географії формуються: предметні компетентності; уміння працювати з картою; аналіз статистики; пояснення географічних явищ; ключові

компетентності; критичне мислення; комунікативні навички; уміння працювати в команді; інформаційна грамотність

Контроль і оцінювання навчальних досягнень. Оцінювання здійснюється за допомогою: усного опитування; тестування; практичних робіт; самостійних робіт; проєктів; тематичного оцінювання. Важливо використовувати формувальне оцінювання, яке допомагає визначити рівень засвоєння знань і коригувати навчальний процес [2 :12].

Роль учителя у викладанні географії. Учитель виконує функції: організатора навчальної діяльності; консультанта; наставника; мотиватора.

Висновки. Зміст курсу спрямований на розвиток географічного мислення, формування компетентностей, необхідних для подальшого навчання та професійної діяльності. Особлива увага приділяється формуванню здатності аналізувати просторові процеси, працювати з картами, статистичними матеріалами, інформаційними ресурсами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Влах М. Історія географії : навч. посібник / 2-ге вид. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2018. 338 с.
2. Масляк П. О. Економічна і соціальна географія світу : підруч. для 10 кл. Київ : Аксіома, 2018.
3. Пестушко В. Ю., Уварова Г. Ш., Довгань А. В. Географія : підруч. для 11 кл. (рівень стандарту). Київ : Генеза, 2019.

Богдан ТАРТИНСЬКИХ,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 курсу
соціально гуманітарного факультету
Науковий керівник: **Людмила ЗАВІДНА**,
д.екон.н., професор (БДПУ)

СИСТЕМНІ ОБМЕЖЕННЯ ФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ У ПІДГОТОВЦІ МЕНЕДЖЕРІВ: РОЗРИВ МІЖ ФОРМУВАННЯМ «SOFT SKILLS» І ПОТРЕБАМИ СУЧАСНОГО УПРАВЛІННЯ

У сучасних соціально-економічних умовах проблема ефективного управління набуває для України системного значення. Йдеться не лише про доступ до фінансових чи зовнішніх ресурсів, а про здатність державних, бізнесових та громадських інституцій раціонально ними розпоряджатися. Україна володіє значним внутрішнім потенціалом, що включає розвинену територіальну структуру, родючі землі, річкові та морські транспортні шляхи, людський капітал і громадянську активність. Водночас якість управлінських рішень часто не відповідає складності викликів, з якими

стикається суспільство. У цьому контексті менеджмент дедалі більше залежить не лише від професійних знань і технічних компетенцій (hard skills), а й від комплексу універсальних управлінських навичок – soft skills. До них належать комунікативна компетентність, лідерство, здатність працювати в умовах невизначеності, емоційна регуляція, командна взаємодія та відповідальність за прийняття рішень. Саме ці навички визначають ефективність управління в ситуаціях криз, трансформацій і високої динаміки змін [5].

Формальна система освіти в Україні історично сформувалася як знаннево-орієнтована, з фокусом на засвоєнні та відтворенні навчального матеріалу. Унаслідок цього випускники часто демонструють достатній рівень теоретичної підготовки, однак виявляються недостатньо готовими до управлінської діяльності в реальних соціально-економічних умовах. Така невідповідність формує стійкий розрив між освітніми результатами та практичними потребами сучасного менеджменту.

Ступінь досліджуваності проблеми. Роль «soft skills» у менеджменті широко представлена в міжнародних наукових дослідженнях. У працях П. Друкера, Г. Мінцберга та Д. Гоулмана управлінська ефективність розглядається як поєднання професійної експертизи з міжособистісними та когнітивними компетенціями. Аналітичні звіти Всесвітнього економічного форуму (Future of Jobs Report) системно фіксують зростання попиту на соціально-емоційні та адаптивні навички серед управлінських кадрів [5].

Окремий блок досліджень OECD присвячений інтеграції соціально-емоційного навчання в систему формальної освіти як умови підготовки фахівців до складних ринкових і суспільних процесів [3 : 16]. Водночас в українському академічному середовищі ця проблематика здебільшого аналізується фрагментарно – у межах педагогічних досліджень або через призму ринку праці, без комплексного аналізу впливу освітньої моделі на формування управлінського потенціалу. Таким чином, існує наукова потреба в міждисциплінарному дослідженні, що поєднує підходи менеджменту, освітології та соціально-економічного аналізу.

Метою дослідження є виявлення структурних причин невідповідності між результатами формальної освіти та вимогами до управлінських компетенцій сучасних менеджерів в Україні. Для досягнення поставленої мети використано такі **методи дослідження**: теоретичний аналіз наукових джерел з менеджменту, освітніх наук і соціально-економічного розвитку; порівняльний аналіз переліків компетенцій, що визначаються як ключові в сучасних управлінських практиках; аналіз запитів роботодавців і менеджерів середньої та вищої управлінської ланки на основі відкритих емпіричних досліджень.

Сутність дослідження. Домінуюча модель базової вищої освіти в Україні ґрунтується на стандартизованих формах оцінювання,

дисциплінарній ієрархії та орієнтації на відтворення «правильної відповіді». Така освітня логіка, як показують дослідження OECD [3], обмежує розвиток компетенцій, пов'язаних із самостійним прийняттям рішень, роботою з невизначеністю та відповідальністю за наслідки управлінських дій. У результаті освітній процес слабо моделює реальні управлінські ситуації, в яких рішення ухвалюються в умовах дефіциту інформації, конфлікту інтересів та високої соціальної відповідальності.

Водночас слід зазначити, що в останні десятиліття заклади вищої освіти демонструють зростаючу гнучкість у підходах до навчання: впроваджуються проєктні методи, командна робота, елементи проблемно-орієнтованого та компетентнісного навчання. Однак емпіричні та міждисциплінарні дослідження у сфері психології розвитку та економіки освіти свідчать, що значна частина соціально-емоційних і поведінкових навичок формується на ранніх етапах життєвого циклу [1].

Аналіз актуальних запитів до менеджерів в Україні, зокрема у сферах публічного управління, бізнесу та громадського сектору, демонструє зростаючий попит на такі компетенції [4]: багаторівнева комунікація зі стейкхолдерами (державними, громадськими, донорськими, бізнес-структурами); лідерство, що не базується виключно на формальній посадовій владі; управління командами в умовах хронічного стресу, невизначеності та ресурсних обмежень; ухвалення рішень у складних соціальних, етичних та організаційних контекстах; рефлексивність, здатність до самокорекції та персональна відповідальність за управлінські наслідки.

За даними українських онлайн-платформ з працевлаштування, упродовж останнього року кількість вакансій на управлінські та проєктні позиції зросла на 22% [4], що додатково актуалізує проблему відповідності освітньої підготовки реальним вимогам ринку праці.

На практиці зазначені компетенції здобуваються переважно поза межами формальної освіти – через неформальне навчання, участь у волонтерських ініціативах, управління проєктами, професійну діяльність або досвід кризових ситуацій. Такий шлях формування управлінських навичок має фрагментарний і несистемний характер та не забезпечує масової підготовки ефективних управлінців.

Унаслідок цього формується структурний дефіцит управлінської суб'єктності. За наявності фінансових, природних і людських ресурсів бракує менеджерів, здатних ефективно координувати складні процеси розвитку. Для держави з великим територіальним, природним і економічним потенціалом це створює довгострокові ризики інституційного розвитку та обмежує можливості сталого й раціонального використання наявних ресурсів.

Система формальної освіти в Україні недостатньо орієнтована на цілеспрямоване та системне формування soft skills та соціально-

емоційне навчання, необхідне для ефективного сучасного менеджменту. Це зумовлює структурний розрив між освітньою підготовкою фахівців і практичними вимогами управлінської діяльності.

Для подолання системного розриву необхідно впровадити комплексні підходи, орієнтовані на розвиток управлінської суб'єктності з раннього віку. Першочерговим кроком має стати інтеграція соціально-емоційного навчання (SEL), яке базується на розвитку некогнітивних навичок, таких як саморегуляція, емпатія, здатність до співпраці та вирішення конфліктів, у шкільну програму. Науковим підґрунтям такої пропозиції є результати багаторічних досліджень, які доводять, що рівень просоціальних навичок у дитячому віці є унікальним предиктором майбутнього благополуччя, включаючи успішне здобуття вищої освіти, повну та стабільну зайнятість у дорослому віці. Зокрема, діти з високим рівнем соціальної компетентності мають у 2 рази вищі шанси на здобуття вищої освіти та на 66% вищу ймовірність стабільного працевлаштування у дорослому віці [2].

На думку автора, стратегія розвитку такого підходу в Україні може ґрунтуватися на кількох принципових положеннях.

По-перше, доцільним є використання наявного кадрового та інституційного потенціалу. Упродовж останніх років в Україні сформовано значний прошарок фахівців, підготовлених міжнародними гуманітарними та освітніми організаціями у сфері психосоціальної підтримки, роботи з травмою та розвитку навичок взаємодії. Цей кадровий ресурс може стати основою для поступового масштабування програм соціально-емоційного навчання в межах освітньої системи.

По-друге, впровадження таких програм потребує глибокої контекстуальної адаптації. Українська освітня система функціонує в умовах складних соціальних трансформацій і тривалого воєнного впливу, що формує специфічні виклики для розвитку особистісної стійкості, відповідальності та здатності до колективної взаємодії. У зв'язку з цим пряме копіювання зарубіжних освітніх моделей може бути недостатньо ефективним без урахування національних соціокультурних особливостей.

По-третьє, важливо забезпечити критичну ревізію змісту програм соціально-емоційного навчання. Їх впровадження має бути орієнтоване передусім на розвиток прикладних управлінських компетенцій – відповідальності за прийняття рішень, лідерства без опори виключно на формальну владу, здатності діяти в умовах невизначеності та взаємодіяти з різними групами стейкхолдерів.

Системне впровадження соціально-емоційного навчання здатне сприяти поступовій трансформації освітньої моделі – від орієнтації на відтворення знань до формування активної управлінської суб'єктності майбутніх фахівців. Такий підхід створює передумови для більш

ефективної підготовки менеджерів, здатних діяти в складних соціально-економічних умовах сучасного українського суспільства.

Іншим прикладом практикоорієнтованого підходу до формування управлінських компетентностей є кейс-метод, який широко застосовується у Гарвардській бізнес-школі (Harvard Business School). У межах ініціативи *Case Method Project* цей підхід було адаптовано не лише для бізнес-освіти, а й для використання у школах і закладах вищої освіти. Його сутність полягає в аналізі реальних або змодельованих ситуацій, що містять так звані «точки прийняття рішень» (*decision points*). У процесі роботи з кейсом студенти досліджують конкретну проблему, аналізують її контекст, оцінюють можливі сценарії розвитку подій і формують власні пропозиції щодо управлінських рішень.

Так, у межах освітніх програм, розроблених професором даної бізнес-школи Д. Моссом, студентам пропонується аналізувати ключові історичні та політичні події як приклади ситуацій прийняття рішень. Подібний формат навчання сприяє розвитку критичного мислення, вміння аргументувати власну позицію, брати участь у колективному обговоренні та ефективно діяти в умовах невизначеності.

Ще одним прикладом практикоорієнтованого підходу до підготовки управлінських кадрів є симуляційне управління (*simulation-based education*), яке активно застосовується у практиці європейських університетів Іспанії, Португалії та Ірландії. Цей підхід передбачає використання спеціалізованого програмного забезпечення, цифрових моделей і так званих *serious games* для моделювання складних соціально-економічних або технічних систем. Завдяки таким інструментам студенти отримують можливість працювати з моделями реальних процесів у контрольованому навчальному середовищі, аналізувати наслідки різних управлінських рішень і відпрацьовувати навички діяльності в умовах невизначеності.

Так, у магістерських програмах з менеджменту передбачається моделювання функціонування складних інфраструктурних об'єктів, зокрема аеропортів, що дає змогу аналізувати різні сценарії організації процесів і прийняття рішень у змінних умовах. Використання симуляційних технологій, таким чином, забезпечує поєднання теоретичної підготовки з практичним моделюванням управлінських процесів та сприяє розвитку системного мислення, умінь аналізу ризиків і стратегічного планування.

Висновки. Подолання розриву між формуванням «soft skills» і потребами сучасного управління потребує поступової трансформації освітньої моделі у напрямі поєднання академічної підготовки з розвитком соціально-емоційних та практичних управлінських компетенцій. Інтеграція підходів соціально-емоційного навчання (SEL), а також використання практикоорієнтованих методів, зокрема кейс-

методу та симуляційних моделей навчання, може сприяти формуванню управлінської суб'єктності та здатності до прийняття рішень у складних соціально-економічних умовах. Реалізація таких підходів створює передумови для більш ефективної підготовки менеджерів, здатних раціонально використовувати наявний ресурсний потенціал держави та забезпечувати сталий розвиток суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Heckman J., Stixrud J., Urzua S. The effects of cognitive and noncognitive abilities on labor market outcomes and social behavior. *Journal of Labor Economics*. 2006. 24 (3). P. 411–482.
2. Jones DE, Greenberg M, Crowley M. Early Social-Emotional Functioning and Public Health: The Relationship Between Kindergarten Social Competence and Future Wellness. *Am J Public Health*. 2015 Nov; 105 (11) : 2283-90. DOI: 10.2105/AJPH.2015.302630.
3. OECD (2023), OECD Skills Outlook 2023: Skills for a Resilient Green and Digital Transition, OECD Publishing, Paris. URL : <https://doi.org/10.1787/27452f29-en>. (дата звернення: 16.02.2026).
4. Project manager: career guide. Work.ua. URL : <https://www.work.ua/career-guide/project-manager/> (дата звернення: 17.02.2026).
5. The Future of Jobs Report 2025. World Economic Forum. URL : <https://www.weforum.org/publications/the-future-of-jobs-report-2025/> (дата звернення: 17.02.2026).

Тетяна ФЕДІВ,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 1 курсу
соціально-гуманітарного факультету
Науковий керівник: **Вікторія ШВАЧКО,**
старша викладачка (БДПУ)

ТУРИЗМ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ: КЕЙС-СТАДІ ТЕРНОПІЛЛЯ

В умовах децентралізації та пошуку нових точок економічного зростання, туризм стає стратегічним інструментом розвитку територіальних громад. Для Тернопільської області, яка є лідером за кількістю замків та палаців, питання трансформації статичних пам'яток у динамічні туристичні дестинації є надзвичайно гострим. Розвиток галузі дозволяє диверсифікувати локальну економіку та створювати нові робочі місця.

Теоретичні засади управління регіональним туризмом закладені у працях О. Любіцевої, М. Мальської. Питання збереження ресурсів досліджували В. Гетьман, Б. Данилишин. Безпосередньо замковий

туризм як напрям став об'єктом уваги М. Рутинського, І. Білецької, Д. Каднічанського, О. Лесика та О. Мацюка, О. Долинської, І. Шоробури, Т. Гільберг. Водночас, механізми інтеграції замкових комплексів у сучасні кластерні моделі потребують додаткового вивчення.

Метою роботи є аналіз потенціалу історико-архітектурної спадщини як чинника інтенсифікації регіонального розвитку на прикладі кейсу Тернопілля. У дослідженні використано такі методи: системний аналіз, описовий метод, метод кейс-стаді та порівняльний аналіз.

Тернопільська область володіє унікальним ресурсом – третинною всіх оборонних споруд України, об'єднаних навколо Національного заповідника «Замки Тернопілля». Центральним об'єктом виступає Тербовлянський замок, який, на відміну від повністю реставрованого Збаразького замку, демонструє потенціал «живої руїни», де автентичність поєднується з новими формами екскурсійної діяльності [3].

Основні напрями стратегії розвитку Тернопільської області в туристичній сфері спрямовані на формування сучасної конкурентоспроможної індустрії, здатної задовольнити потреби у високоякісних послугах через інноваційні підходи та ефективне використання унікального потенціалу регіону [4].

Згідно зі стратегічними документами, розвиток галузі реалізується через такі ключові напрями:

1. Формування та просування комплексного турпродукту: основним маркером для всіх локальних продуктів визначено бренд «TERNOPIL*YA: new emotions» («Тернопілля – у пошуках нових емоцій»); стратегія фокусується на розвитку культурно-пізнавального (замки), активного та екологічного (Дністровський каньйон, печери), релігійно-паломницького (Почаїв, Зарваниця) та фестивально-подієвого туризму; передбачено створення та підтримку туристичних кластерів, таких як «Тепле Поділля», «Кременецькі гори», «Тернопільське Опілля» та «Княжий град – запрошує».

2. Розбудова та модернізація інфраструктури: створення сучасної дорожньої мережі на основних маршрутах, облаштування місць для стоянок туристичних автобусів та благоустрій кемпінгів; розвиток мережі туристично-інформаційних центрів у малих містах області та розробка системи знакування і маркування маршрутів; область має стати своєрідним туристичним хабом – «Подільськими воротами» в Україну із сучасною сервісною інфраструктурою.

3. Цифровізація та інновації: впровадження 3D-турів з аудіосупроводом та застосунків із підтримкою доповненої реальності (AR) для огляду замків та інших пам'яток; активне просування туристичних можливостей через іноземні та всеукраїнські веб-ресурси, проведення прес- та інфотурів для медіа і туроператорів.

4. Інклюзивність та соціальна спрямованість: реалізація заходів із забезпечення фізичної доступності туристичних об'єктів для осіб з інвалідністю та маломобільних груп; розвиток санаторно-курортної сфери (Гусятин, Конопківка, Микулинці, Заліщики) для реабілітації ветеранів війни та військовослужбовців із залученням психологічних практик у межах проекту «Тернопільщина туристична – родинам Героїв».

5. Розвиток сільського туризму: стимулювання створення нових об'єктів сільського зеленого туризму та надання інформаційно-фінансової допомоги мешканцям сільських територій для прийому туристів.

Очікувані результати реалізації стратегії включають збільшення надходжень від туристичного збору, зростання кількості робочих місць у галузі та підвищення впізнаваності Тернопільщини на міжнародному ринку.

Статистика підтверджує ефективність обраної стратегії: надходження туристичного збору в області за 2024 рік склали майже 2,0 млн. грн. (+28% до 2023 року), а за підсумками 2025 року – 2,83 млн. грн. (+41,5% до 2024 року) [2].

Результати SWOT-аналізу замків Тернопільщини як ключових ресурсів регіонального розвитку представлено в табл. 1.

Таблиця 1

SWOT-аналіз замків Тернопільщини

Сильні сторони (Strengths)	Слабкі сторони (Weaknesses)
1	2
1. Унікальна концентрація ресурсів: Тернопільська область є лідером в Україні за кількістю замків та фортифікаційних споруд, володіючи третіною всіх оборонних об'єктів країни.	1. Незадовільний технічний стан: багато пам'яток перебувають у стані руїни або вимагають невідкладних консерваційних робіт (наприклад, замок у Струсові чи Скалі-Подільській).
2. Інституційна підтримка: створення Національного заповідника «Замки Тернопілля» (об'єднує 11 замків) забезпечує державну охорону, професійне управління та системну реставрацію об'єктів.	2. Брак сервісної інфраструктури: відчувається гострий дефіцит сучасних готелів високого класу та закладів харчування безпосередньо біля туристичних об'єктів (зокрема, у Теребовлі).
3. Інноваційність та цифровізація: успішне впровадження 3D-моделювання (Бережани, Чортків), віртуальних турів та мобільних додатків із доповненою реальністю (AR), таких як «Кишенькове місто».	3. Недостатнє фінансування: залежність від обмежених бюджетних асигнувань гальмує проведення повноцінних реставраційних та науково-дослідних робіт.
4. Високий рівень інклюзивності: реалізація проектів для людей із порушеннями зору, зокрема створення тактильних макетів.	4. Проблема сезонності: туристичні потоки не є стабільними протягом року, що впливає на рентабельність об'єктів.

5. Різноманітність послуг: Розроблені тематичні, експрес-маршрути, квести та регулярне проведення видовищних заходів (фестивалів, концертів, історичних реконструкцій).	
Можливості (Opportunities)	Загрози (Threats)
1. Розвиток готельно-ресторанного сектору: трансформація замків у «замки-готелі» (Castle-hotels) за успішним європейським досвідом (Іспанія, Італія) [1].	1. Воєнні дії: ризик фізичного знищення або пошкодження пам'яток внаслідок збройної агресії РФ.
2. Державно-приватне партнерство: залучення інвесторів та меценатів через механізми концесії або спільних інвестиційних проєктів для ревіталізації об'єктів.	2. Антропогенний та природний фактори: руйнування через ерозію ґрунтів, вплив опадів, а також незаконні розкопки та людську байдужість.
1	2
3. Кластеризація та брендинг: просування цілісного регіонального бренду «TERNOPIL*YA: new emotions» та створення інтегрованих маршрутів («Подільські ворота»).	4. Економічна нестабільність: можливе скорочення туристичного попиту та перерозподіл коштів із культурних проєктів на потреби оборони.
4. Соціальна реабілітація: використання замкових просторів для психологічної реабілітації ветеранів та постраждалих від війни у межах проєкту «Духовне відновлення культурою».	4. Втрата автентичності: непрофесійні реставраційні втручання в минулому, що порушували історичну цінність споруд.

За результатом проведеного SWOT-аналізу замків Тернопілля можна зробити висновок, що цей регіон володіє унікальним, але лише частково реалізованим стратегічним ресурсом, який здатний стати локомотивом економічного та культурного розвитку громад.

Основною перешкодою для реалізації цього потенціалу залишається недостатня кількість сучасних об'єктів туристичної індустрії та незадовільний стан частини пам'яток, що потребують значних капіталовкладень.

Замкова спадщина Тернопілля є фундаментом конкурентоспроможного регіонального бренду «TERNOPIL*YA: new emotions». Однак для переходу від збереження до сталого розвитку необхідна кластеризація – об'єднання замків у спільні маршрути, агресивний маркетинг та створення умов для приватних інвесторів, які готові розвивати готельну інфраструктуру безпосередньо в межах чи навколо історичних ансамблів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Долинська О., Шоробура І., Гільберг Т. Замковий туризм Тернопільської області: сучасний стан та перспективи розвитку. *Економіка та суспільство*. 2024. № 63. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-105> (дата звернення: 25.02.2026).
2. Оpendatabot. Надходження від туристичного збору зросли на третина за рік. URL : <https://opendatabot.ua/analytics/tourist-fee-2025-12> (дата звернення: 25.02.2026)
3. Офіційний сайт Національного заповідника «Замки Тернопілля» URL : <https://zamky.te.ua/> (дата звернення: 25.02.2026).
4. Стратегія розвитку Тернопільської області на 2021-2027 роки. URL : <https://oda.te.gov.ua/storage/app/sites/26/uploaded-files/%20%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97%20.pdf> (дата звернення: 25.02.2026).

Анастасія ЧИГРИНА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету соціально-гуманітарного
Науковий керівник: **Вікторія ШВАЧКО,**
старша викладачка (БДПУ)

ГАСТРОНОМІЧНИЙ ТУРИЗМ: РОЛЬ РЕСТОРАНІВ У ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ МІСЦЕВОЇ КУХНІ

Гастрономічний туризм у сучасних умовах перетворюється на один із найбільш динамічних сегментів індустрії гостинності, адже харчова культура дедалі частіше виступає самостійним мотивом подорожі та важливим елементом туристичного досвіду. Місцева кухня є маркером ідентичності території, способом збереження нематеріальної культурної спадщини та ресурсом формування привабливого бренду дестинації [1 : 2]. У цій системі ресторани виконують роль ключових посередників між гастрономічною традицією та туристом: саме в ресторані відбувається «зустріч» відвідувача з локальними продуктами, рецептами, ритуалами споживання та сервісною культурою.

Актуальність теми зумовлена також тим, що ресторанний сектор здатний посилювати конкурентоспроможність регіону через створення автентичних гастрономічних пропозицій, участь у фестивалях і гастромаршрутах, підтримку локальних виробників і популяризацію регіональних страв. Водночас надмірна комерціалізація або «адаптація» традиційних страв до стереотипних очікувань туристів може призводити до спрощення й втрати автентичності, що актуалізує питання збалансованої популяризації місцевої кухні.

Проблематика гастрономічного туризму та ролі ресторанів досліджується сучасними науковцями: І. Дидів, Л. Семенюк, А. Рудич (організаційні аспекти гастрономічного туризму та формування

туристичного продукту); М. Лепкий, О. Левчук (гастрономічний туризм як інструмент регіонального брендингу та просування локальної кухні); О. Саакянц, Т. Купач (сучасна українська кухня як фактор туристичної привабливості та мотивації туристів).

Мета дослідження: окреслити роль ресторанів у популяризації місцевої кухні в контексті розвитку гастрономічного туризму та визначити найбільш результативні напрями їхньої діяльності для формування привабливого гастрономічного образу DESTINATION. Методи дослідження: аналіз і узагальнення наукових джерел із гастрономічного туризму та індустрії гостинності; порівняльний аналіз підходів до просування локальної кухні; систематизація практик ресторанного менеджменту, релевантних для гастрономічного туризму.

Ресторани як елемент туристичної інфраструктури не лише задовольняють базову потребу в харчуванні, а й конструюють культурний досвід. У гастрономічному туризмі ресторан стає майданчиком презентації локальної ідентичності через меню, подачу, інтер'єр, комунікацію персоналу та історії про походження страв і продуктів. Відтак «популяризація місцевої кухні» передбачає не просто включення традиційних позицій у меню, а свідоме формування нарративу про регіон та його кулінарну специфіку [2 : 65].

Ключовим механізмом популяризації місцевої кухні є меню-інжиніринг із локальним акцентом: використання регіональних продуктів (сири, м'ясні вироби, мед, трави, сезонні овочі), фіксація географічного походження інгредієнтів, позначення автентичних страв і напоїв, створення дегустаційних сетів. Дегустаційні формати дають змогу туристу спробувати кілька характерних смаків за одне відвідування, що особливо важливо для коротких поїздок. Додатково ефективними є тематичні пропозиції (наприклад, «регіональний обід», «сезонний тиждень», «традиційний сніданок»), які структурують гастрономічний досвід і стимулюють повторні візити.

Не менш важливим є сторітелінг і сервісна комунікація. Персонал, який може коректно пояснити походження страви, особливості приготування, роль інгредієнтів у місцевій культурі, фактично виконує функцію «мікроекскурсовода» в гастрономії. Такий підхід підсилює емоційну цінність споживання і формує запам'ятовуваний досвід, що позитивно впливає на відгуки й рекомендації.

Третій напрям – партнерства в межах DESTINATION: взаємодія ресторанів із локальними фермерами та виробниками, туристичними операторами, гiдами, музеями, організаторами фестивалів і ярмарків. Інтеграція ресторанів у гастрономаршрути та подієвий календар (фестивалі локальної кухні, дні регіональних страв, майстер-класи) забезпечує синергію: турист отримує комплексний

продукт, а дестинація – посилення бренду. Участь у мережевих ініціативах та гастрономічних гıdaх також підвищує видимість закладу на туристичному ринку [3 : 63].

Водночас для сталого розвитку гастрономічного туризму важливою є збалансованість автентичності та інноваційності. З одного боку, збереження традиційних рецептур і технологій підтримує культурну спадщину; з іншого – сучасні інтерпретації, адаптовані до різних дієтичних потреб і стандартів безпечності, розширюють аудиторію. Ризиком є «туристифікація» кухні, коли страви спрощуються до кліше та втрачають зв'язок із локальним контекстом. Тому доцільно дотримуватися принципу: модернізація подачі й сервісу – за умови поваги до сенсу страви, її інгредієнтів і культурного походження.

Ресторани є ключовим інструментом гастрономічного туризму, оскільки перетворюють локальну кухню на доступний і якісно організований туристичний досвід.

Найефективніші практики популяризації місцевої кухні включають локально орієнтоване меню-інжиніринг, дегустаційні формати, сторітелінг у сервісі та партнерства з виробниками й туристичними стейкхолдерами.

Стала популяризація потребує балансу між автентичністю та сучасними вимогами ринку; уникнення спрощення традицій є умовою збереження культурної цінності й довгострокової конкурентоспроможності дестинації.

Таким чином, ресторани виступають не лише елементом інфраструктури гостинності, а й активним інструментом формування гастрономічної ідентичності території.

Перспективним напрямом подальших досліджень є оцінювання впливу конкретних ресторанних практик (локальні сети, гастроподії, співпраця з фермерами) на туристичні потоки, витрати туристів і формування бренду території.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дидів І. Організаційні аспекти розвитку гастрономічного туризму в Україні в контексті підвищення регіональної конкурентоспроможності. *Економіка та Суспільство*. 2026. № 83. С. 1–6. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-83-6>
2. Лепкий М., Левчук О. Гастрономічний туризм як інструмент брендингу регіонів України. *Інновації та технології в сфері послуг і харчування*. 2024. № 3 (13). С. 62–68. [https://doi.org/10.32782/2708-4949.3\(13\).2024.10](https://doi.org/10.32782/2708-4949.3(13).2024.10)
3. Саакянц О., Купач Т. Інтеграція сучасної української кухні як фактор туристичної привабливості гастрономічного туризму. *Конструктивна географія та раціональне використання природних ресурсів*. 2022. Т. 2, № 2. С. 60–64. <https://doi.org/10.17721/2786-4561.2022.2.2-12/13>

ПРАВОЗНАВСТВО

Ірина ДЕРМАН,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 курсу
соціально-гуманітарного факультету
Науковий керівник: **Катерина ДУДОРОВА,**
к.юрид.н., доцент (БДПУ)

РЕЄСТРОВАНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК АЛЬТЕРНАТИВА ІНСТИТУТУ ШЛЮБУ: ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Актуальність теми дослідження зумовлена сучасними соціально-правовими викликами, серед яких особливе місце посідає воєнний стан в Україні та пов'язана з ним необхідність реального, а не формального забезпечення прав громадян, які не перебувають у шлюбі, але мають стабільні партнерські відносини. Окрім того, в умовах чіткого євроінтеграційного курсу України стає очевидною потреба впровадження правового механізму, який би захищав особисті, майнові та соціальні права партнерів, що не перебувають у шлюбі. Визнання партнерських відносин шляхом їх реєстрації дозволило б усунути численні правові колізії та наблизити українське законодавство до стандартів Європейського Союзу.

Зареєстрований у березні 2023 року законопроект України № 9103 «Про інститут реєстрованих партнерств» спрямований на формування правового механізму для добровільних союзів двох повнолітніх осіб незалежно від їх статі. Документ передбачає надання таким особам статус близьких родичів першого ступеня споріднення та визначає обсяг майнових, соціальних та немайнових прав, які будуть наближеними до прав подружжя [4]. Запровадження цього інституту розглядається як важливий крок для гармонізації українського права з європейськими стандартами та практикою Європейського суду з прав людини, що набуває особливого значення в контексті євроінтеграції та забезпечення ефективного захисту прав людини.

Питання реєстрованих партнерств знайшло відображення у працях вітчизняних науковців, таких як С. Булеца, В. Гансецька, І. Дрок, В. Заборовський, Ю. Мельниченко, І. Ревуцька, А. Пашинський та Л. Радченко. Зокрема, Ю. Мельниченко аналізує співвідношення реєстрованого цивільного партнерства та фактичного шлюбу, акцентуючи увагу на прогалинах правового регулювання в Україні [3]. І. Дрок розглядає цивільне партнерство як інструмент захисту прав осіб

саме в умовах дії воєнного стану [1]. Варто також зазначити, що дана тематика представлена у низці наукових робіт здобувачів вищої освіти першого та другого рівні, серед них В. Єрмак, В. Катурга, Г. Семчук, М. Урюк та Л. Шевчук, які здійснили порівняльний аналіз інституту шлюбу та реєстрованого партнерства, що дозволяє окреслити їхні спільні та відмінні правові ознаки [2; 5].

Метою дослідження є аналіз положень законопроекту «Про інститут реєстрованих партнерств» та оцінка можливостей його реалізації в сучасних умовах. Методологічно дослідження базується на формально-юридичному, порівняльно-правовому, системно-структурному та логічному аналізі законодавства.

Сутність проєкту полягає в офіційному наданні юридичного статусу партнерських відносин двох повнолітніх осіб, незалежно від їх статі, який забезпечить захист майнових та немайнових прав партнерів. Реєстровані партнери визнаються близькими родичами першого ступеня споріднення, що, у свою чергу, спростить вирішення питань спадкування, соціального захисту та медичного представництва. Законопроект встановлює чіткий порядок реєстрації та розірвання партнерств і передбачає можливість укладення союзу у будь-яких обставинах, включно з умовами мобільності та воєнного стану [4].

Серед переваг проєкту слід виділити кілька ключових аспектів: 1) актуалізацію права в умовах воєнного стану, що сприятиме посиленню захисту прав військовослужбовців та цивільних, які через службу, поранення, зникнення чи смерть партнера, а також існуючі правові обмеження, не можуть реалізувати свої права через інститут шлюбу. Це зокрема питання спадкування, доступу до медичної інформації та соціальних гарантій [1]; 2) наближення національного законодавства до європейських стандартів, що є важливим елементом євроінтеграційного процесу та виконання міжнародних зобов'язань країни у сфері прав людини [2]; 3) забезпечення рівного правового захисту як різностатевих, так і одностатевих пар; 4) чітке врегулювання спадкових, соціальних і майнових прав партнерів, а також процедур реєстрації та розірвання партнерських союзів [5].

Позитивну оцінку законопроекту надали Комітет Верховної Ради з питань молоді та спорту, Комітет з питань національного здоров'я, Міністерство оборони та Міністерство юстиції України. Водночас громадська підтримка законопроекту залишається дещо неоднозначною та проявляється через петиції й широке обговорення в суспільстві [4].

Разом із тим існують проблемні аспекти законопроекту: 1) ризик виникнення колізій з чинним законодавством, зокрема Цивільним та Сімейним кодексами, що може ускладнити реалізацію майнових, соціальних та спадкових прав [5]; 2) частина суспільства та представники релігійних організацій вбачають у законопроекті суперечність із

Конституцією, де шлюб визначено як союз чоловіка і жінки та вбачають у ньому загрозу традиційним сімейним цінностям; 3) окремі експерти звертають увагу на недостатню деталізацію положень щодо майнових режимів, розподілу боргів, спадкування, медичного представництва та соціальних гарантій, а також механізмів міжнародного визнання партнерств [5]; 4) значний суспільний опір і політичні чинники зумовлюють затягування парламентського розгляду законопроекту.

Враховуючи зазначені переваги та недоліки, можна запропонувати такі шляхи розв'язання проблеми: 1) гармонізацію положень законопроекту з Цивільним і Сімейним кодексами, а також іншими актами, щоб уникнути колізій та забезпечити чітку правову систему; 2) деталізацію механізмів реалізації майнових, спадкових та соціальних прав партнерів, а також впровадження правил міжнародного визнання партнерських союзів; 3) проведення системної інформаційної кампанії та відкритого суспільного діалогу, спрямованих на зменшення соціального опору та формування обґрунтованого сприйняття цього інституту.

Варто зазначити, що використання європейського досвіду та практики Європейського суду з прав людини може стати важливим орієнтиром для подальшого доопрацювання законопроекту.

Таким чином, запровадження інституту реєстрованих партнерств в Україні може розглядатися як обґрунтований та своєчасний крок у розвитку цивільного та сімейного законодавства, особливо в умовах соціальних трансформацій, воєнного стану та євроінтеграційних зобов'язань. Відсутність правового визнання стабільних партнерських відносин істотно обмежує реалізацію особистих і майнових прав, що підтверджується практикою Європейського суду з прав людини (*Maymulakhin and Markiv v. Ukraine*). Проект Закону «Про інститут реєстрованих партнерств» сприятиме забезпеченню правової визначеності, гармонізації з європейськими стандартами та захисту принципів рівності, недискримінації й поваги до приватного і сімейного життя, не замінюючи інститут шлюбу, а логічно доповнюючи його.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дрок І. Актуальні питання цивільного партнерства в умовах дії воєнного стану в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. 2024. Вип. 82: частина 2. С. 147-151.
2. Єрмак В. Катурга В. Порівняння інституту шлюбу та реєстрованого партнерства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 3. С. 135-137.
3. Мельниченко Ю. Зареєстроване цивільне партнерство та фактичний шлюб: проблеми правової регламентації в Україні. *Правова держава*. 2020. Вип. 38. С. 70-79.
4. Про інститут реєстрованих партнерств: проект Закону України від 13.03.2023 р. № 9103. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41497> (дата звернення: 08.02.2026).

5. Урлюк М., Шевчук Л. Реєстроване партнерство як підстава створення сім'ї: перспективи запровадження і правового регулювання в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. 2024. Том 35 (74). № 3. С. 52-58.

Олександр КАЛЮЖНИЙ,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу

соціально-гуманітарного факультету

Науковий керівник: **Катерина ДУДОРОВА,**

к.юрид.н., доцент (БДПУ)

ПРОДОВЖЕННЯ ДОГОВОРІВ ОРЕНДИ ДЕРЖАВНОГО НЕРУХОМОГО МАЙНА: ЕВОЛЮЦІЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Економіка України зазнала гострих втрат від повномасштабного вторгнення РФ в Україну, а воєнний стан змусив перебудувати всі сфери економічного життя країни, в тому числі у питаннях оренди державного нерухомого майна. Управління державним та комунальним майном, зокрема і оренда нерухомого майна, яке належить до державної власності потребувало різних, швидких змін. Вимоги воєнного часу ставили умови, відповідно до яких процедура оренди нерухомого майна, що належить до державної власності (далі – Майно) загалом та продовження договорів оренди зокрема повинна була стати більш гнучкою, простою та швидкою, оскільки оренда державної нерухомості є надійною альтернативою купівлі нерухомості через високі ризики невизначеності для бізнесу в умовах війни.

Важливою умовою розвитку оренди є ефективна нормативно-правова база. В зв'язку з цим держава одразу взяла на себе обов'язок розроблення та впровадження відповідних змін, які повинні були швидко надати нових імпульсів оренді Майна [2 : 334]. Зокрема, це створення значних пільг для суб'єктів господарської діяльності та спрощення процедури оренди в умовах воєнного стану. На сьогодні воєнний стан в Україні діє вже чотири роки, за цей період законодавча база, так і практика її реалізації у сфері оренди Майна встигла як сформуватись так і пройти свій еволюційний шлях.

Дослідження правових особливостей оренди державного майна в умовах воєнного стану характеризується актуальністю як з теоретичного так і з практичного боку. Окремі питання цієї проблематики висвітлювалися такими науковцями, як: Є. Андрухів, С. Кідалов, Н. Кідалова, Н. Кузнєцова, Л. Панькова, О. Світличний, Ю. Труфанова.

Метою дослідження є аналіз еволюції правової бази продовження договорів оренди Майна в умовах воєнного стану, зокрема нормативного регулювання процедури продовження договорів

оренди. Методи, які були використані для досягнення мети: системний, індукції та дедукції, статистичний та порівняльно-правовий.

Правовою основою регулювання оренди Майна є Цивільний Кодекс України, Закон України «Про оренду державного та комунального майна» № 157-ІХ від 03.10.2019 (далі – Закон про оренду) та Порядок передачі в оренду державного та комунального майна, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 03.06.2020 №483 (далі – Порядок). Додаткове регулювання під час воєнного стану встановлюється постановами Кабінету Міністрів України та нормативно-правовими актами Фонду державного майна України (далі – ФДМУ) як центрального органу виконавчої влади із спеціальним статусом, що реалізує державну політику зокрема і у сфері оренди нерухомого майна, що належить до державної власності та виконує функції орендодавця державного майна.

Правова база оренди державного нерухомого майна в умовах воєнного стану зазнала суттєвих змін. Першим кроком до врегулювання якої в умовах воєнного стану було прийняття Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про оренду державного та комунального майна» від 01.04.2022 року №2181-ІХ, яким Кабінет Міністрів України (далі – КМУ) було уповноважено визначити на період воєнного стану особливості оренди державного та комунального майна [1]. Так, відповідним нормативно-правовим актом на період воєнного стану пропонувалось уповноважити КМУ визначати серед іншого: процедуру продовження договорів оренди. Відтак, КМУ, будучи уповноваженим відповідно до вищенаведеного закону вносити корективи у правове регулювання оренди державного та комунального майна в період дії воєнного стану, прийняв постанову від 27.05.2022 № 634 «Про особливості оренди державного та комунального майна у період воєнного стану» [4]. Слід відмітити також важливу роль, яку зіграв ФДМУ при підготовці проекту цієї постанови, метою якого стала реалізація Урядом права встановлювати особливості оренди державного та комунального майна у період воєнного стану відповідно до Закону України від 01.04.2022 року № 2181-ІХ «Про внесення змін до Закону України про оренду».

На виконання зазначеного закону та маючи на меті необхідність швидкого врегулювання питання орендних відносин під час воєнного стану 27.05.2022 року КМУ прийняв постанову «Про особливості оренди державного та комунального майна у період воєнного стану» №634 (далі – Постанова № 634), яка набрала чинності з 01.06.2022 року. Ця постанова містила ключові зміни щодо процедури продовження договорів оренди нерухомого майна та їх припинення на період воєнного стану та на час після його скасування чи припинення.

Постанова №634 обов'язкова для виконання органами управління, орендодавцями, балансоутримувачами та орендарями нерухомого майна, що належить до державної власності [4].

Еволюцію процедури продовження договорів оренди відповідно до зазначеної постанови можна розбити на два хронологічних етапи.

На першому етапі, який тривав з 24.02.2022 по 29.05.2025, згідно ч. 5 Постанови № 634 договори оренди Майна, строк дії яких завершувався у період дії воєнного стану, вважалися продовженими на період дії воєнного стану та чотири місяці з дати припинення чи скасування воєнного стану [5].

Слід відмітити, що в цьому випадку для продовження дії договору оренди державного майна на зазначений строк заява орендаря та окреме рішення орендодавця не вимагалась. Водночас, варто зазначити, що інколи орендарі все ж таки звертались до орендодавців із заявами для отримання офіційної відповіді щодо питання продовження договору оренди, але це лише для власного документообігу та звітності.

З метою обліку договорів оренди, продовжених відповідно до вимог п. 5 Постанови №634 фахівцями ФДМУ постійно проводилась робота зі створення та наповнення Реєстру таких договорів. Реєстр договорів оренди державного майна, строк дії яких завершувався у період воєнного стану та був продовженим на період дії воєнного стану та протягом чотирьох місяців з дати його припинення чи скасування (далі – Реєстр автоматично пролонгованих договорів оренди) формувався шляхом синхронізації даних ІППС «Етап-Оренда» та інших орендних реєстрів, зокрема, Реєстру нових договорів оренди державного майна, Реєстру чинних договорів оренди державного майна, які були укладені та/або продовжені за старим законодавством, Реєстру рішень про припинення договорів оренди, держателем яких є ФДМУ. При цьому, ФДМУ та його регіональні відділення офіційно повідомили всіх орендарів, які потрапили під дію пункту 5 Постанови №634, про статус договорів оренди та фахівцями ФДМУ була проведена робота по приєднанню копій направлених листів до Реєстру автоматично пролонгованих договорів оренди шляхом заповнення відповідних гугл – форм, розроблених ФДМУ.

До прикладу, відповідно до даних, які містяться в Звітах про роботу ФДМУ та хід приватизації державного майна у 2022 - 2023 роках (далі – Звіти ФДМУ) за період з 24.02.2022 по 31.12.2023 р. було пролонговано 3339 договорів оренди державного майна згідно з пунктом 5 Постанови №634 [2].

При цьому слід відмітити, що КМУ передбачив можливість для балансоутримувачів майна припинити договори оренди у разі, закінчення строку, на який їх було укладено навіть під час дії воєнного стану у випадку, коли балансоутримувач з урахуванням законодавства, статуту або положення балансоутримувача про погодження уповноваженим

органом управління, до сфери управління якого належить балансоутримувач, за 30 календарних днів до дати закінчення договору оренди повідомив орендодавцю та орендарю про не продовження договору оренди з підстав, визначених ст.19 Закону про оренду.

Другий етап в процедурі продовження договорів оренди розпочався з прийняттям постанови КМУ від 27.05.2025 № 614 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 27 травня 2022р. № 634» (далі – Постанова № 614). Пунктом 2 Постанови № 614, яка набрала чинності з 29.05.2025, передбачено, що договори оренди державного майна, строк дії яких завершується протягом чотирьох місяців з дати набрання чинності цією постановою, вважаються продовженими до дати, що настає через чотири місяці після дати закінчення строку дії договору, крім договорів оренди, зазначених у пункті 5 Постанови № 634. Слід відмітити, що змінами, що внеслись до Постанови № 634, затверджені Постановою КМУ № 614, пункт 5 Постанови № 634 викладено в новій редакції. Враховуючи ці зміни, договори оренди, що автоматично продовжились на підставі пункту 5 Постанови № 634 в редакції, що діяла до 29.05.2025 вважались продовженими на період воєнного стану та протягом чотирьох місяців з дати припинення чи скасування воєнного стану. А договори оренди строк дії яких завершувався в період з 29.05.2025 по 29.09.2025 вважались продовженими до дати, що настає через чотири місяці після дати закінчення строку дії договору оренди, крім договорів оренди, зазначених у новій редакції пункту 5 Постанови № 634. До умовної третьої групи договорів віднесені всі договори, строк дії яких припав на дату після 29.09.2025 р., вони підлягали припиненню по закінченню строку їх дії або могли бути продовжені на загальних підставах, передбачених Законом про оренду та Порядком.

Таким чином, після прийняття Постанови № 614 автоматична пролонгація залишилася лише для договорів оренди державного майна, розташованого на визначених територіях, для яких не визначена дата завершення бойових дій або тимчасової окупації, та для договорів - орендарями за якими є фізичні особи та фізичні особи - підприємці, які були призвані або прийняті на військову службу після введення воєнного стану та договорів оренди державного майна, розташованого в аеропортах та на аеродромах.

З урахуванням зазначених змін Фондом та регіональними відділеннями влітку 2025 року було відновлено роботу з продовження договорів оренди на підставах визначених Законом про оренду та Порядком, з урахуванням особливостей Постанови № 634.

З огляду на наведені вище твердження можна дійти висновку, що незважаючи на надзвичайно важку ситуацію, з якою зіткнулась

наша країна в умовах воєнного стану, держава змогла запровадити необхідні правові норми, які торкнулися: в тому числі порядку продовження та припинення договорів оренди, встановлення пільгових процедур оренди державного нерухомого майна, які сприяють суб'єктам господарювання вести бізнес, адаптуючи його до нових реалій, а державі – отримати необхідні кошти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрухів Є. Деякі особливості строку дії договору оренди державного та комунального майна в процесі реалізації господарської діяльності під час дії воєнного стану. *Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні*: збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару (11 листопада 2022 року) / за заг. ред. Долинської М., Красницького І., Юркевича Ю. Львів : ЛьвДУВС, 2022. С. 9–13.
2. Звіти про роботу ФДМУ та хід приватизації державного майна у 2022 – 2023 році. URL : https://www.spfu.gov.ua/userfiles/pdf/zvit-fondu-2024-final_18569.pdf (дата звернення: 23.01.2026)
3. Кідалов С., Кідалова Н. Правові особливості оренди державного та комунального майна в умовах воєнного стану. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 3 (9). URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/4019/4041> (дата звернення: 25.02.2026).
4. Про внесення змін до Закону України «Про оренду державного та комунального майна»: Закон України від 01 квітня 2022 року No 2181-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2181-IX#Text> (дата звернення: 22.01.2026).
5. Про особливості оренди державного та комунального майна у період воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 травня 2022 року № 634. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/634-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.02.2026).

Валентина МАТУС,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 курсу
соціально-гуманітарного факультету

Науковий керівник: **Катерина ДУДОРОВА,**

к.юрид.н., доцент (БДПУ)

ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН У ПРОЄКТІ НОВОГО ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Право особи на повагу до сімейного життя належить до кола базових прав людини та гарантоване як Конституцією України, так і Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. У процесі рекодифікації приватного права, що супроводжується інтеграцією сімейно-правових норм до книги «Право сімейне» проєкту нового Цивільного кодексу України (далі – проєкт ЦК),

питання підстав виникнення сімейних правовідносин набуває особливої теоретичної й практичної значущості.

Зазначена проблематика тривалий час перебуває у фокусі наукових досліджень українських правознавців. Теоретичні засади та прикладні аспекти регулювання сімейних відносин розроблялися у працях З. Ромовської, Л. Красицької, О. Розгона, Т. Боднар, Ю. Червоного. Зокрема, Т. Боднар детально вивчає питання захисту суб'єктивних сімейних прав у судовому порядку, аналізуючи способи та підстави такого захисту. Натомість Ю. Червоний приділяє увагу систематизації сімейного законодавства та його адаптації до вимог верховенства права. У комплексі ці дослідження формують міцний фундамент для аналізу сучасних тенденцій та законодавчих ініціатив у сфері сімейного права. У сукупності ці наукові напрацювання сформували концептуальну основу для осмислення сучасних тенденцій розвитку сімейного законодавства та оцінки нових законодавчих підходів.

Метою даного дослідження є аналіз положень проекту нового ЦК, що визначають підстави виникнення сімейних правовідносин, їх зіставлення з нормами чинного Сімейного кодексу України (далі – СК), а також оцінка відповідності запропонованих змін європейським стандартам у сфері захисту прав людини. Методологічну основу роботи становлять порівняльно-правовий і формально-юридичний методи, а також аналіз практики Верховного Суду України та Європейського суду з прав людини.

У національній правовій системі шлюб традиційно розглядається як основна та найбільш стабільна підстава виникнення сімейних правовідносин. Відповідно до частини першої статті 21 СК України шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований в органі державної реєстрації актів цивільного стану. Проект ЦК у ст. 1473 загалом відтворює це визначення, що свідчить про збереження конституційного підходу до розуміння шлюбу. Водночас суттєві відмінності між чинним та проєктованим регулюванням стосуються альтернативних підстав виникнення сімейних правовідносин, а також окремих елементів шлюбно-сімейного статусу осіб.

Одним із найбільш дискусійних аспектів проекту ЦК було питання шлюбного віку. У робочих редакціях проекту ЦК обговорювалася можливість укладення шлюбу з 14 років у виняткових випадках, наприклад, у разі вагітності неповнолітньої особи або народження дитини, за рішенням суду. Такий підхід фактично відновлював правове регулювання, що існувало до внесення змін до СК у 2012 році.

Однак ця норма викликала широку суспільну та експертну дискусію через можливі ризики для прав дитини та суперечності з принципом захисту найкращих інтересів неповнолітніх. У підсумку положення про можливість шлюбу з 14 років було виключене з остаточного тексту

проекту ЦК перед його поданням на розгляд Верховної Ради України. Таким чином, у проєкті ЦК (ст. 1478) шлюбний вік, і базове регулювання залишається на рівні чинного СК [5: ст. 22-23]: право на шлюб мають особи, які досягли шлюбного віку. За заявою особи, яка досягла шістнадцяти років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам.

Важливою новелою проєкту ЦК є закріплення «фактичного сімейного союзу» як самостійної підстави виникнення сімейних правовідносин (ст. 1474). Це є безперечним кроком вперед порівняно з чинним СК, який у ст. 74 обмежується регулюванням окремих майнових наслідків спільного проживання осіб без реєстрації шлюбу. Проєкт ЦК пропонує більш комплексний підхід до кодифікації таких відносин. Сам факт законодавчого закріплення цієї конструкції слід розцінювати як крок у напрямі подолання існуючих прогалин.

Разом із тим запропоноване визначення фактичного сімейного союзу не позбавлене недоліків. Як зазначається у Висновку науково-експертного управління апарату Верховної Ради України [2], надмірна універсальність формулювання може призвести до ототожнення цієї категорії з іншими формами сімейних відносин, зокрема відносинами між батьками та дітьми. Крім того, можливість договірної врегулювання таких відносин, передбачена частиною п'ятою статті 1474 проєкту ЦК, не супроводжується встановленням чітких меж автономії волі сторін, що потенційно створює ризики зловживань. Таким чином, вважаю, що відповідна норма потребує подальшого нормативного уточнення.

Особливої уваги заслуговує питання відповідності положень проєкту ЦК стандартам статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Практика Європейського суду з прав людини свідчить про розширене тлумачення поняття «сімейне життя», яке охоплює різні форми стабільних особистих зв'язків. Так, у справі *Maumulaikhin and Markiv v. Ukraine* [3] суд визнав порушення статті 8 Конвенції через відсутність будь-якого правового визнання одностатевих пар. У рішенні *Schalk and Kopf v. Austria* [4] зазначено, що хоча Конвенція не гарантує одностатевим парам права на шлюб, їхні відносини можуть підпадати під захист права на повагу до сімейного життя.

У цьому контексті обмеження фактичного сімейного союзу у проєкті ЦК виключно особами протилежної статі виглядає таким, що не повною мірою узгоджується з підходами, сформованими у практиці ЄСПЛ. Фактично одностатеві партнерства залишаються поза сферою будь-якого правового визнання, що породжує питання щодо достатності гарантій реалізації права на повагу до сімейного життя.

Аналогічне розширене розуміння сімейних відносин простежується і в судовій практиці Верховного Суду України. У

постановах від 07.02.2024 у справі № 569/18407/22 та від 13.03.2024 у справі № 161/13140/22 [1] Суд підкреслив, що зміст права на повагу до сімейного життя не обмежується лише зареєстрованим шлюбом. Така позиція узгоджується з ідеєю нормативного визнання фактичних форм сімейного співжиття, водночас наголошує на необхідності комплексного та узгодженого законодавчого підходу.

У цьому зв'язку слід звернути увагу на те, що паралельно з розробкою проєкту ЦК у законодавчому процесі перебуває законопроєкт № 9103 «Про інститут реєстрованих партнерств». Ним пропонується запровадження окремої форми офіційного визнання партнерських відносин, яка не ототожнюється ні зі шлюбом, ні з фактичним сімейним союзом. Водночас у тексті проєкту ЦК відсутні будь-які положення, присвячені реєстрованому партнерству, що свідчить про відсутність єдиного концептуального бачення щодо врегулювання партнерських відносин.

На мою думку, така розбіжність законодавчих підходів може призвести до фрагментарності правового регулювання. З урахуванням практики ЄСПЛ та потреби забезпечення ефективного захисту права на повагу до сімейного життя доцільним видається закріплення у проєкті ЦК загальних засад можливого правового визнання реєстрованого партнерства як окремої підстави виникнення сімейних правовідносин. Деталізація правового статусу такого партнерства могла б здійснюватися у спеціальному законі.

Підсумовуючи, можна зазначити, що проєкт ЦК, зберігаючи традиційний підхід до шлюбу як основної підстави виникнення сімейних правовідносин, водночас демонструє обмежену готовність до комплексного врегулювання сучасних форм сімейного життя.

Запровадження інституту фактичного сімейного союзу є позитивною законодавчою новелою, однак його нормативне обмеження союзами осіб протилежної статі та відсутність у проєкті ЦК положень щодо реєстрованого партнерства свідчать про фрагментарність підходу законодавця. На мою думку, подальше доопрацювання проєкту ЦК з урахуванням практики Європейського суду з прав людини є необхідною умовою забезпечення повноцінної реалізації права на повагу до сімейного життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про застосування судом норм сімейного та цивільного права: постанови Верховного Суду від 07.02.2024 у справі № 569/18407/22, від 13.03.2024 у справі № 161/13140/22. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 24.02.2026).
2. Проєкт Цивільного кодексу України (доопрацьований) / Висновок науково-експертного управління апарату Верховної Ради України. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69589> (дата звернення: 24.02.2026).

3. Рішення ЄСПЛ у справі «Маймулахін і Марків проти України» від 01.06.2023, заява № 75135/14. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_i96 (дата звернення: 24.02.2026).
4. Рішення ЄСПЛ у справі «Schalk and Kopf v. Austria» від 24.06.2010, заява № 30141/04. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/> (дата звернення: 24.02.2026).
5. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 24.02.2026).

Анастасія ФЕДОРЧЕНКО,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 2 курсу
соціально-гуманітарного факультету
Науковий керівник: **Катерина ДУДОРОВА,**
к.юрид.н., доцент (БДПУ)

ВИЗНАННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ ЗНИКЛОЮ БЕЗВІСТИ ЗА ОСОБЛИВИХ ОБСТАВИН, ВИЗНАННЯ БЕЗВІСНО ВІДСУТНЬОЮ ТА ОГОЛОШЕННЯ ПОМЕРЛОЮ

Актуальність аспектів визнання фізичної особи зниклою безвісти за особливих обставин, безвісно відсутньою або оголошення її померлою зумовлена глибокою трансформацією суспільно-політичної ситуації в Україні. В умовах повномасштабного збройного конфлікту та масових міграційних процесів правова невизначеність щодо статусу особи, місцеперебування якої невідоме, стає серйозним бар'єром для реалізації конституційних прав громадян. Необхідність захисту інтересів як самих зниклих осіб, так і членів їхніх родин вимагає від юридичної науки та практики розробки чітких алгоритмів дій, що дозволяють мінімізувати негативні правові наслідки тривалої відсутності суб'єкта в цивільних, трудових та соціальних правовідносинах.

Ступінь досліджуваності проблеми. Полягає у порівняльному аналізі цивільно-правових інститутів безвісної відсутності та оголошення особи померлою в умовах воєнного стану. Основна увага зосереджена на специфіці статусу особи, зниклої безвісти за особливих обставин, та його впливі на обсяг соціальних і майнових прав родин. Досліджуються процедурні відмінності між судовим порядком встановлення юридичних фактів та адміністративною реєстрацією зниклих у спеціалізованих реєстрах. Ключовим аспектом є визначення правових наслідків цих статусів для стабілізації цивільного обороту та захисту активів зниклих осіб через інструмент опіки над майном. До питань вказаної тематики зверталися у своїх роботах Т. Блащук, О. Кот, С. Мельник, О. Ткачук, В. Чернега.

Мета дослідження – визначити вплив правового статусу особи, зниклої безвісти за особливих обставин, на трансформацію цивільних та соціальних правовідносин, а також встановити специфіку юридичних наслідків визнання особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою для забезпечення стабільності майнового обороту та соціального захисту членів сім'ї в умовах воєнного стану.

Сутність дослідження. Правовий режим регулювання статусу осіб, місцеперебування яких невідоме, базується на поєднанні норм Цивільного кодексу України та спеціального Закону № 2505-VIII. Визнання особи безвісно відсутньою за загальною процедурою вимагає одного року відсутності відомостей, проте в умовах війни цей підхід доповнюється статусом особи, зниклої безвісти за особливих обставин. Такий статус надається негайно після звернення про зникнення, пов'язане з бойовими діями чи окупацією, і дозволяє невідкладно ініціювати розшук через Єдиний реєстр [1 ; 4].

Ключовою перевагою спеціального статусу є швидка реалізація соціальних прав. Згідно із Законом № 2011-XII, родини зниклих безвісти військовослужбовців отримують право на грошове забезпечення та пільги без очікування судового рішення. Паралельно із соціальним захистом вирішується питання збереження активів: встановлення опіки над майном забезпечує управління справами відсутньої особи, захищаючи її власність та інтереси кредиторів [2 ; 3].

Остаточне правове врегулювання відбувається через інститут оголошення особи померлою. Для випадків, пов'язаних із воєнними діями, передбачено скорочені строки (від шести місяців до двох років), що дозволяє правонаступникам вирішити питання спадкування та припинення шлюбу. Таким чином, сучасна система поєднує оперативні адміністративні заходи розшуку з судовими процедурами зміни цивільного стану для повного захисту прав громадян. Особливе місце у системі захисту прав займає соціальний аспект, оскільки згідно із Законом № 2011-XII, родини зниклих безвісти військовослужбовців мають право на грошове забезпечення та пільги з моменту встановлення факту зникнення. Водночас виникає потреба у стабілізації майнових відносин, що реалізується через процедуру встановлення опіки над майном. Як зазначають експерти Юридичної мережі розвитку, такий крок є необхідним для збереження активів зниклої особи та забезпечення виконання її фінансових зобов'язань, що дозволяє уникнути руйнування майнової бази до моменту повернення особи або офіційної зміни її правового статусу [2 ; 3 ; 4].

Завершальним етапом юридичної фіксації долі особи є оголошення її померлою у судовому порядку. В умовах війни цей процес характеризується скороченням строків: якщо особа зникла у

зв'язку з воєнними діями, вона може бути оголошена померлою після спливу двох років від дня закінчення таких дій або через шість місяців від дня зникнення. Таке рішення тягне за собою повне припинення цивільної правоздатності особи, відкриття спадщини та можливість врегулювання цивільних питань правонаступників. Таким чином, сучасний механізм забезпечує поступовий перехід від розшукових дій та управління майном до остаточного правового врегулювання статусу особи [4].

Основні висновки. Аналіз нормативно-правової бази дозволяє констатувати, що в умовах воєнного стану в Україні сформовано специфічну багаторівневу систему захисту прав осіб, місцеперебування яких невідоме. Запровадження статусу особи, зниклої безвісти за особливих обставин, забезпечує оперативний розшук та надання соціальних пільг сім'ям без тривалого судового очікування. Водночас інструменти Цивільного кодексу України щодо безвісної відсутності та оголошення померлим залишаються ключовими для остаточного розв'язання спадкових та сімейних питань. Важливим висновком є необхідність обов'язкового встановлення опіки над майном як гарантії збереження активів зниклого та захисту прав кредиторів. Таким чином, поєднання адміністративних та судових процедур мінімізує правову невизначеність та зміцнює соціальну захищеність громадян.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин : Закон України від 12.07.2018 № 2505-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19> (дата звернення: 27.01.2026).
2. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12> (дата звернення: 27.01.2026).
3. Процедура встановлення опіки над майном зниклих безвісти: що потрібно знати. *Юридична мережа розвитку*. URL : <https://ldn.org.ua/consultations/protsedura-vstanovlennia-opiky-nad-maynom-znyklykh-bezvisty-shcho-potribno-znaty/> (дата звернення: 27.01.2026).
4. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 27.01.2026)

Валерія ЧЕПЕЛЕНКО,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 2 курсу
соціально-гуманітарного факультету

Науковий керівник: **Катерина ДУДОРОВА,**

к.юрид.н., доцент (БДПУ)

ПРЕДСТАВНИЦТВО У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ ТА ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

На сучасному етапі розвитку України здійснення комплексних правових реформ є пріоритетним завданням державної політики, спрямованим на формування ефективної системи суспільних відносин, у межах якої забезпечується реалізація, захист суб'єктивних прав і належне виконання юридичних обов'язків. При цьому цивільно-правовий інститут представництва відіграє ключову роль як механізм правової участі фізичних і юридичних осіб, створюючи додаткові можливості для ефективного здійснення їхніх прав, посилення правового захисту та розвитку економічних зв'язків. Це зумовлює його важливе місце в системі цивільного права та стійкий науковий інтерес до питань його правового регулювання [5: 462-463].

У вітчизняній цивілістичній науці питання представництва у цивільному праві та цивільному процесі неодноразово ставали предметом наукових досліджень. Зокрема, окремі аспекти правової природи представництва, його видів, підстав виникнення та особливостей здійснення висвітлювалися у працях Л. Шаповал, І. Денисової, К. Резворович, К. Бородатої, І. Атаманчук, Я. Мельника, О. Перевертуна та інших науковців. Водночас у контексті сучасних процесів рекодифікації цивільного законодавства та реформування цивільного судочинства питання узгодження матеріально-правового та процесуального регулювання інституту представництва потребують подальшого комплексного дослідження.

Метою дослідження є аналіз правової природи інституту представництва у цивільному праві та цивільному процесі України, визначення особливостей його нормативного регулювання, а також виявлення проблемних аспектів співвідношення матеріально-правових і процесуальних норм у контексті сучасних реформ цивільного законодавства. Методами дослідження виступили аналіз і синтез, формально-юридичний та системний методи.

Згідно зі статтею 237 Цивільного кодексу України, представництво є правовідносинами, у межах яких одна особа наділяється правом або обов'язком діяти від імені та в інтересах іншої особи. У цивільному судочинстві представництво полягає в тому, що права й обов'язки однієї

особи реалізуються іншою шляхом вчинення юридичних дій у межах наданих повноважень, наслідки яких виникають безпосередньо для особи, яку представляють. Представництво розглядається як особливий вид цивільних правовідносин і здійснюється у формах законного, комерційного або договірної представництва, що забезпечує належний захист прав та інтересів учасників процесу [2 : 957-960].

Зростання ролі інституту представництва у цивільному процесуальному праві України зумовлене правовими реформами та виконанням міжнародних зобов'язань і пов'язане з гарантією права на судовий захист. Водночас цей процес відображає прагнення України відповідати європейським стандартам правосуддя та забезпечити ефективний доступ до суду і рівність сторін.

Правове регулювання процесуального представництва нині перебуває у стадії активного реформування, що зумовлено загальною трансформацією судової системи та необхідністю вдосконалення механізмів участі представників у цивільному процесі. Водночас чинне законодавство містить окремі прогалини й неузгодженості, зокрема щодо визначення поняття представництва, підтвердження повноважень представника та його процесуального статусу. Це ускладнює однакове застосування норм на практиці й свідчить про перехідний характер сучасного етапу розвитку інституту представництва та потребу формування цілісної й ефективної системи його правового регулювання [1 : 164].

Водночас в Україні триває оновлення приватного права, пов'язане з рекодифікацією Цивільного кодексу України. Зокрема, проєкт Закону № 14056, спрямований на оновлення положень книги першої ЦК України, передбачає закріплення норм про представництво в загальній частині цивільного законодавства як елемента приватних правовідносин. Запропонований підхід розширює підстави здійснення представництва, допускаючи його реалізацію не лише на підставі довіреності, а й договору, що сприяє підвищенню гнучкості правового регулювання та кращому захисту інтересів учасників цивільних відносин, відповідаючи сучасним тенденціям розвитку європейського приватного права [4].

Разом із тим практична результативність запропонованих змін значною мірою залежатиме від їх узгодженості з нормами процесуального законодавства, насамперед Цивільного процесуального кодексу України, який визначає порядок здійснення процесуального представництва, підтвердження повноважень та процесуальний статус представника. З огляду на необхідність запобігання колізіям і забезпечення правової визначеності, гармонізація матеріальних і процесуальних норм є ключовою передумовою ефективного впровадження рекодифікаційних змін у правозастосовній практиці [3 : 35].

Отже, інститут представництва у цивільному праві та цивільному процесі України відіграє важливу роль у забезпеченні реалізації та захисту суб'єктивних прав учасників цивільних правовідносин. Його значення зростає в умовах реформування правової системи, євроінтеграційних процесів та модернізації цивільного законодавства. Подальший розвиток представництва потребує усунення законодавчих прогалин, узгодження матеріальних і процесуальних норм та формування цілісного механізму правового регулювання, що сприятиме підвищенню ефективності цивільного судочинства та забезпеченню правової визначеності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бородата К., Атаманчук І. Особливості цивільного процесуального регулювання представництва. *Розвиток суспільства та науки в умовах цифрової трансформації: Матеріали конференцій МНЛ*, 20 травня 2022 р., м. Чернівці. Чернівці, 2022. С. 164–166.
2. Денисова І. Р., Резворович К. Р. Сучасний стан інституту представництва в цивільному процесі України. *Global science: prospects and innovations: The 5 th International scientific and practical conference*, December 28-30, 2023. Cognum Publishing House, Liverpool, United Kingdom. 2023. С. 955-962.
3. Мельник Я. Я., Перевертун О. В. Методолого-правові передумови рекодифікації Цивільного процесуального кодексу України: правотворчий аспект. *Нове українське право*. 2025. № 3. С. 28-37.
4. Про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку із оновленням (рекодифікацією) положень книги першої: Проект закону № 14056 від 21.09.2025 року. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57356> (дата звернення: 17.12.2025).
5. Шаповал Л. І. Види представництва в цивільному праві України. *Проблеми публічного та приватного права: колективна монографія*. Львів-Торунь : Ліга-Прес, 2021. С. 462-497.

ПСИХОЛОГІЯ

Кристина АВДІЄНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультет психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Любов СПІВАК,**

д.психол.н., професор (БДПУ)

ПЕРФЕКЦІОНІЗМ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧИННИК ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Актуальність. Сучасне суспільство продовжує посилювати тиск на особистість у напрямі продуктивності, бездоганності та постійного самовдосконалення. Прагнення відповідати завищеним стандартам – як власним, так і суспільним – нерідко стає джерелом хронічного психічного напруження, яке з часом переходить у стан емоційного вигорання. Педагогічні, медичні та соціальні працівники є особливо вразливою групою, оскільки у їхній діяльності перфекціоністські установки поєднуються з постійним емоційним навантаженням і очікуваннями з боку оточення. Дослідження зв'язку між перфекціонізмом і вигоранням залишається актуальним напрямом сучасної психологічної науки, зокрема в умовах українських реалій, де ці явища набувають особливого соціального звучання.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема емоційного вигорання отримала систематичне наукове осмислення з 1970-х років у зарубіжній психології, а в Україні активно розробляється починаючи з кінця 1990-х. Серед вітчизняних дослідників помітний внесок у вивчення вигорання зробили Л. Карамушка, Т. Грубі, Т. Зайчикова та інші науковці, що працюють у галузі організаційної психології. Питання перфекціонізму в українській науці розроблялося переважно у руслі досліджень педагогічних і науково-педагогічних працівників, зокрема у працях А. Вознюк, яка вивчала прояви перфекціонізму у вчителів. Водночас безпосередній зв'язок між перфекціонізмом і вигоранням як окрема дослідницька тема лише починає отримувати системне висвітлення у вітчизняній психологічній літературі, що свідчить про наявність дослідницького запиту.

Мета і методи дослідження. Метою роботи є теоретичний аналіз перфекціонізму як психологічного чинника, що детермінує розвиток емоційного вигорання особистості, з опорою на реальні наукові дані та вітчизняні дослідження. Для досягнення поставленої мети використовувалися методи системного аналізу наукової літератури, порівняльного аналізу концептуальних підходів, а також теоретичного узагальнення й систематизації наявних емпіричних даних.

Робота спирається на праці українських дослідників, що публікувалися у фахових виданнях, включених до наукометричних баз, та мають відкритий доступ. Такий підхід дає змогу поєднати теоретичну глибину аналізу з практичною спрямованістю на профілактику вигорання в умовах сучасного українського суспільства.

Сутність дослідження. Перфекціонізм у психологічній науці розуміється як багатовимірний особистісний конструкт, що охоплює надвисокі стандарти діяльності, схильність до критичної самооцінки, занепокоєність помилками та постійні сумніви у правильності власних дій. На відміну від звичайного прагнення до якісного виконання роботи, дезадаптивний перфекціонізм характеризується тим, що людина ніколи не відчуває зробленого достатнім, а кожен результат сприймається як недостатня частина до ідеалу. Дослідниця А. Вознюк у своїй статті про прояви перфекціонізму у педагогічних працівників фіксує, що понад третина опитаних вчителів демонструє високий рівень перфекціонізму, що корелює зі значним емоційним навантаженням і зниженням задоволеності роботою. Такий характер самосприйняття формує стійкий фон тривоги, який є підготовчим ґрунтом для розвитку вигорання [1 ; 3].

Емоційне вигорання як психологічний феномен охоплює три взаємопов'язані складові: емоційне виснаження, деперсоналізацію та редукцію особистісних досягнень. В. Шкраб'юк і Д. Білик у своєму теоретичному аналізі феномена визначають вигорання як складне явище, що виникає як стрес-реакція у відповідь на виробничі й емоційні вимоги, зумовлені надмірною відданістю людини своїй роботі при одночасній зневазі до відпочинку та особистого простору.

Для перфекціоністів особливо болісним є третій компонент – редукція особистісних досягнень, оскільки такі люди схильні знецінювати навіть об'єктивні успіхи, якщо вони не відповідають внутрішньому ідеалу. Це формує парадоксальну ситуацію, за якої людина багато досягає, але хронічно не відчуває себе достатньо компетентною чи ефективною [4 : 295].

Одним із ключових психологічних механізмів, через які перфекціонізм веде до вигорання, є когнітивна румінація – нав'язливе й повторюване переосмислення власних помилок, невдач і можливих негативних наслідків. Для перфекціоніста будь-яке відхилення від очікуваного стандарту запускає тривалий внутрішній процес самозвинувачення, що фактично унеможливлює відновлення після робочих навантажень. Навіть поза роботою така людина продовжує «перепрацьовувати» ситуацію у свідомості, розглядаючи різні варіанти того, як можна було вчинити краще. З часом такий режим психіки виснажує емоційні ресурси, що безпосередньо прискорює розвиток вигорання [2 : 68].

Іншим важливим механізмом є умовна самооцінність – стан, за якого людина відчуває себе гідною лише тоді, коли досягає встановлених нею ж стандартів. Самооцінка перфекціоніста є нестабільною: вона різко підвищується після успіху й так само різко падає після найменшої помилки чи критики. Така нестабільність породжує хронічний емоційний стрес, що не менше виснажує особистість, ніж об'єктивне робоче навантаження. Науковці наголошують, що подібний тип самосприйняття суттєво підвищує ризик вигорання, оскільки людина постійно перебуває у стані очікування чергової «перевірки» своєї цінності [1 : 45 ; 2 : 66].

Перфекціонізм також виявляє тісний зв'язок із прокрастинацією – явищем, яке на перший погляд суперечить образу «бездоганного виконавця», але насправді є логічним наслідком страху перед невдачею. Людина відкладає початок або завершення завдання, бо боїться, що результат не досягне бажаного рівня досконалості. Накопичення незавершених справ посилює почуття провини й тривогу, формуючи замкнене коло: страх помилки – уникання дій – зростання стресу – ще більший страх. Цей механізм детально описаний у дослідженнях, присвячених взаємозв'язку перфекціонізму та прокрастинації в освітньому середовищі.

Л. Карамушка, О. Бондарчук і Т. Грубі у своїй праці, присвяченій діагностиці та профілактиці перфекціонізму і прокрастинації в освітній практиці, розглядають ці явища як взаємопов'язані психологічні ризики, що спільно підривають психологічне здоров'я педагогів. Автори підкреслюють, що перфекціоністські установки в поєднанні з унікаючою поведінкою створюють умови хронічного психічного виснаження, яке важко розпізнати на ранніх стадіях через зовнішню успішність таких фахівців. Виявлення рівня перфекціонізму розглядається ними як важливий діагностичний крок у системі психологічної профілактики вигорання в закладах освіти [3 : 5].

Особливої уваги заслуговує так зване соціально зумовлене або соціально-приписане прагнення до досконалості – переконання, що оточення висуває надвисокі вимоги, яким людина зобов'язана відповідати. У педагогічному середовищі це явище є особливо вираженим, оскільки суспільство традиційно покладає на вчителя рольові очікування «ідеального наставника». А. Вознюк зафіксувала, що педагогічні працівники з такою формою перфекціонізму відчувають постійний тиск через необхідність «здаватися бездоганними» перед учнями, їхніми батьками та адміністрацією, що призводить до перманентного стресу і прискорює виснаження. Цей тип перфекціонізму є особливо деструктивним, бо людина не може контролювати джерело вимог, що породжує відчуття безпорадності.

Розмежування адаптивного та дезадаптивного перфекціонізму є принциповим для розуміння того, чи є прагнення до якості ресурсом, чи фактором ризику. Адаптивний перфекціонізм передбачає високі стандарти

в поєднанні зі здатністю отримувати задоволення від процесу, гнучко реагувати на невдачі й приймати власні обмеження. Деадаптивний перфекціонізм, навпаки, виявляється у домінуванні страху помилки, нездатності до самопрощення й хронічному відчутті невідповідності – і саме він стабільно корелює з вигоранням у численних дослідженнях. В. Шкраб'юк і Д. Білик підкреслюють, що вигорання є наслідком не лише зовнішніх умов, а й певних стійких внутрішніх патернів, серед яких надмірна самовимогливість посідає особливе місце [4 : 293].

Важливим аспектом є також взаємодія перфекціонізму з соціальною підтримкою, яка є одним із головних буферів проти вигорання. Перфекціоністи, особливо ті, що висувають завищені вимоги не лише до себе, а й до оточуючих, нерідко мають напружені міжособистісні стосунки, що скорочує доступний ресурс підтримки. Дефіцит соціальної підтримки, у свою чергу, посилює суб'єктивне відчуття ізольованості і безпорадності – факторів, що прискорюють деперсоналізацію. Таким чином, перфекціонізм діє не лише через внутрішні когнітивні процеси, а й через порушення соціального функціонування особистості.

Психологічна профілактика вигорання у осіб з перфекціоністськими установками має враховувати специфіку механізмів, що лежать в його основі. Л. Карамушка, О. Бондарчук і Т. Грубі розглядають не лише діагностику перфекціонізму, а й систему профілактичних заходів, які мають бути спрямовані на формування гнучкіших стандартів і підвищення толерантності до власних помилок. Когнітивно-поведінкові підходи, зокрема робота з ірраціональними переконаннями щодо «необхідності досконалості», демонструють доведену ефективність у зниженні рівня вигорання у педагогів і медиків. Це підкреслює практичну значущість теоретичного розуміння зв'язку між перфекціонізмом і вигоранням [3].

Основні висновки. Отже, перфекціонізм є одним із вагомих психологічних чинників розвитку емоційного вигорання особистості, вплив якого реалізується через взаємопов'язані механізми: когнітивну румінацію, умовну самоцінність, унікаючу поведінку у формі прокрастинації, соціально-приписане прагнення до ідеалу та порушення соціального функціонування. Найбільш деструктивним є деадаптивний різновид перфекціонізму, тоді як адаптивне прагнення до якості може зберігатися як особистісний ресурс. Вітчизняні дослідження підтверджують, що педагогічні працівники є особливо вразливою групою, в якій перфекціоністські установки системно поєднуються з підвищеним ризиком вигорання. Розуміння психологічних механізмів цього зв'язку є необхідним підґрунтям для розробки ефективних профілактичних і корекційних програм, орієнтованих на трансформацію дисфункціональних переконань щодо досконалості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вознюк А. В. Особливості прояву перфекціонізму у педагогічних працівників. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2022. № 1 (25). С. 40–48. URL : <http://orgpsy-journal.in.ua/index.php/oep/article/download/329/268/> (дата звернення: 01.03.2026).
2. Грубі Т., Середа О. Концепт «перфекціонізм» у свідомості науково-педагогічного персоналу вищої школи. *Psycholinguistics in a Modern World – 2020* : матеріали XV Міжнар. наук.-практ. конф. (Переяслав-Хмельницький, 22-23 жовт. 2020 р.). Переяслав-Хмельницький, 2020. С. 63–68. <https://doi.org/10.31470/2706-7904-2020-15-63-67>
3. Карамушка Л. М., Бондарчук О. І., Грубі Т. В. Діагностика та профілактика перфекціонізму та прокрастинації в освітній практиці : психологічний практикум. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2022. 41 с. URL : <https://surl.li/hkwwgkj> (дата звернення: 01.03.2026).
4. Шкраб'юк В. С., Білик Д. І. Емоційне вигорання особистості: психологічний аналіз проблеми. *Молодий вчений*. 2020. № 10 (86). С. 293–296. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-10-86-60>

Світлана АРСЕНТЬЄВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ганна ЛИСАК,**

старша викладачка (БДПУ)

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ СПЕЦІАЛІСТІВ ЕСТЕТИЧНИХ ТА КОСМЕТОЛОГІЧНИХ ПОСЛУГ

Актуальність. У сучасних соціально-економічних умовах професійна діяльність представників сфери «людина-людина» супроводжується підвищеним психоемоційним навантаженням, що актуалізує проблему збереження психологічного здоров'я фахівців. Сфера естетичних та косметологічних послуг характеризується інтенсивною емоційною працею, постійною орієнтацією на очікування клієнта, залежністю від зовнішньої оцінки та впливом соціальних стандартів зовнішності. Неможливість продемонструвати доброзичливість, професійну впевненість і стійкість навіть у стресових ситуаціях створює значне психоемоційне напруження, що може призвести до виснаження внутрішніх ресурсів і формування емоційного бадьорості.

Попри значну кількість досліджень, присвячених вигоранню в педагогічній, медичній та соціальній сферах, психологічні чинники емоційного вигорання спеціалістів естетичних та косметологічних послуг залишаються недостатньо вивченими. Це зумовлює необхідність емпіричного дослідження особистісних детермінант

вигорання та визначення ресурсів його профілактики у представників даної професійної групи.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема емоційного вигорання активно розробляється у зарубіжній та вітчизняній психології з другої половини ХХ століття. Уперше феномен був описаний Г. Фрейденбергером як стан фізичного й емоційного виснаження, що виникає внаслідок тривалого професійного перевантаження. Подальший розвиток концепції пов'язаний із дослідженнями К. Маслач і С. Джексона, які обґрунтували тривимірну модель вигорання: емоційне виснаження, деперсоналізацію та редукцію професійних досягнень.

Важливе теоретичне підґрунтя для аналізу психологічних чинників вигорання становить транзакційна теорія стресу Р. Lazarus і S. Folkman, відповідно до якої переживання стресу визначається когнітивною оцінкою ситуації та наявними копінг-ресурсами особистості [3]. Саме індивідуальні особливості оцінювання професійних труднощів і вибір стратегій подолання значною мірою зумовлюють ризик формування хронічного емоційного виснаження.

Вітчизняні дослідники (А. Боднар, Л. Карамушка, І. Коцан) наголошують на необхідності комплексного підходу до аналізу психологічних детермінант і ресурсів особистості [1; 2; 6]. Зокрема, А. Бондар підкреслює, що дослідження синдрому емоційного вигорання неможливе без вивчення та аналізу системи тих факторів, що гальмують розвиток цього феномену або сприяють його функціонуванню [1 : 9]. Таким чином, у центрі уваги сучасних наукових розвідок перебуває не лише опис симптоматики, а й виявлення психологічних детермінант і ресурсів особистості.

У межах психології здоров'я емоційне вигорання розглядається як чинник порушення психологічного благополуччя та зниження адаптаційного потенціалу особистості. В наукових роботах І. Коцана феномен психічного здоров'я трактується як результат збалансованої взаємодії особистісних ресурсів і вимог середовища, що дозволяє людині зберігати продуктивність і внутрішню рівновагу [2]. З цієї позиції емоційне вигорання постає як наслідок дисбалансу між професійними навантаженнями та можливостями особистості до їх подолання.

Водночас більшість емпіричних досліджень зосереджена на педагогах, медиках або соціальних працівниках, тоді як спеціалісти естетичних та косметологічних послуг залишаються недостатньо представленими у науковому дискурсі. Це зумовлює необхідність уточнення психологічних чинників емоційного вигорання саме в умовах специфічної емоційної праці та сервісної взаємодії з клієнтами.

Мета і методи дослідження. Враховуючи теоретичні положення щодо ролі особистісних і професійних чинників у розвитку

емоційного вигорання, метою дослідження стало емпіричне вивчення психологічних детермінант цього феномену у спеціалістів естетичних та косметологічних послуг, а також визначення взаємозв'язку між рівнем вигорання та показниками тривожності, самооцінки, професійної мотивації й стресостійкості.

Для реалізації поставленої мети використано теоретичні (аналіз психологічної наукової літератури) та емпіричні методи дослідження (комплекс психодіагностичних методик): «Діагностика професійного вигорання» (К. Маслач, С. Джексон) – для визначення рівня емоційного виснаження, деперсоналізації та редукції професійних досягнень; «Оцінка власного потенціалу «вигорання» (Дж Гібсон) – для виявлення суб'єктивної схильності до розвитку вигорання; тест самооцінки стресостійкості (С. Коухена, Г. Вілліансона) – для оцінки ресурсів подолання стресу; «Шкали самооцінки тривожності» (Ч. Спілбергер, Ю. Ханіна) – для визначення рівня ситуативної та особистісної тривожності; «Тест-опитувальник для визначення самооцінки» (С. В. Ковальова) – для аналізу особливостей самосприйняття; «Мотивація професійної діяльності» (К. Замфір у модифікації А. Реана) – для визначення домінуючого типу професійної мотивації.

Обробка результатів здійснювалася з використанням методів описової статистики та аналізу взаємозв'язків між досліджуваними показниками, що дозволило комплексно оцінити рівень емоційного вигорання та його психологічні чинники.

Сутність дослідження. Дослідження проводилося на базі офлайн офіс-магазину товарів для б'юті індустрії Nailarex. У дослідженні взяли участь 38 фахівців віком від 23 до 45 років, які займаються професійною діяльністю у сфері естетичних та косметологічних послуг. Стаж професійної діяльності становив від 2 до 15 років. Участь респондентів була добровільною та анонімною.

Результати емпіричного аналізу засвідчили, що у більшості спеціалістів естетичних та косметологічних послуг переважає середній рівень емоційного вигорання (47%), тоді як високий рівень виявлено у 19% респондентів. Найбільш вираженим компонентом є емоційне виснаження, що свідчить про накопичення психоемоційного напруження в умовах інтенсивної професійної взаємодії.

Водночас деперсоналізація у більшості досліджуваних не набула критичних значень, що може вказувати на збереження емпатійного ставлення до клієнтів та професійної залученості. Разом із тим у частини вибірки зафіксовано ознаки редукції професійних досягнень, що проявляється у зниженні впевненості у власній компетентності та професійній ефективності.

Дослідження суб'єктивного потенціалу вигорання показало, що майже половина респондентів (47%) перебуває у зоні підвищеного

ризик розвитку емоційного виснаження. При цьому більшість фахівців продемонструвала середній та високий рівні стресостійкості, що можна розглядати як ресурсний чинник професійної адаптації.

Аналіз психологічних характеристик показав, що підвищена ситуативна тривожність, нестабільність самооцінки та домінування зовнішньої негативної мотивації частіше супроводжувалися більш вираженим емоційним виснаженням. Водночас адекватна самооцінка, внутрішня професійна мотивація та достатній рівень стресостійкості виступають важливими ресурсами професійної стійкості.

Основні висновки. Емпіричне дослідження засвідчило, що у 66% спеціалістів естетичних та косметологічних послуг виявлено середній та високий рівні нервової енергії, що підтверджує актуальність проблем для даної професійної групи. Найбільш вираженим компонентом є емоційне виснаження.

Визначено психологічні чинники, що підвищують ризик емоційного розвитку: підвищена ситуативна тривожність, нестабільність самооцінки, зовнішня негативна професійна мотивація. Ресурсами професійної стійкості виступають адекватна самооцінка, внутрішня мотивація та високий рівень стресостійкості.

Отримані результати підкреслюють необхідність цілеспрямованої психопрофілактичної роботи, спрямованої на підтримку особистісних ресурсів, розвиток навичок емоційної саморегуляції та збереження психологічного благополуччя спеціалістів естетичної сфери.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боднар А. Я. Емоційне вигорання як внутрішньоособистісний конфлікт. *Конфліктологічна експертиза: теорія та методика* : матеріали наук.-практ. конф. Київ : НаУКМА. 2019. С. 8–12. URL : <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/16025> (дата звернення: 01.03.2026).
2. Дудник О. А. Данилюк В. О. Проблема емоційного вигорання в психології. *Підтримка психологічного здоров'я особистості в умовах війни*: матеріали VI Всеукраїнських психологічних читань «Удосконалення 64 професійної майстерності майбутніх психологів», 21 квітня 2023 р./ ред. кол.: Андруськ О.О. та ін. Умань, 2023. С. 117-120. URL : <https://fspu.udpu.edu.ua/wpcontent/uploads/pdf>. (дата звернення: 02.03.2026).
3. Павлюк М. М., Журавська Д. С., Клімишина Н. В. Психологічні чинники емоційного вигорання у професійній діяльності. *Актуальні проблеми психології*. 2018. № 18 (11). С. 226–244.

Юлія БАБАНІНА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ганна ЛИСАК,**

старша викладачка (БДПУ)

ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ ПСИХОЛОГІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРИЧИН, СИМПТОМІВ ТА ЕТАПІВ РОЗВИТКУ

В умовах сучасних соціально-економічних трансформацій, зростання професійних вимог та підвищення рівня відповідальності проблема професійного вигорання психологів набуває особливої актуальності. Діяльність психологів пов'язана з постійною емоційною взаємодією, відповідальністю за психічне благополуччя клієнтів та необхідністю прийняття складних професійних рішень. Це зумовлює підвищений ризик формування синдрому професійного вигорання, що негативно впливає як на особистість фахівця, так і на ефективність його професійної діяльності. Саме тому дослідження сутності, причин, симптоматики та механізмів розвитку професійного вигорання у психологів є надзвичайно важливим для розробки ефективних профілактичних і корекційних заходів.

Ступінь проблеми досліджуваності. Феномен професійного вигорання вперше був описаний Х. Фрейденбергером (1974) та отримав подальший розвиток у працях К. Масlach, С. Джексон, М. Буриша. У вітчизняній психології проблема професійного вигорання досліджувалась Л. Карамушкою, Т. Зайчиковою, С. Мащак, А. Руденко, Ю. Данчук, А. Ромасюковою. Специфіка професійного вигорання психологів розглядалася у роботах Є. Лікарчука, Р. Попелюшко, К. Островської, З. Спринської [1]. Разом із тим, незважаючи на наявність досліджень, питання комплексного теоретичного аналізу причин, симптомів та етапів розвитку професійного вигорання саме у психологів потребує систематизації та узагальнення.

Мета і методи дослідження. Мета дослідження полягає у теоретичному аналізі причин, симптомів та етапів розвитку професійного вигорання у психологів. Для досягнення мети використано теоретичні методи: аналіз, узагальнення та систематизація наукової літератури з проблеми професійного вигорання; порівняльний аналіз підходів до розуміння причин та механізмів розвитку синдрому; структурно-логічний аналіз етапів формування професійного вигорання.

Сутність дослідження. Професійне вигорання визначається як психофізіологічна реакція організму на тривалі професійні стреси, що розгортається у три етапи: напруження, резистенції та виснаження.

На основі аналізу наукової літератури виділено шість основних причин професійного вигорання психологів [5]: 1) емоційне співпереживання – високий рівень емпатійного залучення до переживань клієнтів; 2) підвищена професійна відповідальність за психічне здоров'я клієнтів; 3) робоче перевантаження – поєднання індивідуального консультування, групової роботи, психотерапії, діагностики та інших професійних завдань; 4) емоційна виснажливність від систематичної взаємодії з клієнтами у кризових станах; 5) брак супервізійної та психологічної підтримки; 6) наявність власних нерозв'язаних особистісних конфліктів.

Визначено чотири групи симптомів професійного вигорання: емоційні (емоційне виснаження, втрата енергетичного ресурсу, відчуття внутрішньої порожнечі та психоемоційного спустошення); поведінкові (деперсоналізація, відчужене ставлення до клієнтів, зниження емпатії); когнітивні (відчуття втрати контролю над життям, безпорадність, безнадійність); фізичні (головний біль, порушення сну, підвищений тиск, ослаблення імунної системи) [2; 3].

Теоретичний аналіз дозволив виокремити три етапи розвитку професійного вигорання [4]: 1) Етап напруження – виникає через тривалий вплив стресогенних чинників; проявляється у сприйнятті професійної діяльності як травмуючої, формуванні почуття провини, зниженні самооцінки, розвитку підвищеної тривожності щодо роботи. 2) Етап резистенції – характеризується спробами психологічно дистанціюватися від стресу; проявляється через неадекватне емоційне реагування, емоційно-моральну дезорієнтацію (байдужість, цинізм), розширення сфери економії емоцій (уникнення контактів), редукцію професійних обов'язків (формальне виконання завдань). 3) Етап виснаження – втрата психічних ресурсів, зниження емоційного тону; проявляється через емоційний дефіцит (автоматизація діяльності, різкість), емоційне відчуження (формування захисного бар'єру у взаємодії), деперсоналізацію (цинічне ставлення), психосоматичні порушення (головний біль, розлади сну, загострення хронічних захворювань).

Висновки. Теоретичний аналіз дозволив встановити, що професійне вигорання психологів є комплексним явищем, зумовленим взаємодією особливостей професійної діяльності (емоційне співпереживання, висока відповідальність, робоче перевантаження) та особистісних факторів (брак підтримки, нерозв'язані конфлікти). Виявлено, що розвиток синдрому відбувається поетапно (напруження – резистенція – виснаження) з характерною симптоматикою на кожному етапі. Систематизація причин, симптомів та етапів професійного вигорання створює теоретичну основу для розробки цілеспрямованих профілактичних програм для психологів з урахуванням специфіки їхньої

професійної діяльності. Перспективи подальших досліджень полягають у емпіричній перевірці виявлених закономірностей та розробці практичних рекомендацій щодо профілактики професійного вигорання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коняєва Л., Гурович О. Особливості синдрому емоційного вигорання у психологів-консультантів. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Серія «Психологія»*. 2022. № 3 (56). С. 10–18.
2. Максименко С. Синдром «професійного вигорання» та професійна кар'єра працівників освітніх організацій / за ред. С. Максименка та ін. Київ, 2004. 264 с.
3. Нагоські Е., Нагоські А. Вигорання. Стратегія боротьби з виснаженням удома та на роботі / пер. з англ. С. Новікової. Харків, 2021. 320 с.
4. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 3. Київ, 2018. 236 с.
5. Спринська З. Особливості прояву, наслідки та шляхи запобігання професійному вигоранню у психологів. *Габітус*. 2024. Вип. 67. С. 209-213.

Людмила БЄЛІКОВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ольга ФРОЛОВА,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

РОЛЬ ТРЕНІНГОВОЇ РОБОТИ У ЗАПОБІГАННІ ПРОФЕСІЙНОМУ ВИГОРАННЮ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Актуальність. Сучасні умови реформування системи державного управління та зростання соціально-економічних викликів професійна діяльність державних службовців супроводжується високим рівнем психоемоційного напруження, відповідальності, інформаційного перевантаження та хронічного стресу. Постійна взаємодія з громадянами, необхідність прийняття складних управлінських рішень у стислі терміни, а також обмежені ресурси та бюрократичні бар'єри створюють передумови для розвитку професійного вигорання.

У цьому контексті особливої актуальності набуває психологічна профілактика професійного вигорання, спрямована на формування стресостійкості, розвиток емоційної саморегуляції, навичок конструктивної комунікації та ресурсного ставлення до професійної діяльності. Ефективним засобом такої профілактики є тренінгова робота, яка дозволяє поєднати теоретичні знання з практичним відпрацюванням психологічних навичок у безпечному груповому середовищі.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема професійного вигорання та його профілактики стала предметом численних досліджень у

різних сферах діяльності. Значну увагу приділено питанню профілактики вигорання серед педагогічних працівників, зокрема в умовах професійної та емоційної напруги. Окремі роботи зосереджуються на специфіці педагогічної діяльності в закладах професійно-технічної освіти, де профілактика емоційного вигорання має особливе значення для збереження працездатності та психічного здоров'я працівників.

Мета і методи дослідження. Мета дослідження полягає в аналізі та вивченні ефективних методів профілактики професійного вигорання серед державних службовців за допомогою психологічних тренінгів. Методом дослідження є аналіз літератури для визначення найбільш дієвих підходів до попередження вигорання, розвитку емоційної стійкості та підвищення рівня професійної компетентності державних службовців у контексті стресових ситуацій, що виникають під час виконання службових обов'язків.

Сутність дослідження. Збройний конфлікт в Україні випробовує здатність державних службовців та всієї системи державного управління ефективно виконувати свої обов'язки щодо захисту держави та надання основних державних послуг. Робота державних службовців на центральному та місцевому рівнях у воєнний час вимагає великих фізичних та психологічних зусиль. З початку війни багато людей переживають емоційну нестабільність, стрес, внутрішню напругу, відчуття нездатності діяти та поточний стан повної невизначеності.

Синдром «професійного вигорання» – це специфічний вид професійної деформації особистості, характерний для представників професій «людина-людина». Цей синдром характеризується апатією, емоційним виснаженням, дегуманізацією, негативним самосприйняттям у професійному плані. Причинами «професійного вигорання» можуть бути нестабільні умови на роботі, погана психологічна атмосфера, нечітка організація та планування роботи, відсутність необхідних засобів, наявність бюрократичних дедлайнів, тривалий робочий день без чітко визначеного змісту, конфлікти в системі «керівник-підлеглий» та між колегами [3].

Термін «вигорання» вперше ввів американський психолог Г. Фрейденбергер, який використав його для опису поступового емоційного виснаження, втрати мотивації, що розвинулися у волонтерів у державній клініці. Він зазначив, що цей процес тривав близько року та супроводжувався низкою фізичних та психічних симптомів: головними болями, безсонням, втомою, дратівливістю, гнівом тощо.

У 1976 році американська дослідниця К. Масlach запровадила в наукову термінологію поняття «емоційне вигорання». Замість використання терміна «staff burnout» вона пропонувала застосовувати узагальнене поняття «вигорання», що означає

припинення процесу «горіння». На сьогодні у наукових джерелах представлено значну кількість підходів до пояснення походження професійного вигорання. Водночас найбільш поширеною залишається трикомпонентна модель К. Масlach і С. Джексон, відповідно до якої розвиток професійного вигорання відбувається поступово та проявляється через емоційне виснаження, деперсоналізацію та зниження рівня особистісних досягнень [5].

Вигорання безпосередньо впливає на продуктивність праці. Практика показує, що працівники, які переживають емоційне виснаження, мають знижене виконання завдань, не проявляють ініціативи і зменшують якість своєї роботи. Крім того, деперсоналізація, як одна з ознак вигорання, впливає на міжособистісні стосунки в колективі. Людина стає емоційно відстороненою, цинічною та байдужою до інших, що порушує робочу атмосферу і спричиняє конфлікти серед колег. Важливим наслідком вигорання є також зниження мотивації. Працівник втрачає внутрішній стимул до виконання завдань, відчувається, що його зусилля даремні, і не бачить сенсу у професійному розвитку. Це може призвести до частих прогулів, незадоволення роботою та навіть звільнення [4].

З огляду на багатовимірність проявів професійного вигорання та його поступовий характер, особливої уваги потребує пошук ефективних форм його профілактики. Однією з результативних групових форм попередження емоційного вигорання є психологічний тренінг, який створює умови для розвитку особистісних ресурсів, підвищення стресостійкості та формування навичок емоційної саморегуляції.

Психологічний тренінг виступає ключовим елементом корекційної програми та забезпечує реалізацію її психокорекційної спрямованості. На сучасному етапі розроблено значну кількість моделей тренінгів, спрямованих на попередження професійного вигорання, серед яких особливе місце посідають підходи, засновані на засадах когнітивно-поведінкової терапії А. Елліса та А. Бека. Зазначені моделі орієнтовані на розвиток у фахівців відчуття контролю над власним життям і професійною діяльністю шляхом формування навичок управління емоційними станами.

Узагальнення результатів численних емпіричних досліджень синдрому професійного вигорання, проведене Н. В. Бещук-Венгерською дозволяє визначити основну мету та орієнтовні завдання оптимальної тренінгової моделі. До них належать: формування навичок саморегуляції та конструктивної поведінки в складних і стресових ситуаціях; розвиток позитивного ставлення до дійсності через процеси рефлексії та когнітивної переоцінки базових життєвих і професійних цінностей; удосконалення професійно значущих якостей, а також становлення індивідуального стилю

діяльності та підвищення рівня професійної компетентності.

З метою розширення адаптаційних можливостей особистості та опанування навичок саморегуляції доцільно застосовувати різноманітні методи регуляції психофізичного стану. Вони включають комплекс вправ, зокрема дихальні та релаксаційні техніки, елементи аутотренінгу, а також прийоми керування нервово-психічним напруженням, настроєм і емоційними проявами шляхом переключення уваги та розвитку самоконтролю.

Формування позитивного ставлення до реальності відбувається через когнітивну реструктуризацію ірраціональних переконань і переоцінку системи цінностей, що сприяє зниженню дезінтеграції мотиваційно-особистісної сфери. Важливу роль у цьому процесі відіграє розвиток особистісної рефлексії, яка забезпечує усвідомлення наявних труднощів, їх адекватну диференціацію та пошук конструктивних шляхів подолання стресових ситуацій і проявів емоційного вигорання. Зазначені цілі реалізуються через використання спеціально розроблених вправ та ігрових методик, спрямованих на концентрацію уваги, усвідомлення емоційного стану та самоаналіз.

Розроблення профілактичних заходів має враховувати специфіку професійної діяльності та притаманні їй фактори ризику. У зв'язку з цим важливою особливістю тренінгової роботи є застосування завдань, що передбачають активну міжособистісну взаємодію, рухову активність, елементи змагання та психогімнастики. Завершальний етап корекційної програми включає колективне обговорення результатів тренінгу в груповому форматі, а також індивідуальні консультації з учасниками. На цьому етапі проводиться повторна діагностика рівня емоційного вигорання, формується вміння самостійно оцінювати власний психоемоційний стан і розпізнавати ознаки вигорання. На основі отриманих результатів розробляються рекомендації, спрямовані на збереження психічного здоров'я та попередження розвитку синдрому емоційного вигорання. Подальша робота може здійснюватися у формі консультативної підтримки або додаткових тренінгових занять із використанням найбільш ефективних методів і вправ [1].

Для соціально-психологічного тренінгу з профілактики або корекції емоційного вигорання державних службовців можна адаптувати техніки та методи, що використовуються в різних психологічних підходах. Завдання тренінгу можуть бути різноманітними, що відображає їхню багатоаспектність і гнучкість в залежності від конкретних потреб учасників.

Завдання тренінгу профілактики та корекції емоційного вигорання: інформування учасників про вплив психічних станів на фізичне здоров'я, професійні стреси та синдром емоційного

вигорання, а також можливості подолання його наслідків; формування навичок діагностики, профілактики та запобігання емоційному вигоранню; розвиток навичок емоційної саморегуляції.

Емоційне вигорання часто виникає на тлі фізичного та психічного виснаження. Тому профілактика вигорання включає заходи, спрямовані на зміцнення загального здоров'я [2].

Основні висновки. Синдром професійного вигорання, характерний для професій, що передбачають постійну взаємодію з людьми, проявляється через емоційне виснаження, деперсоналізацію та зниження професійних досягнень. Основними чинниками, що сприяють його розвитку, є неефективна організація роботи, стресові ситуації та конфлікти у колективі. Однією з найбільш ефективних форм профілактики є проведення психологічних тренінгів, які сприяють розвитку стресостійкості, вдосконаленню навичок саморегуляції та зниженню впливу негативних емоцій. Використання психологічних методів, таких як релаксаційні техніки та когнітивна переоцінка цінностей, допомагає зміцнювати психічне здоров'я. Заклучна частина тренінгу включає діагностику та надання індивідуальних рекомендацій для запобігання вигоранню. Для державних службовців необхідно створити спеціалізовані програми, спрямовані на підтримку їх психічного здоров'я та професійної ефективності, особливо в умовах стресових ситуацій, зокрема під час війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бещук-Венгерська Н. В. Профілактика синдрому професійного вигорання у педагогів : методичний посібник. Вінниця : ММК, 2015. 61 с.
2. Пахомов І. В. Профілактика професійного та емоційного вигорання педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти: навчальний посібник. Біла Церква : БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2024. 114 с.
3. Поважук Д. О., Поважук О. П. Психологічні засоби профілактики професійного вигорання державних службовців. *VIII Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Психологічні засади розвитку, психодіагностики та корекції особистості в системі безперервної освіти»*. 2023. С. 166–173.
4. Руденок А. І., Данчук Ю. П., Ромасюкова А. В. Профілактика професійного вигорання як чинник збереження психічного здоров'я фахівців. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2024. Том 35 (74). № 5. С. 58–62.
5. Терлига О. В. Профілактика професійного вигорання соціальних працівників в територіальних центрах соціального обслуговування. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Соціально-гуманітарні науки та публічне адміністрування*. 2024. Том 1. № 12. С. 498–512. : <https://doi.org/10.31498/2617-2038.2024.12.320590>

Ольга БОЛЄЛА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ольга ФРОЛОВА,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

ВПЛИВ ПОЧУТТЯ ПРОВИНИ НА ПСИХОЛОГІЧНУ СТІЙКІСТЬ ЖІНОК У СИТУАЦІЇ ВИМУШЕНОЇ ЕМІГРАЦІЇ

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну стало причиною великої хвилі вимушеної міграції українців. Понад чотири мільйони громадян виїхали за кордон, здебільшого – це жінки з дітьми. Опиняючись у нових умовах, жінка отримує значне навантаження. Попри постійний стрес та глибокі емоційні переживання, вона змушена не тільки адаптуватися до нового життя, а й самостійно вибудовувати нові життєві опори. Фактично жінка виконує подвійне рольове навантаження у складних соціокультурних умовах.

Життя в еміграції супроводжується постійним відчуттям втрати не лише житла, а й усього звичного життя. Разом із домом жінка стикається з тим, що не розуміє, ким вона є насправді, бо на новому місці її минулі здобутки чи статус втрачають часто значення, – що є ризиком виникнення «замороженого горювання». У цій ситуації від особистості вимагається швидка адаптація та демонстрація психологічної стійкості, проте водночас вона перебуває в стані горювання за домом, який Р. Пападопулос [3] описує як руйнацію всієї системи психологічних опор. У багатьох жінок додається сильне почуття провини – через те, що вони в безпеці, поки вдома триває війна. Почуття провини вцілілого не дає можливості жінкам шукати шляхи для самодопомоги і підштовхує їх виснажувати себе роботою, що не залишає сил на відновлення.

Науковий інтерес до цієї проблеми зумовлений потребою в осмисленні феномену вимушеного переміщення через призму безпосереднього досвіду перебування в міграції. Аналіз цього досвіду засвідчує складність пошуку внутрішніх ресурсів у стані горювання за домом та втрати звичного соціального контексту. Саме тому виникає потреба у пошуку способів «посттравматичного життєтворення», про які пише Т. Титаренко [4], що є необхідним для допомоги жінкам у побудові нового життя. Тренінгова форма роботи може стати ефективним інструментом для активізації таких внутрішніх процесів самодопомоги.

Питання психологічних наслідків вимушеної міграції вивчали багато науковців. Зарубіжний дослідник Р. Пападопулос [3] розробив теоретичну базу щодо міграційної травми та втрати дому. Серед сучасних українських авторів Т. Титаренко [4] розглядає можливості

посттравматичного життєтворення. Про питання ідентичності та адаптації в нових умовах пишуть О. Кочубейник [2] і О. Блинова [1]. Проте, попри значну кількість напрацювань, почуття провини жінки-мігрантки та її здатність до самодопомоги в умовах повномасштабної війни в Україні є недостатньо вивченими. Саме це визначає необхідність подальшого вивчення цього питання.

Метою дослідження є визначення особливості переживання почуття провини жінками-мігрантками в умовах війни та експериментально перевірити ефективність тренінгової програми, спрямованої на активізацію їхніх внутрішніх ресурсів самодопомоги. Методи дослідження: теоретичний аналіз (вивчення психологічної літератури, наукових концепцій та результатів сучасних досліджень щодо міграційної травми, почуття провини, а також психологічної травми, та стійкості особистості. Психодіагностичні: використання тестів та опитувальників для вивчення рівня почуття провини, способів подолання стресу (копінг-стратегій) та загального емоційного стану жінок. Емпіричні: проведення анкетування серед жінок-мігранток для збору інформації про їхні труднощі та потреби в нових умовах життя. Експериментальні: впровадження програми психологічного тренінгу та аналіз його ефективності (порівняння стану жінок до початку тренінгових зустрічей та після їх завершення).

Сутністю дослідження є аналіз психологічних особливостей почуття провини у жінок-мігранток в умовах повномасштабної війни. Дослідження стану внутрішніх ресурсів та здатності до самодопомоги у жінок, які вимушено перебувають за кордоном. Визначення взаємозв'язку між рівнем почуття провини та процесом адаптації особистості до нових умов життя. Розробка та апробація програми психологічного тренінгу, спрямованої на трансформацію провини та активізацію механізмів самодопомоги.

Узагальнюючи результати проведеного аналізу, можна визначити, що почуття провини є вагомим чинником, який безпосередньо впливає на процес адаптації жінки-мігрантки, оскільки визначає її емоційну стабільність та здатність до відновлення внутрішніх опор. Основними джерелами деструктивних станів у період вимушеного переміщення є: глибоке переживання втрати дому, розрив звичних соціальних зв'язків та виникнення «провини вцілілого». Ефективним інструментом трансформації цих станів є психологічний тренінг, який сприяє активізації самодопомоги та побудові нових життєвих сенсів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блинова О. Є. Соціально-психологічні засади адаптації вимушених мігрантів. URL : <https://ekhssuir.kspu.edu/server/api/core/bitstreams/98474a98-e105-478f-8c7b-c4806d90caa7/content> (дата звернення: 24.02.2026)

2. Кочубейник О. М. Поствійна. Чи є дорога додому? : монографія. Київ, 2023. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/748244/> (дата звернення: 23.02.2026)
3. Пападопулос Р. К. У чужому домі. London, 2002. URL : https://www.researchgate.net/publication/367920867_U_chuzhому_domi (дата звернення: 26.02.2026)
4. Титаренко Т. М. Посттравматичне життєтворення: способи досягнення психологічного благополуччя : монографія. 2-ге вид., доповн. Київ : КВІЦ, 2023. URL : <https://ispp.org.ua/2023/03/01/titarenko-t-m-monografiya-2-ge-vidannya-posttravmatichne-zhittjetvorenniya-sposobi-dosyagnenniya-psixologichnogo-blagopoluchchya-fragment/> (дата звернення: 26.02.2026)
5. Factors of psychological well-being of Ukrainian women forced migrants / O. Ivanova, N. Petrenko. URL : https://www.researchgate.net/publication/383898095_Factors_of_psychological_well-being-of-Ukrainian-women-forced-migrants (дата звернення: 26.02.2026)

Олена БОРОДИНА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ганна ЛИСАК,**

старша викладачка (БДПУ)

ПСИХОЛОГІЧНА ДІАГНОСТИКА ТА КОРЕКЦІЯ РОЗЛАДІВ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА У ДІТЕЙ

Актуальність. На сучасному етапі розвитку суспільства проблема допомоги дітям з розладами аутистичного спектра (РАС) переросла з вузькоклінічної у масштабну соціально-педагогічну проблему. Згідно з останніми даними Центру з контролю та профілактики захворювань (CDC, 2023), поширеність аутизму стрімко зростає: якщо у 2000 році діагноз РАС встановлювався 1 дитині з 150, то сьогодні цей показник становить 1 на 36 дітей. Це означає зростання поширеності на 317% за останні два десятиліття. В Україні статистика також демонструє стабільну тенденцію до збільшення: за офіційними даними Міністерства охорони здоров'я, за останні 10 років кількість зареєстрованих випадків РАС зросла майже у 5 разів [3].

Особливу групу ризику становлять підлітки 10–12 років із невербальними формами аутизму. За статистикою, близько 25–30% осіб у спектрі залишаються невербальними або мінімально вербальними протягом усього життя. У віці 10–12 років, коли вимоги до соціальної комунікації зростають експоненціально, відсутність функціонального мовлення призводить до того, що у 60–70% таких підлітків спостерігаються виражені форми небажаної поведінки (агресія, самоагресія, деструктивні дії) як єдиний доступний спосіб комунікації [4].

Актуальність дослідження зумовлена специфікою препубертатного періоду, коли дефіцит функціональної комунікації та низький рівень адаптивності призводять до соціальної ізоляції та виникнення небажаної поведінки. Існує нагальна потреба у використанні стандартизованих інструментів, таких як Vineland-3 та CARS-2, для об'єктивної оцінки стану підлітка та побудови ефективних програм поведінкової корекції. Також в умовах сучасних освітніх трансформацій та інклюзії, понад 80% вчителів середньої ланки зазначають, що відчувають брак методичного інструментарію для роботи саме з невербальними підлітками. Існуючий дефіцит адаптованих програм корекції, що поєднують у собі розвиток побутових навичок та систем альтернативної комунікації (PECS, жести), робить обрану тему дослідження не лише науково значущою, а й соціально необхідною.

Ступінь досліджуваності проблеми. Науковий аналіз патогенезу РАС спирається на мультифакторний підхід. Нейробіологічний аспект розглядається крізь призму порушень церебральних механізмів: зменшення нейронів у гіпокампі та мигдалині, а також дисфункції мозочка. Згідно з теорією «вади зв'язності», при аутизмі спостерігається дефіцит синхронізації високорівневих нейрональних зв'язків за надлишку низькорівневих процесів. Психологічний аспект (К. Островська, Т. Скрипник) базується на концепціях асинхронії розвитку та дефіциту «теорії розуму» [2 ; 3]. Поведінковий напрямок корекції ґрунтується на світовому стандарті АВА-терапії (Дж. Купер) та системах альтернативної комунікації PECS (Л. Фрост) [5 ; 4].

Мета і методи дослідження. Метою роботи є теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка ефективності програми психологічної корекції для підлітків із РАС. Методи дослідження: теоретичний аналіз літератури; емпіричні методи (спостереження, тестування за шкалами CARS-2 для оцінки симптомів та Vineland-3 для діагностики адаптивного функціонування); формувальний експеримент; методи математико-статистичної обробки даних.

Сутність дослідження. Психологічна структура РАС у підлітковому віці характеризується глибоким розривом між когнітивним потенціалом та реальними адаптивними навичками. Психологічний аналіз за результатами оцінки за шкалою CARS-2 виявив переважання середнього та важкого ступенів проявів аутизму (від 37 балів), що корелює з низькими показниками адаптивного функціонування за доменами «Комунікація» та «Повсякденні життєві навички» методики Vineland-3. Дослідження виявляє фрагментарність сприйняття та слабкість центральної когерентності: дитина фіксується на деталях, не розуміючи контексту соціальної ситуації. Нами було розроблено корекційну програму, що включає три блоки: 1. Функціональна комунікація: заміна деструктивної поведінки на використання карт PECS

або жестів для вираження базових потреб [4]. 2. Адаптивні навички: формування побутової самостійності (самообслуговування, безпека) методом ланцюжкового навчання (chaining) на засадах АВА [5]. 3. Соціалізація: зниження тривожності через візуальну підтримку та чітку структурування середовища.

Основні висновки. Результати дослідження підтвердили, що розвиток функціональної комунікації є ключовим чинником стабілізації емоційного стану підлітка. Використання стандартизованого інструментарію (CARS-2, Vineland-3) дозволяє встановити об'єктивний профіль розвитку дитини та відстежувати динаміку. Доведено, що для невербальних підлітків пріоритетом психологічної допомоги має бути не академічне навчання, а досягнення максимальної функціональної незалежності та інтеграція у соціум. Отримані результати можуть бути впроваджені в роботу ІПЦ та центрів соціально-психологічної реабілітації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Міжнародна класифікація хвороб 11-го перегляду (МКХ-11). Всесвітня організація охорони здоров'я. URL : <https://icd.who.int/en> (дата звернення: 15.03.2026)
2. Островська К. О. Соціально-психологічний супровід дітей з розладами аутистичного спектра : навч. посіб. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 524 с.
3. Скрипник Т. В. Системна допомога дітям з розладами аутистичного спектра : навч. посіб. Київ : Гнозис, 2015. 216 с.
4. Фрост Л., Бонді Е. Система альтернативної комунікації за допомогою карток (PECS) : посібник з навчання. 2-ге вид. Newark : Pyramid Educational Consultants, 2011. 410 с.
5. Cooper J. O., Heron T. E., Heward W. L. Applied Behavior Analysis. 3rd ed. Hoboken, NJ : Pearson, 2019. 912 p.

Наталія БУДАКОВСЬКА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Тетяна МАКАРОВА,**

к.філол.н., доцент (БДПУ)

БАЗОВІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Актуальність. Сучасні соціальні трансформації, пов'язані з воєнними подіями, вимушеним переміщенням населення, нестабільністю соціально-економічного середовища та постійним інформаційним навантаженням, зумовлюють підвищений рівень психоемоційної напруги серед усіх учасників освітнього процесу. В умовах тривалого стресу особливої ваги набуває проблема

збереження психологічного благополуччя, здатності до адаптації та ефективного функціонування особистості. У цьому контексті ключовим ресурсом виступає резильєнтність як здатність особистості протистояти несприятливим обставинам, відновлюватися після труднощів і зберігати внутрішню цілісність.

Проблематика резильєнтності активно розробляється в сучасній психологічній науці. У працях А. Мастен резильєнтність розглядається як результат функціонування нормативних адаптаційних механізмів за наявності підтримувального середовища [4]. М. Раттер акцентує увагу на ролі захисних чинників, які зменшують вплив ризиків на розвиток особистості [5]. С. Мадді підкреслює значення життєстійкості як особистісної характеристики, що забезпечує ефективне подолання стресових ситуацій [3]. В українському науковому просторі питання психологічної стійкості та ресурсності особистості розглядаються у працях О. Кокун, Т. Піроженко [1;2] та інших дослідників.

Попри наявність значного теоретичного доробку, проблема розвитку резильєнтності в системі дошкільної освіти потребує подальшого осмислення. Особливо актуальним є комплексний підхід, що передбачає врахування взаємозв'язку між усіма учасниками освітнього процесу – дитиною, батьками та педагогами. Старший дошкільний вік є сенситивним періодом для формування базових особистісних якостей, моделей емоційного реагування та стратегій подолання труднощів [2]. Саме в цей період закладаються основи саморегуляції, довіри до світу, відчуття безпеки та впевненості у власних можливостях.

Водночас рівень резильєнтності дитини значною мірою визначається якістю емоційного середовища, стилем взаємодії з батьками та професійною позицією педагога. Психоемоційний стан дорослих, їхня здатність до саморегуляції та конструктивного реагування на стрес безпосередньо впливають на формування адаптивних моделей поведінки у дітей. Таким чином, розвиток резильєнтності доцільно розглядати як системний процес, що охоплює всі ланки освітнього простору закладу дошкільної освіти.

Формування психологічної стійкості дитини є комплексним процесом, що передбачає активну взаємодію сім'ї, закладу дошкільної освіти та ширшого соціального середовища [2]. Ефективність цього процесу залежить від узгодженості виховних впливів, рівня психологічної компетентності дорослих та створення підтримувального освітнього простору. Отримані в межах дослідження дані можуть слугувати підґрунтям для розроблення методичних рекомендацій і визначення напрямів психолого-педагогічного супроводу батьків та педагогів.

З огляду на зазначене, особливої значущості набуває дослідження базових основ розвитку резильєнтності учасників освітнього процесу в умовах конкретного закладу дошкільної освіти. Практична спрямованість

проблеми полягає у необхідності розроблення та впровадження психолого-педагогічних умов, що сприятимуть формуванню внутрішніх ресурсів стійкості, розвитку адаптаційного потенціалу та підтримці психологічного благополуччя дітей, батьків і педагогів.

Таким чином, актуальність теми магістерського дослідження зумовлена сучасними соціальними викликами, необхідністю зміцнення психологічної стійкості учасників освітнього процесу та потребою наукового обґрунтування базових засад розвитку резильєнтності в системі дошкільної освіти. З огляду на це доцільним є звернення до аналізу ступеня наукової розробленості означеної проблеми.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема резильєнтності в сучасній психології розглядається як міждисциплінарний феномен, що поєднує аспекти розвитку особистості, адаптації до стресових умов та збереження психологічного благополуччя. Теоретичні та емпіричні дослідження зарубіжних і вітчизняних науковців спрямовані на визначення механізмів формування стійкості, її ресурсних складників та чинників середовищного впливу. У працях А. Мاستен резильєнтність розглядається як нормативний процес адаптації, що ґрунтується на функціонуванні базових систем розвитку за умов підтримувального соціального середовища [4]. Дослідниця наголошує, що стійкість не є винятковою властивістю окремих осіб, а формується через взаємодію особистісних ресурсів та середовищних чинників.

М. Раттер розширює розуміння резильєнтності, акцентуючи увагу на динамічному характері цього явища та ролі захисних факторів, які послаблюють вплив ризиків на психічний розвиток [5]. У його концепції резильєнтність постає не як статична риса, а як результат складної взаємодії індивідуальних характеристик і соціального контексту.

У межах дослідження особистісних ресурсів подолання стресу значного поширення набула концепція життєстійкості С. Мадді [3]. Учений визначає життєстійкість як інтегративну характеристику особистості, що включає залученість, контроль та прийняття виклику. Ці компоненти забезпечують активну позицію людини в умовах труднощів і сприяють ефективній адаптації.

У вітчизняній психології питання психологічної стійкості та ресурсності особистості висвітлено в працях О. Кокур, де розглядаються механізми формування професійної стійкості та адаптаційного потенціалу [1]. Дослідник підкреслює значення внутрішніх ресурсів, мотиваційних чинників і здатності до саморегуляції в умовах стресогенних впливів.

Разом із тим аналіз наукових джерел свідчить, що дослідження резильєнтності переважно зосереджені на вивченні індивідуальних характеристик дорослої особистості або підліткового віку. Питання

розвитку психологічної стійкості дітей старшого дошкільного віку висвітлюється у сучасних працях вітчизняних дослідників [2], однак потребує подальшого розгляду в контексті взаємодії всіх учасників освітнього процесу. Отже, попри наявність ґрунтовних теоретичних розробок у сфері вивчення резильєнтності та психологічної стійкості, проблема визначення базових основ розвитку резильєнтності учасників освітнього процесу закладу дошкільної освіти залишається актуальною та потребує комплексного емпіричного дослідження.

Мета і методи дослідження. Метою роботи є теоретичне обґрунтування та емпіричне вивчення базових основ розвитку резильєнтності учасників освітнього процесу закладу дошкільної освіти. Для реалізації поставленої мети здійснено аналіз наукових підходів до розуміння феномену резильєнтності та психологічної стійкості, охарактеризовано вікові особливості її формування у старшому дошкільному віці та проведено емпіричне дослідження рівня резильєнтності дітей, батьків і педагогів. У роботі використано комплекс взаємопов'язаних методів: теоретичні – аналіз, узагальнення та систематизація наукових джерел; емпіричні – проєктивну методику «Дім – Дерево – Людина» для дослідження особливостей емоційного стану дітей старшого дошкільного віку, шкалу резильєнтності Коннора-Девідсона (CD-RISC) для визначення рівня резильєнтності батьків і педагогів, методику оцінювання професійної життєстійкості О. Кокуна для дослідження ресурсності педагогічних працівників; методи математико-статистичної обробки даних – кількісний аналіз отриманих результатів. Дослідження проведено на базі закладу дошкільної освіти м. Києва.

Сутність дослідження. Емпіричне дослідження охопило 20 дітей старшого дошкільного віку, 15 педагогів та 15 батьків закладу дошкільної освіти. Комплексне вивчення резильєнтності здійснювалося з використанням проєктивної методики «Дім – Дерево – Людина», шкали резильєнтності Коннора-Девідсона (CD-RISC) та методики оцінювання професійної життєстійкості О. Кокуна.

Аналіз результатів дослідження дітей засвідчив варіативність показників психологічної стійкості. У частини вихованців виявлено ознаки емоційної напруги, підвищеної тривожності та недостатньої сформованості навичок саморегуляції. Водночас значна частина дітей демонструє збережений адаптаційний потенціал, що проявляється у позитивному емоційному фоні, здатності до відновлення після труднощів та відкритості до взаємодії.

Встановлено, що у дітей із числа внутрішньо переміщених осіб показники психологічної стійкості є дещо нижчими порівняно з іншими учасниками вибірки. Це проявляється у більш виражених ознаках емоційної вразливості та напруження, що дозволяє говорити про вплив складного соціального досвіду на формування адаптаційного потенціалу.

За результатами застосування шкали резильєнтності Коннора-Девідсона визначено, що серед батьків і педагогів переважає середній рівень резильєнтності. Разом із тим зафіксовано варіативність показників у межах вибірки. У респондентів, які регулярно відвідують психологічні консультації, тренінги, групові зустрічі або займаються фізичною активністю, рівень резильєнтності є вищим порівняно з тими, хто не залучений до подібних форм підтримки.

Порівняльний аналіз показників педагогів засвідчив, що рівень їхньої професійної життєстійкості за методикою О. Кокуна є дещо вищим, ніж показники загальної резильєнтності за шкалою Коннора-Девідсона, а також перевищує відповідні показники батьків. Отримані дані дають підстави припустити вплив професійного середовища та системної психологічної підтримки на формування ресурсності педагогів. Регулярна психолого-педагогічна робота з колективом створює умови для підтримки професійної стійкості та профілактики емоційного виснаження.

Порівняння результатів різних груп дозволяє констатувати тенденцію до взаємозв'язку між ресурсністю дорослих учасників освітнього процесу та особливостями емоційного стану дітей. Вищий рівень психологічної стійкості батьків і педагогів пов'язаний із більш адаптивними моделями поведінки та емоційного реагування дітей.

Основні висновки. Таким чином, результати емпіричного дослідження підтверджують необхідність системного підходу до розвитку резильєнтності учасників освітнього процесу. Формування психологічної стійкості дітей відбувається у контексті взаємодії сім'ї та педагогічного середовища й залежить від рівня ресурсності дорослих. Практична значущість дослідження полягає у можливості розроблення та впровадження психолого-педагогічних умов, спрямованих на зміцнення внутрішніх ресурсів дітей, батьків і педагогів через програми психологічної підтримки, просвітницькі заходи та ресурсні зустрічі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кокун О. М. Життєстійкість і резильєнтність людини в сучасному світі: теорія, дослідження, практика : монографія. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2025. 214 с.
2. Піроженко Т. О. та ін. Особливості психологічної стійкості дітей старшого дошкільного віку : навчальний посібник / за наук. ред. Т. О. Піроженко. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2025. 153 с.
3. Maddi S. R. Hardiness: The courage to grow from stresses. *The Journal of Positive Psychology*. 2006. Vol. 1(3). P. 160–168.
4. Masten A. S. Ordinary magic: Resilience in development. New York : Guilford Press, 2014. 370 p.
5. Rutter M. Resilience as a dynamic concept. *Development and Psychopathology*. 2012. Vol. 24. P. 335–344.

Анастасія БУЛАТКІНА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Тетяна СУЩИНСЬКА,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

КОРЕКЦІЯ І РОЗВИТОК УВАГИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Актуальність. Проблема корекції й розвитку уваги у дітей дошкільного віку є однією з важливих у сучасній дитячій психології та педагогіці, оскільки увага визначає можливості пізнавальної діяльності дитини, її готовність до навчання, здатність до самоконтролю та організованої поведінки. У сучасних умовах, коли діти з раннього віку занурені у високоінтенсивне інформаційне середовище, питання формування стійкої, усвідомленої й цілеспрямованої уваги набуває особливої актуальності. Дослідники відзначають збільшення кількості дошкільників, які мають труднощі з концентрацією, переключенням і розподілом уваги, що зумовлює необхідність переосмислення наявних підходів до її розвитку та корекції.

Ступінь досліджуваності проблеми. У науковій літературі представлено широкий спектр досліджень, присвячених особливостям формування уваги в дошкільному віці (Л. Артемової, Г. Костюка, О. Проскури, Н. Чепелевої та ін.). Зарубіжні автори, серед яких М. Бронсон, Р. Барклі, А. Даймонд, акцентують увагу на нейропсихологічних аспектах зосередженості, ролі виконавчих функцій та чинників середовища. Водночас не всі положення концепцій узгоджуються між собою, а частина рекомендацій потребує адаптації до сучасних умов та національного освітнього середовища. У вітчизняній практиці також спостерігається суперечність між зростаючим запитом на корекційні програми та недостатньою кількістю апробованих методик, здатних забезпечити комплексний розвиток уваги дошкільника.

Мета дослідження: теоретичне обґрунтування та практичне уточнення ефективних підходів до корекції та розвитку уваги в дітей дошкільного віку.

Сутність дослідження. У дошкільному віці увага переходить від елементарних реакцій на зовнішні подразники до більш організованої психічної діяльності. Формування уваги визначає ефективність сприймання, засвоєння знань, регуляцію поведінки та здатність керувати власною активністю. Розвиток йде від нестійких і мимовільних форм до керованих, вибіркових і цілеспрямованих. Саме тому увага виступає базовим компонентом усіх пізнавальних процесів, впливаючи на інтелектуальну активність, темп засвоєння навчального матеріалу та рівень самоконтролю.

Особливістю дошкільного періоду виступає короткотривалість концентрації. Стійкість уваги у дітей 3–4 років рідко перевищує 5–7 хвилин під час одноманітної діяльності. У 5–6 років показник підвищується до 10–15 хвилин залежно від мотивації, рівня сформованості довільних механізмів та умов організації діяльності. Підвищення тривалості зосередження відбувається не автоматично, а через включення дитини в ігрові, навчальні та пізнавальні ситуації, які вимагають дотримання правил, контролю власних дій та розуміння послідовності операцій.

Діагностичне обстеження уваги дошкільників передбачає аналіз її стійкості, концентрації, обсягу, довільності, переключення та точності. Дослідження проводиться з метою отримання чіткої динаміки розвитку уваги та визначення рівня сформованості окремих компонентів, важливих для подальшої навчальної діяльності.

Для дослідження використано чотири методики, адаптовані до можливостей дошкільників та перевірені у практиці психологічної діагностики: 1. «Кольорові фігури» (модифікація Бурдона) – аналіз концентрації і стійкості. 2. Коректурна таблиця для дітей 5–6 років – визначення продуктивності, точності та темпу. 3. «Знайди та закраси» – оцінка переключення. 4. «Запам'ятай і виконай» – рівень довільного контролю та здатність утримувати інструкцію.

У дослідженні брали участь 20 дітей старшого дошкільного віку (5-6 років) із закладу дошкільної освіти. Вибірка була збалансована за статтю – 10 хлопчиків та 10 дівчат. Поділ на експериментальну та контрольну підгрупи по 10 осіб дав змогу оцінити вплив корекційної програми на розвиток уваги у порівнянні з традиційною діяльністю.

Діти експериментальної підгрупи проходили корекційно-розвивальні заняття з ігровими методиками, а контрольна підгрупа продовжувала працювати за стандартною програмою дошкільного навчання.

Найбільші труднощі у дошкільників викликали стійкість уваги під час одноманітної роботи та швидкість її переключення між завданнями.

Для покращення показників було впроваджено комплексну програму, що включала такі блоки: 1. Програма «Attention Boost»: когнітивно-поведінкові вправи на пошук сигналів та фіксацію погляду. 2. Програма «Smart Focus Games»: інтерактивні ігри на розвиток візуальної, слухової та моторної уваги. 3. Методика «Play-Based Attention Training»: ігрові заняття з чітким ритмом та послідовним виконанням інструкцій «крок за кроком». Серед конкретних ігор використовувалися: «Світлофор» (переключення), «Знайди помилку» (вибірковість), «Перевернуте правило» (гальмівні процеси) та «Рух і слухання» (розподіл уваги).

Аналіз результатів експериментальної групи показав значне покращення показників уваги після завершення програми: обсяг уваги

збільшився з 15,2 до 28,5 правильних відповідей (+87%), стійкість – з 4,5 до 9,2 хвилин без помилок (+104%), швидкість перемикавання між завданнями зменшилася з 12,4 до 7,1 секунди (-43%), довільність зросла з 58% до 85%, а здатність до розподілу уваги – з 52% до 80%. Динаміка по тижнях демонструє поступове та стабільне підвищення всіх показників, причому найбільший прогрес спостерігався у другій половині програми, що свідчить про ефективність поступового ускладнення завдань та регулярність занять.

Таблиця 1

**Динаміка показників уваги у експериментальній групі
(до та після програми)**

Компонент уваги	До програми	Після програми	Приріст (%)
Обсяг уваги (правильні відповіді)	15,2	28,5	+87
Стійкість (хвилини без помилок)	4,5	9,2	+104
Швидкість перемикавання (сек)	12,4	7,1	-43
Довільність (%)	58	85	+27
Розподіл уваги (%)	52	80	+28

У контрольній групі, яка виконувала лише стандартні освітні завдання, спостерігалось мінімальне покращення показників: обсяг уваги – +15%, стійкість – +11%, швидкість перемикавання – -6%, довільність – +4%, розподіл уваги – +3%. Така різниця підкреслює значний вплив спеціальної корекційної програми на розвиток когнітивних функцій дошкільників.

Таблиця 2

**Динаміка показників уваги у контрольній групі
(до та після програми)**

Компонент уваги	До програми	Після програми	Приріст (%)
Обсяг уваги (правильні відповіді)	14,8	17,1	+15
Стійкість (хвилини без помилок)	4,6	5,1	+11
Швидкість перемикавання (сек)	12,6	11,9	-6
Довільність (%)	57	61	+4
Розподіл уваги (%)	53	56	+3

Основні висновки. Проведене дослідження підтвердило ефективність комплексної корекційної програми та ігрових методик у розвитку уваги дітей дошкільного віку. Впровадження спеціально підібраних вправ та ігрових завдань дозволило систематично формувати всі ключові компоненти уваги: обсяг, стійкість, швидкість перемикавання, довільність та здатність до розподілу ресурсів.

Якісний аналіз результатів підтвердив, що діти експериментальної групи стали більш стійкими до довготривалих завдань, точніше виконували інструкції та ефективно працювали з подвійними завданнями, демонструючи розвиток багатозадачності та гнучкості уваги.

Таким чином, проведене дослідження свідчить про високу практичну цінність комплексного підходу, що поєднує когнітивні, сенсомоторні та ігрові методики. Застосування таких програм дозволяє не лише підвищити рівень концентрації та довільності уваги, а й сформувати навички ефективного розподілу та переключення уваги у дітей дошкільного віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гайдукевич О. В. Особливості розвитку уваги у дітей дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями : монографія. Київ, 2022. 156 с.
2. Гончаренко О. М. Роль дидактичних ігор у розвитку концентрації уваги у дітей дошкільного віку з дизартрією. *Дефектологія*. 2022. № 2. С. 45–50.
3. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
4. Калиниченко І. О., Колесник А. С. Оцінка показників уваги у дітей дошкільного віку з різним рівнем довільної оперативної пам'яті. *Вісник Одеського національного університету*. Біологія, 2020. № 25 (2(47)). С. 163–172.
5. Сачева А. Особливості розвитку уваги дітей дошкільного віку із ППР. *UNIVERSUM*. 2025. № 19. С. 154–158.

Аліна БУРЯК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Любов СПІВАК,**
д.психол.н., професор (БДПУ)

ВПЛИВ СПРЯМОВАНОЇ МОТИВАЦІЇ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Актуальність. Саме працівники виступають основним ресурсом організації, від ефективності використання якого залежить її конкурентоспроможність, стабільність функціонування та перспективи подальшого розвитку. У зв'язку з цим зростає значення формування дієвої системи мотивації працівників, що спрямована на підвищення їх зацікавленості у результатах праці, покращення продуктивності діяльності та відповідального виконання професійних обов'язків.

Ефективне управління мотиваційними процесами сприяє досягненню стратегічних цілей підприємства та підвищенню загальної ефективності його діяльності.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблеми мотивації трудових відносин наполегливо досліджувалися як зовнішніми, так і українськими науковцями. Значний внесок у розвиток теорії мотивації зробили А. Маслоу, Ф. Герцберг, Д. МакКлелланд, В. Врум, які розглядали мотивацію як систему внутрішніх і зовнішніх факторів, що спонукають людину до діяльності.

У працях сучасних дослідників розкриваються питання формування систем стимулювання на підприємствах, впливу мотиваційних механізмів на результативність праці та особливості управління людськими ресурсами в умовах ринкової економіки [1; 2]. Проте проблема застосування спрямованої мотивації як інструменту підвищення ефективності діяльності персоналу потребує подальшого наукового осмислення.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є теоретичний аналіз впливу спрямованої мотивації на ефективність діяльності персоналу підприємства. Для досягнення поставленої мети використано такі методи дослідження: аналіз наукової літератури, узагальнення та систематизацію теоретичних підходів до проблеми мотивації праці, а також порівняння різних моделей мотиваційного впливу на персонал.

Сутність дослідження. Спрямована мотивація розглядається як система цілеспрямованих управлінських заходів, що орієнтовані на активізацію трудової діяльності працівників через поєднання матеріальних і нематеріальних стимулів. Вона передбачає врахування індивідуальних потреб працівників, рівня їх професійного розвитку та психологічних особливостей.

Ефективність діяльності персоналу значною мірою залежить від того, наскільки працівники усвідомлюють значущість своєї роботи та отримують відповідне визнання результатів праці. Використання спрямованої мотивації дозволяє підвищити рівень залученості працівників до виконання професійних завдань, сприяє розвитку відповідальності та ініціативності, а також формує позитивний психологічний клімат у колективі.

Сучасні підприємства дедалі частіше використовують комплексні мотиваційні програми, які включають систему преміювання, можливості професійного розвитку, кар'єрне зростання, соціальні гарантії та визнання досягнень працівників. Такий підхід сприяє формуванню стійкої мотивації до праці та забезпечує підвищення загальної результативності діяльності організації.

Основні висновки. Мотивація забезпечує формування внутрішньої зацікавленості працівників у результатах праці та сприяє реалізації їх професійного потенціалу. Ефективна система спрямованої мотивації повинна базуватися на поєднанні матеріальних і нематеріальних стимулів, врахуванні потреб працівників та створенні сприятливого психологічного клімату в колективі. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на емпіричне вивчення впливу різних мотиваційних програм на продуктивність праці персоналу та розробку практичних рекомендацій для підприємств.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балабанова Л. В., Сардак О. В. Управління персоналом : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 468 с.
2. Гриньова В. М., Писаревська Г. І. Мотивація персоналу підприємства : монографія. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 304 с.
3. Колот А. М., Цимбалюк С. О. Мотивація персоналу : підручник. Київ : КНЕУ, 2011. 397 с.
4. Herzberg F., Mausner B., Snyderman B. The Motivation to Work. New York : Wiley, 1959. 157 p.
5. Maslow A. Motivation and Personality. New York : Harper & Row, 1954. 369 p.

Наталя ВЕЛИГОДСЬКА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Любов СПІВАК,**

д.психол.н., професор (БДПУ)

**САМООЦІНКА ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧИННИК СОЦІАЛЬНОГО
БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ**

Актуальність. У сучасному світі в умовах швидких соціально-економічних змін і загальної невизначеності особливого значення набувають внутрішні психологічні ресурси особистості. Вони забезпечують здатність підтримувати психологічну рівновагу, формують загальний рівень задоволеності життям, а також допомагають адаптуватися до зовнішніх змін і ефективно функціонувати в соціальних структурах. Тобто забезпечують соціальне благополуччя людини. Таким чином, соціальне благополуччя особистості безпосередньо корелює з рівнем її самооцінки, а адекватне ставлення до себе стає тим психологічним механізмом, який дозволяє людині не лише відчувати задоволеність життям, але й якісно вибудовувати міжособистісні зв'язки.

Ступінь досліджуваності проблеми. Питання самооцінки та соціального благополуччя людини є предметом багатьох досліджень. Одну з найпоширеніших методик вимірювання самооцінки розробив М. Розенберг, а К. Роджерс розглядав самооцінку як результат співвідношення між «Я-реальним» та «Я-ідеальним», підкреслюючи, що рівень конгруентності між цими образами визначає психологічне здоров'я та здатність особистості до самоактуалізації [5].

Особливе місце у вивченні проблеми соціального благополуччя посідає концепція К. Кіза, який запропонував його п'ятикомпонентну модель [4], що включає в себе наступні складові: 1) Соціальна інтеграція – оцінка якості власних стосунків із суспільством; 2) Соціальний

внесок – віра у власну соціальну цінність та користь своєї діяльності; 3) Соціальна актуалізація – віра в потенціал та позитивний розвиток суспільства; 4) Соціальне прийняття – здатність довіряти іншим та сприймати людство в позитивному аспекті; 5) Соціальна когерентність – розуміння логіки та передбачуваності процесів в соціумі.

Попри наявні наукові напрацювання вітчизняних (С. Максименко, М. Савчин, Л. Сердюк [1; 2; 3]) та зарубіжних учених, питання безпосереднього впливу самооцінки на соціальне благополуччя особистості потребує подальшого активного вивчення.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є теоретичне вивчення самооцінки як психологічного чинника соціального благополуччя особистості. Методи дослідження включають теоретичний аналіз і синтез літературних джерел, а також узагальнення і порівняння наукових підходів до визначеної проблеми.

Сутність дослідження. Самооцінка особистості виступає фундаментальним внутрішнім ресурсом, який суттєво впливає на вибір життєвої стратегії, способи подолання стресу, а також визначає стиль поведінки людини. Вона є своєрідною лінзою, через яку людина має змогу оцінити своє місце в соціумі.

Під соціальним благополуччям розуміється інтегральний показник соціально-психологічного функціонування особистості в суспільстві. Він включає в себе суб'єктивну оцінку задоволеності власним життям, а також рівень соціальної інтеграції та прийняття. Воно неможливе без здатності долати соціальні труднощі, а саме самооцінка визначає вибір копінг-стратегій у складних життєвих ситуаціях.

Сутність дослідження полягає у виявленні внутрішніх психологічних механізмів, завдяки яким можливо нормалізувати та підвищити самооцінку людини, що, своєю чергою, є основою для її соціального благополуччя.

Основні висновки. Теоретичний аналіз підтвердив, що самооцінка особистості є стрижневим компонентом її самосвідомості, а соціальне благополуччя – показником успішного функціонування у суспільстві. Встановлено, що підвищення рівня самооцінки безпосередньо впливає на формування високого рівня соціального благополуччя.

Перспективним напрямом подальшої роботи є емпіричне дослідження самооцінки як чинника соціального благополуччя з метою розробки програм та тренінгів психологічної підтримки та розвитку внутрішніх ресурсів особистості задля забезпечення її психологічної стійкості [2; 3], враховуючи виклики сучасного світу, в якому людина часто намагається досягти відчуття соціального благополуччя в зовнішніх проявах (матеріальний успіх, активність у соціальних мережах тощо). Водночас важливим чинником соціального благополуччя виступає позитивне ставлення особистості до власного «Я».

ЛІТЕРАТУРА

1. Максименко С. Психологія особистості: парадигма життєтворення. *Психологія і суспільство*. 2006. № 4. С. 8–52.
2. Савчин М. Психологічне благополуччя особистості: теоретичні та прикладні аспекти. Івано-Франківськ : Плай, 2010. 256 с.
3. Сердюк Л. Психологічні детермінанти особистісного зростання. Київ : Педагогічна думка, 2018. 192 с.
4. Keyes C. L. M. Social well-being. *Social Psychology Quarterly*. 1998. Vol. 61. № 2. P. 121–140.
5. Rogers C. R. On becoming a person: A therapist's view of psychotherapy. Boston : Houghton Mifflin, 1961. 420 p.

Мар'яна ГАВРИЛЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ольга ФРОЛОВА,**
к.психол.н., доцент (БДПУ)

**ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СТРЕСОСТІЙКОСТІ
ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ**

Актуальність. Сфера освіти є однією з найбільш стресогенних, оскільки педагоги постійно стикаються з емоційним і фізичним навантаженням, яке виникає через різноманітні вимоги з боку учнів, батьків та адміністрації. Крім того, педагогічні працівники часто повинні адаптуватися до нових методик і технологій навчання, що додатково може бути джерелом стресу.

Високий рівень стресу без належного управління може призводити до професійного вигорання, психоемоційних розладів, а також до погіршення фізичного здоров'я. Водночас, від рівня стресостійкості педагогів залежить не тільки їхнє здоров'я, але й ефективність освітнього процесу в цілому.

У зв'язку з цим питання розвитку стресостійкості у педагогів набуває особливої важливості. Збереження психофізіологічної рівноваги педагогічних працівників дозволяє підтримувати високий рівень професіоналізму, знижувати ризики виникнення стресових ситуацій і забезпечувати більш стабільну атмосферу в навчальному середовищі.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема стресостійкості педагогічних працівників достатньо широко представлена в сучасних психолого-педагогічних і психофізіологічних дослідженнях. У наукових працях С. Мітіної розкриваються психофізіологічні механізми стресостійкості як інтегративної властивості особистості, тоді як

О. Косигіна акцентує увагу на підвищенні стресостійкості педагогів як умові профілактики професійних перевантажень. Л. Кравець, О. Ригель та Л. Прокопів розглядають формування стресостійкості учасників освітнього процесу в умовах освітніх криз, підкреслюючи необхідність системних підтримувальних заходів. А. Львовчикіна визначає здатність діяти у стресових ситуаціях як важливу професійну компетентність, що сприяє збереженню психічного здоров'я та запобіганню професійній деформації. Водночас актуальними залишаються подальші комплексні дослідження психофізіологічних аспектів стресостійкості педагогів з урахуванням сучасних кризових викликів.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та аналіз психофізіологічних аспектів стресостійкості педагогічних працівників в умовах сучасних освітніх викликів. Для досягнення поставленої мети у роботі використано комплекс теоретичних методів дослідження, зокрема аналіз, синтез, узагальнення та систематизацію наукових джерел з проблеми стресу і стресостійкості.

Сутність дослідження. Як зазначають дослідники, стрес виникає, коли гомеостаз організму знаходиться під загрозою з боку реальних або уявних загроз, а відновлення відбувається через складний комплекс фізіологічних та поведінкових адаптацій. Нейроендокринні гормони, що беруть участь у розвитку багатьох захворювань, відіграють важливу роль у підтримці базового гомеостазу та у формуванні реакцій на загрозові ситуації. Реакція на стрес здійснюється за участю стресової системи, деякі компоненти якої локалізовані в центральній нервовій системі та периферичних органах. До основних центральних, функціонально пов'язаних між собою ефektorів цієї системи належать гіпоталамічні гормони – кортикотропін-релізінг-гормон та аргінін вазопресин. Оптимальний рівень базальної активності та адекватна реакція стресової системи є необхідними умовами для відчуття особистого благополуччя, ефективної діяльності та повноцінної соціальної взаємодії. З іншого боку, надмірна та знижена активність цієї системи може негативно впливати на розвиток особистості та призводити до виникнення різних поведінкових та соматичних розладів.

Вплив стресу на людину визначається низкою факторів, ключовими з яких є інтенсивність впливу стресу, його тривалість, чутливість індивіда до певного стресора та рівень емоційної активності. Найвища продуктивність діяльності досягається при помірному рівні емоційного напруження, тоді як надмірне або недостатнє збудження знижує працездатність. Форма реагування на стресову ситуацію поступово формується особистістю, використовуючи методи виявлення та оцінки симптомів, а також вибираючи відповідну поведінкову стратегію, яка відіграє провідну роль у стані особистості [4 : 176].

Стресостійкість розглядається як структурно-функціональна, динамічна й інтегративна властивість особистості, що слугує підґрунтям успішної соціальної взаємодії. Вона характеризується низьким рівнем тривожності, емоційною стабільністю, схильністю до саморегуляції, а також готовністю до подолання стресових ситуацій. По суті, стресостійкість є результатом взаємодії вольових, інтелектуальних і мотиваційних компонентів психічної діяльності людини, які забезпечують досягнення поставлених цілей у складних життєвих умовах. У наукових дослідженнях підкреслюється, що сформована стресостійкість дозволяє особистості витримувати значні фізичні, емоційні та інтелектуальні навантаження, сприяючи збереженню ефективності розвитку. Індивідуальна чутливість до стресу, або стресостійкість, визначається як сукупність особистісних якостей, що забезпечують здатність людини долати інтенсивні навантаження, зумовлені специфікою діяльності, та підтримувати працездатність у стресових умовах.

Війна є одним із потужних чинників, що провокують стрес як у здобувачів освіти, так і у педагогічних працівників. Хронічна втома, підвищена тривожність, інформаційне перенавантаження та інші негативні наслідки стресового впливу істотно знижують ефективність навчальної й професійної діяльності, ускладнюючи досягнення запланованих результатів освітнього процесу. Одним із поширених наслідків тривалого стресу є професійне вигорання. Стресогенний характер педагогічної діяльності сприяє розвитку професійного вигорання, що проявляється емоційним виснаженням, зниженням професійної мотивації, психологічним дистанціюванням та іншими деструктивними проявами. Незважаючи на численні стресогенні чинники, здатність до подолання стресу є необхідною умовою збереження психоемоційної рівноваги, підтримання працездатності та забезпечення ефективності діяльності [1].

Вітчизняна дослідниця А. Льовочкіна зазначає, що здатність до адекватної поведінки у стресових ситуаціях є показником професіоналізму особистості, сприяє збереженню її здоров'я та запобігає розвитку професійної деформації. З огляду на специфіку діяльності педагогічних працівників, яка містить низку потенційних стресогенних ризиків, уміння діяти в екстремальних умовах і зберігати емоційну рівновагу виступає важливою передумовою успішної діяльності не лише окремого фахівця, а й педагогічного колективу загалом. Контроль власного емоційного стану, за твердженням дослідниці, забезпечує підтримання психічної рівноваги, життєдіяльності та емоційного благополуччя особистості [3].

У ході проведеного дослідження Л. Кравець, О. Ригель, Л. Прокопів встановлено, що формування стресостійкості педагогічних працівників в

умовах освітніх криз є одним із ключових завдань сучасної педагогічної науки, реалізація якого потребує системного та комплексного підходу. Зокрема, впровадження тренінгових програм, спрямованих на розвиток навичок емоційної саморегуляції, створення центрів психологічної підтримки, розвиток наставництва й професійної взаємодії, формування безпечного освітнього середовища, а також використання інтерактивних методів навчання сприяють підвищенню адаптивних можливостей, зниженню психоемоційного напруження та профілактиці професійного вигорання. Водночас важливого значення набуває популяризація здорового способу життя, регулярної фізичної активності та застосування релаксаційних практик, які мають бути інтегровані в освітні програми всіх рівнів, оскільки саме вони створюють підґрунтя для збереження психофізичного здоров'я та гармонійного розвитку особистості [2].

Основні висновки. Узагальнення наукових підходів дозволяє зробити висновок, що стрес є складною психофізіологічною реакцією організму на реальні або уявні загрози, реалізація якої здійснюється за участю нейроендокринних механізмів і стресової системи. Оптимальний рівень її активності забезпечує ефективну діяльність, психоемоційне благополуччя та соціальну адаптацію, тоді як порушення регуляції призводить до поведінкових і соматичних розладів. Стресостійкість розглядається як інтегративна властивість особистості, що поєднує емоційні, вольові та мотиваційні компоненти й забезпечує здатність до подолання інтенсивних навантажень і збереження працездатності. В умовах воєнних і освітніх криз проблема стресостійкості педагогічних працівників набуває особливої актуальності, оскільки тривалий стрес сприяє розвитку професійного вигорання та зниженню ефективності діяльності. Отже, формування стресостійкості через системні психолого-педагогічні заходи, розвиток навичок емоційної саморегуляції та підтримку психічного здоров'я є необхідною умовою професійної ефективності й збереження психофізичного благополуччя педагогів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Косигіна О. Підвищення стресостійкості як передумова профілактики стресових перевантажень у педагогічних працівників. *Нові технології навчання*. 2020. Вип. 1 (93). С. 118–127.
2. Кравець Л., Ригель О., Прокопів Л. Формування стресостійкості учасників освітнього процесу в умовах освітніх криз. *Журнал «Академічні візії»*. 2025. № 47. С. 1–9.
3. Львовичкіна А. Здатність діяти у стресових ситуаціях як професійна компетентність соціального працівника. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота*. 2017. Вип. 2 (2). С. 10–16.
4. Мітіна С. В. Психофізіологічні основи стресостійкості особистості. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2025. Том 36 (75). № 4. С. 171–177.

Ольга ГАВЧИК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ганна ЛИСАК,**

старша викладачка (БДПУ)

РОЛЬ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ВИБОРІ СТРАТЕГІЙ ПОВЕДІНКИ СТУДЕНТІВ У КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЯХ

Актуальність. Неодмінною ознакою існування будь-якої соціальної системи є виникнення конфліктних ситуацій, не є виключенням і освітнє середовище вищої школи, оскільки процес навчання передбачає спільну діяльність студентів, постійне спілкування між учасниками освітньої діяльності, включаючи педагогів, студентів та інших представників наукової спільноти, обговорення різних ідей і поглядів, що досить часто може призводити до виникнення різних непорозумінь та конфліктів, формування протилежних точок зору. І це вважається нормальним і типовим процесом в освітній діяльності, бо конфлікти є природним елементом в моделі міжособистісної взаємодії, оскільки вони виникають в результаті існування відмінностей у цінностях, поглядах, інтересах, емоційних реакціях різних людей. При цьому, характер реагування на конфлікт та вибір шляхів його вирішення багато в чому залежить від особистісних характеристик кожного студента, серед яких важливе місце відводиться емоційному інтелекту. Саме розвинений емоційний інтелект є запорукою здатності студента досягати успіхів у міжособистісній комунікації та при вирішенні конфліктних ситуацій. Взаємозв'язок між емоційним інтелектом та безпосереднім вибором стратегії поведінки особистості у конфліктних ситуаціях є досить складним та багатограним феноменом, оскільки охоплює різні аспекти вибудовування людських взаємовідносин, формування поведінкових й емоційних реакцій, що робить його особливо актуальним для вивчення психологічною наукою. Сьогодні проблема вибору людиною стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях є особливо гострою через зростання кількості та підвищення рівня напруженості конфліктів у різних сферах суспільної діяльності. В таких умовах студенти при виборі певної стратегії поведінки в конфлікті повинні керуватися в тому числі і здатністю розуміти та управляти власними емоціями та емоціями інших людей, що можливим є лише при розвинутому емоційному інтелекті.

Ступінь досліджуваності проблеми. Наголосимо, що дослідження особливостей емоційного інтелекту не є абсолютно новим для психологічної науки: дослідники і далі виявляють високий інтерес

до вивчення особливостей його формування [4 : 128]. А питання, пов'язані із розвитком емоційного інтелекту та його позиціонуванням в процесі вибору стратегій поведінки у конфліктних ситуаціях, досліджувалися у працях таких науковців, як Ю. Бохонкова, В. Герасимович, С. Діхтяренко, М. Зінченко, Л. Котлова, О. Лосієвська, Л. Мороз, Ю. Хунов, Ю. Сербін, Д. Усенко та ін. В проведеному Л. Мороз дослідженні щодо рівня розвитку емоційного інтелекту серед студентів Університету м.Умань ними було наголошено на важливості вмінь розв'язання конфліктних ситуацій [4 : 132]. Л. Котловою та М. Зінченко в науковій статті презентовані результати емпіричного дослідження щодо взаємозв'язку конфліктних форм поведінки з рівнями розвитку EI студентів. Авторами наголошено, що студентами із високим EI у конфлікті використовуються логічні висновки, вони дружелюбні та активно пропонують мирний вихід із неприємної ситуації; при цьому студенти із низьким рівнем EI іноді вдаються і до фізичного насильства і прагнуть задоволення власних потреб [3 : 53].

Мета і методи дослідження. Мета дослідження полягає у визначенні особливостей впливу емоційного інтелекту на вибір стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях у студентів. Для досягнення мети дослідження були використані наступні методи: метод узагальнення наукової інформації на основі проведення аналізу наукових джерел, методи аналізу і синтезу, метод систематизації наукової інформації, метод теоретичного моделювання, логічний метод, структурно-функціональний метод.

Сутність дослідження. Студентський період – це важливий етап в онтогенезі становлення особистості молодшої людини, оскільки саме в цей період відбувається формування та розвиток соціальних та комунікативних компетентностей, самосвідомості, здатності до побудови ефективної міжособистісної взаємодії. Студенти активно включаються у різні соціальні ролі, навчаються відстоювати власну позицію, співпрацювати, вирішувати суперечності, будувати відносини зі своїм оточенням, висловлювати власну точку зору та реалізовувати її. Для цього їм потрібен розвинений інтелект, в тому числі і емоційний. Розвиток емоційного інтелекту - це вирішальний фактор у формуванні гармонійної, успішної та соціально адаптованої особистості. Для студентської молоді це є не лише засобом для покращення якості міжособистісної взаємодії, інтелект при цьому виконує роль важливого джерела для подолання життєвих труднощів, посилення емоційної стійкості та забезпечення процесів ефективного навчання [2 : 240]. Також зауважимо, що формування емоційного інтелекту в студентів в умовах війни – це важливий аспект їхньої психологічної стійкості, успішної адаптації до викликів сучасності та формування соціальної відповідальності [2 : 238]. Високий рівень інтелекту, з одного боку, може сприяти використанню

більш продуктивних підходів до вирішення конфліктних ситуацій. Людина з розвиненими інтелектуальними здібностями зазвичай здатна оцінити конфліктну ситуацію з різних точок зору, проаналізувати ймовірні наслідки своїх дій та обрати оптимальне рішення для її врегулювання (яке буде менш ризиковим за поточним обставин та умов).

З іншого боку, крім загального інтелекту, на вибір стратегії поведінки у конфліктній ситуації впливають також емоційний інтелект та навички міжособистісної взаємодії. Наприклад, молоді люди з високим рівнем розвитку емоційного інтелекту краще можуть розуміти емоції інших учасників конфлікту, що дає їм можливість більш конструктивно підходити до розв'язання конфліктної ситуації, передбачати наслідки та аналізувати фактори. Вони можуть застосувати емоційний інтелект для оцінки потреб і переживань інших учасників конфлікту, що своєю чергою сприяє налагодженню більш ефективної комунікації і глибокому розумінню шляхів вирішення конфлікту. Отже, емоційний інтелект – це важливий фундамент для розвитку лідерських навичок, посилення командної роботи та усвідомленого прийняття рішень, які необхідні для самореалізації студентів. Наголосимо, що конфлікти в освітньому середовищі є складним і багатогранним явищем, яким охоплені всі рівні освітньої системи [5 : 256]. Найчастіше в конфлікти вступають люди з негнучким, ригідним характером, які не спроможні застосовувати альтернативні форми поведінки в конфліктній ситуації, що не відповідають їх принципам і ціннісним орієнтаціям, їх пріоритетам, вони не вміють знаходити компроміси і мають виражену егоцентричну спрямованість. На противагу їм, люди, які розуміють і відчувають емоції інших та зважають не тільки на власну думку і прагнення, – рідше вступають в конфлікт [3 : 50]. Специфіка і результативність вирішення конфліктних ситуацій, конфліктна поведінка людини залежать від багатьох чинників, серед яких важливе місце відводиться особистісним характеристикам учасників конфлікту – характерологічним, гендерним, типам темпераменту. Крім того, поведінка особистості у конфліктних ситуаціях залежить від стильових особливостей її життєдіяльності, якими забезпечується ефективна адаптація особистості до умов внутрішнього і зовнішнього середовища, підвищення ефективності її спілкування, поведінки і діяльності.

Питання вирішення конфліктної ситуації вимагає від студентів використання різних стратегій поведінки, які залежать від обставин конфлікту, особистісних характеристик студента. Тому вибір студентом тієї чи іншої стратегії поведінки у конфлікті є не випадковим актом, а визначається досить складною сукупністю психологічних чинників, які обумовлюються впливом ситуаційних, індивідуально-особистісних, та соціально-психологічних детермінант. Ефективним управлінням

конфліктами в освітньому середовищі охоплено комплексну систему заходів, які спрямовані на профілактику, своєчасне вирішення та конструктивне розрешення конфліктних реакцій та епізодів [5 : 254].

Основними стратегіями поведінки в конфліктній ситуації при цьому є наступні: 1. *Уникнення* – це стратегія поведінки в конфліктній ситуації, коли студент намагається не акцентувати увагу на конфлікті, а уникати його, чи відтермінувати на інший час, тобто студент будь-яким чином намагається уникнути конфлікту, в будь-якій ситуації він намагається зробити вигляд ніби нічого не сталося [1 : 114]. Проте ця стратегія є неконструктивною, оскільки студент, уникаючи конфлікту, намагається відійти від реального розв'язання конфліктної ситуації, від конфронтації, що в майбутньому може спричинити подальшу ескалацію конфлікту, адже конфліктна ситуація не розв'язана. Студенти, які обирають уникнення, навряд чи мають високі показники розвитку емоційного інтелекту і соціально-психологічної адаптації до умов процесу навчання у ЗВО. Найтипівішими формами конфліктної поведінки при стратегії уникнення є: мовчання, ігнорування, прихований гнів, позиція «скривдженого», депресія, сарказм, цинізм тощо. 2. *Суперництво* – це стратегія поведінки в конфліктній ситуації, коли один учасник конфлікту прагне задовольнити свої інтереси за рахунок інтересів інших учасників конфлікту. Причому, при суперництві дружні стосунки завжди ігноруються. Ця стратегія передбачає конкуренцію, боротьбу, їй характерна відкрита боротьба за власні переваги, власний статус у спільноті або колективі, висока оцінка своїх інтересів і, відповідно, низька оцінка інтересів інших. Тим студентам, які обрали суперництво в конфлікті, властиве прагнення до авторитаризму, висока активність, розвинені вольові якості. Використання цієї стратегії призводить до того, що виграє один учасник конфлікту, а інші програють. 3. *Пристосування* – це стратегія поведінки в конфліктній ситуації, коли один учасник поступається своїми інтересами та пріоритетами, намагаючись відійти від конфлікту шляхом втрати можливості реалізації своїх інтересів. Цей стиль конфліктної поведінки можна застосувати тоді, коли предмет конфлікту є не дуже значущим, коли учасник конфлікту має бажання зберегти хороші відносини з опонентами та не вступати у суперечки. 4. *Стратегія компромісу* передбачає прийняття точки зору іншого учасника конфлікту, але лише у певній мірі, тобто передбачає часткове задоволення інтересів усіх сторін. Іншими словами, учасники конфлікту сходяться на частковому задоволенні своїх бажань і частковому виконанні бажань опонентів [1 : 119]. 5. *Стратегія співпраці* є чи не найбільш конструктивною, вона передбачає спільну роботу над пошуком рішень конфліктної ситуації, що б задовільнило вимоги усіх учасників. Вона характеризується прагненням досягнути рівноваги між власними інтересами та інтересами інших сторін. Студентам, які обирають цю

стратегію, характерними є аналітичність, толерантність, обґрунтування своєї позиції без прояву агресії.

Слід зазначити, що кожна з перелічених стратегій поведінки у конфліктній ситуації може бути ефективною в конкретних умовах, тому студентам слід вміти ефективно застосовувати їх усі, обираючи потрібну, відповідно до обставин конфлікту. Найкращий стиль розв'язання конфлікту можна обрати тільки залежно від конкретних обставин конфліктної ситуації, складу та характеру її учасників. Вміння обирати стратегію поведінки, яка б відповідала обставинам конфлікту, поєднувати відразу декілька стратегій, є свідченням високого рівня розвитку емоційного інтелекту студента.

Основні висновки. Таким чином, емоційному інтелекту відводиться важлива роль у процесі вибору студентами стратегій поведінки у конфліктних ситуаціях. Саме ним забезпечується здатність студентів до усвідомлення і регуляції власних емоцій та емоцій інших учасників конфлікту, формування емпатійного ставлення до них і підтримка конструктивної взаємодії. Розвинений емоційний інтелект підвищує ефективність вирішення конфліктів, зменшує можливість їх ескалації в майбутньому, а вміння обирати стратегію поведінки, яка б відповідала обставинам конфлікту, поєднувати відразу декілька стратегій, свідчить про високий рівень розвитку емоційного інтелекту студента.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бохонкова Ю. О., Лосієвська О. Г., Хунов Ю. А., Сербін Ю. В., Кобиляцька М. В. Стратегії поведінки особистості в конфліктних ситуаціях. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи*. 2021. № 3 (2). С. 113-121.
2. Герасимович В. А. Емоційний інтелект як чинник самореалізації студентської молоді. *Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference «Scientific Exploration: Bridging Theory and Practice»*. December 9-11. 2024 Berlin, Germany. С. 235–241.
3. Котлова Л., Зінченко М. Психологічні особливості конфліктних форм поведінки студентів з різним рівнем емоційного інтелекту. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки: зб. наук. праць*. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. 2019. Вип. 8 (53). С. 49–56.
4. Мороз Л., Діхтяренко С. Емоційний інтелект студентів педагогічного закладу вищої освіти та його оцінка. *Вісник Національного університету оборони України*. 2025. № 84 (2). С. 127–135.
5. Усенко Д. Стратегії управління конфліктами в освітньому середовищі: досвід сучасної педагогіки. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2025. № 218. С. 252–257.

Олена ГАЙДАЙЧУК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ганна ЛИСАК,**

старша викладачка (БДПУ)

ПСИХОЛОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ЯК РЕСУРС АДАПТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ХРОНІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Актуальність. Сучасний інформаційний простір характеризується високою швидкістю поширення інформації, її великою кількістю та нерідко суперечливим змістом. Людина змушена постійно орієнтуватися у складному інформаційному середовищі, що може створювати відчуття невизначеності, тривоги та психологічного навантаження. Особливо відчутною ця проблема є для людей, які пережили травматичні події та проходять фізичну і психологічну реабілітацію. У таких умовах важливого значення набувають психологічні стратегії життєдіяльності, що допомагають людині адаптуватися до змін і підтримувати психологічну стійкість.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблеми психологічної адаптації, життєстійкості та подолання стресу розглядалися у працях зарубіжних дослідників R. Lazarus, S. Folkman, G. Bonanno, S. Southwick. Вони аналізували психологічні механізми реагування людини на складні життєві обставини та невизначеність. В українській психологічній науці значний внесок у дослідження особистісних ресурсів та життєвих стратегій зробили С. Максименко, Т. Титаренко, М. Савчин, І. Галян, Л. Терлецька. У їхніх працях підкреслюється роль внутрішніх ресурсів особистості та індивідуальних стратегій подолання труднощів у процесі адаптації [1; 2; 3; 4].

Мета і методи дослідження. Мета дослідження – проаналізувати взаємозв'язок психологічних стратегій життєдіяльності особистості та її адаптивності в умовах хронічної інформаційної невизначеності. Для досягнення мети використовувались методи теоретичного аналізу сучасних наукових джерел, емпіричні дослідження з використанням опитувальників, а також розробка та апробація тренінгової програми.

Сутність дослідження. Психологічні стратегії життєдіяльності можна розглядати як відносно стійкі способи сприйняття життєвих подій, оцінювання ситуацій та вибору поведінки людини. Вони формуються під впливом життєвого досвіду, цінностей та соціального середовища. Саме ці стратегії визначають, як людина реагує на труднощі, як сприймає інформацію та яким чином намагається адаптуватися до нових умов життя.

Попередній аналіз матеріалів дослідження проводився серед осіб, які проходять реабілітацію після тяжких поранень у медичному закладі реабілітаційного профілю. Спостереження та аналіз відповідей показали, що важливу роль у процесі психологічної адаптації відіграють індивідуальні життєві стратегії. Люди, які зосереджуються на поступовому відновленні, пошуку сенсу пережитого досвіду та підтримці соціальних контактів, демонструють більш стійку психологічну реакцію на ситуацію невизначеності. Водночас надмірна фіксація на негативній інформації або відчуття безпорадності може ускладнювати процес адаптації. Отримані результати свідчать про те, що формування конструктивних психологічних стратегій життєдіяльності є важливим чинником підтримання адаптивності особистості.

Результати попереднього аналізу показали, що респонденти застосовують різні психологічні стратегії для подолання ситуації невизначеності. Зокрема, близько 60% опитаних зазначили, що важливим ресурсом адаптації для них є підтримка близьких та соціальні контакти. Понад половина учасників дослідження (приблизно 55%) відзначили, що зосередження на процесі поступового відновлення допомагає знижувати рівень тривожності. Водночас приблизно третина респондентів (близько 35%) повідомила, що надмірна концентрація на негативній інформації підсилює відчуття нестабільності та психологічної напруги. Отримані результати підтверджують, що формування конструктивних психологічних стратегій життєдіяльності є важливим чинником підтримання адаптивності особистості.

Попередні результати дослідження також свідчать про те, що ефективність адаптації значною мірою залежить від індивідуальних особливостей особистості, зокрема рівня життєстійкості, мотивації до відновлення та здатності до переосмислення пережитого досвіду. Особи, які демонструють активну життєву позицію, готовність до змін та прагнення до відновлення соціальної активності, характеризуються вищим рівнем психологічної адаптації в умовах тривалої інформаційної невизначеності.

Висновки. На основі результатів дослідження було виявлено, що психологічні стратегії життєдіяльності виступають важливим ресурсом адаптації людини в умовах хронічної інформаційної невизначеності. Розвиток конструктивних способів осмислення життєвих подій та реагування на складні ситуації сприяє підвищенню психологічної стійкості особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Максименко С. Д. Психологія особистості. Київ : Центр навчальної літератури, 2021. 296 с.
2. Савчин М. В. Психологія життєвих стратегій особистості. Київ : Академвидав, 2020. 304 с.

3. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: психологічні виміри. Київ : Каравела, 2020. 256 с.
4. Bonanno G. A. Resilience and human adaptation. *European Journal of Psychotraumatology*. 2021. Vol. 12. P. 1–8.

Віта ГАЛУШКА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ольга ФРОЛОВА,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ПАР У ПЕРІОД РОЗЛУЧЕННЯ ЗАСОБАМИ ТРЕНІНГОВОЇ РОБОТИ

Психологічний супровід пар у період розлучення засобами тренінгової роботи зумовлена зростанням кількості сімейних конфліктів і розлучень, що супроводжуються підвищеним рівнем емоційної напруги, психологічного стресу та деструктивних моделей взаємодії між партнерами. Процес розірвання стосунків часто має травматичний характер не лише для подружжя, а й для дітей та найближчого соціального оточення, що підсилює потребу в ефективних психологічних інтервенціях. Тренінгові форми роботи набувають особливої значущості, оскільки поєднують психоосвіту, розвиток комунікативних навичок, емоційну регуляцію та формування конструктивних стратегій поведінки, сприяючи зниженню конфліктності й адаптації партнерів до нових життєвих умов. У сучасних соціально-психологічних умовах дослідження можливостей застосування тренінгових технологій як інструменту підтримки пар у період розлучення є важливим як у теоретичному, так і в практичному вимірах психологічної науки.

Ступінь досліджуваності проблеми характеризується наявністю значного масиву наукових праць у галузях сімейної психології, психотерапії та кризового консультування, де розглянуто причини подружніх конфліктів, динаміку розпаду сімейних відносин і психологічні наслідки розлучення для партнерів та дітей. У працях зарубіжних і вітчизняних дослідників висвітлено механізми подолання сімейних криз, особливості емоційної адаптації та ефективність різних форм психологічної допомоги, зокрема консультативної та терапевтичної. Водночас питання застосування саме тренінгових технологій як системного засобу психологічного супроводу пар у період розлучення розроблене недостатньо: більшість досліджень зосереджується на індивідуальній терапії або медіації, тоді як групові тренінгові програми, їх структура, методичне

забезпечення та довгострокова ефективність потребують подальшого теоретичного обґрунтування й емпіричної перевірки.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та перевірці ефективності психологічного супроводу пар у період розлучення засобами тренінгової роботи, спрямованого на зниження конфліктності, покращення емоційного стану та розвиток конструктивної взаємодії між партнерами.

Важливою складовою сімейних взаємин виступають емоційно-оцінні зв'язки, що охоплюють уявлення подружжя одне про одного, їхні судження щодо рис характеру, поведінки та особистісних якостей партнера. Такі оцінки зазвичай формуються в межах умовної шкали «подобається – не подобається». З плином часу вони можуть змінюватися: ті самі риси, звички чи манери чоловіка або жінки здатні викликати вже інші, інколи навіть протилежні емоційні реакції [3 : 102].

Сімейна криза – це стан подружніх взаємин, що виникає через порушення комунікативної рівноваги та проявляється непорозумінням, емоційним віддаленням і зниженням здатності спільно вирішувати проблеми. Такі кризи мають закономірний стадійний характер і пов'язані з переходами між етапами сімейного життя, а їх типовими ознаками є конфлікти, втрата близькості та взаємного розуміння. Усвідомлення цих процесів допомагає подружжю обирати способи подолання труднощів - від переосмислення взаємин до можливого розірвання шлюбу, що підкреслює динамічну й індивідуальну природу сімейних стосунків [4 : 77-79].

Розлучення є складним соціально-психологічним явищем, що супроводжується глибокими емоційними переживаннями та відчутними суспільними наслідками, а в умовах війни його негативні прояви значно посилюються. Постійний стрес, розлука, невизначеність і травматичний досвід підривають психологічну стабільність партнерів, провокують конфлікти, недовіру та втрату взаєморозуміння, особливо коли подружжя тривалий час змушене жити окремо.

Соціально-економічні труднощі воєнного часу – переміщення, фінансові втрати, обмежений доступ до допомоги – додатково ускладнюють збереження шлюбу та підвищують ризик його розпаду. Водночас у деяких випадках розірвання стосунків може виконувати захисну функцію, тому важливим завданням суспільства залишається розвиток системи психологічної, соціальної й правової підтримки сімей, здатної мінімізувати наслідки криз і сприяти стабілізації родинних взаємин [1 : 573-575].

Сучасні психологічні дослідження пропонують різноманітні підходи до відновлення гармонійних подружніх взаємин, орієнтованих на емоційну близькість і відкрите спілкування як основу стійкого партнерства. Спільна робота фахівців різних галузей дає

змогу глибше вивчати причини сімейних криз, розробляти ефективні рекомендації щодо їх подолання та розглядати розлучення як складну соціально-психологічну проблему, вирішення якої потребує активної участі як спеціалістів, так і самих партнерів, орієнтованих на особистісний розвиток і свідоме вибудовування взаємин [2: 47].

У межах психологічного супроводу пар у період розлучення засобами тренінгової роботи основна увага зосереджується на взаємодії партнерів і трансформації їхніх стосунків у кризовий період. Розлучення зазвичай супроводжується високим рівнем емоційної напруги, взаємними претензіями, почуттям образи або провини, тому першочерговим завданням психолога є стабілізація емоційного стану обох учасників та створення безпечного простору для відкритого діалогу. Тренінговий формат дозволяє структурувати спілкування, знизити конфліктність і перевести взаємодію з площини звинувачень у площину усвідомлення та відповідальності.

Одним із ключових напрямів роботи є формування у партнерів здатності розуміти власні переживання й потреби, а також коректно їх висловлювати. Через спеціальні вправи учасники вчаться розпізнавати свої емоції, усвідомлювати їх причини та відокремлювати факти від інтерпретацій. Це сприяє зменшенню імпульсивних реакцій і допомагає перейти від конфліктної комунікації до конструктивного обговорення ситуації. Водночас партнери отримують досвід активного слухання й емпатійного сприйняття позиції іншого.

Тренінгова робота також передбачає аналіз поведінкових патернів, які підтримували напруження у стосунках. Завдяки рольовим вправам і моделюванню типових ситуацій партнери можуть побачити власні реакції збоку, оцінити їх наслідки та спробувати альтернативні способи взаємодії. Такий досвід сприяє розвитку рефлексії, підвищує усвідомленість і формує готовність брати відповідальність за свій внесок у динаміку взаємин.

Важливим компонентом супроводу є робота з переконаннями щодо стосунків і розлучення. Часто конфлікти підтримуються нереалістичними очікуваннями, жорсткими установками або спотвореними інтерпретаціями поведінки партнера. Тренінгові техніки допомагають виявити ці переконання, перевірити їх реалістичність і замінити більш гнучкими та адаптивними. Це знижує рівень взаємних звинувачень і відкриває можливість для більш спокійного прийняття рішень щодо майбутнього стосунків.

Окрему роль відіграє навчання навичкам конструктивного завершення взаємин. Якщо пара приходить до висновку про неможливість їх збереження, психологічний супровід допомагає пройти процес розставання без надмірної деструкції, зберігши взаємну повагу та особистісну цілісність. Тренінги спрямовані на

розвиток здатності вести складні розмови, домовлятися, визнавати власні почуття та коректно завершувати емоційні зв'язки [5].

Отже, емоційно-оцінні уявлення подружжя одне про одного виступають важливою основою їхніх взаємин, адже саме вони визначають характер спілкування, рівень довіри та психологічної близькості. Порушення комунікативної рівноваги зумовлює виникнення сімейних криз, які мають закономірний стадійний характер і пов'язані з природними етапами розвитку сім'ї. Усвідомлення цих процесів допомагає партнерам краще розуміти причини конфліктів і шукати конструктивні шляхи їх подолання, хоча універсальних рішень не існує через індивідуальність кожної сімейної системи. Типовими проявами криз є емоційне віддалення, часті суперечки та взаємне незрозуміння.

Водночас сучасні соціальні умови, особливо періоди нестабільності й воєнних викликів, посилюють напруження у стосунках, що підвищує потребу в професійній психологічній підтримці. Зокрема, тренінгові форми супроводу допомагають партнерам стабілізувати емоційний стан, розвинути навички конструктивної взаємодії та усвідомлено визначити подальшу перспективу взаємин. Такі підходи сприяють або відновленню гармонії, або коректному завершенню партнерства без зайвої деструкції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вербицька Д. Е., Мельничук О. В. Соціально-психологічні проблеми розлучення в умовах війни. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів*: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Вінниця, 16 трав. 2025 р. Вінниця : ХНУВС, 2025. С. 573-575.
2. Гіденс Е. Нестримний світ як глобалізація перетворює наше життя. Київ : Альтерпрес, 2004. 100 с.
3. Костю С. Й. Психологічні особливості тренінгу як особливого різновиду групових форм підготовки молоді до сімейного життя. *Вісник Національного університету оборони України. Зб-к наук. праць*. Київ : НУОУ, 2020. Вип. 5 (58). С. 100-106.
4. Степико В. П., Гребеннікова Н. В. Розлучення як ризик сучасних шлюбно-сімейних відносин. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2014. № 15. С. 73-80.
5. Сучасні практики і технології надання соціально-психологічної допомоги родині та дітям в ситуації розлучення батьків. URL : <https://naurok.com.ua/suchasni-praktiki-i-tehnologi-nadannya-socialno-psihologichno-dopomogi-rodini-ta-dityam-v-situaci-rozluchennya-batktiv-147163.html> (дата звернення: 18.02.2026).

Анна ГЛАЗУНОВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 2 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ольга ФРОЛОВА,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНІ МЕТОДИКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗНИЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО НАПРУЖЕННЯ В УМОВАХ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО НАВАНТАЖЕННЯ

Сучасні соціальні, професійні та освітні умови характеризуються підвищеним рівнем психоемоційного навантаження, що негативно впливає на психологічне благополуччя особистості. Тривалий стрес спричиняє емоційне виснаження, зниження адаптаційних можливостей та погіршення психічного здоров'я. У зв'язку з цим актуальним є пошук ефективних, доступних і безпечних методів психологічної самопідтримки. Арт-терапевтичні методики розглядаються як один із результативних інструментів зниження емоційного напруження, оскільки поєднують невербальне самовираження, емоційну регуляцію та ресурсний підхід.

Проблема використання арт-терапії в психологічній практиці висвітлена у працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Зокрема, питання арт-терапевтичного впливу на емоційну сферу особистості досліджували О. Вознесенська, К. Малчіоді. У своїх наукових працях вони підкреслили ефективність арт-терапії у зниженні рівня тривожності, напруження та емоційної нестабільності [1; 4]. Водночас проблема застосування арт-терапевтичних методик саме в умовах тривалого психоемоційного навантаження потребує подальшого теоретичного й емпіричного осмислення.

Метою дослідження є теоретичний аналіз можливостей використання арт-терапевтичних методик як інструменту зниження емоційного напруження в умовах психоемоційного навантаження. У дослідженні застосовано такі методи: аналіз і узагальнення наукової літератури, систематизація психологічних підходів до арт-терапії, порівняльний аналіз арт-терапевтичних технік.

Сутність дослідження полягає у теоретичному аналізі арт-терапевтичних методик як ефективного інструменту зниження емоційного напруження в умовах підвищеного психоемоційного навантаження. Арт-терапія розглядається як особлива форма психологічного впливу, що ґрунтується на використанні творчої діяльності для усвідомлення, вираження та регуляції емоційних станів особистості. У процесі творчої взаємодії з матеріалом створюються умови для безпечного контакту з власними переживаннями, що є особливо важливим у ситуаціях тривалого стресу.

Арт-терапевтичні методики сприяють усвідомленню та вираженню емоцій, зниженню внутрішнього напруження й мобілізації внутрішніх ресурсів особистості. Використання малювання, колажу, ліплення, символічних образів дає змогу безпечним способом опрацювати стресові переживання та відновити емоційний баланс [2 :47]. Арт-терапія не потребує спеціальних художніх навичок, що робить її доступною для широкого кола осіб у ситуаціях підвищеного психоемоційного навантаження.

Зокрема, під час виконання завдання з вільного малювання особа може несвідомо відобразити рівень напруження через інтенсивність ліній, кольорову гаму або просторову організацію зображення [3 :112]. Наприклад, використання темних або різко контрастних кольорів часто корелює з високим рівнем тривожності, тоді як поступовий перехід до більш світлих і гармонійних тонів може свідчити про зниження емоційної напруги та стабілізацію стану.

Використання колажної техніки дає змогу структурувати хаотичні переживання, пов'язані зі стресом, шляхом відбору та поєднання образів, що мають особистісний зміст. Так, створення колажу на тему внутрішніх ресурсів дозволяє людині візуалізувати власні джерела підтримки, навіть якщо на вербальному рівні вони не усвідомлюються. Ліплення з глини або пластичних матеріалів, у свою чергу, сприяє зниженню соматичного напруження завдяки залученню тілесно-сенсорних відчуттів, що особливо ефективно при накопиченому емоційному виснаженні.

Суттєвою перевагою арт-терапії є можливість опрацювання стресових переживань через символічні образи. Наприклад, образ дороги, замкненого простору або захисного символу може слугувати метафоричним відображенням життєвої ситуації особистості та її внутрішнього стану. Такий підхід дозволяє дистанціюватися від травматичного досвіду, знижуючи його емоційну інтенсивність, і водночас створює умови для його поступової інтеграції у свідомий досвід [1 :87]. Невербальне самовираження є особливо цінним у випадках, коли вербалізація емоцій викликає додаткову напругу або психологічний опір.

Процес створення арт-продукту сприяє активізації внутрішніх ресурсів, розвитку усвідомленості власних емоцій та формуванню навичок саморегуляції [4 :213]. Наприклад, повторювані творчі дії, зосередженість на формі, ритмі або текстурі, можуть виконувати заспокійливу функцію, знижуючи рівень психоемоційного збудження. У результаті арт-терапія виступає не лише засобом емоційного розвантаження, а й способом відновлення адаптаційних можливостей особистості.

Важливою особливістю арт-терапії є можливість невербального самовираження, що особливо актуально в ситуаціях, коли вербалізація переживань є утрудненою або психологічно небезпечною для особистості.

Не менш важливим є те, що арт-терапевтичні методики є доступними та універсальними. Відсутність вимог до спеціальних художніх умінь дозволяє застосовувати арт-терапію серед осіб різного віку та рівня психологічної підготовленості. Це робить арт-терапевтичні методики ефективним інструментом як у професійній психологічній практиці, так і в межах психологічної самопідтримки в умовах підвищеного психоемоційного навантаження.

У межах емпіричного дослідження було організовано пілотне вивчення впливу арт-терапевтичних методик на рівень емоційного напруження осіб, які перебувають в умовах підвищеного психоемоційного навантаження. У дослідженні взяли участь 8 респондентів віком від 20 до 35 років (студенти та молоді фахівці), які за результатами первинного опитування скаржилися на підвищену тривожність, емоційну втому та труднощі з емоційною саморегуляцією. Для вхідної діагностики було використано шкалу суб'єктивного стресу та методику самооцінки емоційного стану, що дало змогу зафіксувати середній рівень емоційного напруження як вище середнього у більшості учасників.

Корекційний етап дослідження включав серію з трьох арт-терапевтичних занять тривалістю 60 хвилин кожне, які проводилися один раз на тиждень у малих групах або самотійно вдома (в онлайн-форматі). У роботі використовувалися техніки вільного малювання емоційного стану, створення колажів на тему внутрішніх ресурсів, ліплення образу стресу та його трансформації, а також робота з символічними метафорами. Учасникам не пропонувалися жорстко задані інструкції, що дозволяло зберегти спонтанність творчого процесу та індивідуальність самовираження. Під час занять спостерігалось поступове зниження опору до творчої діяльності, зростання відкритості у вираженні почуттів та підвищення усвідомленості власних емоційних реакцій.

За результатами підсумкової діагностики було зафіксовано позитивну динаміку емоційного стану респондентів. Середній рівень суб'єктивно переживаного стресу знизився, а показники емоційної напруженості та тривожності наблизилися до середніх нормативних значень. Учасники також відзначали покращення здатності розпізнавати власні емоції та використовувати творчі дії як спосіб самопідтримки поза межами занять. Отримані результати свідчать про доцільність використання арт-терапевтичних методик як ефективного інструменту зниження емоційного напруження та розвитку навичок саморегуляції в умовах психоемоційного навантаження. Тобто, арт-терапія виступає не лише засобом емоційного розвантаження, а й важливим інструментом підтримки психологічного благополуччя, сприяючи відновленню адаптаційних можливостей особистості та підвищенню її стресостійкості.

Можна зробити висновок, що арт-терапевтичні методики є ефективним психологічним інструментом зниження емоційного напруження в умовах психоемоційного навантаження. Вони сприяють саморегуляції – емоційного стану, підвищенню стресостійкості та підтриманню психологічного благополуччя особистості. Перспективним є подальше емпіричне дослідження ефективності конкретних арт-терапевтичних технік у різних групах досліджуваних.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вознесенська О. Л. Арт-терапія в психологічній практиці : навч. посіб. Київ : Либідь, 2015. 200 с.
2. Гірник Н., Раївська Я. Особливості профілактики професійного вигорання методом арт-терапії. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Психологія*. 2024. № 3 (2). С. 45–58.
3. Ковальов С. В. Психологія стресу : теорія і практика. Харків : Фоліо, 2018. 256 с.
4. Malchiodi C. A. The Art Therapy Sourcebook. New York : McGraw-Hill, 2013. 320 p.

Сергій ГОРОБЕЦЬ,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник **Ольга ФРОЛОВА,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТРЕНІНГ ЯК ЗАСІБ ЗНИЖЕННЯ РІВНЯ СОЦІАЛЬНОЇ ТРИВОЖНОСТІ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Актуальність дослідження обумовлена тим, що наразі сучасне суспільство змінюється в частині розвитку інклюзивності, впровадження практик доступності, а також відбувається зростання уваги до питань соціально-психологічного благополуччя осіб з інвалідністю та їх адаптації. Важлива передумова якості життя людини, розвитку та професійної реалізації особистості – це соціальна взаємодія, проте для осіб з інвалідністю вона може ускладнюватись через досвід стигматизації, обмежені можливості щодо залученості у соціальні процеси, страх негативного оцінювання, а також соціальну тривожність. Пропри те, що інклюзивні підходи досить активно впроваджуються, психологічні аспекти соціальної тривожності осіб з інвалідністю потребують додаткового вивчення, в тому числі в частині практичної психологічно-тренінгової роботи. Психологічний тренінг як форма групової роботи дає змогу створити безпечний простір для розвитку комунікативних навичок в осіб з інвалідністю, допомагає в підвищенні впевненості, в набутті навичок подолання деструктивних установок та переконань, – усе це характеризує

психологічний тренінг як засіб зниження рівня соціальної тривожності. У сучасній психологічній практиці зростає інтерес до групових інтервенцій та тренінгових форматів роботи, зокрема когнітивно-поведінкових програм і майндфулнес-орієнтованих підходів, ефективність яких у зниженні соціальної тривожності підтверджується емпіричними дослідженнями [5]. Проте застосування психологічного тренінгу як засобу зниження соціальної тривожності саме осіб з інвалідністю залишається недостатньо дослідженим у вітчизняному науковому просторі, що визначає актуальність обраної теми. Враховуючи викладене, актуальність дослідження визначається необхідністю наукового обґрунтування та емпіричної перевірки можливостей психологічного тренінгу у зниженні рівня соціальної тривожності осіб з інвалідністю, що відповідає сучасним запитам психології та загалом розвитку доступного суспільства для всіх людей, в тому числі – осіб з інвалідністю.

Тема тривоги і тривожності є важливою і цікавою для науки протягом багатьох років. Це засвідчують тим, що тривогу досліджували З. Фрейд, Е. Фром, К. Юнг, А. Адлер, Дж. Боулбі, А. Бек, А. Елліс, Ч. Спілбергер, К. Хорні, І. Рантбут, Д. Кларк, А. Велс. Феномен соціальної тривожності досліджувався в психоаналітичному, поведінковому, когнітивному і біопсихосоціальному підходах.

Системне дослідження як окремого феномену соціальної тривожності активізувалося наприкінці ХХ століття. Значний внесок у розробку когнітивної моделі соціальної фобії здійснили Д. Кларк та А. Велс, які описали механізми негативних автоматичних думок, самофокусованої уваги, страху негативного оцінювання та унікаючої поведінки [4].

Незважаючи на те, що поняття тривожності широко розглядається у вітчизняній науці та психолого-психіатричній літературі, воно найчастіше аналізується в загальному контексті тривоги як емоційного стану або як частина психопатологічних розладів. При цьому конкретні дослідження соціальної тривожності, як окремого феномену, представлені обмежено: хоча деякі роботи розглядають соціальні страхи та їх зв'язок із тривожністю, та інші – соціально тривожний розлад із клінічної перспективи, загальна кількість таких досліджень є невеликою. Крім того, дослідження, що пов'язують соціальну ізоляцію та тривожність, демонструють актуальність соціальних детермінантів тривоги в українських реаліях, однак не завжди виділяють соціальну тривожність як окрему конструкцію.

В українській науковій літературі проблема осіб з інвалідністю розглядається в більшій мірі у контексті соціально-психологічної адаптації, супроводу, інклюзивної освіти та соціалізації, в той час, коли дослідження соціальної тривожності як окремого феномену обмежено. Значна увага приділяється питанням соціальної та психологічної адаптації осіб з інвалідністю, зокрема студентів та молоді, що відображено в дослідженнях Н. Жилияк і А. Фаїн, які

аналізують рівень тривожності, самооцінку, соціальну адаптацію до соціального середовища та навчання в умовах невизначеності [1].

Деякі дослідники характеризують інвалідність як одну з найгостріших і найменш вирішених соціальних проблем в Україні, яка охоплює не лише медичні аспекти, але й глибокі соціально-економічні, інфраструктурні та законодавчі виклики, що стають особливо актуальними в умовах війни. Одночасно проблема стигматизації осіб з інвалідністю як психологічного бар'єру їх соціальної інтеграції також висвітлюється в українських дослідженнях В. Оверчук [3]. Вітчизняні науковці приділяють увагу питанням, які опосередковано пов'язані з переживаннями соціальної тривожності таким, самооцінка, складності комунікації та наявності бар'єрів для соціальної участі осіб з інвалідністю. Таким чином, можна побачити, що дослідження соціальної тривожності як самостійного феномену представлені обмежено, особливо щодо специфічних соціальних груп, зокрема осіб з інвалідністю.

Метою дослідження є теоретичний аналіз феномену соціальної тривожності та психологічного тренінгу як засобу зниження соціальної тривожності осіб з інвалідністю. Методи дослідження, які використовуються в роботі – це аналіз, синтез, систематизація та порівняння теоретичних напрацювань, літератури з питань соціальної тривожності як психологічного феномену, психологічних особливостей соціальної взаємодії осіб з інвалідністю та впливу психологічного тренінгу на зниження соціальної тривожності вказаних осіб.

У структурі особистості тривожність – це багатшарове і складне утворення, індивідуальна психологічна особливість, що проявляється у схильності людини до частих інтенсивних переживань станів напруження, занепокоєння, хвилювання, а також у низькому порозі їхнього виникнення. Соціальна тривога може проявлятися в страху перед різними соціальними контактами, ситуаціями, що пов'язані з виступом перед групою людей, це страх бути засудженим через неадекватні дії, тривожну симптоматику, які людина може проявити на очах у інших [2]. У сучасній психології соціальна тривожність розглядається як стійка схильність до переживання страху негативної оцінки, відторгнення або осуду в ситуаціях соціальної взаємодії.

Особи з інвалідністю перебувають у ситуації підвищених соціальних ризиків: стигматизації, бар'єрів соціальної участі, досвіду відторгнення та обмеженого доступу до соціальних ролей. Ці фактори можуть посилювати страх негативної оцінки, сприяти формуванню стратегії унікаючої поведінки та загалом знижувати рівень соціальної впевненості. Таким чином, соціальна тривожність у цієї категорії осіб має не лише індивідуально-психологічну, а й соціально зумовлену

природу. Крім того, особи з інвалідністю часто стикаються з явищами упередженого ставлення, дискримінації та соціальної ізоляції. Соціальні стереотипи щодо обмежених можливостей, залежності або меншої компетентності можуть формувати у таких осіб підвищену чутливість до оцінювання та страх негативної реакції з боку оточення.

Разом з тим, фізичні, сенсорні або інші функціональні обмеження можуть створювати додаткові бар'єри в комунікації, що підвищує ймовірність негативного соціального досвіду. Повторювані ситуації соціальної невдачі або відторгнення здатні закріплювати стратегії унікаючої поведінки. З позиції когнітивної моделі соціальної тривожності, такі переживання сприяють формуванню стійких дисфункціональних переконань («Я виглядаю безпорадним», «Мене обов'язково оцінять негативно»), що підтримують замкнене коло тривоги.

Особливої уваги потребує проблема соціальної ізоляції. Обмежена участь у навчальній, професійній та громадській діяльності зменшує кількість позитивного соціального досвіду, який міг би коригувати негативні очікування, а соціальні бар'єри можуть виступати значущим чинником підтримки тривожних розладів.

Психологічний тренінг дає змогу залучити людину до активного процесу самопізнання, розвитку навичок саморегуляції, формування конструктивних стратегій поведінки у складних життєвих ситуаціях. В контексті впливу на соціальну тривожність осіб з інвалідністю психологічний тренінг доцільно розглядати як форму цілеспрямованого групового психологічного впливу, що спрямована на: розвиток комунікативних навичок; зниження страху соціальної оцінки; формування адаптивних когнітивних установок; підвищення рівня соціальної компетентності та впевненості; зменшення поведінкового уникання. Отже, сутність дослідження полягає у вивченні психологічних механізмів соціальної тривожності осіб з інвалідністю та визначенні можливостей психологічного тренінгу як інструменту її корекції через вплив тренінгової роботи на когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти тривожного переживання.

Соціальна тривожність є складним багатокомпонентним феноменом, який охоплює когнітивні, емоційні та поведінкові прояви. В її основі лежать страх негативної оцінки, схильність до самофокусованої уваги та унікаюча поведінка. Теоретичними засадами дослідження виступили когнітивно-поведінкові концепції А. Бек, Д. Кларк та А. Велс, які розглядають соціальну тривожність як результат неадаптивних стратегій поведінки та дисфункціональних переконань.

Соціальна тривожність осіб з інвалідністю має як індивідуально-психологічну, так і соціально детерміновану природу. Так, люди з вказаними перебувають у ситуації підвищеного ризику формування соціальної тривожності внаслідок впливу соціальної

стигматизації, бар'єрів комунікації, досвіду відторгнення та обмеженої участі в соціальному житті.

Тренінгова форма роботи забезпечує безпечний простір для відпрацювання соціальних навичок, зниження страху оцінювання, формування адаптивних когнітивних установок та зменшення поведінкового уникання. Підтверджено, що групові когнітивно-поведінкові підходи мають доведену ефективність у роботі з соціальною тривожністю [5].

Узагальнюючи, можна зробити висновок, що соціальна тривожність осіб з інвалідністю не може розглядатися виключно як індивідуальна психологічна проблема. Вона є результатом системної взаємодії особистісних особливостей та соціального контексту, що зумовлює необхідність комплексних психокорекційних програм, зокрема психологічного тренінгу, спрямованого не лише на зниження тривожності, а й на підвищення соціальної компетентності, суб'єктності та впевненості в міжособистісній взаємодії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жияк Н., Фаїн А. Соціально-психологічна адаптація підлітків з вадами опорно-рухового апарату в умовах невизначеності. *Соціальна робота та психологія: освіта і наука*. Випуск 1/2024. С. 16–26.
2. Коць Є. Феномен соціальної тривожності як наукова проблема. *Психологічні перспективи*. 2017. Випуск 29. С. 114–124.
3. Оверчук В. Стигматизація осіб з інвалідністю як психологічний бар'єр на шляху інтеграції до суспільного життя. *Вісник післядипломної освіти. «Серія «Соціальні та поведінкові науки»*. 2019. Випуск 9 (38). С. 25–38. <https://doi.org/10.32405/2522-9931v>
4. Clark D. M., Wells A. A cognitive model of social phobia. In R. G. Heimberg, M. R. Liebowitz, D. A. Hope, & F. R. Schneier (Eds.), *Social phobia: Diagnosis, assessment, and treatment*. 1995. P. 69–93. The Guilford Press. URL : <https://psycnet.apa.org/record/1995-98887-004> (дата звернення: 22.02.2026).
5. Low-Intensity Mindfulness and Cognitive Behavioral Therapy for Social Anxiety Disorder: Pilot Study. URL : <https://link.springer.com/article/10.1007/s41811-023-00173-1?> (дата звернення: 22.02.2026).

Ольга ГОРПИНЧЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ольга ФРОЛОВА,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК РЕСУРС ЗМІЦНЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СТРЕСОСТІЙКОСТІ

В умовах постійної невизначеності, високих вимог до результативності праці та швидких змін організаційного середовища

саме емоційна зрілість стає ресурсом, який дозволяє не лише зберігати продуктивність, а й підтримувати психологічне здоров'я. Працівники, які володіють розвиненим емоційним інтелектом, легше адаптуються до нових умов, ефективніше вирішують конфлікти та приймають виважені управлінські рішення навіть у кризових ситуаціях.

Для України ця тема є особливо актуальною у зв'язку з тривалим впливом воєнного стану, економічною нестабільністю та підвищеним психоемоційним навантаженням на фахівців різних сфер. Саме тому питання розвитку емоційного інтелекту розглядається як інструмент підтримки кадрового потенціалу, збереження працездатності персоналу та формування психологічно стійких колективів.

У світовому контексті інтерес до цієї проблематики зумовлений трансформацією підходів до управління персоналом та усвідомленням ролі «м'яких навичок» у забезпеченні конкурентоспроможності організацій. Таким чином, розвиток емоційного інтелекту розглядається не лише як індивідуальна психологічна компетентність, а як стратегічний ресурс підвищення професійної стресостійкості та сталого розвитку організацій.

Вітчизняні дослідження останніх років також поступово розвивають тему емоційного інтелекту, зокрема Л. Ткаченко розглядає емоційний інтелект і стресостійкість, підкреслюючи значення усвідомлення та регуляції емоцій для зниження впливу стресу і підтримки психологічної рівноваги. Е. Писанюк досліджує емоційний інтелект як чинник розвитку стресостійкості студентської молоді в умовах війни, акцентуючи увагу на адаптаційних психологічних ресурсах. М. Супрунова проводить емпіричне дослідження емоційного інтелекту та стресостійкості студентів соціальної роботи, показуючи взаємозв'язок між емоційним інтелектом та здатністю справлятися з професійними навантаженнями. Окрім цього, К. Усик аналізує роль емоційного інтелекту у подоланні стресових ситуацій, які сприяють психологічному добробуту.

Попри наявні здобутки, актуальними напрямами подальших досліджень залишаються: емпіричне вивчення причинно-наслідкових механізмів, що пояснюють, як саме компоненти емоційного інтелекту впливають на зміцнення стресостійкості у різних вікових, професійних і соціальних групах.

Метою дослідження є узагальнення теоретичних засад проблеми емоційного інтелекту як психологічного ресурсу особистості та чинника підвищення стресостійкості, а також систематизація наукових підходів до розуміння його структури, функцій і механізмів впливу на адаптаційні процеси в умовах стресу. Для досягнення поставленої мети було використано комплекс теоретичних методів дослідження, зокрема аналіз і синтез наукових джерел з проблеми емоційного інтелекту та стресостійкості, узагальнення й систематизацію результатів вітчизняних і зарубіжних досліджень, порівняння концептуальних підходів до

трактування сутності емоційного інтелекту, а також інтерпретацію прикладних наукових напрацювань щодо можливостей розвитку емоційної компетентності як засобу підвищення психологічної стійкості особистості.

Розвиток емоційного інтелекту в сучасних наукових підходах розглядається не як абстрактна психологічна характеристика, а як динамічний процес формування здатності особистості усвідомлювати, розуміти, регулювати та конструктивно використовувати емоції у професійній діяльності. У межах концепції Пітер Саловей та Джон Майер емоційний інтелект тлумачиться як сукупність когнітивних здібностей до сприйняття, аналізу й управління емоційною інформацією. Натомість у моделі Деніел Гоулман акцент зроблено на компетентнісному аспекті – як інтегрованій якості особистості, що забезпечує ефективність міжособистісної взаємодії, лідерства та професійної самореалізації [4]. Отже, емоційний інтелект доцільно розглядати як інтегративну психологічну систему, що поєднує емоційні, когнітивні та поведінкові компоненти й підлягає цілеспрямованому розвитку.

Сутність розвитку емоційного інтелекту полягає у послідовному формуванні його структурних складових. Насамперед ідеться про емоційну обізнаність – здатність розпізнавати власні емоційні стани та розуміти їх причини. Важливою є також саморегуляція – вміння керувати інтенсивністю емоційних реакцій, не пригнічуючи їх, а трансформуючи у конструктивну поведінку. Наступним компонентом виступає емпатія як здатність розуміти емоційні стани інших людей, що особливо значущо у професіях типу «людина–людина». Окреме місце посідають соціальні навички – вміння вибудовувати взаємодію, запобігати конфліктам, підтримувати психологічно безпечне середовище [1]. У комплексі ці складові формують емоційну компетентність, яка не є сталою рисою, а розвивається через рефлексію, навчання, тренінгові практики, супервізію та досвід професійної діяльності.

У сучасних умовах, особливо в українському соціально-економічному контексті, підвищена увага до емоційного інтелекту зумовлена зростанням рівня професійного стресу, невизначеності та психоемоційного навантаження [2]. Організації дедалі частіше включають розвиток емоційних компетентностей у програми підвищення кваліфікації персоналу, оскільки доведено, що саме емоційна гнучкість і здатність до саморегуляції є предикторами ефективного прийняття рішень у кризових ситуаціях. Таким чином, емоційний інтелект сьогодні розглядається не лише як індивідуальна психологічна характеристика, а як стратегічний ресурс професійної діяльності.

Зв'язок емоційного інтелекту з професійною стресостійкістю є

закономірним і системним [3]. Професійна стійкість передбачає здатність зберігати продуктивність, внутрішню рівновагу та якість виконання обов'язків в умовах напруження. Особи з розвиненим емоційним інтелектом краще ідентифікують початкові прояви стресу, швидше застосовують адаптивні стратегії подолання, уникають емоційного виснаження та професійного вигорання. Вони менш схильні до імпульсивних реакцій, більш конструктивно вирішують конфлікти та ефективніше взаємодіють у команді.

Розвиток емоційного інтелекту як засобу підвищення професійної стійкості слід розглядати як цілеспрямований, системний процес формування емоційної компетентності, що забезпечує адаптаційний потенціал особистості. У сучасних реаліях це не додаткова перевага, а необхідна умова ефективної професійної діяльності та збереження психічного здоров'я фахівця.

Узагальнення наукових підходів до розуміння емоційного інтелекту дозволяє підсумувати, що він є інтегративною психологічною характеристикою особистості, яка поєднує здатність до усвідомлення власних і чужих емоцій, їх адекватної інтерпретації, регуляції та використання у процесі професійної взаємодії. У концепціях Пітер Саловей і Джон Майер емоційний інтелект розглядається як система емоційно-когнітивних здібностей, тоді як у підході Деніел Гоулман – як комплекс компетентностей, що безпосередньо впливають на ефективність діяльності та лідерство. Узагальнюючи, можна зробити висновок, що емоційний інтелект виступає важливим внутрішнім ресурсом професійної стресостійкості, оскільки забезпечує здатність особистості конструктивно реагувати на напружені ситуації, підтримувати психологічну рівновагу, зберігати продуктивність та запобігати емоційному виснаженню в умовах підвищеного професійного навантаження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Басюк Н. А. Емоційний інтелект і психічне здоров'я учасників освітнього процесу: навчальний посібник. Житомир, 2024. 140 с.
2. Березовська Р. Які soft skills хочуть бачити роботодавці після початку війни. URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/08/12/690294/> (дата звернення: 21.02.2026).
3. Усик К. М. Емоційний інтелект як чинник подолання стресу. *Габітус*. 2024. № 60. С. 245–250.
4. Mayer J. D., Caruso D. R., Salovey P. The Ability Model of Emotional Intelligence: Principles and Updates. *Emotion Review*. 2016. Vol. 8 (4). P. 290–300.

Олена ГРОЗА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультет психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Надія ДІРА,**
доктор філософії, доцентка (БДПУ)

ВПРОВАДЖЕННЯ АНТИБУЛІНГОВИХ ТРЕНІНГІВ ДЛЯ ШКІЛ

Актуальність. Проблема булінгу в українських школах залишається гострою та соціально значущою, особливо в умовах сучасних суспільних викликів. За результатами досліджень українських науковців Інституту соціальної та політичної психології НАПН України (2023–2024 рр.), понад 51% школярів в Україні стикалися з булінгом, причому його поширеність зросла після початку повномасштабної війни. Крім того, за даними ЮНІСЕФ та аналітики освітніх досліджень (2024), 67% підлітків віком 11–17 років в Україні мали досвід булінгу, а близько 14,7% учнів регулярно зазнають цькування у шкільному середовищі.

Сучасні українські освітні дослідження також показують, що вчителі визначають серед основних причин булінгу: поведінкові особливості дітей – понад 51%; складні життєві обставини – понад 20%; зовнішність та соціальні відмінності – близько 18%. В умовах внутрішньої міграції дітей, зміни шкільних колективів та підвищеного психоемоційного навантаження, ризику соціальної напруги серед учнів зростають, що створює додаткові передумови для виникнення булінгу.

Українська освітня практика демонструє активний пошук ефективних шляхів протидії цьому явищу. Зокрема, у 2024 році в було реалізовано спеціалізовані тренінгові програми для педагогів та фахівців громад, спрямовані на формування алгоритмів запобігання булінгу у шкільному середовищі. В Україні протидія булінгу регулюється Законом України «Про освіту» та змінами до Кодексу України про адміністративні правопорушення (2019), що визначають відповідальність за прояви цькування в освітньому середовищі. Таким чином, потреба у системному впровадженні антибулінгових тренінгів у закладах освіти України зумовлена високою поширеністю цькування та необхідністю створення безпечного освітнього середовища, що визначає актуальність даного дослідження.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема булінгу й ефективних підходів до його подолання в Україні поступово привертає увагу як наукової спільноти, так і практиків освіти, проте комплексні дослідження саме з впровадження антибулінгових тренінгів ще недостатньо розвинені.

Українські вчені й практики досліджують різні аспекти булінгу: *Інститут соціальної та політичної психології НАПН України*

(О. Васильєва, Л. Коваленко та співавт.) проводив емпіричні дослідження проявів булінгу серед дітей шкільного віку, визначивши основні форми та наслідки цькування у шкільному середовищі, особливості міжособистісної агресії й поведінкові стратегії постраждалих учнів (за даними опитувань 2023–2024 рр.). *Національна організація ЮНІСЕФ в Україні* разом із групою українських психологів (Т. Яценко, С. Мартиненко та ін.) аналізували поширеність булінгу серед підлітків та його вплив на психічне здоров'я, що підтверджено вибірковими соціологічними опитуваннями школярів у 2024 р. *Наукові роботи педагогів-практиків і науковців із соціальної педагогіки* (О. Дроздова, Н. Коваленко) містять емпіричні дані про взаємовідносини в шкільних колективах, характеристики булінгу як соціального явища в українських ЗЗСО, а також описують загальні рекомендації щодо його профілактики. *Дослідження Моніторингової групи Міністерства освіти і науки України* узагальнюють педагогічні виміри булінгу та наголошують на потребі системних заходів протидії, зокрема через тренінгові й тренерські програми для шкільних команд (за результатами опитувань 2022–2025 рр.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність антибулінгових тренінгів у формуванні безпечного освітнього середовища. **Методи дослідження:** 1. Теоретичний аналіз наукових джерел і педагогічної літератури українських авторів щодо булінгу та його профілактики (О. Васильєва, О. Дроздова, Л. Коваленко, Т. Яценко). 2. Емпіричне дослідження: опитування, анкетування та спостереження учнів і педагогів шкіл України для визначення рівня поширеності булінгу та потреб у тренінгових програмах. 3. Експериментальний метод: впровадження серії антибулінгових тренінгів у вибраних школах та порівняння результатів до і після проведення тренінгів. 4. Статистичний аналіз результатів опитувань і експериментів для оцінки ефективності тренінгів та зміни соціальної поведінки учнів. Таким чином, комбінування теоретичних, емпіричних і експериментальних методів дозволяє всебічно дослідити проблему та практично оцінити ефективність антибулінгових тренінгів у шкільних колективах України.

Сутність дослідження. Антибулінгові тренінги – це цілеспрямована система психолого-педагогічних заходів, що передбачає розвиток у школярів навичок конструктивної комунікації, емпатії, розпізнавання форм цькування та безпечної поведінки у міжособистісних стосунках у межах освітнього середовища. Такі тренінги не обмежуються лише інформаційним ознайомленням з проблемою булінгу, а включають розвиток практичних навичок взаємодії, вирішення конфліктів, самоконтролю та захисту власних прав без застосування насильства.[5]

Антибулінгові тренінги можна окреслити такими ключовими характеристиками: формування емпатії – здатність розуміти почуття

інших, уникати агресивної поведінки та підтримувати односторонність у складних ситуаціях; взаємоповага та конструктивна комунікація – уміння слухати, висловлювати думку, знаходити компромісні рішення та уникати ескалації конфліктів; розпізнавання булінгу – усвідомлення того, що таке цькування, які його форми (фізичне, психологічне, соціальне, кібербулінг), та як правильно реагувати на прояви булінгу; психологічна безпека – вміння діяти у безпечний спосіб, звертатися за допомогою до компетентних осіб (педагогів, шкільного психолога) та підтримувати позитивну атмосферу у класі; самозахист без насильства – навички поведінки, що допомагають учням протистояти булінгу без порушення прав інших осіб.[2]

Антибулінгові тренінги відрізняються від одноразових лекцій тим, що вони спрямовані на формування поведінкових моделей, а не лише на передачу інформації. Цей підхід має чітке психолого-педагогічне обґрунтування: за результатами дослідження українських авторів, тренінги з розвитку соціальних навичок сприяють зниженню рівня булінгу та покращенню міжособистісних взаємин у шкільному середовищі.[4]

У статті «*Bullying Prevention at Schools in Ukraine*» зазначається, що антибулінгові тренінги мають включати інтерактивні методи роботи (рольові ігри, ситуаційні вправи, групові дискусії), що дозволяє учасникам безпосередньо інтегрувати навички ненасильницької поведінки в повсякденну шкільну практику. Така робота допомагає учням набути навичок самоконтролю, розпізнавання ознак булінгу та адекватного реагування на нього, а також сприяє формуванню шкільної культури підтримки та взаємоповаги.[1]

Антибулінгові тренінги також передбачають включення вчителів і батьків до процесу навчання, що сприяє уніфікації підходів до поведінки учнів у школі та поза її межами. Наприклад, рекомендації Міністерства освіти і науки України містять вказівки щодо підготовки педагогів до роботи з учнями в контексті булінгу та використання тренінгових методів для покращення шкільної психологічної безпеки.

Загалом, у межах цього дослідження сутність антибулінгових тренінгів можна окреслити наступним чином: 1. Цільова діяльність, спрямована на формування у школярів позитивних соціальних і комунікативних навичок; 2. Тренінгова модель, що включає інтерактивні вправи, аналіз ситуацій та роботу в групах; 3. Робота з усіма учасниками шкільного середовища – учнями, педагогами та батьками; 4. Профілактичний характер, який передбачає систематичне застосування заходів, а не лише одноразове інформування; 5. Результативність, що проявляється у зниженні проявів булінгу, підвищенні рівня довіри та безпеки у шкільному середовищі [3]. Таким чином, антибулінгові тренінги виступають як цілісна система психолого-педагогічних заходів, що

дозволяють ефективно попереджати прояви булінгу, формувати здорове соціальне середовище та підтримувати психологічну безпеку учнів у школі.

Висновки. Булінг залишається однією з ключових загроз безпечному освітньому середовищу української школи, що потребує системних профілактичних рішень, а не лише реагування на вже наявні випадки насильства. Аналіз сучасних українських досліджень і практичних матеріалів засвідчує, що найбільш ефективним шляхом попередження булінгу є формування соціально-емоційних навичок учнів через інтерактивні освітні підходи. Антибулінгові тренінги можуть виступати ефективним інструментом розвитку емпатії, комунікативної культури, ненасильницької поведінки та відповідальності серед учасників освітнього процесу. Впровадження тренінгових програм сприяє: зниженню рівня агресії у шкільному середовищі; підвищенню психологічної безпеки; формуванню культури підтримки та взаємоповаги. Таким чином, системне впровадження антибулінгових тренінгів у школах є важливою умовою створення безпечного освітнього простору та потребує подальшого наукового обґрунтування і практичної інтеграції в освітній процес.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антибулінгові програми в закладах освіти України : аналітичні матеріали. URL : <https://educationalchallenges.org.ua> (дата звернення: 02.03.2026)
2. Булінг та протидія насильству в закладах освіти : методичні рекомендації. Міністерство освіти і науки України. URL : <https://mon.gov.ua> (дата звернення: 02.03.2026)
3. Запобігання та протидія булінгу (цькуванню) в закладах освіти : інформаційні матеріали. Міністерство освіти і науки України. URL : <https://mon.gov.ua> (дата звернення: 01.03.2026)
4. Preventing bullying through social-emotional learning programmes. UNESCO. URL : <https://unesco.org> (дата звернення: 04.03.2026)
5. Social and emotional learning and school climate. OECD Education Working Papers. URL : <https://oecd.org> (дата звернення: 02.03.2026)

Олена ДЯЧУК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Карина КОВАЛЬ,**
асистентка (БДПУ)

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ АРТТЕХНІК У ФОРМУВАННІ ПОЗИТИВНОГО ТА КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ СТУДЕНТІВ

В умовах сьогодення до здобувачів вищої освіти висувається не лише вимога розширювати професійні компетентності, а й необхідність

дбати про власний психологічний стан, зокрема про формування позитивного світосприйняття та креативного підходу до подолання сучасних викликів. Саме ці якості стають фундаментом для успішної самореалізації. У цьому контексті арттехніки виступають як «живий» та інноваційний інструмент, що дозволяє поєднати мистецтво з психологічним розвитком. Через творчість у тренінговій роботі ми відкриваємо простір для вільного самовираження, де фантазія та емоції стають рушійною силою особистості. Як зазначає О. Мірошніченко: «Арт-технологія – це такий метод, що використовує для навчання, виховання і психокорекції художні прийоми і творчість, такі як малювання, ліплення, музика, фотографія, кінофільми, книги, акторська майстерність, створення історій і багато іншого» [2 : 4].

Окрім того, використання творчості стимулює активізацію мисленнєвої діяльності, що зумовлює зростання інтересу до проблеми розвитку мислення засобами мистецтва в сучасній психологічній науці. Сьогодні це питання посідає вагомe місце як у теоретичних дослідженнях, так і в прикладних розробках. Сучасні наукові праці підтверджують, що тренінги креативності є не просто формою дозвілля, а цілеспрямована робота над розвитком гнучкості мислення та здатності знаходити нестандартні рішення в різних ситуаціях. Актуальність такого підходу засвідчується широким упровадженням артметодів в освітні програми.

У методичних матеріалах з організації тренінгів креативності окреслюються такі цілі: «розвивати пізнавальні і творчі здібності, навички спілкування, сприяти розвитку творчої уяви, допитливості, сміливості та гнучкості мислення» [1]. Соціально-психологічні центри проводять тренінги для студентів із метою формування творчого підходу та розвитку нестандартного мислення [4].

Окрім цього, у сучасній психологічній практиці арттехніки розглядаються як дієвий інструментарій, що через активну творчу діяльність стимулює самовираження та відкриває нові грані самопізнання. Використання таких технік у тренінговій діяльності дозволяє студенту змінити кут зору на звичні речі, що веде до позитивних зрушень у психоемоційному стані та сприяє формуванню гнучкої життєвої стратегії.

Це підтверджує, що арттехнології є універсальним ресурсом, який успішно інтегрується в освітній та розвивальний простір. О. Сорочинська слушно зауважує: «...Арт-технології – це не лише засіб творчого самовираження, а й потужний ресурс ... креативного мислення та здатності до саморефлексії» [3 : 5]. Н. Шевченко та Г. Січевська додають, що робота з образом допомагає краще зрозуміти себе: «...малювання стимулює фантазію, вираження почуттів та розвиток самосвідомості, а також сприяє розвитку проблемного мислення та співпраці [5 : 138].

Таким чином, наукова база дозволяє використовувати арттехніки як ефективний інструмент у тренінговій роботі.

Мета дослідження – дослідити та обґрунтувати теоретико-методологічні засади застосування арттехнік у формуванні позитивного та креативного мислення студентів у межах тренінгової діяльності. Для досягнення поставленої мети нами були використані такі методи: аналіз наукових джерел та навчальної літератури (арттехнології, арттерапія), вивчення методичних розробок тренінгів креативності, психологічна рефлексія та практичний аналіз арттехнік у тренінговій роботі.

У сучасному науковому дискурсі поняття «арттехніка» розглядається як комплекс психолого-педагогічних прийомів, що охоплюють різні види творчої діяльності: образотворчі практики (малювання, ліплення), словесну творчість (створення історій, творче письмо), музичні та театральні форми, творчі ігри, роботу з фотографіями та метафоричними образами тощо. Такі заняття допомагають студентам розкрити креативний потенціал; навчитися мислити позитивно; знайти внутрішні ресурси; розвинути емоційний інтелект.

О. Мірошніченко підкреслює, що: «Спонтанність, креативність та творчість є найважливішими складовими частинами арт-технології» [2 : 9]. О. Сорочинська додає: «Творчість є ефективним психотерапевтичним методом ... воно торкається найкращої, найсвітлішої та найщирішої сторони нашої душі» [3]. Арттерапія, як частина арттехнік, є методом психологічної роботи, який використовується для гармонізації психічного стану людини, розвитку здатності до самовираження та самопізнання через творчість. Отже, арттерапія – це психологічний інструмент, спрямований на внутрішній світ людини, а арттехнології – це дидактичний засіб, що використовується у навчанні для стимулювання сенсорного та креативного розвитку. Обидва підходи можуть взаємодоповнювати одне одного в освітньому процесі [3 : 8].

Ключові аспекти психологічного впливу артметодів: 1. Креативність як гнучкість: спеціальні тренінгові вправи допомагають «розкачати» мислення, роблячи його пластичним. Це дозволяє мозку виходити за межі звичних схем і знаходити нестандартні рішення там, де раніше стояв глухий кут. 2. Механізм «прямого доступу»: арттехніки працюють там, де пасують слова. Вони допомагають оминати внутрішні фільтри та раціоналізацію, даючи можливість виразити складні ідеї чи стани через візуальний образ, символ або метафору. 3. Позитивне програмування: завдяки вправам на кшталт «Щасливий день» або моделюванню майбутнього, студент вчиться перемикати фокус із проблеми на пошук ресурсів, формуючи стійку звичку до оптимістичного погляду на події.

Усе це підтверджує, що арттехнології в тренінгу – це цілісна система. Вона одночасно задіює наші думки (когнітивний аспект), почуття (емоційний) та конкретні дії (діяльнісний), створюючи міцний фундамент

для розвитку особистості студента. Можна впевнено сказати, що арттехніки – це набагато більше, ніж просто малювання чи творчість. Це потужний інструмент для саморозкриття. У безпечному просторі тренінгу студент отримує дозвіл бути собою, експериментувати та помилятися, що є критично важливим для професійного становлення.

Тренінги креативності нерозривно пов'язані з психологією творчості. Використання колажів, метафоричних карт чи ескізів створює особливу атмосферу відкритості. Це допомагає зняти психологічну напругу та внутрішні «блоки», які часто заважають студентам проявляти ініціативу. Зрештою, така робота має подвійний ефект: вона не лише розвиває професійну винахідливість, а й стає для студента джерелом внутрішньої сили, допомагаючи зберігати спокій та ресурсний стан навіть у стресових ситуаціях. Використання арттехнік у тренінгах закладає основу для справжньої креативності, де поєднуються інтелект, мотивація та здатність до дії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ліксютіна Ю. М. Тренінг креативності та розвитку творчих здібностей. 2019. URL : <https://vseosvita.ua/library/trening-kreativnosti-ta-rozvitku-tvorcich-zdibnostej-110108.html> (дата звернення: 21.02.2026).
2. Мірошніченко О. А. Арт-технології : навчально-методичний посібник. Житомир: ТОВ «Видавничий дім Бук-Друк», 2024. 180 с. URL : <https://eprints.zu.edu.ua/41023/1/art-technologies.pdf> (дата звернення: 21.02.2026).
3. Сорочинська О. А. Арт-технології в роботі з дітьми : навчальний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2025. 140 с. URL : <https://eprints.zu.edu.ua/44457/1/1.pdf> (дата звернення: 21.02.2026).
4. Тренінг «Розвиток креативності та творчих здібностей студентів». 18 березня 2025 р. URL : <https://www.chnu.edu.ua/novyny/sotsialno-psykholohichniy-tsentr/treninh-rozvytok-kreatyvnosti-ta-tvorchikh-zdibnostej-studentiv/> (дата звернення: 21.02.2026).
5. Шевченко Н. Ф., Січевська Г. П. Розвиток креативності підлітків арттерапевтичними засобами метафоризації та малюнку. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2025. Т. 36 (75), № 1. С. 138–143. URL : https://www.psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/1_2025/26.pdf (дата звернення: 21.02.2026).

Ліна ЄФІМЕНКО-СТРУК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ольга ФРОЛОВА,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

МОДЕЛЬ ВИКОРИСТАННЯ ФОТОСЕСІЇ ЯК ТРЕНІНГОВОГО МЕТОДУ ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО ОБРАЗУ Я

Проблема формування позитивного образу Я набуває особливої актуальності в умовах сучасного соціального простору, де самооцінка

особистості часто залежить від зовнішнього схвалення, стандартів привабливості та візуальної репрезентації у медіасередовищі. Образ Я є центральним компонентом самосвідомості та визначає рівень самоприйняття, впевненості й психологічного благополуччя. Образ Я – це інтегративна психологічна структура, що включає уявлення людини про себе, власні емоції, здібності, цінності та соціальні ролі і формується під впливом особистісного досвіду та взаємодії з оточенням [1]. У гуманістичній психології підкреслюється значення безумовного прийняття для формування позитивного самоприйняття [3]. Водночас концепція «дзеркального Я» обґрунтовує залежність уявлень про себе від реакцій значущих інших [2].

Ступінь дослідженості проблеми свідчить, що питання Я-концепції та самооцінки достатньо широко представлені у вітчизняній і зарубіжній психології. Однак використання фотографії в психологічній практиці здебільшого розглядається в межах арт-терапії. У зарубіжних дослідженнях започатковано окремий напрям фототерапії, де фотографія виступає інструментом психологічної роботи [4]. Проте процес фотосесії як структурованої тренінгової технології формування позитивного образу Я залишається недостатньо теоретично осмисленим.

Метою тез є теоретичне обґрунтування моделі використання фотосесії як тренінгового методу формування позитивного образу Я. У роботі використано теоретичні методи аналізу, узагальнення та систематизації наукових джерел.

На відміну від арт-терапевтичного підходу, у запропонованій моделі фотосесія розглядається не як створення художнього продукту, а як психотехнологічний процес, що включає емоційне проживання, тілесну усвідомленість, соціальне відображення та рефлексію. Камера в цьому контексті виступає своєрідним психологічним «дзеркалом», яке дозволяє особистості побачити себе в новому ракурсі.

Фотосесія активізує низку психологічних механізмів: механізм соціального відображення через взаємодію з фотографом як значущим Іншим; механізм тілесної інтеграції через усвідомлення пози, руху та міміки; механізм позитивного підкріплення через прийняття власного зображення; механізм рефлексії через аналіз отриманих фотографій. У цьому контексті візуалізація стає засобом інтеграції реального та бажаного образу Я.

Запропонована модель передбачає чотири послідовні етапи. Підготовчий етап спрямований на актуалізацію наявного образу Я та виявлення внутрішніх установок щодо себе. Процесуальний етап охоплює безпосередню фотосесію, у межах якої створюється безпечний простір прийняття та підтримки. Рефлексивний етап передбачає спільний аналіз фотографій, вербалізацію переживань і переосмислення

усталених негативних переконань. Інтеграційний етап спрямований на закріплення позитивних змін та формування нових установок щодо себе.

Авторська позиція полягає в тому, що за умови психологічної структурованості та рефлексивного супроводу фотосесія може виступати ефективним тренінговим методом особистісного зростання, оскільки поєднує візуалізацію, емоційне проживання та міжособистісну взаємодію. Саме процес, а не кінцевий фотопродукт, забезпечує трансформаційний потенціал методу.

Отже, фотосесія у форматі тренінгової роботи розширює інструментарій практичного психолога та створює умови для формування позитивного образу Я через інтеграцію тілесного, емоційного та когнітивного компонентів самосприйняття. Перспективою подальших досліджень є емпірична перевірка ефективності запропонованої моделі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бернс Р. Розвиток Я-концепції та виховання. Київ : Основи, 2004. 376 с.
2. Cooley C. H. Human Nature and the Social Order. New York : Scribner's, 1902. 413 p.
3. Rogers C. A Theory of Therapy, Personality and Interpersonal Relationships. In: *Psychology: A Study of a Science*. Vol. 3. New York : McGraw-Hill, 1959. P. 184–256.
4. Weiser J. PhotoTherapy Techniques: Exploring the Secrets of Personal Snapshots and Family Albums. Vancouver : PhotoTherapy Centre Press, 1993. 210 p.

Олена ЖИЖКА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ганна ЛИСАК,**
старший викладач (БДПУ)

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ПІДЛІТКІВ

Актуальність. Підлітковий вік є періодом інтенсивного когнітивного й особистісного розвитку, коли особистість переходить від конкретного мислення до більш абстрактних, рефлексивних способів осмислення світу. Саме у цей час формується здатність оцінювати інформацію, робити вибір і нести особисту відповідальність за наслідки рішень. В умовах інформаційного перевантаження, соціальних мереж, поширення маніпулятивного контенту критичне мислення стає базовою психічною функцією, пов'язаною із психологічною безпекою підлітка, його стійкістю до тиску однолітків та медіа.

Традиційні репродуктивні методи навчання орієнтують учня насамперед на запам'ятовування, а не на аналіз, порівняння та

аргументацію. Це вступає у суперечність із реальними запитами підлітків покоління Z, які очікують діалогу, співучасті, можливості висловити позицію й перевірити її у взаємодії з іншими [2 : 61]. Тому використання інтерактивних методів навчання набуває статусу не лише дидактичної, а й психологічної необхідності: вони створюють умови для розгортання власного мислення підлітка, для поступового переходу від імпульсивних суджень до виважених, аргументованих висновків.

Ступінь досліджуваності проблеми. Питання зв'язку інтерактивних методів і розвитку критичного мислення вже отримало певне висвітлення у вітчизняній педагогіці й психології. Г. Беленька розглядає інтерактивні методи як умову переходу від пасивного сприймання матеріалу до активного його переосмислення, показуючи, що робота в малих групах, дискусії й аналіз проблемних ситуацій підвищують рівень рефлексивності та аргументованості суджень студентів [1].

О. Дуброва та Т. Сахнюк акцентують на специфіці покоління Z і доводять, що для цієї групи молоді найбільш ефективними є інтерактивні практики, які поєднують елементи гейміфікації, цифрові інструменти та командну роботу; саме вони стимулюють навички аналізу, інтерпретації й перевірки інформації [2]. М. Жумбей, Л. Руснак і Т. Лагодич окреслюють структурні компоненти критичного мислення студентів закладів вищої освіти та підкреслюють роль проблемно орієнтованих завдань у формуванні вміння обґрунтовувати позицію [3].

К. Ковальська, О. Кузьменко та Т. Наumenко досліджують ефективність інтерактивних методів у роботі з учнями середніх класів та описують стратегії їхньої імплементації у шкільну практику, акцентуючи на потребі системного підходу й підготовки вчителів [4]. І. Ніколаєску, Ю. Соловей демонструють, що опанування методології наукових досліджень є дієвим засобом розвитку критичного мислення здобувачів вищої освіти, оскільки вчить їх бачити обмеженість будь-якого твердження і перевіряти його емпірично [5].

Водночас більшість робіт зосереджена або на студентській молоді, або на молодших і середніх школярах. Психологічні особливості саме підлітків як специфічної вікової групи в контексті інтерактивного навчання досліджені фрагментарно. Недостатньо розкрито, які саме психологічні механізми активізуються при використанні інтерактивних методів у цьому віці, як вони пов'язані з розвитком рефлексії, саморегуляції та внутрішньої позиції учня. Це зумовлює актуальність подальших розвідок.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування інтерактивних методів навчання як психологічного засобу розвитку критичного мислення підлітків та окреслення ключових умов їх ефективного застосування у шкільній практиці. Для досягнення мети використано комплекс теоретичних методів: аналіз, синтез, порівняння, групування, узагальнення та систематизація.

Сутність дослідження. Підлітковий вік – це період якісної перебудови мислення, коли відбувається перехід від наочно-образних і конкретно-операційних форм до гіпотетико-дедуктивного мислення, зростає здатність оперувати абстракціями, вибудовувати причинно-наслідкові ланцюжки та передбачати наслідки власних дій. Паралельно формується внутрішня позиція особистості: підліток прагне самостійних суджень, чутливо реагує на несправедливість і намагається аргументувати власну точку зору. Сукупність цих когнітивних та особистісних змін створює природну основу для формування критичного мислення.

У сучасній психологічній науці критичне мислення доцільно розглядати як інтегральну когнітивно-особистісну здатність, що поєднує три взаємопов'язані компоненти: 1) когнітивний компонент – уміння аналізувати, порівнювати, виокремлювати головне, виявляти суперечності та встановлювати логічні зв'язки між фактами; 2) емоційно-вольовий компонент – здатність витримувати невизначеність, приймати інтелектуальний виклик, визнавати помилки й за потреби змінювати позицію під впливом переконливіших аргументів; 3) метакогнітивний компонент – рефлексія власних розумових дій, уміння ставити запитання до власних висновків, усвідомлювати межі власної компетентності та потребу в додатковій інформації [3 : 19].

Розвиток критичного мислення підлітків у навчальному процесі зумовлюється сукупністю взаємопов'язаних психолого-педагогічних умов. По-перше, важливо систематично створювати навчальні ситуації вибору, де учень має зіставити альтернативи й обґрунтувати прийняте рішення. По-друге, необхідно впроваджувати рефлексивні практики, коли після виконання завдання підлітки аналізують, як саме вони міркували, які аргументи брали до уваги і чому відкинули інші варіанти; таке осмислення власних дій безпосередньо підсилює метакогнітивну складову критичного мислення [2 : 64]. По-третє, ключового значення набуває комунікативне середовище: підліток має відчувати, що його думка є значущою, навіть якщо вона не збігається з позицією вчителя чи більшості класу. Повага до альтернативних суджень, культура аргументованої незгоди, розмежування особистості та її поглядів формують безпечний простір, у якому критичне мислення сприймається як цінна риса, а не як загроза [4 : 4-5].

У цьому контексті інтерактивні методи навчання розглядаються як провідний інструмент, що дозволяє перевести зазначені умови в реальну педагогічну практику. Г. Беленька показує, що інтерактивні форми роботи змінюють роль учня з об'єкта впливу на суб'єкта спільної діяльності: він не просто слухає, а вступає у взаємодію, ставить запитання, пропонує рішення [1 : 35-36]. Для підлітка це особливо

важливо, оскільки задовольняє його потребу в автономії та водночас дає можливість випробувати власні судження у безпечному середовищі.

Основною метою інтерактивних методів навчання у розвитку критичного мислення підлітків є створення таких освітніх ситуацій, у яких учень мислить самостійно, співпрацює, веде діалог, аргументує власну позицію та бере відповідальність за висловлені судження. Відповідно, основними завданнями інтерактивних методів постають: стимулювання когнітивної активності, формування навичок аргументації, розвиток уміння бачити проблему з різних точок зору, а також виховання рефлексивного ставлення до власних рішень [1 : 38; 4 : 6].

З огляду на це доцільно виокремити кілька типів інтерактивних методів, що мають найбільший потенціал для розвитку критичного мислення підлітків: 1. *Дискусійні методи* (навчальна дискусія, дебати, круглий стіл) – організація контрольованого когнітивного конфлікту, у межах якого підлітки стикаються з різними позиціями, змушені обґрунтовувати власну думку, розрізняти факт і оцінку, логічний аргумент й емоційний вплив [4 : 7-8]. 2. *Проблемно-ситуативні методи* (кейс-стаді, аналіз життєвих ситуацій) – робота з реальними чи змодельованими випадками, що містять суперечливу інформацію, конфлікт інтересів або моральну дилему; учні виділяють ключові факти, аналізують позиції учасників, прогнозують наслідки рішень, тренуючи навички аналізу, оцінки аргументів та усвідомлення власних ціннісних орієнтацій [3 : 22]. 3. *Рольові та ділові ігри* – прийняття та програвання різних соціальних ролей в умовах обмеженого часу й ресурсів, що допомагає підліткам вийти за межі власної повсякденної перспективи, побачити ситуацію очима іншого, зіставляти різні інтерпретації подій [1 : 41]. 4. *Проектні та дослідницькі методи* – учні формують проблему, добирають джерела, критично оцінюють їхню надійність, збирають і аналізують дані, презентують результати [5 : 22]. 5. *Інтерактивні цифрові інструменти* (онлайн-платформи для спільної роботи, ментальні карти, інтерактивні тести й опитування) – використання цифрових сервісів для організації спільного аналізу даних, порівняння результатів опитувань, виявлення тенденцій [2 : 65].

Основні висновки. Узагальнюючи, критичне мислення підлітків можна розуміти як здатність опрацьовувати інформацію, рефлексувати власні судження та відповідально приймати рішення, що потребує спеціального освітнього середовища. Найбільший потенціал у цьому сенсі мають дискусії, аналіз кейсів, рольові ігри, проекти та навчальні дослідження, доповнені використанням цифрових інструментів, оскільки вони природно поєднують пізнавальну активність, співпрацю й особистісне залучення. Вирішальним чинником при цьому лишається позиція педагога: саме він задає стандарти аргументованої розмови, підтримує безпечну атмосферу для висловлення думок і демонструє на

практиці, що будь-яке твердження підлягає перевірці. За таких умов інтерактивно організоване навчання стає дієвим психологічним засобом виховання підлітка, здатного мислити самостійно та стійко ставитися до зовнішніх інформаційних впливів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беленька Г. В. Інтерактивні методи навчання як засіб розвитку критичного мислення студентів. *Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. 2020. Вип. 16. С. 33-46. URL : <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/32666/> (дата звернення: 06.03.2026)
2. Дуброва О. М., Сахнюк Т. В. Розвиток навичок критичного мислення сучасних студентів – представників покоління Z: інтерактивні практики. *Інноваційна педагогіка*. 2024. Вип. 72. С. 61–66. DOI: 10.32782/2663-6085/2024/72
3. Жумбей М. М., Руснак Л. М., Лагодич Т. С. Формування критичного мислення у студентів закладів вищої освіти. *Академічні студії*. 2024. № 4. С. 17–22. DOI: 10.52726/as.pedagogy/2024.4.3
4. Ковальська К. В., Кузьменко О. Ю., Науменко Т. С. Інтерактивні методи викладання для стимулювання критичного мислення учнів середніх класів в Україні: ефективність та стратегії імплементації. *Академічні візії*. 2024. Вип. 29. С. 1–12. DOI: 10.5281/zenodo.10829053
5. Ніколаєску І. О., Соловей Ю. О. Розвиток критичного мислення здобувачів вищої освіти через освоєння методології наукових досліджень. *Імідж сучасного педагога*. 2025. № 5 (224). С. 21-26. DOI: 10.33272/2522-9729-2025-5(224)-21-26

Вікторія ЗАЄЦЬ,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ольга ФРОЛОВА,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ ТА МОЖЛИВОСТІ ТРЕНІНГУ ВІДПОВІДАЛЬНОГО ВИБОРУ

Підлітковий вік, за визначенням – це час формування стійких форм поведінки, характеру і засобів емоційного реагування, які в подальшому визначають життя дорослої людини, її фізичне і психічне здоров'я. Це час досягнень, набуття знань, умінь, нової соціальної позиції, становлення моральності. Це період створення власної думки, створення якісних новоутворень та трансформації у спілкуванні з дорослими та однолітками.

Розвиток особистості в підлітковому віці характеризується прагненням встановити тісні індивідуальні відносини з однолітками, а також ускладненням внутрішнього світу і формуванням особистісних

властивостей. Саме в підлітковому віці маленька особистість не лише бере активну участь у сприйманні оточення, а і сам реалізує себе в ньому.

Провідними видами діяльності, в підлітковому віці, стають міжособистісне спілкування з дорослими і ровесниками, суспільно корисна праця і навчання, серед яких найбільш значимим для розвитку дитини виявляється повноцінне спілкування. Підлітку важливо відчувати себе дорослим, і вкрай важливо щоб цю дорослість помічали і оцінювали не лише однолітки, а «значимі» для підлітка дорослі. Це період формування власної думки, власної гідності, період сприйняття себе в соціальному середовищі [5 : 14].

У той же час, підлітковий вік відрізняється конфліктністю, характеризується підвищеною збудливістю, нестійкістю емоцій і поведінки, підлітки погано контролюють себе, емоційні й нестабільні. Це віковий період в розвитку особистості найбільш небезпечний для формування девіантної поведінки [3 : 9].

Навчити підлітка робити зважений вибір з урахуванням соціальних норм та цінностей, сформувати в його свідомості розуміння відповідальності за свої дії, слова, вчинки не лише стосовно себе, а і оточуючих, є – ознакою зрілої особистості з розвинутою волею; особистістю, яка може оцінити та прогнозувати наслідки своїх дій та вчинків; запорукою усвідомлення підлітком в дорослому житті себе, як частини соціума; особистістю, яка зважено діє і не менш зважено приймає результати; особистості, яка критично ставиться до вибору та наслідків своїх дій, усвідомлює, прогнозує та мати сміливість відповісти за свій вчинок; особистістю яка вільна обирати, а не підкорятися.

Шляхи та методи формування відповідальності, відповідальної поведінки особистості, які були б сформовані як особливий мотив вчинку людини, принцип її поведінки в соціальному середовищі, – завжди цікавили науковців. Психолого-педагогічний супровід особистісного розвитку підлітків висвітлено в працях І. Беха, Т. Гаєвої, М. Дригус, К. Муздибаєва, М. Савчина, І. Уледової.

З огляду на те, що «дорослість», а значить і формування цінностей, свідомої поведінки в підлітковому віці не є простим «механічним дозріванням» (О. Лідерс), а виступає результатом соціального навчання, формування цінностних орієнтацій, формування у підлітка форми свідомої поведінки, можливості створювати, формувати соціальну поведінку, виражати свою громадську позицію, свою думку, волю, сформувати такі ціннісні риси характеру, які дозволять робити свідомий відповідальний вибір, навчать не підлаштовуватись під натовп – формування у підлітків усвідомленого відповідального вибору, доцільно проводити із застосуванням тренінгу.

Формування у підлітків навичок відповідального вибору за допомогою тренінгу, як методу соціального навчання, обумовлено:

можливістю застосування активних методів навчання, організацією роботи у групах, системністю процесу, спрямованістю, можливістю відпрацювати в процесі роботи певні знання, навички і компетенції учасників тренінгу.

З одного боку, тренінг – це цікаве спілкування, а з іншого – це процес навчання; спосіб формування вмінь та навичок; засіб впливу, який переслідує певні конкретні цілі та дозволяє розширити досвід; це метод спрямований на досягнення мети за певний час; метод який передбачає психологічну взаємодію, як з ведучим так і з учасниками групи, метод, який на нашу думку дозволить не лише побачити через нетривалий проміжок часу результати роботи, реакцію і прийняття групою поведінкових моделей, а і найбільше враховує психологічні особливості сприйняття нового в підлітковому віці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексєєнко Т., Кушнарьова С. Ризикована поведінка. Вінниця : ТОВ «Фірма «Планер»», 2013. 172 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник. Київ : Либідь, 2008. 848 с.
3. Гільбух Ю. З., Киричук О. В. Шкільний клас: як пізнавати й виховувати його душу. Київ : Міжвід. наук.-практ. центр «Психодіагностика й диференційоване навчання», 1994. 208 с.
4. Лях Т., Спірін А., Жуков В. Соціальна профілактика ризикованої поведінки підлітків. Ввічливість. *Humanitas*. 2023. № 1. С. 64–72. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.9>
5. Савчин М. В. Психологія відповідальної поведінки : [монографія]. Івано-Франківськ : Місто-НВ, 2008. 280 с.

Олена ЗВЕРЄВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Тетяна МАКАРОВА,**

к.філол.н., доцент (БДПУ)

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ОСОБИСТОСТІ ПРИ ПЕРЕЖИВАННІ ПОДРУЖНЬОЇ ЗРАДИ

Актуальність дослідження. Сім'я виступає базовим соціальним інститутом, у межах якого відбувається становлення особистості, формування моральних цінностей та забезпечення емоційної рівноваги людини. У сучасних реаліях, зокрема в умовах війни в Україні, сімейні системи зазнають суттєвих випробувань, пов'язаних із соціальною нестабільністю, економічними труднощами, підвищеним рівнем психологічного напруження та вимушеними розлуками внаслідок міграції чи мобілізації.

В останні роки кількість розлучень суттєво зросла, порівняно з довоєнним періодом, причому значна частина таких розривів була зумовлена подружньою зрадою як реакцією на стресові умови та тривалу розлуку партнерів. Подружня зрада, будучи одним із найбільш чинників сімейних взаємин, підриває довіру, емоційну близькість і стабільність шлюбу, часто спричиняючи психологічні кризи, депресивні й тривожні стани та розпад сімей. Її наслідки поширюються не лише на подружжя, а й на дітей, які, спостерігаючи сімейні конфлікти, можуть засвоювати дезадаптивні моделі поведінки, що впливають на їхні майбутні міжособистісні стосунки.

Ступінь досліджуваності проблеми. Феномен подружньої зради активно досліджується в межах сучасної психології з акцентом на її причини, наслідки та гендерні особливості. Українські науковці, зокрема С. Бондар, зосереджують увагу на вивченні результативності сімейного консультування у випадках зради, пропонуючи використання когнітивно-поведінкових методів, зокрема реструктуризації деструктивних переконань і тренінгів ненасильницької комунікації з метою відновлення функціонування родини [2].

Л. Березовська аналізує психологію міжособистісних стосунків у подружжі, наголошуючи на ключовій ролі довіри та ефективної комунікації у запобіганні сімейним кризам. Дослідниця підкреслює, що руйнування довіри внаслідок зради призводить до втрати емоційної близькості та потребує комплексного психологічного супроводу [1].

Т. Титаренко розглядає подружню зраду як чинник життєвої кризи, що спричиняє емоційне виснаження, зниження самооцінки та актуалізує потребу в екзистенційних підходах, зокрема логотерапії, для пошуку сенсу життя після пережитої травми [3].

Значний внесок у дослідження проблеми зробили й зарубіжні науковці. Так, П. Варма та С. Махешварі вивчають переживання провини та жалю після зради, зазначаючи, що жінки частіше демонструють самообвинувальні реакції, тоді як чоловіки схильні до зовнішньої агресії або уникання проблеми. Ф. Фінчем і С. Біч аналізують прощення як психологічний механізм зменшення агресії після зради, пропонуючи моделі конструктивної комунікації, орієнтовані на емпатію та взаєморозуміння. Вони наголошують, що успішність прощення залежить від готовності партнерів до співпраці та їх мотивації зберегти подружні стосунки. Сучасні дослідження поглиблюють розуміння гендерних аспектів проблеми. Зокрема, Т. Като та Н. Окубо розвивають гіпотезу сексуальної уяви, відповідно до якої реакції на зраду зумовлюються не лише біологічною статтю, а й соціокультурними чинниками, такими як статус стосунків (шлюб чи співжиття). Дослідження, проведене в Японії, засвідчило, що жінки частіше реагують депресивними переживаннями на емоційну зраду, тоді як

чоловіки – агресивними реакціями на фізичну невірність [5].

С. Баратіан та колеги акцентують увагу на культурних особливостях, у межах яких чоловіча зрада в патріархальних суспільствах часто нормалізується, проте спричиняє виражений психологічний дистрес у партнерок. Д. Вейгел і М. Шрут досліджують вплив підозр у зраді на рівень тривожності та задоволеності шлюбом, підкреслюючи особливу актуальність цієї проблеми в умовах соціальних криз [4].

Однак, попри значні досягнення у вивченні феномену подружньої зради, низка аспектів залишається недостатньо дослідженою. Зокрема, більшість наукових праць зосереджуються на причинах зради або її загальних наслідках, тоді як порівняльний аналіз емоційних реакцій чоловіків і жінок, рівня їхньої тривожності у групах з досвідом зради та без нього потребує подальшого вивчення.

Мета і методи дослідження. Метою статті є визначення психологічних особливостей переживання подружньої зради у чоловіків і жінок, які мають досвід зради. Для отримання емпіричних даних було застосовано авторське структуроване інтерв'ю, спрямоване на вивчення досвіду подружньої зради, її причин, емоційних реакцій та впливу на сімейні стосунки. Обробка результатів здійснювалася з використанням контент-аналізу відкритих відповідей з метою виокремлення ключових тематичних категорій.

У пілотному дослідженні, проведеному у м. Полтаві у 2026 році, взяли участь 30 дорослих осіб віком від 20 до 50 років (15 чоловіків і 15 жінок), які перебувають або перебували у шлюбі. Усі учасники мали досвід подружньої зради у поточному або попередньому шлюбі. Респонденти надали інформовану згоду на участь у дослідженні.

Сутність досліджуваності проблеми. За результатами аналізу відповідей респондентів було виокремлено низку типових тенденцій щодо причин зради, емоційних реакцій та її впливу на сімейні стосунки чоловіків та жінок дорослого віку (таблиця 1).

Таблиця 1

Типові тенденції у переживанні подружньої зради особами дорослого віку (n=30, у %)

Тенденції		Досліджувані	
		n	%
<i>Досвід та обставини подружньої зради</i>			
1	тривала емоційна дистанція	20	67
2	хронічні конфлікти	7	23
3	ситуативні чинники	3	10
<i>Причини подружньої зради</i>			
1	емоційна незадоволеність шлюбом	18	60
2	особистісні чинники	9	30
3	ситуаційні причини	3	10

<i>Емоційні реакції на зраду</i>			
1	почуття провини, сорому, тривоги	12	40
2	страх втрати сім'ї	12	40
3	амбівалентність переживань	6	20
<i>Вплив зради на сімейні стосунки</i>			
1	суттєві зміни у шлюбних відносинах	20	67
2	поглиблення конфліктів	6	20
3	спроби збереження шлюбу	3	10
4	поштовх до відкритішого спілкування	1	3
<i>Загальна оцінка пережитого досвіду</i>			
1	негативний і травматичний досвід	21	70
2	усвідомлення власних потреб	9	30

Проаналізувавши дані таблиці, можемо говорити про такі тенденції у переживанні подружньої зради, які продемонстрували досліджувані: 1) *Досвід та обставини подружньої зради.* Більшість опитаних (67%) зазначили, що зрада відбувалася в період тривалої емоційної дистанції між партнерами. Частина респондентів (23%) пов'язувала виникнення зради з хронічними конфліктами, браком уваги, підтримки та взаєморозуміння у шлюбі. Менша кількість учасників (10%) вказувала на ситуативні чинники, такі як тривала розлука, професійні переїзди або вплив стресових життєвих подій. 2) *Причини подружньої зради.* Аналіз відповідей дозволив умовно згрупувати причини зради на емоційні, особистісні та ситуаційні. Найчастіше респонденти називали емоційну незадоволеність шлюбом, втрату почуття близькості та потребу в емоційній підтримці (60%). 30% опитаних вказали на особистісні чинники, зокрема зниження самооцінки, потребу у самоствердженні або підтвердженні власної привабливості. Ситуаційні причини (алкоголь, випадкові знайомства, вплив оточення) згадувалися досліджуваними рідше та переважно як додаткові, а не провідні (10%). 3) *Емоційні реакції на зраду.* Більшість респондентів описували зраду як сильну психотравмувальну подію, що супроводжувалася інтенсивними емоційними переживаннями. Найпоширенішими емоційними реакціями були почуття провини, сорому, тривоги (40%), а також страху втрати сім'ї та внутрішнього конфлікту (40%). Частина учасників зазначала амбівалентність переживань – поєднання полегшення від емоційної розрядки та водночас напруження й страху викриття (20%). У відповідях простежувалися гендерні відмінності: так, жінки частіше акцентували на переживаннях провини, тривоги й емоційного виснаження (60%), тоді як чоловіки частіше згадували про страх наслідків та прагнення мінімізувати значущість події (53%). 4) *Вплив зради на сімейні стосунки.* Переважна більшість опитаних (67%) відзначили суттєві зміни у шлюбних відносинах після зради. У частини респондентів (20%) зрада призвела до поглиблення конфліктів, втрати довіри та емоційного відчуження, що завершилося розлученням або фактичним розпадом стосунків. Інша

частина учасників (10%) повідомила про спроби збереження шлюбу, що супроводжувалися тривалими періодами напруження, підвищеної підозрілості та необхідністю переосмислення взаємин. Окремі респонденти (3%) зазначили, що пережита криза стала поштовхом до відкритішого спілкування та зміни стилю взаємодії, однак цей результат розглядався ними як винятковий і вимагав значних психологічних зусиль з обох сторін. 5) *Загальна оцінка пережитого досвіду.* У підсумку більшість учасників (70%) оцінювали досвід подружньої зради як негативний і травматичний, що мав довготривалий вплив на їхній емоційний стан та уявлення про шлюбні стосунки. Водночас частина респондентів (30%) зазначала, що пережитий досвід сприяв усвідомленню власних потреб, меж та цінності емоційної близькості у партнерстві, що вплинуло на подальші стратегії побудови стосунків.

Основні висновки. Отже, подружня зрада у більшості випадків пов'язана з емоційною дистанцією, незадоволеністю шлюбом і браком підтримки, тоді як ситуативні чинники мають другорядне значення. Зрада переживається як психотравмувальна подія, що супроводжується інтенсивними емоційними реакціями, зокрема провинною, тривогою, страхом втрати стосунків та внутрішнім конфліктом. Виявлено певні гендерні відмінності в емоційних реакціях: жінки частіше переживають провинну й емоційне виснаження, чоловіки – страх наслідків і прагнення знецінити подію. Подружня зрада істотно впливає на сімейні стосунки, найчастіше призводячи до втрати довіри, зростання конфліктності та розпаду шлюбу, хоча в окремих випадках може стимулювати переосмислення і зміну взаємин. Загалом досвід подружньої зради здебільшого оцінюється як негативний, однак для деяких дорослих осіб він стає чинником особистісного усвідомлення та перегляду підходів до побудови близьких стосунків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березовська Л. І. Психологія міжособистісних взаємин подружньої пари. *Вісник Національного університету оборони України*. Київ : НУОУ, 2020. Вип. 3 (56). С. 5–13.
2. Бондар С. С. Методологічні засади та зміст комплексної системи сімейного консультування (психокорекції) порушень життєдіяльності родини при адюльтері. *Психологія особистості на сучасному ринку праці*: монографія / за заг. ред. Г. А. Приба, Є. М. Капюжноі. Херсон : ОЛДІ-ГЛЮС, 2020. С. 262–279.
3. Титаренко Т. М. Психологічна допомога особистості в умовах життєвої кризи. *Практична психологія та соціальна робота*. 2017. № 5. С. 3–11.
4. Baratian A., Kimiaei S. A., Kareshki H., Ahmadi K. Explaining disclosed marital infidelity in men based on the inter-systemic model. *Applied Family Therapy Journal*. 2025. Vol. 6 (6). P. 1–13.
5. Kato T., Okubo N. Relationship status and gender-related differences in response to infidelity. *Frontiers in Psychology*. 2023. Vol. 40 (5). P. 1–8.

Олена ІВАЩЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ольга ФРОЛОВА,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДІВ ТРЕНІНГОВОЇ РОБОТИ З ВІДНОВЛЕННЯ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ДРУЖИН ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Актуальність даного дослідження полягає у необхідності розробки ефективних стратегій підтримки та допомоги дружинам військовослужбовців. Розуміння специфіки їхнього психологічного стану дозволить розробити методики щодо покращення психоемоційного стану дружин військовослужбовців в період війни, спрямовані на зменшення рівня стресу, депресії, тривожності та покращення якості життя, підвищення адаптаційних можливостей. Тренінгова робота у цьому напрямку має бути ефективним методом соціально-психологічного впливу для стабілізування психоемоційного стану, його адаптації та подолання стресу [1].

Метою даного дослідження є проведення теоретичного аналізу особливостей психологічного стану дружин військовослужбовців, дослідити найбільш актуальні потреби та здійснити розробку практичних та систематичних тренінгових занять та рекомендацій щодо консультування сімей військовослужбовців в умовах війни. У дослідженні використано методику «Шкала соціальної тривожності SPIN» К. Коннор та ін., «Шкала психологічного стресу» (PSM-25), опитувальник Ч. Спілберга та Ю. Ханіна адаптовану для української вибірки О. Чернякова і І. Васильченко [2]. Вибірка дослідження складалася з 47 жінок дружин військовослужбовців.

Повномасштабна війна в Україні, розпочата російською федерацією у 2022 році завдала непоправної шкоди не лише інфраструктурі та економіці нашої держави, а й психічному здоров'ю мільйонів українців. Особливо гостро відчувають наслідки війни дружини військовослужбовців. Постійна тривога за життя та здоров'я своїх чоловіків, невизначеність майбутнього, почуття самотності та ізоляції – це лише деякі з проблем, з якими вони стикаються. Аналіз даних показує, що дана проблема турбує не тільки українських, а також і зарубіжних дослідників. Вітчизняними науковцями було проведено дослідження серед дружин військовослужбовців, яке показало рівень впливу стресу на респонденток. Розподіл рівнів стресу серед учасників має наступний вигляд (див. рис.1):

Рис. 1. Рівень сприйнятого стресу серед дружин військовослужбовців за Шкалою психологічного стресу (PSM-25)

Результати дослідження рівня стресу серед дружин військовослужбовців показали, що низький рівень мають 14,89% респонденток, середній рівень – 27,66% респонденток, високий рівень – 57,45% респонденток. Отримані дані вказують на те, що дружини військовослужбовців стикаються з високим рівнем стресу. Він може бути зумовлений недостатнім рівнем психологічної підтримки, нестабільністю, невизначеністю.

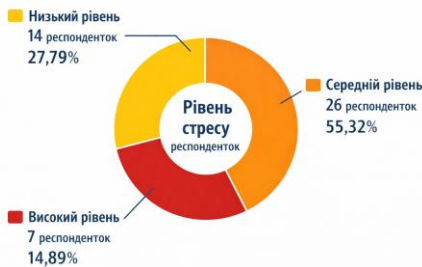

Рис. 2. Рівень сприйнятого стресу серед дружин військовослужбовців за Шкалою соціальної тривожності SPIN

Результати дослідження показали, що низький рівень соціальної тривожності респонденток складає 27,79%, середній – 55,32%, високий рівень – 14,89%. Отримані дані вказують на те, що респондентки з низьким рівнем сприйняття стресу здатні самостійно комунікувати в середовищі, на середньому рівні є певні труднощі у соціальних ситуаціях, високий рівень показує значні труднощі у соціальній адаптації. Таким чином, високий та середній рівні показують труднощі в інтеграції та обмеженні соціальної підтримки. [2]

Основні висновки. Отже дослідження показало, що підвищений рівень стресу дружин військовослужбовців демонструє підвищений рівень соціальної та особистісної тривожності. Отримані результати: високий рівень стресу 57,45%, середній і високий рівні соціальної тривожності

70,21% свідчать про системний характер психологічних труднощів, та необхідність розробки методик психологічної підтримки, включаючи тренінгові розробки. Таким чином отримані емпіричні дані у поєднанні з теоретичними практиками сучасних українських дослідників доводять, що тренінгова робота є ефективним засобом відновлення психоемоційного стану дружин військовослужбовців. Її впровадження має бути системним, комплексним і довготривалим, спрямованим не лише на зниження рівня стресу, а й на формування механізмів адаптації в умовах воєнного часу.

Таким чином, результати дослідження підтверджують необхідність системної тренінгової роботи з дружинами військовослужбовців як ефективного способу зниження рівня стресу та тривожності. Теоретичні положення Н. Дідик щодо організації групової роботи [1 : 101-102] та рекомендації О. Чернякової і І. Васильченко щодо особливостей консультування сімей військовослужбовців в умовах війни [2 : 119-120] показують доцільність комплексної, системної роботи та ресурсно-орієнтованого підходу до психологічної підтримки цієї категорії жінок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дідик Н. Ф. Особливості організації групової психологічної роботи з дружинами військовослужбовців: від соціальної потреби до 14 індивідуального запиту. *Актуальні проблеми психології: Том. XI: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості*. 2019. С. 101–102. URL : <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v11/i19/9.pdf> (дата звернення: 02.02.2026).
2. Чернякова О. В., Васильченко І. С. Особливості психологічного консультування сімей військовослужбовців в умовах війни. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2024. 6. С. 119–120. URL : <https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/702/634> (дата звернення: 04.01.2026).

Олена ІВЛЕВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ганна ЛИСАК,**

старша викладачка (БДПУ)

ВПЛИВ СТИЛІВ КЕРІВНИЦТВА НА ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТАМИ В КОЛЕКТИВІ

Актуальність. У сучасних умовах реформування освітньої та соціально-економічної сфер проблема ефективного управління колективом набуває особливої актуальності. Колектив є складною соціально-психологічною системою, у якій взаємодіють особистості з різними цінностями, професійними інтересами, досвідом та

індивідуальними особливостями. За таких умов виникнення конфліктів є закономірним і природним явищем.

Конфлікти можуть виконувати як конструктивну функцію, сприяючи розвитку організації, уточненню позицій та пошуку оптимальних рішень, так і деструктивну, знижуючи ефективність діяльності та погіршуючи соціально-психологічний клімат. Визначальним чинником, що впливає на характер перебігу конфліктів, виступає стиль керівництва.

Стиль керівництва визначає систему взаємин у колективі, рівень відкритості комунікації, способи прийняття рішень та механізми реагування на проблемні ситуації. Саме тому дослідження впливу стилів керівництва на особливості управління конфліктами має важливе теоретичне і практичне значення.

Ступінь досліджуваності проблеми. Теоретичні основи вивчення стилів керівництва були закладені К. Левінім, який експериментально обґрунтував існування авторитарного, демократичного та ліберального стилів управління. Подальший розвиток теорії лідерства здійснено у працях Р. Лайкерта, що описав системи управління від авторитарної до партисипативної, та Б. Басса, який розмежував трансакційне і трансформаційне лідерство.

Проблематику управління конфліктами фундаментально розробили К. Томас і Р. Кілменн, які виокремили п'ять стратегій поведінки у конфлікті: суперництво, співробітництво, компроміс, уникнення та пристосування. У вітчизняній науці питання психологічної природи конфліктів та їх впливу на ефективність колективу досліджували Л. Долинська і Л. Матяш-Заяць (вивчали теоретичні та практичні підходи до конфліктів різних рівнів і видів), Г. Ложкін і Н. Пов'якель (конфліктологія в управлінні, розробили власну методику оцінки конфліктності особистості) та Л. Карамушка і Т. Дзюба (конфлікти в організаційному контексті).

Водночас комплексний аналіз взаємозалежності між домінуючим стилем керівництва і систематичним вибором конкретних стратегій за моделлю Томаса–Кілменна у вітчизняних освітніх або виробничих колективах залишається недостатньо розробленим, що визначає мету цього дослідження.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування впливу різних стилів керівництва на специфіку управління конфліктами в колективі. Для досягнення поставленої мети використано методи аналізу і синтезу наукових джерел, порівняння підходів до класифікації стилів керівництва, узагальнення теоретичних положень та їх систематизацію.

Сутність дослідження. Розуміння механізмів управління конфліктами неможливе без урахування стилю керівництва як

системоутворювального чинника організаційної психології. Стиль керівництва формує особливий соціально-психологічний клімат колективу, що визначає не лише характер міжособистісних стосунків, а й типові реакції на конфліктні ситуації.

Авторитарний стиль керівництва (за К. Левінім) характеризується централізацією влади, одноосібним прийняттям рішень та мінімальним залученням працівників до обговорення проблем. У конфліктних ситуаціях керівник авторитарного типу тяжіє до стратегії суперництва (домінування) за моделлю Томаса–Кілменна: він прагне досягти власної мети, не враховуючи інтереси протилежної сторони. У короткостроковій перспективі це забезпечує оперативність і чіткість рішень, однак у довгостроковому вимірі призводить до хронічної прихованої напруженості, зниження ініціативності співробітників і нагромадження незадоволеності, яка при першій нагоді виплескується у відкриті деструктивні конфлікти. Характерним є також широке застосування стратегії уникнення підлеглими – через страх покарання за відкрите вираження незгоди.

Демократичний стиль керівництва передбачає колегіальне обговорення рішень, відкриту комунікацію та визнання за кожним членом колективу права на власну позицію. У межах цього стилю конфлікт розглядається не як загроза, а як сигнал про наявну проблему, що потребує вирішення. Керівник демократичного типу системно орієнтується на стратегії співробітництва і компромісу: він стимулює партнерів до пошуку рішення, що враховує інтереси обох сторін. Дослідження Дж. Готтмана (1994) у контексті міжособистісних взаємин підтверджують, що саме співвідношення позитивних і конструктивних взаємодій до деструктивних [5 ; 1] є предиктором стабільності системи – і ця закономірність є дотичною до організаційного контексту. Демократичний стиль формує психологічну безпеку в колективі, що є передумовою відкритого вираження позицій без страху осуду.

Ліберальний стиль відзначається мінімальним управлінським втручанням: керівник делегує повноваження, уникає конфронтацій і не виробляє чітких правил взаємодії. В умовах конфлікту ліберальний керівник найчастіше демонструє стратегію уникнення або пристосування – він ухиляється від прийняття складних рішень або погоджується з позицією сильнішого учасника конфлікту. Наслідком є вакуум влади: у колективі неформально домінують найбільш ініціативні або агресивні особи, а конфлікти вирішуються не конструктивно, а силовим шляхом або затягуються без вирішення, руйнуючи соціально-психологічний клімат.

Важливим теоретичним доповненням є концепція ситуативного лідерства П. Херсі і К. Бланшара, яка застерігає від абсолютизації будь-якого стилю. Ефективний керівник не є «завжди демократичним» або

«завжди авторитарним» – він гнучко адаптує стиль управління залежно від рівня зрілості підлеглих і ступеня складності ситуації. Зокрема, у кризових умовах або при роботі з новими, недосвідченими співробітниками директивний стиль може бути доцільнішим, ніж делегуючий. Так само Б. Басс розмежовує трансакційне лідерство (управління через систему винагород і покарань) і трансформаційне (мотивування через цінності та сенс) – і показує, що в умовах організаційних змін саме трансформаційний стиль забезпечує вищу залученість і нижчий рівень деструктивних конфліктів.

Таким чином, стиль керівництва є не просто управлінським уподобанням, а системним психологічним чинником, що визначає діапазон доступних стратегій поведінки у конфлікті – як для самого керівника, так і для підлеглих. Найбільш конструктивним щодо управління конфліктами залишається демократичний стиль, однак його ефективність є максимальною в умовах зрілого, мотивованого колективу з розвинутою культурою відкритої комунікації.

Основні висновки. Конфлікт є закономірним явищем у житті будь-якого колективу і може виконувати як конструктивну (розвиток, уточнення позицій), так і деструктивну (зниження ефективності, руйнування клімату) функції залежно від способу управління ним. Стиль керівництва є системним психологічним чинником, що формує соціально-психологічний клімат колективу і визначає типовий репертуар стратегій поведінки у конфлікті – як для керівника, так і для підлеглих.

Авторитарний стиль пов'язаний з домінуванням стратегії суперництва та придушення конфлікту, що в короткостроковій перспективі дає швидкий результат, але в довгостроковій – накопичує приховану напруженість і знижує психологічну безпеку в колективі. Ліберальний стиль через ухилення від управлінських рішень формує вакуум влади, у якому конфлікти вирішуються стихійно – через домінування сильніших або тривале уникнення, що руйнує соціально-психологічний клімат. Демократичний стиль забезпечує найбільш конструктивне управління конфліктами через орієнтацію на стратегії співробітництва і компромісу, формування психологічної безпеки та відкритої комунікації.

Абсолютизація будь-якого стилю є методологічною помилкою: згідно з концепцією ситуативного лідерства (Херсі–Бланшар), ефективний керівник гнучко адаптує стиль управління до рівня зрілості колективу та складності конфліктної ситуації.

Перспективою подальших досліджень є проведення емпіричного дослідження у колективах із застосуванням методики Томаса–Кілменна та опитувальника стилів керівництва для встановлення реальних кореляцій між домінуючим стилем управління і переважаючими стратегіями поведінки у конфлікті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Басс Б. Лідерство і управління. Київ : Основи, 2018. 320 с.
2. Лайкерт Р. Нові моделі управління. Київ : Наукова думка, 2016. 240 с
3. Левін К. Динаміка групового життя. Київ : Педагогічна думка, 2017. 210 с.

Юлія КАЛІНЕР,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Тетяна МАКАРОВА**

к.філол.н., доцент (БДПУ)

МЕДІАРЕФЛЕКСІЯ В СИСТЕМІ КОГНІТИВНОГО ЗАХИСТУ ОСОБИСТОСТІ

Медіапростір у сучасному інформаційному суспільстві, виступає вирішальним середовищем формування соціальних уявлень, суспільної думки, ціннісних орієнтацій і моделей поведінки. Медіадискурс дедалі більше впливає на процеси інтерпретації об'єктивної реальності, конструювання колективних уявлень та поширення ідеологічних наративів. Особливої нагальності ця проблема набуває в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій, глобалізації комунікаційних процесів, поширення гібридних інформаційних протистоянь, збільшення ролі соціальних мереж та зростання обсягів інформаційних потоків. За таких умов медіаграмотність стає важливою компетентністю сучасної людини, що передбачає здатність критично аналізувати медійні повідомлення, розпізнавати маніпулятивні стратегії та усвідомлювати соціокультурний контекст комунікації. Водночас ефективне формування медіаграмотності неможливо без розвитку рефлексивності особистості, тобто здатності до усвідомленого аналізу власного мислення, інтерпретаційних стратегій і комунікативного досвіду. Саме взаємодія цих двох феноменів створює передумови для критичного сприйняття медіадискурсу та формування відповідального медіаспоживання.

Проблема впливу медіадискурсу на когнітивні та психологічні процеси людини активно досліджується у межах міждисциплінарних підходів, що поєднують соціальну психологію, медіапсихологію та лінгвістику. Значний внесок у розвиток соціокогнітивного аналізу дискурсу зробив Т. Ван Дейк, який розглядає дискурс як соціальну практику, що формується під впливом когнітивних і соціальних чинників. Учений підкреслює, що інтерпретація медіатекстів відбувається через систему соціальних репрезентацій, або знань, переконань та уявлень, які формуються у процесі соціалізації [1 : 58].

Проблема розвитку медіаграмотності розглядається також у працях дослідників медіаосвіти, де вона визначається як комплекс когнітивних, критичних і рефлексивних навичок, що забезпечують усвідомлене сприйняття медіаконтенту. У сучасній психології все більшої уваги набуває тренінговий підхід до розвитку критичного мислення та рефлексивності, який передбачає використання групових вправ, дискусій і практик аналізу медіатекстів.

Метою дослідження є визначення психологічних механізмів взаємозв'язку між медіаграмотністю та рефлексивністю особистості, а також обґрунтування можливостей їх розвитку за допомогою тренінгових технологій. Для досягнення поставленої мети використовуємо методи теоретичного аналізу наукових джерел, соціокогнітивний підхід до аналізу медіадискурсу, метод критичного дискурс-аналізу для виявлення маніпулятивних стратегій у медіатекстах, психологічний аналіз тренінгових технологій розвитку рефлексивності та критичного мислення. Методологічною основою дослідження виступають психологічні концепції розвитку рефлексивності особистості.

Медіаграмотність у психологічному вимірі розглядається як інтегративна характеристика особистості, що включає когнітивні, критичні та рефлексивні компоненти. Вона передбачає здатність аналізувати джерела інформації, оцінювати достеменність медійних повідомлень, виявляти маніпулятивні стратегії та усвідомлювати психологічні механізми впливу медіа.

Рефлексивність виступає важливим психологічним механізмом, який забезпечує усвідомлення власних інтерпретаційних стратегій і сприяє розвитку критичного мислення. Саме рефлексивність дозволяє індивіду дистанціюватися від безпосереднього емоційного впливу медійних повідомлень і здійснювати їх аналітичне осмислення.

Ефективним інструментом розвитку цих якостей можуть виступати психологічні тренінги медіаграмотності. Такі тренінги передбачають використання інтерактивних методів навчання: аналіз медіатекстів, групові дискусії, рольові ігри, вправи з ідентифікації маніпулятивних технік у медіа та рефлексивні практики. У процесі тренінгової роботи учасники набувають досвіду критичного осмислення інформації, формують навички аргументованої оцінки медіаповідомлень і розвивають здатність до усвідомленого медіаспоживання. Таким чином, тренінгові технології виступають ефективним психологічним інструментом розвитку медіаграмотності та рефлексивності особистості.

Проведений аналіз свідчить, що медіаграмотність і рефлексивність особистості перебувають у взаємозумовлених психологічних відносинах. Рефлексивність забезпечує когнітивну основу для критичного осмислення медіадискурсу, тоді як медіаграмотність формує практичні

навички аналізу інформаційного простору. Психологічні тренінги можуть виступати ефективним засобом розвитку рефлексивних і критичних умінь, необхідних для формування усвідомленого ставлення медіаконтенту. Отже, інтеграція тренінгових методик розвитку рефлексивності та критичного мислення у систему медіаосвіти є перспективним напрямом формування психологічної стійкості до маніпулятивних впливів медіасередовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ван Дейк Т. А. Дискурс і контекст: соціокогнітивний підхід / пер. з англ.: Van Dijk T. A. Discourse and Context: A Sociocognitive Approach. Cambridge : Cambridge University Press, 2008. 282 p.
2. Найдьонова Л. А. Медіапсихологія: основи рефлексивного підходу : навч. посіб. Київ : Міленіум, 2015. 244 с.
3. Волошенюк І. Медіаграмотність та критичне мислення в інформаційному суспільстві. Київ : Академія української преси, Центр вільної преси, 2017. 243 с.

Юлія КАЛІНЕР,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Тетяна МАКАРОВА,**

к.філол.н., доцент (БДПУ)

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МЕДІАГРАМОТНОСТІ ТА РЕФЛЕКСИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ: ТРЕНІНГОВИЙ ПІДХІД

Медіапростір у сучасному інформаційному суспільстві, виступає вирішальним середовищем формування соціальних уявлень, суспільної думки, ціннісних орієнтацій і моделей поведінки. Медіадискурс дедалі більше впливає на процеси інтерпретації об'єктивної реальності, конструювання колективних уявлень та поширення ідеологічних наративів. Особливої нагальності ця проблема набуває в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій, глобалізації комунікаційних процесів, поширення гібридних інформаційних протистоянь, збільшення ролі соціальних мереж та зростання обсягів інформаційних потоків. За таких умов медіаграмотність стає важливою компетентністю сучасної людини, що передбачає здатність критично аналізувати медійні повідомлення, розпізнавати маніпулятивні стратегії та усвідомлювати соціокультурний контекст комунікації. Водночас ефективне формування медіаграмотності неможливо без розвитку рефлексивності особистості, тобто здатності до усвідомленого аналізу власного мислення, інтерпретаційних стратегій і комунікативного досвіду. Саме взаємодія

цих двох феноменів створює передумови для критичного сприйняття медіадискурсу та формування відповідального медіаспоживання.

Проблема впливу медіадискурсу на когнітивні та психологічні процеси людини активно досліджується у межах міждисциплінарних підходів, що поєднують соціальну психологію, медіапсихологію та лінгвістику. Значний внесок у розвиток соціокогнітивного аналізу дискурсу зробив Т. Ван Дейк, який розглядає дискурс як соціальну практику, що формується під впливом когнітивних і соціальних чинників. Учений підкреслює, що інтерпретація медіатекстів відбувається через систему соціальних репрезентацій, або знань, переконань та уявлень, які формуються у процесі соціалізації [3 : 58]

Проблема розвитку медіаграмотності розглядається також у працях дослідників медіаосвіти, де вона визначається як комплекс когнітивних, критичних і рефлексивних навичок, що забезпечують усвідомлене сприйняття медіаконтенту. У сучасній психології все більшої уваги набуває тренінговий підхід до розвитку критичного мислення та рефлексивності, який передбачає використання групових вправ, дискусій і практик психосемантичного аналізу медіатекстів.

Метою дослідження є визначення психологічних механізмів взаємозв'язку між медіаграмотністю та рефлексивністю особистості, а також обґрунтування можливостей їх розвитку за допомогою тренінгових технологій. Для досягнення поставленої мети використовуємо методи теоретичного аналізу наукових джерел, соціокогнітивний підхід до аналізу медіадискурсу, метод критичного дискурс-аналізу для виявлення маніпулятивних стратегій у медіатекстах, психологічний аналіз тренінгових технологій розвитку рефлексивності та критичного мислення. Методологічною основою дослідження виступають психологічні концепції розвитку рефлексивності особистості.

Процедура дослідження взаємозв'язку медіаграмотності та рефлексивності особистості реалізовувалася у три етапи. Дослідна робота проводилася на базі факультету іноземних мов. У дослідженні взяли участь студенти 4 курсу спеціальності «Філологія. Переклад (перша – англійська)». Вибір цієї цільової групи зумовлений високим рівнем їхньої взаємодії з іншомовним медіадискурсом, що потребує розвинених навичок когнітивного захисту та рефлексивного аналізу інформації. На першому етапі, або діагностичному за допомогою А. Карпова було визначено вихідний рівень рефлексивності респондентів та їхню здатність до критичного аналізу медіаконтенту. На другому, формувальному етапі впроваджувалася авторська програма психологічного тренінгу, що включала вправи на деконструкцію маніпулятивних стратегій, а саме: аналіз фейкових повідомлень, рольові ігри «Маніпулятор – Реципієнт», та рефлексивні практики

«Щоденник медіаспоживання». На третьому, контрольному етапі проведено повторну діагностику, яка зафіксувала позитивну динаміку: зростання рефлексивності корелює з підвищенням стійкості до маніпулятивних впливів медіадискурсу. Аналіз результатів впровадження тренінгових технологій засвідчив, що після завершення програми кількість студентів із високим рівнем критичної рефлексії зросла на 30%. Учасники продемонстрували здатність ідентифікувати приховані маніпулятивні маркери в англомовних медіатекстах, які раніше сприймалися ними як нейтральні. Зокрема, було зафіксовано зниження показників емоційної вразливості до фейкових новин та підвищення здатності до раціональної аргументації власної позиції.

Медіаграмотність у психологічному вимірі розглядається як інтегративна характеристика особистості, що включає когнітивні, критичні та рефлексивні компоненти. Вона передбачає здатність аналізувати джерела інформації, оцінювати достовірність медійних повідомлень, виявляти маніпулятивні стратегії та усвідомлювати психологічні механізми впливу медіа. Рефлексивність виступає важливим психологічним механізмом, який забезпечує усвідомлення власних інтерпретаційних стратегій і сприяє розвитку критичного мислення. Саме рефлексивність дозволяє індивіду дистанціюватися від безпосереднього емоційного впливу медійних повідомлень і здійснювати їх аналітичне осмислення.

Ефективним інструментом розвитку цих якостей можуть виступати психологічні тренінги медіаграмотності. Такі тренінги передбачають використання інтерактивних методів навчання: аналіз медіатекстів, групові дискусії, рольові ігри, вправи з ідентифікації маніпулятивних технік у медіа та рефлексивні практики. У процесі тренінгової роботи учасники набувають досвіду критичного осмислення інформації, формують навички аргументованої оцінки медіаповідомлень і розвивають здатність до усвідомленого медіаспоживання.

У ході дослідження на прикладі групи студентів-перекладачів встановлено, що медіаграмотність і рефлексивність особистості перебувають у стані прямої психологічної залежності: вищий рівень усвідомлення власних когнітивних процесів забезпечує ефективніший аналіз медіапотоків. Експериментально підтверджено, що цілеспрямований розвиток рефлексивних умінь через систему психологічних тренінгів дозволяє майбутнім фахівцям ефективніше демонструвати складні маніпулятивні наративи сучасного інформаційного простору. Результати апробації доводять, що підвищення рівня особистісної рефлексії є фундаментом когнітивного захисту, який забезпечує перехід від пасивного споживання контенту до його критичного переосмислення та формування психологічної резистентності до гібридних впливів. Отже, інтеграція тренінгових методик у систему медіаосвіти є пріоритетним напрямом формування

психологічної резистентності особистості до гібридних інформаційних загроз сучасного медіапростору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волошенюк І. Медіаграмотність та критичне мислення в інформаційному суспільстві. Київ : Академія української преси, Центр вільної преси, 2017. 243 с.
2. Найдьонова Л. А. Медіапсихологія: основи рефлексивного підходу : навч. посіб. Київ : Міленіум, 2015. 244 с.
3. Van Dijk T. A. Discourse and Context: A Sociocognitive Approach. Cambridge : Cambridge University Press, 2008. 282 p.

Світлана КАРПЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ольга ФРОЛОВА,**
к.психол.н., доцент (БДПУ)

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТРЕНІНГ НЕНАСИЛЬНИЦЬКОГО СПІЛКУВАННЯ ЯК ЗАСІБ ПІДТРИМКИ ДОРОСЛИХ У ПРОЦЕСІ ПРОЖИВАННЯ ВТРАТИ

Актуальність теми. У сучасних умовах, зумовлених повномасштабною воєнними діями в Україні, досвід втрати набув масштабу колективної травми. Кількість осіб, які стикаються зі смертю близьких, втратою дому чи ідентичності, зросла в геометричній прогресії. Горювання є природною адаптивною реакцією психіки, проте в умовах хронічного стресу воно часто супроводжується деструктивними станами: паралізуючою провиною, самозвинуваченням та соціальною ізоляцією. Традиційні підходи до підтримки нерідко фокусуються на симптоматичі, не враховуючи фундаментальну потребу особистості у побудові нових способів комунікації зі світом та власним «Я». Метод ненасильницького спілкування (ННС) Маршалла Розенберґа [4] пропонує унікальний інструментарій емпатійної взаємодії. Він базується на розпізнаванні універсальних потреб, що є критично важливим для трансформації болю втрати та відновлення психологічної резильєнтності (стійкості) в межах Всеукраїнської програми ментального здоров'я «Ти як?».

Ступінь дослідження проблеми. Феномен втрати детально вивчений у межах класичних підходів: Дж. Боулбі [1] розглядав втрату крізь призму порушення прив'язаності. Дж. Ворден [2] визначив динаміку скорботи через конкретні «завдання горювання». Т. Рандо виокремила фази скорботи та чинники ускладненого горювання. Р. Неймеєр [3] у межах конструктивістського підходу акцентував увагу на реконструкції сенсу як ключовому елементі зцілення.

Водночас, хоча ННС є широко вивчене як інструмент вирішення конфліктів, його потенціал як цілісного тренінгового засобу для підтримки дорослих у скорботі потребує додаткового наукового обґрунтування та систематизації.

Мета дослідження є обґрунтувати теоретико-методологічні засади та розробити програму психологічного тренінгу за методом ненасильницького спілкування, спрямовану на фасилітацію процесу проживання втрати дорослими та превенцію розвитку патологічного (ускладненого) горя та горювання.

Суть дослідження та механізми ННС. Застосування чотирикомпонентного алгоритму ННС (спостереження, почуття, потреби, прохання) дозволяє людині вийти зі стану емоційного затоплення. Коли інтенсивність горя виводить особистість за межі «вікна толерантності», керованого амігдалою (реакції паніки, ступору), перехід до усвідомлення потреб активує роботу лобної кори, повертаючи когнітивний контроль над переживаннями.

Тренінг ННС дозволяє дорослим: Диференціювати почуття: відділяти чисті емоції від «думок-суджень» та когнітивних викривлень, що виникають у стані стресу. Ідентифікувати потреби: усвідомити глибинні цінності (безпека, зв'язок, сенс), які були зачеплені втратою. Трансформувати провину: згідно з М. Розенбергом, провина є наслідком засудження себе; ННС пропонує перейти до «жалоби», де ми оплакуємо нереалізовані потреби, зберігаючи самоспівчуття. Відновити соціальні зв'язки: навчитися екологічно просити про підтримку, уникаючи маніпуляцій, що є життєво важливим для подолання ізоляції [5].

У роботі застосовано такі методи: Теоретичний: аналіз та синтез наукових джерел із танатопсихології та теорії комунікації. Психодіагностичні: *HGRC (Hogan Grief Reaction Checklist)*: оцінка інтенсивності скорботи. *ISLES (Integration of Stressful Life Experiences Scale)*: вивчення здатності до інтеграції втрати у власну життєву історію. *ISS (Index of Social Support)*: вимірювання рівня сприйняття соціальної підтримки. Практичний: метод тренінгу з використанням технік рольових ігор (зокрема, елементи «порожнього стільця»), вправ на саморегуляцію (заземлення) та моделювання емпатійних відповідей, що перегукується з методами поетичної та експресивної терапії.

Узагальнюючі висновки ефективності самопомогі: ННС є дієвим інструментом валідації власного болю, що суттєво знижує ризики розвитку ПТСТР та клінічної депресії. Безпечний простір: Групова тренінгова робота створює середовище прийняття, де травматичний досвід дестигматизується та інтегрується в наратив особистості. Посттравматичне зростання: Оволодіння навичками ННС сприяє переходу від фази виснаження до етапу посттравматичного

зростання, де оновлені цінності стають фундаментом для нових способів взаємодії зі світом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боулбі Дж. Прихильність / пер. з англ. Київ : Наш Формат, 2019. 416 с.
2. Ворден В. Консультування і терапія горя / пер. з англ. Київ : Наш Формат, 2020. 352 с.
3. Неймеер Р. Терапія горя : посібник для неспсихологів / пер. та адапт. В. Зливков, С. Лукомська. Київ, 2021. 259 с.
4. Розенберг М. Б. Ненасильницьке спілкування: мова життя / пер. з англ. Київ : Наш Формат, 2018. 240 с.
5. Сігута О., Располіна І., Грінчук В. Коли людина плаче : посібник для неспсихологів / ГО «Психологічна підтримка та реабілітація «Вільний вибір». Київ, 2024. 191 с.

Юрій КОВАЛЕНКО,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ольга ФРОЛОВА,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВРАЗЛИВИХ ГРУП В УМОВАХ ВІЙНИ: РЕСУРСНИЙ ПІДХІД

Актуальність. В умовах тривалої війни в Україні проблема відновлення ментального здоров'я набуває безпрецедентного масштабу. Традиційна парадигма лікування, зосереджена виключно на редукції симптомів посттравматичного стресового розладу (ПТСР), виявляється недостатньою. Нагальною є потреба у створенні комплексних моделей психологічної реінтеграції, спрямованих на актуалізацію внутрішніх ресурсів особистості. Це вимагає розробки науково обґрунтованих соціально-психологічних тренінгів, які враховують вікові, соціальні та нейробіологічні особливості таких вразливих груп, як діти, ветерани та військові вдови.

Питання впливу бойових дій на психіку та процеси адаптації активно вивчаються у сучасній світовій та вітчизняній науці. Ефективність травмо-фокусованої когнітивно-поведінкової терапії (ТФ-КПТ) та ігрових практик для дітей ґрунтовно досліджено І. Редленером (І. Redlener) [5 : 2]. Специфіку комплексної психосоціальної реабілітації ветеранів та феномен моральної травми проаналізовано у працях І. Клименка [3 : 3]. Потенціал терапії прийняття та відповідальності (АСТ) для роботи з комплексним ПТСР висвітлено С. Абу Мезіед [1 : 68]. Особливості

соціальної ізоляції військових вдів досліджувала А. Джонсон [2 : 12], а терапевтичний вплив анімалотерапії на фізіологічну регуляцію ветеранів – Н. Перрі [4 : 5]. Проте інтеграція цих підходів у єдину тренінгову структуру потребує подальшого обґрунтування.

Мета дослідження полягає в глибокому теоретичному обґрунтуванні методологічних засад та вікових особливостей побудови комплексного соціально-психологічного тренінгу, спрямованого на екологічну реінтеграцію та пошук внутрішніх ресурсів найбільш вразливих цільових груп населення (дітей, вдів, ветеранів). **Методи дослідження:** теоретичний аналіз, синтез, систематизація та узагальнення сучасних психолого-педагогічних та медичних досліджень.

Сутність дослідження. Теоретичний аналіз проблеми засвідчив, що психологічна реінтеграція є багатовимірним процесом відновлення порушених зв'язків особистості із соціумом та самою собою. Як зазначає І. Клименко, для ветеранів перехід до цивільного життя супроводжується втратою військової ідентичності та моральною травмою, що вимагає впровадження комплексних реабілітаційних програм, які поєднують психотерапію та соціальну адаптацію [3 : 4]. Згідно з дослідженнями А. Джонсон, процес горювання у військових вдів часто ускладнюється відчуттям стигматизації та ізоляції; для цієї групи критично важливим ресурсом стає залучення до груп рівних, що сприяє формуванню розуміння та нових сенсів [2 : 15].

Щодо дитячої травми, то, спираючись на дані І. Редленера, з'ясовано, що ранній токсичний стрес порушує нейрокогнітивний розвиток та потребує залучення моделі «мати-дитина». Найефективнішим інструментом тут виступає структурована гра у групі у поєднанні з елементами ТФ-КПТ, що дозволяє дітям безпечно екстерналізувати травматичний досвід та відновити контроль над емоціями [5 : 3].

Визначено, що архітектура ефективного соціально-психологічного тренінгу має базуватися на інтеграції доказових протоколів. Зокрема, дослідження С. Абу Мезієд доводять високу ефективність терапії прийняття та відповідальності (АСТ) для зниження емоційної гіперреактивності та розвитку психологічної гнучкості в осіб із комплексним ПТСР [1 : 75]. Окремим потужним ресурсом тренінгового простору визначено анімалотерапію: результати, отримані Н. Перрі, підтверджують, що групова або індивідуальна взаємодія з тваринами діє як соматичний якір, знижуючи рівень кортизолу та сприяючи встановленню безпечного тактильного контакту, що є життєво необхідним для подолання наслідків бойової травми [4 : 8].

Основні висновки. Отже, теоретико-методологічною основою соціально-психологічного тренінгу для реінтеграції постраждалих від війни має стати екологічний, ресурсно-орієнтований підхід. Синергічне поєднання методів з доведеною клінічною ефективністю

(ТФ-КПТ, АСТ) із залученням інструментів невербальної та тілесної регуляції (гра, анімалотерапія), а також спірання на духовні та соціальні ресурси груп взаємодопомоги, створює оптимальне середовище для зцілення та стійкої адаптації дітей, вдов і ветеранів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Abu Mezyed S., Abed E., Abu Zarga D. Effectiveness of trauma-focused acceptance and commitment therapy in reducing symptoms of complex post-traumatic stress disorder: A mixed single-case study. *Humanities and Social Sciences*. 2025. Vol. 13 (1). P. 67–84. <https://doi.org/10.11648/j.hss.20251301.18>
2. Johnson A. Understanding the evidence base and service provision for social isolation and loneliness among military widows/widowers: A scoping review. *PLOS One*. 2024. Vol. 18 (12). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0294982>
3. Klymenko I., Lobanov S., Zaichykova T., et al. Psychosocial rehabilitation of military personnel with post-traumatic stress disorder. *Salud, Ciencia y Tecnología*. 2025. Vol. 5: 1298. URL : <https://sct.ageditor.ar/index.php/sct/article/view/1298> (accessed: 03.03.2026).
4. Perry N., et al. Veterans train service dogs for other veterans: An animal-assisted intervention for post-traumatic stress disorder. *Human-Animal Interactions*. 2024. <https://doi.org/10.1079/hai.2025.0006>
5. Redlener I., Dudashvili K., Viontsek O., et al. Intervention for psychological trauma in children affected by the war in Ukraine. *JAMA Network Open*. 2025. Vol. 8 (3). e253057. <https://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2025.3057>

Єлизавета КОВАЛЬ,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ірина ЧЕРЕЗОВА,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ В СТАРШОМУ ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ЗДАТНОСТІ ДО ЗДІЙСНЕННЯ ЖИТТЄВОГО ВИБОРУ

Актуальність. Сучасна нестабільна політична, економічна та соціально-психологічна ситуація в країні зумовлює підвищений інтерес до дослідження проблеми ціннісних орієнтацій як важливих складових внутрішньої структури особистості. Це пояснюється тим, що система цінностей визначає спрямованість діяльності людини, впливає на її поведінку, життєві пріоритети та процес прийняття важливих життєвих рішень. Особливого значення дана проблема набуває у старшому юнацькому віці, адже саме в цей період відбувається активне формування світогляду, системи цінностей та життєвих орієнтирів. У цьому контексті формування стійкої системи

ціннісних орієнтацій виступає важливим чинником здійснення життєвого вибору та подальшого особистісного розвитку.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема ціннісних орієнтацій особистості та їхньої ролі у здійсненні життєвого вибору є предметом дослідження в різних галузях наукового знання, зокрема у психології, соціології, філософії та культурології. У психологічній науці значний внесок у вивчення проблеми формування ціннісних орієнтацій та їх впливу на поведінку і життєві рішення особистості зробили сучасні українські вчені, серед яких Е. Алієва, І. Бех, М. Головатий, О. Гріньова, Г. Дубчак, В. Панок, М. Пірен, М. Савчин, П. Таланчук, Т. Титаренко та інші. Вагомий внесок у дослідження проблеми цінностей, особистісного розвитку та життєвого вибору зробили зарубіжні дослідники: G. Allport, A. Adler, S. Freud, E. Fromm, C. Jung, V. Frankl, R. Dahrendorf, M. Rokeach, C. Rogers, E. Spranger.

Метою роботи є теоретичне вивчення ціннісних орієнтацій в старшому юнацькому віці та їх ролі у здійсненні життєвого вибору. **Методи дослідження** – загальнонаукові методи дослідження (аналіз, синтез, систематизація, узагальнення науково-теоретичних та емпіричних даних).

Сутність дослідження. У психологічній науковій літературі існують різні підходи до визначення понять «ціннісні орієнтації» та «життєвий вибір». Ціннісні орієнтації визначаються як суб'єктивно ідеалізоване та мотивоване відображення в психіці людини або соціальної групи системи цінностей на певному етапі історичного розвитку. Вони дозволяють особистості та групі ранжувати об'єкти соціальної дійсності та мотиви поведінки за їх значущістю, виконуючи функцію збуджувальних стимулів для досягнення цілей і регуляторів соціальної поведінки [4].

Аналіз наукових джерел дозволяє виокремити різні підходи до розуміння ціннісних орієнтацій: як систему ціннісних смислів (О. Леонтьєв); як установку особистості на цінності матеріальної або духовної культури (А. Здравомислов, В. Ядов, І. Кон); як регулятор життєдіяльності людини (М. Боришевський, М. Федоренко, G. Allport); як канал трансформації культурних цінностей у стимули практичної поведінки (В. Алексєєва); як спрямованість особистості на цінності (Б. Ананьєв, Т. Бутківська, Є. Яблоков, Л. Божович); як детермінанти прийняття рішень (Ю. Жуков); як стійке переконання у перевазі одного способу поведінки над іншим (М. Rokeach), як типи реакцій людей (E. Spranger) [5].

На сучасному етапі розвитку психологічної науки не існує єдиної класифікації ціннісних орієнтацій, яка б охоплювала всі їхні особливості. Водночас особливої уваги заслуговують класифікації таких дослідників, як В. Сержантов (матеріальні, духовні), Т. Бутковський (вітальні, громадського покликання, міжособистісного визнання; демократичні; партикулярні; трансцендентні), М. Яницький (вітальні, афіліативні, духовні), F. Kluckhohn та F. Strodtbeck (людська

природа, стосунки між людьми і природою, стосунки між людьми, відношення до діяльності, відношення до часу), M. Rokeach (термінальні – цінності-цілі, інструментальні – цінності-засоби), T. Schuyt та M. Vugt (просоціальні, індивідуалістичні та конкурентні). Значний внесок у розробку класифікації ціннісних орієнтацій зробили D. J. Hofstede, H. Ланін, H. Triandis, S. Schwartz та інші [5].

Процес формування ціннісних орієнтацій передбачає два ключові етапи – усвідомлення та реалізацію. Усвідомлення власних ціннісних орієнтацій є передумовою їх практичного застосування, що сприяє розвитку здатності до усвідомленого життєвого вибору та побудови бажаного майбутнього. Роль ціннісних орієнтацій у житті особистості є надзвичайно важливою, оскільки вони мають суттєвий вплив на емоційно-вольову сферу, когнітивні процеси, мотиваційну спрямованість і поведінкові реакції людини, формуючи тим самим загальну життєву стратегію. Це забезпечує не лише рівень суб'єктивного благополуччя особистості, а й якість, змістовність та тривалість життя.

Поняття «вибір» розглядається як вольове зусилля особистості, прояв її свободи волі та активності, що реалізується у здатності обирати між альтернативами. Життєвий вибір розуміється як усвідомлений процес прийняття особистістю ключових рішень щодо власного життєвого шляху, який передбачає оцінку альтернатив та ґрунтується на системі цінностей, ціннісних орієнтаціях, потребах і життєвих цілях [4].

У наукових працях запропоновано кілька підходів до визначення життєвого вибору: як стратегічне рішення, що стимулюється життєвими подіями і визначає напрям саморозвитку (Н. Наумова, В. Панок, Т. Титаренко); як складноорганізовану діяльність з власною мотивацією та операційною структурою, чутливу до внутрішніх і зовнішніх чинників (А. Бандура, Н. Васильєва); як готовність особистості брати на себе відповідальність за наслідки рішень (Ф. Василюк, О. Леонтьєв, В. Роменець).

Старший юнацький вік визначається як період переходу від дитинства до дорослості, критичний для формування цінностей і ціннісних орієнтацій. У цей час молодь здійснює важливі життєві вибори – професійна сфера, соціальні ролі (студент, працівник), вибір партнера, що потребує усвідомлення власних цінностей. Формування ціннісних орієнтацій в даному віковому періоді зумовлює здатність особистості до свідомого життєвого вибору та визначає її життєву стратегію. Також період старшої юності супроводжується кризою ідентичності, під час якої формується цілісне уявлення про себе та своє місце в світі. Ця криза стимулює адаптацію до нових умов, активізує процес усвідомлення цінностей та ціннісних орієнтацій, що є ключовим чинником здатності до свідомого життєвого вибору.

Емпіричні дослідження, зокрема А. Кабиш-Рибалки, підтвердили, що усвідомлення студентами власних ціннісних орієнтацій та самоактуалізація творчого потенціалу є психологічними факторами, що визначають вибір стратегії проектування життєвого шляху (аналогізування, комбінування, реконструювання, спонтанний вибір або універсальна стратегія). Отже, для ефективного вибору життєвої стратегії особистість має усвідомлювати власні ціннісні орієнтації та активно реалізовувати свій творчий потенціал [3].

У дисертаційному дослідженні Е. Алієвої визначено такі психологічні чинники, що обумовлюють здатність особистості до життєвого вибору: розвинене творче мислення, високий рівень розвитку рефлексії, незалежність, зрілість, адаптованість, здатність до ризику, цілеспрямованість, організованість, високий рівень розвитку вольової активності [1].

Таким чином, щоб зробити життєвий вибір, особистості недостатньо лише об'єктивних умов, подій, які обумовлюють необхідність цього вибору. Важливими є фактори внутрішнього, психологічного характеру, які виступають вирішальними у прийнятті рішення (або його уникненні). З огляду на приклад вибору майбутньої професійної сфери, особистість оцінює альтернативи з урахуванням здібностей, досвіду та соціального оточення. Усвідомлення значущості певних цінностей – матеріальних чи духовних, альтруїстичних чи егоїстичних – спрямовує вибір на ту сферу діяльності, що відповідає ціннісним пріоритетам. Отже, ціннісні орієнтації не лише визначають напрямок життєвого вибору, а й забезпечують його узгодженість з внутрішньою системою цінностей, підвищуючи ймовірність особистісного задоволення та самореалізації.

Висновки. Проблема ціннісних орієнтацій та життєвого вибору сучасної молоді є актуальною й значущою у психологічних дослідженнях. Аналіз наукових джерел свідчить, що старший юнацький вік є сенситивним періодом для формування ціннісних орієнтацій, усвідомлення особистих пріоритетів та розвитку здатності до свідомого життєвого вибору. Емпіричні дані підтверджують, що усвідомлення власних цінностей сприяє прийняттю життєво значущих рішень, вибору професійної та соціальної сфери, побудові стратегії особистісного розвитку. Отже, ціннісні орієнтації виступають ключовим механізмом узгодження життєвих рішень з внутрішньою системою цінностей, що забезпечує ефективну самореалізацію та особистісне благополуччя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алієва Е. Ю. Психологічні чинники формування у студентів здатності до самостійного життєвого вибору : дис. ... канд. псих. наук : 19.00.07. Київ, 2017. 257 с.

2. Грінцова О. М. Психологічні особливості становлення ціннісних орієнтацій особистості в пізньому юнацькому віці. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»*. 2018. № 6. С. 9–13.
3. Кабиш-Рибалка А. В. Психологічні фактори вибору стратегій проектування життєвого шляху особистості. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2014. Вип. 2 (21). С. 45–49.
4. Психологічний словник / авт.-уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова; за ред. Н. А. Побірченко. Київ : Науковий світ, 2007. 327 с.
5. Яковлева С. В. Ціннісні орієнтації сучасної молоді : особливості формування та чинники впливу. *Психологія особистості*. 2020. Вип. 2. С. 104–111.

Неля КОЛЯДА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультет психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Катерина САПРАНКОВА,**
асистентка (БДПУ)

ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ПРОФЕСІЙНУ ДЕФОРМАЦІЮ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Проблема емоційного вигорання працівників закладів освіти є однією з найбільш актуальних у сучасній психології та педагогіці. Професійна діяльність педагогів пов'язана з високим рівнем емоційного навантаження, відповідальністю за результати навчання та виховання здобувачів освіти, необхідністю постійної взаємодії з учнями, батьками й колегами. У таких умовах зростає ризик розвитку емоційного виснаження, зниження професійної мотивації та виникнення професійної деформації.

Особливої актуальності ця проблема набула в сучасних умовах трансформації освітньої системи України, дистанційного та змішаного навчання, а також соціально-психологічного напруження, спричиненого воєнним станом. Дослідження українських науковців засвідчують, що значна частина педагогічних працівників відчуває прояви професійного вигорання, що негативно впливає на їх психологічний стан, ефективність професійної діяльності та якість освітнього процесу.

У зв'язку з цим вивчення впливу емоційного вигорання на професійну деформацію працівників закладів освіти набуває особливого наукового та практичного значення. Дослідження цієї проблеми сприятиме розробленню ефективних психологічних і педагогічних заходів профілактики вигорання, підтримці психічного здоров'я педагогів та підвищенню якості освітнього процесу.

Проблема емоційного вигорання та професійної деформації працівників освіти активно досліджується у сучасній психологічній та

педагогічній науці. Значний внесок у вивчення синдрому емоційного вигорання зробили зарубіжні науковці, зокрема К. Маслач та С. Джексон, які розглядали його як стан емоційного виснаження, деперсоналізації та зниження особистісних досягнень.

В українській науковій літературі ця проблема також є предметом численних досліджень. Питання професійного вигорання педагогів, його причин, проявів та наслідків висвітлюють такі сучасні українські науковці, як Л. Карамушка, О. Бондарчук, Н. Гончаренко, С. Максименко, В. Панок та інші. У їхніх працях розглядаються психологічні чинники виникнення емоційного виснаження у педагогічних працівників, особливості впливу професійного середовища на психічний стан педагогів, а також можливості профілактики та подолання синдрому вигорання.

Окремі сучасні дослідження присвячені взаємозв'язку емоційного вигорання з професійною деформацією працівників освіти. У них наголошується, що тривале емоційне напруження, перевантаження та недостатній рівень психологічної підтримки можуть призводити до зміни професійних установок, зниження емпатії, формування формального ставлення до професійних обов'язків і виникнення негативних поведінкових проявів у педагогічній діяльності.

Попри наявність значної кількості наукових праць, питання впливу емоційного вигорання на формування професійної деформації працівників закладів освіти в сучасних соціальних умовах потребує подальшого дослідження та уточнення.

Метою дослідження є теоретичний аналіз проблеми емоційного вигорання працівників закладів освіти та визначення його впливу на формування професійної деформації педагогічних працівників. Для досягнення цієї мети використовуються різноманітні методи. Зокрема, застосовано аналіз та узагальнення сучасної наукової літератури українських учених, що дозволило визначити основні підходи до трактування поняття емоційного вигорання та професійної деформації. Також використано метод порівняння, за допомогою якого проаналізовано різні наукові підходи до вивчення причин, проявів і наслідків професійного вигорання педагогів. Використано метод систематизації та теоретичного узагальнення, що дало можливість визначити взаємозв'язок між емоційним вигоранням та проявами професійної деформації у працівників закладів освіти, а також окреслити основні напрями профілактики цього явища.

А. Галай та Н. Бойко емоційне вигорання працівників закладів освіти розглядають як складний психологічний феномен, що виникає внаслідок тривалого професійного стресу, надмірного емоційного навантаження та високого рівня відповідальності у педагогічній діяльності. Професія педагога належить до професій типу «людина – людина», що передбачає постійну міжособистісну взаємодію, необхідність емоційного

залучення та вирішення значної кількості комунікативних і виховних завдань. Саме тому педагогічна діяльність характеризується підвищеним рівнем психоемоційного напруження і є однією з найбільш схильних до виникнення синдрому емоційного вигорання [1 : 135].

Л. Шевченко у своїх працях емоційне вигорання визначає як синдром емоційного виснаження, деперсоналізації та зниження відчуття професійної ефективності, що формується внаслідок хронічного професійного стресу. Емоційне виснаження проявляється у втраті енергії, постійній втоми та відчутті психологічного спустошення; деперсоналізація — у формальному або відчуженому ставленні до учнів і колег; зниження професійної ефективності — у відчутті безрезультативності власної діяльності та зменшенні професійної мотивації [5].

У педагогічній практиці О. Сахно визначав, що це може проявлятися у зниженні рівня емпатії до учнів, формальному виконанні професійних обов'язків, зростанні дратівливості, професійній апатії та втраті інтересу до педагогічної діяльності. Дослідники підкреслюють, що подібні прояви поступово впливають на професійну поведінку педагога та можуть спричиняти професійну деформацію особистості, яка проявляється у зміні професійних установок, педагогічних цінностей та моделей взаємодії з учнями [4 : 76].

Професійна деформація педагогів може проявлятися у формуванні стереотипних методів роботи, зниженні педагогічної чутливості, авторитарності у спілкуванні, формалізації педагогічної взаємодії та втраті індивідуального підходу до учнів. Т. Збродько зазначає, що подібні зміни негативно впливають не лише на психологічний стан педагога, але й на якість освітнього процесу та ефективність навчально-виховної діяльності [3 : 8].

Як зазначає М. Захарова, окрему увагу сучасні дослідження приділяють впливу нових соціальних умов на розвиток емоційного вигорання педагогів. Зокрема, цифровізація освіти, дистанційні форми навчання, інформаційне перевантаження та необхідність постійної адаптації до нових освітніх технологій значно підвищують рівень психоемоційного навантаження на педагогів. У результаті зростає ризик виникнення хронічної втоми, тривожності та емоційного виснаження. Крім того, сучасні українські дослідження підкреслюють, що воєнний стан і пов'язані з ним соціально-психологічні виклики також істотно впливають на емоційний стан педагогів. Підвищена відповідальність за безпеку учнів, тривожність, нестабільність соціального середовища та постійний стрес значно підсилюють ризик розвитку професійного вигорання серед працівників освіти. Емоційне вигорання є важливим психологічним чинником, який може призводити до професійної деформації працівників закладів освіти. Тривалий вплив професійного

стресу, надмірне емоційне навантаження та складні соціальні умови сприяють формуванню негативних змін у професійній поведінці педагога. Саме тому своєчасна діагностика, профілактика та психологічна підтримка педагогічних працівників є важливою умовою збереження їхнього психічного здоров'я та підвищення ефективності освітнього процесу [2 : 24].

Емоційне вигорання педагогічних працівників є актуальною психологічною проблемою сучасної освіти, що виникає внаслідок хронічного професійного стресу, надмірного емоційного навантаження та високих вимог до педагогічної діяльності. Воно негативно впливає на психоемоційний стан педагога, мотивацію та якість виконання професійних обов'язків. Тривалий вплив факторів професійного стресу призводить до формування професійної деформації, яка проявляється у зміні професійних цінностей, стереотипізації поведінки, формалізації взаємодії з учнями та зниженні педагогічної чутливості.

Таким чином, проявами емоційного вигорання у педагогів є емоційне виснаження, деперсоналізація, зниження професійної ефективності, підвищена дратівливість та професійна апатія. Ці фактори прямо впливають на ефективність освітнього процесу та психічне здоров'я педагогів

Отже, для профілактики емоційного вигорання та професійної деформації необхідне комплексне впровадження заходів: розвиток психологічної стійкості педагогів, організація програм психологічної підтримки, формування сприятливого психологічного клімату в колективі та регулярний моніторинг психоемоційного стану працівників освіти. Своєчасне виявлення ознак емоційного вигорання та впровадження профілактичних заходів сприятиме збереженню психічного здоров'я педагогів, підвищенню ефективності їхньої діяльності та якості освітнього процесу в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галай А. О., Бойко Н. І. Емоційне вигорання педагогічних працівників у сучасному освітньому середовищі. *Habitus*. 2023. № 51. С. 134–138. URL : https://habitus.od.ua/journals/2023/51-2023/51_2023.pdf (дата звернення: 02.03.2026).
2. Захарова М. Я. Емоційне вигорання викладачів в умовах цифрового освітнього середовища: кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «магістр» / наук. керівник І. І. Чиньона. Івано-Франківськ : Херсонський державний університет, 2024. 58 с.
3. Збродько Т. І. Що заважає клієнту почуватися безпечно в процесі психотерапії: пілотажне дослідження. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2024. № 2. С. 5–13. URL : <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/view/1327> (дата звернення: 03.03.2026).

4. Сахно О. В. Особливості емоційного вигорання педагогічних працівників. *Імідж сучасного педагога*. 2025. № 3 (222). С. 75-79. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2025-3\(222\)-75-79](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2025-3(222)-75-79).
5. Шевченко Л. М. Психологічні особливості емоційного вигорання педагогів у сучасних умовах. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2023. № 2. С. 114–118. URL : <https://ekhsuir.kspu.edu/items/ffda5e4b-1d82-4ef9-910c-39fb84045edf> (дата звернення: 08.03.2026).

Аліна КОРИНЕЦЬ,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв
Науковий керівник: **Оксана СТРІЛЬЧУК,**
старша викладачка (БДПУ)

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ УСПІШНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПІСЛЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОМУ ЗАКЛАДІ

Актуальність дослідження зумовлена суттєвими змінами в організації освітнього процесу, спричиненими тривалим дистанційним навчанням. Даний формат навчання суттєво змінив архітектуру міжособистісної взаємодії. Повернення учнів до очного навчання супроводжується «цифровим слідом» – зниженням ментального благополуччя через надмірний екранний час та дефіцитом навичок реального спілкування [5]. Обмеження безпосередньої міжособистісної взаємодії, зниження рівня комунікативної активності та підвищення тривожності негативно вплинули на процес соціалізації здобувачів освіти. В умовах повернення до очного формату актуалізується потреба у створенні спеціальних психологічних умов, що сприятимуть відновленню соціальних зв'язків і гармонійній інтеграції здобувачів освіти в освітнє середовище. Оскільки соціалізація є фундаментом особистісного розвитку, пошук психологічних умов її відновлення є критично важливим для сучасної школи [1].

Ступінь досліджуваності проблеми засвідчує, що питання соціалізації особистості розкрито у працях Л. Виготського, І. Беха, С. Ковальова та інших науковців. Проблеми соціально-емоційного навчання та формування компетентностей в умовах реформування освіти висвітлено в сучасних дослідженнях українських учених. Окремі аспекти впливу дистанційного навчання на психоемоційний стан учнів аналізуються у працях вітчизняних авторів. Проте специфіка «ресоціалізації» учнів після пандемії та воєнних станів у контексті

тренінгової роботи потребує актуальних досліджень щодо подолання бар'єрів «екранної комунікації» та відновлення адаптаційних механізмів [2].

Мета дослідження полягає у визначенні та теоретичному обґрунтуванні психологічних умов, що забезпечують успішну соціалізацію здобувачів освіти після дистанційного навчання в закладі загальної середньої освіти. Для досягнення мети використано такі методи:

1. Теоретичні: аналіз, систематизація та узагальнення наукової літератури з проблем соціалізації особистості та психології тренінгу.
2. Емпіричні (психодіагностичні): Методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонд – для визначення рівня адаптованості, прийняття інших та емоційного комфорту учнів; Шкала соціальної тривожності – для оцінки бар'єрів, що виникли через тривалий екранний час та дефіцит реального спілкування; Методика «Соціометрія» Дж. Морено – для виявлення реальної архітектури міжособистісної взаємодії та статусу учнів у колективі після повернення до очного навчання; Метод психологічного тренінгу: як основний метод інтенсивного психологічного впливу та корекції соціальної тривожності в умовах кризових станів; Методи математичної статистики: Т-критерій Вілкоксона для порівняння показників до і після проведення тренінгу.

Сутність дослідження полягає у визначенні комплексу психологічних умов, серед яких: створення безпечного освітнього середовища; формування позитивного психологічного клімату в учнівському колективі; розвиток комунікативних умінь і навичок співпраці; забезпечення емоційної підтримки та профілактика підвищеної тривожності; активізація партнерської взаємодії між закладом освіти та батьками. Успішна соціалізація після дистанційного навчання розглядається як процес відновлення активної ролі учня в колективі. Ключовою психологічною умовою визначено створення безпечного комунікативного простору через впровадження психологічного тренінгу. Тренінгова робота в умовах кризових станів дозволяє ефективно коригувати соціальну тривожність та відпрацьовувати навички вирішення конфліктів у реальному часі [3]. Важливою умовою є також трансформація ролі педагога від транслятора знань до фасилітатора, що сприяє груповій згуртованості та емоційній підтримці. Доведено, що впровадження інтерактивних методів навчання, групових форм роботи, тренінгових занять і вправ на розвиток емпатії сприяє відновленню соціальної активності учнів.

Основні висновки засвідчують, що успішна соціалізація здобувачів освіти після дистанційного навчання можлива за умови системного психолого-педагогічного супроводу, цілеспрямованого розвитку соціально-емоційних компетентностей та створення атмосфери довіри й підтримки в освітньому середовищі. Ефективність соціалізації залежить від комплексу умов: інтеграції

тренінгових занять в освітній процес, спрямованості на розвиток soft skills та активної взаємодії всіх учасників процесу. Тренінг виступає як метод інтенсивного психологічного впливу, що допомагає подолати наслідки соціальної ізоляції та стабілізувати психоемоційний стан здобувачів освіти. Отримані результати можуть бути використані у практичній діяльності загальноосвітньому закладі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ-Чернівці : Букрек, 2018. 320 с.
2. Коновальчук І. І., Коновальчук П. В. Соціально-психологічна адаптація учнів до освітнього процесу в умовах дистанційного навчання. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2021. Вип. 2 (105). С. 64-74.
3. Панченко В. Ю. Тренінг як метод психологічної допомоги в умовах кризових станів особистості. *Психологія і суспільство*. 2022. № 3. С. 88-102.
4. Bandura A. Social Learning Theory. Englewood Cliffs. NJ : Prentice-Hall, 1977. 247 p.
5. Przybylski A. K., Weinstein N. Digital Screen Time and Pediatric Mental Well-Being. *Psychological Science*. 2017. Vol. 28 (2). P. 204-215.

Анна КОРОЛЬ,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв
Науковий керівник: **Ганна ЛИСАК,**
старша викладачка (БДПУ)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОДРУЖНЬОЇ ВЗАЄМОДІЇ В МОЛОДИХ СІМ'ЯХ В УМОВАХ КРИЗИ

Актуальність. Молода сім'я як динамічна система є найбільш вразливою до дестабілізуючих впливів, оскільки період її становлення збігається з процесами рольової адаптації та психологічного притирання партнерів. В умовах сучасних криз (соціально-економічних, безпекових) традиційні механізми стабілізації стосунків часто виявляються неефективними. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю пошуку нових копінг-стратегій, які б забезпечували резильєнтність подружжя та запобігали деструкції сімейної структури.

Нестабільність соціального середовища, невизначеність майбутнього, зміни у професійній діяльності та підвищений рівень стресу можуть негативно впливати на психологічний стан партнерів і, відповідно, на якість їхніх взаємин. У таких умовах підвищується ризик конфліктності, емоційного віддалення та зниження задоволеності шлюбом.

Водночас кризові періоди можуть виступати не лише фактором дестабілізації, а й стимулом для розвитку подружніх взаємин. За умови ефективної комунікації, взаємної підтримки та готовності до співпраці партнери здатні адаптуватися до нових умов і зміцнювати сімейну систему. Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах сучасних суспільних трансформацій, що супроводжуються підвищеним рівнем соціальної та психологічної напруги.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є виявлення психологічних особливостей подружньої взаємодії в молодих сім'ях в умовах кризи. Вибірку склали 5 пар віком 20–35 років зі стажем подружнього життя до 5 років. Використано такі методи: теоретичний аналіз наукових джерел; психодіагностичне опитування із застосуванням методики, спрямованої на діагностику особливостей подружньої комунікації, задоволеності шлюбом та рівня конфліктності, зокрема Методика визначення рівня конфліктності особистості К. Томаса та методики задоволеності шлюбом – тест-опитувальник задоволеності шлюбом В. Століна; методи математичної статистики для обробки емпіричних даних.

Ступінь досліджуваності проблеми. У дослідженні подружньої взаємодії важливе значення мають також теоретичні підходи сучасної сімейної психології. М. Боуен розглядав сім'ю як емоційну систему, у якій поведінка кожного її члена впливає на функціонування всієї структури. В. Сатір підкреслювала важливість відкритої та щирої комунікації між партнерами як основи психологічно здорових взаємин. Д. Готтман у своїх дослідженнях довів, що стабільність подружніх стосунків значною мірою залежить від співвідношення позитивних і негативних взаємодій між партнерами.

Питання сімейних криз та міжособистісної взаємодії перебувають у центрі уваги багатьох українських дослідників. Зокрема, О. Швець зазначає, що ефективність подолання кризових періодів у подружжі значною мірою визначається сформованістю навичок міжособистісної комунікації, умінням партнерів відкрито висловлювати власні почуття та враховувати потреби один одного. С. Калашнікова наголошує на важливості розвитку соціально-емоційних компетентностей, серед яких особливе місце посідають емпатія, здатність до емоційної підтримки та взаєморозуміння. Проте специфіка взаємодії саме молодих пар в умовах тривалого стресу залишається недостатньо висвітленою.

Психологічна взаємодія в молодій сім'ї в умовах кризи трансформується під впливом високої невизначеності. Дослідження показує, що криза може виступати як руйнівним чинником, так і ресурсом для розвитку. Важливим аспектом є нерозривний зв'язок між ініціативністю одного з партнерів та емоційною відповіддю іншого.

Сутність дослідження. Аналіз результатів дослідження виявив, що пари, які демонструють високу гнучкість сімейних ролей, швидше адаптуються до нових умов. Натомість ригідність установок веде до зростання напруги. Комунікація в таких умовах має базуватися на принципах відкритості та взаємної поваги, що зменшує ризик депресивних станів у партнерів. Розвиток сім'ї відбувається через низку етапів, кожен із яких супроводжується певними змінами у взаєминах між партнерами. Перехід від одного етапу до іншого часто супроводжується кризовими явищами, пов'язаними з необхідністю адаптації до нових умов і перегляду ролей у сім'ї.

Особливо чутливим періодом є початковий етап функціонування молодшої сім'ї. Саме в цей час партнери формують спільну систему цінностей, виробляють правила взаємодії, розподіляють обов'язки та відповідальність. Нерідко очікування кожного з подружжя щодо сімейного життя можуть відрізнятись, що створює передумови для виникнення конфліктів. У кризових умовах ці процеси можуть ускладнюватися під впливом додаткових стресових факторів. Економічні труднощі, соціальні зміни та загальна нестабільність суспільного середовища впливають на емоційний стан партнерів і можуть посилювати напруження у взаєминах.

Важливим аспектом подружньої взаємодії є взаємозалежність емоційних реакцій партнерів. Емоційний стан одного з них часто безпосередньо впливає на психологічний стан іншого, що формує систему емоційного взаємовпливу в сім'ї. У таких умовах підтримка, емпатія та взаєморозуміння стають ключовими чинниками стабільності подружніх відносин. Дослідження показало, що пари, які демонструють гнучкість у розподілі сімейних ролей та готовність до компромісів, легше адаптуються до кризових умов. Натомість ригідність установок або відсутність навичок конструктивної комунікації можуть призводити до загострення конфліктів і зростання емоційної дистанції між партнерами.

Важливу роль у стабілізації подружніх відносин відіграє розвиток навичок конструктивної комунікації. Відкрите обговорення проблем, здатність слухати партнера та проявляти емпатію сприяють формуванню атмосфери довіри та взаємної підтримки. У складних ситуаціях додатковим ресурсом може бути залучення психологічного консультування або сімейної терапії.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання отриманих результатів у діяльності практичних психологів та сімейних консультантів. Узагальнені положення можуть бути використані під час розроблення програм психологічної підтримки молодих сімей та профілактики подружніх конфліктів.

Основні висновки. Результати проведеного теоретичного аналізу дозволяють зробити висновок, що психологічна взаємодія в молодих сім'ях у кризових умовах характеризується трансформацією ціннісних орієнтацій, перерозподілом сімейних ролей та посиленням потреби в емоційній безпеці та взаємній підтримці. Встановлено, що пари з розвиненими навичками конструктивної комунікації та гнучким розподілом ролей демонструють вищий рівень задоволеності шлюбом порівняно з парами з ригідними установками. Ефективне подолання кризи можливе за умови партнерської взаємодії, у якій конфлікт розглядається як спільна задача, а не взаємне звинувачення. Результати обґрунтовують необхідність психологічного супроводу молодих сімей – зокрема, навчання навичкам комунікації та емоційної регуляції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боуен М. Теорія сімейних систем. Київ : Основи, 2018. 304 с.
2. Готтман Дж. Сім принципів щасливого шлюбу. Київ : Наш формат, 2020. 320 с.
3. Ковальов С. Психологія сучасної сім'ї : навч. посіб. Київ : Либідь, 2019. 256 с.
4. Швець О. Психологічні засади міжособистісної комунікації в молодих парах. *Психологія і суспільство*. 2022. № 4. С. 88–95.

Роман КОСТРОМИЦЬКИЙ,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ольга ФРОЛОВА,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

ФОТОГРАФІЯ ЯК АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ У ПОДОЛАННІ НАСЛІДКІВ СТРЕСУ

Актуальність. Сучасна психологічна наука все частіше звертається до невербальних методів терапії, серед яких фотографія посідає особливе місце як інструмент, що поєднує в собі технологічну доступність, глибинну символіку та потужний нейробіологічний вплив. В умовах глобальної нестабільності, збройних конфліктів та хронічного соціального стресу, використання візуальних образів для стабілізації психічного стану стає не просто допоміжним методом, а критично важливою стратегією відновлення цілісності особистості.

Фотографія в цьому контексті виступає не як вид образотворчого мистецтва, орієнтований на естетичний результат, а як складний процес взаємодії між внутрішнім світом суб'єкта та об'єктивною реальністю, що дозволяє екстерналізувати травматичний досвід та реконструювати психологічний ресурс.

Актуальність використання фотографії як арт-терапевтичного інструменту зумовлена критичним рівнем психоемоційної напруги в сучасному суспільстві, особливо в контексті тривалого впливу травматичних подій та війни. Хронічний стрес часто призводить до ускладнень функціонування вербальних центрів мозку, через що традиційна «розмовна» терапія стає менш ефективною, оскільки пацієнтам важко описати свій стан словами. Фототерапія пропонує безпечний невербальний шлях до несвідомого, дозволяючи людині структурувати хаотичні емоції у стабільні візуальні образи та інтегрувати фрагментований травматичний досвід у цілісний життєвий наратив.

Технологічна доступність сучасної фотографії (наявність камер у смартфонах) робить її одним із найбільш інклюзивних засобів самодопомоги та реабілітації. Процес зйомки виступає як форма динамічної медитації, що активує механізми усвідомленості та перемикає увагу з деструктивних думок на безпосереднє сприйняття реальності. Це створює необхідну когнітивну дистанцію, де людина перестає ототожнювати себе з болем і стає спостерігачем, здатним аналізувати та трансформувати свій стан через об'єктив камери.

Робота з візуальними образами сприяє стабілізації, зокрема зниженню відчуття страху. Відновлення психологічного ресурсу відбувається через повернення почуття суб'єктності: обираючи об'єкт зйомки та ракурс, людина знову відчуває контроль над процесом і своїм життям. В умовах України впровадження фототерапевтичних методик у програми реабілітації ветеранів та постраждалих цивільних осіб є стратегічно важливим для забезпечення посттравматичного зростання та соціальної інтеграції нації.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема використання фотографії як терапевтичного інструменту має глибоку та багатоаспектну історію досліджень, що охоплює як класичні психологічні теорії, так і сучасні розвідки. Фундамент напряду заклала Джуді Вайзер, яка обґрунтувала різницю між клінічною практикою та аматорською терапевтичною фотографією. Її праця залишається основним джерелом для вивчення проєктивних властивостей фотографії [4].

Психологічні механізми впливу візуальних образів на стресостійкість детально вивчалися через призму теорії усвідомленості (mindfulness). Питання посттравматичного зростання через фотографію досліджували Х. Праг та Г. Фогель, які довели ефективність методу в соціальній та особистісній реабілітації потерпілих [3].

В Україні напрям перебуває на етапі активного становлення та адаптації до умов воєнного часу. Провідною дослідницею медіа-арттерапії є О. Вознесенська, яка розробила методичні основи використання візуальних засобів для подолання психотравми [1].

Методологічні аспекти та практичні техніки фототерапії в роботі психолога також висвітлені у працях В. Назаревич [2]. Попри наявність ґрунтовних досліджень, вітчизняні вчені зазначають, що наукова база потребує подальшого розвитку.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та аналіз практичної ефективності використання фотографії як арт-терапевтичного інструменту для мінімізації наслідків стресу. Дослідження також спрямоване на визначення ролі візуальних образів у стабілізації психологічного благополуччя особистості, зокрема в контексті реабілітації ветеранів та цивільного населення в Україні. Для досягнення поставленої мети було використано комплекс методів, що охоплюють різні рівні наукового аналізу: систематичний аналіз наукової літератури та баз даних.

Сутність дослідження. Психологічні механізми подолання стресу через візуальні образи активно досліджуються. Стрес, особливо у його хронічній формі викликає глибокі зміни у способу обробки інформації мозком. Травматичні спогади часто зберігаються у вигляді незв'язних фрагментів – візуальних інтрузій, звуків або тілесних відчуттів, які важко інтегрувати в когнітивну структуру особистості. Фотографія пропонує безпечний контейнер для цих фрагментів, дозволяючи перетворити хаотичні внутрішні образи на стабільні зовнішні об'єкти.

Екстерналізація є одним із ключових процесів в арт-терапії. Коли людина створює знімок, що відображає її стан, вона переносить емоцію зсередини назовні. Це створює «безпечну відстань»: людина більше не є самим страхом чи гнівом, вона є спостерігачем, який вивчає зображення страху. Така дистанція дозволяє знизити інтенсивність переживань та розпочати процес осмислення. Більше того, фотографія має властивість об'єктивувати проблему. Якщо в уяві страх може здаватися безмежним, то на знімку він має чіткі межі, що дає відчуття контролю над ним.

Практика фотографування за своєю суттю є формою динамічної медитації. Д. Вайзер справедливо зазначає: «Не має значення, що саме ви фотографуєте – важливо, чому ви це робите... важливо не те, що візуально з'являється на поверхні зображення, а значення, почуття та спогади, які воно викликає» [4 : 120]. Ефективне зниження стресу відбувається за умови поєднання двох факторів: спрямування уваги на поточний момент (моніторинг) та збереження недискримінаційного, відкритого ставлення до цього досвіду (прийняття).

Фотографія активує ці компоненти наступним чином. Процес налаштування кадру вимагає концентрації на деталях – світлі, тіні, текстурі. Це перемикає мозок з режиму румінацій (постійного прокручування негативних думок про минуле чи майбутнє) на безпосереднє сприйняття реальності. Терапевтичний підхід заохочує

фотографувати, без гонитви за художньою досконалістю. Це вчить людину приймати недосконалість світу та власного досвіду, що є фундаментальним для емоційної стійкості.

Поеднання моніторингу уваги з навичками прийняття є необхідною умовою для отримання переваг від практик усвідомленості. Усунення компонента прийняття може нівелювати позитивний ефект від простого спостереження за стресовими факторами. Вплив фотографії на психіку має під собою чітке суспільно-біологічне підґрунтя. В. Назаревич підкреслює: «Фотографія виступає індивідуальною формою кристалізації власного досвіду особистості в матеріальній формі з відображенням актуальних емоцій, переживань, бажань та потреб, установок та цінностей...» [2 : 34].

Творча діяльність активує альтернативні шляхи обробки емоцій, особливо в тих випадках, коли традиційна вербальна терапія виявляється неефективною через блокування мовних центрів під час травми. Дослідження Г. Праг та Г. Фогеля доповнює ці думки висновком про те, що терапевтична фотографія покращує «сприйняття себе та своєї ролі в спільноті», створюючи умови для «посттравматичного зростання» [3 : 38].

Окрему роль відіграє взаємодія з світлом. Ранкова експозиція яскравим світлом (світлотерапія) покращує здатність знижувати реактивність центру страху в мозку у пацієнтів з травматичним стресом. Акт свідомого спостереження за світлом під час зйомки (наприклад, пошук «золотої години» або гри світлотіні) може мати подібний стабілізуючий вплив на циркадні ритми та емоційне регулювання.

Основні висновки. Фотографія як арт-терапевтичний інструмент демонструє високу ефективність у подоланні наслідків стресу завдяки своїй здатності поєднувати когнітивну обробку з емоційним вивільненням та фізичною дією. Вона дозволяє екстерналізувати травму, перетворюючи негативні спогади на керовані об'єкти. Відновити психологічний ресурс, через механізми агентності, творчості та самоефективності. Забезпечити соціальну інтеграцію, створюючи простір для діалогу та розуміння.

Фотографія – це не просто спосіб зафіксувати реальність, це спосіб її переосмислити, зцілити та відбудувати заново. Для покращення ментального здоров'я рекомендується інтегрувати елементи фототерапії у стандартні алгоритми роботи з депресією, особливо для пацієнтів з низьким рівнем вербалізації. Державна підтримка таких ініціатив в Україні є необхідною умовою для створення стійкої системи психологічної реабілітації нації в довгостроковій перспективі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вознесенська О. Л. Медіа-арттерапія як засіб подолання наслідків і профілактики психотравми : практ. посіб. Київ : ФОП Назаренко Т.В., 2020. 124 с.

2. Назаревич В. Я АРТ : практ. посіб. із саморегуляції засобами мистецтва. Київ : ПРИНТХАУЗ, 2020. 180 с.
3. Prag H., Vogel G. Therapeutic photography : fostering posttraumatic growth in Shan adolescent refugees in northern Thailand. *Intervention*. 2013. 11 (1). P. 37–51.
4. Weiser J. PhotoTherapy Techniques: Exploring the Secrets of Personal Snapshots and Family Albums. 2nd ed. Vancouver : PhotoTherapy Centre Press, 1999. 416 p.

Анастасія КОСТЮК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Тетяна МАКАРОВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ОСОБЛИВОСТІ СИНДРОМУ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ СЕРЕД УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Актуальність. Професійне вигорання є однією з найпоширеніших проблем психічного благополуччя в освітньому середовищі, оскільки діяльність учасників освітнього процесу характеризується високою емоційною залученістю, постійною міжособистісною взаємодією, відповідальністю за результати навчання та необхідністю одночасного виконання педагогічних, організаційних і комунікативних ролей. Сучасні виклики (інтенсифікація праці, цифрове навантаження, воєнні та соціальні стресори, змішані формати навчання, дефіцит ресурсів і часу) підсилюють ризики хронічного стресу, що може призводити до вигорання як у педагогів, так і в інших учасників освітнього процесу (адміністрації, асистентів, психологів, здобувачів освіти та батьків, залучених до освітньої взаємодії). Професійне вигорання розглядається як професійний феномен, пов'язаний із робочим стресом, який не було успішно подолано, що відображено в міжнародних підходах до класифікації та опису цього явища [4]. Отже, актуальним є науково обґрунтований опис особливостей синдрому вигорання саме в освітньому контексті, його проявів, чинників і напрямів профілактики.

Ступінь досліджуваності проблеми. Класичні наукові підходи до вигорання сформовані в працях С. Maslach та співавт., які описали вигорання як синдром, що включає емоційне виснаження, деперсоналізацію/цинізм і зниження професійних досягнень [1]. Розвиток теорії підтримали моделі організаційної психології, зокрема модель «вимоги–ресурси» (Job Demands–Resources model) E. Demerouti, A. Bakker та ін., яка пояснює вигорання як результат дисбалансу між робочими вимогами та доступними ресурсами [2]. У сфері освіти вивчаються як

загальні закономірності вигорання педагогів, так і специфічні фактори ризику (конфлікт ролей, емоційна праця, поведінкові труднощі учнів, тиск очікувань, взаємодія з батьками, адміністративні вимоги), а також відмінності в проявах вигорання залежно від посади, стажу та умов організації праці [1–3]. Додатково, міжнародні документи фіксують вигорання як феномен, що потребує уваги в системах охорони праці та психічного здоров'я, підкреслюючи його зв'язок із робочим контекстом [4].

Мета і методи дослідження. Мета тез – визначити особливості синдрому професійного вигорання серед учасників освітнього процесу, окреслити типові прояви, основні чинники ризику та ресурси профілактики в освітньому середовищі. Застосовано теоретичні методи: аналіз і узагальнення наукових джерел щодо концепцій вигорання [1], порівняльний аналіз моделей пояснення вигорання (зокрема JD-R) [2], контент-аналіз сучасних підходів до вимірювання та профілактики вигорання в професіях допомоги, включаючи освіту [3; 5], систематизація факторів ризику та захисних факторів в освітньому контексті.

Сутність дослідження. Професійне вигорання в освітньому середовищі доцільно розглядати як багатокомпонентний синдром, що формується поступово під впливом тривалого стресу й перевантажень у межах професійних ролей. У класичній трикомпонентній моделі С. Maslach вигорання проявляється насамперед емоційним виснаженням (відчуття «спустошеності», втоми, зниження енергії), деперсоналізацією або цинічним ставленням до інших учасників взаємодії (емоційна відстороненість, знеособлення контактів) і редукцією професійних досягнень (відчуття неефективності та зниження віри у власну компетентність) [1]. В освітньому процесі ці прояви мають низку характерних ознак. Емоційне виснаження у педагогів часто супроводжується зниженням емпатійної включеності, дратівливістю та труднощами в саморегуляції; у адміністративного персоналу – відчуттям «нескінченної відповідальності» та когнітивним перевантаженням; у здобувачів освіти – стійкою втомою, апатією та знеціненням навчальної мотивації, що функціонально наближається до навчального (академічного) вигорання. Деперсоналізація/цинізм у освітньому середовищі може проявлятися як формалізація взаємодії, різке зниження доброзичливості, уникання контактів або «професійна холодність», що погіршує психологічний клімат і якість комунікації «педагог–учень–батьки». Редукція професійних досягнень в освітньому процесі особливо небезпечна тим, що призводить до втрати смислу діяльності, зниження якості педагогічних рішень, зменшення готовності до інновацій і професійного розвитку.

Модель «вимоги–ресурси» (JD-R) дозволяє конкретизувати причини вигорання в освіті: високі вимоги (велике навантаження, дефіцит часу, емоційна праця, конфліктні ситуації, багатозадачність, контроль і звітність)

при недостатніх ресурсах (підтримка керівництва, автономія, справедливість, можливості відновлення, методична допомога, матеріальні ресурси) підвищують ризик виснаження та цинізму [2]. З огляду на це «особливості» вигорання серед учасників освітнього процесу визначаються не лише індивідуальними рисами, а й організаційним контекстом: стилем управління, культурою підтримки, якістю комунікації, чіткістю ролей і правил, доступністю психологічної допомоги. Важливо, що вигорання має системний ефект: погіршує взаємини в колективі, підсилює конфліктність, збільшує плинність кадрів, знижує якість освітніх послуг і може негативно впливати на психологічне благополуччя дітей. У міжнародних підходах наголошується, що вигорання стосується робочого контексту і вимагає як індивідуальних стратегій самодопомоги, так і організаційних змін (профілактика на рівні середовища) [4].

Профілактика вигорання в освіті має бути багаторівневою. На індивідуальному рівні ефективними є розвиток навичок саморегуляції, гігієни праці й відновлення, емоційної компетентності та стрес-менеджменту; на рівні команди – підтримувальні практики взаємодії, супервізії, наставництва та конструктивна комунікація; на організаційному рівні – оптимізація навантаження, зменшення надлишкової звітності, чіткий розподіл ролей, підвищення автономії, справедливі управлінські рішення та доступ до психологічної допомоги [2; 3; 5]. У такий спосіб профілактика стає частиною культури закладу освіти, а не разовими «антистрес-заходами».

Основні висновки. Професійне вигорання серед учасників освітнього процесу є багатокомпонентним синдромом, що проявляється емоційним виснаженням, цинізмом/деперсоналізацією та зниженням відчуття професійної ефективності [1]. Його особливості в освіті зумовлені високою емоційною працею, інтенсивною комунікацією, багатозадачністю та підвищеною відповідальністю, а також організаційними умовами функціонування закладу. Модель JD-R показує, що ключовим механізмом вигорання виступає дисбаланс між вимогами та ресурсами, тому профілактика має поєднувати індивідуальні навички відновлення із системними управлінськими рішеннями, які підсилюють ресурси та знижують надмірні вимоги [2]. Визнання вигорання як феномену, пов'язаного з робочим стресом, актуалізує потребу інституційних програм підтримки психічного благополуччя в освітніх закладах [4]. Перспективним напрямом є розроблення локальних протоколів раннього виявлення вигорання та комплексних програм профілактики для різних груп учасників освітнього процесу з урахуванням їхніх ролей і навантаження [3; 5].

ЛІТЕРАТУРА

1. Bakker A. B., Demerouti E. The Job Demands-Resources model: state of the art. *Journal of Managerial Psychology*. 2007. Vol. 22, № 3. P. 309–328.

2. Demerouti E., Bakker A. B., Nachreiner F., Schaufeli W. B. The job demands-resources model of burnout. *Journal of Applied Psychology*. 2001. Vol. 86, № 3. P. 499–512.
3. Maslach C., Jackson S. E., Leiter M. P. Maslach Burnout Inventory Manual. 3rd ed. Palo Alto, CA : Consulting Psychologists Press, 1996.
4. Schaufeli W. B., Leiter M. P., Maslach C. Burnout: 35 years of research and practice. *Career Development International*. 2009. Vol. 14, № 3. P. 204–220.
5. World Health Organization. International Classification of Diseases 11th Revision (ICD-11): Burn-out as an occupational phenomenon. URL : <https://icd.who.int/> (дата звернення: 08.02.2026).

Олена КРИВОНОС,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Катерина САПРАНКОВА,**
асистентка (БДПУ)

ЗМІСТ, СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ТА ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПСИХОЛОГІЧНОГО ФЕНОМЕНУ

У сучасних умовах тривалих соціально економічних та воєнних викликів проблема стресостійкості виходить за межі суто теоретичного інтересу і перетворюється на ключовий чинник збереження психічного здоров'я, професійної дієздатності та життєвої активності людини. Хронічна невизначеність, інформаційне перенасичення, загроза втрати роботи, вимушена міграція та соціальні зміни створюють ситуації, у яких питання не лише інтенсивності стресу, а насамперед здатності особистості адаптуватися до нього без деструктивних наслідків стає принциповим.

Ступінь дослідженості стресостійкості в українській психологічній науці поступово зростає. Так, О. Когут пропонує концепт системно інтегративної стресостійкості та матрицю її розвитку, що поєднує різні рівні психічної організації особистості і дозволяє описати переходи від базових реакцій до усвідомлених стратегій подолання труднощів [1]. М. Масловська та В. Гаврилькевич здійснили детальний теоретичний огляд зарубіжних і вітчизняних підходів, показавши багатовимірність цього феномену та відмінності між поняттями стресостійкості, резиліентності, життєстійкості [2]. О. Овчаренко розглядає стрес у контексті класичних і сучасних моделей, аналізує механізми виникнення стресових розладів і торкається питання ресурсів, які дозволяють пом'якшити їх вплив [3]. Л. Смольська наголошує на взаємозв'язку стресостійкості та життєстійкості, обґрунтовуючи креативну модель їх формування в умовах суспільної турбулентності [5]. Н. Слободяник

розкриває стресостійкість як психологічний ресурс особистості в ситуації змін, акцентуючи на її ролі в збереженні суб'єктності та здатності до конструктивних рішень [4]. Попри наявність значної кількості праць, проблема цілісного опису психологічних особливостей стресостійкості, з'ясування її механізмів формування в єдиній концептуальній рамці досі залишається актуальною.

Метою дослідження є теоретичний аналіз стресостійкості як інтегральної психологічної характеристики особистості з акцентом на її змісті, структурній організації та можливих шляхах формування. Для досягнення цієї мети використано комплекс теоретичних методів психологічного дослідження: аналіз і синтез наукових джерел, порівняння різних концепцій, узагальнення та систематизацію підходів, елементи структурно-функціонального аналізу, що дозволяє розглядати стресостійкість як цілісну систему взаємопов'язаних компонентів.

Стрес є невід'ємною складовою життя людини, яка постійно змушена адаптуватися до змін середовища й долати виклики. Г. Сельє ще у 1936 р. описав стрес як універсальну реакцію організму на зовнішні та внутрішні подразники, що потребують адаптації, а Р. Лазарус показав, що він зумовлений суб'єктивною когнітивною оцінкою подій як загрози, шкоди чи виклику та аналізом власних ресурсів для їх подолання [3 : 13].

Сучасна психологічна наука розглядає стрес як комплексний психофізіологічний стан, що виникає у відповідь на значущі життєві події, супроводжується активацією нейрохімічних, когнітивних та емоційних механізмів і пов'язаний із необхідністю перегляду способів взаємодії зі середовищем [2 : 211]. О. Овчаренко підкреслює, що стрес не зводиться до суто деструктивного явища, оскільки здатний виконувати адаптивну функцію, мобілізуючи ресурси організму і психіки для подолання труднощів [3 : 12]. У праці Л. Смольської стрес трактується як можливий пусковий механізм розвитку життєстійкості та стресостійкості: за умови наявності внутрішніх і зовнішніх ресурсів він сприяє формуванню більш зрілих стратегій подолання і посиленню суб'єктності особистості в ситуації змін [5 : 114]. У такому ракурсі саме стресостійкість постає тим психологічним утворенням, яке задає вектор переживання стресу: вона може мінімізувати ризик дезадаптації та водночас забезпечити використання стресових ситуацій як можливостей для розвитку, розширення репертуару копінг-стратегій і підвищення автономності особистості.

З огляду на це О. Овчаренко наголошує, що стресові реакції самі по собі є природною відповіддю організму на загрозу чи виклик, а патологічного характеру вони набувають тоді, коли вичерпуються адаптаційні можливості людини [3 : 19]. Тому стресостійкість доцільно розуміти не як відсутність стресу, а як здатність особистості зберігати відносну стабільність функціонування, контролювати власну поведінку та

емоційний стан, гнучко перебудовувати способи взаємодії зі середовищем і залучати наявні та нові ресурси для подолання труднощів [2 : 216].

У сучасних концепціях стресостійкість розглядається як багатовимірне психологічне утворення, яке включає когнітивний, емоційно-вольовий, поведінковий та ціннісно-смысловий компоненти [2 : 218]. У когнітивному вимірі стресостійка особистість характеризується здатністю гнучко інтерпретувати події, відрізняти реальні загрози від суб'єктивних перебільшень, формулювати реалістичні цілі та зберігати критичність мислення навіть за умов високого напруження. Емоційно-вольовий компонент виявляється у вмінні витримувати тривалий стресовий тиск, регулювати інтенсивність емоцій, а також у готовності діяти послідовно й наполегливо попри невизначеність і труднощі [2 : 219].

Поведінковий вимір стресостійкості пов'язаний насамперед із наявністю розгорнутого спектра конструктивних копінг-стратегій, що дають змогу людині обирати адекватні способи реагування на стресові ситуації залежно від їх інтенсивності. Ціннісно-смысловий компонент відображає здатність надавати подіям особистісного сенсу, бачити в кризових ситуаціях не лише загрозу, а й потенціал для розвитку, перегляду життєвих пріоритетів і зміцнення внутрішньої позиції. У наукових дослідженнях підкреслюється, що стресостійкість тісно пов'язана з життєстійкістю та внутрішніми смислами особистості, які сприяють збереженню психологічної цілісності в умовах змін [4 : 93].

У структурному плані доцільно спиратися на системну модель стресостійкості, запропоновану О. Когут. Дослідниця виокремлює кілька взаємопов'язаних рівнів: фізіологічний, емоційний, когнітивний, поведінковий і смысловий, показуючи, що порушення на будь-якому з них може послаблювати загальну здатність до подолання стресу [1 : 111]. Це дає підстави розглядати стресостійкість як динамічну систему, що розвивається упродовж життя та є чутливою до соціальних і культурних умов.

Особливу увагу в сучасних дослідженнях приділяють шляхам формування стресостійкості. З одного боку, наголошується на ролі базових особистісних характеристик життєстійкості, гнучкості мислення, оптимізму, самоефективності [2 : 220]. З іншого боку, підкреслюється значення цілеспрямованих психолого педагогічних програм, тренінгів, профілактичних заходів, здатних підсилювати наявні ресурси та розширювати репертуар копінг стратегій. Л. Смольська пропонує креативну модель формування стресостійкості і життєстійкості, що передбачає поєднання розвитку особистісної рефлексії, творчого підходу до вирішення проблем і опори на соціальну підтримку [5 : 116].

Н. Слободяник розглядає стресостійкість у контексті ситуацій змін і трансформацій, що особливо актуально для сучасних українських реалій. На її думку, формування стресостійкості потребує не лише

тренування навичок саморегуляції, а й роботи з ціннісно-смісловою сферою, розвитком здатності приймати зміни, інтегрувати новий досвід у цілісну життєву історію [4 : 94]. Це означає, що психологічна підтримка має бути спрямована на допомогу людині в осмисленні власного шляху, віднайденні особистісних опор і ресурсів.

Одним із важливих напрямів формування стресостійкості є оволодіння конструктивними копінг-стратегіями. Застосування технік релаксації, дихальних вправ, навичок когнітивної переоцінки ситуацій і чіткого планування дій сприяє зниженню суб'єктивної напруги та посиленню відчуття контролю над подіями [3 : 20]. У поєднанні з розвитком соціальної підтримки та участю в групових формах роботи, у межах яких людина може поділитися власними переживаннями й отримати підтвердження наявності особистісних ресурсів, це створює умови для зміцнення стресостійкості на поведінковому рівні [4 : 95].

Суттєву роль відіграє й освітнє середовище. У наукових дослідженнях зазначається, що системна психологічна освіта, яка включає елементи психоедукації про природу стресу, розвиток навичок емоційної грамотності та проблемно орієнтовані завдання, сприяє формуванню більш зрілих уявлень про себе та власні можливості подолання труднощів [2 : 221]. Отже, стресостійкість формується як результат включеності людини в певні культурно-освітні практики.

Підсумовуючи, стресостійкість особистості доцільно розуміти як інтегральну психологічну властивість, що забезпечує відносну стабільність функціонування в умовах стресу завдяки узгодженій роботі когнітивних, емоційно-вольових, поведінкових і ціннісно-сміслових компонентів. Її зміст полягає у здатності усвідомлювати власні переживання, реалістично інтерпретувати події, обирати конструктивні стратегії подолання та зберігати почуття суб'єктності. Формування стресостійкості передбачає розвиток особистісних ресурсів, опанування ефективних копінг-стратегій, роботу з ціннісно-смісловою сферою та опору на підтримувальне соціальне й освітнє середовище. За сучасних соціальних і воєнних викликів вона постає як необхідна умова збереження психічного здоров'я та життєвої активності людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Когут О. О. Матриця розвитку стресостійкості особистості. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2021. № 12. С. 108-113. DOI: 10.25264/2415-7384-2021-12-108-113
2. Масловська М., Гаврилькевич В. Теоретичний огляд концепції стресостійкості. *Psychology Travelogs*. 2024. № 4. С. 210-221. DOI: <https://doi.org/10.31891/PT-2024-4-20>
3. Овчаренко О. Ю. Психологія стресу та стресових розладів: навч. посіб. Київ: Університет «Україна», 2023. 266 с.

4. Слободяник Н. В. Стресостійкість як психологічний ресурс особистості в ситуації змін. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2024. Т. 35 (74), № 4. С. 91-95. DOI: <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2024.4/14>

5. Смольська Л. М. Стресостійкість та життєстійкість: креативна модель формування в сучасних умовах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2021. № 4. С. 113-117. DOI: <https://doi.org/10.32782/psyvisnyk/2021.4.22>

Тетяна ЛЕБЬОДКІНА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Юлія КРЮЧКОВА,**
асистентка (БДПУ)

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОСІБ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ ТРАВМАТИЧНОГО ВПЛИВУ ВІЙНИ

Актуальність. Повномасштабна війна в Україні спричинила значні соціальні та психологічні наслідки для населення. Переживання травматичних подій, пов'язаних із бойовими діями, вимушеним переселенням та втратою близьких, може призводити до розвитку посттравматичного стресового розладу, тривожних і депресивних станів. У зв'язку з цим проблема психологічного супроводу осіб, які пережили травматичний досвід війни, набуває особливої актуальності для сучасної психологічної науки та практики [1].

Ступінь дослідженості проблеми. Проблема психологічних наслідків війни активно досліджується у працях українських та зарубіжних науковців. У дослідженнях Л. Карамушки розглядаються питання психічного здоров'я особистості в умовах війни [1]. О. Кокун аналізує особливості психологічної допомоги військовослужбовцям та профілактику бойового стресу [2]. Т. Титаренко досліджує психологічні наслідки травматичного досвіду війни та механізми подолання кризових станів [4]. Значний внесок у дослідження психологічної реабілітації учасників бойових дій зробили С. Максименко та О. Кляпець [3].

Мета і методи дослідження. Метою роботи є аналіз сучасних наукових підходів до проблеми психологічного супроводу осіб, які зазнали травматичного досвіду війни. Для досягнення поставленої мети використано теоретичні методи дослідження: аналіз і узагальнення наукових джерел, порівняльний аналіз сучасних досліджень психологічних наслідків війни та систематизацію підходів до організації психологічної допомоги постраждалим.

Сутність дослідження. Травматичний досвід війни має комплексний вплив на психічний стан людини та може супроводжуватися підвищеною тривожністю, депресивними реакціями та труднощами соціальної адаптації [4]. Психологічний супровід осіб, які пережили травматичні події, передбачає використання комплексу заходів, спрямованих на стабілізацію емоційного стану, відновлення психологічних ресурсів та покращення соціальної адаптації.

У сучасних психологічних дослідженнях для оцінки психічного стану осіб, які пережили травматичні події війни, використовуються стандартизовані психодіагностичні методики. Зокрема, для виявлення симптомів посттравматичного стресового розладу застосовується опитувальник PCL-5 (PTSD Checklist for DSM-5), для оцінки депресивних проявів використовується шкала PHQ-9, а для визначення рівня тривожності – шкала GAD-7.

Важливу роль у системі психологічного супроводу відіграють соціальні та психологічні служби. У цивільній сфері вони забезпечують психосоціальну підтримку внутрішньо переміщених осіб, сімей військовослужбовців та інших категорій населення, які постраждали від війни. У військовій сфері психологічний супровід здійснюється фахівцями психологічних служб Збройних Сил України, які проводять профілактику бойового стресу та психологічну реабілітацію військовослужбовців [2].

Окрему увагу сучасні дослідники приділяють феномену посттравматичного зростання. Цей термін використовується для опису позитивних психологічних змін, які можуть виникати в особистості після переживання складних життєвих подій. За даними психологічних досліджень, подолання травматичного досвіду може сприяти переосмисленню життєвих цінностей, підвищенню рівня психологічної стійкості, розвитку нових життєвих цілей та зміцненню міжособистісних відносин. У контексті війни посттравматичне зростання може проявлятися у формуванні нових стратегій подолання стресу, посиленні соціальної підтримки та розвитку внутрішніх ресурсів особистості. Саме тому важливим завданням психологічного супроводу є не лише подолання негативних наслідків травматичного досвіду, але й створення умов для розвитку особистісних ресурсів та психологічної стійкості людини [4; 5].

Міжнародний досвід також підтверджує важливість комплексної психосоціальної підтримки осіб, які пережили травматичний досвід війни. Всесвітня організація охорони здоров'я розробила рекомендації щодо організації психосоціальної допомоги в умовах надзвичайних ситуацій [5].

Основні висновки. Отже, результати сучасних наукових досліджень свідчать, що війна має суттєвий вплив на психічне здоров'я людини та може спричиняти широкий спектр психологічних наслідків, зокрема підвищений рівень тривожності, депресивні стани, прояви

посттравматичного стресового розладу, емоційне виснаження та труднощі соціальної адаптації. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема організації ефективного психологічного супроводу осіб, які зазнали травматичного досвіду війни.

Психологічний супровід таких осіб повинен включати комплекс заходів, спрямованих на психологічну підтримку, стабілізацію емоційного стану, відновлення психологічних ресурсів, соціальну адаптацію та психосоціальну реабілітацію постраждалих. Важливу роль у цьому процесі відіграє діяльність соціальних і психологічних служб, які забезпечують надання професійної допомоги як у цивільній сфері, так і у військовому середовищі.

Особливої уваги потребують військовослужбовці, учасники бойових дій та ветерани, які зазнали значного психоемоційного навантаження під час виконання службових обов'язків. Після повернення із зони бойових дій вони можуть стикатися з проявами бойового стресу, посттравматичного стресового розладу, труднощами адаптації до мирного життя та змінами у соціальних ролях. У зв'язку з цим важливим напрямом діяльності психологічних служб є організація програм психологічної підтримки, реабілітації та соціальної інтеграції військових і ветеранів.

Не менш важливою є психологічна підтримка членів родин військовослужбовців, які також переживають значне емоційне напруження, пов'язане з тривогою за життя близьких, тривалим очікуванням та невизначеністю. Особливої уваги потребують родини, які втратили рідних унаслідок бойових дій або обстрілів, адже переживання втрати супроводжується глибокими психологічними переживаннями, такими як горе, відчуття безпорадності, емоційна дезадаптація. У цьому контексті важливо забезпечити доступ до професійної психологічної допомоги, програм підтримки та соціально-психологічної реабілітації. Крім того, значної уваги потребують внутрішньо переміщені особи, які стикаються з додатковими труднощами, пов'язаними з вимушеним переселенням, втратою житла, соціальних зв'язків та звичного способу життя. У цьому контексті важливим напрямом діяльності соціальних служб є організація психосоціальної підтримки та створення умов для успішної соціальної інтеграції таких осіб. Водночас сучасні дослідження підкреслюють важливість розвитку психологічної стійкості особистості та підтримки процесів посттравматичного зростання, що можуть виникати після пережитого травматичного досвіду. Використання міжнародного досвіду організації психосоціальної допомоги, зокрема рекомендацій Всесвітньої організації охорони здоров'я, може сприяти вдосконаленню системи психологічної підтримки осіб, які постраждали від воєнних дій.

Таким чином, подальші наукові дослідження мають бути спрямовані на вдосконалення системи психологічного супроводу

осіб, які зазнали травматичного досвіду війни, а також на розробку ефективних програм психологічної підтримки та реабілітації, що сприятимуть відновленню психічного здоров'я та соціальної адаптації населення в умовах тривалого воєнного конфлікту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карамушка Л. Психічне здоров'я особистості в умовах війни. *Психологічний часопис*. 2024. Т. 32, № 2. С. 41–58.
2. Кокун О. Психологічна допомога військовослужбовцям у період війни. Київ : Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 160 с.
3. Максименко С., Кляпець О. Психологічна реабілітація учасників бойових дій. Київ : Педагогічна думка, 2023. 224 с.
4. Титаренко Т. Психологічні наслідки травматичного досвіду війни. Київ : НАПН України, 2022. 192 с.
5. Mental health and psychosocial support in emergency settings. Geneva : World Health Organization, 2007. 205 с.

Ксенія ЛУК'ЯНЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Юлія КРЮЧКОВА,**
асистентка (БДПУ)

ТРАНСФОРМАЦІЯ СМИСЛОЖИТТЄВИХ ОРІЄНТИРІВ У ЖІНОК ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НА ВІДМІНУ ВІД ЖІНОК ЦИВІЛЬНИХ У ПЕРІОД ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Актуальність. Повномасштабна війна стала сильним психотравмуючим чинником, що вплинув не лише на емоційний стан людей, але й на їх систему життєвих цінностей та смислів. Особливого значення набуває дослідження психологічного стану жінок військовослужбовців, які перебувають в умовах хронічного стресу, емоційної напруги та невизначеності, що пов'язані з ризиками для життя їхніх близьких. Смыслжиттєві орієнтації виступають важливим компонентом структури особистості, що визначає рівень осмисленості життя, цілеспрямованість та здатність до подолання кризових ситуацій. У складних життєвих умовах відбувається переоцінка життєвих пріоритетів, формування нових смислів та активізація внутрішніх ресурсів особистості. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вивчення особливостей трансформації смысложиттєвих орієнтирів жінок військовослужбовців у порівнянні з жінками цивільних, що дозволить визначити специфіку їх психологічної адаптації до умов війни та окреслити напрями психологічної підтримки.

Ступінь досліджуваності проблеми. Теоретичні засади дослідження смислу життя представлені у працях В. Франкла, який визначав прагнення до смислу як базову мотиваційну силу розвитку особистості [3]. Важливий внесок у дослідження структури смисложиттєвих орієнтацій зробив Д. Леонтьєв, який розглядав їх як інтегральну характеристику особистості, що визначає рівень психологічної зрілості [1]. Проблематика пошуку смислу життя та психологічної адаптації до кризових ситуацій також висвітлюється у працях сучасних дослідників позитивної психології [4 ; 5]. Разом з тим недостатньо дослідженим залишається питання трансформації смисложиттєвих орієнтирів жінок військовослужбовців у контексті повномасштабної війни, що визначає наукову новизну даного дослідження.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є виявлення особливостей трансформації смисложиттєвих орієнтирів у жінок військовослужбовців у порівнянні з жінками цивільних у період повномасштабної війни. Для досягнення мети використано такі методи: аналіз та узагальнення наукових джерел, психодіагностичне тестування, методи порівняльного аналізу результатів дослідження. Емпіричне дослідження здійснювалося із застосуванням валідних та надійних психодіагностичних методик: тест смисложиттєвих орієнтацій Д. Леонтьєва (СЖО), Meaning in Life Questionnaire M. Steger, шкала ситуативної та особистісної тривожності Ч. Спілберґера – Ю. Ханіна. У дослідженні взяли участь 10 жінок віком 25–49 років, серед яких 5 жінок військовослужбовців та 5 жінок цивільних. Дане дослідження має пілотний характер та спрямоване на виявлення первинних тенденцій змін смисложиттєвої сфери особистості.

Сутність дослідження. Аналіз результатів дослідження показав, що у жінок військовослужбовців спостерігається більш виражена орієнтація на сімейні цінності, емоційну підтримку та значущість міжособистісних відносин. Це може свідчити про актуалізацію просоціальних цінностей в умовах кризової ситуації. За результатами тесту смисложиттєвих орієнтацій встановлено тенденцію до підвищення показників за шкалами «цілі життя» та «осмисленість життя» у жінок військовослужбовців, що може свідчити про мобілізацію особистісних ресурсів у відповідь на тривалий стрес. Результати Meaning in Life Questionnaire показали більш високі показники пошуку смислу життя у жінок військовослужбовців, що вказує на активізацію процесів екзистенційного переосмислення життєвого досвіду. У жінок цивільних виявлено більш стабільні показники наявності смислу життя, що може пояснюватися відносно меншою інтенсивністю впливу військового контексту на їх життєву ситуацію. Результати

шкали тривожності показали підвищений рівень ситуативної тривожності у всіх досліджуваних, проте у жінок військовослужбовців він є вищим, що пояснюється специфікою їх життєвої ситуації. Наукова новизна дослідження полягає у виявленні особливостей трансформації смисложиттєвих орієнтирів жінок військовослужбовців в умовах повномасштабної війни та здійсненні їх порівняльного аналізу з показниками жінок цивільних. Отримані результати можуть бути використані при розробці програм психологічної підтримки жінок військовослужбовців, а також у практиці кризового консультування.

Основні висновки. Результати дослідження дозволили сформулювати такі висновки: Повномасштабна війна виступає значущим фактором трансформації смисложиттєвих орієнтацій особистості. Жінки військовослужбовців характеризуються більш вираженою орієнтацією на сімейні цінності та міжособистісну підтримку. У жінок військовослужбовців виявлено більш високий рівень пошуку смислу життя як механізму психологічної адаптації. Смисложиттєві орієнтації можуть виступати важливим ресурсом формування психологічної стійкості. Перспективою подальших досліджень є розширення вибірки та дослідження взаємозв'язку смисложиттєвих орієнтацій із показниками психологічної резильєнтності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Максименко С. Д. Загальна психологія : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 272 с.
2. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2020. 160 с.
3. Frankl V. Man's Search for Meaning. Boston : Beacon Press, 2006. 165 p.
4. Steger M. F., Frazier P., Oishi S., Kaler M. The Meaning in Life Questionnaire: Assessing the Presence of and Search for Meaning in Life. *Journal of Counseling Psychology*. 2006. Vol. 53. P. 80–93.

Ксенія ЛУК'ЯНЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Юлія КРЮЧКОВА,**
асистентка (БДПУ)

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ У СФЕРІ ОБОРОНИ: ПРОФЕСІЙНА РЕАЛІЗАЦІЯ ЖІНОК У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Актуальність. Проблема гендерної рівності у сфері оборони є однією з важливих складових демократичного розвитку держави та утвердження принципів прав людини. У сучасному суспільстві жінки й

чоловіки нерідко не лише по-різному сприймаються, а й оцінюються крізь призму усталених гендерних стереотипів, що зумовлює нерівномірний розподіл соціальних ролей, владних повноважень і професійних можливостей. Водночас гендерні ролі не є природно заданими чи універсальними, а мають соціокультурний характер і відрізняються залежно від історичних, політичних та культурних умов розвитку суспільства. Для України питання забезпечення гендерного паритету набуває особливого значення в умовах реформування сектору безпеки й оборони, переходу Збройних Сил України на контрактну систему комплектування та орієнтації держави на європейські стандарти. Розширення участі жінок у військовій службі свідчить не лише про трансформацію суспільних уявлень щодо ролі жінки, а й про необхідність наукового осмислення особливостей їхньої професійної самореалізації, кар'єрного зростання та умов проходження служби у військовій організації.

Метою дослідження є аналіз основних тенденцій і проблем утвердження гендерної рівності у військовій сфері

Гендерна проблематика як напрям наукового аналізу почала активно розвиватися у другій половині XX століття. Перші дослідження здебільшого здійснювалися в межах соціології праці, родини та освіти й тривалий час спиралися на патріархальні уявлення про провідну роль жінки як хранительки домашнього вогнища та виховательки дітей. Однак наприкінці 1970-х років науковий дискурс поступово змістився в бік егалітарного підходу, який заперечує ієрархічну модель взаємин між жінками та чоловіками й утверджує принцип рівних можливостей. У вітчизняному науковому просторі гендерні дослідження активізувалися з середини 1990-х років. Значну увагу вчені приділяли питанням ролі жінки в суспільстві, жіночого лідерства, самореалізації, зайнятості, безробіття, насильства та гендерної нерівності. Окремий напрям становлять праці, присвячені гендерним аспектам функціонування Збройних Сил України, професійній соціалізації військовослужбовиць, трансформації гендерних контрактів у сім'ях військових, мотивах професійної діяльності жінок у війську та особливостям їхніх статусних позицій у військовому середовищі.

Рівноправна участь жінок і чоловіків у всіх сферах суспільного життя є необхідною умовою розвитку демократичної держави. Формування державної політики у сфері гендерної рівності в Україні здійснюється відповідно до міжнародних зобов'язань і національного законодавства. У цьому контексті гендерна політика постає як цілеспрямована суспільна діяльність, спрямована на забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків у професійній, політичній, економічній, соціальній та культурній сферах. Особливо показовими є зміни, що відбуваються у сфері військової служби. Якщо раніше жінки в армії переважно обіймали посади медичного, юридичного, штабного

або допоміжного профілю, то сьогодні вони дедалі активніше опановують широкий спектр військових спеціальностей, включно з офіцерськими та командними посадами. Перехід Збройних Сил України на контрактну систему комплектування, а також соціально-демографічні зміни в суспільстві сприяли зростанню чисельності жінок у війську. За таких умов залучення жінок до військової служби стає не винятком, а важливою умовою ефективного функціонування сучасної армії.

Разом із тим у військовому середовищі й досі зберігається вплив традиційних гендерних стереотипів. Чоловіки традиційно сприймаються як природні захисники, а жінки – як більш уразлива соціальна група, орієнтована насамперед на сімейну сферу. Подібні уявлення нерідко стають підставою для сумнівів щодо професійної придатності жінок до служби у війську, особливо в бойових або керівних підрозділах. Проте сучасні дослідження та практика військової служби свідчать, що за умов належної професійної підготовки жінки здатні ефективно виконувати службові обов'язки нарівні з чоловіками. Більше того, в умовах зміни характеру сучасних бойових дій фізична сила вже не може розглядатися як визначальний критерій професійної ефективності військовослужбовця.

Важливо наголосити, що присутність жінок у військових колективах має і позитивний соціально-психологічний ефект. За оцінками командирів та колег, військовослужбовиці часто демонструють високий рівень відповідальності, дисциплінованості, працездатності, професіоналізму та уважності до виконання службових завдань. Їхня участь у професійному середовищі сприяє підвищенню культури міжособистісних взаємин, поліпшенню морально-психологічного клімату та зменшенню кількості порушень дисципліни. Водночас, попри позитивні зміни, проблема реальної рівності можливостей у військовій сфері залишається актуальною. Формальне розширення доступу жінок до військової служби не завжди означає повну відсутність бар'єрів у кар'єрному просуванні, доступі до окремих посад або подоланні упереджених уявлень щодо їхньої професійної ролі. Саме тому впровадження гендерного підходу в діяльність Збройних Сил України має передбачати не лише кількісне збільшення представництва жінок, а й створення справді рівних умов для професійного розвитку, службової кар'єри та самореалізації незалежно від статі.

Висновки. Зростання представництва жінок у Збройних Силах України є закономірним наслідком демократизації суспільства, реформування армії та утвердження принципів гендерної рівності. Сучасна військова служба дедалі більше потребує професійних, дисциплінованих і мотивованих кадрів, а тому стать не повинна виступати визначальним критерієм під час оцінювання професійної придатності військовослужбовця. Науковий аналіз свідчить, що жінки успішно реалізують себе у військовій сфері, опановують як традиційні, так і нові для них спеціальності, демонструють високий рівень професійної

відповідальності та роблять вагомий внесок у функціонування військових колективів. Водночас подальше утвердження гендерної рівності у Збройних Силах України потребує подолання стереотипів, удосконалення кадрової політики, забезпечення рівних умов кар'єрного просування та підтримки професійної самореалізації військовослужбовців. У підсумку слід зазначити, що рівність можливостей жінок і чоловіків у військовій сфері є не лише питанням прав людини, а й важливим чинником підвищення ефективності та модернізації Збройних Сил України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Війна і жінки: гендерні аспекти конфліктів. Київ, 2022. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=6N3nA92KVV8> (дата звернення: 12.02.2026)
2. Вплив соціальних мереж на психологічний стан та самооцінку української молоді. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2023. Т. 34 (73), № 4. С. 60–65.
3. Гендерна політика у Збройних силах України: проблеми теорії та практики : монографія / В. Кротиков та ін. ; за заг. ред. О. Олійника. Київ : Мін-во оборони України, Наук.-дослід. центр гуманітар. проблем Збройних сил України, 2012. 334 с.
4. Грідіна К. Наслідки війни для жінок: психологічні і соціальні виклики. *Соціальні дослідження*. Львів, 2023. С. 243–247.
5. Ціна війни для жінок: нові ролі, загострені проблеми. Діалоги периферій. 07.12.2023. URL : <https://commons.com.ua/uk/cina-vijni-dlya-zhinok/> (дата звернення: 12.02.2026)

Тетяна ЛЯХОВЕЦЬКА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ольга ФРОЛОВА,**
к.психол.н., доцент (БДПУ)

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ СТАВЛЕННЯ МОЛОДІ ДО СІМ'Ї В ЖИТТЄВИХ УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Актуальність теми зумовлена глибокою трансформацією інституту сім'ї в умовах сучасних суспільних викликів. В українському контексті цей процес ускладнюється поєднанням глобальних тенденцій індивідуалізації та специфічних чинників воєнного часу, що радикально змінюють мотивацію молоді до створення сім'ї. На сьогоднішній день в Україні інститут сім'ї зазнає серйозних морально-психологічних труднощів та випробувань. Молодь сьогодні перебуває на етапі переходу від традиційної (патріархальної) моделі сім'ї до егалітарної (партнерської). Відбувається зміна пріоритетів: відхід від ранніх шлюбів на користь самореалізації та кар'єри, поширення альтернативних форм співжиття. Українці живуть у воєнні часи в стані постійного стресу та

невизначеності. Саме тому, розуміння психологічних детермінант, які формують ставлення молоді до сім'ї є необхідним для розробки програм психологічного супроводу молодого покоління, зміцнення його резильєнтності (життєстійкості) та в подальшому прогнозування демографічного розвитку країни [5].

Ступінь досліджуваності проблеми. Основу розуміння трансформаційних процесів сім'ї у сучасній психологічній науці заклали роботи Т. Алексеєнко, в яких авторка досліджує тенденції трансформації виховної функції сім'ї [1]. Роботи І. Бежа розкривають особливості інтегрування сімейних цінностей молоді у свою структуру «Я» та важливість духовних цінностей і саморозвитку особистості. За даними опитувань українців Rating Group і дослідницької лабораторії Rating Lab 2026 року також підтверджена «поступова трансформація гендерних уявлень в Україні: гендерна рівність відчувається більше, традиційні стереотипи слабшають, а партнерські моделі стають більш прийнятними, особливо серед молоді, яка є більш прогресивною та егалітарною» [3].

У працях науковців було встановлено, що критерієм готовності до сімейного життя вважається або сформованість якостей сім'янина (А. Суворова, І. Трухін), або сформованість знань про шлюб і шлюбні стосунки (І. Гребенніков, І. Дубровіна). Як зазначає Р. Вайнола у своїх дослідженнях, сучасна молодь не готова створювати стабільні сім'ї, має низький рівень знань про шлюб та проблеми молоді сім'ї, виховання дітей і будівництва подружніх стосунків. Тому авторка вважає, що розвиток психологічної та педагогічної готовності молоді до створення сім'ї є одним із важливих напрямів збереження стабільності інституту сім'ї [2].

До того, враховуючи умови повномасштабного вторгнення та соціальної нестабільності, особливого значення набувають чинники соціально-психологічної адаптації та резильєнтності молодих пар, що підкреслюється у звітах UNFPA Ukraine (фонд ООН у галузі народонаселення). Війна створює ситуацію екзистенційної загрози, що може як стимулювати термінове бажання створити сім'ю через пошук опори, так і гальмувати його через страх за майбутнє. Окремо можна зазначити також і проблему дистанційних відносин: величезна кількість пар роз'єднані через службу в ЗСУ або вимушену міграцію, що також потребує нових психологічних механізмів підтримки стосунків серед молоді [4].

Більшість наукових досліджень стосовно формування у молоді сімейних цінностей проводилися раніше у інші часи, відповідно зараз доцільно вивчати та розуміти особливості змін цих чинників, враховувати умови сучасних реалій, стану тривалого стресу й невизначеності молоді. Саме тому **мета дослідження** полягає у вивченні чинників формування ставлення молоді до сім'ї, що живе в умовах невизначеності. Для досягнення мети в процесі дослідження

використовувалися методи теоретичного аналізу та синтезу наукових літературних джерел, систематизації матеріалів психологічних досліджень та соціологічних опитувань.

Сутність дослідження. Аналізуючи наукові джерела у межах нашого дослідження формування ставлення молодих людей до сім'ї розглядається як складний багаторівневий процес, що детермінується взаємодією трьох груп чинників.

Інтрапсихологічний рівень – внутрішній фундамент готовності. Цей блок включає індивідуальні особливості, що визначають емоційне сприйняття партнерства. Основна увага приділяється типу прив'язаності (надійний, тривожний або уникаючий), який закладає основу майбутньої довіри в стосунках. В умовах невизначеності рівень особистісної тривожності стає фільтром: висока тривожність спотворює образ сім'ї, перетворюючи її на потенційне джерело болю, тоді як адекватна самооцінка дозволяє молодій людині бачити себе особистістю, здатною на тривалі стосунки попри зовнішній хаос та відчувати в сім'ї опору.

Мікросистемний рівень – соціальне успадкування ролей та моделей в родині та перший досвід стосунків. На цьому рівні ми аналізуємо досвід, з яким людина входить у життя. Батьківська модель сім'ї найчастіше виступає первинним еталоном. Важливо аналізувати не лише структуру батьківської сім'ї, а й емоційний клімат у ній. Також необхідно підкреслити роль досвіду перших романтичних стосунків як механізму «перевірки» засвоєних моделей, що в подальшому дозволить у психологічному супроводі молоді відокремити конструктивні сценарії від деструктивних.

Макросистемний рівень – екзистенційний тиск зовнішнього середовища (економічна ситуація, культурні стереотипи, війна, підтримка від держави, соціальна стабільність). Це рівень глобальних викликів, які на сьогодні в Україні є домінуючими. Вплив війни, економічної нестабільності, культурних стереотипів (тиск щодо традиційних ролей або, навпаки, радикальний індивідуалізм). У цій групі чинників ми акцентуємо увагу на тому, що саме ці чинники сьогодні формують «горизонт невизначеності» у молоді. Вивчаючи їх, можна дослідити як зовнішнє середовище та медійні образи «незламної сім'ї» впливають на мотивацію молоді.

Виокремлені чинники не є статичними, їх динаміка в умовах соціальної невизначеності часто набуває стихійного характеру. Це зумовлює необхідність впровадження соціально-психологічного тренінгу як інструменту свідомої корекції та інтеграції цих чинників. Використання такого тренінгу в роботі з молоддю дозволить перетворити зовнішній тиск макросистеми та внутрішню тривожність інтрапсихологічного рівня на усвідомлене позитивне ставлення молоді щодо створення сім'ї.

Розробка та впровадження програми соціально-психологічного тренінгу, спрямованого на актуалізацію ресурсних аспектів сімейних цінностей у молоді, і є наступним етапом нашого дослідження.

Основні висновки. Особливість вивчення чинників формування ставлення молоді до сім'ї в умовах невизначеності полягає у розкритті амбівалентної природи цього процесу. Сім'я одночасно виступає і найвищою ціннісною опорою як чинник стабілізації, і джерелом екзистенційних страхів за безпеку близьких як чинник стресу. Чинники формування ставлення молоді до сім'ї складають цілісну систему, що перебуває в динаміці під тиском умов невизначеності, де вирішальну роль відіграє суб'єктивне відчуття контролю над власним життям та рівень психологічної готовності до відповідальності в кризових умовах.

Враховуючи складність багаторівневої системи чинників, що формують ставлення до сім'ї у молоді, важливою складовою є виявлення когнітивних та емоційних механізмів, за допомогою яких молодь інтегрує образ сім'ї у своє майбутнє. Ефективним психологічним інструментом для цього може бути соціально-психологічний тренінг, що забезпечить комплексний вплив на три рівні чинників: інтрапсихологічний – через зниження тривожності, мікросистемний – через переосмислення батьківського досвіду, та макросистемний – через трансформацію сприйняття зовнішньої невизначеності у внутрішній ресурс.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексєєнко Т. Тенденції трансформації виховної функції сім'ї та основні пріоритети сучасної державної політики у захисті прав дитини в Україні. *Збірник «Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді»*. 2016. Вип. 20 (1). С. 25–35.
2. Вайнола Р. Показники готовності молоді до створення сім'ї. *«Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах»*. 2018. Вип. 48 (101). С. 54–70.
3. Гендер, ролі, стереотипи. Як змінилися погляди українців за 10 років (2015-2026)? URL : <https://www.ratinggroup.ua/news/gender-feb2026> (дата звернення: 08.03.2026).
4. Демографічна криза: як Україні перетворити виклики на можливості. 2024. URL : <https://nv.ua/ukr/opinion/demografichna-situaciya-yak-pidvishchiti-yakist-zhittya-v-ukrajini-50434022.html> (дата звернення: 04.03.2026).
5. Українська молодь обирає рівний розподіл обов'язків у сім'ї та парі – опитування, 2026. URL : <https://zmina.info/news/ukrayinska-molod-obyrayevivnyj-rozpodil-obov%CA%BCyazkiv-u-simyi-ta-pari-opytuvannya/> (дата звернення: 08.03.2026).

Олексій МИРОВСЬКИЙ,

доктор філософії (PhD),

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Вікторія ФЕДОРИК,**

старша викладачка (БДПУ)

МУЗИКОТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ ГАРМОНІЗАЦІЇ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ТА ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Актуальність. У сучасних соціокультурних умовах проблема збереження психічного здоров'я дітей і молоді набуває особливої значущості. Інтенсивні інформаційні потоки, підвищені навчальні вимоги та соціальні виклики нерідко спричиняють емоційне перевантаження. У зв'язку з цим зростає інтерес до використання мистецьких засобів у психолого-педагогічній практиці. Одним із перспективних напрямів є музикотерапія, що поєднує художній вплив музики з можливостями психологічної підтримки та корекції емоційного стану людини.

Ступінь дослідженості проблеми. Питання терапевтичного впливу мистецтва на особистість розглядається у працях українських і зарубіжних дослідників. У наукових працях музикотерапія трактується як важливий складник арттерапії, що сприяє розвитку емоційної стабільності, творчих здібностей і соціальної взаємодії. Дослідники підкреслюють, що музика здатна позитивно впливати на психологічний стан людини, сприяти формуванню гармонійної особистості та підтримувати емоційну рівновагу.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є узагальнення наукових підходів до використання музикотерапії як засобу психоемоційної регуляції та розвитку творчого потенціалу особистості. У роботі використано методи аналізу й узагальнення психолого-педагогічних джерел, порівняння наукових підходів та систематизації теоретичних положень щодо сутності й можливостей музикотерапії.

Сутність дослідження. Музикотерапія є одним із напрямів арттерапії, що передбачає цілеспрямоване використання музики для позитивного впливу на психічний та емоційний стан людини. Її основою є здатність музичних звуків, ритмів і мелодій викликати певні емоційні реакції, стимулювати внутрішні переживання та сприяти психологічному розвантаженню. Музика виступає особливою формою емоційної комунікації, яка дозволяє людині виразити почуття навіть без вербального спілкування [2 : 57].

Терапевтичний потенціал музики пояснюється її впливом як на психологічні, так і на фізіологічні процеси. Дослідження показують, що

музичні ритми можуть впливати на частоту серцевих скорочень, дихання та рівень м'язового напруження. Саме тому музичні твори часто використовуються для зниження рівня тривожності, стабілізації емоційного стану та створення атмосфери психологічного комфорту [5 : 192].

Значний інтерес становить застосування музикотерапії у роботі з підлітками. Підлітковий вік характеризується підвищеною емоційною чутливістю, формуванням самооцінки та пошуком власної ідентичності. У цей період музика відіграє важливу роль у житті молоді, оскільки вона допомагає виражати переживання, формувати світогляд і налагоджувати соціальні контакти.

Саме тому використання музикотерапії у роботі з підлітками може сприяти зниженню емоційної напруги, формуванню навичок саморегуляції та розвитку здатності до усвідомлення власних почуттів. Завдяки музичній діяльності підлітки отримують можливість безпечно виразити внутрішні переживання, що є важливим чинником профілактики стресових станів.

У науковій літературі пояснення терапевтичного впливу музики здійснюється з позицій різних психологічних підходів. Асоціативна концепція наголошує на тому, що музичні образи викликають у людини емоційні асоціації, пов'язані з особистим досвідом. Через такі асоціації музика здатна формувати різні емоційні стани – від розслаблення до емоційного піднесення [1 : 84].

Згідно з положеннями гештальт-психології, музичний твір сприймається як цілісний художній образ, який викликає комплексні емоційні переживання. Саме цілісність музичного сприйняття сприяє формуванню гармонійного емоційного стану та розвитку естетичного досвіду особистості [1 : 86].

У межах психоаналітичного підходу музика розглядається як спосіб символічного вираження внутрішніх переживань. Через творчу діяльність людина може трансформувати приховані емоції та переживання у художню форму, що сприяє психологічному розвантаженню та кращому розумінню власного емоційного стану [1 : 88].

Сучасні дослідники виділяють кілька основних форм музикотерапії. Рецептивна форма передбачає слухання спеціально підібраних музичних творів, що допомагають створити певний емоційний настрій або знизити психічне напруження. Такий вид роботи часто використовується для релаксації та стабілізації емоційного стану [4 : 122].

Активна музикотерапія передбачає безпосередню участь людини у музичній діяльності – співі, грі на інструментах або музичній імпровізації. Така форма роботи стимулює творчу активність, сприяє розвитку комунікативних навичок і дозволяє людині виразити власні почуття у творчій формі [4 : 125].

Інтегративний підхід поєднує музику з іншими видами арттерапії, зокрема рухом, малюванням або театралізацією.

Поєднання різних видів мистецької діяльності активізує різні канали сприйняття та підсилює емоційний ефект терапії [2 : 103].

Таким чином, музикотерапія виступає ефективним засобом гармонізації психоемоційного стану, розвитку творчого потенціалу та підтримки психологічного благополуччя особистості. Використання музики у психолого-педагогічній практиці відкриває широкі можливості для профілактики емоційних порушень і розвитку особистісних ресурсів.

Висновки. Отже, музикотерапія є дієвим засобом психолого-педагогічного впливу, який сприяє гармонізації емоційної сфери та розвитку творчих здібностей особистості. Використання музики у навчально-виховному процесі створює сприятливі умови для психологічної підтримки дітей і молоді. Перспективним напрямом подальших досліджень є розроблення методик використання музикотерапії для профілактики стресових станів у підлітковому віці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Драганчук В. М. Музична психологія і терапія : навч. посіб. Луцьк : Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки. 2016. 230 с.
2. Калька Н., Ковальчук З. Практикум з арттерапії : навчально-методичний посібник. Львів : ЛьвДУВС. 2020. 232 с.
3. Кузьмінська Л. Зміст та цілі музикотерапії в соціально-педагогічній роботі з дітьми. *Освіта регіону*. 2011. № 4. С. 385–389.
4. Колпакчи О.С. Арт-терапія: курс лекцій. Київ : Центр учбової літератури. 2018. 288 с.
5. Сорока О.В., Банкул Л.Д. Музикотерапія як інноваційна здоров'язбережувальна технологія для роботи з молодшими школярами. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2013. Вип. 27. С. 192–195.

Маріам МИХАЙЛІЧЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Тетяна МАКАРОВА,**

к.філол.н., доцент (БДПУ)

ПРОФІЛАКТИКА ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ В СІМЕЙНИХ ПАРАХ

Актуальність. Сьогодні українські сім'ї живуть у режимі «надзусиль». Війна в нашій країні змінила все: від побуту до планів на майбутнє, що дуже критично відображається на психологічному стані подружніх пар. Рівень розлучень стрімко росте вверх, стосунки в родинах переживають кризу. Саме тому дослідження профілактики психологічного благополуччя в сімейних парах є актуальним та невирішеним питанням,

зумовленим безпрецедентним рівнем стресу, який переживають українські родини в умовах повномасштабної війни. Психологічне благополуччя подружжя сьогодні є не лише питанням особистого щастя, а й фундаментом соціальної стабільності та національної стійкості.

Специфічними викликами для мешканців України стали тривала розлука через міграцію чи службу в ЗСУ, постійні звуки сирен, іноді навіть вибухів (що є прямою загрозою життю), економічна нестабільність країни, постійна психоемоційна напруга, криза в забезпеченні електроенергією та багато чого іншого. Ці фактори провокують конфлікти, емоційне відсторонення та зростання кількості розлучень. Профілактика у цьому контексті набуває особливого значення: вона дозволяє парам не просто «виживати», а зберігати ресурсність, розвивати навички адаптивного спілкування та спільно долати травматичний досвід. Дослідження цієї теми допоможе знайти прості інструменти, які дозволять українським парам стати опорою одне для одного в ці складні часи.

Ступінь досліджуваності проблеми. Профілактика психологічного благополуччя сімейних пар в Україні на сьогодні характеризується переходом від загальнотеоретичних описів до розробки моделей підтримки сім'ї в кризових умовах. Українські дослідники акцентують увагу на тому, що благополуччя подружжя є комплексним процесом, який включає розвиток довіри, комунікативні навички та звернення до професійної допомоги [1]. Аналіз наукових праць показує, що тема психологічного благополуччя подружжя в Україні вивчена достатньо на теоретичному рівні, проте сфера саме практичної профілактики в умовах сучасних криз ще потребує доопрацювання.

Більшість дослідників сходяться на тому, що благополуччя пари залежить від здатності партнерів до адаптації. Наприклад, О. Маркуш зазначає, що в Україні психологічний клімат сім'ї часто тримається на емоційній підтримці, але парам бракує навичок самопомоги у стресових ситуаціях [3]. Науковці детально описали, коли саме парам потрібна профілактика. Т. Можаровська та А. Фещенко доводять, що найбільш вразливими є пари зі стажем 1–5 років та понад 20 років, оскільки саме в ці періоди рівень задоволеності стосунками стрімко падає, якщо не проводити «профілактику» почуттів [4].

Зараз активно вивчається вплив надзвичайних обставин. І. Петухова наголошує, що сьогодні профілактика має базуватися на моделі «BASIC Ph» (використання віри, емоцій, соціуму, уяви, когніції та фізіології для подолання стресу), оскільки старі методи розмов за чаєм уже не працюють так ефективно [5]. А. Горун вказує на те, що хоча тема трансформації стосунків описана широко, реальних програм профілактики, які б враховували дистанцію між партнерами (через війну), все ще недостатньо [1]. У сучасних магістерських та

кандидатських роботах підкреслюється, що профілактика благополуччя – це насамперед навчання партнерів «романтичній компетентності»: вмінню не лише гасити конфлікти, а й помічати потреби іншого ще до того, як виникне сварка [2].

Тема досліджена глибоко в плані аналізу проблеми, але існує дефіцит готових, простих у використанні програм профілактики для українських пар, які перебувають у стані постійного стресу.

Мета і методи дослідження. У дослідженні використано комплекс теоретичних методів (аналіз, узагальнення та систематизація наукових джерел) та емпіричних (анкетування пар за допомогою шкали психологічного благополуччя К. Ріфф)».

Шкали психологічного благополуччя К. Ріфф вважається «золотим стандартом» у цій темі. Саме її найчастіше використовують в українських дисертаціях та тезах. Дана методика дозволяє діагностувати шість ключових компонентів ментального здоров'я партнерів, а саме позитивні відносини з оточуючими, автономність, управління середовищем, особистісне зростання, мета в житті, самоприйняття, що в свою чергу дає змогу розробити цілеспрямовані заходи профілактики для зміцнення тих сторін життя пари, які виявилися найбільш вразливими під впливом стресових чинників [5].

Сутність дослідження. Для вивчення особливостей профілактики психологічного благополуччя нами було проведено дослідження, що поєднує теоретичний та емпіричний підходи.

Теоретичний етап дослідження базувався на аналізі, узагальненні та систематизації наукових джерел українських авторів. Це дозволило визначити, що в умовах війни профілактика має бути спрямована не лише на подолання конфліктів, а й на пошук спільних сенсів та підтримку емоційної стійкості (резильєнтності).

Емпіричний етап дослідження було реалізовано шляхом анкетування вибірки, до якої увійшли 30 осіб шлюбного віку (25-45 років), які проживають в Україні. Основним інструментом діагностики виступила «Шкала психологічного благополуччя» К. Ріфф (у адаптації Т. Шевеленкової та П. Фесенко). Вибір даної методики обумовлений її багатомірністю: вона дозволяє оцінити стан пари за шістьма параметрами (автономність, управління середовищем, особистісне зростання, позитивні відносини, мета в житті, самоприйняття).

Застосування «Шкали психологічного благополуччя» К. Ріфф дозволило отримати розгорнуту картину за всіма шістьма компонентами: 1. Позитивні відносини з оточуючими: у 65% опитаних зафіксовано середній рівень. Пари зберігають довіру, проте відчувають труднощі з виявом емпатії через власну емоційну втому. 2. Автономність: 55% респондентів мають високі показники. В умовах війни це проявляється як

здатність приймати самостійні рішення, але водночас може провокувати «автономне виживання» кожного з партнерів замість командної роботи. 3. Управління середовищем: виявлено низький рівень у 40% учасників. Це відображає труднощі у налагодженні побуту та фінансової стабільності під впливом зовнішніх обставин [5]. 4. Особистісне зростання: показники переважно середні (60%). Більшість партнерів відчують, що криза змушує їх змінюватися, проте не завжди сприймають ці зміни як позитивний розвиток. 5. Мета в житті: найнижчий показник (низький рівень у 45% пар). Це критична точка, що вказує на розмитість життєвих орієнтирів та складність формування спільних планів на майбутнє. 6. Самоприйняття: 50% респондентів демонструють помірний рівень. Психологічне благополуччя тут страждає через почуття провини або незадоволеність своєю ефективністю в ролі чоловіка чи дружини у складні часи.

Основні висновки. Отже, профілактика психологічного благополуччя українських пар сьогодні є не просто допоміжним заходом, а критичною умовою збереження інституту сім'ї. Теоретичний аналіз підтвердив, що в умовах постійної напруги традиційні методи підтримки стосунків потребують доповнення практиками розвитку стійкості та адаптивності. Емпіричне дослідження 30 респондентів за методикою К. Ріфф показало, що найбільше страждає здатність подружжя планувати майбутнє та відчувати контроль над власним життям. Це призводить до того, що партнери часто замикаються у власних переживаннях, попри збереження зовнішньої автономності та витривалості.

Саме тому профілактична робота має бути зосереджена на відновленні спільних життєвих смислів та впровадженні простих щоденних ритуалів, які повертають парі відчуття «ми-команди». Навчання партнерів навичкам емоційної підтримки та спільного подолання стресу дозволяє не лише знизити ризик розлучень, а й перетворити складні життєві обставини на досвід, що зміцнює зв'язок. Тож вчасна психологічна профілактика стає надійним фундаментом для збереження ментального здоров'я кожного з подружжя та гармонійного розвитку всієї родини в кризових умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горун А. В. Психологічні особливості трансформації подружніх стосунків у сучасних умовах. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2023. Т. 34 (73), № 1. С. 34–39.
2. Кучернюк К. О. Чинники психологічного благополуччя партнерів у романтичних стосунках: магістерська робота: 053 Психологія / Національний університет «Києво-Могилянська академія». Київ, 2023. 64 с.
3. Маркуш О. В. Фактори, які впливають на психологічне благополуччя сім'ї. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. Вінниця, 2022. Вип. 14, Т. 1. С. 133–137.

4. Можаровська Т. В., Феценко А. Дослідження рівня благополуччя подружжя з різним досвідом тривалості шлюбних відносин. *Психологічні дослідження: наукові праці викладачів та студентів*. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2017. Вип. 9. С. 114–117.
5. Петухова І. О. Психологічне благополуччя особистості в умовах війни: теоретичний аспект. *Вісник Національного університету оборони України*. 2023. Вип. 3 (73). С. 124–129.

Павло МОСКАЛЬОВ,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ірина ЧЕРЕЗОВА,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

ОСОБЛИВОСТІ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ В ДОРОСЛОМУ ВІЦІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Актуальність. Події останніх років в Україні спричинили глибокі соціальні, економічні та психологічні зміни. Повномасштабна війна поставила перед суспільством та кожною окремою особистістю безпрецедентні виклики. В цих умовах пошук внутрішніх і зовнішніх ресурсів, що дозволяють людині зберігати здатність до адаптації, виживання та розвитку, набуває першочергового значення. Одним з найважливіших психологічних ресурсів особистості виступає резильєнтність як здатність ефективно долати труднощі, зберігати психологічну стабільність і відновлюватися після кризових подій. Резильєнтність виступає не лише як індивідуальна якість, а й як соціально зумовлений феномен, який формується під впливом суспільної підтримки, культурних цінностей і колективної здатності до протистояння.

Ступінь досліджуваності проблеми. Аналіз наукового доробку засвідчує різновекторність досліджень проблематики резильєнтності серед вітчизняних науковців: адаптаційні можливості резильєнтності (О. Воловик, Н. Панок, О. Карась, С. Кузікова), співвідношення резильєнтності з психологічною стійкістю та життєстійкістю (О. Духновська, О. Кузьменко, Н. Толубко, І. Заїченко, І. Сингаївська, І. Страмоусова), резильєнтність у контексті подолання психологічних травм (О. Александрова, О. Кочубей, С. Чуніхіна, Ю. Кравченко, І. Підласна), резильєнтність як чинник збереження психічного здоров'я в умовах війни (Г. Афузова, Г. Найдюнова, В. Кротенко), резильєнтність в контексті копінг-стратегій (В. Гридчук, О. Чекстере), аналіз життєстійкості та резильєнтності як ключових характеристик особистості (О. Кокун, Г. Лазос, О. Чиханцова та ін.).

Мета роботи – проаналізувати наукові підходи до визначення поняття «резильєнтність», визначити особливості її прояву у дорослому

віці та фактори, що впливають на формування та розвиток резильєнтності в умовах війни. **Методи дослідження** – загальнонаукові методи дослідження (аналіз, синтез, систематизація, узагальнення науково-теоретичних та емпіричних даних).

Сутність дослідження. Поняття «резильєнтність» (від англ. *resilience*) посідає одне з провідних місць у сучасній психології. Різні науковці трактують його крізь призму власних концептуальних рамок – як особистісну рису, процес, динамічну взаємодію з середовищем, результат успішної адаптації після кризових подій тощо. Така варіативність підходів свідчить про багатовимірність феномену та потребу в глибокому науковому аналізі.

Термін *resilience* почав широко застосовуватися у 70–80-х роках ХХ ст. Класичними вважаються дослідження Нормана Гармезі (Garmezy, 1971) та Емі Вернер (Werner, 1982). Саме тоді резильєнтність була визначена як здатність «виживати та процвітати» в умовах несприятливого середовища.

У сучасній психології виокремлюють кілька наукових підходів до поняття «резильєнтність»: 1. *Ресурсний підхід*. Резильєнтність трактується як сукупність ресурсів, що допомагають людині адаптуватися. Це не лише індивідуальні якості (самоконтроль, оптимізм), але й зовнішні фактори – соціальна підтримка, доступ до освіти, культурні традиції (Ungar, 2008). 2. *Резильєнтність як риса особистості*. У працях Дж. Блока та Дж. Блок (Block & Block, 1980) резильєнтність описується як стабільна особистісна риса, що зумовлює гнучкість та ефективність у стресових умовах (Кобаса, Kobasa, 1979). 3. *Процесуальний підхід*. Згідно з концепцією Лутар, Чікетті та Бекера (Luthar, Cicchetti, Becker, 2000), резильєнтність є динамічним процесом взаємодії індивіда й середовища. Вона змінюється залежно від контексту і не є раз і назавжди фіксованою рисою. 4. *Результативний підхід*. Деякі автори (Rutter, 2012) вважають, що резильєнтність слід оцінювати через результати – збереження здоров'я, працездатності та соціального функціонування після стресових чи травматичних подій.

На сьогодні розуміння резильєнтності значно розширилося – від початкового фокусу на індивідуальних особистісних рисах до ширшого розуміння, яке охоплює динамічні процеси взаємодії між людьми та їх середовищем. Резильєнтність все частіше розглядається з позицій соціоекологічного підходу, що підкреслює роль соціальної підтримки, політики та громадських ініціатив у її розвитку.

Дорослий вік має низку специфічних особливостей резильєнтності: 1. *Когнітивна зрілість* – дорослі здатні прогнозувати наслідки, формувати плани, застосовувати складні стратегії подолання (Fletcher & Sarkar, 2013). 2. *Відповідальність* – у дорослому віці людина має відповідальність за дітей, літніх родичів, професійні обов'язки. Це збільшує стрес, але водночас стимулює пошук внутрішніх ресурсів особистості

(Bonanno, 2004). 3. *Соціальна підтримка* – сім'я та громада значно підсилюють резильєнтність дорослих (Southwick et al., 2016). 4. *Ціннісно-духовні орієнтири* – релігійність і духовність у дорослому віці відіграють важливу роль у переосмисленні травматичного досвіду (Pargament, 1997).

В умовах війни резильєнтність дорослих проявляється особливо виразно. За дослідженнями Бонанно (2004), більшість людей, навіть після значних травм, здатні відновлювати функціонування протягом кількох місяців. Southwick і Charney (2012) підкреслюють роль соціальних зв'язків і почуття спільноти, які стають критичними факторами виживання. Українські дослідження останніх років (Титаренко, 2022) також вказують, що розвиток резильєнтності є ключем до збереження психічного здоров'я дорослого населення, особливо вимушених переселенців і тих, хто втратив роботу чи житло.

Узагальнення наукових підходів дозволяє стверджувати, що резильєнтність не є незмінною характеристикою особистості, а формується і розвивається протягом життя під впливом багатьох чинників, які в контексті війни набувають особливого значення: 1. *Індивідуально-особистісні*. До них належать риси характеру, темперамент, самоефективність, локус контролю, смисложиттєві орієнтації, копінг-стратегії та навички емоційної регуляції. Ці характеристики визначають, наскільки доросла людина здатна мобілізувати власні ресурси для подолання стресу. 2. *Соціальні*. Найбільше значення мають сімейні зв'язки, підтримка з боку близьких і спільноти, а також соціально-економічні умови життя. Соціальна підтримка є ключовим чинником, який значною мірою посилює резильєнтність навіть за браку індивідуальних ресурсів. 3. *Культурно-ціннісні*. Для українського суспільства надзвичайно важливими є національна ідентичність, громадянська солідарність, культурні й духовні традиції, що зміцнюють внутрішню силу людини. Ціннісні орієнтації стають підґрунтям для надання сенсу кризовим подіям і створюють відчуття історичної спадкоємності та єдності. 4. *Ситуаційно-екзистенційні*. Вони пов'язані з безпосереднім досвідом війни: рівнем небезпеки, втратою близьких, переселенням, залученням до бойових чи волонтерських дій, доступом до психологічної допомоги. Саме ці чинники безпосередньо визначають, які виклики постають перед людиною та наскільки вона здатна інтегрувати їх у власний життєвий шлях.

Взаємодія зазначених груп чинників формує унікальну траєкторію розвитку резильєнтності кожної дорослої людини. Одні чинники можуть компенсувати слабкість інших: так, сильні соціальні зв'язки врівноважують брак особистісної гнучкості і навпаки – висока самоефективність допомагає долати труднощі навіть за умов соціальної ізоляції. У результаті резильєнтність постає як динамічна

система, що розвивається у постійній взаємодії між внутрішнім потенціалом особистості та зовнішнім середовищем.

Висновки. Таким чином, резильєнтність є багатофакторним феноменом, який поєднує індивідуальні, соціальні, культурні та ситуаційні складові. У дорослому віці вона проявляється особливо виразно через поєднання сформованого життєвого досвіду та нових екстремальних викликів. Умови війни радикально підсилюють потребу в розвитку резильєнтності, але водночас створюють середовище, в якому вона може формуватися на новому рівні – через солідарність, пошук сенсу, інтеграцію травматичного досвіду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гридчук В. Резильєнтність і копінг-стратегія вчинково-вчинкової взаємодії: український вимір життєвого самоутвердження в умовах війни. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2025. № 2 (78). С. 476–484.
2. Кокун О. М. Життєстійкість і резильєнтність людини в сучасному світі : теорія, дослідження, практика : монографія. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2025. 214 с.
3. Потапов С. О. Проблема резильєнтності в сучасній психології. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2. С. 90–95.
4. Чекстєре О. Ю. Життєстійкість, резильєнтність і копінг стратегії як психологічні феномени, що сприяють адаптивності особистості. / *International Scientific and Theoretical Conference «Scientific method: reality and future trends of researching»* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Загреб, 24 берез. 2023 р.). Загреб, 2023. С. 222–228.

Аліна МУКІЄНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ольга ФРОЛОВА,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

ПСИХОЛОГІЧНА ДИСТАНЦІЯ В КОЛЕКТИВІ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОЇ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Проблема ефективної взаємодії в колективі набуває особливої актуальності в сучасних соціально-психологічних умовах. Соціальні трансформації, підвищена емоційна напруженість у суспільстві та зміни у форматах професійної комунікації впливають на характер міжособистісних взаємин у групах. Важливим чинником, що визначає якість взаємодії між членами колективу, виступає психологічна дистанція, яка відображає ступінь емоційної та соціальної близькості у процесі спілкування та спільної діяльності. Оптимальний рівень

психологічної дистанції сприяє формуванню довіри, взаєморозуміння та ефективної співпраці, тоді як її порушення може спричиняти конфлікти та погіршення соціально-психологічного клімату.

Сучасні дослідження соціальної психології підкреслюють, що ефективність функціонування колективу значною мірою залежить від характеру міжособистісних взаємин та рівня психологічної близькості між учасниками групи [1 : 86]. Дослідники зазначають, що сприятливий соціально-психологічний клімат формується за умов конструктивної комунікації, взаємної підтримки та поваги до особистісних меж кожного члена колективу [2 : 41]. Таким чином, психологічна дистанція є важливим регулятором міжособистісної взаємодії та впливає на ефективність спільної діяльності.

Метою даного дослідження є теоретичний аналіз феномену психологічної дистанції в колективі та визначення її ролі у забезпеченні ефективної міжособистісної взаємодії. Для цього застосовано методи аналізу та узагальнення наукової літератури, систематизації сучасних підходів до проблеми міжособистісних відносин у групах.

Психологічна дистанція визначається як суб'єктивно переживаний рівень близькості або віддаленості між людьми у процесі взаємодії. Вона формується під впливом індивідуально-психологічних особливостей, соціального досвіду, норм групової поведінки та специфіки професійної діяльності.

У структурі міжособистісних відносин психологічна дистанція виконує регулятивну, комунікативну та адаптаційну функції. Регулятивна функція забезпечує комфортний рівень близькості між членами колективу, комунікативна пов'язана з ефективністю обміну інформацією та емоційною відкритістю, а адаптаційна сприяє інтеграції особистості в групу. Надмірне скорочення дистанції може призводити до порушення особистісних меж і конфліктів, тоді як надмірна віддаленість ускладнює комунікацію, знижує рівень довіри та згуртованості колективу [5 : 88]. Оптимальний рівень психологічної дистанції сприяє конструктивній взаємодії, взаємоповазі та формуванню сприятливого соціально-психологічного клімату.

Таким чином, психологічна дистанція є важливим чинником організації міжособистісної взаємодії в колективі. Вона визначає характер взаємин між його членами, впливає на рівень довіри, комунікації та згуртованості групи. Оптимальний рівень психологічної дистанції забезпечує баланс між особистісною автономією та колективною взаємодією, сприяє формуванню сприятливого соціально-психологічного клімату та підвищує ефективність спільної діяльності. Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні психологічної дистанції у різних типах колективів та визначенні чинників її формування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Духневич В. М. Психологічна модель формування соціальної згуртованості. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Психологія. 2024. № 6. С. 82–90. URL : https://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/6_2024/26.pdf (дата звернення: 15.03.2026).
2. Кравченко О. О. Оптимізація соціально-психологічного клімату колективу в умовах війни. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2023. № 2 (11). С. 39–45.
3. Литвиненко О. М. Соціально-психологічний клімат у колективі як чинник ефективної взаємодії. *Психологічні перспективи*. 2021. № 38. С. 112–120.
4. Максименко С. Д., Карамушка Л. М. Психологія управління та організаційна психологія : підручник. Київ : КНТ, 2020. 320 с.
5. Харківська Т. А. Сучасні підходи до вирішення конфліктів в умовах війни: роль соціальної роботи в Україні. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2024. № 4. С. 85–91. URL : <https://dspace.luguniv.edu.ua> (дата звернення: 15.03.2026).

Людмила НЕХЛЮДА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ганна ЛИСАК,**

старша викладачка (БДПУ)

ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ ПЕДАГОГІВ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ: ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ВИНИКНЕННЯ ТА СПОСОБИ ПРОФІЛАКТИКИ

Актуальність. Упродовж останніх років в українському науковому просторі особлива увага приділяється проблемі збереження психічного здоров'я педагогів в умовах кризових соціальних змін. Починаючи з 2020 року, вітчизняні дослідження у сфері педагогіки та психології професійної діяльності акцентують на зростанні психоемоційного навантаження на педагогічних працівників у зв'язку з трансформацією освітнього середовища, переходом до дистанційних та змішаних форм навчання, а також необхідністю забезпечення психологічної підтримки здобувачів освіти.

У період воєнного стану ці виклики набули системного характеру. Українські науковці наголошують, що професійна діяльність педагога в умовах тривалого стресу супроводжується підвищеним рівнем тривожності, емоційного виснаження та професійної напруги, що створює ризик розвитку синдрому емоційного вигорання. В умовах війни педагог змушений поєднувати освітню функцію з роллю емоційного стабілізатора та підтримки для учнів, що значно посилює психологічне навантаження та знижує можливості для відновлення особистісних ресурсів.

Сучасні українські дослідження у галузі психології професійної діяльності та освіти підкреслюють, що тривалий вплив стресогенних

факторів воєнного часу може призводити до зниження професійної ефективності, втрати мотивації та формування деструктивних емоційних станів у педагогів. Отже, вивчення психологічних чинників виникнення емоційного вигорання педагогів у період воєнного стану та пошук ефективних способів його профілактики є актуальним науковим завданням сучасної української педагогіки та психології.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема емоційного вигорання педагогів та збереження їхнього психічного здоров'я в умовах професійного стресу активно досліджується сучасними українськими науковцями: Л. Карамушка, Т. Зайчикова, Н. Волянук та ін. (професійний стрес і психологічне благополуччя педагогів); С. Максименко, О. Коkun та ін. (психологічні механізми адаптації особистості до стресових умов діяльності); О. Пометун, С. Сисоєва та ін. (професійна діяльність педагога в умовах соціальних трансформацій освіти).

Після 2020 року у наукових дослідженнях суттєво зросла увага до впливу кризових умов на психологічний стан учасників освітнього процесу. Зокрема, у працях Н. Гусак, Л. Гриневич, О. Тополь розглядаються психологічні наслідки тривалого стресу, пандемічних обмежень та воєнної нестабільності для освітнього середовища, зокрема зростання тривожності, зниження мотивації та порушення адаптаційних механізмів.

Проблематика психологічної стійкості особистості в умовах соціальних потрясінь та невизначеності отримала подальший розвиток у дослідженнях Т. Титаренко, О. Зликов, Л. Найдьонова, де акцент зроблено на механізмах адаптації, розвитку резильєнтності та особистісних ресурсах подолання кризових ситуацій.

Водночас питання емоційного виснаження та професійного вигорання педагогів у нових соціальних реаліях висвітлено у працях Н. Чепелева, В. Москалець, О. Лазорко, які аналізують сучасні ресурси подолання стресу, зокрема соціальну підтримку, професійну ідентичність та психологічну саморегуляцію в умовах тривалих криз.

Разом із тим, незважаючи на наявність значної кількості досліджень щодо професійного стресу та емоційного вигорання, питання визначення психологічних чинників виникнення емоційного вигорання педагогів саме у період воєнного стану та розробки ефективних способів його профілактики потребує подальшого наукового вивчення.

Мета і методи дослідження. Мета дослідження полягає у визначенні психологічних чинників виникнення емоційного вигорання педагогів у період воєнного стану та обґрунтуванні ефективних способів його профілактики в умовах професійної діяльності. Для досягнення поставленої мети використано такі методи дослідження: теоретичні – аналіз, узагальнення та систематизація наукових джерел з проблеми емоційного вигорання педагогів; порівняльний

аналіз сучасних підходів до вивчення професійного стресу в умовах кризових ситуацій; структурно-логічний аналіз психологічних чинників виникнення емоційного виснаження; а також методи наукового узагальнення для визначення можливих напрямів профілактики емоційного вигорання у професійній діяльності педагогів.

Сутність дослідження. Емоційне вигорання педагогів у період воєнного стану є комплексним психолого-педагогічним явищем, що формується під впливом тривалого професійного стресу, високого емоційного навантаження та зовнішніх кризових факторів. Воно характеризується емоційним виснаженням, деперсоналізацією, зниженням мотивації до роботи та зниженням професійної ефективності, що негативно впливає на якість освітнього процесу та загальний психологічний стан педагога. [3]

У сучасних українських умовах педагоги стикаються з численними стресогенними факторами: тривалі воєнні дії, соціальна нестабільність, загроза безпеці, збільшення обсягу адміністративних та освітніх обов'язків, а також необхідність адаптації до дистанційного та змішаного навчання. Такі умови формують постійний психоемоційний тиск, що підвищує ризик розвитку емоційного вигорання. [5]

Сучасні дослідження підкреслюють, що розвиток вигорання пов'язаний не лише з робочим навантаженням, а й із недостатньою психологічною підтримкою та ресурсами для емоційного відновлення. Педагогічні працівники, які змушені поєднувати освітню діяльність із роллю психологічного стабілізатора для здобувачів освіти, зазнають посиленої емоційної перевантаженості. [2]

До ключових психологічних чинників, що сприяють формуванню емоційного вигорання, належать хронічний стрес, підвищена емоційна відповідальність, професійна перевантаженість, інформаційний тиск, нестача соціальної підтримки та зниження рівня психологічної стійкості [4]. Під впливом цих чинників педагоги демонструють зростання емоційного виснаження, втрату професійної мотивації та порушення адаптаційних механізмів.

Розвиток емоційного вигорання у педагогів у період воєнного стану пов'язаний із комплексним взаємодією психофізіологічних, когнітивних та соціальних компонентів. Психофізіологічний аспект включає підвищену тривожність, порушення сну, зниження енергетичних ресурсів; когнітивний – труднощі з концентрацією, зниження ефективності планування та прийняття рішень; соціальний – зниження якості взаємодії з учнями та колегами, посилення відчуття ізоляції та емоційної самотності. [1]

Наукові підходи до профілактики емоційного вигорання акцентують на розвитку психологічної стійкості, використанні ресурсів соціальної підтримки, формуванні навичок емоційної саморегуляції та балансі між

професійним та особистим життям. Такі профілактичні заходи дозволяють знизити інтенсивність негативних проявів емоційного вигорання, підвищити ефективність педагогічної діяльності та зберегти психічне здоров'я педагога навіть в умовах тривалого стресу. [3]

Таким чином, сутність дослідження полягає у комплексному аналізі психологічних чинників виникнення емоційного вигорання педагогів у період воєнного стану та обґрунтуванні напрямів його профілактики з використанням сучасних наукових підходів до психологічної підтримки та розвитку стресостійкості педагогів.

Висновки. Емоційне вигорання педагогів у період воєнного стану є наслідком тривалого професійного стресу, поєднаного з впливом зовнішніх кризових факторів, що знижує ефективність освітньої діяльності та негативно впливає на психоемоційний стан педагога. До ключових психологічних чинників виникнення емоційного вигорання належать хронічний стрес, високий рівень емоційної відповідальності, професійна перевантаженість, інформаційний тиск, дефіцит соціальної підтримки та недостатня психологічна стійкість.

Психологічні наслідки емоційного вигорання включають емоційне виснаження, зниження мотивації, формування деперсоналізації, порушення концентрації та зниження ефективності педагогічної взаємодії. Сучасні дослідження свідчать, що профілактика емоційного вигорання можлива за умови розвитку психологічної стійкості, формування навичок емоційної саморегуляції, використання ресурсів соціальної підтримки та балансування професійного й особистого життя. Виявлення та системне усвідомлення психологічних чинників вигорання дозволяє розробити практичні рекомендації для збереження психічного здоров'я педагогів та підвищення ефективності освітнього процесу навіть у кризових умовах

ЛІТЕРАТУРА

1. Денишук І. П. Попередження емоційного вигорання та підвищення стресостійкості педагогів під час війни. *Імідж сучасного педагога*. 2023. № 3 (210). С. 89–95. [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-3\(210\)-89-95](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-3(210)-89-95)
2. Освітній омбудсмен України. Потреби українців у психологічній допомозі: результати досліджень. *Офіційний веб-сайт Служби освітнього омбудсмена України*. URL: <https://eo.gov.ua/potreby-ukraintsiv-u-psykholohichniy-dopomozhi-rezultaty-doslidzhen/2026/01/27/> (дата звернення: 04.03.2026).
3. Сахно О. В. Особливості емоційного вигорання педагогічних працівників. *Імідж сучасного педагога*. 2025. № 3 (222). С. 75–79. [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2025-3\(222\)-75-79](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2025-3(222)-75-79)
4. Lunchenko N. V., Vozniuk A. V., Lysokon I. O. Psychoemotional well-being of teacher: the role of psychotherapy in its formation. *Perspektyvy ta innovatsii nauky (Seriya «Pedagogika», Seriya «Psychologiya», Seriya «Medytsyna»)*. 2025. № 10 (56). Р. 1684–1696. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/747155/> (дата звернення: 03.03.2026)

5. Maslach C., Leiter M. P. Understanding the burnout experience: recent research and its implications for psychiatry. *World Psychiatry*. 2025. № 24 (1). P. 50–59. URL : <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0742051X25000174> (дата звернення: 03.03.2026)

Ірина НИКОЛАЙЧУК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ольга ФРОЛОВА,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

ТРЕНІНГ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ ЯК ЗАСІБ ПОДОЛАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РИГІДНОСТІ

У сучасному світі здатність гнучко реагувати на нові обставини, знаходити нестандартні рішення та адаптуватися до невизначених ситуацій набула особливого значення. Однією з перешкод для такої адаптації є психологічна ригідність – це схильність людини діяти відповідно до звичних, усталених моделей мислення та поведінки. Ригідність може гальмувати навчання, обмежувати творчий потенціал та створювати труднощі у взаємодії з іншими. Тому важливо шукати психологічні методи, що сприяють розвитку гнучкості мислення. Одним із таких ефективних інструментів може бути тренінг з розвитку креативності.

Питання творчості та творчого мислення широко досліджували як зарубіжні, так і українські вчені. Зокрема, Дж. Гілфорд розглядав творчість як систему інтелектуальних здібностей, пов'язаних із дивергентним мисленням, тобто здатністю генерувати багато різних ідей [4]. Е.Торранс розробив відомі методи оцінки творчого мислення та наголошував на важливості розвитку творчості в освітньому процесі [5]. Українські дослідники також підкреслюють, що творчий потенціал є важливим чинником психологічної гнучкості та самореалізації особистості [1]. Водночас питання використання спеціальних тренінгів для розвитку творчості як засобу подолання психологічної ригідності все ще потребує подальшого дослідження.

Метою дослідження є проведення теоретичного аналізу можливостей використання тренінгів з розвитку креативності для подолання психологічної ригідності. Для досягнення цієї мети було застосовано такі методи: аналіз і синтез наукових джерел, порівняння різних теоретичних підходів до розуміння креативності та психологічної ригідності, а також систематизація результатів досліджень щодо ефективності тренінгів з розвитку креативного мислення.

Психологічна ригідність проявляється у складності зміни звичних способів мислення, схильності до стереотипних рішень та небажанні застосовувати нові підходи до діяльності. Натомість креативність пов'язана з гнучкістю мислення, здатністю розглядати проблему з різних боків та знаходити оригінальні рішення. Саме тому розвиток креативності може допомогти подолати ригідні когнітивні установки.

Тренінги з розвитку креативності зазвичай включають вправи, спрямовані на розвиток дивергентного мислення, уяви та асоціативності, а також на пошук різних варіантів вирішення проблемних ситуацій. Такі вправи сприяють розвитку когнітивної гнучкості, розширюють поведінковий репертуар людини та допомагають зменшити стереотипне мислення. Дослідження показують, що регулярна участь у таких тренінгах сприяє творчому підходу до вирішення проблем та підвищує адаптивні здібності людини [3]. Крім того, тренінги створюють безпечний психологічний простір, де учасники можуть вільно висловлювати ідеї, експериментувати та пробувати нові способи поведінки, не боячись помилок. Це сприяє відкритості до нових вражень та зменшує психологічні бар'єри, пов'язані з жорстким мисленням.

Отже, тренінг креативності можна розглядати як ефективний психологічний інструмент для подолання жорсткості мислення та поведінки. Розвиток дивергентного мислення, гнучкості та здатності генерувати альтернативні ідеї сприяє формуванню більш адаптивних когнітивних стратегій. Застосування таких методів тренінгу в освітньому процесі та психологічній практиці може підвищити рівень психологічної гнучкості особистості та сприяти її більш повній самореалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Креденцер О. В., Абдуллаєва І. Б. Тренінг «Розвиток самоефективності підприємців сфери торгівлі»: структура, особливості проведення та оцінка ефективності. *Практична психологія : науковий журнал*. 2024. № 44. URL : <https://appspsychology.org.ua/data/jrn/v1/i44/9.pdf> (дата звернення: 01.03.2026).
2. Bandura A. Self-efficacy as a mediator of goal setting and performance. *Journal of Managerial Psychology*. 1996. Vol. 11 (3). P. 33–54. URL : <https://www.emerald.com/jmp/article/11/3/33/232815/Self-efficacy-as-a-mediator-of-goal-setting-and> (дата звернення: 01.03.2026).
3. Heikkinen S. Sequence analysis of self-efficacy beliefs, goal-setting and learning tactics. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. 2024. URL : <https://link.springer.com/article/10.1186/s40561-024-00327-4> (дата звернення: 01.03.2026).
4. Muzyka O. Development of students' self-efficacy in academic contexts: theoretical and empirical insights. *Journal of Psychological Studies*. 2020. URL : <https://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/693> (дата звернення: 01.03.2026).
5. Saks K. The effect of self-efficacy and self-set goals on learning outcomes. *Educational Psychology Research*. 2024. URL : <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC11007134/> (дата звернення: 01.03.2026).

Юлія НОСАЧ,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ольга ФРОЛОВА,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

ПРОБЛЕМА ЗАНИЖЕНОЇ САМОЕФЕКТИВНОСТІ ТА ТРЕНІНГ ПОСТАНОВКИ ТА ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ

Актуальність. Занижена самоефективність є психологічним чинником, що впливає на здатність людини планувати власну діяльність, приймати рішення та досягати поставлених цілей. У сучасних умовах інтенсивних соціальних змін, високих вимог до самореалізації та постійної необхідності адаптації до нових умов проблема формування впевненості у власних можливостях набуває особливої значущості. Розроблення психологічних тренінгових програм, спрямованих на розвиток навичок постановки та досягнення цілей, сприяє підвищенню рівня самоефективності та особистісної активності.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема самоефективності досліджувалася у межах соціально-когнітивного підходу, зокрема в працях Albert Bandura, який розглядав самоефективність як віру людини у власну здатність організовувати та виконувати дії, необхідні для досягнення результату. Подальший розвиток цієї концепції відбувався у працях Edwin Locke та Gary Latham, які досліджували взаємозв'язок між постановкою цілей, мотивацією та результативністю діяльності. У психологічній науці також розглядалися механізми формування впевненості у власних можливостях, роль когнітивних установок, емоційного стану та попереднього досвіду успіху або невдачі. Попри значну кількість теоретичних напрацювань, питання практичної психологічної роботи із заниженою самоефективністю, зокрема через тренінги розвитку навичок цілепокладання та планування діяльності, потребує подальшого дослідження та емпіричного підтвердження ефективності таких підходів.

Мета і методи дослідження. Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та практичній перевірці ефективності тренінгу постановки та досягнення цілей як засобу підвищення рівня самоефективності. У роботі використано теоретичні методи аналізу, узагальнення та систематизації наукових джерел, а також емпіричні методи психологічного дослідження і тренінгової роботи.

Сутність дослідження. Проблема заниженої самоефективності привертає увагу дослідників через її вплив на навчання, професійний розвиток та емоційну рівновагу особистості. Це явище описує стан, коли людина недооцінює власні можливості впливати на події, контролювати

хід дій та досягати результатів. Така установка формується поступово, часто під впливом повторних невдач, непослідовного зворотного зв'язку або надмірно критичного соціального середовища [2]. Людина починає уникати нових завдань, відкладає прийняття рішень і відчуває внутрішню напругу при спробі взяти на себе відповідальність. Занижена самоефективність блокує прояв ініціативи і створює враження, ніби будь-які зусилля не принесуть результату. З часом це веде до зниження самооцінки, пасивності та стійкого відчуття нездатності впоратися з вимогами повсякденних ситуацій.

У науковій літературі описано, що у людей із низькою самоефективністю спостерігається тенденція пояснювати власні дії зовнішніми чинниками. Вони приписують успіх випадковості, а невдачі – своїм нібито вродженим обмеженням [5]. Така когнітивна схема впливає на спосіб мислення: людина очікує перешкоди ще до початку роботи, готується до поразки і швидко припиняє спроби при перших труднощах [4]. Вона оцінює завдання як надто складні, навіть якщо має достатні навички для їх виконання. Це створює замкнене коло, у якому занижене очікування результату підсилює уникнення активності, а уникнення – знову підтверджує внутрішню впевненість у власній неспроможності.

Формування такої установки може починатися в дитинстві. Неконсистентна поведінка дорослих, відсутність позитивної підтримки, надмірний контроль або порівняння з іншими формують відчуття залежності від зовнішніх оцінок. Пізніше ця модель закріплюється у навчанні та професійній діяльності. Людина, яка не має досвіду самостійного подолання труднощів, схильна уникати нових ролей, проєктів і будь-яких ситуацій, що передбачають ризик [1]. У підлітковому та молодому віці, коли триває процес становлення ідентичності, занижена самоефективність може стати бар'єром для розвитку, адже блокує здатність експериментувати та пробувати нові стратегії поведінки [5].

Дослідники відзначають, що низька самоефективність часто супроводжується емоційними реакціями на кшталт тривожності, напруження, сенсорного перевантаження. Людина сприймає вимоги оточення як надмірні та некеровані. Вона відчуває страх перед можливими критичними оцінками або помилками, що формує схильність до прокрастинації. Накопичення нерозв'язаних завдань лише підсилює стан невпевненості. З'являється внутрішнє переконання, що краще не починати, ніж почати і провалитися. Це призводить до тривалих періодів бездіяльності, зниження мотивації та втрати інтересу до довготривалих цілей. У таких умовах роль цілеспрямованих інтервенцій значною мірою визначає подальшу динаміку розвитку особистості [2]. Одним з методів, що демонструє результативність, є тренінг постановки та досягнення цілей. Його структура базується на створенні безпечного простору, де

учасники поступово відновлюють віру у власні дії. Тренінг орієнтується на формування практичних навичок планування, аналізу ресурсів, визначення реалістичних завдань та відстеження прогресу. Учасники вчаться розкладати складні цілі на послідовні кроки, фіксувати навіть мінімальні успіхи та усвідомлювати, як накопичення маленьких досягнень змінює внутрішній стан.

Люди з низькою самоефективністю часто оперують автоматичними думками, які підсилюють відчуття власної неспроможності. Тренінг включає техніки, спрямовані на виявлення цих суджень, їх раціональний аналіз та створення альтернативних інтерпретацій. Практика показує, що систематична робота з установками поступово послаблює вплив внутрішніх бар'єрів. Учасники отримують досвід, який демонструє, що помилки не руйнують процес, а є частиною навчання. Це дає змогу зменшити рівень страху й підвищити готовність діяти [1].

У тренінгу розглядається роль соціального середовища. Підтримка з боку групи створює можливість для спільного аналізу складних ситуацій та обміну досвідом. Людина бачить, що інші теж стикаються з труднощами, і це зменшує почуття ізольованості.

Позитивний зворотний зв'язок у групі допомагає формувати нові моделі поведінки. Учасники навчаються давати та приймати коментарі, що підсилює відчуття причетності та стабілізує самооцінку. Таке середовище стимулює появу нових поведінкових стратегій, які можуть бути перенесені в реальне життя.

Ефективність тренінгу зростає, коли учасники отримують нагоду застосувати нові навички у власних цілях. Робота включає побудову індивідуального плану, що охоплює середньострокові та короткострокові завдання. Людина перевіряє реалістичність кожної мети, визначає ресурси, перешкоди та можливі шляхи їх обходу. Вона вчиться фіксувати процес у щоденнику дій, що дозволяє стежити за змінами та коригувати напрям руху. Завдяки цьому формується відчуття контролю над власним життям. З'являється внутрішній досвід, який підтверджує здатність впливати на результат через конкретні дії [4].

Поступово з'являються зміни у ставленні до себе. Людина починає сприймати зусилля як інвестицію у власний розвиток, а не як тест на силу характеру. Вона оцінює невдачі як тимчасові та такі, що піддаються корекції. Зростає готовність експериментувати, братися за нові завдання і витримувати емоційний дискомфорт, пов'язаний із невизначеністю. Зміни у поведінці підкріплюються позитивним досвідом, що формує стійкіші моделі саморегуляції та підвищує здатність до самоорганізації [3].

Основні висновки. Проведений аналіз показує, що занижена самоефективність пов'язана з недостатнім досвідом успішного досягнення цілей, негативними когнітивними установками та низьким

рівнем впевненості у власних можливостях. Застосування психологічного тренінгу, спрямованого на формування навичок реалістичної постановки цілей, планування діяльності та усвідомлення особистісних ресурсів, сприяє розвитку впевненості у власній здатності досягати результатів. Учасники тренінгових занять демонструють підвищення рівня мотивації, більш чітко усвідомлення власних можливостей та здатність ефективніше організовувати власну діяльність. Отримані результати свідчать про доцільність використання тренінгових методів у психологічній практиці для корекції заниженої самоефективності та розвитку навичок досягнення цілей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Креденцер О. В., Абдуллаєва І. Б. Тренінг «Розвиток самоефективності підприємців сфери торгівлі»: структура, особливості проведення та оцінка ефективності. *Практична психологія: науковий журнал*. 2024. № 44. URL : <https://appspsychology.org.ua/data/jrn/v1/i44/9.pdf> (дата звернення: 01.03.2026).
2. Bandura A. Self-efficacy as a mediator of goal setting and performance. *Journal of Managerial Psychology*. 1996. Vol. 11 (3). P. 33–54. URL : <https://www.emerald.com/jmp/article/11/3/33/232815/Self-efficacy-as-a-mediator-of-goal-setting-and> (дата звернення: 01.03.2026).
3. Heikkinen S. Sequence analysis of self-efficacy beliefs, goal-setting and learning tactics. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. 2024. URL : <https://link.springer.com/article/10.1186/s40561-024-00327-4> (дата звернення: 01.03.2026).
4. Muzyka O. Development of students' self-efficacy in the process of adaptation training. *OD*. 2020. Jun. № 2 (29). P. 132–142. URL : <https://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/693> (дата звернення: 01.03.2026).
5. Saks K. The Effect of Self-Efficacy and Self-Set Goals on Learning Outcomes. *Educational Psychology Research*. 2024. Vol. 15-24. URL : <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC11007134/> (дата звернення: 01.03.2026).

Світлана ОЛІЙНИК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ольга ФРОЛОВА,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

ПРОБЛЕМАТИКА ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ ОНЛАЙН-ТРЕНІНГІВ

Актуальність. У сучасних умовах активного розвитку цифрових технологій система освіти та психологічного супроводу зазнає суттєвих змін. Пандемія та воєнні умови значно прискорили перехід до дистанційних форматів. Відповідно, комунікація в онлайн-середовищі має

свої особливості, що впливають на ефективність тренінгового процесу. Дослідження засвідчують, що в онлайн-середовищі виникає дефіцит зворотного зв'язку, знижується рівень соціальної присутності та ускладняється комунікація між учасниками [3]. Крім того, брак повноцінної невербальної комунікації ускладнює емоційне сприйняття та досягнення взаєморозуміння. Окремі учасники через відсутність живого контакту з ведучим сприймають психологічну роботу як недостатньо повноцінну для себе. У результаті вони можуть засвоювати матеріал повільніше, виконувати завдання із запізненням або обмежувати свою взаємодію через недостатньо розвинені комунікативні навички [1]. Отже, проблематика комунікації в умовах онлайн-тренінгів потребує окремого психологічного аналізу та розробки методик, що забезпечують психологічний комфорт і комфортність у дистанційних програмах.

Ступінь досліджуваної проблеми. Проблеми комунікації в умовах онлайн-тренінгів нині привертає значну увагу дослідників, однак її всебічне наукове вивчення ще не завершене. Це підтверджується тим, що особливості комунікації в цифровому та дистанційному середовищі вивчали такі науковці, як Дж. Валтер, С. Кізлер, Дж. Сулер, Н. Бейлінсон, Дж. Шорт, Е. Вільямс, Б. Крісті, Р. Дафт, Р. Ленгель, а також М. Гоффман. У їхніх працях досліджуються особливості опосередкованої комп'ютером комунікації, вплив відсутності невербальних сигналів, формування соціальної присутності та психологічні аспекти взаємодії в онлайн-середовищі. Феномен психологічної комунікації в онлайн-форматі розглядається у межах соціально-психологічного, комунікативного та медіапсихологічного підходів. Проблема психологічної комунікації при дистанційному форматі широко висвітлена в сучасних дослідженнях. У роботі Н. Сороки та Н. Химиці були представлені результати дослідження комунікативного бар'єру по дослідженню перешкод для адекватної передачі інформації [2]. Дослідження S. Salarvand та M.S. Mousavi показали проблеми комунікації при дистанційній взаємодії [3]. Науковці аналізують окремі феномени – психологічну безпеку учасників, вплив ізоляції, труднощі у встановленні емоційного контакту та інформаційного перенавантаження. Водночас бракує системних робіт, які б поєднували теорію групової динаміки та психологію спілкування. Таким чином, ступінь досліджуваності можна охарактеризувати як частковий, що не формує цілісної моделі психологічної комунікації в онлайн-умовах при проведенні тренінгів.

Мета та методи дослідження – проаналізувати основні комунікативні труднощі, що виникають в умовах онлайн-тренінгів, та визначити психологічні чинники, які впливають на формування довірливої взаємодії між тренером і учасниками. Для досягнення мети використано такі методи, як теоретичний аналіз наукової літератури, порівняльний

аналіз особливостей офлайн та онлайн-комунікації та узагальнення емпіричних спостережень щодо групової динаміки в онлайн-форматі.

Сутність дослідження. Онлайн-тренінг орієнтований на забезпечення емоційної включеності та розвитку довіри між учасниками. Проте специфіка цифрового середовища зумовлює зміну комунікативної структури. І це в свою чергу, створює нові психологічні виклики у процесі взаємодії. Зменшення кількості невербальних сигналів (жести, мікроміміка, просторове розташування) ускладнює процес емоційного зчитування партнера по взаємодії. Це може спричиняти когнітивні викривлення та зниження рівня емпатійного контакту. Також, у віртуальному просторі часто спостерігається обмежений або відтермінований зворотний зв'язок, що впливає на відчуття залученості та підтримки [3]. В умовах тренінгу це може знижувати групову згуртованість та довіру до процесу. При цьому слід врахувати, що технічні та інструментальні особливості онлайн-платформ (затримки звуку, вимкнені камери, фрагментарність уваги) створюють додаткові бар'єри комунікації.

Висновки. Отже, психологічна комунікація в умовах онлайн-тренінгів має низку специфічних особливостей, зумовлених цифровим форматом взаємодії. Обмеженість невербальних сигналів, зниження рівня соціальної присутності, затримки або недостатність зворотного зв'язку, а також технічні фактори можуть ускладнювати формування довіри між учасниками та тренером і впливати на ефективність групової динаміки. Разом із тим онлайн-середовище не лише створює комунікативні труднощі, а й відкриває нові можливості для організації психологічної роботи за умови використання адаптованих методик взаємодії. Тому подальші дослідження мають бути спрямовані на розроблення цілісних моделей психологічної комунікації в дистанційному форматі та пошук практичних інструментів, які сприятимуть підвищенню рівня емоційної залученості, довіри й ефективності онлайн-тренінгів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Назар М. Тренінги у віртуальному просторі: аналіз переваг, недоліків, психологічних можливостей. *Теорія і практика сучасної психології*: зб. наук. пр. Запоріжжя: Класичний приватний університет. 2019. № 4. Т. 2. С. 61–67.
2. Сорока Н., Химиця Н. Етико-психологічні аспекти комунікації в умовах дистанційного навчання. *Інформація, комунікація, суспільство 2020* : матеріали 9-ї Міжнародної наукової конференції, 21–23 травня 2020 р., Львів. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2020. С. 141–142.
3. Salarvand S., Mousavi M.-S., Rahimi M. Communication and cooperation challenges in the online classroom in the COVID-19 era: a qualitative study. *BMC Medical Education*. 2023. Vol. 23. Article 201. P. 1–12. DOI: 10.1186/s12909-023-04189-1. URL : <https://link.springer.com/article/10.1186/s12909-023-04189-1> (дата звернення: 26.02.26)

Світлана ПАРИШКУРА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв (БДПУ)

Науковий керівник: **Юлія КРЮЧКОВА,**
асистентка (БДПУ)

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ОСОБАМ, ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНИМ ВНАСЛІДОК РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Внаслідок повномасштабної збройної агресії РФ проти України мільйони громадян змушені були залишити свої домівки. Статус внутрішньо переміщеної особи (ВПО) супроводжується комплексною травматизацією: втратою майна, соціального статусу, розривом родинних зв'язків та перебуванням в екстремальних умовах. Розробка ефективних стратегій психологічної допомоги є критично необхідною для попередження розвитку стійких психопатологій та сприяння успішній адаптації особистості в нових умовах життєдіяльності.

Питання психологічної реабілітації постраждалих від військових конфліктів досліджували О. Блінова [1], В. Панок [3] (соціально-психологічна адаптація), Н. Бочкор [2] (психосоціальна підтримка). Проблематика посттравматичного стресового розладу висвітлена у працях Н. Ханецької [4] та західних дослідників, таких як Б. ван дер Колк. Проте специфіка тривалого перебування у стані невизначеності під час повномасштабної війни 2022–2025 рр. потребує додаткового емпіричного вивчення.

Мета роботи – теоретично обґрунтувати зміст та методи надання психологічної допомоги ВПО для мінімізації наслідків травматизації. Методи дослідження: теоретичний аналіз наукових джерел, метод порівняння та узагальнення практичного досвіду психологічного супроводу постраждалих осіб.

Психологічна допомога ВПО має бути поетапною та мультимодальною. На першому етапі (кризова допомога) основна увага приділяється стабілізації емоційного стану та забезпеченню почуття безпеки. На другому етапі (реабілітаційному) робота спрямовується на опрацювання травми втрати та подолання «синдрому відкладеного життя» [3,4].

Ефективними методами в роботі з ВПО є: *Когнітивно-поведінкова терапія (КПТ)* – для корекції деструктивних думок та тривожних станів. *Арт-терапія* – як інструмент безпечного вивільнення заблокованих емоцій та ресурсування. *Групова терапія* – для відновлення соціальної ідентичності та подолання відчуття ізоляції. *Психоедукація* – навчання методам саморегуляції та інформування про норми реакції психіки на ненормальні обставини.

Психологічна допомога вимушено переміщеним особам є успішною лише за умови комплексного підходу, що поєднує індивідуальну терапевтичну підтримку та заходи соціальної інтеграції [1; 2]. Головним вектором допомоги має стати трансформація травматичного досвіду в посттравматичне зростання, що дозволить особі не лише адаптуватися до нових умов, а й відновити суб'єктність у побудові власного майбутнього.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блінова О. Психологія міграції: навчальний посібник. Київ : Видавничий дім «Слово», 2021. 256 с.
2. Бочкор Н., Зіміна Н. Психосоціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб. *Актуальні проблеми психології*. 2023. Т. 7. Вип. 45. С. 12–24.
3. Панок В. Психологічна допомога в умовах війни: методологія та практика. *Вісник психології і педагогіки*. 2024. № 2. С. 5–11.
4. Ханецька Н. Травматерапія: особливості роботи з військовими та цивільним населенням. Хмельницький : ХНУ, 2022. 190 с.

Світлана ПЕРНАРОВСЬКА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв
Науковий керівник: **Катерина САПРАНКОВА,**
асистентка (БДПУ)

ПСИХОЕМОЦІЙНІ НАСЛІДКИ ВТРАТИ БЛИЗЬКОЇ ЛЮДИНИ ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ ПОДІЙ ТА НАПРЯМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ЖІНКАМ

Воєнні події в Україні спричинили масштабні людські втрати, що актуалізувало проблему психологічного супроводу осіб, які пережили загибель близьких людей. Особливо вразливою групою є жінки, для яких втрата близької людини часто поєднується з вимушеною зміною життєвих умов, підвищеною відповідальністю за дітей або інших членів родини, економічною нестабільністю та постійною загрозою безпеці. Травматичний характер воєнної втрати, її раптовість, насильницькі обставини смерті та відсутність можливості повноцінного прощання значно ускладнюють процес горювання та підвищують ризик розвитку психоемоційних порушень [2]. У зв'язку з цим проблема вивчення психоемоційних наслідків втрати та визначення ефективних напрямів психологічної допомоги жінкам набуває особливої соціальної та наукової значущості.

Питанням психоемоційних наслідків втрати близької людини, зокрема в умовах травматичних подій, займалися як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники. У наукових працях М. Варія, І. Сингаївської, А. Берестовської, О. Павлової, Ю. Кузьменко висвітлено особливості переживання горя, чинники ускладненого горювання та психоемоційні реакції особистості на втрату. Проблема переживання втрати та горя широко представлена у психологічних дослідженнях, де розглядаються стадії горювання, фактори ускладненого горя та зв'язок втрати з розвитком тривожних і депресивних станів. У працях І. Сингаївської та А. Берестовської акцентується увага на індивідуальних особливостях реагування на стрес і травму, а також на ролі внутрішніх ресурсів у процесі адаптації [4]. Дослідники зазначають, що воєнні втрати мають специфічний психотравмуючий вплив, оскільки поєднують особисте горе з колективною травмою суспільства. Водночас питання цілеспрямованої психологічної допомоги саме жінкам, які пережили втрату внаслідок воєнних дій, потребує подальшого теоретичного осмислення та практичної конкретизації.

Метою дослідження є аналіз психоемоційних наслідків втрати близької людини внаслідок воєнних подій та обґрунтування основних напрямів психологічної допомоги жінкам, які перебувають у стані горя. Для досягнення поставленої мети використано методи теоретичного аналізу та узагальнення наукових джерел, порівняльний аналіз підходів до розуміння феномену втрати, а також елементи аналізу практичного досвіду психологічної роботи з жінками в умовах воєнного часу.

Сутність дослідження полягає у комплексному аналізі психоемоційних змін, які виникають у жінок унаслідок втрати близької людини під час воєнних подій, а також у визначенні ефективних напрямів психологічної допомоги з урахуванням специфіки воєнного контексту. Дослідження М. Варій доводить, що переживання втрати супроводжується широким спектром емоційних реакцій, серед яких домінують глибокий смуток, почуття безпорадності, провини, страх за майбутнє та емоційне спустошення. У багатьох жінок ці переживання мають затяжний характер і поєднуються з порушенням базового відчуття безпеки, втратою життєвих орієнтирів і сенсів. Емоційні прояви часто супроводжуються соматичними симптомами, зокрема порушеннями сну, зниженням або відсутністю апетиту, хронічною втомою, головним болем, що свідчить про системний характер психоемоційного виснаження та взаємозв'язок психологічних і фізіологічних реакцій на травматичну подію [1].

Цікавим є дослідження О. Павлової, де висвітлено особливості втрати близької людини в умовах війни є її травматичний та нерідко раптовий характер, що ускладнює природний процес горювання. На відміну від втрат у мирний час, воєнна втрата часто супроводжується

відсутністю можливості попроситися, браком інформації про обставини загибелі або тривалим очікуванням підтвердження смерті, що посилює стан емоційної дезорганізації. У жінок можуть спостерігатися нав'язливі спогади про подію втрати, уникання розмов і думок, пов'язаних із загибллим, емоційне «оніміння» або, навпаки, тривале перебування у стані гострого горя без переходу до адаптивних форм проживання втрати [3].

Нами було проведено емпіричний аналіз психоемоційного стану жінок, які пережили втрату близької людини внаслідок воєнних подій, було проведено серед респонденток, що відвідують спільний спортивний зал у місті Івано-Франківськ. У дослідженні взяли участь 5 жінок віком від 35 до 45 років, які звернулися за психологічною допомогою впродовж перших шести місяців після втрати. Для первинної оцінки використовувалися методики самооцінки рівня тривожності, емоційного напруження та суб'єктивного переживання стресу. Результати вхідної діагностики засвідчили високий рівень емоційної напруженості, домінування тривожних і депресивних переживань, а також труднощі у регуляції емоційного стану. Більшість респонденток зазначали відчуття постійної внутрішньої напруги, емоційного виснаження та втрати контролю над власним життям.

На основі теоретичного аналізу та емпіричних даних у дослідженні, опираючись на роботу О. Павлова, було визначено основні напрями психологічної допомоги жінкам, які пережили втрату близької людини. Першим напрямом є кризова психологічна підтримка, спрямована на стабілізацію емоційного стану, зменшення інтенсивності гострих переживань і відновлення відчуття базової безпеки. Другим напрямом є супровід процесу горювання, що передбачає допомогу жінці у поступовому прийнятті факту втрати, осмисленні змін у власній життєвій ситуації та інтеграції досвіду втрати у подальший життєвий шлях. Третім напрямом є ресурсно-орієнтована робота, спрямована на актуалізацію внутрішніх і зовнішніх ресурсів, зокрема соціальної підтримки, особистісних сильних сторін та попереднього досвіду подолання труднощів [3].

Урахування окреслених напрямів психологічної допомоги зумовлює доцільність упровадження розробленого нами тренінгу психологічної підтримки, спрямованого на стабілізацію психоемоційного стану жінок, які зазнали втрати близької людини в умовах воєнних подій. Метою такого тренінгу є зниження рівня психоемоційного напруження, стабілізація емоційного стану та формування навичок адаптивного проживання горя. Тренінг може бути реалізований у груповому форматі та включати 6-8 занять тривалістю 90 хвилин. Його структура передбачає поетапну роботу: на початковому етапі основна увага приділяється створенню

безпечного простору, психоосвіти щодо закономірностей горювання та нормалізації емоційних реакцій; на наступних етапах – поступовому усвідомленню та прийняттю втрати, а також зменшенню інтенсивності дезадаптивних переживань, таких як хронічна тривожність, почуття провини або безпорадності.

Практична частина тренінгу орієнтована на ресурсно-відновлювальну роботу та розвиток навичок емоційної саморегуляції. Зокрема, учасникам пропонуються вправи, спрямовані на усвідомлення власних емоційних станів, ідентифікацію внутрішніх і зовнішніх ресурсів підтримки, відновлення відчуття контролю над власним життям. Важливим компонентом є робота з майбутнім, яка допомагає жінкам поступово формувати нові життєві орієнтири з урахуванням пережитої втрати. Участь у тренінгу сприяє зниженню емоційної ізоляції, підвищенню відчуття підтримки та приналежності до групи, а також зміцненню адаптаційних можливостей особистості в умовах тривалої невизначеності. Тобто, тренінг виступає ефективним практичним інструментом комплексної психологічної допомоги жінкам, які переживають втрату внаслідок воєнних подій.

Таким чином, втрата близької людини внаслідок воєнних подій має глибокі та тривалі психоемоційні наслідки для жінок, що проявляються у порушенні емоційної рівноваги, зниженні адаптаційних можливостей і підвищеній вразливості до психологічних розладів. Ефективна психологічна допомога має бути комплексною, поетапною та орієнтованою на потреби жінки, з урахуванням специфіки воєнного контексту. Реалізація таких напрямів сприяє зниженню психоемоційного напруження, підтримці процесу горювання та поступовому відновленню психологічного благополуччя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варій М. Й. Психологія стресу і кризових станів : навч. посіб. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 240 с.
2. Кузьменко Ю. Психологічні наслідки переживання втрати близької людини в умовах воєнного конфлікту. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія : Психологія*. 2022. № 1. С. 67–75.
3. Павлова О. О. Психологічний супровід осіб у ситуації втрати близької людини : монографія. Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2024. 180 с.
4. Сингаївська І., Берестовська А. Особливості надання психологічної допомоги жінкам, які переживають втрату близької людини під час війни. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2024. № 1 (73). С. 214–226.

Тетяна ПЕТРИЧЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Оксана СТІЛЬЧУК,**

к.психол.н., доцентка (БДПУ)

РЕГРЕСІЯ ЯК МЕХАНІЗМ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ ПІДЛІТКІВ У СТАНІ ХРОНІЧНОГО СТРЕСУ

У сучасних умовах підлітки постійно стикаються з викликами, що перевищують їхні адаптивні можливості. Хронічний стрес, спричинений соціальною нестабільністю чи воєнними діями, виснажує психіку, змушуючи її звертатися до архаїчних способів самозбереження. Регресія – повернення до ранніх етапів психічного розвитку – виступає як своєрідний «запобіжник», що дозволяє особистості зберегти цілісність ціною тимчасової відмови від складних когнітивних та поведінкових навичок [3]. Розуміння природи цього явища є ключовим для надання адекватної психологічної підтримки молоді.

Фундамент дослідження регресії заклав З. Фройд, розглядаючи її як відкат до дитячих інстинктів. Проте саме А. Фройд деталізувала цей механізм як один із основних способів захисту Его. Дослідження регресії як захисного механізму сьогодні перейшло з чисто психоаналітичної площини у сферу нейробіології, клінічної психології та теорії прив'язаності.

Ось ключові постаті та напрями, які займаються цим питанням у сучасному контексті: О. Кернберг – один із найвпливовіших живих психоаналітиків. Він досліджує важкі регресивні стани у пацієнтів із межовим розладом особистості та те, як регресія допомагає або заважає в процесі терапії. Н. Мак-Вільямс – автор бестселера «Психоаналітична діагностика», в якому описує регресію як психологічний захисний механізм, при якому індивід несвідомо повертається до ранніх, менш зрілих моделей поведінки (наприклад, вередування, безпорадність) у стресових ситуаціях. Це спосіб адаптації до травми, заснований на пошуку безпеки через поведінку, властиву дітям. Дж. Вейлант – його багаторічне «Гарвардське дослідження розвитку дорослих» класифікує регресію як незрілий захисний механізм. Він вивчає, як використання таких захистів корелює з рівнем щастя та фізичним здоров'ям протягом життя. П. Левін – досліджує регресію в контексті соматичної терапії. Він розглядає повернення до дитячих рухів або реакцій як спосіб вивільнення заблокованої енергії травми.

В українському науковому просторі тему регресії як механізму захисту психіки досліджують фахівці, які працюють на перетині клінічної психології, психології особистості та кризової психології.

Ось ключові сучасні дослідники та їхні напрямки: О. Тохтамиш – автор фундаментальної статті «Психологічний механізм регресії та його зв'язок з самосприйняттям особистості», де детально аналізує класичні та сучасні концепції дії регресії та її вплив на адаптивні функції психіки. Г. Шулдик та А. Шулдик – вивчають механізми психологічних захистів (зокрема регресію) у студентської молоді, акцентуючи увагу на становленні особистості в навчальному процесі. Є. Гончаренко – займається вивченням еволюції механізмів психологічного захисту та їхнім впливом на розвиток особистості в українському соціумі.

Також у зв'язку з війною в Україні з'явилися нові дослідження щодо регресії в умовах воєнного стану, які часто публікуються у збірниках наукових праць профільних університетів. На сьогодні регресію частіше розглядають не просто як «відкат у дитинство», а як адаптивну або дезадаптивну відповідь нервової системи на перевантаження.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні регресії як адаптивного механізму, що дозволяє підлітку мінімізувати психологічне виснаження в умовах хронічного стресу, а також у визначенні маркерів «здорової» регресії. Методи дослідження: теоретичний аналіз наукових джерел, метод дедукції при класифікації захисних механізмів та узагальнення психологічної практики щодо роботи з віковими кризами.

У психоаналізі та нейронауці психіка розглядається як замкнута енергетична система. Когнітивні ресурси людини обмежені: ми маємо фіксований «бюджет» енергії на день. Коли зовнішнє навантаження (стрес, війна, втрата) перевищує цей бюджет, мозок вмикає режим жорсткої економії. Розглянемо декілька: 1. *Ієрархія енерговитрат*. Наш мозок функціонує за принципом вертикальної ієрархії. Префронтальна кора (планування, емпатія, моральний вибір) – це «високі технології». Вона еволюційно наймолодша і споживає найбільше глюкози та кисню [2; 4]. Лімбічна система та стовбур (емоції, інстинкти, виживання) – це «базові налаштування». Вони працюють швидко, автоматично і майже безкоштовно з точки зору енергообміну [4]. Коли стається енергетичний дефіцит, мозок проводить «селективне вимкнення електроенергії». Першою гасне префронтальна кора. Саме тому в стані сильного стресу ми втрачаємо здатність до стратегічного планування та стаємо дратівливими – у нас просто немає ресурсу на «складну» поведінку [2]. 2. *Регресія як стратегічний відступ*. Н. Мак-Вільямс описує регресію як повернення до ранніх стадій розвитку [3]. З точки зору економіки психіки – це оптимізація витрат. Чому ми плачемо або впадаємо в безпорадність? Тому що роль «дитини» звільняє від необхідності приймати рішення. Це спосіб делегувати виживання комусь сильнішому [5]. Соматизація: коли психіка не має сил опрацювати емоцію (що є дорогою когнітивною операцією), вона скидає напругу на тіло. Захворіти та лягти в ліжко – це найдешевший спосіб отримати легальний перепочинок [1; 3].

3. Психологічний блекаут. Якщо травматична подія надто потужна, вся енергія витрачається на одну ціль – утримання цілісності «Я». На соціум, кар'єру чи саморозвиток енергії не залишається [1]. Людина стає «пласкою», функціональною, зосередженою лише на базових потребах. Це не слабкість волі, а біологічний запобіжник. Мозок «вимикає світло» в кімнатах, де ніхто не живе, щоб підтримувати роботу серця в головному залі [1; 4]. Регресія у підлітковому віці часто збиває батьків з пантелику, адже вона чергується з прагненням до повної незалежності. Н. Мак-Вільямс зазначає, що підліток «відкочується» назад, коли шлях у дорослість здається занадто тривожним.

Ось основні форми прояву підліткової регресії: **1. Комунікативна регресія (мова та інтонації).** «Дитячий» голос: підліток раптово починає говорити високим, тонким голосом або використовувати шепелявість, притаманну малюкам [3; 5]. Специфічна лексика: повернення слів із раннього дитинства (наприклад, домашніх прізвиськ, якими його називали у 3 роки) або вигадування безглузвих «сюсюкаючих» слів [3]. Відмова від вербалізації: замість пояснення своїх почуттів підліток може просто мукати, тупати ногами або відповідати односкладно «не знаю», «бе», «ме» [2; 4]. **2. Потреба у фізичному контакті та опіці.** Тактильний голод: раптове бажання «посидіти на ручках», залізти під ковдру до батьків або вимога, щоб його погладили по голові перед сном [3; 5]. «Побутова інвалідність»: підліток, який вчора сам готував сніданок, сьогодні «забуває», як зав'язати шнурки, або просить маму погодувати його з ложечки чи обрати йому одяг [3]. Порушення особистого простору: якщо раніше він замикався в кімнаті, то в стані регресії може ходити за батьками «хвостиком» із кімнати в кімнату [5]. **3. Емоційні та поведінкові реакції.** Істерики: бурхливі реакції з плачем на підлозі, розкиданням речей або криком – копіювання поведінки трирічної дитини, яка не отримала іграшку [4]. Об'єкти-фетиші: повернення до старої м'якої іграшки, з якою підліток не розставався в садочку, або потреба спати з увімкненим нічним через «страх монстрів» [3; 5]. Втрата охайності: нехтування гігієною, розкидання речей або навмисне створення безладу навколо себе як підсвідомий запит на те, щоб прийшли батьки і «навели лад» у його житті [3]. **4. Психосоматична регресія.** Коли психіка не справляється з навантаженням (іспити, конфлікти), підліток може демонструвати суто дитячі реакції тіла: енурез (рідко, але буває), болі в животі без медичних причин або нудоту, що часто є формою соматизації тривоги [1; 4]. Регресія для підлітка – це безпечна гавань. Коли тиск соціуму («ти вже дорослий», «треба обирати професію») стає нестерпним, мозок на час повертається в період, де за все відповідали дорослі.

У психології та концепціях сучасних дослідників регресія не є ознакою слабкості; це «крок назад для розгону». Це явище можна

порівняти з тим, як спортсмен згинає коліна перед високим стрибком: чим складніший етап попереду, тим глибшою може бути потреба у тимчасовому відкаті. Коли підліток або дорослий стикається з новим рівнем відповідальності, його префронтальна кора працює на межі. Регресія дозволяє «вимкнути» енергоємні процеси (самоконтроль, складний аналіз) і спрямувати весь ресурс на внутрішню стабілізацію. Це «тимчасове укриття», де психіка заліковує мікротравми, отримані під час зіткнення з реальністю.

За теорією прив'язаності, щоб досліджувати невідоме, людина повинна бути впевнена, що їй є куди повернутися. Тимчасова регресія – це перевірка тилів. Переконавшись, що «база» (батьки або близькі) все ще приймає та любить його навіть слабким, підліток отримує емоційний кредит довіри для наступного кроку в автономію [3; 5].

Часто регресія виникає після успіху. Після важливого іспиту або першого побачення підліток може раптом стати вередливим малюком. Це асиміляція досвіду: мозок настільки перевантажений новими «дорослими» даними, що йому потрібно повернутися до знайомих дитячих схем, щоб «перетравити» нову інформацію. З точки зору нейробіології, це спосіб розвантажити префронтальну кору після інтенсивної роботи [2; 4].

Здатність до «регресії на службі Его» (за Е. Крісом, на якого посилається Н. Мак-Вільямс) є ознакою здорової психіки. Люди, які забороняють собі будь-яку слабкість, частіше переживають нервові зриви. Тимчасовий «відкат» дозволяє скинути напругу порційно, не доводячи систему до катаклізму [5].

Коли зовнішній світ (школа, соціальні мережі, новини) вимагає від підлітка бути «залізним» і самостійним, його внутрішня дитина шукає прихистку в єдиному місці, де це було гарантовано – у стосунках із батьками. Підліток через дитячі прояви (потреба в обіймах, спільний сон або прохання допомогти з елементарними речами) насправді каже: «Мені страшно, і мені потрібен твій ресурс, щоб вистояти» [1; 3].

В умовах хронічного стресу підліткова психіка часто вдається до емоційної регресії як засобу «психологічної дозаправки». Оскільки підлітковий вік характеризується кризою ідентичності та сепарацією, додатковий зовнішній тиск створює дефіцит безпеки. Регресія дозволяє підлітку тимчасово відмовитися від ролі «майже дорослого» та повернутися до об'єктних відносин раннього дитинства. Це не є ознакою деградації особистості; навпаки, отримання безумовної підтримки та прийняття в стані регресії створює необхідний емоційний фундамент для подальшого відновлення автономії. Таким чином, регресія виконує функцію енергозбереження та стабілізації ефемерного «Я» підлітка [4].

ЛІТЕРАТУРА

1. Ван дер Колк Б. Тіло веде лік. Як лишити в минулому травматичний досвід / пер. з англ. О. Смольницька. Київ : Віват, 2022. 512 с.
2. Канеман Д. Мислення швидке й повільне / пер. з англ. М. Яковлев. Київ : Наш Формат, 2017. 480 с.
3. Мак-Вільямс Н. Психодинамическая диагностика: Понимание структуры личности в клиническом процессе / пер. с англ. Москва : Независимая фирма «Класс», 2011. 480 с.
4. Сапольскі Р. Біологія поведінки. Причини доброго і поганого в нас / пер. з англ. О. Любенко. Київ : Наш Формат, 2021. 672 с.
5. Фройд А. Психологія Я та механізми захисту / пер. з нім. Київ : Port-Royal, 1998. 154 с.

Людмила ПОЛИЩУК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ольга ФРОЛОВА,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

**СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ
В КОНТЕКСТІ ВИХОВАННЯ ДИТИНИ З РАС ТА РДУГ**

Виховання дитини з РАС та РДУГ – це щоденне перебування в умовах надвисокого психоемоційного навантаження. Коли в одній дитині поєднуються труднощі соціальної комунікації, характерні для аутизму, та постійна імпульсивність і гіперактивність, притаманні РДУГ, життя родини трансформується у складний марафон. Для батьків стрес стає не епізодичним чинником, а постійним фоном життєдіяльності. Це призводить до виснаження ресурсів, почуття ізоляції та безсилля. Саме тому вивчення стресостійкості є не лише теоретичним питанням, а пошуком реальних механізмів підтримки сімей, що дозволяють запобігти вигоранню та забезпечити умови для розвитку дитини.

Фундамент для розуміння того, як особистість зберігає стабільність під тиском, закладено в працях Г. Сельє, Р. Лазаруса та С. Фолкман. Згідно з їхніми концепціями, рівень стійкості залежить не від самої події, а від суб'єктивної оцінки ситуації та наявності інструментів для адаптації. В Україні питання допомоги таким сім'ям досліджують Т. Скрипник та В. Панко. Однак, попри наявні напрацювання, спостерігається дефіцит розуміння того, на чому саме тримається витривалість батьків у ситуації «подвійного діагнозу». Актуальність дослідження полягає у виокремленні конкретних внутрішніх опор, які допомагають батькам залишатися в ресурсному стані.

Метою роботи є теоретичний аналіз структури стресостійкості батьків та обґрунтування шляхів її зміцнення. Використання методів наукового аналізу та систематизації дозволило виділити чотири основні компоненти, які разом утворюють цілісну систему психологічного захисту особистості.

Першим базовим рівнем є емоційно-регулятивний компонент. Йдеться про здатність зберігати самоконтроль у критичних ситуаціях. Навички саморегуляції, вміння вчасно знизити внутрішню напругу та не сприймати поведінкові труднощі дитини як особисту поразку є фундаментом стійкості. Ключове значення тут має справжнє батьківське прийняття: здатність любити дитину без застережень, розуміючи, що її особливості зумовлені специфікою роботи нервової системи [2]. Когнітивно-смысловий компонент відповідає за інтелектуальну переробку стресу. Він допомагає уникати «пасток» катастрофізації, перетворюючи труднощі на конкретні завдання. Це вчить фокусуватися на щоденних кроках і помічати навіть мінімальні позитивні зміни в розвитку дитини.

Ціннісно-мотиваційний складник структури виступає внутрішнім джерелом енергії. Глибоке усвідомлення сенсу власної ролі та цінності виховання дає сили продовжувати роботу навіть у періоди відсутності швидких результатів. Соціально-поведінковий компонент замикає систему, забезпечуючи вихід із соціальної ізоляції. Він передбачає розвиток асертивності, здатності впевнено взаємодіяти з фахівцями та приймати підтримку оточуючих.

Практична реалізація розвитку зазначених компонентів передбачається через авторську програму психологічного тренінгу. Структура тренінгу охоплює три послідовні етапи: стабілізаційний (робота з актуальним емоційним станом), ресурсно-розвивальний (опанування технік когнітивної реструктуризації та методів самодопомоги) та інтегративний (відпрацювання навичок асертивної поведінки в соціальному середовищі). Особлива увага приділяється поєднанню методів когнітивно-поведінкової терапії, спрямованих на зміну деструктивних переконань батьків, та арт-терапевтичних технік, що дозволяють безпечно відреагувати накопичену напругу. Групова форма роботи створює унікальний простір «нормалізації» досвіду, де через обмін життєвими стратегіями батьки відновлюють почуття контролю над власним життям. Очікуваним результатом такої роботи є перехід від стратегії виживання до стратегії адаптивного розвитку всієї сімейної системи [4].

Отже, стресостійкість батьків – це багатовимірна система, що складається з емоцій, переконань, сенсів та соціальних зв'язків. Розуміння цієї структури дозволяє створювати дієві програми допомоги, що повертають віру у власні сили. Комплексний підхід до розвитку кожного компонента є основою дослідження, адже саме стійкість батьків стає головною умовою стабільного майбутнього дитини з особливими потребами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Максименко С. Д. Стресостійкість особистості: теорія і практика : монографія. Київ : Наукова думка, 2020. 256 с.
2. Панко В. Г. Психологічні аспекти виховання дітей з особливими освітніми потребами. Харків : Педагогічна книга, 2019. 198 с.
3. Про стандартизацію : Закон України від 11 лютого 2014 р. № 1315. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1315-18> (дата звернення: 02.03.2026).
4. Скрипник Т. В. Копінг-поведінка батьків дітей із нейророзвитковими розладами. *Наукові записки БДПУ. Серія : Психологія*. 2021. Вип. 3. С. 112–118.

Катерина П'ЯТАК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти¹ курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Наталія СЕРДЮК,**

к.психол.н. доцент (БДПУ)

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО
ВИГОРАННЯ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ВІДДІЛЕННЯ РЕАНІМАЦІЇ**

Медичне вигорання в Україні є актуальною проблемою. Високий рівень вигорання серед працівників відділень реанімації, пов'язаний з високою професійною відповідальністю, постійним контактом із важкохворими пацієнтами, необхідністю швидкого прийняття рішень та значним емоційним навантаженням, дефіцитом ресурсів. Усе це впливає на якість надання медичної допомоги, що може спонукати до професійних помилок, зниження ефективності роботи, конфліктів з колегами та погіршення комунікації з пацієнтами та їх родичами.

Проблема емоційного вигорання є однією з найбільш досліджувальних в сучасній психології та медицині. Науковий інтерес до цього явища почав формуватися у другій половині 20 століття, особливу увагу до вивчення емоційного вигорання присвятили: О. Баранов, В. Зеньковський, Л. Карамушка, Л. Колеснікова, Ю. Львов, Е. Махер, В. Ніконов, А. Реан, Т. Ронгинська, А. Шафранова та інші.

Найбільш визначений вплив вивчення досліджуваної теми зробив Віктор Бойко, він запропонував методику діагностики синдрому емоційного вигорання. Незважаючи на різні дослідження проблема залишається актуальною і потребує подальшого вивчення, це пов'язано з високим рівнем професійного стресу емоційного перенавантаження необхідністю постійного відповідальності за життя пацієнта тощо.

Мета дослідження полягає в огляду сучасних наукових знань та дослідження психологічних особливостей розвитку емоційного вигорання медичних працівників.

Попри розбіжності в трактуванні емоційного вигорання, наукова спільнота одностайна в тому, що це складний синдром. Його ключовими складовими є емоційне спустошення, деперсоналізація та знецінення власних професійних успіхів. Цей процес має прогресуючий та практично незворотний характер: одного разу виникнувши, стан лише погіршується з часом, а зусилля фахівців спрямовані переважно на сповільнення його розвитку. Окрім того, вигорання стає потужним джерелом хронічного стресу. Характерною рисою синдрому є те, що навіть тривала відпустка дає лише тимчасове полегшення – після повернення до роботи симптоми швидко відновлюються до попереднього рівня [1].

До основних причин виникнення емоційного вигорання: напруга, конфлікти, високий рівень конкуренції; відсутні умови для самовираження; одноманітність праці, відсутність творчого підходу до роботи; надмірна відданість роботі, яка недостатньо оцінена керівництвом і завищені вимоги до працівників; робота без перерви; нездатність побудувати кар'єру; немотивовані пацієнти; не вирішення особистих конфліктів тощо.

Для розуміння особливостей розвитку емоційного вигорання особистості варто розглянути трифакторну модель синдрому вигорання, що запропонували К. Масlach та С. Джексон: емоційне виснаження, стан виникає через фізичну та емоційну втому, через брак ресурсів і постійні стреси в процесі діяльності та взаємодії з людьми. Відчуття напруги, спустошеність, емоційна виснаженість, людина не може працювати, як раніше, можливі емоційні зриви; деперсоналізація, основним проявом є цинізм поведінки, деформація взаємин з оточуючими, формальність контактів, спалахи гніву, розвиток конфліктних ситуацій; зниження особистих досягнень, виявляється у негативній оцінці професійних успіхів і досягнень особистості, зниження професійної та особистої самооцінки, появі почуття некомпетентності, байдужості до роботи [3].

Більш детально стадії синдрому вигорання розкрив Дж. Грінберг: 1. *Перша стадія емоційного вигорання (медовий місяць)*. Працівник зазвичай задоволений роботою і завданнями, ставиться до них з ентузіазмом, але з часом діяльність стає менш приємною, а працівник стає менш енергійним. 2. *Другий етап («брак палива»)*. Виникає втома, апатія, можуть виникати проблеми зі сном, якщо немає додаткової мотивації та стимулу, пропадає інтерес до роботи або зникає інтерес до роботи в організації та продуктивності. Можливі порушення дисципліни та ухилення (дистанціювання) від виконання професійних обов'язків. Навіть якщо мотивації достатньо, працівник може продовжувати горіти, за рахунок внутрішніх ресурсів, але це шкідливо для здоров'я. 3. *Третя стадія (хронічні симптоми)*. Постійний «трудоголізм» призводить до таких фізичних явищ, як виснаження і схильність до хронічних симптомів захворювань, а також до психологічних симптомів – тривалої дратівливості, гніву або почуття пригніченості, відчуття безнадійності.

Постійне відчуття нестачі часу (синдром менеджера). 4. *Четвертий етап (криза)*. Як правило, розвиваються хронічні захворювання, внаслідок яких людина частково або повністю втрачає працездатність. Зростає почуття незадоволеності власною працездатністю та якістю життя. 5. *П'ята стадія емоційного вигорання («розбиття стіни»)*. Фізичні та психологічні прояви загострюються і провокують розвиток небезпечних захворювань, які можуть мати негативний вплив на життя. Кар'єра на цьому етапі може бути під загрозою [3].

Не менш важливим, на думку Дж. Фрейденберга, є схильні особистості до емоційного вигорання, він запропонував наступну класифікацію: 1. *Гіпервідповідальний працівник* – це людина, яка повністю віддана роботі, має схильність багато брати на себе. 2. *Односторонній працівник* – той, хто надмірно відданий і незадоволений життям. Він настільки занурюється в роботу, що не має часу на себе і починає втрачати себе. 3. *Авторитарний працівник* – покладається на свої повноваження, щоб контролювати інших людей, і найбільше очікує підпорядкування від підлеглих, незважаючи на високі емоційні витрати. 4. *Трудоголік* – професіонал, який велику частину свого життя присвячує роботі, втрачаючи особисте життя [2].

Результат дослідження психологічних особливостей розвитку емоційного вигорання підкреслює необхідність своєчасної діагностики та профілактики емоційного вигорання серед медичних працівників, зокрема, важливим напрямком є розробка психологічних програм підтримки тренінгів зі стресостійкості та заходів для збереження психічного здоров'я медичних працівників

ЛІТЕРАТУРА

1. Русонов В. Професійне вигорання медичних працівників в умовах війни: історичний аналіз, сучасні дослідження та авторське визначення. *Психосоматична медицина та загальна практика*. 2024. Том 9 № 3. С. 1–13. <https://doi.org/10.26766/pmgrp.v9i3.529>
2. Чмир Н., Дробінська Н., Федечко М., Новосад А., Базилевич А. Емоційне вигорання медичних працівників як проблема медичної психології: сучасний стан та шляхи подолання. *Українські медичні вісті*. 2024. № 3-4 (100-101). С. 38–46. <https://doi.org/10.32782/umv-2024.2.8>
3. Юрченко І., Савченко І., Бурак О. Професійне вигорання медичних працівників за сучасних умов. *Медсестринство*. 2020. № 4. С. 11–15. <https://doi.org/10.11603/2411-1597.2020.4.11865>

Ірина РОГОВСЬКА-ІЩУК,

к.екон.н., доцент (ЧНУ)

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу

факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ольга ФРОЛОВА,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО ТАЛАНТУ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Сучасний етап розвитку економіки та суспільства характеризується надзвичайно високим рівнем невизначеності, динамічністю та постійними кризовими викликами. У таких умовах традиційні фактори виробництва, що виділяє класична економічна теорія, а саме «земля», «праця», «капітал» та «підприємницький талант», потребують додаткових досліджень. Загальновідомо, що у різні періоди розвитку суспільства основним фактором виробництва визначався один із чотирьох вищезазначених. Науковці дійшли однозначного висновку про важливість підприємницького таланту і його вирішальну роль у організації бізнесу. Тобто основним драйвером економічного розвитку та виживання бізнесу стає особистісний ресурс людини, адже саме вона є носієм підприємницького таланту. Практика доводить, що здатність не лише ініціювати власну справу, але й адаптуватися до турбулентних умов, безпосередньо залежить від внутрішніх установок, мотивації та когнітивної гнучкості індивіда.

У зв'язку з цим виникає гостра потреба перегляду поглядів на підприємництво крізь призму психологічної науки. Підприємницький талант сьогодні розглядається не як дар чи суто економічна категорія, а як складний багаторівневий психологічний конструкт, що складається з низки когнітивних, мотиваційно-вольових та емоційних детермінант. Розуміння природи цих детермінант є ключем до розкриття людського потенціалу.

Попри значний інтерес наукової спільноти до питань лідерства та бізнес-психології, досі залишається відкритою проблема концептуалізації підприємницького таланту та вибору адекватного психодіагностичного інструментарію для його оцінки. Отже, теоретико-методологічний аналіз психологічних детермінант підприємницького таланту є своєчасним і необхідним кроком для вдосконалення практик профорієнтації молоді, формування ефективних стартап-команд та надання якісного психологічного супроводу (бізнес-коучингу) діючим підприємцям.

Проблема психологічних передумов підприємницької діяльності має глибоке наукове коріння та міждисциплінарний характер. Фундаментальні засади розуміння особистості підприємця були закладені на стику економіки та психології. Зокрема, класичні праці Й. Шумпетера визначили

підприємця як новатора, а дослідження Ф. Найта акцентували увагу на толерантності до ризику та невизначеності.

Власне психологічний дискурс щодо підприємницького таланту сформувався завдяки концепції мотивації досягнення Д. Макклелланда, яка досі залишається базовою детермінантою підприємницького успіху. Вагомий внесок у вивчення особистісних рис зробили такі вчені, як Дж. Роттер, А. Бандура та М. Фрезе. У вітчизняній психології питання психології управління, лідерства та організаційної поведінки активно розробляються в працях Л. Карамушки, С. Максименка та ін.

Незважаючи на значну кількість емпіричних і теоретичних досліджень, більшість авторів схильні зосереджуватись на окремих психологічних рисах підприємців (наприклад, лише схильність до ризику або лише лідерські якості) ізолювано. Натомість бракує комплексних досліджень, які б розглядали підприємницький талант як цілісний, структурно взаємопов'язаний психологічний синдром. Крім того, в умовах сучасних глобальних криз потребує оновлення саме методологічний інструментарій діагностики такого таланту.

Метою даного дослідження є теоретичне обґрунтування комплексу психологічних детермінант підприємницького таланту особистості та систематизація методологічних підходів до їх емпіричної діагностики в сучасних умовах. Для досягнення поставленої мети та реалізації завдань дослідження було застосовано комплекс методів, зокрема: аналіз, синтез, порівняння та узагальнення наукових джерел із психології підприємництва, організаційної психології та психодіагностики – для концептуалізації поняття «підприємницький талант» та виокремлення його ключових детермінант; систематизація та класифікація – для впорядкування існуючих підходів до вивчення цього феномену.

У сучасному науковому дискурсі проблема психологічної детермінації підприємницької діяльності зазнала відчутної еволюції. Відхід від спрощеного розуміння підприємця як суто «економічного агента» зумовив необхідність глибокого психологічного аналізу цього феномену. Сьогодні підприємницький талант доцільно розглядати не як ізолювану вроджену здібність чи статичну рису характеру, а як складний, багатовимірний та динамічний особистісний синдром. Відповідно до інтеракціоністського підходу, цей конструкт є специфічним комплексом взаємопов'язаних психологічних рис, глибинних установок та когнітивних патернів, які активізуються під впливом зовнішнього середовища та забезпечують успішну діяльність суб'єкта в умовах підвищеного ризику, жорсткої конкуренції та тотальної невизначеності. Теоретичний аналіз проблеми дозволяє концептуалізувати цей багаторівневий феномен через інтеграцію трьох ключових груп психологічних детермінант: мотиваційно-

вольових, когнітивних та особистісно-характерологічних, кожна з яких відіграє специфічну роль у структурі підприємницького потенціалу [1 : 47].

До мотиваційно-вольової сфери підприємницького таланту насамперед належить яскраво виражена потреба в досягненнях, фундаментально обґрунтована в класичній концепції Д. Макклелланда [4 : 105]. Ця детермінанта проявляється у прагненні особистості до самостійного встановлення високих стандартів діяльності, безперервного пошуку зворотного зв'язку та стійкій орієнтації на кінцевий результат, а не на уникнення невдач. Її органічно доповнюють такі конструкти, як проактивність та самоефективність (за А. Бандурою [3 : 73]), глибинна віра суб'єкта у власну здатність успішно організувати та реалізувати дії, необхідні для досягнення цілей навіть за несприятливих обставин. Крім того, невід'ємним компонентом цієї групи є високий рівень життєстійкості (hardiness) та психологічної пружності (resilience). В умовах сучасного турбулентного бізнес-середовища саме ці вольові якості є критично необхідними для збереження емоційної стабільності, запобігання професійному вигоранню та здатності до швидкого відновлення після неминучих криз чи фінансових втрат.

Когнітивний вимір підприємницького феномену розкривається через специфіку переробки інформації та прийняття рішень. Базовою детермінантою тут виступає толерантність до невизначеності (за Е. Френкель-Брунsvік), тобто психологічна здатність сприймати багатозначні, нові або неструктуровані ситуації не як загрозу, а як джерело нових можливостей. Це дозволяє підприємцю приймати ефективні управлінські рішення за умов гострого дефіциту валідної інформації та відсутності будь-яких гарантій, не впадаючи при цьому у стан когнітивної фрустрації. Не менш важливою є когнітивна гнучкість, підприємницька пильність та дивергентне мислення. Вони формують здатність генерувати нестандартні ідеї, бачити неочевидні ринкові ніші там, де інші фіксують лише перешкоди, та оперативно перемикатися між альтернативними бізнес-моделями у відповідь на зміни кон'юнктури ринку.

Свою чергою, особистісно-характерологічні детермінанти утворюють своєрідний стрижень підприємницького синдрому, який базується на яскраво вираженому інтернальному локусі контролю (за концепцією Дж. Роттера [5 : 53]). Ця властивість передбачає глобальне прийняття особистістю повної відповідальності за результати своєї діяльності; це стійке переконання в тому, що успіх або провал бізнес-ініціативи є прямим наслідком власних зусиль, компетенцій та рішень. З цією рисою тісно корелює ще одна ключова особливість, а саме схильність до виправданого ризику. На відміну від гравців чи екстремалів, успішні підприємці не шукають ризику заради самого ризику, а демонструють унікальне вміння раціонально зважувати ймовірність успіху, балансуючи між потенційною небезпекою та очікуваною вигодою.

Зважаючи на багатовимірність та латентний характер зазначених детермінант, методологія емпіричного дослідження підприємницького таланту стикається з низкою серйозних викликів. Головною проблемою традиційної психодіагностики в цій сфері є висока ймовірність отримання соціально бажаних відповідей у бланкових тестах. Саме тому сучасний методологічний підхід має ґрунтуватися на принципі тріангуляції методів [2 : 18]: перехресному та комплексному поєднанні кількох дослідницьких парадигм. На першому (скринінговому) етапі доцільно застосовувати стандартизовану психодіагностику. Однак вирішальне значення мають якісні та інтерактивні методи. Найвищу прогностичну цінність у діагностиці підприємницького таланту сьогодні демонструють глибинні поведінкові інтерв'ю за компетенціями та біографічний метод. Вершиною методологічного інструментарію є технології асесмент-центру (Assessment Center) та бізнес-симуляції. Вони дають змогу штучно змодельовати максимально наближені до реальності стресові бізнес-ситуації та безпосередньо в дії виміряти справжню когнітивну гнучкість, лідерський потенціал та готовність індивіда до конструктивного ризику.

Отже, теоретико-методологічний аналіз проблеми дозволяє зробити висновок, що підприємницький талант є складним інтегративним особистісним конструктом, а не просто вродженою здібністю чи економічною категорією. Його структуру утворює динамічний комплекс мотиваційно-вольових (потреба в досягненнях, проактивність, життєстійкість), когнітивних (толерантність до невизначеності, когнітивна гнучкість) та особистісно-характерологічних (інтернальний локус контролю, схильність до виправданого ризику) детермінант.

Зважаючи на багатовимірність і латентний характер цього феномену, його надійна емпірична ідентифікація вимагає відмови від лінійної бланкової психодіагностики на користь методологічної тріангуляції. Оптимальним сучасним підходом є поєднання кількісних скринінгових методів із якісними глибинними поведінковими інтерв'ю та інтерактивними технологіями асесмент-центру (Assessment Center). Глибоке розуміння психологічної природи підприємницького таланту та застосування валідного діагностичного інструментарію відкриває нові науково-практичні перспективи для оптимізації процесів профорієнтації молоді, формування ефективних стартап-команд та забезпечення якісного психологічного супроводу (бізнес-коучингу) діючих підприємців в умовах сучасних економічних викликів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карамушка Л. М. Психологія підприємництва та організаційної поведінки: сучасні виклики та вектори розвитку. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2021. № 1. С. 45–56.

2. Максименко С. Д., Сердюк Л. З. Психологічний потенціал особистості: методологія та методи дослідження. *Психологія і суспільство*. 2019. № 3. С. 12–25.
3. Bandura A. Self-efficacy: The exercise of control. New York: W. H. Freeman, 1997. 604 p. URL : <https://www.proquest.com/openview/55c56d1a75f8440c4bea93781b0dc952/1?pq-origsite=gscholar&cbl=36693> (дата звернення: 5.03.2026)
4. McClelland D. C. Human motivation. Cambridge: Cambridge University Press, 1987. 675 p. URL : <https://www.scribd.com/document/446962880/David-C-McClelland-Human-Motivation-pdf> (дата звернення: 5.03.2026)
5. Rotter J. B. Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs: General and Applied*. 1966. Vol. 80, №. 1. P. 1–28. URL : <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/5340840/> (дата звернення: 5.03.2026)

Аліна САМОРАЙ,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Анастасія ПОПОВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ВИКОРИСТАННЯ АРТ-ТЕРАПІЇ ДЛЯ РОЗВИТКУ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність. Умови воєнного стану супроводжуються підвищеним рівнем психологічного навантаження на студентську молоді, що проявляється у зростанні тривожності, емоційної напруги та виснаження. У таких обставинах розвиток стресостійкості здобувачів освіти стає важливим чинником збереження їх психічного здоров'я та адаптивного потенціалу. Одним із ефективних засобів психологічної підтримки є арт-терапія, яка через творчі форми самовираження сприяє зниженню рівня стресу, усвідомленню власних переживань та відновленню емоційної рівноваги. У зв'язку з цим актуальним є дослідження можливостей використання арт-терапевтичних технік для розвитку стресостійкості студентської молоді в умовах воєнного стану.

Ступінь досліджуваності проблеми. Питання подолання психотравмуючих наслідків засобами мистецтва детально досліджує О. Вознесенська. Теоретичні аспекти арт-терапії як методу зцілення представлені у роботах О. Колпакчи, Н. Кальки та Г. Одинцової. Специфіку розвитку стресостійкості студентської молоді в умовах сучасних кризових станів висвітлено у працях Л. Прокоф'євої та О. Николенко. Аналіз українських досліджень свідчить, що систематичне впровадження арт-терапевтичних практик сприяє стабілізації емоційного стану та зміцненню ментального здоров'я здобувачів освіти в умовах війни. Попри наявні розробки, питання інтеграції арт-технік у освітній

процес для зміцнення стресостійкості в реаліях активних бойових дій залишається відкритим для подальшого вивчення.

Мета і методи дослідження. Метою роботи є проаналізувати можливості арт-терапії у розвитку стресостійкості здобувачів освіти в умовах воєнного стану та обґрунтувати ефективність застосування окремих арт-терапевтичних технік (ізотерапії, колажування, ресурсних вправ) для стабілізації психоемоційного стану студентської молоді в умовах освітнього процесу. Методологічну основу становлять методи аналізу і узагальнення наукових джерел, систематизація та порівняння арт-терапевтичних технік, що застосовуються для розвитку стресостійкості здобувачів освіти.

Сутність дослідження. Арт-терапія у сучасному науковому дискурсі розглядається як спеціалізована форма психотерапії та психокорекції, заснована на мистецтві та художньо-творчій діяльності. Вона базується на мобілізації творчого потенціалу людини та актуалізації внутрішніх механізмів саморегуляції і зміцнення, де останнє розуміється як досягнення особистістю психічної цілісності [4 : 6, 9]. Ефективність цього напрямку в кризових умовах обумовлена його здатністю створювати «безпечний простір» для вираження емоцій, які часто неможливо передати вербально [2 : 4]. Саме завдяки цій властивості арт-терапія набуває особливої актуальності в умовах соціальних потрясінь і воєнних криз.

Ключовим механізмом впливу мистецтва є символічне опрацювання переживань, що дозволяє реконструювати конфліктну або травматичну ситуацію в символічній формі, забезпечуючи її переструктурування на основі креативних здібностей суб'єкта [4 : 10]. Важливу роль відіграє екстерналізація емоцій – винесення внутрішніх переживань на зовнішній носій (папір, глину, пісок), що дозволяє особистості дистанціюватися від травми та подивитися на проблему «з боку», знижуючи інтенсивність афектів [3 : 16]. Крім того, арт-терапія стимулює розвиток саморегуляції: робота над художнім продуктом передбачає впорядкування кольорів, ліній та форм, що сприяє відновленню почуття внутрішнього контролю та стабілізації психічного стану [4 : 9; 3 : 4]. Мистецтво, орієнтоване на емоційно-образне переживання, є особливо релевантним для української ментальності, оскільки процес творчості нерозривно пов'язаний із почуттям задоволення та емоційного розвантаження, що створює позитивний психологічний ресурс для подолання наслідків травми [1 : 12–14].

Особливої актуальності використання арт-терапії набуває у роботі зі студентською молоддю, яка перебуває у вразливому стані через поєднання вікових криз із загальнонаціональною кризою війни. Навчальна діяльність вимагає постійної мобілізації ресурсів, а умови воєнного стану (блекаути, повітряні тривоги, робота в укриттях) посилюють інтелектуальне

та емоційне виснаження [5 : 13]. Хронічна тривожність, страх та фрустрація стали постійними супутниками студентів, що проявляється в емоційній лабільності та депресивних настроях. Стан війни супроводжується глибоким порушенням почуття безпеки та особистісних меж, оскільки агресія сприймається як втручання в приватний простір [2 : 41, 26].

Постійна невизначеність майбутнього створює дефіцит життєвої перспективи, що часто супроводжується когнітивними порушеннями, зокрема погіршенням пам'яті та розсіяністю уваги [2]. Окрім того, значна частина молоді пережила травму втрати або вимушену міграцію, що супроводжується кризою ідентичності та культурним шоком [1 : 6–8]. У таких умовах важливим завданням психологічної підтримки стає допомога молоді у прийнятті невизначеності та відновленні внутрішніх ресурсів. Саме творчість може виступати ефективним інструментом структурування життєвого досвіду та формування образу майбутнього [1 : 29, 44].

З огляду на зазначене, особливого значення набуває формування стресостійкості як здатності особистості ефективно функціонувати в умовах значних навантажень та швидких змін середовища. Стресостійкість визначається як здатність особистості зберігати ефективність при значних навантаженнях, забезпечуючи відновлення внутрішньої рівноваги. Арт-терапія зміцнює цей ресурс через зниження емоційної напруги: малювання чи ліплення дають безпечний вихід гніву та тривозі, не завдаючи соціальної шкоди [4 : 9]. Творчі практики сприяють усвідомленню власних переживань, перетворюючи «неймовірні» травматичні спогади на видимі образи. Через аналіз сюжету та символів людина починає розуміти структуру свого внутрішнього конфлікту та знаходити точки психологічної опори [2 : 119–120].

Розвиток внутрішніх ресурсів через створення художнього продукту орієнтований на розкриття внутрішніх сил та потенціалу особистості, що підвищує адаптивність молоді та сприяє формуванню активної життєвої позиції [1 : 14]. Робота в групах додатково стимулює уяву, розширює можливості соціальної взаємодії та допомагає вирішувати конфлікти між учасниками, що підвищує індекс групової згуртованості в академічній спільноті [4 : 8].

У роботі зі студентами в умовах війни доцільно використовувати комплекс арт-терапевтичних технік, що мають різні механізми психологічного впливу. *Ізотерапія (малюнкова терапія)* здійснює корекцію через образотворчу діяльність. Наприклад, техніка «Монотипія» дозволяє вільно виразити внутрішній стан без страху помилитися, оскільки результат завжди непередбачуваний, що знімає надмірний когнітивний контроль та сприяє спонтанному самовираженню [1 : 34; 3 : 70]. *Колажування* базується на створенні композицій із готових фрагментів (фото, вирізки). Техніка активує праву півкулю мозку, відповідальну за емоційно-образне мислення, і дозволяє оминати захисні механізми

свідомості («я не вмію малювати»), фокусуючись на ключових проблемах та життєвих перспективах [3 : 49]. *Пісочна терапія (Sandplay)* забезпечує механізм децентрування – перемикання уваги від нав'язливих травматичних думок до процесу взаємодії з матеріалом. Плинність піску символізує можливість трансформації будь-якої ситуації та сприяє поверненню відчуття контролю над подіями [3 : 22; 2 : 112]. *Метафоричні асоціативні карти (МАК)* є інструментом проєкції, що допомагає актуалізувати інформацію з підсвідомості через візуальний образ і сприяє структуруванню особистісних проблем та переживань [4 : 182; 3 : 58–59].

Інтеграція арт-терапії у діяльність закладів вищої освіти має здійснюватися через роботу психологічних служб, які виступають центрами емоційної стабілізації студентської молоді. Використання арт-терапевтичних технік дозволяє фахівцям формувати атмосферу довірливої взаємодії та знижувати комунікативні бар'єри між психологом і студентом [5 : 7, 73]. Водночас програми розвитку стресостійкості повинні враховувати етапи професійної ідентичності студентів: від адаптаційного на першому курсі до уточнювального на четвертому. У цьому контексті доцільним є використання вправ від «Дерева мого Я» до «Колеса життя», що допомагають студентам осмислювати власний досвід та планувати майбутнє навіть в умовах невизначеності [5 : 75 ; 3 : 123].

Основні висновки. Отже, арт-терапія є ефективним методом психологічної підтримки студентської молоді в умовах воєнного стану, оскільки сприяє зниженню емоційної напруги, усвідомленню власних переживань та мобілізації внутрішніх ресурсів особистості. Через творчу діяльність відбувається символічне опрацювання травматичного досвіду, що допомагає відновлювати емоційну рівновагу та формувати стресостійкість.

Використання арт-терапевтичних технік у роботі зі студентами сприяє розвитку адаптивності, підвищенню життєстійкості та покращенню соціальної взаємодії у студентському середовищі. Інтеграція арт-терапії у діяльність психологічних служб закладів вищої освіти може стати дієвим засобом підтримки психічного здоров'я здобувачів освіти та їхньої адаптації до умов тривалого воєнного стресу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вознесенська О. Л. Ресурси арт-терапії на допомогу вимушеним переселенцям. Київ : Human Rights Foundation, 2015. 50 с.
2. Калька Н. М., Одинцова Г. В. Арттерапія і війна: контексти і досвід практичної роботи. Львів : ЛьвДУВС, 2023. 283 с.
3. Калька Н. М., Ковальчук З. Я. Практикум з арт-терапії. Ч. 1. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 232 с.
4. Колпакчи О. С. Арт-терапія : курс лекцій. Київ : ЦУЛ, 2018. 288 с.
5. Прокоф'єва Л. О. Особливості психологічного стану студентської молоді в умовах війни. *Естетика і етика педагогічної дії*. 2023. Вип. 28. С. 12–18.

Анастасія СЕРБІН,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Любов СПІВАК,**

д.психол.н., професор (БДПУ)

ОСОБЛИВОСТІ САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ ПСИХОЛОГА В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Актуальність дослідження. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується активним впровадженням цифрових технологій у всі сфери життєдіяльності людини. Інтернет-простір та соціальні мережі поступово перетворилися на важливий комунікативний майданчик, у якому відбувається не лише обмін інформацією, але й формування соціальних ролей, професійних ідентичностей та публічних образів. У цьому контексті цифрове середовище стає новою соціальною реальністю, у межах якої особистість може презентувати себе, свої переконання, професійні компетентності та досвід взаємодії з іншими людьми.

Соціальні мережі створюють специфічні умови для самопрезентації, оскільки вони поєднують елементи особистісної комунікації, публічного виступу та медіапростору. Користувач має можливість самостійно визначати, яку інформацію про себе демонструвати, у який спосіб її подавати та яким чином взаємодіяти з аудиторією. Це дозволяє більш усвідомлено формувати власний публічний образ, але водночас потребує відповідального ставлення до змісту та форми комунікації.

Для психолога соціальні мережі стають не лише інструментом професійної самопрезентації, але й платформою для поширення психологічних знань, формування культури психологічної допомоги та підвищення рівня психологічної обізнаності населення. Через освітні матеріали, професійні коментарі та публічні обговорення психолог може сприяти популяризації наукових підходів до розуміння психічних процесів і поведінки людини [3 : 88].

Водночас цифровий простір має власну специфіку функціонування, що впливає на характер комунікації. Інформація у соціальних мережах поширюється швидко, часто має фрагментарний характер і може спрощувати складні психологічні явища. У таких умовах психологу необхідно дотримуватися принципів наукової коректності та професійної етики, щоб уникнути спотворення психологічних знань. Таким чином, проблема самопрезентації психолога у соціальних мережах є важливою складовою сучасних досліджень у галузі психології особистості та психології професійної діяльності. Аналіз особливостей цього процесу дозволяє краще зрозуміти механізми формування

професійного іміджу фахівця у цифровому середовищі та визначити умови ефективної професійної комунікації.

Сьогодні потенційні клієнти часто знайомляться з фахівцем саме через цифровий контент, який він публікує у соціальних мережах. Публікації, професійні коментарі, освітні матеріали та інші форми онлайн-комунікації формують уявлення аудиторії про компетентність психолога, його професійні цінності та стиль роботи. У такому контексті самопрезентація виступає важливим інструментом формування позитивного професійного іміджу.

Разом із тим специфіка діяльності психолога вимагає особливо відповідального підходу до самопрезентації у публічному просторі. Надмірна особистісна відкритість, спрощене трактування психологічних явищ або порушення професійної етики можуть негативно впливати на сприйняття фахівця та знижувати рівень довіри до його професійної діяльності. Саме тому дослідження особливостей самопрезентації психолога у соціальних мережах набуває особливої актуальності в умовах цифровізації сучасного суспільства [2 : 61].

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема самопрезентації особистості тривалий час залишається предметом дослідження у соціальній та особистісній психології. У наукових працях вона розглядається як процес свідомого або частково усвідомленого управління враженням, яке людина створює про себе у взаємодії з іншими. Самопрезентація пов'язана з формуванням соціального образу особистості та реалізується через різні форми комунікації, включаючи вербальні, невербальні та поведінкові прояви.

Сучасні дослідження також акцентують увагу на трансформації процесів самопрезентації під впливом цифрового середовища. Соціальні мережі створюють нові умови для конструювання публічного образу, оскільки дозволяють користувачам самостійно визначати зміст і форму інформації, яку вони представляють аудиторії. У цьому контексті самопрезентація набуває більш керованого характеру, адже людина має можливість редагувати, відбирати та структурувати інформацію про себе [3 : 94]. В українській психологічній науці значну увагу приділено проблемі формування професійної ідентичності та іміджу фахівця. Дослідники підкреслюють, що професійний імідж є важливим елементом успішної професійної діяльності, оскільки він визначає рівень довіри до спеціаліста та впливає на ефективність професійної взаємодії. Водночас питання самопрезентації саме психологів у соціальних мережах залишається недостатньо висвітленим, що зумовлює необхідність подальших досліджень у цьому напрямі [1 : 128].

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є аналіз особливостей самопрезентації психолога у соціальних мережах та

визначення чинників, які впливають на формування професійного образу фахівця у цифровому середовищі. Досягнення поставленої мети передбачає дослідження теоретичних підходів до розуміння феномену самопрезентації, а також аналіз специфіки використання соціальних мереж як інструменту професійної комунікації психологів. У процесі дослідження застосовано метод теоретичного аналізу наукової літератури, що дозволив узагальнити сучасні підходи до вивчення проблеми самопрезентації особистості. Також використано метод систематизації та узагальнення наукових даних, який сприяв формуванню цілісного уявлення про особливості професійної самопрезентації у цифровому просторі.

Сутність дослідження. Самопрезентація психолога у соціальних мережах є складним соціально-психологічним процесом, що поєднує демонстрацію професійної компетентності, формування довіри та створення позитивного професійного образу. В умовах цифрового середовища цей процес набуває нових характеристик, оскільки взаємодія між фахівцем і аудиторією відбувається переважно через інформаційний контент. Публікації у соціальних мережах стають своєрідним інструментом комунікації, через який психолог демонструє свої професійні знання, досвід та цінності. Саме через контент аудиторія формує первинне уявлення про спеціаліста, його компетентність та стиль роботи. Тому важливим аспектом самопрезентації є змістовна якість інформації, яку поширює психолог. Освітні та просвітницькі матеріали сприяють підвищенню рівня психологічної обізнаності суспільства та водночас формують образ фахівця як експерта у своїй галузі [1 : 135].

Важливу роль у процесі самопрезентації відіграє також стиль комунікації психолога. У професійній діяльності психологічна допомога передбачає емпатійне ставлення, повагу до особистості та підтримку. Ці цінності мають відображатися і в онлайн-комунікації, оскільки вони формують атмосферу довіри та психологічної безпеки для аудиторії.

У цифровому просторі значення має також візуальна складова професійної сторінки. Фотографії, графічне оформлення, структура публікацій і загальна стилістика профілю впливають на формування першого враження про фахівця. Візуальна цілісність сторінки сприяє підвищенню впізнаваності психолога та формуванню стабільного професійного образу. Водночас самопрезентація психолога повинна ґрунтуватися на принципах професійної етики. Дотримання конфіденційності, коректне використання прикладів із практики та відповідальне поширення психологічної інформації є важливими умовами збереження професійної репутації. Порушення цих принципів може призводити до втрати довіри та негативно впливати на сприйняття професії загалом.

Не менш важливим є питання наукової обґрунтованості інформації, що поширюється у соціальних мережах. Популяризація психологічних

знань повинна спиратися на сучасні наукові дослідження та відповідати принципам доказової психології. Використання псевдонаукових тверджень чи спрощених інтерпретацій психологічних процесів може формувати викривлене уявлення про психологію як науку [3 : 101].

Соціальні мережі також створюють нові можливості для професійного розвитку психологів. Вони дозволяють брати участь у професійних дискусіях, обмінюватися досвідом із колегами та популяризувати психологічну науку серед широкої аудиторії. Разом із тим активна присутність у цифровому середовищі потребує усвідомленого підходу до управління власною професійною діяльністю, щоб уникнути перевантаження інформацією та емоційного виснаження.

Основні висновки. Проведений теоретичний аналіз дозволяє стверджувати, що соціальні мережі стали важливим інструментом професійної самопрезентації психологів у сучасному інформаційному суспільстві. Через цифровий контент формується первинне уявлення про фахівця, його професійні компетентності та цінності, що безпосередньо впливає на рівень довіри з боку аудиторії.

Самопрезентація психолога у соціальних мережах має базуватися на поєднанні професійності, етичності та автентичності. Важливими складовими ефективного професійного образу є якісний освітній контент, наукова обґрунтованість інформації, емпатійний стиль комунікації та послідовність професійного позиціонування. Отже, соціальні мережі відкривають нові можливості для розвитку психологічної практики та популяризації психологічних знань. Водночас ефективність використання цих платформ залежить від здатності психолога відповідально та усвідомлено формувати власну самопрезентацію, дотримуючись професійних та етичних принципів психологічної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карамушка Л. М., Креденцер О. В. Психологія професійного іміджу та самопрезентації фахівця. Київ : Логос, 2023. 240 с. URL : https://www.academia.edu/44629352/Карамушка_Л_М_Креденцер_О_В_Тренінг_Психологічна_підготовка_персоналу_освітніх_організацій_до_розвитку_підприємницької_активності_структура_зміст_особливості_використання (дата звернення: 14.03.2026).
2. Максименко С. Д. Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми. Київ : Вид-й дім «Слово», 2020. 220 с. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/723176/1/Психологічні%20виміри%20особистісної%20взаємодії%20суб'єктів%20освітнього%20простору%20в%20контексті%20гуманістичної%20парадигми.pdf> (дата звернення: 14.03.2026).
3. Титаренко Т. М. Особистість у цифровому комунікативному середовищі. Київ : Ін-т соціальної та політичної психології НАПН України, 2020. 214 с. URL : https://eprints.zu.edu.ua/33026/1/Кириченко%20В.В.%20Монографія_2021.pdf (дата звернення: 14.03.2026).

Катерина СИЛКА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Любов СПІВАК,**

д.психол.н., професор (БДПУ)

РОЗВИТОК РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ ТВОРЧОСТІ В СТРЕСОВИХ УМОВАХ

Актуальність. В умовах сучасних реалій світу та України, які характеризуються невизначеністю та постійним впливом стресових факторів, щодня люди перебувають під впливом стресу, який, згідно з концепцією Г. Сельє, з часом може переходити з еустресу в дистрес та перевищувати адаптаційні можливості організму. Тож особливо важливою стає здатність особистості зберігати психологічну рівновагу, адаптуватися до складних обставин і відновлювати власні внутрішні ресурси.

Одним із ключових психологічних феноменів, що забезпечує таку здатність, є резильєнтність. Вона розглядається як здатність людини протистояти стресу, долати труднощі та ефективно адаптуватися до змінних умов життя. Резильєнтність не означає відсутності труднощів або страждань, а передбачає вміння знаходити внутрішні ресурси та відновлювати психологічну рівновагу після пережитих складних ситуацій. Одним із ефективних засобів її формування може виступати творчість, яка сприяє самовираженню, усвідомленню внутрішніх переживань та активізації психологічних ресурсів особистості.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема резильєнтності активно досліджується у сучасній психологічній науці та розглядається як важливий ресурс адаптації особистості до складних життєвих обставин. Значний внесок у розвиток концепції резильєнтності зробили зарубіжні дослідники, зокрема А. Мاستен, розглядає резильєнтність як процес позитивної адаптації людини в умовах значних труднощів, а також С. Ваніштендаль, який підкреслює роль внутрішніх та зовнішніх ресурсів у формуванні психологічної стійкості особистості.

У вітчизняній психології проблема резильєнтності та психологічної стійкості особистості досліджувалася у працях Т. Титаренко, О. Чиханцової, К. Гуцол, О. Мерзлякової та інших науковців. У їхніх роботах висвітлюються механізми подолання кризових ситуацій, особливості психологічної адаптації людини до стресових умов, а також фактори формування життєстійкості особистості.

Попри значну кількість наукових досліджень, питання використання творчості та арт-терапевтичних методів як засобу розвитку резильєнтності залишається недостатньо вивченим. Саме тому актуальним є подальше

теоретичне осмислення та практичне дослідження можливостей творчої діяльності у формуванні психологічної стійкості особистості.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є теоретичне дослідження розвитку резильєнтності особистості засобами творчості в стресових умовах. Методи дослідження містять теоретичний аналіз та синтез літературних джерел, систематизація та узагальнення наукових підходів до визначеної проблеми.

Сутність дослідження. Сучасні дослідники у галузі психологічної науки розглядають резильєнтність як здатність особистості ефективно адаптуватися до складних життєвих обставин, долати стресові ситуації та відновлювати психологічні ресурси. Вона виступає важливим чинником психологічного здоров'я та успішного функціонування людини в соціумі і багаторівневим явищем, яке містить різні сфери функціонування людини. У науковій літературі виділяють кілька основних типів резильєнтності [3 : 12–13]: *Фізична резильєнтність* характеризує здатність організму людини витримувати фізичні навантаження, хвороби або травми та швидко відновлюватися після них. Вона пов'язана з фізичним здоров'ям, витривалістю та адаптаційними можливостями організму. *Психологічна резильєнтність* відображає здатність особистості зберігати емоційну стабільність, долати стресові ситуації та адаптуватися до змінних умов життя. Проявляється через оптимізм, гнучкість мислення, здатність до саморегуляції та ефективного вирішення життєвих проблем. *Емоційна резильєнтність* полягає у здатності людини контролювати власні емоції, зберігати емоційну рівновагу та відновлювати психологічний стан після негативних переживань. *Соціальна резильєнтність* проявляється у спроможності людини підтримувати позитивні взаємини з іншими людьми, отримувати соціальну підтримку та ефективно взаємодіяти з оточенням. Соціальні зв'язки відіграють важливу роль у подоланні складних життєвих обставин. *Духовна (ціннісна) резильєнтність* пов'язана з наявністю життєвих цінностей, переконань і смислів, які допомагають людині зберігати внутрішню рівновагу та знаходити сенс навіть у складних життєвих ситуаціях.

Механізм формування резильєнтності пов'язаний з визначенням факторів, що сприяють її розвитку. Так, О. Мерзлякова виокремлює фактори резильєнтності, які проявляються на індивідуальному, сімейному, громадському та культурному рівнях [2].

Структура резильєнтності особистості включає кілька взаємопов'язаних компонентів, які забезпечують здатність людини адаптуватися до складних життєвих обставин та відновлюватися після пережитих труднощів: 1) Когнітивний компонент пов'язаний з особливостями мислення людини та її здатністю оцінювати життєві

ситуації. Він включає гнучкість мислення, оптимістичне сприйняття подій, здатність аналізувати проблеми та знаходити шляхи їх вирішення. 2) Емоційний компонент характеризує здатність людини керувати власними емоціями, підтримувати психологічну рівновагу та відновлюватися після стресових переживань. Він передбачає розвиток навичок емоційної саморегуляції та стресостійкості. 3) Мотиваційно-ціннісний компонент відображає систему життєвих цілей, цінностей і внутрішніх мотивів особистості. Наявність життєвих смислів і прагнення до самореалізації допомагає людині долати труднощі та зберігати активну життєву позицію. 4) Поведінковий компонент проявляється у конкретних діях людини, спрямованих на подолання труднощів. Він включає здатність приймати рішення, використовувати ефективні стратегії подолання стресу та адаптувати свою поведінку до змінних умов. 5) Соціальний компонент відображає здатність людини будувати взаємини з іншими людьми, отримувати підтримку від оточення та ефективно взаємодіяти в соціальному середовищі.

Активация та розвиток зазначених компонентів може здійснюватися за допомогою творчої діяльності, зокрема арт-терапії. Арт-терапія – це сукупність психокорекційних методик, що базуються на використанні різних видів мистецтва з метою гармонізації психоемоційного стану людини. До її основних напрямів належать ізотерапія, музикотерапія, танцювальна терапія, казкотерапія, лялькотерапія та пісочна терапія [1].

Творча діяльність дозволяє людині символічно виражати внутрішні переживання, знижувати рівень емоційної напруги, усвідомлювати власні почуття та активізувати внутрішні психологічні ресурси. Завдяки цьому арт-терапія може виступати ефективним засобом розвитку резильєнтності особистості в умовах стресу.

Основні висновки. Теоретичний аналіз наукових джерел дозволив встановити, що резильєнтність є важливою психологічною характеристикою особистості, яка забезпечує її здатність адаптуватися до складних життєвих обставин, долати стресові ситуації та відновлювати внутрішні ресурси.

Встановлено, що структура резильєнтності включає когнітивний, емоційний, мотиваційно-ціннісний, поведінковий та соціальний компоненти, які взаємодіють між собою та визначають рівень психологічної стійкості особистості.

Важливим засобом розвитку резильєнтності є творчість, зокрема методи арт-терапії, які сприяють вираженню емоцій, усвідомленню внутрішніх переживань та активізації психологічних ресурсів людини.

Перспективним напрямком подальших досліджень є розроблення та впровадження авторської тренінгової програм розвитку резильєнтності засобами творчості для різних вікових груп, зокрема дорослих та підлітків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колпакчи О. Арт-терапія : курс лекцій : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2018. 288 с.
2. Мерзлякова О. Резильентність або психологічна стійкість: концепт, вимірювання, розвиток (аналітичний огляд). *Аналітичний вісник у сфері освіти й науки: довідковий бюлетень*. Випуск 18. Київ, 2023. С. 96–120.
3. Чиханцова О., Гуцол К. Психологічні основи розвитку резильєнтності особистості в період пандемії Covid-19 : практичний посібник. Київ : Національна академія педагогічних наук України, Інститут психології імені Г. С. Костюка, 2022. 128 с.

Світлана СІМОНОВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 2 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Тетяна МАКАРОВА,**

к.філол.н., доцент (БДПУ)

**ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД СУБ'ЄКТІВ ЗАГАЛЬНОЇ ОСВІТИ
В УМОВАХ ВІЙНИ**

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну спричинило безпрецедентну кризу в системі загальної середньої освіти. В умовах воєнного стану діти належать до найбільш уразливих верств населення. Вони зазнають значних соціальних і психоемоційних випробувань. Воєнні події впливають практично на всі сфери їхнього життя, зокрема на емоційний стан, соціальну взаємодію та особистісне становлення. В емоційній площині це може проявлятися у вигляді тривожності, страху, занепокоєння, гніву, агресивності, невпевненості в собі та внутрішнього напруження.

Особливої гостроти проблема набуває в умовах тривалого воєнного стресу, коли психотравмувальні події мають системний характер і супроводжуються постійною загрозою життю та безпеці. У таких обставинах порушується базове відчуття стабільності та прогнозованості світу, що є необхідною умовою гармонійного розвитку дитини. Невизначеність майбутнього, вимушене переміщення, розлука з рідними, втрата близьких або домівки формують підґрунтя для виникнення кризових станів, зниження навчальної мотивації, труднощів у міжособистісній взаємодії та погіршення загального психологічного благополуччя. Саме тому проблема організації системного психологічного супроводу в закладах загальної освіти набуває стратегічного значення для збереження людського потенціалу країни.

Заклади освіти є середовищем, у якому діти та молодь проводять значну частину свого часу, тому вони відіграють важливу

роль у забезпеченні психологічного благополуччя та адаптації всіх учасників освітнього процесу в умовах війни. Особливо вразливими до стресових факторів є діти та підлітки, які потребують посиленої уваги, захисту й підтримки. Водночас учителі та інші педагогічні працівники також відчують значне психологічне навантаження, оскільки на них покладається відповідальність за безпеку, навчання та розвиток учнів у складних обставинах воєнного періоду.

Психологічний супровід працівників освітньої сфери в умовах війни набуває особливої актуальності та характеризується специфічними особливостями. Сьогодні він є не додатковим сервісом, а фундаментальною умовою збереження освітнього процесу.

Сучасні воєнні конфлікти здійснюють вагомий вплив на всі сфери суспільного життя, у тому числі й на систему освіти. Воєнна ситуація породжує серйозні виклики не лише для військової та політичної сфер, але й для всіх учасників освітнього процесу, які постійно перебувають у стані підвищеного стресу, тривожності та відчуття загрози.

Учні, педагоги та адміністративний персонал закладів освіти змушені адаптуватися до нових реалій, що супроводжуються небезпекою для життя, нестабільністю та невизначеністю майбутнього. Воєнні дії порушують звичну організацію освітнього процесу, ускладнюють можливість отримання якісної освіти та зумовлюють необхідність пристосування до змінених соціальних умов. За таких обставин усі учасники освітнього середовища потребують значних психологічних і фізичних ресурсів для подолання труднощів і збереження психічного благополуччя. Діти, підлітки, вчителі та інші працівники освітніх установ стикаються з ризиками для безпеки, переживають психотравмувальні події та потребують належної психологічної підтримки й допомоги.

В умовах війни психологічний супровід стає особливо важливим, адже воєнні події впливають не лише на емоційний стан учасників освітнього процесу, а й на організацію навчання, характер взаємодії між його учасниками та їхню здатність зберігати психологічну стійкість.

Наукові дослідження С. Максименка та О. Гришка показали, що психологічний стан сучасного суспільства характеризується відчуттям нестабільності та невпевненості в майбутньому, домінуванням негативних емоційних настроїв, підвищеною агресивністю, імпульсивністю, а також прагненням значної частини людей до штучного стимулювання психофізичного стану за допомогою медикаментів, психоактивних речовин і ризикованих форм поведінки. У зв'язку з цим науковці визначили серед найактуальніших напрямів застосування психологічної науки, насамперед, проблему формування особистості, а також тісно пов'язану з нею проблему збереження та підтримки психічного здоров'я людини [1].

Важливим аспектом організації психологічного супроводу суб'єктів загальної освіти в умовах війни є забезпечення системності, безперервності та комплексності психологічної допомоги. Такий супровід має здійснюватися на всіх рівнях освітнього середовища та включати діагностичний, профілактичний, консультативний, корекційно-розвитковий і просвітницький напрями діяльності. Це сприяє своєчасному виявленню психологічних труднощів, попередженню розвитку негативних психоемоційних станів та формуванню ефективних стратегій подолання стресу.

Особливого значення набуває створення безпечного освітнього середовища, яке забезпечує психологічне відчуття захищеності, підтримки та стабільності. Важливу роль у цьому процесі відіграє психологічна служба закладу освіти, яка координує взаємодію між учнями, педагогами, адміністрацією та батьками. Ефективний психологічний супровід сприяє зниженню рівня тривожності, стабілізації емоційного стану, розвитку навичок саморегуляції, підвищенню рівня адаптації до нових умов життя та навчання [2].

Крім того, важливим напрямом є формування у суб'єктів освітнього процесу навичок психологічної самопомоги та взаємопідтримки. Це дозволяє підвищити рівень їхньої психологічної стійкості, зменшити негативний вплив психотравмувальних факторів і сприяти збереженню психічного здоров'я. Особлива увага має приділятися розвитку резиліентності як здатності особистості ефективно долати труднощі, адаптуватися до змін і зберігати психологічну рівновагу в умовах тривалого стресу.

Важливо також забезпечити взаємодію психологічної служби закладу освіти з іншими фахівцями, зокрема соціальними педагогами, медичними працівниками, представниками соціальних служб та батьками. Така міждисциплінарна взаємодія дозволяє забезпечити комплексний підхід до вирішення психологічних проблем і підвищити ефективність надання психологічної допомоги.

Питання адаптації особистості до екстремальних умов розглядалися у працях С. Максименка та Т. Титаренко [1; 4]. Організаційні аспекти роботи психологічної служби ґрунтуються на концепціях В. Панка [2]. Протягом 2022–2024 років вагомий внесок у розробку прикладних технік (дихальні вправи, арт-терапія в укриттях) зробили С. Ройз та фахівці ГО «Смарт освіта». Проте залишається недостатньо вивченим питання довготривалого супроводу сімей, які мають досвід внутрішнього переміщення або втрати близьких, у межах шкільного середовища [3].

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та емпіричному вивченні особливостей психологічного стану суб'єктів загальної освіти, а також розроблення ефективних підходів до організації

психологічного супроводу учнів, педагогів і батьків у закладах загальної освіти в умовах війни. Особлива увага приділяється забезпеченню збереження та зміцнення їхнього психологічного благополуччя, підвищенню рівня емоційної стійкості та розвитку адаптаційних ресурсів для успішного функціонування в складних умовах воєнного часу.

Для досягнення мети дослідження та отримання результатів використовувалися такі методи: теоретичний аналіз наукових джерел; систематизація нормативно-правової бази МОН України; емпіричні (Шкала задоволеності життям (SWLS) інструмент, який служить для вимірювання загального рівня суб'єктивного благополуччя та рівня задоволеності життям; Шкала депресії Бека, що дозволяє визначити рівень депресивних симптомів та інтенсивність емоційних розладів у респондентів; Шкала посттравматичного стресового розладу (PCL-5), яка використовується для діагностики наявності та інтенсивності симптомів посттравматичного стресового розладу (ПТСР) серед суб'єктів освітнього процесу), прогностичний – обґрунтування можливостей використання отриманих результатів для розробки ефективних методів інтервенції; кількісні та якісні методи обробки даних.

Обрані методики є перевіреними інструментами, що дозволяє отримати об'єктивні та достовірні дані для оцінки психологічного стану суб'єктів освітнього процесу в умовах війни, що є важливою умовою для розробки ефективних заходів підтримки та втручання. Використання стандартизованих психодіагностичних інструментів забезпечує валідність і надійність отриманих результатів, уможливорює порівняльний аналіз показників різних груп респондентів та виявлення взаємозв'язків між показниками емоційного стану, рівнем тривожності, депресивності та проявами посттравматичних симптомів. Комплексний підхід до діагностики дозволяє не лише фіксувати актуальний психоемоційний стан учасників освітнього процесу, а й визначати групи ризику, прогнозувати можливі ускладнення психологічної адаптації та своєчасно планувати корекційно-розвиткову роботу. Отримані емпіричні дані створюють підґрунтя для розроблення адресних програм психологічного супроводу, спрямованих на зміцнення психологічної стійкості, формування адаптивних стратегій подолання стресу та підтримку психічного здоров'я в умовах тривалого воєнного впливу.

Сутність емпіричного дослідження організації психологічного супроводу суб'єктів загальної освіти в умовах війни полягає у комплексному вивченні особливостей психологічного стану учнів, педагогів і батьків, а також у визначенні ефективності існуючих підходів до надання психологічної підтримки в освітньому середовищі, що функціонує в умовах воєнного стану.

В організації психологічного супроводу суб'єктів загальної освіти в умовах війни прагнемо ґрунтуватися на нормативно-

правовому забезпеченні сучасного освітнього процесу, оперативно реагувати на виклики часу і запити педагогів щодо актуальних потреб. Саме мобільна реакція на реальні потреби освітян дозволяє організовувати і реалізовувати систему психологічного супроводу всіх учасників освітнього процесу. Адже динамічні зміни у світі постійно ставлять нові завдання перед освітянами.

Психологічна готовність до змін, конструктивна адаптивність із толерантністю до невизначеності, рівень особистісної зрілості й професіоналізму є запорукою адекватної відповіді на виклики сучасності.

Незважаючи на здійснений аналіз, ми бачимо ряд завдань, над якими варто продовжити роботу: формування психологічних компетентностей педагогів щодо діагностики власних психічних станів та станів інших учасників освітнього процесу; осмислене та відповідальне оволодіння алгоритмом надання першої психологічної допомоги у критичних станах усіма педагогами та батьками; розуміння сутності емоційної зрілості та досягнення її шляхом розвитку емоційного інтелекту; оволодіння техніками, методами, прийомами посилення стресостійкості, розвитку резиліентності особистості; інтеграція зусиль усіх учасників освітнього процесу в наданні психологічної підтримки тим, хто її потребує, на основі психологічної компетентності усього педагогічного колективу; ефективне впровадження «психологічної хвилини» і «години психолога» в освітній процес сучасного ЗЗСО; забезпечення реалізації усіма психологами освітніх закладів реалізації мети, завдань, принципів, напрямків діяльності психологічної служби ЗЗСО.

Отже, психологічний супровід суб'єктів загальної освіти в умовах війни є необхідною умовою збереження їхнього психологічного здоров'я, забезпечення ефективного функціонування освітнього процесу та формування адаптивних ресурсів особистості. Його впровадження сприяє підвищенню психологічної стійкості, розвитку адаптаційних можливостей та створенню сприятливого освітнього середовища навіть в умовах тривалого воєнного стресу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Максименко С. Д. Психологія особистості: генетико-моделюючий підхід. Київ : Вид-во ТОВ «КММ», 2021. 440 с.
2. Паннок В. Г. Психологічна служба: навч. посіб. Київ : Ніка-Центр, 2022. 232 с.
3. Ройз С. Психологічна підтримка дітей під час війни. Методичні рекомендації для вчителів. Київ : Смарт освіта, 2023. 56 с.
4. Титаренко Т. М. Психологічне здоров'я особистості: копінг-стратегії та життєстійкість у кризові періоди. *Психологічний часопис*. 2023. № 9. С. 11–24.

Валентина СОБОЛЬ,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ольга ФРОЛОВА,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

НЕУСВІДОМЛЕНІ УСТАНОВКИ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

У сучасній психологічній науці дедалі більше уваги приділяється дослідженню неусвідомлених психологічних механізмів поведінки людини. Значна частина людських рішень та оцінок формується не лише на основі раціонального аналізу ситуації, але й під впливом автоматичних когнітивних процесів. До таких процесів належать неусвідомлені установки, які впливають на сприйняття соціальної реальності, оцінку подій та формування поведінкових стратегій особистості.

Установки у психології розглядаються як відносно стійкі психічні утворення, що формують готовність людини реагувати певним чином на об'єкти або соціальні ситуації. Вони формуються у процесі життєвого досвіду, соціалізації та взаємодії людини з соціальним середовищем. Саме тому установки виступають когнітивними схемами, які допомагають людині швидко інтерпретувати події та приймати рішення.

У вітчизняній психології значний внесок у дослідження установок зробили С. Максименко, Н. Чепелева та Т. Титаренко. С. Максименко розглядає установки як механізм регуляції діяльності особистості та підкреслює їх роль у формуванні поведінкових стратегій людини. Н. Чепелева акцентує увагу на зв'язку установок із системою особистісних смислів та цінностей. Т. Титаренко зазначає, що установки впливають на формування життєвих стратегій особистості та спосіб інтерпретації життєвого досвіду [1 : 54 ; 2 : 115 ; 3 : 78].

У зарубіжній психології проблема неусвідомлених установок активно досліджується у межах концепції неусвідомленого соціального пізнання. А. Грінвальд та М. Банаджі довели, що установки можуть діяти поза свідомим контролем людини і впливати на її поведінку навіть тоді, коли людина їх не усвідомлює. Для дослідження таких установок був розроблений метод Implicit Association Test, який дозволяє виявляти приховані асоціативні реакції [4 : 6].

Сутність неусвідомлених установок полягає у їх автоматичному характері. Вони виникають на основі попереднього досвіду людини та закріплюються у вигляді певних когнітивних схем. У подальшому ці схеми

впливають на оцінювання нових ситуацій, формують очікування щодо поведінки інших людей та визначають вибір власних дій.

Особливого значення установки набувають у професійній діяльності людини. У процесі професійної соціалізації формуються професійні установки, які визначають стиль взаємодії з іншими людьми, спосіб прийняття рішень та характер виконання професійних обов'язків. У професіях типу «людина-людина» установки можуть впливати на рівень емпатії, сприйняття клієнта та способи реагування на складні ситуації.

У контексті сучасних подій в Україні важливо враховувати вплив воєнних подій на формування установок. Тривалий вплив стресу може сприяти появі нових психологічних установок, пов'язаних із підвищеною настороженістю або тривожністю. Такі установки можуть виконувати адаптаційну функцію, допомагаючи людині швидше оцінювати рівень небезпеки та приймати рішення у кризових ситуаціях [5 : 1465].

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання отриманих теоретичних узагальнень у професійній діяльності психологів, педагогів та фахівців соціальної сфери. Розуміння ролі неусвідомлених установок дозволяє глибше аналізувати поведінкові реакції людей, пояснювати причини упереджень, стереотипних оцінок та міжособистісних конфліктів. У психологічній практиці ці знання можуть використовуватися для розроблення програм психологічного консультування, корекції установок та розвитку рефлексії особистості. Для педагогічної діяльності важливим є усвідомлення впливу власних установок на взаємодію з учнями, що сприяє формуванню більш об'єктивного та підтримувального освітнього середовища.

Отже, неусвідомлені установки є важливим чинником формування соціальної поведінки та професійної діяльності людини. Їх дослідження дозволяє краще зрозуміти механізми прийняття рішень, міжособистісної взаємодії та адаптації особистості до складних соціальних умов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Максименко С. Загальна психологія. Київ : Центр навчальної літератури, 2017.
2. Титаренко Т. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. Київ : Либідь, 2003.
3. Чепелева Н. Психологія особистості. Київ : Каравела, 2015.
4. Greenwald A., Banaji M. Implicit Social Cognition: Attitudes, Self-Esteem and Stereotypes. Psychological Review. 1995.
5. Greenwald A., McGhee D., Schwartz J. Measuring Individual Differences in Implicit Cognition : The Implicit Association Test. Journal of Personality and Social Psychology. 1998.

Валерія СПОДАРИК,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Тетяна СУЩИНСЬКА,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

КОРЕКЦІЯ ТРИВОЖНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У формуванні здорової особистості важливу роль відіграє благополуччя дитини. Воно проявляється у позитивному самоусвідомленні дитини, позитивному сприйнятті себе та інших людей, адекватній самооцінці. Показником емоційного неблагополуччя дитини є високий рівень тривожності. Психологи стверджують, що до основних проявів тривожності належать: велика кількість негативних емоцій, неконтрольовані страхи, невпевненість у собі та власних силах, низький рівень самооцінки, труднощі у вибудовуванні міжособистісної комунікації, знижений інтерес до власної діяльності, відсутність мотивації, підвищена чутливість до невдач, різні соматичні прояви. Систематичне переживання тривоги призводить до формування у дитини тривожності як риси особистості [3].

Проблема тривоги й тривожності посідає важливе місце в сучасній психологічній науці. Теоретичні засади її вивчення розробляли А. Бек, Д. Барлоу, Г. Гінзбург, Ф. Кендалл, К. Кресвелл, П. Муріс, Р. Рапі, Ч. Спілбергер, В. Сілверман, А. Хроніс-Тускано. Серед українських досліджень тема тривожності дітей дошкільного віку представлена в роботах Л. Бобро, О. Бондарчук, Л. Жихаревої, Т. Ольховецької, А. Ревть, А. Сіренко, М. Чепіль,. Актуальність проблеми в сучасних українських реаліях посилюють дослідження тривоги дітей в умовах війни, зокрема праці О. Дудник, Ю. Борисенко, Н. Євдокимової, В. Зливкова, С. Ліпінської, С. Лукомської, І. Моравської, Н. Пророк, М. Хараджи, С. Шевченко, у яких висвітлено зростання емоційної напруги, почуття небезпеки, труднощів адаптації та потребу в цілеспрямованій психологічній підтримці дітей.

Науковці зазначають, що у віці 5–6 років тривожність у дітей не є стійкою рисою характеру, тому своєчасне застосування корекційної роботи зазвичай має позитивний ефект. Таким чином, перед педагогом дошкільного закладу постає важливе завдання: проведення психокорекційної роботи з дітьми, які мають підвищений рівень тривожності, та надання їм необхідної підтримки [1; 2].

Аналіз науково-методичної літератури показав, що переважна більшість корекційних програм, спрямованих на зниження тривожності у дітей старшого дошкільного віку, ґрунтуються на

методі ігрової терапії. Це пов'язано з провідним видом діяльності дошкільників – грою. Також ефективними для корекції тривожності є методи: музикотерапія, психогімнастика, проєктивне малювання, метод розширеного гальмування, ізотерапія, казкотерапія, метод активної нервово-м'язової релаксації тощо [2; 4].

З метою виявлення рівня тривожності у дітей старшого дошкільного віку ми обстежили дві групи дітей закладу дошкільної освіти № 2 «Вишенька» м. Золочів Львівської області (43 особи). Для вивчення тривожності були застосовані такі методики діагностики: тест тривожності (Р. Темпл, В. Амен, М. Доркі), тест «Страхи в будиночках» (А. Захаров) та спостереження за поведінкою дітей. За результатами обстеження були отримані такі дані: найпоширеніший рівень тривоги – високий (57,1% в дітей ЕГ та 54,6% у дітей КГ), Низький і середній рівні тривоги також зустрічаються приблизно однаково.

Аналіз бесід з вихователями, батьками, спостереження за дітьми засвідчили, що найчастіше причинами високого рівня тривоги є: міжособистісна тривога, дистанціювання, замкненість, тривога, викликана розлукою, тривога через неуспіх у діяльності, генералізована (загальна) тривога, пов'язана з перебуванням в укріттях.

Після проведення констатувального експерименту була розроблена корекційна програма з урахуванням отриманих діагностичних даних. Вона будувалася на принципах єдності діагностики та корекції; діяльнісного принципу; врахування віково-психологічних та індивідуальних особливостей; комплексності методів психологічного впливу; врахування емоційної забарвленості матеріалу; залучення найближчого оточення.

До комплексу розвивальних заходів увійшли такі блоки: 1. *Діагностичний блок*. Включав діагностику дитячої тривожності та страхів у дітей старшого дошкільного віку (2 заняття). 2. *Настановний блок*. Передбачав знайомство, формування бажання співпрацювати, інтересу до занять (2 заняття). 3. *Корекційний блок*. Спрямований на зниження тривожності дітей старшого дошкільного віку. Включав три модулі, кожен з яких спрямований на зниження рівня тривожності (15 занять). 4. *Блок оцінки ефективності корекційних впливів*. Повторна діагностика, спостереження змін (2 заняття).

Особливості організації занять: тривалість одного заняття – 20-25 хвилин. Періодичність занять – 1-2 рази на тиждень. Усі заняття мали гнучку структуру, наповнювану різним змістом: Вступна частина (3-5 хвилин): створення комфортної атмосфери та емоційно позитивного фону у групі. Основна частина (15 хвилин): розвивальні ігри та вправи, виконання завдань на основі різних видів діяльності. Заключна частина (3-5 хвилин): зняття психоемоційного напруження, закріплення

позитивного ефекту. Включає вправи на релаксацію, встановлення позитивного емоційного стану, а також підбиття підсумків заняття.

Психокорекційні впливи здійснюються на основі таких механізмів:

1. Повідомлення інформації – отримання відомостей про особливості тривожності: бесіда, пам'ятки для батьків. Виявлення причин виникнення високої тривожності («Тривожність дітей старшого дошкільного віку», «Дитячі страхи», «Тривожні діти», «Методи корекції тривожності»).
2. Сублімація – спосіб зняття тривожності шляхом перенаправлення енергії на творчість («Малюємо Лева», «Добрий привид», «Чарівна тварина», «Жабеня»).
3. Імітаційна поведінка – діти можуть навчитися більш конструктивним способам поведінки завдяки наслідуванню психолога та інших успішних членів групи (психокінетична розминка «Клоуни», розігрування ролей у казці за допомогою ляльок).
4. Універсальність страждань і переживань – розуміння дитиною того, що вона не самотня, що інші члени групи також мають проблеми та переживання. Таке усвідомлення сприяє подоланню егоцентричної позиції, появи почуття спільності й солідарності з іншими, підвищенню самооцінки (ігри «Легідне ім'я», «Мавпочки»).
5. Інтерперсональний вплив – отримання нової інформації про себе завдяки зворотному зв'язку, що призводить до зміни та розширення образу «Я». Можливість виникнення у групі емоційних ситуацій, з якими дитина раніше не могла впоратися, їх виокремлення, аналіз та опрацювання (вправи «Впевненість», «Сміливий півник», гра «Компліменти»).

Впродовж реалізації програми проводилася робота з батьками: були організовані батьківські збори на тему «Тривожність дітей старшого дошкільного віку», у психологічному куточку розміщено буклет «Дитячі страхи», кожному з батьків надано пам'ятки. Апробація програми завершилася прикінцевим обстеженням.

Рис. 1. Динаміка рівнів тривожності у дітей старшого дошкільного віку експериментальної та контрольної груп на констатувальному і контрольному етапах дослідження

З діаграми (рис.1) видно, що в ЕГ суттєво зменшилася кількість дітей з високим рівнем тривожності (з 57,1% до 14,3%, тобто майже у 4 рази). В той же час к КГ зміни майже не відбулися.

Таким чином, запроваджена корекційна програма дала позитивні результати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дудник О. А. Стресові чинники як предиктори тривожності в дітей дошкільного віку. *Вісник Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені Академіка Степана Дем'янчука. Серія: Педагогіка та психологія*. 2025. № 3. URL : <https://journals.megu.rovno.ua/index.php/ped-psyh/article/view/92> (дата звернення: 01.03.2026)
2. Подкоритова Л., Ліпська Г. Психологічна корекція тривожності у дітей дошкільного віку за допомогою арттерапії: емпіричне дослідження. *Простір арт-терапії. Збірник наукових праць*. 2022. Вип. 2 (32). URL : <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734433/1/Art%20Therapy%20Space-Coll.of%20scient.articles-2022-Issue%2032%282%29.pdf#page=82> (дата звернення: 01.03.2026)
3. Чепіль М., Ревть А. Особливості проявів тривожних станів у дітей дошкільного віку. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Випуск 49. URL : http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2022/49/part_1/32.pdf (дата звернення: 01.03.2026)
4. Шевченко С. В. Особливості корекції тривожності в роботі психолога-консультанта. *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції для освіти «Березневий науковий дискурс 2023» на тему: «Детермінанти посилення ролі освіти у повоєнному відновленні України»*. 2023. URL : https://www.researchgate.net/profile/Natalia-Smetankina/publication/370073755_Peculiarities_of_studying_in_a_postgraduate_course_of_a_scientific_institution/link/5643e592439aa47 (дата звернення: 01.03.2026)

Дар'я ТАРАНЕНКО,

здобувачка першого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ольга ФРОЛОВА,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

ПРОБЛЕМА ЦИФРОВОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ТА ТРЕНІНГОВІ ІНТЕРВЕНЦІЇ ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ САМОКОНТРОЛЮ

Актуальність теми дослідження зумовлена зростанням кількості осіб, насамперед підлітків і молоді, які демонструють ознаки інтернет-, ігрової та кіберкомунікативної залежності. Порушення режиму дня, зниження навчальної мотивації, труднощі міжособистісної взаємодії, емоційна нестабільність, підвищена тривожність і агресивність – лише частина негативних наслідків, що супроводжують надмірне занурення у цифровий простір. Водночас цифрова залежність тісно пов'язана з

особливостями саморегуляції та рівнем розвитку самоконтролю як ключового психологічного механізму управління поведінкою.

Самоконтроль забезпечує здатність особистості усвідомлювати власні імпульси, регулювати емоції, планувати діяльність і дотримуватися прийнятих рішень. Недостатній рівень розвитку самоконтролю сприяє формуванню адиктивних моделей поведінки, у тому числі й цифрової залежності. Саме тому особливої уваги потребує розробка та впровадження ефективних тренінгових інтервенцій, спрямованих на відновлення й розвиток самоконтролю як ресурсу психологічної стійкості особистості.

У вітчизняній психолого-педагогічній науці проблема цифрової залежності, адиктивної поведінки та саморегуляції особистості активно досліджується низкою науковців. Так, К. Аймедов аналізує особистісні особливості підлітків, схильних до комп'ютерної залежності, акцентуючи увагу на емоційній нестійкості та труднощах соціальної адаптації. А. Андрєєва розкриває специфіку ціннісно-смыслові сфери молоді, залученої до онлайн-ігор, підкреслюючи трансформацію мотиваційних орієнтацій у цифровому середовищі.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблеми психокорекції та тренінгової роботи висвітлено у працях Я. Андрушка, Н. Афанасьєвої та Л. Перелігіної, К. Мілютіної, В. Федорчука, І. Матійківа та ін., які обґрунтовують теоретико-методологічні засади соціально-психологічного тренінгу як ефективного інструменту розвитку особистості.

Питання профілактики інтернет- та ігрової залежності розглядали О. Бартків, Т. Вакуліч, В. Виноградова, Є. Пузирьов, Н. Дідик, О. Камінська, О. Ратинська, Н. Самойленко, І. Сидорук та інші. У їхніх роботах підкреслюється важливість комплексного соціально-педагогічного підходу до запобігання адиктивній поведінці.

Теоретичні аспекти адиктивної поведінки ґрунтовно досліджували Н. Максимова, В. Лютий, Н. Бугайова, Ю. Железнякова, І. Остапівський, Т. Остапівська, О. Столяренко, О. Сорокіна, В. Пушкар та ін. Науковці розкривають механізми формування нехімічних адикцій, їх вікові та соціально-психологічні детермінанти.

Особливу увагу проблемі самоконтролю та саморегуляції приділяють О. Бондарєв, О. Емішянц, З. Оніпко, Н. Проценко, Н. Чепелева, Я. Андрєєва. У їхніх працях самоконтроль розглядається як ключовий механізм регуляції поведінки, що забезпечує здатність особистості протистояти імпульсивним проявам та адиктивним тенденціям.

Проблеми впливу цифрового середовища на ідентичність та соціалізацію особистості досліджують О. Висоцька, Л. Міхеєва, О. Онишко, А. Матковська, О. Петрунько, К. Телешун, А. Церковний. У їхніх роботах акцентовано увагу на трансформації соціальної взаємодії та ризиках формування кіберкомунікативної залежності.

Методи дослідження: теоретичний аналіз та узагальнення наукових джерел, систематизація наукових підходів, психодіагностичні методики виявлення рівня цифрової залежності, кількісний і якісний аналіз результатів, методи математичної обробки даних, розробка та апробація тренінгової програми.

Сутність дослідження. Проблема цифрової залежності в сучасній психолого-педагогічній науці розглядається як складний і багатовимірний феномен, що інтегрується у ширший контекст адиктивної поведінки, яка охоплює як хімічні, так і нехімічні форми залежностей. У науковій літературі адиктивна поведінка визначається як форма девіантної поведінки, що характеризується стійкою схильністю особистості до втечі від реальності, яка здійснюється через зміну психічного стану під впливом певних дій, активностей або речовин [1; 2]. Така поведінка виконує виражену компенсаторну функцію, оскільки дає змогу тимчасово знизити рівень внутрішньої напруги, тривоги, емоційного дискомфорту чи загального незадоволення життям. Вона дозволяє особам уникати переживання стресових ситуацій, неприємних емоцій або складних соціальних взаємодій, надаючи короточасне психологічне полегшення та відчуття контролю над власним станом. Крім того, така поведінка часто супроводжується розвитком специфічних психологічних стратегій, що підтримують подальше звернення до адиктивної активності, створюючи коло повторюваних стимулів та нагород, які утримують особу у віртуальному середовищі.

На відміну від хімічних залежностей, у яких основним об'єктом адикції виступає певна речовина (наприклад, наркотики, алкоголь чи інші психоактивні препарати), цифрова залежність належить до групи нехімічних або поведінкових адикцій, де предметом залежності стає активність у віртуальному середовищі [2]. До таких проявів відносять постійне перебування в соціальних мережах, регулярну участь в онлайн-іграх, тривалий перегляд цифрового контенту, активну комунікацію через месенджери та різні цифрові платформи. Цифрове середовище стає для людини основним джерелом емоційного задоволення, стимулів та соціальної взаємодії, що поступово витісняє реальні контакти та живі соціальні зв'язки. Специфіка цієї форми адикції полягає в тому, що джерело впливу не є фізичною речовиною, а інформаційно-комунікаційним середовищем, яке здатне стимулювати до повторюваної поведінки завдяки швидким нагородам (лайки, коментарі, ігрові досягнення) та безперервній доступності цифрових ресурсів. Цей процес створює у особи стійкі психологічні патерни, при яких цифрова активність поступово стає пріоритетом над іншими сферами життя: навчанням, професійною діяльністю, соціальними взаємодіями та дозвіллям.

У науковій літературі терміни «комп'ютерна залежність», «інтернет-залежність», «кіберкомунікативна залежність» та «ігрова залежність» часто використовуються як суміжні або взаємопов'язані поняття, які описують різні прояви та аспекти взаємодії людини з цифровим середовищем, проте мають певні специфічні відмінності залежно від предмета дослідження та характеру використання технологій. Ці терміни відображають широкий спектр поведінкових патернів, у яких цифрові ресурси виступають джерелом емоційного задоволення, стимулом для соціальної взаємодії та інструментом самореалізації, але одночасно можуть формувати стійкі залежності, що порушують функціонування особистості в реальному житті. Комп'ютерна залежність, зазвичай, охоплює тривале використання різних комп'ютерних програм, ігор та цифрових платформ, а інтернет-залежність – більш конкретно характеризується надмірною взаємодією з глобальною мережею, включаючи соціальні мережі, інформаційні ресурси та онлайн-сервіси. Кіберкомунікативна залежність акцентує увагу на потребі постійного спілкування через цифрові канали, а ігрова залежність – на компульсивному залученні до онлайн-ігор, включно з віртуальною економікою та досягненнями [1; 2].

А. Войскунський [1] визначає інтернет-залежність як надмірне та компульсивне використання Інтернету, яке супроводжується втратою контролю над тривалістю перебування онлайн, неможливістю самостійно обмежити час взаємодії з мережею та виникненням негативних наслідків для особистісного розвитку, навчальної діяльності та міжособистісних стосунків.

Подібну позицію підтримує І. Голберт, який описує основні критерії інтернет-адикції: толерантність (потреба збільшувати час перебування онлайн для досягнення того ж емоційного ефекту), синдром відміни (поява психоемоційного дискомфорту, роздратованості, тривожності та внутрішньої напруги у разі обмеження доступу до мережі), а також порушення соціального функціонування (зменшення живих контактів, зниження ефективності навчання, зниження мотивації до соціально значущих дій). І. Голберт також звертає увагу на те, що цифрова залежність часто супроводжується когнітивними спотвореннями, коли людина переоцінює значущість віртуальних досягнень та комунікацій і недооцінює важливість реальних соціальних взаємодій [1].

Таким чином, цифрова залежність має чітко окреслені діагностичні ознаки, які дозволяють виділити її як окремий психологічний феномен, що потребує спеціалізованого дослідження та комплексних підходів до профілактики та корекції. Вона включає як поведінкові, так і психоемоційні компоненти, формує стійкі патерни взаємодії з інформаційними технологіями, здатні впливати на когнітивні функції, самоконтроль, соціальні навички та загальну

якість життя осіб. Розуміння цих особливостей дозволяє визначати ризики, оцінювати ступінь залежності та розробляти ефективні стратегії психологічної підтримки та медіаосвіти [1; 2].

Отже, цифрова залежність постає як комплексний наслідок внутрішніх дисбалансів особистості, коли поєднуються недостатньо розвинені механізми саморегуляції, низький рівень критичного мислення та схильність до емоційної імпульсивності. Ці внутрішні фактори значною мірою посилюються під впливом соціального середовища: постійний тиск ровесників, відсутність підтримки з боку значущих людей, високі вимоги навчальної чи професійної діяльності та наявність легкодоступних цифрових ресурсів, що створюють ілюзію швидкого вирішення проблем. Як результат, залежна цифрова поведінка стає стійкою, повторюваною та самопідтримуваною, що ускладнює подальшу соціальну адаптацію, ефективне навчання та розвиток особистісних компетенцій [4].

Основні висновки. У ході теоретичного аналізу встановлено, що цифрова залежність у психолого-педагогічній науці розглядається як стійка форма надмірної залученості до використання цифрових технологій, яка супроводжується втратою контролю над часом перебування в онлайн-середовищі, зниженням навчальної продуктивності, порушенням емоційної рівноваги та соціальної взаємодії. Її сутність полягає у формуванні адиктивної поведінки, що має когнітивні, емоційні та поведінкові прояви й поступово впливає на всі сфери життєдіяльності особистості.

Дослідження причин виникнення цифрової залежності засвідчило, що її формування зумовлюється комплексом індивідуально-психологічних, соціальних та середовищних чинників. До основних факторів ризику належать низький рівень самоконтролю, імпульсивність, емоційна нестабільність, потреба в емоційному підкріпленні, труднощі у спілкуванні, дефіцит соціальної підтримки, а також вплив цифрового середовища з його постійною доступністю та системами миттєвого винагородження. Сукупність цих чинників створює умови для поступового формування залежної моделі поведінки.

Аналіз психологічних, соціальних і поведінкових наслідків цифрової залежності показав, що надмірне користування цифровими ресурсами негативно впливає на емоційну сферу (підвищення тривожності, дратівливості, емоційної нестабільності), когнітивні процеси (зниження концентрації уваги, погіршення пам'яті), навчальну діяльність (зменшення продуктивності, прокрастинація), а також на міжособистісні стосунки (ізоляція, конфліктність, зниження якості живого спілкування). У довгостроковій перспективі цифрова залежність може призводити до формування стійких дезадаптивних моделей поведінки.

Теоретично обґрунтовано, що самоконтроль є ключовим психологічним механізмом регуляції поведінки та важливим ресурсом профілактики цифрової залежності. Він забезпечує здатність особистості відкладати імпульсивні дії, керувати увагою, планувати діяльність, регулювати емоційні реакції та приймати усвідомлені рішення. Розвиток самоконтролю безпосередньо пов'язаний із формуванням довільності, відповідальності та внутрішньої автономії особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аймедов К. В. Особливості особистості підлітків, які страждають на комп'ютерну залежність. *Наука і освіта*. 2012. № 6. С. 9–13. URL : <https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/uk/arkhivzhurnaliv/vipuski-2012/vipusk-6-nauka-i-osvita-2012-rik> (дата звернення: 20.02.2026).
2. Андреева А. М. Особливості ціннісно-сислової сфери особистості молодих людей, що грають в онлайн-ігри : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Київ, 2016. 220 с.
3. Андрушко Я. С. Психокорекція. Львів, 2017. 212 с.
4. Афанасьєва Н. Є., Перелигіна Л. А. Теоретико-методологічні основи соціально-психологічного тренінгу. Харків, 2015. 315 с.
5. Бартків О. Соціально-педагогічні профілактика інтернет-адикції в студентської молоді. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія : Педагогічні науки / Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки* ; [редкол.: І. О. Смолюк та ін.]. Луцьк, 2014. № 1 (278). С. 166-170.

Оксана ТИФЛЕДЖУК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ольга ФРОЛОВА,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ

Проблема психологічної адаптації ветеранів війни є однією з найгостріших у сучасному українському суспільстві. Тривале перебування в умовах бойових дій, постійна загроза життю, втрати побратимів, моральні дилеми та високий рівень відповідальності формують специфічний психоемоційний досвід, що суттєво трансформує особистість військовослужбовця. Повернення до мирного життя супроводжується необхідністю відновлення соціальних ролей, переосмислення власного досвіду та інтеграції у цивільне середовище. В умовах зростання кількості ветеранів в Україні наукове осмислення механізмів їх адаптації набуває особливої значущості [1 : 45].

Соціальні виклики, з якими стикаються ветерани, пов'язані не лише з психологічними труднощами, а й з економічними, професійними та сімейними аспектами життя. Нерозуміння з боку суспільства, стигматизація психічних розладів, складність працевлаштування можуть ускладнювати адаптаційні процеси. Тому проблема має міждисциплінарний характер і потребує комплексного підходу.

Теоретичні засади психологічної адаптації розроблялися у працях І. Беха, С. Максименка, М. Савчина, Т. Титаренко, О. Кокуна. У межах загальної психології адаптація розглядається як процес активної взаємодії особистості з середовищем, що забезпечує збереження внутрішньої цілісності та ефективність діяльності [2 : 112]. Дослідники підкреслюють роль самосвідомості, мотивації та ціннісних орієнтацій у забезпеченні успішної адаптації.

У сучасних дослідженнях акцентується увага на феномені життестійкості, посттравматичного зростання та ресурсного підходу до вивчення особистості. Водночас проблема адаптації ветеранів війни лише формується як окремий напрям досліджень і потребує подальшого теоретичного та емпіричного уточнення [3 : 78].

Метою дослідження є теоретичний аналіз психологічної адаптації ветеранів війни та визначення її ключових чинників, механізмів і напрямів оптимізації. У роботі використано методи теоретичного аналізу, синтезу, порівняння наукових підходів, узагальнення результатів сучасних досліджень. Методологічною основою виступають системний, особистісно орієнтований та діяльнісний підходи.

Психологічна адаптація ветеранів війни є інтегративним процесом відновлення психічної рівноваги та соціальної активності особистості. Вона включає емоційний, когнітивний, поведінковий та соціальний компоненти. Емоційний компонент передбачає стабілізацію психічного стану, зниження рівня тривожності, агресивності, подолання симптомів посттравматичного стресового розладу. Когнітивний компонент пов'язаний із переосмисленням бойового досвіду, формуванням нових життєвих смислів та стратегій майбутнього розвитку. Поведінковий компонент виявляється у відновленні соціальної активності, професійної реалізації, налагодженні конструктивних моделей поведінки. Соціальний компонент включає відновлення сімейних стосунків, розширення соціальної підтримки та інтеграцію в громаду [4 : 56].

Важливими механізмами адаптації виступають саморегуляція, рефлексія, смислотворення, розвиток суб'єктної позиції особистості. Особливого значення набуває підтримка з боку родини, побратимів, громадських організацій та фахівців психологічної служби. Психологічна допомога має бути спрямована на активізацію

внутрішніх ресурсів особистості та формування навичок емоційної саморегуляції [5 : 39].

У частини ветеранів спостерігається успішна соціальна інтеграція та посттравматичне зростання, що проявляється у зміцненні життєвих цінностей, підвищенні відповідальності та активній громадянській позиції. В інших випадках можливі дезадаптивні реакції, соціальна ізоляція, залежна поведінка. Це зумовлює необхідність ранньої діагностики та профілактичних заходів.

Психологічна адаптація ветеранів війни є багатовимірним процесом, що залежить від поєднання внутрішніх ресурсів особистості та зовнішніх соціальних умов. Теоретичний аналіз дозволяє стверджувати, що ефективна підтримка ветеранів має базуватися на комплексному підході, який поєднує психоедукацію, індивідуальне та групове консультування, сімейну терапію, професійну реінтеграцію та розвиток громадської підтримки.

Подальші дослідження повинні бути спрямовані на емпіричне вивчення чинників успішної адаптації, розроблення дієвих програм психологічного супроводу та впровадження доказових практик у систему соціальної підтримки ветеранів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку. Київ : Академвидав, 2012. 256 с.
2. Кокун О. М. Психологія професійної адаптації ветеранів війни. Київ : Логос, 2019. 220 с.
3. Максименко С. Д. Загальна психологія. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 272 с.
4. Савчин М. В. Психологія відповідальної поведінки. Київ : Академвидав, 2013. 280 с.
5. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. Київ : Либідь, 2003. 376 с.

Анастасія ТИХОНОВСЬКА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Тетяна МАКАРОВА,**

к.філол.н., доцент (БДПУ)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ЖІНКИ ТА РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АРТ-ТЕРАПІЇ В ПЕРИНАТАЛЬНИЙ ПЕРІОД

Актуальність. Перинатальний період є одним із найбільш інтенсивних та критичних етапів у життєвому циклі жінки, оскільки він пов'язаний не лише з фізіологічною адаптацією, а й з глибокою

психологічною перебудовою. Наукова спільнота розглядає цей етап як особливу «нормативну кризу» розвитку особистості, що супроводжується кардинальною зміною самосприйняття, ціннісних орієнтацій та соціального статусу [1]. На відміну від патологічних криз, перинатальна криза має конструктивний потенціал: вона виступає каталізатором особистісного зростання, дезінтегруючи старі звички та стереотипи поведінки задля створення нової, більш складної структури особистості – материнської ідентичності.

В умовах сучасної України актуальність дослідження підсилюється екстремальними зовнішніми чинниками. Стан війни, постійна загроза безпеці та соціальна нестабільність руйнують «холдингове середовище», необхідне для гармонійного проходження вагітності. Це призводить до зростання рівня токофобії, депресивних станів та дестабілізації емоційного благополуччя. У цьому контексті використання арт-терапії як екологічного, ресурсного методу стає критично важливою умовою для збереження ментального здоров'я матерів.

Ступінь досліджуваності проблеми. Теоретичний фундамент дослідження базується на концепції Г. Філіпової [2] щодо онтогенезу материнської сфери особистості. Психофізіологічні аспекти та типи психологічного компоненту гестаційної домінанти ґрунтовно описані у працях Н. Коваленко [1]. Глибинні психоаналітичні підходи до розуміння стану «первинної материнської заклопотаності» належать Д. Віннікотту, а концепція «материнського сузір'я» – Д. Стерну [3].

Важливим внеском у розуміння перинатальних трансформацій є теорія С. Грофа, який пов'язує емоційний стан жінки з базовими перинатальними матрицями. Ресурсний потенціал арт-терапії, зокрема методів ізотерапії та мандалотерапії в роботі з вагітними, обґрунтований у працях Н. Щербини та О. Романенко [4]. Нейробіологічні докази ефективності творчих методів (зниження рівня кортизолу) представлені у сучасних закордонних дослідженнях [5].

Мета і методи дослідження. Метою роботи є теоретичне обґрунтування моделі трансформації особистості жінки в перинатальний період та розкриття ресурсного потенціалу арт-терапії (включно з мандалотерапією) як інструменту стабілізації психоемоційного стану. Методи дослідження: 1. Теоретичний аналіз: систематизація наукових джерел щодо психології материнства; 2. Синтез: виокремлення чинників дестабілізації та ресурсних мішеней впливу; 3. Моделювання: розробка трирівневої системи перинатального супроводу.

Сутність дослідження. Центральним новоутворенням періоду є формування материнської ідентичності («Я-мати»). Трансформація охоплює три рівні: 1) *Біологічний*: прийняття змін фізіології та тілесної єдності з дитиною. 2) *Психологічний*: зміна ієрархії мотивів, де

материнство стає домінуючим. 3) *Соціальний*: прийняття нової ролі та статусу «хранительки життя» [2]. Ключовим аспектом є формування гестаційної домінанти. Оптимальний тип домінанти забезпечує адаптивність, проте за умов стресу можуть формуватися тривожний або депресивний типи, що потребують психологічної корекції [1].

До основних дестабілізуючих факторів належать: 1) Внутрішньоособистісні: амбівалентність почуттів, криза професійної ідентичності, «синдром ідеальної матері». 2) Психосоматичні: токофобія (страх перед пологами), що створює «замкнене коло тривоги». 3) Зовнішні: стан війни, інформаційний стрес та відсутність безпечного простору [3].

Арт-терапія дозволяє вагітній жінці опрацьовувати внутрішні конфлікти без необхідності вербалізації. Її ресурс полягає у: 1. Нейробіологічній регуляції: зниження рівня кортизолу та стабілізація артеріального тиску [5]. 2. Мандалотерапія як інструмент центрування: Робота в колі (створення мандал) допомагає жінці відновити відчуття цілісності, безпеки та внутрішнього «центру», що є критичним при зміні схеми тіла. Мандала виступає як безпечний контейнер для тривоги [4]. 3. Тілесна реінтеграція: робота з пластичними матеріалами (глина) та ізотерапія дозволяють прийняти зміни в тілі та налагодити діалог з дитиною [4;5].

Ефективність супроводу залежить від етапів: у першому триместрі фокус на прийнятті (ізотерапія), у другому – на ідентифікації та діалозі (мандалотерапія «Я і дитина»), у третьому – на подоланні страхів (техніки «безпечного місця») [4].

Основні висновки. Таким чином, трансформація особистості в перинатальний період є конструктивною кризою, успішність якої залежить від якості психологічного супроводу. Арт-терапія, зокрема мандалотерапія, є ефективним засобом «символічного контейнування» тривоги та гармонізації гестаційної домінанти. Застосування творчих методів дозволяє жінці вийти за межі «мовного бар'єру травми» (особливо в умовах війни) та сформувати ресурсний образ майбутнього материнства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коваленко Н. П. Перинатальна психологія: теорія та практика. Київ : Освіта, 2011. 288 с.
2. Романенко О. В. Психологія формування емоційної стійкості вагітних жінок. Київ : Фенікс, 2015. 190 с.
3. Філіппова Г. Г. Психологія материнства. Київ : Знання, 2002. 240 с.
4. Щербина Н. О. Арт-терапія як метод психологічного супроводу вагітних жінок. *Вісник психології та педагогіки*. 2018. Вип. 12. С. 45–52.
5. Kaimal K., Ra K., Muniz J. Reduction of Cortisol Levels and Participants' Responses Following Art Making. *Art Therapy*. 2016. Vol. 33. Iss. 2. P. 74–80.

Лариса ТОЛСТОП'ЯТЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Тетяна МАКАРОВА,**

к.філол.н., доцент (БДПУ)

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРУСТРАЦІЙНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Актуальність. Фрустраційна толерантність є важливою складовою психологічної адаптації підлітків до різноманітних стресових ситуацій, що виникають у процесі їх соціального та емоційного розвитку. У цей період життя людина проходить через численні зміни як на біологічному, так і на психологічному рівнях, що робить її особливо вразливою до різних фрустрацій. Оскільки підлітковий вік характеризується активними пошуками себе, самоідентифікації та постійною взаємодією з іншими, рівень фрустраційної толерантності може суттєво впливати на їх здатність адаптуватися та долати труднощі.

Зокрема, гендерні особливості відіграють важливу роль у формуванні цієї здатності. Стереотипи, соціальні очікування та культурні норми, що пов'язані з чоловічою та жіночою ідентичністю, можуть визначати різні способи реагування підлітків на стресові ситуації, рівень їх емоційної стабільності та здатність до самоконтролю. Для хлопців і дівчат фрустрація може бути пережита по-різному, в залежності від того, як їх сприймає суспільство, як вони самі оцінюють свої можливості у відповідь на стрес, а також через механізми підтримки, що доступні кожному гендеру.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема фрустраційної та гендерної толерантності в юнацькому віці достатньо представлена в сучасних психологічних дослідженнях. У працях Н. Божок, М. Вовк і М. Марценюк розкрито сутність фрустраційної толерантності, її вікові, гендерні та індивідуальні детермінанти, а також особливості переживання й подолання фрустраційних ситуацій у юнацтві. О. Праченко проаналізовано структуру та рівні прояву гендерної толерантності, визначено її когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти. Отже, проблема є теоретично обґрунтованою та емпірично дослідженою, однак потребує подальшого комплексного вивчення в контексті сучасних соціальних змін.

Мета і методи дослідження. Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному вивченні гендерних особливостей фрустраційної толерантності в юнацькому віці, а також у виявленні можливих відмінностей у її рівні та проявах у юнаків і дівчат. Для досягнення мети використано теоретичні методи аналізу

й узагальнення наукових джерел.

Сутність дослідження. У повсякденному житті людина стикається з різними складними ситуаціями, які вона повинна долати, знаходячи той чи інший спосіб вирішення проблеми. Подолання проблем супроводжує людину протягом усього її життя. Фрустраційні ситуації є одним з найпоширеніших типів ситуацій, з якими людина стикається в процесі своєї діяльності. Вони виникають, коли людина не може задовольнити свої потреби в сфері практичної діяльності чи міжособистісних стосунків [2].

Як зазначається в дослідженні Н. Божок, фрустраційна толерантність є розширенням феномену «фрустрації». Це явище, як і фрустрація, є динамічним. Різні люди можуть справлятися з одним і тим самим рівнем стресу по-різному, така стійкість значною мірою залежить від минулого досвіду та здатності передбачати майбутнє найближчим часом [1].

У дослідженні М. Марценюк, фрустраційна толерантність – це здатність особистості справлятися з негативними життєвими подіями, яка базується на адекватному усвідомленні та набуває особливого значення в підлітковому віці та виконує низку функцій, таких як: активація когнітивних здібностей людини та прийняття ситуації, регулювання та контроль емоційного стану, рефлексія над альтернативними рішеннями, передбачення можливих наслідків і таким чином вплив на підтримку позитивного ставлення та реалістичного оптимізму у особистості, переживання фрустрації без втрати психобіологічної адаптації [3].

Н. Божок підсумовано, що на рівень фрустраційної толерантності особистості впливає низка чинників, зокрема вікові, гендерні та індивідуальні особливості юнака. У результаті, автором виокремлено важливі вікові характеристики, що визначають коливання рівня фрустраційної толерантності, серед яких: чутливість до емоційної нестабільності, юнацький максималізм, «криза ідентичності», труднощі у формуванні відповідальності за власні вчинки, проблеми із самоконтролем, а також зміна вимог і пріоритетів молоді щодо себе та суспільства, що супроводжується переходом до психологічної зрілості, включаючи психолого-біологічні й соціально-психологічні детермінанти фрустрації та стресу.

Теоретичний аналіз гендерних особливостей, проведений Н. Божок показав, що, незважаючи на різноманітність реакцій чоловіків і жінок на фрустрації, основним фактором формування фрустраційної толерантності є індивідуальні відмінності, а не гендер. Серед індивідуальних особливостей, які сприяють високому рівню фрустраційної толерантності, можна визначити такі характеристики, як життєрадісність, комунікабельність, самокритичність, уважність, розсудливість, компетентність, ініціативність, інтелектуальність, самостійність і готовність до довгострокових цілей.

З іншого боку, автором виділено особливості, що характеризують молодих людей з низьким рівнем фрустраційної толерантності: імпульсивність, низький рівень самоконтролю та самокритичності, тривожність, низька самооцінка, замкнутість, некоммунікбельність, безпорадність, гедонізм, схильність до труднощів у подоланні затримки задоволення потреб. Варто зазначити, що не завжди всі ці характеристики проявляються в одній особистості, але їх наявність значною мірою впливає на емоційне самоусвідомлення, розвиток емоційного інтелекту, психологічну стійкість і загальний вплив на емоційно-вольову сферу молодшої людини [1].

Результати дослідження гендерної толерантності серед юнаків та дівчат О. Праченко можна узагальнити за трьома основними рівнями. На високому рівні учасники мають достатній досвід міжстатевої взаємодії, орієнтовані на розвиток своїх знань і навичок у цій сфері, володіють емпатією і здатні приймати індивідуальні особливості кожної особистості, незалежно від її статевої належності. Вони налаштовані на партнерську взаємодію і мають розвинені комунікативні здібності. На середньому рівні учасники мають базові знання та навички, однак не завжди застосовують їх на практиці. Іноді вони можуть виявляти байдужість або слідувати гендерним стереотипам, але в цілому мають достатньо розвинені комунікативні якості. На низькому рівні учасники мають обмежений досвід і навички міжстатевої взаємодії, погано орієнтуються в емоціях, як своїх, так і оточуючих, і мають труднощі у встановленні контактів з представниками протилежної статі.

Емпіричне дослідження О. Праченко також виявило три основні компоненти гендерної толерантності: когнітивний, емоційний і поведінковий. Когнітивний компонент включає знання і навички, які допомагають усвідомити гендерні відмінності та покращити міжстатеві відносини. Емоційний компонент передбачає розвиток емоційної стійкості, емпатії і чутливості до емоційних станів інших людей, що є важливим для успішної взаємодії. Поведінковий компонент пов'язаний з гнучкістю поведінки, здатністю до компромісів і свідомим управлінням своїми діями під час взаємодії з представниками іншої статі. Розвиток цих складових дозволяє більш ефективно прогнозувати емоційні та поведінкові реакції партнерів і сприяє загальному покращенню міжстатевих взаємин [4].

Основні висновки. Узагальнюючи викладене, можна зазначити, що фрустраційні ситуації є невід'ємною частиною життя людини та виступають важливим чинником її особистісного розвитку. Фрустраційна толерантність визначається як здатність особистості адекватно сприймати труднощі, регулювати емоційний стан і знаходити конструктивні способи розв'язання проблем, зберігаючи

психологічну стійкість. Її рівень залежить насамперед від індивідуальних особливостей, життєвого досвіду та сформованості самоконтролю й рефлексії, особливо в юнацькому віці. Гендерна толерантність є важливою складовою соціальної зрілості та включає когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти. Вона забезпечує прийняття індивідуальних відмінностей, розвиток емпатії та гнучкості у міжстатевій взаємодії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Божок Н. О. Вплив вікових, гендерних та індивідуальних особливостей юнака на формування фрустраційної толерантності. URL : <https://chelpanov.eeipsy.org/index.php/eeip/article/view/259/257> (дата звернення: 10.02.2026).
2. Вовк М. Переживання фрустраційних ситуацій у юнацькому та їх трансформація в життєвий досвід віці. *Проблеми гуманітарних наук*. Психологія. 2021. № 49. С. 35–50.
3. Марценюк М. О. Психологічні особливості фрустраційної толерантності юнацтва. *Наука майбутнього: збірник наукових праць студентів, аспірантів та молодих вчених*. Мукачево : РВВ МДУ, 2020. Вип. 2 (6). С. 84–88.
4. Праченко О. Психологічні особливості прояву гендерної толерантності в юнацькому віці. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 12 : Психологічні науки : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. Вип. 12 (57). С. 101–110.

Олена ТРАНДІНА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Тетяна МАКАРОВА,**

к.філол.н., доцент (БДПУ)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТИМЧАСОВО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Актуальність. Проблема національної ідентичності набуває особливої актуальності в умовах сучасних соціальних трансформацій, які переживає українське суспільство. Повномасштабна війна, вимушене переміщення значної кількості громадян та зміна соціального середовища суттєво впливають на процес формування та трансформації національної ідентичності особистості. Для тимчасово переміщених осіб питання національної ідентичності набуває особливого психологічного значення, оскільки пов'язане з переживанням втрати звичного соціального середовища, зміною життєвих умов та необхідністю адаптації до нових соціальних умов. У таких ситуаціях національна ідентичність може виступати важливим

ресурсом психологічної підтримки особистості, сприяти збереженню відчуття приналежності до національної спільноти та підвищенню психологічної стійкості. У зв'язку з цим дослідження психологічних особливостей національної ідентичності тимчасово переміщених осіб є актуальним і потребує подальшого наукового вивчення.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема ідентичності є предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Значний внесок у вивчення психологічних аспектів ідентичності зробив Е. Еріксон, який розглядав ідентичність як важливий компонент розвитку особистості та її самосвідомості [3 : 45]. Питання соціальної та національної ідентичності також досліджували Г. Таджфел і Дж. Тернер, які розробили теорію соціальної ідентичності, відповідно до якої усвідомлення належності до певної соціальної групи є важливим чинником формування самооцінки та поведінки особистості [4 : 67]. У вітчизняній психологічній науці проблема національної ідентичності розглядається у працях І. Бега, М. Боришевського, В. Предка та інших дослідників. Науковці підкреслюють, що національна ідентичність є складним психологічним утворенням, яке включає усвідомлення особистістю власної належності до національної спільноти, прийняття її цінностей, традицій та культури [1 : 32].

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є вивчення психологічних особливостей національної ідентичності тимчасово переміщених осіб. Для досягнення поставленої мети було використано теоретичні та емпіричні методи дослідження. До теоретичних методів належать аналіз, узагальнення та систематизація наукової літератури з проблеми національної ідентичності. Емпіричне дослідження здійснювалося за допомогою психодіагностичних методик, спрямованих на визначення рівня національної ідентичності, особливостей емоційного ставлення до національної спільноти та рівня соціально-психологічної адаптації респондентів.

Сутність дослідження. Національна ідентичність у даному дослідженні розглядається як складне психологічне утворення, яке включає когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий компоненти. Когнітивний компонент відображає усвідомлення особистістю своєї належності до національної спільноти, емоційно-ціннісний – ставлення до національних символів, традицій і культури, а поведінковий проявляється у формах соціальної активності та підтримці національних цінностей.

Емпіричне дослідження проводилося серед тимчасово переміщених осіб віком від 20 до 50 років. У дослідженні взяли участь респонденти, які вимушено змінили місце проживання у зв'язку з воєнними подіями та проживають у різних регіонах України. Аналіз отриманих результатів показав, що більшість респондентів

демонструють середній та високий рівень усвідомлення власної національної належності. Значна частина опитаних зазначає, що після вимушеного переміщення почуття національної приналежності стало більш вираженим. Це може пояснюватися актуалізацією національних цінностей у кризових соціальних умовах.

Разом із тим у частини респондентів спостерігається підвищений рівень тривожності та емоційної напруги, що пов'язано з процесом адаптації до нового соціального середовища. Результати дослідження показали, що між рівнем національної ідентичності та психологічною адаптацією респондентів існує певний взаємозв'язок.

Респонденти з більш сформованою національною ідентичністю характеризуються вищим рівнем психологічної стійкості та більш успішною соціальною адаптацією. Це дозволяє розглядати національну ідентичність як важливий ресурс психологічної підтримки особистості в умовах вимушеного переміщення.

Висновки. Таким чином, результати проведеного дослідження свідчать про те, що національна ідентичність є важливим компонентом самосвідомості особистості та відіграє значну роль у процесі психологічної адаптації тимчасово переміщених осіб. В умовах вимушеного переміщення відбувається переосмислення власної національної належності та посилення значущості національних цінностей. Особи з більш сформованою національною ідентичністю демонструють вищий рівень психологічної стійкості, що сприяє їхній соціальній адаптації та подоланню складних життєвих обставин. Перспективи подальших досліджень полягають у більш детальному вивченні психологічних механізмів формування національної ідентичності тимчасово переміщених осіб та розробці ефективних програм психологічної підтримки цієї категорії населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку. Київ : Либідь, 2003. 280 с.
2. Боришевський М. Й. Національна самосвідомість особистості. Київ : Інститут психології, 2000. 224 с.
3. Еріксон Е. Ідентичність: юність і криза. Київ : Основи, 1996. 344 с.
4. Предко В. В. Психологічний вимір етнонаціональної ідентичності особистості. Київ, 2012. 210 с.
5. Теджфел Г., Тернер Дж. Теорія соціальної ідентичності. Харків : Гуманітарний центр, 2003. 256 с.

Оксана ФІЛІПЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Наталія СЕРДЮК,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

АДАПТИВНІ СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ СТРЕСУ В ЖІНОК ТА ЧОЛОВІКІВ СЕРЕДНЬОГО ВІКУ

У сьогоднішніх соціально-економічних умовах, проблематика подолання стресу набуває особливої уваги та значущості, оскільки різні стресові стани є одним із основних чинників погіршення психологічного здоров'я, зниження, в цілому, продуктивності діяльності, а також якості життя людини. Велика кількість різних досліджень свідчать, що у період середнього віку виникнення стресу пов'язане не тільки із різними професійними викликами, а й із сімейними, екзистенційними та соціальними змінами (перегляд життєвих цілей, адаптація до соціальних нових ролей, зміна очікувань та статусу). У даний період збільшується активно значущість ефективних копінг-стратегій, що дозволяють людині ефективно справлятися із напругою та підтримувати психологічну стабільність.

Особливої уваги потребує розгляд питання гендерних особливостей реагування на стрес, оскільки жінки та чоловіки використовують різні механізми емоційної регуляції та обирають відмінні стратегії адаптації, що зумовлено як культурними та соціальними чинниками, так і особливостями психологічними.

Проблемним аспектам формування адаптивних стратегій подолання стресу у людей середнього віку присвятили свої праці такі науковці як В. Касьянов, В. Моляко, Л. Кирильчук, Л. Наугольник, М. Ждан, М. Савчин, Н. Мельник, Н. Панасюк, С. Кузікова, С. Максименко, Т. Дзюба, Г. Сельє, К. Юнг, М. Пек, Р. Лазарус, Р. Хавінгхерст, Р. Хавінгхерст та інші.

Психологічні стратегії адаптації людини становлять комплекс багатовимірних механізмів, завдяки котрим індивід забезпечує цілісність, внутрішню стабільність та функціональну ефективність в умовах стресових впливів чи зовнішніх змін. Вдала адаптація являється важливим результатом не тільки усвідомлених зусиль (когнітивної переоцінки, копінг-стратегій, ресурсної мобілізації), а й захисних несвідомих процесів, що значною мірою пом'якшують вплив дискомфорту емоційного. Разом із тим її ефективність залежить великою мірою від рівня зрілості особистісної, наявності підтримки, емоційної компетентності, типу мислення, а також особливостей гендерно-вікових індивіда. Особистість адаптована – це не тільки суб'єкт, що здатен

відповідати на виклики оточуючого середовища, а й той, хто перетворює дані виклики на ресурс самозростання, приймаючи досвід, зберігаючи внутрішню цілісність та гнучко трансформуючи поведінку [1].

Особливо актуальним стає питання формування адаптивних стратегій подолання стресу саме у період середнього віку. Адже, цей вік є складним і багатовимірним етапом онтогенезу, що поєднує досягнення особистісної й соціальної зрілості з необхідністю вирішення специфічних вікових завдань, пов'язаних із професійною реалізацією, відповідальністю та переглядом життєвих цілей. У цей час людина стикається з важливими екзистенційними, соціальними та психологічними викликами, які актуалізують питання адаптації, гнучкості та саморозвитку, що зумовлює центральне значення цього вікового періоду для подальшого життєвого шляху [2].

Саме цей й обумовило проведення емпіричного дослідження стану сформованості адаптивних стратегій подолання стресу у жінок та чоловіків середнього віку. В дослідженні взяли участь склали 34 особи – 18 (53%) чоловіків та 16 (47%) жінок. Та були підібрані такі методики: тест «Стійкість до стресу» (С. Максименко, Л. Карамушка, Т. Зайчикова), методика «Індикатор копінг-стратегій» Д. Амірхана (адаптація Н. Сирота і В. Ялтонский), опитувальник «Самодіагностика типу поведінки в стресовій ситуації» (В. Бойко) та методика «Дослідження копінг-поведінки в стресових ситуаціях» (С. Норман, Д. Ендлер, Д. Джеймс, М. Паркер; адаптація Т. Крюкової).

Результати досліджень показали, що у жінок середнього віку частіше домінує низький рівень стресостійкості (56,25% проти 27,8% у чоловіків), тоді як чоловіки значно частіше демонструють високий рівень стійкості до стресу (38,9% проти 12,5% у жінок) за відносно подібної представленості середнього рівня (33,3% у чоловіків і 31,25% у жінок), що вказує на кращі адаптаційні ресурси чоловіків у цій віковій групі.

З'ясовано, що чоловіки середнього віку частіше демонструють проблемно-орієнтований стиль подолання стресу (високий рівень вирішення проблем – 38,89% проти 12,50% у жінок) та рідше використовують уникнення (11,11% проти 37,50% у жінок), тоді як у жінок частіше фіксується низький рівень проблемно-орієнтованого копіngu (56,25% проти 27,78% у чоловіків) і вищий рівень пошуку соціальної підтримки (43,75% проти 11,11%), що відображає виразні гендерні відмінності у стратегіях подолання стресових ситуацій.

Також встановлено, що чоловіки середнього віку частіше використовують продуктивні копінг-стратегії, зокрема вирішення проблем на високому рівні (38,89% проти 12,50% у жінок) та рідше вдаються до уникнення (11,11% проти 37,50% у жінок), тоді як жінки частіше демонструють низький рівень проблемно-орієнтованого копіngu (56,25% проти 27,78% у чоловіків) і вищу орієнтацію на пошук

соціальної підтримки (43,75% проти 11,11%), що відображає гендерні відмінності у способах подолання стресу.

На основі отриманих результатів доцільною й необхідною є розробка та впровадження тренінгу з формування адаптивних стратегій подолання стресу у чоловіків і жінок середнього віку, спрямованого на розвиток проблемно-орієнтованого копінг, підвищення стресостійкості та зниження дезадаптивних форм уникнення з урахуванням виявлених гендерних відмінностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бардин Н. М., Жидецький Ю. Ц., Кіржецький Ю. І. Стресостійкість : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 204 с.
2. Бушуева Т. В. Задоволеність життям та особливості копінг-поведінки людей середнього віку *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2015. Вип. 17. С. 142–151.

Тетяна ЧОП,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Вікторія ФЕДОРИК,**

старша викладачка (БДПУ)

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАТУСІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПСИХОЛОГІВ-ПОЧАТКІВЦІВ

Актуальність. У сучасних динамічних умовах розвитку суспільства питання якісної підготовки фахівців допомагаючих професій набуває особливої гостроти. Професійна ідентичність психолога є фундаментом його професійної діяльності, що визначає не лише ефективність надання психологічної допомоги, а й психологічну стійкість самого фахівця. На ранніх етапах становлення молоді спеціалісти постають перед викликами самовизначення, пошуку власного професійного «Я» та інтеграції теоретичних знань у практичну діяльність, що зумовлює необхідність ґрунтовного вивчення стану сформованості їхньої ідентичності.

Ступінь дослідженості проблеми. Проблема професійного самовизначення та ідентичності особистості перебуває у центрі уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників. У наукових працях професійна ідентичність розглядається як багатоаспектний феномен, що включає прийняття професійних ролей, цінностей та етичних норм. Дослідники (зокрема А. Азбель, А. Грецов) виокремлюють різні статуси ідентичності, що відображають ступінь усвідомленості вибору професії та готовності до реалізації функціональних обов'язків. Водночас специфіка

трансформації цих статусів у психологів-початківців потребує подальшого емпіричного уточнення.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є виявлення та аналіз рівнів і статусів сформованості професійної ідентичності психологів на початковому етапі їхньої професійної діяльності. Для досягнення мети було використано методiku «Вивчення статусів професійної ідентичності» (А. Азбель, А. Грецов) [1], методи кількісного та якісного аналізу отриманих даних (n=40), а також методи систематизації та інтерпретації результатів діагностики.

Сутність дослідження. Етап вступу у професійну діяльність характеризується динамічною зміною особистісних орієнтирів та пошуком власної ролі. Аналіз результатів дослідження професійної ідентичності психологів-початківців (n=40) дозволив виявити неоднорідність станів самовизначення в цій групі. Зокрема, було встановлено, що значна частина опитаних перебуває у стані пошуку або невизначеності, що підтверджується отриманими даними. Узагальнені результати відповідей психологів-початківців представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Результати вивчення статусів професійної ідентичності психологів-початківців (n=40)

№ п/п	Професійна ідентичність	К-ть, опитаних	%
1.	Невизначена	16	40%
2.	Нав'язана	6	15%
3.	Мораторій (криза вибору)	7	17,5%
4.	Сформована	11	27,5%

Отже, у 16 (40%) психологів-початківців професійна ідентичність знаходиться у стані невизначеності. Отримані результати свідчать про відсутність одного єдиного та цілісного уявлення опитаних про їх професійну роль, недостатню інтеграцію професійних цінностей та певну невпевненість у власній відповідності обраній професії психолога. Такий стан є характерним саме для раннього етапу професійного становлення, коли особистість тільки здійснює пошук свого професійного «Я». Таких осіб часто супроводжують значні сумніви та схильність до впливу зовнішнього середовища. Невизначеність професійної ідентичності може значною мірою ускладнювати прийняття важливих рішень, знижувати мотивацію, а також досить негативно впливати на готовність до реалізації професійних завдань. В цілому, це свідчить про необхідність у розвитку професійної самосвідомості, набутті практичного досвіду та формуванні більш стабільнішої системи професійних орієнтирів.

У 6 (15%) психологів-початківців було діагностовано наявність нав'язаної ідентичності. У таких опитаних їх вибір професії та уявлення про

свою професійну роль були сформовані під загальним впливом різних зовнішніх факторів, а саме очікувань батьків, оточення соціального, престижності професії психолога чи обставин випадкових, а не на основі усвідомленого особистого вибору. Даний стан характеризується досить слабкою мотивацією внутрішньою, поверхневим прийняттям норм професійних та відсутністю глибинної відповідності між «Я-професійним» та «Я-особистим». Нав'язана ідентичність спричиняє до низької стійкості перед труднощами, збільшеної вразливості до стресу та сумнівів відносно власної професійної компетентності. Це створює також різні ризики для подальшого професійного розвитку, тому що психолог не має внутрішнього відчуття сенсу, а також приналежності до професії. В цілому, такі результати вказують на потребу в осмисленні психологами-початківцями своєї професійної позиції та у підтримці процесу професійного автентичного самовизначення.

У 7 (17,5%) респондентів було зафіксовано переважання такого статусу професійної ідентичності, як мораторій (криза вибору). Такі психологи-початківці знаходяться у процесі досить активного пошуку своєї професійної позиції та переживають певну внутрішню невизначеність відносно подальшого професійного шляху. Для цього стану характерним є сумніви, коливання, інтенсивний аналіз можливостей та недостатня чіткість професійних орієнтирів, що є досить природним саме для етапу становлення молодого психолога. Переважання мораторію вказує на те, що професійна ідентичність ще не є сформованою, проте знаходиться у досить динамічному розвитку, що створює відповідний потенціал для її стабілізації та сформованості у майбутньому. Це може також свідчити про підвищений загальний рівень чутливості даної групи опитаних до різних стресових впливів та про потребу у активному професійному супроводі, менторстві чи практичному досвіді, що дозволять інтегрувати власну професійну роль в особистісну структуру. У цілому, отримані результати відображають нормальний, хоча і досить напружений, етап професійного самовизначення, котрий є основним в аспекті формування внутрішньої стійкої та мотивованої професійної ідентичності.

В 11 (27,5%) психологів-початківців було діагностовано вже сформований статус професійної ідентичності. Результати цієї групи опитаних вказують на те, що вони вже інтегрували власну професійну роль у структуру власного «Я» та мають досить цілісне та ґрунтовне уявлення про свої професійні цінності, компетентності та цілі. Даний стан характеризується впевненістю внутрішньою у відповідності обраній професії, стабільною мотивацією та спроможністю приймати професійні обґрунтовані рішення. Сформована ідентичність у психологів-початківців свідчить про достатній рівень зрілості їхнього

професійного самовизначення, що забезпечує стійкість до зовнішніх викликів та сприяє ефективній реалізації професійних обов'язків. Для цих опитаних характерною також є особистісна стабільність, а також готовності до активного професійного розвитку у майбутньому. У цілому, дані результати показують досить позитивну динаміку професіоналізації, а також високий потенціал для успішної професійної діяльності психологів-початківців.

Для кращої наочності отримані узагальнені результати дослідження за методикою «Вивчення статусів професійної ідентичності» (А. Азбель, А. Грецов) представимо на рисунку 1.

Рис. 1. Статуси сформованості професійної ідентичності психологів-початківців (n=40)

Висновки. Результати дослідження свідчать про переважання у психологів-початківців станів професійної ідентичності, що характеризуються невизначеністю або кризою вибору (мораторієм). Це вказує на те, що більшість респондентів перебувають на ранніх або нестійких етапах формування професійного самовизначення, коли особистість активно шукає власну професійну роль, аналізує можливості та ще не інтегрувала професійні цінності у структуру «Я».

ЛІТЕРАТУРА

1. Лісянська Н. Розвиток самостійності старшокласників в процесі планування професійних перспектив : кваліфікаційна робота на здобуття кваліфікаційного ступеня магістр спец. 053 Психологія / наук. кер. Шевченко Н. Ф. Запоріжжя : ЗНУ, 2020. 89 с.

Юлія ЧОРНА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник **Ольга ФРОЛОВА,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА МЕХАНІЗМИ ВИНИКНЕННЯ СПРОТИВУ ЗМІНАМ У ДОРОСЛИХ

Сучасна психологічна наука розглядає проблему спротиву змінам як одну з ключових у контексті особистісного розвитку, професійної адаптації та психологічної допомоги. Доросла людина має бути готова до змін для успішного функціонування в сучасних економічних, соціальних та технологічних умовах. Але в той же час низка емпіричних досліджень показує, що виразний спротив змінам, проявлення уникання або опору в різноманітних формах, які супроводжуються негативними емоційними станами, є характеристикою значної частини дорослих [4].

У дорослому віці усталеність життєвої системи, стилю та соціально-професійних ролей є однією з найбільших передумов спротиву змінам. Часто доросла людина сприймає зміни як потенційну загрозу тому, що вже є стійким в її житті: структурі повсякденності, статусу, професійній ідентичності, економічній стабільності, тому зовнішні трансформації ніби втручаються у звичний порядок життя та формують готовність до опору і схильність до захисту свого положення.

Накопичений життєвий та професійний досвід відіграє важливу роль у дорослому віці і, тому, якщо цей досвід містить численні болісні або невдалі зміни, то у людини формується уявлення про те, що зміни завжди мають бути пов'язані з ризиком та втратами. Подібні очікування підвищують негативну первинну реакцію на будь-які новації, формують сигнали загрози та посилюють настороженість.

Диспозиційний спротив змінам є головним поняттям, яке описує індивідуальні відмінності у ставленні до змін. Він визначається як відносно стійка особистісна орієнтація, яка зумовлює загальну схильність людини негативно реагувати на зміни, віддавати перевагу передбачуваності та уникати порушення сформованих структур діяльності. На основі емпіричних досліджень було виділено кілька компонентів цієї орієнтації: прагнення до рутинності, емоційний дискомфорт при нав'язаних змінах, фокус на короткострокових наслідках та когнітивну ригідність. Особи з високими показниками диспозиційного спротиву, як правило, демонструють більш сильні негативні реакції на зміни, незалежно від їхнього конкретного змісту [3].

Окремо слід зазначити, що в дорослому віці посилюється роль усвідомлення часової перспективи. Людина оцінює зміни з огляду на те, скільки часу, енергії та зусиль їй доведеться витратити на адаптацію до нових умов, а не лише спирається на їх доцільність. Тому, навіть, якщо зміни потенційно несуть вигоди, але буде присутня накопичена втома, дефіцит ресурсів та обмеженість часу, то зміни можуть сприйматися як надто затратні. Це створює підґрунтя для мотивованого спротиву, який поєднується з емоційною втомою від попередніх хвиль трансформацій [2].

Важливими механізмами спротиву виступають когнітивні механізми, а саме, як доросла людина оцінює ризики й можливості, структурує причинно-наслідкові зв'язки та в цілому інтерпретує ситуацію змін. Існує упередження, що наявний стан речей є більш безпечним порівняно з альтернативами, навіть якщо об'єктивні дані свідчать про необхідність змін. Баланс оцінок може зміщуватись в бік небажаності нововведень, тому що потенційні втрати від змін переживаються значно інтенсивніше, ніж можливі вигоди. Ще одним важливим когнітивним механізмом є фокусування уваги переважно на негативних сценаріях, тобто спотворена оцінка ризику. Людина помічає та запам'ятовує лише приклади невдалих змін, недооцінивши позитивні результати трансформацій. У результаті формується стабільна когнітивна схема «зміни = ризик і загроза», яка буде активуватись при будь-якому зіткненні з новим елементом у житті [2].

Когнітивна ригідність є ще одним ключовим механізмом спротиву, який проявляється у труднощах із перебудовою мислення, пошуком альтернативних пояснень та готовністю розглядати інші точки зору. Тому людина з високою ригідністю опирається на усталені переконання, обирає звичні стратегії, а будь-які зміни сприймає як невірні просто за тим фактом, що вони нові і відрізняються від звичних. В такому випадку когнітивний рівень блокує можливість конструктивного осмислення змісту змін і запускається спротив.

Невід'ємним компонентом спротиву змінам у дорослих є емоційні реакції, найпоширенішими з яких є страх, тривога, гнів, почуття невпевненості та безпорадності. Наприклад, тривога може бути присутня від відчуття втрати контролю та невизначеності майбутнього, тоді як гнів часто спрямовується на ініціаторів змін і тому їх сприймають як тих, хто порушує звичний порядок.

Зміни нерідко переживаються як хронічний стресор, що призводить до підвищеної напруги, емоційного виснаження, порушення сну, зниження концентрації та відчуття нестачі сил для адаптації. За таких умов людина частіше вдається до стратегій уникання, заперечення, агресивного протесту, бо вона немає ресурсу для конструктивного осмислення ситуації. Таким чином, емоційно-стресова реакція підсилює когнітивні викривлення, формуючи замкнене коло, у якому тривога

живить спротив, а спротив перешкоджає зниженню тривоги через активну участь у процесі змін [4].

Особливої уваги заслуговують почуття несправедливості та недовіри, які формують стійке переживання порушеної несправедливості, коли зміни сприймаються як ті, що нав'язані зверху, ігнорують інтереси людей та нерівномірно розподіляють втрати і вигоди. Такі почуття здатні трансформувати тривогу у гнів та ворожість, а також можуть сприяти формуванню відкритих форм опору – від пасивного саботажу до активних протестних дій. У таких випадках емоційний спротив може мати не лише індивідуальний, а й груповий характер, який поширюється через механізми соціального порівняння та емоційного зараження [4].

На психодинамічному рівні спротив змінам можна розглядати як результат активації захисних механізмів, спрямованих на збереження цілісності «Я» та уникнення надмірної тривоги. У дорослих в ситуації змін до таких стратегій належать заперечення («ніяких реальних змін не буде»), раціоналізація («ці зміни все одно не спрацюють, тож немає сенсу докладати зусиль») та проекція («вони просто хочуть нас позбавити роботи»). Такі механізми здатні тимчасово знизити рівень емоційного напруження, але людина залишається у позиції неприйняття, тому не може брати конструктивної участі в адаптації.

Сучасні дослідження копіngu з організаційними змінами демонструють, що дорослі використовують різні стратегії подолання стресу, пов'язаного зі змінами, і що вибір цих стратегій тісно пов'язаний із рівнем спротиву. Якщо зміни сприймаються як загроза статусу, контролю, ресурсам, то саме вони формують ядро спротиву. В цей момент активуються оборонні, превентивні стратегії, спрямовані на уникання, зниження залученості чи символічний протест. Якщо ж зміни оцінюються як виклик, який відкриває можливість розвитку та розширення ресурсів, в такому випадку доросла людина шукає інформацію, намагається вплинути на перебіг змін, інтегрує нововведення у власні цілі [1].

Ключову роль у виборі копінг-стратегій відіграє наявність ресурсів – як внутрішніх (психологічна стійкість, самоефективність, гнучкість), так і зовнішніх (соціальна підтримка, справедливі процедури, доступ до інформації). За умов вищої резиліентності та сприйманої підтримки дорослі частіше переходять від первинних негативних емоційних реакцій до більш конструктивних форм адаптації, навіть якщо початково зміни викликали значну тривогу. Натомість дефіцит ресурсів, хронічна втома, відчуття безсилля й відсутності впливу на перебіг подій сприяють закріпленню пасивно-оборонних форм реагування, що з часом можуть перерости в хронічний спротив будь-яким новаціям [1].

Узагальнюючи, можна стверджувати, що психологічні чинники та механізми виникнення спротиву змінам у дорослому віці

утворюють динамічну систему. Вона включає закріплені життєві ролі й цінності, диспозиційну схильність до опору, характерні когнітивні упередження й ригідність мислення, виражені емоційні й захисні реакції, а також обрані стратегії подолання, які залежать від наявних особистісних та соціальних ресурсів. Розуміння цієї системи відкриває можливості для розробки психологічних і організаційних впливів, які не лише зменшують деструктивний спротив, а й дозволяють спрямовувати енергію опору в бік конструктивного прийняття та розвитку дорослої особистості в умовах постійних змін.

ЛІТЕРАТУРА

1. A dual model of coping with and commitment to organizational change: the role of appraisals and resources. *Journal of Organizational Change Management*. 2021. Vol. 34, No. 5. P. 1144-1161. DOI: 10.1108/JOCM-01-2021-0027. URL : <https://www.semanticscholar.org/paper/A-dual-model-of-coping-with-and-commitment-to-the-Mukerjee-Montani/634bdd99d8171d4040802a40fb6be82a1ec5b114> (дата звернення: 01.03.2026)
2. Reaction towards organizational change: a systematic literature review. URL : <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC9006211/> (дата звернення: 01.03.2026)
3. RTC-11: Adaptation of the Resistance to Change Scale in two countries (Spain and Argentina). URL : https://scielo.isciii.es/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0212-97282018000200018 (дата звернення: 01.03.2026)
4. The Psychology of Resistance to Change: The Antidotal Effect of Organizational Justice, Support and Leader-Member Exchange. URL : https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2021.678952/full?utm_source= (дата звернення: 28.02.2026)

Наталія ЧУФЕЩУК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Катерина САПРАНКОВА,**

асистентка (БДПУ)

СЕНСОРНЕ ЧИТАННЯ ЯК МЕТОД ПОДОЛАННЯ СТРЕСУ ТА ФОРМУВАННЯ АДАПТИВНИХ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ У ОСІБ ІЗ РАС

Українське суспільство нині переживає тривалий період надзвичайного психоемоційного напруження, масштаби якого не мають прецедентів у сучасній історії та істотно впливають на ментальне здоров'я населення. Повномасштабна війна спричинила появу комплексу деструктивних чинників: від постійної загрози фізичному існуванню та руйнування звичного життєвого укладу до вимушеного переселення та втрати соціальних зв'язків. Як зазначають Олександр Костенко та Ірина

Хавіна [5], у таких екстремальних умовах збереження цілісності особистості та її ментального здоров'я безпосередньо залежить від сформованості та гнучкості копінг-стратегій – свідомих і цілеспрямованих зусиль людини, що спрямовані на подолання стресових подій та адаптацію до нових реалій.

У таких обставинах люди з розладами аутистичного спектра (РАС) стають надзвичайно вразливою групою. Спостерігається стабільне збільшення кількості дітей та дорослих із діагнозом РАС як у нашій країні, так і за кордоном: за даними останніх масштабних досліджень, поширеність РАС нині оцінюється в межах 1–2% загальної популяції [5]. Аутизм – це довічний розвитковий розлад, який докорінно змінює спосіб, у який людина сприймає навколишній світ, обробляє інформацію та взаємодіє з оточенням. Для людей із РАС характерна специфічна сенсорна чутливість, що в поєднанні з воєнними стресорами (сирени, вибухи, порушення рутини) створює критичне навантаження на нервову систему.

Проблема адаптації таких осіб ускладнюється існуючими бар'єрами в публічному просторі. Дослідження Гібсона та Генсон-Балдауф доводять, що традиційні соціальні та культурні установи, зокрема бібліотеки та центри дозвілля, часто стають для людей із РАС «небезпечними просторами» через надмірну кількість неконтрольованих сенсорних подразників [4]. Це призводить до вимушеної самоізоляції та стану «інформаційної бідності», коли людина опиняється відрізаною від ресурсів саморозвитку та соціальної підтримки.

В умовах воєнних викликів особливої актуальності набуває потреба у створенні та практичному застосуванні сучасних підходів до психологічної підтримки, які враховують нейробіологічні особливості сприйняття при розладах аутистичного спектра. Одним із таких інноваційних методів виступає сенсорне читання. Воно не зводиться лише до дозвілєвої діяльності, а є спеціалізованою формою бібліотерапії, що через прості та контрольовані відчуття (тактильні, слухові, візуальні) сприяє зменшенню тривожності, відновленню емоційної рівноваги та формуванню стійкої основи для розвитку ефективних копінг-стратегій. Метою цього дослідження є визначення сенсорного читання як інноваційної копінг-стратегії, здатної підтримати осіб із розладами спектра аутизму та ширше суспільство, що перебуває у стані тривалого стресу. Я хочу довести, що сенсорне читання не лише знижує рівень тривожності, а й створює умови для формування адаптивних стратегій подолання складних життєвих ситуацій.

Для досягнення поставленої мети використано комплекс методів. Насамперед здійснено теоретичний аналіз наукових джерел із психології стресу, нейрофізіології та бібліотерапії, що дозволило окреслити

концептуальні засади дослідження. Важливим етапом стало узагальнення практичного досвіду впровадження сенсорного читання у бібліотерапевтичних сценаріях, що дало змогу простежити його ефективність у реальних умовах. Окрему увагу приділено систематизації даних щодо психологічного профілю осіб із РАС та їхніх ресурсних можливостей, які визначають специфіку адаптації. Крім того, проведено інтерпретацію прикладів сенсорних практик – тактильних, аудіальних, ольфакторних та інших – як інструментів формування копінг-стратегій.

У науковій літературі зустрічаються терміни «копінг-поведінка» та «копінг-механізми», які вживаються як синоніми. У даній роботі для уніфікації використовується термін «копінг-стратегії». Аналіз наукового доробку засвідчує, що проблема подолання стресових станів через специфічні когнітивні та сенсорні практики знаходиться на стику декількох фундаментальних дисциплін: психології стресу, нейрофізіології та сучасної бібліотерапії.

Практичні методики розробив Бенас Маскулюнас [5], узагальнивши досвід створення терапевтичного середовища в бібліотеках. Ірина Сундукова [2] наголошує, що успішна адаптація можлива лише тоді, коли людина навчена ефективно використовувати внутрішні та зовнішні ресурси, до яких належить і сенсорне читання.

Розуміння специфіки копінг-стратегій при РАС неможливе без ґрунтовного аналізу внутрішньої структури розладу, який докорінно визначає характер взаємодії особистості з навколишнім світом. Аутизм, вперше системно описаний Лео Каннером у 1943 році, у сучасному науковому дискурсі розглядається як складний довічний розлад розвитку, що визначається особливим характером соціальних контактів, комунікативних процесів та схильністю до вузьких сфер інтересів. Як наголошується у посібнику Б. Маскулюнаса, для фахівця, що впроваджує методи бібліотерапії, критично важливо розуміти нейробіологічну унікальність кожної людини, адже, за висловом Стівена Шора: «Якщо ви зустріли одну людину з аутизмом – ви зустріли лише одну людину з аутизмом» [5].

Для такої особистості фундаментальним фактором стресової поведінки є сенсорна дезінтеграція. Сучасна наука визнає специфіку сприйняття ключовою особливістю РАС, яка безпосередньо впливає на здатність до адаптації. Дослідження свідчать, що від 42% до 88% осіб із цим розладом мають нетипові реакції на зовнішні стимули, що свідчить про нездатність нервової системи коректно обробляти сигнали від тактильної, вестибулярної, пропріоцептивної, зорової та слухової систем [5]. Людина може перебувати у стані постійної сенсорної перевантаженості через гіперчутливість або, навпаки, відчувати сенсорний голод внаслідок гіпочутливості. Сенсорна специфіка людини з РАС є ключовим чинником у процесі

формування копінг-стратегій, адже те, що для пересічної особи є звичним середовищем, для людини з аутизмом може перетворюватися на джерело нестерпного стресу [5]. Саме тому сенсорне читання з його контрольованими та передбачуваними відчуттями виступає як ефективний інструмент стабілізації.

Симптоматика РАС аналізується через кілька взаємопов'язаних сфер, що визначають як дефіцити, так і ресурси для адаптації. Соціальна взаємодія характеризується униканням зорового контакту та труднощами у розумінні соціальних норм; прагнення до самотності є способом захисту від непередбачуваності соціального світу. Комунікативні особливості проявляються у затримці мовлення або ехолоаліях, що ускладнює вербалізацію емоцій і може трансформувати тривогу в агресію чи емоційні спалахи. Важливу роль відіграє поведінкова ригідність: обмежені інтереси та стереотипні дії виконують функцію саморегуляції, а суворе дотримання рутини стає несвідомим копінгом для зниження тривоги. Це пов'язано з емоційною чутливістю та алекситимією, коли складність у розпізнаванні власних почуттів створює хибне враження холодності, хоча насправді особистість може відчувати сильний страх перед новими предметами чи зміною середовища. Саме тому в програмах сенсорного читання критично важливим є дотримання принципів Л. Акін: «3 Rs = Routine, Repetition, and Redundancy» (рутина, повторення та надмірність), що створює необхідний каркас безпеки [3].

Практична реалізація принципів сенсорного читання у межах бібліотерапевтичних сценаріїв дозволяє перетворити конкретні сенсорні стимули на адаптивні копінг-стратегії. Наприклад, залучення тактильної системи через сортування природних матеріалів або дотик до холодних кубиків льоду запускає механізм заземлення (Grounding). Робота з аудіальною системою, зокрема відтворення ритму копит або прослуховування свисту вітру, сприяє стабілізації біологічних ритмів. Ольфакторна система через аромати сіна чи трави впливає на лімбічну систему мозку, створюючи приємні асоціації. Пропріоцептивна система через імітацію рухів тварин допомагає дитині відчувати межі власного тіла, що трансформує пасивну позицію у стратегію активного подолання обставин.

Попри труднощі, особи з РАС володіють унікальним ресурсним профілем [2]. Їхнє логічне мислення та здатність до концентрації перетворюють читання на цілісний терапевтичний процес. Таким чином, сенсорне читання стає «мостом», де кожен сенсорний подразник перетворюється на свідомий ресурс для саморегуляції та адаптації, відкриваючи нові можливості для формування адаптивних копінг-стратегій.

Матеріали для сенсорного читання підбираються так, щоб вони відповідали змісту тексту й водночас створювали безпечне середовище: книги з образними описами, ілюстрації чи картини,

спокійна інструментальна музика або записи природи, тактильні предмети, ароматичні трави чи ефірні олії, прості напої чи фрукти, а також затишний простір із приглушеним світлом і м'якими кріслами.

Сенсорне читання корисне для різних груп. Діти з аутизмом отримують можливість структурувати досвід, зменшити тривожність і розвивати комунікацію. Діти у стресових ситуаціях знаходять стабільність і відчуття безпеки. Дорослі, які переживають стрес чи вигорання, отримують простір для відновлення внутрішньої рівноваги. Люди з травматичним досвідом поступово відновлюють контакт із середовищем через м'яке залучення органів чуття. Старші люди підтримують когнітивні функції та емоційний баланс.

Наукове пояснення ефекту сенсорного читання полягає у тому, що залучення кількох сенсорних систем одночасно створює ефект мультимодального занурення. Це активує різні ділянки мозку, знижує рівень кортизолу – гормону стресу, стабілізує емоційний стан і підвищує здатність до концентрації. Таким чином, сенсорне читання поєднує літературний досвід із психофізіологічними механізмами регуляції, стаючи ефективним інструментом як для освітніх, так і для терапевтичних практик.

Таким чином, сенсорне читання можна визначити як нову форму бібліотерапії, що трансформує публічний простір у терапевтичне середовище. Воно не лише знижує рівень тривожності та стабілізує психоемоційний стан, а й сприяє розвитку адаптивної поведінки, формуванню відчуття безпеки та особистої автономії. Можливі напрями розвитку сенсорного читання полягають у його інтеграції в освітні та культурні практики, створенні інклюзивних бібліотечних програм і проведенні системних досліджень ефективності для різних соціальних груп. Важливим є також розробка методичних посібників для педагогів і психологів та реалізація міждисциплінарних проєктів, що поєднують психологію, нейрофізіологію та культурологію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Костенко О., Хавіна І. Вплив копінг стратегій на професійну діяльність педагога в умовах війни. *The process and dynamics of the scientific path*. Харків, 2024. С. 1–3.
2. Сундукова І. В., Голуб О. В. Адаптивні копінг стратегії поведінки в умовах змагальної діяльності. *Педагогічна академія: Наукові записки*. 2025. Вип. 34. С. 12–16.
3. Akin L., McKinney D. Autism, Literacy, and Libraries. The 3 Rs = Routine, Repetition, and Redundancy. *Children and Libraries*. 2004. Vol. 2, № 2. P. 35–43.
4. Gibson A. N., Hanson-Baldauf D. Beyond Sensory Storytime: An Intersectional Analysis of Information Seeking Among Parents of Individuals with Autism. *Library Trends*. 2019. Vol. 67, № 3. P. 550–575.

5. Maskuliūnas B. Heroes Unleashed: Sensory Reading Programs in Libraries. Methodological Guide. Šiauliai : Šiauliai County Povilas Višinskis Public Library, 2025. 98 p.

Світлана ШАКІНА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Катерина САПРАНКОВА,**
асистентка (БДПУ)

ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕНТАЛЬНИХ УСТАНОВОК ЯК ФУНДАМЕНТ ОСОБИСТІСНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ У СУБ'ЄКТІВ НАВЧАННЯ

Питання особистісної ефективності у навчанні дедалі частіше розглядається через призму когнітивної гнучкості та здатності до перегляду застарілих ментальних моделей. Обмежувальні переконання, сформовані на основі попереднього негативного досвіду, виступають ригідними структурами, що заважають професійному та особистісному зростанню здобувачів освіти. Актуальність теми полягає у виявленні механізмів переходу від «фіксованого мислення» до «мислення зростання» як умови підвищення продуктивності суб'єкта в умовах сучасних освітніх трансформацій.

Провідною в дослідженні ментальних установок є концепція К. Двек та Д. Егера [3]. Вплив імпліцитних теорій інтелекту на академічні досягнення аналізували Д. Егер та Дж. Хетті [4]. Проблематику мотивації, самоефективності та когнітивних бар'єрів у навчанні досліджували А. Бандура [2], Ю. Приходько [1] та А. Вігфілд [5].

Метою роботи є обґрунтування психологічної трансформації ментальних установок як необхідного етапу підвищення особистісної ефективності. Методи: системний аналіз наукових джерел, синтез теоретичних моделей когнітивної зміни та узагальнення.

Особистісна ефективність суб'єкта навчання критично залежить від того, як він інтерпретує природу власних здібностей. Обмежувальні переконання замикають особистість у межах «фіксованого мислення» (*fixed mindset*), за якого інтелектуальний потенціал сприймається як константна величина. У такій парадигмі будь-яка помилка стає «вироком» компетентності, що змушує людину обирати стратегію самозбереження замість стратегії розвитку [3 : 1537].

Згідно з дослідженнями К. Двек, трансформація цих настанов у «мислення зростання» (*growth mindset*) докорінно змінює архітектуру навчальної діяльності. У межах цієї установки зусилля починають сприйматися не як ознака браку таланту, а як шлях до майстерності.

Обмежувальні переконання втрачають свою силу, коли суб'єкт навчається бачити у критиці цінний зворотний зв'язок [3 : 1540]. Як зазначає Дж. Хетті, ментальні моделі особистості формують «простір можливостей»: якщо студент вірить у свою спроможність вчитися, він автоматично використовує ефективніші метакогнітивні стратегії (планування, самоконтроль, рефлексію). Трансформація обмежувальних переконань дозволяє людині вийти за межі «комфортної зони» та почати розв'язувати завдання підвищеної складності [4 : 52].

Процес зміни ментальних установок тісно пов'язаний із рівнем самоефективності. А. Бандура підкреслює, що когнітивні детермінанти визначають, наскільки наполегливою буде особистість перед обличчям труднощів. Висока самоефективність дозволяє нейтралізувати негативний вплив минулих невдач [2 : 5]. Водночас, за концепцією А. Вігфілда, особистісна ефективність корелює із суб'єктивною цінністю навчання: перегляд обмежувальних переконань підвищує інтерес до діяльності та очікування успіху [5 : 105]. Важливим етапом такої трансформації є розвиток рефлексивної позиції. Ю. Приходько наголошує, що усвідомлення ірраціональності власних обмежень є першим кроком до звільнення когнітивної енергії, необхідної для успішного саморозвитку [1 : 167].

Таким чином, зміна ментальних установок з фіксованих на орієнтовані на зростання є фундаментом особистісної ефективності. Процес трансформації обмежувальних переконань через механізми рефлексії та підвищення самоефективності забезпечує тривалу мотивацію, психологічну стійкість та здатність до безперервного вдосконалення в освітньому просторі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Приходько Ю. О. Психологія становлення особистості як суб'єкта власного розвитку : навч. посіб. Київ : Каравела, 2014. 210 с.
2. Bandura A. Social Cognitive Theory: An Agentic Perspective on Human Self-Development. *Annual Review of Psychology*. 2023. Vol. 74. P. 1–17.
3. Dweck C. S., Yeager D. S. Mindsets: A View From Two Eras. *Perspectives on Psychological Science*. 2021. Vol. 16, № 6. P. 1534–1547.
4. Hattie J. Visible Learning: The Sequel. London : Routledge, 2023. 512 p.
5. Wigfield A., Eccles J. S. Expectancy-Value Theory in Education: A 40-Year Retrospective. *Contemporary Educational Psychology*. 2022. Vol. 61. P. 101–115.

Юлія ШОСТАК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ольга ФРОЛОВА,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ У ПЕДАГОГІВ ЧЕРЕЗ ТРЕНІНГОВУ РОБОТУ ТА ПІДТРИМКУ

Актуальність. Професійна діяльність вчителя дедалі частіше відбувається в умовах невизначеності, стресу, високої відповідальності та необхідності швидкої адаптації до нових вимог, що негативно впливає на психологічне благополуччя та може призводити до емоційного вигорання, зниження мотивації й професійної ефективності. У зв'язку з цим особливої значущості набуває проблема формування психологічної стійкості педагогів як важливої умови збереження їхнього психічного здоров'я та забезпечення якості освітнього процесу. Ефективним засобом розвитку психологічної стійкості педагогів є використання тренінгових технологій, які ґрунтуються на активних методах навчання, груповій взаємодії та рефлексії власного досвіду.

Ступінь досліджуваності проблеми формування психологічної стійкості педагогів у контексті тренінгових технологій є значним. Окремі дослідження, такі як роботи В. Зливкова, С. Лукомської, аналізують сучасні тренінгові технології в освіті, розглядаючи їх вплив на розвиток особистості. О. Романенко досліджує застосування тренінгів у професійно-психологічній підготовці поліцейських, що також має спільні підходи до психологічної стійкості. С. Толочко, О. Кисла зосереджуються на тренінгах психологічної стійкості педагогів, а О. Чиханцова вивчає психологічну стійкість особистості в екстремальних ситуаціях. Усі ці роботи підтверджують важливість тренінгів для розвитку психологічної стійкості в умовах професійної діяльності та дослідження їх можливостей в сучасних умовах.

Мета і методи дослідження. Мета дослідження полягає у теоретичному дослідженні впливу тренінгових технологій на формування психологічної стійкості вчителів. Методи дослідження включають аналіз наукової літератури, синтез, індукція та дедукція.

Сутність дослідження. Сучасна система освіти вимагає не лише глибоких знань та педагогічних навичок, а й високої психологічної стійкості. Постійні зміни в освітніх підходах, адаптація до нових технологій, спілкування з учнями та їхніми батьками, а також робота в стресових ситуаціях вимагають від учителів високих емоційних та психологічних ресурсів. У зв'язку з цим питання формування

психологічної стійкості стає особливо актуальним. Одним із ефективних способів розвитку цієї якості є організація спеціальних тренінгів, спрямованих на зміцнення психологічної рівноваги, розвиток навичок стійкості до стресу та розвиток ефективної комунікації. Такі тренінги допомагають учителям не лише підтримувати емоційну рівновагу в складних ситуаціях, а й підвищувати їхню професійну компетентність, що безпосередньо впливає на якість освітнього процесу.

У цьому контексті ключового значення набуває поняття психологічної стійкості як інтегративної характеристики особистості педагога, що забезпечує ефективне функціонування в умовах професійних труднощів та підвищеного емоційного навантаження. Саме рівень сформованості психологічної стійкості визначає здатність вчителя зберігати внутрішню рівновагу, продуктивність діяльності та позитивне ставлення до професії навіть за наявності стресогенних чинників.

У зв'язку з цим доцільно розпочати теоретичний аналіз із визначення терміна «психологічна стійкість», який є ключовим фактором успішної професійної діяльності вчителя, особливо в контексті сучасних викликів в освітньому процесі, пов'язаних з військовим станом. Вчитель містить в собі особистісні якості, які дозволяють йому ефективно долати стресові ситуації, зберігати емоційну рівновагу та підтримувати високу мотивацію до навчальної діяльності [4].

Як зазначається в дослідженні О. Чиханцової, психологічна стійкість – це багатогранна індивідуально-психологічна риса, яка визначає здатність людини зберігати психічну рівновагу, функціональність та цілісність у складних життєвих ситуаціях, а також здатність швидко адаптуватися до стресу, негараздів або травматичних подій. Це явище включає здатність відновлюватися після деструктивних впливів та потенціал особистісного зростання на основі набутого досвіду [5].

Саме тому підтримка вчителів стає ключовим елементом у забезпеченні психологічної стійкості педагогів. Це багатогранний процес допомоги учителям у вирішенні професійних завдань, подоланні труднощів та досягненні значущих особистісних цілей у їхній педагогічній діяльності. Така підтримка охоплює не лише формальні освітні програми, а й неформальні форми взаємодії, створення позитивного психологічного середовища, а також надання необхідних ресурсів та інструментів для ефективної роботи. У цьому контексті підтримка сприяє зміцненню психологічної стійкості вчителів, допомагаючи їм краще справлятися з професійними викликами.

У структурі системи підтримки вчителів можна виділити два основні напрямки: індивідуальну підтримку та групову підтримку, кожен з яких має свої особливості, переваги та обмеження. Індивідуальна

підтримка, орієнтована на персоналізований підхід, допомагає педагогу адаптуватися до складних ситуацій, а групова підтримка через колективну взаємодію створює умови для спільного розвитку та збагачення досвідом. Ці напрямки сприяють не лише професійному розвитку, але й підтримують загальну психологічну стійкість педагогів, допомагаючи їм ефективно адаптуватися до змін і труднощів у роботі [2].

Особливу увагу в контексті формування психологічної стійкості привертають активні методи психологічного впливу, зокрема тренінгові технології, які зарекомендували себе як дієвий інструмент розвитку особистісних і професійних якостей.

Тренінг розглядається як цілеспрямований і систематизований процес формування та розвитку знань, умінь, навичок і атитюдів, орієнтований на підвищення ефективності діяльності у визначеній сфері. Він спрямований на досягнення стійких когнітивних і поведінкових змін учасників, що забезпечується завдяки ґрунтовно розробленій програмі, організації постійного зворотного зв'язку та використанню методів оцінювання результативності тренінгового впливу. Як правило, зміст і структура тренінгових програм формуються відповідно до актуальних запитів і потреб організації, професійної групи або спільноти, яка ініціює їх проведення.

На думку більшості дослідників у галузі соціально-психологічного тренінгу, провідною метою тренінгової групи є розвиток соціально-психологічної компетентності особистості, що виявляється у здатності ефективно взаємодіяти з іншими людьми. До супутніх цілей соціально-психологічного тренінгу належать формування активної соціально-психологічної позиції учасників, яка проявляється у здатності ініціювати соціально значущі зміни в сфері міжособистісних відносин, а також підвищення рівня психологічної культури як важливої складової всебічного розвитку особистості.

Зазначені загальні цілі соціально-психологічного навчання конкретизуються через низку психолого-педагогічних завдань, серед яких: оволодіння базовими психолого-педагогічними знаннями; розвиток, корекція та вдосконалення соціально-психологічних умінь і навичок; усвідомлення цілісності власного соціально-психологічного буття у взаємодії з іншими; розвиток здатності до адекватного та глибокого самопізнання й пізнання оточуючих; засвоєння прийомів інтерпретації психологічних повідомлень у міжособистісному спілкуванні; формування індивідуального стилю комунікації; а також чуттєве осмислення групово-динамічних процесів і власної залученості до міжособистісних ситуацій [1].

Види тренінгу мають значну різноманітність, і залежно від конкретної мети їх можна умовно поділити на кілька типів. Кожен вид

тренінгу передбачає специфічні напрями, що є актуальними для професійно-психологічної підготовки. Так, інструментально орієнтовані тренінги зосереджуються на формуванні конкретних знань, навичок і вмінь. Ще одним важливим видом є психокорекційний тренінг, що передбачає зміни в психічній сфері учасників, оптимізацію їхніх професійних рис і поведінки. Він включає зворотний зв'язок, що дає можливість кожному учаснику краще усвідомити свої сильні та слабкі сторони, що допомагає коригувати поведінкові реакції. Також важливим елементом є тренінги особистісного зростання, спрямовані на вдосконалення самосвідомості і розвитку особистісних рис, що важливі для самореалізації та професійного росту. Тренінги самопізнання, розвитку впевненості та креативності сприяють підвищенню рефлексії і розвитку життєвих навичок [3].

Формування психологічної стійкості вчителів вимагає комплексного підходу, що включає різні аспекти професійної підготовки та особистісного розвитку. Одним з основних компонентів є когнітивний компонент, який включає усвідомлення вчителями важливості психологічної стійкості, важливості ефективної професійної діяльності та знання наукових підходів до проблеми подолання стресу. Вчителі повинні знати основні механізми професійних криз, ефективні стратегії управління емоціями та принципи адаптації до стресових ситуацій у навчальній діяльності. Це створить основу для змістовного застосування психологічних методик у практичній діяльності.

Значну роль у розвитку психологічної стійкості відіграє емоційно-регуляторний компонент, який спрямований на формування здатності контролювати емоції, знижувати рівень стресу та долати негативні психоемоційні ситуації. Особлива увага приділяється розвитку емоційного інтелекту, що дозволяє ефективно керувати власними емоціями, знижувати рівень стресу та будувати гармонійні стосунки зі здобувачами освіти та колегами.

Не менш важливим є поведінковий компонент, який передбачає відпрацювання практичних навичок використання психологічних стратегій подолання в реальних професійних ситуаціях. Під час тренінгів учасники формулюють складні освітні виклики, знаходять ефективні способи їх подолання, тренують конструктивне вирішення конфліктів та практикують техніки самоконтролю. Особлива увага приділяється розвитку динамічних моделей поведінки, що сприяють подоланню стресу та професійного вигорання.

Соціально-комунікаційний компонент спрямований на розвиток навичок ефективної взаємодії в професійному середовищі, що особливо важливо для вчителів, які щодня взаємодіють з учнями, їхніми батьками та колегами. Під час тренінгів вчителі розвивають сильні

комунікативні навички, вчать конструктивно вирішувати конфліктні ситуації, отримують досвід командної роботи та використовують техніки професійної підтримки.

Рефлексивний компонент дозволяє вчителям аналізувати власний емоційний стан, оцінювати рівень психологічної стійкості та визначати напрямки для подальшого розвитку [4].

Основні висновки. Таким чином, формування психологічної стійкості вчителів є важливим аспектом їхньої професійної підготовки, оскільки сучасна освітня діяльність вимагає не лише знань і навичок, а й здатності ефективно працювати в умовах стресу та змін. Тренінги, спрямовані на розвиток цієї стійкості, допомагають педагогу зберігати емоційну рівновагу, покращувати комунікаційні навички та підвищувати професійну компетентність.

Основними компонентами тренінгів є когнітивний (усвідомлення важливості стійкості), емоційно-регуляторний (управління емоціями), поведінковий (відпрацювання стратегій подолання стресу) і соціально-комунікаційний (розвиток навичок взаємодії). Вони сприяють формуванню навичок ефективного вирішення конфліктів, покращенню самоконтролю та адаптації до професійних викликів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зливков В. Л., Лукомська С. О. Сучасні тренінгові технології розвитку особистості в освіті. Київ. 2022. 184 с.
2. Лунченко Н. В. Методики психологічного супроводу педагогічних працівників зі створення безпечного освітнього середовища у закладі освіти в умовах війни. НАПН України, Укр. наук.-метод. центр практ. психол. і соц. роботи. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2025. 157 с.
3. Романенко О. Актуальні напрями застосування тренінгових технологій у системі професійно-психологічної підготовки поліцейських. *Юридична психологія*. 2025. № 1 (36). С. 35–41.
4. Толочко С. В., Кисла О. М. Організація тренінгів із психологічної стійкості для забезпечення формування професійної майстерності педагогів-філологів. *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»*. 3 (49). 2025. С. 914–929.
5. Чиханцова О. А. Психологічна стійкість особистості в умовах екстремальних соціальних викликів: емпіричне дослідження у контексті сучасної кризи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2025. Випуск 3. С. 38–44.

Олена ШУЛЬГА,

здобувачка першого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Тетяна МАКАРОВА,**

к.філол.н., доцент (БДПУ)

РЕФЛЕКСИВНІ МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ САМОСВІДОМОСТІ У ПІДЛІТКІВ

Актуальність дослідження рефлексивних механізмів розвитку самосвідомості у підлітковому віці зумовлена глибокими трансформаціями, що охоплюють усі рівні психічної організації особистості в цей період. Сучасне суспільство з його високим рівнем невизначеності та динамічності висуває особливі вимоги до здатності індивіда до самопізнання, саморегуляції та свідомого формування власної ідентичності. Підлітковий вік є сенситивним періодом для становлення самосвідомості, оскільки саме в цей час відбувається якісний перехід від фрагментарних уявлень про себе до цілісної «Я-концепції».

Для дев'ятикласників, які перебувають на порозі професійного та особистісного самовизначення, здатність до рефлексії стає не просто інтелектуальною операцією, а життєво необхідною властивістю, що забезпечує стабільність внутрішнього світу. Проблема самосвідомості посідає одне з ключових місць у структурі сучасної психологічної науки, оскільки вона безпосередньо пов'язана з питаннями суб'єктності та особистісного зростання. Необхідність вивчення рефлексії як чинника розвитку «Я-образу» диктується потребою створення ефективних технологій психологічного супроводу підлітків у кризові періоди їхнього становлення.

Трансформації підліткового віку охоплюють усі рівні психічної організації. Сучасне динамічне суспільство висуває високі вимоги до здатності підлітка до самопізнання та саморегуляції. Для дев'ятикласників, які перебувають на порозі професійного самовизначення, рефлексія стає життєво необхідною властивістю, що забезпечує стабільність внутрішнього світу.

Об'єкт: самосвідомість особистості у підлітковому віці.
Предмет: рефлексивні механізми як провідні чинники розвитку самосвідомості підлітків. **Мета:** теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження рефлексивних механізмів, а також розробка програми тренінгу для гармонізації образу «Я». **Гіпотеза:** розвиток самосвідомості детермінується рівнем сформованості рефлексії; цілеспрямований тренінговий вплив сприяє стабілізації самооцінки та формуванню цілісної «Я-концепції».

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема самосвідомості та рефлексії має глибоке коріння у вітчизняній та зарубіжній психології. У класичних підходах рефлексія розглядалася як здатність людини до самоаналізу та джерело знання про власне «Я». У сучасних дослідженнях акцент зміщується на рефлексію як на макропроцес, що інтегрує когнітивні, афективні та поведінкові структури особистості.

Попри значну кількість теоретичних напрацювань, питання функціонування конкретних рефлексивних механізмів у підлітків (особливо дев'ятикласників) потребує додаткового вивчення в контексті їхнього впливу на самоставлення та самооцінку. Актуальним залишається пошук практичних методів розвитку рефлексивності, які б поєднували когнітивний аналіз із емоційним переживанням та арт-терапевтичними техніками.

Магістерська робота має чітку архітектоніку та складається зі вступу, трьох розділів, висновків та додатків.

Перша частина роботи присвячена теоретико-методологічним засадам дослідження. У ній розкривається психологічна характеристика самосвідомості у підлітковому віці як сенситивного періоду для якісного переходу до цілісного образу «Я». Автор аналізує розвиток трьох ключових підструктур: когнітивної (знання про себе), афективної (ставлення до себе) та поведінкової (саморегуляція). Окрему увагу приділено рефлексії як провідному механізму, що дозволяє підлітку об'єктивувати власні внутрішні стани та вийти за межі безпосереднього потоку життєдіяльності. З позицій психоаналізу цей етап інтерпретується як інтеграція нових фізіологічних та соціальних змін у символічний образ «Я», що формується під впливом «Погляду Іншого». Доведено, що рефлексія забезпечує перехід від зовнішнього контролю до саморегуляції, запобігаючи дифузії ідентичності.

Друга частина репрезентує результати емпіричного дослідження особливостей самосвідомості учнів 9-х класів. У цьому розділі описано організацію експерименту та обґрунтовано вибір психодіагностичного інструментарію. Аналіз отриманих даних підтвердив гіпотезу про неоднорідність рефлексивної сфери сучасних підлітків. Виявлено, що низький рівень рефлексивності корелює із надмірним використанням «соціальних масок» та труднощами в ідентифікації власних емоцій. Натомість високий рівень здатності до самоаналізу статистично пов'язаний зі стабільною самооцінкою, високим рівнем самоприйняття та незалежністю від ситуативних зовнішніх оцінок.

Третя частина дослідження описує психолого-технологічне забезпечення розвитку самосвідомості через авторський рефлексивний тренінг. Автор обґрунтовує концептуальну модель програми «Шлях до власного Я», що складається з 8 занять. Опис розділу деталізує логіку

трьох модулів: 1. **Фундамент:** робота над виокремленням соціальних ролей та усвідомленням різниці між «Я для інших» та «Я справжнім» (вправи «20 Я», «Маска»). 2. **Дослідження глибин:** розвиток емоційної рефлексії та навичок самопідтримки через діалог із «внутрішнім критиком» та визначення життєвих пріоритетів. 3. **Інтеграція:** формування цілісного образу особистості за допомогою арт-терапевтичних технік («Колаж мого Я») та перспективної рефлексії («Лист у майбутнє»). Розділ завершується оцінкою ефективності впровадженої програми. Для підтвердження достовірності позитивних змін показників рефлексивності та самоставлення було застосовано \$t\$-критерій Стюдента, що дозволило математично довести успішність тренінгового впливу

Мета і методи дослідження. Мета роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні особливостей функціонування рефлексивних механізмів розвитку самосвідомості підлітків, а також у розробці та впровадженні програми психологічного тренінгу «Шлях до власного Я», спрямованого на стимуляцію цих процесів та гармонізацію образу «Я». Для досягнення мети було визначено наступні завдання: 1) здійснити теоретико-методологічний аналіз проблеми розвитку самосвідомості та рефлексії; 2) розкрити сутність рефлексії як механізму самопізнання та становлення ідентичності; 3) провести емпіричне дослідження рівнів рефлексивності та компонентів самосвідомості в учнів 9-х класів; 4) виявити взаємозв'язок між здатністю до рефлексії та показниками самооцінки; 5) апробувати та оцінити ефективність авторської тренінгової програми. Методи дослідження: 1. **Теоретичні:** аналіз, синтез та узагальнення наукових джерел. 2. **Емпіричні:** Методика «Хто Я?» (М. Кун, Т. Макпартленд) для аналізу змісту самосвідомості. Опитувальник рефлексивності А. Карпова для визначення рівня розвитку рефлексії. Методика Дембо-Рубінштейн (мод. А. Прихожан) для дослідження самооцінки. 3. **Експериментальні:** Психологічний тренінг. 4. **Математичні:** Кількісний та якісний аналіз даних, зокрема оцінка достовірності змін за допомогою математичної обробки.

Сутність дослідження. Рефлексія виступає тим центральним психологічним механізмом, який дозволяє підлітку вийти за межі безпосереднього потоку життєдіяльності, об'єктивувати власні внутрішні стани та вчинки. У структурі дослідження розвиток самосвідомості розглядається через еволюцію трьох підструктур: когнітивної (знання про себе), афективної (ставлення до себе) та поведінкової (самоорганізація).

Емпірична частина дослідження була зосереджена на учнях 9-х класів. Встановлено, що рефлексивні механізми детермінують рівень сформованості самосвідомості: підлітки з вищим рівнем рефлексії демонструють більш цілісну «Я-концепцію» та стабільну самооцінку.

Програма психологічного тренінгу «Шлях до власного Я»: Програма складається з 8 занять, структурованих у три логічні модулі: **Модуль 1: Фундамент (заняття 1-2).** Спрямований на усвідомлення соціальних ролей та особистісних якостей. Використовувалися вправи «Мій психологічний портрет», модифікована техніка «20 Я» та вправа «Маска», що дозволяла диференціювати «Я для інших» та «Я справжнє». **Модуль 2: Дослідження глибин (заняття 3-5).** Робота з емоційною сферою та внутрішніми конфліктами. Вправи «Емоційний колірник» та аналіз причин гніву сприяли розвитку емоційної рефлексії. Техніка «Стіл переговорів» дозволяла підліткам провести діалог між «внутрішнім критиком» та «найкращим другом». Модуль також включав роботу з цінностями через вправи «Острів цінностей» та «Шкала пріоритетів». **Модуль 3: Інтеграція та майбутнє (заняття 6-8).** Спрямований на синтез отриманих знань та проектування майбутнього. Вправи «Я – як дзеркало» та «Позитивне відображення» допомагали підліткам побачити себе через сприйняття іншими. Ключовою інтегративною вправою став «Колаж мого Я», де через арт-терапію підлітки символічно об'єднували різні грані своєї особистості. Завершальне заняття фокусувалося на суб'єктності підлітка («Я – автор свого життя») через написання листа у майбутнє. Ефективність програми оцінювалася за допомогою аналізу динаміки групових процесів та професійної рефлексії результатів кожної вправи.

Основні висновки. Підлітковий вік є критичним періодом, у якому рефлексія стає провідним механізмом переходу від ситуативних уявлень про себе до цілісної ідентичності: 1. Розвиток самосвідомості підлітків безпосередньо залежить від рівня сформованості рефлексивних механізмів, які забезпечують інтеграцію когнітивної, афективної та поведінкової підструктур «Я». 2. Емпірично доведено, що підлітки з розвиненою рефлексією мають більш адекватну самооцінку та чітко диференційовані знання про свої особистісні якості та ціннісні орієнтири. 3. Впровадження тренінгової програми «Шлях до власного Я» підтвердило можливість цілеспрямованого впливу на рефлексивну сферу підлітка, що призводить до стабілізації його «Я-концепції» та підвищення рівня саморозуміння. 4. Теоретична значущість роботи полягає в уточненні ролі рефлексії як макропроцесу, а практична — у створенні готового інструментарію для шкільних психологів щодо підтримки особистісного зростання дев'ятикласників

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Психологічні джерела виховання особистості. Київ : Либідь, 1995. 240 с.
2. Виготський Л. С. Психологія розвитку дитини. Київ : Знання, 2003. 512 с.

3. Татенко В. О. Психологія в суб'єктно-вчинковому вимірі. Київ : Просвіта, 2006. 552 с.
4. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. Київ : Либідь, 2003. 376 с.
5. Erikson E. H. Identity: Youth and Crisis. New York : W. W. Norton & Company, 1968. 336 p.

Олена ЩЕРБИНА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Катерина САПРАНКОВА,**
асистент (БДПУ)

ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ДОРΟΣЛИХ У ПЕРІОД ТРИВАЛОГО СТРЕСУ: РОЛЬ РЕЗИЛІЄНТНОСТІ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ

Актуальність теми. Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується станом перманентної кризи, зумовленої повномасштабною військовою агресією, соціально-економічною нестабільністю та постійною загрозою життю. Для більшості дорослого населення України стрес перестав бути епізодичним явищем і перетворився на тривалий, хронічний процес, що виснажує адаптаційні ресурси психіки. Психологічне навантаження, з яким стикаються дорослі особи віком 25-55 років, є унікальним за своєю інтенсивністю, оскільки ця вікова категорія є фундаментом суспільства, несучи відповідальність не лише за власне виживання, а й за добробут дітей та літніх батьків (феномен «сендвіч-покоління»).

В умовах тривалого стресу традиційні копінг-стратегії часто виявляються недостатніми, що призводить до зростання показників депресивних станів, тривожності та професійного вигорання. Саме тому на перший план виходить вивчення внутрішніх та зовнішніх чинників, які дозволяють особистості не просто вижити, а й зберегти продуктивність та ментальне здоров'я. Одним із таких ключових факторів є резилієнтність – здатність людини відновлюватися після травматичних подій, адаптуватися до змін та використовувати кризову ситуацію як поштовх для особистісного зростання. У періоди тривалого стресу якість соціальних зв'язків, відчуття приналежності до спільноти та можливість отримання емоційної чи інструментальної допомоги стають визначальними для збереження психологічної стійкості.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема стресостійкості особистості належить до фундаментальних тем психологічної науки,

маючи глибоку та багатоаспектну історію вивчення. Теоретичне підґрунтя дослідження стресу як універсальної біологічної реакції організму було закладено Г. Сельє, який визначив стрес як неспецифічну відповідь на будь-яку вимогу, що висувається до системи [5 : 626]. Подальший розвиток ця концепція отримала в працях Р. Лазаруса, який додав до біологічної моделі когнітивний компонент, обґрунтувавши ключову роль суб'єктивної оцінки загрози та стратегій подолання (копінгу) у формуванні стресової реакції [4 ; 5].

Вивчення резиліентності як динамічної здатності особистості зберігати стабільне функціонування в умовах несприятливих обставин стало логічним продовженням ресурсного підходу в психології. Значний внесок у розуміння цього феномену зробили зарубіжні дослідники А. Мастен, Дж. Бонанно та С. Саутвік, які розглядали резиліентність не як фіксовану вроджену рису, а як процес успішної адаптації та відновлення. У вітчизняній психології питання життєстійкості та резиліентності в контексті подолання кризових ситуацій ґрунтовно розробляють Т. Титаренко, яка акцентує увагу на здатності особистості до посттравматичного зростання та побудови нових життєвих смислів [3 : 7], та Л. Карамушка, чії сучасні дослідження зосереджені на підтримці ментального здоров'я та професійної стійкості дорослих в умовах воєнного стану [1].

Окремий напрям досліджень присвячений соціальній підтримці як потужному зовнішньому ресурсу стабілізації психіки. Класичні роботи Дж. Хауса, С. Коена та Т. Віллса довели існування так званого «буферного ефекту» соціальних зв'язків, що знижують негативний вплив стресорів на здоров'я [2 : 15]. Сучасні українські науковці, зокрема Н. Гусак та В. Чернобровкіна, активно впроваджують моделі психосоціальної підтримки, адаптовані до екстремальних умов сьогодення, розглядаючи її як колективний ресурс резиліентності [2].

Попри значну кількість напрацювань, питання синергетичної взаємодії індивідуальної резиліентності та різних видів соціальної підтримки саме в умовах тривалого, багаторічного стресу, викликаного повномасштабною війною, потребує більш глибокого емпіричного вивчення. Більшість існуючих моделей фокусуються на короткострокових кризах, тоді як специфіка виснаження ресурсів дорослого населення в умовах тривалої невизначеності залишається актуальним полем для наукових пошуків.

Мета і методи дослідження. Метою проведеного дослідження є комплексне теоретичне обґрунтування та наступне емпіричне виявлення взаємозв'язків між рівнем резиліентності, сприйнятою соціальною підтримкою та показниками стресостійкості дорослих осіб, що перебувають в умовах тривалого воєнного стресу. Об'єктом дослідження виступає процес психологічної адаптації та функціонування особистості в

екстремальних соціально-політичних обставинах. Предметом дослідження обрано психологічні чинники (внутрішні ресурси резиліентності та зовнішні ресурси соціальної підтримки), які визначають динаміку стресостійкості дорослих віком від 25 до 55 років.

Для реалізації мети та перевірки висунутих гіпотез було застосовано систему взаємодоповнюючих методів. На теоретичному етапі використано системний аналіз концептуальних підходів Г. Сельє, Р. Лазаруса та Л. Карамушки з метою уточнення термінологічного апарату та виокремлення структурних компонентів стресостійкості.

Емпірична частина дослідження ґрунтувалася на методах психодіагностичного тестування із застосуванням інструментарію: для вимірювання індивідуального рівня психологічної пружності використано коротку версію шкали резиліентності Коннора-Девідсона (CD-RISC-10); оцінка суб'єктивного відчуття допомоги з боку середовища здійснювалася за допомогою багатовимірної шкали сприйнятої соціальної підтримки (MSPSS) Г. Зімета, що дозволяє диференціювати підтримку від родини, друзів та значущих інших; рівень сприйманого стресу як інтегральний показник напруженості визначався за методикою PSS-10 Ш. Коена.

Вибірку дослідження склали дорослі особи, які тривалий час зазнають впливу стресорів воєнного часу. Математико-статистична обробка результатів здійснювалася з використанням методів описової статистики для опису первинних даних та кореляційного аналізу (коефіцієнт r -Пірсона) для встановлення сили та напрямку зв'язків між досліджуваними перемінними.

Сутність дослідження зосереджена на аналізі багатокомпонентної структури стресостійкості дорослої особистості в умовах екстремальної соціальної турбулентності. У ході роботи було встановлено, що в ситуації тривалого стресу, зумовленого воєнними діями, традиційне розуміння адаптації як простого повернення до попереднього стану є недостатнім. Доведено, що провідним внутрішнім фактором виступає резиліентність, яка інтегрує в собі когнітивну гнучкість, здатність до смислотворення та емоційну саморегуляцію. За результатами аналізу праць Т. Титаренко та Л. Карамушки, резиліентність визначено як динамічний процес, що дозволяє особистості не лише протистояти деструктивному впливу зовнішніх чинників, а й трансформувати травматичний досвід у ресурс для посттравматичного зростання.

Важливою складовою сутності дослідження є обґрунтування ролі соціальної підтримки як зовнішнього адаптаційного ресурсу. Емпірично підтверджено, що суб'єктивне сприйняття підтримки від родини, друзів та значущих інших створює «захисний кокон», який суттєво знижує рівень сприйманого стресу. Виявлено, що соціальна підтримка діє не лінійно, а як модератор (буфер), що підсилює внутрішню впевненість індивіда та полегшує доступ до конструктивних копінг-стратегій. Зокрема,

встановлено, що особи з розвинуеною резиліентністю схильні активніше залучати зовнішні соціальні ресурси, що створює позитивну синергію у подоланні кризових станів.

Аналіз зібраних даних показав значущі відмінності у сприйнятті стресу залежно від повноти задіяних факторів. Дорослі особи, які мають дефіцит як внутрішніх, так і зовнішніх ресурсів, демонструють високу вразливість до емоційного виснаження. Натомість поєднання високої індивідуальної пружності з якісним соціальним оточенням дозволяє підтримувати стабільний рівень психічного здоров'я навіть за умови тривалої відсутності безпеки.

Основні висновки. У результаті проведеного дослідження було розв'язано важливе наукове завдання щодо визначення психологічних факторів, які забезпечують стресостійкість дорослих в умовах тривалого стресу. Узагальнення теоретичних та емпіричних даних дозволило сформулювати такі висновки: встановлено, що резиліентність є ключовим внутрішнім предиктором стресостійкості. Вона виступає як інтегральна властивість особистості, що дозволяє зберігати психологічне благополуччя через механізми активного подолання та позитивного переоцінювання ситуації; визначено суттєву роль соціальної підтримки як зовнішнього ресурсу, що мінімізує деструктивний вплив стресорів. Найбільш значущою для дорослих осіб у період кризи є підтримка з боку родини та друзів, яка забезпечує відчуття безпеки та емоційної стабільності. Соціальні зв'язки виконують компенсаторну функцію, дозволяючи особистості ефективніше використовувати власні когнітивні та емоційні ресурси; доведено, що найбільш ефективна адаптація відбувається за умови синергії високого рівня індивідуальної пружності та наявності широкої мережі соціальної підтримки. Отримані результати можуть бути використані при розробці тренінгів резиліентності для дорослого населення України. Перспективним напрямом подальших розвідок є вивчення гендерних особливостей трансформації стресостійкості в умовах тривалої соціальної ізоляції та вимушеного переміщення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карамушка Л. Психічне здоров'я особистості під час війни. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2022. 54 с.
2. Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій: підхід резилієнс : навч.-метод. посіб. / [Н. Гусак, В. Чернобровкіна та ін.]. Київ : НаУКМА, 2017. 92 с.
3. Титаренко Т. Життєстійкість особистості: соціальна та персональна резиліентність. *Психологічні науки*. 2022. Вип. 4. С. 5-12.
4. Lazarus R. Psychological Stress and the Coping Process. New York : McGraw-Hill, 1966. 320 p.
5. Selye H. Stress and disease. *Science*. 1955. Vol. 122. P. 625-631.

Ася ЮДІНА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ганна ЛИСАК,**

старша викладачка (БДПУ)

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРИЧИНИ ПРОКРАСТИНАЦІЇ В ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ: РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Актуальність. У сучасному світі проблема прокрастинації стала однією з найпоширеніших серед молоді. Науковці підкреслюють, що прокрастинація – не просто звичка, а складний психологічний феномен, який зачіпає потребнісно-мотиваційну, емоційно-вольову, ціннісно-смыслову, пізнавальну та особистісну сфери людини [3 : 56]. Всесвітня організація охорони здоров'я приводить таку статистику: близько 96% жителів Землі хоча б один раз в житті пережили епізод прокрастинації, а для 52% цей феномен – серйозна щоденна проблема [1 : 56].

Особливу актуальність ця проблема має для осіб юнацького віку (15-18 років), оскільки цей період характеризується формуванням ідентичності, розвитком вольових якостей, визначенням життєвих цілей і професійним самовизначенням. Водночас старшокласники відчувають значний навчальний тиск (підготовка до НМТ, вибір майбутньої професії), а також вплив зовнішніх чинників – цифрового середовища, соціальних мереж, інформаційного перевантаження. Усе це створює сприятливі умови для розвитку прокрастинації, яка може гальмувати самореалізацію та формування відповідального ставлення до власного життя.

В українському контексті проблема прокрастинації набуває ще більшої актуальності. Складні соціально-політичні умови (зокрема, військовий стан, ракетно-дронові атаки, вимушене переміщення), освітні реформи, перехід на дистанційні та змішані форми навчання великою мірою впливають на психологічний стан старшокласників.

Ступінь досліджуваності проблеми. Дослідженням проблеми прокрастинації займалися як зарубіжні вчені (П. Стіл, Н. Мілграм, Р. Тенне, К. Лей, П. Рігенбах, Дж. Феррарі та ін.), так і українські (І. Журавльова, М. Дворник, Н. Назарук, Т. Мотрук, Д. Стеценко, Ю. Рудоманенко тощо). Слід зазначити, що багато науковців розглядають феномен прокрастинації в юнацькому віці, однак вони досліджують її вплив на навчальну діяльність здобувачів вищої освіти. За науковими розвідками вітчизняних психологів, прокрастинація в юнацькому віці пов'язана не лише з низькою самомотивацією чи перфекціонізмом, але й із підвищеною тривожністю, емоційною нестабільністю та відсутністю сформованих навичок саморегуляції [4 : 39].

Мета і методи дослідження. Метою нашого дослідження є емпіричне виявлення психологічних причин прокрастинації в осіб юнацького віку. Для цього було використано методику «Шкала загальної прокрастинації» К. Лей в адаптації Т. Юдєєвої та анкету «Причини особистісної схильності до відтермінування завдань» М. Дворник [2 : 32-37].

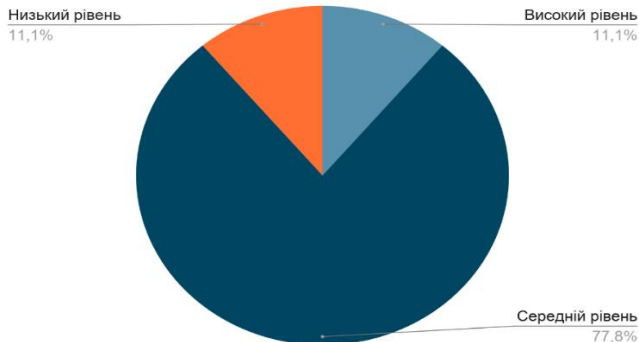

Рис. 1 Результати вимірювання рівня прокрастинації за методикою «Шкала загальної прокрастинації» (К. Лей)

Сутність дослідження. Для виявлення психологічних причин прокрастинації в осіб юнацького віку було проведено дослідження на базі Дніпровського ліцею № 144 імені Леві Іцхака Шнеєрсона (м. Дніпро). Вибірку склали 36 осіб юнацького віку (15-17 років), серед яких учні 10-11 класів.

Розглянемо результати діагностики рівня прокрастинації в осіб юнацького віку за методикою К. Лей в адаптації Т. Юдєєвої «Шкала загальної прокрастинації» (див. рис. 1).

Аналіз результатів показав, що 11,1% респондентів мають низький рівень прокрастинації, що характеризує їх як більш організованих, відповідальних і здатних ефективно планувати власну діяльність.

Водночас 77,8% юнаків характеризуються середнім рівнем прокрастинації, що вказує на наявність схильності до відкладання виконання завдань у ситуаціях підвищеної складності або емоційного напруження, однак без стійкого дезадаптивного характеру.

Високий рівень прокрастинації виявлено в 11,1% учнів, що може свідчити про труднощі вольової регуляції, підвищену тривожність, страх помилки та недостатню сформованість навичок самостійної організації діяльності.

Аналіз отриманих емпіричних даних засвідчив, що більшість респондентів мають середній рівень прокрастинації. Таким чином, результати діагностики за шкалою загальної прокрастинації К. Лей підтверджують актуальність подальшого аналізу психологічних чинників прокрастинації.

Середні значення та стандартні відхилення показників причин прокрастинації (N = 36)

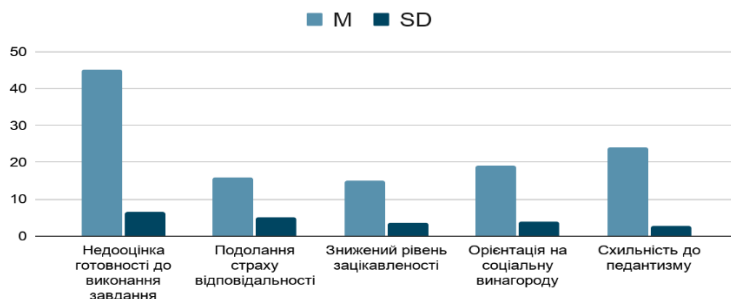

Рис. 2. Результати виявлення факторів прокрастинації за анкетой М. Дворник

Для глибшого розуміння психологічних причин схильності до відтермінування завдань було проаналізовано домінуючі чинники за анкетой «Причини особистісної схильності до відтермінування завдань» М. Дворник. Обробка результатів передбачала визначення середніх арифметичних значень (М) і стандартних відхилень (SD) за кожним із п'яти факторів прокрастинації. Результати анкетування репрезентовано у вигляді діаграми (див. Рис. 2). Аналіз середніх значень показав, що найбільш вираженим фактором прокрастинації є недооцінка власної готовності до виконання завдання ($M = 45,17$; $SD = 6,59$). Високі показники свідчать про те, що учні схильні сприймати завдання як надмірно складні, тривалі або неважливі, що часто супроводжується недооцінкою власного часу та ресурсів. Старшокласники схильні сумніватися у власних можливостях, занижувати рівень підготовленості та відкладати початок діяльності через внутрішню невпевненість. Помірне стандартне відхилення вказує на відносну однорідність вибірки за цим показником.

Другим за вираженістю чинником є схильність до педантизму ($M = 24,17$; $SD = 2,69$). Даний результат може свідчити про наявність перфекціоністичних тенденцій, прагнення виконати завдання безпомилково, що іноді призводить до затягування початку діяльності. Невелике стандартне відхилення засвідчує стабільність прояву цього фактору в групі.

Показник орієнтації на соціальну винагороду ($M = 19,03$; $SD = 3,87$) демонструє середній рівень залежності від зовнішніх стимулів, що підкреслює важливість зовнішнього схвалення для мотивації сучасних юнаків. Це означає, що частина респондентів схильна відкладати виконання завдань за відсутності зовнішнього контролю або заохочення. Подолання страху відповідальності ($M = 16,03$; $SD = 5,21$) також виступає

значущим фактором. Вищий рівень варіативності свідчить про те, що для окремих учнів страх негативної оцінки та відповідальності за результат є суттєвим чинником прокрастинаційної поведінки.

Найменш вираженим фактором виявився знижений рівень зацікавленості ($M = 15,14$; $SD = 3,5$). Це дає підстави стверджувати, що прокрастинація в досліджуваній групі меншою мірою пов'язана з відсутністю інтересу до діяльності, а більшою – з внутрішніми психологічними механізмами саморегуляції.

Ранжування причин прокрастинації дозволило визначити їх ієрархію: 1. Недооцінка готовності до виконання завдання. 2. Схильність до педантизму. 3. Орієнтація на соціальну винагороду. 4. Подолання страху відповідальності. 5. Знижений рівень зацікавленості.

Отже, отримані результати свідчать, що прокрастинація в осіб юнацького віку має переважно емоційно-особистісний та регуляторний характер. Провідну роль відіграють внутрішня невпевненість у власних можливостях та прагнення до надмірної якості виконання завдань. Менш значущим чинником є низька мотиваційна зацікавленість.

Основні висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що прокрастинація в юнацькому віці є багатогранним феноменом, що охоплює когнітивну, емоційну, волюву та поведінкову сфери особистості. Власне дослідження показало, що ключовим тригером зволікання в осіб юнацького віку є страх негативної оцінки та дефіцит навичок самоорганізації. Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в розробці практичних рекомендацій для подолання прокрастинації серед осіб юнацького віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дуб В. Особливості прокрастинації студентів. *Проблеми гуманітарних наук. Психологія*. 2020. № 47. С. 53–66. <https://doi.org/10.24919/2312-8437.47.229345>
2. Карамушка Л. М., Бондарчук О. І., Грубі Т. В. Діагностика перфекціонізму та трудоголізму особистості: психологічний практикум. Кам'янець-Подільський : Медобори, 2018. 41 с.
3. Назарук Н. В. Феномен прокрастинації у психологічному універсумі. *Габітус. Вікова та педагогічна психологія*. 2023. № 55. С. 55-61 URL : <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.55.9> (дата звернення: 11.03.2026).
4. Рудоманенко Ю. Р. Психологічні особливості прокрастинації особистості: позитивні та негативні прояви і наслідки : дис. д-ра філософії : 053. Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2023. 271 с.

Наталія ЯКИМЕЦЬ,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ольга ФРОЛОВА,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ЗНИЖЕННЯ ВНУТРІШНЬОЇ МОТИВАЦІЇ ДО ВЗАЄМОДІЇ У ТРЕНІНГОВИХ ГРУПАХ ТА ШЛЯХИ ЇХ ОПТИМІЗАЦІЇ

На даний час у психології як науці мотивація розглядається як один із найвагоміших факторів активності, саморозвитку і продуктивної діяльності особистості. Як зазначає Л. Сердюк: «Вивчення мотивації – це аналіз причин і факторів, які ініціюють та енергетизують активність людини, а також спрямовують, підтримують і приводять до завершення певний поведінковий акт» [4]. Під внутрішньою мотивацією розуміємо важливий механізм, що регулює особистісну поведінку, визначає емоційне включення у спільну діяльність, відкритість до змін та якісне засвоєння нового досвіду – і все це без потреби у зовнішній винагороді для її підтримки.

Дослідження внутрішньої мотивації тренінгової групи застосовуються в освітній, соціальній та професійній сферах діяльності людини. Інтринсична мотивація у тренінговій групі визначається її рівнем до взаємодії. І тому зниження мотивації проявляється через пасивність, опір, небажання вступати у міжособистісну взаємодію, уникнення виконання важливих групових завдань. Наслідком цього стає зниження результативності групової роботи і загальний психосоціальний розвиток учасників групи. Визначення і виявлення психологічних факторів, які впливають на зниження активної взаємодії у тренінговій групі, допоможуть уникнути негативного ефекту, підвищити якість тренінгу, що має призвести до бажаного результату.

Вивчення процесу зниження внутрішньої мотивації тренінгової групи є актуальним і для сучасної освіти, і для психологічної діяльності, тому що такі групові методи як тренінги, фасилітації, групові терапії активно застосовуються для розвитку особистісних та міжособистісних компетенцій, адаптаційних навичок. Оптимізація психологічних чинників, які впливають на внутрішню мотивацію, дозволяє покращувати тренінгові програми, створювати комфортні умови для взаємодії.

Розробка теми мотивації в психології є предметом активних досліджень та дискусій. Здобутки останніх років свідчать про те, що самомотивація особистості є наслідком взаємодії індивідуальних психологічних характеристик, міжособистісної динаміки та групового клімату. Вивчення теми проводилися як класичними теоретиками і практиками психологічної галузі, так і сучасними науковцями. Такі учені

як Дж. Аткінсон, Д. МакКлелланд, прихильники класичної школи, досліджували мотиви досягнень у діяльності людини. А гуманістичні психологи К. Роджерс та А. Маслоу, аналізуючи концепції внутрішньої мотивації, робили акцент на потребах особистості та самореалізації.

Найбільш популярною теорією у сучасній зарубіжній психологічній науці є «Теорія самодетермінації» Е. Десі та Р. Райана (Self-Determination Theory). Науковці вдосконалюють поняття внутрішніх мотивів та виокремлюють такі психологічні потреби як автономія, компетентність і приналежність, задоволення яких позитивно впливає на активізацію мотивації учасників у групах. Суть теорії самодетермінації полягає у вивченні якості мотивації та соціально-контекстуального детермінанту. Вона актуалізує розуміння, що внутрішня мотивація з'являється тоді, коли учасники тренінгової групи відчують автономію, компетентність, причетність до спільної діяльності.

Засновником теорії групової динаміки вважається Курт Левін. Його вчення демонструє вплив групового середовища на розвиток мотивації. Ірвін Ялом виявив терапевтичні фактори групової взаємодії (згуртованість, почуття незалежності), які впливають на мотиваційне залучення учасників в активну роботу групи.

У вітчизняній науці тему внутрішньої мотивації розглядають такі науковці як: О. Кузьмін, О. Мельник, З. Кісіль, Д. Швець О. Іванченко, О. Мельнікова, С. Малахова, В. Староста, О. Попадич, М. Кот та інші. Розробка мотивації була сконцентована на внутрішніх мотиваційних факторах у студентському та молодіжному середовищах і має дослідження з урахуванням потреб та самоактуалізації саме у цьому середовищі. Але психологічні чинники мотиваційної групової взаємодії, які допомагають або перешкоджають розвитку внутрішньої мотивації участі у тренінгових групах, досліджені недостатньо. У сучасних наукових джерелах недостатньо приділено уваги практичним дослідям з питань аналізу мотиваційних бар'єрів та дієвих шляхів їх подолання у конкретній груповій тренінговій практиці. Цей факт послужив підґрунтям для даної магістерської роботи. Тому метою даного дослідження є виявлення і визначення факторів, які призводять до зниження внутрішньої мотивації до взаємодії у тренінгових групах, а також пропозиція різноманітних способів подолання цих негативних чинників.

Поняття мотивації має декілька інтерпретацій і досліджується в багатьох галузях науки: у соціології, педагогіці, менеджменті, психології. Нас цікавить розуміння понять «внутрішня мотивація» та «групова взаємодія» в системі психології тренінгу. В даному випадку під мотивацією слід розуміти «свідоме прийняття індивідом певного способу дій, що визначається сукупним впливом зовнішніх подразників та внутрішніх спонукань» [2]. Виділяють зовнішню (екстенсивну) мотивацію, яка

формується під впливом зовнішніх факторів; та внутрішню (інтринсивну), що виникає завдяки безпосередньому залученню до самої роботи, коли стимулом є значущість і суть виконуваних завдань [3 : 11–14]. Відмінність екстенсивної мотивації від інтринсивної полягає у тому, що основою внутрішньої мотивації є усвідомлення цінності навчання та прагнення особистісного розвитку. Тому підвищення рівня внутрішньої мотивації учасників тренінгових груп під час спільної взаємодії стане поштовхом для самовдосконалення та матиме довготривалий ефект.

Аналіз джерел та досліджень з питань мотивації, групової взаємодії та тренінгових технологій свідчить, що серед чинників, які впливають на зниження зацікавленості учасників у активній взаємодії у тренінговій групі, виділяють індивідуально-психологічні, соціально-психологічні та організаційні фактори. До індивідуально-психологічних причин зниження внутрішньої мотивації належать високий рівень тривожності, низька самооцінка, мотиваційна спрямованість, особливості комунікативної компетентності. Серед соціально-психологічних процесів, які негативно впливають на рівень групової мотивації до взаємодії, вирізняють страх осуду, конфліктність, низький рівень групової згуртованості, несприятливий психологічний клімат, невідповідний стиль лідерства тренера. Такі організаційні фактори, як некомфортне приміщення, небезпечні умови проведення тренінгу, слабка матеріальна база та недотримання регламенту, також зумовлюють низький рівень внутрішньої мотивації тренінгової групи.

Логічною частиною магістерської роботи є емпіричне дослідження з використанням існуючих методик: «Шкала внутрішньої та зовнішньої мотивації» (адаптація Е. Десі, Р. Райана – для оцінки рівня внутрішньої мотивації, інтересу та залученості у групову діяльність); методика діагностики рівня самооцінки (за Дембо-Рубінштейн); «Шкала реактивної та особистісної тривожності» Ч. Спілбергера – Ю. Ханіна; опитувальник «Індекс групової згуртованості» (для визначення рівня єдності та залученості групи); авторська анкета щодо оцінки стилю ведення тренінгу та суб'єктивного відчуття психологічної безпеки в групі; математико-статистична обробка даних для визначення сили й напрямку зв'язків між такими змінними як внутрішня мотивація, самооцінка, рівень тривожності, групова згуртованість, стиль ведення тренінгу та психологічна безпека.

За результатами теоретичних та емпіричних досліджень пропонуємо низку практичних рекомендацій щодо усунення демотиваційних процесів у тренінговій групі під час міжособистісної взаємодії. Встановлено, що ефективними шляхами оптимізації внутрішньої мотивації є створення атмосфери психологічної безпеки та довіри (Розвиток емпатії та активного слухання); використання інтерактивних методів роботи, що забезпечують активну залученість (Техніки мотиваційного підсилення: рефреймінг, позитивне підкріплення);

індивідуалізацію цілей навчання та узгодження очікувань учасників (Впровадження індивідуальних і групових цілепокладань); розвиток рефлексивних умінь і підтримку автономії; впровадження регулярного конструктивного зворотного зв'язку (Регулярний рефлексивний фідбек); застосування фасилітативного стилю взаємодії тренера з групою; проведення ефективних та прийнятних вправ та методів для підвищення рівня внутрішньої мотивації у тренінгових групах. Реалізація цих підходів сприятиме досягненню ефективного результату групового тренінгу.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Анатольєва О. І. Розвиток внутрішньої мотивації курсантів: використання тренінгових технологій. *Актуальні питання психологічного забезпечення діяльності закладів вищої освіти МВС України та Національної поліції України* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 25 квіт. 2019 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, М. В. Костицький та ін.]. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2019. С. 49–52. URL : <http://appspsychology.org.ua/data/jm/v10/i34/3.pdf> (дата звернення: 01.03.2026)
2. Гайворонська І. В., Сергеева Є. О. Формування внутрішньої мотивації здобувачів економіко-управлінських спеціальностей. *Сталий розвиток економіки* / Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. 2025. № 3 (54). С. 374–380. <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-54-57> URL : <https://economdevelopment.in.ua/index.php/journal/article/view/1360> (дата звернення: 28.02.2026)
- 3.Кісіль З. Р., Швець Д. В. Мотивація діяльності людини : навчальний посібник у схемах, таблицях, коментарях. Одеса : Вид-во ОДУВС, 2023. 154 с.
- 4.Сердюк Л. З. Чинники внутрішньої мотивації учіння студентів ВНЗ. *Науковий вісник Чернівецького університету. Педагогіка та психологія*. 2014. Вип. 679. С. 148–156. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/5125/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F-%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B4%D1%8E%D0%BA-%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%96%D0%B2%D1%86%D1%961.pdf> (дата звернення: 25.02.2026)
5. Яценко Т. С. Теорія і практика групової психокорекції: Активне соціально-психологічне навчання : навчальний посібник. Київ : Вища школа, 2004. 697 с.

Марія ЯКУШЕВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Оксана СТРИЛЬЧУК,**

к.психол.н., доцентка (БДПУ)

ТРИВОЖНІСТЬ ТА ЇЇ ПРОЯВИ. ПСИХОСОМАТИЧНІ НАСЛІДКИ

Актуальність. З 2022 року більша частина суспільства знаходиться у стані стресу. З кожним роком цей стрес нікуди не

знижає та стає хронічним. Тема тривожності важлива, оскільки охоплює широкий спектр емоційних станів, від норми до патології. Тривожність одна з розповсюджених психологічних проблем сучасності, що впливає на адаптацію, здоров'я, соціальну активність людини. Для запобігання соматичних захворювань, підтримки ментального здоров'я ця тема потребує аналізу.

Ступінь досліджуваності проблеми. Згідно концепції Спілбергера, слід розрізняти тривогу як особистісну властивість та тривогу як стан. Тривожність це індивідуальна психологічна особливість, яка проявляється в підвищеній схильності відчувати неспокій в різноманітних ситуаціях. З точки зору Спілбергера є відмінність між тимчасовими швидкоплинними особливостями та постійною схильністю.

Тривога з точки зору Спілбергера визначається як: 1) Ситуації, що представляють для людини певну загрозу або особистісно значиму, яка визиває стан тривоги. Тривога, суб'єктивно, відчувається як неприємне переживання різної інтенсивності; 2) Люди з високою тривожністю сприймають ситуації, які містять можливість загрози, найбільш інтенсивно; 3) Ситуації тривоги супроводжуються змінами в поведінці або ж мобілізує захисні механізми; 4) Інтенсивність відчуття тривоги пропорційна величині загрози або значимості причини переживання. Тривалість стану тривоги напряму залежить від цих факторів. Спілбергер пов'язує виникнення та формування тривожності з подіями у ранніх етапах розвитку дитини. Ці події фіксують страхи у дитини та закріплюються як шаблон поведінки [4].

У своїх працях С. К'еркегор відзначає характерну для людини «втечу від тривоги». Тривога, супроводжуючи рух людини вперед, завдає їй певних страждань. Вона намагається втекти від неї, уникнути болю. С. К'еркегор не тільки усвідомив значну роль тривоги у житті, а й вказав на відмінність від страху (Angst) екзистенційної тривоги. Таким чином, С. К'еркегор одним із перших надав тривозі онтологічного статусу. Якщо страх – це очікування певної негативної події, то екзистенційна тривога – це страх «ніщо», який жахливий тим, що його неможливо ні зрозуміти, ні позбутися. С. К'еркегор підкреслює, що людина водночас як боїться тривоги, так бажає її. Коли людина піддається «нормальній» тривозі, вона рухається вперед, розвивається, здійснює можливості. При невротичній тривозі людина зупиняється у розвитку, воліє уникнути її. Тут С. К'еркегор проводить різницю не тільки між нормальною і невротичною тривогою, а й між тривогою і страхом: відчуючи страх, людина рухається в одному напрямку, подалі від предмета страху; але коли людина переживає відчуття тривоги, їй притаманний постійно діючий внутрішній конфлікт, тому ставлення до предмета тривоги в неї має яскраво виражений амбівалентний характер. [3]

Американська дослідниця у психології та психоаналізу К. Хорні виокремлює базальну тривожність. Вона означає емоційну ізоляцію, що супроводжується відчуттям внутрішньої слабкості «Я», що підриває основу самовпевненості. Вона містить у собі можливий конфлікт між бажанням покладатися на інших і неможливістю зробити це через глибоку недовіру та ворожість до них. Внаслідок внутрішньої слабкості людина хоче перекласти відповідальність на інших, отримати від них захист та турботу, але через базальну ворожість і недовіру не може цього зробити. Це призводить до того, що людина змушена витратити багато сил на заспокоєння та зміцнення своєї впевненості. К. Хорні розглядає тривожність як основний елемент у своїй теорії неврозів. Вона вважає, що основна тривожність виникає через почуття ізоляції і безпорадності, які дитина відчуває у потенційно ворожому світі. Ці почуття є результатом негативних ранніх взаємодій із батьками, такими як відкидання, надмірна критика або надмірна опіка. У цьому контексті К. Хорні виділяє три основні типи психологічних стратегій: рух до людей (прагнення до любові та схвалення); рух проти людей (агресивність і бажання її контролювати); рух від людей (дистанціювання та незалежність). [2]

Але є і позитивні особливості тривоги та тривожності. Це проявляється: як попереджувальний чинник про потенційну небезпеку або загрозу, завдяки чому людина може уникнути небезпечних ситуацій; як мотивування до продуктивної діяльності; як можливість допомогти зосередитися на важливих завданнях і підвищити уважність; як розвиток саморефлексії, що проявляється у формуванні глибинних розмислів про життєві орієнтири, власні цілепокладання та цінності; як покращення адаптивних можливостей людини, що проявляється у розвитку адаптивних стратегій, які підвищують її стійкість до стресу.

Мета та методи дослідження. Актуальність проблеми обумовила вибір теми дослідження. Об'єктом дослідження є вплив тривожності (тривоги) на психосоматичні розлади. Завдання проаналізувати вплив тривожності та психосоматичні розлади.

Стрес може мати і позитивні наслідки для організму, бо він тренує серцево-судинну систему, нервову систему та дихальну систему. Але стан постійного стресу – дистресу, завдає негативний вплив на організм в цілому. Людина, що постійно знаходиться у стані хронічного стресу, зазвичай це страх, напружена і знаходиться у фоновій тривозі.

Існує низка підходів до діагности стресу серед яких можна виділити медичну та психологічну діагностику. Негативний вплив стресу можна виміряти через фізіологічні показники та біохімічний аналіз крові. Так, тривале відчуття тривоги впливає на рівень гормонів в організмі людини. Це і кортизол, і адреналін. Внутрішня тривога стає тригером збоїв у роботі внутрішніх органів.

Серед фізіологічних реакцій на стрес можна відлити роботу шлунково-кишкового тракту, який один із перших реагує на стрес та тривогу. Це може проявитися такими симптомами як закрепи, діареї, синдромом подразненого кишківника, разом з тим показники аналізів часто не вказують на наявність відхилень в роботі травної системи.

Серцево-судинні захворювання також часто можуть бути наслідком переживання хронічного стресу. Через стрес підвищується кількість інсультів, інфарктів, ризик тромбоутворення, підвищення або пониження тиску. Саме на нормалізацію серцевого ритму направлено багато технік у психології. Ще одним фізіологічним індикатором переживання людиною стресу є шкільні реакції у вигляді запалень та висипів.

Дихальна система також є чутливою до стресу, а проявлені симптоми можуть носити ознаки психосоматичних проявів. Зокрема, через внутрішню напругу зумовлену стресом відбувається спазмування м'язів дихальних шляхів, знижується тиск крові до серця та дихальних шляхів через що виникає задишка, тахікардія або панічні стани, тремор, оніміння кінцівок, головний біль напруги, погіршення сну.

Стосовно психологічних методів діагностики стресу Самостійно можливо пройти тест самооцінки тривоги О. Чабан, О. Хаустова. Або оцінити стан по шкалі тривоги по Спілбергеру (STAI). Шкала є інформативним способом самооцінки рівня тривожності в даний момент (реактивна тривожність як стан) та особистісної тривожності (як стійка характеристика людини). Методика була розроблена в 1970 році.

Шкала Спілбергера через свою відносну простоту й ефективність широко застосовується у практиці з різною метою – для визначення вираженості тривожних переживань, оцінки стану пацієнта в динаміці та ін. Методика була адаптована Ю. Ханіним, тому дана методика діагностики тривожних станів також має назву «Шкала Спілбергера–Ханіна». А також можливо використовувати тест на тривожний розлад (ГТР) у дорослих.

Сутність дослідження. Під час стресових ситуацій людині потрібно усвідомлювати механізми виникнення та наслідки тривожності. Вміти використовувати прості вправи боротьби зі стресом, тривогою. Навчитися розуміти свої емоції та почуття. Знати де можливо знайти підтримку. Та опанувавши свій стрес та тривогу, можливо, допомагати іншим.

Особливо зараз, треба висвітлювати, які кроки можливо здійснити, щоб не залишатися один на один зі стресом та тривогою. Потрібно проводити тренінги у навчальних закладах, організаціях або в онлайн форматі. Де будуть реалізовуватися програми психологічної допомоги та реабілітації. Дослідження впливу стресу та тривоги стають основою методів боротьби за свій ресурсний стан.

Особливу роль у попередженні розвитку ПТСР відіграє емоційний інтелект особистості. Він виступає як «повітряна подушка», яка

допомагає людині втримати рівновагу, сприяє активізації її власних ресурсів у разі психо-травмуючої ситуації. Також підтримує систему дружніх відносин з іншими людьми, що дозволяє уникати негативного впливу стресу. У груповій роботі учасники можуть розвивати власні навички *soft skills*, тобто особисті характеристики, які сприяють успішній взаємодії в команді під час розв'язання будь-яких питань. [1]

Основні висновки щодо впливу тривоги: *Серцево-судинна система*: вироблення адреналіну призводить до прискореного серцебиття, підвищення артеріального тиску та прискореного дихання. *М'язова система*: постійна напруга м'язів, що може викликати болі в тілі, головний біль (напруги) та тремтіння. *Травна система*: хронічна тривога провокує нудоту, болі в шлунку, діарею, закрепи та синдром подразненого кишечника. Організм працює в *режимі гіперпильності*, що виснажує нервову систему. Це погіршує когнітивні здібності, викликає труднощі з концентрацією та емоційну нестабільність (дратівливість, почуття безпорадності). *Імунна система*: тривалий стрес знижує захисні сили організму. *Тілесна пам'ять*: при невилікуваних травмах організм реагує на безпечні ситуації як на небезпечні, «увімкнувши сигналізацію» на рівні вегетативної нервової системи.

Тривога – це не лише емоція, а фізичний стан, що вимагає, у разі хронічного характеру, професійного підходу. В умовах стресу людина повинна зробити вибір чи поступитися стресу, чи боротися.

Основні та прості у виконанні методи боротьби зі стресом: техніки дихання; прогресивна м'язова релаксація (наприклад, по Джекобсону); міофасціальний реліз (використання масажних ролів); медитація (фокусування уваги на відчуття у тілі); техніки Майндфулнес (безоцінчне зосередження на поточному моменті); Ці ключові навички потрібно знати та володіти кожному. На тренінгах можливо використовувати: арт-терапію; звукотерапію; пісочну терапію; гіпнотерапію.

Основні висновки. Отже психосоматичні наслідки тривожності це реальні фізичні симптоми (біль, порушення роботи органів), викликані тривалим емоційним напруженням, дисбалансом гормонів (адреналін, кортизол). Тривога та стрес б'є по серцево-судинній системі, дихальній, травній, неврологічній, імунній та по гормональній системам організму. Потрібна корекція постійного стану знервованості та дратівливості. Для роботи з цими наслідками потрібен комплексний підхід. Робота не тільки з фахівцем, но і самостійно опановувати методи та практики роботи з емоціями. Тривожність нейтралізується завдяки толерантності до невизначеності. Можливість превентивно запобігти переходу тривожного стану у соматичні захворювання, шляхом своєчасної психокорекції емоційного стану. Дослідження допомагають розмежувати

нормальну реакцію людини на стрес від патологічної тривоги, яка викликає психосоматичні хвороби.

ЛІТЕРАТУРА

1. Берегова О., Коваль К. Діагностика та корекція посттравматичного стресового розладу у жителів країни, що перебуває у стані військового конфлікту. *Психологія особистості*. 2022. Випуск 42. С. 113–118.
2. Horney K. *The Neurotic Personality Of Our Time*. Abingdon : Routledge, 1999. 300 p.
3. Kierkegaard S. *Fear and trembling*. Princeton : Princeton university press, 1983. 420 p.
4. Spielberger C. D., Gorsuch D. L., Lushene R. E. *Manual for the State-Trait Anxiety Inventory*. Palo Alto: Consulting Psychologists Press, 1970.

Лариса ЯКУШЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ольга ФРОЛОВА,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

ГНУЧКІСТЬ ЯК ЧИННИК ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ БАЗОВИХ КОНСУЛЬТАНТІВ У МЕТОДІ ПОЗИТИВНОЇ ПСИХОТЕРАПІЇ

Воєнний стан в Україні та паралельне реформування системи охорони психічного здоров'я суттєво трансформують умови праці фахівців допоміжних професій, ставлячи принципово нові виклики щодо збереження власних ресурсів. Зростання кількості запитів на психологічну допомогу, хронічна перевантаженість служб і вимушена реструктуризація психологічних закладів у воєнний та повоєнний час створюють середовище підвищеного емоційного навантаження, яке не може не позначатися на стані самих фахівців. У цьому контексті питання психологічного благополуччя психолога перестає бути виключно особистою справою і набуває професійно-етичного виміру [2].

У межах позитивної та транскультуральної психотерапії (ППТ) розвиток і підтримка власного психологічного ресурсу консультанта розглядаються не як бажаний бонус, а як обов'язкова передумова безпечної та ефективної терапевтичної роботи. Саме через це серед дослідників і практиків ППТ зростає інтерес до тих особистісних характеристик, які допомагають фахівцю зберігати стійкість у динамічному та емоційно інтенсивному середовищі. Однією з таких характеристик є психологічна гнучкість – здатність перебудовувати власну поведінку відповідно до усвідомлених цінностей навіть в умовах невизначеності та внутрішнього дискомфорту [1; 4].

Міжнародний науковий дискурс накопичив значний масив даних, що підтверджують прогностичну цінність психологічної гнучкості для якості професійного життя психологів. Зокрема, J. Garcia-Camprayo зі співавторами продемонстрували, що фахівці з розвинутою гнучкістю демонструють вищий рівень задоволення роботою та менш вразливі до вторинної травматизації – ефекту, при якому опосередковане зіткнення з чужою травмою поступово руйнує власний психологічний ресурс терапевта. Ці дані є особливо значущими в умовах, коли українські психологи щоденно працюють із клієнтами, які мають досвід бойових дій, втрат і переміщення [5] .

Вітчизняні дослідники також звертаються до цієї теми. О. Савченко, Д. Лавриненко та Т. Кононенко, вивчаючи психологічне благополуччя організаційного персоналу, дійшли висновку, що гнучкість функціонує як внутрішній стабілізатор: особи з її вищим рівнем здатні ефективніше переосмислювати стресові події, не фіксуєчись на них, та знаходити конструктивні стратегії поведінки у складних ситуаціях. Л. Смаліус і Н. Шавровська, аналізуючи гнучкість як інтегральну рису особистості, підкреслюють її динамічний характер. На відміну від стабільних рис темпераменту, гнучкість піддається цілеспрямованому розвитку через тренування і рефлексивні практики. Проте специфіка того, як психологічна гнучкість проявляється і впливає на благополуччя саме базових консультантів ППТ, як тих, хто перебуває на початковому етапі формування своєї терапевтичної ідентичності, залишається малодослідженою [3; 4].

Метою представленого дослідження є з'ясування ролі та механізмів впливу психологічної гнучкості на психологічне благополуччя базових консультантів ППТ. Для досягнення цієї мети передбачено реалізацію комплексу взаємодоповнювальних психодіагностичних процедур. На першому етапі здійснюватиметься оцінка рівня психологічної гнучкості за допомогою стандартизованих шкал, зокрема адаптованих україномовних версій відповідних інструментів. На другому планується вимірювання психологічного благополуччя за багатовимірними опитувальниками, що охоплюють як афективний (суб'єктивне задоволення), так і функціональний (відчуття сенсу, самореалізація, стійкість) компоненти [4] .

Окрему частину методичного комплексу становить авторська анкета, розроблена для фіксації специфіки професійного функціонування консультантів ППТ: характеру клієнтських запитів, інтенсивності практики, наявності супервізійної підтримки та рефлексивних практик самодопомоги. Математико-статистична обробка даних включатиме кореляційний аналіз для встановлення зв'язків між змінними, а також регресійний аналіз для виявлення предикторів психологічного

благополуччя та оцінки питомої ваги гнучкості серед них. Це дозволить не лише констатувати наявність зв'язку, а й кількісно описати характер і силу взаємовпливу досліджуваних феноменів [5].

Теоретичною рамкою дослідження слугує уявлення про психологічну гнучкість як динамічний внутрішній ресурс, що забезпечує консультанту здатність витримувати емоційну напруженість терапевтичного процесу, не вдаючись до дисфункціональних захистів або емоційного відстеження. Для базового консультанта, який ще тільки опановує інструментарій ППТ та формує власний терапевтичний стиль, ця здатність є особливо критичною: надмірна ідентифікація з болем клієнта або, навпаки, надмірна дистанція від нього однаково загрожують як якості допомоги, так і власному благополуччю фахівця.

У ППТ психологічна гнучкість органічно резонує з поняттям балансу чотирьох сфер – тіло, досягнення, контакт і фантазія/майбутнє та з ідеєю усвідомленого розподілу психічної енергії між різними аспектами буття. Консультант, здатний гнучко переходити між режимами повної присутності з клієнтом і відновлення в особистому просторі, реалізує суть ресурсно-орієнтованого підходу спочатку стосовно себе, а тоді транслює цю компетентність клієнтам. Таким чином, розвиток гнучкості є не лише профілактичним заходом, а й безпосередньою передумовою ефективного терапевтичного впливу.

Не менш важливим є зв'язок між гнучкістю та феноменом психологічного благополуччя в його функціональному вимірі. Консультант, який переживає задоволення від своєї роботи, відчуває її сенс, реалізує особистісний потенціал у процесі навчання та практики і зберігає психологічну стійкість попри складності, демонструє саме ту конфігурацію благополуччя, яку ми операціоналізуємо в цьому дослідженні. Гнучкість при цьому виступає не метою, а тим інструментом, що уможливорює досягнення і підтримку такого стану навіть в умовах підвищеного стресового навантаження.

Проведений теоретичний аналіз дозволяє стверджувати, що психологічна гнучкість є одним із ключових внутрішніх чинників, що медіують між впливом професійних стресорів і рівнем психологічного благополуччя консультанта. Її роль не зводиться до простого «пом'якшення» стресу, вона перебудовує саме ставлення фахівця до труднощів, забезпечуючи йому доступ до цілісного, сенсонаповненого переживання своєї роботи навіть у складних обставинах [3].

Практичним наслідком цих висновків є обґрунтована необхідність цілеспрямованого включення практик розвитку гнучкості в систему підготовки базових консультантів ППТ як у форматі навчальних модулів, так і в рамках супервізійного супроводу. Це відповідає чинним етичним настановам WAPP щодо самопіклування

фахівця та водночас узгоджується з пріоритетами державної стратегії охорони психічного здоров'я [1; 2].

Перспективою подальшого дослідження є збір та аналіз емпіричних даних на вибірці практикуючих базових консультантів ППТ, що дозволить перейти від теоретичних припущень до конкретних доказових рекомендацій щодо зміцнення професійного здоров'я психологів і підвищення якості допомоги, яку вони надають громаді в умовах тривалої кризи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Всесвітня асоціація позитивної та транскультуральної психотерапії (WAPP). Етичні принципи та настанови WAPP (український переклад). Wiesbaden : WAPP, 2025. 18 с. URL : <https://www.positum.org/ethical-guidelines/> (дата звернення: 22.02.2026)
2. Про систему охорони психічного здоров'я в Україні : Закон України від 15 січ. 2025 р. № 4223-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4223-20> (дата звернення: 22.02.2026).
3. Савченко О., Лавриненко Д., Кононенко Т. Психологічна гнучкість як чинник психологічного благополуччя персоналу організації. Організаційна психологія. *Економічна психологія*. 2022. № 3–4 (27). С. 118–129. <https://doi.org/10.31108/2.2022.3.27.12>
4. Смалиус Л. Н., Шавровська Н. В. Розвиток гнучкості як інтегральної характеристики особистості. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2016. Vol. IV (41). Issue 86. P. 76–79.
5. Psychological flexibility as a predictor of professional quality of life in young psychological therapy professionals / J. Garcia-Campayo et al. *Journal of Affective Disorders*. 2023. Vol. 235. P. 30–37. <https://doi.org/10.1016/j.jcbs.2023.02.005>

УДК 37.01(06)
ББК 74я5

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

З 41 Збірник тез наукових доповідей здобувачів вищої освіти Бердянського державного педагогічного університету на Днях науки 12 травня 2026 року. Том 1. Суспільні науки. Запоріжжя : БДПУ, 2026. 886 с.

Головний редактор – Богданов Ігор Тимофійович – д.пед.н., проф., ректор Бердянського державного педагогічного університету.

Відповідальний редактор – Сичікова Яна Олександрівна – д.техн.н., проф., проректор з наукової роботи Бердянського державного педагогічного університету.

*Відповідальність за зміст та літературне редагування тез доповідей несуть **автори та їх наукові керівники**.*

Адреса редакції:

71100, Запорізька область, Бердянськ, вул. Шмідта, 4.
Тимчасово переміщений за адресою (поштова адреса):
Україна, 69011, м. Запоріжжя, вул. Університетська, 55А.

Підписано до друку 08.05.2026 р. Формат 60х84 1/16. Папір офс.
Друк. офс. Умовних друкарських аркушів 17,8
Тираж 300 прим. Замовл. № 270.